

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Александра З. Илић

**МЕДИЈИ И КРИМИНАЛИТЕТ -
КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ**

докторска дисертација

Београд, 2017

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF LAW

Aleksandra Z. Ilić

**MEDIA AND CRIME – CRIMINOLOGICAL
ASPECTS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

Др Ђорђе Игњатовић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Др Ивана Симовић-Хибер, редовни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду

Др Јован Ђирић, научни саветник, судија Уставног суда

Др Ивана Стевановић, виши научни сарадник, директор Института за криминолошка и социолошка истраживања

Др Милана Љубичић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду

Датум одбране:

ПОДАЦИ О ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

НАСЛОВ: МЕДИЈИ И КРИМИНАЛИТЕТ – КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ

РЕЗИМЕ: Однос медија и криминалитета представља веома комплексну и сложену проблематику која до сада није систематски обрађивана у нашој литератури. Неспорно је да медији имају доминантан утицај на формирање ставова у јавном мњењу о свим битним друштвеним питањима, па тако и о криминалитету као негативној друштвеној појави. Већина стереотипа и погрешних схватања о појединим аспектима криминалног феномена су добрим делом последица медијске слике о овим појавама.

Предмет дисертације је истраживање начина медијског представљања криминалног феномена, уз претпоставку да постоји пренаглашена покривеност насилничког криминалитета која може утицати и на обликовање људског понашања у негативном смеру. Поред насилничког криминалитета, узимајући у обзир специфичност медијског извештавања у нашој земљи, као и став јавног мњења по питању проблема криминалитета уопште, предмет дисертације је и истраживање феномена корупције.

Неадекватно медијско извештавање о појединим аспектима криминалног феномена за последицу може да има настанак моралне панике која се по природи ствари највише односи на проблем насиља, па је истраживање усмерено претежно на моралну панику коју медији у Србији стварају у вези с појединим облицима насилничког криминалитета попут насиља у породици, педофилије, силовања или насилничког понашања деце и младих односно тзв. „вршњачког насиља“.

Предмет истраживања је и утицај медијског извештавања на судове у контексту вођења кривичних поступака јер су они најзаступљенији у медијским извештајима. Такође, неадекватно извештавање о неком кривичном догађају може имати озбиљне последице по исход кривичног поступка.

Имајући у виду да су у раду проблематизована три аспекта односа медија и криминалитета (*медијска конструкција криминалитета, медијско стварање моралне панике и однос медија и кривичног судства*) сваки је посебно анализиран у склопу основног циља истраживања који представља опис и разумевање појаве. То је учињено применом одговарајућих истраживачких поступака, метода и припадајућих техника истраживања на примеру Србије.

Резултати спроведеног истраживања су показали да медијско извештавање о криминалитету утиче у великој мери на разумевање криминалног феномена као таквог и појединих његових карактеристика од стране грађана. Важан закључак је да се проблем субјективне перцепције ризика од стране појединаца у савременом друштву може решити потпуним и непристрасним обавештавањем јавности о стању криминалитета. Оно мора да буде потпомогнуто активностима представника органа задужених за сузбијање криминалитета, али и научника у складу с идејом криминологије производње вести.

Један од важнијих закључака је да стереотипне представе учинилаца и жртава могу нанети велику штету појединцима нарочито у виду неоснованих оптужби. То указује на неопходност промена у медијском приступу тим феноменима што се не може догодити без већег ангажмана свих важних друштвених чинилаца.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Медији, Криминалитет, Криминолошки аспекти, Конструкција криминалитета, Морална паника, Кривично судство

НАУЧНА ОБЛАСТ: Правне науке

УЖА НАУЧНА ОБЛАСТ: Кривично право

УДК БРОЈ: 343.85:316.774

DATA ON PhD THESIS

TITLE: MEDIA AND CRIME – CRIMINOLOGICAL ASPECTS

SUMMARY: The relationship between media and crime is a very complex and complicated problem that has not been systematically treated in our literature. It is undisputed that the media have a dominant influence on the shaping attitudes in public opinion on all important social issues, and so on crime as a negative social phenomenon. Most of the stereotypes and misconceptions about certain aspects of the criminal phenomenon are largely the result of the media image of these phenomena.

The subject of the dissertation is exploration how media represents criminal phenomenon, assuming that there is exaggeration in coverage of violent crime that can affect the shaping of human behavior in a negative direction. In addition to violent crimes, taking into account the specificity of media coverage in the country, as well as public opinion regarding the problem of crime in general, the subject of the dissertation is also a study of the phenomenon of corruption.

Inadequate media reporting on certain aspects of criminal phenomenon may result in the creation of moral panic that is by nature the most relates to the problem of violence, but the study has focused primarily on the moral panic that the media in Serbia, create in connection with certain forms of violent crimes such as domestic violence, pedophilia, rape or bullying of children and young people.

The research topic is also the impact of media reporting on the courts in the context of conducting criminal proceedings because they are the most common in media reports. Also, inadequate reporting of a criminal incident can have serious consequences for the outcome of criminal proceedings.

Bearing in mind that in work it is problematised three aspects of the media and crime (media construction of crime, media creation of moral panic and relationship between the media and the criminal justice) each are analyzed separately in part of the basic aim

of the study which corresponds to the description and understanding of the phenomena. This is done by applying appropriate research procedures, methods, and associated research technique in the case of Serbia.

Results of the research showed that media coverage of crime affects greatly to the understanding of criminal phenomena as a whole and its particular characteristics by citizens. An important conclusion is that the problem of subjective risk perception by individuals in modern society can be solved by fully and impartially informing the public about the crime. It must be backed by the activities of the authorities responsible for crime prevention, as well as scientists in accordance with the idea of criminology production news.

One of the most important conclusion is that the stereotypical images of perpetrators and victims can produce great harm to individuals especially in the form of unfounded accusations. This points to the need to change media approach to these phenomena, which can not happen without greater involvement of all relevant social actors.

KEY WORDS: Media, Crime, Criminological Aspects, Crime Construction, Moral Panic, Criminal Courts

SCIENTIFIC AREA: Legal Sciences

SPECIFIC SCIENTIFIC AREA: Criminal Law

UDC NUMBER: 343.85:316.774

УВОД	1
ДЕО ПРВИ	9
Теоријско разматрање криминолошких аспеката односа медија и криминалитета	9
Одсек I	9
Основне поставке о медијима и криминалитету.....	9
Глава I.....	9
Теорије о медијима и криминалитету.....	9
1. Позитивистичка оријентација у криминологији	9
1.1. Рана социолошка схватања	9
1.1.1. Школа друштвене средине (Gabriel Tarde).....	10
1.1.2. Теорија историјског материјализма	11
1.1.3. Чикашка школа и следбеници	14
2. Теорије друштвене реакције	16
2.1. Интеракционизам и теорија етикетирања.....	16
2.2. Радикална криминологија – рани радови.....	18
2.3. Савремена критичка криминологија (леви реализам и постмодернизам)	19
2.3.1. Леви реализам	19
2.3.2. Постмодернизам	20
3. Новије криминолошке теорије.....	22
3.1. Теорије рационалног избора	22
3.2. Теорије културалне криминологије	23
3.3. Теорије о мушкости	27
Глава II.....	29
Медијска конструкција криминалитета	29
1. Социјална конструкција криминалитета	29
1.1. Појам социјалног конструкционизма.....	29

1.2. Облици стварности о криминалитету	30
1.2.1. Искуствена стварност	31
1.2.2. Симболичка стварност	32
1.2.3. Социјално конструисана стварност	33
1.3. Извори сазнања о криминалитету	33
1.3.1. Лично искуство	34
1.3.2. Искуство других особа	35
1.3.3. Утицај различитих друштвених група и институција	36
1.3.4. Медији	37
2. Улога медија у социјалној конструкцији криминалитета	38
2.1. Студије о медијима и криминалитету	38
2.1.1. Култивациона теорија	40
2.1.2. Теорија постављања агенде (agenda-setting)	42
2.2. Утицај медијске конструкције на разумевање проблема криминалитета	43
2.2.1. Размере и структура криминалитета представљени у медијима	44
2.2.1.1. Медијска слика сталног раста криминалитета	46
2.2.1.2. Прекомерна заступљеност насилничког криминалитета	47
2.2.1.3. Неадекватно представљање криминалитета белог оковратника	50
2.2.2. Медијска конструкција и контрола криминалитета	56
2.3. „Вести“ као облик медијске конструкције криминалитета	58
2.3.1. Појам „вести“	60
2.3.2. Процес „производње вести“	63
2.3.2.1. Критеријуми за избор вести	67
2.3.2.2. Селекција и класификација вести о криминалитету	72
Одсек II	78
Медији и морална паника	78
Глава I	78
Одређење моралне панике	78
1. Историјат моралне панике	78

2. Дефиниција моралне панике	83
2.1. Теорије о моралној паници.....	83
2.1.1. Модел широких маса (grassroots model)	84
2.1.2. Елитистички конструисан модел (the elite-engineered model).....	85
2.1.3. Модел нестручних интересних група или друштвених покрета (interest-group model).....	87
2.1.3.1. Разлика између интересних група и друштвених покрета	88
2.1.3.2. Интересне групе (друштвени покрети) и морална паника	89
2. 2. Кључни елементи моралне панике.....	90
2.2.1. Забринутост.....	90
2.2.2. Непријатељство	91
2.2.3. Сагласност.....	95
2.2.4. Диспропорција	96
2.2.5. Несталност	98
3. Значај дискурса у разумевању моралне панике	100
3.1. Појам дискурса	101
3.2. Анализа дискурса.....	102
3.3. Дискурси у медијском приказивању криминалитета	104
3.4. Дискурс и морална паника	108
Глава II.....	110
Социјална функција моралне панике	110
1. Морална паника као израз друштвене реакције.....	110
1.1. Улога „моралних активиста“ у настанку моралне панике	110
1.2. Улога представника органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике.....	112
2. Друштво ризика и морална паника.....	117
2.1. Појам друштва ризика	117
2.2. Криминалитет као ризик представљен у медијима	122
2.2.1. Морална паника и ризик од криминалитета.....	124

2.2.2. Страх од злочина као последица моралне панике.....	125
3. Морална паника и процес појачавања девијације (криминалитета).....	129
3.1. Појам појачавања девијације.....	130
3.1.1. Спирала појачавања девијације (S. Cohen).....	131
3.2. Улога медијске моралне панике у процесу појачавања девијације	133
3.2.1. Стигматизација и етикетирање	133
3.2.2. Стварање стереотипа криминалаца.....	136
Глава III	139
Конкретни облици испољавања моралне панике у вези с насилничким криминалитетом	139
1. Стереотип крволочног злочинца (<i>predatory criminal</i>).....	139
2. Морална паника због насиља у породици	142
2.1. Стереотип мушкарца насилника	145
2.2. Стереотип жртве насиља у породици	147
3. Морална паника у вези са силовањем	150
3.1. Стереотип силоватеља.....	154
3.2. Стереотип жене жртве силовања	156
4. Морална паника у вези с педофилијом.....	159
4.1. Стереотип педофила	161
4.2. Заблуде у вези с педофилијом.....	164
5. Морална паника у вези с малолетничком делинквенцијом у ширем смислу	166
5.1. Проблем „вршњачког насиља“ представљен у медијима	169
Одсек III.....	172
Медији и кривични судови	172
Глава I.....	172
Медијска слика о судовима.....	172

1. Корумпираност судства.....	173
2. Блага казнена политика судова.....	177
3. Спорост кривичних поступака.....	180
4. Утицај политичких фактора на рад судова.....	183
Глава II.....	186
Утицај медијског извештавања на рад судова	186
1. Медијско извештавање током кривичног поступка.....	186
1.1. Медијско извештавање у припремној фази поступка	188
1.1.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у припремној фази.....	189
1.1.1.1. Енглеска	189
1.1.1.2. Француска	191
1.1.1.3. Немачка	192
1.1.2. Медијско извештавање у Србији у припремној фази поступка.....	193
1.2. Медијско извештавање у току главног претреса (<i>trial stage</i>).....	195
1.2.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у фази суђења	195
1.2.1.1. Англосаксонско право	195
1.2.1.2. Континентално право (Француска, Немачка и Италија)	198
1.2.2. Медијско извештавање у Србији у току главног претреса	199
2. Повреда претпоставке невиности од стране медија.....	201
2. 1. Осуда пре пресуде.....	202
2. 2. Концепт социјалне кривице	203
2.3. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности.....	205
2.3.1. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности у пракси Европског суда за људска права.....	209
3. Медијско суђење	212
3. 1. Појам медијског суђења	213
3. 2. Врсте медијског суђења.....	215

3.3. Ефекти медијског суђења	216
4. Утицај медија на казнену политику судова.....	219
ДРУГИ ДЕО.....	224
Истраживање начина на који медији представљају поједине облике криминалитета у Републици Србији.....	224
Одсек први.....	224
Пројекат истраживања.....	224
Глава I.....	224
Одређивање истраживачког проблема	224
1. Дефинисање предмета истраживања	224
1.1. Теоријска дефиниција предмета.....	224
1.2. Радна дефиниција предмета	225
2. Циљ истраживања	228
3. Хипотетички оквир истраживања.....	229
Глава II.....	236
Методологија истраживања	236
1. Истраживачке стратегије	236
1.1. Лонгитудинално ретроспективно истраживање.....	236
1.2. Студија појединачног случаја	237
2. Методи прикупљања и обраде података.....	238
2.1. Методи проучавања појединачних случајева.....	238
2.1.1. Анализа садржаја.....	238
2.2. Методи „средњег обима“ – узорак.....	242
2.2.1. Лонгитудинално испитивање	242
2.2.1.1. Фокус-групни интервју.....	242
2.2.1.2. Полу-структурисани интервју.....	243
2.2.1.3. Анкета.....	244

2.3. Правни методи	245
2.4. Статистички методи	245
2.5. Компаративни метод	246
Одсек други	248
Резултати истраживања	248
Глава I	248
Резултати примене лонгитудиналне истраживачке стратегије извештавања штампе и телевизије	248
1. Резултати квантитативне анализе садржаја	248
1.1. Анализа новинских чланака	248
1.1.1. Извештавање о насилничком криминалитету	250
1.1.2. Извештавање о корупцији и криминалитету белог оковратника	259
1.2. Анализа телевизијских вести	264
1.2.1. Извештавање о насилничком криминалитету	265
1.2.2. Извештавање о корупцији	267
2. Статистички показатељи о размерама насилничког криминалитета	269
2.1. Упоредивање статистичких података с квантитативним подацима добијеним анализом садржаја новинских чланака и телевизијских вести	276
3. Анализа моралне панике у вези с насилничким криминалитетом	278
4. Анализа односа медија и кривичног судства	291
5. Резултати примене метода испитивања	300
5.1. Резултати примене технике фокус-групног интервјуа са новинарима	300
5.1.1. Медијска конструкција криминалитета	300
5.1.2. Медији и морална паника	306
5.1.3. Медији и кривично судство	308
5.2. Резултати примене технике полу-структурисаног интервјуа са судијама	309

5.3. Резултати примене технике анкетирања грађана	325
6. Анализа праксе Европског суда о људским правима у односу на питања слободе медијског изражавања и претпоставке невиности	357
Глава II.....	362
Резултати примене истраживачке стратегије студије појединачног случаја	362
1. Медијско извештавање о случају насилничког криминалитета	362
ЗАКЉУЧАК.....	379
ЛИТЕРАТУРА.....	i
ОСТАЛИ МАТЕРИЈАЛ.....	xvii
ПРАВНИ ПРОПИСИ.....	xxi
ПРИЛОЗИ	xxii
ПРИЛОГ 1	xxii
ПРИЛОГ 2	xxvi
ПРИЛОГ 3	xxix

УВОД

Однос медија и криминалитета представља веома комплексну и сложену проблематику која до сада није систематски обрађивана у нашој литератури, па се чини оправданим да она буде предмет докторске дисертације. Неспорно је да медији имају доминантан утицај на формирање ставова у јавном мњењу о свим битним друштвеним питањима, па тако и о криминалиту као негативној друштвеној појави. Већина стереотипа и погрешних схватања о појединим аспектима криминалног феномена су добрим делом последица медијске слике о овим појавама. Због тога је неопходно испитати механизам медијске обраде информација о криминалном догађају, с посебним освртом на то да ли се медијска слика о криминалиту разликује од његових стварних размера. Могло би се тврдити да је у позадини многих медијских извештаја потреба за сензационалистичким представљањем појединих облика криминалитета, пре свега насилничког, а једно од могућих објашњења за такав приступ би могла да буде потреба за стицањем профита. Оваквим приступом проблему криминалитета медији могу угрозити нормално функционисање органа правосуђа, што је чест случај са изношењем поверљивих података у току истраге или у каснијим фазама поступка. С тим у вези, требало би размотрити границе односа између права на слободу штампе и претпоставке невиности. Такође, феномен моралне панике, који последњих деценија привлачи пажњу иностраних аутора, везује се управо за проблем медијске конструкције реалности која добрим делом не одговара правом стању ствари. Страни аутори су одавно препознали важност истраживања различитих аспеката односа медија и криминалитета, тако да постоји велики број теоријских радова из ове области, нарочито у англосаксонској литератури.

Постоје две основне равни посматрања односа медија и криминалитета. Прва би била утицај медија на криминалитет у смислу третирања медија као криминогених фактора. Друга раван би се односила на истраживање начина на који медији приступају проблематици криминалитета који се такође може проучавати из различитих аспеката.

Проучавање утицаја који медији могу да имају на криминалитет скопчано је с многобројним тешкоћама. Чини се да би било изузетно тешко доказати

претпоставку о медијима као криминогеном фактору. Забринутост у том смислу постоји нарочито кад се ради о негативном утицају који насилнички садржаји у медијима имају на понашање деце и младих. Прва истраживања из ове области су покушала да доведу у везу изложеност деце и младих насилничким садржајима на телевизији и појави агресивног понашања. Међутим, резултати тих, као и каснијих сличних истраживања нису показали да постоји значајна веза између те две ствари. Утврђено је чак да много већи утицај на делинквенцију и криминалитет имају неки други фактори као нпр. сиромаштво или незапосленост. У данашње време постоји мишљење да интернет, видео и компјутерске игрице негативно утичу на понашање деце и младих, за разлику од ранијег периода када су филмови с насилничким садржајима сматрани опасним извором њиховог агресивног понашања.¹ На основу досадашњих истраживања негативног утицаја медија на вршење злочина може се закључити да они у много већој мери утичу на то како ће људи извршити злочине, него на доношење одлуке да се уопште изврши дело.² Медији сами по себи тешко да могу од неког лица да направе преступника, али би се могло очекивати да могу допринети реализацији већ постојеће склоности ка вршењу кривичних дела. Тзв. *coruscate* злочини или злочини подражавања насилничких садржаја презентираних у медијима не могу се окарактерисати као правилност већ као изузетна појава. Ипак обично када се догоди тако нешто реакција јавности бива веома бурна и медији постају главни кривци за појаву насиља.

Чини се да би било тешко спровести истраживање о криминогеном утицају медија на криминалитет. Јавио би се проблем издвајања утицаја медија на вршење злочина од других индивидуалних и социјалних фактора. Због тога би било корисније да се истражи начин медијског представљања криминалног феномена, уз претпоставку да постоји пренаглашена покривеност насилничког криминалитета која може утицати и на обликовање људског понашања у негативном смеру. Поред насилничког криминалитета, узимајући у обзир

¹ У литератури се могу пронаћи примери различитих истраживања утицаја насилних видео игрица на агресивно понашање адолесцената. Такође, поједина истраживања су се односила на утицај музике, музичких видео снимака и интернета који имају насилнички садржај на појаву и појачавање агесије код младих људи. Melzer A., Happ C. and Steffgen G., *Violence for the Masses: The Impact of Violence in Entertainment Media*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 708.

² Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, Belmont, 2007, стр. 78.

специфичност медијског извештавања у нашој земљи, као и став јавног мњења по питању проблема криминалитета уопште, истраживање би се односило и на неке друге облике криминалитета.

Корупција представља значајан проблем у нашем друштву и важно је на који га начин медији представљају па би се истраживање односило и на ову проблематику. Медији, као прозор у свет већине људи, требало би да едукују становништво о свим питањима која су од значаја за решавање проблема корупције. Међутим, велики број заблуда и стереотипа који се односе на корупцију настали су захваљујући медијима и њиховом неадекватном извештавању. С друге стране, корупција се може одредити и као облик криминалитета белог оковратника.

Уколико се пође од претпоставке да грађани своје ставове о криминалитету уопште и његовим посебним облицима формирају на основу онога што им медији представе као реалност, истраживање односа који медији у нашој земљи имају према овом феномену може бити значајно и у доношењу закључка о томе како грађани Србије виде проблем криминалитета. Због тога је важно разумети процес медијске конструкције стварности о криминалитету. Тај процес подразумева доношење различитих одлука у складу с циљевима који се уз помоћ одговарајуће конструкције стварности желе постићи. Значајну активност у том смислу представља процес медијске селекције кривичних догађаја односно доношење одлука о томе шта завређује да буде представљено у медијима као „вест“, а уједно и колико би простора требало посветити том догађају. Постоје критеријуми за селекцију које је потребно анализирати да би се разумео и сам процес конструкције стварности. Поред селекције важан је и начин на који се неки догађај презентира.

Избором начина на који представљају криминалитет, медији шаљу одређену поруку јавном мњењу. Та порука може да има два могућа значења. Прво значење се односи на то да медији кроз презентовање информација о криминалитету уопште, па и насилничком конкретно, говоре како да размишљамо, односно утичу на наше схватање проблема криминалитета. Друго значење истиче да медији кроз избор вести и њихов положај указују на то о чему треба да размишљамо, тј. њихов једини циљ је да нам скрену пажњу. Мишљења

смо да медији првенствено функционишу по принципу привлачења пажње, јер се углавном значајније место у извештавању о криминалитету даје оним догађајима који су с обзиром на околности случаја у стању да изазову јачу емоционалну реакцију у јавном мњењу, нарочито ако је у питању комбинација речи и слике која је увек ефектнија.

Неадекватно медијско извештавање о појединим аспектима криминалног феномена за последицу може да има настанак моралне панике. Напред је указано на значај истраживања феномена моралне панике. Прво истраживање које је усмерило пажњу на потребу разјашњења ове појаве је истраживање које се спровео Џок Јанг (*Jock Joung*) о улози полиције као појачивача девијације, преговарача о реалности и преносиоца фантазије које показује да „морална паника“ коју стварају медијске „фантазије“ појачава девијантни акт да би на крају дошло до „претварања стереотипа у нешто што је актуелно и фантазије у стварност“.³ Након њега Стенли Коен (*Steenly Cohen*) заокружује концепте „моралне панике“ и „појачавања девијације“. Овим истраживањем се почиње да разјашњава социолошка заинтересованост за „производњу вести“ као нечему што претходи стварању „моралне панике“. Управо нам разумевање концепта „производње вести“ помаже у утврђивању механизма настанка моралне панике. Постоје тзв. „новинарска правила о важности“ која имају значај принципа селекције и поступања са оним што је нарочито привлачно медијима, а које се односи на покривање насиља. Морална паника се по природи ствари највише односи на проблем насиља, па ће и истраживање претежно бити усмерено на моралну панику коју медији у нашој земљи стварају у вези с појединим облицима насилничког криминалитета попут насиља у породици, педофилије, силовања или насилничког понашања деце и младих односно тзв. „вршњачког насиља“ како га медији називају. Улога моралне панике у тзв. „процесу појачавања девијација“ доводи до стварања различитих стереотипа и заблуда. Због тога ће се анализирати допринос медија у њиховом настанку.

Значај истраживања медијске конструкције стварности о криминалитету и њених последица није само у чињеници да су већини грађана медији једини извор

³ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива (Crime and the Media: a criminological perspective)*, London, преводилац Илић А.), in Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 417.

сазнања о криминалитету, већ и у томе што су субјекти чији је задатак сузбијање криминалитета под утицајем медијског извештавања. У питању су органи формалне социјалне контроле: полиција, тужилаштво, судови и пенитенцијарне установе. Међутим, анализа утицаја медијског извештавања на рад свих ових органа није могућа. Прелиминарним истраживањем може се уочити да су судови у контексту вођења кривичних поступака најзаступљенији у медијским извештајима. Такође, неадекватно извештавање о неком кривичном догађају може имати озбиљне последице по исход кривичног поступка. Најдрастичнији пример је свакако повреда претпоставке невиности, али се не сме занемарити ни проблем изношења поверљивих података што може у значајној мери отежати посао судовима. Поједина суђења изазивају велику пажњу јавног мњења па медији од њих понекад стварају представу односно тада говоримо о медијским суђењима (*media trial*). То су само неки од разлога у прилог оправданости истраживања односа медија и кривичног судства.

Докторска дисертација се поред увода и закључка састоји из два дела. Први део се бави теоријским разматрањима криминолошких аспеката односа медија и криминалитета а други део анализом медијског представљања појединих облика криминалитета у Републици Србији и утицајем које такво извештавање има на разумевање проблематике криминалитета од стране грађана али и на положај судија кривичара као и новинара који обрађују те теме.

Први део се састоји из четири одсека. У првом одсеку се разматрају различити покушаји да се на теоријском плану објасни веза између медија и криминалитета. У другом одсеку се анализира проблематика социјалне конструкције стварности о криминалитету, будући да су медији једни од најважнијих актера тог процеса. У том смислу разматра се улога медија у обликовању стварности о криминалитету, при чему се акценат ставља на процес одабира и стварања „вести о криминалитету“ као и критеријуме који медији (телевизија или штампа) користе када одлучују шта би требало да буде „вест“. Трећи одсек би се односио на феномен моралне панике. Посебно се обрађује социјална функција моралне панике, јер се у њеној позадини крије одређени интерес за стварањем моралне панике у јавном мњењу. Наиме, медији не оперишу у вакууму, већ су у тај процес укључени и други актери попут представника

органа формалне социјалне контроле (полиције и судства), као и морални активисти, а нарочито политичари.⁴ Разматра се и улога моралне панике у „процесу појачавања девијација“. У четвртном одсеку предмет анализе је однос медија и кривичног судства. Анализи је подвргнута медијска слика кривичног судства. Нарочита пажња се посвећује утицају који медијско извештавање о криминалитету има на рад судова. Између осталог, разматра се питање повреде претпоставке невиности од стране медија када се у току кривичног поступка извештава о неком кривичном догађају. Ова проблематика такође представља вид медијске конструкције реалности.

Други део се тиче конкретног истраживања начина на који медији представљају поједине аспекте криминалног феномена у нашој земљи. Овај део обухвата два одсека. У првом одсеку је представљен пројекат истраживања који обухвата одређење предмета и циља истраживања, као и хипотетички оквир. Представљене су и одговарајуће истраживачке стратегије, а у оквиру њих одређени методи прикупљања и обраде података. У другом одсеку се излажу резултати истраживања. Посебно су протумачени резултати анализе садржаја новинских чланака, а посебно телевизијских прилога, након чега је све то употпуњено представљањем одговарајућих статистичких показатеља. Посебно је извршена анализа моралне панике о одређеним аспектима насилничког криминалитета на основу избора новинских чланака у одабраним штампаним медијима. Све поменуте анализе употпуњене су другим методолошким поступком односно испитивањем које је предузето на три различита начина у односу на три различите категорије субјеката (грађани, судије и новинари). На тај начин је проблематика односа медија и криминалитета сагледана на свеобухватан начина односно размотрени су различити углови посматрања исте проблематике. Посебно је издвојена анализа праксе Европског суда о људским правима у контексту односа слободе изражавања и претпоставке невиности. На крају су представљени резултати студије случаја који се односи на медијско извештавање о одабраном случају насилничког криминалитета.

⁴ Tompson K., *op. cit.*, стр. 46.

Медији су наши главни снабдевачи информацијама и сликама о догађајима и људима који су ван средине у којој се налазимо.⁵ Због тога нам не може бити свеједно како медији осликавају спољашњи свет. Прва интересовања за проучавање медијске конструкције реалности о криминалитету јављају се тридесетих година XX века, када је Тео Липман (*Theo Lippman*) истакао да масовни медији имају значајну улогу на начин да људи схватају друштвени феномен кроз разлику између „спољашњег света и слика у нашој глави“.⁶

Истраживање начина на који медији извештавају о поједним аспектима криминалног феномена је вишеструко значајно. Скривена динамика друштва се може открити истраживањем тачака у којима се додирују основни друштвени информациони систем – масовни медији, на једној, и основни систем који врши легитимизацију вредности и одређује правила – кривичноправни систем, на другој страни.⁷ Криминалитет је у великој мери друштвено конструисана појава односно његове стварне размере и структура се у значајној мери разликују од онога што се у медијима по том питању може чути и прочитати. Због чега је то тако? Иако су медији већини људи главни извор информација о криминалитету и самим тим имају задатак да правовремено и истинито информишу јавност о тако важној теми, потреба да се задовоље интереси различитих друштвених група модификује тај основни задатак.

Основни циљ истраживања, а самим тим и очекивани резултат био је утврђивање медијске конструкције криминалитета, односно сагледавање слике коју нам о томе медији презентују. У том смислу је очекивана потврда полазних претпоставки о пренаглашеном извештавању о насилничком криминалитету и неадекватном извештавању о корупцији. Слично очекивање је постојало и у погледу претпоставки о стварању моралне панике у вези с појединим облицима криминалитета. Ово је можда био и најважнији задатак истраживачког процеса,

⁵ Lowry T. D. ... (et al.), *The social Construction and Subjective Reality of Crime: A Longitudinal Analysis of Media Crime Reporting, Public Perceptions of Crime and FBI Crime Statistics*, New Orleans, 2004, на:
доступно
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/1/2/9/3/pages112937/p112937-1.php
(20. април 2010. године)

⁶ *Ibidem*

⁷ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice Policy: Images and Realities*, Pacific Grove, наведено у: Barak G., *Media, Society, and Criminology*, in: Barak G., (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime – Studies in Newsmaking Criminology*, New York, 1994, стр. 3 и 4.

јер морална паника представља претерану реакцију јавног мњења на одређене појаве у чијој позадини је задовољење неких других интереса.

Демистификација медијске конструкције криминалитета доприноси нашем бољем разумевању и самог криминалног феномена. Откривање стереотипа и заблуда помаже да поједине облике криминалитета попут насиља у породици или корупције проучимо из другачијег угла.

Посебно осетљиво питање представља однос медија и кривичног судства који се у основи своди на питање граница слободе штампе у односу на извештавање о поступцима који су у току. Медији треба да буду партнер правосудним органима у борби с различитим облицима криминалитета и због тога је потребно указати на негативне стране медијског извештавања о актуелним случајевима на рад судова.

С друге стране, улога медија не мора бити само негативна. Моћ медија би требало користити више у циљу представљања проблема у правом светлу и изналажења одговарајућих решења. Циљ је да се указивањем на значај истраживачког новинарства покаже да медији као важна друштвена институција могу и морају да имају позитивну улогу у решавању проблема криминалитета.

ДЕО ПРВИ

Теоријско разматрање криминолошких аспеката односа медија и криминалитета

Одсек I

Основне поставке о медијима и криминалитету

Глава I

Теорије о медијима и криминалитету

1. Позитивистичка оријентација у криминологији

Први покушаји да се на теоријском плану доведу у везу медији и криминалитет представљали су настојање да се ова проблематика сагледа у светлу могућег криминогеног утицаја медија. Црвена нит која је спајала сва та теоријска разматрања јесте анализа медијског деловања на појаву забрањених понашања. Те теорије су настале у оквиру позитивистичке оријентације у криминологији чији су представници у складу са основним поставкама овог научног правца стављали акценат на узроке криминалног понашања.⁸ Иако се криминоген утицај медија у данашње време мање разматра у литератури се могу пронаћи поједина теоријска разматрања која се баве тим аспектом повезаности медија и криминалитета.⁹

1.1. Рана социолошка схватања

Различите струје у оквиру социолошких схватања настојале су да објасне узрочност вршења злочина узимајући у обзир само друштвене чиниоце. С обзиром да се као један од таквих чинилаца може издвојити утицај медија на криминалитет, анализом овог феномена бавиле су се на непосредан или посредан

⁸ О доприносу позитивиста развоју криминолошке мисли у: Dantine M., *Les principaux courants de pensée en criminologie*, in: Herzog-Evans (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, 2010, Vol. 1, стр. 59-61.

⁹ Melzer A., Happ C. and Steffgen G., *op. cit.*, стр. 706-708.

начин: Школа друштвене средине, Теорија историјског материјализма и Чикашка школа са следбеницима.

1.1.1. Школа друштвене средине (Gabriel Tarde)

У оквиру социолошких схватања превасходно треба размотрити школу друштвене средине. Габријел Тард (*Gabriel Tarde*), као један од њених значајних представника, крајем XIX века је у својој *Филозофији кажњавања* истицао феномен имитације (подражавања) као кључне активности којом се могу објаснити сви друштвени феномени, па и криминалитет.¹⁰ Имајући у виду да се све људске активности имитирају, то је случај и с вршењем злочина.

Концепт имитације Тард је разрадио и у контексту односа медија и криминалитета. Он је сматрао да штампа извештавањем о гнусним злочинима утиче на њихово подражавање, о чему сведочи „популарност“ витриола као средства којим су жене крајем XIX века тровале своје партнере.¹¹ Као најдрастичнији пример утицаја медија на вршење злочина, Тард наводи извештавање штампе о „подвизима Цека Трбосека“ које је довело до подражавања имитирања сакаћења жена које је Трбосек започео у септембру 1888. године у Лондону, у четврти Вајтчеп. Тард сматра да је као последица извештавања штампе о томе, за мање од годину дана извршено осам готово идентичних злочина у различитим улицама Лондона у којима живи сиромашно становништво. Међутим, штетан утицај штампе проширио се и ван граница Енглеске јер су забележени случајеви таквог сакаћења и у иностранству. На основу свега тога Тард је закључио да се епидемије злочина шире телеграфским путевима.¹²

Током двадесетих година XX века расте забринутост да би медијски садржаји могли да утичу на људе да врше кривична дела, што има за последицу да се према одређеним медијима предузимају истраге и намећу забране. Међутим,

¹⁰ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 224.

¹¹ Бацање витриола у лице је типично женска идеја, карактеристична за Парижанке која се временом пренела и у сеоска подручја. Једна млада француска глумица је 1881. године отровала витриолом свог љубавника. Када су је питали у ком тренутку је помислила да се освети, одговорила је да је то било онда када је у једним париским новинама прочитала чланак који је говорио о осветама жена. *Ibid.*, стр. 231.

¹² *Ibid.*, стр. 231 и 232.

тек седамдесетих година XX века ова појава добија назив подражавајући злочин (*copycat crime*) када се поново јавља интересовање истраживача за улогу медија у настанку злочина.¹³ Да би се неки злочин могао окарактерисати као подражавајући учинилац мора бити изложен медијском садржају оригиналног злочина. Подражавајући злочин мора обухватити и најважније елементе оригиналног злочина, попут избора жртве, мотива, или начина извршења.¹⁴

Постојање феномена подражавајућег злочина не значи да су медијске слике насиља или филмови с таквом садржином узрок злочина. Тешко је доказати да је тачно одређени медијски садржај (у филму, игрици, на интернету) представљао узрок конкретног кривичног дела.¹⁵ Доношење одлуке о вршењу злочина је сложен психолошки процес на који утиче пуно различитих фактора, како индивидуалних тако и друштвених. Улога медија се обично своди на конкретизацију начина на који ће кривично дело бити извршено. То значи да медијска слика злочина највероватније може имати утицај на појединце да планиран злочин изврше на начин који су видели на телевизији или прочитали у новинама.¹⁶

1.1.2. Теорија историјског материјализма

Теорија историјског материјализма или марксизам је истовремено теорија и друштвенополитички покрет заснован на идеји да је „друштво историја класних борби“.¹⁷ Утицај марксистичког приступа на проучавање односа медија и криминалитета, утемељен је на разлици између утицаја и контроле, при чему се истиче начин на који медији могу да врше контролу.¹⁸ Стављање нагласка на моћ медија да контролишу појединце, чланове неке друштвене заједнице, засновано је на класичном „основном - суперструктурном моделу“ марксистичког размишљања које сматра да постоје две основне компоненте друштва. Прву чини

¹³ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op. cit.*, стр. 79.

¹⁴ *Ibid.*, стр. 74.

¹⁵ Marsh I. and Melville G., *Crime, Justice and the Media*, Abingdon, стр. 22

¹⁶ О утицају медија на појаву делинквентног понашања младих у: Костић М., Мас медији, социјална контрола и криминалитет, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, LXL, 2012, стр. 260-264.

¹⁷ Ott L. B. and Mack L. R., *Critical media studies: an introduction*, Chichester, 2010, стр. 22.

¹⁸ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 27.

економска основа или инфраструктура која обезбеђује материјална средства за живот, док друга представља суперструктуру односно остатак друштва, укључујући породицу, образовни систем као и масовне медије. Иако су у време настанка теорије историјског материјализма, медији били неразвијени (нарочито мерено данашњим аршинима), њихова кључна позиција у капиталистичком друштву и моћ ширења порука које потврђују валидност и легитимитет друштвених различитости, допринели су значају ове теорије и у каснијим временима када су медији прошли кроз комбиновани процес ширења, дерегулације и концентрације власништва и контроле.¹⁹

Међу многобројним ауторима се истиче Антонијо Грамши (*Antonio Gramsci*) чији приступ се одликује спајањем концепта хегемоније, који има централну улогу у теоријским разматрањима медијске слике криминалитета, девијације, и закона и реда (*law and order*).²⁰ Његова анализа је имала значајан утицај на истраживање медија, а нарочито је значајан њен аргумент о кључној улози медија у обезбеђивању усклађености масовног друштва, што доминантна владајућа група постиже не само уз помоћ силе, већ превасходно, тако што добија пристанак већине.²¹ Такав пристанак се претежно обезбеђује кроз друштвене и културне институције као што су право, породица, образовни систем и медији. У том смислу, медијско извештавање може подржати или (ређе) довести у питање доминантну дефиницију неке ситуације.²² Подржавањем доминантног дискурса медији утичу на људе да прихвате вредности и интересе владајуће елите, а то подразумева најчешће некритичко усвајање онога што им се „сервира“, изузев ако не постоји довољан простор да се у медијима испољи и другачије мишљење.

Један од најзначајнијих представника теорије историјског материјализма у криминологији Виљем Бонгер (*Willem Bongers*) критички се односи према улози штампе у условима капитализма. Наиме, он истиче да је штампа у суштини у рукама капиталиста који је користе само као средство за прављење пара.²³ Економски чинилац одређује садржину медијског изражавања што утиче на

¹⁹ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 16.

²⁰ *Ibidem*

²¹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 30.

²² Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 16 и 17.

²³ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 240.

стварање јавне агенде.²⁴ Уместо да штампу уређују људи који су способни да просветле публику, дешава се супротно, јер новине праве људи који у свом позиву виде само средство за живот и брину једино о власнику листа. Долажење до истине се налази у другом плану, а таква штампа не може бити водич масама, будући да заступа интересе оних који плаћају рекламе и чланке.

То се огледа и у прилагођавању медијског интересовања за проблем криминалитета, у мери и на начин који одговара финансијерима. Такав приступ доприноси настанку и развоју стереотипа, повећава незнање публике и, у крајњој линији, трује јавно мњење.²⁵ Због тога медији, заједно с другим капиталистичким институцијама, имају кључну улогу у установљавању идеолошке доминације. Контролом над медијима се идеологија капиталистичког друштва представља у позитивном светлу, а то претпоставља да медији стварају „лажну свест“ која масовно спречава људе да сагледају стварност.²⁶

Значајно је истаћи да је Бонгер, у контексту узрочности, указивао на штетни утицај медијског извештавања о криминалитету на буђење имитативних нагона у човеку. Поред тога, истакао је и данас актуелну склоност медија да насилничком криминалитету посвећују већу пажњу у односу на остале облике криминалитета. Објашњење за то је налазио у морбидној радозналости публике, односно у потреби њеног задовољавања извештавањем о „великим и гнусним злочинима“.²⁷ Без обзира да ли је у питању морбидна радозналост људи или не, чињеница је да су људима некако привлачне теме које подразумевају употребу насиља и које изазивају јаку емоционалну реакцију.

Представници марксистичког учења имали су још један значајан допринос у сагледавању стварности криминалитета и улоге медија у томе. Они су утицали на подизање свести о тзв. криминалитету моћних односно злочинима које врше пословни људи, корпорације, владе и државе. Неки од таквих криминолога, попут Стивен Бокса (*Steven Box*), истицали су да медији веома ретко приказују криминалитет белог оковратника или корпорацијски криминалитет, осим ако се

²⁴ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 27.

²⁵ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 240.

²⁶ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 29 и 30.

²⁷ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 240.

ради о „ударном“ случају који има одређене елементе због чега завређује да буде вест.²⁸

Досадашње излагање би се могло сажети у став да марксистички приступ посматра медије као део система идеолошке доминације која, подржава позицију моћи, помаже социјализацији масе популације у живот субординације и прихватања ствари какве јесу. До таквих закључака је у делу под називом: „Држава у капиталистичком друштву“ (*The State in Capitalist Society*) дошао 1973. године Ралф Милибанд (*Ralf Miliband*). Користећи марксистичку терминологију, Милибанд је описао медије као „агенције за конзервативну индоктринацију“, али и као „опијум за људе“, парафразирајући Марксову чувену тезу да је „религија опијум за људе“.²⁹ Медији су функционисали на такав начин и у време Бонгера као што углавном тако функционишу и данас. Разлика је у томе што је пре два века постојала само једна медијска форма (штампа), док данас постоји мноштво различитих медија чији се број и модалитети стално повећавају.

1.1.3. Чикашка школа и следбеници

Даљи развој теоријских разматрања о односу медија и криминалитета у оквиру социолошких схватања преместио се са европског на северноамерички континент. Чикашка школа је у почетку била под снажним утицајем функционалистичког теоријског приступа који наглашава важност поштовања важећих норми понашања и вредности у једном друштву од стране већине њених чланова, а то углавном зависи од процеса социјализације који, осим породице, спроводе и културни подсистеми, укључујући и медије.³⁰ У том контексту, улога медија је да помогне у успостављању социјалног реда кроз промовисање идеологије коју подржава шире друштво и институције у оквиру њега.

Једна од важнијих теорија која се бави проблематиком односа медија и криминалитета је Мертонова теорија аномije.³¹ Мертон одређује аномију као друштвено стање, као тип друштвене структуре односно облик друштвене

²⁸ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 20.

²⁹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 30 и 31.

³⁰ *Ibid.*, стр. 32.

³¹ Dantinne M., *op. cit.*, стр. 63 и 64.

дезорганизације.³² Улога медија у настанку такве друштвене дезорганизације се може испољити путем информација о променама у друштвеним вредностима и промовисањем модерног, индивидуалистички настројеног вредносног система. Медијске вести могу охрабривати страх и сумњу у оквиру друштвене заједнице а то може довести до друштвене изолације људи. Парадоксално је да медији представљају индивидуалност као врлину, док истовремено активно промовишу дух заједништва.³³ Један од кључних фактора у процесу интернализације (личног, персоналног усвајања) културних циљева су масовни медији који људима намећу одређене потребе и жеље које многи од њих не могу остварити на други начин осим вршењем кривичних дела. Постоји мишљење да медији пружају лажан осећај заједништва онима који су изоловани и издвојени из друштва и који ће, у ери набујалог глобалног медијског конзумеризма, вероватно посегнути за неким иновативним средствима како би остварили друштвено постављене циљеве.³⁴

Ставови на којима се заснива теорија аномије веома су присутни у расправама које се воде у вези с последицама гледања сцена насиља у различитим медијским формама. Заступници таквог гледишта сматрају да су осетљиви, маргинализовани чланови друштва најподложнији штетним последицама, тако да могу бити подстакнути да се понашају насилнички захваљујући медијским представама које величају насиље. У том контексту поједини аутори повезују феномен серијских убистава који је карактеристичан за САД са, за тамошње услове, медијски уобичајеним приказивањем те проблематике која подстиче такав драстичан вид насиља.³⁵

У оквиру теорија културног конфликта и раскорака разматрају се различити културни конфликти који настају када људи поштујући своје, дођу у сукоб с нормама понашања других, а када су те норме правне – говоримо о делинквентном или криминалном понашању.³⁶ Најчешћи културни конфликти подразумевају учешће поткултуре младих. Одређени млади који се, у појединачним теоријама, примарно одређују у складу с класном припадношћу, могу идентификовати себе и друге као различиту субкултуру, повезујући то с

³² Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 84.

³³ Howitt D., *Crime, the Media and the Law*, Chichester, 1998, стр. 20.

³⁴ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 15.

³⁵ *Ibidem*

³⁶ Игњатовић Ђ., *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 76.

посебним образцима које медији користе како би их описали као и с различитим музичким стилем.³⁷

2. Теорије друштвене реакције

Могуће је издвојити неколико објашњења у оквиру теорија друштвене реакције чије поставке доприносе разумевању односа медија и криминалитета. Овде ће бити размотрен значај интеракционизма и теорије етикетирања као и радикалне криминологије.

2.1. Интеракционизам и теорија етикетирања

Однос медија и криминалитета нарочито се у данашње време не може проучавати и разумети без узимања у обзир ставова интеракционизма и теорије етикетирања који су настали у првој половини XX века. Ове теорије у значајној мери осветљавају проблем медијског представљања криминалитета, указујући на многе стереотипе и погрешна схватања која постоје у вези с криминалним феноменом и у чијем стварању медији имају једну од најважнијих улога.

У складу са основним поставкама теорија друштвене реакције, интеракционизам полази од става да само извршено дело не ствара нужно девијанта или злочинца.³⁸ Наиме, иако је битно која врста дела је у питању, од пресудног утицаја на то да ли ће неко постати девијант или злочинац јесте тренутак када друштво дело те особе означи као девијантни акт или злочин.

Реакција друштва на кршења правила је селективна, будући да се врши одабир оних који ће сносити последице у односу на друге који ће бити заштићени. Штавише, поједине особе бивају етикетиране као извршиоци одређеног дела а да нису прекршиле ниједно правило.³⁹ У том случају је штета обично озбиљнија и дуготрајнија, нарочито уколико је процес етикетирања спроведен захваљујући

³⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 20.

³⁸ Криминологија је теорију социјалног интеракционизма и етикетирања преузела из социологије и социјалне психологије, при чему је првобитно служила објашњењу девијантног понашања. Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 93; Dantine M., *op. cit.*, стр. 65.

³⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 326.

активности медија. Постоји пуно примера медијског стварања дихотомије добра и зла. Поједине криминалне активности не би изазвале такву негативну реакцију јавности да није било медијског преувеличавања.⁴⁰

Теорија етикетирања има посебан значај у објашњењу процеса медијског етикетирања. Процес медијске стигматизације понекад представља само реакцију одређених доминантних друштвених група које на тај начин изражавају и остварују сопствене интересе. Допринос ове теорије је и у разумевању стереотипа криминалаца који представља резултат процеса етикетирања. У том смислу, медији имају значајну улогу, јер свакодневно извештавање о криминалитету обилује стереотипима.

С обзиром да је протеком времена повећаван број телевизијских канала или дневних новина, могло се очекивати да ће медијска слика криминалитета бити објективнија односно да ће различити приступи у објашњењу ове појаве допринети њеном бољем разумевању. На овој поставци је заснован *плурализам* који се појавио током осамдесетих и деведесетих година прошлог века. Плуралисти, за разлику од осталих теоретичара гледају много позитивније на улогу медија уверени да они разноликом аудиторијуму пружају масовну и стално растућу широку лепезу материјала.⁴¹ Медији су отеловљење интелектуалних слобода и разноликости што одговара образованом и скептичном аудиторијуму. Захваљујући томе традиционалне идеолошке неједнакости у виду класне, расне и полне припадности, бивају превладане.⁴² Плуралисти сматрају да медији не утичу значајно и непосредно на ставове и гледишта људи, већ се њихов утицај огледа првенствено у појачавању већ установљених ставова и погледа.⁴³ Међутим, стварност је другачија, мноштво канала не резултира нужно плурализмом медијских порука. Поједини аутори тврде да медији и даље настављају да пружају једнообразне приказе стварности уз помоћ којих избегавају спорна питања и обезбеђују *status quo*. Услед таквог медијског приступа незнање међу публиком се наставља, а етикетирање, стереотипизирање и криминализација одређених група

⁴⁰ Howitt D., *op. cit.*, стр. 20 и 21.

⁴¹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 33.

⁴² Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 22.

⁴³ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 34.

је и даље присутно.⁴⁴ Сагласно томе, медијско извештавање о криминалитету усредсређено је на неубичајене и спектакуларне злочине као што су серијска убиства, силовања или педофилија чији су извршиоци особе непознате жртвама.⁴⁵

2.2. Радикална криминологија – рани радови

Посебан допринос радикалних криминолога је у томе што су усмерили теоријску анализу на поједине форме криминалитета које до тада нису у довољној мери биле истражене. У том смислу, радикални криминолози разликовали су конвенционални и неконвенционални криминалитет.⁴⁶

Значај медија се испољава у скретању пажње јавности на постојање различитих облика неконвенционалног криминалитета путем истраживачког новинарства. Захваљујући томе поједине неконвенционалне теме у вези с криминалитетом постале су конвенционалне, барем у смислу њиховог инкриминисања у већини кривичних законодавстава. Несумњив допринос радикалне криминологије је у указивању на неопходност проучавања тероризма, трговине људима или организованог криминалитета који су до скоро били табу тема чије постојање је у јавности негирано.

У доктрини је с разлогом указано да је кривичноправни систем постављен тако да ствара видљиве гомиле маргинализованих жртвених јараца који скрећу пажњу јавности с много озбиљнијих кривичних дела која врше богати, а у крајњој линији и од много озбиљнијих болести капитализма за који се обично каже да је у терминалној кризи.⁴⁷ Стидљиво бављење неконвенционалним облицима криминалитета и инсистирање на конвенционалном криминалитету које ставља у први план маргинализоване особе, додатно потврђује тезу о значајној медијској улози у процесу етикетирања и стварања стереотипа криминалаца.

⁴⁴ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 22 и 23.

⁴⁵ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 35.

⁴⁶ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 98.

⁴⁷ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 60.

2.3. Савремена критичка криминологија (леви реализам и постмодернизам)

2.3.1. Леви реализам

Леви реализам је правац у оквиру радикалне криминологије који је настао осамдесетих година прошлог века. Реч је о својеврсној реакцији на идеалистичко виђење леве оријентације које је изражено у делима као што је Управљање кризама (*Policing the Crisis*) аутора Стјуарта Хола и осталих (*Stuart Hall et al.*)⁴⁸ а један од значајних представника левог реализма је Џок Јанг (*Jock Young*).

Леви реализам истиче „квадрат злочина“ који представља графички приказ веза које постоје између преступника и његовог злочина с жртвом, јавношћу и органима социјалне контроле, при чему је акценат на органима формалне социјалне контроле.⁴⁹ Јавност подразумева, између осталог, активност медија који извештавају о учињеном злочину, о претпостављеним учиниоцима и жртвама, о многим мање или више релевантним чињеницама у вези с тим, као и о односу органа социјалне контроле, превасходно полиције, тужилаштва и судова, према делу и учиниоцу.

Џок Јанг истиче да уколико не би постојала рационална основа у тврдњи да је злочин озбиљан проблем, медији не би имали моћ да утичу на јавну свест и бројни покушаји теоријског објашњења односа медија и криминалитета се једноставно никада не би материјализовали.⁵⁰ У једном од својих последњих радова Вртоглавица касног модернизма (*The Vertigo of Late Modernity*), Јанг наводи да се злочин у данашње време представља, не толико као дело разумног криминалца, већ као љути, изразито брзи одговор који лансира осиромашен, осрамоћен и беспомоћан појединац без крова над главом. При томе се користи одговарајући језик којим се обезвређују сиромашни људи и сиромаштво уопште.⁵¹

⁴⁸ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 24.

⁴⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 104.

⁵⁰ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 24.

⁵¹ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 62.

2.3.2. Постмодернизам

Једно од значајнијих питања којима се бави постмодернизам јесте улога и утицај медија у друштву. Општеприхваћен је став да живимо у друштву у којем медији доминирају у толикој мери да не само што одражавају друштвену стварност већ медијске слике представљају стварност саме по себи.⁵² Постмодернисти упозоравају да нерегулисаност медијског тржишта неминовно доводи до експлозије програма, наслова или формата које је могуће бирати. С обзиром на различитост медијских садржаја њихови корисници имају моћ да одлуче шта ће читати, гледати или слушати, али и да одлуче шта ће занемарити или одбацити.⁵³

Питање је међутим у коликој мери појединци имају потпуну слободу у вези с избором медијских садржаја. Поједине теме медији намећу свакодневно, не остављајући притом велику могућност за прављење слободног избора. С обзиром да криминалитет представља омиљену тему медија и публице чињеница је да, упркос различитим дневним новинама или телевизијским програмима, медијски извештаји о стању криминалитета у друштву веома личе једни на друге.

Створен је дакле културни контекст који је усмерен ка непосредној потрошњи и сензационалистичком и површном утицају чији је циљ да забави и задовољи публику.⁵⁴ Постмодернисти истичу да је ово „друштво спектакла“ у којем медији у тој мери доминирају да је веома тешко направити разлику између онога што је стварно и онога што представља медијско представљање стварности.⁵⁵ Постало је небитно шта је истина, једина стварност је медијски конструисана која је као инстант производ одмах спремна за употребу. Критичко размишљање је у данашње време права реткост, све се узима здраво за готово, нарочито ако медији тумаче једнострано поједине појаве.

Критичар постмодернизма Ричард Озборн (*Richard Osborne*) истиче да је као последица медијске слике криминалитета настао дискурс о једнакости већине људи у погледу могућности да постану жртве ретких али веома опасних

⁵² Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 36.

⁵³ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 25.

⁵⁴ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 37.

⁵⁵ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 26.

кривичних дела, а то је створило предуслове за бескрајне приче о таквом криминалитету.⁵⁶ Услед медијског пренаглашавања опасности од насилничког криминалитета страх од виктимизације је највећи у вези с тим, иако то најчешће не одговара стварном ризику. Такође, медији носе одговорност и за сопствену неспособност или неспремност да у вези с криминалитетом раздвоје оно што је уобичајено од оног што је неубичајено. Сврха представљања атипичног јесте појачавање анксиозности публике, уједно и скретање пажње с кривичних дела која се чешће врше као што је улични криминалитет, криминалитет белог оковратника, корпорацијски криминалитет или злостављање деце унутар породице.⁵⁷

Стјуарт Хенри (*Stuart Henry*) и Драган Миловановић су на идејама постмодернизма изложили концепт *конститутивне криминологије* која се одликује настојањем да обједини више постмодерних анализа.⁵⁸ Они се залажу за разграничавање кривичне правде, медијске продукције и масовне културе. У том смислу се посебан нагласак ставља на криминологију производње вести која би се супроставила и превладала митове, стереотипе и конструкције повезане с уобичајеном представом о злочину и правди.⁵⁹

Према схватању Хенрија и Миловановића деконструкција и реконструкција вести о криминалитету претпоставља „замену дискурса“ који подразумева анализу настанка вести о криминалитету и оцену њених карактеристика у светлу веродостојности с којом објашњава и разоткрива стварност. Другим речима, неопходно је да криминолози производње вести и остали истраживачи који се баве анализом прекораче дуалистички тип разматрања масовних медија и вести о криминалитету, односно да избегну замку вечите моралне игре „доброг“ против „злог“.⁶⁰ Типично извештавање о неком извршеном кривичном делу подразумева да се инсистира на апсолутној невиности жртве и несумњивој кривици учиниоца, иако је у многим случајевима истина негде на средини. Инсистирање на детаљима као што је допринос жртве сопственој виктимизацији или указивање на специфичност положаја учиниоца

⁵⁶ *Ibid.*, стр. 28.

⁵⁷ *Ibidem*

⁵⁸ О конститутивној криминологији више у: Dantine M., *op. cit.*, стр. 69.

⁵⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 107 и 108.

⁶⁰ Barak G., *Media, Society, and Criminology, op. cit.*, стр. 22.

што је могло да има утицај на вршење злочина, не доприноси продаји новина нити утиче на гледаност па се у медијима готово и не среће.

3. Новије криминолошке теорије

Недоумице на које у оквиру теорија друштвене реакције није успела да реши криминолошка мисао је настојала да превазиђе развојем нових криминолошких теорија.⁶¹ У излагању које следи биће размотрене новије криминолошке теорије које се дотичу проблематике односа медија и криминалитета. У том смислу ће бити анализирани теорије рационалног избора, теорија културалне криминологије и теорије о мушкости.

3.1. Теорије рационалног избора

Теорије рационалног избора су доктринарно уобличене осамдесетих година прошлог века, а настале су на основама учења класичне школе. Представници ових теорија посматрају злочин као рационалну и слободном вољом донету одлуку појединца који сматра да корист од чињења злочина превазилази могућу казну.⁶²

Теорија о злочину као изабраном понашању спада у теорије рационалног избора. Њени представници Џејмс Вилсон (*James Wilson*) и Ричард Хернштајн (*Richard Herrnstein*) полазе од претпоставке да се људи, када имају могућност избора, опредељују за одређени начин понашања. У том смислу истичу низ фактора који утичу на нечију одлуку да (не) изврши злочин, а међу њима посебно издвајају средства масовне комуникације због могућности непосредног утицаја на агресивност и смисао за правду конзумента медијског садржаја а пре свега телевизијског, што може посредно утицати на криминалитет.⁶³

⁶¹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 115.

⁶² Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op. cit.*, стр. 64 и 65. О слободној вољи и кривичној одговорности више у: Meunier G. & Oei K., *Free Will and Criminal Responsibility*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 193-207.

⁶³ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 116, 117 и 394.

С обзиром да теорије рационалног избора схватају злочин као рационални процес логично је да у његовом развоју медији представљају значајан чинилац. Наиме, они пружају прегршт информација, али и дезинформација које потенцијални учиниоци узимају у обзир приликом доношења одлуке.⁶⁴ Њих пре свега интересује вероватноћа хапшења због учињеног кривичног дела или висина казне која им може бити изречена. Парадоксално је да медији не могу да пруже поуздане информације о томе, будући да преувеличавање могућности хапшења учиниоца кривичних дела одвраћа могуће прекршиоце кривичног закона. Извештавањем о таквој проактивној полицијској стратегији ствара се представа о полицији као динамичном, ефективном и ефикасном истражитељу злочина. Оваква медијска слика не одговара нажалост ниској стопи откривања кривичних дела о којој сведоче криминалне статистике.⁶⁵ С друге стране, кроз различите медијске садржаје промовише се брза и лака зарада или стицање статусних симбола, што за појединце који их не могу или не желе остварити на легитиман начин може бити окидач за вршење кривичних дела.

3.2. Теорије културалне криминологије

Иако се не може везати искључиво за новије теоријске приступе повезивање феномена културе и криминалитета је заокружено у радовима представника теорије културалне криминологије међу којима се посебно истичу Џеф Ферел (*Jeff Ferrell*), Кит Хауард (*Keith Hayward*) и Џок Јанг.

Културална криминологија анализира представе о криминалитету које настају и преносе се путем масовних медија, као и кампање које води политичка власт у циљу манипулисања симболичним застрашивањем и изазивањем моралне панике. Такође, анализира друге културолошке обрасце који се испољавају у вршењу злочина, па се у том смислу у доктрини истиче да је реч о приступу у објашњавању начина на који људи обликују своје активности.⁶⁶ То значи да културална криминологија представља контра - дискурс о криминалитету и

⁶⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 19.

⁶⁵ *Ibid.*, стр. 37.

⁶⁶ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 410.

кривичноправном систему који треба да доведе до постепеног рушења акумулираних идеологија о праву и криминалитету.⁶⁷

Представници културалне криминологије дали су значајан допринос разумевању медијске слике злочина. У свету где се медијска слика злочина и девијације шири, где злочин и контрола одражавају блиставо лице популарне културе, културална криминологија даје смисао нејасној линији између стварног и виртуелног. Културална криминологија посматра моћ која се увећана испољава преко медијске заступљености и симболичке продукције. Чињеница је да се различите субкултуре не могу више проучавати одвојено од њиховог медијског представљања.⁶⁸ Утврђивање стварности криминалитета је један од најважнијих друштвених задатака. Демистификација проблема криминалитета и његових размера доприноси и његовој ефикаснијој контроли.

Експлозија визуелног представљања у медијима и слике злочина у тој мери су присутне да представљају нормалну појаву.⁶⁹ Праг толеранције у вези с насилничким садржајима се временом повећава, тако да их људи прихватају као уобичајену, очекивану ствар. С друге стране, визуелизација злочина потпомаже и ширењу ирационалног страха од криминалитета. Може се рећи да „визуелна криминологија“ представља један од доприноса културалне криминологије, пошто су фразе попут „слика злочина“ и „медијска конструкција“ постале уобичајене и користе се упоредо с конвенционалним криминолошким категоријама.⁷⁰ Уз помоћ визуелних доказа злочина културални криминолози настоје да критички и педагошки истакну снагу слика у обликовању популарног разумевања и социјалне конструкције злочина, девијације и кажњавања. Они истичу да је погрешно када се усредсређеност на визуелно представљање злочина посматра као декоративан и површан приступ.⁷¹ Слика често говори више од речи, јер може садржати одлучујући моменат који је од изузетне важности за разумевање феномена који се проучава. У литератури се тај одлучујући моменат дефинише као симултано препознавање, делић секунде који је од истог значаја за

⁶⁷ Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 20.

⁶⁸ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 82.

⁶⁹ Чињеница је нажалост да се слике бруталности или виктимизације могу пронаћи чак и у дечијим мобилним телефонима. Hayward K. J. and Presdee M., *Framing Crime: Cultural Criminology and the Image*, Abingdon, 2010, стр. 2.

⁷⁰ *Ibidem*

⁷¹ *Ibid.*, стр. 4.

разумевање догађаја као и прецизна организација облика која том догађају даје уобичајен израз.⁷² У свету где се моћ у све већој мери испољава путем медијског представљања и симболичке продукције, борбе због слике, стила и културалног представљања постају кључне категорије у разумевању стварности новог доба.⁷³ Због тога се културални криминолози баве дубљом, контекстуализованом анализом постојећих слика настојећи да на тај начин суштински разумеју озбиљне проблеме у вези с правдом и неправдом.⁷⁴

Културална криминологија је у претходних десетак година развила различит теоријски и методолошки приступ који злочин, склоност ка вршењу злочина и контролу злочина поставља недвосмислено у контекст културалне динамике. С те тачке гледишта, криминалитет и институције његове контроле делују као културална предузећа – морају се разумети као кључне друштвене тачке у којима се правила стварају и крше, тачније места укрштања моралног предузетништва, политичке иновације и искуственог отпора.⁷⁵ Представници културалне криминологије теже да разумеју фасцинираност јавности медијским приказима злочина и да истовремено анализирају медијско представљање тих слика као израз задовољства или спектакла.⁷⁶ У сваком случају медијима је данас теже да пронађу начин да фасцинирају јавност приказима злочина, јер дуготрајна, континуирана изложеност временом ствара зависност али и толеранцију, па се доза насилничког садржаја у медијима мора стално повећавати како би се почетна заинтересованост одржала.⁷⁷

Мајк Пресди (*Mike Presdee*) у делу *Културална криминологија и карневал злочина (Cultural Criminology and the Carnival of Crime)* истиче да су људи фасцинирани насиљем и злочином због тога што нас то емоционално ангажује на различите начине.⁷⁸ Живимо у друштву у којем су уживање и благостање културни циљеви (постигнути тренутно) при чему се то задовољство претвара у представу јер се ти циљеви постижу кршењем правила, супростављањем, игром

⁷² Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 186.

⁷³ Hayward K. J. and Presdee M., *op. cit.*, стр. 5.

⁷⁴ Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 186.

⁷⁵ Hayward K.J. and Presdee M., *op. cit.*, стр. 3.

⁷⁶ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 28.

⁷⁷ Због тога, културална криминологија мора да истражује проток културних значења у вези с питањима криминалитета и правосуђа, како би истраживачу омогућила да критички преиспита тај проток. Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 153.

⁷⁸ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 89 и 90.

на ивици друштвеног живота као и изазивањем контролора и њихових механизма деловања. Другим речима у питању је живот који подсећа на карневал за време кога је традиционално било дозвољено много тога што је иначе у редовним околностима забрањено тако да учесници „модерног карневала“ сматрају да имају право на неограничену слободу. Ипак, људи који живе „карневал злочина“ су у стварном животу означени као криминалци јер се понашају насилно односно чине злочине. Имајући то у виду, Пресди је указао да се злочин не може разумети ако се игнорише култура и да се морамо потрудити да разумемо припаднике маргиналних друштвених група уместо да их игноришемо. У том смислу се истиче улога медија који извештавају о злочинима и насиљу односно ономе што чини „карневал злочина“ притом улазећи у тумачење тих појава па је задатак криминолога да покажу колики је значај медија у савременом свету.

Теоретичари културалне криминологије сматрају да је методолошки терен садашње криминологије веома оскудан односно да јој недостаје интелектуална елеганција и иновативност, услед чега она делује као методолошка какистократија,⁷⁹ тј. као свет окренут наопачке у којем је најгоре најбоље.⁸⁰ Методи културалне криминологије морају бити усклађени с криминалитетом који је уједно феномен који настаје у локалним условима као и роба која се продаје на тржишту путем глобалне мреже. Такви методи би омогућили истраживачима да буду ближе злочину и злочинцима – и ближе публици која те теме проучава путем медија. У крајњем смислу, истраживачи тако постају ближи сами себи.⁸¹

Културална криминологија је предмет многобројних критика и погрешних тумачења, што не треба да чуди јер је карактерише специфичан, досадашњој традиционалној криминологији непознат поглед на криминалитет. Једна од најчешћих критика је да културална криминологија искорачује из оквира друштвених наука и улази у домен извештавања таблоида бављењем сензацијама с насловних страна. Такође, културалним криминолозима се замера да су материју криминологије покварили својим стилем комуникације.⁸²

⁷⁹ Какистократија представља владавину најгорих.

⁸⁰ Ferel J., Nayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 161.

⁸¹ *Ibid.*, стр. 175.

⁸² Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 413.

Чињеница је да се културална криминологија налази на почетку свог развоја и да ће сигурно имати значајан утицај на разумевање односа између криминалитета, медија и културе и у будућности.⁸³ Захваљујући културалној криминологији, традиционални криминолози су охрабрени да погледају иза утврђених граница који постоје у проучавању криминалног феномена као и да прошире своје интелектуалне хоризонте како би укључили у анализу и свет уметности, медија, културе и стила.⁸⁴ На тај начин почињу да се руше предрасуде које су кочиле развој криминолошке мисли.⁸⁵

3.3. Теорије о мушкости

Теорије о мушкости надовезују се на објашњења културалне криминологије о важности проучавања повезаности криминалитета, културе и медија. Ипак, овде је у питању један посебан аспект те повезаности. Теорије о мушкости теже да објасне мушкост као фактор криминалитета с обзиром да су у свим званичним евиденцијама криминалитета мушкарци као учиниоци кривичних дела кудикамо заступљенији у односу на жене, иако оне чине више од половине људског рода.⁸⁶

Теорије о мушкости су се бавиле типичним мушким делима попут силовања као и митовима у вези са тим попут оног који силовање приказује као чин патолошких сексуалних манијака.⁸⁷ Фаличан мушкарац представља пример патологизације сексуалног и насилничког криминалитета који је очигледан у медијском извештавању о мушком насиљу.⁸⁸

С правом је примећено да силовање није производ либида мушкарца, већ културе која охрабрује мушкарце да сексуалну активност схвате као начин

⁸³ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 30.

⁸⁴ *Ibidem*

⁸⁵ Културална криминологија је данас највише позната по свом транснационалном карактеру. Радови представника културалне криминологије показују да су субкултурална динамика, медијско представљање и колективна перцепција саставни део конструкције криминалитета и девијације. Они такође проналазе корене појединачних злочина и субкултура у већим културалним контрадикцијама и образцима друштвених промена, и заузврат демонстрирају улогу медија у маскирању и преправљању тих односа. Ferrel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 51.

⁸⁶ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 125.

⁸⁷ *Ibid.*, стр. 425.

⁸⁸ Wykes M., and Welsh K., *Violence, Gender & Justice*, London, 2009, стр. 16.

освајања жена, као и друштва које дозвољава мушкарцима да се упуштају у сексуална искоришћавања и физичка злостављања жена без страха од казне.⁸⁹ Стереотипи у вези са силовањем доприносе одржавању таквог односа мушкараца према женама. Односи између полова постају „ударна“ вест онда када је то повезано с неким злочином, а нарочито ако је насилничко дело у питању. Ако се томе дода околност да је насилни учинилац непознат жртви, медијска прича се може несметано наставити и потрајати данима или недељама.⁹⁰

С тим у вези, Џудит Валковиц (*Judith Walkowitz*) сматра да је митологија о силоватељу заснована на идеји да градови представљају опасна места за жене и да прикривено изражавање мушког антагонизма према женама треба да буде санкционисано као и да се да потпора мушком ауторитету према њима.⁹¹ С обзиром да медији посвећују увек више простора нападима мушкараца на жене него мушкараца на мушкарце жене су изложене сталном застрашивању и себе доживљавају као рањивије у односу на мушкарце. У стварности, међутим, жене су, за разлику од жртава мушког пола, подложне мањем ризику од мушког насиља.⁹² Мушкарци као жртве мушког насиља су у великој мери невидљиви, што је вероватно резултат конструкције мушкости као израза снаге и надмоћи. Другим речима, бити жртва значи немати моћ што је, у складу с доминантном конструкцијом полних карактеристика, својствено женама.⁹³

Мушка насилност и на друге начине доминира у медијима. Почев од шездесетих година прошлог века па до данас, актуелна је слика младих агресивних мушкараца удружених у различите групе, банде или навијачке скупине који тероришу остатак друштва и представљају једну од највећих претњи друштвеном реду и миру. Ни у овом случају ситуација се не разликује битно од претходно анализираних примера, тако да многи аутори сматрају да медији преувеличавају степен и озбиљност насиља младих.⁹⁴

⁸⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 425.

⁹⁰ Wykes M., and Welsh K., *Violence, Gender & Justice*, London, 2009, стр. 11.

⁹¹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 428.

⁹² *Ibidem*

⁹³ Boyle K., *Media and Violence: Gendering the Debates*, London, 2005, стр. 60.

⁹⁴ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 430.

Глава II

Медијска конструкција криминалитета

1. Социјална конструкција криминалитета

Утврђивање истине о различитим друштвеним феноменима је само наизглед једноставан посао. Многе ствари које се чине очигледне представљају само искривљену представу о стварности. Другим речима, различите појаве које разумемо на одређени начин, резултат су социјалне конструкције као специфичног процеса у којем се тим појавама дају одређена значења. Реч је по правилу о сложеном процесу прожимања утицаја различитих чинилаца који једној појави дају посебан квалитет с којим се она представља људима.

Чињеница је да друштво има механизме да нас убеди да је стварност баш онаква каква нам се представља, а не онаква каква стварно јесте. Најбољи механизам којим се то постиже јесу медији, па је у том смислу криминалитет погодна тема за различите манипулације.

1.1. Појам социјалног конструкционизма

Поред „праве“ стварности постоји и социјално конструисана стварност у којој поједини аспекти друштвеног живота добијају другачије димензије и карактеристике. У оквиру социјалног конструкционизма, људи стварају реалност односно свет у чије постојање верују заснован на сопственом искуству и сазнањима која су стекли кроз различите друштвене интеракције. Може се чак рећи да сваки човек има своје виђење те „стварности“ које је обојено том особеношћу.⁹⁵

Међутим, ова проблематика може се посматрати и на нешто другачији начин. Да ли је „права“ реалност увек само једна или се исти друштвени догађај може протумачити на више различитих начина, а при чему свако од тих тумачења може у основи да буде исправно. Када је криминалитет у питању ова дилема је

⁹⁵ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, 2007, стр. 31.

нарочито изражена. Учишилац и жртва ће имати различит однос према учињеном кривичном делу, тј. свако ће из своје перспективе посматрати оно што се догодило. Унапред не можемо рећи да је верзија догађаја коју жртва саопштава истинита а верзија учиниоца неистинита. Истина је можда негде на средини. У крајњој линији, ни чињенично стање садржано у правноснажној судској пресуди није нужно правилно и потпуно утврђено, али представља основ за примену кривичне норме.

Разумевање концепта социјалног конструисања реалности и концепта социјалног конструкционизма може да буде од велике помоћи приликом анализе утицаја медија на криминалитет и правосуђе.⁹⁶ Наиме, криминалитет је друштвени феномен који је подложен социјалном конструисању с обзиром да изазива велику пажњу јавности. Иако социјално конструисана реалност криминалитета одступа у мањој или већој мери од „праве“ реалности, она делује као права и бива прихваћена од стране већег дела јавности. Социјално конструисани феномен криминалитета јесте добрим делом илузија, али конзументима различитих медијских садржаја она представља једино сазнање о свету криминалитета и углавном је прихватају некритички, убеђени у истинитост онога што им медији преносе.

1.2. Облици стварности о криминалитету

Разумевање социјалне конструкције стварности о било ком друштвеном феномену подразумева разграничење и анализу могућих облика стварности у којима се он појављује. У том смислу се и криминалитет може посматрати кроз различите облике стварности у којима се испољава. Овом проблематиком се бави теорија социјалне конструкције стварности која препознаје три облика стварности о криминалитету: искуствена стварност, симболичка стварност и социјално конструисана стварност.

⁹⁶ *Ibidem*

1.2.1. Искусвена стварност

Искусвена стварност криминалитета потиче у основи из личног искуства. Знање стечено путем искусствене стварности је релативно ограничено, али има снажан утицај на појединачну конструкцију реалности.⁹⁷ Уколико је неко био жртва одређеног кривичног дела вероватно ће код њега (нарочито у поређењу с неким ко није имао такво негативно искуство) постојати израженији страх од поновљене виктимизације истим кривичним делом. Тако на пример жртве силовања имају веома трауматично искуство које се не може упоредити с неким другим облицима виктимизације (као нпр. код појединих имовинских кривична дела). Искусвена стварност таквих жртава доминира њиховим виђењем криминалитета и моћнија је од других облика стварности криминалитета.

С друге стране, припадност појединца одређеној друштвеној групи која се етнички, национално, верски или по некој другој карактеристици издваја од већине у датом друштву, или пак живот у одређеним ризичним подручјима, може да допринесе стварању осећаја о постојању већег ризика од виктимизације одређеним кривичним делом. Пресудан утицај на стварање таквог ризика има искусвена стварност појединаца који припадају одређеним друштвеним групама.

Ипак, релативно је мали број људи који током живота имају виктимизацијско искуство или је реч о случајевима виктимизације који не утичу битно на перцепцију стварности о криминалитету.⁹⁸ Несумњиво је зато да симболичка стварност криминалитета у много већој мери утиче на перцепцију људи.

⁹⁷ *Ibid.* стр. 33.

⁹⁸ Није мали број корисника градског превоза који нису бар једном били оцепарени. Иако је за многе од њих то једини облик виктимизације који су доживели та околност не утиче битно на перцепцију стварности о криминалитету. Статистички гледано такви облици крађе (који с обзиром на вредност ствари обично спадају у ситна дела крађе) веома су бројни, а постоји и изражена тамна бројка криминалитета јер их већина оштећених и не пријављује. Термин џепна крађа није кривичноправни већ криминалистички јер указује на уобичајен начин извршења дела, т.ј. из џепа жртве. С обзиром да „џепна“ крађа у зависности од начина извршења може бити квалификована и као тешка крађа, може се рећи да се ради о друштвеном феномену који се у јавности занемарује. Жарковић М., Бановић Б., Ступар Љ. и Ивановић В., *Криминалистика*, Београд, 1997, стр. 154.

1.2.2. Символичка стварност

За разлику од искуствене стварности која је заснована на доживљеној виктимизацији односно личном искуству с криминалитетом, симболичка стварност подразумева сазнање о криминалитету које добијамо од неког другог. Символичку реалност чине сви догађаји којима нисмо присуствовали али смо уверени да су се догодили, све чињенице о свету које нисмо лично прикупили али верујемо у њихову тачност као и све ствари за које верујемо да постоје иако их нисмо видели. Извори сазнања о криминалитету који представљају симболичку стварност су други људи (на пример чланови породице, пријатељи, познаници или колеге), различите институције и медији као можда најважнији извор сазнања.

Символичка стварност је слично као и искуствена, особена за сваког појединца. Не слушају сви исте приче о нечијој виктимизацији, не долазе у додир с истим институцијама и не прате исте садржаје у медијима. Једном речју, не утичу сви наведени извори сазнања о криминалитету подједнако на сваког појединца. Неко ће некритички прихватити све што чује без потребе да размисли о истинитости сазнатог садржаја док ће други занемарити све или већину ствари које не представљају лично искуство у вези с криминалитетом. Ових других је далеко мање јер су људи подложни утицајима који су нарочито изражени у медијском деловању. С обзиром да медији имају централну улогу у ширењу сазнања о друштвеним појавама, разумљиво је да је начин на који појединци разумеју злочин и правду у великој мери одређен, описан и разграничен медијским садржајима.⁹⁹ То је и један од разлога због којег у процесу стварања индивидуалне и колективне стварности о криминалитету, симболичка равна доминира над искуственом реалношћу.

⁹⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, op. cit., стр. 34.

1.2.3. Социјално конструисана стварност

Социјално конструисана стварност настаје прожимањем искуствене и симболичке стварности о криминалитету. Таква стварност је за сваког појединца једина и права, он у њу верује и у складу с тим и организује свој живот и усклађује своје понашање. С обзиром да су искуствена и симболичка стварност специфичне за сваког појединца, утолико пре социјално конструисана стварност изражава у још већој мери ту посебност појединаца у разумевању феномена криминалитета. Другим речима, сваки појединац има своју социјално конструисану стварност о криминалитету.

Чињеница је међутим да појединци који имају приступ сличним сазнањима, а при томе често међусобно долазе у додир и размењују та сазнања, обично конструишу сличне социјалне реалности. Објашњење за такво слично друштвено понашање људи се, према схватању појединих аутора, налази у заједничком систему вредности и веровања о свету у којем живе.¹⁰⁰

С обзиром да медији имају највећи утицај на формирање социјалне реалности криминалитета у једном друштву, јасно је да појединци који живе у том друштву начелно потпадају под медијски утицај, тако да социјално конструисана стварност у основи чини стварност једног друштва у целини. Из тога се може извести закључак о томе како се у одређеном друштву формира схватање о криминалитету и на које начине се врши његова контрола.

1.3. Извори сазнања о криминалитету

Своја сазнања о криминалитету људи стичу на различите начине. Сви ти извори сазнања се међусобно прожимају тако да финални производ у виду стеченог знања о криминалитету има посебан квалитет. У суштини све што знамо о свету који нас окружује је научено на два основна начина. Први начин је *соматски*, а искуство које се стиче на тај начин подразумева непосредно чулно опажање окружења. Сазнање о томе, како нешто изгледа, мирише, звучи или какав има укус је лично доживљено али његов удео у целокупном знању

¹⁰⁰ *Ibidem*

појединаца је веома скроман. Највећи део сазнања је стечен *симболичким* путем, а то значи од родитеља, пријатеља, учитеља, прочитаног у књигама, или виђеног на фотографијама или телевизији.¹⁰¹ Та врста информација је посредна због тога што долазимо до ње индиректним путем посредством различитих медијума.¹⁰²

Кад је реч о криминалитету најчешћи индиректни начини сазнања су искуство других особа, утицај различитих друштвених група и институција, наравно и медији. Пре детаљнијег разматрања сваког од наведених посредних начина сазнања о криминалитету, биће укратко размотрено лично искуство.

1.3.1. Лично искуство

Значај личног искуства у разумевању неке појаве често се истиче као веома битан чинилац. Иако је у многим областима друштвеног живота оно драгоцен, у сфери криминалитета се лично искуство не може сматрати најпожељнијим путем којим долазимо до сазнања о злочину и осталим аспектима криминалног феномена. Лично искуство у вези с криминалитетом може се у основи стећи на два начина. Прво се односи на лична искуства која подразумевају активно учешће појединаца у извршењу неког кривичног дела. Други начин стицања сазнања о криминалитету заснива се искуствима појединаца која су повезана с виктимизацијом. Дакле, с једне стране је лично искуство учиниоца а с друге жртве. Реч је о личном искуству ограниченог домаћаја јер се односи само на један аспект криминалног феномена и увелико је одређен субјективним односом према криминалном догађају у којем је појединац учествовао. С тим у вези, у литератури се често доводи у питање значај личног искуства жртава кривичних дела, јер лична виктимизација представља један од најјачих чинилаца који одређују нечији поглед на то колико је одређени злочин озбиљан.¹⁰³

¹⁰¹ О нешто другачијем дефинисању извора сазнања у: Neuilly M.-A., Public Opinion, media, and criminal policies, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 301 и 302.

¹⁰² Реч медијум је изведена из латинске речи *medius* која значи „средњи“ односно оно што долази између две ствари. Ott L. B. and Mack L. R., *op. cit.*, стр. 1. У том смислу, између нас и места извршења неког кривичног дела налази се телевизија која преноси слику тог догађаја. Такође, реч медиј је краћи облик речи медијум и преовлађује у значењу јавно гласило. *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 2011, стр. 368.

¹⁰³ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 33. У том смислу, искуство виктимизације понекад остави дуготрајне и тешке последице на особу која је

Посебан вид личног искуства у вези с криминалитетом јесте активност органа гоњења, а пре свега полиције. Они непосредно долазе у додир с актерима кривичног догађаја и предузимају одговарајуће радње у циљу одговора на златна питања криминалистике.¹⁰⁴ Перцепција органа кривичног гоњења одређена је како објективним чиниоцима (утврђеним чињеницама односно прикупљеним доказима), тако и субјективним односом према појединим аспектима конкретног кривичног догађаја који, колико год се трудили, понекад не могу да искључе.

1.3.2. *Искуство других особа*

Извор сазнања о криминалитету може бити и искуство других особа. У питању је облик посредног или индиректног искуства. Углавном се ради о блиским особама при чему су то најчешће чланови породице, рођаци и пријатељи. Њихово искуство утиче на појединце у мањој или већој мери, а то пре свега зависи од постојећег степена блискости. Што је блискост израженија то је јача емоционална реакција појединца на патњу особе до које му је стало. Уколико су у питању изузетно блиске особе (нпр. родитељи и деца или брачни/љубавни партнери) које се налазе у снажној емоционалној вези, веома је изражена могућност да туђе искуство може бити доживљено као своје.

То је један од кључних разлога због којег и искуство тако блиских особа може неповољно утицати на објективно сагледавање криминалног феномена. Посебан проблем при томе представља медијска злоупотреба емоционалног стања жртвама блиских особа. Новинари углавном не могу да очекују да ће жртва бити расположена за давање било каквих изјава, тако да су блиске особе најпогодније „мете“. Реч је у основи о људској потреби да се преживљена патња подели с другима, што ствара одређени утисак олакшања. У том настојању појединци често несвесно траже подршку јавности, што медији без устезања користе, јер им извештавање о емоционално тешким догађајима увек доноси корист.

то доживела што у великој мери може искривити њену перцепцију стварности криминалитета и ризика који постоји у вези с тим.

¹⁰⁴ О златним питањима криминалистике у: Алексић Ж. и Шкулић М., *Криминалистика*, Београд, 2002, стр. 43-46; Жарковић М., *Криминалистичка тактика*, Београд, 2009, стр. 60-70.

1.3.3. Утицај различитих друштвених група и институција

Поред искуства других особа, на разумевање проблема криминалитета посредно могу утицати и различите друштвене групе и институције с којима појединци повремено или стално долазе у додир.

Под различитим друштвеним групама и институцијама подразумевају се облици удруживања људи, неформални и формални, који могу да утичу на формирање ставова појединаца о криминалитету. То су углавном различити облици неформалне социјалне контроле: школе и друге образовне установе, групе вршњака, верске институције, колектив запослених итд. Посредне информације о криминалитету добијамо и од институција које чине систем формалне социјалне контроле односно које обављају делатност званичних органа кривичноправног прогона који законске норме стварају (одређују која понашања су забрањена и којим санкцијама забрањена), тумаче и примењују.¹⁰⁵ Највећи утицај међу различитим органима формалне социјалне контроле остварују полиција и тужилаштво, док су судови и затворски систем у далеко мањој мери присутни.

Не треба занемарити ни утицај државних институција попут председника државе, владе односно министара или чланова парламента чије мишљење о различитим друштвеним феноменима па и криминалитету обичан свет доживљава као израз државног ауторитета. С обзиром да поменуте институције имају најшири простор за вршење утицаја на јавно мњење, њихова одговорност је и највећа.

Полицијска саопштења, извештаје тужилаштва или говор председника владе о стању криминалитета у држави грађани сазнају по правилу посредством медија. Могло би се чак рећи да постојање медија представља најважнији разлог због којег представници органа формалне социјалне контроле и осталих државних институција излазе у јавност и дају изјаве.

¹⁰⁵ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op.cit.*, стр. 16.

1.3.4. Медији

Медији су широк термин који укључује мноштво различитих комуникационих технологија као што су људска бића, пећински цртежи, димни сигнали, слова, телеграф, телефон, књиге, часописи, новине, радио, филм, телевизија, мобилни телефони, видео игрице, таблети и компјутери. У оквиру овог рада анализа ће обухватити само масовне медије односно облике комуникационе технологије који могу да обухвате бројну публику на удаљеним локацијама.¹⁰⁶ У литератури је присутно гледиште да масовни медији представљају подскуп масовне комуникације који има одређене карактеристике.¹⁰⁷ Масовни медији су предмет бројних расправа у оквиру којих се могу разликовати „песимистички“ и „оптимистички“ приступ.¹⁰⁸ Песимистичка расправа истиче једнообразност медијске продукције и њену улогу у пасивизирању и експлоатисању публике. Оптимисти, с друге стране, указују на разноврсност, сложеност и уједначеност коју пружају медијски садржаји.

С обзиром на данашњу развијеност средстава масовне комуникације утицај медија као извора сазнања о криминалитету је велики. Претежан део друштвеног знања стиче се симболички, путем медија, а то поједине ауторе наводи на забринутост због медијског садржаја.¹⁰⁹ Да она није безразложна указују нека од најновијих криминолошких истраживања по којима четири петине (80%) грађана своје ставове о криминалитету уопште, као и о појединим његовим врстама заснива на сазнањима добијеним преко медија.¹¹⁰

На основу тога се може закључити да лично искуство, искуство других људи и утицај различитих друштвених група и институција имају релативно мали значај као извори сазнања о криминалитету. Живимо у време у којем су медији од

¹⁰⁶ Ott L. B. and Mack L. R., *op. cit.*, стр. 2.

¹⁰⁷ Реч је о следећим одликама: специфичан скуп активности (стварање медијског садржаја), укључивање посебних технолошких конфигурација (радио, телевизија, новине), везани су за формално конституисане институције или медијске канале, оперишу у складу с одређеним законима, правилима и схватањима, продукт су лица која заузимају извесне улоге (власници, регулатори, продуценти, чланови публике) и преносе информације, забаву, слике и симболе до масовне публике. Лоример Р., *Масовне комуникације: компаративни увод (Mass Communication: A comparative introduction)*, Manchester, преводилац: Бабић З.), Београд, 1998, стр. 43.

¹⁰⁸ Мек Квин Д., *Телевизија (Television)*, 1998, преводилац: Ђорђевић М.), Београд, 2000, стр. 15.

¹⁰⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 34.

¹¹⁰ Игњатовић Ђ., *Методологија истраживања криминалитета*, Београд, 2009, стр. 176.

породице преузели старатељску улогу, заменили су цркве као стожере културних вредности, уместо школа су почели да образују децу и омладину и да одређују приоритетне државне циљеве.¹¹¹ Неопходно је зато с посебном пажњом обавити анализу улоге медија као извора сазнања о криминалитету и њиховог доприноса у стварању социјалне конструкције криминалитета.

2. Улога медија у социјалној конструкцији криминалитета

Процес медијске конструкције о криминалитету подразумева доношење различитих одлука у складу с циљевима који се уз помоћ одговарајуће конструкције стварности желе постићи. Значајну активност у том смислу представља процес медијског избора кривичних догађаја односно доношење одлука о томе шта завређује да буде представљено као вест, а уједно и колико простора треба посветити том догађају. Неопходно је размотрити критеријуме за избор како би се разумео и сам процес конструкције стварности. Поред тога, важан је и начин на који се неки догађај представља.

Социјално конструисана стварност о криминалитету се представља грађанима, корисницима различитих медијских садржаја, који је углавном неселективно и некритички прихватају пошто им је, између осталог, углавном она и једина доступна.

2.1. Студије о медијима и криминалитету

Студије о медијима и криминалитету одликује пре свега оцена медијског представљања као важног подухвата који има своја сопствена правила, без обзира на то какав утицај он може имати на мењање публике. Када истраживачи у оквиру студија о медијима и криминалитету разматрају ефекте масовних медија, њихова анализа је првенствено усмерена на разумевање широке разноврсности одговора на материјал који је део много општијег културног феномена. С обзиром да се ове студије првенствено баве појединцима као индивидуама, истраживачке методе

¹¹¹ Ott L. B. and Mack L. R., *op. cit.*, стр. 11.

које се користе јесу анкете и лабораторијски експеримент, при чему се занемарује ширина медијског садржаја.¹¹²

Избором начина на који представљају криминалитет, медији шаљу одређену поруку јавном мњењу. Та порука може да има два могућа значења. У складу с тим су у оквиру студија о односу медија и криминалитета настале две теорије које заслужују посебну пажњу: култивациона теорија и теорија постављања агенде (*agenda-setting*).

Ако се има у виду да су злочин и криминалитет постали саставни део свакодневице, савремени медији сасвим очекивано обилују причама и вестима о криминалитету. То не представља неко изненађење пошто медији данас (а то нарочито важи за визуелне медије) имају већу улогу него икада у животима све више људи.¹¹³ Услед тога студије о медијима и криминалитету инсистирају на нормалности медијске улоге у људским животима а занемарују притом њене друштвено опасне учинке. Једном речју, употреба медија је постала саставни део свих животних аспеката појединаца.¹¹⁴

Поједини аутори указују на ефекте који се могу појавити код људи као последица излагања комуникацији из медијских извора. То су: социјализација, друштвена контрола, одређивање агенде, морална паника и промена става.¹¹⁵ У контексту медијске конструкције криминалитета посебан значај имају учинци који се односе на промену става, одређивање агенде и моралну панику. Ову проблематику истражују одређене теорије у оквиру студија о медијима и криминалитету. Култивациона теорија ставља акценат на ефекат промене става док се теорија одређивања агенде бави истоименим ефектом. С друге стране, морална паника настаје често као последица селективног извештавања медија о чему ће бити речи на одговарајућем месту у раду.

¹¹² Howitt D., *op. cit.*, стр. 13.

¹¹³ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 14.

¹¹⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 13.

¹¹⁵ Прајс, С., *Изучавање медија*, (*Media Studies*, Pearson Education, 1998, преводилац: Коловић В.) Београд, 2011, стр. 561 и 562.

2.1.1. Култивациона теорија

Основни став култивационе теорије јесте да медији објављивањем информација о криминалитету уопште, као и његовим посебним облицима, утичу на схватање људи о проблему криминалитета.¹¹⁶ Свакодневно медијско пренаглашено извештавање о насилничком криминалитету, упркос чињеници да он нема толики удео у укупном криминалитету, имаће логично за последицу да грађани који прате такве медијске садржаје буду уверени да насиље представља највећи и нарастајући проблем.¹¹⁷

Не би се ипак могао прихватити став да медији имају апсолутан утицај на публику, јер би то значило да је појединац у потпуности немоћан пред медијским утицајем, да није у стању да критички анализира оно што му се нуди и да је једина стварност она коју медији стварају. Иако су медији способни да ограниче или изврну информације које објављују, то не значи да ће увек бити остварена моћ или утицај на публику. На исход тог процеса делимично утиче и чињеница да медији нису у толикој мери јединствени кад је у питању извештавање, тако да супростављена гледишта могу оспорити веродостојност неког од извора информација односно медија који је објавио спорну информацију. Не сме се занемарити ни искуство и веровања које људи уносе у сам процес обраде информација које су објављене у медијима.¹¹⁸ Резултати једног од истраживања спроведеног од стране аутора Грега Фајлоа (*Greg Philo*) и Групе за медије Универзитета у Глазгову указују да на разумевање и веровање у истинитост телевизијских порука „утиче наша лична историја, политичка култура и класно искуство“.¹¹⁹ Постоји и супростављено гледиште у односу на модел наркодејства

¹¹⁶ Медији делују као посредници у значењима снажно обликујући начине на које људи разумеју свет око нас. То чине путем организације информација како би конзумент медијских садржаја обликовао представе о добром и лошем. Lyon R., *Media, Race, Crime and Punishment: Re-Framing Stereotypes in Crime and Human Right Issues*, *DePaul Law Review*, Vol. 58, 2009, стр. 742.

¹¹⁷ У литератури се прилично једнообразно реаговање публике на подстицаје или поруке масовних медија, уз претпоставку да је та реакција тренутна, описује као „ефекат поткожне игле“, „наркодејство“ или, једноставно, „модел деловања“. Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 233.

¹¹⁸ Прајс, С., *op. cit.*, стр. 552.

¹¹⁹ *Часопис за друштвене студије (Social Studies Review)* из маја 1991. године садржи чланак аутора Грега Фајлоа који је спровео истраживање сећања људи на један догађај. Пошао је од претпоставке да су „вести наш главни извор информација о националним и интернационалним догађајима“, али се и даље питао „шта ми уносимо у своје разумевање телевизије“. Иако је

које сматра да су медији у основи нешкодљиви, или да тек само подржавају норме и вредности плуралистичког друштва. У том смислу се медији, укључујући и телевизију, разумеју најпре као средство учвршћивања ставова, а не као средство промене.¹²⁰ У литератури ипак преовлађује став да медији могу буду бити одлучујући чинилац за настанак и промену ставова јавности о различитим темама.¹²¹

Не постоји довољно доказа који би пружили увид у сложену природу односа између гледања насиља и формирања погледа на свет.¹²² Истраживање ове проблематике има посебан значај када је реч о утицају медијских слика насиља на децу и њихово понашање. У литератури је изнета тврдња да медији пружају деци живе фантазије, подстичу криминално, насилно, сензационалистичко и непристојно понашање, једном речју представљају скуп вредности који је у супротности с вредностима укореењеним у постојећим друштвеним институцијама – породици, радном месту, школи, судовима, цркви – и нашим друштвеним односима.¹²³ То је потврђено и међународним извештајем о насиљу у медијима који је у току 1996. и 1997. године припремио УНЕСКО. У извештају је истакнуто да медији, упркос многим разликама у култури, одржавају утисак да је насилно понашање нормално и да је повезано с позитивним подстрекивањем. Ова студија је дакле доказала да су последице насиља у медијима повезане с друштвеном реалношћу у којој деца одрастају.¹²⁴ Другим речима, медији не приказују на прави начин агресију која се догађа свакодневно у друштву.¹²⁵

На крају овог приказа би основни закључак у вези с ставовима култивационе теорије био да постоји мноштво чинилаца који имају улогу посредника између гледања насиља на телевизији и усвајања одређеног погледа на свет.¹²⁶

поменуто истраживање на телевизији било усмерено, сличан закључак се може извести и кад су у питању друге медијске форме. *Ibid.*, стр. 553 и 554.

¹²⁰ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 236.

¹²¹ McCombs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *The News and Public Opinion-Media Effects on Civic Life*, Cambridge, 2011, стр. 100 и 101.

¹²² Лемиш Д., *Деца и телевизија (Children and Television)*, Oxford, 2007, преводац: Ивањи М.), Београд, 2008, стр. 190.

¹²³ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 243.

¹²⁴ Лемиш Д., *op. cit.*, стр. 190.

¹²⁵ Melzer A., Happ C. and Steffgen G., *op. cit.*, стр. 704.

¹²⁶ Лемиш Д., *op. cit.*, стр. 191.

2.1.2. Теорија постављања агенде (*agenda-setting*)

Према теорији постављања агенде медији нам кроз избор вести и њихово разврставање указују о чему треба да размишљамо, тј. њихов једини циљ је да нам скрену пажњу. Одређивање агенде представља индиректан процес који је заснован на идеји да масовни медији имају моћ одлучивања о догађајима или проблемима (заправо о њиховим одређеним аспектима) који заслужују највећу пажњу.¹²⁷ У том смислу медијски избор вести никада није случајан. С обзиром да сви облици криминалитета не могу бити заступљени у истој мери, медији свакодневно одлучују о томе којим ће облицима криминалитета придати већи значај.

Избор између различитих вести о криминалитету врши се у циљу усмеравања јавног мњења на одређени сегмент криминалног деловања у једном друштву. Том приликом се води рачуна о томе да поједини облици криминалитета људе инстинктивно привлаче и дуже им заокупљају пажњу, док друге теме, упркос томе што реално представљају већи проблем, изазивају много мање интересовање.

Избор вести о криминалитету често је у вези с одвраћањем пажње јавности од правих друштвених проблема попут незапослености, сиромаштва, економске кризе или других „горућих“ тема. У позадини тог прикривања се налазе по правилу настојања одређених политичких група да одрже друштвени мир и остваре уске интересе оних који поседују моћ. Другим речима, контрола информација у медијима представља сам темељ политичке моћи.¹²⁸ У том смислу је способност обликовања убедљивог дискурса за јавну потрошњу од виталног значаја за одржавање те моћи.¹²⁹

¹²⁷ Прајс, С., *op. cit.*, стр. 561 и 562.

¹²⁸ О значајној повезаности медија и политике у Кини у: Lee T. V., *Media Products as Law: The Mass Media as Enforcers and Sources of Law in China*, *The Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 39, No. 2, 2011, стр. 437 и даље.

¹²⁹ Прајс, С., *op. cit.*, стр. 552.

2.2. Утицај медијске конструкције на разумевање проблема криминалитета

Утицај медијске конструкције криминалитета на људе испољава се на различите начине. Људи се међусобно разликују у зависности од тога да ли о криминалитету поседују приватно (као учиниоци, жртве или сведоци кривичног дела) и/или професионално искуство (као нпр. полицајци, тужиоци или судије). Утицај медијског извештавања има различит учинак у односу на оне који имају одређено искуство у поређењу с онима који га немају. „Неискусни“ појединац ће бити подложнији утицају медија и може се претпоставити да ће му у већој мери недостајати критички однос према медијској конструкцији криминалитета. С друге стране, и искуство појединца може представљати ометајући фактор за заузимање критичког става у односу на медијске садржаје посвећене криминалитету.

Поред претходног искуства, и многи други чиниоци могу утицати на реакцију појединца на медијску конструкцију криминалитета. Реч је нарочито о појединим индивидуалним карактеристикама као што су: године, пол, степен образовања, занимање, материјални статус или припадност одређеном друштвеном слоју. Списак наведених карактеристика није коначан већ може обухватити и друге особености.

Криминални феномен је сложена појава која се може посматрати на више начина, тако да је анализу могуће усмерити на медијско представљање сваког аспекта понасоб. Будући да је медијска слика одређених аспеката криминалног феномена значајнија од представљања других, користи се неколико критеријума помоћу којих се одређује значај конкретне медијске конструкције. Најважније је у којој мери медијска слика криминалитета одступа од стварности, јер веће одступање може увећати заблуде и погрешна схватања међу публиком. У том смислу се истиче проблем медијске конструкције структуре и размера криминалитета.¹³⁰

С друге стране, медијска конструкција криминалитета обухвата и аспект контроле криминалитета који се испољава у превентивним и репресивним

¹³⁰ У литератури се могу пронаћи три неизбежна закључка у вези с медијском конструкцијом криминалитета: предимензионирање стопе криминалитета а нарочито насилничког, медији као главни извор сазнања грађана у вези с кривичним правосуђем и претерано извештавање о насилничким кривичним делима. Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 119.

активностима органа формалне социјалне контроле. Због тога искривљена медијска слика може утицати на ефикасност мера које предузимају полиција, тужилаштво или судови.

2.2.1. Размере и структура криминалитета представљени у медијима

Званични подаци о стању криминалитета у једној држави садржани су у статистичким евиденцијама криминалитета које воде надлежни државни органи. Реч је о правосудним статистикама које представљају значајан извор секундарних података о криминалитету.¹³¹ У литератури се истиче да је реч о бројкама које се од стране или у име влада држава редовно објављују како би се добио приказ националне слике нивоа криминалитета и означили временски трендови.¹³²

Најзначајније правосудне статистике воде полиција, тужилаштво и судови. Реч је о својеврсним националним „барометрима“ криминалитета који све више постају предмет критичког испитивања од стране доктрине, политичара и медија.¹³³ Критике се најчешће тичу уопштених представе коју стварају и погрешног и непотпуног начина на који приказују промене у облицима криминалитета.¹³⁴ Један од проблема приликом утврђивања стварних размера и структуре криминалитета јесте и тамна бројка криминалитета.¹³⁵ Такође, правосудне статистике нису резултат неутралног процеса сакупљања података, јер се регистровање криминалитета предузима на основу упутства.¹³⁶ Свака држава односно одговарајућа криминална статистика има своје упутство за вођење па се између њих могу уочити значајне разлике. Ипак, без обзира на недостатке

¹³¹ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 52.

¹³² Maguire M., *Criminal Statistics and the Construction of Crime*, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 206.

¹³³ О критици званичних статистика у Француској у контексту сакупљања и организације података у њима видети у: Osqueteau F., *Statistique officielles des crimes et des victimisations, objets de science et d'action*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Vol. 2, Nijmegen, 2010, стр. 506 и 507.

¹³⁴ Maguire M., *Criminal Statistics and the Construction of Crime, op. cit.*, стр. 206.

¹³⁵ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 56. Истраживања су показала да вероватноћа да жртва пријави имовинско кривично дело расте са нивоом дохотка, односно богатством жртве. Такође, на пријављивање дела утичу и демографски фактори али и незапосленост. Беговић Ђ., *Економска анализа генералне превенције*, Београд, 2015, стр. 148.

¹³⁶ Carrabine E., Cox P., Lee M., Plummer K. и South N., *Criminology: a sociological introduction*, Second edition, 2009, стр. 34. О принципа важним за разумевање статистике у: Neuilly M.-A., *op. cit.*, стр. 305 и 306.

статистичких евиденција који су, пре свега, последица ограничености статистичких метода, оне су важан извор података о стварним размерама криминалитета.¹³⁷

С друге стране, разумевање ове проблематике отежава медијска слика криминалитета која значајно одступа од званичних података садржаних у правосудним статистикама. Већина људи није упозната с тим подацима већ некритички прихвата као истинито оно што прочита у новинама или чује на телевизији.¹³⁸ Треба имати у виду да се медији у великој мери баве истраживањем статистичких података о криминалитету (нарочито у вези с насилничким и сексуалним кривичним делима) због чега је неопходно анализирати медијско извештавање о криминалитету.¹³⁹

Медијски извештаји о променама у кретању криминалитета засновани су често на годишњим статистичким прегледима надлежних органа. Иако те статистике садрже пуно квалификованих напомена, у већини случајева их медији преносе некритички и на алармантан начин.¹⁴⁰ Медијско интересовање за статистичке извештаје се углавном своди на навођење огољених бројки, и без залажења у аргументе који показују да криминалитет опада.¹⁴¹ У том смислу, медији обично објаве поједине апсолутне показатеље стања криминалитета у друштву, док објављују релативних показатеља, као што је стопа криминалитета представља праву реткост. Наиме, стопа криминалитета верније осликава стварно стање, јер узима у обзир број становника у једној држави. Проблем настане када медији искористе податак о порасту броја извршених кривичних дела, без обзира да ли је у питању укупни криминалитет или само поједини његови облици, представљајући то на алармантан начин, а „забораве“ да истакну повећање популације чиме у суштини манипулишу јавношћу.

¹³⁷ Неки аутори критикују концентрисаност криминолога на објашњење тамне бројке криминалитета уместо да се више баве анализом регистрованог криминалитета односно извођењем закључака о јавној сигурности на основу података којима се располаже из статистичких евиденција. Stanko B., Working as a criminologist in the police, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Vol. 1, Nijmegen, 2010, стр. 239.

¹³⁸ Lewis C., The Truth about Crime Statistics, *The Police Journal*, Vol. 86, 2013, стр. 220.

¹³⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 6.

¹⁴⁰ Hagan E. F., *Introduction to Criminology: Theories, methods, and criminal behavior*, Los Angeles, 2008, стр. 27.

¹⁴¹ Maguire M., *Criminal Statistics and the Construction of Crime*, *op. cit.*, стр. 237.

Један статистички податак је посебно погодан за медијску манипулацију. У питању је часовник злочина који представља релативни показатељ стања криминалитета, а налази се у појединим статистичким евиденцијама попут UCR. Часовник злочина је најлошији приказ промена у стању криминалитета јер не узима у обзир пораст популације и стално користи фиксну јединицу за поређење – време. Услед тога је могуће да се у односу на пораст популације у заједници истовремено забележи пад укупног криминалитета, док ће часовник злочина највероватније и даље показивати пораст.¹⁴² Такве карактеристике часовника злочина чине га погодним за масовно медијско коришћење што за последицу има ширење страха од злочина.¹⁴³

2.2.1.1. Медијска слика сталног раста криминалитета

Преувеличавање проблема криминалитета није само карактеристика извештавања наших медија, то је особеност углавном свих светских медија. Не сме се, међутим, само медијима приговарати да стварају јавну слику о сталном порасту криминалитета, јер су они често последња карика у том процесу, у којем учествују у циљу остваривања и увећања профита. Од осталих учесника треба истаћи пре свега политичаре који сакупљају политичке поене тако што се залажу за немилосрдну борбу против криминалитета, при чему неретко предлажу нека решења у чију делотворност али и етичност се може оправдано посумњати.¹⁴⁴ Такве идеје наилазе често на подршку различитих моралних активиста и

¹⁴² Hagan E. F., *op. cit.*, стр. 33.

¹⁴³ Погодност часовника злочина за медијску манипулацију разликује се између држава с различитим бројем становника. Што је већи број становника то су и веће могућности медија да изношењем часовника злочина изазову забринутост и узнемиреност јавности. У Америци или некој другој великој држави часовник злочина делује застрашујуће док то није случај нпр. код нас, тако да овдашњи медији немају интерес да се баве проналажењем и употребом такве врсте података.

¹⁴⁴ О повезаности медија, политичара и криминализације у контексту увођења нових кривичних дела у: Johnson L., Media, Politics and Criminalisation: An Increasingly Problematic Relationship, *North East Law Review*, 2014, стр. 121-126 и даље.

невладиних организација, а све то има за последицу добијање превеликог публициитета и изазива велику пажњу јавног мњења.¹⁴⁵

Нема сумње да медији представљају моћну институцију у сваком друштву. Њихова моћ се може одредити као способност да се нешто уради, да се делује на непосредну околину.¹⁴⁶ Када је реч о преувеличавању проблема криминалитета медијска моћ се огледа у снази написане или изговорене речи али и у утицају медијске слике на публику. Иако је прва асоцијација на медијску слику телевизијски програм, не треба занемарити утицај фотографије која се објављује у штампи с циљем да се појача текстуални ефекат. Важност слике је тако велика да поједини аутори тврде да јој се придаје исувише велики значај с обзиром на утицај који остварује.¹⁴⁷ Медији се најчешће ослањају на драматичне визуелне догађаје, а кривична дела нарочито ако садрже и елементе насиља пружају одличан материјал за то. Упечатљиве фотографије и драматичан видео снимак заокружиће причу и допринеће стварању утиска о незаустављивом порасту криминалитета.¹⁴⁸ С друге стране, неке друге горуће друштвене теме као што су незапосленост, загађење, неухрањеност, болести и политички притисци, лишене визуелне снаге једног убиства или навијачких нереда, налазе се ниско на лествици приоритета телевизијских и штампаних вести.¹⁴⁹

2.2.1.2. Прекомерна заступљеност насилничког криминалитета

Као друштво фасцинирани смо злочиним. Приче о злочину су свеprisутне не само у филмовима, новинама, књигама, магацинима, чланцима на интернету, телевизији, радију, већ и у свакодневној комуникацији. Другим речима, злочин је централна тачка дискусије.¹⁵⁰ Та фасцинација нарочито се испољава када је у питању насилнички криминалитет. Насиље је одувек највише интригирало

¹⁴⁵ Чињеница је да је јавност углавном задовољна ако неко буде осуђен на дуготрајну казну затвора, не размишљајући у том тренутку о трошковима које држава има због тога. Видети у: Barkow R. E., *Administering Crime*, *UCLA Law Review*, 2005, стр. 730.

¹⁴⁶ Прајс С., *op. cit.*, стр. 30.

¹⁴⁷ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 131.

¹⁴⁸ Социјална конструкција „злочина мржње“ као епидемијског проблема је пример драматичног извештавања медија у САД. Jacobs J. B. and Henry J. S., *The Social Construction of a Hate Crime Epidemic*, *The Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol. 86, No. 2, 1996, стр. 366-391.

¹⁴⁹ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 131.

¹⁵⁰ Muraskin R., and Domash F. S., *Crime and the Media: headlines versus reality*, Upper Saddle River, New Jersey, 2007, стр. 13.

обичног човека, тако да медијски прикази насиља представљају начин на који људи могу да доживе екстремне ситуације а да сами не западну у озбиљну ситуацију. Тако се стиче приступ оним странама осећајног живота које обично нису део свакодневице.¹⁵¹

Насилнички догађаји задовољавају потребу медија за побољшањем читаности штампе или гледаности телевизијских канала. Скоро свакодневно се у медијима износе подаци о изгледима да нека жена или дете буду жртве различитих облика насиља, интервјуишу се различити стручњаци, психолози, педагози и сл. који износе алармантне податке о епидемијским размерама ових проблема, што бива без резерве прихваћено у јавном мњењу. То је све праћено одговарајућом сликом, телевизијском или новинском, тако да се истинитост медијских навода не доводи у питање.¹⁵² Општи је закључак да су сви облици насиља у сталном порасту упркос томе што званични статистички подаци говоре супротно.

Извршена су многобројна истраживања о заступљености насилничких кривичних дела у медијском извештавању у односу на званичне статистичке податке.¹⁵³ Добијени резултати упућују на закључак о значајном нескладу између статистичких података и медијског извештавања о насиљу. Такође је веома изражена и разлика између медијског извештавања о насилничком и имовинском криминалитету. На основу тога се може рећи да постоји несклад између образаца и трендова у вестима о криминалитету и статистичких података.

Нису при томе сва насилничка кривична дела подједнако интересантна медијима и немају једнаку заступљеност. Резултат једног истраживања британске штампе у периоду од краја II светског рата до данас показује да је убиство убедљиво на првом месту.¹⁵⁴ Уочено је такође да постоје разлике у извештавању о различитим облицима лишења живота. Убиства која имају сексуалну конотацију изазивају највише пажње, затим следе убиства која су мотивисана

¹⁵¹ Svensen Laš Fr. H.: *Филозофија страха*, (Frykt, Осло, 2007, преводац Рајић Љ.), Београд, 2008, стр. 95.

¹⁵² Битан аспект медијске конструкције стварности о криминалитету су *симболичка кривична дела* кроз која се наглашавају најгори и најгнуснији облици испољавања криминалне делатности и најневиније жртве. Видети у: Surette R., *The Media, the Public, the Criminal Justice Policy*, *Journal of the Institute of Justice & International Studies*, 2003, стр. 44.

¹⁵³ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 250.

¹⁵⁴ У анализираном периоду, текстови о убиству покривали су трећину свих текстова посвећених криминалитету уопште. *Ibidem*

користољубљем или другим ниским побудама, попут љубоморе или освете.¹⁵⁵ Најмању пажњу изазивају убиства која су у стварности најчешћа, тј. она која представљају резултат расправе и свађе.¹⁵⁶

Синовање је кривично дело које је такође пренаглашено присутно у медијском извештавању, што би се, с обзиром на велику тамну бројку у вези с овим делом, могло протумачити као указивање на његове стварне размере. Међутим, то би било исувише поједностављено бављење овом проблематиком, јер се медијско пренаглашавање односи на дела у којима је извршилац непознат жртви или је реч о серијским синовањима. Иако овакви случајеви нису праћени великом тамном бројком они су медијски „исплативији“ од синовања партнера у брачним или ванбрачним заједницама, бивших партнера, као и случајева у којима су учиниоци познати жртви. Проблем није само у медијској незаинтересованости, већ пре свега у томе што је размере ове појаве тешко утврдити јер се такви случајеви у малом броју региструју у правосудним евиденцијама.

Постоји још аспеката пренаглашеног извештавања медија о насилничком криминалитету на којем медији инсистирају, а односи се на индивидуалне црте личности као узроке злочина. У том смислу насиље се приказује као избор особе која поседује такве личне карактеристике, из чега се изводи закључак да је потребно само применити једноставан образац за решавање злочина.¹⁵⁷

Присутно је и пренаглашено истицање полицијског успеха у решавању кривичних дела, нарочито када су у питању насилничка кривична дела. То се у литератури објашњава успешнијим наступом полиције у расветљавању насилничких кривичних дела, па јој иде у прилог да медијско извештавање буде усмерено у том правцу уместо на откривање имовинског криминалитета у којем је полиција мање успешна. Таквом понашању полиције иде у прилог и образац медијског извештавања у којем преовлађује насилнички криминалитет.¹⁵⁸

¹⁵⁵ У литератури се као медијски популарна наводе и убиства која чине особе непознате жртвама иако се и она ретко дешавају. Neuilly M.-A., *op. cit.*, стр. 305.

¹⁵⁶ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 251.

¹⁵⁷ Boyle K., *op. cit.*, стр. 180

¹⁵⁸ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice, op. cit.*, стр. 251. Такође, политичко насиље је један вид испољавања насилничког понашања који је специфичан због контекста у којем се јавља. У том смислу треба размотрити медијско извештавање о том облику насиља. Meadow G. R., *Political Violence and the Media, Marquette Law Review*, 2009, стр. 231 и даље.

2.2.1.3. Неадекватно представљање криминалитета белог оковратника

Неадекватно медијско представљање одређених облика криминалне делатности може се испољити на неколико начина. О томе се може говорити ако је у питању неизвештавање о неком облику криминалитета или несразмерно мало извештавање у односу на његову распрострањеност у једном друштву.¹⁵⁹ Такође, неадекватност извештавања може постојати и у случају кад медији посвећују довољно простора некој врсти криминалне активности, али то чине на погрешан начин и стварају тако искривљену слику тог феномена која лоше утиче на перцепцију јавног мњења.

Постоји уверење да јавност показује мању забринутост у вези с кривичним делима која чине криминалитет белог оковратника, него кад је у питању улични криминалитет, а нарочито онај који подразумева употребу насиља. Ни истраживања која су у вези с тим предузимана не нуде неки јаснији одговор на ово питање. Наиме, одређени резултати показују да јавност у суштини третира поједине случајеве криминалитета белог оковратника озбиљније у односу на уобичајени криминалитет, док друга истраживања упућују на закључак да јавност има блажи став према онима који се баве криминалитетом белог оковратника.¹⁶⁰ У литератури се истиче и да проблем неједнаког третирања криминалитета белог оковратника и конвенционалног криминалитета постоји и међу криминолозима који генерално више посвећују пажње конвенционалном криминалитету. То представља вид „инверзне хипотезе“ тј. да је ниво пажње коју криминолози посвећују различитим облицима криминалитета обрнуто сразмеран степену објективно утврђеног зла које тај криминалитет проузрокује.¹⁶¹

¹⁵⁹ У Канади је рађено истраживање о извештавању штампаних медија о преварама у вези с уметничким делима у периоду од 1978. до 2002. године. Закључак је да медији посвећују много мање простора таквим облицима криминалне активности третирајући их углавном као „деликте без жртве“, а уколико и извештавају о томе вести посвећене тој теми налазе се обично у оквиру рубрике „забава“. Видети више у: Nelson A. and Nelson J., *The Crime That Pays? The Canadian Print Media's Construction of Art Fraud, 1978-2012*, *Journal of Art Crime*, Vol. 10, 2013, стр. 3 и даље.

¹⁶⁰ Nelken D., *White-Collar and Corporate Crime*, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 649.

¹⁶¹ Friedrichs D. O., *Капиталистичке банке као криминални предузетници – случај Вол Стрита*, CRIMEN, бр. 1, 2014, стр. 20.

Криминалитет белог оковратника представља форму криминалне делатности коју је открио и описао Едвин Сатерленд (*Edwin Sutherland*).¹⁶² Сатерлендово виђење ове форме криминалитета има упориште у „концепту криминалоида“ који је у делу Грех и друштво (*Sin and Society*) користио Едвард Алсворт Рос (*Edward Alsworth Ross*) истичући да је *криминалоид* „највећи непријатељ друштва, много страшнији него обичан криминалац, због тога што се претвара да је моралан и ради на врхунском нивоу“.¹⁶³ Реч је о учиниоцу који ужива својеврстан имунитет, јер напредује путем злочиначке праксе која још увек нема ефикасну забрану јавног мњења. Другачије речено, најчешће се ради о поступцима који су кривичноправно кажњиви, али све док је моралност заглављена на старим стазама, криминалоиди ће избећи и кажњавање и срамоту.¹⁶⁴ Штавише, активности индустријских лидера и њихових корпорација често узрокују велику финансијску штету чак и када не представљају повреду неке кривичноправне норме.¹⁶⁵

У том смислу треба поменути дефиницију социолога Џејмса Колемана (*James Coleman*) који је криминалитет белог оковратника одредио као нелегалну или неетичку активност којом појединци или организације повређују поверене дужности од јавног значаја до чега долази у току професионалног ангажовања лица на високим положајима или са истакнутим друштвеним утицајем а зарад остваривања личне или организационе добити.¹⁶⁶

¹⁶² Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 119.

¹⁶³ Payne K. B., *White –Collar Crime: A Text/Reader*, Los Angeles, 2012, стр. 35.

¹⁶⁴ *Ibid.*, стр. 38.

¹⁶⁵ Barkan E. S., *Criminology: A Sociological Understanding*, New Jersey, 2009, стр. 361. Један од највећих проблема у истраживању феномена криминалитета белог оковратника јесте проналажење начина да се одређени медијски интересантни случајеви пословног недоличног понашања поставе у одговарајући контекст. Тај проблем је најизраженији у *common law* државама јер њихове званичне статистике не садрже податке о многим кривичним делима која спадају у криминалитет белог оковратника, а оне су увек полазиште за расправу о проблему криминалитета у једном друштву. Nelken D., *op. cit.*, стр. 623.

¹⁶⁶ Barkan E. S., *op. cit.*, стр. 363. Може се закључити да су савремене дефиниције криминалитета белог оковратника знатно шире од Сатерлендовог одређења. У том смислу, криминалитет белог оковратника дефинише се као било каква пословна активност која укључује превару, обману или непоштење у циљу спровођења злочиначког подухвата. То значи да учиниоци нису само богати и моћни; већ припадници свих друштвених слојева могу бити повезани с криминалитетом белог оковратника. Siegel J. L., *Criminology: The Core*, Belmont, 2008, стр. 281. Такође, завређује још да буде поменуто гледиште да се криминалитет белог оковратника може посматрати и у контексту злочина који су уперени против националне безбедности. Дobar пример је шпијунажа која може имати све карактеристике белог оковратника. Без обзира на дугу и значајну историју тог кривичног дела, законски и криминолошки профил начина на који се то дело чини и гони није у

Росов концепт криминалоида и даље је актуелан, нарочито приликом анализе медијског извештавања о криминалитету белог оковратника и учиниоцима тих дела. Фактичка заштићеност од кривичног гоњења је сразмерна неуређености и институционалним недостацима у правном систему одређене државе, тако да не треба да чуди што медији у таквим условима не извештавају о криминалитету белог оковратника на задовољавајући начин. Истина, резултати појединих истраживања показују да се овај феномен претежно помиње у тзв. квалитетнијој штампи, при чему се и тамо сврстава у специјализоване рубрике посвећене финансијама. Један од проблема је и тај што се криминалитет белог оковратника представља као активност која је другачија од „правог“ криминалитета, чиме се умањује његова опасност и штетне последице. Једини изузетак од тог правила је уколико су актери популарне личности, када читава прича добија потребну дозу сензационализма и случај добија статус вести, а можда и место на насловној страни.¹⁶⁷

Један од примера заташкавања криминалитета белог оковратника на државном нивоу је „случај финансијских превара на Вол Стриту“ који је довео до његовог краха. У литератури се истиче да је то резултат културног и друштвеног порицања масовне виктимизације америчке нације и одговарајућег мањка одговорности оних који су одговорни. То одбацивање су додатно учврстили амерички масовни медији који нису успели да испитају очигледне државно-правне контрадикције у контроли, дисциплини, правди или кажњавању оних превара са хартијама од вредности које су узроковале финансијску кризу 2007-08. године и велику рецесију која је уследила након тога.¹⁶⁸ У вези са тим Дејвид Фридрих (*David Friedrichs*) сматра да су финансијски злочини, попут поменутих

довољној мери доступан јавности. Creegan E., National Security Crime, *Harvard National Security Journal*, Vol. 3, 2012, стр. 406.

¹⁶⁷ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 248. Бивши истраживачки новинар *Washington Post*-а Мортон Минц (*Morton Mintz*) признао је да штампа сноси део кривице за „скривање корпорација“ које проузрокује недостатак адекватног извештавања о корпорацијском криминалитету односно криминалитету белог оковратника уопште. Varkan E. S., *op. cit.*, стр. 387.

¹⁶⁸ Varak G., *Велике финансијске преваре на Волстриту*, CRIMEN (преводиоц Бајовић В.), бр. 1, 2013, стр. 8. Непокретање поступака који се односе на преваре са хартијама од вредности је управо оно што су економска елита Волстрита и политичка елита из кабинета Буша другог и Обама као и већина Сената и Представничког дома САД-а желели још од колапса Волстрита. Исход од нула кривичних поступака није обична случајност или завера, већ је резултат консензуса или тајног договора. Удружени напори да се не покрећу поступци против „највећих“ финансијских превара почели су 2003. године да би достигли врхунац 2005/2006. године након успешног укидања од стране Врховног суда САД-а пресуде којом је Артур Андерсен осуђен за превару. *Ibid.*, стр. 10.

финансијских превара, језгро финансијске кризе као и да су уједно најкомплекснија форма криминалитета белог оковратника. Та њихова комплексност води парадоксалној чињеници да иако ови злочини наносе највише друштвене штете, њих је најтеже прецизно дефинисати и законски успешно регулисати, гонити и пресуђивати.¹⁶⁹

У литератури постоји схватање да је проблем ретког извештавања о криминалитету белог оковратника био израженији у прошлости, а разлог томе је чињеница да су поједине медије поседовали бизнисмени који су се бавили том врстом криминалне делатности.¹⁷⁰ Такође, чињеница је да штампани медији, односно они који их снабдевају с причама, иницирају кампање у циљу контроле криминалитета из разлога који немају много везе с дугорочним трендом вршења ових кривичних дела.¹⁷¹ У том смислу тешко је рећи да ли се стварно повећава број извршених кривичних дела у областима пословања или финансија или те криминалне активности само постају све више медијски интересантне или су те очигледне промене резултат повећања различитих облика испољавања криминалитета белог оковратника или су се унапредили начини откривања ових кривичних дела.¹⁷² Значајна је улога и истраживачког новинарства јер су новинари који се баве „изношењем прљавог веша на видело“ и репортери истраживачи, захваљујући изворима и специјалном приступу који имају у праћењу ове области, дали приличан допринос разумевању криминалитета на високим позицијама.¹⁷³ Ипак, иако се чини да се о овој теми говори више у данашње време и даље опстаје снажан утисак како учиниоци кривичних дела која спадају у криминалитет белог оковратника, и поред повремене изражене медијске пажње, у већини случајева избегну оштрицу кривичноправне репресије.

¹⁶⁹ Friedrichs D. O., *op. cit.*, стр. 24.

¹⁷⁰ Hagan E. F., *op. cit.*, стр. 349. У том смислу је Сатерленд указивао да корпорације поседују највеће штампане медије и друге сегменте новинарства. С обзиром да медији остварују највише прихода захваљујући рекламирању корпорација није реално очекивати да ће допустити себи да изгубе значајан део тих прихода критиковањем пословне праксе уопште односно праксе појединих корпорација. Barkan E. S., *op. cit.*, стр. 387.

¹⁷¹ У литератури постоји став да је корпоративни криминалитет слабо видљив у политичком, медијском, кривичноправном и јавном смислу што отежава супростављање том облику криминалитета. Lofquist S. W., *Constructing "Crime": Media Coverage of Individual and Organizational Wrongdoing, Justice Quarterly*, Vol. 45, No. 2, 1997, стр. 247.

¹⁷² Nelken D., *op. cit.*, стр. 624.

¹⁷³ Friedrichs D. O., *op. cit.*, стр. 20.

С друге стране, кад је корупција у питању иако се она често користи у медијским извештајима о криминалитету, а политичарима представља омиљену тему, нарочито у периоду предизборне кампање, она се ретко везује за криминалитет белог оковратника и услед тога се занемарују важне карактеристике овог феномена. Због тога је потребно пре свега дефинисати корупцију на задовољавајући начин, а то подразумева одређење делокруга понашања која би се сматрала корупцијом.

Погрешно подвођење одређених случајева под корупцију може имати за последицу неразумевање суштине проблема и скренути пажњу с кључних аспеката корупције. Последица тога је да грађани неретко сматрају да корупцију чине и она дела која се „само“ косе с моралом или добрим обичајима али која не повлаче кривичну одговорност.¹⁷⁴ Један од проблема јесте неразликовање случајева који спадају под корупцију од оних који представљају сукоб интереса. Сукоб интереса је кривичноправно небитан, јер не постоји ниједна одредба која би инкриминисала понашање које представља сукоб интереса. То не значи да сукоб интереса не крши никакве друштвене норме понашања и да не може бити санкционисан на одговарајући начин.¹⁷⁵ Лаичкој јавности је понекад тешко објаснити ту разлику, нарочито кад неки конкретан случај изазове медијску пажњу. Правило је да у таквој ситуацији ретрибутивно оријентисана јавност инсистира на кажњавању.

Сензационализам преовладава у медијском извештавању о корупцији. Медијско извештавање о појединим случајевима корупције понекад поприма спектакуларну форму, нарочито ако се ради о корупцији чији су актери јавни званичници који, након што су изложени суду јавности, бивају оптужени или чак натерани да признају кривицу. У том смислу посебна опасност се налази у лажном оптуживању за корупцију.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 122.

¹⁷⁵ Сукоб интереса је ситуација у којој функционер има приватни интерес који утиче, може да утиче или изгледа као да утиче на поступање функционера у вршењу јавне функције односно службене дужности, на начин који угрожава јавни интерес. Чл. 2. ст. 1. т. 6 Закона о агенцији за борбу против корупције („Службени гласник РС“, бр. 97/2008, 53/2010, 66/2011 – одлука УС, 112/2013 – аутентично тумачење и 8/2015 – одлука УС).

¹⁷⁶ Stapenhurst R., *The Media's Role in Curbing Corruption*, доступно на: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/10/27/000094946_00101305481312/Rendered/PDF/multi_page.pdf. (доступно дана: 06.03.2014. године).

У медијима се углавном објављују случајеви корупције који су погодни да изазову велику пажњу јавног мњења. Најчешће је у питању корупција у осетљивим сферама друштва, као што су просвета, здравство или правосуђе. Коруптивно понашање у тим областима погађа више људе него сличне активности у банкарству или осигурању. Извештавање медија о томе је по правилу погрешно и преувеличано што утиче на формирање негативног става у јавном мњењу.¹⁷⁷ У том смислу, јавност па и суд као део те јавности сматрају да треба строго казнити оне који доспу на суд како би се смањио број корупције у поменутиим сегментима.¹⁷⁸ У суштини овде се ради о егземпларном кажњавању које се заснива на идеји застрашивања односно у питању је кажњавање за пример другима.

Посебан случај представља медијско извештавање о корупцији у полицији. Занимљиво је да медији не показују довољно пажње овом проблему иако се чини да доста грађана има непосредно искуство у вези с тим. Према мишљењу појединих аутора основна одлика прича о корупцији и другим проблемима у полицији јесте настојање да се читав проблем подведе под контекст „једне лоше јабуке“ односно да се сведе на изоловани случај корупције који сведочи о интегритету система који се бори против тога. С обзиром да се приче о лошем полицијском поступању повећавају протеком година све теже је пронаћи оправдање у метафори о „једној лошој јабуци“.¹⁷⁹ Институције које су суочене с таквим изазовом могу да покушају да умање значај проблема тако што ће повећано откривање случајева корупције представити као резултат спроведених институционалних реформи. Иако се тиме признаје постојање проблема који је изнет у јавност истовремено се осигурава легитимност институције стављањем нагласка на важност процеса у којем се ствари доводе на своје место.¹⁸⁰

Уместо преувеличавања и искривљавања проблема корупције, медији би требало да утичу на боље разумевање тог феномена. Поједини аутори истичу да је

¹⁷⁷ Медији слабо извештавају и о корупцији која је повезана са организованим криминалитетом. Korsell L., and Larsson P., *Organized Crime the Nordic Way*, *Crime & Justice*, University of Chicago, 2011, стр. 519 и даље.

¹⁷⁸ Ћирић Ј., *Егземпларно кажњавање*, CRIMEN, бр. 1, 2012, стр. 29.

¹⁷⁹ О конкретним случајевима медијског извештавања о лошем полицијском поступању у: Chermak S., McGarrell E., and Gruenewald J., *Media coverage of police misconduct and attitudes toward misconduct police*, *Policing An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 29, No. 2, 2006, стр. 274.

¹⁸⁰ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, *op. cit.*, стр. 252.

јавност заједно с медијима један од кључних фактора контроле корупције.¹⁸¹ Медијска стварност је нажалост другачија. У јавним изјавама корупција се издваја као посебан проблем у односу на криминалитет, тј. указује се на „неопходност борбе против корупције и криминала“ што се у јавности може разумети као квалитативно разликовање између корупције и криминалитета. Корупција је међутим „само“ један облик испољавања криминалне активности односно криминалитета белог оковратника, тако да не постоји разлог да се посматра на другачији начин. Осим политичке димензије, једино реално оправдање за издвајање корупције (уосталом, као и организованог криминала и тероризма) јесте неопходност да се државна реакција учини ефикаснијом, што подразумева примену посебних доказних радњи, одузимање имовине стечене корупцијом и т. сл.¹⁸²

2.2.2. Медијска конструкција и контрола криминалитета

Начин на који медији извештавају о криминалитету утиче и на област контроле криминалитета. Наиме, у сваком друштву постоје појединци и групе људи с различитим схватањима о злочину и правосуђу. Она настају као резултат утицаја различитих чинилаца који, у вези с међуодносима учинилаца, жртава и осталих учесника неког криминалног догађаја, на друштвеном и етичком плану бивају сазнати од стране обичних грађана, припадника система кривичног правосуђа, законодавца, криминолога и медија.¹⁸³ Сва та схватања се кроз деловање масовне комуникације претварају у културну свест о злочину, жртвама, преступницима и правосудном систему.¹⁸⁴

¹⁸¹ Игњатовић Ђ., *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 122. Такође, истиче се да медији поспешују јавне дебате уколико су у приватном власништву и уколико су слободни да критикују владу без страха од репресије. Роуз - Ејкерман С., *Корупција и власт – узроци, последице и реформа*, (*Corruption and Government. Causes, Consequences, and Reform*, Cambridge, 2006, преводилац: Јанковић И.), Београд, 2007, стр. 175. О значају медијског извештавања за откривање случајева корупције у: Vogl F., *Waging War on Corruption: Inside the Movement Fighting the Abuse of Power*, Lanham, 2012, стр. 132-134.

¹⁸² Илић П. Г., Значај посебних доказних радњи у откривању и доказивању коруптивних кривичних дела, *in*: Илић П. Г. (прир.), *Корупција – основни појмови и механизми за борбу*, Београд, 2015, стр. 185-190.

¹⁸³ О тој међусобној повезаности погледати у: Simmons H., *Media, Police and Public Information: From Confrontation to Conciliation, Communications and the Law*, 1999, стр. 74.

¹⁸⁴ Barak G., *Media, Society, and Criminology* *in*: Barak G. (ed.), *Media, Society and Social Construction of Crime*, *op. cit.*, стр. 4.

О интересовању јавности за злочин и кажњавање писали су многи аутори још у XVIII веку, о чему је било речи. И тада је било јасно да поступање различитих субјеката задужених за контролу криминалитета није могуће посматрати изоловано од утицаја јавности. Временом се заинтересованост јавности само повећавала, као и облици њеног информисања о проблему криминалитета.

Не би се могло рећи да су медији створили наше интересовање за злочин или да су „заслужни“ за потребу за кажњавањем. Пре би се могло тврдити да је у основи реч о колективном искуству на које се надовезала медијска слика злочина која је привукла доста пажње. Искористивши постојећу заинтересованост публике за злочин, медији су је драматизовали и појачали, а резултат тога је било ново јавно искуство с дубоком психолошком резонанцом – наиме, дошло је до његове *институционализације*. Институционализација таквог искуства је појачала присутност злочина у свакодневном животу. С правом је примећено да је мишљење јавности у вези с кривичним правосуђем засновано пре свега на колективном представљању, а не тачним информацијама.¹⁸⁵ С тим у вези, треба рећи да би идеално било када би деловање правосудних органа у области контроле криминалитета зависило од објективног стања криминалитета у једном друштву. Другим речима, полиција, тужилаштво и судови би се приликом поступања превасходно руководили стварним размерама и структуром криминалитета. Стварност је међутим другачија, пошто на рад правосудних органа у значајној мери утичу и неки други чиниоци. Један од значајнијих је медијска конструкција криминалитета као посебан вид стварности, под чијим утицајем се у значајној мери обликује понашање појединих припадника правосудних органа.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Garland D., *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Chicago, 2001, стр. 158. У том смислу јавност генерално верује да су казне које судови изричу блаже него што стварно јесу. Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 101. Такође, о повезаности медијске слике криминалитета и очекивања јавности у погледу изрицања смртне казне у Америци у: Haney C., *Media Criminology and the Death Penalty*, *DePaul Law Review*, Vol. 58, 2009, стр. 689 и даље.

¹⁸⁶ О значајном утицају јавности на правосуђе у: Battersby E. and Robinson W. G., *Paradise Lost: Media in Injustice and Injustice in Media*, *Seton Hall Journal of Sports and Entertainment Law*, Vol. 22, 2012, стр. 29 и даље.

2.3. „Вести“ као облик медијске конструкције криминалитета

Када се говори о медијској конструкцији криминалитета важно је одредити и форму у којој таква стварност долази до публике. Од начина на који је медијска форма осмишљена и реализована зависи да ли ће бити остварен њен основни циљ, тј. хоће ли бити уверљива онима који се с њом сусрећу. Иако се однос између медија и публике заснива на апсолутној неједнакости моћи, приликом обраћања својој публици медији морају „говорити“ у форми коју разуме највећи део становништва, односно приказивати садржај на такав начин да га различите групе могу препознати као релевантан.¹⁸⁷

У данашње време медији су у великој мери развили различите механизме за обликовање информација које објављују, јер их изражена конкуренција приморава свакодневно да привуку што већу пажњу јавности. Најчешћи механизам који се у ту сврху користи јесу „вести“. Неки догађај постаје вредан пажње тек када се уврсти у новинске, радио или телевизијске вести. Да би се неки догађај уопште уврстио међу вести неопходно је да испуни одређене критеријуме или да се, другим речима, уклопи у образац.¹⁸⁸

Правило би требало да буде да се вести о криминалитету у штампаним медијима објављују искључиво у рубрици која се зове хроника, док би у телевизијским емисијама за ову врсту вести требало издвојити посебан део емисије јер се вести о криминалитету могу пронаћи у свим деловима новина, или се чути у било ком тренутку током телевизијског емитовања вести.¹⁸⁹ Уобичајено је да се на насловној страни штампе налази несразмерно много вести у вези с криминалитетом, да се о умешаности политичара у неке незаконите активности пише у оквиру рубрике резервисане за политичке теме, док се чланак о намештању утакмица и умешаности појединаца или клубова налази по правилу на спортској страни новина. Штавише, чак и културна рубрика није понекад имуна на такве приче. Сличан феномен постоји и у телевизијским емисијама вести тако да се у скоро сваком делу таквих емисија, осим у оквиру временске прогнозе, може појавити понека вест која се тиче криминалитета. Једном речју, вести о

¹⁸⁷ Прајс С., *op. cit.*, стр. 638.

¹⁸⁸ Chermak S., *Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News*, in Barak G. (ed.): *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, New York, 1994, стр. 116.

¹⁸⁹ *Ibid.*, стр. 101.

криминалитету одувек су биле информациони приоритет без којих се нису могли замислити медији.¹⁹⁰

Свеприсутност вести о криминалитету праћена је и мноштвом коментара упућених од стране уредника, новинара, јавних личности па све до обичних грађана. У данашње време када сваки медиј има свој интернет портал коментарисање вести о криминалитету постало је масовна појава. Такав вид изношења мишљења пружа одређену анонимност појединцима, па се они лакше одлучују да „без рукавица“ изнесу своје ставове. Пажљивом анализом појединих коментара на одређене вести о криминалитету може се доћи до корисних информација о томе колико људи разумеју овај проблем и које заблуде и стереотипи искривљују њихову слику о криминалитету.

У поређењу с осталим темама којима се медији баве, количина вести о криминалитету је велика. Ако се има у виду да је велики број људи уверен да вести представљају огледало друштва, разумљиво је да у њиховим главама тако велика количина вести осликава учесталост злочина. С обзиром да међу вестима о криминалитету преовлађују оне о насилничком могло би се закључити да корисници медија деле убеђење о драматичној ситуацији када је насиље у питању. У суштини медији су сурогат за чланове друштва који имају ограничену изложеност злочину а нарочито насиљу.¹⁹¹ Истина о криминалитету је негде на средини, јер медији не измишљају злочине већ начином на који извештавају о њима утичу на негативно разумевање проблема криминалитета у јавности.

На основу досадашњег излагања може се прихватити став да императив медијског извештавања о криминалитету представља потреба за производњом вести које ће имати драматичну структуру.¹⁹² Због тога су вести о злочину превише поједностављене, редуциране и пуне стереотипа а то, између осталог, значи да се јасно раздвајају улоге криминалаца и жртава. До промена у медијском извештавању о злочину и правосуђу може доћи само ако се изврши радикална

¹⁹⁰ Презентовање вести о криминалитету утиче на разумевање те проблематике. Chermak S., Body count news: How crime is presented in the news media, *Justice Quarterly*, Vol. 11 No. 4, 1994, стр. 561-564.

¹⁹¹ Chermak S., Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News, *op. cit.*, стр. 95 и 96.

¹⁹² Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 35.

трансформација доминантних културних дискурса, идеолошких конструкција и политичке економије.

2.3.1. Појам „вести“

Дефинисати појам „вести“ на први поглед изгледа једноставно. Иако много људи свакодневно употребљава ту реч, када би се од њих затражило да је дефинишу искрсле би одређене тешкоће.

У најопштијем смислу вест се може одредити као *обавештење о нечему, глас, новост, информација, саопштење, извештај*.¹⁹³ Под појмом вести у ужем смислу треба разумети „нове информације о догађајима“, а њихова специфичност се огледа у начину на који се прикупљају, обликују (односно даје им се форма) и на крају преносе од стране професионалних профитних организација.¹⁹⁴ Посебно се може говорити о *новинској вести* иако новине нису једини медиј који објављује вести. Под налетом различитих електронских преносиоца информација, новине губе полако битку тако да је прикладније говорити о *медијској вести*. О томе сведочи скорашњи пример британског медија *The Independent* који је укинуо штампано издање и прешао искључиво на дигитално.¹⁹⁵

Медији су у стању да помоћу вести убеди људе, којима је то једини извор информација, да оно што се путем њих износи представља свеобухватну и потпуну слику стварности. Појединци примају те информације и ментално их обрађују што доводи до тога да већина ствари које су им познате у вези с јавним пословима засноване су на медијским садржајима.¹⁹⁶

Постоји више подела медијских вести, а једна од основних односи се на разграничавање *лаких* и *тешких* вести.¹⁹⁷ Злочин несумњиво спада у категорију тешких вести, као и неки други догађаји попут ратова, елементарних катастрофа, смрти славних личности или епидемија заразних болести. У питању су драматични, озбиљни догађаји који изазивају снажну реакцију јавности и традиционално доминирају телевизијским вестима. Такве вести не остављају

¹⁹³ *Речник српског језика, op. cit.*, стр. 134.

¹⁹⁴ Прајс С., *op. cit.*, стр. 640.

¹⁹⁵ www.independent.co.uk (доступно дана: 13.02.2016. године).

¹⁹⁶ McCombs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 88.

¹⁹⁷ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 124 и 125.

аудиторијум равнодушним већ подстичу даљу реакцију јавног мњења и бројне коментаре, па се на тај начин изворна прича надограђује новим појединостима. Треба истаћи да је механизам настанка медијске конструкције догађаја у основи исти без обзира о којој се врсти „тешких“ вести ради, односно на који се конкретан догађај вест односи.

Без обзира на сличан механизам настанка драматичних вести, постоје и неке битне разлике, па ће у том смислу бити анализирани оне које се односе на тешке вести о злочину односно криминалитету. Основно питање на које треба потражити одговор односи се на разлоге због којих злочин представља медијски интересантну тему. У литератури се наводи пет традиционалних објашњења за доминацију вести о криминалитету у телевизијској продукцији и штампаним медијима.¹⁹⁸

1. *Прво објашњење* полази од тога да су вести о криминалитету једноставно информације које јавност треба да зна. Обавештавањем јавности о стању криминалитета у друштву медији остварују своју заштитну улогу. Овом ставу се може упутити критика због селективног и искривљеног медијског извештавања о криминалитету којим се истичу само одређени аспекти криминалног феномена док се остали занемарују.
2. *Друго објашњење* истиче да приказивање злочина у вестима може превентивно утицати на потенцијалне извршиоце дела. Наиме, потенцијалан учинилац понекад разматра корист и губитке које може имати вршењем неког кривичног дела и у зависности од те процене доноси коначну одлуку. Извештавање о злочинима може превентивно утицати и на потенцијалне жртве, тако што ће довести до промена у њиховом понашању и умањити шансе да буду виктимизоване.
3. *Треће објашњење* указује на једну важну карактеристику медијских вести у модерно доба. Извештавање о криминалитету понекад има изглед представе за јавност јер обилује драматичним моментима и емоционалним набојем. Такав начин извештавања о криминалитету публика тражи а

¹⁹⁸ Chermak S., *op. cit.*, стр. 104 и даље.

медији одговарају на те захтеве и пружају представу каква се од њих очекује.

4. *Четврто објашњење* проналази везу између вести о криминалитету и природе система кривичног правосуђа.¹⁹⁹ То с једне стране значи да је извештавање медија о злочинима условљено различитим фазама у којима се одвија процес откривања и доказивања неког кривичног дела. Такође, извештавање медија о криминалитету је одличан начин да се одређени делови система кривичног правосуђа промовишу или критикују. Анализом медијских вести о криминалитету може се доћи до података о начину функционисања система кривичног правосуђа.
5. *Пето објашњење* истиче популарност вести о криминалитету. Публика тражи вести о злочину и медији јој то и пружају. Утврђивање разлога због којих је криминалитет толико интересантан јавности подразумева осврт на категорије „добра“ и „зла“. У том смислу, „добри“ људи не чине злочине, док „лоши“ то раде. Медији воле да играју на карту моралности а то има за последицу да је извештавање о злочинима поједностављено на „добре и лоше момке“. Медији су, дакле, као и публика у замци те моралне игре добра против зла и чини се да ће она заувек трајати.²⁰⁰

На основу свега може се рећи да дефиниција вести представља динамичну категорију која се мења у зависности од критеријума шта се сматра важним и занимљивим, при чему се мења и начин на који се те информације обрађују да би се добио образац који данас познајемо.²⁰¹ Вести су у сваком случају неке новости, које своје „медијско значење“ добијају тек када се уобличи у одговарајућу причу која се потом износи у јавност. Уобличавање подразумева предузимање активности у виду: коришћења снимака с лица места, новинарских извештаја, мишљења разних људи и „непристрасних“ коментара, да би се на крају добила вест.

¹⁹⁹ Неке фазе су по правилу медијски интересантније од других, као што је откривање кривичног дела, хапшење осумњиченог, подизање оптужнице или доношење пресуде. *Ibid.*, стр. 106-108.

²⁰⁰ Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 22.

²⁰¹ Chermak S., *op. cit.*, стр. 115.

2.3.2. Процес „производње вести“

Разумевање конструкције „производња вести“ захтева истраживање свих свесних и несвесних процеса који су укључени у масовно ширење симболичке робе широке потрошње.²⁰² Под овом синтагмом се подразумевају вести које се на медијском тржишту продају публици, а резултат су оног што се у доктрини назива *индустијски* или *интелектуални* процес.²⁰³ Свако друштво има своје културне, историјске, политичке и економске специфичности које су уткане у тај симболизам вести. Медијско извештавање је у „ери информација“ постало најзначајнији вид комуникације путем које просечна особа долази до сазнања о спољашњем свету мимо свог тренутног искуства.²⁰⁴

Новинарски посао је на први поглед прилично једноставан јер се састоји у прикупљању информација, њиховој организацији у складу с логичким правилима, уз коришћење одговарајуће граматике и стила писања, да би на крају све то било у одговарајућем облику пренето публици путем медија.²⁰⁵ Међутим, ствари нису тако једноставне, јер на новинарски посао утичу многобројни чиниоци од којих ће неки бити размотрени у редовима који следе.

Свакодневно се у различитим сегментима живота људи дешавају многе ствари међу којима само мали број завређује да постане вест. Временско ограничење за емитовање вести на телевизији или радију, као и ограниченост броја страница у штампаним медијима, налажу да се претходно приступи одабиру најважнијих догађаја који ће бити саопштени јавности. Тај одабир није лак посао, па је неопходно да се претходно установе јасна правила селекције.

Иако новинари у основи имају контролу над садржајем који објављују, избор догађаја се најчешће врши под утицајем новинарске рутине јер она доприноси њиховој сигурности.²⁰⁶ Бројна су подручја рутинске медијске покривености која су подложна утицајима како у оквирима медијских организација тако и изван њих.²⁰⁷ То су следеће области:

²⁰² Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 3.

²⁰³ Прајс С., *op. cit.*, стр. 638.

²⁰⁴ Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 3.

²⁰⁵ Mc Combs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 26.

²⁰⁶ *Ibid.*, стр. 26 и 27.

²⁰⁷ *Ibid.*, стр. 29 и 30.

- избор питања или особа о којима ће се извештавати;
- начин извештавања односно који ће аспекти приче бити покривени;
- избор позитивног или негативног тона извештавања;
- коришћени извори информисања или ко је цитиран у текстовима (извештачи често зависе од изјава доступних јавних званичника које јавност препознаје и тиме прича добија на веродостојности);
- како је извршено цитирање (цитат може бити извучен из контекста, стварајући утисак који је супротан оригиналној намери извора);
- визуелни садржај (фотографи имају два избора: хватање најзначајнијег „замрзнутог тренутка у стварности“ или необичног момента);
- положај текста у новинама (текст на насловној страни се третира као значајнији у односу на текст који се налази у унутрашњости новина);²⁰⁸
- избор речи (многе речи су вишезначне или имају скривена значења).

Упркос истицању важности новинарске слободе у избору и обради теме, сами новинари настоје да се крећу у оквирима који су им познати и на које су навикли. С друге стране и медијске организације утичу на процес стварања вести јер новинари морају да се с њима договоре о чему ће писати. Интерес свих медијских организација је максимизација профита од извештавања тако да се медијски садржај прилагођава остварењу тог циља. Медијске организације имају своје стандарде и у складу с тим, директори и уредници врше директан и индиректан утицај на новинаре.²⁰⁹ Другим речима, новинаре у слободи изражавања ограничава цензура и аутоцензура. Цензура обично претходи аутоцензури и обично се не испољава непосредно, већ изгледа као да између новинара, владе, уредника, власника и новинских савета долази до подразумевања допустивих тема и начина на који ће о њима бити извештавано.²¹⁰

Реткост је наићи на новинаре који ће своје надређене оптужити да су им наредили да о неком питању пишу из посебне перспективе, противно чињеницама и личној савести. Новинар познаје перспективу која се од њега очекује, напосто зато што за лист ради већ извесно време, што га је читао пре запослења, или је зна

²⁰⁸ Ово важи и за временске термине у којима се на телевизији или радију саопштавају вести.

²⁰⁹ Mc Combs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 28 и 29.

²¹⁰ О цензури у медијима у: Vogl F., *op. cit.*, стр. 134-136.

по општој репутацији коју лист ужива у професији.²¹¹ То може имати за последицу да се новинар сам цензурише како би испунио очекивања. Наиме, новинари се срећу с дилемом да ли да остану своји и раде у складу с тим, ризикујући смањење прихода или чак губитак посла, или да се прилагоде захтевима послодавца и избегну могуће негативне последице. Ова чињеница можда највише отежава положај новинара у данашње време.

Углавном су сви новинари обучени да представљају вести на сличан начин, стварајући хомогенизацију садржаја вести кроз медије.²¹² Такав закључак је у великој мери основан ако се упореде емисије вести на различитим телевизијама. Кад је реч о штампаним медијима ситуација је донекле другачија с обзиром да постоје ауторски текстови који се разликују од осталих. Међутим, таквих текстова је све мање у штампи.²¹³

Коментаторе медија све више узнемирава идеја да озбиљном информативном новинарству (у штампаном облику и на телевизији) прети оно што репортер *Guardian*-а, Николас Фрејзер (*Nicholas Fraser*) назива „нови моронизам“.²¹⁴ Фрејзер истиче „испразност савремених медија“ и сматра да „данас постоји светска медијска култура и да се углавном састоји од јефтиних продуката америчке културе“. Уредници медија то оправдавају идејом о причама које су једноставне, приступачније и нуде се људима који то могу да разумеју. У том смислу, „потреба“ публике представља *raison d'être* таквог медијског садржаја.²¹⁵

Сличност медија највише се манифестује у избору вести и начину њиховог саопштавања. Упркос постојању сличности у свакодневном поступању различитих медија, међу њима се могу уочити разлике које сведоче о постојању или непостојању њихове независности и слободе говора. С тим у вези, медији

²¹¹ Лоример Р., *op. cit.*, стр. 180-181.

²¹² Mc Combs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 34.

²¹³ У литератури постоји став да истраживачи не смеју да занемаре очигледну различитост и комплексност у погледу медијских организација, производње вести, њиховог формата, садржаја затим публике као и контекста у којем се медијске поруке могу примати и утицај који могу имати. Doyle A., How Not to Think about Crime in the Media, *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 2006, стр. 871.

²¹⁴ Прајс С., *op. cit.*, стр. 634 и 635.

²¹⁵ У литератури се истиче важност „интереса аудиторијума“ у процесу производње вести. У питању је когнитивна концепција која је створена да обликује одговарајући дискурс. McMullan L. J., News, Truth, and the Recognition of the Corporate Crime, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*, 2006, стр. 908.

могу једноставно да објаве информације као чињенице или их представе као такве приликом објашњења неког догађаја од стране различитих субјеката, најчешће државних органа. Насупрот томе, слободно коментарисање те информације у медијима је потпуно другачије. Аутор Џон Фиск (*John Fiske*) је у својој књизи Телевизијска култура (*Television culture*) критиковао идеју да вести могу да буду чињеничне или „објективне“.²¹⁶ Он није осуђивао „сензацију маскирану у вест“, већ идеју вести као чињенице. У том смислу, сматра да су вести одраз или отеловљење доминантних интереса и вредности.

Процес „производње вести“ не може се замислити без извора информисања, тј. субјеката који располажу информацијама погодним за објављивање у медијима. Тешко је извршити исцрпну и потпуну поделу свих извора информисања. У области криминалитета најчешћи новинарски извори информисања су полиција и правосудни органи. Поједини новинари имају „везе“ у овим институцијама односно налазе се на „редовној линији“ с неким изнутра и успевају да међу првима дођу до појединих ексклузивних информација. Поред тога, сваки конкретан случај који је медијски интересантан усмерава новинаре ка тражењу свих могућих погодних извора информисања. Реч је о једнократном извору информација, а то могу да буду очевици конкретног кривичног догађаја, затим рођаци, пријатељи или комшије жртве односно учиниоца.

Повезаност новинара с појединим изворима информација може имати и негативан аспект. Новинари могу довести у питање своју независност прекомерним ослањањем на своје изворе информација и успостављањем исувише блиског односа. Услед тога новинари постепено усвајају вредности и гледишта тих извора информација,²¹⁷ уместо да задрже извесну дистанцу у односу на њих како би објективно сагледали сваку информацију коју добију.

Производња вести некада може бити препуштена грађанима. Наиме, поједине медијске организације осмислиле су повећање учешћа грађана кроз „јавно новинарство“ или „цивилно новинарство“.²¹⁸ Идеја је да се грађанима пружи могућност да путем медија истакну оно за шта сматрају да завређује да

²¹⁶ Прајс С., *op. cit.*, стр. 640.

²¹⁷ Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 145.

²¹⁸ Mc Combs M. et. al, *op. cit.*, стр. 38.

буде вест. То су најчешће проблеми с којима се грађани свакодневно сусрећу, али већини медија нису интересантни јер се не уклапају у установљени образац.²¹⁹

2.3.2.1. Критеријуми за избор вести

Велики број свакодневно извршених кривичних дела поставља захтев пред новинаре и уреднике да направе избор онога што ће бити представљено као вест. Иако на први поглед делује да је у питању сложен посао, медијске организације су у великој мери установиле одређени образац сачињен од критеријума за избор вести, тако да новинари треба само да се „уклопе“ када доносе одлуке о томе шта ће бити вест.

Теоријско интересовање за проблематику начина на који се врши избор вести отпочело је с књигом *Производња вести (The Manufacture of News)* коју су уређивали Стенли Коен и Џок Јанг.²²⁰ То је био свеобухватан покушај да се изврши социолошка демистификација и разоткрију идеолошки оквири који утичу на низ институција, а нарочито на штампане медије. У том смислу је отворен низ питања од значаја за проучавање улоге масовних медија у друштву, од којих треба истаћи запитаност о могућности анализе експлицитних или имплицитних ставова о друштву на које утичу медијске организације и, у вези с тим, начина на који врше избор и представљање информација.

Након Коена и Јанга, у делу *Закон и ред (Law and Order)* објављеном 1977. године Стив Чибнал (*Steve Chibnall*) је истраживао развој вести о „закону и реду“ у британским новинама.²²¹ Он је дошао до закључка да су медијске организације установиле одређена правила за избор вести о криминалитету. Постоји „најмање осам професионалних императива који служе као прећутни водичи за конструкцију нових прича“,²²² а њихов редослед је следећи:

²¹⁹ *Ibidem*

²²⁰ Kidd–Hewitt D.: *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, (Crime and the Media: a criminological perspective, London, 1995, преводилац Илић А.)* in: Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 418.

²²¹ *Ibid.*, стр. 419.

²²² Chibnall S., *Law-and-Order News: An Analysis of Crime Reporting in the British Press*, Лондон, 1977, стр.

²³http://books.google.rs/books?id=KRoYNfqvZ0C&pg=PA11&hl=sr&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false ([адреса је посећена 15. априла 2014. године](#)).

1. Непосредност	(брзина/садашњост)
2. Драматизација	(драма и акција)
3. Персонализација	(култура личности/слава)
4. Поједностављење	(елиминација сивих сенки)
5. Голицљивост	(објављивање забрањеног/воајеризам)
6. Конвенционалност	(идеологија владајућих)
7. Структурирани приступ	(експерти, основе моћи, ауторитет)
8. Новитет	(нови угао/спекулација/увијеност)

Непосредност као професионални новинарски императив објашњава се терминима брзина и садашњост. Приликом настанка вести предност имају догађаји из садашњости затим оно што означава неку промену наспрам устаљености, као и краткотрајна ефектна дешавања у односу на дуготрајне процесе. Узимајући све то у обзир долази се до закључка да велики и значајан део стварности никада не постане вест јер не одговара постављеним критеријумима. Стварност представљена у вестима има карактеристике инстант кафе, непосредна је и прикладна. Због тога вести треба разумети не као израз историјског развоја, већ као испољавање чудне садашњости, необичног времена у којем живимо.²²³

Иако вест треба да се односи на нешто што је актуелно, немају сви нови случајеви исти значај у процесу одабира. Предност ће постојати на страни оних догађаја који се могу окарактерисати као драматични. Другим речима, *драматизација* је следећи професионални императив новинара. Кључне речи за објашњење драматизације су драма и акција. Вести су комерцијално знање обликовано у условима међусобног такмичења медија за стицање профита. Медијско привлачење пажње шире јавности одликује се стварањем „удара“ односно објављивањем вести које шокирају публику а то подразумева довољно акције и драме. Акцент на „ударном“ доприноси наклоњености медија да се баве претежно конкретним дешавањима уз занемаривање скривених мотивационих образаца и веровања. Акције су, за разлику од мишљења, подесне да буду третиране на сензационалистички начин.²²⁴

²²³ *Ibid.*, стр. 23 и 24.

²²⁴ *Ibid.*, стр. 24 и 25.

Нису сва кривична дела подједнако драматична а самим тим ни превише занимљива медијима. Отмица која је решена пре него што су за њу сазнали новинари и која нема озбиљне последице, мање је интересантна од отмице која је још увек актуелна и о којој медији имају информацију. То не значи да је прва отмица била мање опасна од друге. Вредност вести није одређена озбиљношћу опасности, већ је важније да то буде „узбудљива“ опасност. У том смислу, опасност фигурира неко време док се не исцрпи сав њен потенцијал а онда је замењује нека нова.²²⁵

Један од примера догађаја који увек карактерише драматичност су различити терористички акти без обзира на конкретну опасност и последице. Довољна је и најмања сумња да се ради о терористичком нападу и медији ће бесомучно само на основу почетних непроверених информација извештавати о таквом догађају. Касније се може потврдити та почетна информација али се може испоставити да конкретан случај нема никакве везе са тероризмом. Ипак је та погрешна почетна информација дала довољно потенцијала да се од догађаја направи вест који у другачијим околностима можда не би био поменут у медијским извештајима.

Идентитет актера неког кривичног дела је околност која такође може утицати на мању или већу заинтересованост медија у процесу производње вести. Познате личности као учиниоци или као жртве неког кривичног дела не могу промаћи медијској пажњи, нарочито ако се ради о неком озбиљном кривичном делу. У питању је професионални императив новинара који се зове *персонализација*, а односи се на медијску „обраду“ личности које су познате и славне. Такође, познате личности су медијски интересантне јер се могу персонификовати као главни „кривци“ за многе друштвене проблеме. На тај начин корени проблема остају нетакнути, јер у суштини нису ни важни.²²⁶

Следећи професионални императив новинара је *поједностављење* који се најлакше може објаснити коришћењем категорија црно-бело. Поједностављење је тесно повезано с практичним аспектом новинарских правила, тако да ће

²²⁵ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 62.

²²⁶ Култ звезде је можда најраспрострањенији резултат културног фетишизма модерног доба. Познати су отеловљење популарне фантазије, пројекција идеалног и објекат комерцијалног интереса и експлоатације. Chibnall S., *op. cit.*, стр. 26-28.

осумњичени за убиство најчешће бити приказан као монструм, истицаће се најгоре ствари из његовог живота и проналазити веза између неких ранијих негативних поступака и убиства. Изјаве појединих стручњака биће у складу са сликом коју су медији створили о осумњиченом а невиност жртве се по правилу не доводи у питање.

Међутим, кривично дело је често резултат сложене интеракције између учиниоца и жртве. Реч је о односу два људска бића који је много замршенији од грубе разлике коју прави кривични закон, јер су у питању два људска бића.²²⁷ Међутим, ситуација може бити потпуно другачија уколико се сагледа у социолошком и психолошком погледу. Новинари се ипак нерадо упуштају у дубљу анализу таквих осетљивих случајева јер су емоционалне реакције жртава односно њихових породица веома бурне и најчешће и јавност не одобрава такво продубљено интересовање медија.²²⁸

Голицљивост се као професионални новинарски императив по природи ствари мање среће у извештавању медија о кривичним делима, али се не може у потпуности искључити. Кључне категорије у објашњењу голицљивости су објављивање забрањеног и воајеризам. У контексту извештавања о кривичним делима овај новинарски императив проналази своје место када се износе додатне информације о осумњиченом, па се у циљу подржавања и појачавања већ формиране негативне слике износе и неки голицљиви моменти из живота „негативаца“. По правилу објављивање таквог садржаја учвршћује већ формирану негативну медијску слику осумњичених.²²⁹

Следећи професионални новинарски императив је *конвенционалност*. Приликом извештавања о различитим друштвеним дешавањима новинари морају да имају у виду *идеологију владајућих* која представља критеријум за објашњење појма *конвенционалности*. Информисање јавности о стању криминалитета у друштву није препуштено у потпуности слободној вољи новинара и медијских

²²⁷ Прајс С., *op. cit.*, стр. 509.

²²⁸ О представљању и третирању жртава у америчкој штампи у: Viano E., *Victims, Crime and the Media: Competing Interests in the Electronic Society, Communications and the Law*, 1995, стр. 41 и даље.

²²⁹ Новинари углавном немају много проблема да дођу до голицљивог материјала с обзиром да се на различитим друштвеним мрежама попут фејсбука или твитера, на којима многи људи имају отворен налог, могу пронаћи фотографије или видео материјал али и текстуални садржај који може бити од користи новинарима.

организација. Најбољи пример за то је објављивање резултата „спектакуларних“ полицијских акција, уз незаобилазно присуство и појединих припадника органа власти, у случајевима када не постоје објективни разлози који би оправдали такву еуфорију. Конвенционалност као новинарски императив постоји и у случају када се медији користе ради увођења неког новог законског решења у вези с криминалитетом или у циљу измене постојећег. У складу с тим се медијско извештавање о криминалитету прилагођава да би се подржале те нове идеје.

На правилан избор кривичних догађаја у циљу производње вести утиче и могућност њиховог обликовања у одговарајућу форму односно структуру која ће садржати све битне елементе да би била вест. Другим речима, новинаре у избору догађаја води још један професионални новинарски императив који се зове *структурирани приступ*. Кључне речи за разумевање овог императива су: експерти, основе моћи и ауторите. С друге стране, дешава се да кривична дела коментаришу и особе које такво знање не поседују али се налазе на одређеним позицијама моћи што им омогућава приступ медијима.

Последњи новинарски професионални императив о којем говори Чибнал је *новитет*. Вест се по природи ствари односи на неки нови догађај, на оно што је до тад јавности било непознато. Људи свакако неће читати или гледати вести које су им познате. Међутим, обрада познатих догађаја на другачији начин може да изазове пажњу јавног мњења. Категорије које одређују *новитет* су нови угао, спекулација и увијеност.

Извештавање о неким кривичним догађајима се не завршава само једним објављивањем у новинама или на телевизији. Медији ће наставити да експлоатишу случајеве који заинтригирају јавност све док постоји довољно новог материјала. Нарочито су интересантни нерешени случајеви, што отвара врата различитим спекулацијама које медији преносе. Ипак све вести су увек привремене, а то значи подложне променама у светлу нових информација. Тај процес се најјасније види када се деси нешто неочекивано.²³⁰ Да би одржали заинтересованост јавности, поједини медији покушавају да дођу до поверљивих података из истраге упркос томе што њиховим објављивањем могу угрозити поступање надлежних органа у конкретном случају.

²³⁰ Прајс С., *op. cit.*, стр. 644.

2.3.2.2. Селекција и класификација вести о криминалитету

Медијске организације су установиле рутину производње вести о криминалитету како би задовољиле сопствене организационе потребе, а то подразумева развијање узајамних коректних односа с кривичноправним изворима у циљу долажења до вести о криминалитету које објављују.²³¹ Та рутина помаже медијским организацијама да међу великим бројем кривичних дела која се свакодневно дешавају изаберу она која се уклапају у постављен образац, а затим их на једноставан и ефектан начин претворе у вест.

Избор кривичног догађаја као вести подразумева да су унапред утврђени критеријуми по којима се он врши. Критеријуми се у основи односе на утврђивање „важности“ (енг. *newsworthiness*) неке информације односно у којој мери она завређује да буде вест. Утврђивање значаја неког кривичног догађаја и доношење одлуке о њеној подобности да буде вест није једноставан процес. Извештачи и медијске организације посматрају свако кривично дело кроз призму попуњавања *четири* различита нивоа медијског простора. Ови нивои су одређени значајем одређеног кривичног дела као вести. Анализа тих различитих нивоа и разлога због којих су одређене приче одабране да поуне сваки ниво понаособ представља јединствен и потпунији начин разумевања процеса „производње вести“. У питању су: *терцијарни, секундарни, примарни* и *супер-примарни* ниво.²³²

На *терцијарном* нивоу налазе се она кривична дела која у основи немају потребне карактеристике да би постала вест, али ипак налазе место у дневном прегледу хронике. У питању су нека уобичајена кривична дела, која попуњавају рупе у дневним медијским извештајима о криминалитету. Међутим, новинари обрађују такве информације и претварају их у вест јер тако од њих захтевају медијске организације за које раде. Може се догодити и да та кривична дела поседују непознат потенцијал да се развију у вест вишег нивоа.

Терцијарне вести заузимају веома мало простора у новинама или се само успут помињу у телевизијским емисијама. Неколико изговорених или написаних реченица је сасвим довољно за овакве вести, јер је довољно пружити основне информације о учињеном кривичном делу, његовим актерима и последицама

²³¹ Chermak S., *op. cit.*, стр. 109.

²³² *Ibid.*, стр. 117 и даље.

дела. Новинари најлакше долазе до таквих података јер их најчешће добијају од лица која се у полицијској или судској хијерархији налазе на нижој позицији. С обзиром да је у питању једноставна вест, ради је само један новинар чије се име не наводи у тексту.²³³

Терцијарне вести донекле помажу у разумевању проблема криминалитета у друштву. Наиме, иако се не ради о медијски атрактивним кривичним делима, она су стварна па је извештавање јавности о њима важно да би стекла права слика криминалитета. Може се рећи да терцијарне вести представљају специфичну медијску статистику учињених кривичних дела, чијим пажљивим проучавањем се може доћи до корисних података.

На *секундарном* нивоу налазе се она кривична дела која имају потенцијал да буду значајне вести, али се приликом рада на њима наилази на одређене проблеме који то онемогућавају. У поређењу с терцијарним вестима секундарним вестима се посвећује више простора у медијима, а то има за последицу да се наводи име и презиме новинара.²³⁴ Секундарне вести се, попут терцијарних, само успут помињу у телевизијским емисијама (по правилу без икакве фотографије или видео-снимка), док се у штампаним медијима објављују на маргинама на дну странице.

Приликом обликовања секундарних вести новинар користи више од једног, сталног извора информација. Додатни извор информација могу да буду очевици догађаја, чланови породице жртве или комшије. Међутим, проблем код оваквих вести је што новинар на почетку бављења њима има утисак да се ради о неком важном догађају коме треба посветити више пажње, што се може показати као погрешна процена због неспремности извора да поделе с новинаром информације или услед недостатка времена за прикупљање свих битних информација. Може се догодити и да медијска организација односно њен уредник или директор процене да тај догађај нема потребне карактеристике за примарну вест, па да заузме место на секундарном нивоу.

²³³ *Ibid.*, стр. 118 и 119. Пример таквих вести може бити извештавање о кривичним делима из области саобраћајног криминалитета када не постоје неке посебне околности (познате личности као актери дела, тешке последице и сл.), које такве случајеве претварају у важније вести односно вести вишег нивоа од терцијарног.

²³⁴ *Ibid.*, стр. 120.

Трећи ниво састоји се од *примарних* вести које заузимају значајно место у медијима. То су вести које изазивају велику пажњу јавног мњења. Приликом њиховог обликовања, новинари имају већу слободу у односу на терцијарне и секундарне вести како у погледу величине текста који објављују или дужине прилога у телевизијској емисији тако и у погледу садржине вести. Новинари воле овакве вести јер им рад на њима омогућава да изађу из рутине и изразе своју креативност, а могу и да користе све изворе информација за које процене да би били корисни.²³⁵

Примарне вести углавном се налазе на најбољим местима у новинама, било да је то насловна страна или неки други део који је уочљив за читаоца. У телевизијским емисијама ове вести се такође налазе или у најави и/или у централном делу емисије. „Производња“ *примарних* вести подразумева коришћење фотографија које додатно истичу важност догађаја о којем се извештава. Телевизијском извештавању је по природи ствари ближа визуелизација догађаја тако да су примарне вести обично у великој мери покривене различитим фотографијама и снимцима.

О кривичним делима која постану примарне вести, новинари често извештавају од момента када је дело учињено па све до окончања кривичног поступка. Реч је о кривичним догађајима који поседују неке елементе који их чине вредним у новинарском смислу. То могу бити најпре ретки догађаји који изазову изражену реакцију јавности или, пак, дела која су иначе уобичајена али код којих постоје неке околности које их издвајају па су због тога медијима посебно интересантна.

Супер примарне вести налазе се на последњем, четвртном нивоу. Кључ њихове „супериорности“ у односу на остале вести налази се у постојању неке околности која дати кривични догађај чини сензационалним. Најбољи пример таквих вести је извештавање о тешком кривичном делу (убиство, силовање и сл.) чији је актер нека славна личност. То могу бити и кривични догађаји чији су актери анонимне особе, под условом да постоје околности које такав догађај чине

²³⁵ Понекад је у процесу „производње“ неког кривичног догађаја као вести, танка линија између настанка секундарне и примарне вести. Треба се подсетити битне карактеристике секундарних вести да неретко имају потенцијал да постану важне вести али да због одређених ометајућих фактора, тај потенцијал остане неискоришћен.

спектакларним. *Супер примарне* вести имају национални, а понекад и међународни значај. Медији се не заустављају на простом информисању о кривичном делу, већ читав догађај бесомучно анализирају и интервјуишу при томе разноврстне стручњаке који износе мишљење о могућим узроцима, доприносу жртве извршењу дела, па чак и о процесним питањима која искрсну у току суђења. Дешава се чак и да се уредник огласи поводом таквог догађаја.

С обзиром на сложеност и дуготрајност извештавања о догађајима који су сврстани у *супер примарне* вести, увек има више од једног новинара који су ангажовани. Простор посвећен овим вестима је углавном неограничен, као и број извора информација. Вести о таквом догађају објављују се готово свакодневно у одређеном временском периоду, а извештавање прати фазе које претходе покретању кривичног поступка као и ток самог поступка.²³⁶ Новинари често обрађују и неке аспекте који нису уско везани за сам кривични догађај, нпр. анализирајући личне прилике осумњиченог или жртве, долазе до интересантних података из прошлости неког од актера и од тога такође праве причу. Чест је случај да се на годишњицу таквог догађаја, јавност подсети на спектакларност и интригантност случаја, а то представља прилику да се истраже новине које постоје у вези са актерима или другим аспектима догађаја.

Посебан проблем у вези с извештавањем медија о догађајима који се сврставају у *супер примарне* вести јесте њихова честа „тривијализација“.²³⁷ У литератури се могу пронаћи различити примери таквог медијског извештавања. У делима британских аутора често се наводи извештавање медија о двогодишњем дечаку Џејмсу Балцеру кога су убила два десетогодишњака. Извештај телевизије Ај-Ти-Ен (ITN) о погребу убијеног дечака почиње следећим уводом: „Добар дан. Плишани меда, којег је толико волео, седео је данас уз остале у цркви. Данас је погреб Џејмса Балцера“. Поједини аутори сматрају да тај пример представља „безосећајно повезивање сентименталног и сензационалног, појудног и популистичког“ и да има „све карактеристике таблоидног новинарства“.²³⁸

Добар пример *супер примарних* вести је извештавање о серијским или масовним извршењима неког кривичног дела, најчешће кад је у питању убиство

²³⁶ Chermak S., *op. cit.*, стр. 123 и 124.

²³⁷ Прајс С., *op. cit.*, стр. 636.

²³⁸ *Ibid.*, стр. 637.

или неко сексуално кривично дело. Серијска убиства су изузетно ретка код нас или барем о томе не постоји поуздана евиденција. У појединим државама, нарочито у Америци, то не представља толико ретку појаву па су и такве вести у тим земљама чешће. У државама које имају такве проблеме постоје и посебне организационе јединице у оквиру полиције које се баве откривањем таквих кривичних дела.

У нашој земљи је било случајева масовних убиства. Један од новијих догодио се 9. априла 2013. године у селу [Велика Иванча у општини Младеновац](#), када је хицима из [пиштоља](#) убијено тринаест људи. Учиница овог масовног убиства је шездесетогодишњи Љ. Б. Овај догађај је изазвао велику пажњу медија, како наших тако и иностраних као што су британски *The Telegraph* и *The Independent* и амерички *New York Times*.

Међутим, начин на који су поједини медији извештавали о овом догађају мора се окарактерисати као неприхватљив. Наиме, 12. априла 2013. године на електронском порталу [Е-новине](#) објављен је текст *Срећан вам масакр, медијски домаћини!*, у коме је представљен начин на који је овај догађај пропраћен у домаћим медијима.²³⁹ Као подршку тој критици [сензационализма](#) српских медија, вест је истог дана у неизмењеном облику пренело [Удружење новинара Србије](#) (УНС). Прво су представљени текстови објављени у [Блицу](#), међу којима је и чланак о десет фактора ризика који су довели до масакра у Великој Иванчи — насиље у породици, потиснута депресија, породични конфликти, посттрауматски стрес, самоубиство у породици, поремећај структуре личности, држање оружја у кући, скученост живота на селу, губитак посла и трауматично детињство. Следећа анализа односила се на текстове из новина *Ало!*, у којима је масакр представљен лошом срећом коју носи број 13 ([трискаидекафобија](#)).²⁴⁰ Претпоследњи текст је из дневних новина [Курир](#), а у питању је интервју с локалним свештеником.²⁴¹

²³⁹ <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/82384-Srean-vam-masakr-medijski-domaini.html> (доступно дана: 30.09.2014.).

²⁴⁰ Убијено је 13 људи дана 9. априла (9+4=13) 2013. године. Тела жртава преузета су у 13 сати, а сахрана је била прекосутра у исто време. Наводно, ноћ пре догађаја који је извршио Љ.Б опрасила се његова крмача и на свет донела 13 прасића. Љ. Б. је умро у 13:58 (5+8=13). Исти таблоид је у вези са случајем интервјуисао астролога.

²⁴¹ Свештеник тврди да су се у Велику Иванчу за време [сеобе Срба](#) у XVII веку доселила петорица калуђера који су у селу поставили темеље манастира који није саграђен до краја. Свештеник даље наводи да су калуђере из непознатих разлога убили чланови локалне породице Ристић. Због тога

Последњи текст је објавио електронски таблоид *Телеграф*, у којем уредници тврде да су пронашли девојку због које је масакр учињен, тј. због које су се отац Љубиша и син Бранко наводно посвађали. И годину дана после, медији подсећају јавност на оно што се догодило, посећују гробље на којем су жртве сахрањене, интервјуишу чланове њихових породица, настављају да износе у јавност сву ту несрећу и излажу њихов бол и патњу. Једном речи, врше злоупотребу како би одржали континуитет ове супер примарне вести и на тај начин задовољили сопствене интересе односно интересе медијске организације којој припадају.²⁴²

Проучавање претходно наведена четири нивоа вести о криминалитету је од велике користи за разумевање процеса настанка вести односно њиховог избора и разврставања. То ипак није чаробна кугла која нуди све потребне одговоре, јер је реч о деловању многих чиниоца који онемогућавају да се са сигурношћу предвиди да ли ће неки догађај добити већи или мањи медијски простор.

Моћ коју поседују медији би требало да искористе за постизање циљева веродостојног информисања и тумачења дешавања, како би што тачније били приказани друштвени, политички и економски услови злочина и контроле криминалитета. Да би се то постигло мора се извршити демистификација слике злочина и кажњавања тако што би медијско приказивање „озбиљних“ злочина било стављено у контекст свих нелегалних и штетних активности.²⁴³ Другим речима, уместо прећуткивања, медији би требало да истакну све карактеристике стварног криминалитета, без обзира да ли је медијски интересантан. Јавност би на тај начин била упозната са свим информацијама о размерама, природи и карактеристикама целокупног злочина у друштву, што би имало позитиван утицај на отклањање услова за настанак моралне панике и допринело би значајно смањењу страха од злочина који постоји код људи који сагледавају криминалитет у категоријама стереотипа и заблуда.

су променили презиме у Николић и од тад је село као проклето. Поп тврди да га је Б. подсећао на тог Николића који се убио.

²⁴² <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/456758/Godisnjica-masakra-u-Velikoj-Ivanci-Ubio-nam-je-najmilije-ali-i-zivot-u-nama>, (доступно дана 01. 07 2014. године).

²⁴³ Barak G., *Newsmaking Criminology: Reflections on the Media, Intellectuals, and Crime*, in: Barak G. (ed.), *Media, Process and the Social Construction of Crime*, New York, 1994, стр. 236-238.

Одсек II

Медији и морална паника

Глава I

Одређење моралне панике

1. Историјат моралне панике

Морална паника је термин који је уобичајен у академским студијама о криминалитету, девијацији и медијима. У питању је релативно нов феномен о којем се почело говорити пре отприлике пола века с обзиром да су се тек тада стекли услови који су омогућили њено присуство. То не значи да и у ранијим временима није било примера који би се могли подвести под оно што се данас подразумева под моралном паником. Међутим, тадашња ограниченост медијских форми које су могле да „допринесу“ процесу стварања моралне панике, онемогућавала је масовно и убрзано ширење реакција јавности на одређене појаве које су означене као претња доминантном систему вредности.

С друге стране, историја ратовања показује колики је значај пропагандне активности за остваривање циљева оних који је предузимају. Иако је у данашње време у том смислу много лакше манипулисати јавним мњењем, с обзиром на развијеност медија, ни пре много година то није било немогуће јер су постојали начини да се замишљено оствари. У тим пропагандим активностима је садржана клица онога што ће касније бити означено као стварање моралне панике.

Прво истраживање које је усмерило пажњу на потребу разјашњења моралне панике је оно које је урадио Џок Јанг о улози полиције у том процесу.²⁴⁴ Разматрајући проблем забринутости јавности због статистичких података који су указивали на алармантан пораст употребе дроге, Јанг је приметио да „морална паника због узимања дроге има исходиште у оснивању полицијских јединица за наркоманију“ што има за последицу повећање броја хапшења повезаних са

²⁴⁴ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, оп. cit.*, стр. 416

дрогом.²⁴⁵ Он је указао на брзину којом медији могу погрешно да представе „животни стил одбачених“ и истовремено створе друштвени проблем односно развију моралну панику услед чега долази до појачања акције представника формалне социјалне контроле, пре свега полиције, што има повратни утицај на још израженије медијско извештавање о „посрнулим и одбаченим“, попут наркомана.²⁴⁶

Након Јанга један други теоретичар заокружио је концепте „моралне панике“ и „појачавања девијације“. У питању је Стенли Коен који је своје истраживање представио у делу *Folk Devils and Moral Panic*.²⁴⁷ Он је узрочнике претње вредностима назвао народни демони (*folk devils*) а појаву о којој говоримо у овом одељку - *морална паника*.²⁴⁸

Термин „морална паника“ у великој мери односи се на специфичан говор шездесетих година прошлог века, при чему се о моралној паници писало у области нове социологије девијација и у различитим културалним истраживањима која су била у зачетку а односила су се на делинквенцију, културу младих, супкултуре и стил, вандализам, хулигане повезане с дрогом и фудбалом.²⁴⁹

Коен је у поменутом периоду истраживао феномен мотоциклиста и рокера (*mods and rockers*) и на тај начин дао велики научни допринос растућој тенденцији расветљавања медијске улоге у извештавању о одређеним догађајима, показавши како су медији у стању да конструишу своју сопствену верзију стварности. Феномен мотоциклиста и рокера је у енглеској јавности третиран као облик адолесцентне девијације резервисан за омладину која је припадала радничкој класи. И пре него што је уследио преломни догађај за настанак моралне панике, мотоциклисти и рокери су у свести јавности били означени не само као припадници неке нове друштвене групе већ и као учесници у испољавању

²⁴⁵ Томпсон К., *Морална паника (Moral Panics, 1998.*, преводилац Вранић И.), Београд, 2003, стр. 15.

²⁴⁶ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, op. cit.*, стр. 416 и 417.

²⁴⁷ Коен је на Универзитету у Лондону дипломирао 1964. године и након тога је кренуо у потрагу за темом доктората. Његово највеће интересовање представљало је „фундаментално неадекватна“ реакција већине чланова друштва на одређене релативно безначајне догађаје и околности. Goode E. and Ben-Yehuda N., *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, UK, 2009, стр. 22.

²⁴⁸ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, London and New York, 2011.

²⁴⁹ *Ibid.*, стр. vi.

посебног начина колективног понашања.²⁵⁰ Тај преломни догађај се одиграо током Ускрса 1964. године у Брајтону, приморском месту у Енглеској, када је дошло до сукоба између две групе младих - мотоциклиста и рокера - који су том приликом проузроковали малу имовинску штету у висини од неколико стотина фунти.²⁵¹ Међутим, полиција је претерала с реакцијом тако што је беспотребно ухапсила неколико стотина младих а медији су догађај представили на неадекватан начин, као да су били у питању озбиљни немири.²⁵² Након таквог медијског извештавања и претеране реакције органа формалне социјалне контроле настаје морална паника и касније спирала појачавања.²⁵³

Допринос теоријским размишљањима о моралној паници представља и дело Стјуарта Хола и других аутора *Policing the Crisis (Stuart Hall et al.)* које се односи на седамдесете и прву половину осамдесетих година прошлог века. Они су приметили да је морална паника око уличних напада током раних 70-их година прошлог века специфичан одговор на много ширу кризу у друштву која подразумева потрагу за ауторитативним решењима.²⁵⁴ Значај њиховог дела се огледа у следећем:

1. унапређење социолошке расправе о медијском приказивању насилничког криминалитета школараца почев од 70-их година прошлог века и отпочињању нове расправе о страху од злочина који се догађају 80-их година прошлог века.
2. уношење у амерички контекст суштинских обележја из упоредног оквира о нападима моралне панике који су се десили у Великој Британији. Посматрачи 80-их и 90-их година прошлог века гледали су на Америку много више кроз призму односа медија и криминалитета свих врста.
3. укључивање прецизне рачунице младих црнаца који испаштају због туђих грехова, уз анализу идеолошких и политичких оквира у САД, који омогућавају да, у дужем временском континуитету то наставља да се дешава.

²⁵⁰ *Ibid.*, стр. xii и xiii.

²⁵¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 21.

²⁵² *Ibid.*, стр. 31.

²⁵³ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, op. cit.*, стр. 417.

²⁵⁴ Мек Квин Д., *Телевизија (Television, 1998, преводилац Ђорђевић М.), op. cit.*, стр. 146.

4. објашњавање везе која је уочена између медија и контролно-културних агенција и настојање да се разоткрије база моћи. Такође давање снажног друштвеноекономског контекста самој расправи.²⁵⁵

Иако се феномен моралне панике изворно везује за Велику Британију постојали су примери њеног испољавања и у другим државама које се могу окарактерисати као напредна индустријска друштва. Морална паника је један од чинилаца актуелне друштвене епохе, означене као модернизам, касни модернизам или постмодернизам.²⁵⁶ Развијена западна друштва почела су да добијају карактеристике модернистичке друштвене епохе врло брзо након завршетка Другог светског рата с развојем индустријске производње у условима капиталистичког друштвеног уређења. Брзина друштвених промена и све већи друштвени плурализам стварају значајне могућности за сучељавање вредности и супростављање животних стилова различитих друштвених група које покушавају да своје моралне вредности одбране или наметну другим групама.²⁵⁷

За разлику од западних друштава, источни део Европе развијао се на другачији начин. У већини држава Источне Европе постојао је другачији друштвено-економски систем који је условљавао комплетно функционисање тих друштава. Док је Запад све више нагињао ка плурализму, отворености тржишта, честим друштвеним променама, Исток се углавном затварао и ограничавао различитости. Није постојала могућност постојања различитих друштвених група које би испољавале своје вредности и које би се међусобно сучељавале на јавној сцени. Медији су контролисани и нису постојали услови да се преко њих износи садржај који се разликује од владајућег система вредности. Суштински није било потребе ни да владајућа елита утиче на грађане путем медија, систем вредности се није доводио у питање. То значи да нису постојали услови за појаву моралне панике.

Наше друштво је припадало групи затворених система, па је и логично да је феномен моралне панике био непостојећа категорија о којој се није ни говорило. Промене које су се догодиле почетком деведесетих година прошлог века, распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), ратови,

²⁵⁵ *Ibid.*, стр. 420.

²⁵⁶ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 20.

²⁵⁷ *Ibidem*

економска криза и сиромаштво, утицале су на медије да постану значајно „оружје“ у служби промовисања владајућих политика. Медијско извештавање је у многим сегментима углавном било обликовано тадашњим политичким тенденцијама владајуће елите и ту можемо да пронађемо зачетке моралне панике иако ће у правом смислу речи она настати тек касније.

Настанак моралне панике у нашој земљи можемо везати за почетак XXI века будући да су тада, као последица друштвених промена које су уследиле, били испуњени сви неопходни услови за њену појаву. У медијима је почело да се говори о многим темама које су деценијама уназад биле забрањене, активирани су различити друштвени сектори, основано је пуно невладиних организација, политичари су користили свој положај и моћ да покрену многа питања. Криминалитет је постао значајан сегмент свакодневног извештавања и обичном човеку се чинило, уосталом такав утисак је и данас присутан, да је криминалитет у сталном порасту. У једном тренутку завладала је морална паника у вези с дрогом, у следећем у први план је избило постојање различитих организованих криминалних група којих је било толико, да су упркос сталним полицијским акцијама хапшења које су медији ревносно преносили, сваки дан откриване нове. Овде се списак различитих видова моралне панике који су настали у последњих петнаестак година не завршава али се указује на промене које су у функционисању друштва уследиле. Догодило се да се након дугог периода нереаговања на неке претходно поменуте облике криминалитета почело о тим феноменима говорити и писати, што је само по себи позитивно. Међутим, могућност манипулације јавним простором и изазивање панике код људи коришћењем моћи од стране појединаца или група је нешто што се не може оценити као позитивна ствар.

У сваком случају очигледно је да је морална паника у данашње време постала свеприсутан феномен и да својом актуелношћу представља значајан чинилац за разумевање функционисања друштва. Корисно је посматрати моралну панику као драматичну форму конструисања појава односно као акутну манифестацију моралног огорчења које је хронично у савременом друштву.²⁵⁸

²⁵⁸ Young J., *Moral panics and the transgressive other*, *Crime Media Culture*, London, 2011, 7(3), стр. 251.

2. Дефиниција моралне панике

Морална паника се може дефинисати кроз навођење етапа у којима се она одвија. На почетку процеса настанка моралне панике, неко или нешто се дефинише као претња вредностима или интересима коју затим медији приказују у лако препознатљивој форми. Вредности или интереси морају бити општи по својој природи јер морална паника настаје на колективном нивоу односно погађа оно што је заједничко већини људи. Претња је усмерена према нечему што се сматра светим или изузетно важним за друштво. Та претња и њени узрочници доживљавају се као зли „народни демони“ и они буде снажно осећање правичности. Форма у којој медији приказују ту моралну претњу треба да испуни све оне захтеве које медијске организације установљавају као правила производње вести о чему је било речи у делу који се бавио том проблематиком. Као резултат таквог медијског приказивања долази до наглог пораста забринутости јавности а то доводи до реакције власти или оних који утичу на стварање јавног мишљења. На крају процеса паника се повлачи или резултира друштвеним променама.²⁵⁹

2.1. Теорије о моралној паници

Да би се разумео феномен моралне панике односно етапе кроз које она настаје, неопходно је размотрити неколико теоријских приступа заснованих на критеријуму извора моралне панике, односно субјеката од којих она потиче. У основи постоје три теорије о моралној паници: модел широких маса (*grassroots model*), елитистички конструисан модел (*the elite-engineered model*) и модел нестручних интересних група или друштвених покрета (*interest-group model*).²⁶⁰ Изложену теоријску поделу установили су Гуд (*Goode*) и Бен-Јахуда (*Ben-Yahuda*),²⁶¹ а у својим разматрањима су били најближи „средњем“ објашњењу односно моделу нестручних интересних група или друштвених покрета. Овде ће бити размотрена сва три приступа уз навођење неких најважнијих примера за

²⁵⁹ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 16. и 17.

²⁶⁰ *Ibidem*

²⁶¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 54.

сваки приступ посебно како би се што боље разумео механизам настанка моралне панике сагледан из различитих углова.

Кенет Томпсон (*Kenneth Thompson*) сматра да би у перспективи у објашњење феномена моралне панике требало уврстити још две теоријске струје. Прва потиче од појма *друштво ризика* који је установио Улрих Бек (*Ulrich Beck*), а друга се односи на рад Мишел Фукоа (*Michel Foucault*) о *дискурзивним формацијама*. Појам друштва ризика повезује објашњење моралне панике с развојем политике анксиозности, док рад о дискурзивним формацијама доприноси развоју идеје о спирали значења и процесу конвергенције.²⁶²

2.1.1. Модел широких маса (*grassroots model*)

Модел широких маса ставља акценат на ширу јавност као узрочника појаве панике. Морална паника на овај начин настаје када је забринутост, коју јавност осећа, општа, чак иако је погрешна. Према овој теорији, морална паника представља директан и спонтан израз забринутости и анксиозности широких размера због запажене опасности.²⁶³ Та забринутост се јавља због осећаја да је нека општедруштвена вредност угрожена. Постепено се та општа забринутост повећава и доводи до активирања организованијих и специјализованих сектора као што су медији, политичари и органи формалне социјалне контроле.²⁶⁴ Поменути актери од постојеће забринутости стварају моралну панику. Према поставкама модела широких маса, корени сваке моралне панике налазе се у претходно активираној забринутости опште јавности.

Страх од вештица је добар и често цитиран пример моралне панике, настале у складу са поставкама модела широких маса. Тај страх је довео до салемског суђења вештицама у XVII у Масачусетсу. Нису постојале интересне групе или елите које су имале корист од конструисања таквих страхова, мада је

²⁶² Томпсон К., *op. cit.*, стр. 31.

²⁶³ *Ibid.*, стр. 27.

²⁶⁴ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 55 и 56.

результат окупљања био кажњавање преступника и буђење осећања друштвене и моралне солидарности у времену промена и несигурности.²⁶⁵

2.1.2. Елитистички конструисан модел (*the elite-engineered model*)

Теорија „елитистичке“ моралне панике тврди да владајућа елита проузрокује, ствара, пројектује или „оркестрира“ моралном паником. Најбогатији и најмоћнији чланови друштва свесно предузимају кампање које генеришу и одржавају забринутост, страх и панику међу делом јавности у вези с појавама које нису генерално означене као изразито штетне за друштво као целину. Најчешће елита проузрокује моралну панику како би скренула пажњу са стварних друштвених проблема за чије решавање није претерано заинтересована јер је у супротности са њеним интересима.²⁶⁶

На који начин владајућа елита ствара и одржава моралну панику? Елитистички конструисан модел моралне панике заступа схватање о елити која доминира медијима, одређује како ће изгледати закони које ће законодавно тело само обликовати у одговарајућу форму и потом усвојити, контролише машинерију која служи за спровођење закона, снажно утиче на обликовање ставова у јавном мњењу и у великој мери руководи изворима прихода од којих зависе групе за акцију и друштвени покрети као и сфером интересовања тих група и покрета.²⁶⁷

Сматра се да су заговорници елитистички конструисаног модела критични према становишту које истиче утицај широких маса, јер заступају гледиште о важности његовог сузбијања за „стварање могућности владајућем слоју да одржи свој привилеговани положај“.²⁶⁸ Чини се да је за припаднике владајуће елите најлакши и најбржи начин стварања моралне панике управо у вези с криминалитетом односно неким његовим аспектом. Успех у креирању моралне

²⁶⁵ Erikson K., *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance*, New York, 1966, наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 27.

²⁶⁶ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 62.

²⁶⁷ *Ibidem*. У литератури се може пронаћи став о три различита објашњења односа елите и панике: елита која се плаши панике, елита која проузрокује панику и елита која сама по себи представља панику. Clarke L. and Chess C., *Elites and Panic: More to Fear than Fear Itself*, *Social Forces*, 87(2), 2008, стр. 993 и даље.

²⁶⁸ Chambliss, W., Mankoff, M. (eds), *Whose Law? What Order?*, New York, Wiley, 1976, стр. 15-16., наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 27.

панике зависи и од тога да ли је елита погодила нерв већине грађана. У том смислу елита углавном подстиче традиционалне моралне панике за разлику од неких новијих паника које често иницирају други субјекти.²⁶⁹

Значајна улоге елите у настанку моралне панике истиче се кад је у питању проблем злоупотребе дроге. У том смислу у литератури се наводи пример САД крајем осамдесетих година прошлог века када је, према истраживању *New York Times/ CBS News poll* из септембра 1989. године, две трећине Американаца означило злоупотребу дроге као најважнији проблем са којим се нација сусреће у то време.²⁷⁰ Представници елитистичке теорије верују да се толика забринутост америчке нације није могла појавити као резултат неког већ постојећег страха или забринутости, што би било у складу са објашњењем модела широких маса. Уместо тога наглашава се улога владајуће елите која изазива страхове и забринутост међу грађанима како би постигла своје сопствене циљеве и наставила да профитира одржавањем *status quo*, што подразумева стварање одређене менталне дистанце од стварних проблема у друштву – економске и политичке неједнакости.²⁷¹ Постоји природна тежња носилаца власти да одрже постојећу дефиницију злочина и да је примене на групе и понашања које доживљавају као претњу постојећем друштвеном поретку.²⁷²

У теоријским разматрањима о моралној паници може се пронаћи и нешто другачије тумачење учешћа елите у креирању и одржавању моралне панике. Тако Стјуарт Хол наглашава структурне тенденције у објашњењу настанка моралне панике, односно склоност институција ка онаквом тумачењу догађаја које утиче на одржавање друштвеног реда.²⁷³ Превасходну улогу у таквом тумачењу догађаја имају медији који верно и непристрасно репродукују постојећу структуру моћи у

²⁶⁹ Cohen S., *Whose side were we on? The undeclared politics of moral panic theory*, Crime Media Culture, London, 2011, 7(3), стр. 242.

²⁷⁰ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 62. Сматра се да су говори америчког председника Роналда Регана из 1986. године о „рату против дрога“, припремили терен за настанак моралне панике у вези с дрогама крајем осамдесетих година прошлог века, уз значајан допринос јаке подршке коју је добио за своју акцију.

²⁷¹ Reinerman C. and Harry G.L., *The Crack Attack: Politics and Media in America's Latest Drug Scare*, in: Best J. (ed.), *Images of Issues: Typifying Contemporary Social Problems*, New York, Aldine de Gruyter, 1989, pp. 115-137. Reeves J.L. and Campbell R., *Cracked Coverage: Television News, the Anti-Cocaine Crusade, and the Reagan Legacy*, Durham, NC, Duke University Press, 1994., наведено према: *Ibid.*, стр. 63.

²⁷² Игњатовић Ђ., *Митологија злочина*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, бр.1 и 2, 2004, стр. 87.

²⁷³ Stuart Hall (*et al.*), *op. cit.*, стр. 57 и 58., наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 28.

институционалном друштвеном поретку. Сличан став о улози медија у настанку моралне панике има Ралф Негрин (*Ralph Negrine*) који у својим теоријским разматрањима помиње Хола и његове сараднике. Наиме, новинари су сигурни да ће им институције као што су парламент, судови, војска и службе за ванредне ситуације обезбедити редован прилив новости.²⁷⁴ Стално ослањање медија на споменуте званичне изворе информација може довести до тога да због осећаја захвалности новинари изгубе неопходну дозу објективности у извештавању.

2.1.3. Модел нестручних интересних група или друштвених покрета (interest-group model)

Трећа теорија о моралној паници даје предност интересним групама односно друштвеним покретима и сматра да ти субјекти имају одлучујућу улогу у настанку већине моралних паника. Гуд и Бен-Јахуда присталице су баш овог теоријског приступа, јер сматрају да најреалније објашњава процес настанка моралне панике. Они тврде да ће морална паника пре потећи од средњих слојева у оквиру статусних хијерархија и хијерархије моћи.²⁷⁵ Из ове перспективе различите интересне групе могу да имају независну улогу у скретању пажње јавности на одређену тему или у обликовању већ постојеће заинтересованости на начин који одговара одређеној интересној групи. Морална паника може послужити за остварење различитих циљева интересних група. То може да буде утицај на законодавца у правцу измене постојећих законских решења у одређеној области или доношење неких нових закона. У литератури постоји став да је кључна одлика савременог друштва пораст учешћа друштвених покрета, политике идентитета и адвоката жртава у процесу настанка моралне панике, обухватајући и повећан број нових моралних активиста, укључујући социологе и феминисте, као и растуће присуство тих нетрадиционалних моралних активиста у медијима.²⁷⁶

²⁷⁴ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 145.

²⁷⁵ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 28.

²⁷⁶ David M., Rohloff A., Petley J. and Hughes J., The idea of moral panic – ten dimensions of dispute, *Crime, Media, Culture*, London, 7 (3), стр. 217.

2.1.3.1. Разлика између интересних група и друштвених покрета

Да би се разумео овај теоријски приступ потребно је најпре одредити појмове интересне групе и друштвеног покрета. С тим у вези, треба рећи да сви друштвени покрети и организације друштвених покрета јесу интересне групе с обзиром да теже остварењу одређених интереса које сматрају као важне, али нису све интересне групе друштвени покрети.²⁷⁷

Интересне групе се састоје од утицајних појединаца који се удружују ради остварења низа интереса, материјалних или идеолошких. У јавности се деловање интересних група углавном посматра кроз призму материјалне користи, чак иако постоје прокламовани идеолошки циљеви, њени припадници се доживљавају као цинични, себични, без искрене посвећености. С друге стране, чланови интересних група могу искрено веровати у прокламоване идеолошке циљеве групе и тежити њеном остварењу.²⁷⁸

Постоје интересне групе које представљају *званичне лобије* или *званичне групе за притисак*. Ове интересне групе су „инсајдери“ у политичком процесу с обзиром на то да имају директан приступ креаторима државне политике т.ј. политичарима и законодавцима. У складу с утицајем којим располажу, званични лобији или групе за притисак имају отворен приступ медијима тако да се, њихове изјаве често емитују на телевизији или објављују у штампи. Узимајући у обзир снагу утицаја коју имају на уобичајене политичке процесе у неком друштву, званичне групе за притисак суштински представљају „четврту грану власти“, поред законодавне, извршне и судске.²⁷⁹

²⁷⁷ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 143.

²⁷⁸ Најчешће интересне групе су: професионалне организације, полицијски одсеци, одређене медијске организације, религиозне групе и образовне организације. *Ibid.*, стр. 67

²⁷⁹ *Ibid.*, стр. 143. Неке од најпознатијих званичних група за притисак у САД су Америчко медицинско удружење, Сиера клуб (Sierra Club) и Национално удружење наоружаних грађана. Ово последње је основано још 1871. године и оно промовише легалну употребу оружја у САД и брани уставно право грађана САД-а да поседују и носе оружје. Његов утицај је очигледно јак с обзиром на законодавна решења у већини федералних држава која грађанима омогућавају остваривање таквог права у пуном обиму. О паници у вези с „нападачким“ оружјем у: Kopel D. B., The „Assault Weapon“ Panic, *Journal on Firearms and Public Policy*, Vol. 5, 1993, стр. 29 и даље.

Друштвени покрети дефинишу се као организовани напор већег броја људи да изврше или спрече промену у неком важном сегменту друштвеног живота, а главни циљ им је да обезбеде легитимност неког посебног захтева. Друштвени покрети се од званичних „група за притисак“ или лобија разликују по томе што окупљају углавном лаике који немају директан приступ политици и законодавству, и њихове изјаве не добијају аутоматски простор у медијима.²⁸⁰ Препозната су четири начина на који друштвени покрети привлаче потенцијалне чланове, потражују средства за своје функционисање и постижу неке од својих циљева. То су: насиље, протести и демонстрације, приступ медијима и директно обраћање јавности.²⁸¹

Иако је пробијање у медијски простор непосреднији и потенцијално ефикаснији начин борбе друштвених покрета у односу на остале видове, често је недоступан за друштвене покрете. Уколико успеју у томе, шира јавност добија увид у активности групе и циљеве за које се она залаже. На овај начин могу се придобити и нови чланови групе али и обезбедити средства. У суштини већу шансу за „присвајање“ медијског простора имају они друштвени покрети који функционишу у друштвима где су медији отворени и слободни.

2.1.3.2. Интересне групе (друштвени покрети) и морална паника

Интересне групе често имају независну улогу у настанку и одржавању моралних паника. То значи да су интересне групе саме по себи активни покретачи и усмеривачи моралних паника, тако да није неопходно да елите диктирају или условљавају садржај, правац или моменат избијања панике.²⁸²

Званични лобији често долазе до својих циљева без неких великих потреса у јавности. Међутим, понекад то није довољно јер је за доношење појединих одлука неопходно убедити јавност. Обично су у питању неке осетљиве ствари, најчешће политичке природе или се ради о значајним променама законских решења у односу на дотадашња као кад је у питању супростављање одређеним облицима криминалитета. У таквим ситуацијама, пре доношења одговарајућих

²⁸⁰ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 26.

²⁸¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 143.

²⁸² *Ibid.*, стр. 67.

одлука неопходно је обезбедити пристанак јавности. Да би се то постигло користе се медији и њихова способност да од безначајних или мало значајних појава направе велики проблем.

У области криминалитета интересне групе најчешће утичу на измену неких законских решења у области кривичног законодавства (материјалног, процесног или извршног), али као и на одређена питања која се односе на правосуђе. Има примера да поједине интересне групе, путем медија утичу на настанак моралне панике како би одвратили пажњу јавности од неправилности у свом раду.

2. 2. Кључни елементи моралне панике

Постоје различити теоријски приступи у проучавању моралне панике и сви се они баве одликама моралне панике истичући оне елементе за које сматрају да су битни. Гуд и Бен-Јехуда говоре о елементима који дефинишу концепт моралне панике. Они сматрају да постоји најмање пет кључних елемената или критеријума који служе у објашњењу феномена моралне панике. У питању су: *забринутост, непријатељство, сагласност, диспропорција и несталност*.²⁸³ Упоређујући њихов приступ с другим теоријским анализама моралне панике може се закључити да у целини гледано постоји сагласност око најмање две особине: мора постојати висок степен забринутости због понашања одређене групе људи и повећан ниво непријатељства према онима који се сматрају претњом.²⁸⁴ Ипак, анализа моралне панике би била непотпуна уколико се не би узели у разматрање и остали елементи: сагласност, диспропорција и несталност.

2.2.1. Забринутост

Први елемент моралне панике подразумева постојање високог степена забринутости због понашања одређене групе људи и последица које оно може имати на одређене сегменте друштва. Забринутост се може појавити под утицајем

²⁸³ *Ibid.*, стр. 37-43.

²⁸⁴ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 18.

различитих фактора, укључујући и медијско извештавање. У том смислу битан је моменат у којем забринутост настаје јер се онда са сигурношћу може рећи да је процес настанка моралне панике започет.²⁸⁵

За постојање забринутости није битно да ли је то осећање основано. Објективно се може радити о безопасној појави односно безопасном понашању одређене групе људи али је битан субјективни доживљај таквог понашања од стране јавности. Забринутост мора бити довољно високог интензитета да би довела до мобилизације јавности и реакције у виду моралне панике.

Потребно је да постоје неки спољашњи, видљиви показатељи постојања забринутости високог степена. Они се могу испољити на више начина, нпр. путем анкетирања ставова људи, јавних коментара у форми који изазива медијску пажњу, предложених законских решења, на основу броја хапшења и затварања уопште или у вези с неким конкретним обликом криминалитета, или преко одговарајућих активности појединих друштвених покрета.²⁸⁶ Забринутост одређеног круга људи, чланова друштвеног покрета или твораца предложеног закона, захваљујући медијском извештавању почиње да се шири као вирус што доводи до тога да ће веома брзо велики део јавности делити почетну забринутост иницијатора промена.

2.2.2. Непријатељство

Непријатељство је још један битан елемент који конституише моралну панику. У природи људи је да кривце за учињено кривично дело проналазе најчешће међу припадницима неких „озлоглашених“ група. У контексту процеса настанка моралне панике мора постојати повећан ниво непријатељства према групи или категорији људи који су означени као учесници у вршењу кривичних дела или као особе које утичу на стварање услова за вршење тих дела. Чланови таквих група или категорија су колективно означени као непријатељи; њихово понашање се доживљава као штетно или опасно за вредности, интересе друштва као целине или бар највећег дела друштва, оног који је означен као

²⁸⁵ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 37.

²⁸⁶ *Ibidem*

конформистички.²⁸⁷ То могу бити нпр. припадници националних мањина или мањинских вероисповести у неком друштву. Млади људи су такође погодне „мете“. Многи осећају велику забринутост када је у питању њихово понашање.

Означавање непријатеља друштва представља инструмент за стварање привременог стања солидарности у несигурном свету.²⁸⁸ Успех поменутог процеса налази се у јасном разграничењу „добра“ и „зла“, односно неопходно је направити поделу између „нас“ – добрих, поштених, цењених чланова друштва и „њих“ или „осталих“ – девијантних, лоших момака, непожељних, маргиналаца, криминалаца, света подземља, озлоглашених појединаца.²⁸⁹

Анализа различитих моралних паника указује да постоје одређене правилности у одабиру оних који ће бити проглашени за непријатеље општеприхваћених друштвених вредности у друштву и у односу на које ће се развијати морална паника. Стенли Коен је направио њихову класификацију и у складу с тим нашао да постоји седам познатих друштвених група:²⁹⁰

1. У прву групу је сврстао **младе, насилне мушкарце, припаднике радничке (или ниже) класе**. Агресивни млади мушкарци из нижих слојева представљају најтрајније погодне непријатеље кроз историју моралне панике, али су се мењале улоге које су играли свих ових деценија. Било је ту фудбалских хулигана, пљачкаша, вандала, крадљиваца кола и мобилних телефона али све њих није одликовао неки особен супкултурни стил.

2. Другу групу чине такође млади али у другачијем контексту, у вези с **насиљем у школама**. Коен је издвојио две манифестације ове моралне панике: *злостављање и коришћење ватреног оружја*. Насиље у школама доживљава се драматичније у односу на стварност иако није спорно да постоји.

3. Трећа група се односи на психоактивне супстанце. Коен је моралну панику у вези с дрогама назвао: **погрешне дроге коришћене од стране погрешних људи на погрешним местима**. Морална паника у вези с дрогама је

²⁸⁷ *Ibid.*, стр. 38.

²⁸⁸ Jenks C., The context of an emergent and enduring concept, *Crime Media Culture*, London, 7(3), стр. 235. Постоји пуно примера медијског извештавања које подразумева одабир непријатеља друштва. С обзиром да је тероризам постао глобални проблем све чешћи су примери који се односе на то. O'Donnell M., Stories of Jack: Myth, media and the law, *Law Text Culture*, Vol. 12, 2008, стр.188 и даље.

²⁸⁹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 38.

²⁹⁰ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. viii-xxvi.

изузетно стабилна отприлике сто година а с временом се само допуњава листа забрањених и опасних супстанци. Током година морална паника у вези с дрогама попримала је различите облике и заснивала се на различитим испољавањима непријатељског односа према особама (дилери нпр.) или местима на којима су се претежно млади окупљали ради забаве и провода (споменути клубови, журке и сл.).²⁹¹

4. Четврту групу чине особе које **злостављају децу**. Термин *злостављање детета* садржи мноштво различитих форми испољавања – занемаривање, физичко насиље, сексуална злоупотреба – без обзира на то ко предузима такву радњу, родитељ детета или нека друга детету блиска особа, члан уже или шире породице или породични „пријатељ“, особље у установама намењеним за чување и/или образовање деце, свештеник педофил или потпуни странац. Списак потенцијалних непријатеља је дугачак, али не добијају сви они подједнаку медијску пажњу.²⁹²

5. У овој групи се налазе **медији** који се често оптужују да приказивањем насилничких садржаја негативно утичу на публику, нарочито младе. У том смислу, истиче се да медији занемарују проблем криминалитета, тривијализују јавну несигурност и подривају морал.

6. У ову групу Коен сврстава особе које се баве преварама у вези с **здравственом и социјалном заштитом** али и **самохране мајке**. У Великој Британији је, осамдесетих година прошлог века, постојала атмосфера неповерења када је у питању област здравствене и социјалне заштите. Међу грађанима је било широко распрострањено уверење односно претпоставка да је значајан број тврдњи у вези са поменутом помоћи био привидан и преваран. Те тврдње су имале потребну јавну тежину јер су потицале од људи на званичним положајима у

²⁹¹ О моралној паници у вези с конкретним дрогама више у: Jenkins P., „The Ice Age“ The Social Construction of a Drug Panic, *Justice Quarterly*, Vol. 11, No. 1, 1994, стр. 7 и даље. О утицају различитих дрога на вршење кривичних дела у: Brochu S., La consommation de produits stupéfiants et le passage à l'acte délinquant, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 319 и даље.

²⁹² На овом месту је само започета анализа моралне панике у вези с феноменом педофилије, указивањем на то ко може да буде непријатељ. Дубља и детаљнија обрада ове теме резервисана је за део који се конкретно бави овом проблематиком.

држави али који су самим тим имали користи од такве државе благостања (*welfare state*).²⁹³

Коен је у исту групу сврстао и самохране мајке с обзиром да су отприлике у исто време у Британији настале обе моралне панике. Током осамдесетих година прошлог века, морална паника у вези са самохраним мајкама још увек је била у зачетку. Постојала је забринутост због све већег броја младих, незапослених девојака које остају у другом стању, бивају саме и притом се све више удаљавају од могућности да се запосле и да преузму улогу мајки са пуним радним временом тако да радије постају зависне од социјалне помоћи него што се ослањају на помоћ мушкарца храниоца породице. Морална паника је кулминирала почетком деведесетих година прошлог века тако што је конструисана слика самохраних мајки као потенцијалне моралне претње, неодговорних одраслих људи и неспособних родитеља што је помогло да се легитимизује и утврди смањивање јавних издатака за ту социјалну категорију становништва.²⁹⁴

7. Последњу Коенову категорију чине **избеглице** и **азиланти**. У питању су странци који долазе на територију одређене државе у потрази за бољим животом. Многе државе се сусрећу са овим проблемом, у мањој или већој мери. Коен је приликом разматрања ове категорије непријатеља имао у виду пример Велике Британије која је свакако привлачна људима са стране. У медијском, јавном и политичком дискурсу Британије, разлика између *имиграната*, избеглица и азиланата је постала безнадежно нејасна. Питање избеглица и азиланата је

²⁹³ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xx и xi. Последњих неколико година је и у нашој земљи присутна тенденција стварања моралне панике у вези с преварама у области социјалне и здравствене заштите. Стиче се утисак како је у питању релативно нов проблем који добија на замаху. Такав утисак је резултат медијског извештавања о конкретним случајевима превара којих је несумњиво било и сигурно још увек их има. Сигурно је и да није у питању нова појава само се о њој раније није говорило толико као данас.

²⁹⁴ У нашој земљи медији ипак не иду толико далеко кад су у питању самохране мајке. Може се приметити благонаклон став јавности када се извештава о неком проблему с којим се суочавају самохране родитељи. То не значи да нам је друштво у том погледу напредније јер су предрасуде с којима се суочавају самохране мајке многобројне. Међутим, медији користе такву околност јер привлачи пажњу јавности. Ипак, тешка економска ситуација у којој се налазимо подразумева предузимање мера како би се стање побољшало, између осталог и смањивање државних расхода у области социјалне помоћи. Иако нису експлицитно наведени самохране родитељи, могу се у медијима чути изјаве о намерама ускраћивања такве помоћи онима који су радно способни за неки посао, без обзира на околности конкретног случаја. Тако постепено настаје морална паника у вези с особама које зависе од државне помоћи, било да су у питању самохране мајке или се ради о некој другој категорији која прима социјалну помоћ. Као и у случају Велике Британије, у питању је демагогија оних који су на власти и који одлучују, а то значи да се прави разлог штедње не износи у јавност.

подведено под проблематику имиграната која је иначе обликована уопштеним категоријама расе, односа између раса и етничком припадношћу. То нужно не мора да значи да се испољава расизам као најтежи облик негативног понашања према особама које припадају другачијој раси. Међутим, то свакако подразумева постојање осетљивости кад су у питању људи који се разликују у расном, националном и етничком погледу.

Постоји мишљење да у многим државама постоји латентни споразум између влада и осталих кључних чинилаца у друштву, укључујући медије, о решавању проблема прилива људи са стране.²⁹⁵ Ипак, морална паника у вези с избеглицама односно азилантима углавном настаје под утицајем политичких фактора. Познато је да је многим држава, у одређеном периоду, одговарао велики прилив имиграната. Оног момента када владе процене да су се ствари промениле и да улазак на територију државе треба ограничити, мења се и јавна слика имиграната који ће веома брзо постати непријатељи друштва захваљујући одговарајућем медијском извештавању. За разлику од других примера моралне панике који се периодично јављају односно нису стална категорија, морална паника у вези с избеглицама или азилантима је константна.²⁹⁶

2.2.3. Сагласност

Забринутост малог броја људи у вези с понашањем неке групе означене као непријатељске није довољна да би настала морална паника. Неопходно је да постоји шира сагласност или споразум чланова друштва у погледу постојања

²⁹⁵ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xxii.

²⁹⁶ *Ibid.*, стр. xxiii. Србија углавном нема велики проблем са азилантима. Наша земља већини странаца служи само као транзит на путу ка некој од држава Западне Европе. То су углавном људи који имају намеру да траже азил у некој од поменутих држава. Ипак, неки од њих се задржавају краће или дуже време у Србији у одговарајућим азилантским центрима. Због великог броја азиланата који је током 2015. године прошао кроз нашу земљу подижу се стални прихватни центри што истовремено представља услов на путу евроинтеграција. Последњих неколико година повремено се и код нас узбурка јавност у вези с азилантима. Уколико неки азилант учини кривично дело, реакција јавности се одвија у правцу проглашавања читаве групе азиланата за непријатеље.

О повезаности феномена имиграције с криминалитетом и кривичноправним системом у: Leun van der J., *Immigration, Crime and Criminal Justice Systems*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 659 и даље.

опасности или претње вредностима због неприхватљивог понашања поменуте групе односно њених чланова.²⁹⁷

Не постоји егзактан начин да се утврди колики треба да буде обим те друштвене сагласности. У том погледу моралне панике се међусобно разликују. Неке имају толику снагу да у неком моменту обузму велику већину чланова друштва док друге имају утицај само на чланове појединих група или категорија становништва. И у једном и у другом случају постоји морална паника јер закључак о постојању одређене моралне панике изводе теоретичари, они који се баве научним истраживањем овог феномена.

Морална паника не настаје нужно у моменту када одређени проблем достигне кулминацију. Уколико тај моменат не буде пропраћен постизањем сагласности чланова друштва о озбиљности проблема, непријатељским чиниоцима који га изазивају и потреби његовог решавања, највероватније је и да ће изостати морална паника. Накнадно стварање моралне панике зависиће од трајности проблема. Окидач у будућности може бити и неки мање значајан догађај, који ће ипак бити довољан да ствари покрене у правцу стварања моралне панике.

У теоријским разматрањима о моралној паници постоје другачија мишљења о значају сагласности у настанку моралне панике. Неке расправе уопште не узимају у обзир широко распрострањену јавну забринутост као основни елемент у објашњењу моралне панике, док неки други аутори (Хал и сарадници) сматрају да је сагласност јавности само нешто мало више од изражавања интереса елите односно да је њен значај у процесу стварања моралне панике незнатан.

2.2.4. Диспропорција

О диспропорцији говоримо када постоји извесна неусклађеност једне појаве с неком другом. У контексту моралне панике, диспропорција се може испољити на неколико начина. Да би се потпуно разумела ова проблематика

²⁹⁷ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 38.

потребно је проучити све индикаторе који указују на постојање овог елемента. Има их укупно пет.²⁹⁸

Први елемент је *преувеличавање* или коришћење претераних бројки. Уколико су бројке на основу којих се одређују размере проблема претеране онда се може говорити о преувеличавању. Бројке су веома згодно средство да се нека појава представи на алармантан начин. Манипулисање бројкама је честа појава у медијским извештавањима о криминалитету. Понекад се одређена бројка извуче из контекста и онда добије потпуно другачије значење. Те бројке је углавном тешко проверити јер се најчешће не односе на званичне статистичке податке.

Други начин на који се може заснивати диспропорција је потпуно лажирање опасности изношењем бројки које то треба да потврде а које у ствари не постоје. Овде се ради о томе да се нека опасност измишља. Може се рећи да је прва варијанта манипулисања бројкама бенигна у односу на овај начин. Најчешћи мотив за конструисање оваквих прича јесте дискредитација одређене особе или организације. Такве приче пролазе код публике јер су бомбастичне и представљене на сензационалистички начин.²⁹⁹

Трећи вид диспорпорције јесте проношење путем медија гласине о причињеној штети у вези с неким догађајем. Штета о којој се говори не постоји, она је измишљена а гласина о њој се проноси попут неке урбане легенде или мита. С обзиром на интезитет тих гласина, њихову упечатљивост и драматичност, понекад та непостојећа штета може изгледати стварно. Да би постојао овај вид диспорпорције потребно је да не постоје никакви докази који би макар делимично указивали на могућу истинитост приче о причињеној штети.³⁰⁰

²⁹⁸ *Ibid.*, стр. 44.

²⁹⁹ Неколико узастопно објављених новинских чланака посвећених „сумњивим“ смртима у здравственој установи чији су актери тачно одређени здравствени радници, можда представља покушај дискредитације тих лица или установе у којој су запослени. С обзиром да је здравље осетљива тема која изазива емоционалне реакције код публике, такви текстови могу брзо довести до настанка моралне панике.

³⁰⁰ Један од примера ове диспропорције представља филм *Snuff*, који је окарактерисан као застрашујући и „женомрзачки“, с обзиром да у филму постоји сцена која приказује искапаљену жену. То је подстакло реакцију феминисткиња од којих је кренула гласина да је жена из филма стварно убијена пред камерама. Феминисткиње су веровале да се то догодило што је довело до протеста и демонстрација, међутим нико није могао да пронађе ниједан конкретан доказ који би поткрепио њихову тврдњу. Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 45.

У суштини термин „snuff“ користи се за филмове у којима су садржане сцене правог убиства или мучења и који се праве за дистрибуцију ограниченом кругу људи, обично богаташима с воајерско

Четврти модалитет диспропорције може се објаснити упоређивањем две штетне околности, од којих једна изазива далеко већу пажњу јавности у односу на другу. То би имало смисла када би медијски израженија штетна околност и у стварности имала такав значај какав јој медији придају. Обично је у оваквим случајевима медијски мање присутна штетна околност у најмању руку једнака с оном којој се придаје већа пажња а неретко је и опаснија.³⁰¹

Пети облик диспорпорције је у вези с повременом појавом таласа медијске заинтересованости за одређени криминални феномен. Постоје периоди када су медији више заинтересовани за неке криминалне појаве без неког објективног разлога који би то оправдао.³⁰² Ова врста диспорпорције је честа кад је у питању извештавање о дрогама. Постоје периоди затишја и периоди интезивног и прекомерног извештавања о проблему дрога.³⁰³ Периодично се у медијима износе подаци који указују да је број зависника у сталном порасту и да је неопходно нешто урадити по том питању.³⁰⁴ У оваквим случајевима може доћи до преклапања овог и првог облика диспорпорције који се односи на преувеличавање бројки.

2.2.5. Несталност

Несталност значи да се морална паника углавном појављује изненада, траје кратко и да у том смислу подсећа на маније, страхове и друге сличне облике колективног понашања.³⁰⁵ Паника никад не траје дуго у континуитету. Због своје интезивности брзо се истроши а потом следи период смиривања. Уколико је

– садистичким склоностима. Међутим, никада није пронађен доказ да је неки „snuff“ филм снимљен, али ова прича и даље опстаје као урбана легенда.

³⁰¹ У литератури се најчешће наводи пример штетности употребе илегалних дрога и употребе алкохола или цигарета. Далекো већу реакцију и страх грађана изазива дрога него алкохол или цигарете. Драматичније се извештава о штетним последицама употребе дрога него о последицама које оставља редовно и континуирано узимање алкохола и цигарета. Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 45 и 46.

³⁰² *Ibid.*, стр. 46.

³⁰³ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 15.

³⁰⁴ Илић А., *Злоупотреба опојних дрога – инкриминација versus виктимизација*, Европски стандарди и национална кривична законодавства, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2011, стр. I-149 и I-150.

³⁰⁵ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 18.

проблем дуготрајнији вероватно ће се епизоде панике поновити када се стекну услови за то.

Упркос утиску да су моралне панике изоловане, спорадичне или изненадне, оне представљају предвидива померања тензије с једне тачке на другу. Сваким померањем руководе идентични и интегрисани интереси.³⁰⁶ Стално одржавање притиска једино се може остварити мењањем тема које ће бити предмет моралне панике. Инсистирање на увек истом проблему може имати контраефекат. Емоционални одговор публике ће ослабити уколико исувише дуго траје конкретна морална паника.

У међувремену, између две активације, нестална морална паника бива замењена генерализованим моралним ставом, т.ј. сталном моралном паником која почива на континуираној мрежи друштвене анксиозности. Посматрајући из угла владајуће политичке идеологије, уништење несталне моралне панике није од користи. Много ефикасније се показало њено одржавање у тињајућем стању како би по потреби могла да се активира у пуној снази. Иако је рат против дрога сталан моралне кампање усмерене на сузбијање наркоманије су повремене. Правило је да моменат активирања моралних паника није случајан, стихијски, иако то тако изгледа. Чак се и кроз најнесталнију моралну панику преламају интереси политичке и медијске елите. То се чини легитимизацијом и оправдавањем политичких одлука и законских решења како би их јавност прихватила. Значај медија не лежи толико у контексту вођења кампање у прилог стварања моралне панике, већ више у погледу репродукције и одржавање владајуће идеологије.³⁰⁷

Многе моралне панике међусобно се прожимају и тако добијају посебну димензију. Једна морална паника се тако одржава кроз другу моралну панику која ју је заменила. Све моралне панике које се односе на неки вид насилничког понашања, силовање, насиље у породици или насиље међу вршњацима, имају заједничку нит. С друге стране, то прожимање може имати другачији изглед па ће се тако нпр. паника у вези с насилничким понашањем деце проширити и на сегмент породице што ће допринети стварању панике због лошег функционисања те основне ћелије друштва.

³⁰⁶ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xxxvi.

³⁰⁷ *Ibidem*

Једна од димензија несталности моралне панике односи се на неуспешне моралне панике. То су настојања која никада нису уродила плодом иако су имала потенцијал. Могуће је навести примере попут: компјутерских хакера, разних култова, хомосексуалних родитеља, комерцијалног сурогат рађања, клонирања или крађе беба из породилишта, итд.³⁰⁸ То значи да без стабилне и оформљене политике, масовних медија, контроле криминалитета, професија и организованих религија, не може настати нити се одржавати морална паника. У том смислу постоји мишљење да данашњи медији који су софистицирани, самосвесни и фрагментирани чине застарелом оригиналну идеју о спазмодичким (грчевитим) паникама с обзиром да је паника постала пре свега начин представљања свакодневних дешавања у складу с интересима главних друштвених чинилаца, политичара, мултинационалних компанија и осталих.³⁰⁹ Механизам стварања моралне панике остаје исти, медији својим сензационалистичким и драматичним извештавањем у форми вести изазивају жељену реакцију публике. Међутим, након првог удара задатак медија јесте да „стишају“ реакцију јавности, и ту се завршава сличност с некадашњим моралним паникама. Модерна морална паника више није толико драматична и краткотрајна, она се претвара у свакодневну и дуготрајну анксиозност што значи и да јој је век трајања дужи и да можда више од оне првобитне обликује животе људи.

3. Значај дискурса у разумевању моралне панике

Разматрање улоге дискурса у настанку моралне панике новијег је датума. Прво помињање овог феномена везује се за дело Мишела Фукоа (*Michel Foucault*) „Поредак дискурса“ (*L'ordre du discours*) које представља приступно предавање на *Kolež de Frans (College de France)*, одржаном 2. децембра 1970. године, у којем

³⁰⁸ Феномен крађе беба из породилишта је присутан и код нас. Сумња у погледу незаконитог поступања особља у породилиштима постоји више деценија. У том смислу Европски суд за људска права је донео одлуку којом је обавезао Републику Србију да до 9. септембра 2015. године успостави ефикасан механизам за решавање спорних случајева. Тај рок је, на захтев Републике Србије а по одобрењу Комитета министара Савета Европе, продужен за три месеца, али нема назнака да ће се ствари покренути. <http://www.telegraf.rs/vesti/1305415-najveci-skandal-u-20-veku-ko-koci-istragu-o-nestalin-bebama> (доступно дана 12.11.2014. године).

³⁰⁹ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxxvii и xxxviii.

је изнео хипотезу како би објаснио идеју дискурса.³¹⁰ Хипотеза гласи: „у сваком се друштву продукција дискурса у исти мах контролише, селекује, организује и расподељује, и то извесним поступцима чија је улога да укроте моћи и опасности дискурса, да овладају његовим непредвидљивим догађајима, да избегну његову тешку и опасну материјалност“. Фуко је у наведеној хипотези указао на суштину функционисања друштва. Сви битни сегменти друштва се налазе под контролом оних који поседују моћ да доносе одлуке и руководе нашим животима. Моћнима није свеједно шта се изговара, када се изговара и како се изговара јер од тога зависи и остварење њихових постављених циљева који су најчешће у супротности с циљевима обичног човека. Дискурс је моћ коју треба задобити.³¹¹

Многи савремени теоретичари, попут Фукоа, удаљавају се од функционалистичких објашњења друштвених појава која углавном полазе од тезе да су разни делови друштва међусобно повезани и заједно чине систем.³¹² Фуко тврди да савремени системи друштвене контроле више не зависе од јавних драма у вези с преступом и казном, већ се уместо тога ослањају на распрострањену „капиларну“ мрежу приватних и институционалних „дисциплинских“ механизма.³¹³

3.1. Појам дискурса

Одређивање појма дискурса треба започети Фукоовом анализом овог феномена с обзиром да се он овом проблематиком највише бавио. Дискурс за њега представља групу исказа који сачињавају језик, односно начин представљања знања о одређеној теми, у одређеном историјском тренутку.³¹⁴ Постојање одређеног дискурса значи да о конкретној тематици у датој друштвеној

³¹⁰ Фуко М., *Поредак дискурса (L'ordre du discours*, Paris, 1970, преводац: Аничич Д.), Београд, 2007, стр. 8.

³¹¹ *Ibid.*, стр. 9.

³¹² Функционалисти сматрају да је понашање у друштву структурисано а односи између чланова друштва организовани помоћу неких правила тако да друштвени односи имају обрасце који се понављају.

³¹³ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 33 и 34.

³¹⁴ Stuart Hall, *The west and the rest: discourse and power*, in: S. Hall, B. Gieben (eds) *Formation of Modernity*, Cambridge, 1992, наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 33 и 34.

заједници постоји утврђен начин размишљања који се манифестује кроз бројне исказе, текстове или изворе.

Људи имају тенденцију да све појаве које се налазе око нас тумаче у складу с неким општим идејама за које верују да им најбоље одговарају. То подразумева примену принципа дедукције. Међутим, Фуко сматра да је то у потпуности погрешан приступ, да не постоји ниједна таква идеја која би одговарала објашњењу било које појединачне појаве, била она рационална или универзална.³¹⁵ Утврђивање *differentia ultima* феномена односно дискурса који га описује доводи нас, по Фукоу, до истине о том феномену. Истина је да је феномен бизаран, произвољан и неоснован. Кад се на тај начин дубински истражи одређен број феномена, уочава се сингуларност сваког и произвољност свих, и то нас индукцијом води до филозофске критике сазнања, до констатације да су људске ствари неутемељене и до скептичности на рачун општих идеја.³¹⁶

3.2. Анализа дискурса

Да би се дискурс могао боље разумети, неопходно је осврнути се на изворне поставке о овој проблематици. Разумевање израза, исказа и текстова који чине један дискурс подразумева проучавање знакова и значења. Знак се може схватити као физички објект са значењем³¹⁷ и њиховим проучавањем се бави дисциплина која се зове семиологија.³¹⁸

Семиотичка анализа популарне културе концентрисана је на критичко дешифровање идеолошког значења, скривеног у било којој форми која је погодна да буде предмет анализе.³¹⁹ Медијски садржаји су нарочито прикладни за то с обзиром на различите форме у којима се јавности презентују и који углавном

³¹⁵ Вен П., *Фуко: као мислилац и као човек (Foucault: sa pensée, sa personne, Éditions Albin Michel, France, 2008, преводилац: Петронић О.), Нови Сад, 2014, стр. 24.*

³¹⁶ *Ibid.*, стр. 25.

³¹⁷ Ову дефиницију знака дао је Фердинанд де Сосир у делу Курс опште лингвистике (*Ferdinand de Saussure, Course on General Linguistics, Owen, 1916*), наведено према: Прајс С., *op. cit.*, стр. 113.

³¹⁸ Термин семиологија потиче од грчке речи „*semeion*“ која значи знак. У том смислу, знакови и значења се могу проучавати на сваком пољу људске тежње. То може да буде језик, уметност, звук, као и медији. С тим у вези, треба истаћи да се свуда око нас налазе знакови (или прикази) и они су извучени из неке врсте „фонда“ слика и идеја које људи, као чланови друштва, препознају као носиоце низа могућих значења. *Ibid.*, стр. 111 и 112.

³¹⁹ Лоример Р., *op. cit.*, стр. 269.

поред видљивог имају и скривено значење. У том смислу, семиотичка анализа разликује две равни значења – денотативну и конотативну.³²⁰ Денотативно значење је оно што је очигледно, видљиво, природно, што се не мора посебно тумачити. Анализа на денотативном нивоу захтева опис онога што се може видети или чути у конкретном смислу.³²¹ Конотативно значење је скривено, имплицитно и потребно је приступити анализи медијског садржаја да би се утврдило.³²² Иако је скривено, конотативно значење на несвесном нивоу утиче на људе који су конзументи тих садржаја. Конотативно значење је можда и важније у процесу формирања и одржавања одређеног дискурса јер може имати идеолошку основу.³²³

Демаскирање идеолошке основе неког садржаја помаже нам у разумевању карактера дискурса који доминира. Теоретичар Стјуарт Хол тврди да медијски текстови, попут телевизијског програма, садрже доминантан идеолошки дискурс.³²⁴ У том смислу произилази значај идеолошке анализе медијских садржаја која може измамити на површину претпоставке, митове и доминантан дискурс који лежи иза текста који се анализира.

Објашњавање неког дискурса или дискурзивне праксе, састојаће се у тумачењу онога што су људи радили или говорили, у разумевању онога што претпостављају њихови покрети, речи или институције.³²⁵ Свакодневно се бавимо таквим тумачењем и то радимо углавном спонтано, без много размишљања. Може се рећи да дискурс настаје у интеракцији између људи. Изговорена реч или покрет који је неко предузео има неко своје значење које неко други открива односно тумачи.

Постоји неколико начина на који се производња дискурса контролише и ограничава. Реч је о поступцима искључивања који се, према Фукоу, могу разврстати у три групе.³²⁶ Најпознатији и најочигледнији је забрана. У контексту медијског извештавања, слобода говора је углавном мртво слово на папиру,

³²⁰ *Ibidem*

³²¹ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 309.

³²² *Ibid.*, стр. 310.

³²³ Лоример Р., *op. cit.*, стр. 269 и 270.

³²⁴ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 311.

³²⁵ Вен П., *op. cit.*, стр. 26.

³²⁶ Фуко М., *Поредок дискурса, op. cit.*, стр. 8.

цензура и аутоцензура су свеприсутне. Постоје пожељни и непожељни саговорници а то важи и за теме које се медијски проблематизују.

Друга врста искључивања се заснива на супростављању разума и лудила. Кроз векове и различите епохе мењали су се начини тог разграничавања али је суштина одувек била иста. У Средњем веку нпр. лудак је био онај чији дискурс није могао циркулисати као што су могли дискурси других.³²⁷ Према речима Фукоа: „Оно лудило чије је гласове ренесанса управо ослободила, али чију је силовитост већ укротила, чудноватом ће присилом ућуткати доба класицизма.“³²⁸ Иако изгледа да је савремено друштво отвореније и спремније да прихвати различитости, заправо доста личи на ранија и то се такође уочава у медијском извештавању.

Треће искључивање које има задатак да контролише настанак дискурса је супростављање истине и лажи.³²⁹ С обзиром да су дискурси променљиви и зависе од времена у којем настају, тако су и истина односно лаж променљиве категорије. Свако историјско доба је имало своје истините дискурсе, што важи и за време у којем живимо. Оно што су некада биле истине сада више нису. Сликвито се то може изразити на следећи начин: „давнашња и скорашња прошлост човечанства није ништа друго до пространо гробље великих мртвих истина“.³³⁰

На крају овог општег разматрања о дискурсу треба истаћи да је неспорно да су Фукоове идеје контроверзне, веома утицајне и да се о њима доста дискутује. Неко ће рећи да је он један од најбрилијантнијих мислилаца у двадесетом веку, док ће други сматрати да његово тешко писање и комплексност умањују повезаност са оним што се дешава у стварном свету.³³¹

3.3. Дискурси у медијском приказивању криминалитета

³²⁷ *Ibid.*, стр. 9.

³²⁸ Фуко М., *Историја лудила у доба класицизма* (превод дела: *Histoire de la folie à l'âge classique*, 1994, преводац: Стакић Ј.), Нови Сад, 2013, стр. 63.

³²⁹ Фуко М., *Поредок дискурса*, *op. cit.*, стр. 11.

³³⁰ Вен П., *op. cit.*, стр. 26.

³³¹ Carrabine E., Cox P., Lee M., Plummer K. и South N., *Criminology: a sociological introduction*, Second edition, 2009, стр. 113.

Разматрање дискурса у контексту медијске слике криминалитета је специфично. Иако се у теорији могу пронаћи различите дефиниције дискурса, све оне немају подједнак значај у објашњењу односа медија и криминалитета.³³² За разјашњење дискурзивне праксе у медијском приказивању криминалитета може бити од помоћи одређење дискурса као израза специјализоване форме језика, као што је језик права. Међутим, тај „правни“ израз није довољан јер нема потребну снагу и уверљивост да би у значајној мери обликовао перцепцију јавног мњења о проблему криминалитета. У циљу анализе и разумевања медијског извештавања о криминалитету, посебно се треба задржати на дефиницији дискурса која представља говорно изражавање идеологије, или једно од бојних поља где се одвијају борбе за моћ.³³³ Утврђивање доминантних идеологија треба да помогне у анализи начина на који медији извештавају о криминалитету.

Однос дискурса и медијског извештавања уопште се мора посматрати у контексту Фукоове констатације да је „дискурс моћ коју треба задобити“. Моћ која је својствена дискурсу углавном припада онима који у датом тренутку у друштву имају доминантан положај у економском или политичком смислу.³³⁴ Захваљујући тој моћи, обезбеђена им је привилегована репродукција дискурса. Поред тога, долази до ширења тих дискурса који у великој мери одређују обрису доминантне идеологије која је друштвено осмишљена.³³⁵ Ширење ових дискурса се одвија путем медија који представљају идеално средство за остваривање утицаја на јавност.³³⁶

Међутим, паралелно са дискурсом/има доминантних група постоји и нешто што се може назвати медијски дискурс који има извесну самосталност и чија се особеност заснива на правилима израде медијских извештаја. Без обзира на моћ коју садрже дискурси друштвено доминантних група, они не могу директно утицати на јавно мњење, јер пролазе кроз медијско сито. У том смислу је компромис неизбежан и првобитни дискурси једних и других на крају добијају

³³² Прајс С., *op. cit.*, стр. 120.

³³³ Другим речима, функција дискурса није проналажење истине већ остваривање моћи.

³³⁴ Доминантни чланови друштва стварају „званичне дискурсе“ и изграђују ефекте моћи путем изношења тврдњи. McMullan, L. J., *op. cit.*, стр. 910.

³³⁵ Goldsmith Kasinsky R, *Patrolling the Facts: Media, Cops, and Crime*, in Barak G. (ed.): *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, New York, 1994, стр. 204.

³³⁶ У контексту политичких одлука, медији су инструмент комуникације између политичара и јавности. Clavier S. and Ghaoui El L., *Marketing War Policies: The Role of the Media in Constructing Legitimacy*, *KAN. J.L. & PUB. POL 'Y*, Vol. XIX: 2, 2010, стр. 213.

нову димензију, стварајући један нови дискурс који утиче на јавност. Ипак, некада то узајамно прожимање дискурса не постоји. Понекад се медији у потпуности налазе у служби оних који промовишу доминантну идеологију, и тада не постоји никакав медијски конструкционизам приликом израде извештаја. Дискурс доминантних се тада преноси јавности у непромењеном облику и такав директно утиче на јавно мњење.

Анализа утицаја који поједини актери борбе против криминалитета имају на јавност путем медија показује да полицијски дискурс остварује већи утицај на јавно мњење него дискурси тужилаштва и судова. Једно истраживање о медијима, спроведено у Великој Британији, показало је да се судије, адвокати и судски званичници, који се појављују у националним дневним новинама, налазе на другом месту као извори информација, док се испред њих налазе полиција и безбедносне службе.³³⁷

Полиција је присутнија у медијском извештавању о криминалитету, а то значи да је активнија у стварању сопствене слике. То ће углавном подразумевати преувеличавање позитивног учинка полицијског деловања, а минимизирање неуспеха. За разлику од неких ранијих времена када је полиција била пасивнија у свом односу према медијима, полицијски приступ је данас проактиван јер подразумева селекцију информација о организационим активностима и активну улогу у креирању слике о властитом поступању у јавности.³³⁸

На путу до остварења утицаја на медије, полицијски дискурс ће доћи у колизију са медијским дискурсом.³³⁹ То свакако неће бити непремостива препрека јер медији и полиција једни другима имају шта да пруже. Полиција је значајна за медије јер представља сталан извор информација о криминалитету. На другој страни медији подржавају полицијску идеологију тако што доприносе стварању позитивне слике у јавности. С тим у вези, поставља се незаобилазно питање односа полицијског и медијског дискурса односно њихове (не)равноправности. У

³³⁷ Schlesinger, P., Tumber H., and Murdock G., The media politics of crime and criminal justice, *British journal of criminology*, 1991, pp. 397-420, наведено према: Goldsmith Kasinsky R., *op. cit.*, стр. 211.

³³⁸ *Ibid.*, стр. 207. Такође, доминантан дискурс о полицији истиче мушкост као главну карактеристику полицијског посла односно пожељан модел понашања полицијца, без обзира на пол, чиме се умањује значај жена у полицији. Aiello M. F., Policing the masculine frontier: Cultural criminological analysis of the gendered performance of policing, *Crime Media Culture*, Vol. 10, No. 1, 2014, стр. 59 и даље.

³³⁹ О томе у: Ericson V. R., Mass Media, Crime, Law, and Justice, *The British Journal of Criminology*, Vol. 31, No. 3, 1991, стр. 223 и даље.

таквом медијском извештавању доминира полицијски дискурс који није резултат „равноправног“ сучељавања полицијског и медијског дискурса, већ потребе новинара да подилазе владајућим структурама у друштву у складу са „не љуљај брод“ („*don't-rock-the-boat*“) приступом.³⁴⁰ Такав пропагандни новинарски приступ међу првима су описали Херман (*Herman*) и Чомски (*Chomsky*).³⁴¹

Какав ће бити конкретан дискурс, садржан у текстуалном или говорном медијском садржају, зависи од мноштва, углавном претходно поменутих фактора. Такође, медији зависе и од општег друштвеног и дискурзивног контекста у којем функционишу, и морају узети у обзир широки дијапазон мишљења и материјала. Упркос чињеници да медији имају своје начине интерпретирања, сопствене кодове и конвенције, они своје приче о ономе што се дешава заснивају на материјалу добијеном од различитих субјеката (полицајци, очевици, актери кривичног догађаја и т. сл.).³⁴² Иако влада генерално мишљење да дискурси о социјалним проблемима (као што је криминалитет) проистичу из одређеног културног контекста, многи аутори су усредсређени на оригиналне, специфичне елементе проблема, занемарујући истовремено познатије елементе који већ постоје у доступном културном репертоару, као што су: метафоре, мотиви, примери, идиоми, фразе, социјални типови итд.³⁴³

У литератури се могу пронаћи и примери „неуобичајене“ медијске праксе која је потпуно независна у односу на различите утицаје и која покушава да утврди истину каква год да је и без обзира на то које све последице може донети. Реч је о истраживачком новинарству. Истраживачки новинари промовишу професионални дискурс и он доминира у њиховим извештајима о криминалитету. Један од примера је позната ВВС-јева серија *Rough Justice*, у којој новинари преиспитују суђења. Последица таквог преиспитивања може бити поновно отварање предмета и понављање судског процеса, јер новинари истражују случајеве само онда када су сигурни да постоје уверљиви докази да је првобитна

³⁴⁰ Такође постоји став да су полиција и медији, током дугогодишње сарадње, развили сличан однос према кривичним догађајима односно полицајац нпр. зна шта не изазива велику пажњу јавности а шта изазива па у складу с тим припрема материјал за новинаре. Viano E., *op.cit.*, стр. 47.

³⁴¹ Goldsmith Kasinsky R., *op. cit.*, стр. 210.

³⁴² Прајс С., *op. cit.*, стр. 640-642.

³⁴³ Best J. and Hutchinson M. M., *The Gang Initiation Rite as a Motif in Contemporary Crime Discourse*, in: W. Potter W. G. and Kappeler E. V. (ed.): *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Waveland Press, Illinois, 2006, стр. 95.

судска одлука била погрешна.³⁴⁴ Код нас се као пример истраживачког новинарства најчешће наводи емисија Инсајдер, аутора Бранкице Станковић, емитована на телевизији Б92, у којој су најчешће разоткриване одређене криминалне активности у сфери пословања и привреде.

3.4. Дискурс и морална паника

Посебно је значајна анализа дискурса у медијском извештавању када се посматра у контексту моралне панике. Иако је та анализа дискурса новијег датума, неке ствари о овој проблематици су довољно разјашњене. Првобитна морална паника, 60-их и 70-их година прошлог века, настајала је на дискурсу који се углавном базирао на концепту „народних демона“ односно главна преокупација медија је била стереотипизација, у негативном смислу, припадника одређених друштвених група. Такав дискурс се није много бавио жртвама, а ако се о њима уопште и говорило то је чињено на начин да је наглашавана посебна осетљивост појединих категорија становништва или индивидуалне карактеристике особа које су нарочито погодне да постану жртве неког кривичног дела. Међутим, у новије време овај дискурс се променио. Криминалитет се све више представља као претња не само за осетљиве жртве, већ и за обичне људе у њиховој свакодневици. Специфичност тог дискурса је у томе што се криминалитет представља све мање као претња заједничким и општеприхваћеним вредностима, већ се нагласак ставља на криминалитет као прагматичан начин доношења штете појединачним жртвама.³⁴⁵ При томе се жртве више не посматрају у толикој мери као део неке посебно осетљиве групе. Другим речима, савремени дискурс истиче да свако може да постане жртва.

Уколико се дискурс схвати на Фукоов начин, онда би анализа моралне панике требало да буде другачија у односу на досадашњи приступ. Ако се пође од констатације да је сваки дискурс индивидуалан и посебан и да представља истину

³⁴⁴ Мур Ц, „Енглески правни оквир за истраживачко новинарство“, у зборнику: *Истраживачко новинарство* (приредио: Хјуго Де Берг) (превод дела: *Investigative Journalism*, Routledge, 2000, преводиоци: Ђорђе Трајковић, Јелена Петровић и Лазар Пашћановић), Београд, 2007, стр. 93.

³⁴⁵ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxix и xxx.

која је релативна, онда су и све моралне панике појединачно такве јер настају на сингуларним дискурсима. Развијањем таквог приступа морало би се доћи до закључка да свака појединачна морална паника настаје у основи посредством јединственог и непоновљивог механизма.

Иако се Фуко није посебно бавио проблематиком медијског извештавања о криминалитету или конкретније моралном паником као основним механизмом утицаја на јавно мњење, примена његових идеја у објашњењу тих процеса изузетно је значајна. Многи аутори који су разматрали дискурс у том контексту, полазили су пре свега од основне концепције дискурса.³⁴⁶ Иако се имало у виду да је дискурс историјски релативна категорија, важећа само у садашњости, и увек ограничена темом на коју се односи, чини се да је једна димензија те проблематике остала неразмотрена. Углавном се све моралне панике о истом феномену објашњавају истим дискурсом и ту наизглед нема ништа спорно. Активирана морална паника о педофилима у садашњости, за коју је окидач био неки актуелан случај, најчешће се објашњава на идентичан или сличан начин, као и тематски иста морална паника која се догодила годину или две раније, а која је и сама имала свој окидач. Али те две моралне панике не могу никако бити исте. Механизми активирања тих моралних паника су само наизглед исти. Ипак су сви они посебни, што значи да су и моралне панике свака за себе непоновљиве. Такође, и сваки појединачни дискурс који се налази у основи конкретне моралне панике, има своју индивидуалност или тзв. *differentia ultima* који нам омогућава да спознамо истину о тој конкретној моралној паници. Та истина, ма колико наизглед деловала логично да се може применити на објашњење других сличних моралних паника, ипак припада само тој одређеној моралној паници.

³⁴⁶ Дискурс као група исказа који сачињавају језик, односно начина представљања знања о одређеној теми, у одређеном историјском тренутку. Томпсон К., *op. cit.*, стр. 33 и 34.

Глава II

Социјална функција моралне панике

1. Морална паника као израз друштвене реакције

У данашње време развијених технологија и начина живота већине људи тешко се може замислити да постоји морална паника у којој медији нису имали удела. Анализа различитих модела моралне панике која је учињена у претходној глави, имала је за циљ да објасни могуће начине њеног настанка али и да разоткрије потенцијалне актере у том процесу.

Претпоставка настанка моралне панике је њена општост односно способност да активира значајан део друштва. У том смислу морална паника се може сагледати као израз друштвене реакције. Посебну улогу у настанку моралне панике често имају тзв. морални активисти који представљају самопрокламоване заштитнике друштвеног морала. Друштвена реакција се мора сагледавати и у ширем контексту, узимајући у обзир и активност представника органа формалне социјалне контроле који, без обзира на то што им је основни посао сузбијање криминалитета, понекад имају битну улогу у стварању конкретне моралне панике.

1.1. Улога „моралних активиста“ у настанку моралне панике

Морални активисти представљају разнолику групу људи која се залаже за очување општих вредности и морала у друштву. Они могу деловати индивидуално и у групама, а заједнички циљ им је усмерен ка очувању вредносног система у друштву. Морални активисти се ангажују на широком

спектру фронтова. Они улажу пуно енергије како би постигли жељени циљ и у том смислу користе различита средства.³⁴⁷

Социолог девијантног понашања Хауард Бекер (*Howard Becker*) истицао је улогу моралних активиста у дефинисању девијантног или криминалног понашања појединаца. Он је сматрао да се захваљујући деловању моралних активиста јавност повремено узбурка у вези с неким питањима која имају морални карактер. Све се то одиграва путем медијског преноса деловања моралних активиста који покушавају да јавно мњење укључе у истинско ангажовање у друштвеним покретима и организацијама ради стварања притиска на власти како би појачали друштвену контролу и регулацију морала.³⁴⁸

Стварање и трајање моралне панике може допринети остварењу и многих других циљева који нису у суштини повезани с моралом.³⁴⁹ Различити политички и/или економски циљеви владајуће структуре или припадника друштвене елите могу се наћи у позадини настанка многих моралних паника. Интересне групе такође могу имати значајну улогу у том процесу. За јавност се може створити слика угрожености морала и потребе да се реагује како би се заштитио доминантан вредносни систем.

Постоје покушаји релативизовања истинског залагања моралних активиста за контролу и регулацију морала. Поједини аутори доводе у питање ту искреност наводећи постојање неких других разлога и мотива који поједине моралне активисте покрећу на деловање. Гасфилд (*Gusfield*) истиче да се залагање за одбрану постојећих вредности и норми понашања може посматрати и као борба за очување сопствене позиције припадника одређених класа или група. У литератури се може наћи пример покрета умерењака који је био активан у Америци у XIX и почетком XX века и који је резултирао прохибицијом.³⁵⁰

Упркос изложеној супростављености Бекеровог и Гасфилдовога схватања о деловању моралних активиста, могуће је пронаћи и неки заједнички именитељ. Погрешно би било аутоматски одбацити било које залагање моралних активиста у настојању да се по сваку цену пронађу скривени разлози. На тај начин се унапред

³⁴⁷ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 121.

³⁴⁸ Becker, 1963, стр. 147 и 148, наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 21 и 22.

³⁴⁹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 126.

³⁵⁰ Gusfield, Joseph, *Symbolic Crusade* (1963), наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 22.

искључује могућност да се неко искрено залаже за повратак и очување вредности на којима би свако друштво требало да почива.

Немају сви морални активисти подједнак успех у остваривању утицаја на власт како би се догодиле неке промене у правцу боље регулације појединих моралних питања. То зависи од моћи коју одређена група или друштвена категорија поседује. Што је већа моћ, већа је и вероватноћа да ће се постићи задати циљ, који је углавном усмерен према законодавцу како би били донети нови или измењени постојећи закони. Наиме, увек кад се јавно постави питање: „Шта треба урадити?“ у вези с девијантним или криминалним понашањем које изазива забринутост, неко ће дати предлог: „Треба донети одговарајући закон“.³⁵¹ У том смислу може постојати неколико опција. Прва варијанта подразумева залагање моралних активиста за усвајање закона који би помогли у елиминисању претње. Друга варијанта је усмерена ка измени постојећих закона, углавном у правцу поштравања прописаних казних распона.³⁵²

Незадовољство моралних активиста може да произађе из схватања о неодговарајућој примени закона. У том случају, њихово деловање је усмерено према поступању органа формалне социјалне контроле.

1.2. Улога представника органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике

Полиција, тужилаштво, судови и установе за извршење кривичних санкција чине званичну мрежу институција чији је задатак решавање проблема криминалитета у друштву. Чињење већине кривичних дела покреће механизам формалне социјалне контроле како би се спречило да конкретна повреда права поремети друштвени ред. То су кривична дела усмерена против државе као колективитета односно против друштва као целине.³⁵³ Сваки од органа формалне социјалне контроле у границама своје надлежности обавља тај важан друштвени задатак.

³⁵¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 122.

³⁵² *Ibidem*

³⁵³ *Ibid.*, стр. 118.

Ефикасно сузбијање криминалитета подразумева добру сарадњу између свих органа формалне социјалне контроле, као и спровођење јединствене стратегије која то омогућава. Ипак, може настати проблем уколико неки други разлози преовладају у поступању појединих припадника органа формалне контроле што онда онемогућава адекватно супростављање криминалитету. Учешће органа формалне контроле у процесу стварања моралне панике није пожељно али ни очекивано понашање. Иако нико од припадника ових органа никада неће јавно признати своју улогу у томе, такав закључак се може извести на основу познавања механизма настанка моралне панике.

Улога органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике може бити активна или пасивна. Активна би се односила на свесно и планирано учешће ради постизања циљева који нису директно и примарно повезани с идејом ефикасног супростављања криминалитету. Пасивно поступање подразумева предузимање радњи у оквиру сопствене надлежности које подржавају стварање или одржавање моралне панике. Ово поступање је далеко чешће и оно се углавном има у виду приликом разматрања улоге органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике.

Полиција најчешће преузима активну улогу у настанку моралне панике када се јави потреба за додатним или повећаним новчаним средствима, опремом или људством. То се чини уз помоћ медијског извештавања уз незаобилазно ангажовање и доминантног политичког чиниоца. Тада се неки проблем јавно предимензионира при чему се искористи актуелан случај.³⁵⁴

Остали органи формалне социјалне контроле немају тако очигледан материјални интерес који би могли остварити захваљујући моралној паници, али неким од њих она може бити од помоћи у нешто измењеном виду. Механизми гоњења и пресуђивања у кривичним стварима уређени су одговарајућим процесним законима. Ти закони садрже правила по којима треба да поступају тужиоци и судије. Међутим, јавно мњење може бити додатни чинилац који

³⁵⁴ Примера ради, у случају педофилије жељени циљ би могао да буде формирање посебне полицијске јединице задужене за супростављање тој негативној појави. Формирање посебне јединице подразумева издвајање додатних новчаних средстава како за људство тако и за опрему, евентуално просторије и још низ пратећих ставки. Узнемирена јавност због „алармантних“ података о кретању криминалитета педофила благонаклоно гледа на тај потез који је, сагледан из те перспективе, чини апсолутно логичним и неопходним.

учествује у гоњењу и пресуђивању. Утицај јавног мњења обично се разматра у контексту пасивне улоге органа формалне социјалне контроле, али није сувишно размотрити и њихов потенцијални значај у другом смислу. Уколико је нпр. тужиоцу потребно да добије подршку јавности у вези с предузимањем одређених радњи у погледу спровођења истраге или подизања оптужнице одговарајућа медијска слика конкретног случаја може добити димензије моралне панике која ће помоћи тужиоцу да предузме планирану радњу.

Деловање органа формалне контроле у контексту моралне панике представља реакцију културе контроле којом се бавио Стенли Коен, ослањајући се на Лемертову концепцију културе друштвене контроле.³⁵⁵ Она се препознаје на основу следећа три елемента: проширивање, појачавање и иновација. Проширивање се тиче повећавања размера проблема тако што се органи формалне контроле, пре свега полиција, ангажују не само на локалном нивоу где се догодио неки инцидент, већ и на читавој територији државе.³⁵⁶ То би значило да се на специфичан начин установљава „ванредно стање“ и истовремено конституише јавна расправа о проблему који је изазвао такву реакцију.³⁵⁷

Други елемент је појачавање и он се не односи само на органе формалне социјалне контроле, већ указује на реакцију друштва у целини у складу с концептом културе контроле. У том смислу, појачавање захвата културу контроле у целокупном њеном обиму односно сваки њен аспект.³⁵⁸ Кључни појам у објашњењу процеса појачавања је опште веровање да је свака акција, ма како била агресивна, оправдана како би се нарастајући проблем решио. Претеривање и негативна симболизација обезбеђују моменталну легитимизацију.³⁵⁹

Манифестација појачавања може се уочити и у реакцијама званичника, политичара, невладиних организација и многих других који добију могућност да

³⁵⁵ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 89.

³⁵⁶ *Ibid.*, стр. 90.

³⁵⁷ Нпр. инцидент у школи је у почетку само проблем средине у којој се то догодило. Међутим, уколико та прича заврши у новинама или као прилог у телевизијским вестима, она се проблематизује на ширем нивоу а то ће подразумевати и веће ангажовање полиције не само у конкретној школи већ можда и на територији читаве државе.

³⁵⁸ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 91.

³⁵⁹ Тако би у случају да нека полицијска јединица ради на сузбијању трговине дрогом при чему своју конкретну активност усмерава према групи дилера која се налази у близини школа свако репресивно деловање представљало легитимно поступање. Оправдање се лако проналази у потреби заштите најмлађих.

свој став изразе у јавној дебати. У том смислу доминирају следеће изјаве: „треба предузети оштре и одлучне мере“ или „не дозволити да проблем измакне контроли“.³⁶⁰ На тај начин изражавају се и очекивања која целокупно друштво има у погледу реакције органа формалне социјалне контроле а нарочито у погледу деловања полиције и правосудних органа.³⁶¹ Та очекивања нису у истој мери усмерена и према затворском систему с обзиром на другачију улогу коју има тај сегмент формалне социјалне контроле.³⁶²

Трећа димензија културе контроле је иновација. Она се надовезује на претходно поменуто појачавање и представља конкретизацију декларативног залагања за примену оштријих мера и одлучну борбу против криминалитета. Обично се незадовољство креће у два правца: постојеће мере се морају пооштрили и неопходно је увођење нових.³⁶³

Сви поменути елементи или димензије контроле културе могу се уочити у поступању полиције и правосудних органа. Решавање конкретних проблема у вези с криминалитетом који је дошао до нивоа моралне панике за полицију углавном значи коришћење стратегије примене силе, а то подразумева повећање људства на терену као и количину и врсту опреме која се у ту сврху користи.³⁶⁴ То ће умирити узбуркану јавност, а и саму полицију која ће бити уверена да је њена интервенција била кључна у решавању проблема.

Међутим, полицијска стратегија примене силе подстакнута моралном паником има своју негативну страну. Таква полицијска акција може имати за последицу неоснована хапшења, прекомерну употреба силе или изнуђивање исказа односно признања. Све те негативне манифестације полицијског деловања

³⁶⁰ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 92.

³⁶¹ Супротно репресивним очекивањима највећег дела јавности постоји став о неопходности боље самоконтроле припадника формалне контроле, кад је испољавање агресије у питању, што је показано на примеру реакције друштвених медија на неадекватно понашање судија. Goodman D. M., Shame, Angry Judges, and the Social Media Effect, *Catholic University Law Review*, Vol. 63, 2014, стр. 589 и даље.

³⁶² Због тога је с разлогом примећено да су затворске установе пасторче кривичноправног система, јер полиција добија славу, судови јавни спектакл, а затвори, како у стварном тако и у конструисаном медијском животу, добијају вратило. Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, op. cit., стр. 152.

³⁶³ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 93.

³⁶⁴ *Ibid.*, стр. 98 и 99.

представљају израз прекорачења овлашћења.³⁶⁵ У медијима се повремено појаве оптужбе на рачун таквог полицијског деловања.³⁶⁶

С друге стране поступање судова мора се такође посматрати као логичан резултат начина на који контрола културе дефинише ситуацију која је обухваћена моралном паником.³⁶⁷ Следећи ту логику, многе судије немају дилему да је њихова улога да притисну стегу јако, тј. да осуде довољан број оптужених.

Постојање оваквог генерализованог јавног става има за последицу да се у време захуктавања моралне панике појединцима који нпр. оптуже полицију за бруталност и неосновано хапшење, обично не верује. Постоји чак и извесна доза толеранције на могућност да се догоди тако нешто, а у њеној основи је логика да је боље ухватити све који су криви па и по цену да неко невин настрада.³⁶⁸ Ако постоји намера да се казном првенствено пошаље нека (криминално) политичка порука, онда је сасвим могућа и ситуација у којој се кажњава потпуно невин човек.³⁶⁹ Као мантра се понавља захтев за одлучним и оштрим деловањем свих сегмената формалне социјалне контроле. У складу с тим се и већина представника органа формалне социјалне контроле држи паролу „нове ситуације захтевају нове мере“. Нове ситуације су у ствари нове моралне панике. Оне представљају национални проблем ради чијег решавања треба применити драстичне мере а то ће често значити умањење достигнутог нивоа права и слобода.³⁷⁰

³⁶⁵ Прекорачење подразумева такво поступање полиције код којег средства и поступци нису употребљени у складу с правилима којима је регулисана њихова примена. Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 163.

³⁶⁶ У Америци је велику пажњу јавности изазвао случај лишења живота ненаоружаног младог Афро-Американца Мајкла Брауна (Michael Brown) кога је усмртио бели полицајац Дарен Вилсон (Darren Wilson). Тај случај је покренуо моралну панику која је, између осталог, довела до истицања захтева да се полицајци опреме камерама како би се убудуће могло несумњиво утврдити шта се догађа приликом таквих интервенција. Wasserman H. M., *Moral Panic and Body Cameras, Washington University Law Review*, Vol. 92, стр. 831 и 832.

О медијском извештавању и јавној перцепцији полицијског лошег поступања у расном контексту видети у: Graziano L., Schuck A. and Martin C., *Police Misconduct, Media Coverage and Public Perceptions of Racial Profiling: An Experiment, Justice Quarterly*, Vol. 27, No. 1, 2010, стр. 52 и даље.

³⁶⁷ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers, op. cit.*, стр. 114.

³⁶⁸ Међутим таква логика може да проузрокује велику штету. Иако се мора прихватити ризик да неко невин буде осуђен исто тако постоји и ризик да кривац буде ослобођен. У том смислу се мора пронаћи равнотежа, мада у литератури постоји став да малу превагу треба дати већој заштити окривљеног како би се што више избегле неосноване осуде. Findley K. A., *Toward a New Paradigm of Criminal Justice: How the Innocence Movement Merges Crime Control and Due Process, Texas Tech Law Review*, Vol. 41, 2008, стр. 133-138.

³⁶⁹ Ћирић Ј., *Егземплярно кажњавање, op. cit.*, стр. 24.

³⁷⁰ Goode E., and Yehuda B., *Enter Moral Panics*, in: Potter W. Gary and Kappeler E. V., (eds.), *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Second Edition, 2006, стр. 26.

2. Друштво ризика и морална паника

Концепт друштва ризика је новијег датума и још увек није добио одговарајуће место у теоријским разматрањима о моралној паници. Родоначелник идеје о ризичном друштву је немачки социолог Улрих Бек (*Ulrich Beck*). Он се бавио том проблематиком 80-их година прошлог века. У истраживању феномена ризичног друштва помагао му је социолог Ентони Гиденс (*Anthony Giddens*). Према схватању Бека и Гиденса долази до распада традиционалне структуре модерног друштва која се заснива на индустријској класи. У том смислу они истичу да глобализација креира ризике који погађају све људе, без обзира на класу којој припадају. Теме као што су: радиоактивност, загађење, тероризам, па чак и незапосленост или економска криза тичу се већине становништва. Бек је указао да су ризици модерног доба социјално конструисани и да је самим тим перцепција неких ризика неодговарајућа јер је њихова опасност преувеличана захваљујући медијском извештавању, као што је то случај с ризиком од тероризма.³⁷¹

2.1. Појам друштва ризика

Реч ризик потиче од латинске речи *risicare* која значи усудити се. То изворно значење указује да је ризик повезан с одабирањем, као нешто што бирамо да предузмемо.³⁷² Тај одабир може да буде позитиван и негативан, при чему је најбитније да представља резултат наше вољне радње. Међутим, концепт друштва ризика који се обрађује у овом поглављу полази од другачијег виђења ризика, тј. придаје му углавном једнозначно негативно значење што је последица времена у

³⁷¹ Бек У., *Светско ризично друштво: у потрази за изгубљеном сигурношћу* (*Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2007, преводац: Глишовић Љ.), Нови Сад, 2011. Ризик од тероризма је представљен као глобални проблем па су у многим државама усвојени закони у циљу ограничења слободе штампе као нпр. у Канади: Forcese S., and Roach K., *Criminalizing Terrorist Babble: Canada's Dubious New Terrorist Speech Crime*, *Alberta Law Review*, Vol. 53, No. 1, 2015, стр. 35 и даље

³⁷² Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 57.

којем живимо.³⁷³ За разлику од ранијих времена када су ризици били повезани и могли су се предвидети, у данашње време је све обрнуто, будући да постоји неповезаност ризика и непредвидивост у погледу могућности њиховог прорачуна.

Бек је деценију касније увео нови појам *светско ризично друштво* који се донекле разликује у односу на појам ризично друштво јер укључује у разматрање и неке нове концепте, попут разлике између ризика и катастрофе или између ризика и процене ризика које варирају од културе до културе, што у доба глобализације све више добија на значају.³⁷⁴ Разликовање ризика и катастрофе на први поглед не делује као проблем. Ризици су увек будући догађаји који се могу али не нужно десити. Они представљају антиципацију катастрофе.³⁷⁵ С друге стране, катастрофа је остварени ризик, стварни догађај који представља реализацију претње коју је одређени ризик носио и она је просторно, временски и социјално одређена.

Чим прича о неком конкретном ризику заврши у медијима, отвара се велики простор за различите манипулације.³⁷⁶ Утицај на јавно мњење је лако остварити уколико постоји нека потенцијална опасност која се у том циљу може искористити.³⁷⁷ То се чини тако да што се у јавности ствара утисак као да је дошло до реализације тог ризика, као да се већ догодила катастрофа. Овде се не ради о појави лажирања стварности тако што се конструишу иреални ризици. Они стварно постоје, мада углавном немају такав интезитет каквим их јавност доживљава. Битно је да се створи утисак да су потенцијално будуће катастрофе у ствари садашњост која се мора спречити предузимањем одговарајућих мера. Иако делује апсурдно, овај механизам функционише. Када остваре такав утисак манипулатори могу да раде шта хоће. Исценирана антиципација разарања и катастрофа обавезује на превентивно делање.³⁷⁸ Мере се не промовишу ради

³⁷³ Улрих Бек је појам ризично друштво осмислио 1986. године док је радио на књизи која ће накнадно понети тај назив. Бек У., *op. cit.*, стр. 23.

³⁷⁴ Бек У., *op. cit.*, стр. 24.

³⁷⁵ *Ibid.*, стр. 25.

³⁷⁶ О повезаности медијског дискурса и социјалне конструкције ризика у: Stallings A. R., *Media Discourse and the Social Construction of Risk, Social Problems*, Vol. 37, No. 1, 1990, стр. 80 и даље.

³⁷⁷ Последњих година се често у литератури разматра ризик који представља повећана имиграција становништва из неразвијених или ратом захваћених подручја док истовремено медији посвећују доста простора тој проблематици што подстиче јавну дебату. Zedner L., *Security, the State, and the Citizen: The Changing Architecture of Crime Control, New Criminal Law Review*, Vol. 13, No. 2, 2010, стр. 379 и даље.

³⁷⁸ Бек У., *op. cit.*, стр. 27.

стварне добробити друштва већ, пре свега, у циљу реализације сопствених интереса.³⁷⁹

Развој технологије и свеопшта модернизација олакшавају живот савременом човеку, али истовремено стварају нове ризике и повећавају постојеће. Осим повећања ризика, модернизација повећава и свест људи да су изложени ризику.³⁸⁰ Човек по природи ствари свакако поседује свест о ризику јер нам је живот непредвидив али нам та свест често даје систематски искривљену слику света.³⁸¹ Велики проблем савременог човека је субјективни доживљај стварности, конкретно ризика којима је изложен. Под утицајем медијског извештавања људи имају склоност да преувеличавају опасности што често води појави страхова, а све то погодује и настанку моралне панике. Субјективна перцепција ризика углавном је ирационалне природе и она пре свега почива на надекватним информацијама којима људи располажу.³⁸² Грађани у друштву ризика живе с оном врстом страха који се манифестује као поглед на свет, што би значило да друштво ризика представља културу страха којом се посебно бавио норвешки филозоф Лаш Свенсен (*Lars Fr. H. Svendsen*).³⁸³ Он сматра да људи имају погрешне представе о опасностима којима смо изложени због психолошке склоности да посвећују већу пажњу негативним него позитивним дешавањима, али и због чињенице да већина људи има сасвим слабо разумевање вероватноће и више се усредсређује на најгори могући исход него на оно што је највероватније.³⁸⁴

Страхови су увек усмерени на нешто или некога, а и сама морална паника подразумева постојање одређене претње која је материјализована. У складу с концептом ризичног друштва, појединци или групе које су означени као

³⁷⁹ Као пример антиципације ризика може да буде наведен случај прве епидемије тзв. свињског грипа код нас, крајем 2009. године (ово је био истовремено и глобални феномен), када је ризик од обољевања фингиран на ниво катастрофе. Нажалост у вези с тим конкретним случајем, као уосталом и с многим другим, постоји још доста недоумица и непознатих ствари које чекају на своје разрешење. За јавност се изводи представа која подразумева вођење кривичног поступка против наводно одговорних људи. Међутим, чињеница је да постоји сумња у погледу свеобухватности поступка. После исценираног утиска о катастрофи и неопходности примене мера које катастрофу треба да спрече, остаје утисак о непредузимању потребних корака како би се казнили сви они који су одговорни за то, као и многа друга фингирања.

³⁸⁰ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 32.

³⁸¹ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 60 и 61.

³⁸² Бек У., *op. cit.*, стр. 27.

³⁸³ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 54.

³⁸⁴ *Ibid.*, стр. стр. 61.

„ризичне особе“ или „ризичне групе“ сматрају се *неособама*. С обзиром на додељени епитет, те особе или групе се обележавају и етикетирају што доводи до угрожавања њихових људских права.³⁸⁵ Имајући у виду повезаност ризика и страхова, у теорији постоји мишљење да би социолошка анализа требало више да се бави проблемима ризика и страха од ризика што се донекле поклапа с приступом моралној паници у светлу политике анксиозности. Таква социолошка анализа би се могла назвати социологијом „друштва ризика“.³⁸⁶

Насупрот ирационалном опажању ризика стоји научни приступ проучавању ризика који се посматра као објективни феномен. Проблем субјективног доживљаја ризика се тако једноставно може решити потпуним и тачним информисањем јавности. Међутим, Бекова теза о фингирању стварности ризика указује да је нереално очекивати да јавност може бити објективно информисана. Под утицајем глобализације ризика бришу се разлике између људи. Иако живимо различите животе делимо заједнички светски ризик.³⁸⁷ Глобализација можда олакшава људима да упознају нове културе, али она умањује вредност тог путовања пошто културе све више почињу да личе једна на другу.³⁸⁸

Глобални ризик својом медијском свеприсутношћу посвакидашњује смрт и патњу, и то не само као појединачну већ и као колективну судбину, упркос томе што ће за већину људи то значити поистовећивање са сликама туђе патње.³⁸⁹ Проблем с таквим глобалним поистовећивањем које се одвија путем медијског преноса патње, јесте што се дешава у виртуелном свету тако да није могуће стварно и непосредно осетити ту патњу или опазити ризик. Медији то представљају на такав начин, да „потрошачи“ информација имају утисак да смо и сами део те приче. Ошамућеност глобалним ризицима може довести до тога да се превиди неки појединачни далеко опаснији ризик.³⁹⁰

³⁸⁵ Бек У., *op. cit.*, стр. 34

³⁸⁶ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 32.

³⁸⁷ Бек У., *op. cit.*, стр. 29.

³⁸⁸ Бригс А. и Берк П., *Друштвена историја медија: од Гутенберга до Интернета* (превод дела: *A Social History of the Media*, преводилац: Ђорђевић Ј., 2005, Cambridge), CLIO, Београд, 2006, стр. 434.

³⁸⁹ Бек У., *op. cit.*, стр. 29 и 30.

³⁹⁰ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 57.

Ризично друштво је полигон за такмичење у коме јачи и доминантнији побеђују, а победа значи „право“ на руковођење ризицима. Од резултата тог такмичења зависи и живот у садашњости и блиској будућности, будући да се одређује шта ће бити извор највећег страха у наредном периоду и каква ће правила понашања бити наметнута. Наизглед, сваки ризик има одговарајућу аргументацију која оправдава све мере којима грађани морају бити подвргнути и која служи да их убеди у њихову исправност и логичност.

Осим Бека, ризицима у модерном друштву бавили су се и други теоретичари. Постоји мишљење да је један од најугицајнијих оквира за разумевање процеса минимизирања ризика онај који повезује ризик и владање. У питању је приступ који истиче технике минимизирања и рационализације ризика које владајућа структура користи у неком друштву.³⁹¹ Успешно владање представља балансирање темом ризика. С једне стране је потребно одржавати оптималну тензију међу грађанима у погледу многобројних опасности, како би се с друге стране могла истаћи стратегија контроле тих ризика.³⁹² Убеђивањем јавности у ефикасност предложених мера добијају се потребни политички поени и у том смислу је криминалитет веома захвалан ризик.

Критичким проучавањем ризика бавила се и културална криминологија повезана с радовима Мери Даглас. Тај приступ представља значајан мост који повезује концепт минимизирања ризика и концепт преузимања ризика.³⁹³ Заступници овог приступа сматрају да је ризик културни производ – требало би га разумети као нераскидиво повезан с питањима вредности.³⁹⁴ Сваки ризик се разматра и у одговарајућем културалном контексту које треба да пружи потребне информације о томе шта би се сматрало прихватљивим нивоом ризика, или који ризици су вредни предузимања.³⁹⁵

³⁹¹ O'Malley P., *Crime and risk*, London, 2011, стр. 13.

³⁹² Различите категорије „ризичних индивидуа“ се стварају док се неке групе изолују и то чине како органи формалне контроле тако и друге владине агенције. Siegel D., *Secrecy, Betrayal and Crime*, *Utrecht Law Review*, Vol. 7, No. 3, 2011, стр. 109.

³⁹³ O'Malley P., *op. cit.*, стр. 15.

³⁹⁴ Живимо у култури ризика не само због тога што је живот ризичан већ и због тога што су институције организоване у складу с концептом ризика. Ericson R. V., *The Decline of Innocence*, *U. B. C. Law Review*, Vol. 28, No. 2, 1994, стр. 380

³⁹⁵ O'Malley P., *op. cit.*, стр. 15.

2.2. Криминалитет као ризик представљен у медијима

Савремени облици владања нераскидиво су повезани с идејом контролисања реакције јавности на многе феномене. Један од феномена који увек изазива пажњу јавности јесте криминалитет. Могућност манипулације темом криминалитета је велика а један од начина на који се то може учинити у циљу остварења различитих интереса је медијско представљање криминалитета као ризика. Грађани у доброј мери страхују од криминалитета и склони су конзервативним решењима попут поменутог егземпларног кажњавања које власт користи како би показала како се „брине“ о народу, народним интересима и тежњама.³⁹⁶

У теорији су размишљања о ризику уклопљена у ширу културу несигурности, виктимизације и страха. Теоријско бављење криминалитетом, девијантношћу и облашћу социјалне контроле незамисливо је данас без разматрања два аспекта у вези с ризиком: први се односи на техничка питања анализе ризика, а други на ширу културу говора о ризику (*risk-talk*).³⁹⁷ Мери Даглас је разматрала забринутост јавности због криминала и девијантности, тврдећи да се оно што јавност опажа као ризично или застрашујуће може искористити као објектив којим се изоштрава фокус на саму организацију друштва. Њена анализа је у складу с диркемовским теоријским моделом према коме морални космос који кажњава користи ризике да би одржао заједништво.³⁹⁸ У том смислу свакодневно смо сведоци праксе извлачења користи из криминалних дешавања од стране оних који заузимају одређене позиције моћи у друштву.

Сконцентрисаност јавности на ризик од криминалитета скреће пажњу с многих других актуелних тема које представљају много већи разлог за забринутост. Јавност која говори о занемаривању деце, сексуалном злостављању или предаторском уличном криминалитету снажно одолева језику вероватноћа. У главама људи неће остати податак о вероватноћи да се постане жртва, већ само

³⁹⁶ Ћирић Ј., *Егземпларно кажњавање*, *op. cit.*, стр. 31.

³⁹⁷ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxxi.

³⁹⁸ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 32 и 33.

чињеница да постоји и најмања могућност да се то догоди зато што је начин извештавања такав да производи забринутост и страх.

Једини који могу нешто променити у погледу субјективне перцепције ризика грађана су они који се професионално баве криминалитетом било у практичном смислу (судије, тужиоци, адвокати) било у теоријском (научно бављење проблематиком криминалитета). Међутим, утисак је да се глас стручњака у јавности слабо чује што је углавном резултат одређене инерције која је завладала међу њима, понашање у складу с политиком незамерања и ходање линијом мањег отпора. С друге стране ни медији нису много заинтересовани да разбијају заблуде у погледу ризика јер им то не одговара. Такође, треба поменути још један аспект ове проблематике. Иако медији генерално представљају ризик од криминалитета, како у квантитативном тако и у квалитативном смислу, много озбиљније него што то званичне статистике показују, они углавном потценују вероватноћу да се постане жртва неког имовинског кривичног дела.³⁹⁹ Тако долазимо до закључка да је примена концепта ризичног друштва у медијском извештавању о криминалитету селективна односно да се примењује само онда када постоји интерес.

У склопу разматрања ове проблематике, треба истаћи значај „концепта криминологије производње вести“ у погледу супростављања неадекватној пракси извештавања о криминалитету како би се превладали митови, стереотипи и конструкције повезане с уобичајеном сликом злочина и правде.⁴⁰⁰ Криминолози би имали важну друштвену улогу у процесу демистификације информација о криминалитету коју јавност добија путем медија.⁴⁰¹ То би резултирало отклањањем заблуда и утврђивањем истине у погледу ризика од криминалитета што би значајно утицало и на перцепцију грађана у вези с тим.⁴⁰² Међутим имајући у виду временску дистанцу између тренутка када се та идеја промовисала

³⁹⁹ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, *op. cit.*, стр. 255.

⁴⁰⁰ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 108.

⁴⁰¹ О значају научног бављења везом која постоји између популарне културе и криминалитета у: Anderson S. and Howard G. J., *Crime, Criminal Justice, and Popular Culture*, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 5, No. 1, 1994, стр. 127 и 128.

⁴⁰² О значају интеракције између медија и криминолога као и користи коју имају и једни и други видети у: Tewksbury R., Miller A., and DeMichelle T. M., *The Media and Criminologists: Interactions and Satisfaction*, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 17, No. 2, 2006, стр. 227 и даље.

и садашње ситуације у погледу медијског информисања о криминалитету, много ће времена протећи док се та промена не догоди.

2.2.1. Морална паника и ризик од криминалитета

У оквиру традиционалних теоријских разматрања моралне панике не анализира се посебно питање ризика од криминалитета, иако се разматра аспект претње односно опасности. У том смислу би се могло тврдити да чим постоји опасност постоји и ризик. Реч ризик је на путу да постане синоним за реч опасност.⁴⁰³ Међутим, анализа моралне панике у складу с концепцијом ризичног друштва морала би да укључи пре свега савремене облике претњи које су другачије од оних које је традиционални угао посматрања имао у виду приликом испитивања феномена моралне панике.

Модеран приступ моралној паници би требало да узме у обзир ефекат глобализације који погађа и ову област. Некада су моралне панике имале донекле јасне границе у територијалном домаћају, као и у погледу субјеката на које су се односиле. Данас та граница све више бледи и није искључено да се одређена морална паника за врло кратко време прошири с једног краја света на други. Сведоци смо наглог и брзог ширења панике у случајевима ризика насталих нпр. у медицинској или нуклеарној области. У поређењу с тим морална паника у вези с неким од облика криминалитета је другачија, па се не може очекивати такво експресно ширење. Јасно је ипак да су се околности и у тој сфери промениле. Глобални обим друштва ризика, квалитет његове саморефлективности и његова присутност стварају нову позадину за стандардну моралну панику. Перцепција повећаног ризика евоцира слике панике.⁴⁰⁴

Приликом теоријског разматрања проблематике моралне панике потребно је, поред примене опште теорије ризика, узети у обзир и чињеницу да већина тврдњи о релативном ризику, сигурности или опасности зависи од политичке

⁴⁰³ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 57.

⁴⁰⁴ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxxi.

моралности.⁴⁰⁵ У том смислу, перцепција и прихватање ризика је уско повезано с питањем ко се сматра одговорним за предузимање опасног подухвата или проузроковање штете. Због тога је с правом примећено да расподела кривице представља саставни део процеса моралне панике.⁴⁰⁶

Одличан пример манифестације концепта ризичног друштва у сфери морала је „рат против дрога“ који је као феномен присутан већ деценијама на глобалном нивоу и који се повремено појављује у различитим државама света. Рат против дрога је повезан с високо моралисаним приступом нулте толеранције који кориснике дрога приказује у изузетно лошем светлу. Они постају мете моралног рата у којем се ризик у великој мери користи као оружје⁴⁰⁷

Модеран приступ моралној паници који узима у обзир контекст друштва ризика требало би употпунити теоријским достигнућима у области анализе дискурса у медијском извештавању о криминалитету. Дискурс о ризику је процес селекције у коме се једном ризику придаје велика тежина, а други се занемарује. Истицање једних односно занемаривање других ризика је резултат њиховог уклапања у већу целину схватања која варирају од културе до културе.⁴⁰⁸ Ипак треба истаћи чињеницу да живимо у друштву које је концентрисано на жртву што, поред позитивних, може имати и негативне последице попут страха од злочина.⁴⁰⁹

2.2.2. Страх од злочина као последица моралне панике

Страх би требало да буде природна реакција људи на надражаје који завређују такву реакцију односно који потенцијално могу представљати стварну опасност за појединце који тај страх осећају. То је рационалан страх. Војник који учествује у рату има рационалан страх да ће изгубити живот. Ученик који се није спремио за контролни задатак уплашен је с разлогом јер ће највероватније добити

⁴⁰⁵ О концепту опасности који доминира у медијском извештавању о криминалитету а нарочито у званичним изјавама политичара у: Mbanzoulou P., La dangerosité, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 109.

⁴⁰⁶ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xxxi.

⁴⁰⁷ O'Malley P., op. cit., стр. 35.

⁴⁰⁸ Свенсен Лаш Фр. X., op. cit., стр. 58.

⁴⁰⁹ Cario R., Les victimes et le crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 337.

слабу оцену. Примера је свакако доста. Међутим, још од најранијег узраста осећамо и тзв. ирационалне страхове који у зависности од животног доба и искуства, али и индивидуалних карактеристика сваке личности, попримају различите облике. Деца се тако често плаше мрака, раздвајања од родитеља, вештица или бабарога. И одрасли људи могу имати ирационалне страхове. Неки не превазиђу страхове из детињства па се они с временом само продубљују и мењају. Други их стекну током живота и то најчешће као вид реакције на неку непријатност коју су доживели. Углавном неки трауматичан догађај буде окидач за такав страх, али он може настати и без тога. Уколико је неко нпр. имао непријатно искуство при лету авионом, чак иако објективно није постојала опасност, у будућности може почети да осећа страх од летења. Неко ће осећати тај страх и пре првог таквог путовања, највероватније као резултат спољашњих надражаја, углавном због медијских извештаја о авионским несрећама. Тако долазимо до оне врсте страха који нас интересује, а то је страх од злочина. Попут страха од летења и страх од злочина је углавном ирационалне природе, подстакнут пре свега одговарајућим медијским причама. Постоје свакако појединачни случајеви особа које имају рационалан страх од злочина, попут ситуације када неко живи са насилником, али су ти случајеви процентуално ретки у односу на масовност појаве каква је страх од злочина.

Криминолози су се први пут заинтересовали за проучавање феномена страха од злочина 60-их и 70-их година прошлог века и то као резултат развоја виктимолошких истраживања, као што је Британски преглед криминалитета (*British Crime Surveys*).⁴¹⁰

У теорији се могу пронаћи различите дефиниције страха од злочина. Једна од њих одређује овај појам као рационално или ирационално стање панике или узнемирености код неког лица који су изазвани веровањем да је у опасности да буде виктимизовано злочиним.⁴¹¹ Неки аутори су указивали на потребу разликовања страха (емоције) од перцепције/процене ризика виктимизације, док су други истицали да страх од криминалитета представља управо комбинацију когнитивног (процена ризика) и емоционалног елемента.⁴¹²

⁴¹⁰ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 187.

⁴¹¹ Игњатовић Ђ. и Симеуновић-Патић Б., *Виктимологија*, Београд, 2011, стр. 108.

⁴¹² *Ibidem*

Страх је генерално постао свеобухватан будући да више ни у једној друштвеној области не постоји перспектива страха, већ је страх постао оно осећање које управља јавношћу. Због тога се у теорији често износи тврдња да се данашње друштво најбоље може описати као „култура страха“. Другим речима, страх је постао културно условљена лупа кроз коју посматрамо свет.⁴¹³ У вези с тим треба указати да постоји разлика између ранијих и садашњих страхова. Ранији страхови, који су названи паралелни страхови, односили су се на тачно одређене опасности и били су локализовани, моментални и индивидуални. Супротно томе, нове врсте страхова су тзв. непаралелни страхови и они су општи, прожимају све и нису сконцентрисани на нешто конкретно.⁴¹⁴

На који начин су повезани страх и ризик? Перспективама страха и ризика потребне су жртве – без актуелних или потенцијалних жртава оне губе снагу.⁴¹⁵ Ако припадамо некој ризичној групи (а мале су шансе да не припадамо ниједној) онда се морамо суочити и са страхом да не постанемо жртве. Део дискурса ризика је и проналажење „криваца“ за опасност која нам прети али и дефинисање жртава које добијају епитет „невиних“ и тако могу бити потпуно ослобођене одговорности за ситуацију у којој се налазе. Физичка и социјална рањивост сматрају се значајним генераторима страха од криминалитета. Особе које се по сопственом или туђем мишљењу сматрају физички рањивим (на пример, деца) страхују јер верују да у критичном моменту не би били способне да се одбране од напада.⁴¹⁶ Због тога се најлакше манипулише опасностима које прете деци, али и старим особама и женама. Ове категорије становништва показују највећи страх, без обзира на чињеницу да их њихов стил живота ставља на последње место на скали вероватноће да постану жртве насиља.⁴¹⁷

Није неопходно вршити истраживања страха од злочина како би се извео закључак да постоји значајна веза између начина на који медији извештавају о

⁴¹³ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 16.

⁴¹⁴ Critcher C., *For a political economy of moral panics*, Crime Media Culture, London, 2011, стр. 263.

⁴¹⁵ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 59.

⁴¹⁶ Игњатовић, Ђ. и Симеуновић-Патић, Б., *op. cit.*, стр. 109.

⁴¹⁷ Wolhuter, L., Olley, N. and Denham, D., *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish, 2009, стр. 46. Супротно у јавности доминантном дискурсу страха највећи ризик да постану жртве неког облика насилничког криминалитета имају млади мушкарци који припадају радничкој класи, излазе касно ноћу и опијају се у кафанама. Међутим, они неће признати да осећају страх од виктимизације.

криминалитету и карактеристика страха од злочина који грађани осећају.⁴¹⁸ Иако су многобројна истраживања о страху од злочина потврдила претходну констатацију,⁴¹⁹ искрсава један методолошки проблем у вези с њиховим спровођењем. Наиме, постављање питања у склопу истраживања може утицати на испитанике да постану свеснији страха од злочина, а то ће их учинити спремнијим да признају да имају такве страхе.⁴²⁰

Приликом разматрања утицаја медија на страх од злочина треба узети у обзир карактеристике аудиторијума (пол, године и сл.) као и искуство (пре свега ранија виктимизација) јер ти фактори могу имати значајну улогу у томе како се примају медијски садржаји. Разумевање медијских порука је динамичан процес у коме гледаоци или читаоци активно интерпретирају и можда реконструишу те поруке у светлу својих личних способности и искуства.⁴²¹ Такође, поједини аутори постављају питање да ли се људи плаше злочина зато што се толико приказује у медијима или медији толико извештавају о злочинима зато што се људи боје и воле да виде шта се у том сегменту дешава.⁴²² Свакако се може бранити став да медији препознају психолошку потребу људи да се баве злочином на бенигни начин, конзумирањем медијских садржаја о злочину, што и јесте друштвено прихватљив начин задовољавања те потребе. Ова околност ипак не доводи у питање активну улогу медија у стварању и појачавању страха од злочина код људи.⁴²³

Страх је без сумње најважнија роба коју медији износе на продају, дајући му притом све више простора. Људи који много гледају телевизију склонији су од

⁴¹⁸ О различитим истраживањима о утицају медија на криминалитет у: Eschholz S., *The Media and Fear of Crime: A Survey of the Research*, *University of Florida Journal of Law and Public Policy*, Vol. 9, 1997, стр. 40. О међународним анкетама виктимизације у: Dijk van J., *The International Crime Victims Survey*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, стр. 631.

⁴¹⁹ О утицају медија на страх од злочина међу студентима видети у: Kohm S. A., Waid-Lindberg C. A., Weinrath M., Shelley O'Connor T., and Dopps R. R., *The Impact of Media on Fear of Crime among University Students: A Cross-National Comparison*, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*, 2012, стр. 67 и даље.

⁴²⁰ Wolhuter, L., Olley, N. and Denham, D., *op. cit.*, стр. 46.

⁴²¹ Weitzer R. and Kubrin E. C., *Breaking News: How Local TV News and Real-World Conditions Affect Fear of Crime - in: Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems* (Potter W. Gary and Kappeler E. Victor eds.), Illinois, 2006, стр. 346 и 347.

⁴²² Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 188.

⁴²³ Новија истраживања показују да јачина утицаја медијског приказивања злочина на појаву страха од злочина зависи од тога које је расе, националне или етничке припадности гледалац или читалац и како доживљава свој комшилук. Neuilly M.-A., *op. cit.*, стр. 303 и 304.

других да своје суседство посматрају као несигурно, и верују да криминал расте и да су изложени опасности.⁴²⁴ Злочин представљен на телевизији, је дело странаца и лудака који, у било ком тренутку, врше насумичан избор жртве из реда свих грађана и то представља огромно искривљавање стварности криминалитета.⁴²⁵ Дobar пример како једна телевизијска емисија може допринети стварању страха од насилничког криминалитета је *Crimewatch UK*, најпознатији програм на британској телевизији који се бавио реконструкцијом „стварног“ криминалитета. Иако је замисао уредника ове емисије била да се на тај начин помогне полицији у решавању злочина односно да се алармирају гледаоци да и они учествују у томе, стил приказивања који је личио на крими фикције за последицу је имао повећан страх од злочина. Ти злочини су изгледали тако стварно да су гледаоци имали утисак као да су они део њега. Страх од злочина и медијска тврдња да се нешто догодило ствара закључан свет опасности и појачава затвореност гледалаца.⁴²⁶

Логика масовних медија је један од најважнијих узрока раста културе страха, али је истовремено јасно да се та култура могла развити само зато што су људи пријемчиви за такву логику.⁴²⁷ Стално су уплашени јер су свакодневно бомбардовани разним информацијама чији је задатак да их држе у константном осећају несигурности. Тај сталан страх је неминован јер грађани имају урођену потребу да траже сигурност а то је немогуће јер им медији то не дозвољавају. И тако се све врти у круг, при чему медији стално померају границе као да тестирају колико страха грађани могу да издрже, а они им узвраћају тако што се све више плаше.

3. Морална паника и процес појачавања девијације (криминалитета)

Последице моралне панике погађају и оне који су у том процесу означени као кривци за неприхватљиво понашање, без обзира да ли се ради о неком девијантном акту или је у питању кривично дело. Свако учињено кривично дело

⁴²⁴ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 25

⁴²⁵ Howitt D., *op. cit.*, стр. 45.

⁴²⁶ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, *op. cit.*, стр. 422 i 423.

⁴²⁷ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 26.

или девијантно понашање требало би да буде санкционисано на одговарајући начин. Међутим, реакција јавности у виду моралне панике може представљати тежу санкцију за учиниоце од изречене кривичне санкције или неформалне реакције средине у којој се девијантни акт догодио. Та реакција не погађа само конкретног учиниоца неког кривичног дела (девијантни акт). Она је свеобухватна јер може утицати и на све припаднике одређене друштвене заједнице којој учинилац припада, као и на однос друштва према припадницима те заједнице.

Морална паника може довести до појачавања девијације (криминалитета) код особа које су у процесу медијске реакције означени као девијанти (криминалци). Феномен појачавања девијације првобитно је описао Едвин Лемерт (*Edwin Lemert*) а након њега и Стенли Коен уз помоћ тзв. спирале појачавања девијације. Улога медија у том процесу је пресудна и она се одвија на начин који подразумева такво извештавање које доводи до стигматизације и етикетирања особа које су на почетку означене као девијанти (криминалци). Крајњи циљ је формирање и учвршћивање стереотипа криминалца чиме се и процес појачавања девијације (криминалитета) завршава.

3.1. Појам појачавања девијације

Појачавање девијације је процес који се најбоље може објаснити концептом *примарне* и *секундарне девијације* који је осмислио Едвин Лемерт.⁴²⁸ Према Лемерту, примарна девијација подразумева повреду норми или вршење кривичних дела које имају слаб утицај на учиниоца па се самим тим и брзо заборављају. Секундарна девијација постоји када вршење неког кривичног дела или девијантног акта привуче пажњу органа формалне контроле. Тог тренутка се ставља негативна етикета на учиниоца који почиње да реорганизује своје понашање и личност у складу с последицама извршеног дела.

На сличан начин су и други теоретичари објашњавали процес појачавања девијације. Френк Таненбаум (*Frank Tannenbaum*) је овај процес назвао *драматизација зла*. Он је сматрао да тај процес има значајнију улогу у настанку криминалца од било ког другог искуства. И Хауард Бекер (*Howard S. Becker*) је

⁴²⁸ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 163 и 164.

приметио да је искуство хапшења и јавног етикетирања као девијанта један од кључних корака који води девијантној каријери.⁴²⁹

Секундарна девијација може постојати на два нивоа, општем (друштвеном) и посебном (индивидуалном). Секундарна девијација односно секундарни криминалитет је у оба случаја резултат процеса појачавања-амплификације. На друштвеном нивоу појачавање значи да што је више понашања оцењено неприхватљивим, то је број кршења забрана већи, а друштво је мање расположено да их толерише.⁴³⁰

Појачавање се на индивидуалном плану огледа у цикличном процесу у коме после примарне девијације (криминалитета) и кажњавања, у свакој новој фази друштво све више онемогућава девијанту (преступнику) повратак међу конформисте на тај начин што учвршћује његов одступајући идентитет кажњавајући га сваки пут све теже.⁴³¹ Успешно окончан процес појачавања на индивидуалном нивоу представља почетак једне криминалне каријере. У толикој мери је учвршћен преступнички идентитет појединца да се тешко може очекивати повратак на старо нарочито кад се има у виду саучеснички допринос медија у томе.

3.1.1. Спирала појачавања девијације (S. Cohen)

Коенова изворна студија о феномену моралне панике, у којој је као пример користио сукоб модса и рокера, довела га је до развоја процесуалног модела раста девијантности, који се може објаснити навођењем фаза кроз које се испољава.⁴³²

Прва фаза подразумева друштвено дефинисање почетног проблема (*initial problem*).⁴³³ Да би се разумео начин на који се то одређује, неопходно је утврдити шта представља конформистичко односно неконформистичко понашање у неком друштву. На тај начин су одређене друштвене групе унапред означене као проблематичне. Док је Коен анализирао проблем модса и рокерса, у данашње

⁴²⁹ Barkan E. S., *op. cit.*, стр. 234; Dantine M., *op. cit.*, стр. 193.

⁴³⁰ Игњатовић Б., *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 82.

⁴³¹ Игњатовић Б., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 95.

⁴³² Томпсон К., *op. cit.*, стр. 52.

⁴³³ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. 226.

време су под лупом нпр. групе навијача у оквиру којих се не прави разлика између оних који су већ правили проблеме и оних који нису.

Друга фаза се надовезује на прву. Уколико постоји проблем неопходно је предузети кораке у правцу његовог решавања. Како решити замишљени проблем у Коеновом или у примеру с навијачима? Почетно решење, као друга фаза спирале девијације, односи се на појаву друштвеног лепљења етикете девијантности на све што представља манифестацију модса и рокерса односно навијача. Другим речима, делатност и стил поменутих група добија етикету девијантности.⁴³⁴ То лепљење етикете се дешава тако што медији изаберу причу и извештавају о њој селективно у складу с новинарским правилима о извештавању.⁴³⁵

Трећу фазу Коен је назвао *друштвена реакција*. Ова фаза наступа онда када се догоди неки инцидент у којем су учествовали чланови неке унапред означене проблематичне групе. И у овој фази медији имају кључну улогу, јер својим извештавањем о проблематичном догађају доприносе искривљеној и погрешној перцепцији јавности о томе шта се догодило. Погрешно представљање проблема може довести и до искривљења дугорочних вредности и интереса.⁴³⁶

Спирала девијације нам показује да се читав процес не завршава експлоатацијом једног одређеног догађаја. Једном покренута морална паника активира све друштвене механизме који доприносе развијању процеса сензитивизације, драматизације и ескалације проблема. Коен је ову фазу назвао *операција културе контроле, експлоатација и стварање стереотипа*.⁴³⁷

Следећа, пета фаза представља одговор оних који су били обухваћени процесима сензитивизације и драматизације. Уместо смиривања, догађа се *појачавање девијације и поларизација*.⁴³⁸ Повећавање стварне и перцепиране девијантности дешава се као резултат прихваћа од стране означене групе новог статуса „народних демона“ тако да њени чланови почињу да личе на „чудовишта“

⁴³⁴ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 94. То би значило да ће у главама многих људи слика обичних навијача који су с обележјима клуба за који навијају, кренули на фудбалски стадион како би подржали свој омиљени тим, бити неприхватљива и третираће се као израз девијантног стила.

⁴³⁵ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 70.

⁴³⁶ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 53.

⁴³⁷ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. 226.

⁴³⁸ *Ibidem*

која су медији створили.⁴³⁹ Они се окрећу другима који су на сличан начин означени, тражећи на тај начин подршку и друштво.

Појачавање девијације конформистима погрешно служи као потврда почетне тезе о иницијалном проблему који се мора решавати агресивним путем. Потврђивање почетне тезе доводи и до учвршћивања стереотипа који је започет још у трећој фази (друштвена реакција). *Потврђивање стереотипа* значи да је теорија доказана.⁴⁴⁰

Иако је проблематику спирале појачавања девијација Коен обрадио пре више од четири деценије, та анализа је и даље актуелна. Она се увек одвија по неком утврђеном редоследу и траје онолико времена колико је интересантна и корисна, односно углавном онолико колико траје морална паника из које је произашла. Као у случају мотоциклиста и рокера, и данашње спирале појачавања девијација одвијају се на исти начин али с једном разликом да су брже и жустрије него раније.⁴⁴¹

3.2. Улога медијске моралне панике у процесу појачавања девијације

Одвијање појачавања девијације у фазама уз помоћ медијске моралне панике има за последицу етикетирање, стигматизацију и стварање стереотипа криминалаца. Стигматизација и етикетирање представљају последице моралне панике које се морају заједно разматрати. Тешко би се могло замислити одвијање процеса стигматизације без етикетирања и обрнуто. Стварање стереотипа је често повезано с процесима стигматизације и етикетирања, али је могуће и да изостане односно да се развија посебним путем. У свим овим случајевима улога медијског извештавања је веома битна.

3.2.1. Стигматизација и етикетирање

Да би неко дело било „криминално“ (различито од штетног, неморалног, анти-социјалног и сл.) треба да буде означено или етикетирано као такво. То

⁴³⁹ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 70.

⁴⁴⁰ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 53.

⁴⁴¹ Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 133.

подразумева пре свега инкриминисање таквог дела.⁴⁴² Поред кривичноправног нормирања, потребно је да буде испуњен још један услов како би се такво дело третирао као криминално. Неопходно је да након откривања дело буде означено као криминални акт од стране грађана и/или органа формалне контроле. То подразумева да откривање дела добије своју јавну „потврду“. У том смислу су могућа три сценарија, при чему су два посебно интересантна јер подразумевају медијско учешће. У првој варијанти, захваљујући пре свега одговарајућем медијском извештавању, јавност односно грађани убеђени су у постојање кривичног дела и очекују адекватну реакцију правосудних органа. Међутим, за разлику од њих тужилаштво и/или суд немају такво мишљење па јавно етикетирање не добија званичну потврду. У другом случају, јавно мњење и правосудни органи деле исто мишљење по питању постојања дела што значи да је процес етикетирања успешно завршен. Трећа варијанта односи се на кривична дела која нису медијски интересантна, тако да у случају доношења правноснажне осуђујуће пресуде медији не извештавају о томе.

Стигматизација се надовезује на етикетирање и представља последицу успешно прилепљене етикете. Она представља пропратне ефекте негативног етикетирања. Ти пропратни ефекти се испољавају кроз начин на који означена особа себе доживљава и кроз њену друштвену интеракцију.⁴⁴³

Етикетирање је често селективно, јер неће сви учиниоци кривичних дела бити означени као такви. Нема етикетирања уколико дело никада не буде откривено или ако изостане кривично гоњење. У овом контексту честа појава је егземплярно кажњавање (кажњавање за пример) које је нарочито карактеристично за оне ситуације када има много учињених кривичних дела, па држава није у стању све да открије, процесуира и казни, али у јавности постоји свест о томе да има и много оних који су избегли заслужену казну. У том смислу они који буду ухваћени и кажњени „плаћају цех“ за све друге, па и за то што држава није била у стању да све открије и процесуира.⁴⁴⁴ А они који избегну етикетирање (без обзира на разлог) за јавност су узорни грађани јер изгледа као да се ништа није догодило. У том случају једино савест тих „срећника“ може учинити нешто у процесу

⁴⁴² Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, *op. cit.*, стр. 256.

⁴⁴³ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 162.

⁴⁴⁴ Ћирић Ј., *Егземплярно кажњавање*, *op. cit.*, стр. 29.

заслуженог кажњавања. У том смислу треба навести идеју реинтегративног постиђивања и истоимену теорију чији је творац аустралијски криминолог Џон Брејтвејт (*John Braithwaite*).⁴⁴⁵

Уколико бисмо проблематику селективног етикетирања и кажњавања посматрали кроз призму теорије о реинтегративном постиђивању онда и не би било толико важно што је неко избегао јавно означавање када ће га савест већ „казнити“ ефикасније од било које званичне казне. Остаје проблем оних који нису имали толико среће јер је етикетирање агресиван чин а кажњавање подразумева примену силе и повређивање чиме се још више повећава непријатељство између етикетираних и оних који се налазе на супротној страни.⁴⁴⁶ Указивање на овај негативни аспект јавног етикетирања представља важан допринос ове теорије, а њене поставке би се могле применити и кад је у питању медијско извештавање. Ако је позивање на савест делотворнији механизам кажњавања од кривичног гоњења и кажњавања у кривичном поступку, онда би медији могли да искористе то сазнање извештавајући о појединим случајевима који изазивају велику пажњу јавности.⁴⁴⁷ Медијско позивање на савест потенцијално одговорних требало би да буде одвојено од питања кривичне одговорности, како би остварило своју сврху. Имајући у виду реалност медијског извештавања о криминалитету (и другим друштвено важним темама) постоји оправдана сумња да би се то могло реализовати.

Јавна осуда игра значајну улогу у процесу етикетирања. Осуда се често доноси у виду „церемоније“ у којем се идентитет појединаца званично трансформише. Тако појединци добијају етикету: „ментално болесних“, „силоватеља“ или „злостављача деце“. То етикетирање одвија се у производњи

⁴⁴⁵ За Брејтвејта је постиђивање есенцијални чинилац одговорности лица која крше (кривичне) законе, пошто је савест код већине људи много делотворније средство за контролу недоличног понашања од казне. Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 129 и 130. На тој идеји је развијен концепт ресторативне правде који подразумева довођење у везу учиниоца, оштећеног и чланове уже друштвене заједнице како би се кроз разговор пронашао најбољи могући начин за решавање проблема. Cario R., *La justice restaurative et les victimes*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 355.

⁴⁴⁶ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 163.

⁴⁴⁷ Пример таквог медијског извештавања је позивање на одговорност јавних званичника у случају рушења војног хеликоптера 13. марта 2015. године када је страдало седам особа, укључујући посаду и путнике међу којима је била и беба стара пет дана. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/548475/Otvoreno-pismo-Blica-ministru-Gasicu-i-generalu-Dikovicu-Vreme-je-za-odlazak> (доступно дана: 09.04.2015. године)

сталних записа, попут кривичне пријаве, оптужнице, пресуде или одговарајућих медијских садржаја, тако да се означени појединац ритуално одваја од своје постојеће легитимне позиције у друштву и поставља на друго место изван света који чине добри грађани.

Етикетирање и стигматизација имају тенденцију да из корена промене комплетну личност појединца. Јавно створена слика одређене особе прати је у стопу и одређује не само њен живот већ и однос других људи према њој. Људи реагују на етикету и оно што она представља уместо да обрате пажњу на актуелно понашање означене особе. Доминација етикете доводи и до поновног посматрања и поновне евалуације комплетне прошлости етикетиране особе како би се она уклопила у створену слику о њој чиме се изврће наопачке живот означеног. Тај процес се назива *ретроспективно читање*.⁴⁴⁸ Овај процес подразумева значајну улогу медија који прилагођавају извештавање о етикетираном појединцу, вођени унапред идејом да га у свим могућим аспектима пређашњег живота представе у негативном светлу што би се логично уклопило с успешно залепљеном етикетом. Уобичајени образац медијског извештавања о осумњиченима или окривљенима за неко кривично дело, нарочито кад су тежа дела у питању (убиство, силовање, и сл.), подразумева „копање“ по прошлости тих особа и обавезно проналажење детаља који су још тада несумњиво указивали на то да ће етикетирани постати убица или силоватељ.

На крају би се могло закључити да се етикетирање и стигматизација спроводе хаотично, без неког посебног правила и у зависности од околности конкретног случаја. Претпоставка је да јавност одговара на понашање особе неформално и на неорганизован начин. Ипак, постоје и изузеци од претходно наведеног који се догађају ако је конкретна особа дефинисана као припадник јасно одређене категорије.⁴⁴⁹ У том случају се ради о коришћењу стереотипа криминалаца.

3.2.2. Стварање стереотипа криминалаца

⁴⁴⁸ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 163.

⁴⁴⁹ Wheeler S. и Cottrell L. (са Romasco A.), *Процес етикетирања*, (превод дела: *Juvenile Delinquency Its Prevention and Control*, New York, 1966) in: Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 330.

Истраживање улоге медија у процесу појачавања девијације подразумева и разматрање стереотипа. У студијама медија и културе, стереотипи су најважнији начин представљања друштвених група на основу поновљених елемената, као што су изглед и понашање, због тога што илуструју кључне односе моћи и ставове према категоријама људи у неком посебном друштву у датом времену.⁴⁵⁰

Већина људи заснива своје ставове о многим друштвеним питањима и људима с којима долазе у контакт на основу стереотипа. То је уједно и лакши начин закључивања о људима уместо пажљивог и детаљног промишљања у сваком конкретном случају. Теса Перкинс (*Tessa Perkins*) дефинише стереотип као групни концепт (какав једна друштвена група има о другој) који је заснован на „инфериорном процесу расуђивања“ (процес који је донекле потпуно иррационалан). У том смислу, поставља се питање до које мере друштвене групе свесно усвајају стереотипне ознаке да би себе идентификовале, и до које мере медији управљају овим намерним чином комуникације или га увеличавају.⁴⁵¹

Феномен стереотипа криминалаца подразумева да постоје одређене категорије људи који се због неких својих карактеристика, обично због припадности одређеној друштвеној групи, често препознају као највероватнији извршиоци одређених кривичних дела.⁴⁵² У том смислу под утицајем стереотипа криминалаца могу бити и органи формалне социјалне контроле који услед тога потенцијалне и непознате учиниоце злочина могу тражити међу припадницима тих група.⁴⁵³ Оптерећеност стереотипима може значајно отежати њихов рад и довести у питање легитимност, а некад и легалност предузетих мера и активности.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 184.

⁴⁵¹ Tessa Perkins, *Stereotypes*, 1979, наведено према: Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 184.

⁴⁵² У Америци медији често доводе у везу припадност црној раси с вршењем насилничких кривичних дела. Morigarty L. P., Framing Justice: Media, Bias, and Legal Decisionmaking, *Maryland Law Review*, Vol. 69, 2010, стр. 870 и 871.

⁴⁵³ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 82.

⁴⁵⁴ Проблем стереотипа треба посебно размотрити у контексту изрицања казне затвора, с обзиром да су поједина истраживања показала да постоји веза између припадности одређеним мањинским групама и већих шанси у погледу затварања. Beyens K., La diversité ethnique et le système pénal en Belgique, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 377 и даље. Такође, у литератури се истиче веза која у Сједињеним Америчким Државама постоји између смртне казне и расне припадности, с једне стране, и континуиране медијске пропаганде

Стереотипи су суштински велики проблем савременог друштва, јер у великој мери ограничавају способност здраворазумског промишљања људи. Многим људима су стереотипи природна ствар, будући да су толико укорењени да се не поставља питање другачијег размишљања. У области криминалитета та „природност“ је нарочито опасна, јер погрешни закључци органа гоњења као и неосновани медијски прогон на основу стереотипа може појединце коштати много. Због тога је од виталног значаја да средства представљања, односно масовни медији, која су од суштинске важности за здраву демократију једне земље, у крајњој инстанци леже у рукама јавности, а не у рукама богате и неизабране елите.⁴⁵⁵

расног стереотипа и америчке културе уопште, с друге стране. Levinson J. D., Race, Death and the Complicitous Mind, *DePaul Law Review*, Vol. 58, 2009, стр. 603.

⁴⁵⁵ Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 207.

Глава III

Конкретни облици испољавања моралне панике у вези с насилничким криминалитетом

1. Стереотип крволочног злочинца (*predatory criminal*)

Најчешћи облици испољавања моралне панике су повезани с насилничким криминалитетом, а разлог за то јесте „способност“ те врсте криминалног деловања да изазове велику пажњу јавног мњења.⁴⁵⁶ Ниједан други облик криминалне активности није у толикој мери повезаном с питањем морала и напада на неке од основних вредности сваког модерног друштва.⁴⁵⁷ Сви облици испољавања моралне панике у вези са насиљем и стереотипи који су им својствени имају свој корен у стереотипу крволочног злочинца или предатора при чему такав суперпредаторски дискурс искривљује стварност.⁴⁵⁸

Злочини који доминирају у јавној свести и политичким дебатама, чији су актери предаторски злочинци, нису уобичајени већ најређи. Наша жеља да разумемо и контролишемо ове непредвидиве и неконтролисане злочинце постоји одувек и има одраза у значајном делу класичне литературе. Ипак, модерни масовни медији подигли су спектар предаторског злочинца од безначајног лика до обичног, стално присутног.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ О пренаглашености у медијском извештавању о насиљу у: Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 117.

⁴⁵⁷ Учиниоци насилничких кривичних дела држе нашу пажњу и терају нас да испитујемо сопствени осећај за моралност. Kosloski A., *Violent Offenders*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 16.

⁴⁵⁸ Moriearty P. L., *op. cit.*, стр. 849.

⁴⁵⁹ Surette R., *Predator Criminals as Media Icons*, *op. cit.*, стр. 131 и 132.

Најчешћа слика предаторског злочинца истиче његову различитост у односу на све остале „нормалне“ људе. Његова криминалност произилази из индивидуалних проблема. Своју криминалност он слободно бира при чему га ни на који начин не ограничавају нормална друштвена правила и вредности.⁴⁶⁰ Предатор је увек странац који се појављује изненада да би извршио злочин при чему одабир жртве углавном не подлеже неким посебним критеријумима. Жртве предатора су у већини случајева случајне, беспомоћне и невинне особе.⁴⁶¹

Временом се све више истиче њихова окупност и суровост што обичног човека наводи на закључак да су предатори све само не људи. У суштини то су злочинци који имају животињске, ирационалне и урођене предаторске карактеристике који чине насилне, неразумне и сензационалне злочине који се у јавности представљају као доминантан и горући проблем нације у вези с криминалитетом.⁴⁶²

Тако представљен предаторски злочинац доста личи на Ломброзовог рођеног или атавистичког злочинца и у том смислу он је упоређиван с дивљим људима па чак и зверима, јер је сам Ломброзо сматрао да најужаснији злочини имају своје порекло у анималним инстинктима.⁴⁶³ Такође, најчешћи медијски портрет серијских убица приказује их као животињске машине за убијање што их чини сличнијим неким средњовековним чудовиштима него људским преступницима.⁴⁶⁴

Најомиљенији предаторски злочини, судећи према различитим медијским садржајима, јесу серијска убистава и силовања. Пуно криминалистичких филмова и серија обрађује проблематику серијских убица и силоватеља, услед чега гледаоци стичу погрешан утисак како се полицијске активности углавном тичу проналажења таквих предаторских злочинаца. Појавом серијских убистава манипулишу медији и органи правосуђа. У том смислу оно што јавност зна о

⁴⁶⁰ *Ibid.*, стр. 134 и 135.

⁴⁶¹ *Ibid.*, стр. 135.

⁴⁶² Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 60.

⁴⁶³ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op.cit.*, стр. 168.

⁴⁶⁴ Ознака „серијски убица“ подразумева минимум учињена три убиства, период мировања између убистава, одабир жртава, криминална мотивација повезана с перверзним задовољством које није у претежној мери или није уопште рационално, затим *modus operandi* или психолошки односно бихејвиористички „знак“ који је толико типичан да је јединствен и који повезује међусобно два злочина. Montet L., Serial Killers, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 49 и даље.

серијским убиствима засновано је углавном на нетачним информацијама, митовима и сензационализму.⁴⁶⁵ Опседнутост медија серијским убицама нарочито је присутна у САД, где је веза између медија и серијских убица постала толико испреплетана да се почела описивати као „симбиотска“.⁴⁶⁶

Медијско представљање насиља карактерише дволичност: у телевизијским дебатама стручњаци су често позвани да укажу на растући проблем насилништва, да би убрзо након тога били приказивани филмови који као да славе његове најбруталније манифестације. У суштини највише се и приказују филмови чији једини садржај је насиље, а гледалац на телевизији види годишње много више филмова о серијским убиствима, него што их се у истом периоду одигра.⁴⁶⁷ Опседнутост медија предаторским злочинцима и њиховим злочинима доводи до тога да у јавном мњењу преовлађује схватање како се ради о честој појави. Истина је сасвим другачија, јер је учешће таквих злочина у укупној структури криминалитета статистички безначајно. Међутим, медији су успели да од једне ретке појаве у стварном свету, каква је насилни предаторски злочинац, направе уобичајену, стално присутну представу у конструисаној реалности.⁴⁶⁸ То је довело до тога да се људи ипак највише плаше таквих злочинаца и очекују од органа формалне контроле да предузму све што је могуће како би се такви случајеви спречили. Изгледа да се и поменути органи понашају у складу с доминантном медијском сликом, тако да велики део својих ресурса усмеравају за потребе сузбијања ретких предаторских злочина.⁴⁶⁹ Не треба занемарити утицај који криминалистички филмови и серије имају на припаднике тих органа. Многи вероватно себе замишљају у ситуацијама у којима се супростављају таквим предаторским злочинцима и успевају да изађу као победници. Међутим, они би као професионалци највише морали да буду свесни медијске конструкције предаторских злочина и реалности која је другачија.

⁴⁶⁵ Игњатовић Ђ., Серијска убиства, *in: Ревизија за криминологију и кривично право*, бр. 1-2, 2012, стр. 85.

⁴⁶⁶ Fox A. J. and Levin J., *Extreme killing: understanding serial and mass murder*, Los Angeles, 2012, стр. 8.

⁴⁶⁷ Игњатовић Ђ., Серијска убиства, *op. cit.*, стр. 101.

⁴⁶⁸ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 60.

⁴⁶⁹ „Икона“ предаторског криминалца довела је до тога да јавност има одређена очекивања од органа гоњења која се тичу сталне и појачане будности у вези с тим а истовремено тражећи да се занемаре друга кривична дела и други криминалци. Surette R., *The Media, the Public, the Criminal Justice Policy*, *op. cit.*, стр. 39.

Предаторски злочини се углавном представљају као резултат индивидуалне патологије предатора, а занемарују се у потпуности социјални, економски или политички чиниоци који су могли да имају утицај. У том смислу, конструисана медијска слика представља предаторе као резултат бизарних околности и индивидуалних дефеката, непоправљиво одвојене од друштва и вођене ванземаљским потребама.⁴⁷⁰ Такво дистанцирање од могућих социјалних чинилаца као потенцијалних узрочника предаторских злочина одговара званичним институцијама у једној држави, јер то значи да немају никакву одговорност за такве „индивидуалне“ поступке.

Једно од честих и омиљених медијских конструкција у вези с предаторима је истицање њихове наводне психичке абнормалности. Предатори се углавном називају психопатама иако већина њих није ни близу било какве психијатријске дијагнозе.⁴⁷¹ Таква конструкција се сасвим логично уклапа у створену медијску слику предатора која истиче њихову различитост у односу на остале људе. Чини се да јавност не може да прихвати било какво друго објашњење тих злочина што онда отвара полемику у вези с неопходношћу благовременог препознавања „абнормалности“ предатора. Погрешно поистовећивање предатора с психијатријским болесницима доноси неприлике овим другима, јер их тако стигматизирани већина доживљава као темпиране бомбе које сваког момента могу да експлодирају и изврше предаторски злочин.

2. Морална паника због насиља у породици

Концепт друштва ризика има значајну примену у анализи моралне панике у вези с породицом уопште а нарочито у контексту разматрања насиља у породици. Политичари и медијски коментатори често стварају спиралу значења у оквиру моралних дискурса повезаних с догађајима или тенденцијама које се узимају као примери неморала и насиља, а чији узрок је распад породице.⁴⁷²

⁴⁷⁰ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 63.

⁴⁷¹ Поједини, ретки случајеви повезаности менталних болести и тешких злочина доприносе ширењу предрасуда и стварању општег утиска да су такве особе веома опасне. Abondo M. et Le Gueut M., *Maladie mentale et crime*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 469 и даље.

⁴⁷² Томпсон К., *op. cit.*, стр. 99.

Нефункционалне породице се често окривљују за одступајућа понашања њених чланова, нарочито ако су деца актери тих понашања. Многобројна медијска истраживања спроводе се с намером да се по сваку цену пронађе веза између насилничког понашања деце и младих и одсуства родитељске бриге унутар породице. Та истраживања представљају обично само мали део много веће медијске кампање која се води с циљем сензационалистичког приказивања савремених породичних односа а све у циљу привлачења пажње.⁴⁷³

У литератури се могу пронаћи различити ставови по питању моралне панике у вези с насиљем у породици. Поједини аутори истичу да се медији ретко баве уобичајеним случајевима насиља у породици (лакшим облицима који су пре свега усмерени на жене и децу). С друге стране, указује се на велику заинтересованост медија када су у питању најтежи облици насиља у породици који за последицу имају смрт или тешко повређивање члана породице, убиство и самоубиство супружника (садашњих и бивших), као и за случајеве када су актери славне личности.⁴⁷⁴

Медијима одговарају моралне панике, јер уз помоћ њих одржавају потребан рејтинг. У Великој Британији дневни лист *Daily Mail* љутито је реаговао на помен било каквог истраживања које би могло да ослаби моралну панику због пропадања и расула породице. Наводни пораст сексуалног злостављања у оквиру породице током осамдесетих и деведесетих година прошлог века, изазвао је моралну панику која траје до данас.⁴⁷⁵

Код нас се ситуација у том погледу донекле разликује. Анализа извештавања медија о насиљу у породици показује одређене специфичности. Пре свега треба напоменути да је насиље у породици релативно ново кривично дело у кривичном законодавству Републике Србије јер је по први пут уведено марта

⁴⁷³ У литератури се могу пронаћи примери медијских кампања у Великој Британији који означавају појаву моралне панике настале услед слома породице као узрока вишеструких неприлика, укључујући и насиље. Прва кампања тиче се „социјалних мањина“ и покренута је у *The Sunday Times*-у 1989. године. Другу је покренуо *Daily Mail* против Закона о породичним домовима и насиљу у кругу породице, 1995. године. *Ibid.*, стр. 101 и даље.

⁴⁷⁴ Boyle K., *op.cit.*, стр. 85.

⁴⁷⁵ Пример за то су новински чланци који су подржавали идеју о распрострањеном злостављању деце, при чему је као симбол проблема истакнут инцестуозни отац који је био заштићен од могуће казне због скептичности „патријархалних“ полицијских служби, медија и политичара који су одбијали да верују сведочењима деце. Видети више у: Томпсон К., *op.cit.* стр. 120 и 121.

2002. године изменама⁴⁷⁶ тадашњег КЗ-а⁴⁷⁷ (чл. 118а). Кривичним делом насиље у породици штите се породица и породични односи и оно има неколико облика.⁴⁷⁸ Увођење ове инкриминације представља допринос представница феминистичког покрета.⁴⁷⁹

Без обзира на различите законодавне могућности које су раније стајале на располагању органима гоњења, неспоран је значај инкриминисања насиља у породици. Овај феномен је тако постао видљивији јер је област брака и породичних односа одувек третирана као претежно приватна сфера појединаца у коју се ретко интервенисало, па су тако и случајеви насилничког понашања у оквиру ње били табу тема. О томе се није много ни говорило и углавном је остављано њеним актерима, насилнику и жртви, да сами „реше“ своје проблеме. Осим промена набоље, инкриминисање насиља у породици и подизање свести у јавности о важности решавања овог проблема донели су и неке негативне појаве.

Након потпуне тишине у погледу приче о насиљу у породици, у нашој земљи је пре петнаестак година започео период интезивног и сталног бављења овом темом. Изношење података о размерама и карактеристикама насиља у породици требало је да подигне свест читавог друштва, како органа задужених за сузбијање криминалитета, тако и обичних грађана. Међутим, извештавање о насиљу у породици је у једном тренутку постало пренаглашено. Јавност је почела да стиче утисак да је насиље у породици релативно нов феномен односно да раније није постојао или да је био присутан у много мањој мери. Протеком времена је обична забринутост прерасла у моралну панику са свим својим последицама које из тога произилазе.

Сензационалистичко извештавање о најтежим облицима насиља у породици створило је искривљену слику проблема. То је постигнуто стављањем

⁴⁷⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије („Службени гласник РС“, број 10/02).

⁴⁷⁷ Кривични закон Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 26/77, 28/77 – испр., 43/77 – испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС“, бр. 16/90, 26/91 – одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 – одлука УС РС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/992, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 – испр., 80/02 др. закон, 39/03 и 67/03).

⁴⁷⁸ Стојановић З. и Делић Н., *Кривично право – посебни део*, Београд, 2013, стр. 108 и даље.

⁴⁷⁹ У Србији је увођење кривичног дела насиље у породици заслуга деценијске активности свеукупног женског покрета Србије. Константиновић Вилић С. и Петрушић Н., *Извод из студије-Кривично дело насиља у породици - правна пракса у Републици Србији*, Београд, 2005. <http://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/studija-beograd.pdf> (доступно дана 05.05.2015. године).

таквих вести на насловне новинске стране и посвећивањем великог простора тим случајевима, а неретко је праћено и одговарајућим визуелним садржајима који су додатно доприносили уверљивости.⁴⁸⁰ На тај начин су релативно ретки случајеви насиља у породици представљени обичним људима као уобичајена појава која сваким даном постаје све израженија.

2.1. Стереотип мушкарца насилника

Погрешно је насиље у породици сматрати само обликом насиља над женама, што се иначе може уочити у радовима многих аутора. Неспорно је да су мушкарци у већини случајева насилници што потврђују и званични статистички подаци. Међутим, стварање стереотипа мушкарца насилника може да доведе до низа негативних последица.

Један од могућих проблема је аутоматско сваљивање кривице на мушкарца чим се дође до сазнања да се догодило неко насиље у породици. У таквим ситуацијама медији обично поjure да доделе улоге насилника и жртве по унапред установљеном образцу не чекајући званичне информације од надлежних органа, пре свега полиције. Уколико се догоди грешка у медијском извештају о конкретном догађају, никаква каснија интервенција и другачије извештавање истог медија неће моћи у потпуности да избрише негативну слику која је створена о првобитно означеном „насилнику“.

Велики проблем представља и стереотипно размишљање органа формалне контроле који приликом расветљавања случајева насиља у породици потенцијалне насилнике по правилу траже међу мушкарцима. Такво размишљање је одраз генералног става јавности по питању проблема насиља у породици које се одржава непромењеном медијском сликом. У складу с тим треба истаћи још један аспект проблема стереотипног представљања мушкарца као насилника који се огледа у томе да се не верује мушкарцима када се осмеле да пријаве насиље у породици у којем су они жртве. Мушкарци неретко доживе да у таквој ситуацији буду исмејани, а може се догодити и да буду ухапшени уместо заштићени. Због

⁴⁸⁰ Лакши облици насиља у породици интересантни су медијима само ако су актери познате личности или имају висок друштвени положај. Voyle K., *op. cit.*, стр. 86.

свега наведеног многи мушкарци не пријављују насиље у породици, а последица тога је велика тамна бројка насиља у породици у којем су мушкарци жртве.⁴⁸¹

С обзиром на то да улога насилника не припада ексклузивно мушкарцима, поставља се питање медијског представљања жена као учинилаца насиља у породици. Полазна премиса је да се у складу с доминантним дискурсом мушки и женски криминалитет објашњавају на различите начине. Уобичајене претпоставке о родним улогама и „пожељном“ понашању жена и мушкараца се испољавају у начину на који медији извештавају о криминалитету и криминалцима као и стереотипном представљању жена.⁴⁸² Женско насиље над мушкарцима медији углавном занемарују што може у јавности да створи утисак да ту нема никаквог проблема.⁴⁸³

Научно бављење проблематиком насиља у породици обилује радовима који потенцирају искључиво насиље мушкараца над женама и децом, док се осуђује сваки покушај скретања пажње на феномен мушке виктимизације у оквиру породице. Један од ретких примера бављења проблемом женског насиља над мушким партнерима представљају радови Мари Штрауса (*Murray Straus*). Он је био један од зачетника истраживања о насиљу у породици уопште, јер је међу првима указивао на стварне размере тог феномена. Штраус је сматрао да медији не успевају да извештавају ефикасно о размерама и озбиљности женског насиља у контексту партнерских односа. Мушко насиље над женама ствара огромно интересовање штампе и јавности, док породично насиље жена има очигледно мали утицај.⁴⁸⁴ Штраус је уочио да је почетком 70-их година прошлог века дошло до наглог пораста интересовања за феномен насиља у породици у Америци што је резултирало спровођењем различитих истраживања с циљем да се потврде полазне претпоставке о мушком насиљу и његовом сталном порасту, уз незаобилазну помоћ медија.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ Иако нека новија истраживања показују да мушкарци чине око 8% виктимизоване популације, ова категорија жртава није у науци завредила ни део пажње која се поклања мањинским групама чији проценат у популацији се креће око наведеног броја. Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 115.

⁴⁸² Howitt D., *op. cit.*, стр. 125.

⁴⁸³ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 77 и 78.

⁴⁸⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 126.

⁴⁸⁵ Strauss A. M., Sociological Research and Social Policy: The Case of Family Violence, *Sociological Forum*, Vol. 7, No. 2, 1992, стр. 211. <http://gauss.unh.edu/~mas2/F33.pdf> (доступно дана 13.05.2015).

2.2. Стереотип жртве насиља у породици

Жене и деца су несумњиво у највећем броју случајева жртве насиља у породици и у том смислу треба истаћи позитивни аспект јавног указивања на овај проблем. Од кад су медији почели интезивно да се баве овом проблематиком, многи непознати случајеви насиља у породици су откривени. Неки од њих су подразумевали дугогодишње насиље које се испољавало на различите начине. Међутим, поред позитивног учинка појачане медијске заинтересованости за случајеве насиља над женама и децом, неминовно су уследила и претеривања што се одразило и на разумевање ове проблематике од стране јавности.⁴⁸⁶

Фокусираност медија само на најтеже облике насиља над женама и децом највише је допринела стварању моралне панике. Поред свих облика у којима се може испољити насиље у породици (психичко, физичко, сексуално), највише се извештава о сексуалном насиљу. Већина људи има релативно нормалне породичне односе и не могу да замисле да се овакве страшне ствари догађају. Међутим, континуираним праћењем медијских садржаја који се баве насиљем у породици почињу да размишљају о свему томе као појави која дефинитивно постоји и чије се размере сваким даном повећавају.

Морална паника у вези с насиљем у породици подразумева и пренаглашено медијско извештавање о размерама свеукупног злостављања деце у оквиру породице. Повод за такво извештавање обично су јавно представљени резултати истраживања различитих организација из невладиног сектора, иако се у неким случајевима помињу и подаци званичних органа задужених за праћење стања у породицама. У вези с оваквим медијским извештавањем постоји неколико проблема. Оно што је превасходно спорно односи се на веродостојност изнетих података. Често се паушално износе подаци што је у најмању руку неозбиљно и наноси велику штету имиџу породице у јавности односно слаби и положај родитеља који су одговорни за своју децу.

⁴⁸⁶ Стереотипно представљање жртва насиља у породици нарочито је изражено у неким срединама. Тако је у Америци доминантан дискурс о белим женама жртвама насиља у породици, обично припадницама средњег или вишег слоја а занемарују се остале женске жртве. Насупрот томе, већу шансу да буду ухапшени због насиља у породици имају мушкарци припадници мањинских група што је својеврсни парадокс. Gruber A., *The Feminist War on Crime, Iowa Law Review*, 2007, стр. 797 и 798.

Континуирано објављивање таквих текстова чини дискурс о угрожености деце у примарним породицама, а у његовом настанку главну улогу имају одређене интересне групе које на тај начин остварују своје циљеве. Доминација таквог дискурса довела је до израде Преднацрта грађанског законика који садржи одредбу којом се родитељу забрањује свако телесно кажњавање детета, чак и у процесу васпитања што је довело до бурне реакције дела стручне јавности.⁴⁸⁷

Треба се осврнути на још један аспект медијског извештавања о деци жртвама насиља у породици када је насилник особа мушког пола. У таквим случајевима поставља се питање улоге мајке у читавом догађају. Жене се у том контексту обично представљају као пасивне, немоћне особе које су неретко и саме жртве. Медијски наслови и текстови тек узгред помињу одговорност мајке чак и када је вероватно да она постоји.

У литератури је изнет став да медији немају једнак однос према свим случајевима дечје виктимизације у оквиру породице будући да су одређена деца „идеалније“ жртве него друга.⁴⁸⁸ Медији неће третирати на исти начин случај злостављања ромског детета из картон насеља и случај злостављања белог детета које живи у урбаној средини у просечним условима. Јавност ће без претераног узбуђења прокоментарисати први случај, сматрајући да то није ништа неочекивано. У другом случају очекивана реакција је знатно другачија јер су околности ближе већини људи. Сама помисао на „близину“ дешавања изазива код људи истовремено страх и заинтересованост, а медији поново препознају тај битан моменат за успех неке приче и непогрешиво инсистирају на томе докле год има новог и занимљивог материјала и док постоји та заинтересованост.

⁴⁸⁷ Психотерапеут Зоран Миливојевић сматра да је на тај начин неоправдано изједначена телесна казна са злостављањем деце и насиљем. Уколико се родитељима забрани телесно кажњавање властите деце доћи ће до анархије у породицама, до даљег слабљења моћи родитеља, а раста моћи детета. На тај начин ће се повећати „нова патологија“ до које доводи „ново васпитање“ у смислу размажене и презаштићене деце која имају проблема да одрасту у функционалне одрасле особе. <http://srbin.info/2014/12/22/prva-i-druga-srbija-u-ratu-ko-razara-srpsku-porodicu/> (доступно дана: 08.05.2015).

Ово питање је регулисано у многим међународним конвенцијама, између осталог и у Европској конвенцији о људским правима па у том смислу постоји и одговарајућа пракса Европског суда за људска права. Видети о томе у: Herzog-Evans M., Corporal punishment against children: legal aspects, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 392 и даље. О историјском аспекту забране телесног кажњавања деце и разлозима за њено увођење у: Manuel O., Abolitionist countries, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen Vol. 1, 2010, стр. 413 и даље.

⁴⁸⁸ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 94.

Кад је у питању стереотипно представљање жена жртава насиља у породици, посебно треба размотрити случајеве жена које су убиле или повредиле на други начин мушкарце који су злостављали њих и/или њихову децу. У јавности ће те жене слично као и оне које су жртве убиства, силовања или насиља у породици, неретко бити благонаклоно третиране под условом да на одговарајући начин заузимају (или би могле да заузимају) своје уобичајено женско место.⁴⁸⁹ Оне ће бити сматране као жртве у случајевима када се јавност убеди у постојање „синдрома злостављане жене“ који служи као оправдање за извршено убиство или nanoшење тешких повреда мушкарцу злостављачу.

Жене које се не уклапају у овај стереотип ће, без обзира на чињенично стање имати гори јавни третман него мушкарци извршиоци поменутих кривичних дела. Оне представљају персонификацију „лоших супруга“ без обзира на евентуалну провокацију која је довела до вршења злочина. С обзиром да су насиље и агресија саставни део концепта мушкости насилна жена је двоструко крива будући да је повредила норме кривичног права и норме пола. Због тога није реткост да се злочини жена доживљавају као бруталнији у односу на исте злочине мушкараца.⁴⁹⁰

У литератури је изражен став и о постојању феномена „злостављаног мужа“ што је изазвало бурну реакцију доминантне струје. Та идеја је извргнута руглу, оспорена је и омаловажавана. Интересовање за феномен „злостављаног мужа“ је започело након објављивања чланка Сузан Штајнмец (*Suzanne Steinmetz*) под називом *The Battered Husband Syndrome*⁴⁹¹ у којем се кренуло од идентичне полазне тачке, као и кад се ради о „злостављаној жени“. Међутим, за разлику од концепта „злостављане жене“ идеја о злостављаном мушкарцу није много заживела. Разлоге за то треба тражити у недостатку јавне подршке тој идеји, што подразумева и улогу медија у томе, као и снажном противљењу женског покрета

⁴⁸⁹ Boyle K., *op. cit.*, стр. 103.

⁴⁹⁰ *Ibid.*, стр. 96-98. О искривљеној перцепцији жена које предузимају екстремно насиље у смислу да се представљају као више зле него мушкарци убице у: Walklate S., *Criminology and Feminism*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 85.

⁴⁹¹ Steinmetz K.S., *The Battered Husband Syndrome*, *Victimology: An International Journal*, Volume 2, 1977-78, No. 3-4, pp. 499 и даље. http://www.papa-help.ch/downloads/Steinmetz_The_Battered_Husband_Syndrome.pdf (доступно дана: 13.05.2015)

који је сматрао да би промоција таквог приступа скренула пажњу и финансијска средства са жена које су „праве“ жртве насиља у породици.⁴⁹²

Стиче се утисак да се научно бављење проблематиком насиља у породици и положајем свих чланова породице у том смислу, своди на супростављање крајњих теоријских полазишта - феминистичког и антифеминистичког. Чињеница је и да постоје мушкарци који доживе насиље у породици које може бити дубоко забрињавајуће и потенцијално поражавајуће. У теорији ипак преовлађује став да се женска виктимизација код куће понавља више пута, дуже одржава, озбиљнија је, страшнија и више узнемирава а такође и да је разнолика за разлику од мушке. Истиче се и да се она обично одиграва у контексту који подразумева мушко насиље као рутину.⁴⁹³ Међутим, чини се да је за будућност породице и брака као институција, посебно опасан став који те сфере представља као подручја у којима се испољава насиље, сексуална злоупотреба и убиство.⁴⁹⁴ На тај начин се наука уместо да се бори против предрасуда и стереотипа, користи за њихово појачавање. Није добро посматрати традиционалну породицу и традиционалне родне улоге на искључив начин као нешто што је *a priori* негативно. Исто тако не постоје гаранције да ће живот људи у модерним заједницама и промењене родне улоге донети увек само нешто позитивно. Објективност и умереност је кључ за исправно сагледавање сваког проблема.

3. Морална паника у вези са силовањем

Силовање је најтеже кривично дело против полне слободе појединаца без обзира на пол. Границе кривичноправне заштите код нас у овој области шириле су се последњих тринаест година обухватајући тако и облике који раније нису били санкционисани, а између осталог и силовање у браку и силовање мушкараца.⁴⁹⁵ Силовање жене с којој учинилац живи у брачној заједници

⁴⁹² Howitt D., *op. cit.*, стр. 127.

⁴⁹³ Wykes M., and Welsh K., *op. cit.*, стр. 47.

⁴⁹⁴ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 121.

⁴⁹⁵ Велику заслугу за промене у сфери регулисања силовања у многим државама имају феминисткиње које су нарочито допринеле скретању пажње на проблем силовања жена у браку. Soothill K., Walby S. and Bagguley P., Judges, the Media, and Rape, *Journal of Law and Society*, 1990, стр. 211.

предвиђено је први пут 2002. године Законом о изменама и допунама⁴⁹⁶ тадашњег КЗ-а.⁴⁹⁷ Највећи помак у том погледу догодио се ступањем на снагу важећег КЗ-а⁴⁹⁸ који је највише проширио кривично дело силовање предвиђајући да и извршилац и пасивни субјект могу бити лица оба пола, а радња извршења осим обљубе обухвата и с њом изједначен чин, што представља радњу некадашњег кривичног дела противприродни блуд.⁴⁹⁹

Медијска слика силовања је конструкција настала на многобројним митовима и заблудама. За многе људе, као и медије, силовање је највише повезано с потребом задовољења сексуалне потребе особе која тај акт предузима.⁵⁰⁰ Иако се подразумева да то задовољење садржи и испољавање агресије, акценат се ипак ставља на сексуалну равн, чиме се силовању одузима много од озбиљности која је повезана с њим. Наиме, суштина силовања није сексуално задовољење агресивним путем, већ испољавање агресије сексуалним путем. Многи истраживачи тврде да силоватељ и није мотивисан за секс, већ да демонстрира бес и мржњу тако да је његов циљ контрола, деградација и понижење жртве.⁵⁰¹

Митови о силовању су веровања која погодују његовом вршењу и често су део медијске слике силовања, а нарочито оне која је заступљена у телевизијским драмама. У том смислу је један од најчешћих митова да су жртве силовања у најмању руку делимично одговорне за своју виктимизацију.⁵⁰² Медијско извештавање о силовању је обично сет менталних и вербалних клишеа, при чему се приказивање злочина врши на унапред одређен начин без обзира на посебност конкретног случаја или је чак у супротности с уверењима новинара који о томе извештава. То се чини кроз избор одговарајућег речника и материјала који ће бити

⁴⁹⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије („Службени гласник РС“, број 10/02).

⁴⁹⁷ Кривични закон Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 26/77, 28/77 – испр., 43/77 – испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС“, бр. 16/90, 26/91 – одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 – одлука УС РС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/992, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 – испр., 80/02 др. закон, 39/03 и 67/03).

⁴⁹⁸ Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14).

⁴⁹⁹ Стојановић З. и Делић Н., *op. cit.*, стр. 74.

⁵⁰⁰ Howitt D., *op. cit.*, стр. 91.

⁵⁰¹ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 113.

⁵⁰² Howitt D., *op. cit.*, стр. 95.

искоришћени за прављење вести, а све то је углавном резултат несвесних процеса.⁵⁰³

Жртве силовања (овде се пре свега мисли на жене) се углавном стереотипно представљају подвођењем под један или више од три основна типа: (1) хистерична жена; (2) промискуитетна прљава жена; или (3) манипулативна жена.⁵⁰⁴ Сврставање жртава у неку од те три групе има за циљ да образложи тврдње да се ради о лажним оптужбама на рачун мушкараца. Уколико неку жену није могуће сврстати ни у једну групу, тада се силовање објашњава сексуалном наивношћу конкретне жене која је можда ненамерно охрабрила учиниоца да је силује. Такође, различити делови у новинама користе се за извештавање о осуђујућим пресудама за силовање у односу на ослобађајуће пресуде. Ослобађајуће пресуде имају већу вредност, обично се нађу на насловној страни, за разлику од осуђујуће пресуде која добије место негде у средини новина. Ипак, постоји и изузетак. Осуде које се односе на мушкараце који испуњавају стереотип силоватеља (психопата и странац) наћи ће се по правилу на насловној страни.

Морална паника у вези са силовањем јавља се периодично, обично подстакнута неким актуелним догађајем који изазива велику пажњу јавности. Медији у највећој мери генеришу страх од силовања и других врста сексуалних деликата захваљујући искривљеној перцепцији потенцијалних силоватеља и претераним потенцирањем ризика од виктимизације. Медији су генерално опседнути концептом „опасних странаца“ чиме се стиче погрешан утисак да је јавна сфера несигурна, за разлику од приватне, што утиче на доношење владиних одлука у погледу распоређивања новчаних средстава за увођење веома видљивих превентивних мера (као што је улично осветљење или камере).⁵⁰⁵

⁵⁰³ Benedict H., *Virgin or Vamp: How the Press Covers Sex Crimes*, New York, 1992, стр. 266, наведено према: Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op.cit.*, стр. 29.

⁵⁰⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 122 и 123.

⁵⁰⁵ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 49. Такође, масовно увођење видљивих превентивних мера поставља питање границе дозвољеног задирања у права и слободе грађана. Противници такве праксе истичу да се тако повређује право на приватност и анонимност док с друге стране постоји став да је масовно посматрање неопходно у циљу превенције криминалитета и хватања учинилаца кривичних дела. Capers B., *Crime, Surveillance, and Communities*, in: *Fordham Urb. L.J.*, Vol. XV, 2013, стр. 960. У литератури се могу пронаћи и анализе ефикасности поменутих превентивних мера (камера, улично осветљења и сл.). Perry E. A., *Scientific Research in Criminology*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 288-290.

Медијски „популарни“ случајеви силовања требало би да задовоље неки од следећих критеријума: напад странца, међуетнички или међурасни напад, сексуално убиство, серијско силовање, напади на децу, напади на старије особе, институционално злостављање (нпр. у оквиру домова за негу), напади који резултирају спровођењем кривичног поступка, напади који имају за последицу озбиљну физичку повреду, случајеви у којима је пристанак оспорен или случајеви који се односе на славне или особе које имају висок друштвени статус.⁵⁰⁶

Медијски интересантни случајеви силовања који активирају уснулу моралну панику често подстакну многобројне јавне расправе на тему ефикаснијег сузбијање те појаве. Имајући у виду нашу реалност, те расправе обично иду у правцу промовисања агресивнијих начина решавања проблема, попут хемијске кастрације. Заговорници увођења таквих мера очекивано имају и своје противнике, при чему и једни и други своје јавне наступе користе, између осталог, за промовисање идеологије коју заступају. Сучељавање различитих идеолошких приступа може понекад бити подстакнуто актуелним судским процесом који изазива велику пажњу јавности. Таква суђења представљају својеврсну арену у којој слабија страна (политички пре свега) покреће питања која, у „нормалним“ околностима не би завредила пажњу јавности.⁵⁰⁷ Медији обично реагују на таква искакања, јер она уносе динамику у извештавање о конкретном случају а то додатно обезбеђује простор слабијој страни да искаже свој став.⁵⁰⁸

Осим силовања жена од стране мушкараца, што је уједно и традиционални и најчешћи облик овог кривичног дела, медији скоро и да не обраћају пажњу на остале облике силовања. Такође, примећује се да се у медијима олако износи тврдња да је сексуално и свако друго насиље над мушкарцима много мањег значаја од оног које се врши над женама. То додатно утиче на мушкарце да не пријављују сопствену виктимизацију, а последица је велика тамна бројка у овој сфери.

⁵⁰⁶ Boyle K., *op. cit.*, стр. 68 и 69.

⁵⁰⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 123.

⁵⁰⁸ У литератури постоји став да одговарајућа медијска пажња у вези са силовањем не мора да доведе до исте такве реакције јавности која би резултирала моралном паником и последично неком реформом у области кривичног законодавства. Burchfield K., Sample L. L. And Lytle R., Public Interest in Sex Offenders: A Perpetual Panic?, *in: Criminology, Criminal Justice Law, & Society*, Volume 15, Issue 3, 2014, стр. 98.

3.1. Стереотип силоватеља

Многобројна истраживања показала су значајан раскорак између медијске конструкције типичног силоватеља и реалности која се може утврдити увидом у статистичке податке званичних органа. Медији често указују на опасност која прети од неизмерно проблематичних особа и патолошких појединаца: праве се инсинуације да силовања чине ментално болесне или бизарне индивидуе, на пример.⁵⁰⁹ Мит о силоватељу као ненормалној особи може се пронаћи и у изјавама представника власти чиме се остварује вероватно кључан допринос у настанку моралне панике.⁵¹⁰ У том смислу често се користи термин *психопата* како би се јавности представио типични силоватељ. Међутим, дијагнозу болести када су силоватељи у питању постављају лекари одговарајуће специјалности (углавном психијатри).⁵¹¹ Чињеница је да лекари код малог броја силоватеља утврде ненормалност која је могла да утиче на вршење дела али тај лако проверљив и доступан податак медији стално игноришу када извештавају о случајевима силовања.⁵¹²

Медији често користе конструкције као што су: сексуална звер, сексуални ђаво или сексуално чудовиште.⁵¹³ Такво стереотипно представљање силоватеља као ненормалне особе изгледа као тврдња да он припада друштвено изолованој групи која се психолошки разликује од других мушкараца.⁵¹⁴ Сексуална звер је особа која је неопозиво „другачија“, различита од нас „нормалних“, а уколико се утврди да припада некој мањинској етничкој групи онда се та околност посебно наглашава.⁵¹⁵ Тако се заокружује стереотип силоватеља који је истовремено странац, ненормалан и припадник неке мањинске групе. У Америци ће „на удару“

⁵⁰⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 121.

⁵¹⁰ Burchfield K., Sample L. L. and Lytle R., *op. cit.*, стр. 109.

⁵¹¹ О повезаности сексуалних кривичних дела и менталних и сексуалних поремећаја у: Koenraadt F., The Relative Position of Crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 104 и 105.

⁵¹² Кроз истраживања је потврђено да сексуални делинквенти и не представљају неку јасно издвојену групу у односу на осталу популацију, као и да су тежи психички поремећаји међу њима релативно ретки. Стојановић З. и Делић Н., *op. cit.*, стр. 73.

⁵¹³ Howitt D., *op. cit.*, стр. 94.

⁵¹⁴ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op.cit.*, стр. 113.

⁵¹⁵ Boyle K., *op. cit.*, стр. 69.

органа формалне контроле бити црнци и хиспаноамериканци,⁵¹⁶ док су код нас у сличном положају нпр. припадници ромске популације.

Имајући у виду да постоји велика тамна бројка у погледу силовања која се догоде у партнерским односима (брачним и ванбрачним), као и у другим случајевима где жртва познаје учиниоца, може се закључити да су размере погрешног медијског представљања силовања још веће. Медији третирају потпуно другачије случајеве силовања које су учинили мушкарци које су жртве познавале, а један од разлога је што постоји велика вероватноћа да ће наводи кривичне оптужбе бити оспорени на суду. Ови случајеви се често реконструишу од стране одбране и медија као добровољни секс од којег су потом жене одустале.⁵¹⁷ Оптужени се представљају као „нормални“ мушкарци, збуњени губитници у сексуалном рату, дезоријентисани због промена у полним улогама и друштвеним очекивањима. Силовање у браку, силовање на „састанку“ и сексуално узнемиравање популарно се објашњавају као пропуст у комуникацији између мушкарца и жене, а то значи да би оба пола требало да преузму заједничку одговорност за решавање те конфузије.⁵¹⁸ Неке феминисткиње сматрају да је термин силовање на „састанку“ медијска конструкција настала како би се суптилно довело у питање учињено силовање чиме се олакшава представљање жена као сексуалних објеката.⁵¹⁹

Медијима је посебно интересантна комбинација секса и насиља која постоји у случајевима сексуално мотивисаних убистава. Иако су таква дела веома

⁵¹⁶ Стереотипно представљање црнаца у контексту силовања подразумева укључивање додатних „показатеља“, као што је слушање реп музике. Evans C. J., *A Criminal Justice System Without Justice: The News Media, Sports Media, & Rap's Influence on Racial Crime Disparities, Race & Social Justice Law Review*, University of Miami, 2015, стр. 133-135. Међутим, постоје и другачији примери. Тако се у Америци, супротно установљеном стереотипу, догодио случај неоснованих оптужби за силовање који је подразумевао замењене улоге у расном контексту. То је познати случај *Duke*. О медијском извештавању у том случају у: Subotnik D., *The Duke Rape Case Five Years Later: Lessons for the Academy, the Media, and the Criminal Justice System*, *Akron Law Review*, Vol. 45, 2012, стр. 883 и даље. О стереотипном понашању припадника органа формалне социјалне контроле у Сједињеним Америчким Државама, нарочито судија, у расном контексту (прим. силовања од стране малолетника) у: Fortunato S. J., *Judges, Racism, and the Problem of Actual Innocence*, *Maine Law Review*, Vol. 57, No. 2, 2005, стр. 488 и 489.

⁵¹⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 94.

⁵¹⁸ Boyle K., *op. cit.*, стр. 74. Еволуција у разумевању силовања се догодила на западу током 80-их година прошлог века када се почело говорити и о тим другим, мање популарним, случајевима силовања, попут силовања у браку. Suran E., *Title XI and Social Media: Going Beyond the Law*, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 21, 2014, стр. 277.

⁵¹⁹ Boyle K., *op. cit.*, стр. 81.

ретка, то не спречава медије да им посвете значајан део простора.⁵²⁰ Повезивањем секса и насиља добија се моћна комбинација која медијима служи за илустрацију величине ризика који прети женама. У том смислу, главни пример вредне вести је фигура компулсивног мушког усамљеног ловца који вођен сексуалном жељом проналази свој излаз у убиству невинне жртве.⁵²¹

3.2. Стереотип жене жртве силовања

Различити чиниоци утичу на погрешну представу о женама жртвама силовања. Један од проблема је различито представљање жена жртава силовања према томе чиме се баве и/или какав им је углед. Представа о женским жртвама је функција изворне мушке доминације која дели жене на девице и курве или добре и лоше девојке односно категорије које су засноване на културним стереотипима, митовима и претпоставкама о исправној женској улози.⁵²² То нарочито долази до изражаја када су жртве силовања проститутке којима се често негира право да буду жртве у складу с концептом доприноса жртве извршењу дела. Чак и кад су „обичне“ жене жртве силовања, постоји тенденција да буду еротизоване.⁵²³ Одбрана окривљеног за силовање потрудиће се да пронађе макар и мали детаљ који указује на „неприхватљиво“ понашање жртве за који се потом и медији заинтересују. То може да буде нешто везано за изглед жртве (нпр. ношење мини сукње или нападна шминка) или нека „мрља“ из прошлости. Све то свакако није релевантно у конкретном случају, али је ефикасно јер скреће пажњу с окривљеног на жртву која се на тај начин приморава да оправдава своје „неприхватљиво“ понашање.

Доминантан дискурс о силовању дакле гласи да само наивне и/или невинне жртве могу бити жртве силовања.⁵²⁴ У поротном систему суђења то је израженије,

⁵²⁰ Иако су ретка, сексуална убиства изазивају велики страх због тога што су очигледно насумична и ничим изазвана. Koenraadt F., *Sexual Homicide*, in: Herzog-Evans, M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 117.

⁵²¹ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 48.

⁵²² Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 106 и 107.

⁵²³ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 48.

⁵²⁴ Жртве које се не уклапају у поменути стереотип сматрају се одговорним за своју виктимизацију док се истовремено умањује или ублажава одговорност учиниоца. Dowler K., Fleming T. et Muzzati

јер се од пороте тражи да одлучи, не да ли је жена била силована, већ да ли треба да буде законски заштићена односно да ли се ради о жени која има „потенцијал да буде силована“.⁵²⁵ Такав однос према жртвама силовања доводи до појаве секундарне виктимизације која подразумева поновно проживљавање сопствене виктимизације која настаје пре свега у контексту испитивања које се предузима у кривичном поступку. Такав однос правосуђа према жртвама силовања утиче и на медијско бављење жртвом. Уколико се медији приклоне поменутом третирању жртве, даће значајан допринос појави секундарне виктимизације. У литератури се истиче значај примереног извештавања са суђења о силовању, а то може довести до промене јавне перспективе о женама жртвама у смислу њиховог третирања на мање непријатељски начин.⁵²⁶ Имајући у виду атмосферу каква постоји на многим суђењима за силовање, новинари треба да имају критички однос према свему што виде и чују на тим суђењима, да би својим извештавањем донекле допринели промени јавне свести.⁵²⁷

Благонаклон став према женама жртвама силовања медији показују углавном у следећим случајевима: напад странца, нападач је другачије расе, класе и/или етничке групе, жртва је веома млада или веома стара, жртва се понаша у складу с конвенционалним родним улогама, оружје је коришћено приликом напада, жена је убијена, жена је извршила самоубиство и њен нападач је серијски силоватељ.⁵²⁸

У литератури се може пронаћи став да је у медијском извештавању о силовању значајна употреба синтаксе за перцепцију жена као жртва.⁵²⁹ Различит утисак на аудиторијум оставља употреба активног од употребе пасивног говора у извештавању о силовању. Постоји разлика између нпр. *Силована у лифту усред бела дана* (Блиц, 24.12.2009) или исте реченице конструисане у активном облику - *Непознати мушкарац је силовао жену у лифту усред бела дана*. Ове промене у

L. S., La construction sociale du crime: les medias, le crime et la culture populaire, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*, 2006, стр. 841.

⁵²⁵ Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 127.

⁵²⁶ Howitt D., *op. cit.*, стр. 124.

⁵²⁷ Медији омогућавају јавности да буде упозната с дешавањима у судници. У том смислу постоји став да је важно упознати јавност са садржином изјава које дају судије у вези са одређеним случајевима силовања јер то на неки начин одражава доминантан однос полиције и правосуђа према жртвама силовања. Soothill K., Walby S. and Bagguley P., *op. cit.*, стр. 212 и 213.

⁵²⁸ Boyle K., *op. cit.*, стр. 79.

⁵²⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 93.

синтакси, иако незнатне, суштински утичу на субјективно разумевање извештавања о силовању од стране читалаца, гледалаца и слушалаца. Када се користи пасиван говор тада мушкарци обично имају склоност (не и жене) да припишу мању штету жртви и мању одговорност учиниоцу овог насилничког акта над женом.⁵³⁰ Оба пола више прихватају насиље над женама ако се уместо пасивног користи активан говор. Чињеница је да медији више користе пасиван говор када извештавају о насилничким кривичним делима где су жене жртве, што даје основа за закључак о постојању искривљене перцепције кад је силовање у питању. Такође, новинари често користе неадекватне термине који имају сексуалну конотацију иако је силовање насилнички акт па је свако коришћење сексуалних термина израз непоштовања жртве силовања и може лоше утицати на њу. У литератури се истиче да уместо описа силовања коришћењем израза „имао секс са“ што би подразумевало постојање жртвиног пристанка, треба употребљавати израз „пенетрација“ или неки други реалистичнији израз који би на прави начин описао оно што се догодило, а то је силовање.⁵³¹

Представљање жена жртава силовања на искривљен начин резултат је замењеног дискурса у којем се често ставља акценат на допринос жене извршењу силовања, а занемарује чињеница да је над њом примењено насиље и да за то насилник треба да одговара без обзира на околности конкретног случаја. Стигматизација жена путем доминантног медијског извештавања о жртвама сексуалних кривичних дела уопште а нарочито жртвама силовања нестаће тек када се те жртве буду узимале за озбиљно без сакривања иза прича о њиховој недужности и девичанству, као и када водећи медији престану да инсистирају на представљању улоге жена и начину на који су мушкарци научени да их посматрају као плен.⁵³²

⁵³⁰ У литератури се може пронаћи став да је погрешно сакривати информације о идентитету и остале личне податке жртава силовања због тога што се откривањем тих информација једино може скинути мрља која се везује за силовање и његове жртве. Ако би се силовање третирао на сличан начин као и већина других кривичних дела онда би се и жртве мање срамиле због тога што им се догодило. Путање у вези са силовањем погодује и силоватељима који се осећају моћније због жртвиног понижења. Viano E., *op.cit.*, стр. 59 и 60.

⁵³¹ Benedict H., *Virgin or Vamp: How the Press Covers Sex Crimes*, New York, 1992, стр. 266, наведено према: Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op.cit.*, стр. 27.

⁵³² Boyle K., *op. cit.*, стр. 29.

4. Морална паника у вези с педофилијом

Осим као жртве насиља у породици, деца су у центру интересовања медија и целокупне јавности и кад је у питању педофилија. Филип Џенкинс (*Philip Jenkins*) тврди да било које дело које укључује децу било као жртве или учиниоце, а нарочито оно које одступа од постојећег моралног консензуса, има највећу медијску пажњу и без изузетка се претвара у ударну вест. Такве вести отварају медијима, као и онима који се појављују у њима, простор за предузимање тзв. моралних кампања.⁵³³

На Западу је током друге половине осамдесетих и током деведесетих година прошлог века било много чланака у медијима о томе како су деца изложена напастовањима од педофила. Тако је у Уједињеном Краљевству, употреба термина „педофил“ у медијском извештавању нагло порасла 1996. године када је тема о „педофилима у заједници“ добила на замаху. Окидач за нагло интересовање јавности су били поједини случајеви сексуалне злоупотребе деце учињени од стране оних од којих се то није могло очекивати као нпр. у оквиру установа задужених за бригу о деци. Такође, у Северној Ирској је откривено и неколико случајева сексуалног злостављања деце унутар цркве који су учинили католички свештеници.⁵³⁴ Објашњење изненадне бурне реакције јавности и настале моралне панике произилази из чињенице да су учиниоци особе које би требало да одликује изузетна моралност и заштитнички однос према деци која су им поверена и која су веровала у њихове добре намере.

Јавност показује велику заинтересованост и кад су у питању случајеви сексуалног злостављања унутар домова за незбринуту децу, као и кад се открију слични случајеви у оквиру васпитнообразовних институција. Ипак, пренаглашено извештавање о случајевима сексуалног злостављања деце унутар поменутих институција може имати нежељен ефекат у смислу стављања на стуб срама целокупног система бриге о деци, без обзира да ли се ради о васпитачима у домовима или наставницима у школама.

⁵³³ Jenkins P., *Intimate enemies: Moral Panics in Contemporary Great Britain*, New York, 1992, наведено према: Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 56 и 57.

⁵³⁴ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 95.

Неспорно је да доказани случајеви сексуалне злоупотребе деце од стране наставника треба да буду адекватно кажњени. Међутим, коришћење околности да је неки наставник ухапшен под сумњом да је учинио такво дело за изношење сензационалистичких тврдњи да неоткривених педофила има у великом броју, наноси велику штету наставницима који савесно обављају свој посао и нарушава углед комплетног васпитнообразовног система. Такође увек постоји могућност да је нека оптужба лажна, тако да је свако преурањено новинарско закључивање о конкретном случају неприхватљива пракса која може нанети непоправљиву штету. Међутим, случајеви наводне сексуалне злоупотребе од стране особа које представљају ауторитет у неком сегменту, а највише наставници, свештеници и припадници војске, мамац су за медије који не пропуштају ниједну прилику да дају свој допринос моралној паници у вези с педофилијом. С обзиром да се ради о озбиљном проблему, уместо рационалног одмеравања опасности завладала је параноја, па се догађало да је многим људима живот уништен због слабо поткрепљених тврдњи о напастовању. Оптужбе су у многим случајевима биле толико невероватне да је требало да засветле лампице за упозорење, али се оне очевидно нису палиле.⁵³⁵

Свака морална паника има своју кулминацију која се препознаје по покренутим медијским кампањама чији је циљ алармирање целокупне јавности како би се конкретан проблем (насиље над женама, силовање, педофилија итд.) решио. У Великој Британији је дошло до такве кулминације у вези с педофилијом 2000. године након што је лист *News of the world* покренуо кампању под називом „именовање и срамоћење“ (*naming and shaming*).⁵³⁶ Спровођење кампање је подразумевало објављивање имена, фотографија и могућих адреса из Регистра сексуалних преступника. Иако су полицијске власти и пробационе службе скретале пажњу да је ова пракса опасна и да може угрозити оне у чије име медији делују, односно децу, јер ће педофили почети да се скривају, медији су наставили с тим, а све је резултирало низом бруталних напада на лица за која се сумњало да имају педофилске склоности.⁵³⁷ Један од таласа моралне панике у вези са

⁵³⁵ Свенсен Лаш Фр. Х., *op.cit.*, стр. 60.

⁵³⁶ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 96. Повод за покретање споменуте медијске кампање је био случај сексуалног злостављања и убиства осмогодишње Саре Пејн (*Sarah Payne*).

⁵³⁷ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op.cit.*, стр. 149.

педофилијом код нас подстакнут случајем силовања и убиства осмогодишње девојчице Марије Јовановић у Старим Лединцима код Новог Сада у јулу 2010. године, утицао је на доношење закона који на посебан начин третира учиниоце кривичних дела против полне слободе малолетних лица. У питању је Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима⁵³⁸, у јавности познат као Маријин закон. Овај закон између осталог предвиђа увођење посебне евиденције за педофиле која би садржала и ДНК-а профил осуђених особа.

Резултати једног истраживања спроведеног у Уједињеном Краљевству показали су како се од 60-их година прошлог века до почетка XXI века мењало медијско извештавање о педофилији.⁵³⁹ На почетку посматраног периода злостављање и убиства деце представљани су као изоловани феномени који нису били посебно мотивисани. Међутим, 90-их година прошлог века медији су посвећивали много пажње сексуалним мотивима учинилаца и упоредо стално указивали на опасност која заједници прети од „предаторских педофила“. Осим начина извештавања, промене су се догодиле и у погледу коришћења фотографија у оквиру новинских чланака. Првобитно су доминирале фотографије учинилаца, да би временом фотографије жртава и чланова њихових породица добиле већи простор. Такав заокрет значи усмеравање пажње јавности на драматичан аспект догађаја што се најбоље може урадити објављивањем фотографија које осликавају ту драматичност.⁵⁴⁰

4.1. Стереотип педофила

Доминантан медијски дискурс о педофилији јесте да непознате особе представљају највећу претњу деци. Тај дискурс подржава стереотипно представљање типичног педофила занемарујући стварност која је другачија.

⁵³⁸ Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима („Службени гласник РС“ бр. 32/2013)

⁵³⁹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 106.

⁵⁴⁰ Посебан вид моралне панике у вези с педофилијом постојао је у САД почетком XXI века и који је подразумевао тражење везе између исламске религије, тероризма и педофилије. Таква реторика је кулминирала након 11. септембра и произвела низ негативних последица по припаднике исламске заједнице у САД. Filler M. D., Terrorism, Panic and Pedophilia, *Virginia Journal of Social Policy & the Law*, Vol. 10, No. 3, стр. 345.

Типични педофили у медијској представи су прљави, неприлагођени усамљеници односно морални отпадници који „нису као ми“.⁵⁴¹ Истина је да су сексуални злостављачи деце најчешће мушкарци стари између 20 и 30 година, при чему се у 60-80% случајева ради о лицима која су познаници или чак у родбинским везама са жртвом. Процене тамне бројке насиља према деци крећу се од 1:6 до 1:20,⁵⁴² а међу њима је највише случајева у којима је учинилац познат жртви.⁵⁴³

Иако су педофили у великом проценту особе мушког пола, не сме се занемарити улога жена у појединим случајевима. Повезаност жена са сексуалном злоупотребом деце најчешће није непосредна, тј. ретки су случајеви где су жене извршиоци. Међутим, оне могу на различите начине допринети извршењу предузимањем неке радње која би имала карактер саучесништва. Неки од резултата истраживања о женама у контексту педофилије показују да је тај феномен присутан, при чему није могуће утврдити његове стварне размере. Манифестације су различите, има жена чија је улога „само“ да помажу мушкарцима у проналажењу жртава или су иницијатори таквих активности затим оне које болују од неке менталне болести због које су имале неприхватљиве сексуалне контакте с децом, као и оних које се понашају као типични мушки педофили.⁵⁴⁴ Међутим, овај аспект педофилије не добија адекватну пажњу медија. Евентуално се јавност интересује за случајеве добровољне везе између наставнице и ученика.

Иако се углавном поштује забрана објављивања података о идентитету деце која су жртве кривичних дела, детаљно извештавање о случајевима педофилије поништава поштовање те забране јер се лако може закључити о коме се ради, нарочито у средини у којој живе оштећена деца. Такво извештавање није адекватно и због родитеља злостављане деце који због таквих текстова сваки пут изнова проживљавају трауме своје деце.

⁵⁴¹ Централна фигура моралне панике у вези с педофилијом су странци који су постали бабароге модерног друштва, за разлику од педофила унутар породице и других деци блиских кругова који остају у сенци. Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 94-96.

⁵⁴² Игњатовић Ђ., и Симеуновић-Патић Б., *op. cit.*, стр. 67.

⁵⁴³ Подаци *Scotland Yard*-а такође указују на погрешну представу типичног педофила. Према тим подацима, педофили су у највећем броју високо образовани белци између 36 и 45 година. Већина је у дугим, стабилним везама, ожењени су или имају децу. Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 17.

⁵⁴⁴ Davidson C. J., *Child sexual abuse – Media representations and government reactions*, Routledge, 2008, стр. 62.

Према мишљењу неких аутора, медијско коришћење стереотипа педофила има двоструке последице.⁵⁴⁵ Прво, то доводи до тога да феномен педофилије постане мање непријатан. Прихватањем стереотипа педофила дошли смо у позицију која нам омогућава да се дистанцирамо од појединаца који су означени као педофили. Друга последица инсистирања на стереотипној представи педофила је одржавање мита о непознатом предатору. Извештавање о таквим догађајима, изношењем најситнијих детаља, појачава родитељски страх до паничних размера. Тај страх доводи до предузимања многих нерационалних потеза с циљем да се деца заштите од „злих чика“ који вребају у парку иза неког жбуна или се мувају око школских дворишта нудећи деци слаткише како би их намамили.⁵⁴⁶

Дистанцирање „обичних“ људи од „злих“ појединаца који крше закон и раде неморалне ствари највидљивије је у случају педофилије. Та дела нас вероватно највише узнемиравају и имамо потребу да се што даље склонимо од тога.⁵⁴⁷ Педофил се тако најчешће замишља као појединац који нема ниједан квалитет, као неко ко је саздан од нељудских, чак зверских мисли и нагона.⁵⁴⁸ Таква слика педофила нас умирује, што је само на први поглед парадоксално. Наиме, ако је он стварно таква звер онда ћемо га лако и брзо препознати међу нама „нормалним“ и онда елиминисати. Остаће нам сигурна и неповређена приватна сфера у којој таквих „абнормалности“ нема.⁵⁴⁹

Опседутност медија и грађана стереотипима у вези с педофилијом погађа и децу. Атмосфера страха од непознатих људи утиче и на дечије поимање света и односа у њему. Децу треба учити да буду опрезна, јер су она по природи неискварена и отворена према људима. Међутим, из потребе да заштитимо децу

⁵⁴⁵ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 97.

⁵⁴⁶ О повезаности детињства и ризика у: Stenson K., Risk, Crime, and Governance, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 181 и 182.

⁵⁴⁷ У оквиру епизода моралне панике у вези с педофилијом обично се испољава генерализована анксиозност која обухвата питања дечије невиности, сексуалне злоупотребе деце, ризиком оптерећеног родитељства и кризу поверења у правосудни систем. У Аустралији је од 2003 до 2012 трајала морална паника чији је окидач случај Фергусон, који се тиче особе која се потпуно уклапа у стереотип педофила, непознатог, усамљеног, неутледног појединца који вреба прилику да изврши дело. Grealy L., Menacing Dennis: Representing 'Australia's most hated man' and popular protests for policy change, *Crime, Media, Culture*, Vol. 10, No. 1, 2014, стр. 39 и даље.

⁵⁴⁸ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 97.

⁵⁴⁹ О конструкцији зла у извештавању штампаних медија у: Coyle J. M., Delineating the „Evil“ „Criminal“ Other, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 136-138.

понекад претерујемо и почнемо да их оптерећујемо страховима. За разлику од неких ранијих времена када су деца васпитана да не осећају страх и да га не показују, данас се отишло у другу крајност па се деца убеђују како већина ствари на Земљи може бити опасна. У том смислу, кроз време су се мењали и страхови тако да постоји разлика између некадашњих и данашњих страхова. Оне представе страха које данас утискујемо деци, нису више тролови и вештице већ пре педофили и непознати људи уопште.⁵⁵⁰

4.2. Заблуде у вези с педофилијом

Ова морална паника је једна од ретких чији извор превасходно треба тражити у страху који обузима велики део јавности на саму помисао да такво зло постоји. Осећање немоћи које дели пуно родитеља подстиче јавну дебату о овој теми која онда укључивањем медија добија нешто другачији смер. Најчешћи случајеви сексуалног злостављања деце које чине блиске особе нису за медије превише интересантни јер тираж и гледаност повећавају страшне приче о опасним странцима који маме децу како би их злостављали. Не само да код медија не постоји интерес да се то промени, већ ни јавност није спремна за то, јер би то значило разбијање неких популарних митова.

Један од њих је мит о дому као сигурном подручју, услед чега јавност игнорише проблем сексуалне злоупотребе деце у приватној сфери. Невидљивост сексуалног злостављања деце као самосталног феномена или у комбинацији с убиствима која чине чланови породице и друга блиска лица, у оштрој је супротности са срамотом и хистеријом које прате случајеве убистава деце учињене од стране друге деце, непознатих одраслих особа или најчешће, сексуално мотивисаних странаца.⁵⁵¹

Заблуда је и да је сексуално злостављање деце у порасту. Медији се труде да нам ставе до знања да су деца све угроженија.⁵⁵² У том смислу стално се истиче опасност од неконтролисане употребе интернета који се представља као простор у

⁵⁵⁰ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 60.

⁵⁵¹ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 96.

⁵⁵² Медији преувеличавају и ризик да странац отме дете јер у највећем броју случајева нестанка деце у питању је бежање од куће или су за њихов нестанак одговорне блиске особе. Lofquist S. W., *op. cit.*, стр. 245.

коме педофили са свих страна вребају потенцијалну жртву.⁵⁵³ Овај нови фактор ризика у медијима се преувеличава, тако да уместо да се ради на превенцији која би подразумевала бољу едукацију деце у сваком погледу, добијамо паничну реакцију која је очигледно сама себи циљ.⁵⁵⁴ Важније је научити децу како да се одбране уместо да их претерано штитимо јер их једино тако адекватно припремамо за живот у којем би требало да имају активну а не пасивну улогу.⁵⁵⁵

Међутим, повезаност интернета и педофилије може се размотрити на нешто другачији начин у контексту производње дечије порнографије ради стављања на интернет како би заинтересована лица могла да приступе тим садржајима.⁵⁵⁶ Овде се могу уочити два аспекта. Први се односи на настајање порнографског материјала чија садржина представља сексуалну злоупотребу деце, док се други аспект тиче коришћења тог материјала од стране заинтересованих појединаца.⁵⁵⁷ Проблем је што су медији више заинтересовани за други аспект. Сви откривени случајеви преузимања дечијег порнографског материјала са интернета, третирају се као страшнија ствар у односу на далеко озбиљнији проблема производње таквог материјала. Медији нас редовно информишу о свим новооткривеним случајевима преузимања таквог материјала, али ретко постављају питања у вези с актерима сексуалне злоупотребе деце која се може видети на тим снимцима. Корисници се називају педофилима, сва медијска пажња је усмерена на њихову активност, а грађани остају ускраћени за веома битну информацију о томе шта су надлежни органи предузели како би ухватили праве педофиле. Другим речима врши се демонизација интернет мреже и сервирају нам

⁵⁵³ У литератури се може пронаћи доста радова у вези с тим. Surette R., Performance Crime and Justice, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2, 2015, стр. 200 и 201.

⁵⁵⁴ О факторима ризика за вршење кривичних дела у сајбер – простору у: Koops B.-J., The Internet and its Opportunities for Cybercrime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 739-741.

⁵⁵⁵ Tisseron S., Violence des images; Que peuvent faire les parents?, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 719 и даље.

⁵⁵⁶ О моралној паници у вези с дечјом порнографијом и заблудама које у вези с тим постоје у: Gotell L., Inverting Image and Reality: R.v. *Sharpe* and the Moral Panic Around Child Pornography, *FORUM Constitutionel*, 2001/2002, стр. 9 и даље.

⁵⁵⁷ У литератури постоји мишљење да педофили који користе интернет у сврху сексуалне злоупотребе деце то чине на различите начине, па би у том смислу требало правити разлику између учинилаца који путем интернета врше ту злоупотребу и оних који користе интернет како би ступили у контакт и развили однос с младим жртвама. Cuijpers C., and Knaap van der M. L., Cyberpaedophilia, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 134-136.

се као „прави“ ови виртуелни педофили који тако постају симбол највеће претње по нашу децу.

Последице заблуда у вези с педофилијом могу да буду веома озбиљне. Цена коју читаво друштво плаћа је велика: стварни учиниоци се могу превидети па чак и избећи правди; могу се предузети погрешна хапшења; полиција може изгубити драгоцену време; јавност се може понашати осветнички; суђења могу бити доведена у питање због погрешног извештавања; и веома озбиљна штета може настати у погођеним породицама и повезаним заједницама.⁵⁵⁸ Ипак, највећа цена која се може платити јесте препознавање најчешћих случајева сексуалне злоупотребе деце или њихово касно препознавање када више ништа није могуће учинити.

5. Морална паника у вези с малолетничком делинквенцијом у ширем смислу

Млади су одувек били у центру интересовања јавности. Међутим, утисак је да медији чешће извештавају о негативним појавама у вези с младима него о позитивним примерима.⁵⁵⁹ Разлоге за то не треба тражити у доминацији негативног понашања младих, већ у чињеници да такве ствари једноставно више повећавају тираж новина и повећавају гледаност телевизијског програма. Лепо је прочитати о успесима младих или погледати прилог о томе на телевизији, али то се не уклапа превише у концепт по коме функционишу савремени медији. Став друштва у погледу младих је углавном поларизован. Они су истовремено народни демони и жртве тих народних демона.⁵⁶⁰

Основу за свако разматрање моралне панике у вези с младима поставио је Стенли Коен који је показао како сасвим уобичајено понашање младих које повремено прелази оквире прихватљивог али никако на драматичан начин, може довести до појаве огромне хистерије у јавности захваљујући медијима. Анализа моралне панике у вези с младима је важна због тога што је брига о моралности

⁵⁵⁸ Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 21.

⁵⁵⁹ Медији генерално ретко покривају теме које се односе на децу а када то чине онда се ставља акценат на малолетничку делинквенцију и насиље које чине млади. Gray S. E., *The Media – Don't Believe the Hype, Stanford Law & Policy Review*, Vol. 14, No. 1, 2003, стр. 45.

⁵⁶⁰ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 89.

младих значајан предмет периодичних моралних паника, а истовремено указује на главни и најчешћи извор друштвене анксиозности у вези с ризицима.⁵⁶¹ Трансгресивна природа младалачке културне праксе дуго изазива револт међу политичарима који теже да се додворе „моралној већини“ тако што оговарају „неморалност“ младих.⁵⁶²

Отприлике у исто време као у Великој Британији, дошло је до сличне претеране реакције у вези с понашањем младих и у Француској. Наиме, 60-их година прошлог века појавио се страх од *Blousons noirs*, који су представљени као млади који делују у „бандама“, понашају се насилно како према физичким лицима, тако и према институцијама, чине оно што је називано „безразложно насиље“. Међутим, иза медијских конструкција заснованим на неколико спектакуларних али ретких догађаја, језгро малолетничке делинквенције и њеног пораста су чиниле крађе, од којих су неке биле потпуно нове врсте, с новом мотивацијом.⁵⁶³

Занимљиво је да пренаглашену реакцију јавности изазову углавном она понашања младих која не заслужују такву пажњу. То су обично она дела која се могу подвести под малолетничку делинквенцију у ширем смислу попут тешкоћа у васпитању и ситних кажњивих дела младих која се појављују као типични „младалачки бунт против света одраслих“.⁵⁶⁴

Омладина може да се схвати и као производ и као извор ризика у многим моралним паникама. Они се налазе између детињства и зрелог доба па су самим

⁵⁶¹ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 41. Такође, проблематично понашање младих често се разматра у контексту младалачких банди и гангова, што је додатни разлог за настанак моралне панике. St. Cyr J. L., The Folk Devil Reacts: Gangs and Moral Panic, *Criminal Justice Review*, Vol. 28, No. 1, 2003, стр. 26 и даље. О дефиницији концепта уличних гангова видети у: Guay J.-P., et Fredette C., Le phénomène des gangs de rue: une perspective nord-américaine, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 295 и даље.

⁵⁶² Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 140.

⁵⁶³ У првом реду су то крађе аутомобила (и двоточкаша) и пратеће опреме ових нових „културних предмета“ цивилизације: „владавина возила се проширила без премца у модерним земљама, са ауторитетом којим ниједан фабрички производ још није био овенчан. Имати ‘ауто’ је постао један од циљева свих младих, један од знакова разликовања друштвеног успеха одраслих и чак значајна опрема за завођење онима који траже авантуру. Mucchielli L.: *Једно насилније друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас* (II део) (превод чланка: *Une société plus violente? Une analyse socio-historique des violences interpersonnelles en France, des années 1970 à nos jours* in: *Déviance et Société*, Paris, 2008/2 (Volume 32); преводилац Илић Г. П.), *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/2, стр. 10 и 11.

⁵⁶⁴ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 15.

тим проблем и за друштвену регулацију и за репродукцију друштвеног реда.⁵⁶⁵ Најубичајенији приказ младих у вестима и документарним филмовима јесте: *млади, једнако невоља*. Многобројни филмови снимљени на ту тему садрже стереотипне приказе омладине у контексту секса, насиља, криминала, отпадништва, побуне, коришћења дроге и девијантности.⁵⁶⁶ Филм *Clockwork Orange* указује на неизбежну истину – да млади уживају у култу насиља, чак и кад је реч о десетогодишњацима.⁵⁶⁷

Континуирано и стално приказивање омладине у негативном смислу значајно је допринело стварању атмосфере страха у вези с агресивношћу младих која обично достигне своју кулминацију онда када малолетник изврши неко тешко кривично дело (убиство, разбојништво, и сл.). Међутим, та најтежа кривична дела малолетника која медији потенцирају нису и најчешћи облици испољавања малолетничке делинквенције који се свакодневно појављују пред судовима.⁵⁶⁸ Од једне свакако тешке али веома ретке ситуације, медији направе читаву представу која треба да покаже младе у искључиво негативном контексту.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 54. О малолетничкој делинквенцији и различитим факторима ризика који могу да утичу на њену појаву у: Case S. and Haines K., *Constructions, causes, risk factors and explanations*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 416-417.

⁵⁶⁶ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 200 и 201.

⁵⁶⁷ Ради се о чувеном филму који је код нас преведен као *Паклена поморанџа* (редитељ S. Kubrick), а снимљен је направљеном по истоименом роману А. Burgessа у коме је главни јунак Алекс, садистички тинејџер. Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, *op. cit.*, стр. 415.

⁵⁶⁸ Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 134. Међутим, драматично и прекомерно извештавање о кривичним делима која врше малолетници често доводи до поштравања прописаних казни. Shepherd Jr. E. R., *Film at Eleven: The News Media and Juvenile Crime*, *Quarterly Law Review*, Vol. 18, стр. 688.

⁵⁶⁹ Амерички медији су тако у једном периоду користили термин „суперпредатор“ захваљујући једном ауторском новинарском тексту из 1995. године под насловом *Долазак суперпредатора*. Аутор текста је бивши професор политичких наука на Принстон универзитету Џон Дилуло (*John Dilulio*). Он је упозорио да наилази цунами адолесцентских „супер - предатора“ – „морално осиромашених“ младих људи који су одрасли „окружени девијантним, делинквентним и криминалним одраслим особама у средини у којој је присутно злостављање, насилничко понашање, одсуство оца, вере у бога и беспослица“. Moriearty L. P., *op. cit.*, стр. 864.

5.1. Проблем „вршњачког насиља“ представљен у медијима

Насиље међу децом и младима представља једну од најзаступљенијих тема у медијима који ту појаву називају „вршњачко насиље“. Значајну улогу у сагледавању проблема моралне панике коју медији стварају у погледу насиља међу младима имају савремени социолози Џефри Пирсон (*Geoffrey Pearson*) и Стив Чибнал. Они су показали како медији редовно приказују и потпаљују забринутост о „патолошкој“ природи млађе генерације. Постоји круг медијски створене забринутости која нас редовно подсећа на мрачну страну млађе генерације и насиље које вероватно произилази из нашег разочараног потомства – спектакл проблема младих.⁵⁷⁰ Тако се сасвим обична свађа или туча између браће и сестара или ђака у школи категоризује као „напад“ који децу претвара у жртве. Задиркивање је, сигурно, мучно за оног који му је изложен, међутим, оно данас изгледа више не постоји, све је постало злостављање, „мобинг“, које кад се тако категоризује детету може да нанесе доживотну штету.⁵⁷¹ С тим у вези, Микиели (*Mucchielli*) истиче да су граја у разреду, зачикавања одраслих, ђачки нереди на часовима физичког и у школским ходницима, крађе, бруцошки несташлуци све, осим нови.⁵⁷² Школа у протеклим деценијама није била, нити је икада била, мирна лука. Међутим, девијације и насиља су тада били кудикамо боље контролисани и ограничени, јер су, на једној страни, прагови толеранције били виши (процес пацификације обичаја), док је, с друге стране, социјална дистанца између ђака и одраслих који их окружују била мања него што је данас.

Некадашњи учитељи су знали како да разликују „ритуални“ метеж од опасног метежа, као и ларму ради истицања, од истинског насиља. Другим речима, учитељ је знао да одгонетне и прочита ђаке.⁵⁷³ У данашње време се та способност у великој мери изгубила и ми имамо проблем насиља међу младима који не умемо да решимо. Медијско стварање моралне панике с друге стране не доприноси решавању проблема.

⁵⁷⁰ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, *op. cit.*, стр. 416.

⁵⁷¹ Свенсен Лаш Фр. Х., *op.cit.*, стр. 59.

⁵⁷² Mucchielli L.,: *Једно насилније друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас* (II део), *op. cit.*, стр. 8.

⁵⁷³ *Ibidem*

Поставља се питање колико су данас просветни радници способни да се ухвате у коштац с проблемом насиља у школама. Медији углавном приказују наставнике као потпуно невине жртве у сукобу с учеником старијег разреда основне школе или средњошколцем, или их стављају на стуб срама ако се осмеле да повуку за уво ученика нижег разреда основне школе без обзира што је у питању васпитно запуштено дете које је врло тешко усмеравати. И у једном и у другом случају, ситуације се представљају катастрофично чиме се доприноси стварању моралне панике.

Годинама уназад говори се о алармантним размерама насиља у школама и потреби његовог сузбијања. Прва асоцијација на проблем насиља у школама за многе људе су тешки случајеви који су се догодили широм САД-а о којима су извештавали медији што је утицало на формирање веровања о порасту проблема насиља у школама.⁵⁷⁴ Стварно стање је, међутим, другачије јер, насиље у школама у САД опада још од 1990. године.⁵⁷⁵ Постоји мишљење да је релативна реткост насиља у школама јак разлог за често извештавање медија о томе које иако искривљује стварни ризик од насилничких школских инцидената има и позитиван ефекат на побољшање безбедности и превенцију малтретирања и других облика претећег понашања.⁵⁷⁶

Новински наслови нас из дана у дан упозоравају на неку нову опасност која произилази из ослабљеног морала, док телевизијски програми понављају

⁵⁷⁴ Један од таквих случајевима се догодио у „Колумбајн“ средњој школи у Литлтону у Колораду, 20. априла 1999. године, када су два ученика убила њих дванаест и једног наставника а потом извршили самоубиство. Након тог догађаја уследила је пренаглашен одговор различитих чинилаца друштвене контроле који је назван „Колумбајн ефекат“ који је значајно појачао страх и забринутост јавности у вези с проблемом пуцњаве у школама. Први одговор на инцидент је било проналажење профила типичног младог човека који би највероватније предузео тај акт пуцњаве. Проблем је што је профил тако постављен да се већина младих могла пронаћи у њему, а ради се о изузетно реткој појави, па се на тај начин свим тим младима беспотребно ставља етикета потенцијалних „пуцача“. Muschert W. G., School Shooting, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 82. Такође, о културном значењу масовне пуцњаве анализираном на примеру „Колумбајн“ средње школе у: Sheptycki J., Guns, Crime, and Social Order in transnational perspective; understanding the weaponization of everyday life and resisting the pistolization of world society, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 688-691.

⁵⁷⁵ Стопа виктимизације ученика и наставника у школама опада током 90-их година XX века и остаје на нижем нивоу и током прве деценије XXI века. Међутим, паралелно с тим расте забринутост јавности због проблема насиља у школама, подстакнута медијским извештавањем о томе. Cook J. P., Gottfredson C. D., and Na C., School Crime Control and Prevention, *Crime & Justice*, стр. 313, 2010; Moriearty L. P., *op. cit.*, стр. 868 и 869.

⁵⁷⁶ Hagan E. F., *op. cit.*, стр. 223.

исту причу у сензационалистичким документарним емисијама.⁵⁷⁷ Када се ти новински наслови или сензационалистичке телевизијске емисије употпуне неким нејасним снимком који је нпр. освануо на *Youtube* и који наводно недвосмислено указује на насилничко понашање појединих малолетних лица, онда ће већини која тако нешто види бити сасвим јасно колико је „алармантан“ проблем тзв. „вршњачког насиља“. Иако медији не откривају идентитет малолетних лица која су умешана у конкретан догађај, углавном се на основу неких посредних чињеница, као што је нпр. навођење школе у којој се то догодило, може утврдити и идентитет малолетних лица.

Медији најчешће извештавају о насилничком понашању дечака што се уклапа у још једну стереотипну представу о родним улогама. Насиље девојчица постане вест углавном када су у питању тешки случајеви који доведу до бурне реакције јавности услед испољене суровости младих припадница женског пола. Нажалост, фокусираност медија само на најтеже случајеве насиља које врше девојчице подржава још један стереотип који није везан за узраст, по којем жене испољавају већу суровост и окрутност као учиниоци најтежих кривичних дела.

⁵⁷⁷ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 9.

Одсек III

Медији и кривични судови

Глава I

Медијска слика о судовима

Рад судова је једна од омиљених тема већине штампаних и електронских медија. Због природе посла који обављају медијима су нарочито интересантни кривични судови односно њихово поступање, тако да доношење пресуде представља врх кривичног поступка и елемент правосудног система који привлачи пуно медијске пажње и јавног интереса.⁵⁷⁸ Та заинтересованост медија произилази из потребе јавности да буде у току када се решавају одређени кривични предмети.

Суднице су формално социјално конструисана арена где се утврђују значај и значење широког спектра друштвених понашања – нпр. судови утврђују (или барем покушавају да то учине) (не) постојање душевно поремећеног понашања, адекватне или неадекватне бриге о деци, наметљиве или прихватљиве политике владе у борби против криминалитета. У складу с тим, све што утиче на слику судова у јавности непосредно утиче на њихову функцију доброг дељења правде и чиниоца који одређује прихватљива друштвена ограничења.⁵⁷⁹

Шерман (*Sherman*) идентификује три подручја која утичу на поверење јавности кад је правосуђе у питању: а) пракса правосудног система и представника органа формалне контроле б) промена културних вредности и очекивања која систем покрива в) медијска слика кривичног правосуђа.⁵⁸⁰ Други аутори овом списку додају још неке факторе, попут познавање стања у погледу криминалитета од стране јавности и с тим у вези познавање правосудне статистике. Такође се истиче и значај личног искуства које појединци могу имати кад је у питању кривични поступак (судије поротници, сведоци или оштећени). На

⁵⁷⁸ Hough M. and Roberts V. J., *Public opinion, Crime, and Criminal Justice*, in: Maguire M., Morgan R. i Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 285.

⁵⁷⁹ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 118 и 119.

⁵⁸⁰ Hough M. and Roberts V. J., *op.cit.*, стр. 294.

крају се може истаћи и значај коварирације поверења у правосуђе односно судство, с нивоом друштвеног и политичког поверења, које је повезано с факторима као што су друштвена покретљивост и неједнакост прихода.⁵⁸¹

Нас овде конкретно интересује само подручје медијске слике правосуђа, с тим што ће и оно бити редуковано, тако да ће се анализирати медијска слика судства.

1. Корумпираност судства

Судство представља део правосудног система чији саставни елемент је и јавно тужилаштво. Корупција у судству (односно у комплетном правосудном систему) нарушава функционисање владавине права и тржишне економије (гарант приватне својине и уговора), чиме разара, као ни у једној другој институцији друштва, правни и политички систем државе и друштва.⁵⁸² Она је поред општих друштвених услова, односно стања у друштву, у директној корелацији с корупцијом у целом друштву и с квалитетом и ефикасношћу правосуђа.⁵⁸³ Тамо где правни систем пропусти да задобије поверење јавности у смислу да његови представници нису третирани као поштени и правични већ се сматрају обичним пионима корумпираних политичких лидера, онда идеја о сузбијању корупције у том друштву изгледа суморно.⁵⁸⁴

Проблем корумпираности судства постоји углавном само у државама у транзицији и земљама Трећег света с обзиром да се ради о реткој појави кад су државе Запада у питању.⁵⁸⁵ Уређени системи, какви су углавном на Западу, изоловане, ретке случајеве корупције ефикасно решавају врло брзо након откривања, онемогућавајући да ти појединачни инциденти заразе читав систем. У том смислу се као пример могу навести САД које су још 70-их година прошлог века борбу против корупције у сегменту формалне контроле пребациле с локалног

⁵⁸¹ *Ibidem*

⁵⁸² Приоритет број један у борби против корупције почива у владавини права. Vogl F., *op. cit.*, стр. 143.

⁵⁸³ Вуковић С., *Транзиција и корупција*, Београд, 2007, стр. 54.

⁵⁸⁴ Vogl F., *op. cit.*, стр. 143.

⁵⁸⁵ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 170.

на федерални ниво како би се ефикасније сузбијала та појава, а нарочито откривала и санкционисала велика, системска корупција.⁵⁸⁶

Друштва у којима корупција у правосуђу није распрострањена, уживају владавину права – оно чиме се највећи број друштава у савременом свету ипак још не може похвалити.⁵⁸⁷ Непостојање уређеног друштвеног система у државама попут наше, омогућава ширење проблема корупције уопште, па тако и у сфери судства. Када је правосуђе део корумпираног система, богати и корумпирани делују без страха од санкција, сигурни да ће подмићивање, тамо где треба, уклонити све законске проблеме.⁵⁸⁸ Ипак, медијска слика корумпираног судства преувеличава тај проблем чинећи га драматичнијим и озбиљнијим него што је он у стварности.

Корупција у судству је свакако омиљена тема медија годинама уназад. Веома лако се износе оптужбе на рачун судија и то нарочито онда када постоји незадовољство јавности исходом неког кривичног поступка. Иако је немогуће навести конкретне бројке, када је у питању стварна раширеност корупције у судству, ипак сви показатељи говоре да је значајно мање присутна од онога како је виде грађани.⁵⁸⁹ Међутим, медији непогрешиво погађају осетљиве тачке и њих користе у циљу подизања гледаности и тиража. Једна од таквих тачака је и судство које је погодна тема за различите манипулације.

Медијско извештавање о корупцији у судству, као и када се ради о многим другим темама, налази се у великој мери под утицајем спољашњих чинилаца. Другим речима, оно није у потпуности самостално и често представља само одраз ставова које изражавају представници политичког и јавног живота. Омиљена тема политичара, који су неретко представници извршне или законодавне власти, јесте проблем корупције у правосуђу уопште, па самим тим и у судству. Они често користе медијски простор ради напада на судове, а то чине, између осталог, помињањем и инсистирањем на проблему корупције. С друге стране, правосуђе у

⁵⁸⁶ Један од највећих резултата такве усредсређености је „операција сиви господар“ („*operation graylord*“) коју је спровео Федерални истражни биро (*FBI*). То је била највећа и најуспешнија истрага у области судијске повреде права у историји САД која је, до јесени 1987. године, резултирала осудом шездесетједне особе, укључујући једанаест судија, полицијских службеника, адвоката и судских званичника, уз покретање и других суђења. *Naган Е. В., op. cit.*, стр. 313 и 314.

⁵⁸⁷ Беговић Б., *Економска анализа корупције*, Београд, 2007, стр. 417.

⁵⁸⁸ Роуз - Ејкерман С., *op. cit.*, стр. 162.

⁵⁸⁹ Мајић М., *op. cit.*, стр. 68.

свим системима представља „најмекши“ део власти с обзиром да су његови представници, по природи ствари далеко мање медијски експонирани али и далеко обазривији при давању медијских изјава.⁵⁹⁰ Од судија се не може очекивати да полемишу с политичарима, нарочито ако су у питању „прозивке“ због неких актуелних случајева када би сваки непримерени јавни наступ могао да доведе у питање исход поступка.⁵⁹¹

Додирна тачка између корумпираног судства и политике је и дволичност носилаца извршне и законодавне власти, који су склони да се јавно залажу за независност судства, а да тајно врше притисак на суд, свесни да се судије још нису ослободиле поданичког духа и политичке скучености.⁵⁹² У тој тачки долази до преклапања двеју карактеристика медијске слике судова, поменуте корумпираности судова и утицаја политике на рад судова.

Јавност је склона да у корупцији тражи објашњење многих неочекиваних судских одлука. Лаицима је веома тешко да схвате разлоге раскорака између онога што се њима чини ноторним и одлуке коју је по том питању донео суд.⁵⁹³ С обзиром да у појединим случајевима (углавном оним који су медијски пропраћени) јавност унапред има одређена очекивања у погледу врсте и садржине судске одлуке, „изневеривање“ таквих очекивања најједноставније се може објаснити корумпираношћу.

На перцепцију јавности о корупцији у судству утиче и неуједначена казнена политика која учвршћује уверење да је судство корумпирано односно да је неко успео „добро да прође“ јер је једноставно подмитио судију. На тај начин се евентуално повећава коруптивни притисак јер све већи број људи бива подстакнут да „покуша са корупцијом“.⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Мајић М., Корупција у правосудју, in: Илић Г. П. (ed.) *Корупција: Основни појмови и механизми за борбу*, Београд, 2007, стр. 62.

⁵⁹¹ Пример за то код нас је случај судије Вучинића против кога су изречене дисциплинске мере због одговора на питање медија о одлуци коју је донео у случају Мишковић. <http://www.blic.rs/vesti/hronika/razresenje-proterani-sudija-odlazi-u-advokate/z25bqn3> (доступно дана: 25.04.2016. године). О начелној неприхватљивости давања јавних изјава од стране судија, нарочито у вези са актуелним случајевима: Dawson D., *Judges and the Media*, *UNSW Law Review*, Vol. 10. 1987, стр. 17 и даље.

⁵⁹² Антонић Д. (et al.), *op. cit.*, стр. 93.

⁵⁹³ Мајић М., *op. cit.*, стр. 67.

⁵⁹⁴ Ћирић Ј., *Неуједначеност казнене политике судова, Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014, стр. 156.

Углед судија у великој мери зависи од јавне перцепције проблема корупције у судству. Јавност веома често било какву корупцију у судству, па и ону у коју судије уопште нису умешане, перципира као корупцију судија, тако да долази до пада друштвеног угледа судија.⁵⁹⁵ Посебан проблем у вези с јавном перцепцијом корупције у судству представља повремено поистовећивање два, само наизглед, слична феномена: судијска грешка и нечасно понашање судије које има елементе корупције. Судијске грешке се дешавају. Не постоји ниједна професија која је имуна на прављење грешака а то је случај и са судијским позивом. Није неетички бити несавршен и не би било фер кажњавати судију зато што није био непогрешив док је доносио стотине одлука под притиском.⁵⁹⁶

Медијска слика корумпираног судства утиче у значајној мери на перцепцију грађана о овом проблему. Чињеница је да мали број грађана има непосредно искуство у вези с коруптивним активностима у оквиру судства, због чега највише информација о овој појави црпе из медијских извештаја. Према нешто новијим резултатима истраживања јавног мњења о проблему корупције из децембра 2013. године, чак 74% грађана информације о корупцији добија путем медија (ТВ, штампа, интернет и радио), што је за 14% више него у јуну исте године.⁵⁹⁷ Та чињеница упућује на закључак да од медијског извештавања о корупцији уопште и у одређеним сегментима, највише зависи перцепција грађана о тој појави.

С једне стране медији показују дугогодишњу тенденцију да о судству извештавају претежно на негативан начин, користећи сваку прилику да истакну проблем корупције. Међутим, с друге стране чињеница је да је последњих неколико година дошло до хапшења појединих „крупних“ играча, пре свега у сфери организованог криминалитета, затим и до покретања кривичних поступака од којих су неки и окончани на очекивани начин. То су превасходно била

⁵⁹⁵ Беговић Б., *op. cit.*, стр. 439.

⁵⁹⁶ Gray С., *The line between legal error and judicial misconduct: Balancing judicial independence and accountability*, *Hofstra Final*, 32., наведено према: Рауне К. В., *op. cit.*, стр. 155.

⁵⁹⁷ У питању је истраживање које представља део заједничког истраживачког пројекта организације UNDP Србија и Агенције за истраживање јавног мњења. У конкретном случају, ради се о осмом истраживачком циклусу пројекта, реализованом у децембру 2013. године. Истраживачки циклус пројекта започет је у октобру 2009. године.

http://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/Corruption%20UND%20SRB_Benchmarking%20Survey%20Serbian%20December%202013.pdf, стр. 17. (доступно дана: 13.07.2015.).

очекивања представника политичке елите која су, захваљујући добро организованој и континуираној медијској кампањи, постала и очекивања целокупне јавности. Испуњење очекивања јавности у виду доношења одговарајућих пресуда доприноси у великој мери стварању позитивне слике судства као важног друштвеног чиниоца у борби против криминалитета. Могло би се тврдити да је имиџ судства у јавности у непосредној сразмери с мером у којој рад судова задовољава потребе управљања државом.⁵⁹⁸

2. Блага казнена политика судова

Казнена политика судова представља укупност изречених кривичних санкција од стране судова у одређеном временском периоду и на одређеној територији.⁵⁹⁹ Термин казнена политика судова не односи се само на кажњавање, већ на укупну политику судова у погледу одмеравања и изрицања кривичних санкција. Законске норме су претпоставка, основ и оквир у коме се мора кретати казнена политика.⁶⁰⁰ С друге стране пракса судова представља значајан показатељ у којој мери је концепт законодавца рационалан и адекватан потребама друштва ради сузбијања и спречавања криминалитета.

Основно питање је шта значи блага казнена политика. Најважнији елементи за анализу казнене политике и њену оцену су изречене кривичне санкције, прописани казнени распони и карактер, врста, структура и тежина криминалитета.⁶⁰¹ У вези с тим очекивања јавности крећу се у правцу што чешћег изрицања казне затвора, тако да се изрицање условне осуде или алтернативних видова кажњавања оцењује као благост казнене политике судова. Јавност очекује затвор нарочито у случајевима који су медијски интересантни.⁶⁰²

⁵⁹⁸ Криза поверења у судски систем и опадање ауторитета судија је проблем који постоји и у развијеним државама попут Сједињених Америчких Држава. О томе у: Hastie W. H., *Judicial Role and Judicial Image*, *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 121, No. 5, 1973, стр. 947-961.

⁵⁹⁹ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, Нови Сад, 1991, стр. 74.

⁶⁰⁰ Радуловић Љ., *Криминална политика*, Београд, 1999, стр. 118.

⁶⁰¹ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 74.

⁶⁰² Упркос великом проблему смештаја свих затвореника и који се може у одређеној мери решити чешћим изрицањем алтернативних санкција, чињеница је да казна затвора за сад остаје кључна у решавању проблема криминалитета.

Ни изрицање казне затвора не значи да ће јавност бити задовољна казненом политиком судова. Узрок незадовољства може да буде висина изречених казни.⁶⁰³ Приближавање законском минимуму у већини случајева се у јавности тумачи као израз благе казнене политике судова. И обрнуто, изрицање казни које су ближе законском максимуму углавном наилази на одобравање јавног мњења које захтева строгу казнену политику.

Уколико би се закључак о благости или строгости неке казнене политике изводио само на основу тога да ли су изречене казне ближе минимуму или максимуму, за казнену политику наших судова би се могло рећи да је блага. Међутим, чињеница је да су код многих кривичних дела посебни минимуми постављени високо, могло би се рећи да је „блага“ казнена политика у ствари коректив „строгих“ казних распона. Остаје ипак незадовољство јавности која строгоћом изречених казни одмерава успешно сузбијање криминалитета.

Јавност обично приступа анализи рада судова на основу некритички заузетих ставова по питању каква би казнена политика судова требало да буде. Директно и индиректно, медији обликују искривљену слику судова који су често окарактерисани као меки у односу према криминалитету и слаби према преступницима. Та слика је употпуњена ставом о судовима као институцијама преоптерећеним поступцима који по кратком поступку ослобађају очигледно криве и опасне појединце.⁶⁰⁴ Људи често имају теорију о начину на који би правосудни систем требало да поступа с преступницима и уколико је кривичноправно поступање (нпр. благо кажњавање за силовање) у супротности с том идејом онда опада поверење у тај систем и људе који га чине.

Чињеница је да последњих година криминалитет углавном стагнира, а у погледу неких конкретних форми испољавања чак је у опадању. Да апсурд буде већи, опадање се уочава код оне врсте криминалитета која је и медијски најпопуларнија, насилничког криминалитета.

Казнена политика судова је један од важних аспеката борбе против криминалитета. Захваљујући медијима и грађани имају одређену представу о раду

⁶⁰³ О проблематици одмеравања казне од стране судова више у: Ђурђевић З., Одлука о казни – казненопроцесна питања, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Вол. 11, бр. 2, Загреб, 2004, стр. 760-764.

⁶⁰⁴ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op. cit.*, стр. 120.

судова и осталих правосудних органа, као и њиховом значају у погледу сузбијања криминалитета. Међутим, јавност често има одређена очекивања када је у питању пресуђивање за одређена кривична дела. Од судова се најчешће очекује да не показују толерантност кад се нпр. ради о убиству или силовању. Уколико би се догодило да суд донесе одлуку која је у супротности с таквим очекивањима, то би изазвало бурну реакцију јавног мњења потпомогнуту одговарајућим медијским насловима.⁶⁰⁵ Тако се на судове путем медија врши притисак да у појединим случајевима пресуде на одређени начин притом занемарујући све специфичности конкретног случаја. Другим речима, јавност је традиционално ретрибутивно оријентисана када се ради о кажњавању учинилаца кривичних дела.

С друге стране, политичари често верују да чврсто поступање с преступницима и давање изјава у медијима који подупиру такав став доноси политичку корист. Последица таквог понашања политичара је тзв. *казнени популизам* што значи да јавност доживљава превенцију криминалитета као „мекан“ приступ супростављања криминалитету и захтева чвршћу опцију.⁶⁰⁶

Много људи сматра да благо кажњавање од стране кривичних судова представља највећи проблем у вези с криминалитетом. Када се обичном човеку постави питање да ли су судови превише благи, строги или онакви какви би требало да буду, најчешћи одговор је да су исувише благи. Није у питању некаква нова тенденција, такав став испитаници изражавају деценијама уназад, односно од кад се ради истраживање јавног мњења о овом питању. Неки од резултата спроведених истраживања јасно показују да је такво веровање последица утиска који се ствара у јавности да теразије правде најчешће превагну у корист осумњиченог, оптуженог или преступника, а на штету жртве.⁶⁰⁷

Поставља се питање због чега доминира такав став у јавности. Чињеница је да се мали број људи у току живота појави у кривичном поступку у својству окривљеног, оштећеног или сведока. Такође, не може се тврдити да је поменути став последица препричавања људи који су имали својство учесника у кривичном поступку, јер све то није довољно да утиче на формирање таквог става код већине

⁶⁰⁵ О таквим примерима у аустралијској штампи и телевизијским вестима видети у: Eames J. G., *The Media and the Judiciary, HCQR*, Vol. 2, No. 2, 2006, стр. 47 и даље.

⁶⁰⁶ Hough M. and Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 283 и 284.

⁶⁰⁷ *Ibid.*, стр. 285 и 286.

људи. Одговор се крије у стварању одговарајуће медијске слике која у великој мери утиче на размишљања људи.⁶⁰⁸ Медијска слика правосудне борбе против криминалитета указује да је она превасходно усмерена на криминалце рецидивисте што значи да преступници по правилу прођу кроз судски поступак и врате се на улице слободни и без спроведене рехабилитације.⁶⁰⁹ С друге стране, људи нису упознати с чињеницом да криминалитет не обухвата само тешка кривична дела као што су убиство, силовање или разбојништво и да се кривична дела не врше само са умишљајем већ и из нехата.

Ако би се очекивања јавности сажела у једну реченицу она би гласила: свим учиниоцима кривичних дела, без обзира на тежину дела и околности конкретног случаја, треба изрећи казну затвора у максималном трајању. Тада би јавност можда била задовољна, јер изгледа да стално тежи ретрибуцији како у прописивању санкција тако и у њиховом изрицању.

3. Спорост кривичних поступака

Дуго трајање судских поступака је једна од највећих замерки раду судова која се често може уочити и у медијским извештајима. Судски поступци треба да буду брзи и ефикасни како би остварили своју сврху. Ипак, посебно питање у контексту спорости кривичних поступака је улога других учесника у поступку који такође у значајној мери могу допринети одуговлачењу процеса, нпр. непојављивањем на суђењу, што у појединим случајевима подразумева обавезно одлагање.

Кад се говори о спорости кривичног поступка треба имати у виду не само дужину трајања суђења у првом и, евентуално, у другом степену, већ и време које је протекло од пријављивања или откривања дела и прикупљања доказног материјала а то значи када почиње предистражни поступак, истрага и подизање оптужнице. Могу проћи године пре него што конкретан случај дође у фазу

⁶⁰⁸ Многбројна истраживања која су спроведена у Сједињеним Америчким Државама такође показују да медији имају најзначајнију улогу у едукацији америчког становништва о судовима. У том смислу треба истаћи и да оно што јавност мисли о судовима и праву има велики утицај на то како судство функционише. MacKenzie B., *Extrajudicial Speech: Judicial Ethics in the New Media Age*, *Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 2, Issue 2, 2012, стр. 186 и 190.

⁶⁰⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 120.

суђења. Постојање више учесника, односно органа поступка чини ову проблематику сложенијом од оне како је јавност види, с обзиром да „кривица“ за дуго нерешавање случајева увек пада на суд, будући да тек у фази суђења трајање кривичног поступка избија у први план при чему окончање поступка због застарелости изазива по правилу бурну реакцију јавности.

Посебан проблем представљају кривични поступци који се воде против више оптужених и који упркос залагању судија, не могу бити брзо окончани. С обзиром да таква суђења изазивају велику пажњу јавног мњења чини се да један од основних разлога за њихово одржавање представља потреба за јавним показивањем одлучности државе да се осуде сва оптужена лица. Ови кривични поступци су по правилу осуђени на пропаст, јер велики број оптужених, сложеност чињеничних и правних питања, обилан доказни материјал имају за последицу наступање застарелости.

Један од примера јесте кривични поступак у афери „индекс“ коме се, иако одавно покренутом, још не назире крај. Штавише извесно је да ће у односу на поједине оптужене наступити застарелост.⁶¹⁰ На тако дуго трајање кривичног поступка утицало је много фактора, почев од тужилаштва које је очигледно преамбициозно обухватило оптужницом превише људи, преко бранилаца оптужених који су максимално користили могућности за одуговлачење поступка и, на крају, „чувене“ реформе правосуђа. Ипак, „заслуге“ за споро решавање конкретног случаја ће припасти суду односно медији ће на првом месту кривицу тражити у лошем вођењу поступка од стране суда. Свакако не треба занемарити и одговорност суда који је могао да донесе одлуку о раздвајању поступка у односу на поједине оптужене како би се све брже спровело и окончало.⁶¹¹

Спорост кривичних поступака је околност која није прихватљива ни са становишта праксе Европског суда за људска права (у даљем тексту: Европски суд или ЕСЉП). Узимајући у обзир одговарајуће одредбе Европске конвенције за

⁶¹⁰ <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Maratonska-afeta-Indeks-treci-put-sve-iznova.lt.html>
(доступно дана: 18.07.2015)

⁶¹¹ Хрватски индекс” решен је за девет месеци и тамошњим професорима забрањено је да држе наставу. <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Maratonska-afeta-Indeks-treci-put-sve-iznova.lt.html>
(доступно дана: 18.07.2015)

заштиту људских права и основних слобода⁶¹² (у даљем тексту: ЕКЉП), државе чланице, уговорнице Конвенције, међу којима је и наша држава, имају позитивну обавезу у вези с трајањем судског поступка која потпада под ширу категорију таквих обавеза. Оне произилазе из члана 6 ЕКЉП, којим се сваком лицу гарантује право на правично суђење. Најзначајнији аспект права на правично суђење у контексту трајања кривичног поступка је услов разумног рока.⁶¹³ У том смислу, судски поступци на националном нивоу морају се окончати у разумном року, јер би у супротном сврха и суштина целокупног правосудног система биле разводњене.⁶¹⁴

На стварање медијске слике о спорости кривичног поступка додатно утичу одлуке Европског суда у којима је утврђена повреда права на суђење у разумном року, а тиме и право на правично суђење. Објављивање такве одлуке подстакне медијску причу о поступцима који предуго трају. Повремено прича оде предалеко и уместо конструктивне критике постане начин за урушавање угледа суда. С друге стране, стално медијско подсећање судова на обавезу суђења у разумном року има и позитивну страну, јер доприноси њиховој већој ефикасности у решавању случајева који се нађу пред њима. Суђење у разумном року је регулисано и у чл. 14 ЗКП-а⁶¹⁵ који прописује дужност суда да кривични поступак спроведе без одуговлачења и да онемогући сваку злоупотребу права усмерену на одуговлачење поступка.

Став јавног мњења у вези са ефикасношћу судова је годинама веома неповољан. У оквиру поменутог јавномњенског истраживања корупције, реализованог у јануару 2001. године, грађани су оцењивали и судски систем.⁶¹⁶ Најлошији резултат се управо односи на брзину и ефикасност поступака (74,3% грађана сматра да су судови спори и неефикасни). Пет година касније, тј. 2006.

⁶¹² Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода је постала део нашег правног система Законом о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола, уз неколико каснијих измена и допуна („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – исправка и „Службени гласник РС“ – Међународни уговори“, бр. 12/10 и 10/15).

⁶¹³ О значају суђења у разумном року више у: Илић Г. П., Држава *versus* криминалитет и стандарди људских права, *in*: Крон Л. (приредила), *Криминал и државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе*, Београд, 2011, стр. 45 и 46.

⁶¹⁴ Поповић Д., *Постанак европског права људских права*, Београд, 2013, стр. 238.

⁶¹⁵ Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14);

⁶¹⁶ Антонић Д. (et al.), *op. cit.*, стр. 59.

године, ситуација није нимало боља. Штавише, ефикасност судства је неповољније оцењена у односу на 2001. годину (84, 6% грађана има такав став).⁶¹⁷

Једно од новијих истраживања јавног мњења из новембра 2011. године, након спроведене реформе правосуђа, показује делимичне промене у ставу грађана о проблематици спорости поступака пред судовима.⁶¹⁸ Наиме, 44% испитаника је генерално незадовољно радом судова, сматрајући их одговорним за спорост и недовођење судских процеса до краја. Међутим, промене се могу уочити у вези с перцепцијом грађана о доприносу других фактора у одуговлачењу процеса. Неефикасно судство, судећи по њиховим ставовима, потиче из несамосталности судова, односно њихове повезаности с политичким и криминалним структурама и неадекватног рада тужилаштва.

4. Утицај политичких фактора на рад судова

Незаобилазан фактор који утиче на формирање медијске слике о судовима је политика. Она обликује свакодневни живот људи у скоро свим сегментима друштва па тако и кад је реч о кривичноправном систему.

Једно од уобичајених предизборних обећања различитих политичких опција је борба против криминалитета. У том смислу се интереси власти могу приказивати као интереси народа а нема ништа легитимније него спровођење интереса народа.⁶¹⁹ Саставни део политичке приче о неопходности оштрог супростављања различитим облицима криминалног деловања је указивање на „озбиљност“ проблема криминалитета. У том циљу политичари путем медија стално указују на пораст криминалитета, при чему навођењем „алармантних“ података аргументују свој став. Догађа се зато да поједине судије доносе одговарајуће пресуде како би удовољили представницима актуелне политичке елите.

⁶¹⁷ Васовић М., *op. cit.*, стр. 74.

⁶¹⁸ У питању је истраживање које су спровели Агенција за истраживање јавног мњења ЦЕСИД и Канцеларија ОЕБС-а у Београду за потребе Министарства унутрашњих послова Републике Србије о ставу грађана Србије према раду полиције. Нека од питања су се односила на правосуђе тако да су грађани изразили свој став и у вези с тим. www.mup.gov.rs/cms/.../Istrazivanje%20javnog%20mnjenja%202011.d... (доступно дана 19.07.2015)

⁶¹⁹ Тирић Ј., *Ванправни утицаји на казнену политику судова*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000, стр. 143.

Феномен утицаја политике на кривичне судове највише долази до изражаја у поступцима за које јавност верује да су политички мотивисани или када постоје сумње у незаконито деловање појединаца који су део владајуће структуре или су с њима повезани, а које не резултирају покретањем и/или позитивним окончањем кривичних поступака.

У првој варијанти у јавном мњењу може постојати став (при чему, он не мора бити преовлађујући) да се поједини кривични поступци против одређених лица воде како би се нова политичка елита обрачунала с претходном. У таквим ситуацијама јавност ће скоро увек бити ускраћена за праве разлоге покретања кривичног поступка при чему би повољно окончање поступка по оптужене могло у јавности да буде протумачено као резултат договора између супростављених опција. Такав исход поступка је могућ и када у међувремену политичка опција којој су блиски оптужени поново освоји власт. Неспорно је да све то негативно утиче на имиџ кривичних судова.

Бурну реакцију јавности изазива посебан третман који поједини политички делатници имају у случају постојања сумње да су извршили кривично дело. Уколико постоји велики јавни притисак може доћи до покретања кривичних поступака, али њихово окончање доношењем ослобађајуће или одбијајуће пресуде ствара у јавности неповољну слику о кривичним судовима.

Без обзира да ли је у питању прва или друга варијанта, неповерење јавности у кривично судство одраз је веровања у поданички положај судске власти у односу на извршну и законодавну власт. Реч је о проблему друштава које се не могу похвалити независним судством, а једно од таквих је и наше.

Уверење о постојању утицаја политичких чинилаца на судство је присутно и када неки кривични поступак који је изазвао велику пажњу јавног мњења буде окончан из процесних разлога или доношењем ослобађајуће пресуде. Реч је о кривичним поступцима који су вођени због кривичних дела која изазивају јаку емоционалну реакцију публике.

У својим првим одлукама које се односе на материју права на независан и непристрасан суд ЕСЉП је направио разлику између два аспекта независности које је означио као „субјективни“ и „објективни“ тест. Суштински елемент представља оно што ЕСЉП назива субјективним аспектом: захтев да судија има

непристрасно стање свести. С друге стране објективни тест се односи на питање да ли се судија може оценити као пристрасан у очима разумне особе или „обичног“ грађанина.⁶²⁰

⁶²⁰ Trechsel S., *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford, 2006, стр. 61 и 62.

Глава II

Утицај медијског извештавања на рад судова

1. Медијско извештавање током кривичног поступка

Кривични поступак се одвија у фазама. „Шема“ кривичног поступка у нашем кривичнопроцесном праву подразумева претходни поступак (предистражни, истражни и поступак оптужења), главни поступак у првом степену (припреме главног претреса, главни претрес, изрицање и објављивање првостепене пресуде) и поступак по правним лековима (редовним и ванредним).⁶²¹ У компаративном праву уобичајено се користи хронолошки критеријум за издвајање одређених фаза кривичног поступка, карактеристичних по једном „водећем учеснику“ који је овлашћен да одлучи о покретању наредне процесне фазе.⁶²² У складу с тим је, упркос различитој терминологији, могуће разликовати: припремну фазу која се састоји од ислеђења и прогона, међуфазу (*la phase intermédiaire*) у оквиру које се одлучује о стављању под оптужбу и основаности даљег вођења поступка и судећу фазу (*la phase de jugement*) намењену доношењу мериторне одлуке.⁶²³

Имајући у виду наведену поделу која је заснована на хронолошком критеријуму, као и наше актуелно решење, приликом анализе медијског извештавања биће посебно размотрена два процесна сегмента; извештавање пре главног претреса и извештавање у току главног претреса.

У оквиру припремне фазе може се направити разлика између поступања надлежних органа које има претежно неформални карактер и поступања које је у основи формално. Та чињеница је веома битна, јер непримерено медијско

⁶²¹ Илић Г. П. (et al.), *Коментар Законика о кривичном поступку*, Београд, 2015, стр. 687.

⁶²² Pradel J., Rapport general, in *La phase préparatoire au procès penal en droit comparé*, Actes du Séminaire International organize par l'Institut Supérieur International de Sciences Criminelles de Syracuse et tenu à Noto (Italie) 26 septembre – 1 octobre 1982, Revue international de droit penal, N° 1-2, Paris, 1985, наведено према: Илић Г. П., Положај и улога полиције у претходном кривичном поступку - in: Бејатовић, С и Бановић Б. (уред.), *Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија*, Београд, 2005, стр. 104.

⁶²³ Delmas - Marty M., *Introduction*, in: Delmas-Marty, M. (sous la direction de), *Procédures pénales d'Europe (Allemagne, Angleterre et pays de Galles, Belgique, France, Italie)*, Paris, 1995, стр. 66, наведено према: Илић Г. П., Положај и улога полиције у претходном кривичном поступку - in: *Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија*, Београд, 2005, стр. 104.

извештавање може вишеструко негативно да утиче на поступање надлежних органа у ситуацији у којој кривични поступак у формалном смислу још увек није покренут. Проблематика медијског извештавања у фазама истраге и оптужења је донекле другачија, кривични поступак је покренут тако да медији званично располажу с одређеним информацијама и имају нешто већу слободу, што свакако не умањује њихову одговорност за непримерено извештавање.

У фазама које претходе главном претресу већина кривичнопроцесних система намеће минимална ограничења медијима. Почетна разлика између кривичнопроцесних система произилази из њихове поделе на акузаторске и инквизиторске системе односно поступке који се одликују концептом тужилачке истраге или концептом истраге којом руководи суд.⁶²⁴ Акузаторски системи су отворенији док су инквизиторски тајновити по својој природи. Ипак, без обзира на природу конкретног кривичнопроцесног система, непримерено медијско извештавање може угрозити успешно и ефикасно предузимање неопходних мера из надлежности органа задужених за супростављање криминалитету (полиција, тужилаштво и суд).⁶²⁵

Проблематика медијског извештавања током кривичног поступка покреће и питање слободних медија који извештавају о питањима која су од јавног значаја и који имају централну улогу у функционисању демократије.⁶²⁶

С друге стране, слободно извештавање медија може негативно утицати на спровођење фер поступка. Медијско извештавање о актуелним кривичним случајевима, без обзира да ли се ради о припремној или фази суђења, може бити штетно и у том смислу изазива посебну забринутост, због чега се и установљавају ограничења.⁶²⁷ У упоредном праву преовлађује генерално прагматични систем који подразумева кажњавање оних медијских исказа који најчешће проузрокују

⁶²⁴ Lemonde M., Justice and the media, in: Delmas-Marty M. and Spencer R. J. (eds.), *European Criminal Procedures*, Cambridge, 2002, стр. 690 и 691.

⁶²⁵ Уколико порота у англосаксонском систему пре суђења сазна да је окривљени у припремној фази поступка признао кривично дело тешко да се може говорити о очувању претпоставке невиности. Може се догодити да суд оцени да је то признање незаконито али штета је већ учињена односно ствари се не могу вратити на почетак. Schwenk J., Military Justice and the Media: The Media Interview, *Journal of Legal Studies*, 2003, стр. 18.

⁶²⁶ Sprack J., Publicity surrounding the trial, in: McConville M., and Wilson G., (eds.), *The Handbook of The Criminal Justice Process*, Oxford, 2002, стр. 221.

⁶²⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 169.

штету која се настоји избећи.⁶²⁸ Све се у суштини своди на проналажење мере између захтева за слободом медијског извештавања и неопходности спровођења фер поступка у односу на све његове актере.

1.1. Медијско извештавање у припремној фази поступка

Извештавање медија пре почетка главног претреса може обухватати дуг временски период који почиње од момента предузимања првих корака од стране надлежних органа у циљу откривања и доказивања неког кривичног дела. Обично све отпочне пријављивањем или откривањем кривичног дела.

Ефекти штетног медијског извештавања могу се појавити знатно пре него што неко лице буде ухапшено и оптужено.⁶²⁹ Наиме, преурањено и „детално“ медијско извештавање повећава шансе да конкретан случај постане друштвено конструисан. У случају да нпр. штампа располаже са ограниченим подацима о делу, учиниоцу и осталим околностима (о чему ће бити реч по правилу у припремној фази), повећава се простор за различите надоградње које треба да попуне празнине у причи која излази у јавност. То значи да медијска почетна конструкција кривичног дела може проузроковати последице по евентуалну фазу суђења.⁶³⁰ То се најчешће догађа када је рано извештавање део процеса помоћу којег штампа ствара тзв. „реторичко жртвовање“.⁶³¹ У том смислу, медији се могу концентрисати на одређено кривично дело и конструисати га као израз или симптом друштвеног назадовања у дегенерацију и пропаст. Уколико дође до суђења у конкретном случају тада ће друштво учествовати у акту ритуалног прочишћавања сваљивањем целокупне кривице на оптуженог, а све у циљу симболичног ослобађања од свих (сопствених) неуспеха.

⁶²⁸ Zeno-Zencovich V., *Freedom of Expression: a critical and comparative analysis*, New York, 2008, стр. 83.

⁶²⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 173.

⁶³⁰ То је нарочито проблем у оним државама које имају поротни систем суђења, попут Сједињених Америчких Држава. Истраживања су показала да претерано медијско извештавање у припремној фази поступка негативно утиче на пороту јер се може појавити проблем необјективности. Meringolo J. C., *The Media, the Jury, and the High-Profile Defendant: A Defense Perspective on the Media Circus*, *New York Law School Law Review*, Vol. 55, 2010/2011, стр. 982.

⁶³¹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 173.

1.1.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у припремној фази

Минимална ограничења медијског извештавања у припремној фази присутна су у правним системима већине држава. Међутим, ситуација се ипак разликује, а то ће бити приказано анализом примера Енглеске, Француске и Немачке.

1.1.1.1. Енглеска

Захваљујући бројним и сложеним изворима који регулишу однос медија и судства, Енглеско право је за странце тешко разумљиво. Неспорно је међутим да је реч о правној области коју прожима једноставна идеја: правилно функционисање правосудног система има предност у односу на остваривање принципа слободе штампе.⁶³²

У Енглеској су правила која регулишу питање медијског извештавања у фази која претходи суђењу, садржана првенствено у Закону о непоштовању суда (*Contempt of Court Act*)⁶³³ из 1981. године. Предвиђена је строга одговорност медија (дакле, не доказује се посебно *mens rea*),⁶³⁴ уколико је у конкретном случају реч о публикацији (тј. облику комуникације усмереном ка публици) која представља знатан или суштински ризик да ће спровођење правде у кривичном поступку бити озбиљно отежано или праћено неосновано наговештеним исходом. Додатан услов је да је кривични поступак у току. У том смислу, поступак је „жив“ од момента када је извршено хапшење, издат налог за хапшење или упућен позив, па све до доношења ослобађајуће пресуде, прекида кривичног поступка,

⁶³² Lemonde M., *Justice and the media*, *op. cit.*, стр. 692. О односу претпоставке невиности и слободе штампе у Енглеској у: Бајовић В., Претпоставка невиности и слобода штампе, *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/1, стр. 204-206.

⁶³³ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49> (доступно дана: 28.07.2015).

⁶³⁴ *Mens rea* представља криминалну намеру и најчешће се објашњава као стање свести које указује на облик кривице који представља битан елемент одређених кривичних дела и законом је прописан. Видети: www.e-lawresources.co.uk (24.08.2015). За означавање субјективног (менталног) елемента кривичног дела у англосаксонском кривичном праву традиционално се користи израз *mens rea*. У том смислу у енглеској теорији кривичног права већ дуго је присутан сукоб између две различите групе схватања у односу на питање субјективног елемента кривичног дела (субјективно и објективно). Ђокић И., *Субјективни елементи кривичног дела у енглеском праву* (Докторска дисертација), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015, стр. 44, 46 и 47. Такође, о неким дилемама у вези с *mens rea* концептом у: Johnson E. A., *Rethinking the Presumption of Mens Rea*, *Wake Forest Law Review*, Vol. 47, 2012, стр. 769-797.

одустајања тужиоца од гоњења или доношења осуђујуће пресуде. У другим случајевима не постоји строга одговорност медија, а то значи да тужилаштво мора да докаже посебну намеру тј. *mens rea* за ометање остваривања правде у конкретном кривичном поступку.⁶³⁵

Могло би се дакле закључити да су новинари пре отпочињања поступка слободни да напишу или кажу шта год желе о неком случају јер он још увек није постао „судска ствар“. Чак и тада новинар може бити кажњен уколико је објављивање неке информације праћено намером да се утиче на каснији поступак. У том смислу, медијима и новинарима се не исплати да крше установљене забране и ограничења јер их може скупо коштати, с обзиром да су прописане кривичне санкције бројне и озбиљне.⁶³⁶

Непоштовање суда обухвата више различитих облика. Један од њих је физичко ремећење поступка, претњом или нападом на судију или друге учеснике у поступку.⁶³⁷ У теорији је заузет став да се овај облик односи и на тзв. скандализовање суда које подразумева новинарско критиковање судијског ауторитета на увредљив начин (у пракси је ово ипак само мртво слово на папиру с обзиром на учестало и несанкционисано писање таблоидне штампе које уз употребу увредљивих израза критикује судије).⁶³⁸

У контексту медијског извештавања пре суђења, најинтересантнији облик непоштовања суда се односи на објављивање материјала који може представљати озбиљан ризик за остваривање права окривљеног на фер суђење. Најчешћи примери овог облика су: јавна повреда претпоставке невиности, објављивање информације (без обзира да ли је истинита или лажна) да је окривљени учинио неко слично дело, као и објављивање кључних елемената доказног материјала који указују на кривицу окривљеног а који се могу оспорити на суђењу.⁶³⁹

За непоштовање суда предвиђена је алтернативно казна затвора до две године или неограничена новчана казна. Далеко чешћи облик санкционисања новинара представља новчана казна, с обзиром да је казна затвора последњи пут изречена давне 1949. године. Међутим, питање је шта се новинарима више

⁶³⁵ Sprack J., *op. cit.*, стр. 222.

⁶³⁶ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 692 и 693.

⁶³⁷ Чл. 12 Закона о непоштовању суда.

⁶³⁸ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 693.

⁶³⁹ *Ibidem*

„исплати“ јер новчане казне могу да буду веома високе. У једном случају, суд је таблоиду *Sun* изрекао новчану казну од 35.000 фунти.⁶⁴⁰

Постоје и случајеви у којима се у оцени медијског извештавања пре суђења даје предност јавном интересу. У чл. 5 Закона о непоштовању суда предвиђено је да се одређена публикација, неће сматрати изразом непоштовања суда уколико је објављена самостално или као део неке дискусије, у доброј вери о јавним пословима или другим питањима од општег јавног значаја, под условом да је ризик од прејудуцирања исхода или стварања сметњи у конкретном кривичном поступку само споредан. Ипак, постоје две ствари које енглеска штампа и даље ретко објављује, а које се редовно појављују у континенталној штампи: објављивање информације да је окривљени наводно признао кривично дело и да већ има досије.

1.1.1.2. Француска

Медијско извештавање пре суђења у Француској карактерише масовна повреда принципа поверљивости истраге (*le secret de l'instruction*). Француска штампа је пуна информација о томе шта је истражни судија (*juge d'instruction*) открио или учинио, што свакако не би смело да се догоди. Та забрана је установљена у чл. 11 Законика о кривичном поступку (*Code de procédure pénale*)⁶⁴¹ (у даљем тексту: CPP). Међутим, та забрана се не односи на новинаре, с обзиром да се само помиње обавеза поштовања професионалне тајне од стране учесника у кривичном поступку. Новинарска одговорност за кршење принципа поверљивости истраге установљава се на други начин. Наиме, уколико искористе информацију коју им је неко други дао повређујући споменути чл. 11 CPP, новинари могу бити гоњени због држања украдене имовине, тј. „украдене“ информације. Много новинара је осуђено за ово кривично дело.⁶⁴²

⁶⁴⁰ О поменутиим случајевима више у: Sprack J., *op. cit.*, стр. 222.

⁶⁴¹ <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT00000607115>
(доступно дана 30.07.2015.)

⁶⁴² Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 701. Одговорност новинара се може установити и на друге начине, а неки од њих подразумевају примену Кривичног законика (*Code pénal*). То се односи на забрану коментарисања у циљу утицаја на сведоке или одлуку суда. Ту је и Уредба о малолетним делинквентима из 1945. (Ordonnance n° 45-174 du février 1945 relative à l'enfance délinquante), а у примени је (додуше ретко) и Закон из 1881. године који забрањује објављивање

Ако се узме у обзир однос броја кршења забрана и осуда новинара због тога, може се рећи да у Француској постоји велики проблем медијског непоштовања забране објављивања одређених информација. Та чињеница је само одраз општег стања у којем се налази француски кривични поступак. С тим у вези, у доктрини је присутно гледиште да француски кривични поступак генерално подрива претпоставку невиности, тако да они који због тога оптужују новинаре, у ствари нападају само преносиоце лоших вести, а избегавају да се суоче с основним узроцима проблема.⁶⁴³

Закључак је дакле да у Француској постоји велики број забрана када је у питању медијско извештавање пре почетка суђења. Поменуте забране су установљене у циљу заштите тајности припремне фазе поступка, што се у контексту модерних друштава показује као прешироко. Ако би се те забране у потпуности поштовале, јавност би била ускраћена за минимум информација о кривичним поступцима што не би требало да буде карактеристично за демократска друштва.⁶⁴⁴

1.1.1.3. Немачка

У Немачкој је ситуација другачија него у Енглеској и Француској. Уобичајена пракса немачких медија је да не објављују име окривљеног, што се по правилу чини у току припремне фазе кривичног поступка, али се често примењује и када предмет дође у фазу главног претреса, а чак и ако дође до осуде.⁶⁴⁵ Такво самоуздржавање медија и новинара представља резултат поштовања судског ауторитета по чему се Немачка разликује од многих држава.

Немачко право веома сажето регулише проблематику медијског извештавања. Кривични законик (*Strafgesetzbuch*) садржи одредбу која санкционише новинарско објављивање незваничних информација. Реч је о

одређеног процесног материјала пре него што буде прочитан на главном претресу. Уредба и Закон су доступни на: www.legifrance.gouv.fr (доступно дана: 28.04.2016. године).

⁶⁴³ Lemonde M., Justice and the media, *op. cit.*, стр. 702.

⁶⁴⁴ *Ibidem*

⁶⁴⁵ *Ibid.*, стр. 697. О заштити људског достојанства у вези с кривичном процедуром у Немачкој у: Weigend T. and Ghanayim K., Human Dignity in Criminal Procedure: A Comparative Overview of Israeli and German Law, *Israel Law Review*, Vol. 44, 2011, стр. 200-203.

чињењу доступним јавности пре главног претреса, у целини или делимично, садржаја оптужбе или неког другог званичног документа који је настао током припремне фазе кривичног поступка. Новинари обично не покушавају да неким тајним каналима дођу до поверљивих информација, већ се задовољавају обично оним што чују на главном претресу. Контакти између новинара и представника правосудног система организовани су у складу са стриктним поштовањем хијерархијског ауторитета. Тачно се зна ко даје изјаве за медије, па нико ни не покушава да наруши успостављен систем, јер у супротном може да трпи озбиљне професионалне последице. У том смислу, судије и тужиоци немају амбицију да постану славне личности, за разлику од многих других држава где такви случајеви постоје.⁶⁴⁶

1.1.2. Медијско извештавање у Србији у припремној фази поступка

У нашем праву је у недовољној мери регулисана проблематика медијског извештавања у припремној фази поступка. Упоређујући га са поменутиим упоредним примерима, уочава се да има највише сличности с немачким решењем. Међутим, за разлику од Немачке коју одликује култура суздржаног медијског изражавања у току кривичног поступка а нарочито његове припремне фазе, као и поштовање судског ауторитета, у Србији таква суздржаност ни приближно не постоји. Правило је да се објављује све што може да изазове пажњу јавног мњења без обзира на конкретне последице.

Ограничења у погледу објављивања поверљивих информација у току припремне фазе поступка, односе се углавном на она лица која могу непосредно доћи до сазнања о њима. У том смислу се као пример може навести чл. 17 Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела,⁶⁴⁷ који прописује да су сва лица која извршавају послове и задатке у оквиру надлежности државних органа у сузбијању кривичних дела из чл. 2 истог закона дужна да податке и

⁶⁴⁶ Lemonde M., *Justice and the media*, *op. cit.*, стр. 698 и 699.

⁶⁴⁷ Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела („Службени гласник РС“, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – др. закон, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – др. закон, 101/11 – др. закон и 32/13)

сазнања до којих дођу приликом обављања тих послова и задатака чувају као тајне податке, у складу с прописима који уређују тајност података. То конкретно значи да новинар не би могао да одговара уколико објави неки тајни податак до којег је дошао захваљујући томе што је неко од поменутих лица прекршио забрану чувања тајности података.

Ипак, у једном случају новинар може одговорати због објављивања поверљиве информације. Према чл. 6. ст. 2 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку,⁶⁴⁸ подаци у вези с Програмом заштите су поверљиви и представљају службену тајну. Осим службених лица ове податке не могу саопштавати ни друга лица којима подаци постану доступни. Јасно је да се то може односити и на новинаре.

Кривичноправну конкретизацију ове одредбе садржи КЗ и то као посебни облик кривичног дела повреда тајности поступка (чл. 337 ст. 3) који инкриминише неовлашћено откривање података о идентитету или личне податке лица заштићеног у кривичном поступку или посебним програмом заштите. Ово кривично дело постоји и у случају да се ради о лицу које је блиско заштићеном учеснику у кривичном поступку које такође може бити обухваћено Програмом заштите.⁶⁴⁹ Међутим, домашај одредбе чл. 337 ст. 3 КЗ-а је ужи од онога што је садржано у чл. 6 ст. 2 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку. Овај последњи говори о подацима у вези с Програмом заштите, што подразумева не само податке о спровођењу Програма заштите, већ и сваки други податак који се односи на Програм заштите (нпр. чињеница да је надлежни орган одлучио да поднесе захтев за укључивање у Програм заштите учесника у кривичном поступку или блиског лица, личне податке службених лица која пре доношења одлуке о спровођењу Програма заштите учествују у примени хитних мера заштите).⁶⁵⁰

⁶⁴⁸ Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 85/05).

⁶⁴⁹ Стојановић З., *Коментар Кривичног законика, оп. cit.*, стр. 723.

⁶⁵⁰ Илић Г. П., Мајић М. и Николић Б., *Коментар Закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку: са упоредноправним прегледом и мерама процесне заштите*, Београд, 2006, стр. 48.

1.2. Медијско извештавање у току главног претреса (*trial stage*)

Медијско извештавање у току главног претреса генерално подлеже другим правилима у односу на извештавање које се предузима пре њега. Главни претрес је обично јаван у већини држава односно одступање од тог правила је могуће, али само у тачно одређеним случајевима.

Проблематика медијског извештавања у току главног претреса своди се у основи на два питања. Прво питање и истовремено дилема је да ли и у којој мери у току главног претреса дозволити присуство камера и фотоапарата у судници. Док већина европских држава такву могућност не дозвољава постоје и примери земаља где је то могуће. Без обзира на негативне стране публициитета које неминовно иду уз присуство новинара у судницама, у теорији преовлађује став да се суђења отворе за медије. Наиме, парадоксално је забранити новинарима да присуствују суђењу и снимају односно фотографишу, када могу сведоке, жртве, њихову родбину и адвокате да интервјуишу ван суднице. Присуство камера у судници би могло да помогне да се успостави прави значај суђења – значај који се повремено губи због превелике пажње која се посвећује припремној фази.⁶⁵¹ Друго питање се тиче искључења јавности са суђења и његовог утицаја на извештавање медија о конкретном случају.⁶⁵²

1.2.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у фази суђења

1.2.1.1. Англосаксонско право

Рестриктивнија решења у погледу медијског извештавања у фази суђења садржи енглеско право. У суштини, општи принцип енглеског кривичног процесног права јесте да главни претрес треба да буде отворен за јавност, али судови имају овлашћење да оступе од општег правила. Најрадикалније одступање

⁶⁵¹ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 711.

⁶⁵² Јавност може да буде непосредна (физичка), када лица присуствују процесним радњама или посредна (техничка), до које долази захваљујући давању публициитета спроведеним радњама у кривичном поступку, посредством средстава јавног информисања. Шкулић М., *Кривично процесно право*, Београд, 2015, стр. 78.

представља могућност судског заседања у приватности (*sit in camera* или *sit in private*), које се може предузети само у тачно одређеним случајевима.⁶⁵³

У настојању да се спровођење правде заштити од медијских утицаја предвиђена је могућност да буде „одсечена од света“ без временског ограничења.⁶⁵⁴ Такође, један облик кривичног дела непоштовање суда који се тиче забране објављивања већања суда уведен је у циљу заштите пороте. На тај начин се новинари спречавају да истражују шта се догађа у поротној соби.⁶⁵⁵ Забрањена је и употреба касетофона у судници, као и фотографисање односно објављивање фотографија о току поступка.⁶⁵⁶ Такође, у случају да судија нареди извесна ограничења у вези са извештавањем с јавног суђења, кршење тог наређења од стране медија представљало би непоштовање суда.⁶⁵⁷

У теорији постоји мишљење да је забрана фотографисања и објављивања фотографија са суђења у супротности са идејом отворене правде (*open justice*) која се често помиње приликом анализе енглеских судова. Отворена правда не треба да значи само да су судови отворени за јавност, већ би тај концепт требало разматрати у ширем контексту публицитета.⁶⁵⁸ Наиме, већина људи није у могућности да присуствује било каквом суђењу, тако да своје сазнање о актуелним суђењима добија искључиво посредним путем односно оним што прочитају у штампи или чују од новинара на телевизији. Директан или одложен телевизијски пренос суђења пружио би јавности непосреднији увид у дешавања у судници.⁶⁵⁹

⁶⁵³ То је могуће у случајевима: када сведок одбија да сведочи јавно; када би јавно одвијање главног претреса могло да прејудира могућност будућих поступака; у случајевима који су предвиђени у документима о службеним тајнама (*Official Secrets Acts*). Sprack J., *op. cit.*, стр. 223.

⁶⁵⁴ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 709.

⁶⁵⁵ Чак су и адвокати онемогућени у томе, што значи да је немогуће уложити жалбу засновану на разлозима везаним за спровођење процедуре у поротној соби. Sprack J., *op. cit.*, стр. 224.

⁶⁵⁶ Забрана фотографисања и објављивања фотографија првобитно је уведена давне 1925. године, Законом о кривичном правосуђу (*Criminal Justice Act*) (чл. 41) и остала је до данас на снази. Предвиђена је и у чл. 9 Закона о непоштовању суда. Та забрана се односи и на телевизију односно не дозвољава се присуство камера у судници. Увођење те забране делом се догодило због објављивања фотографије у *The Daily Mirror* 1912. године на којој судија Бакнил (*Bucknill*) изриче смртну казну Фредерику Седону (*Frederick Seddon*). Та фотографија је настала тајно без сагласности суда и изазвала је јавно негодовање и у годинама које су претходиле закону из 1925. Тај инцидент је често помињан у парламенту. Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 141.

⁶⁵⁷ Sprack J., *op. cit.*, стр. 224.

⁶⁵⁸ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 142.

⁶⁵⁹ У доктрини је изнето гледиште да би присуство јавности суђењима допринело утиску о судовима као местима правичности и већој спремности грађана да прихвате ауторитет судских одлука. То поверење у функционисање права важно је да би се зауставило самоволно истеривање

Све гласнији и учесталији захтеви медијских кућа за отварањем суђења у Великој Британији довели су до тога да је у Шкотској 2012. године први пут једно суђење снимљено. У питању је било поновљено суђење за убиство, одржано у априлу 2012. године, које је приказано на телевизији тек 9. јула 2013. године.⁶⁶⁰ Иако је министарство правде Велике Британије још 2012. године изашло с предлогом да се дозволи снимање и приказивање делова неких суђења у апелационим судовима у Енглеској и Велсу, још увек нема помака у том правцу.⁶⁶¹

За разлику од Велике Британије отвореност суђења је карактеристична за САД, где уставне гаранције у односу на слободу говора омогућавају њено остварење. Телевизијско емитовање више или мање важних кривичних поступака је уобичајено, при чему је и интервјуисање адвоката који учествују у конкретном случају нормална ствар.⁶⁶² Ограничења су могућа када се ради о објављивању идентитета жртве силовања или деце која учествују у кривичном поступку.⁶⁶³

С друге стране, негативне стране отворености суђења могле би се избећи одређеним ограничењима у погледу начина снимања, што је свакако могуће у данашњој ери развијене технике. Одговарајуће поуке се могу извући из негативних примера медијског присуства у судници, као што је случај *O.J. Simpson* који је изазвао велику пажњу јавности и који се често наводи у

правде од стране појединаца. Carey P., Armstrong N., Lamont D. and Quartermaine J., *Media Law*, London, 2010, стр. 179.

⁶⁶⁰ <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2807464/Could-British-trials-appear-TV-style-footage-Chief-prosecutor-backs-calls-allow-cameras-courtroom.html> (доступно дана 04.08.2015).

⁶⁶¹ UK Ministry of Justice, *Proposals to allow the broadcasting, filming, and recording of selected court proceedings*, доступно на:

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217307/broadcasting-filming-recording-courts.pdf (04.08. 2015).

⁶⁶² Међутим, посебан проблем у Сједињеним Америчким Државама, односно свим државама које имају поротни систем суђења, представља злоупотреба Интернета од стране чланова пороте како би дошли до информација у вези са оптуженим а које немају значај у конкретном случају или како би остварили контакт са оптуженим путем друштвених мрежа (нпр. Фејсбук) притом скривајући идентитет и тако дошли до неких информација које би им „помогле“ да заузму став. То обично значи проналажење „потврде“ за став о кривици оптуженог. Aaronson D. E. and Patterson S. M., *Modernizing the Jury Instruction in the Age of Social Media*, *Criminal Justice*, 2013, стр. 26 и даље. У том смислу, треба размотрити етичку димензију употребе друштвених медија од стране учесника у поступку. Bennett S. C., *Ethical Limitation on Informal Discovery of Social Media Information*, *American Journal of Trial Advocacy*, Vol. 36, 2013, стр. 473-503. С друге стране, постоји мишљење да се друштвене мреже могу боље искористити од стране судова у циљу едукације јавности. Blackham A. and Williams G., *Australian Courts and Social Media*, *Alternative Law Journal*, Vol. 38, No. 3, 2013, стр. 170-175.

⁶⁶³ Howitt D., *op. cit.*, стр. 169.

литератури. Медијско извештавање с овог и других сличних суђења, нарочито у САД, у теорији се објашњава као израз „правде која је сведена на воајеристичку забаву“.⁶⁶⁴

1.2.1.2. Континентално право (Француска, Немачка и Италија)

Увођење камера у суднице је осетљиво питање у односу на које већина европских континенталних држава за сад има рестриктиван однос, попут Француске и Немачке где постоји могућност снимања пре него што почне главни претрес, уколико председник суда то дозволи. То подразумева снимање тренутака када судије улазе у судницу и долазак оптуженог на суђење, након чега камерман излази из просторије док се изговарају речи „главни претрес је отворен“.⁶⁶⁵ У Француској су, попут Енглеске, до 1950. године, филмски камермани и новински фотографи били слободни да снимају и фотографишу шта год желе у судници. Међутим, суђења су често била ометана блицевима што је утицало на то да се почне с увођењем забрана, првобитно путем званичних циркулара, да би на крају био донет Закон из 1954. године који предвиђа ту забрану. До извесног ублажавања је дошло 1985. године када је усвојен закон који дозвољава аудиовизуелно снимање историјски значајних главних претреса за будућност, при чему је предвиђен дуг временски период који мора да прође да би снимљени материјал био приказан.⁶⁶⁶

Другачије решење постоји у Италији где је од 1989. године присуство камера у судници нормална ствар. Суд може да дозволи фотографисање или аудиовизуелно снимање главног претреса, уколико постоји сагласност странака и уколико то неће реметити мирно и адекватно одвијање главног претреса и доношење пресуде. Суд може дозволити фотографисање или снимање и ако се странке не сагласе с тим, под условом да постоји велики друштвени интерес за суђењем.⁶⁶⁷

⁶⁶⁴ Marsh I. and Melville G., *op.cit.*, стр. 143.

⁶⁶⁵ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 709 и 710.

⁶⁶⁶ Та могућност је искоришћена само три пута, увек у случајевима ратних злочина. *Ibid.*, стр. 710.

⁶⁶⁷ *Ibid.*, стр. 710 и 711.

1.2.2. Медијско извештавање у Србији у току главног претреса

У току главног претреса или судеће фазе, медији у Србији начелно имају већу слободу приликом извештавања што прозилази из чињенице да су суђења углавном јавна (чл. 362 ст. 1 ЗКП). Један од елемената права на правично суђење представља јавност расправљања пред првостепеним судом која се остварује на главном претресу.⁶⁶⁸ Ипак, у одређеним случајевима јавност може бити искључена за цео главни претрес или за један његов део из разлога⁶⁶⁹ који су предвиђени у ЗКП-у и који су усклађени с разлозима које предвиђа чл. 6 ст. 1 ЕКЉП, а у начелу и с разлозима за искључење јавности које предвиђа чл. 32 ст. 2 Устава Републике Србије⁶⁷⁰ (у даљем тексту: Устав).⁶⁷¹

Да би се осигурало поштовање одлуке суда о искључењу јавности за цео главни претрес или један његов део, КЗ садржи кривично дело повреда тајности поступка (чл. 337) које се донекле односи на ту ситуацију. У ст. 1 инкриминисано је неовлашћено откривање онога што је неко лице сазнало у судском, прекршајном, управном или другом законом прописаном поступку, а што се по закону не може објавити или је одлуком суда или другог надлежног органа проглашено као тајна. Други облик овог кривичног дела подразумева објављивање тока кривичног поступка у којем је искључена јавност без одлуке суда или одлуке која је донесена у кривичном поступку према малолетнику или објављивање имена малолетника према којем је поступак вођен или податке из којих се може сазнати о ком се малолетнику ради (чл. 337 ст. 2 КЗ-а). Овде се поставља питање одговорности новинара. Да ли је домашај оба наведена облика ограничен само на она лица која присуствују наведеним поступцима. Новинари не

⁶⁶⁸ Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 855.

⁶⁶⁹ То су следећи разлози: потреба заштите интереса националне безбедности, јавног реда и морала, интереса малолетника, приватности учесника у поступку или других оправданих интереса у демократском друштву (363 ЗКП).

⁶⁷⁰ Устав Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 98/06).

⁶⁷¹ Једини случај у којем је судија применом Устава пустио јавност на главни претрес, иако је по ЗКП-у она била искључена догодио се 2006. године пред тадашњим Другим општинским судом у Београду у предмету К. бр. 1339/06, када је оцењивана уставност законске одредбе о постојању разлога за искључење јавности с главног претреса. Ту се радило о томе да је чување тајне био законски али не више и уставни разлог за искључење јавности с главног претреса. Приликом доношења одлуке суд се позвао на чл. 18 ст. 1 Устава који прописује да се уставом загарантована права непосредно примењују, па је, у складу с тим, *непосредно применио* одредбу чл. 32 ст. 3. Устава и дозволио присуство опште јавности на главном претресу. Илић Г. П., Држава *versus* криминалитет и стандарди људских права, *op. cit.*, стр. 34 и 35.

могу присуствовати таквим поступцима али могу доћи до информација посредним путем и потом их објавити. Док је неспорно да је објављивање информација у вези са ст. 2 поменутог члана увек забрањено без обзира на начин сазнања дотле је споран домашај одредбе из ст. 1. Језичким тумачењем би се могло закључити да новинари не могу одговарати јер не могу доћи у ситуацију да непосредно сазнају било шта у вези с поменутиим поступцима али се оставља простор и за другачије тумачење.

У вези са суђењима за ратне злочине, у Закону о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине⁶⁷² у чл. 16а предвиђена је могућност снимања главног претреса у циљу јавног приказивања. Снимање по прибављеном мишљењу странака одобрава председник суда, а обављају га средства јавног информисања. Такође, предвиђено је да без обзира на одобрено снимање главног претреса, веће може из оправданих разлога, одлучити да се поједини његови делови не снимају. Могућност снимања суђења за ратне злочине представља јединствено решење у нашем праву, с обзиром да тако нешто није могуће када је у питању вођење кривичних поступака за нека друга кривична дела. Овакво законско решење је уведено у наш правни систем по угледу на Хашки трибунал у којем се практикује телевизијски пренос суђења. Додуше не ради се у потпуности о директном преносу, он је одложен 30 минута (у случају да учесник грешком изговори податке о идентитету друге, заштићене стране).

На крају, у контексту разматрања концепта отворене правде,⁶⁷³ може се поставити питање да ли присуство телевизијских камера утиче на фер суђење и непристрасност у одлучивању?⁶⁷⁴ Одувек су поједини кривични догађаји

⁶⁷² Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине („Службени гласник РС“, бр. 67/03, 135/04, 61/05, 101/07, 104/09 и 101/11 – др. закон).

⁶⁷³ Отворена правда је утилитаристички концепт који представља средство за постизање циља али није циљ сам по себи. Историјски гледано, отворена правда је хваљена због свог лековитог ефекта на квалитет правде која се добија од суда. Такође, отворена правда има сличан ефекат и на понашање тужилаца и бранилаца. Rodrick S., *Achieving the Aims of Open Justice? The Relationship between the Courts, the Media and the Public*, *Deakin Law Review*, Vol. 19, No. 1, 2014, стр. 123 и 124. Слобода медијског извештавања о кривичним поступцима је суштинска за давање подршке принципу отворене правде и одржавање поверења у владавину права. Lord Matravers, *Responsible journalism and the common law*, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 102 и 103.

⁶⁷⁴ Постоји још један контекст употребе камера у судницама који би требало да буде поменут. У савезној држави Мериленд у Сједињеним Америчким Државама постоји могућност одржавања различитих рочишта пре главног претреса (прим. рочиште за одређивање јемства) иако окривљени није физички присутан у судници већ се путем телевизијских камера обезбеђује његово посредно

изазивали велику пажњу медија када постоји опасност од могућег недозвољеног утицаја медија на оне који одлучују (тужилаштво и судове).⁶⁷⁵ Потпуна забрана извештавања није могућа и није ни оправдана али морају постојати механизми за заштиту окривљених.⁶⁷⁶

2. Повреда претпоставке невиности од стране медија

У модерним демократским друштвима, претпоставка невиности представља једно од најважнијих јемстава које припада лицима против којих су надлежни органи предузели одређене радње због постојања сумње да су учинили кривична дела.⁶⁷⁷ Претпоставка невиности представља једно од основних начела кривичнопроцесног права чије поштовање је изузетно важно за остварење основне сврхе вођења кривичног поступка.⁶⁷⁸

С друге стране, јавност начелно има право да буде обавештена о стању криминалитета у друштву, а медији су субјекти који својим извештавањем о учињеним кривичним делима омогућавају да се то право и остварује. Међутим, то право јавности мора бити донекле ограничено. Најзначајније ограничење у том смислу је обавеза коју медији имају у односу на поштовање претпоставке

присуство. У литератури постоји став да је таква пракса у супротности с принципом фер суђења. Такође, окривљени се на тај начин лишава права да буде присутан у судници када се о њему одлучује, као и права из Шестог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава која се односе на суочавање са сведоцима у судници и присуство браниоца. Fortuna Cimino E., Makar Z. and Novak N., Charm City Televised & Dehumanized: How CCTV Bail Reviews Violate Due Process, *University of Baltimore Law Forum*, Vol. 44, No. 2, 2014, стр. 57 и даље.

⁶⁷⁵ О утицају телевизијских камера у судници на све учеснике у поступку, на ток поступка и његов исход на примеру Сједињених Америчких Држава, где та могућност постоји у: Nesson C. R. and Koblenz A. D., *The Image of Justice: Chandler v. Florida*, *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*, Vol. 16, 1981, стр. 405 и даље.

⁶⁷⁶ Moore L. R., *Media law and ethics: a casebook*, New York, 2008, стр. 290 и даље. У ери нових медија мења се и значење концепта отворене правде. Barrett J., *Open Justice or Open Season? Developments in Judicial Engagement with New Media*, *Queensland U. Tech. L. & Just. J.*, Vol. 11, No. 1, 2011, стр. 1 и даље.

⁶⁷⁷ У литератури се могу пронаћи различите дефиниције „невиности“. Тако се може направити разлика између уже и шире дефиниције. У ужем смислу „невиност“ се може одредити у чисто техничком смислу: слобода од одређене кривице; чињеница да не постоји кривица у вези са оним за шта је неко оптужен; одсуство кривице. У ширем смислу излази се из техничког оквира и обухвата се област моралности: слобода од греха, моралне грешке уопште; морална чистота. Harris S. D., *Innocence and The Sopranos*, *New York Law School Law Review*, Vol. 49, 2004, стр. 577. О историјском развоју концепта претпоставке невиности с посебним освртом на земље *common law* система а нарочито Сједињене Америчке Државе у: Sorrentino J. N., *Demystifying the Presumption of Innocence*, *Glendale Law Review*, Vol. 15, 1996, стр. 17-21.

⁶⁷⁸ О претпоставци невиности више у: Pradel J., *Procédure pénale*, 18e édition, Paris, 2015, стр. 334 и даље.

невиности која налаже да се свако сматра невиним, док се његова кривица за кривично дело не утврди правноснажном одлуком суда (чл. 34 ст. 3 Устава и чл. 3 ст. 1 ЗКП-а).

Никаква потреба за сензационалистичким извештавањем не може оправдати кршење овог важног принципа Без поштовања претпоставке невиности не може се водити фер поступак у односу на окривљено лице, па је у том смислу у важећем ЗКП-у установљена забрана јавног прејудицирања осуде према којој су сви државни и други органи и организације, средства јавног обавештавања, удружења и јавне личности, дужни да се придржавају претпоставке невиности и да својим јавним изјавама о окривљеном, кривичном делу и поступку не повређују права окривљеног (чл. 3 ст. 2 ЗКП-а).⁶⁷⁹

2. 1. Осуда пре пресуде

Кршења претпоставке невиности су постала до те мере уобичајена да се медији и јавност не устежу да врше притисак на судове да донесу осуђујућу пресуду и у ситуацијама када судови нису убеђени у постојање кривице на страни окривљеног. У случају да суд поклекне пред притиском јавности и донесе пресуду која се очекује може се говорити о раније поменутих тзв. „компромисним пресудама“.⁶⁸⁰ Овакво поступање доводи у питање темељне принципе доброг дељења правде – независност и непристрасност у вршењу судске функције, а уједно и начело *in dubio pro reo*. Штавише, у случају доношења осуђујуће пресуде под „притиском“ јавности, дешава се да суд изрекне казну која је близу прописаног минимума или да ублажи казну испод законског минимума како би на тај начин успоставио некакву равнотежу која је нарушена доношењем осуђујуће пресуде. Онда такво ланчано поступање изазива реакцију јавности која показује своје незадовољство, јер је убеђена у постојање дела и у складу с тим очекује изрицање строже казне од оне коју је суд изрекао. На тај начин улази се у зачарани круг незадовољства свих страна које учествују у поступку, као и јавног

⁶⁷⁹ Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 72 и даље.

⁶⁸⁰ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 170.

мњења.⁶⁸¹ Незадовољство јавности даје повода медијима да критикују рад судова, а то може ићи тако далеко да се износе и оптужбе на рачун судија који се проглашавају неспособним и/или корумпираним. Повремено се чак и судије поименце етикетирају. Као последица тога се дешава да неке судије, које поступају у предметима који су медијски интересантни, иду линијом мањег отпора и доносе пресуде које се од њих очекују.⁶⁸² Поједине судије се налазе у својеврсном психолошком процепу јер могу имати утисак да је целокупно јавно мњење против њих тако да почну да сумњају у своје аргументе и да прихвате аргументе оних који их критикују.⁶⁸³

2. 2. Концепт социјалне кривице

Последице повреде претпоставке невиности се не огледају само у могућности да се на тај начин утиче на став суда у вези с нечијом кривицом и осталим важним питањима у кривичном поступку. Већи део јавности тешко замишља ситуацију у којој невина особа бива оптужена а камоли осуђена.⁶⁸⁴

У том смислу бурну реакцију јавности изазива ситуација када неко лице које је у медијима унапред проглашено кривим након спроведеног кривичног поступка буде правноснажно ослобођено.⁶⁸⁵ Таква реакција јавности је последица

⁶⁸¹ У интересу јавности и судова је остваривање боље комуникације између медија и судства. Barnhart B., Justice Stevens and the News Media: An Exercise in Exposition, *Northwestern University Law Review*, Vol. 106, No. 2, 2012, стр. 657 и даље.

⁶⁸² Откриће великог броја неоснованих осуда у кривичним предметима последњих двадесет пет година у Сједињеним Америчким Државама отворило је расправу о америчком кривичном правосуђу што је довело до формирања „Покрета невиности“ („*Innocence Movement*“). Findley K. A., Defining Innocence, *Albany Law Review*, Vol. 74, No. 3, 2010/2011, стр. 1157 и даље. Такође, многобројна правила која су регулисала материју доказивања су због тога доведена у питање јер је било очигледно да нису могла ефикасно да смање проблем неоснованих осуда. Findley K. A., Judicial Gatekeeping of Suspect Evidence: Due Process and Evidentiary Rules in the Age of Innocence, *Georgia Law Review*, Vol. 47, 2013, стр. 723 и даље. Ипак, поменути Покрет невиности односио се само на случајеве „фактичке“ невиности, тј. када неко невин буде осуђен, а не и „законске“ невиности која постоји у случају да нека особа буде осуђена за кривично дело у поступку у којем су нека његова уставна права повређена иако се фактички ради о учиниоцу кривичног дела. У том смислу, истиче се важна улога медија који би требало да помогну у едукацији јавности о том питању како би се обезбедила ефикаснија заштита права свих окривљених у поступку. Hughes E., Innocence Unmodified, *North Carolina Law Review*, Vol. 89, 2011, стр. 1083 и даље.

⁶⁸³ Пирић Ј., Ванправни утицаји на казнену политике судова, *op. cit.*, стр. 148.

⁶⁸⁴ Lyon A. D., Criminal Coverage: News Media, Legal Commentary, and the Crucible of the Presumption of Innocence, *Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 1, No. 4, 2011, стр. 432.

⁶⁸⁵ О последицама такве медијске праксе у случају *Duke Lacrosse* (Сједињене Америчке Државе) у: Entman R. M. and Gross K. A., Race to Judgement: Stereotyping Media and Criminal Defendants, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 71, 2008, стр. 93 и даље.

изостанка најважнијег елемента процеса јавног осуђивања - доношења осуђујуће пресуде. Иако је јавно мњење убеђено у кривицу одређеног лица, та „пресуда“ је мањкава јер нема судску потврду. Искључива одговорност за ослобађање „кривца“ пада скоро увек на судије, при чему се поједини медији не устручавају да на врло груб и бескрупулозан начин изнесу своје мишљење о разлозима за доношење ослобађајуће пресуде. Неретко се тада износи и сав „прљав веш“, односно поједини подаци о судијама који су, уместо да остану тајни, кршењем обавезе о њиховом чувању постали информације од „јавног значаја“.⁶⁸⁶ Таква пракса понекад може озбиљно угрозити безбедност судија и чланова њихових породица, што се на жалост доживљава само као колатерална штета у остварењу „интереса јавности да буде информисана о свим важним питањима“.

У основи овде се ради о постојању нове врсте „пресуде“: правно невин али социјално крив. Дакле, долази до раздвајања концепта законске и социјалне кривице.⁶⁸⁷ Неправедно медијски осуђено лице трпи последице негативног публицитета од самог почетка, тј. од када је постало интересантно медијима. Што је значајнији друштвени положај неког лица теже су и последице којима је изложен. Оне се могу огледати у губитку посла и самим тим упропашћеној каријери, као и губитку друштвеног угледа. Могу се испољити и у односима медијски прокаженог појединца с брачним другом, породицом или пријатељима и другим људима уопште. На тај начин се питање нечије невиности у потпуности релативизује, јер постаје једино важно шта је јавност у конкретном случају пресудила. Ако су медији у односу на неко лице пре времена донели осуђујућу пресуду, никакав другачији исход кривичног поступка неће променити већ формирано мишљење јавног мњења по том питању.

Социјално криво лице сноси све друштвене последице због „учињеног“ дела и једина разлика у односу на судском пресудом осуђено лице је у томе што му се не изриче и не извршава кривична санкција. Том лицу је успешно прилепљена етикета криминалца и у томе се можда најбоље огледа слабост кривичноправног система, јер и поред окончања кривичног поступка доношењем ослобађајуће пресуде медијска стигма наставља да га прати, можда и доживотно.

⁶⁸⁶ Eames J. G., *op. cit.*, стр. 51.

⁶⁸⁷ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 139.

Јавне личности највише трпе у таквим ситуацијама, јер ће свако њихово појављивање у медијима бити пропраћено успутним подсећањима новинара на раније оптужбе. Чест је случај да неки нови, а нарочито позитиван контекст, у којем се та особа појављује, остане у сенци пређашњег негативног медијског извештавања.

2.3. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности

Критички осврт на медијско извештавање о актуелним кривичним случајевима и проблем поштовања претпоставке невиности отвара питање граница слободе медијског изражавања.⁶⁸⁸ Нема сумње да је улога медија у информисању јавности о стању криминалитета у друштву важна и да се у том смислу медијима мора омогућити слободан приступ информацијама. Слобода медија има изузетно значајну улогу у заштити свих осталих људских права.⁶⁸⁹ Међутим, неопходност ефикасног спровођења кривичног поступка и потреба заштите одређених права у вези с тим подразумева и одмерено изношење информација у јавност.⁶⁹⁰

Посебну опасност по претпоставку невиности представља медијизација кривичног поступка која се најчешће остварује извештавањем медија о акцијама полиције и тужилаштва или објављивањем детаља из појединих фаза кривичног поступка.⁶⁹¹ Због тога је у иностраној доктрини правилно истакнуто да медијизација кривичног предмета односно медијско експлоатисање података у

⁶⁸⁸ Слобода изражавања има два међусобно повезана аспекта: јавност има право да прима информације о актуелним случајевима; а медији имају право да пренесу те информације јавности. Rodrick S., *op. cit.*, стр. 128.

⁶⁸⁹ Постоји пуно примера случајева злоупотребе моћи, корупције, дискриминације чак и тортуре који су угледали светлост дана захваљујући истраживачком новинарству. Упознавање јавности с чињеницама је често први и основни корак у отклањању повреде људских права и успостављању одговорности оних који су на власти. Hammarberg T., Media freedom and human rights in Europe, *in*: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 43.

⁶⁹⁰ Изговорена или написана реч може да нанесе штету као што може да донесе добро; може да буде покретач напретка али и средство којим се повређује нечије легитимно право на чак и људско право. Mahoney P., Free speech of civil servants and other public employees, *in*: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 258.

⁶⁹¹ Јакшић А., *Коментар Европске конвенције о људским правима*, Београд, 2006, стр. 221.

вези с кривичним поступком, има много негативнији учинак него медијизација правде или судске активности.⁶⁹²

Медијско прејудицирање исхода поступка може имати такав утицај на јавно мњење, као и на суд, да онемогући спровођење фер поступка.⁶⁹³ Медији нарочито стварају проблеме када објављују информације које се не могу искористити на суду и доприносе стварању атмосфере која онемогућава непристрасно заузимање става.⁶⁹⁴ Овај проблем је израженији у друштвима у којима не постоји развијен ауторитет суда, односно тамо где се доводи у питање независност и непристрасност суда у одлучивању.⁶⁹⁵ Такође тај проблем постоји и у друштвима у којима се испољава у великој мери политичка, расна или национална напетост и предрасуде.⁶⁹⁶

Значај који слобода изражавања има у демократским друштвима, што потврђују многи међународни документи и унутрашњи прописи држава, као и актуелна пракса медијског извештавања, треба да буде препознат од стране целокупног правосудног система који не би смео да се затвара пред медијима. Боље је за судове да буду отворени и омогуће медијима да уз неопходна ограничења приступе информацијама, у противном ће долазити најчешће до супротног учинка који се огледа у извештавању које је пуно претеривања и измишљених ствари.⁶⁹⁷ Новинар ће по сваку цену желети да објави прилог, а у

⁶⁹² Panier C. et Jespers J. - J., *Justice, médias, pouvoir: un triangle infernal*, Bruxelles, 2004, стр. 100. О односу слободе изражавања и претпоставке невиности у Корејском праву у: Kim J., A Study on the Regulation of News Reporting on Sexual Crime, *Korea University Law Review*, Vol. 8, 2010, стр. 228 и 229.

⁶⁹³ Сви учесници у поступку, а нарочито тужиоци и браниоци окривљених морају да буду свесни установљених етичких ограничења у вези с медијским извештавањем о актуелним случајевима како би се омогућило спровођење фер поступка. Joy P. A. and McMunigal K. C., *The Ethics of Talking to the Media*, *Criminal Justice*, 2014, стр. 17.

⁶⁹⁴ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 138.

⁶⁹⁵ Овде се може поставити питање судијске независности које се односи на индивидуалну способност судије да одлучи у било ком појединачном случају који се пред њим нађе примењујући одговарајуће законске норме на одговарајуће чињенице. Lord Neuberger, *Where angels fear to tread*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 209. О односу медија и судства у Кини и утицају медијског извештавања на поступање кинеских судова у актуелним кривичним предметима у: Liebman B. L., *The Media and the Courts: Towards Competitive Supervision*, *The China Quarterly*, 2011, стр. 833 и даље.

⁶⁹⁶ Ћирић Ј., Ванправни утицаји на казнену политику судова, *op. cit.*, стр. 150.

⁶⁹⁷ Без обзира на поменуто суздржаност судија у односу с медијима, нарочито у кривичним предметима, постоји мишљење да судије треба да комуницирају с новинарима како би јавност боље разумела одређена питања која имају кривичноправни значај. Уколико постоји проблем у тој комуникацији, веће су могућности за различита тумачења и нагађања што у крајњој линији може

случају да не може до потребних података да дође званичним путем, пронаћи ће алтернативно решење. Ова могућност претпоставља често коришћење неприхватљивих средстава и може покренути питање одговорности новинара и медија, што представља ствар која се веома тешко утврђује.

Веома тешко је повући границу између прихватљивог и неприхватљивог медијског извештавања о конкретном кривичном догађају. Начелна забрана садржана у ЗКП-у једно време је имала конкретизацију у КЗ-у прописивањем кривичног дела недозвољено јавно коментарисање судских поступака (реч је о некадашњем члану 336а КЗ-а који је у међувремену обрисан).⁶⁹⁸ Ово кривично дело је постојало када се за време трајања поступка пред судом, а пре доношења правоснажне судске одлуке, у намери да се повреди претпоставка невиности или независност суда, дају јавне изјаве у средствима јавног информисања. Битан елемент бића овог кривичног дела била је намера да се повреди претпоставка невиности што је у пракси било тешко утврдити.

Иако ово кривично дело није практично ни заживело у судској пракси превагнуо је став у прилог његове декриминализације.⁶⁹⁹ У теорији постоји мишљење да је у питању непотребна инкриминација која ограничава слободу испољавања мишљења и слободу медија.⁷⁰⁰ Указивано је да постојање кривичног дела зависи највише од процене суда да ли је јавна изјава у средствима јавног информисања дата у намери да се повреди претпоставка невиности или независност суда. Поред тога, инкриминација је остављала сувише широк простор да се у зависности од тога ко је коментарисао, односно давао изјаве, неке припише или не припише та намера.

Пошто се одустало од покушаја да се повреде претпоставке невиности санкционишу кривично, проблем је враћен на терен моралне и политичке

шкодити нормалном функционисању кривичног поступка. Leben S., Ten Tips for Judges Dealing with the Media, *Court Review*, Vol. 47, 2011, стр. 38 и даље.

⁶⁹⁸ Кривично дело недозвољено јавно коментарисање судских поступака унето је у КЗ изменама и допунама из 2009. године („Службени гласник РС“, бр. 72/2009), а декриминализација је извршена чл. 29 Закона о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС“, бр. 121/12).

⁶⁹⁹ Министар правде је образложио декриминализацију тиме што је закон био у неслагласности с животом и фактичким стањем. Такође, истакао је да је конкретна норма извржавала Законик руглу и доприносила умањењу његовог ауторитета, а у законима не треба да буду предвиђене ствари које нико у Србији, а на првом месту државни органи, неће поштовати. <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/101212/101212-stampa2.html> (доступно дана: 06.08.2015)

⁷⁰⁰ Стојановић З., *Да ли је Србији потребна реформа кривичног законодавства*, CRIMEN (IV), Београд, бр. 2, 2013, стр. 131.

одговорности, што у друштву без успостављене правне културе и свести грађана о значају поштовања људских права може да представља проблем.⁷⁰¹ Несумњиво је да је конкретна инкриминација требало да буде одређенија и да судији остави мањи простор приликом утврђивања постојања намере да се повреди претпоставка невиности или независност суда. Међутим, њеном потпуном декриминализацијом послата је јасна порука да је повреда претпоставке невиности у потпуности дозвољена. Слобода изражавања има очигледно значајнију позицију у односу на један од најважнијих принципа кривичне процедуре.⁷⁰² Уместо да се уложи напор да се постојећа инкриминација побољша, учини прихватљивијом како у погледу заштите права окривљених лица тако и у вези с остварењем слободе изражавања, учињено је оно што је било најједноставније у том тренутку.⁷⁰³

Ипак, непосредну и највећу одговорност за повреду претпоставке невиности имају надлежни државни органи који би требало први да је поштују. Медији су само преносиоци порука. Међутим, изостанак санкционисања таквог понашања представника органа формалне контроле додатно релативизује претпоставку невиности, а медијима даје ветар у леђа да наставе с праксом извештавања којим је повређују.

⁷⁰¹ Петровић В. (ed.), *Људска права у Србији 2014: право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд, 2015, стр. 144.

⁷⁰² О већој заштити слободе изражавања у односу на претпоставку невиности у америчком праву, размотрену кроз анализу домашаја Првог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава у односу на то питање у: Levine L., Siegel N. E. and Bead J. M., *Handcuffing the Press: First Amendment Limitations on the Reach of Criminal Statutes as Applied to the Media*, *New York Law School Law Review*, Vol. 55, 2010/2011, стр. 1015 и даље. Традиционално у Америци постоји тензија између права оптуженог на фер суђење које произилази из Шестог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава и слободе медија да извештавају о актуелним кривичним поступцима која произилази из Првог амандмана. Meringolo J. C., *op. cit.*, стр. 982.

⁷⁰³ Тај проблем се може сагледати и из још једног угла. Раширеност различитих форми друштвених медија које својим корисницима пружају велике могућности изражавања сопственог мишљења, а да притом остану сакривени у мањој или већој мери, отвара нову тему за дискусију. Наиме, поставља се питање одговорности појединаца за оно што објаве путем неког друштвеног медија. Да ли то увек представља манифестацију слободе изражавања или, у зависности од садржине конкретне изјаве, може имати карактер недозвољеног акта. Другачије речено питање је да ли законом треба одредити шта је дозвољен а шта недозвољен вид изражавања путем друштвених медија. О таквој дилеми на примеру Сједињених Америчких Држава у: Harawa D. S., *Social Media Thoughtcrimes*, *Pace Law Review*, Vol. 35, No. 1, 2014, стр. 366 и даље. О етичком аспекту сакривања идентитета на друштвеним мрежама у: Lackey M. E. and Minta J. P., *The Ethics of Disguised Identity in Social Media*, *Alb. L. J. Sci. & Tech.*, Vol. 24, No. 3, 2014, стр. 447 и даље.

2.3.1. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности у пракси Европског суда за људска права

Претпоставка невиности је предвиђена у чл. 6 ст. 2 ЕКЉП и представља важан елемент права на одбрану окривљеног.⁷⁰⁴ Претпоставка невиности делује од самог почетка тока поступка, укључујући и предистражни поступак, односно од тренутка када државни органи службено саопште појединцу да је учинио какво кривично дело, односно када му саопште разлоге оптужбе.⁷⁰⁵ С друге стране, у чл. 10 ЕКЉП је зајемчено право на слободу изражавања које се односи и на медијско изражавање. То право има своју активну и пасивну компоненту. Активна би се односила на право медија да саопштава информације, а пасивна на заинтересованост јавности да буде информисана, при чему се из одређених разлога ово право може ограничити. У чл. 10 ст. 2 ЕКЉП предвиђени су случајеви у којима може доћи до ограничења права на слободу изражавања, а један од њих је потреба очувања ауторитета и непристрасности судства.⁷⁰⁶

Поставља се дакле питање под којим условима претпоставка невиности може бити повређена медијским извештавањем? Није спорно да је легитимно обавештавати јавност о кривичним поступцима, а понекад и о току предистражног поступка, али се треба суздржавати од давања изјава које указују на кривицу окривљених лица док поступак не буде правноснажно окончан.⁷⁰⁷

⁷⁰⁴ Неки аутори, разматрајући однос медија и кривичног судства, дошли су до закључка да се у Европи много већа пажња посвећује заштити индивидуалних права, попут претпоставке невиности и права на приватност, за разлику од Сједињених Америчких Држава где је акценат стављен на захтеву да се обезбеди фер суђење. Resta G., *Trying Cases in the Media: A Comparative Overview, Law and Contemporary Problems*, Vol. 71, 2008, стр. 40-42.

⁷⁰⁵ Јакшић А., *op. cit.*, стр. 215. Пракса ЕСЉП је заснована на схватању да постојање претпоставке невиности захтева да судије приликом вршења своје функције не полазе од предрасуде да је оптужени учинио кривично дело; терет доказивања пада на оптужбу и сумња користи оптуженом. Илић Г. П., Утицај праксе Уставног суда Србије на стандарде људских права у кривичном поступку, *in*: Ненадић Б. М. (прир.), *Улога и значај Уставног суда у очувању владавине права*, Београд, 2013, стр. 198.

⁷⁰⁶ Не помиње се данас потреба поштовања претпоставке невиности, јер је пракса ЕСЉП њу довела у везу са слободом изражавања. С тим у вези, треба рећи да је улога ЕСЉП била од великог значаја за постављање општих принципа који се односе на заштиту права из чл. 10 ЕКЉП. *Zeno-Zencovich V.*, *op. cit.*, стр. 91. У том смислу слобода изражавања представља централни аспект европског система људских права, тако да се ограничења овог права морају веома обазриво постављати. Јемства која садржи право на слободу изражавања односе се претежно на заштиту „вредног говора“, тј. говора који значајно доприноси јавној дебати.

⁷⁰⁷ Trechsel S., *op. cit.*, стр. 177. Начелно је однос између захтева за фер поступком који произилази из чл. 6 ЕКЉП, при чему је заштита претпоставке невиности један од аспеката тог захтева, и права која произилазе из чл. 10 ЕКЉП веома сложен. Early L., *Article 10: issues of fairness, proof and*

Одредба чл. 6 ст. 2 ЕКЉП не односи се само на проблематику терета доказивања кривице окривљеног, већ предвиђа забрану за надлежне органе да дају изјаве или поступају на начин који указује да они верују да је одређена особа учинила кривично дело пре него што се то правноснажно утврди. Дискреција и обазривост надлежних органа је неопходна у циљу очувања претпоставке невиности.⁷⁰⁸ У случају *Allenet de Ribemont против Француске* Европски суд је по први пут указао да претпоставка невиности заштићена у чл. 6 ст. 2 ЕКЉП може бити повређена не само од стране судије или суда, већ и од стране представника других органа јавне власти.⁷⁰⁹

У случају *Daktaras против Литваније*, ЕСЉП је заузео став да се постојање евентуалне повреде претпоставке невиности од стране полиције и тужилаштва утврђује према околностима случаја, тумачењем речи које су коришћене у изјавама медијима, а понекад и самим редоследом употребљених речи.⁷¹⁰ У предмету *Butkevičius против Литваније* је утврђено да изјаве попут „постоје сигурни докази о кривици окривљеног“ или „извесно је да је окривљени учинио кривично дело“ представљају повреду права из чл. 6 ст. 2 ЕКЉП.⁷¹¹ У складу с тим, у предмету *Lavents против Летоније* изјава председнице окружног суда дата представницима штампе, која је изнела своје уверење о кривици подносиоца представке и саветовала му да докаже своју невиност, представља повреду претпоставке невиности.⁷¹²

У претходним случајевима се није радило о медијском извештавању о кривичном догађају којим се, пре или у току кривичног поступка, повређује право из чл. 6 ст. 2 ЕКЉП. Међутим, то не значи да се и у оваквим ситуацијама не може обезбедити нека заштита. Обично медији наговештавају исход поступка тврдњама о постојању признања, „окривљујућим“ резултатима полиграфа или других тестова који немају карактер доказа у кривичном поступку, као и помињањем

evidence, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 555 и 556.

⁷⁰⁸ Ovey C. and White C. A., R., *The European Convention on Human Rights*, Oxford, 2006, стр. 202.

⁷⁰⁹ Лич Ф., *Обраћање Европском суду за људска права, (Taking a case to the European Court of Human Rights 2nd Edition*, 2005, преводиоци: Краљевих Д. и Обрадовић Б.), Београд, 2007, стр. 272. *Allenet de Ribemont v. France*, no. 15175/89, 10.02.1995, §§36, 41.

⁷¹⁰ *Daktaras v. Lithuania*, no. 42095/98, 10.10.2000, §§ 43, 44.

⁷¹¹ *Butkevičius v. Lithuania*, no. 48297/99, 26.06.2002, § 52.

⁷¹² Лич Ф., *op. cit.*, стр. 273. *Lavents v. Latvia*, no. 58442/00, 28.02.2003, §§ 127, 128.

постојећег криминалног досијеа и осуде.⁷¹³ Иако државе чланице Савета Европе у начелу не одговарају за рад медија, тенденција проширења заштите људских права ствара обавезу државе да обезбеди услове за несметано вођење поступка у складу са захтевима из чл. 6 ЕКЉП.⁷¹⁴ То значи да свака држава чланица има обавезу да у свом законодавству нормира одговоран и савестан рад средстава информисања и да је дужна да осигура да средства информисања неће својим извештавањем да створе околности које би биле противне норми из чл. 6 ст. 2 ЕКЉП.⁷¹⁵ То су тзв. позитивне обавезе држава. У сваком случају, државе чланице имају, и у складу с чл. 1 ЕКЉП дужност да обезбеде индивидуална права и да интервенишу ако су нападнута или повређена од било кога.⁷¹⁶

Пракса Европског суда се, поред позитивне обавезе држава у вези са заштитом приватног живота појединаца, бавила и концептом одговорног новинарства који треба да допринесе решавању проблема балансирања између права појединаца и права медија. Европски суд је успоставио одређена правила која медији морају да поштују како би се избегло повређивање приватних права појединаца.⁷¹⁷

Такође ЕСЉП не гледа благонаклоно на случајеве који се односе на осуду новинара због клевете, без обзира да ли је то учињено у кривичном или неком другом судском поступку. Могло би се рећи да је пракса Европског суда да утврђује постојање повреда чл. 10 ЕКЉП у предметима у којима су штампаним медијима или новинарима појединцима изречене кривична или грађанска санкција.⁷¹⁸

Неке државе, а међу њима и наша, извршиле су декриминализацију клевете након усвајања два документа Парламентарне скупштине Савета Европе са истим називом: „Ка декриминализацији клевете“ (*Towards Decriminalisation of*

⁷¹³ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 138.

⁷¹⁴ Европска конвенција о људским правима, поред права која утемељују слободу, предвиђа и заштитна права која омогућавају делотворну заштиту претходно поменутих права. Једно од најважнијих заштитних права је право на правично суђење (чл. 6 ЕКЉП). Илић Г. П., *Држава versus криминалитет и стандарди људских права*, *op. cit.*, стр. 42.

⁷¹⁵ Јакшић А., *op. cit.*, стр. 221.

⁷¹⁶ Trechsel S., *op. cit.*, стр. 177.

⁷¹⁷ Arden Lady Justice, *Media intrusion and human rights: striking the balance*, *in: Casadevall J (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 72 и даље.

⁷¹⁸ Zeno-Zencovich V., *op. cit.*, стр. 91.

Defamation).⁷¹⁹ Проблематику осуде новинара због клевете садрже многи случајеви којима се бави Европски суд.⁷²⁰ Неки од новијих су: *Mika против Грчке*,⁷²¹ *Ungváry и Irodalom Kft. против Мађарске*,⁷²² *Ristamaki и Korvola против Финске*,⁷²³ *Nagla против Летоније*,⁷²⁴ *Popovski против „бивше југословенске Републике Македоније“*⁷²⁵ и *Morice против Француске*.⁷²⁶

На овом месту је започета анализа праксе Европског суда у контексту односа слободе медијског изражавања и претпоставке невиности указивањем на различите аспекте те проблематике. У том смислу у истраживачком делу налази се анализа праксе која се непосредно односи на то питање.

3. Медијско суђење

Присутност медија у свим важним сегментима друштвеног живота значи и њихову заинтересованост за проблем криминалитета. Кривични догађаји су осетљиве теме које изазивају пажњу јавног мњења у мањој или већој мери. Поједини кривични случајеви су због неких својих специфичности занимљивији медијима него неки други. Та заинтересованост огледа се у извештавању медија о самом догађају, од момента када је извршено кривично дело па све до правноснажног окончања кривичног поступка, али постоје примери да она траје и након тога.

⁷¹⁹ Први документ је Резолуција 1577 (*Resolution 1577*) (2007), а други Препорука 1814 (*Recommendation 1814*) (2007). <http://merlin.obs.coe.int/iris/2007/10/article104.en.html> (доступно дана: 18.08.2015). Декриминализација клевете код нас је извршена Законом о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС“, бр. 121/12).

⁷²⁰ О неким случајевима осуде за клевету у Републици Србији који су се нашли пред Европским судом у: Mole N., The importance of the Court's case-law in Central and Eastern Europe, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 439 и 440.

⁷²¹ *Mika v. Greece*, no. 10347/10, 19.12.2013.

⁷²² *Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary*, no. 64520/10, 03.12.2013.

⁷²³ *Ristamaki and Korvola v. Finland*, no. 66456/09, 29.10.2013.

⁷²⁴ У овом предмету је ЕСЉП истакао да право новинара да не откривају своје изворе информација не би могло да се сматра привилегијом, зависном од законитости или незаконитости њихових извора, већ пре суштинским делом права на информисање према коме треба поступати крајње опрезно. У овом случају, истражни органи нису успоставили одговарајућу равнотежу између интереса истраге за прикупљање доказа и јавног интереса за заштиту новинарске слободе изражавања. *Nagla v. Latvia*, no. 73469/10, 16.07.2013 (§ 101).

⁷²⁵ *Popovski v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*, no. 12316/07, 31.10.2013.

⁷²⁶ *Morice v. France*, no. 29369/10, 11.07.2013., §§ 77, 102, 106, 107.

Што је јавно мњење више заинтересовано да се неки случај заврши на одређени начин, судови су по правилу мање објективни и непристрасни када доносе одлуке.⁷²⁷ Поједина суђења изазивају велику пажњу јавног мњења и медији могу од њих направити праву представу, тако да таква медијска суђења утичу и на друга суђења у сличним ситуацијама односно имају ехо ефекат.

3. 1. Појам медијског суђења

Медијска суђења представљају социјалну конструкцију одређених кривичних случајева као масовних производа. У том смислу, медији одабране кривичне случајеве модификују за потребе јавног приказивања које потом масовно промовишу.⁷²⁸ Прва медијска суђења су се одиграла средином XIX века у Сједињеним Америчким Државама. Данашња медијска суђења разликују се од уобичајених извештавања о току судског поступка по томе што она их одликује масовна и интензивна покривеност догађаја која почиње откривањем кривичног дела или лишењем слободе осумњиченог. Притом се износе сви аспекти случаја, без обзира да ли су релевантни, а често се наглашавају ванправне околности.⁷²⁹ Полиција, адвокати, очевици, па и сам осумњичени интервјуишу се, фотографишу и понекад, бар за одређено време, имају статус звезде. Коментаришу се личне карактеристике, лични односи, физички изглед и начин понашања без обзира на њихов значај. Сlike имају предност у односу на текст, чиме се рачуна на визуелни ефекат, а сам текст обилује претпоставкама и сензационализмом. Такође, злочин се објашњава на директан и најједноставнији могући начин, тј. као резултат пожуде, похлепе, неморалности, љубоморе, освете или лудила.

⁷²⁷ Многе судије су забринуте због медијизације кривичног поступка јер медијска суђења могу засенити права суђења. Та забринутост је израженија у системима поротног суђења јер у случају медијског суђења порота може засновати своју одлуку на ономе што је сазнала у медијима а не на доказима који су изведени на суду при чему медијски сензационализам може повредити претпоставку невиности и учинити немогућим спровођење фер суђења. Wright J. S., A Judge's View: The News Media and Criminal Justice, *The News Media and Criminal Justice*, Vol. 50, 1964, стр. 1125.

⁷²⁸ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, op. cit., стр. 125.

⁷²⁹ Новинари ипак имају нешто другачији став по питању изношења различитих података у појединим случајевима. Они истичу право грађана да буду информисани о кривичним делима која су се догодила у њиховом окружењу. То ће понекад значити и изношење пуно детаља о случају како би се могло превентивно деловати да у будућности буде мање таквих случајева али и у циљу покретања расправа о појединим темама које су важне за заједницу. Gest T., Indictment & Trial of Media's Crime Coverage, *JLIS*, Vol. 2, 2003, стр. 2.

Медијска суђења више подсећају на неки холивудски филм у којем су оптужени, његов бранилац, тужилац, сведоци, жртве, па и сам суд, глумци који треба да на најбољи могући начин одиграју своју улогу а крај филма често зависи од става које је јавно мњење унапред заузело и које усмерава коначан исход поступка у жељеном правцу.⁷³⁰ Таква суђења постају општа и заједничка ствар, сви су заинтересовани за њихов исход и многи се налазе позвани да их коментаришу, почев од актера кривичног прогона, полиције и тужилаштва, до обичних грађана које медији у таквим ситуацијама обично питају за мишљење.⁷³¹ У таквим условима је једноставно немогуће очекивати да не дође до недозвољеног утицаја на рад суда. Нека од таквих суђења су доспела и пред Европски суд, а на овом месту ће бити поменут случај забране емисије „Извештај из суднице“ Канала 4 (*Channel Four*), која је требало да извештава о контроверзном судском поступку чији је предмет државна тајна, и то у виду драматичне реконструкције с глумцима који изговарају одређене главне делове судског поступка. Европски суд за људска права је утврдио да је та забрана била оправдана имајући у виду истинску опасност од прејудицирања коначне одлуке ако би порота гледала емисију, а и чињеницу да се програм може емитовати ако исте информације буду, уместо глумаца, читали спикери.⁷³²

Медијска социјална конструкција одређених случајева у оквиру медијских суђења надовезује се на конструкције стварности које се могу чути у различитим фазама поступка. Конструкције стварности суштински представљају могуће верзије догађаја које обично износе странке али и други учесници у поступку (сведоци или вештаци). Те верзије се најчешће састоје из чињеничних и интерпретативних твдњи (докази и објашњење) и саопштавају се или на други

⁷³⁰ У литератури се може пронаћи анализа начина на који холивудски филмови приказују амерички систем кривичног правосуђа и како то утиче на стварање јавне слике о томе. Oliver W. M., *Crime, History, and Hollywood: Learning Criminal Justice History through Major Motion Picture*, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 22, No. 3, 2011, стр. 420 и даље.

⁷³¹ У литератури се истичу институционални фактори који доприносе великом друштвеном значају медијских суђења у Сједињеним Америчким Државама. Међу најзначајнијим чиниоцима се истичу: неограничена моћ и политичка улога државног тужиоца (чија је перверзна повезаност са интелектуалним медијским извештавањем наводних злочина постала одмах очигледна у случају Дјук лакрос (*Duke lacrosse*)), поротно суђење, строга правила о доказивању и „апсолутистички“ домаћај Првог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава. Resta G., *op. cit.*, стр. 32.

⁷³² Рид К., *Европска конвенција о људским правима – Водич за практичаре, друга књига*, (*A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, 2006, преводиоци: Будимлић Л. и Добрковић Н.), Београд, 2007, стр. 374.

начин чине доступним онима који треба да доносе одлуке у поступку.⁷³³ Истовремено, медији се стапају с тим интерним процесом правосудне социјалне конструкције и трансформишу правосудни систем у машину за забаву масовне публике.

3. 2. Врсте медијског суђења

Може се поставити питање шта утиче на то да поједини кривични случајеви постану у толикој мери интересантни јавности? У литератури се могу пронаћи три групе разлога на основу којих се говори о три најчешћа типа медијских суђења.⁷³⁴ У првом случају се ради о различитим облицима злоупотребе моћи, када је окривљени особа на неком високом друштвеном положају. Виши положај значи по правилу и већу заинтересованост медија. Најчешће се ради о коруптивним кривичним делима, а посебно су интересантни случајеви где су актери представници правосуђа.⁷³⁵ Друга ситуација подразумева умешаност познатих личности у вршење неког бизарног (неубичајеног, веома чудног) или сексуалног кривичног дела. Љубавни троугао, девијантна сексуалност и убиства мотивисана наслеђем међу познатима и богатима су најчешћи примери.⁷³⁶ Трећу категорију чине кривична дела за која су окривљени тзв. зли

⁷³³ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, op. cit., стр. 146.

⁷³⁴ *Ibid.*, стр. 128.

⁷³⁵ Последњу деценију код нас су често вођени кривични поступци због злоупотребе службеног положаја у различитим областима. Међу оптуженима су били и представници правосуђа.

⁷³⁶ Случај О. Ј. Simpson је најчешће помињан пример медијског суђења у литератури. Било је познато као суђење века. Медији су гурнули то суђење под светло рефлектора, и на крају, медији су утицали на његов исход. У том смислу, америчка јавност је постала део пороте као што су и тужилаштво и одбрана били не само актери поступка, већи део медијске представе. Милиони гледалаца су пратили свакодневно извештавање о овом случају а само неколицина грађана није имала мишљење пре почетка суђења. Да интересовање за овај случај не јењава сведоче најновија открића и могућност понављања поступка упркос јемству које пружа правило *double jeopardy*. О тој теми у: *Police are investigating newly uncovered evidence in the O. J. Simpson murder case*. www.businessinsider.com (доступно дана: 05.03.2015. године). Тај случај је парадигма грубог сукоба који постоји између медија и правосуђа у Сједињеним Америчким Државама и јасна илустрација тешкоћа у вези са усклађивањем привржености слободи изражавања с једне стране и принципа фер суђења с друге стране а све то у амбијенту који карактерише „презасићеност извештавања“. Resta G., op. cit., стр. 31.

И суђење Мајклу Цексону спада у ову категорију медијских суђења. То није било само суђење у вези с оптужбама за сексуално зостављање детета оно се тицало и статуса познатог и славног Мајкла Цексона, што довело до питања да ли, уз неограничено и свеобухватно медијско

странци. Ко ће бити тај „зао странац“, зависи од специфичности сваког друштва, али су то свакако припадници маргинализованих друштвених група. Пример овог последњег типа медијског суђења јесу случајеви свирепих, округлих или других тешких облика убистава, у којима су окривљени представљени као психотичне убице, при чему, још није обављено одговарајуће психијатријско вештачење.

Чини нам се да овом списку разлога треба додати још један. Кривична дела која су по неким својим карактеристикама ретка и неубичајена изазивају пажњу јавности на сличан начин као и претходно поменуто. Атипичан учинилац или жртва, специфичан начин извршења дела или неко друго одступање чине да случај постане предмет свакодневног медијског извештавања. Деца која убију друго дете (раније поменуто пример убиства Џејмса Балцера у Великој Британији),⁷³⁷ муж који убије трудну жену у осмом месецу трудноће⁷³⁸ или мајка оптужена за убиство свог детета, најбољи су примери таквих случајева.

3.3. Ефекти медијског суђења

Иако су медијска суђења у односу на укупан број свих кривичних поступака прилично ретка, она имају велики утицај на схватање проблематике криминалитета, разумевање начина на који функционише кривично правосуђе односно сврхе појединих процесних инструмената. Отприлике 60-их година прошлог века у Америци се појавила забринутост због ефеката медијских суђења. То се догодило у тренутку када су суђења почела да се преносе на телевизији. Убрзо су многи почели да се питају да ли је телевизијска индустрија постала саставни део америчког система кривичног правосуђа. У вези с тим, основна

извештавање, познати могу имати фер суђење. О овим случајевима у: Muraskin R., and Domash F. S., *op. cit.*, стр. 52-59 и 105-114.

Код нас је актуелан случај глумца Горана Јевтића који је оптужен за кривично дело недозвољене полне радње са малолетним лицем. Тај случај је наведен као пример непримереног медијског извештавања којим се повређује претпоставка невиности. Како ће даље изгледати медијско извештавање у том случају остаје да се види.

⁷³⁷ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 91 и 92.

⁷³⁸ Скот Питерсон (Scott Peterson) из Модеста у Калифорнији је осуђен у новембру 2004. године за убиство своје трудне жене, која је нестала на бадње вече 2002. године. Њено тело је пронађено у заливу Сан Франциска у априлу 2003. године. Није постојао непосредан доказ да је Скот убица али од почетка је само он био осумњичени, полиција није имала намеру да истражује другачије могућности. Медији су га све време третирали као кривца, сваки детаљ је привлачио пажњу и пре него што је суђење почело, тако да му је јавност већ пресудила. Након тога је порота донела своју одлуку која се поклапала са ставом јавности. Muraskin R., and Domash F. S., *op. cit.*, стр. 97-104.

дилема је била да ли учесници у поступку, а пре свега адвокати, тужиоци, судије и остали, реагују на присуство телевизијских камера и мењају своје понашање.⁷³⁹ Чињеница је да медијска суђења постоје и без телевизијских камера у судници, о чему сведоче многобројни примери медијских суђења у државама које не дозвољавају та снимања. У том смислу, и таква медијска суђења остварују ехо ефекат.⁷⁴⁰

У последње време се и код нас све више осећа утицај медијских суђења на функционисање система кривичног правосуђа и разумевање појединих института, нарочито ако су у питању установе које се по први пут уводе у систем кривичнопроцесног права. Коначно, значај медијских суђења се не исцрпљује окончањем кривичног поступка, већ се често њихов утицај испољава и у неким наредним сличним случајевима који се, иако не добијају такав публицитет, завршавају по угледу на претходни медијски праћени случај.⁷⁴¹ Могло би се рећи да медијска суђења имају својеврсни прецедентни значај за касније сличне случајеве.

Ехо ефекат медијских суђења углавном се односи на поштравање казнене политике, тако да се окривљени у медијски „анонимним“ случајевима третирају оштрије услед тога што је штампа нпр. захтевала такво поступање са окривљеним у сличном случају који је добио медијски публицитет. У том смислу спроведено је истраживање о ехо ефекту медијски значајно праћеног случаја о сексуалном злостављању мале деце у једном приватном вртићу у Америци, на поступање суда у сличним случајевима. Анализирана је казнена политика пре, током и након извештавања о случају који је заинтересовао јавност и утврђено је постојање ехо ефекта. Почетна анализа је показала значајно повећање броја кривичних пријава за дела која су укључивала виктимизацију деце у складу с објављеним случајем, као и повећање пресуда у којима се окривљени оглашавају кривим.⁷⁴² Код нас се сличан ефекат могао уочити и у вези са сексуалним кривичним делима. Наиме, пресуде које су донете у појединим медијски праћеним случајевима силовања и

⁷³⁹ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 126 и 127.

⁷⁴⁰ Пример посредне јавности. Шкулић М., *op. cit.*, стр. 78.

⁷⁴¹ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 134.

⁷⁴² *Ibid.*, стр. 215.

педофилије утицале су на повећање броја кривичних пријава и поштравање казнене политике судова у односу на та дела.

У складу с концептом ехо ефекта медијских суђења, једно време су код нас била актуелна одређена медијска суђења, која су укључивала примену института споразума о признању кривичног дела.⁷⁴³ Та медијска суђења подразумевала су да познате личности имају статус окривљених лица. У том смислу би се могло урадити истраживање које би показало да ли је то утицало на поступање органа кривичног правосуђа у сличним, али медијски анонимним случајевима. Међутим, повезаност медијског извештавања и примене споразума о признању кривичног дела треба размотрити из још једног угла. Споразум о признању кривичног дела је у основи договор између тужиоца и одбране; окривљени признаје кривицу у замену за оптужбу која је мање озбиљна у односу на најозбиљнију могућу оптужбу у конкретном случају. Тако сви добијају, тужилац је осигурао осуду, одбрана повољнију оптужбу а јавност је поштеђена вођења скуних поступака.⁷⁴⁴ Ипак, кад су у питању одређена медијска суђења тужилац обично нема намеру да понуди нити да прихвати понуђени споразум од стране одбране. Уколико је, захваљујући медијском извештавању у конкретном случају, јавност убеђена да је неко крив, тужиоцу се више „исплати“ да иде на суђење него да понуди споразум, чак и када докази нису довољно јаки да се с великом вероватноћом може очекивати осуђујућа пресуда. Због тога се догађа да тужилаштво преко медија упознаје јавност да није прихваћен понуђени споразум, прикупљајући на тај начин поене пред предстојеће суђење.

Утицај медијских суђења се може размотрити и у вези с применом неких других новијих института, попут кућног притвора⁷⁴⁵ као мере за обезбеђење присуства окривљеног и за несметано вођење кривичног поступка, и тзв. кућног

⁷⁴³ Споразум о признању кривичног дела је регулисан у чл. 313 – 326 ЗКП-а. Шкулић М., *op. cit.*, стр. 337-343; Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 766-798; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 575-582;

⁷⁴⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 170. Уопште о споразумима у кривичном поступку у: Дамашка М., Напомене о споразумима у казненом поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, Вол. 11, бр. 1, 2004, стр. 3-20; О овом институту код нас у: Бајовић В., *Споразум о признању кривице-упоредно-правни приказ*, Београд, 2009, стр. 166-176.

⁷⁴⁵ Кућни притвор се у законској терминологији зове забрана напуштања стана. Ова мера је регулисана у чл. 208 и 209 ЗКП-а. Шкулић М., *op. cit.*, стр. 140-142; Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 514-518; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 362-364; О извршењу мере кућног притвора у: Игњатовић Б., *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014, стр. 205.

затвора⁷⁴⁶ који представља модалитет извршења казне затвора. Јавност је убеђена да у оба случаја предност имају богати и/или славни. Основано се може поставити питање да ли је то заиста тако или су можда случајеви медијских суђења код којих је одређена мера кућног притвора или изречен кућни затвор допринели популаризацији ових института. Обичним људима се чини да су ти институти „резервисани“ за привилеговане односно сматра се да се на тај начин познати само извлаче и настављају да се понашају на исти начин.⁷⁴⁷

Постоје и *контрапродуктивни ефекти* медијских суђења. Они се не везују непосредно за таква медијска суђења, али се у одређеној мери могу пронаћи додирне тачке. Ако је постојала намера да се одређена медијска суђења искористе и као вид кампање у циљу смањења вршења одређених кривичних дела, али је превелика медијска пажња која је посвећена конкретном кривичном случају, довела до пораста тих дела може се говорити о контрапродуктивном ефекту.⁷⁴⁸

4. Утицај медија на казнену политику судова

Расправа о ефектима медијских суђења на функционисање кривичног правосуђа а нарочито доношење пресуда у каснијим случајевима, отвара тему утицаја медија на казнену политику судова.

Утицај медија на казнену политику судова несумњиво постоји. Јавно мњење се генерално залаже за оштру репресију и по правилу подржава широко постављене границе кривичног права. Јавност најчешће прецењује могућности кривичног права и кажњавања у борби с криминалитетом и не види негативне последице прекомерног коришћења кривичноправних механизма.⁷⁴⁹

⁷⁴⁶ Кућни затвор је према законској терминологији само модалитет извршења казне затвора који се спроводи у просторијама у којима осуђени станује. Регулисан је у чл. 45 ст. 5, 6 и 7 КЗ-а. О дилемама у вези с правном природом кућног затвора у: Илић А., Кућни затвор: самостална санкција или нови модел извршења затворске казне, *in*: Станко Бејатовић (уред.), *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспект)*, Београд, 2012, стр. 443 и даље. О извршењу кућног затвора у: Игњатовић Ђ., *Право извршења кривичних санкција*, *op. cit.*, стр. 206-210.

⁷⁴⁷ С тим у вези, неопходна је и боља едукација новинара када извештавају о појединим кривичноправним институтима, с обзиром да се често дешавало да помешају кућни притвор и кућни затвор.

⁷⁴⁸ Најчешће се контрапродуктиван ефекат везује за неуспешне кампање које се односе на покушаје смањења вршења саобраћајних кривичних дела.

⁷⁴⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op. cit.*, стр. 120.

Једна од основних карактеристика модерног кривичног права је то да оно представља *ultima ratio* односно последње средство у борби с криминалитетом. У том смислу предност треба дати другим, ефикаснијим видовима сузбијања друштвено непожељних понашања. Међутим, кривично право се све више шири, повећава се укупан број инкриминација и проширују се већ постојеће. Прописани казни распони код појединих кривичних дела такође се често мењају и то тако да се повећавају минимуми или максимуми прописаних казни. Судови у таквим околностима обично изричу казне које су ближе минимуму и на тај начин коригују претеривања законодавца. Међутим, такву казнену политику не воли јавно мњење, које путем медија врши притисак да се она поштри.

Укупни резултат медијске конструкције криминалитета, органа задужених за његово сузбијање, судова, затвора и контроле криминалитета јесте став о неопходности ретрибутивне казнене политике. Имајући у виду доминантан медијски портрет учиниоца кривичног дела било какво размишљање о другачијој казненој политици, која би се заснивала на већем коришћењу алтернативних видова кажњавања, делује наивно.⁷⁵⁰ Јавност стално тражи строжије кажњавање уверена да је оно лек за све бољке које се тичу криминалитета. Та непрестана потреба за ретрибутивним приступом делује неуротично јер, без обзира на то што се за одређена дела стално повећавају прописани законски минимуми и максимуми услед чега судови изричу строжије казне, захтеви за строжом казненом реакцијом не престају. То је и логично јер се медијска слика криминалитета не мења, тако да је незадовољство јавности висином изречених казни вечити проблем.

Важно питање је ко се налази у позадини медијског утицаја на казнену политику судова. Медији су обично само преносиоци порука неких других субјеката. Однос између медија и криминалне политике уопште, важан је због тога што утицај медија показује на шта се ограничени буџет троши и шта се стварно догађа с учиниоцима и жртвама. Треба узети у обзир и да у друштвима попут нашег тешко можемо говорити о независним медијима који се труде да објективно извештавају, већ су углавном наклоњени онима који имају поменути моћ и ресурсе.

⁷⁵⁰ *Ibid.*, стр. 201.

Иако су политичари најгласнији у јавној дебати о казненој политици судова, могу се чути и други субјекти који имају моћ да утичу на промене у друштву. То су појединци који своја мишљења и ставове о некој тренутно актуелној појави износе јавно, најчешће кроз средства јавног информисања али и на друге начине, и то углавном неформално. Они утичу на формирање јавног мњења. Изнета мишљења се међусобно прожимају и долази до стварања једне квалитативно нове појаве.⁷⁵¹

Притисак јавности путем медија на казнену политику судова може бити успешан или неуспешан. Независност и самосталност судова и судија, који поступају у конкретним предметима, у оваквим околностима могу бити озбиљно доведени у питање. Уколико јавност дуже време врши притисак на судове у правцу доношења одговарајућих одлука за одређена кривична дела, врло је вероватно да ће се казнена политика судова под тим утицајем променити. Истраживања спроведена у неколико области Енглеске и Новог Зеланда показала су да је позитиван одговор судија, који учествују у доношењу пресуда, на притисак јавности узрок строжијег кажњавања. Многе репресивне и неефикасне казнене политике попут оне која се назива „три грешке и ван игре си“ (*three – strikes and you're out*)⁷⁵² резултат су узимања у обзир мишљења јавности. Ако се из садашње перспективе анализирају предузети кораци у правцу усаглашавања казнене политике судова са ставовима јавног мњења, може се извести закључак да јавност представља извор притиска у правцу строжијег кажњавања које, међутим, није довело до задовољавајућих резултата на плану сузбијања криминалитета.⁷⁵³

Основна идеја о благој казненој политици судова разрађује се и конкретизује на појединачним случајевима који изазивају пажњу јавног мњења. Тада се од једног случаја направи много већи проблем. То су по правилу они случајеви који су на неки начин погодни да заинтригирају људе, да у њима изазову бурне емоције као што су страх, гнушање, гађење, љутњу или бес. Наведена кривична дела изазивају емоционалне и ирационалне реакције

⁷⁵¹ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 92.

⁷⁵² У САД је, под утицајем идеја о казни лишења слободе као најбољој мери за онеспособљавање преступника, уведена пракса да се вишеструким повратницима осуђеним за треће тешко кривично дело изриче мера доживотног затварања. Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 29.

⁷⁵³ Hough M., and Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 286.

појединаца и јавног мњења као и оштру моралну осуду, која често није у сразмери са степеном њихове друштвене опасности. Често се у основи такве реакције крију и многобројне заблуде и стереотипи.⁷⁵⁴

Постоји такође и једна атипична варијанта утицаја медија на промену казнене политике судова позната као преурањени ефекти (*anticipatory effects*).⁷⁵⁵ Неубичајено за ову врсту утицаја је да се ради о обрнутом узрочно-последичном односу медијског утицаја и промене казнене политике судова. Наиме овде се утицај на казнену политику дешава пре видљивих промена у медијском извештавању. Судови тада делују проактивно, не чекајући сензационалистичке наслове у новинама и најаве у телевизијским вестима. У суштини овде се унапред очекује да медији у одређеним случајевима почну да врше утицај на промену казнене политике, јер нпр. таква тенденција постоји у земљама у окружењу, па се жели предупредити очекивана реакција медија. У оваквим случајевима се не може са сигурношћу тврдити да би дошло до такве реакције медија, али судови проактивним приступом теже да превентивно отклоне такву могућност.

Претерана ретрибутивност коју тражи јавно мњење не може бити начин решавања проблема криминалитета. Ако савремени цивилизацијски, културно-историјски развој иде у правцу хуманизације свеукупних људских односа, онда се то мора односити и на област кажњавања и на област људских права и криминалаца, па се и њима мора дати право да буду третирани на хуман начин, што значи да ипак не смеју бивати (пре)строга, сурово кажњавани.⁷⁵⁶ Такође, не може се у потпуности игнорисати став који је у датом тренутку преовлађујући у друштву. То је став који се испољава путем медија који имају велику моћ да утичу на обичне људе који под таквим утицајем масовно поверују да је блага казнена политика судова велики проблем односно да је, у циљу ефикасног супростављања проблему криминалитета, кључно поштрити ту борбу изрицањем строгих казни затвора.

У том смислу би било неопходно да се јавност правилно информише, па чак и образује у вези с друштвено опасним понашањима, могућностима

⁷⁵⁴ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 93.

⁷⁵⁵ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 216 и 217.

⁷⁵⁶ Ћирић Ј., *Егземпларно кажњавање*, *op. cit.*, стр. 34.

кривичног права и негативним последицама његове примене као и о потреби да се размотре и друга средства за сузбијање криминалитета односно да решења све више треба тражити ван кривичног права. Један од разлога ретрибутивних тежњи јавног мњења јесте претерани страх од криминалитета који би требало разбијати пружањем истинитих и потпуних информација о стању криминалитета у друштву. Све те активности заједно, вероватно би допринеле измени ставова јавног мњења у позитивном смислу.⁷⁵⁷

⁷⁵⁷ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 93 и 94.

ДРУГИ ДЕО

Истраживање начина на који медији представљају поједине облике криминалитета у Републици Србији

Одсек први

Пројекат истраживања

Глава I

Одређивање истраживачког проблема

1. Дефинисање предмета истраживања

Почетни корак у одређивању истраживачког проблема је дефинисање предмета истраживања. У том смислу постоји неколико аспеката који су се морали узети у обзир. Пре свега је било потребно дефинисати медије чије ће се извештавање о криминалитету истраживати. Такође, однос медија и криминалитета је веома широк појам који се морао сузити односно било је неопходно одредити врсте криминалитета које ће се проучавати у склопу медијског извештавања. С тим у вези одлучено је да ће се истраживати извештавање медија о насилничком криминалитету и корупцији што подразумева на почетку дефинисање и тих појмова.

1.1. Теоријска дефиниција предмета

Медији се *теоријски* могу одредити као средства масовне комуникације која потенцијално широком кругу људи преносе сазнање у најширем смислу речи (ставови, подаци) о свету у којем живимо.⁷⁵⁸ Медији могу бити штампани и електронски (пре свега се мисли на традиционалне медије као што су радио, филм

⁷⁵⁸ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 136.

и телевизија, али и на новије форме као што су интернет, компјутерске и видео игрице).

Насилнички криминалитет се *теоријски* може дефинисати на различите начине. С једне стране би се под тим појмом могла подразумевати она дела код којих се ради постизања одређеног циља користи напад на жртву или се њиме прети. Такође, може се наћи и дефиниција која одређује насиље као агресивно понашање предузето с намером да се неко други повреди, па се у том смислу разликују акти инструменталне агресије (ради постизања неког другог циља) од непријатељске (хостилне) чији је искључиви циљ да се жртва повреди – физички или психички.⁷⁵⁹ Као што се из претходно дате дефиниције може закључити употреба насиља или претња истим се јавља као битна карактеристика свих дела која се одређују као насилничка.

Корупција се *теоријски* може дефинисати као криминално понашање код кога се додељено овлашћење злоупотребљава у циљу прибављања личне користи.⁷⁶⁰ То овлашћење може бити како јавно, тако и приватно.

1.2. Радна дефиниција предмета

Свака теоријска дефиниција предмета истраживања се мора и *операционализовати*, односно свести на индикаторе те појаве који постоје у стварном животу.

Операционализација појма медија подразумевала је одређивање медија чији су начини извештавања о појединим облицима криминалитета били истражени. Као критеријум у спровођењу операционализације односно селекције медија користио се утицај који медији имају на јавно мњење у смислу формирања ставова о криминалитету. Ради добијања што потпунијег увида у предмет истраживања, обухваћени су како поједини штампани, тако и електронски медији. Од штампаних медија издвојене су најтиражније и најутицајније дневне новине као што су *Блиц*, *Вечерње новости* и *Политика*. Изостављени су штампани медији специјализовани за област криминалитета, јер се пошло од претпоставке да за

⁷⁵⁹ *Ibid.*, стр. 110 и 111.

⁷⁶⁰ *Ibid.*, стр. 121

разлику од сличних садржаја доступних у електронским медијима немају значајан утицај на формирање ставова. Та претпоставка је изведена из чињенице да је тираж специјализованих штампаних медија веома мали па сходно томе не постоји објективна могућност да утичу на шири аудиторјум. Другим речима потенцијални круг читалаца такве штампе не може представљати адекватан оквир за истраживање с обзиром на његов удео у укупном броју становништва Србије. С друге стране специјализоване емисије о криминалитету су доступне свим грађанима Србије с обзиром да се углавном емитују на телевизијама са националном фреквенцијом. У том смислу претпоставка о утицају специјализованих емисија о криминалитету на ставове грађана проверена је путем анкетирања. Што се електронских медија тиче операционална дефиниција подразумева пре свега најгледаније телевизијске станице на националном нивоу, односно одређене програме који се на њима емитују. У том смислу обухваћене су ударне емисије вести на таквим телевизијама (*Дневник 2* на РТС-у, *Вести у пола седам* на телевизији Б92 и *Национални дневник* на телевизији ПИНК).

Операционализација појма насилничког криминалитета односи се на одређивање круга кривичних дела која спадају у ову врсту криминалитета. У теорији се насилнички криминалитет дели на две основне групе: *традиционални* и *нови насилнички криминалитет*.⁷⁶¹ Под традиционалним се подразумевају кривично дело убиства и наносење телесних повреда, затим сексуални деликти, пре свега силовање, као и разбојништво и разбојничка крађа који имају елементе и насилничког и имовинског криминалитета. У нови насилнички криминалитет се убраја насиље у породици у различитим облицима, међупартнерско и међугенерациско, при чему се посебно наглашава насиље над децом. У складу с тим, радна дефиниција насилничког криминалитета би обухватила следећа кривична дела предвиђена у важећем Кривичном законик у (у даљем тексту: КЗ):⁷⁶²

- Убиство (члан 113 КЗ)
- Тешко убиство (члан 114 КЗ)
- Убиство на мах (члан 115 КЗ)

⁷⁶¹ *Ibid.*, стр. 112.

⁷⁶² Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14).

- Убиство детета при порођају (члан 116 КЗ)
- Лишење живота из самилости (члан 117 КЗ)
- Нехатно лишење живота (члан 118 КЗ)
- Тешка телесна повреда (члан 121 КЗ)
- Лака телесна повреда (члан 122 КЗ)
- Учествовање у тучи (члан 123 КЗ)
- Угрожавање опасним оруђем или оружјем при тучи и свађи (члан 124 КЗ)
- Силовање (члан 178 КЗ)
- Обљуба над немоћним лицем (члан 179 КЗ)
- Обљуба са дететом (члан 180 КЗ)
- Обљуба злоупотребом положаја (члан 181 КЗ)
- Недозвољене полне радње (члан 181 КЗ)
- Запуштање и злостављање малолетног лица (члан 193 КЗ)
- Насиље у породици (члан 194 КЗ)
- Разбојничка крађа (члан 205 КЗ)
- Разбојништво (члан 206 КЗ)

У питању су кривична дела која имају различити заштитни објекат. Већина спада у кривична дела против живота и тела, али се ради и о делима против полне слободе и против брака и породице.

Операционална дефиниција корупције подразумева навођење конкретних кривичних дела која би се односила на тај феномен. То су следећа кривична дела:

- Злоупотреба службеног положаја (члан 359 КЗ)
- Проневера (члан 364 КЗ)
- Трговина утицајем (члан 366 КЗ)
- Примање мита (члан 367 КЗ)
- Давање мита (члан 368 КЗ)

С обзиром да је намера да се истраживањем медијског извештавања о корупцији укаже на проблем занемаривања контекста криминалитета белог

оковратника овде ће бити дата само *теоријска* дефиниција криминалитета белог оковратника у складу са одређењем које је дао Едвин Сатерленд.⁷⁶³ У питању су злочини извршени од лица с престижним и високим друштвеним статусом у оквиру занимања које обављају.⁷⁶⁴

2. Циљ истраживања

Основни циљ истраживања односа медија и криминалитета је опис и разумевање појаве. С обзиром да је у питању комплексна проблематика било је неопходно сагледати је на различите начине и тако у потпуности остварио поменути циљ. Имајући у виду да су у раду проблематизована три аспекта односа медија и криминалитета (*медијска конструкција криминалитета, медијско стварање моралне панике и однос медија и кривичног судства*) сваки је требало посебно анализирати у склопу основног циља истраживања.

Бављење медијском конструкцијом криминалитета подразумевало је опис и разумевање процеса који доводи до стварања одређене слике криминалитета коју нам медији презентују. У том смислу је очекивана потврда полазних претпоставки о пренаглашеном извештавању о насилничком криминалитету и недовољном извештавању о корупцији. Кад је реч о моралној паници, опис и разумевање механизма њеног настанка уопште као и конкретних облика испољавања предузети су у циљу анализе полазних претпоставки о улози медија у тим процесима и различитим последицама које произилазе из моралне панике. Опис и разумевање односа медија и кривичног судства обухватио је с једне стране анализу медијске слике судова, док се на другој страни односио на истраживање утицаја које медијско извештавање има на адекватно спровођење кривичног поступка и положај судија.

Опис и разумевање свих анализираних аспеката медија и криминалитета остварени су применом следећих метода и припадајућих техника истраживања: методи проучавања појединачних случајева (анализа садржаја), методи средњег

⁷⁶³ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 119.

⁷⁶⁴ Основне карактеристике криминалитета белог оковратника су: област у којој се врши (сфера пословања, осигурања, банкарства, берзе), статус преступника (припадници највиших социјалних слојева) и заштићеност учинилаца од прогона и кажњавања.

обима – узорак (технике испитивања - интервју и анкета), правни методи, статистички методи и компаративни метод.

3. Хипотетички оквир истраживања

Полазна тачка у стварању хипотетичког оквира истраживања је одређивање *општих претпоставки* из којих би биле изведене и све *посебне и појединачне претпоставке*.

Опште претпоставке се односе на основна питања о медијима и криминалитету која су анализирана у раду (*медијска конструкција криминалитета и морална паника*)

Прва општа претпоставка гласи: *извештавањем о криминалитету, а нарочито о неким његовим облицима, медији у великој мери утичу на разумевање криминалитета од стране обичних људи, услед чега медијска слика постаје социјално конструисана реалност.*

Друга општа претпоставка гласи: *медијско предимензионирање одређених облика криминалитета ствара погрешну слику о размерама и структури криминалитета у друштву, а то има за последицу настанак моралне панике.*

С обзиром да није реално истраживати сав криминалитет који се презентира у медијима, одабрано је неколико аспеката који ће бити анализирани. С једне стране, постоји проблем пренаглашавања појединих облика криминалитета. Већ површан преглед хронике у дневним новинама, или наслова у телевизијским вестима показује о којим кривичним делима, односно о каквом криминалитету се претежно пише или говори. Проблем медијске усредсређености на насилнички криминалитет није само у његовом пренаглашавању. Сензационалистички наслов текста у новинама или драматично најављивање прилога на телевизији служи да привуче пажњу, али и да изазове одређену емоционалну реакцију.

Прва посебна хипотеза гласи: *пренаглашено извештавање домаћих медија о насилничком криминалитету усмерава пажњу на одређене теме што*

има за последицу да се у јавном мњењу формирају ставови о размерама проблема и начину његовог решавања.

Полазна тачка за одређивање те хипотезе су резултати многобројних истраживања у свету који говоре томе у прилог као нпр. резултати лонгитудиналне анализе покривености криминалитета у штампи у САД-у и другим државама.⁷⁶⁵

У оквиру ове посебне хипотезе постављено је неколико *појединачних претпоставки*. У питању су следеће претпоставке:

а) *Медији приликом извештавања о криминалитету највише пажње посвећују насилничком криминалитету што има за последицу да се у јавном мњењу ствара погрешан утисак о његовим стварним размерама.*

Без обзира да ли се ради о насиљу у породици, силовању, педофилији или насилничком понашању деце и младих, порука коју нам медији шаљу је да су сви облици насиља у порасту. Иако званична статистика говори супротно, медијска реч и слика имају снажан утицај на разумевање ових феномена од стране јавног мњења, па чак и представника органа контроле криминалитета.

У основи овде је у питању претпоставка о повезаности пренаглашеног и неодговарајућег медијског извештавања о насилничком криминалитету, односно његовим посебним облицима, и одговарајуће перцепције јавности о том проблему коју карактеришу предрасуде и погрешна схватања. Провера ове хипотезе је учињена применом неколико метода: *анализа садржаја* новинских текстова и телевизијских вести (квантитативна и квалитативна), *статистички* и *компаративни* метод у циљу анализе статистичких података о насилничком криминалитету и њихово упоређивање са подацима добијеним квантитативном анализом садржаја и испитивање ставова грађана *методом испитивања коришћењем технике анкетирања*.

Резултати примене поменутих метода, који су изложени у наставку, потврдили су полазну претпоставку.

б) *Као последица медијског извештавања о свеприсутности насилничког криминалитета у јавности се ствара утисак да постоји знатно већи ризик да се*

⁷⁶⁵ Marsh (1991), наведено према: Lowry T. D. ... (et al.), *op.cit.*

постане жртва нпр. убиства или силовања него одређеног имовинског кривичног дела.

Ова претпоставка је анализирана у основи применом *методе испитивања* грађана путем анкетања и у том смислу упитник по којем је спроведена анкета садржи, између осталог, питање о искуству грађана у погледу виктимизације неким насилничким кривичним делом као и питања о страху од насилничких кривичних дела и утицају медија на разумевање проблема насилничког криминалитету у друштву.

Резултати примене испитивања грађана допуњени су резултатима добијеним *анализом садржаја* и испитивањем новинара путем *фокус-групног интервјуа* који су такође изразили свој став у вези са утицајем медијског извештавања. Анализом свих резултата истраживања потврђена је полазна претпоставка.

в) Разумевање проблема криминалитета и стварања страха од злочина који настају као последица медијског извештавања о криминалитету зависи од одређених карактеристика људи (узраст, пол, образовање, брачни статус и околност да ли имају децу).

Провера ове хипотезе учињена је пре свега путем *анкетања* грађана односно анализом одговара на питања из упитника која су се односила конкретно на то. У том смислу је пронађена веза између поменутих карактеристика и разумевања проблема криминалитета односно стварање страха од злочина при чему посебан утицај имају узраст и пол.

Друга посебна хипотеза се односи на медијско извештавање о корупцији и гласи да се *феномен корупције не сагледава свеобухватно, већ се његови поједини аспекти пренаглашавају, док се други, попут криминалитета белог оковратника, занемарују.*

Ова хипотеза ће бити разрађена уз помоћ следећих *појединачних претпоставки*:

а) Медијско извештавање о корупцији пренаглашено је у секторима као што су образовање, правосуђе и здравство.

Ова хипотеза је проверена применом пре свега квантитативне и квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова и телевизијских вести у циљу

утврђивања заступљености тих тема и начина на који се о томе извештава. Такође медијско извештавање о корупцији у поменутих секторима доведено је у везу са ставовима анкетираних грађана у вези са тим што је учињено постављањем одговарајућих питања у оквиру *упитника*. Добијени подаци употпуњени су ставовима судија што представља резултат примене метода испитивања путем *интервјуа*.

Резултати примењених метода потврдили су полазну претпоставку о пренаглашеном извештавању медија.

б) *Медији занемарују различите злоупотребе у привреди или банкарском сектору услед чега се не сагледава прави обим криминалитета белог оковратника.*

Анализа медијског занемаривања области привреде или банкарског сектора у контексту коруптивних активности није једноставан задатак али се на основу познавања одређених карактеристика тамне бројке криминалитета у тим сферама и применом одговарајућих метода може проверити та хипотеза. У том смислу поред примене квалитативне *анализе садржаја* коришћена је и метода испитивања у виду *интервјуа са новинарима* који се баве проблематиком криминалитета. Резултати истраживања потврђују полазну претпоставку.

б) *Истраживачко новинарство је значајно средство у откривању корупције, а нарочито криминалитета белог оковратника.*

Ова хипотеза се надовезује на претходну. У том смислу постојање велике тамне бројке и резултати анализе садржаја указују да је истраживачко новинарство значајан начин утврђивања стварних размера тог проблема. Та хипотеза проверена је и путем испитивања ставова новинара и судија у вези са тим, применом технике *интервјуа*.

Трећа посебна хипотеза гласи да *новинари немају самосталност приликом избора теме и начина извештавања о криминалитету.*

Ова хипотеза је разрађена кроз следеће *појединачне претпоставке*:

а) *Унапред установљени критеријуми за избор вести о криминалитету битно утичу на избор теме о којој ће новинар извештавати.*

б) *Начин новинарског извештавања о криминалитету је под утицајем уређивачке политике и власничке структуре медија.*

Обе појединачне претпоставке проверене су путем испитивања ставова новинара у оквиру *фокус-групног интервјуа* и допуњене резултатима квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова и телевизијских вести. У том смислу су потврђене полазне претпоставке.

Четврта посебна хипотеза гласи да *медији имају значајну улогу у стварању моралне панике у вези с појединим облицима криминалитета.*

Ова хипотеза ће бити сагледана кроз следеће *појединачне претпоставке:*

а) *Медији учествују у стварању моралне панике у вези с насиљем у породици тако што износе алармантне податке, стварајући на тај начин утисак о сталном порасту вршења овог кривичног дела.* У том смислу доприносе стварању стереотипа мушкарца насилника и стереотипа жртве.

б) *Морална паника се ствара и у вези с проблемом малолетничке делинквенције у ширем смислу.* То медији чине површним сагледавањем проблема што за последицу има и стварање стереотипа младих насилника.

в) *Медији предимензионирано представљају проблем педофилије што изазива бурну реакцију јавног мњења и утиче на формирање става о сталном порасту вршења кривичних дела која се сврставају у педофилију.*

Медијска слика педофилије утиче на стварање стереотипа педофила који карактерише профил непознатог учиниоца. С друге стране та медијска слика доприноси занемаривању проблема педофила које жртве познају.

г) *Медији утичу на стварање моралне панике у вези са силовањем пре свега извештавањем о случајевима силовања у којима је непознат учинилац и нема никаквог доприноса жртве кривичног дела, иако су статистички гледано такви случајеви силовања најређи.* Такво извештавање доприноси стварању стереотипа силоватеља као особе непознате жртви и стереотипа жртава силовања.

Повезаност медијског извештавања и стварања моралне панике у вези са поменутиим облицима насилничког криминалитета проверена је путем квалитативне анализе садржаја односно утврђивањем значења порука које медији путем новинских текстова и телевизијских прилога шаљу аудиторијуму. Поред анализе садржаја примењена је и *техника анкетирања грађана* како би се испитивањем ставова у вези са поменутиим облицима моралне панике извукао закључак о њиховом постојању. О свим облицима моралне панике вођен је

разговор са новинарима у склопу фокус-групног интервјуа. Ставови новинара у вези са тим послужили су у циљу провере хипотеза. Анализа добијених резултата истраживања углавном указује на потврду полазних појединачних претпоставки с тим што су резултати анкете показали да грађани немају у потпуности изграђен став о појединим аспектима педофилије и силовања односно да је морална паника у вези са тим појавама само донекле утицала на грађане.

Пета посебна хипотеза би се тичала *односа медија и кривичног судства* који карактерише *специфична медијска слика о судовима, али и утицај медијског извештавања на рад судова*. У оквиру ове хипотезе *појединачне претпоставке* би гласиле:

а) *Медијска слика о кривичним судовима се заснива на истицању благе казнене политике судова у супростављању појединим облицима криминалитета, затим спорости судова у решавању конкретних случајева, израженој корумпираности носилаца судијске функције, као и утицају политичких фактора на рад судова.*

Провера ове хипотезе учињена је путем квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова о поменутој проблематици, затим применом *методе испитивања* у различитим облицима (интервју са судијама и анкетирање грађана). Резултат провере је потврда полазне претпоставке.

б) *Преурањено и неадекватно медијско извештавање о неком кривичном догађају, а нарочито повреда претпоставке невиности, утиче на рад судова и доношење одлука у конкретним случајевима.*

Основни метод за проверу ове хипотезе је *испитивање*, с једне стране судија а с друге стране грађана с тим што је испитиван донекле и став новинара у вези са овом проблематиком. Поред испитивања коришћена је и *анализа садржаја* новинских текстова како би се свеобухватно истражило поменуто питање. Резултати истраживања су потврдили полазну претпоставку.

в) *Поведа претпоставке невиности од стране медија доводи до стигматизације и етикетирања лица која су медији пре времена прогласили кривим што производи последице сличне онима као да је то лице осуђено.*

У циљу провере хипотезе примењена је квалитативна *анализа садржаја* новинских текстова који се односе на ту проблематику која је допуњена *методом*

испитивања ставова судија и грађана. Такође, у оквиру студије појединачног случаја анализиран је конкретан пример неадекватног медијског извештавања и последица које из тога произилазе што је такође послужило у циљу провере полазне хипотезе. Резултати примене поменутих метода потврдили су полазну претпоставку.

г) *Медијска суђења утичу и на друга суђења у сличним ситуацијама односно имају ехо ефекат.*

Провера ове хипотезе учињена је путем *испитивања* ставова судија као и применом квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова који се баве тим питањем. Резултати истраживања су донекле потврдили полазну претпоставку с обзиром да је став судија да такав утицај постоји али му не придају већи значај.

д) *Медијска слика благе казнене политике судова утиче на њено поштивање, што је посебно видљиво код појединих кривичних дела попут силовања и других кривичних дела којима се напада полна слобода.*

Основни метод који је овде коришћен је квалитативна *анализа садржаја* одговарајућих новинских текстова допуњена ставовима *интервјуисаних* судија. И овде су резултати истраживања донекле потврдили полазну претпоставку јер судије признају да постоји такав утицај али истичу да од сваког судије зависи у коликој мери ће то бити присутно.

Глава II

Методологија истраживања

1. Истраживачке стратегије

Сложеност и комплексност предмета истраживања подразумевали су да се истраживачки процес осмисли у складу с тим. Због тога је било неопходно истраживање спровести у неколико фаза, при чему је њихов редослед био условљен потребом да се резултати добијени у једној фази искористе за осмишљавање следећег корака. У сваком случају, због сложености проблема коришћене су различите истраживачке стратегије и технике.

1.1. Лонгитудинално ретроспективно истраживање

Прва фаза истраживања подразумевала је примену *лонгитудиналне истраживачке стратегије* чији је циљ био пре свега *опис предмета истраживања, али и његово разумевање*. У овој фази се користила *анализа садржаја* као истраживачка техника намењена систематском утврђивању учесталости којом се специфичне идеје, концепти или изрази користе у међуљудској комуникацији.⁷⁶⁶ Медији су једно од основних средстава међуљудске комуникације и у том смислу је коришћење технике анализе садржаја неопходно. Анализом су обухваћени садржаји који су прецизирани у хипотетичком оквиру. Лонгитудинално истраживање подразумева праћење неке појаве у одређеном временском периоду. У том смислу спроведена је *ретроспективна лонгитудинална анализа* односно праћен је развој медијског извештавања о питањима која су постављена у хипотетичком оквиру истраживања у *петогодишњем периоду од почетка 2006. до краја 2011. године*. Почетак истраживања се везује за 2006. годину, јер је тада ступио на снагу важећи Кривични законик.

⁷⁶⁶ Игњатовић Ђ., *Методологија истраживања криминалитета, op. cit.*, стр. 67.

Узорком су обухваћени поједини штампани и електронски медији. Од штампаних медија изабрани су одређени дневни листови: *Блиц*, *Политика* и *Вечерње новости*. Што се тиче електронских медија избор је пао на поједине телевизијске станице односно кључне емисије вести које су се емитовале на тим телевизијама у праћеном периоду. У том смислу узорак чине следеће емисије вести: (РТС – Дневник 2 у 19.30, Пинк телевизија – Национални дневник и Б92 – Вести у пола 7). За *јединицу анализе* узети су новински чланци и прилози у телевизијским вестима који се тичу предмета истраживања, а то значи све оно што се односи на насилнички криминалитет и корупцију, као и садржаји који обрађују однос медија и кривичног судства. Ти садржаји су анализирани у циљу описа и разумевања медијске конструкције стварности о криминалитету, при чему су садржаји о насилничком криминалитету размотрени и ради објашњења процеса моралне панике. Анализом садржаја текстова у новинама или телевизијских вести који се односе било на насилнички криминалитет или проблем корупције истражује се у ствари оно што је финални производ настао у процесу „стварања вести“ од стране медија, телевизије или штампе.

1.2. Студија појединачног случаја

Циљ спровођења *студије појединачног случаја* је била анализа медијског извештавања о конкретном кривичном догађају који је изазвао велику пажњу јавног мњења. С обзиром да је највише простора у докторату посвећено насилничком криминалитету, односно извршена је свеобухватна анализа медијског извештавања о том феномену, тако је у складу с тим извршен избор конкретног случаја. Након спроведене анализе садржаја, донета је одлука о томе шта би требало подвргнути продубљеном истраживању. У том смислу, изабран је случај Марине Андрејић, жене која је била оптужена за убиство сина Ђорђа чије тело, осим лобање, до данас није пронађено. Анализирано је медијско извештавање од самог почетка, што подразумева објављивање првих информација о нестанку тог детета, па све до правоснажног окончања кривичног поступка, али и након тога, с обзиром да тај случај и даље повремено подстакне писање штампе јер се ради о неразјашњеној ствари. Јединица анализе су били текстови објављени

у дневним листовима *Блиц*, *Вечерње новости* и *Политика*. У складу с предметом истраживања анализиран је и утицај медијског извештавања на рад суда и самим тим на коначан исход кривичног поступка. У оквиру те стратегије коришћене су следеће методе прикупљања и обраде података: *анализа садржаја* и *техника испитивања* у облику полу - структурисаног интервјуа са судијама члановима већа Апелационог суда у Београду, који су донели правноснажну пресуду: **судија 1 (46 год.)**, **судија 2 (56 год.)** и **судија 3 (62 год.)**. То све такође подразумева предузимање *триангулације метода*.

2. Методи прикупљања и обраде података

2.1. Методи проучавања појединачних случајева

Студија појединачног случаја подразумева примену одговарајућих метода који су прилагођени захтеву да се предмету истраживања приступи као јединственој и непоновљивој појави. Другим речима применом таквих метода долази се до закључака који се по правилу не могу проширити на неке сличне појаве које можда имају неке заједничке карактеристике са појавом која је предмет истраживања.

2.1.1. *Анализа садржаја*

Анализом садржаја је могуће доћи како до квантитативних, тако и до квалитативних податка о некој појави. У циљу потпунијег описа и разумевања предмета истраживања било је неопходно анализирати како квантитативне, тако и квалитативне податке. На основу квантитативних података анализирана је нпр. заступљеност насилничког криминалитета и корупције у медијским извештајима у посматраном истраживачком периоду што је потом послужило као основ за њихово упоређивање и доношење закључака о значају који медији придају једној односно другој форми криминалитета. Такође, анализирани су и подаци о активности медија кад је извештавање о укупном криминалитету у питању ради упоређивања са претходно поменутиим подацима о насилничком криминалитету и корупцији. С друге стране квалитативни подаци нам омогућују да разумемо

процесе медијске конструкције криминалитета и њене последице. Због тога је анализирано кретање одређених варијабли, при чему се правила разлика између штампаних и електронских медија.

а) Штампа

Претпоставке о пренаглашеном извештавању медија о насилничком криминалитету и предимензионарању појединих аспеката корупције испитане су бројањем текстова посвећених овим појавама и упоређивањем тог броја са укупним бројем текстова о криминалитету. Пребројана су и конкретна насилничка дела односно текстови о њима и ти бројеви су потом упоређивани. Такође, квантитативни податак је и величина простора посвећена теми која нас интересује, нпр. чланак који покрива пола стране или је у питању текст написан ситним словима малог формата. Многа истраживања показују да је количина текстова о злочинима који су постали „вести“, када се упореди са другим темама, огромна.⁷⁶⁷

Претраживање релевантних текстова о насилничком криминалитету и корупцији у одабраним штампаним медијима у контексту квантитативне анализе садржаја спроведено је на основу издвојених кључних речи како би претрага била усмерена на оно што је битно за истраживање.

Кључне речи коришћене за претрагу свих текстова о **насилничком криминалитету** су: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња и малтретирање* како би се у што већој мери обухватили текстови који се односе на феномен насиља. Претраживање текстова о **силовању** предузето је према следећим кључним речима: *силовање, силоватељ, напастовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање и обљуба*. За претрагу текстова о **педофилији** коришћене су само две кључне речи: *педофилија* и *педофил* с обзиром да је због специфичности појаве довољно извршити претрагу само на основу тога. Феномен **насиља међу децом у школама** претраживан је на основу следећих кључних речи: *насиље, школе, вршњачко насиље*.

⁷⁶⁷ Chermak S., *Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News* in Barak G., (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime – Studies in Newsmaking Criminology*, New York, 1994, стр. 101.

Претраживање текстова о корупцији подељено је у три категорије: *корупција у здравству, корупција у просвети и корупција у правосуђу*. Текстови о корупцији у здравству претраживани су на основу следећих кључних речи: *лекар, пацијент, интервенција, операција, лечење и доктор*. Што се тиче корупције у просвети претрага је вршена према овим кључним речима: *наставник, професор, оцена и школа*. У случају корупције у правосуђу нешто је дужи списак кључних речи: *судија, тужилац, судство, тужилаштво, застарелост, одуговлачење, рок, кривични поступак, пресуда и казна*. Претрага свих тих текстова вршена је у контексту корупције односно допуњена је следећим кључним речима: *мито, корупција, давање, примање, корумпираност, корумпирани, корист и новац*. Другим речима било је неопходно допунити претрагу у свакој појединачној области општим терминима који се односе на феномен корупције како би се претраживање усмерило на прави начин.

б) Телевизија

Што се тиче телевизије, у емисијама вести је праћено колико минута је посвећено темама о криминалитету, а у оквиру тога насилничком криминалитету односно корупцији. Анализиран је укупан број свих прилога који су посвећени насилничком криминалитету и корупцији у посматраном периоду. Добијени су подаци за сваку релевантну годину који су потом упоређивани како би се уочио тренд. Такође, анализирани су и подаци о укупном броју свих прилога посвећених криминалитету уопште како би се извршило упоређивање са бројем прилога о насилничком криминалитету односно корупцији.

Као и кад је штампа у питању квантитативној анализи телевизијских прилога о насилничком криминалитету и корупцији у одабраним емисијама вести претходило је одређивање кључних речи по којима је вршена претрага.

Анализа извештавања о насилничком криминалитету подразумевала је претрагу прилога у емисијама вести према следећим кључним речима: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња, малтретирање, силовање, силоватељ, напастовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање, обљуба, вршњачко насиље, туча, агресивност, педофилија и педофил*.

Претраживање прилога о корупцији у телевизијским вестима обављено је коришћењем истих кључних речи као и кад је у питању претраживање текстова о истом феномену у одабраним штампаним медијима.

2) *Квалитативни подаци*

Анализа квалитативних података је неопходна у разумевању различитих концепата, идеја и мишљења која се појављују у медијском извештавању. Објашњење медијске конструкције криминалитета захтева утврђивање значења коришћених израза. Квалитативни подаци указују на постојање моралне панике и самим тим одређених стереотипа и заблуда. У том смислу потребно је истаћи разлику између *манифестног* и *латентног* значења израза које медији користе. Нарочито је било подвргнуто анализи *латентно значење одређених израза* с обзиром на њихов значај у објашњењу стварања појединих стереотипа о неким аспектима криминалног феномена. Такође, поред вербалног садржаја анализи је подвргнут и невербалан садржај као што су фотографије или видео снимци.

а) Штамп

Веома је битно на који начин се нека информација презентира у штампи, који се изрази користе. Често се догађа да се наслов неког чланка не поклапа у потпуности са његовом садржином, јер је циљ да се насловом привуче пажња читалаца. Догађаји који подразумевају насиље без сумње привлаче пажњу јавног мњења. Још ако у читавој причи постоји нешто необично, несвакидашње – ето материјала за добру новинску причу. Давање форме причи подразумева и избор израза који ће се користити и задатак анализе садржаја је да открије њихово значење и манифестно и латентно. Потребно је анализирати и фотографије које се појаве у новинама, нарочито ако се налазе на насловној страни.

б) Телевизија

Кад је телевизија у питању, поред употребљених израза и сам начин саопштавања информација је важан за анализу као и коришћење фотографије и видео снимака у покривању догађаја који нас интересује.

2.2. Методи „средњег обима“ – узорак

Испитивање ставова и мишљења различитих категорија људи у вези с односом медија и криминалитета подразумевало је претходно формирање узорка како би се резултати истраживања могли уопштити на целокупну популацију.

2.2.1. Лонгитудинално испитивање

Резултате добијене анализом садржаја било је потребно употпунити подацима до којих се дошло применом различитих *техника испитивања*. С обзиром на комплексност проблематике и неопходност да се све постављене хипотезе подвргну провери, предузета су три различита испитивања. Разлика између њих је пре свега у томе ко се налази у улози респодената што такође битно утиче и на конкретан начин испитивања.

2.2.1.1. Фокус-групни интервју

Прибављање мишљења новинара представља допуну и проверу ставова изражених у раду у вези са анализираним темама. Спроведено је испитивање новинара медија који се баве проблематиком криминалитета у форми фокус-групног интервјуа. Узорак је чинило седам новинара који су запослени у различитим штампаним и електронским медијима који имају дугогодишње искуство у бављењу темом криминалитета. Мали узорак новинара је последица околности да је све мање професионалних новинара, а све више хонорарних сарадника који не могу да буду адекватни саговорници. Фокус-групни интервју сам обавила лично у октобру 2015. године у Београду. Ток разговора је сниман а испитиваним новинарима је гарантована анонимност. У том смислу су и подаци о медијима у којима су новинари запослени такође тајна како би се у потпуности гарантовала анонимност испитаника. Ипак неопходност разграничења конкретних ставова новинара подразумевала је да сви испитани новинари буду означени на одређени начин: **новинар 1, новинар 2, новинар 3, новинар 4, новинар 5, новинар 6 и новинар 7.**

Важност спроведеног фокус-групног интервјуа је у томе што је било значајно чути и другу страну, односно како новинари објашњавају резултате истраживања добијене анализом садржаја. Нека од постављених питања су се односила на процес одабира вести односно правила новинарског поступања у селекцији тема која ће бити презентирана. Такође, интересантно је било испитати њихов став у вези с моралном паником, као и размотрити њихово виђење проблематике повреде претпоставке невиности од стране медија и уопште неадекватно медијско извештавање о актуелним кривичним случајевима. Новинари су погодни респонденти за примену фокус-групног интервјуа с обзиром да је у питању врста испитивања која се обично користи за истраживање специфичних тема на продубљен начин, при чему је акценат на интеракцији између чланова групе.⁷⁶⁸ Циљ таквог интервјуа је био да се дође до ставова и мишљења новинара који извештавају о криминалитету, уз претпоставку да постоји доста сличности међу њима у том погледу и да ће се на тај начин најбоље разумети улога новинара у стварању вести, њиховом презентовању и осталим питањима, пре свега посматрајући из њиховог угла. На овај начин је извршена својеврсна *триангулација метода*. У прилогу рада налази се табела са подацима о новинарима који су учествовали у спровођењу фокус-групног интервјуа као и план спровођења интервјуа у којем су прецизирана питања о којима се разговарало.

2.2.1.2. Полу-структурисани интервју

Разматрање односа медија и кривичног судства, поред анализе медијског извештавања у односу на то питање, испитивања ставова новинара, подразумева и прибављање ставова и мишљења судија. Испитивање судија спада у тзв. елитне студије (*elite studies*) и сматра се да је најподеснији начин да се то уради путем полу-структурисаног интервјуа.⁷⁶⁹ Реч је о људима до којих је тешко доћи и који

⁷⁶⁸ Crow I. and Semmens N., *Researching criminology*, UK, 2008, стр. 124; Roberts V. J., *Public Opinion, Crime and Criminal Justice*, *Crime and Justice*, 1992, стр. 106. Такође, фокус-групним интервјуом се претежно прикупљају квалитативни подаци. Prichard J., Watters P., Krone T., Spiranovic C., and Cockburn H., *Social Media Sentiment Analysis: A New Empirical Tool for Assessing Public Opinion on Crime?*, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2, 2015, стр. 221.

⁷⁶⁹ Crow I. and Semmens N., *Researching criminology*, UK, 2008, стр. 119.

обично не воле да попуњавају упитнике сматрајући како то није за њих, односно који воле да на другачији начин учествују у неком истраживачком процесу. Иначе, полу-структурисани интервју се користи када је дубина истраживања од највеће важности, нарочито ако је битно да се утврди које значење за људе имају поједине ствари или где се желе истражити процеси или последице неких догађаја. Овај тип интервјуа карактерише извесна флексибилност из разлога што питања која су садржана у упитнику као и њихов редослед нису у потпуности унапред одређени, већ се прилагођавају околостима под којима се води сам интервју.⁷⁷⁰ Конкретно испитивање судија у вези с медијским односом према судовима обликовано је у складу с постављеним хипотезама али се у спровођење истраживања ушло с очекивањем да ће резултати интервјуа поред тестирања хипотеза имати значај и у њиховом унапређивању. У прилогу рада се налази упитник по којем се спровео интервју са судијама.

Испитивање је учињено на одговарајућем узорку судија кривичара који су запослени у судовима различитог степена (*Први основни суд, Други основни суд, Виши суд у Београду, Апелациони суд у Београду и Врховни касациони суд*). С обзиром да се у надлежности поменутих судова налази значајан део територије Републике Србије и да су обухваћени сви нивои надлежности, од најнижег до највишег, сматрамо да је одабран узорак судија репрезентативан. Све испитане судије означене су на одговарајући начин како би се обезбедила гарантована анонимност: **судија 1, судија 2, судија 3, судија 4, судија 5, судија 6, судија 7 и судија 8**. Са сваким судијом је засебно вођен интервју при чему сам у сваком конкретном случају лично учествовала у њиховом спровођењу. Ток интервјуа је сниман како би се на што вернији начин пренели ставови и мишљења судија. Сви интервјуи су спроведени током септембра и октобра 2016. године.

2.2.1.3. Анкета

Испитивање ставова грађана о медијској конструкцији криминалитета и страху од злочина предузето је у форми анкете која је спроведена на узорку од 160 грађана. У питању су углавном становници Београда, из различитих градских

⁷⁷⁰ *Ibid.*, стр. 120.

општина (Нови Београд (блокови 23 и 63), Звездара (улице Радојке Лакић, Косте Абрашевића и Војислава Илића) и Врачар (улице Алексе Ненадовића, Проте Матеје и Тимочка)) али у мањој мери су заступљени и становници Новог Сада.

Приликом формирања узорка првенствено се водило рачуна да буду у што већој мери заступљене различите категорије становништва. У том смислу посебно се обратила пажња на то да узорак чине људи који ће се међусобно разликовати по полу и старости с обзиром да су то видљиве околности али међу њима постоје разлике и у погледу степена образовања, брачног статуса, и чињенице да ли имају децу или не. Такође узорак су чинили људи са различитим навикама у погледу читања дневне штампе и праћења одговарајућих садржаја на телевизији што је значајно допринело квалитету добијених резултата. Анкетираним грађанима гарантована је анонимност како би одговори на питања били што више поуздани. Анкетирање свих грађана сам лично спровела током јула 2016. године.

2.3. Правни методи

Питање односа слободе штампе и претпоставке невиности размотрено је кроз призму праксе Европског суда о људским правима. Значај одлука овог суда је изузетно велики и у доброј мери утиче на праксу националних судова. С обзиром да су у докторату предмет анализе и одлуке Европског суда у вези с односом слободе штампе и претпоставке невиности, тако су у том циљу коришћени и одговарајући методи. Такође, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода је основни извор по којем Европски суд поступа приликом доношења одлука и због тога је било неопходно применити *нормативни и догматски метод* у циљу тумачења одговарајућих одредби конвенције које се односе на поменута питања.

2.4. Статистички методи

У обради података добијених анкетањем грађана и судија коришћен је софтверски програм SPSS који се користи у сврху статистичке анализе

прикупљених података. То је подразумевало коришћење различитих аналитичких поступака како би се добијени подаци обрадили на адекватан и потпун начин.

Посебно треба истаћи да је у циљу упоређивања две варијабле и утврђивања њихове међузависности коришћен **Chi-Square тест**, симболички представљен као X^2 . То је основни метод установљавања статистички значајног постојања односа између две номиналне варијабле или, понекад, варијабле вишег нивоа. Тестирање статистичке значаја односа две варијабле спроводи се преко нулте хипотезе која представља тврдњу да не постоји статистички значајан однос између проучаваних варијабли. Одбацивање нулте хипотезе указује на постојање везе између варијабли. Постоји више процедура у оквиру овог теста па ће бити коришћен *Pearson Chi-square Test of Independence* који се користи да би се утврдило да ли би се посматране фреквенције добиле и у ситуацији када су две варијабле независне једна од друге.⁷⁷¹

Као допуна анализи садржаја ради провере квантитативних податка користили су се и *статистички подаци* у посматраном временском периоду који воде надлежни органи о размерама насилничког криминалитета уопште, и у његовим посебним облицима.⁷⁷² Када је реч о корупцији постоји проблем упоређивања са статистичким подацима с обзиром на изражену тамну бројку ове врсте криминалитета и то нарочито узимајући у обзир његову повезаност са криминалитетом белог оковратника. Када се ради о феномену корупције првенствени циљ истраживања је да се укаже на постојање заблуда и погрешних схватања и самим тим квалитативни подаци су значајнији у објашњењу ове појаве.

2.5. Компаративни метод

Компаративни метод се користио у више различитих ситуација. С обзиром да је паралелно вршена квантитативна анализа садржаја новинских чланака и

⁷⁷¹ Walker J. T. and Maddan S., *Statistics in Criminology and Criminal Justice*, Sudbury, 2009, стр. 162 и 163.

⁷⁷² Статистички подаци су доступни на сајту Републичког завода за статистику. <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx> (доступно дана 01.10.2016. године).

телевизијских вести, у шестогодишњем периоду, добијене резултате је било неопходно упоредити па је у том смислу коришћен овај метод.

Имајући у виду да су квантитативни подаци о размерама медијског извештавања о насилничком криминалитету допуњени и статистичким подацима надлежних органа о стању насилничког криминалитета пунолетних и малолетних лица у Републици Србији било је неопходно применити компаративни метод ради њиховог међусобног упоређивања.

Одсек други

Резултати истраживања

Глава I

Резултати примене лонгитудиналне истраживачке стратегије извештавања штампе и телевизије

1. Резултати квантитативне анализе садржаја

1.1. Анализа новинских чланака

У посматраном периоду 2006-2011. године анализирани су одговарајући текстови у дневним новинама које су чиниле узорак (Блиц, Вечерње новости и Политика) при чему је материјал за анализу добијен из медијског архива ЕБАРТ.⁷⁷³

Разматрање медијског извештавања о насилничком криминалитету и корупцији подразумева претходно утврђивање укупног броја текстова посвећених теми криминалитета, да би се затим утврдио удео текстова о насилничком криминалитету с једне стране и текстова о корупцији с друге стране.

Табела 1: Подаци о укупном броју текстова о криминалитету по новини

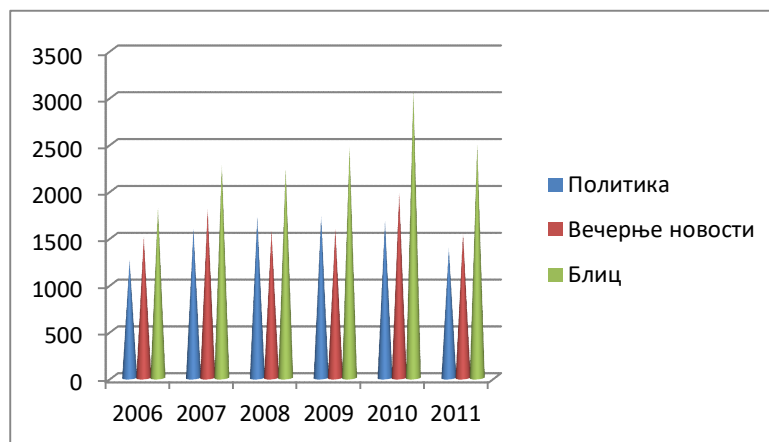
	Политика	Вечерње новости	Блиц
2006	1261	1508	1821
2007	1595	1808	2281
2008	1722	1574	2240
2009	1731	1593	2471
2010	1681	1978	3070

⁷⁷³ www.arhiv.rs/

2011	1396	1551	2498
Укупан број текстова за све године	9386	10012	14381

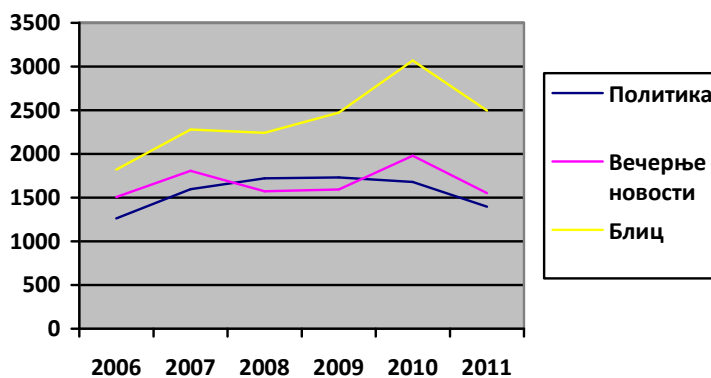
На основу изложених података могу се уочити одређене правилности како у погледу укупног извештавања дневних новина о криминалитету, тако и у односу на извештавање сваког појединачног штампаног медија.

Графикон 1: Извештавање штампаних медија о криминалитету уопште

На почетку посматраног периода приметна је тенденција пораста извештавања свих медија о криминалитету. То је свакако последица доношења и примене важећег КЗ-а који је унео доста новина у области сузбијања криминалитета. Током 2008, 2009. и 2010. године се не уочава нека правилност између анализираних дневних новина, али се зато у 2011. години бележи пад извештавања о криминалитету у свим посматраним штампаним медијима (који је ипак на вишем нивоу у односу на почетни период истраживања).

Графикон 2: Трендови извештавања штампаних медија о криминалитету уопште у периоду 2006-2011

На основу упоредне анализе наведених дневних новина може се рећи да је у посматраном периоду Политика најмање објављивала текстове о криминалитету, с тим што их је у току 2008. и 2009. године објавила више него Вечерње новости које су на другом месту по укупном броју текстова. Блиц убедљиво посвећује највише пажње теми криминалитета, па је тако у 2010. години објавио скоро дупло више текстова посвећених криминалитету (3070) у односу на Политику (1681).

1.1.1. Извештавање о насилничком криминалитету

Сагледавање обима извештавања штампаних медија о насилничком криминалитету подразумева претбројавање текстова који су посвећени насиљу, а затим упоређивање добијених података са укупним бројем текстова о криминалитету. Ова анализа је извршена на неколико нивоа.

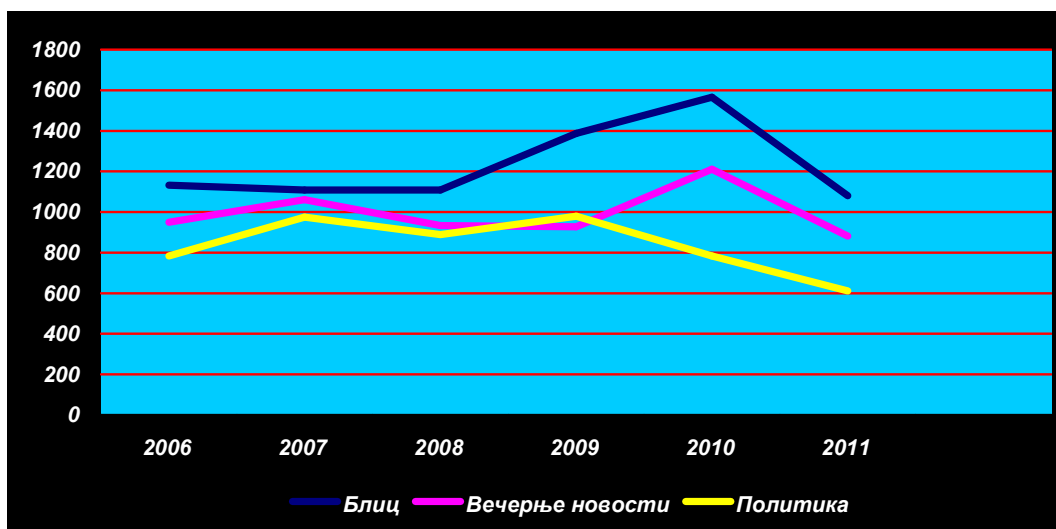
Први корак је подразумевао претбројавање текстова који обрађују проблематику насиља на уопштен начин. Реч је у суштини о текстовима у којима је изражено уобичајено разумевање тог феномена од стране јавности, што се по правилу своди на повезивање насиља с повређивањем и убиством. У том смислу коришћене су следеће кључне речи: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња и малтретирање.*

Табела 2: Укупан број текстова о насилничком криминалитету по новинама

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	1132	950	784
2007	1108	1061	975
2008	1109	934	889
2009	1388	928	979
2010	1565	1211	896
2011	1080	881	612
Укупни подаци за све године	7382	5915	5135

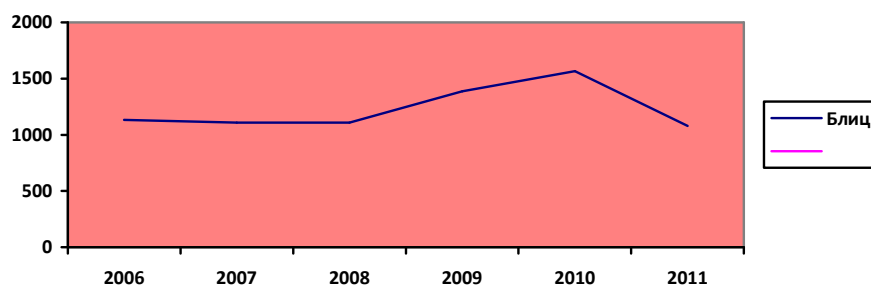
Добијени подаци несумњиво потврђују постојање велике заинтересованости штампаних медија за насилнички криминалитет, будући да је отприлике половина свих објављених текстова о криминалитету посвећена теми насиља. Овај закључак важи за све штампане медије који су обухваћени узорком у току читавог истраживачког периода.

Графикон 3: Подаци о насилничком криминалитету

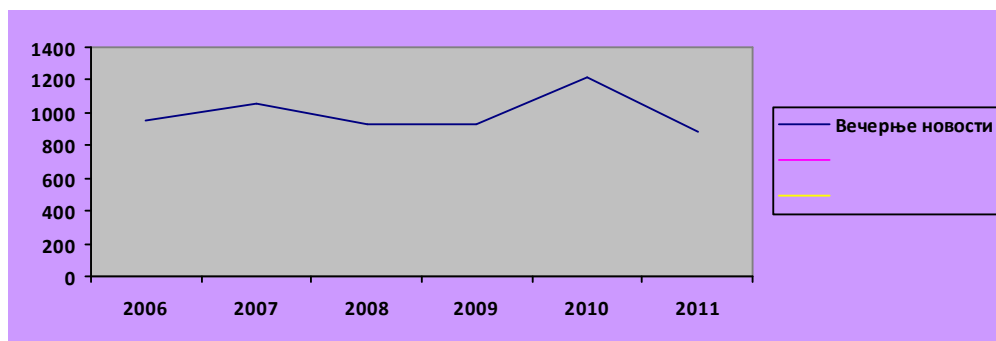
Резултати истраживања показују да Блиц поново предњачи по броју текстова у односу на Вечерње новости и Политику. Ипак, не може се уочити неки посебан тренд у погледу извештавања свих медија током посматраног периода, јер постоје одговарајуће специфичности за сваки од њих, тако да ће бити анализирани трендови извештавања сваког штампаног медија понаособ.

Графикон 4: *Извештавање Блица у периоду 2006-2011*

Блиц током прве три године показује константност у погледу обима извештавања о насиљу, али се у току 2009. и 2010. године догађа значајан скок (1132 текстова у 2006. години и 1565 текстова у 2010. години). Међутим, специфичност последње посматране године (2011) је у томе што је број текстова о насилничком криминалитету најнижи у односу на све посматране године (1080).

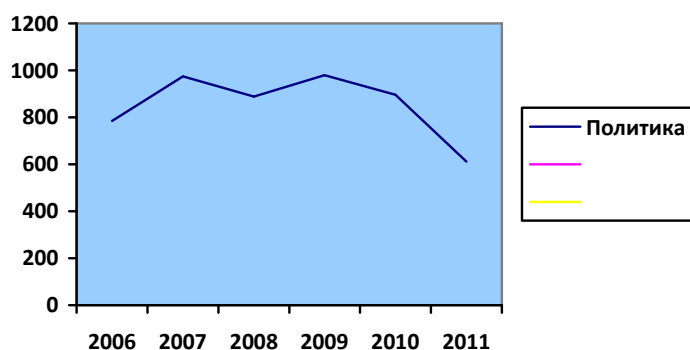
Графикон 5: *Извештавање Вечерњих новости у периоду 2006-2011*

Тренд извештавања Вечерњих новости показује да је у току 2007. и 2010. године објављено највише текстова о насилничком криминалитету (1061 односно 1211 текстова). Ту се уочава сличност са Блицом, јер се код оба штампана медија

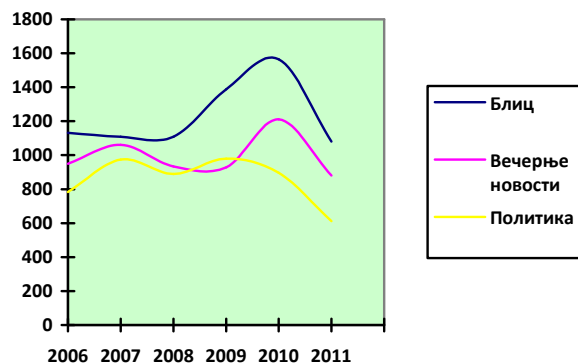
догодио значајан скок у 2010. години. Број објављених текстова у Вечерњим новостима у току 2006, 2008. и 2009. године није прелазио хиљаду а најмање текстова (881) је објављено у 2011. години.

Графикон 6: *Извештавање Политике у периоду 2006-2011*

Слични закључци се могу донети и након анализе извештавања Политике. У току 2007. и 2009. године објављено је највише текстова о насилничком криминалитету (979 односно 975 текстова), што представља скок у односу на претходне године (2006. и 2008.). Међутим, после 2009. године долази до пада укупног броја текстова о насиљу (896 текстова током 2010. године), а најмање текстова („само“ 612) је објављено 2011. године (што се уклапа у тренд свих анализираних медија).

Графикон 7: *Трендови извештавања штампаних медија о насилничком криминалитету у периоду 2006-2011*

С обзиром да су издвојене одређене области у оквиру насилничког криминалитета извршена је квантитативна анализа података у вези с тим. Посебно су анализирани подаци о извештавању медија у вези са силовањем, насиљем према деци⁷⁷⁴ и у вези с насиљем у школама.⁷⁷⁵

1.Анализа медијског извештавања о силовању подразумевала је вршење претраге према следећим кључним речима: *силовање, силоватељ, напаствовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање и обљуба.*

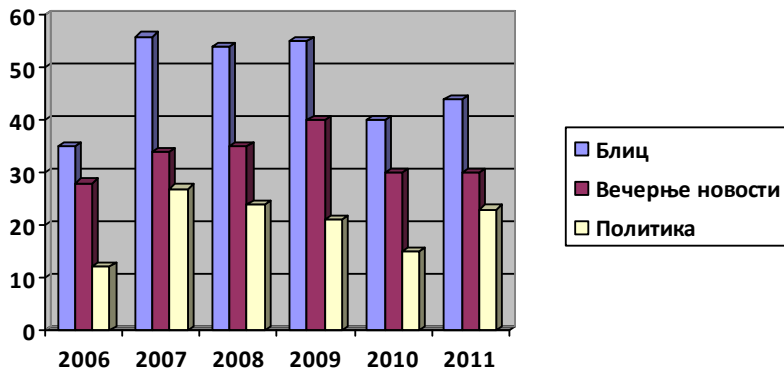
Табела 3: Извештавање штампаних медија о силовању у периоду 2006-2011

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	35	28	12
2007	56	34	27
2008	54	35	24
2009	55	40	21
2010	40	30	15
2011	44	30	23
укупан број текстова	284	197	122

⁷⁷⁴ Основна замисао пребројавања ових текстова је пре свега утврђивање размера медијског извештавања о педофилији као и насиљу у породици где су деца жртве. Међутим, због одређених методолошких проблема није било могуће претходно издвојити текстове који покривају само једну проблематику (то је првенствено последица околности да поједина дела имају истовремено карактер педофилије и насиља у породици). Због тога је напуштена првобитна замисао да се посебно обраде текстови о педофилији односно насиљу у породици.

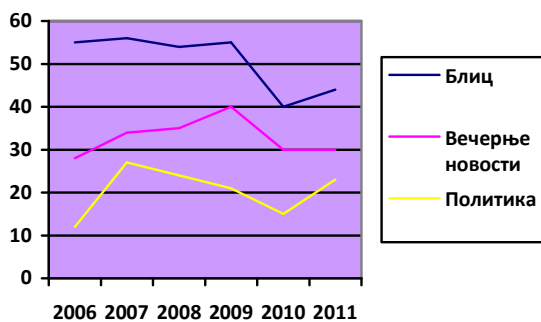
⁷⁷⁵ Ово се односи на анализу медијског извештавања о феномену малолетничке делинквенције.

Графикон 8: Извештавање медија о силовању у периоду 2006-2011

Највише текстова о силовању објавио је Блиц, следе Вечерње новости и на крају Политика. Током 2006. године сва три медија објавила су најмање текстова о силовању, али већ 2007. године долази до повећања броја текстова о силовању. Пораст интересовања је присутан током 2008. и 2009. године да би током 2010. године дошло до смањења броја текстова о силовању (реч је о нивоу који је сличан оном из 2006. године). Подаци из 2011. године показују благо повећање заинтересованости медија за тему силовања.

Графикон 9: Тренд извештавања штампаних медија о силовању у периоду 2006-2011

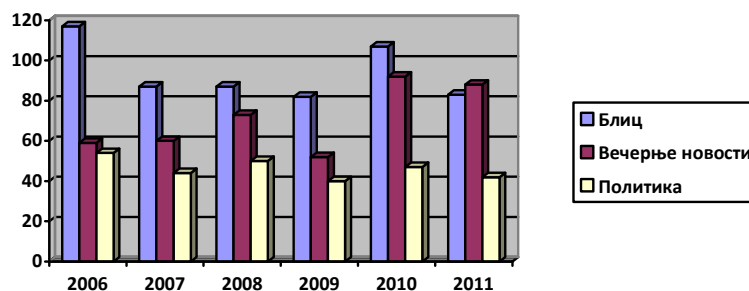

2. Анализа података о педофилији подразумевала је претраживање текстова изабраних медија коришћењем кључних речи: *педофилија* и *педофил*.

Табела 4: Извештавање штампаних медија о насиљу над децом (педофилија) у периоду 2006-2011

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	117	59	54
2007	87	60	44
2008	87	73	50
2009	82	52	40
2010	107	92	47
2011	83	88	42
укупан број текстова	563	424	277

Графикон 10: Извештавање штампаних медија о педофилији у периоду 2006-2011

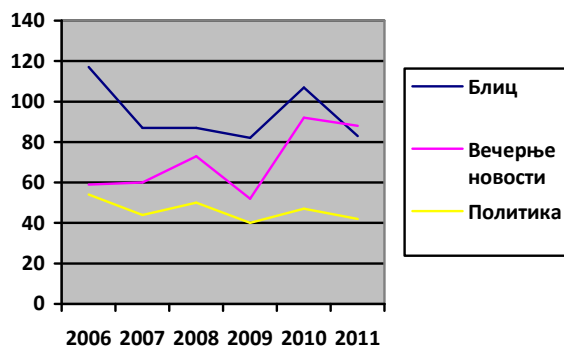
Попут већине анализираних података и ови показују да је Блиц објављивао највише текстова о педофилији. Вечерње новости су поново на другом месту, а Политика је штампани медиј који се најмање бави проблематиком педофилије.

Међутим за разлику од претходно анализираних података о другим облицима испољавања насиља и података о насилничком криминалитету уопште, подаци о педофилији показују одређене специфичности, барем кад је извештавање Блица у питању. Током 2006. године Блиц је објавио највише текстова о педофилији (117), а основни разлог је што су у том периоду била актуелна суђења одређеним свештеним лицима оптуженим за педофилију (ти текстови су у овом раду посебно анализирани). Током 2007, 2008. и 2009. године

Блиц је објавио значајно мањи број текстова у односу на 2006. годину (87, 87 и 82) али се тај број у том периоду одржавао односно нису постојале веће осцилације. У 2010. години долази до пораста извештавања (107) да би се 2011. године вратило на претходни ниво (83).

Вечерње новости су објавиле највише текстова о педофилији током 2010. (92) и 2011. године (88). Политика је и у овом случају објавила најмање текстова при чему се не могу уочити већа одступања у броју текстова током читавог анализаног периода.

Графикон 11: Трендови извештавања штампаних медија о педофилији у периоду 2006-2011

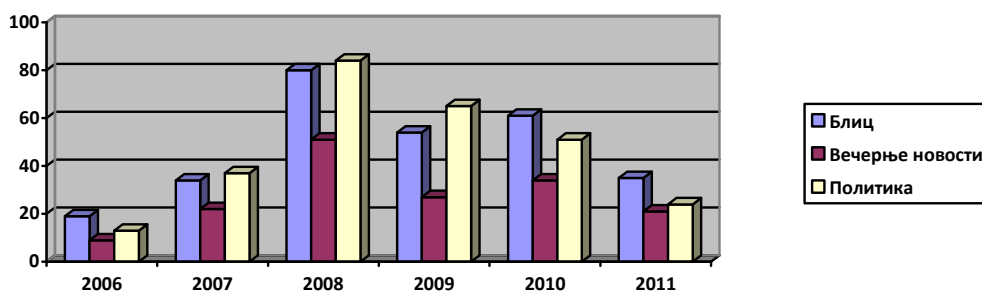
3. Последња анализирана ставка се бави извештавањем медија о насиљу у школама. Кључне речи коришћене за претрагу овог феномена су: *насиље, школе и вршњачко насиље*.

Табела 5: Извештавање штампаних медија о насиљу у школама у периоду 2006-2011

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	19	9	13
2007	34	22	37
2008	80	51	84
2009	54	27	65

2010	61	34	51
2011	35	21	24
укупан број текстова	283	164	274

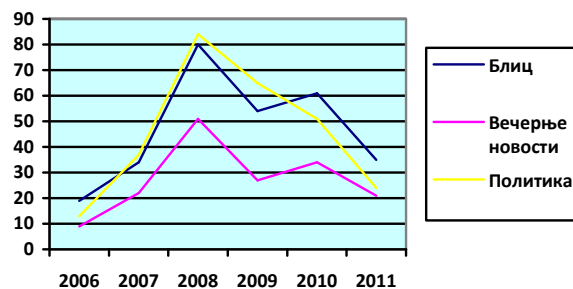
Графикон 12: Извештавање штампаних медија о насиљу у школама у периоду
2006-2011

Извештавање штампаних медија о насиљу у школама показује највеће успоне и падове. Уочава се очигледна разлика у погледу обима извештавања током посматраног периода. У току 2006. године сва три штампана медија су објавила веома мали број текстова у поређењу, на пример, са стањем из 2008. године када је дошло до великог пораста заинтересованости медија за проблем насиља у школама (за то је свакако „заслужна“ кампања „Школе без насиља“ као и појачана сензитивизација ове проблематике и самим тим предимензионирано извештавање). Заједничко за сва три медија је и пад извештавања о насиљу у школама у 2011. години (додуше, Вечерње новости су објављивале током читавог периода убедљиво најмање текстова о овој проблематици).

Важно је напоменути да је извештавање о насиљу у школама специфично и по томе што су највећи број текстова о томе објавили Блиц и Политика при чему је мала разлика између њих. Наиме, претходно представљене анализе показују да је Политика објављивала убедљиво најмање текстова о насилничком криминалитету.

Графикон 13: Тренд извештавања штампаних медија о насиљу у школама у периоду 2006-2011

1.1.2. Извештавање о корупцији и криминалитету белог оковратника

У складу с постављеним хипотетичким оквиром извршена је квантитативна анализа извештавања одабраних штампаних медија о корупцији у здравству, просвети и правосуђу. У вези с тим, добијени подаци су анализирани у циљу утврђивања размера медијског извештавања о тим конкретним облицима испољавање корупције како би се проверила постављена хипотеза о пренаглашеном извештавању медија.

Пре него што буде приказана ова анализа неопходно је изнети одређене методолошке напомене у вези с процесом пребројавања конкретних текстова. Наиме, бројеви садржани у табели односе се на све текстове у којима се помиње корупција у одређеној области, а то обухвата и текстове у којима је корупција узгредно поменута, као и текстове који се превасходно односе на корупцију државних функционера а успутно се дотичу просвете, здравства или правосуђа.

Основни разлог због којег је проширена претрага текстова о корупцији у поменутих областима јесте настојање да се свеобухватно сагледава утицај који медијско извештавање о криминалитету уопште, а нарочито корупцији има на разумевање те проблематике од стране обичних грађана. Другим речима, у питању је став да било какво помињање проблематике корупције у просвети, здравству или правосуђу, макар оно било и узгредно утиче на схватање о природи и размерама тог проблема.

Ипак међу пребројаним текстовима налазе се у значајној мери и они који проблематизују корупцију у поменутиим сегментима односно који представљају истраживачко бављење том проблематиком. Велики број таквих чланака нема за циљ скретање пажње јавности сензационалистичким насловима и садржајем већ је у првом плану критички приступ односно настојање да се прикаже право стање ствари. У томе треба тражити објашњење великог броја текстова о корупцији које је објавила Политика.

Приликом претраживања текстова о корупцији у здравству коришћене су следеће кључне речи: *лекар, пацијент, интервенција, операција, лечење и доктор*. Што се тиче корупције у просвети претрага је вршена према овим кључним речима: *наставник, професор, оцена и школа*. У случају корупције у правосуђу нешто је дужи списак кључни речи: *судија, тужилац, судство, тужилаштво, застарелост, одуговлачење, рок, кривични поступак, пресуда и казна*. Претрага свих тих текстова вршена је у контексту корупције односно допуњена је следећим кључним речима: *мито, корупција, давање, примање, корумпираност, корумпирани, корист и новац*.

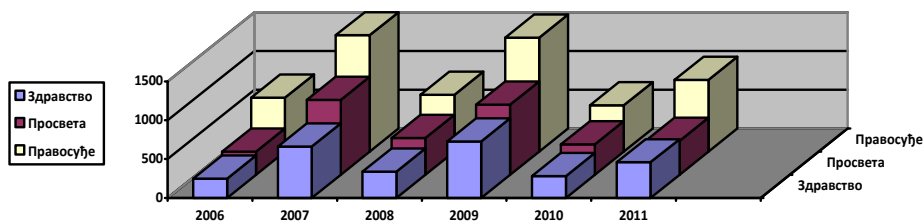
Табела 6: Преглед медијског извештавања о корупцији у здравству, просвети и правосуђу

Година	Новина	Здравство	Просвета	Правосуђе	Укупно по новини
2006	Блиц	84	89	178	351
	Новости	57	69	219	345
	Политика	108	139	298	545
Укупно по области		249	297	695	
2007	Блиц	140	209	358	707
	Новости	184	317	507	1008
	Политика	336	439	635	1410
Укупно по области		660	965	1500	
2008	Блиц	178	219	417	814
	Новости	238	246	519	1003
	Политика	338	473	733	1544
Укупно по области		754	938	1669	
2009	Блиц	220	241	441	902
	Новости	180	211	421	812

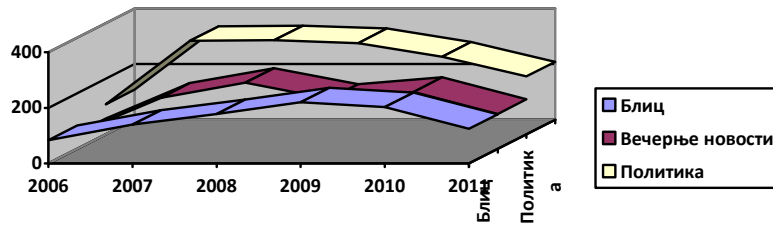
	Политика	328	451	608	1387
Укупно по области		728	903	1470	
2010	Блиц	203	250	505	958
	Новости	205	224	492	921
	Политика	279	393	595	1267
Укупно по области		687	867	1592	
2011	Блиц	125	106	260	491
	Новости	126	110	293	529
	Политика	208	219	373	800
Укупно по области		459	435	926	
Укупно по области за све године		3537	4405	7852	

Анализа представљених података показује одређене правилности. Пре свега се може уочити значајна разлика у броју текстова између проучаваних области. У том смислу корупција у правосуђу је била најприсутнија коруптивна тема често дупло више заступљена у односу на остале две теме – корупцију у просвети односно корупцију у здравству. Та правилност важи без обзира на врсту дневних новина и стална је током читавог истраживачког периода.

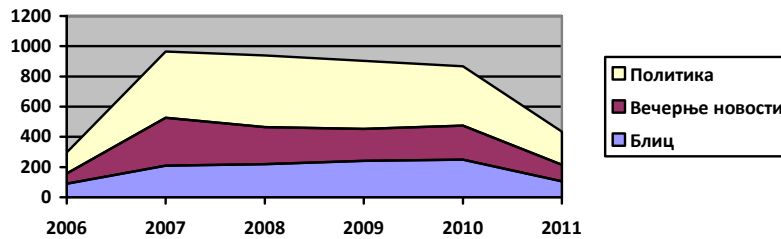
Графикон 14: *Корупција у здравству, просвети и правосуђу – укупно по области*

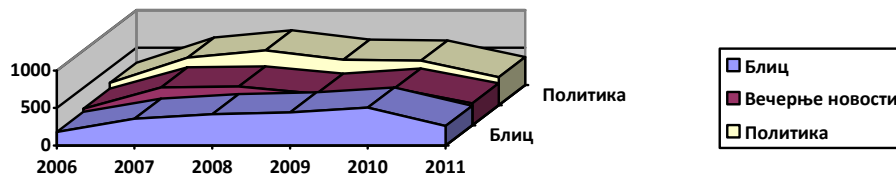
Графикон 15: *Корупција у здравству – подаци по новинама*

Графикон 16: *Корупција у просвети – подаци по новинама*

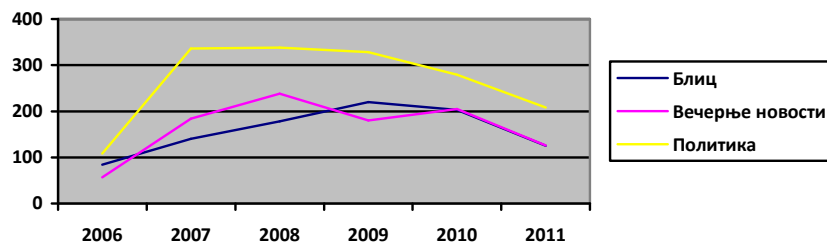
Графикон 17: *Корупција у правосуђу – подаци по новинама*

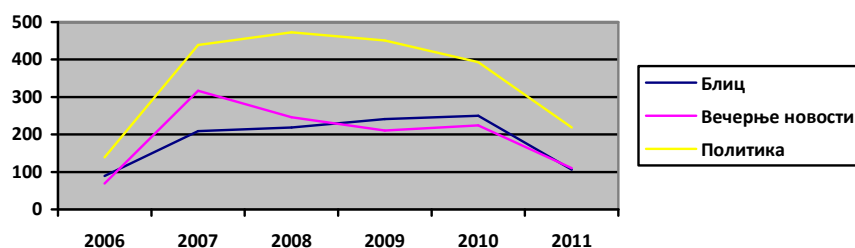
Када се упореде број текстова о корупцији у здравству и корупцији у просвети може се уочити нешто већа заинтересованост медија за здравство уз изузетке који постоје у односу на одређени дневни лист или годину.

Попут анализе података о медијском извештавању о криминалитету уопште тако се и овде може уочити одређена правилност у погледу укупног броја текстова о издвојеним аспектима корупције.

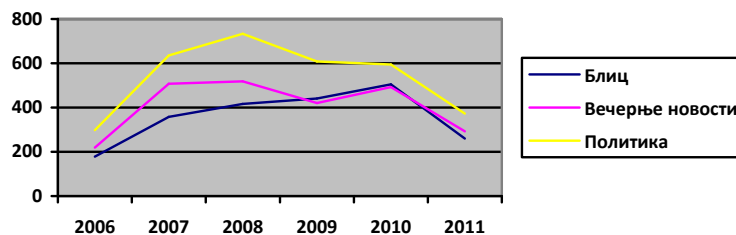
Графикон 18: Тренд извештавања о корупцији у здравству – подаци по новинама

Графикон 19: Тренд извештавања о корупцији у просвети – подаци по новинама

Графикон 20: Тренд извештавања о корупцији у правосуђу-подаци по новинама

И овде се уочава да 2006. годину карактерише најмањи број текстова, без обзира на конкретну дневну новину да би 2007. године уследио значајан скок (реч је о удвостручењу, а код Политике троструком увећању броја текстова). Тај тренд се одржава у току 2008, 2009. и 2010. године, да би 2011. године дошло до пада медијске заинтересованости која је ипак на вишем нивоу у односу на 2006. годину.

Занимљива је начелна уједначеност броја текстова између Блица и Вечерњих новости на почетку посматраног периода (2006. године). Вечерње новости су о анализираној проблематици извештавале више током 2007, 2008. и 2011. године, а Блиц у 2009. и 2010. години. Изненађујуће велики број текстова

које је објавила Политика, као што је поменуто, резултат је истраживачког новинарства, при чему остаје дилема колико је далекосежан утицај таквих чланака на публику.

1.2. Анализа телевизијских вести

Анализа телевизијских вести обухватала је три електронска медија односно одговарајуће емисије вести за које постоји претпоставка да су у посматраном периоду остваривале значајан утицај на јавно мњење. У питању су следећи медији: РТС, Б92 и Пинк односно емисије вести које су у периоду од 2006. до 2011. године биле најгледаније на тим телевизијама. То су медији који су имали (а имају и даље) националну фреквенцију што говори у прилог њиховог значајног утицаја на ставове и мишљења многих људи.

Анализа се односила на извештавање поменутих медија о насилничком криминалитету и корупцији. Прво је извршено пребројавање прилога о једној и другој форми криминалитета у односу на сваку годину обухваћену анализом и посебно за сваку емисију вести која је обухваћена узорком. Затим је урађена анализа минутаже која је у тим емисијама посвећена насилничком криминалитету и корупцији такође у односу на сваку годину појединачно и сваку емисију вести.

Ипак, пре анализе извештавања о насилничком криминалитету односно корупцији треба представити податке о укупном броју прилога који су емитовани у изабраним емисијама вести за сваку годину понаособ током посматраног шестогодишњег периода.

Табела 7: Подаци о укупном броју прилога у анализираним емисијама вести

Укупан број прилога по годинама и емисијама вести	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	6228	5688	6653

2007	5824	5513	6321
2008	5915	5706	5818
2009	6036	5159	6597
2010	5953	4952	6736
2011	5920	4549	5754

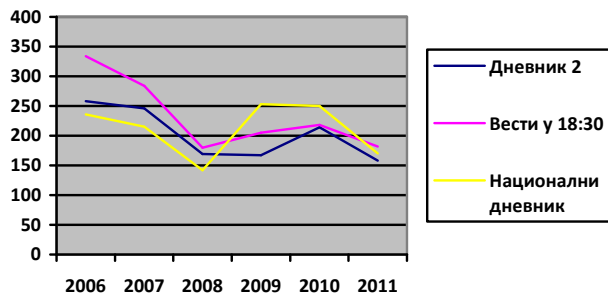
1.2.1. Извештавање о насилничком криминалитету

Анализа извештавања о насилничком криминалитету подразумевала је претрагу прилога у емисијама вести према следећим кључним речима: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња, малтретирање, силовање, силоватељ, напастовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање, обљуба, вршњачко насиље, туча, агресивност, педофилија и педофил.*

Табела 8: Подаци о прилозима посвећеним насилничком криминалитету у периоду 2006-2011

	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	258	334	236
2007	246	284	215
2008	169	180	142
2009	167	205	253
2010	214	218	250
2011	158	182	170
Укупан број прилога	1212	1403	1266

Графикон 21: Тренд извештавања о насилничком криминалитету

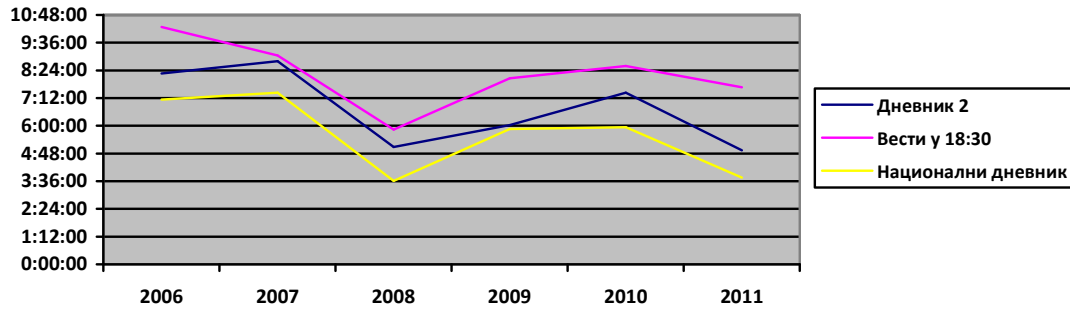
Поред броја прилога значајан податак је и минутажа посвећена насилничком криминалитету с обзиром да је дужина трајања прилога битна околност која помаже у разумевању утицаја електронских медија на ставове и мишљења људи.

Табела 9: Минутажа прилога о насилничком криминалитету по емисијама вести

Укупна минутажа по годинама и емисијама	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	08:15:37	10:16:51	07:08:10
2007	08:47:58	09:02:57	07:25:59
2008	05:05:07	05:49:50	03:36:25
2009	06:01:47	08:03:19	05:51:54
2010	07:26:16	08:35:20	05:56:16
2011	04:56:17	07:40:13	03:45:18

Анализа минутаже по годинама показује значајне варијације нарочито ако се прве две посматране године упореде са 2008. и 2011. годином. Највећа заинтересованост за насилнички криминалитет постојала је 2006. и 2007. године, а најмања 2008. и 2011. године.

Графикон 22: Минутажа прилога о насилничком криминалитету

Кад се упореде емисије вести такође се може уочити одређена правилност. Највише времена тој тематици посветила је телевизија Б92 потом РТС и најмање Пинк. Та правилност постоји током читавог посматраног периода.

1.2.2. Извештавање о корупцији

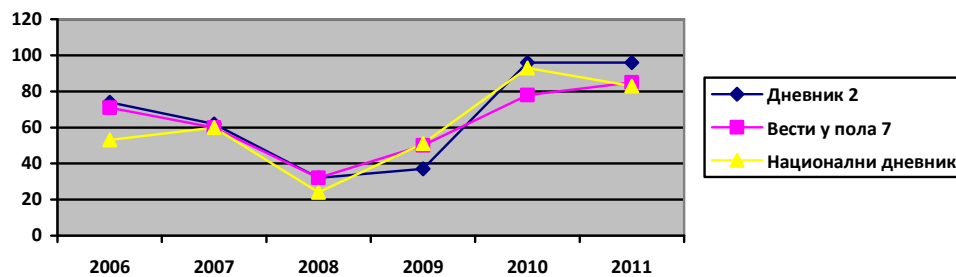
У наредној табели се налазе подаци о емитованим прилозима који су посвећени теми корупције по свакој емисији вести понаособ и за сваку анализирану годину посебно.

Табела 10: Број прилога о корупцији по емисијама вести

	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	74	71	53
2007	62	60	60
2008	32	32	24
2009	37	50	51
2010	96	78	93
2011	96	85	83
Укупан број прилога о корупцији	399	376	364

Примећују се значајне варијације у размерама извештавања током анализираниог периода с обзиром да је разлика између броја прилога током 2008. и 2010. године у односу на поједине емисије вести изузетно велика. Тако је нпр. Дневник 2 током 2010. године емитовао три пута више прилога о корупцији у односу на 2008. годину, док је та разлика и већа кад је Национални дневник у питању (четири пута више прилога током 2010. године). Сличан закључак се може извести и приликом упоређивања 2008. и 2011. године.

Графикон 23: Тренд извештавања медија о корупцији

Без обзира на разлике које постоје у оквиру посматраних година, анализирани емисије вести су углавном уједначено извештавале о корупцији како током сваке појединачне године, тако и кад се размотри укупан број прилога током целог периода.

Као и кад је у питању анализа извештавања о насилничком криминалитету, и анализу извештавања о корупцији треба употпунити подацима о минутажи прилога.

Табела 11: Минутажа прилога о корупцији у емисијама вести

	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	02:17:34	01:55:57	01:48:04
2007	02:22:18	01:43:51	02:17:43
2008	01:58:03	01:28:43	00:48:21

2009	01:27:33	02:02:27	01:11:13
2010	03:23:29	03:54:28	02:01:23
2011	03:00:26	04:38:40	01:48:55

Попут закључака који су изведени у вези са извештавањем о насилничком криминалитету и овде се могу уочити значајне варијације између различитих година.. За разлику од насилничког криминалитета који је привлачио највише пажње јавности на почетку посматраног периода, корупција је била најзаступљенија у последње две истражене године (2010. и 2011.), при чему треба рећи да се минутажа Националног дневника у том периоду не разликује много од минутаже на почетку анализираних година (2006. и 2007.). Најмања минутажа забележена је у току 2008. и 2009. године и то важи за све емисије вести. При томе су Вести у 18:30 Б92 посветиле највише времена корупцији, потом следи Дневник 2 на РТС-у и на крају Национални дневник на Пинку.

2. Статистички показатељи о размерама насилничког криминалитета

У циљу свеобухватног разматрања проблематике медијског извештавања о насилничком криминалитету у табелама које следе налазе се одговарајући статистички подаци. Свака табела садржи податке о пријављеним, оптуженим и осуђеним лицима и односи се на различите аспекте анализираних проблематике.

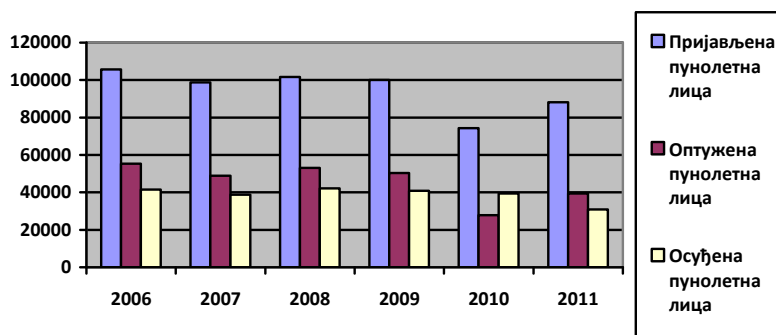
Најпре су изложени подаци о укупном криминалитету, јер је анализу размера и карактеристика насилничког криминалитета могуће спровести само ако се узму у обзир и ти подаци. Потом су дати подаци о насилничком криминалитету пунолетних лица, с тим да су издвојени показатељи о следећим кривичним делима: *кривична дела против живота и тела, насиље у породици, силовање и обљуба са дететом.*

На крају су представљени подаци о криминалитету малолетника у контексту насиља у школама и то је учињено путем две табеле. У првој се налазе подаци о укупном криминалитету малолетника а у другој подаци о кривичним делима против живота и тела.

Табела 12: Подаци о укупном криминалитету пунолетних лица

Укупан криминалитет	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	105701	55369	41422
2007	98702	48903	38694
2008	101723	53035	42138
2009	100026	50404	40880
2010	74279	27860	21681
2011	88207	39439	30807

Графикон 24: Криминалитет пунолетних лица

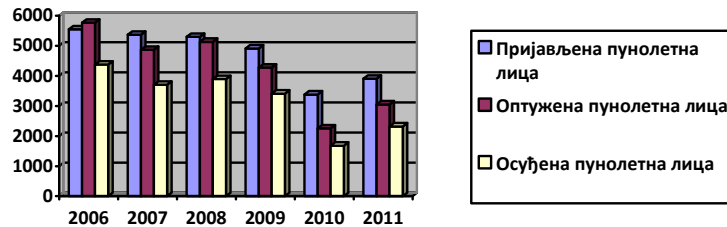

Анализа кретања укупног криминалитета показује да, насупротив распорострањеном уверењу произашлом из медијског извештавања постоји тренд пада који је изражен нарочито у 2010. и 2011. години. Тај тренд се испољава у односу на све податке који су приказани у табели (пријављена, оптужена и осуђена лица).

Табела 13: Подаци о кривичним делима против живота и тела (пунолетна лица)

Кривична дела против живота и тела	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	5547	5763	4379
2007	5364	4869	3707
2008	5297	5132	3892
2009	4912	4278	3410
2010	3381	2253	1679
2011	3908	3050	2320

Графикон 25: Кривична дела против живота и тела

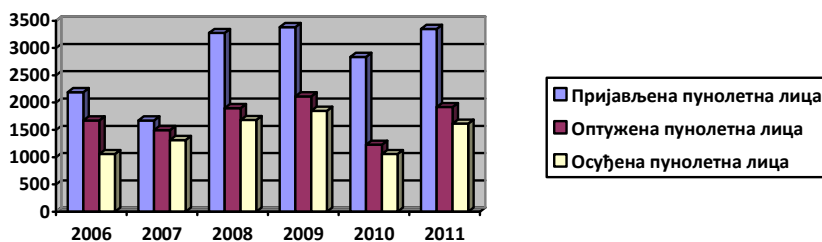
И статистички подаци о кривичним делима против живота и тела указују на опадајући тренд како у погледу пријављених лица тако и кад су у питању оптужена и осуђена лица. Треба истаћи да је у току 2010. године било учињено најмање ових кривичних дела да би наредне године дошло до одређеног пораста који није достигао ниво који је присутан у осталим посматраним годинама.

Табела 14: Подаци о кривичном делу насиље у породици (пунолетна лица)

Кривично дело насиље у породици	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	2191	1672	1059
2007	2550	1495	1312
2008	3276	1898	1681

2009	3384	2115	1850
2010	2837	1228	1059
2011	3350	1918	1616

Графикон 26: *Кривично дело насиље у породици*

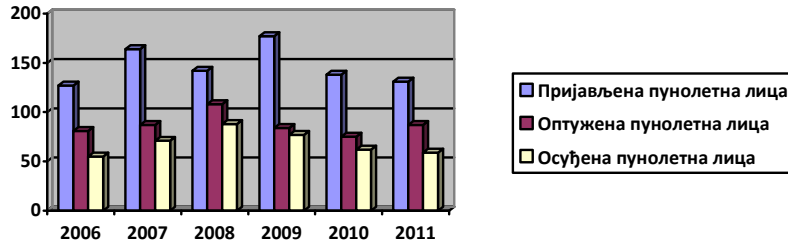

Анализа статистичких података о кривичном делу насиље у породици се у одређеној мери разликује у односу на укупан криминалитет пунолетних лица и кривична дела против живота и тела. Наиме, уочава се тренд повећања свих показатеља од 2006. до 2009. године. У току 2010. године долази до пада што је заједничка карактеристика са претходно анализираним подацима. Међутим, број пријављених, оптужених и осуђених за кривично дело насиље у породици расте у 2011. години и достиже највиши ниво у посматраном периоду.

Табела 15: *Подаци о кривичном делу силовање (пунолетна лица)*

Кривично дело силовање	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	127	81	55
2007	164	87	71
2008	142	108	88
2009	177	84	77
2010	138	75	62
2011	131	87	59

Графикон 27: Кривично дело силовање

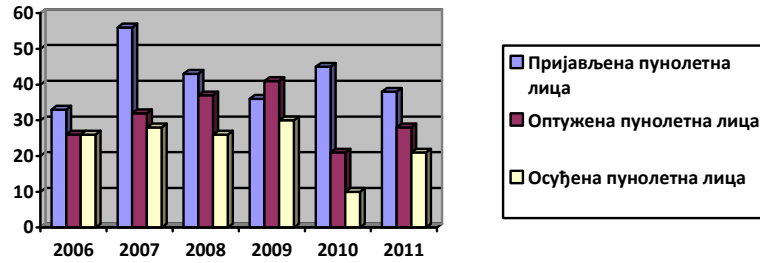

Статистички подаци о кривичном делу силовање не показују јасан тренд, већ су током анализираних година присутни стални успони и падови. Највише пријављених пунолетних лица је било у 2007. и 2009. години, док је највише оптужених и осуђених било у току 2010. године. Ипак подаци на почетку (2006.) и крају анализираних година (2011.) не разликују се битно, тако да се у овом случају може говорити о стагнацији.

Табела 16: Подаци о кривичном делу обљуба са дететом (пунолетна лица)

Кривично дело обљуба са дететом	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	33	26	26
2007	56	32	28
2008	43	37	26
2009	36	41	30
2010	45	21	10
2011	38	28	21

Графикон 28: *Кривично дело обљуба са дететом*

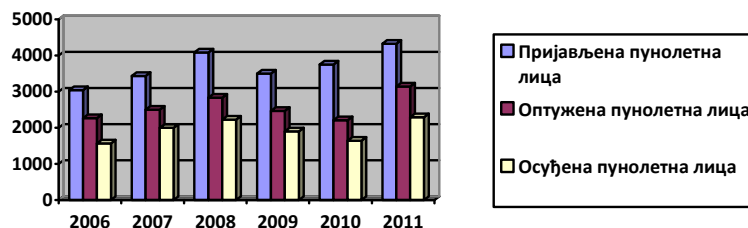

Сличне осцилације, као и у претходном случају, постоје и у вези са кривичним делом обљуба са дететом. Највише пријављених је било у току 2007. године када је забележен значајан пораст у односу на претходну годину коју карактерише најмање пријава. Највише оптужених и осуђених лица било је у 2009. години. Занимљиво је да је најмањи број оптужених и осуђених лица регистрован у 2010. години, при чему је број осуђених лица изразито мали (10) у поређењу са подацима из осталих година.

Табела 17: *Подаци о укупном криминалитету малолетника*

Кривична дела малолетника	Пријављена лица	Оптужена лица	Осуђена лица
2006	3041	2267	1566
2007	3434	2501	1996
2008	4085	2833	2229
2009	3497	2465	1902
2010	3747	2205	1640
2011	4323	3140	2290

Графикон 29: Криминалитет малолетних лица

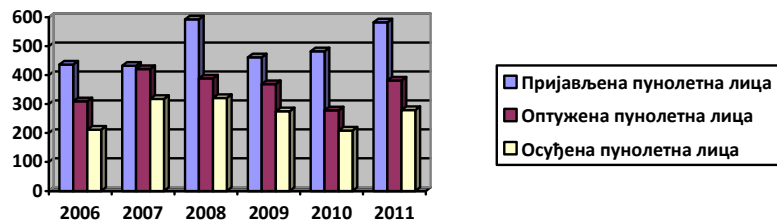

Статистички показатељи о укупном криминалитету малолетника показују осцилације у кретању. У прве три године забележен је раст (притом је у 2008. години било 1000 више пријављених малолетника у односу на 2006. годину), да би током 2009. и 2010. године дошло до пада у броју пријава. Ипак, у 2011. години забележен је највећи број пријава током посматраног периода. Ако се овај податак упореди с подацима с почетка (2006. година – 3041) и с краја анализираног периода (2011. година – 4323) уочава се значајна разлика која може указивати на тренд пораста криминалитета малолетника. Анализа броја оптужених и осуђених малолетника показује слично кретање као и када је број пријава у питању.

Табела 18: Подаци о кривичним делима против живота и тела (малолетници)

Кривична дела против живота и тела- малолетници	Пријављена лица	Оптужена лица	Осуђена лица
2006	436	309	212
2007	432	421	318
2008	592	388	321
2009	461	369	275
2010	482	278	208
2011	582	381	279

Графикон 30: *Кривична дела против живота и тела (малолетници)*

Статистички показатељи о кривичним делима против живота и тела за која су пријављени, оптужени и осуђени малолетници показују слично кретање као и претходно анализирани подаци о укупном криминалитету малолетника. То значи да је највише пријава било у току 2008. и 2011. године с тим што не постоји нека значајна разлика између те две године. Важно је запазити и да је број оптужених лица највећи у 2009. години, иако је те године број пријава био на најнижем нивоу.

2.1. Упоредивање статистичких података с квантитативним подацима добијеним анализом садржаја новинских чланака и телевизијских вести

Упоредивање статистичких података и резултата квантитативне анализе садржаја новинских чланака и телевизијских вести треба урадити у контексту трендова који се испољавају. Упоредивање апсолутних бројки се не може сматрати адекватним показатељем с обзиром да је број јединица у статистичким извештајима далеко већи у односу на број чланака у штампи или број прилога у телевизијским емисијама вести. Услед тога се не може извести било какав закључак о карактеристикама медијског извештавања и утицају који оно има на јавно мњење.

На почетку анализе треба указати на један значајан детаљ који баца посебно светло на однос медијског извештавања о криминалитету уопште и статистичких показатеља о томе. Наиме, иако је у 2010. години у статистичким извештајима о укупном криминалитету пунолетних лица забележено убедљиво

најмање јединица (пријава, оптужења и осуда), штампани медији су баш те године посветили највише пажње теми криминалитета.

Може се приметити да постоји несклад између статистичких показатеља о кретању најзаступљеније групе кривичних дела у области насилничког криминалитета - кривичних дела против живота и тела и тренда извештавања штампаних медија о укупном насилничком криминалитету у истраживаном периоду. Док статистика показује опадајући тренд у погледу сва три показатеља (пријављена, оптужена и осуђена лица), штампани медији се крећу у супротном правцу и посвећују све више простора тој теми.

Интересантно је да у случају силовања постоји сличност између статистике и медијске заинтересованости за ту тему. Највећи број јединица у статистичким извештајима као и највећи број текстова посвећених тој проблематици регистрован је у 2009. Години. На основу тога се може извести закључак да је поменуте године на општедруштвеном нивоу кулминирала забринутост због кривичног дела силовање.

Уочава се да постоји несклад између статистичких извештаја о кретању малолетничког криминалитета, а нарочито оног који се тиче типичних кривичних дела насилничког криминалитета (против живота и тела) и медијског извештавања о томе. Другим речима, насупрот паду статистичких показатеља о броју пријава, оптужења и осуда малолетника, долази до пораста броја текстова који покривају проблематику насиља у школама. Специфичност последње године у посматраном периоду је у томе што статистика говори у прилог повећања удела малолетничког криминалитета, док штампа овој теми посвећује мање пажње него у претходним годинама анализираног периода.

Ситуација је другачија када је реч о телевизији, јер се, за разлику од штампе, само одређени статистички показатељи могу упоређивати с приказаним подацима о телевизијским прилозима. У том смислу се уочава несклад у погледу извештавања телевизијских вести о насилничком криминалитету и статистичких показатеља о најзаступљеној категорији насилничких кривичних дела (против живота и тела) кад су пунолетна лица у питању. Најмање телевизијских прилога о овој тематици било је у току 2008. и 2011. године, за разлику од статистичких података којих је било најмање у 2010. години. На другој страни, уочава се да на

почетку посматраног периода постоји одговарајућа подударност, будући да је највећи број прилога о насилничком криминалитету забележен у 2006. и 2007. години када је и број статистичких јединица о пријавама, оптужењима и осудама пунолетних лица био на највишем нивоу.

3.Анализа моралне панике у вези с насилничким криминалитетом

Свака појединачна хипотеза о моралној паници у вези с насилничким криминалитетом анализирана је на конкретним примерима из штампаних медија обухваћених узорком.

Анализом медијског извештавања о **насиљу о породици** могу се пронаћи многобројни примери **стереотипног представљања мушкараца као насилника**. Ти примери садрже, поред стереотипне представе мушкараца, углавном и стереотипну представу жена и деце као жртава, будући да је реч о два међусобно повезана феномена. У том смислу издвојена су таква два примера. Први је из штампаних, а други из електронских медија.

У дневном листу Новости објављен је 25.07.2010. године текст под насловом: *Тата, имаш тешку руку*. На основу поменутог наслова претпоставило би се да се у тексту ради о неком случају физичког злостављања детета од стране оца. Међутим, чланак се бавио одржаном конференцијом о проблему деце жртава насиља у породици на којој су изнети подаци различитих субјеката који се баве том проблематиком. У тексту је уопштено стављен акценат на проблем положаја деце у породици, имајући у виду специфичне друштвене прилике, економску ситуацију и остале релевантне чиниоце. Закључак је да наслов не одговара у потпуности садржини чланка, као и да садржи стереотипну представу мушкараца насилника.

Одличан пример стереотипног представљања мушкараца као насилника и истовремено стереотипног представљања жена и деце као жртава је и рекламна кампања у оквиру борбе против насиља у породици под називом „*Насиље у породици је стварност. Београду је потребна још једна сигурна кућа!*“ емитована током 2010. и 2011. године на Радио Телевизији Србије непосредно пред почетак Другог дневника у 19.30, дакле у ударном термину. Та реклама је сликовито

представљала мушкарца као насилника, док су жена и дете нацртани с повредама. На тај начин је гледаоцима слата једнострана и искривљена порука. Иако многи гледаоци вероватно нису били ни свесни садржаја поруке код њих се на подсвесном нивоу, захваљујући континуираном излагању том споту, формирало и/или учврстило стереотипно размишљање о насиљу у породици.

Штампани медији често предимензионарају проблем насиља у породици стављајући акценат на жртве. Пример за то је текст који је објавио дневни лист Блиц, 18.03.2009. године, под насловом: *Свако пето дете физички злостављано*.

У тексту се наводи следеће:

Свако пето дете у Србији физички је злостављано, а емоционално и психичко насиље трпи једна четвртина деце, подаци су центра за социјални рад Србије. Представници Асоцијације за алтернативно старање „Фамилиа“ из Београда су навели да је најприсутније грубо занемаривање деце, у чак 60 одсто случајева.

Оно што се одмах примећује је да нигде у тексту није наведена методологија прикупљања података односно начин на који је спроведено истраживање о положају деце у породицама у Србији. Како се може знати да је коришћен репрезентативни узорак? Нејасно је на који начин су центри за социјални рад могли да изведу наведене закључке када је њихова надлежност ограничена на случајеве у којима су позвани да реагују, а који не могу бити довољни и једини показатељ стања. Изјава да је „у чак 60 одсто случајева присутно грубо занемаривање“ представља озбиљну оптужбу на рачун родитеља која није поткрепљена одговарајућим чињеницама.

Такође често се истиче аспект сексуалног злостављања деце унутар породице иако је тај облик насиља у породици најређи. Најчешћи наслови у дневним новинама гласе овако: *Нисам знала да живим са монструмом* (Блиц, 29.11.2007), *Девојчицу више месеци злостављали отац и брат* (Блиц, 22.01.2008), *Шест година силовао пасторку* (Новости, 10.05.2010) или *Редовно силовао ћерку* (Новости, 05.03.2011). Овакви наслови и текстови који потом следе доводе до узнемирења јавности јер изазивају јаку емоционалну реакцију.

Ретки су наслови и текстови који нису бомбастични већ дају реалну слику догађаја на који се односе. Један од њих је: *Осумњичен да је напаствовао ћерку* (Политика, 06.03.2008). И у тексту испод наслова се наводе искључиво званични подаци добијени из полицијског извештаја, без изношења података који би имали за циљ само да употпуне слику догађаја на драматичан и сензационалан начин. Иако се и у овом случају ради о наводном случају сексуалног злостављања детета у оквиру породице битна разлика у односу на претходно поменуте наслове се тиче употребе речи у самом наслову. Овде се не износи тврдња, већ сумња што представља адекватан начин медијског извештавања. Наиме, наслов је могао да гласи: *Отац силовао ћерку*, што би свакако представљао типичну, али неприхватљиву медијску праксу.

Медијско приказивање улоге мајки у случају сексуалног злостављања детета анализирано је на два примера. У тексту под насловом: *У Врању ухапшен на страни очух* (Блиц, 24.01.2008) тек се при крају истиче да је мајка највероватније знала за сексуално злостављање које се одиграло над њеним дететом. Тај податак веома лако може да промакне просечном читаоцу који пре свега обрати пажњу на оно што је садржано у наслову па на основу тога ствара слику о том догађају.

Слично извештавање може се пронаћи и у новинском чланку који се бави покренутим судским поступцима за делимично или потпуно лишавање родитељских права на основу захтева центара за социјални рад (Блиц, 29.05.2011), где се као типичан пример ситуације у којој одговарајући центар за социјални рад реагује наводи следеће:

Десетогодишња девојчица С.Ш. агресивно се понашала међу вршњацима. Често се тукла с децом. Спавала је на часовима, била одсутна мислима. Мајка, психички болесник, била је пасивна и неспособна да се брине о њој, а отац преке нарави није трпео супростављање. У њеном одрастању једина светла тачка били су бака и деда. После њихове смрти препуштена је углавном оцу. Била је неухрањена, неуредна, често и прљава. Дешавало се да и у касним вечерњим сатима С.Ш. добије задатак да купи цигарете. Отац је бес искаљивао на мајци, али према девојчици није био насилан. Све до једном, кад је ћерку истукао. А она

је тада сама са својих десет година одлучила да се пријави Центру за социјални рад. Ово је само један од случајева због којих је покренут поступак лишавања родитељског старања пред судом да би се дете заштитило од занемаривања или злостављања у породици. За ову девојчицу суд је сматрао да је боље да одраста без родитеља.

Наведени пример најбоље осликава карактеристике образаца по којем медији представљају насиље у породици. Тај образац садржи стереотипне представе свих чланова породице, а сам текст је написан на начин да подстакне емоционалну реакцију јавности.

У нашој земљи су у последњих десетак година под утицајем неких од случајева серијских **силовања** настајали повремене налети **моралне панике** који су стављали на дневни ред расправу о хемијској кастрацији као начину решавања проблема. Пример такве моралне панике догодио се крајем 2009. године, када су јавност одједном преплавиле вести о силовањима извршеним од стране лица која су била непозната жртвама. Дневна штампа је готово свакодневно данима драматично и прекомерно извештавала о тим случајевима што је довело до појаве моралне панике. Тако се нпр. дневни лист Блиц бавио том темом на следећи начин: *Потрага за силоватељем* (23.12.2009), *Силована у лифту усред бела дана* (24.12.2009), *Исти напасник силовао две девојке* (25.12.2009), *Силоватељ ухапшен у возу у Панчеву* (26.12.2009), *Полиција идентификовала силоватеља из лифта* (27.12.2009), *Силоватељу прети 15 година затвора* (28.12.2009), *Посланици предлажу кастрацију манијака* (29.12.2009), *Кастрација жртве* (30.12.2009), *Казне испод минималних добило 97 одсто силоватеља* (31.12.2009), *Пријавила се нова жртва* (30.12.2009), *Чекао сам да нека жена сама уђе у лифт* (31.12.2009). Реч је у ствари о два одвојена случаја силовања која су се догодила у истом временском периоду, при чему су оба имала потенцијал за настанак моралне панике. У првом случају радило се о серијском силоватељу који је жртве пресретао на улици у слабо осветљеним и мање прометним деловима града, а у другом случају о силовању учињеном „у лифту усред бела дана“ односно у некој обичној, свакодневној ситуацији у којој се могло наћи пуно жена које живе у стамбеним зградама. И један и други случај подржавали су стереотип силоватеља

који је био представљен у виду непознатог мушкарца који вреба потенцијалну жртву у мраку и кога жене највише треба да се плаше. Прича је била употпуњена оптужбама на рачун судова односно истицањем благе казнене политике, уз исказивање неповерења у способност судова да овакве случајеве пресуде на исправан начин. У тексту под називом: *Кастрирање жртве* (Блиц, 30.12.2009), судије се оптужују да изрицањем ниских казни за силовање „кастрирају државу и жртве“. Притом се такав чин судова назива „умоболним“ и поставља се питање „да ли је умоболно да тај који је осудио силоватеља на такав начин настави да дели правду“. Оваквим и сличним текстовима медији скоро да позивају на линч судија који одлучују о основаности оптужбе за кривично дело силовања. Тако створена атмосфера о алармантној ситуацији у вези са силовањем отворила је простор за расправу о увођењу нових, неистражених метода решавања проблема силовања и других сексуалних кривичних дела, попут поменуте хемијске кастрације силоватеља.⁷⁷⁶

Након што је актуелни Кривични законик ступио на снагу 01. јануара 2006. године, медији су кратко време посветили пажњу силовањима где су мушкарци жртве, без обзира да ли су учиниоци особе мушког или женског пола. Тако се у Блицу (12.01.2006) појавио текст под насловом: *Прва пријава за силовање мушкарца*, а десетак дана касније у истом листу је објављен чланак о женама учиниоцима силовања (*И жене силују* – 22.01.2006). На сличан начин као и кад су у питању мушкарци жртве насиља у породици, и мушке жртве силовања су у медијима приказане на начин који релативизује њихову виктимизацију. Након вести о првој пријави за силовање мушкарца, писани медији посветили су пажњу одбрани окривљеног уз следеће наслове: Блиц (13.01.2006) - *Пориче да је силовао младића*, Новости (13.01.2006) - *Пристао без присиле* и Политика (13.01.2006) - *Негира да је силовао мушкарца*.

У току развијања поменуте моралне панике о серијским силовањима у нашој земљи, крајем 2009. године, дневни лист Блиц (30.12.2009) пренео је изјаву тадашњег државног секретара у Министарству правде Републике Србије који,

⁷⁷⁶ Стојановић З. и Делић Н., *op. cit.*, стр. 72 и 73. Поред тога, навођена су и друга решења која би била само допуна у односу на већ постојећа, као што је формирање регистра силоватеља повратника чији би се подаци јавно објављивали, као и уградња микрочипова у такве особе ради њиховог лакшег праћења.

говорећи о важности увођења хемијске кастрације за силоватеље, између осталог каже: *Сматрам да она треба да буде обавезна када су у питању повратници јер су, пре свега, у питању болесни људи који скоро увек понављају дело.* Силоватељи се често називају и *психопатама који тешко долазе до девојака и жена тако да сву своју моћ као мушкарци користе за напастовање, често и старица,* при чему се изражава и став да су у питању *извршиоци који се „регрутују“ из одређене категорије људи* (Новости, 27.12.2009). Коришћење термина *психопата* такође указује на тврдњу да су у питању болесни људи, а нејасно је које су то одређене категорије људи из којих се силоватељи регрутују.

Проблем неадекватног извештавања о силовању се може осликати на следећим примерима:

Дневни лист Вечерње новости у чланку под називом: *Напасник долијао у возу* (26.12.2009), између осталог, садржи следеће:

Двадесетогодишња Ј.Ј. нападнута је у Херцеговачкој улици на Савском венцу, 23. децембра око 23 часа. Осумњичени Мега је, како се претпоставља, пресрео девојку и уз претњу ножем почео да је присиљава на орални секс.

Слично извештавање постоји и у следећем примеру:

Младић је, код Хајд парка, извео из тролејбуса и уз све време прислоњен нож, одвукао у оближњи шумарак. Неколико пута је ударио у главу и наредио јој да скине одећу, после чега је приморао на сексуални однос (Политика, 20.03.2011).

Спомињање секса у контексту присиљавања је непримерено и неадекватно јер се за постојање истог подразумева пристанак обе стране које у томе учествују. Последњи наведен пример новинског извештавања односи се на случај серијског силовања који се догодио пре нешто више од тридесет година. У том чланку се описује начин на који је полиција решила случај, при чему се износе детаљни подаци о једном од силовања уз потпуно неприхватљиво навођење личних података жртве. Иако се конкретан случај догодио пре много година жртва поменутог дела али и жртве осталих силовања која су с тим повезана вероватно

су, читајући овај чланак, поново проживеле страхоте које су им се догодиле и то само зато што је полицајац у пензији био жељан да приграби мало славе препричавањем овог догађаја, као и због потребе медија да сензационалистичким и „узбудљивим“ причама привуку пажњу публике.

Кад се говори о **педофилији** превасходно треба истаћи веома бурну реакцију јавности изазвану одређеним одлукама суда у поступцима који су током 2007. године вођени против свештеника оптужених за педофилију. Текст под насловом: *Закон, тога и мантија* (Блиц, 10.08.2007) представља реакцију на донету одлуку тадашњег Врховног суда Србије којом је услед наступања застарелости преиначена осуђујућа пресуда православног монаху. У истом чланку аутор се надовезао на случај владике, који је изазвао највећу пажњу јавности током 2006. године и који је вероватно представљао врхунац прве моралне панике у вези с педофилијом код нас.

Посебан талас моралне панике у вези са педофилијом у нашој земљи односио се на случајеве чији су актери запослени у васпитнообразовним институцијама. Пример за такву праксу је случај наставника географије из Новог Сада који је у мају 2010. године ухапшен због сумњи да је извршио кривична дела обљуба злоупотребом положаја и приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију. Неки од наслова који су се могли прочитати тих дана у штампи су следећи: *Наставник осумњичен за обљубу седам дечака* (Блиц, 14.05.2010), *Жртве у албуму педофила* (Вечерње новости, 14.05.2010), *А да ли и ви имате кошмаре?* (Блиц, 15.05.2010), *После затвора лечење* (Вечерње новости, 15.05.2010), *Сумње да је наставник блудничео са ученицима у школи и раније* (Блиц, 15.05.2010), *Сумње трајале деценију* (Вечерње новости, 16.05.2010.), *Директорке да поднесу оставке* (Вечерње новости, 17.05.2010). Тај случај је подстакао многе медије да доведу у питање комплетан школски систем и људе који раде у њему. Поред вишедневног извештавања о том случају и сталног подсећања на то што се, према наводима кривичне пријаве, догодило прича је у једном тренутку отишла предалеко.

Блиц у свом издању од 14.05.2010. године, садржи текст под насловом: *Невиност без заштите* у којем се, између осталог, каже:

Не само да је затајила будност родитеља који, у трци за преживљавање, нису ухватили неме позиве у помоћ у одсутном погледу свог детета. Омануо је читав просветни систем, и не први пут. Колико је само примера процесуираних наставника педофила. А колико је тек оних за које се не зна!

У даљем тексту прозивају се наставници и директори школа у којима је ухапшени наставник радио, као и просветна инспекција. На сличан начин се обрађује иста проблематика и у тексту под насловом: *Учитеље под лупу због педофилије*, који је објављен у Политици, 25.05.2010. године. За разлику од претходног чланка у којем је изражен лични став новинара, у Политикином тексту је пренета изјава градоначелника Новог Сада и других званичника о неопходности периодичног прегледа свих наставника, уз инсистирање *да се више неће толерисати да директори не знају шта се у установама на чијем су челу догађа и ко су им професори, наставници и учитељи.*

Поменути медијски наслови и изјаве су део моралне кампање која обично буде подстакнута неким актуелним случајем који изазива снажну реакцију јавности. Може се догодити и да неки акутни раст криминала покрене јавну расправу о томе што подстакне различите друштвене чиниоце а нарочито политичаре да говоре о „заоштравању“ борбе против криминалитета.⁷⁷⁷ Наведени случај наставника из Новог Сада је у Србији био повод за покретање свеобухватне медијске кампање. Укључили су се политичари, како они из владајућих странака, тако и опозициони. Сви су инсистирали на адекватном кажњавању што је представљало неприхватљиво мешање у рад правосудних органа. Тадашњи министар просвете је том приликом изговорио следеће: *Истрага ће показати шта се догодило, али казна је апсолутно потребна* (Блиц, 15.05.2010) Та изговорена реченица је противречна, јер ако ће истрага тек показати шта се догодило како се може унапред извучити закључак о казни. На основу свега се може закључити да наизглед позитивна медијска кампања, организована у циљу решавања озбиљног друштвеног проблема и у коју су се укључили сви без обзира

⁷⁷⁷ Ћирић Ј., Ванправни утицаји на казнену политике судова, *op. cit.*, стр. 155.

на политичко опредељење и друге различитости, може представљати мач са две оштрице.

Медији веома ретко помињу жене у контексту педофилије јер се током шестогодишњег периода праћења извештавања одабраних штампаних медија могли прочитати само следећи наслови: *А мајка не верује* (Вечерње новости, 21.03.2007), *Отац и мајка као злотвори* (Вечерње новости, 04.08.2007), *Обљубио малолетницу уз помоћ њене мајке* (Блиц, 15.05.2008), *Очеви злостављају, мајке прећуткују* (Блиц, 21.05.2009).

Пример неадекватног извештавања о педофилији који наноси штету оштећеним малолетним лицима је извештавање о суђењу оптуженом М. З. из Ниша током 2006. године због кривичног дела противприродни блуд над немоћним лицем које није навршило 14 година, које је учинио 2005. године (у то време је још увек постојало то кривично дело). Суђење је било затворено за јавност, али то није спречило поједине новинаре да „незванично извештавају“ о току суђења. Иако је пресуда јавно објављена беспотребно је и непримерено било пренети сваки њен детаљ, нарочито део који се односи на начин извршења дела.

Девојчице, које су се играле у ходнику зграде, на превару је одвео у подрум да би им наводно показао место где могу да се сакрију, а затим им рекао да затворе очи, отворе уста уколико желе да виде звездице и да се спусте мало ниже. Након тога је свој полни орган ставио најпре једној, а потом и другој девојчици у уста, које су због свог узраста биле немоћне да пруже отпор. (Блиц, 24.01.2006 – текст под насловом: *Нишком блуднику осам година затвора*).

У нешто блажем, али и даље непримереном, облику извештавања о истом случају је и следећи текст:

Намамио их је у подрум и обећао да ће „да им покаже звездице, ако затворе очи, клекну и отворе уста“ као и да се „не важи ако нека од њих вири“. *Онда им је, по свему судећи, онанисао по лицу и након тога их истерао из подрума.* (Вечерње новости, 19.01.2006, текст под насловом: *Блудник се извинио*).

Једино прихватљиво извештавање би било оно које би се ограничило само на изношење података о врсти пресуде и квалификацији дела без икаквог детаљисања, попут следећег:

Судско веће у целости прихватило је квалификације из оптужнице, односно да је М. З. извршио тешко кривично дело противприродног блуда над немоћним лицем, које није навршило 14 година. (Политика, 24.01.2006, текст под насловом Осам година затвора за напасника).

Медијима је интересантна и педофилија у контексту интернета. Као пример медијског извештавања који води стварању моралне панике може се навести текст који је објављен у Блицу (09.02.2007) под насловом: *Новосађанин у мрежи педофила*. На основу наслова прва помисао би била да се у тексту говори о откривеној групи људи која је сексуално злоупотребљавала децу. Међутим у конкретном случају радило се о покушају преузимања видео снимака сексуалног злостављања деце са неког иностраног сајта. Други сличан текст тиче се откривања и хапшења двојице „педофила“ због „поседовања порнографског материјала на којима се приказује сексуално искоришћавање деце“. Блиц (25.03.2010) у чланку под насловом: *Размењивали монструозне слике дечије порнографије*, на више места помиње да су у питању „снимци најмонструозније садржине“ и истиче се успех полиције у решавању конкретног случаја, као и сарадњу с полицијама других земаља. Ипак, право питање које је требало поставити у оба случаја јесте: ко су педофили на снимцима?

Морална паника у вези с тзв. **вршњачким насиљем** може се анализирати на примеру текста објављеног у Блицу под насловом: *Немирни ђаци проблем за учитеље* (23.01.2007.) Тај текст представља пример пренаглашеног извештавања о насилничком понашању ђака. Чланак почиње реченицом: *Ученици у Србији све агресивнији и недисциплинованији, школе без правих решења*, која, изговорена тако категорично, не оставља простор за другачије тумачење стања у школама, као да нам деца одлазе у рат а не у школу. Потом се у тексту наводи пример недисциплинованог понашања једног ученика:

Десетогодишњи Јанко често је својим понашањем доводио учитељицу Милу до суза. Наиме, дечак је имао обичај да на часу одједном устане и почне да пева. Нису помагали ни разговори са школским педагогом, Јанко је био све немирнији, а учитељица све очајнија. На крају се испоставило да је мали Јанко само хтео да скрене пажњу на проблеме које је имао код куће.

Једна одступајућа школска ситуација приказује се на драматичан начин (учитељица је све очајнија јер је ученик својим понашањем (певањем наред часа) доводио до суза) јер такав новинарски приступ привлачи читаоце који воле мелодраматичне догађаје. У складу с тим је и објашњење неубичајеног понашања ученика, развод кроз који пролазе његови родитељи. При томе, битно је истаћи да тај пример није изабран случајно. Он треба да подржи стереотип агресивног детета који потиче из породица у којима су односи поремећени, без обзира да ли се ради о деци разведених родитеља или деци која трпе насиље у породици. То све представља грубо поједностављење проблема насилничког понашања деце у школама јер се занемарују многи случајеви који се не уклапају у поменути стереотип.

Проблем односа наставника и ђака који је такође обухваћен моралном паником може се сагледати на примеру текста објављеног у Блицу (26.12.2010): *У школама ће бити више напада на наставнике*. Ово је само један у низу наслова који са стопостотном сигурношћу најављује тешку будућност просветним радницима као да се ради о закључку изведеном након предузетог научног експеримента. Ко има корист од таквих бомбастичних најави? Наставници сигурно не, као ни „прозвани“ ученици.

Пренаглашено извештавање медија о насиљу у школама може се уочити већ на основу наслова у дневној штампи: *Олако потезу нож* (Вечерње новости, 30.09.2006), *Школа као ноћна мора* (Политика, 24.10.2007), *Насиље потреса школе* (Вечерње новости, 20.12.2007), *Све више насиља међу основцима* (Блиц, 18.01.2008), *Крвава дечја бајка* (Политика, 03.03.2008), *Туче избијају из „чиста мира“* (Блиц, 02.03.2009), *Агресијом пишу оцене* (Вечерње новости, 28.06.2009), *Страх у школским клупама* (Политика, 11.02.2010), *Насиље 140 пута* (Вечерње

новости, 10.03.2010), *Вршњачко насиље чеиће у основним школама* (Политика, 10.12.2011).

Медији често користе стереотипе у намери предимензионирања проблема насиља у школама. Текст под насловом: *Сурове туче ђака* (Блиц, 31.10.2007) садржи резултате истраживања о насиљу о школама који наводно показују да се чак 65 процената ђака, у посматраном периоду од три месеца, барем једном нашло у улози жртве, где је насилник био њихов вршњак. То би значило да се међу преосталих 35 процената налазе насилници, а могуће је да их има и међу онима који су били виктимизовани. Иако тај број није могуће поуздано утврдити утисак, који овакав извештај оставља, је да скоро да не постоје нормални односи између ђака. У поменутом тексту се, између осталог, наводи:

Насиље међу децом је, нажалост, постало тренд. Овај социјални проблем се често игнорише. Дешава се да већина деце у школама мирно посматра насиље или га подржава и навија. Насиља међу вршњацима има свуда и то је проблем који траје. Оно што Србију издваја у односу на друге земље, то је да истраживање показује да код нас велики број деце уопште не реагује на насиље већ ћуте и праве се да га не виде.

Како са сигурношћу можемо знати да је код нас најгора ситуација? Такве изјаве представљају допринос покренутој спирали девијације односно померају тај процес ка њеном крају где се налазе малолетници с учвршћеним идентитетом преступника.

Претеривање медија у погледу извештавања о насиљу које чине девојчице може се анализирати на примеру сексуалног злостављања ученице из Пирота учињеног од стране четири школске другарице које су тај догађај снимале мобилним телефоном. Штампа је данима писала о томе. *Садистичко иживљавање малолетница* је наслов првог чланка објављеног у Вечерњим новостима (15.05.2008) у којем се детаљно описује догађај уз навођење довољно података на основу чега се, у средини у којој се то догодило, може закључити о коме се ради. Медијска експлоатација оваквих случајева само може нанети штету свим актерима, како девојчици која је злостављана тако и девојчицама које су

злостављање предузеле. Нарочито се користи осетљиво емоционално стање особа које су блиске жртви и у непромењеном облику преносе њихове изјаве: *Он (стриц злостављане девојчице – прим. А.И.) очекује да рука правде сустигне „егзекуторке“ које би, по његовом мишљењу, морале да оду у неки поправни дом или психијатријску установу.*

Без обзира на окрутност коју су показале малолетнице злостављајући своју школску другарицу, не постоји оправдање за вођење својеврсног медијског рата против њих. Не постоји свест о потреби заштите свих малолетних учесника што је довело до тога да су чак и професионалци допустили себи да преовладају емоције уместо разума, што се може видети у следећој изјави пренетој у истом тексту у Новостима:

Лекари Српског лекарског друштва у Пироту захтевају од медија да објаве слике са именима актера овог скандалозног догађаја, али и њихових родитеља који сnose огромну одговорност за њихово васпитање.

У чему је значај објављивања фотографија с именима малолетних особа? Да ли се може постићи нешто значајно тим потезом, осим позива на линч? Да ли желимо да насиље буде одговор на насиље, јер ако то желимо онда морамо да будемо спремни и на озбиљне последице које ће превазићи оквире конкретног догађаја. Ипак, нешто другачији поглед на оно што се догодило могао се прочитати тих дана у Блицу (17.05.2008):

А у Србији су затајили многи. Поједини медији су објавили снимке и тиме поново понизили злостављано дете, подружница Српског лекарског друштва из Пирота хоће да се прекрши закон јер траже да се објаве фоторафије малолетних напасница, пола Пирота је гледало снимак, а нико се није сетио да све пријави полицији.

Након поменутог догађаја из Пирота уследило је, према устаљеном образцу за стварање моралне панике, низање вести о другим сличним случајевима злостављања у којима се наглашава улога девојчица. Блиц (17.05.2008) објављује

текст под насловом: *Шутирале девојчицу и терали је да једе траву*. У конкретном случају у спровођењу насиља учествовале су три девојчице и осам дечака. Ипак, од свих учесника наглашена је само улога девојчица: *Три ученице десет минута су малтретирале вршњакињу у присуству осам дечака*. Такав опис догађаја није случајан. Покренута реакција јавности у вези с насилничким понашањем девојчица у Пироту ланчано се наставља тако што се циљано објављују случајеви „вршњачког насиља“ који имају додирне тачке с пиротским случајем. При томе се истичу само те додирне тачке (учешће девојчица), а занемарују друге околности које нису мањег значаја (присуство и активност дечака). На сличан начин и Вечерње новости описују тај догађај: *Девојчице тукле, дечаки навијали* (17.05.2008) као и Политика: *Ученице осмог разреда малтретирале вршњакињу* (18.05.2008). Недељу дана касније објављује се следећи текст у Блицу (24.05.2008): *Две девојчице пребиле ученицу*.

Упоредивањем наслова у истом временском периоду (друга половина маја и прва половина јуна 2008. године), који се односе на случајеве насиља чији су актери дечаки и поменуте случајеве у којима главну реч воде девојчице, може се закључити како се истиче родни идентитет девојчица а не и дечака. Тако су поједини случајеви насиља које су учинили дечаки, објављени на следећи начин: *Претучени ученици* (Блиц, 24.05.2008), *Флашом по глави за матурски растанак* (27.05.2008) или *Тукли* (Вечерње новости, 15.06.2008). Ови наслови не истичу родни идентитет.

4. Анализа односа медија и кривичног судства

Различити аспекти односа медија и кривичног судства анализирани су кроз одговарајуће текстове у штаманом медијима који су се односили на ту проблематику.

1. Први аспект је медијска слика **благе казнене политике** судова која је размотрена у контексту силовања. У вези са тим треба навести текст, објављен у Блицу (30.11.2007) под називом: *Пооштрити казне за педофиле и манијаке*, који садржи изјаве различитих субјеката о казненој политици судова за силовање, између осталих и представника тужилаштва, који ће по природи ствари увек

тежити већој ретрибутивности у кажњавању. У том смислу се изношење става тужиоца о казненој политици судова као и медијско преношење тог става, не може окарактерисати као коректан потез. У поменутом тексту тужилац је изјавио да је очито да су прописане казне за сексуалне преступе мале, али да то не треба да спречава судове да изричу казне ближе максимуму, а не минимуму. Две године касније уводи се забрана изрицања казне испод законом прописаног минимума и поштравају се прописане казне за кривична дела против полне слободе у циљу строжијег кажњавања сексуалних преступника.⁷⁷⁸ То је била прилика да се поново упути критика судовима због благе казнене политике (Блиц, 30.12.2009), а као аргумент је истакнуто да је чак код 97% осуђених за силовање изречена казна испод законом прописаног минимума.

Наведене законске измене, потпомогнуте великим притиском јавности путем медија, резултирали су поштреном казненом политиком судова о чему се говори у тексту под насловом: *Судије тврде да силоватеље строже кажњавају* (Блиц, 01.07.2010). Чланак почиње питањем: *Да ли се мења блага казнена политика према манијацима?* Потом се истиче околност да се у скорашњим пресудама и покушај силовања кажњава као и извршено кривично дело. Указује се и на процене тужилаца и судија о томе да судови изричу веће казне силоватељима него икада раније. Притисак јавности због благе казнене политике за силовање, нарочито је присутно пред почетак суђења или доношење пресуде у случајевима који су медијски најинтересантнији али и најређи, као што су серијска силовања. Претходно поменути чланак објављен је само неколико дана пред почетак суђења серијском силоватељу, С. М., који је у том тренутку био оптужен за неколико силовања учињених крајем 2009. године у Београду. Тај поступак је експресно завршен за отприлике два месеца доношењем осуђујуће пресуде којом му је изречена казна затвора од 20 година. Питање је да ли би се поступак тако брзо окончао да случај није био у толикој мери медијски пропраћен.

И у 2011. години, објављен је један новински чланак који је био посвећен поштреној казненој политици судова за силовање. Вечерње новости (08.09.2011) у чланку под називом: *Манијак притисле решетке*, наводе следеће:

⁷⁷⁸ Закон о изменама и допунама Кривичног законика ("Службени гласник РС", број 72/09).

Број силовања у Србији, посебно у Београду, опао је откако су судови пооштрили казнену политику и откад је ухваћено неколико серијских манијака, показују подаци МУП и Министарства правде. Тако је забележених сексуалних деликата у престоници у последњих годину дана дупло мање него пре пет година. Томе је највише допринело склањање неколико познатих серијских силоваатеља са улица, који су осуђени на затворске казне веће од 10 година. У 2008. години донето је 70 осуђујућих пресуда, док је прошле године пао и број оптужница и број пресуда, па је кажњено 58 особа. Али казне су биле далеко строже.

2. Други аспект се тиче **дугог трајања судских поступака**. Анализом медијског извештавања може се пронаћи доста случајева који су изазвали незадовољство јавности због тога што је у кривичном поступку наступила застарелост при чему преовлађује став да су судови главни узрок за такав исход. На тај начин су окончани поступци вођени против двојице свештеника, владике Пахомија (у односу на нека дела је ослобођен оптужбе) и монаха Илариона.

У случају владике Пахомија, медији су прогласили судове кривим за наступање застарелости кривичног гоњења што се може видети у следећем тексту објављеном у Блицу (08.03.2006):

Од самог настанка случаја Пахомије све је учињено тако да развлачењем по судовима делови оптужнице против Томислава Гачића (световно име владике) застаре. У томе је свој „пун допринос“ дао и Врховни суд Србије, као и у неким другим аферама. У овој високој кући правде осам месеци је у фиокама чамео предмет. Било је то 2004. када су адвокати оштећених деचाка тражили због спорости суда у Врању изузеће свих судија Пчињског округа.

Случај владике Пахомија окончан је тако што је Врховни суд Србије на основу поднетог захтева за заштиту законитости утврдио да суђење није спроведено у разумном року и да је због тога дошло до застарелости. То је била прва одлука у којој је утврђена повреда права на правично суђење из чл. 6 ЕКЉП

у вези с условом суђења у разумном року.⁷⁷⁹ С обзиром да је одлука Врховног суда Србије само декларативне природе, она није могла да доведе до поновног покретања кривичног поступка против владике Пахомија. Одлука Врховног суда Србије је очекивано изазвала снажну реакцију јавности која је тражила утврђивање одговорности судија.

Политика у тексту под насловом: *Црква и даље ћути о „случају Пахомије“* наводи следеће:

Иако је оваква одлука највише судске инстанце декларативног карактера и не омогућава да се судски процес врати на почетак, после свега што је писало у штампи, у јавности је остао утисак да су нишке судије својом пресудом од 7. марта 2006. године заправо казниле жртве (10.11.2007).

Велики притисак јавности је допринео да Министарство правде, на основу правосудног надзора, покрене поступак за утврђивање одговорности судија који су допустили да судски процеси неоправдано застаре. Ипак, остаје утисак да је јавност искључиво у судству тражила кривца, занемарујућу на првом месту, одговорност тужилаштва али и полиције. Тек успут се помиње одговорност тужилаштва:

*На ослобађајућу пресуду владике Пахомију утицало је и то што је Републичко тужилаштво својевремено дало налог врањском Општинском тужилаштву да затражи делегирање другог суда ван територије Пчињског округа. Тај ко је то тражио, кумовао је ослобађајућој пресуди (Блиц, 03.11.2007 – текст под насловом: *Казнити судије које су штитиле Пахомија и Илариона*).*

Случај монаха Илариона је нешто другачији с обзиром да је он био правноснажно осуђен на годину дана затвора. На основу поднетог захтева за

⁷⁷⁹ Оштећеном се у кривичном поступку могу под одређеним условима признати јемства која обухвата стандард правичног суђења, а садржана су у чл. 6, ст. 1 ЕКЈП. Реч је о праву сваког да, током одлучивања о његовим грађанским правима и обавезама или о кривичној оптужби против њега, има правичну и јавну расправу у разумном року пред независним и непристрасним судом, образованим на основу закона. Илић Г. П., Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, 2012/2, стр. 137.

ванредно преиспитивање законитости правноснажне пресуде, Врховни суд Србије је укинуо правноснажну осуђујућу пресуду, а након тога је Општински суд у Новом Саду обуставио кривични поступак због застарелости. Новости су у тексту под насловом: *Луна за судије* (22.08.2007) објавиле извештај Министарства правде поводом поменутог случаја у којем се наводи да су:

Предузете све мере како би се утврдило постоји ли одговорност судија и председника Општинског суда у Новом Саду за застарелост кривичног гоњења бившег игумана Илариона.

Иако се на основу објављеног извештаја може утврдити да одговорност за дуго трајање поступка не сноси само суд, акценат се, како у овом тако и у осталим чланцима посвећеним овој теми, ставља искључиво на судије и њихову одговорност.

3. Случај владике Пахомија је добар пример и за анализу медијске слике **утицаја политике на судове**. Тај поступак је у једном делу обустављен због наступања застарелости, док је у односу на преостали део оптужбе донета ослобађајућа пресуда због недостатка доказа.

Став јавности је да овај исход поступка представља резултат политичких притисака на суд. Ослобађајућа пресуда је у штампи окарактерисана као срамна.

Блиц (07.03.2006) у тексту под насловом: *Пахомије ослобођен*, преноси изјаве различитих актера. Један од адвоката оштећених дечака изјавио је следеће:

Ово је сумрак правосуђа. Правосуђе у Србији није болесно, оно се налази у метастази. Ако је већ био застарео поступак у односу на два дела, зашто тужилац то није одмах рекао него тек у завршној речи. За друга два кривична дела, за која је ослобођен, верујте, има пуно доказа.

Други адвокат је у својој изјави био директнији:

Српско правосуђе се налази тамо где се налазило пре 2000. године: у пећини. Овај поступак је завршен тајним каналима – утицајем извршне власти на судску. На овај начин послата је порука свим педофилима Србије да, уколико се налазе на некаквој функцији, могу слободно да нападају, спопадају, сексуално злостављају све своје подређене људе – неће бити кажњени. Слободно то радите, суд у Србији не постоји за таква дела. Затим је додао да је пресуда: директни утицај извршне власти која по хијерархији иде директно до самог председника владе.

У наредном периоду уследило је објављивање низа чланака који су помињали наводну политичку позадину ослобађајуће пресуде у случају владике Пахомија. У Блицу је 15.03.2006. године објављен текст под насловом: *Судије уцењиване кривичним пријавама* у којем поново адвокати оштећених износе оптужбе на рачун представника извршне власти у смислу вршења притисака и уцењивања судија како би се поступак окончао у корист владике.

Такође, у тексту под насловом: *Владика награђивао своје сведоке* (Блиц, 20.03.2006), Југословенски комитет правника за људска права је изнео тврдње о утицају извршне власти на суд приликом доношења ослобађајуће пресуде:

Уместо правичног и фер суђења и коректног поступка према жртвама, цео поступак претворен је у шовинистичко надметање и оптуживање „непријатељства српства“ за намештање поступка и додатно ниподаштавање жртава. Постоје озбиљни индикатори да се ово суђење одвијало под директним притиском извршне власти.⁷⁸⁰

Лист Политика (13.07.2006) је објавио саопштење једне политичке странке у којем се:

⁷⁸⁰ Такође, иста изјава је пренета и у Вечерњим новостима на нешто другачији начин: *Комитет захтева од најодговорнијих људи у правосуђу, као и од министра правде, да предузму све мере из њихових надлежности да би се утврдило ко је одговоран што је кривични поступак одуговлачен беспотребно до застарелости и што нико из правосудних органа током поступка није реаговао на изјаве представника извршне власти, који су владу унапред ослобађали од сваке одговорности само зато што је владика (09.03.2006 – текст под насловом: *Унапред ослобођен*).*

Најоштрије протестује због одбијања жалбе на ослобађајућу пресуду владики. У саопштењу се наводи да у држави у којој црква и влада наручују пресуде, у којој нема омбудсмана ни министарства за људска права и у којој се злочинци славе као хероји, жртве не могу да траже правду. Такође, та странка је: затражила од Републичког јавног тужиоца, да због узнемирености јавности и неподељене јавне осуде оваквог епилога суђења, покрене поступак за преиспитивање одлуке и омогући одговорно и непристрасно утврђивање истине.

У овом последњем примеру једна опозициона политичка странка износи оптужбе на рачун владајуће политичке опције. Поставља се питање у коликој мери то представља израз искрене намере да се утврди истина у конкретном случају, а колико начин прикупљања политичких поена. То упућује на закључак да утицај политике на правосуђе у целини, а нарочито на судове, представља сложен процес чији се механизам не може тако лако разоткрити. Његово функционисање непрекидно ствара у јавности слику о судству као грани власти која је у подређеном положају у односу на извршну и законодавну власт.

4. Посебан проблем је медијска **повреда претпоставке невиности**. Скоро свакодневно се у штампаним медијима могу видети непримерени наслови чији је једини циљ да изазову емоционалну реакцију код читалаца и најаве у ударним емисијама вести које треба да задрже пажњу гледалаца. Чак и када се у тексту изнесу коректне информације, без очигледног указивања на нечију кривицу, најважнији је први утисак који оставља наслов или најави. Обично се ту ради о кривичним делима насилничког криминалитета попут насиља у породици, силовања или других кривичних дела против полне слободе. Овде ћемо навести неколико примера таквих наслова: *Силовано најмање пет жена* (Блиц, 16.03.2011) је наслов чланка који се појавио у тренутку спровођења предистражног поступка против лица које је било осумњичено за кривично дело силовања, при чему се у три, од наведених пет случајева, радило о покушају силовања; *Син дипломате силовано другарицу* (Блиц, 01. 07.2011) је чланак објављен у предистражној фази поступка, односно одмах након што је осумњичени ухапшен на основу кривичне пријаве; наслов *Професор педофил* (Вечерње новости, 19.01.2011) односи се на случај хапшења једног наставника из Новог Сада, због поседовања, прибављања и

приказивања порнографског материјала и искоришћавања малолетника за порнографију, такође пре формално покренутог кривичног поступка.

Посебан сензационалистички набој имају наслови који се односе на познате личности које су осумњичене за неко кривично дело. Један од најдрастичнијих примера је насловна страна Блица од 21.10.2014. године⁷⁸¹ која је натполовично посвећена глумцу Горану Јевтићу против кога је поднета кривична пријава због обљубе малолетника. Веома крупним црним словима на белој позадини написано је следеће: *Глумац Горан Јевтић ми обљубио сина*. Та вест је на насловној страни и уз то је уоквирена како би се још више истакла. У антрфилеу се налази и велика фотографија глумца.⁷⁸² Иако се из начина на који је срочен наслов може закључити да је Блиц „само“ пренео речи оца малолетника, одлуку о томе како ће изгледати насловна страна и какав ће бити наслов неког текста доносе новинари што значи да је у конкретном случају циљ био да се уздрма јавност оваквом причом.

Слика 1: Насловна страна Блица 21.10.2014.- www.blic.rs

⁷⁸¹ <http://www.blic.rs/naslovna-stampano-izdanje/1418/izdanje-za-22-10-2014> (доступно дана: 24.10.2014).

⁷⁸² Само је још једна вест тај дан „zasлужила“ да буде део насловне стране али је она у суштини остала неприметна, иако се тиче озбиљног државног проблема који погађа све нас (дугогодишње неплаћање пореза од стране највећих пореских дужника).

Овај случај представља пример озбиљног кршења претпоставке невиности. У том смислу оштро су реаговала и удружења новинара НУНС и УНС који су осудили поступак Блица. Оба новинарска удружења су истакла да је објављивањем вести која се заснива на кривичној пријави, а не на пресуди, Блиц прекршио Кодекс новинара Србије, посебно одредбу која налаже да су новинари дужни да поштују претпоставку невиности. Такође су навели да је, без обзира што је Горан Јевтић јавна личност, Блиц објављивањем његових фотографија, имена и презимена као и биографских података, угрозио његова права.⁷⁸³ Неколико дана је трајала преокупираност појединих медија конкретним случајем да би онда наступило затишје које је трајало до 24.07.2015. године, када је објављено да је против Јевтића подигнута оптужница. Иако је извештавање о подизању оптужнице протекло у много мирнијој атмосфери ни тада није изостало изношење информација које могу да утичу на преурањено заузимање става у јавном мњењу о кривици глумца. На то указује наслов текста о овом случају, који је такође објављен у Блицу, 26.07.2015. године.⁷⁸⁴

Наслов гласи: *СЛУЧАЈ ЈЕВТИЋ Глумац нудио нагодбу, тужилац одбио.* Потом се у тексту у првој реченици наводи следеће:

Горан Јевтић је понудио нагодбу тужилаштву да призна недозвољене полне радње над малолетником, а заузврат да плати 100.000 динара, да не би било суђења.

Онда се истиче став тужиоца који *сматра да има довољно доказа за осуду глумца на казну која је затражена у оптужници.*

Без обзира на исход кривичног поступка у конкретном случају, остаје чињеница да су непримерени медијски наслови и текстови проблематичне садржине повредили претпоставку невиности и на тај начин онемогућили спровођење фер поступка.

⁷⁸³ <http://pescanik.net/s-onu-stranu-autocenzure/>, аутор Ана Јовановић (доступно дана: 25.10.2014).

⁷⁸⁴ <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/578217/SLUCAJ-JEV TIC-Glumac-nudio-nagodbu-tuzilac-odbio> (доступно дана: 07.08.2015).

5. Резултати примене метода испитивања

5.1. Резултати примене технике фокус-групног интервјуа са новинарима

Интервју има три дела. После уводних објашњења у вези са обављањем интервјуа (посебно је наглашено да се неће откривати идентитет новинара који учествују у спровођењу интервјуа) прво је размотрена проблематика медијске конструкције криминалитета затим улога медија у настанку моралне панике и на крају однос медија и кривичног судства.

5.1.1. Медијска конструкција криминалитета

С обзиром да медијска конструкција криминалитета у одређеној мери представља искривљену слику стварног стања ствари, новинари су у разговору изразили свој став у вези с тим. Осврнули су се, пре свега, на проблематику контроле информација у медијима и сложили се да су сами често изложени манипулацији, а нарочито када постоји интерес одређених субјеката, пре свега у контексту политике.

Новинар 4: *Често се манипулише информацијама тако да се оне објављују онда када одређеним субјектима највише одговара а не када се нешто стварно догодило.*

Новинар 1: *Раније су контролисане само вести о криминалним догађајима који су имали неку политичку позадину или у случајевима када је умешано дете неке важне личности. За све остало су новинари имали слободу. Сада се све променило. Сви погодни случајеви користе се за политичку промоцију одређених особа односно манипулацију како би се што дуже одржали на политичкој сцени. Само подобни новинари односно медији који су блиски власти добијају „право“ да објаве информацију о тим битним догађајима.*

Интервјуисани новинари сматрају да се медијска конструкција криминалитета мора анализирати у контексту феномена **таблоидизације медија** као појаве која подразумева површно и сензационалистичко новинарско извештавање о многим појавама па и криминалитет, а у циљу привлачења пажње публике и остваривања сопствених интереса. Новинари се слажу да је такво медијско извештавање неприхватљиво и да негативно утиче на публику.

Новинар 2: *Таблоиди продају новине злоупотребљавајући тему криминалитета. Стављају на насловне стране појаве као што су убиство или насиље у породици и чини се као да људи воле те теме а притом то негативно утиче на њих. Таблоиди злоупотребљавају тему насиља и изгледа као да јуре несреће.*

Новинар 1: *У друштву постоји проблем недостајања свести о опасности таблоидног начина извештавања и негативног утицаја на људе.*

У вези с тим, **новинар 3** истиче да се почетак таблоидног извештавања везује за писање листа *Телеграф* чији је уредник био *Славко Ђурувија* о чему су се сложили сви саговорници. - *У то време је започета пракса прављења наслова вести с знаком питања што значи релативизовање догађаја о којем се пише.*⁷⁸⁵

У нашој земљи поједини штампани медији у жељи да привуку велики број читалаца који можда нису ни довољно дигитално писмени спуштају цену својих издања и повећавају тираж. То су углавном таблоидни медији.

Новинар 2: *Таблоидне новине се више купују јер им је цена ниска, отприлике 20 динара а тираж велики за разлику од нпр. Политике која је ипак озбиљна новина, има мали тираж и кошта више него таблоидне новине.*

Медијска конструкција криминалитета подразумева одговарајући **процес производње вести**. Новинари су се сложили да код нас у великој мери постоји

⁷⁸⁵ Интервјуисани новинари су истакли да је у Европи немачки Билд (*Bild*) први кренуо с таквим начином извештавања још крајем седамдесетих година прошлог века.

међузависност новинара, уредника, власника, новинских савета и представника власти (пре свега извршне) у процесу производње вести.

Новинар 4: *У данашње време постоји проблем комуникације с званичницима, нарочито представницима Владе.*

Новинар 7: *Постоји тим Владе који саветује њене чланове да избегавају непосредне контакте с новинарима већ да директно разговарају с уредницима. Не постоји више трампа за причу. Раније су новинари имали простора да преговарају о томе која ће прича бити објављена и на који начин а то сада више није могуће.*

Новинар 3: *Проблем такве комуникације с новинарима и такав однос према њима почео је онда када се кренуло с приватизацијом медија, тада се почело с праксом комуницирања искључиво преко власника односно уредника.*

Новинари су такође указали на праксу пружања информација од стране власти само одређеним, **привилегованим медијима** како би извештавали искључиво у позитивном смислу. Неспремност појединих медија односно новинара да извештавају искључиво на позитиван начин оставља различите последице на нормално функционисање таквих медија и новинара.

Новинар 1: *Сада власт тргује информацијама с медијима, отприлике даћу само теби а ти мене нећеш да нападаш.*

Интервјуисани новинари су прокоментарисали и проблеме **цензуре** и **аутоцензуре новинара** пре свега у контексту последица попут смањивања прихода или губитка посла уколико се не одговори захтевима послодавца. У вези с тим, интервјуисани новинари су истакли да поједине њихове колеге трпе притиске различитих субјеката у погледу начина на који би требало да извештавају у одређеним случајевима. Уколико новинар не пристане на цензуру односно аутоцензуру предузимају се све неопходне мере како би се онемогућило или барем отежало његово извештавање.

Новинар 1: *Новинари имају страх од уредника што утиче и на њихов приступ у извештавању. Ако постоји нека доза критичког размишљања онда је такав новинар неподобан и затварају му се врата за информације. Тако сам ја послао питања републичком тужилаштву путем мејла и нисам непосредно добио одговоре већ је то послато мом колеги који није ни био упознат с тим.*

Новинар 4: *Новинар увек има могућност да одбије да извештава на одређени начин, тј. то је ствар избора али онда трпи последице.*

Разматрајући ситуацију у Србији у вези са **правилима производње вести** интервјуисани новинари су истакли да уредници обичну дају смернице пре него што се приступи новинарском послу. Иако није спорно да уредник треба да буде тај који ће да усмерава рад новинара, важно је да то ради на адекватан начин односно да је способан за то.

Новинар 1: *У 90% случајева уредници теже да одрже слику догађаја која је представљена у првој весту, односно сви каснији текстови су у складу с тим првим утиском. Веома се инсистира на томе, а ако се случајно испостави да је истина потпуно другачија онда се прича једноставно зауставља без много објашњења. Друга страна се углавном не чује јер се не уклапа у првобитну верзију која се толико потенцијала а ако се и објави супротно гледиште онда се таква вест третира као споредна у тексту. Обично се нађе у антрфилеу или на крају текста.*

Новинари у Србији, према речима интервјуисаних новинара, имају мало простора за самостално деловање и све су чешће **интервенције** у написан текст. Општи став новинара је да то зависи највише од конкретне уређивачке политике али и од односа новинара према томе. У појединим медијима новинари се уговором обавезују да поштују правила извештавања која им намеће уредништво, па се у том случају не може говорити о слободи новинара у извештавању. С тим у вези, новинари су се сложили и да је све мање професионалних новинара а све више хонорараца који извештавају на начин који од њих очекују уредници и власници медија.

Новинар 7: *Новинар нема пуно утицаја кад су у питању наслови, поднаслови и фотографије. Може самостално да напише текст али су и ту могуће интервенције.*

Новинар 3: *Таква је данас политика уредништва у већини штампаних медија.*

Новинар 1: *Ситуација је последњих година нарочито тешка кад је самосталност новинара у питању. Догађа се да уредници интервенишу и у сам текст, понекад и без знања новинара аутора текста. Измене понекад могу да буду толике да текст постане непрепознатљив у односу на почетну верзију. Највећи проблем је што се многе такве измене односе на непроверене информације. О слободи новинара се може говорити само ако постоји уклапање новинара у концепцијском смислу са захтевима које пред њега поставља уредништво.*

Новинар 6: *У новинарству је све мање правих новинара а ни нема довољно квалитетних људи који би се бавили новинарством. Зато је непрофесионализам велики проблем у новинарству. Штампане медије карактерише приземно писање, што огољеније то боље и тражи се да обилује сензационализмом. Најчешће новинари без много искуства и знања раде „прљаве“ приче као и новинари који нису у стању да одбију задатак. Таквим писањем се скреће пажња са стварних проблема у друштву.*

Ипак, другачији је положај **телевизијских новинара** који обично прегледају материјал и дају сагласност пре него што буде објављен.

Новинар 5: *Новинар мора да погледа прилог пре емитовања који се обично и потписује пре монтирања. Посебно се води рачуна о насловним вестима код којих је потпис обавезан и сваки детаљ мора да се разради с новинаром који је радио такав прилог.*

Већина интервјуисаних новинара се сложила да су дневне новине **Политика** још увек пример озбиљнијег новинарства. У том смислу истакнуто је

да тај дневни лист води рачуна да не објављује непроверене ствари и да се избегава таблоидизација догађаја.

Новинар 4: *Политика води рачуна да не спекулише, да све што се напише буде проверено из више извора и то нарочито кад се извештава о тешким кривичним делима. У том смислу се уређивачка политика разликује у односу на већину штампаних медија јер се од новинара не тражи да истрајавају у некој „монструозној“ причи. Такав догађај евентуално буде повод за неку тематску причу којој се посвети посебна пажња.*

Новинарски приступ у извештавању зависи и од **власничке структуре медија**, при чему такве измене обично утичу и на промене у начину на који ти исти новинари обликују вести.

У вези с тим, **новинар 7** на примеру једних дневних новина истиче: *Различита власничка структура у једном медију је утицала и на потпуно различиту концепцију новинарства. Једни власници су инсистирали на истраживачком новинарству, док су други направили потпуни заокрет у правцу таблоидног новинарства.*⁷⁸⁶

У вези с **персонализацијом** као **критеријумом за избор вести новинар 1** је истакао један такав случај који се догодио код нас. У питању је случај глумице Мине Лазаревић која је била жртва насиља у породици о чему су медији свакодневно извештавали износећи многобројне углавном небитне детаље. Новинари су се сложили да је таква медијска пракса уобичајена код нас.

Нормално је извештавати о таквим догађајима, то се уосталом ради свуда у свету. Међутим, недопустиво је копати по биографији осумњиченог (супруг Мине Лазаревић), објављивати његове фотографије уз констатацију да је крив, преносити изјаву оца глумице који најгоре говори о свом зету односно

⁷⁸⁶ Не наводи се који је штампани медиј у питању како би се сачувала анонимност новинара.

бити неумерен у сваком погледу. Ипак таква пракса је уобичајена за српско новинарство.

Разматрајући критеријуме за избор вести **новинар 1** указује на **морбидност** као можда најважнији **критеријум у избору вести о криминалитету**.

Што је догађај морбиднији то је „пожељнији“ као вест. Тражи се да извештавање о том догађају траје што дуже, као нека серија. Евентуално се други дан извештавања укључе и стручњаци како би објаснили шта се догодило, али се све на крају сведе на сензационализам без утврђивања узрока а и последица се занемарује.

Интервјуисани новинари су се сложили да морбидни догађаји изазивају највећу пажњу медија и као пример су навели масовно убиство у Великој Иванчи и истакли да је мали број медија адекватно извештавао о том догађају.⁷⁸⁷ Међутим, новинари су истакли да у таквим случајевима понекад извештавање поприми неочекивани ток за новинаре и да то нарочито важи за телевизијско извештавање. У том смисли **новинар 5** је истакао да је у вези с догађајем у Великој Иванчи имао непријатно искуство сусрета са очевицима догађаја односно рођацима и комшијама жртава који су тражили од новинара да им омогуће да дају изјаву.

Вукли су за рукав, желели су по сваку цену да се нађу на телевизији односно једноставно су тражили пажњу.

5.1.2. Медији и морална паника

Проблематику медијског стварања моралне панике интервјуисани новинари су размотрили из различитих углова. У контексту **улоге органа**

⁷⁸⁷ Поново је истакнуто да је Политика адекватно извештавала у том случају.

формалне контроле у настанку моралне панике осврнули су се на праксу појединих тужилаца код нас који подстичу сензационализам у извештавању о појединим случајевима како би се у јавности стекао утисак о кривици одређене особе.

Новинар 6: *У правосуђу, а нарочито у тужилаштву, постоји проблем негативне селекције и чини се да никад није било горе. Дешава се често да представници тужилаштва као и полиције дају изјаве којима проглашавају одређене особе унапред кривим. Због чињенице да је у многим случајевима повређена претпоставка невиности постоји и могућност да та лица траже одштету због таквих изјава.*

Новинари сматрају да медијско пренаглашено извештавање о насиљу утиче на стварање **страха од злочина** код људи, али чини и да многи „огуглају“ на сцене насиља.

Новинар 1: *Сензационалистичко писање медија о криминалитету утиче на понашање грађана који у данашње време различито реагују него пре. Они се углавном не мешају када се догоди неки инцидент како због страха тако и због тога што су „огуглали“ на таква дешавања. Другим речима, одговарајућим извештавањем грађани се држе под контролом. Захваљујући предимензионираном медијском извештавању повећава се тензија и контролише се јавност.*

Интервјуисани новинари су се осврнули на разлику између некадашњег и садашњег медијског извештавања о криминалитету, нарочито насилничком. С тим у вези, поменута су два примера убиства супружника из деведесетих година прошлог века.

Новинар 3: *Ја ћу зато поменути један пример новинарског извештавања из 1993. године. У питању је бизаран пример. Наиме колега (новинар) Петар Нешић из Нина је убио жену и то је објављено као обична вест како се не би правила сензација. Информација о таквом једном догађају објављена је само у*

једном дневном листу, *Новостима*, и то као кратка вест, не заузимајући велики део простора.

Новинар 3: *Такође, тих деведесетих година прошлог века један пилот је убио своју жену моторном тестером, убацио је у каду и потом исекао. Објављена је кратка вест без полемике. У суштини радило се о једном облику тешког убиства који би у данашње време био предмет многобројних медијских прича свакодневно у дугом временском периоду.*

Новинари се такође слажу у оцени да медији (нарочито таблоиди) имају највећи допринос у настанку моралне панике.

Новинар 2: *Таблоидни медији узнемиравају јавност при чему су нарочито погодне мете лабилне особе које захваљујући континуираном извештавању о неким особама могу да створе слику лажних јунака. То раде таблоиди свуда у свету а не само код нас али је то нешто о чему би требало размишљати.*

Кад је објављивање података о идентитету малолетника у питању интервјуисани новинари су сагласни да нема оправдања када се тако нешто догоди.

Новинар 5: *У медијској пракси се догађају ствари које се понекад не могу потпуно контролисати. У оквиру телевизијског прилога о неком детету увек се замагли његова слика и не објављују се подаци да би се заштитило то дете. Међутим, ако се у истом прилогу емитује интервју с нпр. бабом тог детета уз навођење њених личних података на основу чега се може лако закључити о коме се ради, то онда значи обесмишљавање правила о заштити малолетника.*

5.1.3. Медији и кривично судство

Односа медија и кривичног судства новинари су анализирали на примеру медијског извештавања у случају „неочекиваних“ судских одлука. Новинари истичу да се то дешава онда када уредник сматра да је конкретна пресуда „лоша“

тако да се онда од новинара тражи да напада такве судске одлуке као и суд који их је донео.

Новинар 1: *Не бирају се речи и не улази се у разлоге за такву одлуку. Те медије не занимају стварни докази у конкретном случају постоји само намера да се оцрни суд и судије. То обично подразумева бављење личним околностима судија, траже се одговарајући подаци у њиховим биографијама. Многе судије су зато застрашене нарочито се боје става министарстава као и председника судова. Последица тога је да у великој мери не смеју да изразе своје мишљење.*

Новинари су такође истакли проблем непримерених изјава различитих политичара којима се **повређује претпоставка невиности** при чему то често изгледа као кампања против одређених особа. У таквим ситуацијама новинари су у незавидном положају.

Новинар 5: *Дешава се да новинари буду под утицајем таквих непримерених изјава политичара и да сами почну да користе неадекватне изразе. Чак и уколико новинари користе оградe као што је основана сумња или основи сумње, ако се појаве политичари који изговоре да је неко убица или лопов онда се релативизује адекватно извештавање новинара.*

Новинар 1: *Политичари често у јавности истичу полиграф као некакав врхунски доказ и то постаје велики проблем јер то доста утиче на јавно мњење.*

5.2. Резултати примене технике полу-структурисаног интервјуа са судијама

На почетку интервјуа судије су замољене да попуне упитник у циљу прикупљања општих података и анализе ставова судија о питањима о којима се водио разговор.

Прво питање се односило на дужину стажа у кривичном судству како би се прикупили подаци о искуству судија.

Табела 19:

Дужина стажа у кривичном суду

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
између 5 и 10 година	1	12,5	12,5	12,5
између 10 и 15 година	1	12,5	12,5	25,0
Valid између 15 и 20 година	3	37,5	37,5	62,5
преко 20 година	3	37,5	37,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Следеће питање је представљало допуну првог с обзиром да су тражени детаљнији подаци о запослењу судија.

Табела 20: Подаци о запослењу судија

	ТРЕНУТНО ЗАПОСЛЕЊЕ	ПРЕТХОДНО ЗАПОСЛЕЊЕ
СУДИЈА 1	Апелациони суд у Београду – 7 година	Први општински суд у Београду
СУДИЈА 2	Апелациони суд у Београду – 7 година	Врховни суд Србије
СУДИЈА 3	Апелациони суд у Београду – 7 година	Окружни суд у Београду
СУДИЈА 4	Врховни касациони суд – 2,5 године	Апелациони суд у Крагујевцу – 4 године Окружни суд у Крагујевцу
СУДИЈА 5	Виши суд у Београду – 7 година	Други општински суд у Београду
СУДИЈА 6	Други основни суд у Београду – 2,5 године	Први основни суд у Београду

СУДИЈА 7	Виши суд у Београду – упућен из Апелационог суда у Новом Саду	Окружни суд у Сомбору Општински суд у Сомбору
СУДИЈА 8	Први основни суд – 6 година	Трећи основни суд

Након увода судије су одговарале на питања која се односе с једне стране на уобичајену медијску слику о судовима, као и на утицај медијског извештавања на њихово рад а све у циљу анализе њихових ставова о томе. У том смислу требало је да заокруже један од понуђених одговора.

Прва група питања се односи на медијску слику о проблему корупције у кривичном судству, благој казненој политици, утицају политике на исход кривичног поступка, као и дуго трајање поступака у контексту судијске неспособности и инертности.

Судије лично углавном нису имале искуства с корупцијом, тј. није им понуђен мито као замена за одлуку или одуговлачење поступка. У том смислу само један испитиван судија је имао једном искуство у вези с тим.

Табела 21:

Мито као замена за одлуку или одуговлачење поступка

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
јесте, једанпут	1	12,5	12,5	12,5
Valid никада	7	87,5	87,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

На следећа три питања судије су имале понуђене одговоре у складу са Ликертовом скалом: *у потпуности се слажем, слажем се, не слажем се, у потпуности се не слажем и не знам.*

Табела 22:**Блага казнена политика судова**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
слажем се	3	37,5	37,5	37,5
Valid не слажем се	5	62,5	62,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Прво питање се тиче медијске слике о благој казненој политици судова. С тим у вези, судије имају подељено мишљење, тако да се већина не слаже с таквом тврдњом (62,5%), а мањи број њих се слажу (37,5%). Од понуђених пет одговора судије су заокружиле само *слажем се* и *не слажем се*.

Табела 23:**Утицај политике на исход кривичног поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
у потпуности се слажем	2	25,0	25,0	25,0
слажем се	2	25,0	25,0	50,0
не слажем се	1	12,5	12,5	62,5
Valid у потпуности се не слажем	2	25,0	25,0	87,5
не знам	1	12,5	12,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

За разлику од претходног, на питање о утицају политике на исход кривичног поступка заокружени су сви понуђени одговори, при чему половина испитаних судија сматра да постоји утицај политике на исход поступка.

Табела 24:**Неспособност и инертност судија и дуго трајање поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
слажем се	5	62,5	62,5	62,5
Valid не слажем се	3	37,5	37,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Самокритичност судија је дошла до изражаја у одговорима на питање које се тиче утиска у јавности о неспособности и инертности судова као главног разлога дугог трајања поступака. Наиме, две трећине судија се сложило с таквим утиском о судству (62,5%). И овде су, попут питања о казненој политици судова, судије заокружиле само два одговора – *слажем се* и *не слажем се*.

Табела 25:

Утицај медијског извештавања на расуђивање судија и доношење одлука

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Донекле	2	25,0	25,0	25,0
Valid Никада	6	75,0	75,0	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Последња група питања у оквиру упитника тичала су се утицаја медијског извештавања на спровођење кривичног поступка. Прво питање се односило на конкретан утицај медијског извештавања на расуђивање судија и доношење одлука. Судије су имале на располагању одговоре: *увек*, *донекле*, *никада* и *не знам*. Три четвртине судија је одговорило да медијско извештавање никада не утиче на њихово расуђивање и доношење одлуке у конкретном случају, док је двоје судија одговорило да тај утицај донекле постоји.

Табела 26:

Прихватање доношења компромисне пресуде због притиска јавности без обзира на резултат доказног поступка

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid не бих прихватио/ла	8	100,0	100,0	100,0

Одговор судија на претходно питање био је идентичан. Реч је о доношењу компромисних пресуда под притиском јавности супротно од резултата доказног поступка. У том смислу све судије су одговориле да не би прихватиле да донесу такву пресуду.

Табела 27:

Могућност помирења слободе штампе и претпоставке невиности у извештавању о кривичном догађају

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
могуће је	7	87,5	87,5	87,5
Valid није могуће	1	12,5	12,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Последње питање из упитника односило се на могућност помирења принципа слободе штампе и претпоставке невиности у медијском извештавању о конкретном кривичном догађају. Скоро све судије (7 од 8) су одговориле да је то могуће остварити.

Подаци из упитника су употпуњени усменим одговорима судија на основу интервјуа који је обухватио све поменуте аспекте односа медија и кривичног судства.

Судије су прво разматрале **медијску слику судова** и изнеле су свој став о њеним претпостављеним карактеристикама. У том смислу судије су истакле да су у пракси наилазили на проблем перцепције јавности о великим размерама **корупције у судству**. Иако постоје приче о корупцији у судству, они немају непосредно искуство у вези с тим. Већина судија сматра да се у највећем броју случајева притисак на судије врши на суптилнији начин него што је то коруптивна активност. Углавном је реч о посредним утицајима. Већински став судија је да је та појава мање раширена него што је то утисак у јавности, као и да се незадовољство донетим пресудама често манифестује оптужбама за корупцију.

Судија 3: *Сматрам да без обзира на такву перцепцију, корупција у судству ипак није тако раширена појава. С обзиром да свако има право да изнесе свој став у јавној дебати, тако се и незадовољство донетим пресудама може изражавати на разне начине од стране различитих субјеката као што су тужиоци, оштећени, политичари или министри. Сви ти субјекти могу*

изражавати своје незадовољство и тако што ће оптужити судије, који су учествовали у доношењу неке одлуке, да су корумпирани.

Судија 4: Медијска слика корумпираног судства у доброј мери заснива се на фокусираности медија на завршну фазу поступка кад се доноси пресуда за коју се, ако буде неочекивана, објашњење тражи у корумпираности судија.

Судија 5: Корупција у судству је мање раширена него што је то представљено у јавности. Међутим, сматрам да је уз корупцију у здравству, корупција у правосуђу један од најопаснијих видова корупције па би требало радити на њеном смањивању што је тешко с обзиром да не постоји адекватна политичка воља да се то уради.

Судија 8: Пожељна је слика корумпираног судства. Има ту основа али не на начин на који се приказује, јер је број случајева корупције занемарљив у односу на укупан број судија. Треба истаћи утицај на избор судија и одлучивање преко Високог савета судства као вид корупције јер је ту примарна улога извршне власти.

Судије имају свој став и у вези са повезаношћу **корупције у судству** и постојања различитих интереса да се поједини случајеви пресуде на одговарајући начин.

Судија 2: Постоје случајеви који су нарочито погодни за појаву корупције. То се односи на ситуације када се подижу оптужнице односно улази у поступак без одговарајућих доказа, само на основу индиција или често када је признање једини доказ на коме се заснива случај. Очекивања јавности су у таквим случајевима често усмерена у правцу доношења осуђујуће пресуде што може отворити пут ка различитим притисцима па и покушајима да се путем корупције издејствује одговарајућа пресуда. Поштење судија је кључна ствар како би се тај проблем држао под контролом.

Судија 4: Сматрам да међу судијама постоји одређен број оних који, иако познају добро свој посао, нису имуни на различите облике коруптивних активности (то може да буде и трговина утицајем) да би донели пресуду која се очекује. Ипак, медијска слика корумпираног судства није адекватна, јер се

напамет износе закључци о размерама корупције само на основу вести о хапшењу неког судије, без обраћајања пажње на исход конкретног поступка.

Судија 7: *Међу судијама има оних који се додворавају извршној власти и спремни су да учине све што је потребно. У неким ситуацијама несигурност појединих судија утиче на појаву корупције. Зато је важно да судије буду чврсте и да имају свој став.*

Што се тиче медијске слике о **благој казненој политици** интервјуисане судије сматрају да то не одговара стварном стању ствари. Ипак, истичу да притисак јавности утиче на неке судије приликом изрицања казне, односно због таквог утицаја изричу строжије казне него што би можда изrekli да нема тог притиска.

Судија 1: *Нереално је очекивати да медијски притисци немају баш никакав утицај на судије који треба да буду у току, да буду упознати с медијским извештавањем о конкретном случају у којем суде. Сваки судија би требало да изгради сопствени механизам заштите од недозвољених утицаја како би могао да се одбрани онда када затреба. То није једноставан задатак и потребно је доста времена и труда да се то постигне. У питању је својеврстан тренинг који код нас зависи од индивидуалних карактеристика појединаца и личне посвећености да се у томе успе.*

Судија 2: *Био сам у ситуацијама да се на мене врши притисак али увек сам му одолевао. Важно је да судије буду сигурне у себе и одлуке које доносе. Ипак велики проблем је то што на репресивна очекивања јавности утицај имају полиција и тужилаштво чији представници својим изјавама често подстичу такво размишљање.*

Судија 3: *Поред полиције и тужилаштва, и политичари имају велики утицај. Нарочито постоји проблем када у току трајања неког кривичног поступка политичари износе став у погледу тога како треба пресудити односно колику казну треба изрећи. Судије су људи а поступак је жива ствар и тешко је судити и пресуђивати у таквим околностима.*

Судија 5: *Питање казнене политике судова је веома комплексно. Политичари истичу то због политичких поена а не помињу значај превенције. Невладине организације отварају поље за своје деловање истичући да су размере неког проблема алармантне (попут насиља у школама) и траже нпр. пооштравање казнене политике уместо превентивног залагања. Казнена политика судова није блага али не бавимо се коренима проблема.*

Судија 7: *Указивање на благу казнену политику често има за циљ скретање пажње са стварних друштвених проблема. Лаичка јавност не познаје механизме одлучивања и лако ју је убедити.*

Судија 8: *Питање утицаја медија у контексту казнене политике судова је ствар интегритета судија. Постоје судије које су подложније таквим притисцима. Судије треба да буду свесне да утицај постоји али да морају да се одупру тим притисцима и да остану доследни себи. Често се дешавају манипулације у јавности у вези са одређеним темама и то је нешто на шта судије треба да рачунају.*

У вези с **проблемом медијске слике судова** већина судија је сагласна да судство мора да се позабави проблемом свог лошег имиџа и да уради нешто у циљу његовог побољшања.

Судија 1: *Проблем је што судство нема више додира с јавношћу. Оно је углавном затворено за медије што неповољно утиче на слику која у јавности постоји. Сматрам да би отварање судова односно судија могло да буде вишеструко корисно у промени јавног имиџа.*

Судија 2: *Један од великих проблема правосуђа је незнање у погледу односа с јавношћу. Судије нису довољно едуковане у том погледу и не могу равноправно да се носе с нпр. адвокатима који показују много већу спретност у тој сфери. Иако су по природи ствари судије затворене у односу на медије, не сме се занемарити чињеница да су медији важан чинилац у модерним друштвима.*

Судија 3: *Углавном једини начин на који судови комуницирају с јавношћу су званична саопштења која се објављују у појединим случајевима, нарочито ако је јавност посебно заинтересована. Међутим, та саопштења су за ширу, лаичку*

јавност углавном неразумљива и не доприносе разумевању улоге суда у кривичном поступку.

Судија 5: *Правосуђе је инертно кад је у питање јавна слика и не реагује на провокације од стране других грана власти. Носиоци многих јавних функција су схватили да лако добијају политички поене у случају напада на правосуђе. У том смислу, промена медијске слике је неопходна, озбиљни тимови људи би требало да се баве тим и новинари морају да буду боље обучени за бављење проблематиком правосуђа.*

Судија 6: *Суд треба да чине јаки појединци да би се побољшао имиџ судства али то некако није случај код нас. Судијама је ускраћено да се обраћају јавности, закон не дозвољава.*

Судија 7: *То је системски проблем и тежак је за решавање с обзиром да се годинама развијао.*

Судија 8: *У име побољшања положаја судија рађене су разне реформе које нису спроведене како треба. Треба сталним, континуираним деловањем мењати тако велики систем какво је правосуђе. То треба да буду мали кораци, добро испланирани и опрезно спроведени, али то се не схвата, нарочито не разумеју политичари већ се инсистира на инстант решењима које само погоршавају ситуацију.*

У вези с медијском сликом о **спорности кривичног поступка**, мишљења су подељена. Неке судије истичу примарну одговорност судија, док други стављају у први план пропусти других субјеката у ланцу гоњења.

Судија 2: *Основни проблем у погледу застарелости гоњења је то што доста времена прође од подношења кривичне пријаве до подизања оптужнице. Такође, у току самог поступка велики проблем представља злоупотреба овлашћења различитих субјеката и разна одуговлачења на шта судије обично немају много утицаја. Промена судија је такође околност која неповољно утиче на дужину трајања поступка.*

Судија 3: *Треба поменути системске проблеме који су се тицали организације и надлежности тужилаштва почев од Другог светског рата и који*

су допринели спором поступању тужилаца у фазама које претходе подизању оптужнице.⁷⁸⁸

Судија 5: Судови јесу у великој мери одговорни за дуго трајање поступка. Често онда када постоје одговарајућа очекивања јавности судови одугловлаче са поступком иако је боље што пре окончати поступак баш у таквим ситуацијама. Наравно, нису само судови криви, одговорност полиције и тужалаштва се не сме занемарити, као ни опструкције од стране адвокатури.

Судија 8: Није спорно да су и судови спори, да има одговорности али ако је нпр. оптужба лоше постављена онда суд има тежак задатак и то утиче на дужину поступка. Чињеница је да оно што дође до суда представља занемарљив број онога колико се стварно дешава, али на то суд не може да утиче.

Поједине судије истичу **утицај политике** на лошу медијску слику судова и улогу одређених субјеката у томе.

Судија 4: Постоје системске неодређености кад су други актери поступка у питању а нарочито је проблематичан положај адвоката који неретко раде и говоре шта хоће и свесно нарушавају углед суда и конкретних судија у одређеном предмету. То чине како би остварили своје циљеве који су понекад и политичке природе, с обзиром да су неки од њих чланови политичких странака и неретко заузимају значајне позиције унутар њих.

Судија 6: Судство мора да буде независно да би се избегао политички утицај.

Судија 7: Политички притисци углавном нису директни већ се углавном ствара одговарајућа клима која треба да изврши утицај на судове.

Судија 8: Многе одлуке се доносе ван судства. Тако је нпр. прича о корупцији у судству zgodна за стицање политичких поена, а судије не могу да се бране јер не смеју да коментаришу поступке у току.

⁷⁸⁸ Све судије се слажу у оцени да се судови у медијима најчешће означавају као кривци за застарелост гоњења.

У вези са **слободом медијског извештавања** о актуелним кривичним поступцима већина судија се слаже да је могуће пронаћи меру како би се омогућило адекватно спровођење кривичног поступка. Истина, изнета су и другачија мишљења.

Судија 1: *Није спорно омогућити медијима да извештавају, али у томе треба пронаћи адекватну меру како би се кривични поступци могли одвијати неометано.*

Судија 4: *Велики проблем слободе медијског извештавања је стварање различитих афера које наносе штету угледу правосуђа. Медији имају велики непосредан утицај на јавност а правосуђе само посредан и делимичан. Утицај медија је феноменалан, али тежи се сензационализму и то је велики проблем.*

Судија 5: *Није немогуће помирити слободу извештавања и адекватно спровођење кривичног поступка, али је потребно побољшати обученост новинара који често не знају како да напишу нешто.*

У вези с проблематиком **медијског извештавања у припремној фази поступка** многе судије истичу да медији објављују све што може да изазове пажњу јавног мњења без обзира на конкретне последице.

Судија 3: *Посебан проблем представља непримерено медијско извештавање пре главног претреса које може значајно утицати на одлуке које доносе надлежни органи.*

Судија 4: *Велика медијска пажња постоји у случају хапшења јавних личности. Штампана је уцењена зарадом у виду бомбастичних вести. Из полиције позову новинаре и кажу им кад ће бити хапшење, а заузврат медији то представљају као ревносан, предан рад полиције. Грађане то или треба да застраши или да се створи утисак како полиција озбиљно ради на искорењивању криминала. Кад су утицајни људи у питању ако дође до осуде онда се у медијима ликује. Медији често коментаришу првостепену пресуду као готову ствар што негативно утиче на рад суда. С друге стране, проблем је и што медији не објављују образложење.*

Судија 6: У фази истраге је недопустиво да се објављују докази што се редовно дешава. То је ствар новинарске етике. Посебно постоји проблем секундарне виктимизације па у том смислу треба ригорозније поставити ствари и санкционисати такву медијску праксу. Тужилац једино треба да има простор да информише јавност о актуелном кривичном догађају.

Што се тиче **увођења камера у суднице**, општи став интервјуисаних судија је да је то у овом тренутку технички неизводиво, а већина је и скептична у погледу значаја таквог решења.

Судија 2: Без обзира на позитивне стране увођења камера у суднице ипак треба сачекати с евентуалном реализацијом те идеје.

Судија 7: Чињеница је да присуство камера мења понашање многих учесника у поступку па треба с тим бити опрезан.

Интервјуисане судије се слажу с тим да **повреда претпоставке невиности** од стране медија представља један од највећих проблема који омета нормално спровођење кривичног поступка и неопходно га је ефикасно санкционисати. Посебно истичу проблем повреде претпоставке невиности коју чине **представници надлежних државних органа** у изјавама које се путем медија чине доступним широј јавности.

Судија 2: Без обзира што је начелно постављена забрана прејудуцирања судских одлука то не утиче много на решавање проблема, јер изостаје ефикасно санкционисање кршења тог важног правила.

Судија 3: Посебан проблем представља повреда претпоставке невиности коју чине јавни званичници давањем изјава које се преносе путем медија. У таквим ситуацијама медији су само преносици порука односно посредници, тако да би требало учинити нешто да се промени начин обраћања политичара јавности. Њихове изјаве имају посебну тежину и врше велики утицај на све па и на судове.

Судија 4: Није се догодило да је иједан тужилац реаговао у случају повреде претпоставке невиности учињене у изјави неког политичара нпр. министра полиције у смислу да одустане од гоњења или да је судија одбио да одреди притвор због тога што је неки представник извршне власти дао непримерену изјаву. То у развијеним земљама није тако, јер постоји свест да таква повреда може пуно коштати државу уколико особа чије је право повређено одлучи да тражи заштиту због учињене повреде.

Судија 5: Кршење претпоставке невиности од стране политичара је озбиљан проблем и требало би га законски регулисати, предвидети нпр. у форми прекршаја.

Судија 6: Тужилаштво може дисциплински да гони полицајца због кршења правила у вези с претпоставком невиности. Али нема свести о значају тог правила.

Судија 7: Санкционисање без изузетка повреде претпоставке невиности је једино ефикасно решење.

Судија 8: Очигледне су повреде претпоставке невиности од стране многих субјеката и то је редовна појава. Али проблем је што представници судске власти не реагују на те очигледне повреде јер постоји утицај других грана власти. То се не решава новим прописима, већ одлучном реакцијом судства како би се заштитио интегритет.

Разматрајући **проблем медијског непоштовања претпоставке невиности у Србији** судије су истакле да наше друштво карактерише **недостатак одговарајућих моралних стандарда** који би требало да обликују понашање оних који дају јавне изјаве, а пре свега новинаре и политичаре.

Судија 1: Постоји **недостатак одговарајућег цивилизацијског и културног нивоа** који би у основи утицао на понашање не само новинара, него свих оних који јавно дају изјаве о актуелним поступцима. Наше друштво је, за разлику од неких других, далеко од тог потребног нивоа који подразумева да нико не доводи у питање претпоставку невиности пре него што суд утврди другачије. У вези с тим треба поменути проблем инквизиционог менталитета који је

карактеристичан за наш народ, који је наслеђен и који отежава промену која је неопходна да би однос према претпоставци невиности генерално био другачији.

Судија 3: *Кад се говори о новинарској пракси у извештавању, која такође често подразумева кршење претпоставке невиности, треба истаћи важну улогу удружења новинара која би требало више да се баве тим проблемом. Велики проблем је и незнање новинара који се баве темом криминалитета. У том смислу би требало осмислити програме едукације новинара, а такође учинити више и у области организације медија где би кључну улогу имала удружења новинара.*

Судија 4: *Новинари морају да сnose одговорност за оно што напишу или изговоре, али у пракси то обично није случај.*

Судија 5: *Немамо јасно издиференциране моралне стандарде у друштву и хоћемо да кривичним правом решимо све. Политичари стално истичу да ако нешто није кривично дело онда је дозвољено односно не постоји свест о значају постојања других облика одговорности.*

Судије се слажу да је **пракса Европског суда за људска права** битна, али да се мора водити рачуна о специфичним околностима у државама у којима се примењује.

Судија 1: *Сваки закључак Европског суда се може протумачити као поређење права *in abstracto* и *in concreto*. У том смислу треба разумети и одлуке Европског суда, односно корекције правних ставова су нормална ствар. Свакако постоји тенденција веће заштите слободе штампе у оним ситуацијама када постоји једнакост у потреби заштите и једног и другог принципа, претпоставке невиности и слободе штампе. У сваком случају, утицај праксе Европског суда на домаће судове је различит и у крајњем смислу судови би требало тако да поступају односно да највише воде рачуна о претежности интереса у конкретним случајевима.*

Судија 5: *Разлоге постојања тенденције веће заштите слободе изражавања у односу на претпоставку невиности можда треба тражити у чињеници да је јавност осетљивија на повреду права на слободу изражавања него на повреду претпоставке невиности.*

Судија 6: *Таблоидно писање је масовна појава како код нас тако и у свету и танка је линија између прихватљивог и неприхватљивог извештавања. Због тога, Европски суд вероватно узима у обзир и то.*

У вези с питањем **утицаја медијских суђења** на функционисање система кривичног правосуђа судије се слажу да таква суђења постоје али су сигурни да не утичу на већину судија. Истичу да „неочекиване“ судске одлуке подстичу бурну реакцију јавности али да судија морају да се носе с тим.

Судија 1: *Не осећам се пријатно када се, након доношења „неочекиваних“ пресуда, нађем на удару негативне медијске кампање која понекад подразумева и изношење неких личних околности односно њихову злоупотребу у циљу постизања сензационалистичких ефеката.*

Судија 2: *Медијска суђења су честа појава и у пракси се сусрећемо с тим. Притисак јавности у таквим случајевима увек постоји, али ме не занима каква је првостепена одлука и каква су очекивања јавног мњења у погледу одлуке коју би требало донети у другом степену. Другим речима, једино што је важно су докази који стоје на располагању судском већу.*

Судија 5: *Један од мојих првих случајева је био такав да сам врло брзо схватио како јавност може да реагује у одређеним случајевима, али нисам дозволио да то утиче на моје расуђивање и то се није променило. Не верујем да на неког судију јавност може да утиче на начин да донесе одлуку супротно доказима.*

Судија 6: *Имала сам такве случајеве и решила сам да игноришем извештавање медија о томе. У суду се интерно такви случајеви зову „медијски предмети“ што довољно говори о њиховом посебном третману.*

Судија 7: *Индиферентан сам у односу на медијско извештавање у тим случајевима, трудим се да задржим професионалан однос.*

5.3. Резултати примене технике анкетирања грађана

Грађанима су на почетку постављена општа питања како би се прикупили основни подаци. Ти подаци се односе на пол испитаника, старосну групу којој припадају, брачни статус, децу и стручну спрему.

Табела 28:

Одређивање пола				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Muški	75	46,9	46,9	46,9
Valid Ženski	85	53,1	53,1	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Удео мушкараца и жена у укупној полној структури испитаника је приближно исти (46,9% мушкараца наспрам 53,1% жена).

Табела 29:

Старосна група				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
20-30	48	30,0	30,0	30,0
30-40	34	21,3	21,3	51,3
40-50	26	16,3	16,3	67,5
Valid 50-60	25	15,6	15,6	83,1
60-70	21	13,1	13,1	96,3
preko 70 godina	6	3,8	3,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Одређено је шест старосних група (20-30, 30-40, 40-50, 50-60, 60-70 и преко 70 година). Заступљене су све старосне групе, иако највише испитаника припада првој старосној групи (48) а најмање последњој (6).

Табела 30:

Брачни статус				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	70	43,8	43,8	43,8
udovac/udovica sam	7	4,4	4,4	48,1
Valid razveden/a sam	13	8,1	8,1	56,3
Nisam	70	43,8	43,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Међу испитаницима исти је број удатих/ожењених и оних који нису у браку (70). Таквих испитаника је највише, док је број разведених и удоваца/удовица знатно мањи.

Табела 31:

Деца				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	81	50,6	50,6	50,6
Valid Ne	79	49,4	49,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Приближно је исти број испитаника који имају децу (81) и оних који их немају (79). Другим речима, у погледу овог критеријума постигнута је уједначеност.

Табела 32:

Стручна спрема				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
osnovna	4	2,5	2,5	2,5
srednja	73	45,6	45,6	48,1
Valid viša	16	10,0	10,0	58,1
visoka	67	41,9	41,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Највише испитаника има средњу стручну спрему (73 – 45,6%) а најмање их је са основном школом (4-2,5%). То углавном одговара општем образовном просеку становништва, иако је удео испитаника са високом стручном спремом велики (41,9%).

Следећа група питања има за циљ да утврди *навике испитаника* у погледу праћења медијских садржаја у штампи и на телевизији.

Табела 33:

Навике у читању				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
svakodnevno	63	39,4	39,4	39,4
nekoliko puta nedeljno	45	28,1	28,1	67,5
Valid jedanput nedeljno	22	13,8	13,8	81,3
ne čitam dnevnu štampu	30	18,8	18,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Могао би се извести закључак да 67,5% испитаника редовно прати дневну штампу (свакодневно или неколико пута недељно) што указује на значај анализе извештавања штампаних медија.

Табела 34:

Политика				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	51	31,9	31,9	31,9
Valid Ne	109	68,1	68,1	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 35:**Вечерње новости**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	41	25,6	25,6	25,6
Valid ne	119	74,4	74,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 36:**Блиц**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da	67	41,9	41,9	41,9
Valid Ne	93	58,1	58,1	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 37:**Ниједне**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	32	20,0	20,0	20,0
Valid Ne	128	80,0	80,0	100,0
Total	160	100,0	100,0	

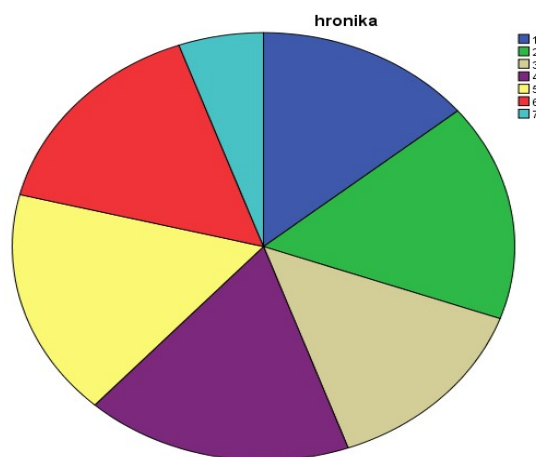
Поред дневних новина које су обухваћене узорком (Политика, Вечерње новости и Блиц) анализирани су и навике испитаника у вези с читањем и осталих дневних новина. Испитаници су могли да заокруже више од једног понуђеног одговора. Највише испитаника чита Блиц (41,9%), потом Политику (31,9%), а на трећем месту су Вечерње новости (25,6%). Петина испитаника не чита дневну штампу.

У следећем питању испитаници су означавали понуђене рубрике у штампи од 1 до 7 (хроника, култура, забава, политика, спорт, свет и друштво) почев од оне која их најмање интересује, па све до рубрике за коју су највише заинтересовани. Испитаници који не читају новине (23) нису означавали ове рубрике.

Табела 38:

		Хроника			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	19	11,9	13,9	13,9
	2	26	16,3	19,0	32,8
	3	18	11,3	13,1	46,0
	4	23	14,4	16,8	62,8
	5	22	13,8	16,1	78,8
	6	22	13,8	16,1	94,9
	7	7	4,4	5,1	100,0
Total		137	85,6	100,0	
Missing System		23	14,4		
Total		160	100,0		

Графикон 31:

У претходној табели налазе се подаци о томе колико испитаници прате рубрику *хроника* с обзиром да се обично у оквиру ње објављују текстови о криминалитету. На основу датих одговора (највише ознака са 2 а најмање 7) може се закључити да *хроника* не спада у најчитаније рубрике. То не значи да криминалитет није тема која окупира испитанике, већ да јој не посвећују пуну пажњу.

Табела 39:**Гледање вести на телевизији**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Redovno	46	28,8	28,8	28,8
Ponekad	74	46,3	46,3	75,0
Valid uglavnom ne gledam	31	19,4	19,4	94,4
Nikada	9	5,6	5,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Кад је телевизија у питању утврђивање навика испитаника је такође подразумевало анализу понуђених одговора (*редовно, понекад, углавном не гледам и никада*). Највише је заокружена опција *повремено* (46,3%), затим *редовно* (28,8%), *углавном не гледам* (19,4%) и *никада* (5,6%). Уколико би се прихватило да и повремено гледање вести има значај у смислу утицаја на ставове грађана, онда би се могло закључити да три четвртине испитаних грађана (75%) прати те садржаје.

Потом су постављена питања како би се утврдило које су емисије вести најгледаније. Изричито је поменуто пет телевизијских станица које имају националну фреквенцију, али је дата могућност да испитаници кроз додатно питање истакну да гледају вести које емитује нека друга телевизија.

Табела 40:**Дневник РТС**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	81	50,6	50,6	50,6
Valid ne	79	49,4	49,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 41:

Вести Б92				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da	42	26,3	26,3	26,3
Valid ne	118	73,8	73,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 42:

Национални дневник ПИНК				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da	26	16,3	16,3	16,3
Valid ne	134	83,8	83,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Полазна претпоставка у вези с подацима који су садржани у претходне три табеле јесте да су одређене емисије вести на три одабране телевизије (*РТС, Пинк* и *Б92*) најгледаније и да самим тим имају највећи утицај на јавно мњење. Резултати испитавања грађана су потврдили ту полазну хипотезу. Прва три места заузимају поменуте емисије вести, потом следе вести на осталим телевизијама (*Прва, Н1* или нека друга телевизија која емитује вести).

Посебно питање се односило на утицај специјализованих емисија о криминалитету (емисије *Рикошет, Досије Прва* или *Инсајдер*) на разумевање ове проблематике.

Табела 43:**Специјалне емисије о криминалитету**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid da	65	40,6	40,6	40,6
ne	95	59,4	59,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 32:

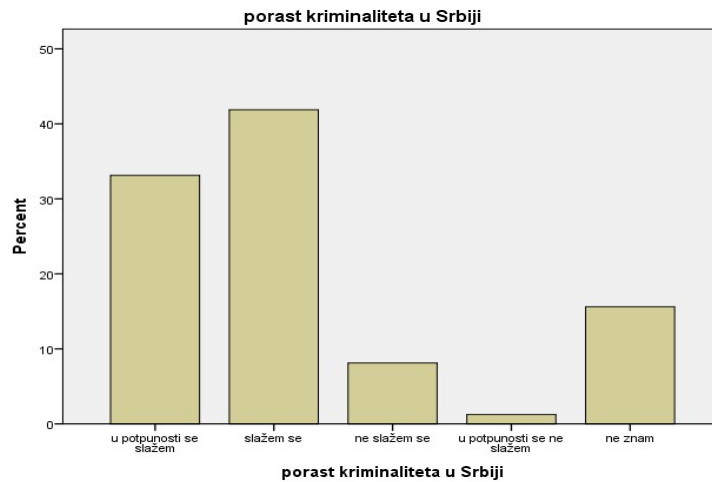
Резултати показују да је утицај таквих емисија мањи од емисија вести, с обзиром да је само 40% испитаника одговорило да прати специјализоване емисије о криминалитету. Другим речима, те емисије немају на већину испитаника утицај, иако број испитаника који прати те емисије није занемарљив.

Следећа група питања се односи на ставове грађана у вези са карактеристикама криминалитета код нас која су формулисана с обзиром на доминантну јавну слику те проблематике.

Табела 44:**Пораст криминалитета у Србији**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	53	33,1	33,1	33,1
slažem se	67	41,9	41,9	75,0
ne slažem se	13	8,1	8,1	83,1
u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	84,4
ne znam	25	15,6	15,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 33:

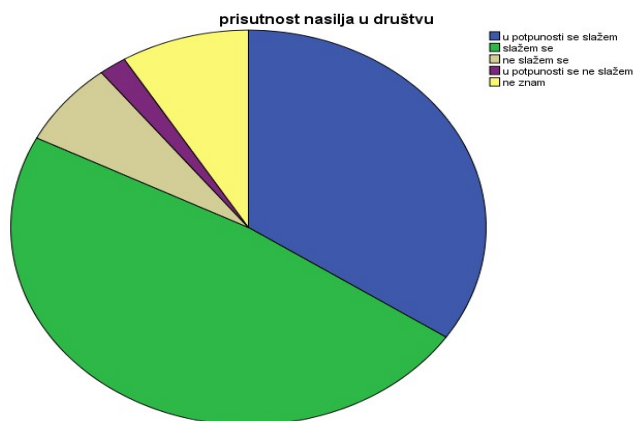

Основна премиса на којој се заснива та слика је тврдња да је у Србији *криминалитет у порасту*. Испитани грађани су у великом проценту (75%) заокружили одговоре „слажем се“ и „у потпуности се слажем“.

Табела 45:

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	55	34,4	34,4	34,4
Valid slažem se	77	48,1	48,1	82,5
Valid ne slažem se	11	6,9	6,9	89,4
Valid u potpunosti se ne slažem	3	1,9	1,9	91,3
Valid ne znam	14	8,8	8,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 34:

Сличан резултат се добио и анализом одговора на питање о *присутности насиља у друштву*. Анализа добијених одговора показује да се чак 82,5% испитаника изјаснило у прилог те тврдње заокруживањем „у потпуности се слажем“ и „слажем се“.

Следеће питање је имало за циљ да утврди *размере виктимизације* односно утврђивање тамне бројке криминалне виктимизације неким насилничким кривичним делом.

Табела 46:

Жртва неког насилничког кривичног дела

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	18	11,3	11,3	11,3
Valid Ne	142	88,8	88,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 35:

Међу испитаницима је мали број виктимизованих насилничким криминалитетом.

Малобројни испитаници који су заокружили „да“ на питање о виктимизацији (11,3%) одговарали су на следеће питање у циљу утврђивања врсте насилничког кривичног дела којим су та лица била виктимизована.

Табела 47:

Врста насилничког кривичног дела

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid telesna povreda	9	5,6	50,0	50,0
nasilje u porodici	2	1,3	11,1	61,1
neko drugo delo koje podrazumeva nasilje	7	4,4	38,9	100,0
Total	18	11,3	100,0	
Missing System	142	88,8		
Total	160	100,0		

Међу понуђеним одговорима највише је заокружено „телесна повреда“ (50,0 %), док нико није био жртва сексуалног кривичног дела.

Следеће питање се надовезује на претходно јер се тиче утврђивања размера *страха од злочина* код грађана.

Табела 48:

Виктимизација насилничким кривичним делом

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Da	37	23,1	23,1	23,1
Ne	123	76,9	76,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

У односу на 11,3% испитаника који су одговорили потврдно на питање о виктимизацијском искуству, duplo више грађана (23,1%) осећа страх од виктимизације неким насилничким кривичним делом.

Следећи корак је подразумевао довођење у вези старости испитаника са страхом од злочина.

Табела 49:

Crosstab – Унакрсно старост испитаника и страх од злочина

			viktimizacija nasilničkim krivičnim delom		Total
			Da	Ne	
starosna grupa	20-30	Count	10	38	48
		% within starosna grupa	20,8%	79,2%	100,0 %
	30-40	Count	9	25	34
		% within starosna grupa	26,5%	73,5%	100,0 %
	40-50	Count	7	19	26
		% within starosna grupa	26,9%	73,1%	100,0 %
	50-60	Count	5	20	25
		% within starosna grupa	20,0%	80,0%	100,0 %
	60-70	Count	5	16	21
		% within starosna grupa	23,8%	76,2%	100,0 %
	preko 70 godina	Count	1	5	6
		% within starosna grupa	16,7%	83,3%	100,0 %
	Total	Count	37	123	160
		% within starosna grupa	23,1%	76,9%	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	,850 ^a	5	,974
Likelihood Ratio	,855	5	,973
Linear-by-Linear Association	,005	1	,942
N of Valid Cases	160		

a. 3 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,39.

У табели су приказани добијени резултати. Углавном су уједначени проценти по старосним групама мада је страх нешто више присутан у старосним групама од 30 до 40 година и 40 до 50 година.

С обзиром да грађани формирају ставове о криминалитету уопште и његовим модалитетима на основу различитих информација битно је утврдити који *извори сазнања* доминирају у том процесу. При томе је полазна претпоставка о медијима као главним снабдевачима тих информација.

Испитаници су имали понуђена четири одговора – извора и требало је да поређају све наведене изворе почев од оног који највише утиче на њихово схватање криминалитета (означавање понуђених одговора од 1 до 4).

Табела 50:

Извор сазнања о криминалитету – лично искуство

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	22	13,8	13,8	13,8
2	29	18,1	18,1	31,9
Valid 3	30	18,8	18,8	50,6
4	79	49,4	49,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 51:**Извор сазнања о криминалитету - медији**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	102	63,8	63,8	63,8
2	21	13,1	13,1	76,9
Valid 3	12	7,5	7,5	84,4
4	25	15,6	15,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 52:**Извор сазнања о криминалитету – искуство блиских особа**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	15	9,4	9,4	9,4
2	45	28,1	28,1	37,5
Valid 3	85	53,1	53,1	90,6
4	15	9,4	9,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 53:**Извор сазнања о криминалитету – информације од рођака, пријатељи или познаника**

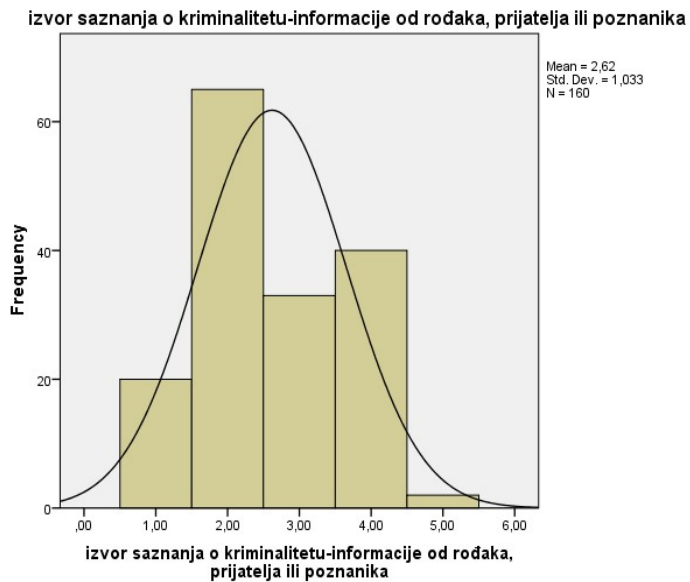
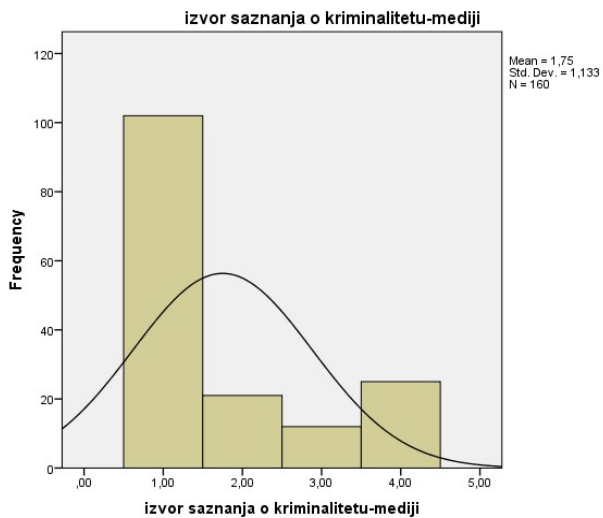
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	20	12,5	12,5	12,5
2	65	40,6	40,6	53,1
Valid 3	33	20,6	20,6	73,8
4	40	25,0	25,0	98,8
5,00	2	1,3	1,3	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Очекивано највећи утицај на грађане имају медији – чак 63,8 % испитаника је ставило медије на прво место међу понуђеним изворима сазнања. На другом месту се налазе информације које грађани добијају од пријатеља, рођака или познаника, што такође представља посредан вид сазнања о криминалитету (53,1% заокружених одговора под 2). Искуство блиских особа (пре свега се ту

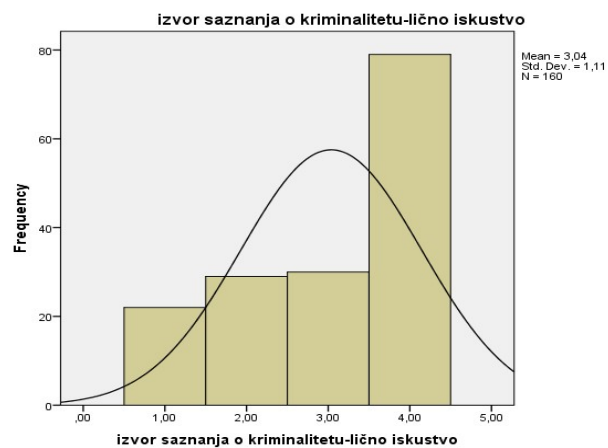
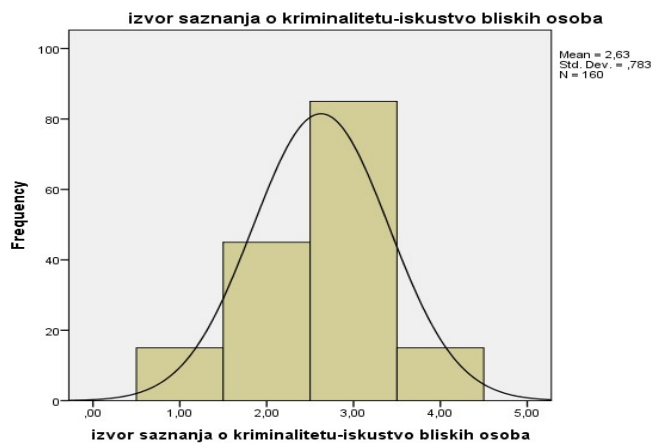
подразумева искуство чланова уже породице – родитељи, деца али и емотивни партнери без обзира на то да ли живе у заједници односно особе међу којима постоји јака повезаност) и лично искуство имају сличан, али и најмањи удео као извор сазнања.

Такав резултат је најбоље графички приказати:

Графикони 36 и 37:

Графикони 38 и 39:

Потврђена хипотеза о значајном медијском утицају на ставове грађана разрађује се конкретнијим питањима у циљу утврђивања ставова грађана о анализираним аспектима медијског извештавања о криминалитету. Одговори на

сва таква питања су дати у виду Ликертове скале: *у потпуности се слажем, слажем се, у потпуности се не слажем, не слажем се и не знам.*

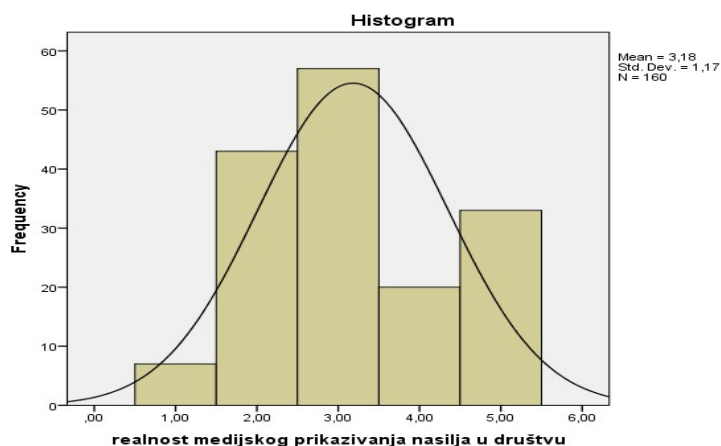
Прво питање се односи на реалност медијске слике насиља у друштву.

Табела 54:

Реалност медијског приказивања насиља у друштву

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
у потпуности се слажем	7	4,4	4,4	4,4
слажем се	43	26,9	26,9	31,3
не слажем се	57	35,6	35,6	66,9
Valid у потпуности се не слажем	20	12,5	12,5	79,4
не знам	33	20,6	20,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 40:

Испитаници су највише заокружили одговор под 3 – *не слажем се* (35,6%), а то у комбинацији с процентом заокруженог одговора под 2 – *у потпуности се не слажем* (12,5%) чини скоро половину свих одговора (48,1%). Такав резултат ипак указује да испитаници имају одређену дистанцу кад је медијско приказивање насиља у питању. У том смислу, најмање је пута заокружен одговор под 1 – *у потпуности се слажем* (4,4%).

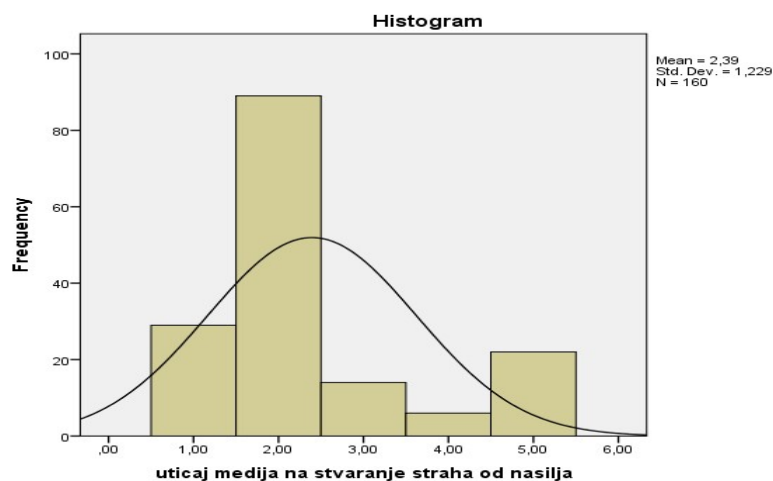
Следеће питање се тиче утицаја медија на стварање *страха од насилничких кривичних дела.*

Табела 55:

Утицај медија на стварање страха од насиља

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	29	18,1	18,1	18,1
Valid slažem se	89	55,6	55,6	73,8
Valid ne slažem se	14	8,8	8,8	82,5
Valid u potpunosti se ne slažem	6	3,8	3,8	86,3
Valid ne znam	22	13,8	13,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 41:

На основу одговора се може закључити да испитаници у великом проценту сматрају медије одговорним за стварање таквог страха код људи. Највише је заокружен одговор *слажем се* – 55,6 %, што с процентом одговора *у потпуности се слажем* чини скоро 74% испитаника.

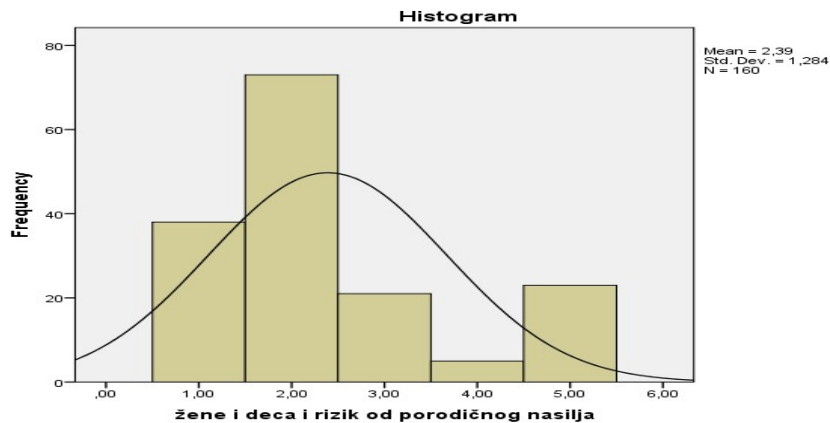
Следећа тврдња произилази из доминантне медијске слике – *велике размере кривичног дела насиље у породици*. Она претпоставља постојање све већег ризика по жене и децу да постану жртве неког облика тог кривичног дела.

Табела 56:

Жене и деца и ризик од породичног насиља

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	38	23,8	23,8	23,8
slažem se	73	45,6	45,6	69,4
ne slažem se	21	13,1	13,1	82,5
u potpunosti se ne slažem	5	3,1	3,1	85,6
ne znam	23	14,4	14,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 42:

Испитаници су у великом проценту (69,4% за одговоре – у *потпуности се слажем* и *слажем се*) изразили слагање.

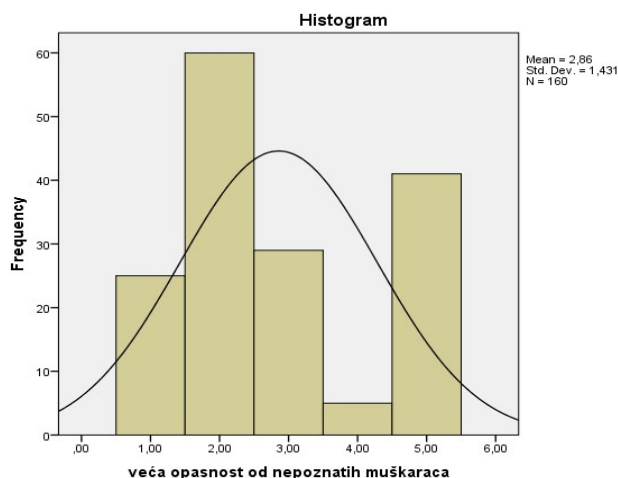
С обзиром да медијску слику силовања карактерише *стереотип силоватеља* (непознати мушкарац) следеће питање је имало за циљ утврђивање ставова испитаника о томе.

Табела 57:

Већа опасност од непознатих мушкараца

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	25	15,6	15,6	15,6
slažem se	60	37,5	37,5	53,1
ne slažem se	29	18,1	18,1	71,3
u potpunosti se ne slažem	5	3,1	3,1	74,4
ne znam	41	25,6	25,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 43:

Више од половине одговора потврђује тај медијски стереотип (53,1% одговора у *потпуности се слажем* и *слажем се*). Такође, значајан проценат испитаника је заокружио *не знам* што указује на неопходност боље едукације јавности о томе.

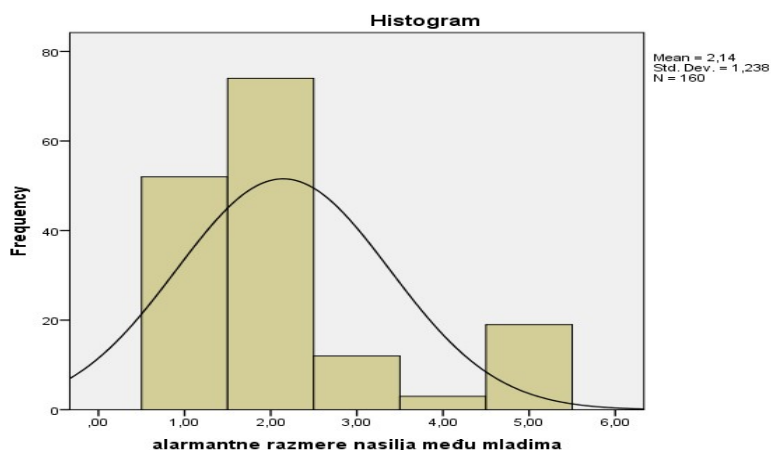
Следеће питање је требало да осветли присуство моралне панике о тзв. вршњачком насиљу која у значајној мери утиче на разумевање проблематике *насиља међу младима*.

Табела 58:

Алармантне размере насиља међу младима

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	52	32,5	32,5	32,5
slažem se	74	46,3	46,3	78,8
ne slažem se	12	7,5	7,5	86,3
u potpunosti se ne slažem	3	1,9	1,9	88,1
ne znam	19	11,9	11,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 44:

Добијени резултати потврђују да се чак 78,8 % испитаника сложило с тврдњом да су размере тог облика насилничког понашања алармантне.

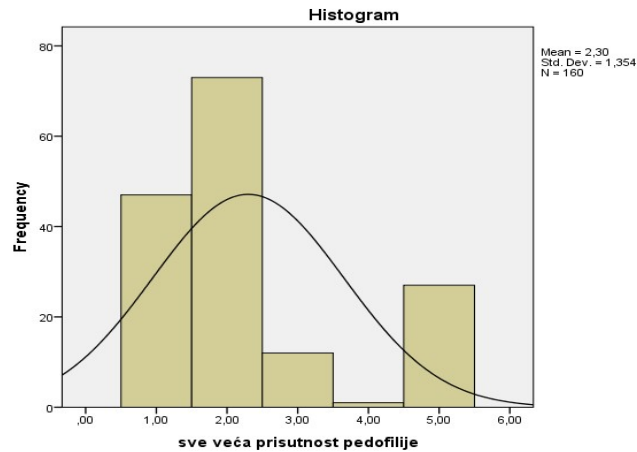
Следећа три питања се односе на проблематику *педофилије*.

Табела 59:

Све већа присутност педофилије

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	47	29,4	29,4	29,4
slažem se	73	45,6	45,6	75,0
ne slažem se	12	7,5	7,5	82,5
u potpunosti se ne slažem	1	,6	,6	83,1
ne znam	27	16,9	16,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 45:

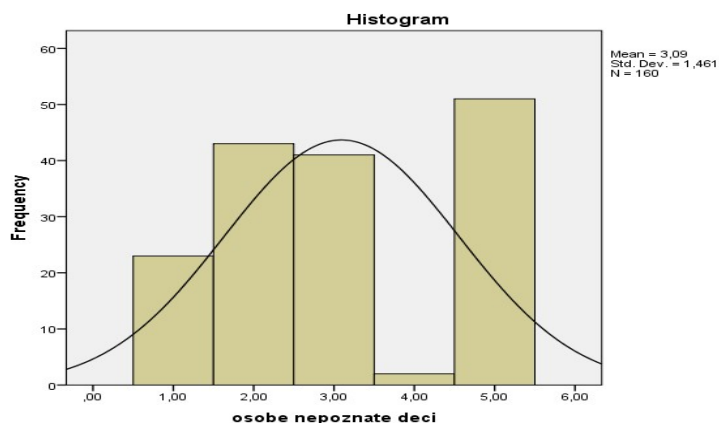
Очигледно је да је морална паника у вези са педофилијом утицала на разумевање тог феномена од стране јавности што потврђују и одговори на питање о размерама педофилије. У том смислу три четвртине испитаних грађана (75%) сматра да је педофилија у сталном порасту.

Било је потребно поставити и питање о *профилу учинилаца* таквих кривичних дела. У прилог томе се може навести да се медијска слика карактерише честим указивањем на *непознате особе* као потенцијалне учиниоце, при чему се занемарује опасност која постоји од блиских особа.

Табела 60:

Особе непознате деци					
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	u potpunosti se slažem	23	14,4	14,4	14,4
	slažem se	43	26,9	26,9	41,3
	ne slažem se	41	25,6	25,6	66,9
	u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	68,1
	ne znam	51	31,9	31,9	100,0
	Total	160	100,0	100,0	

Графикон 46:

Овде је ситуација ипак другачија у односу на претходно размотрено питање. Наиме, мање од половине испитаника сматра да су педофили углавном особе непознате деци (41,3%) што указује на постојање извесне дозе критичког односа према тој тврдњи. Уочава се и висок проценат особа које су заокружиле одговор *не знам* (31,9%) а то би као у случају силовања, упућивало на закључак о значају едукације становништва о стварним карактеристика педофилије.

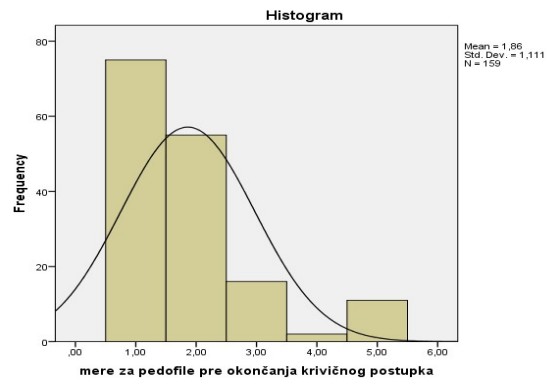
Добијени резултати су потврдили и претпоставку о ставу грађана о мерама које би требало предузети против особа за које се појави сумња да су извршили неко кривично дело које се може окарактерисати као педофилија.

Табела 61:

Мере за педофиле пре окончања кривичног поступка

	Frequenc y	Percen t	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	u potpunosti se slažem	75	46,9	47,2
	slažem se	55	34,4	81,8
	ne slažem se	16	10,0	91,8
	u potpunosti se ne slažem	2	1,3	93,1
	ne znam	11	6,9	6,9
Total	159	99,4	100,0	
Missin g	System	1	,6	
Total	160	100,0		

Графикон 47:

Наиме, преко 80% испитаника сматра да не треба чекати окончање кривичног поступка како би се предузеле одговарајуће мере већ да то треба учинити брзо након што се појави сумња.

Испитаници су одговарали и на питања у вези с *корупцијом*. Као и у случају насилничког криминалитета, превасходно је требало утврдити који *извори сазнања* највише утичу на њихово разумевање проблематике корупције. Понуђени су исти одговори које је поново требало поређати од 1 до 4, почев од извора који највише утиче на њих па све до оног који има најмањи утицај.

Табела 62:

Извор сазнања о корупцији – медији

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	71	44,4	44,4	44,4
2	31	19,4	19,4	63,8
Valid 3	27	16,9	16,9	80,6
4	31	19,4	19,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 63:

**Извор сазнања о корупцији – информације од рођака,
пријатеља или познаника**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	32	20,0	20,0	20,0
2	49	30,6	30,6	50,6
Valid 3	33	20,6	20,6	71,3
4	46	28,8	28,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 64:

Извор сазнања о корупцији – искуство блиских особа

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	22	13,8	13,8	13,8
2	48	30,0	30,0	43,8
Valid 3	74	46,3	46,3	90,0
4	16	10,0	10,0	100,0
Total	160	100,0	100,0	

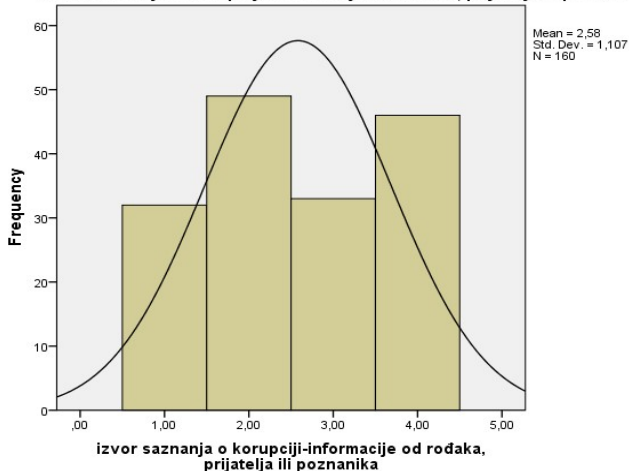
Табела 65:

Извор сазнања о корупцији – лично искуство

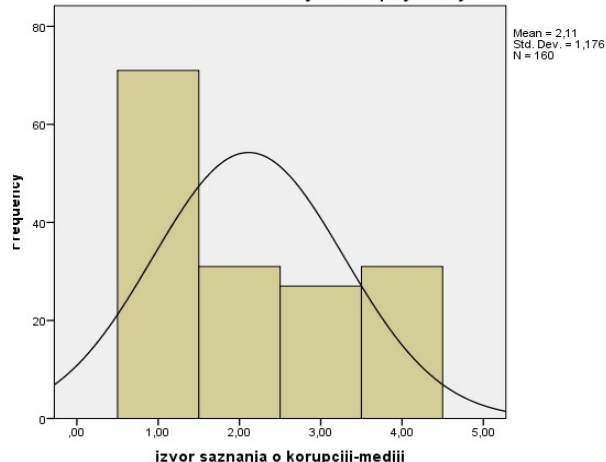
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	35	21,9	21,9	21,9
2	32	20,0	20,0	41,9
Valid 3	26	16,3	16,3	58,1
4	67	41,9	41,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

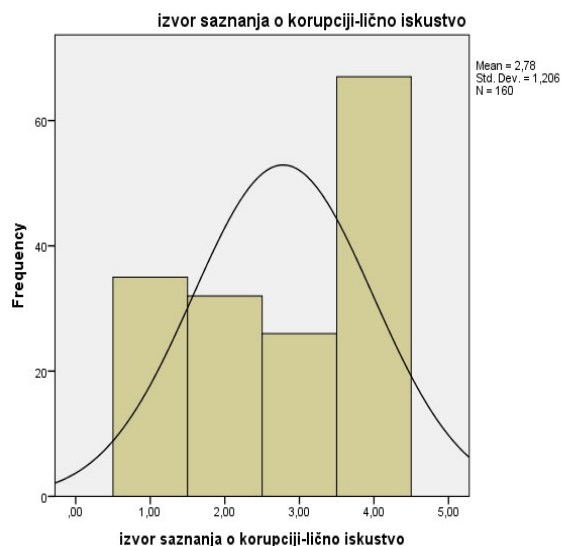
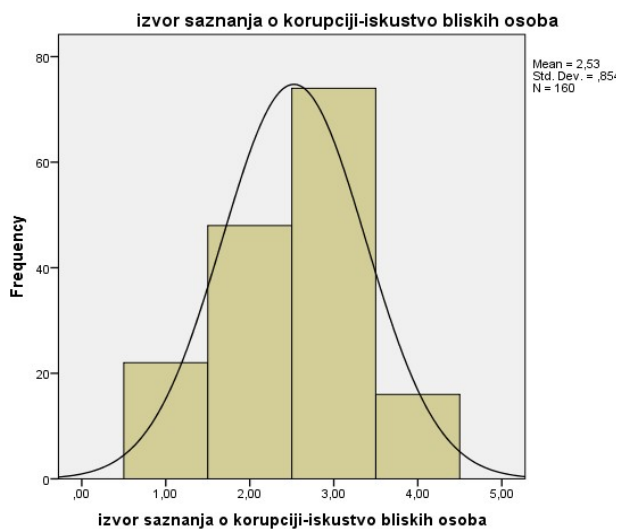
Графикони 48, 49, 50 и 51:

izvor saznanja o korupciji-informacije od rodaka, prijatelja ili poznanika

izvor saznanja o korupciji-mediji

Rezultati i u ovom slučaju pokazuju primat medija kao izvora saznanja (44,4% ispitanika je označilo medije kao najvažniji izvor saznanja). Međutim mora se приметити разлика u односу на исто питање о изворима saznanja о насилничком криминалитету када је преко 60% испитаника означило медије као примарни извор.

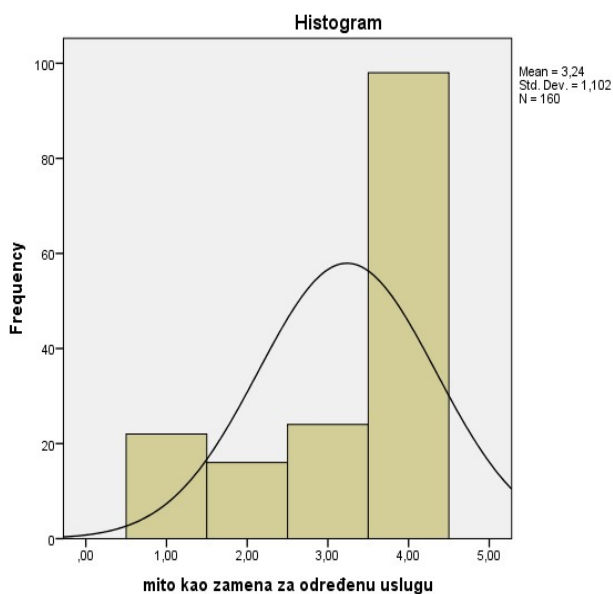
Остали извори saznanja о корупцији су прилично изједначени по свом утицају што није био случај са насилничким криминалитетом. И овде се информације које испитаници добијају од рођака, пријатеља и других лица налазе на другом месту (50,6% испитаника је означило овај извор као први односно други извор saznanja) али не постоји велика разлика у односу на преостале изворе saznanja.

Следеће питање је имало за циљ да утврди, у мери у којој је то могуће, *размере корупције* у оним сферама у којима се обични грађани најчешће могу појавити као лица која дају мито без обзира да ли то чине самоиницијативно или на захтев друге стране. Посебан проблем код оваквих питања је искреност испитаника без обзира на гарантовану анонимност тако да овај резултат треба у одређеној мери узети с резервом.

Табела 66:

Мито као замена за одређену услугу				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da, више пута	22	13,8	13,8	13,8
da, jednom	16	10,0	10,0	23,8
Valid ne сећам се	24	15,0	15,0	38,8
nisam nikada	98	61,3	61,3	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 52:

Највише испитаника се определило за одговор *нисам никада* (61,3%), док је скоро четвртина (23,8%) дала мито као замену за одређену услугу. Међу њима је 13,8% испитаника то учинило више од једног пута.

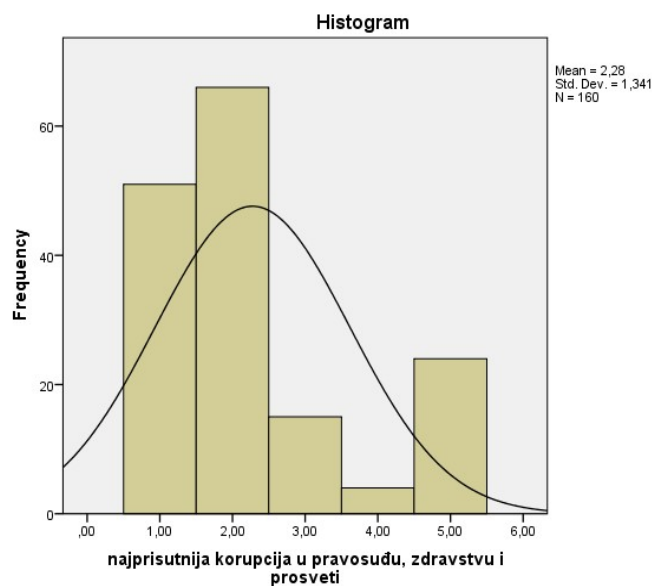
С обзиром да је у раду постављена хипотеза о пренаглашеном медијском извештавању о *корупцији у просвети, здравству и правосуђу* једно од питања садржи тврдњу да је корупција најраспрострањенија у поменутиим областима.

Табела 67:

Најприсутнија корупција у правосуђу, здравству и просвети

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	51	31,9	31,9	31,9
slažem se	66	41,3	41,3	73,1
ne slažem se	15	9,4	9,4	82,5
u potpunosti se ne slažem	4	2,5	2,5	85,0
ne znam	24	15,0	15,0	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 53:

С наведеном тврдњом се сложило 73,1% испитаника што поново потврђује основну претпоставку о доминантном утицају медија на разумевање феномена криминалитета.

Следеће питање је на одређени начин повезано с претходним јер има за циљ утврђивање поверења које грађани имају у судство као институцију и судије као носиоце једне од најважнијих друштвених функција. С обзиром да медијска слика истиче *судијску професију као једну од најкорумпиранијих* било је битно истражити став грађана о томе.

Табела 68:

Судијска професија као најкорумпиранија

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	37	23,1	23,1	23,1
Valid slažem se	45	28,1	28,1	51,3
Valid ne slažem se	26	16,3	16,3	67,5
Valid u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	68,8
Valid ne znam	50	31,3	31,3	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Подаци показују да се отприлике половина испитаника (51,3%) слаже с тим да је судијска професија једна од најкорумпиранијих. Значајан проценат испитаника (31,3%) се изјашњава да не зна да ли је то тако. Уколико се упореде подаци о проценту испитаника који су дали мито уопште за неку услугу и оних који сматрају да је судијска професија једна од најкорумпиранијих, може се закључити да разлика потврђује утицај посредних извора сазнања, а нарочито медија.

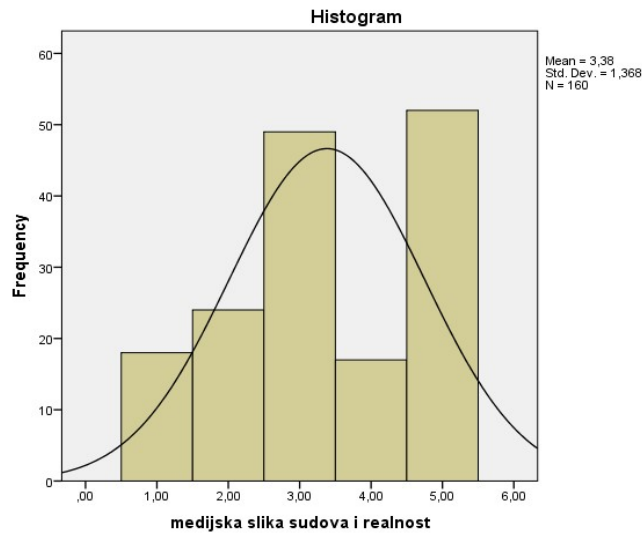
Претходно питање је на одређени начин увод у следећу, а уједно и последњу групу питања која се односе на **медијску слику кривичног судства**. Питања су формулисана у складу са претпостављеним карактеристикама такве медијске слике. Прво питање имало је за циљ да утврди став испитаника о томе да ли *медијска слика судова одговара реалности*.

Табела 69:

Медијска слика судова и реалност

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	18	11,3	11,3	11,3
Valid slažem se	24	15,0	15,0	26,3
Valid ne slažem se	49	30,6	30,6	56,9
Valid u potpunosti se ne slažem	17	10,6	10,6	67,5
Valid ne znam	52	32,5	32,5	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон:54

Испитаници су највише заокружили одговор *не знам* (32,5%). Ипак знатно више испитаника се не слаже с тим да медијска слика судова одговара реалности (41,25%), док 26,3% сматра да је тврдња тачна.

Табела 70:

Благо кажњавање судова

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
u potpunosti se slažem	50	31,3	31,3	31,3
slažem se	67	41,9	41,9	73,1
Valid ne slažem se	10	6,3	6,3	79,4
ne znam	33	20,6	20,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

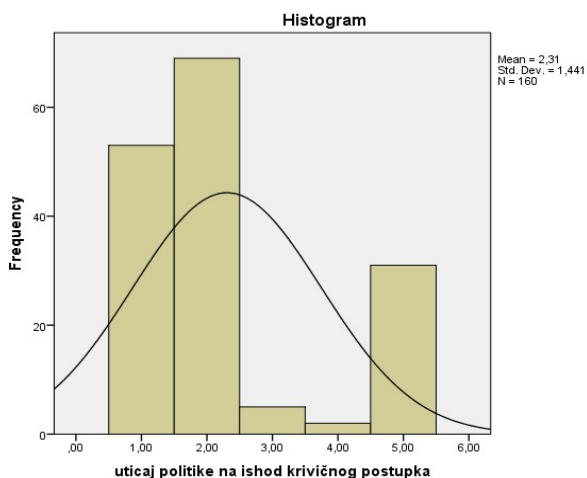
Став јавности је да је *казнена политика блага*, при чему је 73,1% испитаника одабрао *слажем се* и *у потпуности се слажем* као одговор на то питање. И овде је висок проценат оних којих не знају да ли судови благо кажњавају (20,6%). Занимљиво је да ниједан испитаник није изабарао одговор *у потпуности се не слажем*.

Табела 71:

Утицај политике на исход кривичног поступка

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	53	33,1	33,1	33,1
slažem se	69	43,1	43,1	76,3
ne slažem se	5	3,1	3,1	79,4
u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	80,6
ne znam	31	19,4	19,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 55:

Испитаници су изразили сличан став и кад је у питању *утицај политике на исход кривичног поступка*. Чак 76,3% испитаника сматра да је та тврдња истинита. Веома мали проценат се не слаже с тим (4,4%) док је проценат оних који су заокружили одговор *не знам* сличан као и у претходном примеру (19,4%).

Табела 72:**Утицај неспособности и спорости судова на дуго трајање поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	60	37,5	37,5	37,5
slažem se	60	37,5	37,5	75,0
ne slažem se	15	9,4	9,4	84,4
u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	85,6
ne znam	23	14,4	14,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

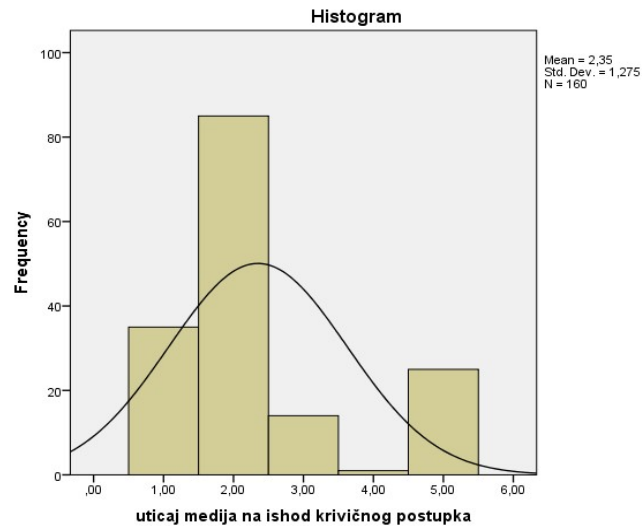
Такође, у великом проценту грађани сматрају да *неспособност и спорост судова* утичу на дуго трајање кривичног поступка (75%). С том тврдњом се не слаже 10,7% испитаника док је 14,4% заокружило одговор *не знам*.

Следеће питање се тичало утицаја медија на исход кривичног поступка у случајевима који су медијски интересантни.

Табела 73:**Утицај медија на исход кривичног поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	35	21,9	21,9	21,9
slažem se	85	53,1	53,1	75,0
ne slažem se	14	8,8	8,8	83,8
u potpunosti se ne slažem	1	,6	,6	84,4
ne znam	25	15,6	15,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 56:

И овде је добијен сличан резултат као у неколико претходних питања, с обзиром да се 75% испитаника определило за одговор *слажем се* и у *потпуности се слажем*.

Табела 74:

Медијско проглашавање кривице унапред и судски поступак

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	24	15,0	15,0	15,0
Valid slažem se	64	40,0	40,0	55,0
Valid ne slažem se	34	21,3	21,3	76,3
Valid u potpunosti se ne slažem	8	5,0	5,0	81,3
Valid ne znam	30	18,8	18,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Последње питање се односи на проблематику медијске повреде претпоставке невиности односно медијско оглашавање кривим и утицај таквог понашања на судски поступак. Више од половине испитаника (55%) слаже се да постоји та повезаност.

6. Анализа праксе Европског суда о људским правима у односу на питања слободе медијског изражавања и претпоставке невиности

Пракса Европског суда несумњиво указује на значај успостављања баланса у заштити слободе медијског изражавања и претпоставке невиности. Међутим, у неким скорашњим одлукама уочавају се нешто другачије тенденције. У појединим случајевима, ЕСЉП је дао предност слободи изражавања без обзира на евентуалну повреду претпоставке невиности. У основи право из чл. 6 ст. 2 ЕКЉП понекад се тумачи флексибилније у циљу веће заштите права из чл. 10 ЕКЉП. Такав закључак се могао извести на основу одлуке Већа у случају *Bédat против Швајцарске*.⁷⁸⁹ Предмет се односи на новинара који је кажњен са 4.000 швајцарских франака због објављивања докумената упркос поверљивости судске истраге у кривичном поступку.

Европски суд за људска права је утврдио да влада Швајцарске није установила како је откривање ове врсте поверљивих информација могло да има негативан утицај на право оптуженог на претпоставку невиности и на исход суђења. Истакнуто је и да је оптужени на основу швајцарског права имао правни лек који није искористио, иако је на тај начин могао да захтева накнаду штете за повреду свог угледа, а на њему је превасходно обавеза да предузме радњу за осигурање поштовања свог приватног живота. Европски суд за људска права је такође констатовао да јавност генерално има легитиман интерес да буде информисана о кривичним поступцима. Међутим, свако чији задатак је слобода информисања, укључујући новинаре, преузима „дужности и одговорности“, чији делокруг зависи од конкретне ситуације и коришћених техничких средстава. Европски суд је поновио да се слобода изражавања не примењује само на „информације“ или „идеје“ које се повољно прихватају или се сматрају неувредљивим или индиферентним, већ такође на оне које вређају, шокирају или узнемиравају. То су захтеви плурализма, толеранције и широких схватања, без којих нема „демократског друштва“. На основу тога је закључио да је казна која је изречена несразмерна циљу коме се тежило, јер осуда подносиоца представке није испунила захтев „неужне друштвене потребе“. Иако су разлози за осуду били

⁷⁸⁹ *Bédat v. Switzerland*, no. 56925/08, 01. 07. 2014., §§ 51, 55, 56, 58, 63, 64.

„релевантни“, нису били довољни да оправдају такво мешање у право подносиоца представке на слободу изражавања из чега следи да је повређен чл. 10 ЕКЉП.

Троје судија чланова Већа издвојили су своја мишљења јер су сматрали да у конкретном случају није било повреде чл. 10 ЕКЉП.⁷⁹⁰ Њихово неслагање се темељило на процени неопходности оспореног ометања у демократском друштву, с обзиром на општи значај конкретног предмета за одређивање терета и стандарда доказивања у вези с чл. 10 ЕКЉП у случајевима обелодањивања поверљивих информација од стране штампе. У издвојеним мишљењима су подржали став Федералног суда Швајцарске да објављени записници са саслушања окривљеног као и писма које је он слао истражном судији не садрже било какве информације од значаја за истрагу па самим тим немају никакав значај за јавност. Радило се искључиво о приватним стварима појединца чије објављивање је задовољило „нездраву радозналост“ публике, при чему подносилац представке није истакао било какав релевантан аргумент да је то учињено у интересу јавности. Важан је и став да у складу с чл. 8 ЕКЉП треба размотрити објављивање информација путем медија у вези с кривичним поступцима. У том смислу објављивање информација о окривљенима, оптуженима, осуђенима и другим учесницима у поступку треба да поштује њихово право на заштиту приватности у складу с чл. 8 ЕКЉП. Насупрот већинском мишљењу изнели су став да се не може тражити доказ о томе да је објављивање поверљивих информација из истраге проузроковало актуелну и опипљиву штету по интересе окривљеног, пре свега у вези с претпоставком невиности, јер би то, у великој мери, значило лишавање тајности истраге. Примереније би било утврдити да ли је тај чланак, у време када је објављен, могао да проузрокује штету, а околности конкретног случаја дају основа за извођење таквог закључка. Наиме, „сензационалистичко“ извештавање у спорном чланку значајно умањује његов допринос јавној дебати којој се пружа посебна заштита у чл. 10 ЕКЉП. Поврх свега, указали су на став који је Суд заузео у сличном случају који се такође односи на објављивање поверљивих информација у

⁷⁹⁰ Реч је о издвојеним мишљењима судија Каракас, Келер и Леменс (Joint Dissenting Opinion of Judges Karakas, Keller and Lemmens). О слободи изражавања судија Европског суда у: Costa J.-P., *La liberté d'expression des juges de la Cour européenne des droits de l'homme*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 221.

Швајцарској (*Stoll* против Швајцарске).⁷⁹¹ С обзиром да су у конкретном случају швајцарски судови у потпуности поступили у складу с том одлуком Европског суда, и у конкретном предмету су разлози за осуду били „релевантни“ и „довољни“ да би оправдали такво мешање у слободу изражавања, а да изречена казна није била несразмерна у односу на циљеве којима се тежило.

Овај случај је упућен на Велико веће ЕСЉП које је дошло до другачијег закључка од Већа у погледу оправданости казне изречене новинару због повреде тајности истраге. Велико веће је посебно утврдило да је објављивање чланка у време када је истрага још била у току садржало потенцијалну опасност од утицаја на спровођење поступка која оправдава усвајање од стране домаћих власти одвраћајућих мера, као што је забрана откривања поверљивих информација. Иако је прихватио да је оптужени имао приступ грађанскоправним лековима којима је могао да прибегне како би се жалио на мешање у свој приватни живот, Европски суд је ипак сматрао да постојање тих правних лекова не ослобађа државу од њене позитивне обавезе да штити приватни живот свих лица која су оптужена у кривичном поступку. Коначно, суд је утврдио да казна изречена новинару због повреде тајности, усмерена на заштиту правилног функционисања правосуђа и права оптуженог на правично суђење и поштовање његовог приватног живота, није представљала несразмерно мешање у остваривање његовог права на слободу изражавања.⁷⁹²

Треба се осврнути и на однос слободе изражавања (чл. 10) и права на заштиту приватности из чл. 8 ЕКЉП.⁷⁹³ Међутим, тај однос углавном није непосредан и директан, јер се по правилу ради о објављивању поверљивог документа из истраге или из предистражне фазе поступка који је неко учинио доступним медијима.⁷⁹⁴ Услед тога у зависности од садржине документа може

⁷⁹¹ *Stoll v. Switzerland*, no. 69698/01. (И у овом случају је најпре одлучивало Веће које је донело одлуку у којој се утврђује повреда чл. 10 ЕКЉП са четири гласа за и три гласа против, да би потом Велико веће донело коначну одлуку да нема повреде чл. 10)

⁷⁹² *Bédat v. Switzerland*, no. 56925/08, 29. 03. 2016., §§ 69, 70, 77, 81.

⁷⁹³ Иако је очигледно да је слобода изражавања апсолутно основно људско право, оно није без ограничења. Можда највећи изазов за новинаре и правнике који се баве људским правима је проналажење равнотеже између супростављених права на приватност и слободе изражавања. Hammarberg T., *op. cit.*, стр. 48. О ограничењима слободе изражавања у: Mujer E., *About court jesters: Freedom of expression and duties and responsibilities of journalists*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 128-130.

⁷⁹⁴ Приликом разматрања тог односа требало би узети у обзир три критеријума. Први је статус, занимање и углед појединца који се жали на постојеће или претеће нарушавање његовог или

бити повређено право на заштиту приватности (чл. 8 ЕКЉП) или право на претпоставку невиности (чл. 6 ст. 2 ЕКЉП), али могућа је и истовремена повреда оба права. Важно је истаћи да се у таквим случајевима углавном не поставља питање повреде права из чл. 10 ЕКЉП јер се обично медији, односно новинари, не позивају на одговорност због објављивања поверљивих докумената, будући да они сами нису могли доћи до њих. Неколико случајева који су се нашли пред Европским судом односили су се на ту проблематику. Овде ће бити анализиран један такав случај.

У случају *Casuneanu против Румуније*⁷⁹⁵, подносилац представке се, позивајући се на чл. 8, жалио да су у штампу „процурели“ делови из досијеа тужилаштва – нарочито транскрипти телефонских разговора који су снимљени у току званичне операције прислушкивања. Начелни став Европског суда за људска права је да државе имају обавезу да предвиде механизме који би онемогућили објављивање поверљивих и тајних информација (као у случају *Stoll против Швајцарске*). Такође, ЕСЉП је указао да принципијелно постоји једнакост права на поштовање приватног живота и права на слободу изражавања чиме се остварује сврха ЕКЉП, што значи да оба уживају једнаку заштиту која се мора уравнотежити када су та права супростављена. У конкретном случају је небитно што се радило о случају корупције у коју су умешани високи функционери, а који је изазивао велику пажњу јавности. Сагласно томе, цурење приватних информација из кривичног списка у штампу може се сматрати мешањем у право подносиоца представке на заштиту приватности.⁷⁹⁶ С обзиром да није било оправдања за тако нешто ЕСЉП је утврдио да је повређено право подносиоца представке на поштовање приватног живота. То значи да држава није обезбедила сигурно чување информација у свом поседу, нити је понудила подносиоцу

њеног приватног живота. Други се односи на природу приватног материјала који је (или је могао бити) објављен. Трећи критеријум је начин на који је приватни материјал прибављен или начин на који је употребљен. Walker R., When is there a public interest in private life?, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 63 и 64.

⁷⁹⁵ *Casuneanu v. Romania*, no. 22018/10, 16.04.2013, §§ 63, 81, 82, 84, 85, 89, 91, 97.

⁷⁹⁶ Ипак треба истаћи да кад је у питању заштита приватности појединаца као учесника у кривичном поступку у суштини је потребно да постоји далеко већи јавни интерес као оправдање за објављивање одређених информација у медијима него у случајевима када се износе приватни подаци о познатим личностима као таквима без њихове умешаности у неки кривични догађај. Leach P., Phone-hacking, the famous and a free media – balancing freedom of the press and privacy, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 93.

представке било какво средство обештећења када је дошло до њиховог откривања.⁷⁹⁷ Дакле, није испунила позитивну обавезу.

На основу изложеног може се закључити да је у свим случајевима где се поставило питање повреде права из чл. 10 ЕКЉП, без обзира да ли се оно разматра у вези с повредом права на претпоставку невиности или се ради о неком другом контексту, став Европског суда да постоји повреда права из 10 ст. 1 ЕКЉП, изузев ако не постоји неки од дозвољених изузетака прописаних у ст. 2 чл. 10 ЕКЉП. Неопходно је дакле утврдити да је мешање било „прописано законом“, да је тежило једном или више легитимних циљева утврђених тим ставом и да је било „неопходно у демократском друштву“ ради постизања ових циљева.

⁷⁹⁷ У питању је позитивна обавеза државе која подразумева стварање услова за ефективно вршење зајемчених људских права, с тим да се ту мисли, пре свега, на обезбеђење и поштовање права на живот (чл. 2. ЕКЉП), забрану мучења (чл. 3. ЕКЉП) и право на поштовање личног и породичног живота (чл. 8. ЕКЉП). Trechsel S., *op. cit.*, стр. 37.

Глава II

Резултати примене истраживачке стратегије студије појединачног случаја

1. Медијско извештавање о случају насилничког криминалитета

За студију случаја је изабран један медијски изузетно праћен случај код нас који се односио на мајку која је била оптужена за убиство детета затим осуђена у првом степену и на крају ослобођена правноснажном пресудом Апелационог суда у Београду. Анализа медијског извештавања о том случају заокружена је ставовима судија Апелационог суда који су учествовали у доношењу коначне пресуде.

У конкретном случају ради се о нестанку тринаестогодишњег дечака Ђорђа Андрејића из села Мајиловац код Великог Градишта, чије тело до данас није пронађено. Дечак је 22. јула 2010. године око 18 h пошао с мајком Марином Андрејић у башту која се налазила на крају села, удаљена око два километра и окружена шумом. Мајка се вратила кући тек после два дана без детета, рашчупана, блатњава и крвава, и није могла да објасни шта се догодило с њим. Уследила је безуспешна вишедневна претрага терена коју је организовала полиција уз помоћ ловачких удружења и мештана како би се дечак нашао. Убрзо мајка постаје осумњичена за убиство детета иако тело дечака није пронађено. Медији су детаљно преносили оно што се догађало у полицији а нарочито изјаве које је давала а које су, како ће се касније испоставити, биле противуречне. У вези с тим медији су, између осталог, пренели следеће:

Полиција је, како сазнајемо, прво посумњала да је Марина Андрејић убила сина, али докази за то нису пронађени. Она је, према сазнањима нашег листа, прво испитивана у полицији, где је казала да је била повређена, па је рекла сину да сам оде кући (Политика, 28.07.2011 – текст под насловом: Мајка ухапшена, потрага за дечаком траје).

Наведено је и да је пристала на полиграфско тестирање (коректно истакнуто да резултати полиграфског испитивања не могу бити доказ на суду) уз следећу напомену:

Како сазнајемо, Марина Андрејић је „реаговала“ на питање да ли има везе с нестанком сина. Касније је рекла да га је она ударила мотиком и да је он пао на земљу, али да је онда устао и отишао у непознатом правцу.

Истог дана, Блиц објављује текст под насловом: *Мајка признала да је убила сина* у којем се наводи да је госпођа Андрејић током испитивања код истражног судије признала убиство, након чега јој је одређен притвор до 30 дана. Иако формулације које су коришћене у оба текста не садрже новинарску тврдњу да је госпођа Андрејић убила сина, истицање њене „реакције“ у току полиграфског испитивања и објављивање њеног признања, може утицати неповољно на перцепцију јавности о томе шта се догодило и на тај начин се може довести у питање могућност спровођења фер поступка.

Слика 2: Фотографија Марине Андрејић настала током хапшења

Слика 3: Фотографија Марине Андрејић и несталог сина Ђорђа

Госпођа Марина Андрејић је потом повукла признање уз тврдњу да је оно било изнуђено односно да је била изложена полицијској тортури како би признала оно што није учинила. С тим у вези, треба рећи да је неспорно да су органи гоњења исказивали велику спремност да случај што пре реше, без обзира што тело детета није пронађено.

Сличан став имају и судије које су учествовале у доношењу коначне пресуде.

Судија 1: *Чињеница је да се тај случај догодио у малој средини што је утицало на поступање локалних органа гоњења, почев од полиције преко тужилаштва и на крају првостепеног суда. Очигледно је постојала намера да се случај што пре реши а с обзиром на недостатак других доказа признање Марине Андрејић, без обзира на очигледне мањкавости у вези с тим, је било оно на чему се од почетка градио читав случај. Признање је имало статус кључног доказа и нико није желео да доводи у питање истинитост такве верзије па се није ни улазило у разматрање других могућих сценарија што је онда довело до тога да се можда неки докази, који су могли бити прибављени на време, неповратно изгубе.*

Судија 2: *Сматрам да је постојала јасна намера органа који су учествовали у истрази (пре свега полиције и тужилаштва) и касније првостепеног суда који је донео осуђујућу пресуду, да се случај што пре реши.*

Судија 3: *Слажем се да су постојали недостаци у погледу признања Марине Андрејић и истакла бих да је било очигледно да је став о њеној кривици био формиран чврсто од стране органа који су учествовали у првостепеном поступку још на самом почетку.*

Својеврстан „напредак“ у расветљавању случаја догодио се 7. новембра 2010. године када је у атару села Мајиловац пронађена људска лобања, што је у медијима одмах пренето на начин да је полиција дошла до закључка да се ради о лобањи младе мушке особе као и да се на њој налазе трагови повређивања. Тако је нпр. Блиц, објавио текст под насловом: *МУП потврдио да лобања припада младој мушкој особи* (08.11.2010). Објављивање непотврђених информација а нарочито њихово коришћење у наслову може утицати на непристрасност и објективност оних који треба да доносе даље одлуке у конкретном случају. Истовремено, Вечерње новости (09.11.2010) објављују садржину писма које је госпођа Марина Андрејић послала супругу из притвора. Наслов текста у којем је то писмо објављено гласи: *Мајка: Не знам где је Ђорђе*. У самом новинском тексту се између осталог каже:

Писмо су, пре него што је доспело у његове руке, прочитали сви надлежни органи, како им нешто не би промакло.

Осим надлежних органа садржина писма је постала доступна и новинарима, а тиме и целокупној јавности што је недопустиво. Приватна, интимна преписка госпође Марине Андрејић је постала јавна ствар чиме је њено право на приватност преписке на најгрубљи начин прекршено. Међутим, већу одговорност од медија за овакав однос према госпођи Андрејић имају представници органа гоњења који су, не само кад се ради о овом писму већ и у неким другим ситуацијама, дали превагу потреби да буду део сензационалистичке представе за јавност уместо да им на првом месту буде заштита основних људских права која госпођи Андрејић, без обзира на статус окривљене, не могу бити одузета.

Убрзо су медији пренели резултате ДНК вештачења по којима лобања припада дечаку. Тако је Блиц, (15.11.2010) у тексту под насловом: *Лобања припада несталом дечаку Ђорђу*, пренео да је ДНК анализом у Националном криминалистичком центру МУП-а Србије утврђено да пронађена лобања припада дечаку. У истом тексту се наводи „тврдња“ ловаца који су ту лобању пронашли *да су одмах посумњали да се ради о остацима тела Ђорђа Андрејића јер је јасно да се ради о лобањи млађе особе, са видљивим повредама*. То се чини у моменту док још никакво судскомедицинско вештачење није урађено, а које једино може да пружи потребне одговоре на питања у каквом је стању лобања, да ли има повреда на њој и, ако их има, каква је природа тих повреда односно на који начин су оне могле настати. У том смислу, медијско преношење речи неких ловаца који на који начин нису позвани да коментаришу такву једну озбиљну ствар, представља још једно озбиљно кршење новинарске етике. Само дан касније, исте новине у тексту под насловом: *Надао сам се да ми је син жив*, наводе да је ДНК вештачење лобање урадио Биолошки факултет у Београду, што представља озбиљан пропуст новинара јер је у питању чињеница која се може лако утврдити.

Тужилаштво је градило случај на основу наводног признања госпође Марине Андрејић (које је потом повукла) да је сина усмртила тако што га је ударила држаљом мотике у главу. Следећи корак који се очекивао је да судскомедицинско вештачење потврди ту претпоставку:

Сада стручњаци судске медицине треба да утврде како је наступила смрт, односно да ли је Ђорђе умро од ударца држаљом мотике у главу, како је испричала његова мајка, и има ли на лобањи прелома. То вештачење треба да се уради ових дана и на основу њега и списа из истраге одлучиће се каква ће оптужница бити поднета – кажу у тужилаштву (Блиц, 16.11.2010).

Нигде се не спомиње околност да је вредност признања доведена у питање,⁷⁹⁸ већ се уочава изузетна спремност и намера тужилаштва да се по сваку

⁷⁹⁸ Признање окривљеног је предвиђено у чл. 88 ЗКП-а. Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 308-310; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 211 и 212. О признању окривљеног и доказној оцени исказа окривљеног: Шкулић М., *op. cit.*, стр. 200 и 201. О признању уопште и вредности признања у Енглеском праву: Andrews J. A. and Hirst M., *Criminal Evidence*, London, 1992, стр. 573 и даље.

цену подигне оптужница против окривљене Марине Андрејић, без обзира на то да ли ће бити поткрепљена одговарајућим доказима.

Треба истаћи да је у овом случају дошло до изражаја све оно што карактерише медијска суђења, а пре свега објављивање детаља који немају никакве везе с конкретним случајем, попут изношења претпоставки *да је Марина имала љубавника којег је мали Борђе видео, преко приче о наводној отмици до теорије о трговини органима. Чак у све уплићу и причу о ванземаљцима* (Политика, 29.07.2010 – део текста под насловом: *Кломпа и инала – траг ка малом Борђу?*). Објављивање таквих информација може једино имати за циљ стварање сензационалистичке атмосфере у јавности што неповољно утиче на углед осумњичене особе а наноси се штета свим заинтересованим блиским лицима.

Након тога је дошло до одређеног обрта, јер у тексту под насловом: *Ускоро оптужница за убиство сина* (17.11.2010), Блиц објављује да резултати судскомедицинског вештачења указују да на лобањи нема повреде. Међутим, то не спречава тужилаштво да најави брзо подизање оптужнице (до 26. 11. 2010). У истом тексту се преноси „изјава саговорника који је близак истрази:

То што нема повреда на лобањи не значи да дечак није ударен по глави. Могуће је да је ударен држаљом мотике, и да је задобио повреду коже и контузију мозга, што је можда било смртоносно.

Првобитно исказана јасна намера надлежних органа да госпођа Марина Андрејић од осумњичене постане окривљена а затим и оптужена, одржава се у несмањеном интензитету и чини се све да се јавност убеди у то пре него што је суђење и почело. Иста изјава поменутог саговорника Блица је поновљена, у нешто сажетијој форми, и дан касније (Блиц, 18.11. 2010 – текст под насловом: *Мајка и даље тврди да није убила сина Борђа*), као аргумент на изјаву вештака МУП-а, који је обавио обдукцију лобање и који *судији, тужиоцу и браниоцу предочио да на лобањи није било повреда и да је она неколико месеци била на ваздуху*. Иако можда постоји могућност да је дошло до смртог исхода на начин који је

представљен у оптужници, у најмању руку било је некоректно стално инсистирање на томе у медијима.

Потом је објављено да је подигнута оптужница против окривљене Марине Андрејић. Лист Вечерње новости (26.11.2010) је ту вест објавио на сензационалистички начин који се може окарактерисати као повреда претпоставке невиности (наслов текста: *Оптужница: Сину мотком сломила врат*). Одмах испод наслова стоји: *Новости откривају: Шокантни детаљи из оптужнице подигнуте против Марине Андрејић. Залутали у шуми. Борђе био у страху због мрака. Ударен у потиљак*. У првом пасусу текста је наведено следеће: *ПРЕПЛАШЕНОГ* (наглашено с циљем изазивања пажње) *сина, који због мрака није хтео да је прати путем у непознато, усмртила је ударцем дрвеном држаљом мотике у потиљак и задњи део врата. Тешко је повредила дечака, чију смрт је проузроковало нагњечење мозга. Оптужена је тело однела до ивице багрехове шуме, двадесетак метара даље, прекрила га грањем и оставила*. Иако се након тога, у следећем пасусу, објашњава да је у питању део оптужнице, штета је већ учињена. Просечан читалац ће о изреченом размишљати као о неспорној ствари коју није ни потребно доказивати на суду и логично је да ће очекивати да суд донесе осуђујућу пресуду. Другим речима, атмосфера која је предходила суђењу била је таква да госпођа Андрејић није имала много шанси за другачији исход кривичног поступка осим оног који би се окончао осуђујућом пресудом. У поменутом тексту је изнета готово читава оптужница, са свим детаљима уз наглашавање околности као што су: *место злочина, време убиства, мотив и начин смрти*. Нигде у тексту није учињен критички осврт на оно што је садржано у оптужници, већ је све представљено као нешто што још треба да добије потврду у форми осуђујуће пресуде.

Битна карактеристика медијског извештавања о оваквим случајевима је стално подсећање, у сваком новом тексту, на оно што је већ објављено у ранијим текстовима. С обзиром да су медији испратили сваки детаљ у вези с подигнутом оптужницом јавност би изнова била суочена с тужилачким виђењем случаја као јединим могућим.

Пре почетка главног претреса, супруг Марине Андрејић је преминуо што су медији искористили да објаве још понеки текст на ову тему, попуњавајући простор изјавама рођака, комшија и других „заинтересованих“ лица.

Током читавог случаја, уз већину текстова била би објављивана и фотографија оптужене Марине Андрејић, обично с лисицама на рукама, настала најчешће приликом неког спровођења. Врхунац је представљало објављивање њене фотографије са сахране мужа уз текст (Блиц, 30.12.2010) чији је наслов: *Мајка оптужена за убиство сина није смела да приђе ћерки*. Потом се у тексту износе детаљи са сахране без којих се свакако могло јер прелазе границу очекиване новинарске пристојности и етичности. У тексту се, између осталог, наводи:

Дејанови рођаци су јој, међутим, забранили да уђе у кућу и присуствује опелу, па ју је судска стража марицом одвезла до гробља. Када се поворка приближила гробљу, Дејанови рођаци су сазнали да их тамо чека Марина, па су њену ћерку А.А. вратили кући. Марина, обучена у црвену јакну и фармерке, у пратњи судских стражара стајала је по страни. Рођаци јој нису дозволили да приђе ковчегу, уз јетрвину опаску „ти не прилази овамо, због тебе се све ово и десило“.

Превелика медијска пажња није могла да заобиђе ни малолетну ћерку госпође Марине Андрејић која је од почетка случаја више пута у различитим текстовим помињана.

Слика 4: Фотографија Марине Андрејић са сахране мужа у пратњи судске страже

Почетак суђења је донео нови талас медијске заинтересованости за овај случај. Међутим, сада су наслови нешто другачији. Блиц (31.01.2011) објављује текст под насловом: *Мајка пориче да је убила сина, тврди да су је мучили полицајци*, исти дан се и у Вечерњим новостима појавио следећи текст: *Марина Андрејић: Нисам убила сина*. У Вечерњим новостима је, 10.03.2011. године објављен текст: *Инспекторка сведочила на суђењу Марини Андрејић* у којем је најпре наведено сведочење инспекторке која је радила на случају и у својој изјави на суду истакла да није било незаконитог поступања полиције. Наведене су и речи лекара специјалисте неуропсихијатрије који је вештачио психичко стање оптужене Марине Андрејић: *Према мом досадашњем искуству, најчешће је веродостојно признање које се да непосредно по извршењу кривичног дела*. Такође је наведен и закључак поменутог лекара *да је она (оптужена) у тренутку извршења кривичног дела била урачунљива*. Утврђивање веродостојности признања као и урачунљивости није у надлежности лекара вештака већ суда, али се то често заборавља.⁷⁹⁹ У конкретном случају, оптужена је тврдила да је признање изнуђено што значи да лекари вештачи ни на који начин нису могли да

⁷⁹⁹ У чл. 113 ст. 1 ЗКП-а регулисани су разлози за вештачење. У ст. 2 истог члана предвиђено је да се вештачење не може одредити ради утврђивања или оцене правних питања о којима се одлучује у поступку. Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 352-354; Шкулић М., *op. cit.*, стр. 224 и 225; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 247-249;

цене веродостојност признања у том контексту. Ипак, преношење такве изјаве путем медија додатно утиче на став јавности у погледу кривице оптужене особе.

Првостепени поступак је експресно завршен и, 15.03.2011. године је објављено да је оптужена Марина Андрејић осуђена на 20 година затвора (Блиц – *Марини Андрејић 20 година*, Вечерње новости – исти наслов као у Блицу). *Образлажући ову одлуку, председник већа навео је да је кривица мајке неспорно доказана и да кривично веће о томе нема никакве недоумице* (Вечерње новости). Једини који је у том тренутку реаговао на такву пресуду је био бранилац оптужене Марине Андрејић који је у завршној речи на суђењу изнео следеће:

Овај предмет је потпуно упропаићен незаконитим поступањем МУП-а Србије, који су на недозвољен начин, употребом физичке и психичке тортуре, претњом и обманом изнудили признање Марине Андрејић. На суђењу Марина је изнела праву истину да она није убила сина, али то нико није хтео да чује, а камоли да проверава њен исказ. Ја њој потпуно верујем да је невина, јер је натерана да призна оно што није урадила. Сматрам да је лобања хируршким путем одстрањена од тела и да је донета, од стране за сада непознатог лица, на место где је пронађена (Блиц).

Медији су искористили прилику да читаву причу употпуне емотивним изјавама рођака који су присуствовали суђењу и на тај начин појачају сензационализам који је карактеристичан за овај случај од самог почетка. Тако се у Вечерњим новостима могла прочитати изјава рођаке (уз фотографију) преминулог супруга оптужене:

Иако сам се лепо слагала са стрином, сматрам да је требало да добије максималну казну, јер је убила своје дете, а мене оставила без брата.

Доношење првостепене осуђујуће пресуде је било окидач за објављивање различитих текстова чији је једини циљ био привлачење пажње читалаца. У том смислу су се нарочито истицали бомбастични наслови попут овог: *Ђерка се одриче мајке убице* (Блиц, 17.03.2011). У тексту се налази исповест свекрве

оптужене Марине Андрејић, којој је унука дата на чување, уз пажљиво навођење детаља који треба да употпуне причу која је конструисана с намером да изазове емоционалне реакције код публике. Садржина текста не одговара наслову, односно само један детаљ је искоришћен за формулисање наслова који и не одговара суштини изреченог. То се јасно може видети из следећег:

И она (унука – прим. А.И.) се пита зашто Марина, ако нешто зна, не каже шта се догодило. Са њеном мајком уопште нисмо у контакту. Нити Марина пише, нити Анђела жели да оде да је види. Жали за братом и оцем и нема снаге да оде код мајке, већ само жели да Марина каже истину – у даху говори бака несталог дечака, која би највише желела да се цео случај што пре расветли како би могле да наставе са животом.

Посебан проблем представља чињеница да је таквим насловом повређена претпоставка невиности, с обзиром да случај у том тренутку није био правноснажно окончан.

Слика 5: Фотографија спровођења Марине Андрејић на суђења из затвора

Апелациони суд у Београду је у октобру 2011. године укинуо пресуду и вратио предмет првостепеном суду на поновно одлучивање, како би пре свега било прецизно утврђено на који начин је дете убијено. У образложењу другостепеног решења, које су објавили медији, између осталог стоји:

Првостепени суд је пропустио да доведе у везу како је могуће да са једним ударцем који није оставио траг на лобањи детета, како то судски вештак наводи, с обзиром на силу удараца, произведе наступање смрти код оштећеног, нити је разјаснио могућност да ли сила услед које може наступити смрт, може да не остави трагове на лобањи (Блиц, 05.10.2011 – Укинута пресуда Андрејићевој за убиство сина, ново суђење). У образложењу наведене одлуке је наведено и: Суд у Пожаревцу мораће да утврди и како је дошло до одвајања лобање дечака од осталог дела тела, с обзиром на то да је пронађен само један њен део (Вечерње новости, 05.10.2011 – Пресуда Марини Андрејић препуна празнина).

Ново суђење је убрзо потом почело (медији су 26.10.2011 године објавили ту информацију) и већ после два месеца доноси се нова првостепена пресуда која је идентична првобитној (Вечерње новости, 27.12.2011 – Марини Андрејић поново 20 година затвора). Виши суд у Пожаревцу очигледно је поново журио да заврши случај. Такав закључак се може извести с обзиром на то да је ново суђење трајало само два дана (26.10. и 27.12.).

До истог закључка су дошле и судије Апелационог суда. У том смислу **судија 2** истиче следеће:

Изгледало је као да суд има страх да донесе ослобађајућу пресуду и да су из страха од неуспеха сви поменути субјекти можда превидели неке друге околности које су указивале на другачије решење тог случаја.

Други дан суђења, када је и донета пресуда, у штампи се могло прочитати следеће:

Свој исказ пред судом дали су вештаци Института за судску медицину из Београда, али ни они нису успели да дођу до поузданих одговора. Према резултатима овог вештачења, постоје индиције да је лобања накнадно донета са неког другог места, јер на њој није било ткива, нити трагова природног распадања. Такође, постоји сумња да је лобања испрана неким хемијским

средством, варикином или хидрогеном, што утиче на оштећење узорака неопходних за обављање ДНК анализе (објавиле Вечерње новости, 27.12.2011).

У истом тексту је пренет и одговор вештака на питање браниоца оптужене Марине Андрејић да ли су узети отисци са лобање. Они су рекли *да то није урађено, јер је прошла кроз много руку, а то значи да су, одмах после налажења лобање, истражни органи пропустили да узму затечене отиске*. Донета је иста пресуда иако је исказ вештака на поновољеном суђењу (на начин како су то медији пренели) био битно другачији у односу на првобитан (спорна је и ДНК идентификација која је учињена први пут) и несумњиво је ишао у прилог оптужене.

Уследило је суђење пред Апелационим судом *који је одлучио да отвори претрес и изведе неопходне доказе, јер је морао да донесе правноснажну пресуду у том случају* (Блиц, 18.04.2012 – *Апелациони суд сутра суди Андрејевићевој*⁸⁰⁰ *за убиство сина*). У поменутом тексту као и у оном који је објављен у Блицу дан касније (19.04.2012 – *Апелациони суд суди Андрејевићевој за убиство сина*) налазило се подсећање на све оно што се, везано за случај, догађало у прошлости, од момента нестанка дечака, преко хапшења мајке Марине, подизања оптужнице и суђења пред првостепеним судом, затим доношења пресуде и њеног враћања од стране Апелационог суда у Београду на поновно суђење и на крају доношење нове првостепене пресуде. У оба текста је наведено следеће:

ДНК анализом лобање коју је извршио Биолошки факултет из Београда утврђено је да припада несталом дечаку.

Тај податак је био очигледно непотпун, а може се рећи и намерно јер се прећуткује чињеница да су на поновљеном суђењу свој исказ дали вештаци са Института за судску медицину који је другачији од наведеног.

Интервјуисане судије су истакле да је постојао притисак да се пресуди на одговарајући начин, односно да се донесе осуђујућа пресуда али да је најважније

⁸⁰⁰ Презиме је Андрејић а не Андрејевић а и написано је у погрешној форми која указује да се ради о ћерки неког Андрејевића а не супрузи.

било донети одлуку која ће бити у складу с расположивим доказима који нису били довољни да се донесе осуђујућа пресуда.

Одговарајући на питање о евентуалном утицају медијског извештавања у конкретном случају на њихово поступање судије Апелационог суда су истакле:

Судија 3: *Пре поступка пред Апелационим судом, нисам посебно пратила тај случај и нисам била упозната с начином медијског извештавања које је пратило тај догађај. Изненадила сам се медијском пажњом у вези са тим случајем на шта сам обратила пажњу тек онда кад је случај дошао пред Апелациони суд.*

Судија 2: *Такође, нисам пратио тај случај пре поступка пред Апелационим судом. Тек тада сам обратио пажњу на медијско извештавање у конкретном случају али се нисам много бавио тиме.*

Судија 1: *Био сам упознат с медијским извештавањем како пре, тако и у току поступка пред Апелационим судом али то свакако није утицало на моје расуђивање у конкретном случају.*

У јулу 2012. године, Апелациони суд у Београду правноснажно је ослободио оптужену Марину Андрејић за кривично дело тешко убиство.

Након одржаног главног претреса Апелациони суд је нашао да нема доказа да је Андрејевићева (погрешно) извршила кривично дело тешко убиство за које је била оптужена и преиначио првостепену пресуду којом је била осуђена на 20 година затвора (Блиц, 04.07.2012 – Андрејићева (грешка делимично исправљена) ослобођена оптужби за убиство сина Ђорђа).

Трка да се обезбеди ексклузивна прича „свеже“ ослобођене Марине Андрејић довела је до тога да је новинар Вечерњих новости, само дан након њеног ослобађања и пуштања из притвора, пронашао Марину испред родитељске куће у намери да добије од ње интервјуу, који је потом објављен (04.07.2012 – *Марина Андрејић: Нисам убила сина*).

Интересовање за случај се и даље наставило, тако да је после 20 дана објављено образложење одлуке у којем је један детаљ изазвао највише пажње медија. У питању је став суда да је лобања Ђорђа Андрејића накнадно донета и остављена на место где је нађена. У том смислу, у образложењу одлуке коју је објавио Блиц, између осталог се наводи:

С обзиром на то да је лобања Ђорђа пронађена на око 3,5 метара од пољског пута, намеће се закључак да леш покојног Ђорђа није био на том месту у време када су вршене претраге терена, већ да је лобања накнадно донета и ту остављена (24.07.2012 – Суд: Лобања дечака Ђорђа Андрејића накнадно је подметнута).

Иако је случај правноснажно окончан, медији се нису задовољили завршетком приче па су користили сваку нову информацију о госпођи Марини Андрејић да наставе да се баве њеним животом. У исто време када је објављено образложење пресуде Апелационог суда у Београду, сазнало се да је она у љубавној вези. Тако су Вечерње новости објавиле текст под насловом: *Марина Андрејић: Удаћу се, Љубиша ме теши* (24.07.2012). На сличан начин и у Блицу (25.07.2012) је објављен чланак (*Марина Андрејић у вези, планира да се поново уда*). У Вечерњим новостима је описан тадашњи физички изглед госпође Андрејић (*у лепој црној мајици, црним панталонама, распуштеном косом и благо нашминканим лицем*), уз констатацију да *није личила на жену која страшно пати*. Очигледно јој јавност строго суди због тога што уопште даје знаке живота након свега што се догодило. Тако да јој се, све што је поменуто, рачуна као „доказ“ кривице. То потврђују и коментари читалаца. Њен случај је такође добар пример и концепта социјалне кривице, јер без обзира на то што је с правне стране невина, друштвена осуђујућа пресуда јој вероватно никад неће бити укинута и трпеће све последице које из тога произилазе.

Подношење захтева за заштиту законитости од стране републичког јавног тужиоца поново је подстакло медијску причу о „кривици“ госпође Марине Андрејић (Вечерње новости, 16.04.2013 – *Кривица Марине Андрејић опет на тасу*). У тексту се наводи следеће:

Врховном касационом суду у Београду Републички јавни тужилац поднео је захтев за заштиту законитости против пресуде Апелационог суда, којом је Марина Андрејић (43) из Мајиловаца ослобођена кривице за убиство сина Ђорђа (13). Тиме је прихваћен захтев Вишег јавног тужилаштва у Пожаревцу, које и даље сматра да је Марина искључиви кривац за смрт дечака.

У међувремену је госпођа Марина Андрејић од државе тражила одштету од 140.000 евра због неоснованог боравка у притвору скоро две године (Блиц, 11.03.2013 – *Мајка ослобођена оптужби за убиство сина тражи 140.000 евра због неоснованог притвора*) али, колико се може закључити из штампе, позитиван одговор није добила.

Чињеница да тело дечака до данас није пронађено оставља простор разноразним медијским тумачењима:

Шта се заправо догодило Ђорђу 22. јула? Да ли је киднапован, или су га изгубљеног у шуми растргле дивље звери, или га је, ипак, убила мајка, или неко други, само су неке од верзија његове трагичне судбине (Блиц, 10.06.2013 – *Дечак којег су сви заборавили*).

Иако је госпођа Марина Андрејић правноснажно ослобођена, што значи да се више неће моћи поставити питање њене одговорности у кривичном поступку у складу с начелом *ne bis in idem*⁸⁰¹ (чл. 34 ст. 4 Устава, чл. 4 ЗКП-а) то неће спречити јавност, на првом месту медије, да наставе с нагађањима о томе шта се заиста догодило.

Последњи новински чланак (до момента писања овог рада) је објављен 22. јула 2015. године у Вечерњим новостима, тачно пет година од нестанка Ђорђа Андрејића. Наслов тог чланка је: *Нестанак Ђорђа још мистерија*, у којем се, између осталог, наводи:

⁸⁰¹ О начелу *ne bis in idem*: Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 78-85; Шкулић М., *op. cit.*, стр. 62-65; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 41-44; Радуловић Д., *Коментар Законика о кривичном поступку Црне Горе*, Подгорица, 2009, стр. 31.

Правосуђе и полиција одавно се више не баве овим случајем, пошто је Апелациони суд ослободио сумње за убиство његову мајку Марину (45), услед недостатка доказа.

Та реченица показује да у јавности постоји став по којем је ослобађајућа пресуда ставила тачку на случај Ђорђа Андрејића, уз нагласак на недостатак доказа, иако су многа питања остала без одговора. Они вероватно неће никада бити пронађени, јер полиција и јавно тужилаштво, потпомогнути медијима, створили су само једну медијску конструкцију одговорности за нестанак дечака. Једини који је био на „висини задатка“ односно стандарда правичног суђења јесте Апелациони суд у Београду.

ЗАКЉУЧАК

Бројни су и међусобно испреплетени чиниоци који утичу на однос медија и криминалитета, а то у значајној мери отежава свеобухватно и потпуно разматрање ове проблематике. Због тога је у овом раду истраживачки оквир обухватио неколико битних аспеката који по схватању аутора имају кључни утицај на настанак и развој односа између медија и криминалитета.

Основна хипотеза о доминантном утицају медија на разумевање криминалитета од стране обичних људи прво је теоријски постављена у првом делу рада да би уследила њена разрада и тестирање у истраживачком делу применом различитих метода и техника прикупљања и обраде података. У том смислу истражени су различити начини испољавања тог утицаја, медијски конструисана реалност криминалитета, морална паника и однос медија и кривичног судства.

Свако научно истраживање подразумева анализу дотадашњих теоријских достигнућа у одређеној области јер постављене научне хипотезе морају имати упориште у њима. Истраживање односа медија и криминалитета је подразумевало узимање у обзир појединих теорија насталих на различитим полазним тачкама. Свака од поменутих теорија пружила је делић сазнања неопходан да се у наставку сви проблематизовани аспекти односа медија и криминалитета размотре на адекватан начин. Анализа сваког од теоријских приступа који су у раду обрађени, и синтеза свега тога у заједнички именован теоријског сагледавања ове проблематике представљали су основ за бављење постављеним хипотезама.

Истраживање медијског утицаја на разумевање проблема криминалитета подразумевало је на првом месту бављење феноменом социјалног конструкционизма односно прецизније медијске конструкције криминалитета. У том контексту је аутор пошавши од хипотезе о претежно занемаривом утицају других извора сазнања о криминалитету указао на важност бављења основним карактеристикама медијске конструкције криминалитета. То је посебно важно уколико се прихвати став да је основни задатак медија да, обликовањем ставова људи о криминалитету и усмеравањем интересовања на криминалне афере, скрену пажњу јавности са одређених тема у вези с којима би се несметано

остварили одређени циљеви. У том смислу резултати истраживања ставова грађана показали су да су медији главни извор сазнања за скоро три четвртине грађана па самим тим постаје јасније колико је значајна и моћна позиција медија у савременом свету.

Потврђивање поменутих хипотеза предузето је у неколико корака што је подразумевало њихово даље прецизирање ради потпуније анализе. У том смислу је у истраживачком делу рада учињена њихова конкретизација како би на адекватан начин биле подвргнуте анализи. То је учињено применом анализе садржаја новинских текстова и телевизијских вести с једне стране, истраживањем ставова грађана путем упитника и ставова новинара путем фокус-групног интервјуа односно судија у форми полу-структурисаног интервјуа с друге стране уз допуну која је подразумевала анализу статистичких показатеља.

Резултати спроведеног истраживања су показали да медијско извештавање о криминалитету утиче у великој мери на разумевање криминалног феномена као таквог и појединих његових карактеристика од стране грађана. То је потврда одговорности медија за оно што напишу или прикажу. Међутим, бројке саме по себи не говоре довољно. Само пребројавање текстова посвећених насилничком криминалитету или утврђивање дужине прилога у телевизијским емисијама вести посвећених насиљу или корупцији не пружа поуздан основ за извођење закључака о карактеристикама медијског извештавања и утицају који остварује на јавно мњење. Оне добијају свој смисао тек кад се уклопе са резултатима испитивања грађана који су несумњиво указали на примат медија као извора сазнања о свим аспектима криминалног феномена. Кад се исти резултати понове неколико пута, кроз одговоре на повезана питања, онда се не може говорити о случајности већ одређеној правилности.

Основна хипотеза о медијској конструкцији криминалитета обухвата и питање медијског предимензионирања одређених облика криминалитета односно стварање погрешне слике о размерама и структури криминалитета у друштву. Добијени подаци несумњиво показују велику заинтересованост штампаних медија за насилнички криминалитет с обзиром да је отприлике половина свих објављених текстова о криминалитету посвећена теми насиља. Такав медијски приступ очигледно утиче на ставове и мишљења обичних људи при чему најбољу

потврду те хипотезе представљају одговори на питања из упитника која су грађани дали у вези са тим. Иако им недостаје виктимизацијско искуство у вези са насилничким кривичним делима под утицајем медијске слике проблема насиља у друштву грађани у високом проценту деле став о свеprisутности насиља и његовом континуираном расту. То указује и на недостатак критичког односа појединаца према информацијама које им се путем медија саопштавају.

Полазна претпоставка о различитом медијском представљању размера и структуре насилничког криминалитета у односу на званичне статистичке податке је само делимично могла бити потврђена. Чињеница да су статистички подаци по природи ствари увек масовнији у односу на бројке које се добијају анализом медијског садржаја онемогућава адекватно упоређивање те две ствари. Ипак, пронађен је простор за анализу који је подразумевао утврђивање трендова у медијском извештавању и њихово упоређивање са кретањем криминалитета према статистичким подацима. У том смислу уочено је да су медијско извештавање у посматраном периоду карактерисали периоди појачане заинтересованости за одређене аспекте насилничког криминалитета иако није постојало упориште у званичним подацима органа гоњења односно није било оправдано с обзиром на актуелно стање криминалитета у тој одређеној сфери. Посебно се манипулише подацима о криминалитету малолетника јер се уочава несразмера између бројки које медији истичу и статистичких података.

Анализа медијског извештавања је показала да се указивање на стални пораст криминалитета ретко аргументује на одговарајући начин, већ се селективним објављивањем података о стању криминалитета постиже жељени ефекат. Поред квантитативне анализе медијског извештавања за потпуно разумевање таквог медијског приступа било је неопходно учинити квалитативну анализу текстова у штампаним медијима како би се разоткрили специфични механизми медијске обраде догађаја. Такав приступ је омогућио да се боље сагледају типични обрасци у медијском извештавању а нарочито уоче стереотипи који доминирају у медијским представама. Таква медијска слика утиче на стварање погрешне перцепције грађана о различитим анализираним аспектима криминалитета на шта указују одговори на питања у оквиру упитника при чему су и интервјуисани новинари свесни одговорности медија односно истичу њихов

кључни допринос у неадекватном представљању проблема криминалитета код нас.

Иако је акценат стављен на медијску конструкцију насилничког криминалитета проблематизовано је и медијско извештавање о корупцији. Прелиминарно бављење медијском сликом корупције и полазне хипотезе изведене из таквог размишљања подвргнуте су анализи. С обзиром да се пошло од претпоставке да је медијско извештавање о корупцији пренаглашено у секторима као што су образовање, правосуђе или здравство требало је одговарајући медијски садржај подвргнути анализи како би се утврдила основаност таквог става. У том смислу несумњиво су резултати квантитативне анализе текстова у штампи потврдили такву полазну претпоставку с обзиром да се између једне четвртине и једне трећине свих текстова о криминалитету односе на корупцију у поменутих областима. Посебно треба истаћи и тенденцију штампаних медија да се тим темама баве и ван контекста неког актуелног случаја чиме се у јавности одржава став о алармантној ситуацији у вези са тим. Ипак, нешто другачији закључак је изведен кад је у питању извештавање телевизија о поменутих аспектима корупције с обзиром да је далеко мање простора посвећено тој теми ако се узме у обзир укупност телевизијског извештавања. Овде треба нагласити и чињеницу да се проблематизовање корупције лакше остварује у штампаној форми па и у томе треба тражити разлог постојања различитог приступа штампаних и електронских медија.

Хипотеза о занемаривању других облика корупције, пре свега у банкарском и привредном сектору односно у контексту криминалитета белог оковратника није могла бити подвргнута анализи на претходно поменут начин али се посредно може закључити да постоји мала заступљеност тог проблема, нарочито у штампаним медијима. У том смислу се потврђује претпоставка о значају истраживачког новинарства као модалитета новинарског бављења „скривеним“ облицима корупције с обзиром да у овом тренутку не постоје бољи начини продубљеног бављења том појавом која наноси велике штете како појединцима тако и друштву. То је постигнуто указивањем на поједине позитивне примере из новинарске праксе, чиме је потврђена појединачна хипотеза о

истраживачком новинарству као значајном средству у откривању криминалитета белог оковратника.

Посебно је истакнут утицај медијске слике криминалитета на сегмент његове контроле као и очекивања јавности у вези с тим. Аутор истиче да медији по правилу истичу ретрибутивни аспект контроле криминалитета, занемарујући при томе превентивни вид, о чему сведочи анализа медијског извештавања о томе с нагласком на садржину изјава политичара и других субјеката у вези с том проблематиком. Када се такви резултати анализе садржаја употпуне са сличним ставовима новинара о том питању а нарочито односом грађана према томе може се извести закључак о истинитости полазне претпоставке. У вези са тим најјаснију представу таквог јавног става представља околност да преко 80% грађана који су попуњавали упитник сматра да не треба чекати окончање кривичног поступка како би се предузеле одговарајуће мере против учинилаца кривичних дела која имају карактер педофилије већ да то треба учинити брзо након што се појави сумња. У сваком случају таква медијска конструкција сегмента контроле криминалитета утиче и на органе формалне социјалне контроле који своје поступање усклађују с тим очекивањима иако је већински став интервјуисаних судија да притисак јавности не утиче у значајној мери на њихов рад.

У циљу потврде основне хипотезе о утицају медијске конструкције на разумевање проблема криминалитета, нарочито у оквиру предимензионирања његове насилничке форме, требало је позабавити се и вестима као најчешћим механизмом који медији користе у преношењу информација јавности. Анализа извештавања штампаних медија показује доминацију вести о криминалитету, а у оквиру њих највише простора се посвећује насилничким кривичним делима. Ти резултати су употпуњени одговарајућим изјавама интервјуисаних новинара који су посебно истакли „свеprisутност“ теме насиља како међу насловним вестима у електронским и штампаним медијима, тако уопште и у односу на остале вести, при чему су указали на потребу публике да буде информисана о драматичним догађајима (што је закључак до којег долазе и теоретичари који се баве овом проблематиком).

Разумевање значаја вести у процесу медијске конструкције криминалитета подразумевало је анализу процеса „производње вести“, карактеристичном по

одређеним правилима избора догађаја који ће бити презентовани као вест и начину обликовања вести. Истакнут је положај новинара у том процесу који зависи од низа чинилаца, а један од најзначајнијих је утицај уредника и издавача или других субјеката који на директан или индиректан начин могу вршити притисак као вид цензуре која потом доводи до аутоцензуре. Потреба да се производња вести држи под највећом могућом контролом довела је до тога да су медијске организације установиле одређене критеријуме за избор вести како би се новинарима „олакшао“ посао приликом доношења одлука о томе шта ће бити вест. У том смислу анализирани претпоставке о значају процеса производње вести и правилима која у ту сврху служе потврдили су интервјуисани новинари чиме је глобална слика положаја новинара у данашње време конкретизована на примеру такве праксе код нас.

Теоријско разматрање моралне панике је предузето на свеобухватан начин у циљу потпуног сагледавања те проблематике. Полазећи од традиционалног оквира бављења том проблематиком стављен је акценат на новије приступе које бацају другачије светло на ову проблематику при чему могу да пруже значајан основ за дубље и свестраније проучавање тог феномена. Први такав приступ односи се на улогу дискурса у настанку моралне панике при чему је у раду с једне стране истакнута важност дискурса доминантних друштвених група а с друге значај својеврсног медијског дискурса који има извесну самосталност и чија се особеност заснива на правилима израде медијских извештаја. Првобитне верзије моралне панике заснивале су се на дискурсима који су истицали опасност од тзв. непријатеља друштва, док новије померају фокус с „негативаца“ на све „поштене грађане“ који су у сталној опасности да постану жртве. Утицај новијих моралних паника односно дискурса који се налазе у њиховој позадини узрокује све већу појаву страха од злочина што потврђују и резултати анкетирања грађана.

Други аспект бављења моралном паником подразумевао је разматрање њене социјалне функције. У раду је то сагледано пре свега у контексту улога коју различити друштвени чиниоци имају у настанку моралне панике. У том контексту је размотрено деловање моралних активиста као и представника органа формалне социјалне контроле. С обзиром да су изражени различити ставови у погледу улоге моралних активиста у настанку моралне панике анализом тих приступа указано је

на ситуације када морални активисти могу имати пресудну улогу у стварању моралне панике. Органи формалне социјалне контроле могу имати активну или пасивну улогу у настанку моралне панике, с тим да је њихова пасивна позиција далеко чешћа у том процесу. Анализа медијског извештавања показује да полиција најчешће учествује у стварању моралне панике, а да су судови најмање присутни у том контексту што произилази из одговарајућег положаја који имају различити органи формалне социјалне контроле. Истраживање улоге органа формалне контроле у настанку моралне панике заокружено је ставовима интервјуисаних новинара и судија у вези с тим питањем. Наиме и једни и други су недвосмислено указали на постојање такве праксе код нас при чему су судије указале на одговорност других субјеката у ланцу гоњења што је нешто што се често превиђа у јавности. На тај начин је потврђена полазна претпоставка.

Социјална функција моралне панике анализирана је и у контексту друштва ризика које у научном бављењу моралном паником још увек није у довољној мери размотрено при чему је у раду указано на значај будућег темељнијег бављења том темом. Под утицајем медијског извештавања, људи имају склоност да преувеличавају многе опасности у вези с криминалитетом што често води појави страхова, а све то погодује и настанку моралне панике. С тим у вези, у раду је указано на феномен културе страха који доминира у модерно доба и утиче на свакодневни живот људи. Ауторово мишљење је да проучавање страха од злочина у контексту медијског извештавања има изузетну важност, па би овој материји ваљало посветити више пажње у будућим истраживањима.

Медијско представљање криминалитета као ризика је израз манипулације моћних. Усредсређеност јавности на ризик од криминалитета скреће пажњу с многих других актуелних тема које представљају много већи разлог за забринутост. Указано је на проблем субјективне перцепције ризика појединаца у савременом друштву која значајно одступа од стварне опасности. У том смислу је истакнута улога медија у потпуном и непристрасном обавештавању јавности о стању криминалитета која мора да буде потпомогнута активностима представника органа задужених за сузбијање криминалитета, али и научника у складу с идејом криминологије производње вести. Анализа одговора грађана указује на одсуство објективног сагледавања ризика од криминалитета.

Специфичан аспект социјалне функције моралне панике је процес појачавања девијације (криминалитета). У том смислу у раду се анализира проблематика примарне и секундарне девијације, а затим и спирала појачавања девијације која показује детаљно како се тај процес одвија. С обзиром на кључну улогу медија у томе, у раду је указано на последице које стварање моралне панике има на лица која су означена као криминалци. С друге стране, стереотипно представљање учинилаца кривичних дела је уобичајено у медијском извештавању о криминалитету и у великој мери утиче на перцепцију обичних људи, као и на поступање припадника органа формалне социјалне контроле.

Теоријске поставке о моралној паници разрађене су путем квалитативне анализе начина на који поједини штампани медији у Србији извештавају о појединим облицима насилничког криминалитета. Поменути истраживачки приступ је употпуњен ставовима новинара о тим питањима како би се добила свеобухватна слика те појаве. Такође од великог значаја за потпуно разумевање моралне панике су и резултати истраживања ставова грађана који су својим одговорима потврдили полазне претпоставке о постојању моралне панике у вези са издвојеним облицима насилничког криминалитета и утицају стереотипних представа учинилаца и жртава одређених кривичних дела на разумевање тих феномена.

Основу за сагледавање конкретних манифестација моралне панике представља проблематика крволочног злочинца или предатора, сагледана у светлу стереотипног представљања тог феномена. Иако најређи, предаторски злочини су најинтересантнији при чему се предимензионираним извештавањем медија о таквим злочинима и њиховим учиниоцима ствара погрешна перцепција у јавности о томе. У циљу потврде таквог става аутор је указао на поједине примере медијског извештавања о томе.

Анализом медијског извештавања о насиљу о породици указано је на обрасце по којима се у јавности представља тај облик криминалитета, а који подразумевају изношење алармантних података и стереотипно представљање мушкараца као насилника и жена и деце као жртава. На тај начин је потврђена полазна појединачна претпоставка о моралној паници у вези с насиљем у

породици. У том смислу указано је на постојање многобројних заблуда у вези с традиционалним виђењем улога чланова породице.

У раду је истражена и морална паника у вези са силовањем. Полазна претпоставка о медијској слици силовања као конструкцији насталој на многобројним митовима и заблудама потврђена је истицањем теоријских радова на ту тему, као и анализом писања штампаних медија о томе. На основу тога аутор закључује да медији стереотипно представљају и учиниоце и жртве. Медији највише извештавају о случајевима силовања у којима је непознат учинилац и нема никаквог доприноса жртве кривичног дела, иако су статистички гледано такви случајеви силовања најређи. Силоватељ се стереотипно представља као неко ко је жртви непознат и који је изненада напада. С друге стране занемарују се чешћи облици силовања која чине особе познате жртвама.

Морална паника у вези с педофилијом представља вероватно најинтезивнији вид реакције јавности с обзиром на чињеницу да су жртве деца. Истакнут је проблем предимензионарања феномена педофилије који се нарочито тиче аспекта учиниоца јер медијски извештаји инсистирају на опасности која деца прети од странаца. С обзиром да ништа не говори у прилог стварног пораста педофилије, створена паника може имати само негативан ефекат попут неоснованих оптужби а у прилог томе су и резултати истраживања који показују да три четвртине грађана сматра да је педофилија у порасту. Анализа медијског извештавања је показала и да медији занемарују чешће случајеве педофилије које чине особе блиске деци.

На крају је размотрена морална паника у вези с малолетничком делинквенцијом у ширем смислу. Полазна претпоставка о површном медијском сагледавању тог проблема који доводи до стварања стереотипа младих насилника размотрена је кроз анализу текстова који приказују младе у негативном контексту истичући њихово проблематично понашање при чему то само продубљује проблем и доприноси настанку спирале девијације. Медији посебно посвећују пажњу тзв. вршњачком насиљу, а нарочито оном које се дешава у школама из чега произилази закључак о школама као несигурним зонама. Неуједначеност статистике и медијске заинтересованости употпуњено размишљањима грађана о томе доприноси одржавању и појачавању моралне панике.

Однос медија и кривичног судства је последња тема која је размотрена у раду. Заинтересованост медија за криминалитет испољава се и у виду извештавања о актуелним кривичним поступцима односно о раду кривичних судова уопште. Анализирана су два аспекта односа медија и кривичног судства. Први се тиче медијске слике судова, а други се односи на проблематику медијског извештавања у току трајања кривичних поступака што отвара низ питања, од којих је посебна пажња посвећена слободи медијског изражавања и повреди претпоставке невиности.

Полазне претпоставке о медијској слици судова подвргнуте су тестирању с једне стране путем анализе одговарајућих медијских садржаја да би ти подаци били употпуњени ставовима судија, затим новинара као и грађана.

Корумпираност судства се често помиње у медијским извештајима о раду судова што утиче на став јавности по том питању. Незадовољство јавности донетим пресудама испољава се кроз медијске приче о корумпираности судија чиме се замагљују стварни проблеми. Резултати анкетирања грађана показују да висок проценат грађана има став о раширености корупције у правосуђу иако сами немају такво искуство. С друге стране став судија је да јавност предимензионирано перципира тај проблем иако признају присутност те појаве. Што се тиче казнене политике судова у јавности доминира став о њеној благодати и потреби да се она поштри. Такав став подржавају и грађани насупрот судија које су изразиле неслагање с тим. Слични закључци се могу извести и у вези са сликом спорих судова пре свега у контексту застарелости кривичног гоњења. У том смислу посебно треба истаћи незадовољство судија због сталног јавног занемаривања доприноса других актера кривичног гоњења. На крају кад је у питању утицај политике на рад судова иако јавност сматра да постоје чести притисци у том смислу, већина судија истиче да то није случај.

Други аспект односа медија и судства који је анализиран у раду тиче се проблематике медијског извештавања у току кривичног поступка. Полазна премиса од које је аутор кренуо у истраживање овог аспекта тиче се утицаја медија на рад судова. Наиме, приликом извештавања о неком кривичном догађају износе се различита мишљења у току предистражног и кривичног поступка, што отвара питање односа слободе медијског изражавања и претпоставке невиности.

У том смислу је кроз анализу упоредних и домаћих решења у вези с границама слободе изражавања у различитим фазама поступка аутор покушао да укаже на могуће начине регулисања те проблематике како би се задовољили интереси медијских организација, али и пружила заштита адекватном функционисању система кривичног правосуђа.

Анализа извештавања медија о појединим случајевима потврдила је полазну претпоставку о повезаности неадекватног медијског извештавања током кривичног поступка и повреде претпоставке невиности. С тим у вези може се закључити да медијска повреда претпоставке невиности, поред могућег недозвољеног утицаја на судове у погледу доношења одлуке, доводи до стигматизације и етикетирања лица која су медији пре времена прогласили кривим, и у складу с концептом фактичке кривице производи последице сличне онима као да је то лице осуђено. До таквог закључка је аутор дошао на основу анализе писања штампе и с обзиром на ставове новинара и судија које су изразили по том питању.

Без обзира на често кршење претпоставке невиности од стране медија у раду је указано на значај слободе медијског изражавања која представља једну од најзначајнијих тековина модерних демократских друштва. У циљу пружања одговора на питање адекватне сразмере у заштити оба принципа анализирана је пракса Европског суда за људска права. На основу тога је закључено да слобода медијског изражавања ужива значајну заштиту Европског суда уколико се посматра ван контекста претпоставке невиности. Нешто другачији закључак се може извести када се слобода медијског изражавања разматра у односу на претпоставку невиности, јер се начелно може уочити једнак третман ова два принципа. У крајњој линији, на судовима сваке државе понаособ је да успоставе баланс како ниједан од та два принципа не би био доведен у питање.

Последњи анализирани аспект медијског извештавања у току кривичног поступка тиче се проблематике медијских суђења и ефеката који се производе на тај начин у односу на неке будуће случајеве. Праћењем медијског извештавања у таквим случајевима могу се препознати образци који се понављају у другим поступцима. Аутор посебно истиче проблем детаљног извештавања о догађају који је предмет медијског суђења, а то значи од тренутка сазнања за извршење

кривичног дела, па до његовог судског разрешења без обзира о каквом исходу је реч. У том смислу је коришћена студија случаја као посебна истраживачка техника како би била приказана повезаност медијских суђења и поменутих феномена осуде пре пресуде и социјалне кривице. Анализа конкретног медијског извештавања у случају госпође Марине Андрејић јасно је показала снагу и трајност тих ефеката што представља правило када су такви случајеви у питању. Због тога је важно бавити се истраживањем ефеката медијских суђења како би се што више указало на штетност такве медијске праксе и у крајњем циљу утицало на то да она постане изузетак а не правило.

На крају је указано на ехо ефекат који подразумева поштравање казнене политике судова подстакнуто одлукама донетим у поступцима који су покривени медијским суђењем. У том смислу је анализиран утицај медијског извештавања на казнену политику судова, а нарочито медијски садржаји у којима се испољавају захтеви ретрибутивно оријентисане јавности за поштравањем казнене политике у области насилничког криминалитета. Резултати спроведене анализе потврдили су полазне претпоставке у вези с тим.

У овом раду су отворена многа питања у вези с односом медија и криминалитета која су обрађивана у страниј литератури, али која нису била предмет истраживања код нас. Аутор је на њих понудио одређени одговор који не мора нужно да буде једини могући. Наиме, бројни аргументи који су наведени у прилог одређеног става који се заступа у овом раду имају за циљ не само да изразе виђење ове проблематике од стране писца ових редова, већ и да отворе озбиљну расправу о сложеној проблематици која је била предмет ове дисертације. Аутор је уверен да ће ово дело представљати добру полазну основу за то.

ЛИТЕРАТУРА

- Aaronson, D. E. and Patterson, S. M.** /2013/: Modernizing the Jury Instruction in the Age of Social Media, *Criminal Justice*;
- Abondo, M. et Le Gueut, M.** /2010/: Maladie mentale et crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Aiello, M. F.** /2014/: Policing the masculine frontier: Cultural criminological analysis of the gendered performance of policing, *Crime Media Culture*, Vol. 10, No. 1;
- Алексић, Ж. и Шкулић, М.** /2002/: *Криминалистика*, Београд;
- Altheide, L. D.** /1996/: *Qualitative Media Analysis*, London;
- Anderson, S. and Howard, G. J.** /1994/: Crime, Criminal Justice, and Popular Culture, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 5, No. 1;
- Andrews, J. A. and Hirst, M.** /1992/: *Criminal Evidence*, London;
- Антонић, Д.** (et al.) /2001/: *Корупција у Србији*, Београд;
- Arden, Lady Justice** /2012/: Media intrusion and human rights: striking the balance, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Бајовић, В.** /2008/: Претпоставка невиности и слобода штампе, *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/1;
- Бајовић, В.** /2009/: *Споразум о признању кривице-упоредно-правни приказ*, Београд;
- Barak, G.** /1994a/: *Media, Society, and Criminology* in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Barak, G.** /1994b/: *Newsmaking Criminology: Reflections on the Media, Intellectuals, and Crime*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Barak, G.** /2013/: *Велике финансијске преваре на Волстриту*, CRIMEN (преводио Бајовић В.), бр. 1;
- Barkan, E. S.** /2009/: *Criminology: A Sociological Understanding*, New Jersey;
- Barkow, R. E.** /2005/: Administering Crime, *UCLA Law Review*;

- Barnhart, B.** /2012/: Justice Stevens and the News Media: An Exercise in Exposition, *Northwestern University Law Review*, Vol. 106, No. 2;
- Barrett, J.** /2011/: Open Justice or Open Season? Developments in Judicial Engagement with New Media, *Queensland U. Tech. L. & Just. J.*, Vol. 11, No. 1;
- Battersby, E. and Robinson, W. G.** /2012/: Paradise Lost: Media in Injustice and Injustice in Media, *Seton Hall Journal of Sports and Entertainment Law*, Vol. 22;
- Беговић, Б.** /2007/: *Економска анализа корупције*, Београд;
- Беговић, Б.** /2015/: *Економска анализа генералне превенције*, Београд;
- Бек, У.** /2011/: *Светско ризично друштво: у потрази за изгубљеном сигурношћу (Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2007, преводилац: Глишовић Љ.)*, Нови Сад;
- Bennett, S. C.** /2013/: Ethical Limitation on Informal Discovery of Social Media Information, *American Journal of Trial Advocacy*, Vol. 36;
- Best, J. and Hutchinson, M. M.** /2006/: *The Gang Initiation Rite as a Motif in Contemporary Crime Discourse*, in: W. Potter W. G. and Kappeler E. V. (ed.): *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Waveland Press, Illinois;
- Beuens, K.** /2010/: La diversité ethnique et le système pénal en Belgique, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Blackham, A. and Williams, G.** /2013/: Australian Courts and Social Media, *Alternative Law Journal*, Vol. 38, No. 3;
- Boyle, K.** /2005/: *Media and Violence: Gendering the Debates*, London;
- Бригс, А. и Берк, П.** /2006/: *Друштвена историја медија: од Гутенберга до Интернета (A Social History of the Media, 2005, преводилац Поповић Ј.)*, Београд;
- Brochu, S.** /2010/: La consommation de produits stupéfiants et le passage à l'acte délinquant, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Burchfield, K., Sample, L. L. and Lytle, R.** /2014/: *Public Interest in Sex Offenders: A Perpetual Panic?*, in: *Criminology, Criminal Justice Law, & Society*, Volume 15, Issue 3;
- Capers, B.** /2013/: *Crime, Surveillance, and Communities*, in: *Fordham Urb. L.I.*, Vol. XV;

- Carey, P., Armstrong, N., Lamont D. and Quartermaine, J.** /2010/: *Media Law*, London;
- Cario, R.** /2010a/: Les victimes et le crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Cario, R.** /2010b/: La justice restaurative et les victimes, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Carrabine, E., Cox, P., Lee, M., Plummer, K. and South, N.** /2009/: *Criminology: A Sociological Introduction*, London;
- Case, S. and Haines, K.** /2010/: Constructions, causes, risk factors and explanations, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Chermak, S.** /1994a/: *Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News*, in: Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Chermak, S.** /1994b/: *Body count news: How crime is presented in the news media*, *Justice Quarterly*, Vol. 11, No. 4;
- Chermak, S., McGarrell, E., and Gruenewald, J.** /2006/: *Media coverage of police misconduct and attitudes toward misconduct police*, *Policing An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 29, No. 2;
- Clarke, L. and Chess, C.** /2008/: *Elites and Panic: More to Fear than Fear Itself*, *Social Forces*, 87(2);
- Clavier, S. and Ghaoui, El L.** /2010/: *Marketing War Policies: The Role of the Media in Constructing Legitimacy*, *KAN. J.L. & PUB. POL 'Y*, Vol. XIX: 2
- Cohen, S.** /1972/: *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, Oxford;
- Cohen, S.** /2011/: *Whose side were we on? The undeclared politics of moral panic theory*, *Crime Media Culture*, London, 7(3);
- Cook, J. P., Gottfredson, C. D., and Na, C.** /2010/: *School Crime Control and Prevention*, *Crime & Justice*;
- Costa J.-P.** /2012/: La liberté d'expression des juges de la Cour européenne des droits de l'homme, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;

- Coyle, J. M.** /2010/: Delineating the „Evil“ „Criminal“ Other, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Creegan, E.** /2012/: *National Security Crime*, *Harvard National Security Journal*, Vol. 3;
- Critcher, C.** /2011/: *For a political economy of moral panics*, *Crime Media Culture*, London, 7(3);
- Crow, I. and Semmens, N.** /2008/: *Researching Criminology*, UK;
- Cuijpers, C. and Кнаар, van der M. L.** /2010/: Cyberpaedophilia, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Ћирић, Ј.** /2000/: *Ванправни утицаји на казнену политику судова*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд;
- Ћирић, Ј.** /2012/: *Егземпларно кажњавање*, *CRIMEN*, бр. 1;
- Ћирић, Ј.** /2014/: Неуједначеност казнене политике судова, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука;
- Дамашка, М.** /2004/: Напомене о споразумима у казненом поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, Вол. 11, бр. 1;
- Dantinne, M.** /2010/: Les principaux courants de pensée en criminologie, in: Herzog-Evans (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol.1;
- David, M., Rohloff, A. Petley, J. and Hughes, J.** /2011/: *The idea of moral panic – ten dimensions of dispute*, *Crime Media Culture*, London, 7 (3);
- Davidson, C. J.** /2008/: *Child sexual abuse – Media representations and government reactions*, Routledge;
- Dawson, D.** /1987/: Judges and the Media, *UNSW Law Review*, Vol. 10;
- Де Берг, Х. (ed.)** /2000/: *Истраживачко новинарство: Контекст и пракса (Investigative Journalism: Context and Practice*, Routledge, 2007, преводиоци Трајковић Ђ., Петровић Ј. и Пашћановић Л.), Београд;
- Dijk, van J.** /2010a/: Revisiting the `dark number of crime`, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Dijk, van J.** /2010b/: The International Crime Victims Survey, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;

- Dowler, K., Fleming, T. et Muzzati, L. S.** /2006/: *La construction sociale du crime: les medias, le crime et la culture populaire, Revue canadienne de criminologie et de justice penale;*
- Doyle, A.** /2006/: *How Not to Think about Crime in the Media, Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice;*
- Ђокић, И.** /2015/: *Субјективни елементи кривичног дела у енглеском праву* (Докторска дисертација), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд;
- Ђурђевић, З.** /2004/: *Одлука о казни – казненопроцесна питања, Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Вол. 11, бр. 2, Загреб;
- Eames, J. G.** /2006/: *The Media and the Judiciary, HCQR*, Vol. 2, No. 2;
- Early, L.** /2012/: *Article 10: issues of fairness, proof and evidence, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza;*
- Entman, R. M. and Gross, K. A.** /2008/: *Race to Judgement: Stereotyping Media and Criminal Defendants, Law and Contemporary Problems*, Vol. 71;
- Ericson, R. V.** /1991/: *Mass Media, Crime, Law, and Justice, The British Journal of Criminology*, Vol. 31, No. 3;
- Ericson, R. V.** /1994/: *The Decline of Innocence, U. B. C. Law Review*, Vol. 28, No. 2;
- Eschholz, S.** /1997/: *The Media and Fear of Crime: A Survey of the Research, University of Florida Journal of Law and Public Policy*, Vol. 9;
- Evans, C. J.** /2015/: *A Criminal Justice System Without Justice: The News Media, Sports Media, & Rap's Influence on Racial Crime Disparities, Race & Social Justice Law Review*, University of Miami;
- Ferrell, J., Hayward, K. and Young, J.** /2008/: *Cultural Criminology*, London;
- Filler, M. D.** /2003/: *Terrorism, Panic and Pedophilia, Virginia Journal of Social Policy & the Law*, Vol. 10, No. 3;
- Findley, K. A.** /2008/: *Toward a New Paradigm of Criminal Justice: How the Innocence Movement Merges Crime Control and Due Process, Texas Tech Law Review*, Vol. 41;
- Findley, K. A.** /2010/2011/: *Defining Innocence, Albany Law Review*, Vol. 74, No. 3;
- Findley, K. A.** /2013/: *Judicial Gatekeeping of Suspect Evidence: Due Process and Evidentiary Rules in the Age of Innocence, Georgia Law Review*, Vol. 47;

Forcese, S. and Roach, K. /2015/: Criminalizing Terrorist Babble: Canada's Dubious New Terrorist Speech Crime, *Alberta Law Review*, Vol. 53, No. 1;

Fortuna Cimino, E., Makar, Z. and Novak, N. /2014/: Charm City Televised & Dehumanized: How CCTV Bail Reviews Violate Due Process, *University of Baltimore Law Forum*, Vol. 44, No. 2;

Fortunato, S. J. /2005/: Judges, Racism, and the Problem of Actual Innocence, *Maine Law Review*, Vol. 57, No. 2;

Fox, A. J., and Levin, J. /2012/: *Extreme killing: understanding serial and mass murder*, Los Angeles;

Фуко, М. /2007/: *Поредак дискурса (L'ordre du discours*, Paris, 1970, преводаилац: Аничич Д.), Београд;

Фуко, М. /2013/: *Историја лудила у доба класицизма (Histoire de la folie à l'âge classique*, 1994, преводаилац: Стакић Ј.), Нови Сад;

Garland, D. /2001/: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Chicago;

Gest, T. /2003/: Indictment & Trial of Media's Crime Coverage, *JJIS*, Vol. 2;

Goldsmith Kasinsky, R. /1994/: *Patrolling the facts: Media, Cops, and Crime*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, New York;

Goode, E., and Ben-Yehuda, N. /2006/: *Enter Moral Panics*, in: Potter W. Gary and Kappeler E. V., (eds.), *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Second Edition;

Goode, E. and Ben-Yehuda, N. /2009/: *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, UK ;

Goodman, D. M. /2014/: *Shame, Angry Judges, and the Social Media Effect*, *Catholic University Law Review*, Vol. 63;

Gotell, L. /2001-2002/: Inverting Image and Reality: *R.v. Sharpe* and the Moral Panic Around Child Pornography, *FORUM Constitutionel*;

Gray, S. E. /2003/: *The Media – Don't Believe the Hype*, *Stanford Law & Policy Review*, Vol. 14, No. 1;

Graziano, L., Schuck, A. and Martin, C. /2010/: *Police Misconduct, Media Coverage and Public Perceptions of Racial Profiling: An Experiment*, *Justice Quarterly*, Vol. 27, No. 1;

- Grealy, L.** /2014/: *Menacing Dennis: Representing 'Australia's most hated man' and popular protests for policy change*, *Crime, Media, Culture*, Vol. 10, No. 1;
- Greek, E. C.** /1994/: *Becoming a Media Criminologist: Is „Newsmaking Criminology“ Possible?*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Greer, C. and Reiner, R.** /2012/: *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, in Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford;
- Грубач, М. и Васиљевић, Т.** /2014/: *Коментар Законика о кривичном поступку*, тринаесто издање – према Законика из 2011. године, Београд;
- Gruber, A.** /2007/: *The Feminist War on Crime*, *Iowa Law Review*;
- Guay, J.-P. et Fredette, C.** /2010/: *Le phénomène des gangs de rue: une perspective nord-américaine*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Hagan, E. F.** /2008/: *Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior*, Los Angeles;
- Hammarberg, T.** /2012/: *Media freedom and human rights in Europe*, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Haney, C.** /2009/: *Media Criminology and the Death Penalty*, *DePaul Law Review*, Vol. 58;
- Harawa, D. S.** /2014/: *Social Media Thoughtcrimes*, *Pace Law Review*, Vol. 35, No. 1;
- Harris, S. D.** /2004/: *Innocence and The Sopranos*, *New York Law School Law Review*, Vol. 49;
- Hastie, W. H.** /1973/: *Judicial Role and Judicial Image*, *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 121, No. 5;
- Hayward, K. J. and Presdee, M.** /2010/: *Framing Crime: Cultural Criminology and the Image*, Abingdon;
- Herzog-Evans, M.** /2010/: *Corporal punishment against children: legal aspects*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Hirvelä, P.** /2012/: *Media professionals and penalties for defamation*, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;

- Hough, M., and Roberts, V. J.** /2012/: *Public opinion, Crime, and Criminal Justice*, in: Maguire M., Morgan R. i Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford;
- Howitt, D.** /1998/: *Crime, the Media and the Law*, UK-Chichester;
- Hughes, E.** /2011/: Innocence Unmodified, *North Carolina Law Review*, Vol. 89;
- Игњатовић, Ђ.** /2004/: *Митологија злочина*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, бр.1 и 2;
- Игњатовић, Ђ.** /2009а/: *Методологија истраживања криминалитета*, Београд;
- Игњатовић, Ђ.** /2009б/: *Теорије у криминологији*, Београд;
- Игњатовић, Ђ. и Симеуновић-Патић, Б.** /2011/: *Виктимологија*, Београд;
- Игњатовић, Ђ.** /2012/: Серијска убиства, in: *Ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1-2;
- Игњатовић, Ђ.** /2014/: *Право извршења кривичних санкција*, Београд;
- Игњатовић, Ђ.** /2015/: *Криминологија*, Београд;
- Илић, А.** /2011/: *Злоупотреба опојних дрога – инкриминација versus виктимизација*“, Европски стандарди и национална кривична законодавства, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд;
- Илић, А.** /2012/: Кућни затвор: самостална санкција или нови модел извршења затворске казне, in: Станко Бејатовић (уред.), *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспект)*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2005/: Положај и улога полиције у претходном кривичном поступку, in: Бејатовић, С и Бановић Б. (уред.), *Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија*, Београд;
- Илић, Г. П., Мајић, М. и Николић, Б.** /2006/: *Коментар Закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку: са упоредноправним прегледом и мерама процесне заштите*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2011/: Држава versus криминалитет и стандарди људских права, in: Крон Л. (приредила), *Криминал и државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2012/: Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, 2012/2;

- Илић, Г. П.** /2013/: Утицај праксе Уставног суда Србије на стандарде људских права у кривичном поступку, *in*: Ненадић Б. М. (прир.), *Улога и значај Уставног суда у очувању владавине права*, Београд;
- Илић, Г. П. (et al.)** /2015/: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2015/: Значај посебних доказних радљи у откривању и доказивању коруптивних кривичних дела, *in*: Илић П. Г. (прир.), *Корупција – основни појмови и механизми за борбу*, Београд;
- Jacobs, J. B and Henry, J. S.** /1996/: *The Social Construction of a Hate Crime Epidemic*, *The Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol. 86, No. 2;
- Јакшић, А.** /2006/: *Европска конвенција о људским правима: коментар*, Београд;
- Jenkins, P.** /1994/: „*The Ice Age*“ *The Social Construction of a Drug Panic*, *Justice Quarterly*, Vol. 11, No. 1;
- Jenks, C.** /2011/: *The context of an emergent and enduring concept*, *Crime Media Culture*, London, 7(3);
- Jewkes, Y.** /2004/: *Media and Crime*, London;
- Johnson, E. A.** /2012/: Rethinking the Presumption of Mens Rea, *Wake Forest Law Review*, Vol. 47;
- Johnson, L.** /2014/: Media, Politics and Criminalisation: An Increasingly Problematic Relationship, *North East Law Review*;
- Joy, P. A. and McMunigal, K. C.** /2011/: The Ethics of Talking to the Media, *Criminal Justice*;
- Kidd-Hewitt, D.** /1995/: *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, (превод дела: *Crime and the Media: a criminological perspective*, Лондон, преводилац Илић А.) *in*: Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд;
- Kim, J.** /2010/: A Study on the Regulation of News Reporting on Sexual Crime, *Korea University Law Review*, Vol. 8;
- Koenraadt, F.** /2010a/: The Relative Position of Crime, *in*: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Koenraadt, F.** /2010b/: Sexual Homicide, *in*: Herzog-Evans, M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Kohm, S. A., Waid-Lindberg, C. A., Weinrath, M., Shelley O'Connor, T. and Dopps, R. R.** /2012/: *The Impact of Media on Fear of Crime among University*

Students: A Cross-National Comparison, Revue canadienne de criminologie et de justice penale;

Koops, B.- J. /2010/: The Internet and its Opportunities for Cybercrime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Kopel, D. B. /1993/: The „Assault Weapon“ Panic, *Journal on Firearms and Public Policy*, Vol. 5;

Korsell, L. and Larsson, P. /2011/: *Organized Crime the Nordic Way*, *Crime & Justice*, University of Chicago;

Kosloski, A. /2010/: Violent Offenders, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;

Костић, М. /2012/: Мас медији, социјална контрола и криминалитет, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*;

Lackey, M. E. and Minta, J. P. /2014/: The Ethics of Disguised Identity in Social Media, *Alb. L. J. Sci. & Tech.*, Vol. 24, No. 3;

Leach, P. /2012/: Phone-hacking, the famous and a free media – balancing freedom of the press and privacy, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;

Leben, S. /2011/: Ten Tips for Judges Dealing with the Media, *Court Review*, Vol. 47;

Lee, T. V. /2011/: Media Products as Law: The Mass Media as Enforcers and Sources of Law in China, *The Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 39, No. 2;

Лемич, Д. /2007/: *Деца и телевизија: глобална перспектива (Children and Television: A Global Perspective*, 2008., преводилац Ивањи М.), Београд;

Lemond, M., Justice and the media, in: **Delmas-Marty, M. and Spencer, R. J. (eds.)** /2002/: *European Criminal Procedures*, Cambridge;

Leun van der, J. /2010/: Immigration, Crime and Criminal Justice Systems, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Levine, L., Siegel, N. E. and Bead, J. M. /2010/2011/: Handcuffing the Press: First Amendment Limitations on the Reach of Criminal Statutes as Applied to the Media, *New York Law School Law Review*, Vol. 55;

Levinson, J. D. /2009/: Race, Death and the Complicitous Mind, *DePaul Law Review*, Vol. 58;

Lewis, C. /2013/: The Truth about Crime Statistics, *The Police Journal*, Vol. 86;

- Liebman, B. L.** /2011/: The Media and the Courts: Towards Competitive Supervision, *The China Quarterly*;
- Лич, Ф.** /2007/: *Обраћање Европском суду за људска права, (Taking a case to the European Court of Human Rights 2nd Edition, 2005.*, преводиоци: Краљевић Д. и Обрадовић Б.), Београд;
- Lofquist, S. W.** /1997/: *Constructing "Crime": Media Coverage of Individual and Organizational Wrongdoing, Justice Quarterly*, Vol. 45, No. 2;
- Лоример, Р.** /1998/: *Масовне комуникације: компаративни увод, (Mass Communication: A comparative introduction, Manchester, преводилац Бабић З.)* Београд;
- Lord Matravers** /2012/: Responsible journalism and the common law, *in: Casadevall J (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Lord, Neuberger** /2012/: Where angels fear to tread, *in: Casadevall J. (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Lyon, A. D.** /2011/: Criminal Coverage: News Media, Legal Commentary, and the Crucible of the Presumption of Innocence, *Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 1, No. 4;
- Lyon, R.** /2009/: *Media, Race, Crime and Punishment: Re-Framing Stereotypes in Crime and Human Right Issues, Depaul Law Review*, Vol. 58;
- MacKenzie, B.** /2012/: Extrajudicial Speech: Judicial Ethics in the New Media Age, *Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 2, Issue 2;
- Mahoney, P.** /2012/: Free speech of civil servants and other public employees, *in: Casadevall J (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Мајић, М.** /2007/: *Корупција у правосудју, in Илић П., Г. (ур.) Корупција: основни појмови и механизми за борбу, Београд*;
- Marsh, I. and Melville, G.** /2009/: *Crime, Justice and The Media*, London;
- Maruel, O.** /2010/: Abolitionist countries, *in: Herzog-Evans M. (ed.), Transnational Criminology Manual, Nijmegen*, Vol. 1;
- Mbanzoulou, P.** /2010/: La dangerosité, *in: Herzog-Evans M. (ed.), Transnational Criminology Manual, Nijmegen*, Vol. 1;

- McCombs, M., Holbert, L. R., Kioussis, S. and Wanta W.,** /2011/: *The News and Public Opinion-Media Effects on Civic Life*, Cambridge;
- McMullan, L. J.** /2006/: *News, Truth, and the Recognition of the Corporate Crime*, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*;
- Meadow, G. R.** /2009/: *Political Violence and the Media*, *Marquette Law Review*;
- Мек Квин, Д.** /2000/: *Телевизија (Television, 1998*, преводацац: Ђорђевић М.), Београд;
- Melzer, A.** /2010/: Happ C. and Steffgen G., Violence for the Masses: The Impact of Violence in Entertainment Media, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Meringolo, J. C.** /2010/2011/: The Media, the Jury, and the High-Profile Defendant: A Defense Perspective on the Media Circus, *New York Law School Law Review*, Vol. 55;
- Mole, N.** /2012/: The importance of the Court's case-law in Central and Eastern Europe, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Montet, L.** /2010/: Serial Killers, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Moore, L. R.** /2008/: *Media Law and Ethics: A Casebook*, London;
- Moriearty, L. P.** /2010/: *Framing Justice: Media, Bias, and Legal Decisionmaking*, *Maryland Law Review*, Vol. 69;
- Mucchielli, L.** /2008/: *Једно насиљне друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас (II део) (Une societe plus violente? Une analyse socio-historique des violences interpersonnelles en France, des annees 1970 a nos jours* in: *Déviante et Société*, Paris, 32/2; преводацац Илић Г. П.), *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/2;
- Мур, Ц.** /2007/: „Енглески правни оквир за истраживачко новинарство“, у зборнику: *Истраживачко новинарство* (приредио: Хјуго Де Берг) (превод дела: *Investigative Journalism*, Routledge, 2000, преводиоци: Ђорђе Трајковић, Јелена Петровић и Лазар Пашћановић), Београд;
- Muraskin, R., Domash, Feuer S.** /2007/: *Crime and the Media: headlines versus reality*, New Jersey;

- Muschert, W. G.** /2010/: School Shooting, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Myjer, E.** /2012/: About court jesters: Freedom of expression and duties and responsibilities of journalists, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Nelken, D.** /2012/: White-Collar and Corporate Crime, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford;
- Nelson, A. and Nelson, J.** /2013/: The Crime That Pays? The Canadian Print Media's Construction of Art Fraud, 1978-2012, *Journal of Art Crime*, Vol. 10;
- Nesson, C. R. and Koblenz, A. D.** /1981/: The Image of Justice: *Chandler v. Florida*, *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*, Vol. 16;
- Neuilly, M.-A.** /2010/: Public Opinion, media, and criminal policies, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Ocqueteau, F.** /2010/: Statistique officielles des crimes et des victimisations, objets de science et d'action, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- O'Donell, M.** /2008/: *Stories of Jack: Myth, media and the law*, *Law Text Culture*, Vol. 12;
- Oliver, W. M.** /2011/: Crime, History, and Hollywood: Learning Criminal Justice History through Major Motion Picture, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 22, No. 3;
- O'Malley, P.** /2011/: *Crime and risk*, London;
- Ott B. L. and Mack R. L.** /2010/: *Critical media studies: an introduction*, London;
- Ovey, C. and White, C. A. R.** /2006/: *The European Convention on Human Rights*, Oxford;
- Panier, C. et Jaspers, J. - J.** /2004/: *Justice, médias, pouvoir: un triangle infernal*, Bruxelles;
- Payne, K. B.** /2012/: *White –Collar Crime: A Text/Reader*, Los Angeles;
- Perry, E. A.** /2010/: Scientific Research in Criminology, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Петровић, В. (ур.)** /2015/: *Људска права у Србији 2014: право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд;

- Поповић, Д.** /2013/: *Постанак европског права људских права*, Београд;
- Pradel, J.** /2015/: *Procédure pénale*, 18e édition, Paris;
- Прајс, С.** /2011/: *Изучавање медија (Media Studies*, Pearson Education, 1998, преводилац: Коловић В.), Београд;
- Prichard, J., Watters, P., Krone, T., Spiranovic, C., and Cockburn, H.** /2015/: *Social Media Sentiment Analysis: A New Empirical Tool for Assessing Public Opinion on Crime?*, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2;
- Радуловић, Д.** /2009/: *Коментар Законика о кривичном поступку Црне Горе*, Подгорица;
- Радуловић, Љ.** /1999/: *Криминална политика: (политика сузбијања криминалитета)*, Београд;
- Речник српског језика** /2011/, Матица српска, Нови Сад;
- Resta, G.** /2008/: *Trying Cases in the Media: A Comparative Overview*, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 71;
- Рид, К.** /2007/: *Европска конвенција о људским правима – Водич за практичаре, друга књига, (A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, 2006, преводиоци: Будимлић Ј. и Добрковић Н.), Београд;
- Roberts, V. J.** /1992/: *Public Opinion, Crime and Criminal Justice*, *Crime and Justice*;
- Rodrick, S.** /2014/: *Achieving the Aims of Open Justice? The Relationship between the Courts, the Media and the Public*, *Deakin Law Review*, Vol. 19, No. 1;
- Роуз-Ејкерман, С.** /1999/: *Корупција и власт: узроци, последице и реформа (Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*, Cambridge, 2007, преводилац Јанковић И.), Београд;
- Schwenk, J.** /2003/: *Military Justice and the Media: The Media Interview*, *Journal of Legal Studies*;
- Shepherd, Jr. E. R.** /1999/: *Film at Eleven: The News Media and Juvenile Crime*, *Quarterly Law Review*, Vol. 18;
- Sheptycki, J.** /2010/: *Guns, Crime, and Social Order in transnational perspective; understanding the weaponization of everyday life and resisting the pistolization of world society*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

- Siegel, D.**, /2011/: *Secrecy, Betrayal and Crime*, *Utrecht Law Review*, Vol. 7, No. 3, 2011;
- Siegel, J. L.** /2008/: *Criminology: The Core*, Belmont;
- Simmons, H.** /1999/: *Media, Police and Public Information: From Confrontation to Conciliation*, *Communications and the Law*;
- Soothill, K., Walby, S. and Bagguley, P.** /1990/: *Judges, the Media, and Rape*, *Journal of Law and Society*;
- Sorrentino, J. N.** /1996/: *Demystifying the Presumption of Innocence*, *Glendale Law Review*, Vol. 15;
- Sprack, J.** /2002/: *Publicity surrounding the trial*, in: McConville M., and Wilson G., (eds.), *The Handbook of The Criminal Justice Process*, Oxford;
- St. Cyr, J. L.** /2003/: *The Folk Devil Reacts: Gangs and Moral Panic*, *Criminal Justice Review*, Vol. 28, No. 1;
- Stallings, A. R.** /1990/: *Media Discourse and the Social Construction of Risk*, *Social Problems*, Vol. 37, No. 1;
- Stanko, B.** /2010/: *Working as a criminologist in the police*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Stenson, K.** /2010/: *Risk, Crime and Governance*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Стојановић, З.** /1991/: *Политика сузбијања криминалитета*, Нови Сад;
- Стојановић, З.** /2006/: *Коментар Кривичног законика*, Београд;
- Стојановић, З.** /2013/: *Да ли је Србији потребна реформа кривичног законодавства*, CRIMEN (IV), бр. 2, Београд;
- Стојановић, З. и Делић, Н.** /2013/: *Кривично право – посебни део*, Београд;
- Subotnik, D.** /2012/: *The Duke Rape Case Five Years Later: Lessons for the Academy, the Media, and the Criminal Justice System*, *Akron Law Review*, Vol. 45;
- Suran, E.** /2014/: *Title XI and Social Media: Going Beyond the Law*, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 21;
- Surette, R.** /1994/: *Predator Criminals as Media Icons*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;

- Surette, R.** /2003/: *The Media, the Public, the Criminal Justice Policy, Journal of the Institute of Justice & International Studies*;
- Surette, R.** /2007/: *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, Belmont;
- Surette, R.** /2015/: *Performance Crime and Justice, Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2;
- Свенсен Лаш Фр. Х.** /2007/: *Филозофија страха, (Frykt, Осло, преводацац Рајић Љ.), Београд, 2008*;
- Шкулић, М.** /2015/: *Кривично процесно право*, Београд;
- Tewksbury, R., Miller, A., and DeMichelle, T. M.** /2006/: *The Media and Criminologists: Interactions and Satisfaction, Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 17, No. 2;
- Tisseron, S.** /2010/: *Violence des images; Que peuvent faire les parents?*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Томпсон, К.** /2003/: *Морална паника (Moral Panics, 1998., преводацац Вранић И.), Београд*;
- Trechsel, S.** /2006/: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford;
- Вен, П.** /2014/: *Фуко: као мислилац и као човек (Foucault: sa pensée, sa personne, Éditions Albin Michel, France, 2008, преводацац: Петронић О.), Нови Сад*;
- Viano, E.** /1995/: *Victims, Crime and the Media: Competing Interests in the Electronic Society, Communications and the Law*;
- Vogl, F.** /2012/: *Waging War on Corruption: Inside the Movement Fighting the Abuse of Power*, Lanham;
- Вуковић, С.,** /2007/: *Транзиција и корупција*, Београд;
- Walker, J. T. and Maddan, S.** /2009/: *Statistics in Criminology and Criminal Justice*, Sudbury;
- Walker, R.** /2012/: *When is there a public interest in private life?*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression*;
- Walklate, S.** /2010/: *Criminology and Feminism*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Wasserman, H. M.** /2015/: *Moral Panic and Body Cameras, Washington University Law Review*, Vol. 92;

- Weigend, T. and Ghanayim, K.** /2011/: Human Dignity in Criminal Procedure: A Comparative Overview of Israeli and German Law, *Israel Law Review*, Vol. 44;
- Weitzer, R. and Kubrin, E. C.** /2006/: *Breaking [News:How](#) Local TV News and Real-World Conditions Affect Fear of Crime*, in: *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems* (Potter W. Gary and Kappeler E. Victor eds.), Illinois;
- Wolhuter, L., Olley, N. and Denham, D.** /2009/: *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish;
- Wright, J. S.** /1964/: A Judge's View: The News Media and Criminal Justice, *The News Media and Criminal Justice*, Vol. 50;
- Wykes, M., and Welsh, K.** /2009/: *Violence, Gender & Justice*, London;
- Zedner, L.** /2010/: *Security, the State, and the Citizen: The Changing Architecture of Crime Control*, *New Criminal Law Review*, Vol. 13, No. 2;
- Zeno-Zencovich, V.** /2008/: *Freedom of Expression: a critical and comparative analysis*, New York;
- Жарковић, М., Бановић, Б., Ступар, Љ. и Ивановић, В.** /1997/: *Криминалистика*, Београд;
- Жарковић, М.** /2009/: *Криминалистичка тактика*, Београд;

ОСТАЛИ МАТЕРИЈАЛ

А) Одлуке Европског суда за људска права

1. *Alленet de Ribemont v. France*, no. 15175/89, 10.02.1995;
2. *Дактарас v. Lithuania*, no. 42095/98, 10.10.2000;
3. *Буткевиčius v. Lithuania*, no. 48297/99, 26.06.2002;
4. *Лавентс v. Latvia*, no. 58442/00, 28.02.2003;
5. *Урфи Cetinkaya v. Turkey*, no. 19866/04, 23.07.2013;
6. *Илгар Маммадов v. Azerbaijan*, no. 15172/13, 22.05. 2014;
7. *Пелтеран-Вилленеве v. Switzerland*, no. 60101/09, 28.10. 2014;

8. *Neagoe v. Romania*, no. 23319/08, 21.07.2015;
9. *Bénat v. Switzerland*, no. 56925/08, 01. 07. 2014 и 29.03.2016;
10. *Stoll v. Switzerland*, no. 69698/01, 10.12.2007;
11. *Casuneanu v. Romania*, no. 22018/10, 16.04.2013;
12. *Mika v. Greece*, no. 10347/10, 19.12.2013;
13. *Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary*, no. 64520/10, 03.12.2013;
14. *Ristamaki and Korvola v. Finland*, no. 66456/09, 29.10.2013;
15. *Nagla v. Latvia*, no. 73469/10, 16.07.2013;
16. *Popovski v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*, no. 12316/07, 31.10.2013;
17. *Morice v. France*, no. 29369/10, 11.07.2013 и 23.04.2016;

Б) Интернет адресе

1. **Chibnall, S.** /1977/: *Law-and-Order News: An Analysis of Crime Reporting in the British Press*, доступно на:
http://books.google.rs/books?id=KR0YNfqqvZ0C&pg=PA11&hl=sr&source=gs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false (15. 04. 2014);
2. **Константиновић Вилић, С. и Петрушић, Н.** /2005/: *Извод из студије-Кривично дело насиља у породици-правна пракса у Републици Србији*, Београд, доступно на: <http://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/studija-beograd.pdf> (05.05.2015);
3. **Lowry, T. D...(et al.)** /2004/: *The social Construction and Subjective Reality of Crime: A Longitudinal Analysis of Media Crime Reporting, Public Perceptions of Crime and FBI Crime Statistics*, New Orleans, доступно на:
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/1/2/9/3/page_s112937/p112937-1.php (20. 04. 2010. године);
4. **Stapenhurst, R.** *The media's role in curbing corruption*, доступно на:
http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/10/27/000094946_00101305481312/additional/016824232_200210329034146.pdf (25. 07. 2009 године);

5. **Steinmetz, K.S.** /1977-78/: The Battered Husband Syndrome, *Victimology: An International Journal*, Volume 2, No. 3-4, доступно на: http://www.papa-help.ch/downloads/Steinmetz_The_Battered_Husband_Syndrome.pdf (13.05.2015);
6. **Strauss, A. M.** /1992/: Sociological Research and Social Policy: The Case of Family Violence, *Sociological Forum*, Vol. 7, No. 2, доступно на: <http://gauss.unh.edu/~mas2/F33.pdf> (13.05.2015);
7. <http://www.arhiv.rs/>
8. <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/82384-Srean-vam-masakr-medijiski-domaini.html> (доступно дана: 30.09.2014. године);
9. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/456758/Godisnjica-masakra-u-Velikoj-Ivanci-Ubio-nam-je-najmilije-ali-i-zivot-u-nama> (доступно дана: 01. 07. 2014. године);
10. <http://www.telegraf.rs/vesti/130541-najveci-skandal-u-20-veku-ko-koci-istragu-o-nestalim-bebama> (доступно дана: 12.11.2014. године);
11. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/548475/Otvoreno-pismo-Blica-ministru-Gasicu-i-generalu-Dikovicu-Vreme-je-za-odlazak> (доступно дана: 09.04.2015. године);
12. http://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/Corruption%20UNDP_SRB_Benchmarking%20Survey%20Serbian%20December%202013.pdf, стр. 17. (доступно дана: 13.07.2015. године);
13. <http://srbin.info/2014/12/22/prva-i-druga-srbija-u-ratu-ko-razara-srpsku-porodicu/> (доступно дана: 08.05.2015. године);
14. http://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/Corruption%20UNDP_SRB_Benchmarking%20Survey%20Serbian%20December%202013.pdf (доступно дана: 13.07.2015.);
15. <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Maratomska-afeta-Indeks-treci-put-sve-iznova.lt.html> (доступно дана: 18.07.2015. године);
16. www.mup.gov.rs/cms/.../Istrazivanje%20javnog%20mnjenja%202011.d... (доступно дана: 19.07.2015. године);
17. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49> (доступно дана: 28.07.2015. године);

18. www.e-lawresources.co.uk (доступно дана: 24.08.2015. године);
19. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT00000607115> (доступно дана 30.07.2015. године);
20. UK Ministry of Justice, *Proposals to allow the broadcasting, filming, and recording of selected court proceedings*, доступно на:
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217307/broadcasting-filming-recording-courts.pdf (доступно дана: 04.08.2015. године);
21. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2807464/Could-British-trials-appear-TV-style-footage-Chief-prosecutor-backs-calls-allow-cameras-courtroom.html> (доступно дана: 04.08.2015. године);
22. <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/101212/101212-stampa2.html> (доступно дана: 06.08.2015. године);
23. <http://www.blic.rs/naslovna-stampano-izdanje/1418/izdanje-za-22-10-2014> (доступно дана: 24.10.2014. године);
24. <http://pescanik.net/s-onu-stranu-autocenzure/> (доступно дана: 25.10.2014. године);
25. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/578217/SLUCAJ-JEVTIC-Glumac-nudio-nagodbu-tuzilac-odbio> (доступно дана: 07.08.2015. године);
26. <http://merlin.obs.coe.int/iris/2007/10/article104.en.html> (доступно дана: 18.08.2015. године);
27. www.independent.co.uk (доступно дана: 13.02.2016. године);
28. <http://www.blic.rs/vesti/h2ronika/razresenje-proterani-sudija-odlazi-u-advokate/z25bqn3> (доступно дана: 25.04.2016. године);
29. www.legifrance.gouv.fr (доступно дана: 28.04.2016. године);
30. www.businessinsider.com (доступно дана: 05.03.2015. године);
31. <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx> (доступно дана: 01.10.2016. године);

ПРАВНИ ПРОПИСИ

1. Кривични закон Републике Србије („Службени гласник СРС“, бр. 26/77, 28/77 – испр., 43/77 – испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС“, бр. 16/90, 26/91 – одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 – одлука УС РС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/992, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 – испр., 80/02 др. закон, 39/03 и 67/03).
2. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 10/02);
3. Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14);
4. Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободe према малолетним лицима („Службени гласник РС“ бр. 32/2013);
5. Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14);
6. Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – исправка и „Службени гласник РС“ – Међународни уговори“, бр. 12/10 и 10/15);
7. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела („Службени гласник РС“, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – др. закон, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – др. закон, 101/11 – др. закон и 32/13);
8. Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 85/05);
9. Устав Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 98/06);
10. Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине („Службени гласник РС“, бр. 67/03, 135/04, 61/05, 101/07, 104/09 и 101/11 – др. закон);

11. Закон о агенцији за борбу против корупције („Службени гласник РС“, бр. 97/2008, 53/2010, 66/2011 – одлука УС, 112/2013 – аутентично тумачење и 8/2015 – одлука УС).

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1: Упитник за судије кривичаре: истраживање ставова судија у вези с медијском сликом судова и утицајем медија на исход кривичног поступка; Испитивање ставова у оквиру студије појединачног случаја.

1. Колико дуго радите као судија кривичар?
- a) мање од 5 година
 - b) између 5 и 10 година
 - c) између 10 и 15 година
 - d) између 15 и 20 година
 - e) преко 20 година

Колико дуго радите у суду? Где сте пре радили, колико дуго?

.....
.....
.....

2. Да ли Вам је неко икада понудио мито у замену за одговарајућу судску одлуку или да одуговлачите са поступком?
- a. јесте, више пута
 - b. јесте, једанпут
 - c. никада
 - d. не сећам се
3. Казнена политика судова је превише блага.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
4. Политички чиниоци често утичу на исход кривичног поступка.

- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
5. Неспособност и инертност судова је главни разлог што поступци толико дуго трају.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
6. Утиче ли медијско извештавање на Ваше расуђивање и доношење одлуке у конкретном случају?
- a. увек
 - b. донекле
 - c. никада
 - d. не знам
7. Да ли бисте прихватили да донесете тзв. компромисну пресуду, у ситуацијама када је притисак јавности да се донесе одговарајућа одлука изузетно велики без обзира на резултате доказног поступка?
- a. прихватио/ла бих
 - b. под одређеним условима бих
 - c. нисам сигуран/а
 - d. не бих прихватио/ла
8. Да ли је могуће помирити принципе слободе штампе и претпоставке невиности у извештавању о неком конкретном кривичном догађају?
- a. могуће је
 - b. некад јесте, некад није
 - c. није могуће
 - d. не знам

У наставку испитивања коришћена су отворена питања у складу са логиком полу-структурисаног интервјуа. Теме које су размотрене у складу су са постављеним хипотезама.

1. *На основу онога што се може прочитати у штампи или погледати у телевизијским емисијама стиче се утисак да је проблем корупције у судовима веома изражен, односно да правосуђе уз просвету и здравство представља област друштва у којој је тај проблем највећи. Шта Ви*

мислите о томе? Шта је највише допринело стварању такве слике судова?

- 2. Шта мислите о сталним захтевима за пооштравањем казнене политике судова? Репресивно оријентисана јавност често има потребу да „подсети“ судове да треба да изричу строжије казне. Утиче ли на Вас тај медијски притисак? Да ли и колико размишљате о томе када треба да донесете неку одлуку?*
- 3. Медији су судове означили као главне кривце за дуго трајање кривичних поступака. Одговорност других субјеката у ланцу гоњења мало се спомиње. Најбурнију реакцију медија изазивају случајеви који су окончани због застарелости гоњења. Какво је Ваше мишљење о томе?*
- 4. Да ли и у којој мери негативна медијска слика рада судова утиче на положај судија у друштву? Да ли постоји начин да се та слика побољша, и ако сматрате да постоји наведите га? Иако је судијска професија по природи ствари затворенија за сарадњу с медијима од нпр. полицијске или тужилачке, да ли би се могао пронаћи простор за побољшање тог односа?*
- 5. Постоји мишљење да политички чиниоци доминирају у појединим случајевима и да онемогућавају или отежавају њихово адекватно решавање. Да ли сте Ви били изложени тим притисцима? Ако јесте како сте реаговали на њих?*
- 6. По Вашем мишљењу где би требало поставити границе слободе медијског извештавања у вези с кривичним поступком? Треба ли правити разлику између извештавања пре и после главног претреса и на који начин то учинити? Шта мислите о увођењу камера у суднице?*
- 7. Да ли је и на који начин могуће ефикасно решити проблем повреде претпоставке невиности од стране медија? Да ли су правила о претпоставци невиности само мртво слово на папиру када смо сведоци готово свакодневног њеног кршења? Да ли забрана прејудуцирања судских одлука, предвиђена у ЗКП-у може да помогне у решавању тог проблема? Колико су ефикасна правила којима је циљ заштита претпоставке*

невиности? Шта се може учинити како би се побољшала њихова ефикасност?

8. *Пракса Европског суда показује благу тенденцију веће заштите слободе изражавања у односу на принцип претпоставке невиности. Уколико би се таква пракса установила какве би она имала последице на поступање домаћих судова?*
9. *Шта мислите о „медијским суђењима“, т.ј. суђењима која у великој мери заокупљају пажњу медија и јавности уопште и да ли сте у пракси имали такав случај? Како се носите с притиском јавности у таквим случајевима? Пресуде донете у тим случајевима често имају значајан утицај и на исход других сличних случајева, тзв. ехо ефекат. Шта Ви мислите о томе?*
10. *Да ли знате шта је “концепт фактичке кривице” и да ли је могуће исправити неправду која је неоправданом „медијском осудом“ нанета појединцу? Како на Вас делује негативна медијска кампања након доношења „неочекиване“ пресуде?*

Случај Марине Андрејић.

1. *Да ли сте пратили медијско извештавање док је трајао поступак пред Апелационим судом?*
2. *Да ли сте се бавили медијским извештавањем о том случају и у периоду који је претходио поступку пред Апелационим судом? Уколико је одговор потврдан, у коликој мери је то утицало на Ваше расуђивање?*
3. *Јавност је унапред донела осуђујућу пресуду и деловало је да се од Апелационог суда очекује да само потврди такав став. Да ли сте осећали притисак да пресудите на такав начин?*

ПРИЛОГ 2: Фокус - групни интервју с новинарима. Испитивање ставова новинара у вези с медијским извештавањем о криминалитету.

2. 1. УЗОРАК

Испитаници	Новинар 1	Новинар 2	Новинар 3	Новинар 4	Новинар 5	Новинар 6	Новинар 7
Узраст	61+	51-60	61+	31-40	31-40	31-40	31-40
Пол	Мушки	женски	мушки	женски	мушки	Женски	мушки
Медиј	Штампа	радио	штампа	штампа	телевизија	Штампа	штампа

2. 2. САДРЖАЈ ВОДИЧА ЗА ДИСКУСИЈУ

0. УВОД 5 МИН.

Увод модератора:

- Кратко упознавање с темом разговора, структуром питања која ће бити постављена и циљевима који се желе постићи спровођењем фокус-групног интервјуа
- Опуштање учесника стварањем пријатне атмосфере: позивањем да слободно одговарају на питања уз гарантовање анонимности.

1. МЕДИЈСКА КОНСТРУКЦИЈА КРИМИНАЛИТЕТА 20 МИН

1. Колико сте самостални у избору информација?
2. Да ли постоје унапред одређени критеријуми по којима се врши селекција онога што ће се наћи у новинама или на телевизији?

3. Ако постоје, да ли би могли да их наведете и објасните?
4. Колики је, по Вашем мишљењу, значај одговарајућег наслова у штампи или најаве у телевизијским емисијама на перцепцију грађана о проблему криминалитета?
5. Да ли је важнији ефектан наслов/најава или квалитетан текст/репортажа?

2. МОРАЛНА ПАНИКА 20 МИН

1. Да ли сте чули за „моралну панику“?
2. Шта мислите о проблему насилничког криминалитета у нашој земљи?
3. Колико по Вашем мишљењу медији пажње посвећују различитим облицима насилничког криминалитета?
4. Стиче се утисак да медији пренаглашено извештавају о неким облицима насилничког криминалитета, као нпр. насиљу у породици. Шта Ви мислите о томе?
5. Извештавање о насилничком криминалитету је често праћено и коришћењем стереотипа, попут „мушкарци су насилници“ или „жене и деца су жртве породичног насиља“. Можете ли објаснити значај стереотипа у медијском извештавању?
6. Да ли вам се дешава да донесете закључак о догађају о којем извештавате на основу неких стереотипа или предрасуда?
7. Научна истраживања су показала да медији у највећој мери утичу на формирање ставова и мишљења код људи кад се ради о криминалитету уопште или посебним његовим облицима али и на стварање страха од злочина. Какав је Ваш став у односу на то?

3. МЕДИЈИ И КРИВИЧНО СУДСТВО 20 МИН

1. Да ли поштујете претпоставку невиности у извештавању о случајевима који су актуелни?
2. Каква вам је сарадња са представницима кривичног судства?
3. Како видите улогу медија у решавању проблема криминалитета?

4. Да ли мислите да презентовање насилничких садржаја може негативно да утиче на понашање људи, нарочито младих?
5. Због чега је корупција у појединим сегментима друштва попут правосуђа, здравства или просвете интересантнија медијима од неких других области?
6. Сфера привредног пословања, банкарски сектор, берзе, осигурање и слични послови спорадично се спомињу у медијима у контексту корупције а штета која настаје незаконитим делатностима у овим секторима је изузетно велика. Због чега су ово „забрањене теме“?
7. Може ли, по Вашем мишљењу, непримерено извештавање медија о неком кривичном догађају утицати на поступање суда?

ПРИЛОГ 3: *Истраживање утицаја медија на перцепцију грађана о стању криминалитета у Републици Србији (размере, дистрибуција) као и на страх од злочина.*

1. Пол
 - a. Мушки
 - b. Женски

2. Колико имате година? Молим Вас означите старосну групу којој припадате.
 - a. 20-30
 - b. 30-40
 - c. 40-50
 - d. 50-60
 - e. 60-70
 - f. преко 70 година

3. Да ли сте удати/ожењени?
 - a. да
 - b. удовац/удовица сам
 - c. разведен/а сам
 - d. нисам

4. Имате ли децу?
 - a. да
 - b. не

5. Означите стручну спрему.
 - a. основна
 - b. средња
 - c. виша
 - d. висока

6. Да ли читате дневну штампу?
 - a. свакодневно
 - b. неколико пута недељно
 - c. једанпут недељно
 - d. не читам дневну штампу

7. Које дневне новине читате (можете заокружити и више од једног понуђеног одговора)?
- Политика
 - Вечерње новости
 - Блиц
 - Курир
 - Информер
 - неке друге новине
 - ниједне
8. Које рубрике читате у дневним новинама? (поређајте понуђене одговоре од 1 до 7 почев од оне рубрике која Вас најмање интересује до оне која Вас највише интересује)
- спорт
 - политика
 - култура
 - хроника
 - друштво
 - свет
 - забава
9. Да ли гледате вести на телевизији?
- редовно
 - понекад
 - углавном не гледам
 - никада
10. Ако сте на претходно питање заокружили одговор под а или б, које су вести у питању?
- Дневник РТС-а
 - Вести на Б92
 - Национални дневник на Пинк телевизији
 - Вести на Првој телевизији
 - Вести на Н1
 - неке друге вести
11. Да ли гледате неке специјализоване емисије о криминалитету?
- да
 - не
12. Криминалитет је у Србији у сталном порасту?
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам

13. Насиље је све присутније у друштву.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
14. Да ли сте икада били жртва неког насилничког кривичног дела?
- да
 - не
15. Ако је одговор на претходно питање потврдан, које дело је у питању?
- телесна повреда
 - дело сексуалне природе
 - насиље у породици
 - неко друго дело које подразумева насиље
16. Да ли се плашите да ћете постати жртва неког насилничког акта?
- да
 - не
17. Шта Вам је извор сазнања о насилничком криминалитету? (поређајте од 1 до 4 понуђене одговоре, почев од извора који највише утиче на Ваше схватање овог проблема па до оног који најмање утиче)
- лично искуство
 - искуство блиских особа
 - медији
 - информације које добијем од рођака, пријатеља или познаника
18. Медији реално приказују проблем насиља у друштву.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
19. Медији у значајној мери утичу на стварање страха од насилничких кривичних дела код људи?
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
20. Жене и деца су у све већем ризику да постану жртве породичног насиља.
- у потпуности се слажем
 - слажем се

- c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
21. Жене су у већој опасности да буду силоване од непознатих него од познатих мушкараца.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
22. Насиље међу младима достиже алармантне размере.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
23. У последње време проблем педофилије је све више присутан.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
24. Педофили су најчешће особе непознате деци.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се слажем
 - e. не знам
25. Ако се појави сумња да је неко педофил не би требало чекати коначан исход кривичног поступка већ би друштво требало одмах да предузме неке мере.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
26. Шта Вам је извор сазнања о корупцији? (поређајте од 1 до 4 понуђене одговоре, почев од извора који највише утиче на Ваше схватање овог проблема па до оног који најмање утиче
- a. лично искуство
 - b. искуство блиских особа
 - c. медији

- d. информације које сазнате од рођака, пријатеља или познаника
27. Да ли сте некада дали мито некоме у замену за одређену услугу?
- a. да, више пута
 - b. да, једном
 - c. не сећам се
 - d. нисам никада
28. Правосуђе, здравство и просвета су сегменти друштва у којима је корупција најзаступљенија.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
29. Судијска професија је једна од најкорумпиранијих.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
30. Медијска слика судова одговара правом стању ствари.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
31. Судови исувише благо кажњавају за извршено кривично дело.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
32. Политички чиниоци често утичу на исход кривичног поступка.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
33. Неспособност и спорост судова су главни разлози због чега поступци толико дуго трају.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се

- c. не слажем се
- d. у потпуности се не слажем
- e. не знам

34. Медијско извештавање може значајно да утиче на исход кривичног поступка.

- a. у потпуности се слажем
- b. слажем се
- c. не слажем се
- d. у потпуности се не слажем
- e. не знам

35. Ако медији неку особу унапред прогласе кривом онемогућавају суд да донесе исправну одлуку.

- a. у потпуности се слажем
- b. слажем се
- c. не слажем се
- d. у потпуности се не слажем
- e. не знам

Биографија аутора

Александра Илић рођена је 8. јула 1981. године у Београду, где је завршила основну и средњу школу. Београдски Правни факултет уписала је школске 2000/01 године, а дипломирала септембра 2004. године са општом просечном оценом 9,58. Више пута је награђивана током студирања за постигнути успех. Као најбољи студент у генерацији на кривично-правном смеру добила је награду из фонда проф. Драгољуба Атанацковића. Школске 2008/09 године уписала је докторске академске студије на Правном факултету у Београду које трају три године (шест семестара).

Сада је на трећој години докторских студија. Положила је све испите предвиђене наставним планом и програмом. У мају 2011. године одбранила је пројекат докторске дисертације под називом „Медији и криминалитет - криминолошки аспекти“. Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду је дало сагласност на поменуту тему, што је потврђено од стране Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду које је истом приликом одредило и проф. др Ђорђе Игњатовића као ментора за израду докторске дисертације.

Децембра 2004. године је изабрана за асистента-приправника на Факултету цивилне одбране Универзитета у Београду за предмет Криминологија. Октобра 2010. године на Факултету безбедности изабрана је у звање асистента за исти предмет, а у децембру 2015. године поново је изабрана у исто звање. Поред тога, изводи вежбе из предмета Виктимологија и пенологија и Криминалистика.

Члан је Управе Секције за Криминологију Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу. На Факултету безбедности је секретар Катедре студија криминалитета. Течно говори, чита и пише енглески језик и говори и чита руски језик.

Александра Илић је аутор већег броја научних радова из области криминологије, пенологије, виктимологије, материјалног и процесног кривичног права и учествовала је на многим националним и међународним научним конференцијама.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Александра Илић

Број индекса ДС 2008-31

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Медији и криминалитет – криминолошки аспекти“

-
- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 13.4.2017.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Александра Илић

Број индекса ДС 2008-31

Студијски програм Докторске академске студије

Наслов рада „Медији и криминалитет – криминолошки аспекти“

Ментор проф. др Ђорђе Игњатовић, редовни професор Правног факултета у Београду

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 13.4.2017.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Медији и криминалитет – криминолошки аспекти“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 13.4.2017.

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Александра З. Илић

**МЕДИЈИ И КРИМИНАЛИТЕТ -
КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ**

докторска дисертација

Београд, 2017

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF LAW

Aleksandra Z. Ilić

**MEDIA AND CRIME – CRIMINOLOGICAL
ASPECTS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

Др Ђорђе Игњатовић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Др Ивана Симовић-Хибер, редовни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду

Др Јован Ђирић, научни саветник, судија Уставног суда

Др Ивана Стевановић, виши научни сарадник, директор Института за криминолошка и социолошка истраживања

Др Милана Љубичић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду

Датум одбране:

ПОДАЦИ О ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

НАСЛОВ: МЕДИЈИ И КРИМИНАЛИТЕТ – КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ

РЕЗИМЕ: Однос медија и криминалитета представља веома комплексну и сложену проблематику која до сада није систематски обрађивана у нашој литератури. Неспорно је да медији имају доминантан утицај на формирање ставова у јавном мњењу о свим битним друштвеним питањима, па тако и о криминалитету као негативној друштвеној појави. Већина стереотипа и погрешних схватања о појединим аспектима криминалног феномена су добрим делом последица медијске слике о овим појавама.

Предмет дисертације је истраживање начина медијског представљања криминалног феномена, уз претпоставку да постоји пренаглашена покривеност насилничког криминалитета која може утицати и на обликовање људског понашања у негативном смеру. Поред насилничког криминалитета, узимајући у обзир специфичност медијског извештавања у нашој земљи, као и став јавног мњења по питању проблема криминалитета уопште, предмет дисертације је и истраживање феномена корупције.

Неадекватно медијско извештавање о појединим аспектима криминалног феномена за последицу може да има настанак моралне панике која се по природи ствари највише односи на проблем насиља, па је истраживање усмерено претежно на моралну панику коју медији у Србији стварају у вези с појединим облицима насилничког криминалитета попут насиља у породици, педофилије, силовања или насилничког понашања деце и младих односно тзв. „вршњачког насиља“.

Предмет истраживања је и утицај медијског извештавања на судове у контексту вођења кривичних поступака јер су они најзаступљенији у медијским извештајима. Такође, неадекватно извештавање о неком кривичном догађају може имати озбиљне последице по исход кривичног поступка.

Имајући у виду да су у раду проблематизована три аспекта односа медија и криминалитета (*медијска конструкција криминалитета, медијско стварање моралне панике и однос медија и кривичног судства*) сваки је посебно анализиран у склопу основног циља истраживања који представља опис и разумевање појаве. То је учињено применом одговарајућих истраживачких поступака, метода и припадајућих техника истраживања на примеру Србије.

Резултати спроведеног истраживања су показали да медијско извештавање о криминалитету утиче у великој мери на разумевање криминалног феномена као таквог и појединих његових карактеристика од стране грађана. Важан закључак је да се проблем субјективне перцепције ризика од стране појединаца у савременом друштву може решити потпуним и непристрасним обавештавањем јавности о стању криминалитета. Оно мора да буде потпомогнуто активностима представника органа задужених за сузбијање криминалитета, али и научника у складу с идејом криминологије производње вести.

Један од важнијих закључака је да стереотипне представе учинилаца и жртава могу нанети велику штету појединцима нарочито у виду неоснованих оптужби. То указује на неопходност промена у медијском приступу тим феноменима што се не може догодити без већег ангажмана свих важних друштвених чинилаца.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Медији, Криминалитет, Криминолошки аспекти, Конструкција криминалитета, Морална паника, Кривично судство

НАУЧНА ОБЛАСТ: Правне науке

УЖА НАУЧНА ОБЛАСТ: Кривично право

УДК БРОЈ: 343.85:316.774

DATA ON PhD THESIS

TITLE: MEDIA AND CRIME – CRIMINOLOGICAL ASPECTS

SUMMARY: The relationship between media and crime is a very complex and complicated problem that has not been systematically treated in our literature. It is undisputed that the media have a dominant influence on the shaping attitudes in public opinion on all important social issues, and so on crime as a negative social phenomenon. Most of the stereotypes and misconceptions about certain aspects of the criminal phenomenon are largely the result of the media image of these phenomena.

The subject of the dissertation is exploration how media represents criminal phenomenon, assuming that there is exaggeration in coverage of violent crime that can affect the shaping of human behavior in a negative direction. In addition to violent crimes, taking into account the specificity of media coverage in the country, as well as public opinion regarding the problem of crime in general, the subject of the dissertation is also a study of the phenomenon of corruption.

Inadequate media reporting on certain aspects of criminal phenomenon may result in the creation of moral panic that is by nature the most relates to the problem of violence, but the study has focused primarily on the moral panic that the media in Serbia, create in connection with certain forms of violent crimes such as domestic violence, pedophilia, rape or bullying of children and young people.

The research topic is also the impact of media reporting on the courts in the context of conducting criminal proceedings because they are the most common in media reports. Also, inadequate reporting of a criminal incident can have serious consequences for the outcome of criminal proceedings.

Bearing in mind that in work it is problematised three aspects of the media and crime (media construction of crime, media creation of moral panic and relationship between the media and the criminal justice) each are analyzed separately in part of the basic aim

of the study which corresponds to the description and understanding of the phenomena. This is done by applying appropriate research procedures, methods, and associated research technique in the case of Serbia.

Results of the research showed that media coverage of crime affects greatly to the understanding of criminal phenomena as a whole and its particular characteristics by citizens. An important conclusion is that the problem of subjective risk perception by individuals in modern society can be solved by fully and impartially informing the public about the crime. It must be backed by the activities of the authorities responsible for crime prevention, as well as scientists in accordance with the idea of criminology production news.

One of the most important conclusion is that the stereotypical images of perpetrators and victims can produce great harm to individuals especially in the form of unfounded accusations. This points to the need to change media approach to these phenomena, which can not happen without greater involvement of all relevant social actors.

KEY WORDS: Media, Crime, Criminological Aspects, Crime Construction, Moral Panic, Criminal Courts

SCIENTIFIC AREA: Legal Sciences

SPECIFIC SCIENTIFIC AREA: Criminal Law

UDC NUMBER: 343.85:316.774

УВОД	1
ДЕО ПРВИ	9
Теоријско разматрање криминолошких аспеката односа медија и криминалитета	9
Одсек I	9
Основне поставке о медијима и криминалитету.....	9
Глава I.....	9
Теорије о медијима и криминалитету.....	9
1. Позитивистичка оријентација у криминологији	9
1.1. Рана социолошка схватања	9
1.1.1. Школа друштвене средине (Gabriel Tarde).....	10
1.1.2. Теорија историјског материјализма	11
1.1.3. Чикашка школа и следбеници	14
2. Теорије друштвене реакције	16
2.1. Интеракционизам и теорија етикетирања.....	16
2.2. Радикална криминологија – рани радови.....	18
2.3. Савремена критичка криминологија (леви реализам и постмодернизам)	19
2.3.1. Леви реализам	19
2.3.2. Постмодернизам	20
3. Новије криминолошке теорије.....	22
3.1. Теорије рационалног избора	22
3.2. Теорије културалне криминологије	23
3.3. Теорије о мушкости	27
Глава II.....	29
Медијска конструкција криминалитета	29
1. Социјална конструкција криминалитета	29
1.1. Појам социјалног конструкционизма.....	29

1.2. Облици стварности о криминалитету	30
1.2.1. Искусвена стварност	31
1.2.2. Симболичка стварност	32
1.2.3. Социјално конструисана стварност	33
1.3. Извори сазнања о криминалитету	33
1.3.1. Лично искуство	34
1.3.2. Искуство других особа	35
1.3.3. Утицај различитих друштвених група и институција.....	36
1.3.4. Медији.....	37
2. Улога медија у социјалној конструкцији криминалитета.....	38
2.1. Студије о медијима и криминалитету.....	38
2.1.1. Култивациона теорија	40
2.1.2. Теорија постављања агенде (agenda–setting)	42
2.2. Утицај медијске конструкције на разумевање проблема криминалитета	43
2.2.1. Размере и структура криминалитета представљени у медијима	44
2.2.1.1. Медијска слика сталног раста криминалитета	46
2.2.1.2. Прекомерна заступљеност насилничког криминалитета	47
2.2.1.3. Неадекватно представљање криминалитета белог оковратника	50
2.2.2. Медијска конструкција и контрола криминалитета.....	56
2.3. „Вести“ као облик медијске конструкције криминалитета.....	58
2.3.1. Појам „вести“	60
2.3.2. Процес „производње вести“	63
2.3.2.1. Критеријуми за избор вести	67
2.3.2.2. Селекција и класификација вести о криминалитету	72
Одсек II.....	78
Медији и морална паника	78
Глава I.....	78
Одређење моралне панике	78
1. Историјат моралне панике	78

2. Дефиниција моралне панике	83
2.1. Теорије о моралној паници.....	83
2.1.1. Модел широких маса (grassroots model)	84
2.1.2. Елитистички конструисан модел (the elite-engineered model).....	85
2.1.3. Модел нестручних интересних група или друштвених покрета (interest-group model).....	87
2.1.3.1. Разлика између интересних група и друштвених покрета	88
2.1.3.2. Интересне групе (друштвени покрети) и морална паника	89
2. 2. Кључни елементи моралне панике.....	90
2.2.1. Забринутост.....	90
2.2.2. Непријатељство	91
2.2.3. Сагласност.....	95
2.2.4. Диспропорција	96
2.2.5. Несталност	98
3. Значај дискурса у разумевању моралне панике	100
3.1. Појам дискурса	101
3.2. Анализа дискурса.....	102
3.3. Дискурси у медијском приказивању криминалитета	104
3.4. Дискурс и морална паника	108
Глава II.....	110
Социјална функција моралне панике	110
1. Морална паника као израз друштвене реакције.....	110
1.1. Улога „моралних активиста“ у настанку моралне панике	110
1.2. Улога представника органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике.....	112
2. Друштво ризика и морална паника.....	117
2.1. Појам друштва ризика	117
2.2. Криминалитет као ризик представљен у медијима	122
2.2.1. Морална паника и ризик од криминалитета.....	124

2.2.2. Страх од злочина као последица моралне панике.....	125
3. Морална паника и процес појачавања девијације (криминалитета).....	129
3.1. Појам појачавања девијације.....	130
3.1.1. Спирала појачавања девијације (S. Cohen).....	131
3.2. Улога медијске моралне панике у процесу појачавања девијације	133
3.2.1. Стигматизација и етикетирање	133
3.2.2. Стварање стереотипа криминалаца.....	136
Глава III	139
Конкретни облици испољавања моралне панике у вези с насилничким криминалитетом	139
1. Стереотип крволочног злочинца (<i>predatory criminal</i>).....	139
2. Морална паника због насиља у породици	142
2.1. Стереотип мушкарца насилника	145
2.2. Стереотип жртве насиља у породици	147
3. Морална паника у вези са силовањем	150
3.1. Стереотип силоватеља.....	154
3.2. Стереотип жене жртве силовања	156
4. Морална паника у вези с педофилијом.....	159
4.1. Стереотип педофила	161
4.2. Заблуде у вези с педофилијом.....	164
5. Морална паника у вези с малолетничком делинквенцијом у ширем смислу	166
5.1. Проблем „вршњачког насиља“ представљен у медијима	169
Одсек III.....	172
Медији и кривични судови	172
Глава I.....	172
Медијска слика о судовима.....	172

1. Корумпираност судства.....	173
2. Блага казнена политика судова.....	177
3. Спорост кривичних поступака.....	180
4. Утицај политичких фактора на рад судова.....	183
Глава II.....	186
Утицај медијског извештавања на рад судова	186
1. Медијско извештавање током кривичног поступка.....	186
1.1. Медијско извештавање у припремној фази поступка	188
1.1.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у припремној фази.....	189
1.1.1.1. Енглеска	189
1.1.1.2. Француска	191
1.1.1.3. Немачка	192
1.1.2. Медијско извештавање у Србији у припремној фази поступка.....	193
1.2. Медијско извештавање у току главног претреса (<i>trial stage</i>).....	195
1.2.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у фази суђења	195
1.2.1.1. Англосаксонско право	195
1.2.1.2. Континентално право (Француска, Немачка и Италија)	198
1.2.2. Медијско извештавање у Србији у току главног претреса	199
2. Повреда претпоставке невиности од стране медија.....	201
2. 1. Осуда пре пресуде.....	202
2. 2. Концепт социјалне кривице	203
2.3. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности.....	205
2.3.1. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности у пракси Европског суда за људска права.....	209
3. Медијско суђење	212
3. 1. Појам медијског суђења	213
3. 2. Врсте медијског суђења.....	215

3.3. Ефекти медијског суђења	216
4. Утицај медија на казнену политику судова.....	219
ДРУГИ ДЕО.....	224
Истраживање начина на који медији представљају поједине облике криминалитета у Републици Србији.....	224
Одсек први.....	224
Пројекат истраживања.....	224
Глава I.....	224
Одређивање истраживачког проблема	224
1. Дефинисање предмета истраживања	224
1.1. Теоријска дефиниција предмета.....	224
1.2. Радна дефиниција предмета	225
2. Циљ истраживања	228
3. Хипотетички оквир истраживања.....	229
Глава II.....	236
Методологија истраживања	236
1. Истраживачке стратегије	236
1.1. Лонгитудинално ретроспективно истраживање.....	236
1.2. Студија појединачног случаја	237
2. Методи прикупљања и обраде података.....	238
2.1. Методи проучавања појединачних случајева.....	238
2.1.1. Анализа садржаја.....	238
2.2. Методи „средњег обима“ – узорак.....	242
2.2.1. Лонгитудинално испитивање	242
2.2.1.1. Фокус-групни интервју.....	242
2.2.1.2. Полу-структурисани интервју.....	243
2.2.1.3. Анкета.....	244

2.3. Правни методи	245
2.4. Статистички методи	245
2.5. Компаративни метод	246
Одсек други	248
Резултати истраживања	248
Глава I	248
Резултати примене лонгитудиналне истраживачке стратегије извештавања штампе и телевизије	248
1. Резултати квантитативне анализе садржаја	248
1.1. Анализа новинских чланака	248
1.1.1. Извештавање о насилничком криминалитету	250
1.1.2. Извештавање о корупцији и криминалитету белог оковратника	259
1.2. Анализа телевизијских вести	264
1.2.1. Извештавање о насилничком криминалитету	265
1.2.2. Извештавање о корупцији	267
2. Статистички показатељи о размерама насилничког криминалитета	269
2.1. Упоредивање статистичких података с квантитативним подацима добитим анализом садржаја новинских чланака и телевизијских вести	276
3. Анализа моралне панике у вези с насилничким криминалитетом	278
4. Анализа односа медија и кривичног судства	291
5. Резултати примене метода испитивања	300
5.1. Резултати примене технике фокус-групног интервјуа са новицима	300
5.1.1. Медијска конструкција криминалитета	300
5.1.2. Медији и морална паника	306
5.1.3. Медији и кривично судство	308
5.2. Резултати примене технике полу-структурисаног интервјуа са судијама	309

5.3. Резултати примене технике анкетирања грађана	325
6. Анализа праксе Европског суда о људским правима у односу на питања слободе медијског изражавања и претпоставке невиности	357
Глава II.....	362
Резултати примене истраживачке стратегије студије појединачног случаја	362
1. Медијско извештавање о случају насилничког криминалитета	362
ЗАКЉУЧАК.....	379
ЛИТЕРАТУРА.....	i
ОСТАЛИ МАТЕРИЈАЛ.....	xvii
ПРАВНИ ПРОПИСИ.....	xxi
ПРИЛОЗИ	xxii
ПРИЛОГ 1	xxii
ПРИЛОГ 2	xxvi
ПРИЛОГ 3	xxix

УВОД

Однос медија и криминалитета представља веома комплексну и сложену проблематику која до сада није систематски обрађивана у нашој литератури, па се чини оправданим да она буде предмет докторске дисертације. Неспорно је да медији имају доминантан утицај на формирање ставова у јавном мњењу о свим битним друштвеним питањима, па тако и о криминалиту као негативној друштвеној појави. Већина стереотипа и погрешних схватања о појединим аспектима криминалног феномена су добрим делом последица медијске слике о овим појавама. Због тога је неопходно испитати механизам медијске обраде информација о криминалном догађају, с посебним освртом на то да ли се медијска слика о криминалиту разликује од његових стварних размера. Могло би се тврдити да је у позадини многих медијских извештаја потреба за сензационалистичким представљањем појединих облика криминалитета, пре свега насилничког, а једно од могућих објашњења за такав приступ би могла да буде потреба за стицањем профита. Оваквим приступом проблему криминалитета медији могу угрозити нормално функционисање органа правосуђа, што је чест случај са изношењем поверљивих података у току истраге или у каснијим фазама поступка. С тим у вези, требало би размотрити границе односа између права на слободу штампе и претпоставке невиности. Такође, феномен моралне панике, који последњих деценија привлачи пажњу иностраних аутора, везује се управо за проблем медијске конструкције реалности која добрим делом не одговара правом стању ствари. Страни аутори су одавно препознали важност истраживања различитих аспеката односа медија и криминалитета, тако да постоји велики број теоријских радова из ове области, нарочито у англосаксонској литератури.

Постоје две основне равни посматрања односа медија и криминалитета. Прва би била утицај медија на криминалитет у смислу третирања медија као криминогених фактора. Друга раван би се односила на истраживање начина на који медији приступају проблематици криминалитета који се такође може проучавати из различитих аспеката.

Проучавање утицаја који медији могу да имају на криминалитет скопчано је с многобројним тешкоћама. Чини се да би било изузетно тешко доказати

претпоставку о медијима као криминогеном фактору. Забринутост у том смислу постоји нарочито кад се ради о негативном утицају који насилнички садржаји у медијима имају на понашање деце и младих. Прва истраживања из ове области су покушала да доведу у везу изложеност деце и младих насилничким садржајима на телевизији и појави агресивног понашања. Међутим, резултати тих, као и каснијих сличних истраживања нису показали да постоји значајна веза између те две ствари. Утврђено је чак да много већи утицај на делинквенцију и криминалитет имају неки други фактори као нпр. сиромаштво или незапосленост. У данашње време постоји мишљење да интернет, видео и компјутерске игрице негативно утичу на понашање деце и младих, за разлику од ранијег периода када су филмови с насилничким садржајима сматрани опасним извором њиховог агресивног понашања.¹ На основу досадашњих истраживања негативног утицаја медија на вршење злочина може се закључити да они у много већој мери утичу на то како ће људи извршити злочине, него на доношење одлуке да се уопште изврши дело.² Медији сами по себи тешко да могу од неког лица да направе преступника, али би се могло очекивати да могу допринети реализацији већ постојеће склоности ка вршењу кривичних дела. Тзв. *coruscate* злочини или злочини подражавања насилничких садржаја презентираних у медијима не могу се окарактерисати као правилност већ као изузетна појава. Ипак обично када се догоди тако нешто реакција јавности бива веома бурна и медији постају главни кривци за појаву насиља.

Чини се да би било тешко спровести истраживање о криминогеном утицају медија на криминалитет. Јавио би се проблем издвајања утицаја медија на вршење злочина од других индивидуалних и социјалних фактора. Због тога би било корисније да се истражи начин медијског представљања криминалног феномена, уз претпоставку да постоји пренаглашена покривеност насилничког криминалитета која може утицати и на обликовање људског понашања у негативном смеру. Поред насилничког криминалитета, узимајући у обзир

¹ У литератури се могу пронаћи примери различитих истраживања утицаја насилних видео игрица на агресивно понашање адолесцената. Такође, поједина истраживања су се односила на утицај музике, музичких видео снимака и интернета који имају насилнички садржај на појаву и појачавање агесије код младих људи. Melzer A., Happ C. and Steffgen G., *Violence for the Masses: The Impact of Violence in Entertainment Media*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 708.

² Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, Belmont, 2007, стр. 78.

специфичност медијског извештавања у нашој земљи, као и став јавног мњења по питању проблема криминалитета уопште, истраживање би се односило и на неке друге облике криминалитета.

Корупција представља значајан проблем у нашем друштву и важно је на који га начин медији представљају па би се истраживање односило и на ову проблематику. Медији, као прозор у свет већине људи, требало би да едукују становништво о свим питањима која су од значаја за решавање проблема корупције. Међутим, велики број заблуда и стереотипа који се односе на корупцију настали су захваљујући медијима и њиховом неадекватном извештавању. С друге стране, корупција се може одредити и као облик криминалитета белог оковратника.

Уколико се пође од претпоставке да грађани своје ставове о криминалитету уопште и његовим посебним облицима формирају на основу онога што им медији представе као реалност, истраживање односа који медији у нашој земљи имају према овом феномену може бити значајно и у доношењу закључка о томе како грађани Србије виде проблем криминалитета. Због тога је важно разумети процес медијске конструкције стварности о криминалитету. Тај процес подразумева доношење различитих одлука у складу с циљевима који се уз помоћ одговарајуће конструкције стварности желе постићи. Значајну активност у том смислу представља процес медијске селекције кривичних догађаја односно доношење одлука о томе шта завређује да буде представљено у медијима као „вест“, а уједно и колико би простора требало посветити том догађају. Постоје критеријуми за селекцију које је потребно анализирати да би се разумео и сам процес конструкције стварности. Поред селекције важан је и начин на који се неки догађај презентира.

Избором начина на који представљају криминалитет, медији шаљу одређену поруку јавном мњењу. Та порука може да има два могућа значења. Прво значење се односи на то да медији кроз презентовање информација о криминалитету уопште, па и насилничком конкретно, говоре како да размишљамо, односно утичу на наше схватање проблема криминалитета. Друго значење истиче да медији кроз избор вести и њихов положај указују на то о чему треба да размишљамо, тј. њихов једини циљ је да нам скрену пажњу. Мишљења

смо да медији првенствено функционишу по принципу привлачења пажње, јер се углавном значајније место у извештавању о криминалитету даје оним догађајима који су с обзиром на околности случаја у стању да изазову јачу емоционалну реакцију у јавном мњењу, нарочито ако је у питању комбинација речи и слике која је увек ефектнија.

Неадекватно медијско извештавање о појединим аспектима криминалног феномена за последицу може да има настанак моралне панике. Напред је указано на значај истраживања феномена моралне панике. Прво истраживање које је усмерило пажњу на потребу разјашњења ове појаве је истраживање које се спровео Џок Јанг (*Jock Joung*) о улози полиције као појачивача девијације, преговарача о реалности и преносиоца фантазије које показује да „морална паника“ коју стварају медијске „фантазије“ појачава девијантни акт да би на крају дошло до „претварања стереотипа у нешто што је актуелно и фантазије у стварност“.³ Након њега Стенли Коен (*Steenly Cohen*) заокружује концепте „моралне панике“ и „појачавања девијације“. Овим истраживањем се почиње да разјашњава социолошка заинтересованост за „производњу вести“ као нечему што претходи стварању „моралне панике“. Управо нам разумевање концепта „производње вести“ помаже у утврђивању механизма настанка моралне панике. Постоје тзв. „новинарска правила о важности“ која имају значај принципа селекције и поступања са оним што је нарочито привлачно медијима, а које се односи на покривање насиља. Морална паника се по природи ствари највише односи на проблем насиља, па ће и истраживање претежно бити усмерено на моралну панику коју медији у нашој земљи стварају у вези с појединим облицима насилничког криминалитета попут насиља у породици, педофилије, силовања или насилничког понашања деце и младих односно тзв. „вршњачког насиља“ како га медији називају. Улога моралне панике у тзв. „процесу појачавања девијација“ доводи до стварања различитих стереотипа и заблуда. Због тога ће се анализирати допринос медија у њиховом настанку.

Значај истраживања медијске конструкције стварности о криминалитету и њених последица није само у чињеници да су већини грађана медији једини извор

³ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива (Crime and the Media: a criminological perspective)*, London, преводилац Илић А.), in Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 417.

сазнања о криминалитету, већ и у томе што су субјекти чији је задатак сузбијање криминалитета под утицајем медијског извештавања. У питању су органи формалне социјалне контроле: полиција, тужилаштво, судови и пенитенцијарне установе. Међутим, анализа утицаја медијског извештавања на рад свих ових органа није могућа. Прелиминарним истраживањем може се уочити да су судови у контексту вођења кривичних поступака најзаступљенији у медијским извештајима. Такође, неадекватно извештавање о неком кривичном догађају може имати озбиљне последице по исход кривичног поступка. Најдрастичнији пример је свакако повреда претпоставке невиности, али се не сме занемарити ни проблем изношења поверљивих података што може у значајној мери отежати посао судовима. Поједина суђења изазивају велику пажњу јавног мњења па медији од њих понекад стварају представу односно тада говоримо о медијским суђењима (*media trial*). То су само неки од разлога у прилог оправданости истраживања односа медија и кривичног судства.

Докторска дисертација се поред увода и закључка састоји из два дела. Први део се бави теоријским разматрањима криминолошких аспеката односа медија и криминалитета а други део анализом медијског представљања појединих облика криминалитета у Републици Србији и утицајем које такво извештавање има на разумевање проблематике криминалитета од стране грађана али и на положај судија кривичара као и новинара који обрађују те теме.

Први део се састоји из четири одсека. У првом одсеку се разматрају различити покушаји да се на теоријском плану објасни веза између медија и криминалитета. У другом одсеку се анализира проблематика социјалне конструкције стварности о криминалитету, будући да су медији једни од најважнијих актера тог процеса. У том смислу разматра се улога медија у обликовању стварности о криминалитету, при чему се акценат ставља на процес одабира и стварања „вести о криминалитету“ као и критеријуме који медији (телевизија или штампа) користе када одлучују шта би требало да буде „вест“. Трећи одсек би се односио на феномен моралне панике. Посебно се обрађује социјална функција моралне панике, јер се у њеној позадини крије одређени интерес за стварањем моралне панике у јавном мњењу. Наиме, медији не оперишу у вакууму, већ су у тај процес укључени и други актери попут представника

органа формалне социјалне контроле (полиције и судства), као и морални активисти, а нарочито политичари.⁴ Разматра се и улога моралне панике у „процесу појачавања девијација“. У четвртом одсеку предмет анализе је однос медија и кривичног судства. Анализи је подвргнута медијска слика кривичног судства. Нарочита пажња се посвећује утицају који медијско извештавање о криминалитету има на рад судова. Између осталог, разматра се питање повреде претпоставке невиности од стране медија када се у току кривичног поступка извештава о неком кривичном догађају. Ова проблематика такође представља вид медијске конструкције реалности.

Други део се тиче конкретног истраживања начина на који медији представљају поједине аспекте криминалног феномена у нашој земљи. Овај део обухвата два одсека. У првом одсеку је представљен пројекат истраживања који обухвата одређење предмета и циља истраживања, као и хипотетички оквир. Представљене су и одговарајуће истраживачке стратегије, а у оквиру њих одређени методи прикупљања и обраде података. У другом одсеку се излажу резултати истраживања. Посебно су протумачени резултати анализе садржаја новинских чланака, а посебно телевизијских прилога, након чега је све то употпуњено представљањем одговарајућих статистичких показатеља. Посебно је извршена анализа моралне панике о одређеним аспектима насилничког криминалитета на основу избора новинских чланака у одабраним штампаним медијима. Све поменуте анализе употпуњене су другим методолошким поступком односно испитивањем које је предузето на три различита начина у односу на три различите категорије субјеката (грађани, судије и новинари). На тај начин је проблематика односа медија и криминалитета сагледана на свеобухватан начина односно размотрени су различити углови посматрања исте проблематике. Посебно је издвојена анализа праксе Европског суда о људским правима у контексту односа слободе изражавања и претпоставке невиности. На крају су представљени резултати студије случаја који се односи на медијско извештавање о одабраном случају насилничког криминалитета.

⁴ Tompson K., *op. cit.*, стр. 46.

Медији су наши главни снабдевачи информацијама и сликама о догађајима и људима који су ван средине у којој се налазимо.⁵ Због тога нам не може бити свеједно како медији осликавају спољашњи свет. Прва интересовања за проучавање медијске конструкције реалности о криминалитету јављају се тридесетих година XX века, када је Тео Липман (*Theo Lippman*) истакао да масовни медији имају значајну улогу на начин да људи схватају друштвени феномен кроз разлику између „спољашњег света и слика у нашој глави“.⁶

Истраживање начина на који медији извештавају о поједним аспектима криминалног феномена је вишеструко значајно. Скривена динамика друштва се може открити истраживањем тачака у којима се додирују основни друштвени информациони систем – масовни медији, на једној, и основни систем који врши легитимизацију вредности и одређује правила – кривичноправни систем, на другој страни.⁷ Криминалитет је у великој мери друштвено конструисана појава односно његове стварне размере и структура се у значајној мери разликују од онога што се у медијима по том питању може чути и прочитати. Због чега је то тако? Иако су медији већини људи главни извор информација о криминалитету и самим тим имају задатак да правовремено и истинито информишу јавност о тако важној теми, потреба да се задовоље интереси различитих друштвених група модификује тај основни задатак.

Основни циљ истраживања, а самим тим и очекивани резултат био је утврђивање медијске конструкције криминалитета, односно сагледавање слике коју нам о томе медији презентују. У том смислу је очекивана потврда полазних претпоставки о пренаглашеном извештавању о насилничком криминалитету и неадекватном извештавању о корупцији. Слично очекивање је постојало и у погледу претпоставки о стварању моралне панике у вези с појединим облицима криминалитета. Ово је можда био и најважнији задатак истраживачког процеса,

⁵ Lowry T. D. ... (et al.), *The social Construction and Subjective Reality of Crime: A Longitudinal Analysis of Media Crime Reporting, Public Perceptions of Crime and FBI Crime Statistics*, New Orleans, 2004, на:
доступно
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/1/2/9/3/pages112937/p112937-1.php
(20. април 2010. године)

⁶ *Ibidem*

⁷ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice Policy: Images and Realities*, Pacific Grove, наведено у: Barak G., *Media, Society, and Criminology*, in: Barak G., (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime – Studies in Newsmaking Criminology*, New York, 1994, стр. 3 и 4.

јер морална паника представља претерану реакцију јавног мњења на одређене појаве у чијој позадини је задовољење неких других интереса.

Демистификација медијске конструкције криминалитета доприноси нашем бољем разумевању и самог криминалног феномена. Откривање стереотипа и заблуда помаже да поједине облике криминалитета попут насиља у породици или корупције проучимо из другачијег угла.

Посебно осетљиво питање представља однос медија и кривичног судства који се у основи своди на питање граница слободе штампе у односу на извештавање о поступцима који су у току. Медији треба да буду партнер правосудним органима у борби с различитим облицима криминалитета и због тога је потребно указати на негативне стране медијског извештавања о актуелним случајевима на рад судова.

С друге стране, улога медија не мора бити само негативна. Моћ медија би требало користити више у циљу представљања проблема у правом светлу и изналажења одговарајућих решења. Циљ је да се указивањем на значај истраживачког новинарства покаже да медији као важна друштвена институција могу и морају да имају позитивну улогу у решавању проблема криминалитета.

ДЕО ПРВИ

Теоријско разматрање криминолошких аспеката односа медија и криминалитета

Одсек I

Основне поставке о медијима и криминалитету

Глава I

Теорије о медијима и криминалитету

1. Позитивистичка оријентација у криминологији

Први покушаји да се на теоријском плану доведу у везу медији и криминалитет представљали су настојање да се ова проблематика сагледа у светлу могућег криминогеног утицаја медија. Црвена нит која је спајала сва та теоријска разматрања јесте анализа медијског деловања на појаву забрањених понашања. Те теорије су настале у оквиру позитивистичке оријентације у криминологији чији су представници у складу са основним поставкама овог научног правца стављали акценат на узроке криминалног понашања.⁸ Иако се криминоген утицај медија у данашње време мање разматра у литератури се могу пронаћи поједина теоријска разматрања која се баве тим аспектом повезаности медија и криминалитета.⁹

1.1. Рана социолошка схватања

Различите струје у оквиру социолошких схватања настојале су да објасне узрочност вршења злочина узимајући у обзир само друштвене чиниоце. С обзиром да се као један од таквих чинилаца може издвојити утицај медија на криминалитет, анализом овог феномена бавиле су се на непосредан или посредан

⁸ О доприносу позитивиста развоју криминолошке мисли у: Dantine M., *Les principaux courants de pensée en criminologie*, in: Herzog-Evans (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, 2010, Vol. 1, стр. 59-61.

⁹ Melzer A., Happ C. and Steffgen G., *op. cit.*, стр. 706-708.

начин: Школа друштвене средине, Теорија историјског материјализма и Чикашка школа са следбеницима.

1.1.1. Школа друштвене средине (Gabriel Tarde)

У оквиру социолошких схватања превасходно треба размотрити школу друштвене средине. Габријел Тард (*Gabriel Tarde*), као један од њених значајних представника, крајем XIX века је у својој *Филозофији кажњавања* истицао феномен имитације (подражавања) као кључне активности којом се могу објаснити сви друштвени феномени, па и криминалитет.¹⁰ Имајући у виду да се све људске активности имитирају, то је случај и с вршењем злочина.

Концепт имитације Тард је разрадио и у контексту односа медија и криминалитета. Он је сматрао да штампа извештавањем о гнусним злочинима утиче на њихово подражавање, о чему сведочи „популарност“ витриола као средства којим су жене крајем XIX века тровале своје партнере.¹¹ Као најдрастичнији пример утицаја медија на вршење злочина, Тард наводи извештавање штампе о „подвизима Цека Трбосека“ које је довело до подражавања имитирања сакаћења жена које је Трбосек започео у септембру 1888. године у Лондону, у четврти Вајтчеп. Тард сматра да је као последица извештавања штампе о томе, за мање од годину дана извршено осам готово идентичних злочина у различитим улицама Лондона у којима живи сиромашно становништво. Међутим, штетан утицај штампе проширио се и ван граница Енглеске јер су забележени случајеви таквог сакаћења и у иностранству. На основу свега тога Тард је закључио да се епидемије злочина шире телеграфским путевима.¹²

Током двадесетих година XX века расте забринутост да би медијски садржаји могли да утичу на људе да врше кривична дела, што има за последицу да се према одређеним медијима предузимају истраге и намећу забране. Међутим,

¹⁰ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 224.

¹¹ Бацање витриола у лице је типично женска идеја, карактеристична за Парижанке која се временом пренела и у сеоска подручја. Једна млада француска глумица је 1881. године отровала витриолом свог љубавника. Када су је питали у ком тренутку је помислила да се освети, одговорила је да је то било онда када је у једним париским новинама прочитала чланак који је говорио о осветама жена. *Ibid.*, стр. 231.

¹² *Ibid.*, стр. 231 и 232.

тек седамдесетих година XX века ова појава добија назив подражавајући злочин (*copycat crime*) када се поново јавља интересовање истраживача за улогу медија у настанку злочина.¹³ Да би се неки злочин могао окарактерисати као подражавајући учинилац мора бити изложен медијском садржају оригиналног злочина. Подражавајући злочин мора обухватити и најважније елементе оригиналног злочина, попут избора жртве, мотива, или начина извршења.¹⁴

Постојање феномена подражавајућег злочина не значи да су медијске слике насиља или филмови с таквом садржином узрок злочина. Тешко је доказати да је тачно одређени медијски садржај (у филму, игрици, на интернету) представљао узрок конкретног кривичног дела.¹⁵ Доношење одлуке о вршењу злочина је сложен психолошки процес на који утиче пуно различитих фактора, како индивидуалних тако и друштвених. Улога медија се обично своди на конкретизацију начина на који ће кривично дело бити извршено. То значи да медијска слика злочина највероватније може имати утицај на појединце да планиран злочин изврше на начин који су видели на телевизији или прочитали у новинама.¹⁶

1.1.2. Теорија историјског материјализма

Теорија историјског материјализма или марксизам је истовремено теорија и друштвенополитички покрет заснован на идеји да је „друштво историја класних борби“.¹⁷ Утицај марксистичког приступа на проучавање односа медија и криминалитета, утемељен је на разлици између утицаја и контроле, при чему се истиче начин на који медији могу да врше контролу.¹⁸ Стављање нагласка на моћ медија да контролишу појединце, чланове неке друштвене заједнице, засновано је на класичном „основном - суперструктурном моделу“ марксистичког размишљања које сматра да постоје две основне компоненте друштва. Прву чини

¹³ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op. cit.*, стр. 79.

¹⁴ *Ibid.*, стр. 74.

¹⁵ Marsh I. and Melville G., *Crime, Justice and the Media*, Abingdon, стр. 22

¹⁶ О утицају медија на појаву делинквентног понашања младих у: Костић М., Мас медији, социјална контрола и криминалитет, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, LXL, 2012, стр. 260-264.

¹⁷ Ott L. B. and Mack L. R., *Critical media studies: an introduction*, Chichester, 2010, стр. 22.

¹⁸ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 27.

економска основа или инфраструктура која обезбеђује материјална средства за живот, док друга представља суперструктуру односно остатак друштва, укључујући породицу, образовни систем као и масовне медије. Иако су у време настанка теорије историјског материјализма, медији били неразвијени (нарочито мерено данашњим аршинима), њихова кључна позиција у капиталистичком друштву и моћ ширења порука које потврђују валидност и легитимитет друштвених различитости, допринели су значају ове теорије и у каснијим временима када су медији прошли кроз комбиновани процес ширења, дерегулације и концентрације власништва и контроле.¹⁹

Међу многобројним ауторима се истиче Антонијо Грамши (*Antonio Gramsci*) чији приступ се одликује спајањем концепта хегемоније, који има централну улогу у теоријским разматрањима медијске слике криминалитета, девијације, и закона и реда (*law and order*).²⁰ Његова анализа је имала значајан утицај на истраживање медија, а нарочито је значајан њен аргумент о кључној улози медија у обезбеђивању усклађености масовног друштва, што доминантна владајућа група постиже не само уз помоћ силе, већ превасходно, тако што добија пристанак већине.²¹ Такав пристанак се претежно обезбеђује кроз друштвене и културне институције као што су право, породица, образовни систем и медији. У том смислу, медијско извештавање може подржати или (ређе) довести у питање доминантну дефиницију неке ситуације.²² Подржавањем доминантног дискурса медији утичу на људе да прихвате вредности и интересе владајуће елите, а то подразумева најчешће некритичко усвајање онога што им се „сервира“, изузев ако не постоји довољан простор да се у медијима испољи и другачије мишљење.

Један од најзначајнијих представника теорије историјског материјализма у криминологији Вилем Бонгер (*Willem Bongers*) критички се односи према улози штампе у условима капитализма. Наиме, он истиче да је штампа у суштини у рукама капиталиста који је користе само као средство за прављење пара.²³ Економски чинилац одређује садржину медијског изражавања што утиче на

¹⁹ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 16.

²⁰ *Ibidem*

²¹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 30.

²² Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 16 и 17.

²³ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 240.

стварање јавне агенде.²⁴ Уместо да штампу уређују људи који су способни да просветле публику, дешава се супротно, јер новине праве људи који у свом позиву виде само средство за живот и брину једино о власнику листа. Долажење до истине се налази у другом плану, а таква штампа не може бити водич масама, будући да заступа интересе оних који плаћају рекламе и чланке.

То се огледа и у прилагођавању медијског интересовања за проблем криминалитета, у мери и на начин који одговара финансијерима. Такав приступ доприноси настанку и развоју стереотипа, повећава незнање публике и, у крајњој линији, трује јавно мњење.²⁵ Због тога медији, заједно с другим капиталистичким институцијама, имају кључну улогу у установљавању идеолошке доминације. Контролом над медијима се идеологија капиталистичког друштва представља у позитивном светлу, а то претпоставља да медији стварају „лажну свест“ која масовно спречава људе да сагледају стварност.²⁶

Значајно је истаћи да је Бонгер, у контексту узрочности, указивао на штетни утицај медијског извештавања о криминалитету на буђење имитативних нагона у човеку. Поред тога, истакао је и данас актуелну склоност медија да насилничком криминалитету посвећују већу пажњу у односу на остале облике криминалитета. Објашњење за то је налазио у морбидној радозналости публике, односно у потреби њеног задовољавања извештавањем о „великим и гнусним злочинима“.²⁷ Без обзира да ли је у питању морбидна радозналост људи или не, чињеница је да су људима некако привлачне теме које подразумевају употребу насиља и које изазивају јаку емоционалну реакцију.

Представници марксистичког учења имали су још један значајан допринос у сагледавању стварности криминалитета и улоге медија у томе. Они су утицали на подизање свести о тзв. криминалитету моћних односно злочинима које врше пословни људи, корпорације, владе и државе. Неки од таквих криминолога, попут Стивен Бокса (*Steven Box*), истицали су да медији веома ретко приказују криминалитет белог оковратника или корпорацијски криминалитет, осим ако се

²⁴ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 27.

²⁵ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 240.

²⁶ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 29 и 30.

²⁷ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 240.

ради о „ударном“ случају који има одређене елементе због чега завређује да буде вест.²⁸

Досадашње излагање би се могло сажети у став да марксистички приступ посматра медије као део система идеолошке доминације која, подржава позицију моћи, помаже социјализацији масе популације у живот субординације и прихватања ствари какве јесу. До таквих закључака је у делу под називом: „Држава у капиталистичком друштву“ (*The State in Capitalist Society*) дошао 1973. године Ралф Милибанд (*Ralf Miliband*). Користећи марксистичку терминологију, Милибанд је описао медије као „агенције за конзервативну индоктринацију“, али и као „опијум за људе“, парафразирајући Марксову чувену тезу да је „религија опијум за људе“.²⁹ Медији су функционисали на такав начин и у време Бонгера као што углавном тако функционишу и данас. Разлика је у томе што је пре два века постојала само једна медијска форма (штампа), док данас постоји мноштво различитих медија чији се број и модалитети стално повећавају.

1.1.3. Чикашка школа и следбеници

Даљи развој теоријских разматрања о односу медија и криминалитета у оквиру социолошких схватања преместио се са европског на северноамерички континент. Чикашка школа је у почетку била под снажним утицајем функционалистичког теоријског приступа који наглашава важност поштовања важећих норми понашања и вредности у једном друштву од стране већине њених чланова, а то углавном зависи од процеса социјализације који, осим породице, спроводе и културни подсистеми, укључујући и медије.³⁰ У том контексту, улога медија је да помогне у успостављању социјалног реда кроз промовисање идеологије коју подржава шире друштво и институције у оквиру њега.

Једна од важнијих теорија која се бави проблематиком односа медија и криминалитета је Мертонова теорија аномije.³¹ Мертон одређује аномију као друштвено стање, као тип друштвене структуре односно облик друштвене

²⁸ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 20.

²⁹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 30 и 31.

³⁰ *Ibid.*, стр. 32.

³¹ Dantinne M., *op. cit.*, стр. 63 и 64.

дезорганизације.³² Улога медија у настанку такве друштвене дезорганизације се може испољити путем информација о променама у друштвеним вредностима и промовисањем модерног, индивидуалистички настројеног вредносног система. Медијске вести могу охрабривати страх и сумњу у оквиру друштвене заједнице а то може довести до друштвене изолације људи. Парадоксално је да медији представљају индивидуалност као врлину, док истовремено активно промовишу дух заједништва.³³ Један од кључних фактора у процесу интернализације (личног, персоналног усвајања) културних циљева су масовни медији који људима намећу одређене потребе и жеље које многи од њих не могу остварити на други начин осим вршењем кривичних дела. Постоји мишљење да медији пружају лажан осећај заједништва онима који су изоловани и издвојени из друштва и који ће, у ери набујалог глобалног медијског конзумеризма, вероватно посегнути за неким иновативним средствима како би остварили друштвено постављене циљеве.³⁴

Ставови на којима се заснива теорија аномије веома су присутни у расправама које се воде у вези с последицама гледања сцена насиља у различитим медијским формама. Заступници таквог гледишта сматрају да су осетљиви, маргинализовани чланови друштва најподложнији штетним последицама, тако да могу бити подстакнути да се понашају насилнички захваљујући медијским представама које величају насиље. У том контексту поједини аутори повезују феномен серијских убистава који је карактеристичан за САД са, за тамошње услове, медијски уобичајеним приказивањем те проблематике која подстиче такав драстичан вид насиља.³⁵

У оквиру теорија културног конфликта и раскорака разматрају се различити културни конфликти који настају када људи поштујући своје, дођу у сукоб с нормама понашања других, а када су те норме правне – говоримо о делинквентном или криминалном понашању.³⁶ Најчешћи културни конфликти подразумевају учешће поткултуре младих. Одређени млади који се, у појединачним теоријама, примарно одређују у складу с класном припадношћу, могу идентификовати себе и друге као различиту субкултуру, повезујући то с

³² Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 84.

³³ Howitt D., *Crime, the Media and the Law*, Chichester, 1998, стр. 20.

³⁴ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 15.

³⁵ *Ibidem*

³⁶ Игњатовић Ђ., *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 76.

посебним образцима које медији користе како би их описали као и с различитим музичким стилем.³⁷

2. Теорије друштвене реакције

Могуће је издвојити неколико објашњења у оквиру теорија друштвене реакције чије поставке доприносе разумевању односа медија и криминалитета. Овде ће бити размотрен значај интеракционизма и теорије етикетирања као и радикалне криминологије.

2.1. Интеракционизам и теорија етикетирања

Однос медија и криминалитета нарочито се у данашње време не може проучавати и разумети без узимања у обзир ставова интеракционизма и теорије етикетирања који су настали у првој половини XX века. Ове теорије у значајној мери осветљавају проблем медијског представљања криминалитета, указујући на многе стереотипе и погрешна схватања која постоје у вези с криминалним феноменом и у чијем стварању медији имају једну од најважнијих улога.

У складу са основним поставкама теорија друштвене реакције, интеракционизам полази од става да само извршено дело не ствара нужно девијанта или злочинца.³⁸ Наиме, иако је битно која врста дела је у питању, од пресудног утицаја на то да ли ће неко постати девијант или злочинац јесте тренутак када друштво дело те особе означи као девијантни акт или злочин.

Реакција друштва на кршења правила је селективна, будући да се врши одабир оних који ће сносити последице у односу на друге који ће бити заштићени. Штавише, поједине особе бивају етикетиране као извршиоци одређеног дела а да нису прекршиле ниједно правило.³⁹ У том случају је штета обично озбиљнија и дуготрајнија, нарочито уколико је процес етикетирања спроведен захваљујући

³⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 20.

³⁸ Криминологија је теорију социјалног интеракционизма и етикетирања преузела из социологије и социјалне психологије, при чему је првобитно служила објашњењу девијантног понашања. Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 93; Dantine M., *op. cit.*, стр. 65.

³⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 326.

активности медија. Постоји пуно примера медијског стварања дихотомије добра и зла. Поједине криминалне активности не би изазвале такву негативну реакцију јавности да није било медијског преувеличавања.⁴⁰

Теорија етикетирања има посебан значај у објашњењу процеса медијског етикетирања. Процес медијске стигматизације понекад представља само реакцију одређених доминантних друштвених група које на тај начин изражавају и остварују сопствене интересе. Допринос ове теорије је и у разумевању стереотипа криминалаца који представља резултат процеса етикетирања. У том смислу, медији имају значајну улогу, јер свакодневно извештавање о криминалитету обилује стереотипима.

С обзиром да је протеком времена повећаван број телевизијских канала или дневних новина, могло се очекивати да ће медијска слика криминалитета бити објективнија односно да ће различити приступи у објашњењу ове појаве допринети њеном бољем разумевању. На овој поставци је заснован *плурализам* који се појавио током осамдесетих и деведесетих година прошлог века. Плуралисти, за разлику од осталих теоретичара гледају много позитивније на улогу медија уверени да они разноликом аудиторијуму пружају масовну и стално растућу широку лепезу материјала.⁴¹ Медији су отеловљење интелектуалних слобода и разноликости што одговара образованом и скептичном аудиторијуму. Захваљујући томе традиционалне идеолошке неједнакости у виду класне, расне и полне припадности, бивају превладане.⁴² Плуралисти сматрају да медији не утичу значајно и непосредно на ставове и гледишта људи, већ се њихов утицај огледа првенствено у појачавању већ установљених ставова и погледа.⁴³ Међутим, стварност је другачија, мноштво канала не резултира нужно плурализмом медијских порука. Поједини аутори тврде да медији и даље настављају да пружају једнообразне приказе стварности уз помоћ којих избегавају спорна питања и обезбеђују *status quo*. Услед таквог медијског приступа незнање међу публиком се наставља, а етикетирање, стереотипизирање и криминализација одређених група

⁴⁰ Howitt D., *op. cit.*, стр. 20 и 21.

⁴¹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 33.

⁴² Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 22.

⁴³ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 34.

је и даље присутно.⁴⁴ Сагласно томе, медијско извештавање о криминалитету усредсређено је на неубичајене и спектакуларне злочине као што су серијска убиства, силовања или педофилија чији су извршиоци особе непознате жртвама.⁴⁵

2.2. Радикална криминологија – рани радови

Посебан допринос радикалних криминолога је у томе што су усмерили теоријску анализу на поједине форме криминалитета које до тада нису у довољној мери биле истражене. У том смислу, радикални криминолози разликовали су конвенционални и неконвенционални криминалитет.⁴⁶

Значај медија се испољава у скретању пажње јавности на постојање различитих облика неконвенционалног криминалитета путем истраживачког новинарства. Захваљујући томе поједине неконвенционалне теме у вези с криминалитетом постале су конвенционалне, барем у смислу њиховог инкриминисања у већини кривичних законодавстава. Несумњив допринос радикалне криминологије је у указивању на неопходност проучавања тероризма, трговине људима или организованог криминалитета који су до скоро били табу тема чије постојање је у јавности негирано.

У доктрини је с разлогом указано да је кривичноправни систем постављен тако да ствара видљиве гомиле маргинализованих жртвених јараца који скрећу пажњу јавности с много озбиљнијих кривичних дела која врше богати, а у крајњој линији и од много озбиљнијих болести капитализма за који се обично каже да је у терминалној кризи.⁴⁷ Стидљиво бављење неконвенционалним облицима криминалитета и инсистирање на конвенционалном криминалитету које ставља у први план маргинализоване особе, додатно потврђује тезу о значајној медијској улози у процесу етикетирања и стварања стереотипа криминалаца.

⁴⁴ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 22 и 23.

⁴⁵ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 35.

⁴⁶ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 98.

⁴⁷ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 60.

2.3. Савремена критичка криминологија (леви реализам и постмодернизам)

2.3.1. Леви реализам

Леви реализам је правац у оквиру радикалне криминологије који је настао осамдесетих година прошлог века. Реч је о својеврсној реакцији на идеалистичко виђење леве оријентације које је изражено у делима као што је Управљање кризама (*Policing the Crisis*) аутора Стјуарта Хола и осталих (*Stuart Hall et al.*)⁴⁸ а један од значајних представника левог реализма је Џок Јанг (*Jock Young*).

Леви реализам истиче „квадрат злочина“ који представља графички приказ веза које постоје између преступника и његовог злочина с жртвом, јавношћу и органима социјалне контроле, при чему је акценат на органима формалне социјалне контроле.⁴⁹ Јавност подразумева, између осталог, активност медија који извештавају о учињеном злочину, о претпостављеним учиниоцима и жртвама, о многим мање или више релевантним чињеницама у вези с тим, као и о односу органа социјалне контроле, превасходно полиције, тужилаштва и судова, према делу и учиниоцу.

Џок Јанг истиче да уколико не би постојала рационална основа у тврдњи да је злочин озбиљан проблем, медији не би имали моћ да утичу на јавну свест и бројни покушаји теоријског објашњења односа медија и криминалитета се једноставно никада не би материјализовали.⁵⁰ У једном од својих последњих радова Вртоглавица касног модернизма (*The Vertigo of Late Modernity*), Јанг наводи да се злочин у данашње време представља, не толико као дело разумног криминалца, већ као љути, изразито брзи одговор који лансира осиромашен, осрамоћен и беспомоћан појединац без крова над главом. При томе се користи одговарајући језик којим се обезвређују сиромашни људи и сиромаштво уопште.⁵¹

⁴⁸ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 24.

⁴⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 104.

⁵⁰ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 24.

⁵¹ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 62.

2.3.2. Постмодернизам

Једно од значајнијих питања којима се бави постмодернизам јесте улога и утицај медија у друштву. Општеприхваћен је став да живимо у друштву у којем медији доминирају у толикој мери да не само што одражавају друштвену стварност већ медијске слике представљају стварност саме по себи.⁵² Постмодернисти упозоравају да нерегулисаност медијског тржишта неминовно доводи до експлозије програма, наслова или формата које је могуће бирати. С обзиром на различитост медијских садржаја њихови корисници имају моћ да одлуче шта ће читати, гледати или слушати, али и да одлуче шта ће занемарити или одбацити.⁵³

Питање је међутим у коликој мери појединци имају потпуну слободу у вези с избором медијских садржаја. Поједине теме медији намећу свакодневно, не остављајући притом велику могућност за прављење слободног избора. С обзиром да криминалитет представља омиљену тему медија и публице чињеница је да, упркос различитим дневним новинама или телевизијским програмима, медијски извештаји о стању криминалитета у друштву веома личе једни на друге.

Створен је дакле културни контекст који је усмерен ка непосредној потрошњи и сензационалистичком и површном утицају чији је циљ да забави и задовољи публику.⁵⁴ Постмодернисти истичу да је ово „друштво спектакла“ у којем медији у тој мери доминирају да је веома тешко направити разлику између онога што је стварно и онога што представља медијско представљање стварности.⁵⁵ Постало је небитно шта је истина, једина стварност је медијски конструисана која је као инстант производ одмах спремна за употребу. Критичко размишљање је у данашње време права реткост, све се узима здраво за готово, нарочито ако медији тумаче једнострано поједине појаве.

Критичар постмодернизма Ричард Озборн (*Richard Osborne*) истиче да је као последица медијске слике криминалитета настао дискурс о једнакости већине људи у погледу могућности да постану жртве ретких али веома опасних

⁵² Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 36.

⁵³ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 25.

⁵⁴ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 37.

⁵⁵ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 26.

кривичних дела, а то је створило предуслове за бескрајне приче о таквом криминалитету.⁵⁶ Услед медијског пренаглашавања опасности од насилничког криминалитета страх од виктимизације је највећи у вези с тим, иако то најчешће не одговара стварном ризику. Такође, медији носе одговорност и за сопствену неспособност или неспремност да у вези с криминалитетом раздвоје оно што је уобичајено од оног што је неубичајено. Сврха представљања атипичног јесте појачавање анксиозности публике, уједно и скретање пажње с кривичних дела која се чешће врше као што је улични криминалитет, криминалитет белог оковратника, корпорацијски криминалитет или злостављање деце унутар породице.⁵⁷

Стјуарт Хенри (*Stuart Henry*) и Драган Миловановић су на идејама постмодернизма изложили концепт *конститутивне криминологије* која се одликује настојањем да обједини више постмодерних анализа.⁵⁸ Они се залажу за разграничавање кривичне правде, медијске продукције и масовне културе. У том смислу се посебан нагласак ставља на криминологију производње вести која би се супроставила и превладала митове, стереотипе и конструкције повезане с уобичајеном представом о злочину и правди.⁵⁹

Према схватању Хенрија и Миловановића деконструкција и реконструкција вести о криминалитету претпоставља „замену дискурса“ који подразумева анализу настанка вести о криминалитету и оцену њених карактеристика у светлу веродостојности с којом објашњава и разоткрива стварност. Другим речима, неопходно је да криминолози производње вести и остали истраживачи који се баве анализом прекораче дуалистички тип разматрања масовних медија и вести о криминалитету, односно да избегну замку вечите моралне игре „доброг“ против „злог“.⁶⁰ Типично извештавање о неком извршеном кривичном делу подразумева да се инсистира на апсолутној невиности жртве и несумњивој кривици учиниоца, иако је у многим случајевима истина негде на средини. Инсистирање на детаљима као што је допринос жртве сопственој виктимизацији или указивање на специфичност положаја учиниоца

⁵⁶ *Ibid.*, стр. 28.

⁵⁷ *Ibidem*

⁵⁸ О конститутивној криминологији више у: Dantinne M., *op. cit.*, стр. 69.

⁵⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 107 и 108.

⁶⁰ Barak G., *Media, Society, and Criminology, op. cit.*, стр. 22.

што је могло да има утицај на вршење злочина, не доприноси продаји новина нити утиче на гледаност па се у медијима готово и не среће.

3. Новије криминолошке теорије

Недоумице на које у оквиру теорија друштвене реакције није успела да реши криминолошка мисао је настојала да превазиђе развојем нових криминолошких теорија.⁶¹ У излагању које следи биће размотрене новије криминолошке теорије које се дотичу проблематике односа медија и криминалитета. У том смислу ће бити анализирани теорије рационалног избора, теорија културалне криминологије и теорије о мушкости.

3.1. Теорије рационалног избора

Теорије рационалног избора су доктринарно уобличене осамдесетих година прошлог века, а настале су на основама учења класичне школе. Представници ових теорија посматрају злочин као рационалну и слободном вољом донету одлуку појединца који сматра да корист од чињења злочина превазилази могућу казну.⁶²

Теорија о злочину као изабраном понашању спада у теорије рационалног избора. Њени представници Џејмс Вилсон (*James Wilson*) и Ричард Хернштајн (*Richard Herrnstein*) полазе од претпоставке да се људи, када имају могућност избора, опредељују за одређени начин понашања. У том смислу истичу низ фактора који утичу на нечију одлуку да (не) изврши злочин, а међу њима посебно издвајају средства масовне комуникације због могућности непосредног утицаја на агресивност и смисао за правду конзумента медијског садржаја а пре свега телевизијског, што може посредно утицати на криминалитет.⁶³

⁶¹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 115.

⁶² Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op. cit.*, стр. 64 и 65. О слободној вољи и кривичној одговорности више у: Meunier G. & Oei K., *Free Will and Criminal Responsibility*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 193-207.

⁶³ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 116, 117 и 394.

С обзиром да теорије рационалног избора схватају злочин као рационални процес логично је да у његовом развоју медији представљају значајан чинилац. Наиме, они пружају прегршт информација, али и дезинформација које потенцијални учиниоци узимају у обзир приликом доношења одлуке.⁶⁴ Њих пре свега интересује вероватноћа хапшења због учињеног кривичног дела или висина казне која им може бити изречена. Парадоксално је да медији не могу да пруже поуздане информације о томе, будући да преувеличавање могућности хапшења учиниоца кривичних дела одвраћа могуће прекршиоце кривичног закона. Извештавањем о таквој проактивној полицијској стратегији ствара се представа о полицији као динамичном, ефективном и ефикасном истражитељу злочина. Оваква медијска слика не одговара нажалост ниској стопи откривања кривичних дела о којој сведоче криминалне статистике.⁶⁵ С друге стране, кроз различите медијске садржаје промовише се брза и лака зарада или стицање статусних симбола, што за појединце који их не могу или не желе остварити на легитиман начин може бити окидач за вршење кривичних дела.

3.2. Теорије културалне криминологије

Иако се не може везати искључиво за новије теоријске приступе повезивање феномена културе и криминалитета је заокружено у радовима представника теорије културалне криминологије међу којима се посебно истичу Џеф Ферел (*Jeff Ferrell*), Кит Хауард (*Keith Hayward*) и Џок Јанг.

Културална криминологија анализира представе о криминалитету које настају и преносе се путем масовних медија, као и кампање које води политичка власт у циљу манипулисања симболичним застрашивањем и изазивањем моралне панике. Такође, анализира друге културолошке обрасце који се испољавају у вршењу злочина, па се у том смислу у доктрини истиче да је реч о приступу у објашњавању начина на који људи обликују своје активности.⁶⁶ То значи да културална криминологија представља контра - дискурс о криминалитету и

⁶⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 19.

⁶⁵ *Ibid.*, стр. 37.

⁶⁶ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 410.

кривичноправном систему који треба да доведе до постепеног рушења акумулираних идеологија о праву и криминалитету.⁶⁷

Представници културалне криминологије дали су значајан допринос разумевању медијске слике злочина. У свету где се медијска слика злочина и девијације шири, где злочин и контрола одражавају блиставо лице популарне културе, културална криминологија даје смисао нејасној линији између стварног и виртуелног. Културална криминологија посматра моћ која се увећана испољава преко медијске заступљености и симболичке продукције. Чињеница је да се различите субкултуре не могу више проучавати одвојено од њиховог медијског представљања.⁶⁸ Утврђивање стварности криминалитета је један од најважнијих друштвених задатака. Демистификација проблема криминалитета и његових размера доприноси и његовој ефикаснијој контроли.

Експлозија визуелног представљања у медијима и слике злочина у тој мери су присутне да представљају нормалну појаву.⁶⁹ Праг толеранције у вези с насилничким садржајима се временом повећава, тако да их људи прихватају као уобичајену, очекивану ствар. С друге стране, визуелизација злочина потпомаже и ширењу ирационалног страха од криминалитета. Може се рећи да „визуелна криминологија“ представља један од доприноса културалне криминологије, пошто су фразе попут „слика злочина“ и „медијска конструкција“ постале уобичајене и користе се упоредо с конвенционалним криминолошким категоријама.⁷⁰ Уз помоћ визуелних доказа злочина културални криминолози настоје да критички и педагошки истакну снагу слика у обликовању популарног разумевања и социјалне конструкције злочина, девијације и кажњавања. Они истичу да је погрешно када се усредсређеност на визуелно представљање злочина посматра као декоративан и површан приступ.⁷¹ Слика често говори више од речи, јер може садржати одлучујући моменат који је од изузетне важности за разумевање феномена који се проучава. У литератури се тај одлучујући моменат дефинише као симултано препознавање, делић секунде који је од истог значаја за

⁶⁷ Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 20.

⁶⁸ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 82.

⁶⁹ Чињеница је нажалост да се слике бруталности или виктимизације могу пронаћи чак и у дечијим мобилним телефонима. Hayward K. J. and Presdee M., *Framing Crime: Cultural Criminology and the Image*, Abingdon, 2010, стр. 2.

⁷⁰ *Ibidem*

⁷¹ *Ibid.*, стр. 4.

разумевање догађаја као и прецизна организација облика која том догађају даје уобичајен израз.⁷² У свету где се моћ у све већој мери испољава путем медијског представљања и симболичке продукције, борбе због слике, стила и културалног представљања постају кључне категорије у разумевању стварности новог доба.⁷³ Због тога се културални криминолози баве дубљом, контекстуализованом анализом постојећих слика настојећи да на тај начин суштински разумеју озбиљне проблеме у вези с правдом и неправдом.⁷⁴

Културална криминологија је у претходних десетак година развила различит теоријски и методолошки приступ који злочин, склоност ка вршењу злочина и контролу злочина поставља недвосмислено у контекст културалне динамике. С те тачке гледишта, криминалитет и институције његове контроле делују као културална предузећа – морају се разумети као кључне друштвене тачке у којима се правила стварају и крше, тачније места укрштања моралног предузетништва, политичке иновације и искуственог отпора.⁷⁵ Представници културалне криминологије теже да разумеју фасцинираност јавности медијским приказима злочина и да истовремено анализирају медијско представљање тих слика као израз задовољства или спектакла.⁷⁶ У сваком случају медијима је данас теже да пронађу начин да фасцинирају јавност приказима злочина, јер дуготрајна, континуирана изложеност временом ствара зависност али и толеранцију, па се доза насилничког садржаја у медијима мора стално повећавати како би се почетна заинтересованост одржала.⁷⁷

Мајк Пресди (*Mike Presdee*) у делу *Културална криминологија и карневал злочина (Cultural Criminology and the Carnival of Crime)* истиче да су људи фасцинирани насиљем и злочином због тога што нас то емоционално ангажује на различите начине.⁷⁸ Живимо у друштву у којем су уживање и благостање културни циљеви (постигнути тренутно) при чему се то задовољство претвара у представу јер се ти циљеви постижу кршењем правила, супростављањем, игром

⁷² Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 186.

⁷³ Hayward K. J. and Presdee M., *op. cit.*, стр. 5.

⁷⁴ Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 186.

⁷⁵ Hayward K.J. and Presdee M., *op. cit.*, стр. 3.

⁷⁶ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 28.

⁷⁷ Због тога, културална криминологија мора да истражује проток културних значења у вези с питањима криминалитета и правосуђа, како би истраживачу омогућила да критички преиспита тај проток. Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 153.

⁷⁸ Игњатовић Ђ., *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 89 и 90.

на ивици друштвеног живота као и изазивањем контролора и њихових механизма деловања. Другим речима у питању је живот који подсећа на карневал за време кога је традиционално било дозвољено много тога што је иначе у редовним околностима забрањено тако да учесници „модерног карневала“ сматрају да имају право на неограничену слободу. Ипак, људи који живе „карневал злочина“ су у стварном животу означени као криминалци јер се понашају насилно односно чине злочине. Имајући то у виду, Пресди је указао да се злочин не може разумети ако се игнорише култура и да се морамо потрудити да разумемо припаднике маргиналних друштвених група уместо да их игноришемо. У том смислу се истиче улога медија који извештавају о злочинима и насиљу односно ономе што чини „карневал злочина“ притом улазећи у тумачење тих појава па је задатак криминолога да покажу колики је значај медија у савременом свету.

Теоретичари културалне криминологије сматрају да је методолошки терен садашње криминологије веома оскудан односно да јој недостаје интелектуална елеганција и иновативност, услед чега она делује као методолошка какистократија,⁷⁹ тј. као свет окренут наопачке у којем је најгоре најбоље.⁸⁰ Методи културалне криминологије морају бити усклађени с криминалитетом који је уједно феномен који настаје у локалним условима као и роба која се продаје на тржишту путем глобалне мреже. Такви методи би омогућили истраживачима да буду ближе злочину и злочинцима – и ближе публици која те теме проучава путем медија. У крајњем смислу, истраживачи тако постају ближи сами себи.⁸¹

Културална криминологија је предмет многобројних критика и погрешних тумачења, што не треба да чуди јер је карактерише специфичан, досадашњој традиционалној криминологији непознат поглед на криминалитет. Једна од најчешћих критика је да културална криминологија искорачује из оквира друштвених наука и улази у домен извештавања таблоида бављењем сензацијама с насловних страна. Такође, културалним криминолозима се замера да су материју криминологије покварили својим стилем комуникације.⁸²

⁷⁹ Какистократија представља владавину најгорих.

⁸⁰ Ferel J., Nayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 161.

⁸¹ *Ibid.*, стр. 175.

⁸² Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 413.

Чињеница је да се културална криминологија налази на почетку свог развоја и да ће сигурно имати значајан утицај на разумевање односа између криминалитета, медија и културе и у будућности.⁸³ Захваљујући културалној криминологији, традиционални криминолози су охрабрени да погледају иза утврђених граница који постоје у проучавању криминалног феномена као и да прошире своје интелектуалне хоризонте како би укључили у анализу и свет уметности, медија, културе и стила.⁸⁴ На тај начин почињу да се руше предрасуде које су кочиле развој криминолошке мисли.⁸⁵

3.3. Теорије о мушкости

Теорије о мушкости надовезују се на објашњења културалне криминологије о важности проучавања повезаности криминалитета, културе и медија. Ипак, овде је у питању један посебан аспект те повезаности. Теорије о мушкости теже да објасне мушкост као фактор криминалитета с обзиром да су у свим званичним евиденцијама криминалитета мушкарци као учиниоци кривичних дела кудикамо заступљенији у односу на жене, иако оне чине више од половине људског рода.⁸⁶

Теорије о мушкости су се бавиле типичним мушким делима попут силовања као и митовима у вези са тим попут оног који силовање приказује као чин патолошких сексуалних манијака.⁸⁷ Фаличан мушкарац представља пример патологизације сексуалног и насилничког криминалитета који је очигледан у медијском извештавању о мушком насиљу.⁸⁸

С правом је примећено да силовање није производ либида мушкарца, већ културе која охрабрује мушкарце да сексуалну активност схвате као начин

⁸³ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 30.

⁸⁴ *Ibidem*

⁸⁵ Културална криминологија је данас највише позната по свом транснационалном карактеру. Радови представника културалне криминологије показују да су субкултурална динамика, медијско представљање и колективна перцепција саставни део конструкције криминалитета и девијације. Они такође проналазе корене појединачних злочина и субкултура у већим културалним контрадикцијама и образцима друштвених промена, и заузврат демонстрирају улогу медија у маскирању и преправљању тих односа. Ferrel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 51.

⁸⁶ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 125.

⁸⁷ *Ibid.*, стр. 425.

⁸⁸ Wykes M., and Welsh K., *Violence, Gender & Justice*, London, 2009, стр. 16.

освајања жена, као и друштва које дозвољава мушкарцима да се упуштају у сексуална искоришћавања и физичка злостављања жена без страха од казне.⁸⁹ Стереотипи у вези са силовањем доприносе одржавању таквог односа мушкараца према женама. Односи између полова постају „ударна“ вест онда када је то повезано с неким злочином, а нарочито ако је насилничко дело у питању. Ако се томе дода околност да је насилни учинилац непознат жртви, медијска прича се може несметано наставити и потрајати данима или недељама.⁹⁰

С тим у вези, Џудит Валковиц (*Judith Walkowitz*) сматра да је митологија о силоватељу заснована на идеји да градови представљају опасна места за жене и да прикривено изражавање мушког антагонизма према женама треба да буде санкционисано као и да се да потпора мушком ауторитету према њима.⁹¹ С обзиром да медији посвећују увек више простора нападима мушкараца на жене него мушкараца на мушкарце жене су изложене сталном застрашивању и себе доживљавају као рањивије у односу на мушкарце. У стварности, међутим, жене су, за разлику од жртава мушког пола, подложне мањем ризику од мушког насиља.⁹² Мушкарци као жртве мушког насиља су у великој мери невидљиви, што је вероватно резултат конструкције мушкости као израза снаге и надмоћи. Другим речима, бити жртва значи немати моћ што је, у складу с доминантном конструкцијом полних карактеристика, својствено женама.⁹³

Мушка насилност и на друге начине доминира у медијима. Почев од шездесетих година прошлог века па до данас, актуелна је слика младих агресивних мушкараца удружених у различите групе, банде или навијачке скупине који тероришу остатак друштва и представљају једну од највећих претњи друштвеном реду и миру. Ни у овом случају ситуација се не разликује битно од претходно анализираних примера, тако да многи аутори сматрају да медији преувеличавају степен и озбиљност насиља младих.⁹⁴

⁸⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 425.

⁹⁰ Wykes M., and Welsh K., *Violence, Gender & Justice*, London, 2009, стр. 11.

⁹¹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 428.

⁹² *Ibidem*

⁹³ Boyle K., *Media and Violence: Gendering the Debates*, London, 2005, стр. 60.

⁹⁴ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 430.

Глава II

Медијска конструкција криминалитета

1. Социјална конструкција криминалитета

Утврђивање истине о различитим друштвеним феноменима је само наизглед једноставан посао. Многе ствари које се чине очигледне представљају само искривљену представу о стварности. Другим речима, различите појаве које разумемо на одређени начин, резултат су социјалне конструкције као специфичног процеса у којем се тим појавама дају одређена значења. Реч је по правилу о сложеном процесу прожимања утицаја различитих чинилаца који једној појави дају посебан квалитет с којим се она представља људима.

Чињеница је да друштво има механизме да нас убеди да је стварност баш онаква каква нам се представља, а не онаква каква стварно јесте. Најбољи механизам којим се то постиже јесу медији, па је у том смислу криминалитет погодна тема за различите манипулације.

1.1. Појам социјалног конструкционизма

Поред „праве“ стварности постоји и социјално конструисана стварност у којој поједини аспекти друштвеног живота добијају другачије димензије и карактеристике. У оквиру социјалног конструкционизма, људи стварају реалност односно свет у чије постојање верују заснован на сопственом искуству и сазнањима која су стекли кроз различите друштвене интеракције. Може се чак рећи да сваки човек има своје виђење те „стварности“ које је обојено том особеношћу.⁹⁵

Међутим, ова проблематика може се посматрати и на нешто другачији начин. Да ли је „права“ реалност увек само једна или се исти друштвени догађај може протумачити на више различитих начина, а при чему свако од тих тумачења може у основи да буде исправно. Када је криминалитет у питању ова дилема је

⁹⁵ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, 2007, стр. 31.

нарочито изражена. Учишилац и жртва ће имати различит однос према учињеном кривичном делу, тј. свако ће из своје перспективе посматрати оно што се догодило. Унапред не можемо рећи да је верзија догађаја коју жртва саопштава истинита а верзија учиниоца неистинита. Истина је можда негде на средини. У крајњој линији, ни чињенично стање садржано у правноснажној судској пресуди није нужно правилно и потпуно утврђено, али представља основ за примену кривичне норме.

Разумевање концепта социјалног конструисања реалности и концепта социјалног конструкционизма може да буде од велике помоћи приликом анализе утицаја медија на криминалитет и правосуђе.⁹⁶ Наиме, криминалитет је друштвени феномен који је подложен социјалном конструисању с обзиром да изазива велику пажњу јавности. Иако социјално конструисана реалност криминалитета одступа у мањој или већој мери од „праве“ реалности, она делује као права и бива прихваћена од стране већег дела јавности. Социјално конструисани феномен криминалитета јесте добрим делом илузија, али конзументима различитих медијских садржаја она представља једино сазнање о свету криминалитета и углавном је прихватају некритички, убеђени у истинитост онога што им медији преносе.

1.2. Облици стварности о криминалитету

Разумевање социјалне конструкције стварности о било ком друштвеном феномену подразумева разграничење и анализу могућих облика стварности у којима се он појављује. У том смислу се и криминалитет може посматрати кроз различите облике стварности у којима се испољава. Овом проблематиком се бави теорија социјалне конструкције стварности која препознаје три облика стварности о криминалитету: искуствена стварност, симболичка стварност и социјално конструисана стварност.

⁹⁶ *Ibidem*

1.2.1. Искусвена стварност

Искусвена стварност криминалитета потиче у основи из личног искуства. Знање стечено путем искуствене стварности је релативно ограничено, али има снажан утицај на појединачну конструкцију реалности.⁹⁷ Уколико је неко био жртва одређеног кривичног дела вероватно ће код њега (нарочито у поређењу с неким ко није имао такво негативно искуство) постојати израженији страх од поновљене виктимизације истим кривичним делом. Тако на пример жртве силовања имају веома трауматично искуство које се не може упоредити с неким другим облицима виктимизације (као нпр. код појединих имовинских кривична дела). Искусвена стварност таквих жртава доминира њиховим виђењем криминалитета и моћнија је од других облика стварности криминалитета.

С друге стране, припадност појединца одређеној друштвеној групи која се етнички, национално, верски или по некој другој карактеристици издваја од већине у датом друштву, или пак живот у одређеним ризичним подручјима, може да допринесе стварању осећаја о постојању већег ризика од виктимизације одређеним кривичним делом. Пресудан утицај на стварање таквог ризика има искусвена стварност појединаца који припадају одређеним друштвеним групама.

Ипак, релативно је мали број људи који током живота имају виктимизацијско искуство или је реч о случајевима виктимизације који не утичу битно на перцепцију стварности о криминалитету.⁹⁸ Несумњиво је зато да симболичка стварност криминалитета у много већој мери утиче на перцепцију људи.

⁹⁷ *Ibid.* стр. 33.

⁹⁸ Није мали број корисника градског превоза који нису бар једном били оцепарени. Иако је за многе од њих то једини облик виктимизације који су доживели та околност не утиче битно на перцепцију стварности о криминалитету. Статистички гледано такви облици крађе (који с обзиром на вредност ствари обично спадају у ситна дела крађе) веома су бројни, а постоји и изражена тамна бројка криминалитета јер их већина оштећених и не пријављује. Термин џепна крађа није кривичноправни већ криминалистички јер указује на уобичајен начин извршења дела, т.ј. из џепа жртве. С обзиром да „џепна“ крађа у зависности од начина извршења може бити квалификована и као тешка крађа, може се рећи да се ради о друштвеном феномену који се у јавности занемарује. Жарковић М., Бановић Б., Ступар Љ. и Ивановић В., *Криминалистика*, Београд, 1997, стр. 154.

1.2.2. Символичка стварност

За разлику од искуствене стварности која је заснована на доживљеној виктимизацији односно личном искуству с криминалитетом, симболичка стварност подразумева сазнање о криминалитету које добијамо од неког другог. Символичку реалност чине сви догађаји којима нисмо присуствовали али смо уверени да су се догодили, све чињенице о свету које нисмо лично прикупили али верујемо у њихову тачност као и све ствари за које верујемо да постоје иако их нисмо видели. Извори сазнања о криминалитету који представљају симболичку стварност су други људи (на пример чланови породице, пријатељи, познаници или колеге), различите институције и медији као можда најважнији извор сазнања.

Символичка стварност је слично као и искуствена, особена за сваког појединца. Не слушају сви исте приче о нечијој виктимизацији, не долазе у додир с истим институцијама и не прате исте садржаје у медијима. Једном речју, не утичу сви наведени извори сазнања о криминалитету подједнако на сваког појединца. Неко ће некритички прихватити све што чује без потребе да размисли о истинитости сазнатог садржаја док ће други занемарити све или већину ствари које не представљају лично искуство у вези с криминалитетом. Ових других је далеко мање јер су људи подложни утицајима који су нарочито изражени у медијском деловању. С обзиром да медији имају централну улогу у ширењу сазнања о друштвеним појавама, разумљиво је да је начин на који појединци разумеју злочин и правду у великој мери одређен, описан и разграничен медијским садржајима.⁹⁹ То је и један од разлога због којег у процесу стварања индивидуалне и колективне стварности о криминалитету, симболичка равна доминира над искуственом реалношћу.

⁹⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, op. cit., стр. 34.

1.2.3. Социјално конструисана стварност

Социјално конструисана стварност настаје прожимањем искуствене и симболичке стварности о криминалитету. Таква стварност је за сваког појединца једина и права, он у њу верује и у складу с тим и организује свој живот и усклађује своје понашање. С обзиром да су искуствена и симболичка стварност специфичне за сваког појединца, утолико пре социјално конструисана стварност изражава у још већој мери ту посебност појединаца у разумевању феномена криминалитета. Другим речима, сваки појединац има своју социјално конструисану стварност о криминалитету.

Чињеница је међутим да појединци који имају приступ сличним сазнањима, а при томе често међусобно долазе у додир и размењују та сазнања, обично конструишу сличне социјалне реалности. Објашњење за такво слично друштвено понашање људи се, према схватању појединих аутора, налази у заједничком систему вредности и веровања о свету у којем живе.¹⁰⁰

С обзиром да медији имају највећи утицај на формирање социјалне реалности криминалитета у једном друштву, јасно је да појединци који живе у том друштву начелно потпадају под медијски утицај, тако да социјално конструисана стварност у основи чини стварност једног друштва у целини. Из тога се може извести закључак о томе како се у одређеном друштву формира схватање о криминалитету и на које начине се врши његова контрола.

1.3. Извори сазнања о криминалитету

Своја сазнања о криминалитету људи стичу на различите начине. Сви ти извори сазнања се међусобно прожимају тако да финални производ у виду стеченог знања о криминалитету има посебан квалитет. У суштини све што знамо о свету који нас окружује је научено на два основна начина. Први начин је *соматски*, а искуство које се стиче на тај начин подразумева непосредно чулно опажање окружења. Сазнање о томе, како нешто изгледа, мирише, звучи или какав има укус је лично доживљено али његов удео у целокупном знању

¹⁰⁰ *Ibidem*

појединаца је веома скроман. Највећи део сазнања је стечен *симболичким* путем, а то значи од родитеља, пријатеља, учитеља, прочитаног у књигама, или виђеног на фотографијама или телевизији.¹⁰¹ Та врста информација је посредна због тога што долазимо до ње индиректним путем посредством различитих медијума.¹⁰²

Кад је реч о криминалитету најчешћи индиректни начини сазнања су искуство других особа, утицај различитих друштвених група и институција, наравно и медији. Пре детаљнијег разматрања сваког од наведених посредних начина сазнања о криминалитету, биће укратко размотрено лично искуство.

1.3.1. Лично искуство

Значај личног искуства у разумевању неке појаве често се истиче као веома битан чинилац. Иако је у многим областима друштвеног живота оно драгоцен, у сфери криминалитета се лично искуство не може сматрати најпожељнијим путем којим долазимо до сазнања о злочину и осталим аспектима криминалног феномена. Лично искуство у вези с криминалитетом може се у основи стећи на два начина. Прво се односи на лична искуства која подразумевају активно учешће појединаца у извршењу неког кривичног дела. Други начин стицања сазнања о криминалитету заснива се искуствима појединаца која су повезана с виктимизацијом. Дакле, с једне стране је лично искуство учиниоца а с друге жртве. Реч је о личном искуству ограниченог домаћаја јер се односи само на један аспект криминалног феномена и увелико је одређен субјективним односом према криминалном догађају у којем је појединац учествовао. С тим у вези, у литератури се често доводи у питање значај личног искуства жртава кривичних дела, јер лична виктимизација представља један од најјачих чинилаца који одређују нечији поглед на то колико је одређени злочин озбиљан.¹⁰³

¹⁰¹ О нешто другачијем дефинисању извора сазнања у: Neuilly M.-A., Public Opinion, media, and criminal policies, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 301 и 302.

¹⁰² Реч медијум је изведена из латинске речи *medius* која значи „средњи“ односно оно што долази између две ствари. Ott L. B. and Mack L. R., *op. cit.*, стр. 1. У том смислу, између нас и места извршења неког кривичног дела налази се телевизија која преноси слику тог догађаја. Такође, реч медиј је краћи облик речи медијум и преовлађује у значењу јавно гласило. *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 2011, стр. 368.

¹⁰³ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 33. У том смислу, искуство виктимизације понекад остави дуготрајне и тешке последице на особу која је

Посебан вид личног искуства у вези с криминалитетом јесте активност органа гоњења, а пре свега полиције. Они непосредно долазе у додир с актерима кривичног догађаја и предузимају одговарајуће радње у циљу одговора на златна питања криминалистике.¹⁰⁴ Перцепција органа кривичног гоњења одређена је како објективним чиниоцима (утврђеним чињеницама односно прикупљеним доказима), тако и субјективним односом према појединим аспектима конкретног кривичног догађаја који, колико год се трудили, понекад не могу да искључе.

1.3.2. *Искуство других особа*

Извор сазнања о криминалитету може бити и искуство других особа. У питању је облик посредног или индиректног искуства. Углавном се ради о блиским особама при чему су то најчешће чланови породице, рођаци и пријатељи. Њихово искуство утиче на појединце у мањој или већој мери, а то пре свега зависи од постојећег степена блискости. Што је блискост израженија то је јача емоционална реакција појединца на патњу особе до које му је стало. Уколико су у питању изузетно блиске особе (нпр. родитељи и деца или брачни/љубавни партнери) које се налазе у снажној емоционалној вези, веома је изражена могућност да туђе искуство може бити доживљено као своје.

То је један од кључних разлога због којег и искуство тако блиских особа може неповољно утицати на објективно сагледавање криминалног феномена. Посебан проблем при томе представља медијска злоупотреба емоционалног стања жртвама блиских особа. Новинари углавном не могу да очекују да ће жртва бити расположена за давање било каквих изјава, тако да су блиске особе најпогодније „мете“. Реч је у основи о људској потреби да се преживљена патња подели с другима, што ствара одређени утисак олакшања. У том настојању појединци често несвесно траже подршку јавности, што медији без устезања користе, јер им извештавање о емоционално тешким догађајима увек доноси корист.

то доживела што у великој мери може искривити њену перцепцију стварности криминалитета и ризика који постоји у вези с тим.

¹⁰⁴ О златним питањима криминалистике у: Алексић Ж. и Шкулић М., *Криминалистика*, Београд, 2002, стр. 43-46; Жарковић М., *Криминалистичка тактика*, Београд, 2009, стр. 60-70.

1.3.3. Утицај различитих друштвених група и институција

Поред искуства других особа, на разумевање проблема криминалитета посредно могу утицати и различите друштвене групе и институције с којима појединци повремено или стално долазе у додир.

Под различитим друштвеним групама и институцијама подразумевају се облици удруживања људи, неформални и формални, који могу да утичу на формирање ставова појединаца о криминалитету. То су углавном различити облици неформалне социјалне контроле: школе и друге образовне установе, групе вршњака, верске институције, колектив запослених итд. Посредне информације о криминалитету добијамо и од институција које чине систем формалне социјалне контроле односно које обављају делатност званичних органа кривичноправног прогона који законске норме стварају (одређују која понашања су забрањена и којим санкцијама забрањена), тумаче и примењују.¹⁰⁵ Највећи утицај међу различитим органима формалне социјалне контроле остварују полиција и тужилаштво, док су судови и затворски систем у далеко мањој мери присутни.

Не треба занемарити ни утицај државних институција попут председника државе, владе односно министара или чланова парламента чије мишљење о различитим друштвеним феноменима па и криминалитету обичан свет доживљава као израз државног ауторитета. С обзиром да поменуте институције имају најшири простор за вршење утицаја на јавно мњење, њихова одговорност је и највећа.

Полицијска саопштења, извештаје тужилаштва или говор председника владе о стању криминалитета у држави грађани сазнају по правилу посредством медија. Могло би се чак рећи да постојање медија представља најважнији разлог због којег представници органа формалне социјалне контроле и осталих државних институција излазе у јавност и дају изјаве.

¹⁰⁵ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op.cit.*, стр. 16.

1.3.4. Медији

Медији су широк термин који укључује мноштво различитих комуникационих технологија као што су људска бића, пећински цртежи, димни сигнали, слова, телеграф, телефон, књиге, часописи, новине, радио, филм, телевизија, мобилни телефони, видео игрице, таблети и компјутери. У оквиру овог рада анализа ће обухватити само масовне медије односно облике комуникационе технологије који могу да обухвате бројну публику на удаљеним локацијама.¹⁰⁶ У литератури је присутно гледиште да масовни медији представљају подскуп масовне комуникације који има одређене карактеристике.¹⁰⁷ Масовни медији су предмет бројних расправа у оквиру којих се могу разликовати „песимистички“ и „оптимистички“ приступ.¹⁰⁸ Песимистичка расправа истиче једнообразност медијске продукције и њену улогу у пасивизирању и експлоатисању публике. Оптимисти, с друге стране, указују на разноврсност, сложеност и уједначеност коју пружају медијски садржаји.

С обзиром на данашњу развијеност средстава масовне комуникације утицај медија као извора сазнања о криминалитету је велики. Претежан део друштвеног знања стиче се симболички, путем медија, а то поједине ауторе наводи на забринутост због медијског садржаја.¹⁰⁹ Да она није безразложна указују нека од најновијих криминолошких истраживања по којима четири петине (80%) грађана своје ставове о криминалитету уопште, као и о појединим његовим врстама заснива на сазнањима добијеним преко медија.¹¹⁰

На основу тога се може закључити да лично искуство, искуство других људи и утицај различитих друштвених група и институција имају релативно мали значај као извори сазнања о криминалитету. Живимо у време у којем су медији од

¹⁰⁶ Ott L. B. and Mack L. R., *op. cit.*, стр. 2.

¹⁰⁷ Реч је о следећим одликама: специфичан скуп активности (стварање медијског садржаја), укључивање посебних технолошких конфигурација (радио, телевизија, новине), везани су за формално конституисане институције или медијске канале, оперишу у складу с одређеним законима, правилима и схватањима, продукт су лица која заузимају извесне улоге (власници, регулатори, продуценти, чланови публике) и преносе информације, забаву, слике и симболе до масовне публике. Лоример Р., *Масовне комуникације: компаративни увод (Mass Communication: A comparative introduction)*, Manchester, преводилац: Бабић З.), Београд, 1998, стр. 43.

¹⁰⁸ Мек Квин Д., *Телевизија (Television)*, 1998, преводилац: Ђорђевић М.), Београд, 2000, стр. 15.

¹⁰⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 34.

¹¹⁰ Игњатовић Ђ., *Методологија истраживања криминалитета*, Београд, 2009, стр. 176.

породице преузели старатељску улогу, заменили су цркве као стожере културних вредности, уместо школа су почели да образују децу и омладину и да одређују приоритетне државне циљеве.¹¹¹ Неопходно је зато с посебном пажњом обавити анализу улоге медија као извора сазнања о криминалитету и њиховог доприноса у стварању социјалне конструкције криминалитета.

2. Улога медија у социјалној конструкцији криминалитета

Процес медијске конструкције о криминалитету подразумева доношење различитих одлука у складу с циљевима који се уз помоћ одговарајуће конструкције стварности желе постићи. Значајну активност у том смислу представља процес медијског избора кривичних догађаја односно доношење одлука о томе шта завређује да буде представљено као вест, а уједно и колико простора треба посветити том догађају. Неопходно је размотрити критеријуме за избор како би се разумео и сам процес конструкције стварности. Поред тога, важан је и начин на који се неки догађај представља.

Социјално конструисана стварност о криминалитету се представља грађанима, корисницима различитих медијских садржаја, који је углавном неселективно и некритички прихватају пошто им је, између осталог, углавном она и једина доступна.

2.1. Студије о медијима и криминалитету

Студије о медијима и криминалитету одликује пре свега оцена медијског представљања као важног подухвата који има своја сопствена правила, без обзира на то какав утицај он може имати на мењање публике. Када истраживачи у оквиру студија о медијима и криминалитету разматрају ефекте масовних медија, њихова анализа је првенствено усмерена на разумевање широке разноврсности одговора на материјал који је део много општијег културног феномена. С обзиром да се ове студије првенствено баве појединцима као индивидуама, истраживачке методе

¹¹¹ Ott L. B. and Mack L. R., *op. cit.*, стр. 11.

које се користе јесу анкете и лабораторијски експеримент, при чему се занемарује ширина медијског садржаја.¹¹²

Избором начина на који представљају криминалитет, медији шаљу одређену поруку јавном мњењу. Та порука може да има два могућа значења. У складу с тим су у оквиру студија о односу медија и криминалитета настале две теорије које заслужују посебну пажњу: култивациона теорија и теорија постављања агенде (*agenda-setting*).

Ако се има у виду да су злочин и криминалитет постали саставни део свакодневице, савремени медији сасвим очекивано обилују причама и вестима о криминалитету. То не представља неко изненађење пошто медији данас (а то нарочито важи за визуелне медије) имају већу улогу него икада у животима све више људи.¹¹³ Услед тога студије о медијима и криминалитету инсистирају на нормалности медијске улоге у људским животима а занемарују притом њене друштвено опасне учинке. Једном речју, употреба медија је постала саставни део свих животних аспеката појединаца.¹¹⁴

Поједини аутори указују на ефекте који се могу појавити код људи као последица излагања комуникацији из медијских извора. То су: социјализација, друштвена контрола, одређивање агенде, морална паника и промена става.¹¹⁵ У контексту медијске конструкције криминалитета посебан значај имају учинци који се односе на промену става, одређивање агенде и моралну панику. Ову проблематику истражују одређене теорије у оквиру студија о медијима и криминалитету. Култивациона теорија ставља акценат на ефекат промене става док се теорија одређивања агенде бави истоименим ефектом. С друге стране, морална паника настаје често као последица селективног извештавања медија о чему ће бити речи на одговарајућем месту у раду.

¹¹² Howitt D., *op. cit.*, стр. 13.

¹¹³ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 14.

¹¹⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 13.

¹¹⁵ Прајс, С., *Изучавање медија*, (*Media Studies*, Pearson Education, 1998, преводилац: Коловић В.) Београд, 2011, стр. 561 и 562.

2.1.1. Култивациона теорија

Основни став култивационе теорије јесте да медији објављивањем информација о криминалитету уопште, као и његовим посебним облицима, утичу на схватање људи о проблему криминалитета.¹¹⁶ Свакодневно медијско пренаглашено извештавање о насилничком криминалитету, упркос чињеници да он нема толики удео у укупном криминалитету, имаће логично за последицу да грађани који прате такве медијске садржаје буду уверени да насиље представља највећи и нарастајући проблем.¹¹⁷

Не би се ипак могао прихватити став да медији имају апсолутан утицај на публику, јер би то значило да је појединац у потпуности немоћан пред медијским утицајем, да није у стању да критички анализира оно што му се нуди и да је једина стварност она коју медији стварају. Иако су медији способни да ограниче или изврну информације које објављују, то не значи да ће увек бити остварена моћ или утицај на публику. На исход тог процеса делимично утиче и чињеница да медији нису у толикој мери јединствени кад је у питању извештавање, тако да супростављена гледишта могу оспорити веродостојност неког од извора информација односно медија који је објавио спорну информацију. Не сме се занемарити ни искуство и веровања које људи уносе у сам процес обраде информација које су објављене у медијима.¹¹⁸ Резултати једног од истраживања спроведеног од стране аутора Грега Фајлоа (*Greg Philo*) и Групе за медије Универзитета у Глазгову указују да на разумевање и веровање у истинитост телевизијских порука „утиче наша лична историја, политичка култура и класно искуство“.¹¹⁹ Постоји и супростављено гледиште у односу на модел наркодејства

¹¹⁶ Медији делују као посредници у значењима снажно обликујући начине на које људи разумеју свет око нас. То чине путем организације информација како би конзумент медијских садржаја обликовао представе о добром и лошем. Lyon R., *Media, Race, Crime and Punishment: Re-Framing Stereotypes in Crime and Human Right Issues*, *DePaul Law Review*, Vol. 58, 2009, стр. 742.

¹¹⁷ У литератури се прилично једнообразно реаговање публике на подстицаје или поруке масовних медија, уз претпоставку да је та реакција тренутна, описује као „ефекат поткожне игле“, „наркодејство“ или, једноставно, „модел деловања“. Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 233.

¹¹⁸ Прајс, С., *op. cit.*, стр. 552.

¹¹⁹ *Часопис за друштвене студије (Social Studies Review)* из маја 1991. године садржи чланак аутора Грега Фајлоа који је спровео истраживање сећања људи на један догађај. Пошао је од претпоставке да су „вести наш главни извор информација о националним и интернационалним догађајима“, али се и даље питао „шта ми уносимо у своје разумевање телевизије“. Иако је

које сматра да су медији у основи нешкодљиви, или да тек само подржавају норме и вредности плуралистичког друштва. У том смислу се медији, укључујући и телевизију, разумеју најпре као средство учвршћивања ставова, а не као средство промене.¹²⁰ У литератури ипак преовлађује став да медији могу буду бити одлучујући чинилац за настанак и промену ставова јавности о различитим темама.¹²¹

Не постоји довољно доказа који би пружили увид у сложену природу односа између гледања насиља и формирања погледа на свет.¹²² Истраживање ове проблематике има посебан значај када је реч о утицају медијских слика насиља на децу и њихово понашање. У литератури је изнета тврдња да медији пружају деци живе фантазије, подстичу криминално, насилно, сензационалистичко и непристојно понашање, једном речју представљају скуп вредности који је у супротности с вредностима укореењеним у постојећим друштвеним институцијама – породици, радном месту, школи, судовима, цркви – и нашим друштвеним односима.¹²³ То је потврђено и међународним извештајем о насиљу у медијима који је у току 1996. и 1997. године припремио УНЕСКО. У извештају је истакнуто да медији, упркос многим разликама у култури, одржавају утисак да је насилно понашање нормално и да је повезано с позитивним подстрекивањем. Ова студија је дакле доказала да су последице насиља у медијима повезане с друштвеном реалношћу у којој деца одрастају.¹²⁴ Другим речима, медији не приказују на прави начин агресију која се догађа свакодневно у друштву.¹²⁵

На крају овог приказа би основни закључак у вези с ставовима култивационе теорије био да постоји мноштво чинилаца који имају улогу посредника између гледања насиља на телевизији и усвајања одређеног погледа на свет.¹²⁶

поменуто истраживање на телевизији било усмерено, сличан закључак се може извести и кад су у питању друге медијске форме. *Ibid.*, стр. 553 и 554.

¹²⁰ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 236.

¹²¹ McCombs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *The News and Public Opinion-Media Effects on Civic Life*, Cambridge, 2011, стр. 100 и 101.

¹²² Лемиш Д., *Деца и телевизија (Children and Television)*, Oxford, 2007, преводилац: Ивањи М.), Београд, 2008, стр. 190.

¹²³ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 243.

¹²⁴ Лемиш Д., *op. cit.*, стр. 190.

¹²⁵ Melzer A., Happ C. and Steffgen G., *op. cit.*, стр. 704.

¹²⁶ Лемиш Д., *op. cit.*, стр. 191.

2.1.2. Теорија постављања агенде (*agenda-setting*)

Према теорији постављања агенде медији нам кроз избор вести и њихово разврставање указују о чему треба да размишљамо, тј. њихов једини циљ је да нам скрену пажњу. Одређивање агенде представља индиректан процес који је заснован на идеји да масовни медији имају моћ одлучивања о догађајима или проблемима (заправо о њиховим одређеним аспектима) који заслужују највећу пажњу.¹²⁷ У том смислу медијски избор вести никада није случајан. С обзиром да сви облици криминалитета не могу бити заступљени у истој мери, медији свакодневно одлучују о томе којим ће облицима криминалитета придати већи значај.

Избор између различитих вести о криминалитету врши се у циљу усмеравања јавног мњења на одређени сегмент криминалног деловања у једном друштву. Том приликом се води рачуна о томе да поједини облици криминалитета људе инстинктивно привлаче и дуже им заокупљају пажњу, док друге теме, упркос томе што реално представљају већи проблем, изазивају много мање интересовање.

Избор вести о криминалитету често је у вези с одвраћањем пажње јавности од правих друштвених проблема попут незапослености, сиромаштва, економске кризе или других „горућих“ тема. У позадини тог прикривања се налазе по правилу настојања одређених политичких група да одрже друштвени мир и остваре уске интересе оних који поседују моћ. Другим речима, контрола информација у медијима представља сам темељ политичке моћи.¹²⁸ У том смислу је способност обликовања убедљивог дискурса за јавну потрошњу од виталног значаја за одржавање те моћи.¹²⁹

¹²⁷ Прајс, С., *op. cit.*, стр. 561 и 562.

¹²⁸ О значајној повезаности медија и политике у Кини у: Lee T. V., *Media Products as Law: The Mass Media as Enforcers and Sources of Law in China*, *The Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 39, No. 2, 2011, стр. 437 и даље.

¹²⁹ Прајс, С., *op. cit.*, стр. 552.

2.2. Утицај медијске конструкције на разумевање проблема криминалитета

Утицај медијске конструкције криминалитета на људе испољава се на различите начине. Људи се међусобно разликују у зависности од тога да ли о криминалитету поседују приватно (као учиниоци, жртве или сведоци кривичног дела) и/или професионално искуство (као нпр. полицајци, тужиоци или судије). Утицај медијског извештавања има различит учинак у односу на оне који имају одређено искуство у поређењу с онима који га немају. „Неискусни“ појединац ће бити подложнији утицају медија и може се претпоставити да ће му у већој мери недостајати критички однос према медијској конструкцији криминалитета. С друге стране, и искуство појединца може представљати ометајући фактор за заузимање критичког става у односу на медијске садржаје посвећене криминалитету.

Поред претходног искуства, и многи други чиниоци могу утицати на реакцију појединца на медијску конструкцију криминалитета. Реч је нарочито о појединим индивидуалним карактеристикама као што су: године, пол, степен образовања, занимање, материјални статус или припадност одређеном друштвеном слоју. Списак наведених карактеристика није коначан већ може обухватити и друге особености.

Криминални феномен је сложена појава која се може посматрати на више начина, тако да је анализу могуће усмерити на медијско представљање сваког аспекта понасоб. Будући да је медијска слика одређених аспеката криминалног феномена значајнија од представљања других, користи се неколико критеријума помоћу којих се одређује значај конкретне медијске конструкције. Најважније је у којој мери медијска слика криминалитета одступа од стварности, јер веће одступање може увећати заблуде и погрешна схватања међу публиком. У том смислу се истиче проблем медијске конструкције структуре и размера криминалитета.¹³⁰

С друге стране, медијска конструкција криминалитета обухвата и аспект контроле криминалитета који се испољава у превентивним и репресивним

¹³⁰ У литератури се могу пронаћи три неизбежна закључка у вези с медијском конструкцијом криминалитета: предимензионирање стопе криминалитета а нарочито насилничког, медији као главни извор сазнања грађана у вези с кривичним правосуђем и претерано извештавање о насилничким кривичним делима. Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 119.

активностима органа формалне социјалне контроле. Због тога искривљена медијска слика може утицати на ефикасност мера које предузимају полиција, тужилаштво или судови.

2.2.1. Размере и структура криминалитета представљени у медијима

Званични подаци о стању криминалитета у једној држави садржани су у статистичким евиденцијама криминалитета које воде надлежни државни органи. Реч је о правосудним статистикама које представљају значајан извор секундарних података о криминалитету.¹³¹ У литератури се истиче да је реч о бројкама које се од стране или у име влада држава редовно објављују како би се добио приказ националне слике нивоа криминалитета и означили временски трендови.¹³²

Најзначајније правосудне статистике воде полиција, тужилаштво и судови. Реч је о својеврсним националним „барометрима“ криминалитета који све више постају предмет критичког испитивања од стране доктрине, политичара и медија.¹³³ Критике се најчешће тичу уопштених представе коју стварају и погрешног и непотпуног начина на који приказују промене у облицима криминалитета.¹³⁴ Један од проблема приликом утврђивања стварних размера и структуре криминалитета јесте и тамна бројка криминалитета.¹³⁵ Такође, правосудне статистике нису резултат неутралног процеса сакупљања података, јер се регистровање криминалитета предузима на основу упутства.¹³⁶ Свака држава односно одговарајућа криминална статистика има своје упутство за вођење па се између њих могу уочити значајне разлике. Ипак, без обзира на недостатке

¹³¹ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 52.

¹³² Maguire M., *Criminal Statistics and the Construction of Crime*, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 206.

¹³³ О критици званичних статистика у Француској у контексту сакупљања и организације података у њима видети у: Osqueteau F., *Statistique officielles des crimes et des victimisations, objets de science et d'action*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Vol. 2, Nijmegen, 2010, стр. 506 и 507.

¹³⁴ Maguire M., *Criminal Statistics and the Construction of Crime, op. cit.*, стр. 206.

¹³⁵ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 56. Истраживања су показала да вероватноћа да жртва пријави имовинско кривично дело расте са нивоом дохотка, односно богатством жртве. Такође, на пријављивање дела утичу и демографски фактори али и незапосленост. Беговић Б., *Економска анализа генералне превенције*, Београд, 2015, стр. 148.

¹³⁶ Carrabine E., Cox P., Lee M., Plummer K. и South N., *Criminology: a sociological introduction*, Second edition, 2009, стр. 34. О принципа важним за разумевање статистике у: Neuilly M.-A., *op. cit.*, стр. 305 и 306.

статистичких евиденција који су, пре свега, последица ограничености статистичких метода, оне су важан извор података о стварним размерама криминалитета.¹³⁷

С друге стране, разумевање ове проблематике отежава медијска слика криминалитета која значајно одступа од званичних података садржаних у правосудним статистикама. Већина људи није упозната с тим подацима већ некритички прихвата као истинито оно што прочита у новинама или чује на телевизији.¹³⁸ Треба имати у виду да се медији у великој мери баве истраживањем статистичких података о криминалитету (нарочито у вези с насилничким и сексуалним кривичним делима) због чега је неопходно анализирати медијско извештавање о криминалитету.¹³⁹

Медијски извештаји о променама у кретању криминалитета засновани су често на годишњим статистичким прегледима надлежних органа. Иако те статистике садрже пуно квалификованих напомена, у већини случајева их медији преносе некритички и на алармантан начин.¹⁴⁰ Медијско интересовање за статистичке извештаје се углавном своди на навођење огољених бројки, и без залажења у аргументе који показују да криминалитет опада.¹⁴¹ У том смислу, медији обично објаве поједине апсолутне показатеље стања криминалитета у друштву, док објављују релативних показатеља, као што је стопа криминалитета представља праву реткост. Наиме, стопа криминалитета верније осликава стварно стање, јер узима у обзир број становника у једној држави. Проблем настане када медији искористе податак о порасту броја извршених кривичних дела, без обзира да ли је у питању укупни криминалитет или само поједини његови облици, представљајући то на алармантан начин, а „забораве“ да истакну повећање популације чиме у суштини манипулишу јавношћу.

¹³⁷ Неки аутори критикују концентрисаност криминолога на објашњење тамне бројке криминалитета уместо да се више баве анализом регистрованог криминалитета односно извођењем закључака о јавној сигурности на основу података којима се располаже из статистичких евиденција. Stanko B., Working as a criminologist in the police, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Vol. 1, Nijmegen, 2010, стр. 239.

¹³⁸ Lewis C., The Truth about Crime Statistics, *The Police Journal*, Vol. 86, 2013, стр. 220.

¹³⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 6.

¹⁴⁰ Hagan E. F., *Introduction to Criminology: Theories, methods, and criminal behavior*, Los Angeles, 2008, стр. 27.

¹⁴¹ Maguire M., *Criminal Statistics and the Construction of Crime*, *op. cit.*, стр. 237.

Један статистички податак је посебно погодан за медијску манипулацију. У питању је часовник злочина који представља релативни показатељ стања криминалитета, а налази се у појединим статистичким евиденцијама попут UCR. Часовник злочина је најлошији приказ промена у стању криминалитета јер не узима у обзир пораст популације и стално користи фиксну јединицу за поређење – време. Услед тога је могуће да се у односу на пораст популације у заједници истовремено забележи пад укупног криминалитета, док ће часовник злочина највероватније и даље показивати пораст.¹⁴² Такве карактеристике часовника злочина чине га погодним за масовно медијско коришћење што за последицу има ширење страха од злочина.¹⁴³

2.2.1.1. Медијска слика сталног раста криминалитета

Преувеличавање проблема криминалитета није само карактеристика извештавања наших медија, то је особеност углавном свих светских медија. Не сме се, међутим, само медијима приговарати да стварају јавну слику о сталном порасту криминалитета, јер су они често последња карика у том процесу, у којем учествују у циљу остваривања и увећања профита. Од осталих учесника треба истаћи пре свега политичаре који сакупљају политичке поене тако што се залажу за немилосрдну борбу против криминалитета, при чему неретко предлажу нека решења у чију делотворност али и етичност се може оправдано посумњати.¹⁴⁴ Такве идеје наилазе често на подршку различитих моралних активиста и

¹⁴² Hagan E. F., *op. cit.*, стр. 33.

¹⁴³ Погодност часовника злочина за медијску манипулацију разликује се између држава с различитим бројем становника. Што је већи број становника то су и веће могућности медија да изношењем часовника злочина изазову забринутост и узнемиреност јавности. У Америци или некој другој великој држави часовник злочина делује застрашујуће док то није случај нпр. код нас, тако да овдашњи медији немају интерес да се баве проналажењем и употребом такве врсте података.

¹⁴⁴ О повезаности медија, политичара и криминализације у контексту увођења нових кривичних дела у: Johnson L., Media, Politics and Criminalisation: An Increasingly Problematic Relationship, *North East Law Review*, 2014, стр. 121-126 и даље.

невладиних организација, а све то има за последицу добијање превеликог публициитета и изазива велику пажњу јавног мњења.¹⁴⁵

Нема сумње да медији представљају моћну институцију у сваком друштву. Њихова моћ се може одредити као способност да се нешто уради, да се делује на непосредну околину.¹⁴⁶ Када је реч о преувеличавању проблема криминалитета медијска моћ се огледа у снази написане или изговорене речи али и у утицају медијске слике на публику. Иако је прва асоцијација на медијску слику телевизијски програм, не треба занемарити утицај фотографије која се објављује у штампи с циљем да се појача текстуални ефекат. Важност слике је тако велика да поједини аутори тврде да јој се придаје исувише велики значај с обзиром на утицај који остварује.¹⁴⁷ Медији се најчешће ослањају на драматичне визуелне догађаје, а кривична дела нарочито ако садрже и елементе насиља пружају одличан материјал за то. Упечатљиве фотографије и драматичан видео снимак заокружиће причу и допринеће стварању утиска о незаустављивом порасту криминалитета.¹⁴⁸ С друге стране, неке друге горуће друштвене теме као што су незапосленост, загађење, неухрањеност, болести и политички притисци, лишене визуелне снаге једног убиства или навијачких нереда, налазе се ниско на лествици приоритета телевизијских и штампаних вести.¹⁴⁹

2.2.1.2. Прекомерна заступљеност насилничког криминалитета

Као друштво фасцинирани смо злочиним. Приче о злочину су свеprisутне не само у филмовима, новинама, књигама, магацинима, чланцима на интернету, телевизији, радију, већ и у свакодневној комуникацији. Другим речима, злочин је централна тачка дискусије.¹⁵⁰ Та фасцинација нарочито се испољава када је у питању насилнички криминалитет. Насиље је одувек највише интригирало

¹⁴⁵ Чињеница је да је јавност углавном задовољна ако неко буде осуђен на дуготрајну казну затвора, не размишљајући у том тренутку о трошковима које држава има због тога. Видети у: Barkow R. E., *Administering Crime*, *UCLA Law Review*, 2005, стр. 730.

¹⁴⁶ Прајс С., *op. cit.*, стр. 30.

¹⁴⁷ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 131.

¹⁴⁸ Социјална конструкција „злочина мржње“ као епидемијског проблема је пример драматичног извештавања медија у САД. Jacobs J. B. and Henry J. S., *The Social Construction of a Hate Crime Epidemic*, *The Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol. 86, No. 2, 1996, стр. 366-391.

¹⁴⁹ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 131.

¹⁵⁰ Muraskin R., and Domash F. S., *Crime and the Media: headlines versus reality*, Upper Saddle River, New Jersey, 2007, стр. 13.

обичног човека, тако да медијски прикази насиља представљају начин на који људи могу да доживе екстремне ситуације а да сами не западну у озбиљну ситуацију. Тако се стиче приступ оним странама осећајног живота које обично нису део свакодневице.¹⁵¹

Насилнички догађаји задовољавају потребу медија за побољшањем читаности штампе или гледаности телевизијских канала. Скоро свакодневно се у медијима износе подаци о изгледима да нека жена или дете буду жртве различитих облика насиља, интервјуишу се различити стручњаци, психолози, педагози и сл. који износе алармантне податке о епидемијским размерама ових проблема, што бива без резерве прихваћено у јавном мњењу. То је све праћено одговарајућом сликом, телевизијском или новинском, тако да се истинитост медијских навода не доводи у питање.¹⁵² Општи је закључак да су сви облици насиља у сталном порасту упркос томе што званични статистички подаци говоре супротно.

Извршена су многобројна истраживања о заступљености насилничких кривичних дела у медијском извештавању у односу на званичне статистичке податке.¹⁵³ Добијени резултати упућују на закључак о значајном нескладу између статистичких података и медијског извештавања о насиљу. Такође је веома изражена и разлика између медијског извештавања о насилничком и имовинском криминалитету. На основу тога се може рећи да постоји несклад између образаца и трендова у вестима о криминалитету и статистичких података.

Нису при томе сва насилничка кривична дела подједнако интересантна медијима и немају једнаку заступљеност. Резултат једног истраживања британске штампе у периоду од краја II светског рата до данас показује да је убиство убедљиво на првом месту.¹⁵⁴ Уочено је такође да постоје разлике у извештавању о различитим облицима лишења живота. Убиства која имају сексуалну конотацију изазивају највише пажње, затим следе убиства која су мотивисана

¹⁵¹ Svensen Laš Fr. H.: *Филозофија страха*, (Frykt, Осло, 2007, преводац Рајић Љ.), Београд, 2008, стр. 95.

¹⁵² Битан аспект медијске конструкције стварности о криминалитету су *симболичка кривична дела* кроз која се наглашавају најгори и најгнуснији облици испољавања криминалне делатности и најневиније жртве. Видети у: Surette R., *The Media, the Public, the Criminal Justice Policy*, *Journal of the Institute of Justice & International Studies*, 2003, стр. 44.

¹⁵³ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 250.

¹⁵⁴ У анализираном периоду, текстови о убиству покривали су трећину свих текстова посвећених криминалитету уопште. *Ibidem*

користољубљем или другим ниским побудама, попут љубоморе или освете.¹⁵⁵ Најмању пажњу изазивају убиства која су у стварности најчешћа, тј. она која представљају резултат расправе и свађе.¹⁵⁶

Синовање је кривично дело које је такође пренаглашено присутно у медијском извештавању, што би се, с обзиром на велику тамну бројку у вези с овим делом, могло протумачити као указивање на његове стварне размере. Међутим, то би било исувише поједностављено бављење овом проблематиком, јер се медијско пренаглашавање односи на дела у којима је извршилац непознат жртви или је реч о серијским синовањима. Иако овакви случајеви нису праћени великом тамном бројком они су медијски „исплативији“ од синовања партнера у брачним или ванбрачним заједницама, бивших партнера, као и случајева у којима су учиниоци познати жртви. Проблем није само у медијској незаинтересованости, већ пре свега у томе што је размере ове појаве тешко утврдити јер се такви случајеви у малом броју региструју у правосудним евиденцијама.

Постоји још аспеката пренаглашеног извештавања медија о насилничком криминалитету на којем медији инсистирају, а односи се на индивидуалне црте личности као узроке злочина. У том смислу насиље се приказује као избор особе која поседује такве личне карактеристике, из чега се изводи закључак да је потребно само применити једноставан образац за решавање злочина.¹⁵⁷

Присутно је и пренаглашено истицање полицијског успеха у решавању кривичних дела, нарочито када су у питању насилничка кривична дела. То се у литератури објашњава успешнијим наступом полиције у расветљавању насилничких кривичних дела, па јој иде у прилог да медијско извештавање буде усмерено у том правцу уместо на откривање имовинског криминалитета у којем је полиција мање успешна. Таквом понашању полиције иде у прилог и образац медијског извештавања у којем преовлађује насилнички криминалитет.¹⁵⁸

¹⁵⁵ У литератури се као медијски популарна наводе и убиства која чине особе непознате жртвама иако се и она ретко дешавају. Neuilly M.-A., *op. cit.*, стр. 305.

¹⁵⁶ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 251.

¹⁵⁷ Boyle K., *op. cit.*, стр. 180

¹⁵⁸ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice, op. cit.*, стр. 251. Такође, политичко насиље је један вид испољавања насилничког понашања који је специфичан због контекста у којем се јавља. У том смислу треба размотрити медијско извештавање о том облику насиља. Meadow G. R., *Political Violence and the Media, Marquette Law Review*, 2009, стр. 231 и даље.

2.2.1.3. Неадекватно представљање криминалитета белог оковратника

Неадекватно медијско представљање одређених облика криминалне делатности може се испољити на неколико начина. О томе се може говорити ако је у питању неизвештавање о неком облику криминалитета или несразмерно мало извештавање у односу на његову распрострањеност у једном друштву.¹⁵⁹ Такође, неадекватност извештавања може постојати и у случају кад медији посвећују довољно простора некој врсти криминалне активности, али то чине на погрешан начин и стварају тако искривљену слику тог феномена која лоше утиче на перцепцију јавног мњења.

Постоји уверење да јавност показује мању забринутост у вези с кривичним делима која чине криминалитет белог оковратника, него кад је у питању улични криминалитет, а нарочито онај који подразумева употребу насиља. Ни истраживања која су у вези с тим предузимана не нуде неки јаснији одговор на ово питање. Наиме, одређени резултати показују да јавност у суштини третира поједине случајеве криминалитета белог оковратника озбиљније у односу на уобичајени криминалитет, док друга истраживања упућују на закључак да јавност има блажи став према онима који се баве криминалитетом белог оковратника.¹⁶⁰ У литератури се истиче и да проблем неједнаког третирања криминалитета белог оковратника и конвенционалног криминалитета постоји и међу криминолозима који генерално више посвећују пажње конвенционалном криминалитету. То представља вид „инверзне хипотезе“ тј. да је ниво пажње коју криминолози посвећују различитим облицима криминалитета обрнуто сразмеран степену објективно утврђеног зла које тај криминалитет проузрокује.¹⁶¹

¹⁵⁹ У Канади је рађено истраживање о извештавању штампаних медија о преварама у вези с уметничким делима у периоду од 1978. до 2002. године. Закључак је да медији посвећују много мање простора таквим облицима криминалне активности третирајући их углавном као „деликте без жртве“, а уколико и извештавају о томе вести посвећене тој теми налазе се обично у оквиру рубрике „забава“. Видети више у: Nelson A. and Nelson J., *The Crime That Pays? The Canadian Print Media's Construction of Art Fraud, 1978-2012*, *Journal of Art Crime*, Vol. 10, 2013, стр. 3 и даље.

¹⁶⁰ Nelken D., *White-Collar and Corporate Crime*, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 649.

¹⁶¹ Friedrichs D. O., *Капиталистичке банке као криминални предузетници – случај Вол Стрита*, CRIMEN, бр. 1, 2014, стр. 20.

Криминалитет белог оковратника представља форму криминалне делатности коју је открио и описао Едвин Сатерленд (*Edwin Sutherland*).¹⁶² Сатерлендово виђење ове форме криминалитета има упориште у „концепту криминалоида“ који је у делу Грех и друштво (*Sin and Society*) користио Едвард Алсворт Рос (*Edward Alsworth Ross*) истичући да је *криминалоид* „највећи непријатељ друштва, много страшнији него обичан криминалац, због тога што се претвара да је моралан и ради на врхунском нивоу“.¹⁶³ Реч је о учиниоцу који ужива својеврстан имунитет, јер напредује путем злочиначке праксе која још увек нема ефикасну забрану јавног мњења. Другачије речено, најчешће се ради о поступцима који су кривичноправно кажњиви, али све док је моралност заглављена на старим стазама, криминалоиди ће избећи и кажњавање и срамоту.¹⁶⁴ Штавише, активности индустријских лидера и њихових корпорација често узрокују велику финансијску штету чак и када не представљају повреду неке кривичноправне норме.¹⁶⁵

У том смислу треба поменути дефиницију социолога Џејмса Колемана (*James Coleman*) који је криминалитет белог оковратника одредио као нелегалну или неетичку активност којом појединци или организације повређују поверене дужности од јавног значаја до чега долази у току професионалног ангажовања лица на високим положајима или са истакнутим друштвеним утицајем а зарад остваривања личне или организационе добити.¹⁶⁶

¹⁶² Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 119.

¹⁶³ Payne K. B., *White –Collar Crime: A Text/Reader*, Los Angeles, 2012, стр. 35.

¹⁶⁴ *Ibid.*, стр. 38.

¹⁶⁵ Barkan E. S., *Criminology: A Sociological Understanding*, New Jersey, 2009, стр. 361. Један од највећих проблема у истраживању феномена криминалитета белог оковратника јесте проналажење начина да се одређени медијски интересантни случајеви пословног недоличног понашања поставе у одговарајући контекст. Тај проблем је најизраженији у *common law* државама јер њихове званичне статистике не садрже податке о многим кривичним делима која спадају у криминалитет белог оковратника, а оне су увек полазиште за расправу о проблему криминалитета у једном друштву. Nelken D., *op. cit.*, стр. 623.

¹⁶⁶ Barkan E. S., *op. cit.*, стр. 363. Може се закључити да су савремене дефиниције криминалитета белог оковратника знатно шире од Сатерлендовог одређења. У том смислу, криминалитет белог оковратника дефинише се као било каква пословна активност која укључује превару, обману или непоштење у циљу спровођења злочиначког подухвата. То значи да учиниоци нису само богати и моћни; већ припадници свих друштвених слојева могу бити повезани с криминалитетом белог оковратника. Siegel J. L., *Criminology: The Core*, Belmont, 2008, стр. 281. Такође, завређује још да буде поменуто гледиште да се криминалитет белог оковратника може посматрати и у контексту злочина који су уперени против националне безбедности. Дobar пример је шпијунажа која може имати све карактеристике белог оковратника. Без обзира на дугу и значајну историју тог кривичног дела, законски и криминолошки профил начина на који се то дело чини и гони није у

Росов концепт криминалоида и даље је актуелан, нарочито приликом анализе медијског извештавања о криминалитету белог оковратника и учиниоцима тих дела. Фактичка заштићеност од кривичног гоњења је сразмерна неуређености и институционалним недостацима у правном систему одређене државе, тако да не треба да чуди што медији у таквим условима не извештавају о криминалитету белог оковратника на задовољавајући начин. Истина, резултати појединих истраживања показују да се овај феномен претежно помиње у тзв. квалитетнијој штампи, при чему се и тамо сврстава у специјализоване рубрике посвећене финансијама. Један од проблема је и тај што се криминалитет белог оковратника представља као активност која је другачија од „правог“ криминалитета, чиме се умањује његова опасност и штетне последице. Једини изузетак од тог правила је уколико су актери популарне личности, када читава прича добија потребну дозу сензационализма и случај добија статус вести, а можда и место на насловној страни.¹⁶⁷

Један од примера заташкавања криминалитета белог оковратника на државном нивоу је „случај финансијских превара на Вол Стриту“ који је довео до његовог краха. У литератури се истиче да је то резултат културног и друштвеног порицања масовне виктимизације америчке нације и одговарајућег мањка одговорности оних који су одговорни. То одбацивање су додатно учврстили амерички масовни медији који нису успели да испитају очигледне државно-правне контрадикције у контроли, дисциплини, правди или кажњавању оних превара са хартијама од вредности које су узроковале финансијску кризу 2007-08. године и велику рецесију која је уследила након тога.¹⁶⁸ У вези са тим Дејвид Фридрих (*David Friedrichs*) сматра да су финансијски злочини, попут поменутих

довољној мери доступан јавности. Creegan E., National Security Crime, *Harvard National Security Journal*, Vol. 3, 2012, стр. 406.

¹⁶⁷ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 248. Бивши истраживачки новинар *Washington Post*-а Мортон Минц (*Morton Mintz*) признао је да штампа сноси део кривице за „скривање корпорација“ које проузрокује недостатак адекватног извештавања о корпорацијском криминалитету односно криминалитету белог оковратника уопште. Varkan E. S., *op. cit.*, стр. 387.

¹⁶⁸ Barak G., *Велике финансијске преваре на Волстриту*, CRIMEN (преводио Бајовић В.), бр. 1, 2013, стр. 8. Непокретање поступака који се односе на преваре са хартијама од вредности је управо оно што су економска елита Волстрита и политичка елита из кабинета Буша другог и Обама као и већина Сената и Представничког дома САД-а желели још од колапса Волстрита. Исход од нула кривичних поступака није обична случајност или завера, већ је резултат консензуса или тајног договора. Удружени напори да се не покрећу поступци против „највећих“ финансијских превара почели су 2003. године да би достигли врхунац 2005/2006. године након успешног укидања од стране Врховног суда САД-а пресуде којом је Артур Андерсен осуђен за превару. *Ibid.*, стр. 10.

финансијских превара, језгро финансијске кризе као и да су уједно најкомплекснија форма криминалитета белог оковратника. Та њихова комплексност води парадоксалној чињеници да иако ови злочини наносе највише друштвене штете, њих је најтеже прецизно дефинисати и законски успешно регулисати, гонити и пресуђивати.¹⁶⁹

У литератури постоји схватање да је проблем ретког извештавања о криминалитету белог оковратника био израженији у прошлости, а разлог томе је чињеница да су поједине медије поседовали бизнисмени који су се бавили том врстом криминалне делатности.¹⁷⁰ Такође, чињеница је да штампани медији, односно они који их снабдевају с причама, иницирају кампање у циљу контроле криминалитета из разлога који немају много везе с дугорочним трендом вршења ових кривичних дела.¹⁷¹ У том смислу тешко је рећи да ли се стварно повећава број извршених кривичних дела у областима пословања или финансија или те криминалне активности само постају све више медијски интересантне или су те очигледне промене резултат повећања различитих облика испољавања криминалитета белог оковратника или су се унапредили начини откривања ових кривичних дела.¹⁷² Значајна је улога и истраживачког новинарства јер су новинари који се баве „изношењем прљавог веша на видело“ и репортери истраживачи, захваљујући изворима и специјалном приступу који имају у праћењу ове области, дали приличан допринос разумевању криминалитета на високим позицијама.¹⁷³ Ипак, иако се чини да се о овој теми говори више у данашње време и даље опстаје снажан утисак како учиниоци кривичних дела која спадају у криминалитет белог оковратника, и поред повремене изражене медијске пажње, у већини случајева избегну оштрицу кривичноправне репресије.

¹⁶⁹ Friedrichs D. O., *op. cit.*, стр. 24.

¹⁷⁰ Hagan E. F., *op. cit.*, стр. 349. У том смислу је Сатерленд указивао да корпорације поседују највеће штампане медије и друге сегменте новинарства. С обзиром да медији остварују највише прихода захваљујући рекламирању корпорација није реално очекивати да ће допустити себи да изгубе значајан део тих прихода критиковањем пословне праксе уопште односно праксе појединих корпорација. Barkan E. S., *op. cit.*, стр. 387.

¹⁷¹ У литератури постоји став да је корпоративни криминалитет слабо видљив у политичком, медијском, кривичноправном и јавном смислу што отежава супростављање том облику криминалитета. Lofquist S. W., *Constructing "Crime": Media Coverage of Individual and Organizational Wrongdoing, Justice Quarterly*, Vol. 45, No. 2, 1997, стр. 247.

¹⁷² Nelken D., *op. cit.*, стр. 624.

¹⁷³ Friedrichs D. O., *op. cit.*, стр. 20.

С друге стране, кад је корупција у питању иако се она често користи у медијским извештајима о криминалитету, а политичарима представља омиљену тему, нарочито у периоду предизборне кампање, она се ретко везује за криминалитет белог оковратника и услед тога се занемарују важне карактеристике овог феномена. Због тога је потребно пре свега дефинисати корупцију на задовољавајући начин, а то подразумева одређење делокруга понашања која би се сматрала корупцијом.

Погрешно подвођење одређених случајева под корупцију може имати за последицу неразумевање суштине проблема и скренути пажњу с кључних аспеката корупције. Последица тога је да грађани неретко сматрају да корупцију чине и она дела која се „само“ косе с моралом или добрим обичајима али која не повлаче кривичну одговорност.¹⁷⁴ Један од проблема јесте неразликовање случајева који спадају под корупцију од оних који представљају сукоб интереса. Сукоб интереса је кривичноправно небитан, јер не постоји ниједна одредба која би инкриминисала понашање које представља сукоб интереса. То не значи да сукоб интереса не крши никакве друштвене норме понашања и да не може бити санкционисан на одговарајући начин.¹⁷⁵ Лаичкој јавности је понекад тешко објаснити ту разлику, нарочито кад неки конкретан случај изазове медијску пажњу. Правило је да у таквој ситуацији ретрибутивно оријентисана јавност инсистира на кажњавању.

Сензационализам преовладава у медијском извештавању о корупцији. Медијско извештавање о појединим случајевима корупције понекад поприма спектакуларну форму, нарочито ако се ради о корупцији чији су актери јавни званичници који, након што су изложени суду јавности, бивају оптужени или чак натерани да признају кривицу. У том смислу посебна опасност се налази у лажном оптуживању за корупцију.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 122.

¹⁷⁵ Сукоб интереса је ситуација у којој функционер има приватни интерес који утиче, може да утиче или изгледа као да утиче на поступање функционера у вршењу јавне функције односно службене дужности, на начин који угрожава јавни интерес. Чл. 2. ст. 1. т. 6 Закона о агенцији за борбу против корупције („Службени гласник РС“, бр. 97/2008, 53/2010, 66/2011 – одлука УС, 112/2013 – аутентично тумачење и 8/2015 – одлука УС).

¹⁷⁶ Stapenhurst R., *The Media's Role in Curbing Corruption*, доступно на: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/10/27/000094946_00101305481312/Rendered/PDF/multi_page.pdf. (доступно дана: 06.03.2014. године).

У медијима се углавном објављују случајеви корупције који су погодни да изазову велику пажњу јавног мњења. Најчешће је у питању корупција у осетљивим сферама друштва, као што су просвета, здравство или правосуђе. Коруптивно понашање у тим областима погађа више људе него сличне активности у банкарству или осигурању. Извештавање медија о томе је по правилу погрешно и преувеличано што утиче на формирање негативног става у јавном мњењу.¹⁷⁷ У том смислу, јавност па и суд као део те јавности сматрају да треба строго казнити оне који доспу на суд како би се смањио број корупције у поменутиим сегментима.¹⁷⁸ У суштини овде се ради о егземпларном кажњавању које се заснива на идеји застрашивања односно у питању је кажњавање за пример другима.

Посебан случај представља медијско извештавање о корупцији у полицији. Занимљиво је да медији не показују довољно пажње овом проблему иако се чини да доста грађана има непосредно искуство у вези с тим. Према мишљењу појединих аутора основна одлика прича о корупцији и другим проблемима у полицији јесте настојање да се читав проблем подведе под контекст „једне лоше јабуке“ односно да се сведе на изоловани случај корупције који сведочи о интегритету система који се бори против тога. С обзиром да се приче о лошем полицијском поступању повећавају протеком година све теже је пронаћи оправдање у метафори о „једној лошој јабуци“.¹⁷⁹ Институције које су суочене с таквим изазовом могу да покушају да умање значај проблема тако што ће повећано откривање случајева корупције представити као резултат спроведених институционалних реформи. Иако се тиме признаје постојање проблема који је изнет у јавност истовремено се осигурава легитимност институције стављањем нагласка на важност процеса у којем се ствари доводе на своје место.¹⁸⁰

Уместо преувеличавања и искривљавања проблема корупције, медији би требало да утичу на боље разумевање тог феномена. Поједини аутори истичу да је

¹⁷⁷ Медији слабо извештавају и о корупцији која је повезана са организованим криминалитетом. Korsell L., and Larsson P., *Organized Crime the Nordic Way*, *Crime & Justice*, University of Chicago, 2011, стр. 519 и даље.

¹⁷⁸ Ћирић Ј., *Егземпларно кажњавање*, CRIMEN, бр. 1, 2012, стр. 29.

¹⁷⁹ О конкретним случајевима медијског извештавања о лошем полицијском поступању у: Chermak S., McGarrell E., and Gruenewald J., *Media coverage of police misconduct and attitudes toward misconduct police*, *Policing An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 29, No. 2, 2006, стр. 274.

¹⁸⁰ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, *op. cit.*, стр. 252.

јавност заједно с медијима један од кључних фактора контроле корупције.¹⁸¹ Медијска стварност је нажалост другачија. У јавним изјавама корупција се издваја као посебан проблем у односу на криминалитет, тј. указује се на „неопходност борбе против корупције и криминала“ што се у јавности може разумети као квалитативно разликовање између корупције и криминалитета. Корупција је међутим „само“ један облик испољавања криминалне активности односно криминалитета белог оковратника, тако да не постоји разлог да се посматра на другачији начин. Осим политичке димензије, једино реално оправдање за издвајање корупције (уосталом, као и организованог криминала и тероризма) јесте неопходност да се државна реакција учини ефикаснијом, што подразумева примену посебних доказних радњи, одузимање имовине стечене корупцијом и т. сл.¹⁸²

2.2.2. Медијска конструкција и контрола криминалитета

Начин на који медији извештавају о криминалитету утиче и на област контроле криминалитета. Наиме, у сваком друштву постоје појединци и групе људи с различитим схватањима о злочину и правосуђу. Она настају као резултат утицаја различитих чинилаца који, у вези с међуодносима учинилаца, жртава и осталих учесника неког криминалног догађаја, на друштвеном и етичком плану бивају сазнати од стране обичних грађана, припадника система кривичног правосуђа, законодавца, криминолога и медија.¹⁸³ Сва та схватања се кроз деловање масовне комуникације претварају у културну свест о злочину, жртвама, преступницима и правосудном систему.¹⁸⁴

¹⁸¹ Игњатовић Ђ., *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 122. Такође, истиче се да медији поспешују јавне дебате уколико су у приватном власништву и уколико су слободни да критикују владу без страха од репресије. Роуз - Ејкерман С., *Корупција и власт – узроци, последице и реформа*, (*Corruption and Government. Causes, Consequences, and Reform*, Cambridge, 2006, преводилац: Јанковић И.), Београд, 2007, стр. 175. О значају медијског извештавања за откривање случајева корупције у: Vogl F., *Waging War on Corruption: Inside the Movement Fighting the Abuse of Power*, Lanham, 2012, стр. 132-134.

¹⁸² Илић П. Г., Значај посебних доказних радњи у откривању и доказивању коруптивних кривичних дела, *in*: Илић П. Г. (прир.), *Корупција – основни појмови и механизми за борбу*, Београд, 2015, стр. 185-190.

¹⁸³ О тој међусобној повезаности погледати у: Simmons H., *Media, Police and Public Information: From Confrontation to Conciliation, Communications and the Law*, 1999, стр. 74.

¹⁸⁴ Barak G., *Media, Society, and Criminology* *in*: Barak G. (ed.), *Media, Society and Social Construction of Crime*, *op. cit.*, стр. 4.

О интересовању јавности за злочин и кажњавање писали су многи аутори још у XVIII веку, о чему је било речи. И тада је било јасно да поступање различитих субјеката задужених за контролу криминалитета није могуће посматрати изоловано од утицаја јавности. Временом се заинтересованост јавности само повећавала, као и облици њеног информисања о проблему криминалитета.

Не би се могло рећи да су медији створили наше интересовање за злочин или да су „заслужни“ за потребу за кажњавањем. Пре би се могло тврдити да је у основи реч о колективном искуству на које се надовезала медијска слика злочина која је привукла доста пажње. Искористивши постојећу заинтересованост публике за злочин, медији су је драматизовали и појачали, а резултат тога је било ново јавно искуство с дубоком психолошком резонанцом – наиме, дошло је до његове *институционализације*. Институционализација таквог искуства је појачала присутност злочина у свакодневном животу. С правом је примећено да је мишљење јавности у вези с кривичним правосуђем засновано пре свега на колективном представљању, а не тачним информацијама.¹⁸⁵ С тим у вези, треба рећи да би идеално било када би деловање правосудних органа у области контроле криминалитета зависило од објективног стања криминалитета у једном друштву. Другим речима, полиција, тужилаштво и судови би се приликом поступања превасходно руководили стварним размерама и структуром криминалитета. Стварност је међутим другачија, пошто на рад правосудних органа у значајној мери утичу и неки други чиниоци. Један од значајнијих је медијска конструкција криминалитета као посебан вид стварности, под чијим утицајем се у значајној мери обликује понашање појединих припадника правосудних органа.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Garland D., *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Chicago, 2001, стр. 158. У том смислу јавност генерално верује да су казне које судови изричу блаже него што стварно јесу. Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 101. Такође, о повезаности медијске слике криминалитета и очекивања јавности у погледу изрицања смртне казне у Америци у: Haney C., *Media Criminology and the Death Penalty*, *DePaul Law Review*, Vol. 58, 2009, стр. 689 и даље.

¹⁸⁶ О значајном утицају јавности на правосуђе у: Battersby E. and Robinson W. G., *Paradise Lost: Media in Injustice and Injustice in Media*, *Seton Hall Journal of Sports and Entertainment Law*, Vol. 22, 2012, стр. 29 и даље.

2.3. „Вести“ као облик медијске конструкције криминалитета

Када се говори о медијској конструкцији криминалитета важно је одредити и форму у којој таква стварност долази до публике. Од начина на који је медијска форма осмишљена и реализована зависи да ли ће бити остварен њен основни циљ, тј. хоће ли бити уверљива онима који се с њом сусрећу. Иако се однос између медија и публике заснива на апсолутној неједнакости моћи, приликом обраћања својој публици медији морају „говорити“ у форми коју разуме највећи део становништва, односно приказивати садржај на такав начин да га различите групе могу препознати као релевантан.¹⁸⁷

У данашње време медији су у великој мери развили различите механизме за обликовање информација које објављују, јер их изражена конкуренција приморава свакодневно да привуку што већу пажњу јавности. Најчешћи механизам који се у ту сврху користи јесу „вести“. Неки догађај постаје вредан пажње тек када се уврсти у новинске, радио или телевизијске вести. Да би се неки догађај уопште уврстио међу вести неопходно је да испуни одређене критеријуме или да се, другим речима, уклопи у образац.¹⁸⁸

Правило би требало да буде да се вести о криминалитету у штампаним медијима објављују искључиво у рубрици која се зове хроника, док би у телевизијским емисијама за ову врсту вести требало издвојити посебан део емисије јер се вести о криминалитету могу пронаћи у свим деловима новина, или се чути у било ком тренутку током телевизијског емитовања вести.¹⁸⁹ Уобичајено је да се на насловној страни штампе налази несразмерно много вести у вези с криминалитетом, да се о умешаности политичара у неке незаконите активности пише у оквиру рубрике резервисане за политичке теме, док се чланак о намештању утакмица и умешаности појединаца или клубова налази по правилу на спортској страни новина. Штавише, чак и културна рубрика није понекад имуна на такве приче. Сличан феномен постоји и у телевизијским емисијама вести тако да се у скоро сваком делу таквих емисија, осим у оквиру временске прогнозе, може појавити понека вест која се тиче криминалитета. Једном речју, вести о

¹⁸⁷ Прајс С., *op. cit.*, стр. 638.

¹⁸⁸ Chermak S., *Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News*, in Barak G. (ed.): *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, New York, 1994, стр. 116.

¹⁸⁹ *Ibid.*, стр. 101.

криминалитету одувек су биле информациони приоритет без којих се нису могли замислити медији.¹⁹⁰

Свеприсутност вести о криминалитету праћена је и мноштвом коментара упућених од стране уредника, новинара, јавних личности па све до обичних грађана. У данашње време када сваки медиј има свој интернет портал коментарисање вести о криминалитету постало је масовна појава. Такав вид изношења мишљења пружа одређену анонимност појединцима, па се они лакше одлучују да „без рукавица“ изнесу своје ставове. Пажљивом анализом појединих коментара на одређене вести о криминалитету може се доћи до корисних информација о томе колико људи разумеју овај проблем и које заблуде и стереотипи искривљују њихову слику о криминалитету.

У поређењу с осталим темама којима се медији баве, количина вести о криминалитету је велика. Ако се има у виду да је велики број људи уверен да вести представљају огледало друштва, разумљиво је да у њиховим главама тако велика количина вести осликава учесталост злочина. С обзиром да међу вестима о криминалитету преовлађују оне о насилничком могло би се закључити да корисници медија деле убеђење о драматичној ситуацији када је насиље у питању. У суштини медији су сурогат за чланове друштва који имају ограничену изложеност злочину а нарочито насиљу.¹⁹¹ Истина о криминалитету је негде на средини, јер медији не измишљају злочине већ начином на који извештавају о њима утичу на негативно разумевање проблема криминалитета у јавности.

На основу досадашњег излагања може се прихватити став да императив медијског извештавања о криминалитету представља потреба за производњом вести које ће имати драматичну структуру.¹⁹² Због тога су вести о злочину превише поједностављене, редуциране и пуне стереотипа а то, између осталог, значи да се јасно раздвајају улоге криминалаца и жртава. До промена у медијском извештавању о злочину и правосуђу може доћи само ако се изврши радикална

¹⁹⁰ Презентовање вести о криминалитету утиче на разумевање те проблематике. Chermak S., Body count news: How crime is presented in the news media, *Justice Quarterly*, Vol. 11 No. 4, 1994, стр. 561-564.

¹⁹¹ Chermak S., Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News, *op. cit.*, стр. 95 и 96.

¹⁹² Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 35.

трансформација доминантних културних дискурса, идеолошких конструкција и политичке економије.

2.3.1. Појам „вести“

Дефинисати појам „вести“ на први поглед изгледа једноставно. Иако много људи свакодневно употребљава ту реч, када би се од њих затражило да је дефинишу искрсле би одређене тешкоће.

У најопштијем смислу вест се може одредити као *обавештење о нечему, глас, новост, информација, саопштење, извештај*.¹⁹³ Под појмом вести у ужем смислу треба разумети „нове информације о догађајима“, а њихова специфичност се огледа у начину на који се прикупљају, обликују (односно даје им се форма) и на крају преносе од стране професионалних профитних организација.¹⁹⁴ Посебно се може говорити о *новинској вести* иако новине нису једини медиј који објављује вести. Под налетом различитих електронских преносиоца информација, новине губе полако битку тако да је прикладније говорити о *медијској вести*. О томе сведочи скорашњи пример британског медија *The Independent* који је укинуо штампано издање и прешао искључиво на дигитално.¹⁹⁵

Медији су у стању да помоћу вести убеди људе, којима је то једини извор информација, да оно што се путем њих износи представља свеобухватну и потпуну слику стварности. Појединци примају те информације и ментално их обрађују што доводи до тога да већина ствари које су им познате у вези с јавним пословима засноване су на медијским садржајима.¹⁹⁶

Постоји више подела медијских вести, а једна од основних односи се на разграничавање *лаких* и *тешких* вести.¹⁹⁷ Злочин несумњиво спада у категорију тешких вести, као и неки други догађаји попут ратова, елементарних катастрофа, смрти славних личности или епидемија заразних болести. У питању су драматични, озбиљни догађаји који изазивају снажну реакцију јавности и традиционално доминирају телевизијским вестима. Такве вести не остављају

¹⁹³ *Речник српског језика, op. cit.*, стр. 134.

¹⁹⁴ Прајс С., *op. cit.*, стр. 640.

¹⁹⁵ www.independent.co.uk (доступно дана: 13.02.2016. године).

¹⁹⁶ McCombs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 88.

¹⁹⁷ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 124 и 125.

аудиторијум равнодушним већ подстичу даљу реакцију јавног мњења и бројне коментаре, па се на тај начин изворна прича надограђује новим појединостима. Треба истаћи да је механизам настанка медијске конструкције догађаја у основи исти без обзира о којој се врсти „тешких“ вести ради, односно на који се конкретан догађај вест односи.

Без обзира на сличан механизам настанка драматичних вести, постоје и неке битне разлике, па ће у том смислу бити анализирани оне које се односе на тешке вести о злочину односно криминалитету. Основно питање на које треба потражити одговор односи се на разлоге због којих злочин представља медијски интересантну тему. У литератури се наводи пет традиционалних објашњења за доминацију вести о криминалитету у телевизијској продукцији и штампаним медијима.¹⁹⁸

1. *Прво објашњење* полази од тога да су вести о криминалитету једноставно информације које јавност треба да зна. Обавештавањем јавности о стању криминалитета у друштву медији остварују своју заштитну улогу. Овом ставу се може упутити критика због селективног и искривљеног медијског извештавања о криминалитету којим се истичу само одређени аспекти криминалног феномена док се остали занемарују.
2. *Друго објашњење* истиче да приказивање злочина у вестима може превентивно утицати на потенцијалне извршиоце дела. Наиме, потенцијалан учинилац понекад разматра корист и губитке које може имати вршењем неког кривичног дела и у зависности од те процене доноси коначну одлуку. Извештавање о злочинима може превентивно утицати и на потенцијалне жртве, тако што ће довести до промена у њиховом понашању и умањити шансе да буду виктимизоване.
3. *Треће објашњење* указује на једну важну карактеристику медијских вести у модерно доба. Извештавање о криминалитету понекад има изглед представе за јавност јер обилује драматичним моментима и емоционалним набојем. Такав начин извештавања о криминалитету публика тражи а

¹⁹⁸ Chermak S., *op. cit.*, стр. 104 и даље.

медији одговарају на те захтеве и пружају представу каква се од њих очекује.

4. *Четврто објашњење* проналази везу између вести о криминалитету и природе система кривичног правосуђа.¹⁹⁹ То с једне стране значи да је извештавање медија о злочинима условљено различитим фазама у којима се одвија процес откривања и доказивања неког кривичног дела. Такође, извештавање медија о криминалитету је одличан начин да се одређени делови система кривичног правосуђа промовишу или критикују. Анализом медијских вести о криминалитету може се доћи до података о начину функционисања система кривичног правосуђа.
5. *Пето објашњење* истиче популарност вести о криминалитету. Публика тражи вести о злочину и медији јој то и пружају. Утврђивање разлога због којих је криминалитет толико интересантан јавности подразумева осврт на категорије „добра“ и „зла“. У том смислу, „добри“ људи не чине злочине, док „лоши“ то раде. Медији воле да играју на карту моралности а то има за последицу да је извештавање о злочинима поједностављено на „добре и лоше момке“. Медији су, дакле, као и публика у замци те моралне игре добра против зла и чини се да ће она заувек трајати.²⁰⁰

На основу свега може се рећи да дефиниција вести представља динамичну категорију која се мења у зависности од критеријума шта се сматра важним и занимљивим, при чему се мења и начин на који се те информације обрађују да би се добио образац који данас познајемо.²⁰¹ Вести су у сваком случају неке новости, које своје „медијско значење“ добијају тек када се уобличи у одговарајућу причу која се потом износи у јавност. Уобличавање подразумева предузимање активности у виду: коришћења снимака с лица места, новинарских извештаја, мишљења разних људи и „непристрасних“ коментара, да би се на крају добила вест.

¹⁹⁹ Неке фазе су по правилу медијски интересантније од других, као што је откривање кривичног дела, хапшење осумњиченог, подизање оптужнице или доношење пресуде. *Ibid.*, стр. 106-108.

²⁰⁰ Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 22.

²⁰¹ Chermak S., *op. cit.*, стр. 115.

2.3.2. Процес „производње вести“

Разумевање конструкције „производња вести“ захтева истраживање свих свесних и несвесних процеса који су укључени у масовно ширење симболичке робе широке потрошње.²⁰² Под овом синтагмом се подразумевају вести које се на медијском тржишту продају публици, а резултат су оног што се у доктрини назива *индустријски* или *интелектуални* процес.²⁰³ Свако друштво има своје културне, историјске, политичке и економске специфичности које су уткане у тај симболизам вести. Медијско извештавање је у „ери информација“ постало најзначајнији вид комуникације путем које просечна особа долази до сазнања о спољашњем свету мимо свог тренутног искуства.²⁰⁴

Новинарски посао је на први поглед прилично једноставан јер се састоји у прикупљању информација, њиховој организацији у складу с логичким правилима, уз коришћење одговарајуће граматике и стила писања, да би на крају све то било у одговарајућем облику пренето публици путем медија.²⁰⁵ Међутим, ствари нису тако једноставне, јер на новинарски посао утичу многобројни чиниоци од којих ће неки бити размотрени у редовима који следе.

Свакодневно се у различитим сегментима живота људи дешавају многе ствари међу којима само мали број завређује да постане вест. Временско ограничење за емитовање вести на телевизији или радију, као и ограниченост броја страница у штампаним медијима, налажу да се претходно приступи одабиру најважнијих догађаја који ће бити саопштени јавности. Тај одабир није лак посао, па је неопходно да се претходно установе јасна правила селекције.

Иако новинари у основи имају контролу над садржајем који објављују, избор догађаја се најчешће врши под утицајем новинарске рутине јер она доприноси њиховој сигурности.²⁰⁶ Бројна су подручја рутинске медијске покривености која су подложна утицајима како у оквирима медијских организација тако и изван њих.²⁰⁷ То су следеће области:

²⁰² Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 3.

²⁰³ Прајс С., *op. cit.*, стр. 638.

²⁰⁴ Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 3.

²⁰⁵ Mc Combs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 26.

²⁰⁶ *Ibid.*, стр. 26 и 27.

²⁰⁷ *Ibid.*, стр. 29 и 30.

- избор питања или особа о којима ће се извештавати;
- начин извештавања односно који ће аспекти приче бити покривени;
- избор позитивног или негативног тона извештавања;
- коришћени извори информисања или ко је цитиран у текстовима (извештачи често зависе од изјава доступних јавних званичника које јавност препознаје и тиме прича добија на веродостојности);
- како је извршено цитирање (цитат може бити извучен из контекста, стварајући утисак који је супротан оригиналној намери извора);
- визуелни садржај (фотографи имају два избора: хватање најзначајнијег „замрзнутог тренутка у стварности“ или необичног момента);
- положај текста у новинама (текст на насловној страни се третира као значајнији у односу на текст који се налази у унутрашњости новина);²⁰⁸
- избор речи (многе речи су вишезначне или имају скривена значења).

Упркос истицању важности новинарске слободе у избору и обради теме, сами новинари настоје да се крећу у оквирима који су им познати и на које су навикли. С друге стране и медијске организације утичу на процес стварања вести јер новинари морају да се с њима договоре о чему ће писати. Интерес свих медијских организација је максимизација профита од извештавања тако да се медијски садржај прилагођава остварењу тог циља. Медијске организације имају своје стандарде и у складу с тим, директори и уредници врше директан и индиректан утицај на новинаре.²⁰⁹ Другим речима, новинаре у слободи изражавања ограничава цензура и аутоцензура. Цензура обично претходи аутоцензури и обично се не испољава непосредно, већ изгледа као да између новинара, владе, уредника, власника и новинских савета долази до подразумевања допустивих тема и начина на који ће о њима бити извештавано.²¹⁰

Реткост је наићи на новинаре који ће своје надређене оптужити да су им наредили да о неком питању пишу из посебне перспективе, противно чињеницама и личној савести. Новинар познаје перспективу која се од њега очекује, напосто зато што за лист ради већ извесно време, што га је читао пре запослења, или је зна

²⁰⁸ Ово важи и за временске термине у којима се на телевизији или радију саопштавају вести.

²⁰⁹ Mc Combs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 28 и 29.

²¹⁰ О цензури у медијима у: Vogl F., *op. cit.*, стр. 134-136.

по општој репутацији коју лист ужива у професији.²¹¹ То може имати за последицу да се новинар сам цензурише како би испунио очекивања. Наиме, новинари се срећу с дилемом да ли да остану своји и раде у складу с тим, ризикујући смањење прихода или чак губитак посла, или да се прилагоде захтевима послодавца и избегну могуће негативне последице. Ова чињеница можда највише отежава положај новинара у данашње време.

Углавном су сви новинари обучени да представљају вести на сличан начин, стварајући хомогенизацију садржаја вести кроз медије.²¹² Такав закључак је у великој мери основан ако се упореде емисије вести на различитим телевизијама. Кад је реч о штампаним медијима ситуација је донекле другачија с обзиром да постоје ауторски текстови који се разликују од осталих. Међутим, таквих текстова је све мање у штампи.²¹³

Коментаторе медија све више узнемирава идеја да озбиљном информативном новинарству (у штампаном облику и на телевизији) прети оно што репортер *Guardian*-а, Николас Фрејзер (*Nicholas Fraser*) назива „нови моронизам“.²¹⁴ Фрејзер истиче „испразност савремених медија“ и сматра да „данас постоји светска медијска култура и да се углавном састоји од јефтиних продуката америчке културе“. Уредници медија то оправдавају идејом о причама које су једноставне, приступачније и нуде се људима који то могу да разумеју. У том смислу, „потреба“ публике представља *raison d'être* таквог медијског садржаја.²¹⁵

Сличност медија највише се манифестује у избору вести и начину њиховог саопштавања. Упркос постојању сличности у свакодневном поступању различитих медија, међу њима се могу уочити разлике које сведоче о постојању или непостојању њихове независности и слободе говора. С тим у вези, медији

²¹¹ Лоример Р., *op. cit.*, стр. 180-181.

²¹² Mc Combs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 34.

²¹³ У литератури постоји став да истраживачи не смеју да занемаре очигледну различитост и комплексност у погледу медијских организација, производње вести, њиховог формата, садржаја затим публике као и контекста у којем се медијске поруке могу примати и утицај који могу имати. Doyle A., How Not to Think about Crime in the Media, *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 2006, стр. 871.

²¹⁴ Прајс С., *op. cit.*, стр. 634 и 635.

²¹⁵ У литератури се истиче важност „интереса аудиторијума“ у процесу производње вести. У питању је когнитивна концепција која је створена да обликује одговарајући дискурс. McMullan L. J., News, Truth, and the Recognition of the Corporate Crime, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*, 2006, стр. 908.

могу једноставно да објаве информације као чињенице или их представе као такве приликом објашњења неког догађаја од стране различитих субјеката, најчешће државних органа. Насупрот томе, слободно коментарисање те информације у медијима је потпуно другачије. Аутор Џон Фиск (*John Fiske*) је у својој књизи Телевизијска култура (*Television culture*) критиковао идеју да вести могу да буду чињеничне или „објективне“.²¹⁶ Он није осуђивао „сензацију маскирану у вест“, већ идеју вести као чињенице. У том смислу, сматра да су вести одраз или отеловљење доминантних интереса и вредности.

Процес „производње вести“ не може се замислити без извора информисања, тј. субјеката који располажу информацијама погодним за објављивање у медијима. Тешко је извршити исцрпну и потпуну поделу свих извора информисања. У области криминалитета најчешћи новинарски извори информисања су полиција и правосудни органи. Поједини новинари имају „везе“ у овим институцијама односно налазе се на „редовној линији“ с неким изнутра и успевају да међу првима дођу до појединих ексклузивних информација. Поред тога, сваки конкретан случај који је медијски интересантан усмерава новинаре ка тражењу свих могућих погодних извора информисања. Реч је о једнократном извору информација, а то могу да буду очевици конкретног кривичног догађаја, затим рођаци, пријатељи или комшије жртве односно учиниоца.

Повезаност новинара с појединим изворима информација може имати и негативан аспект. Новинари могу довести у питање своју независност прекомерним ослањањем на своје изворе информација и успостављањем исувише блиског односа. Услед тога новинари постепено усвајају вредности и гледишта тих извора информација,²¹⁷ уместо да задрже извесну дистанцу у односу на њих како би објективно сагледали сваку информацију коју добију.

Производња вести некада може бити препуштена грађанима. Наиме, поједине медијске организације осмислиле су повећање учешћа грађана кроз „јавно новинарство“ или „цивилно новинарство“.²¹⁸ Идеја је да се грађанима пружи могућност да путем медија истакну оно за шта сматрају да завређује да

²¹⁶ Прајс С., *op. cit.*, стр. 640.

²¹⁷ Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 145.

²¹⁸ Mc Combs M. et. al, *op. cit.*, стр. 38.

буде вест. То су најчешће проблеми с којима се грађани свакодневно сусрећу, али већини медија нису интересантни јер се не уклапају у установљени образац.²¹⁹

2.3.2.1. Критеријуми за избор вести

Велики број свакодневно извршених кривичних дела поставља захтев пред новинаре и уреднике да направе избор онога што ће бити представљено као вест. Иако на први поглед делује да је у питању сложен посао, медијске организације су у великој мери установиле одређени образац сачињен од критеријума за избор вести, тако да новинари треба само да се „уклопе“ када доносе одлуке о томе шта ће бити вест.

Теоријско интересовање за проблематику начина на који се врши избор вести отпочело је с књигом *Производња вести (The Manufacture of News)* коју су уређивали Стенли Коен и Џок Јанг.²²⁰ То је био свеобухватан покушај да се изврши социолошка демистификација и разоткрију идеолошки оквири који утичу на низ институција, а нарочито на штампане медије. У том смислу је отворен низ питања од значаја за проучавање улоге масовних медија у друштву, од којих треба истаћи запитаност о могућности анализе експлицитних или имплицитних ставова о друштву на које утичу медијске организације и, у вези с тим, начина на који врше избор и представљање информација.

Након Коена и Јанга, у делу *Закон и ред (Law and Order)* објављеном 1977. године Стив Чибнал (*Steve Chibnall*) је истраживао развој вести о „закону и реду“ у британским новинама.²²¹ Он је дошао до закључка да су медијске организације установиле одређена правила за избор вести о криминалитету. Постоји „најмање осам професионалних императива који служе као прећутни водичи за конструкцију нових прича“,²²² а њихов редослед је следећи:

²¹⁹ *Ibidem*

²²⁰ Kidd–Hewitt D.: *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, (Crime and the Media: a criminological perspective, London, 1995, преводилац Илић А.)* in: Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 418.

²²¹ *Ibid.*, стр. 419.

²²² Chibnall S., *Law-and-Order News: An Analysis of Crime Reporting in the British Press*, Лондон, 1977, стр.

²³http://books.google.rs/books?id=KR0YNfqqvZ0C&pg=PA11&hl=sr&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false ([адреса је посећена 15. априла 2014. године](#)).

1. Непосредност	(брзина/садашњост)
2. Драматизација	(драма и акција)
3. Персонализација	(култура личности/слава)
4. Поједностављење	(елиминација сивих сенки)
5. Голицљивост	(објављивање забрањеног/воајеризам)
6. Конвенционалност	(идеологија владајућих)
7. Структурирани приступ	(експерти, основе моћи, ауторитет)
8. Новитет	(нови угао/спекулација/увијеност)

Непосредност као професионални новинарски императив објашњава се терминима брзина и садашњост. Приликом настанка вести предност имају догађаји из садашњости затим оно што означава неку промену наспрам устаљености, као и краткотрајна ефектна дешавања у односу на дуготрајне процесе. Узимајући све то у обзир долази се до закључка да велики и значајан део стварности никада не постане вест јер не одговара постављеним критеријумима. Стварност представљена у вестима има карактеристике инстант кафе, непосредна је и прикладна. Због тога вести треба разумети не као израз историјског развоја, већ као испољавање чудне садашњости, необичног времена у којем живимо.²²³

Иако вест треба да се односи на нешто што је актуелно, немају сви нови случајеви исти значај у процесу одабира. Предност ће постојати на страни оних догађаја који се могу окарактерисати као драматични. Другим речима, *драматизација* је следећи професионални императив новинара. Кључне речи за објашњење драматизације су драма и акција. Вести су комерцијално знање обликовано у условима међусобног такмичења медија за стицање профита. Медијско привлачење пажње шире јавности одликује се стварањем „удара“ односно објављивањем вести које шокирају публику а то подразумева довољно акције и драме. Акценат на „ударном“ доприноси наклоњености медија да се баве претежно конкретним дешавањима уз занемаривање скривених мотивационих образаца и веровања. Акције су, за разлику од мишљења, подесне да буду третиране на сензационалистички начин.²²⁴

²²³ *Ibid.*, стр. 23 и 24.

²²⁴ *Ibid.*, стр. 24 и 25.

Нису сва кривична дела подједнако драматична а самим тим ни превише занимљива медијима. Отмица која је решена пре него што су за њу сазнали новинари и која нема озбиљне последице, мање је интересантна од отмице која је још увек актуелна и о којој медији имају информацију. То не значи да је прва отмица била мање опасна од друге. Вредност вести није одређена озбиљношћу опасности, већ је важније да то буде „узбудљива“ опасност. У том смислу, опасност фигурира неко време док се не исцрпи сав њен потенцијал а онда је замењује нека нова.²²⁵

Један од примера догађаја који увек карактерише драматичност су различити терористички акти без обзира на конкретну опасност и последице. Довољна је и најмања сумња да се ради о терористичком нападу и медији ће бесомучно само на основу почетних непроверених информација извештавати о таквом догађају. Касније се може потврдити та почетна информација али се може испоставити да конкретан случај нема никакве везе са тероризмом. Ипак је та погрешна почетна информација дала довољно потенцијала да се од догађаја направи вест који у другачијим околностима можда не би био поменут у медијским извештајима.

Идентитет актера неког кривичног дела је околност која такође може утицати на мању или већу заинтересованост медија у процесу производње вести. Познате личности као учиниоци или као жртве неког кривичног дела не могу промаћи медијској пажњи, нарочито ако се ради о неком озбиљном кривичном делу. У питању је професионални императив новинара који се зове *персонализација*, а односи се на медијску „обраду“ личности које су познате и славне. Такође, познате личности су медијски интересантне јер се могу персонификовати као главни „кривци“ за многе друштвене проблеме. На тај начин корени проблема остају нетакнути, јер у суштини нису ни важни.²²⁶

Следећи професионални императив новинара је *поједностављење* који се најлакше може објаснити коришћењем категорија црно-бело. Поједностављење је тесно повезано с практичним аспектом новинарских правила, тако да ће

²²⁵ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 62.

²²⁶ Култ звезде је можда најраспрострањенији резултат културног фетишизма модерног доба. Познати су отеловљење популарне фантазије, пројекција идеалног и објекат комерцијалног интереса и експлоатације. Chibnall S., *op. cit.*, стр. 26-28.

осумњичени за убиство најчешће бити приказан као монструм, истицаће се најгоре ствари из његовог живота и проналазити веза између неких ранијих негативних поступака и убиства. Изјаве појединих стручњака биће у складу са сликом коју су медији створили о осумњиченом а невиност жртве се по правилу не доводи у питање.

Међутим, кривично дело је често резултат сложене интеракције између учиниоца и жртве. Реч је о односу два људска бића који је много замршенији од грубе разлике коју прави кривични закон, јер су у питању два људска бића.²²⁷ Међутим, ситуација може бити потпуно другачија уколико се сагледа у социолошком и психолошком погледу. Новинари се ипак нерадо упуштају у дубљу анализу таквих осетљивих случајева јер су емоционалне реакције жртава односно њихових породица веома бурне и најчешће и јавност не одобрава такво продубљено интересовање медија.²²⁸

Голицљивост се као професионални новинарски императив по природи ствари мање среће у извештавању медија о кривичним делима, али се не може у потпуности искључити. Кључне категорије у објашњењу голицљивости су објављивање забрањеног и воајеризам. У контексту извештавања о кривичним делима овај новинарски императив проналази своје место када се износе додатне информације о осумњиченом, па се у циљу подржавања и појачавања већ формиране негативне слике износе и неки голицљиви моменти из живота „негативаца“. По правилу објављивање таквог садржаја учвршћује већ формирану негативну медијску слику осумњичених.²²⁹

Следећи професионални новинарски императив је *конвенционалност*. Приликом извештавања о различитим друштвеним дешавањима новинари морају да имају у виду *идеологију владајућих* која представља критеријум за објашњење појма *конвенционалности*. Информисање јавности о стању криминалитета у друштву није препуштено у потпуности слободној вољи новинара и медијских

²²⁷ Прајс С., *op. cit.*, стр. 509.

²²⁸ О представљању и третирању жртава у америчкој штампи у: Viano E., *Victims, Crime and the Media: Competing Interests in the Electronic Society, Communications and the Law*, 1995, стр. 41 и даље.

²²⁹ Новинари углавном немају много проблема да дођу до голицљивог материјала с обзиром да се на различитим друштвеним мрежама попут фејсбука или твитера, на којима многи људи имају отворен налог, могу пронаћи фотографије или видео материјал али и текстуални садржај који може бити од користи новинарима.

организација. Најбољи пример за то је објављивање резултата „спектакуларних“ полицијских акција, уз незаобилазно присуство и појединих припадника органа власти, у случајевима када не постоје објективни разлози који би оправдали такву еуфорију. Конвенционалност као новинарски императив постоји и у случају када се медији користе ради увођења неког новог законског решења у вези с криминалитетом или у циљу измене постојећег. У складу с тим се медијско извештавање о криминалитету прилагођава да би се подржале те нове идеје.

На правилан избор кривичних догађаја у циљу производње вести утиче и могућност њиховог обликовања у одговарајућу форму односно структуру која ће садржати све битне елементе да би била вест. Другим речима, новинаре у избору догађаја води још један професионални новинарски императив који се зове *структурирани приступ*. Кључне речи за разумевање овог императива су: експерти, основе моћи и ауторите. С друге стране, дешава се да кривична дела коментаришу и особе које такво знање не поседују али се налазе на одређеним позицијама моћи што им омогућава приступ медијима.

Последњи новинарски професионални императив о којем говори Чибнал је *новитет*. Вест се по природи ствари односи на неки нови догађај, на оно што је до тад јавности било непознато. Људи свакако неће читати или гледати вести које су им познате. Међутим, обрада познатих догађаја на другачији начин може да изазове пажњу јавног мњења. Категорије које одређују *новитет* су нови угао, спекулација и увијеност.

Извештавање о неким кривичним догађајима се не завршава само једним објављивањем у новинама или на телевизији. Медији ће наставити да експлоатишу случајеве који заинтригирају јавност све док постоји довољно новог материјала. Нарочито су интересантни нерешени случајеви, што отвара врата различитим спекулацијама које медији преносе. Ипак све вести су увек привремене, а то значи подложне променама у светлу нових информација. Тај процес се најјасније види када се деси нешто неочекивано.²³⁰ Да би одржали заинтересованост јавности, поједини медији покушавају да дођу до поверљивих података из истраге упркос томе што њиховим објављивањем могу угрозити поступање надлежних органа у конкретном случају.

²³⁰ Прајс С., *op. cit.*, стр. 644.

2.3.2.2. Селекција и класификација вести о криминалитету

Медијске организације су установиле рутину производње вести о криминалитету како би задовољиле сопствене организационе потребе, а то подразумева развијање узајамних коректних односа с кривичноправним изворима у циљу долажења до вести о криминалитету које објављују.²³¹ Та рутина помаже медијским организацијама да међу великим бројем кривичних дела која се свакодневно дешавају изаберу она која се уклапају у постављен образац, а затим их на једноставан и ефектан начин претворе у вест.

Избор кривичног догађаја као вести подразумева да су унапред утврђени критеријуми по којима се он врши. Критеријуми се у основи односе на утврђивање „важности“ (енг. *newsworthiness*) неке информације односно у којој мери она завређује да буде вест. Утврђивање значаја неког кривичног догађаја и доношење одлуке о њеној подобности да буде вест није једноставан процес. Извештачи и медијске организације посматрају свако кривично дело кроз призму попуњавања *четири* различита нивоа медијског простора. Ови нивои су одређени значајем одређеног кривичног дела као вести. Анализа тих различитих нивоа и разлога због којих су одређене приче одабране да поуне сваки ниво понаособ представља јединствен и потпунији начин разумевања процеса „производње вести“. У питању су: *терцијарни, секундарни, примарни* и *супер-примарни* ниво.²³²

На *терцијарном* нивоу налазе се она кривична дела која у основи немају потребне карактеристике да би постала вест, али ипак налазе место у дневном прегледу хронике. У питању су нека уобичајена кривична дела, која попуњавају рупе у дневним медијским извештајима о криминалитету. Међутим, новинари обрађују такве информације и претварају их у вест јер тако од њих захтевају медијске организације за које раде. Може се догодити и да та кривична дела поседују непознат потенцијал да се развију у вест вишег нивоа.

Терцијарне вести заузимају веома мало простора у новинама или се само успут помињу у телевизијским емисијама. Неколико изговорених или написаних реченица је сасвим довољно за овакве вести, јер је довољно пружити основне информације о учињеном кривичном делу, његовим актерима и последицама

²³¹ Chermak S., *op. cit.*, стр. 109.

²³² *Ibid.*, стр. 117 и даље.

дела. Новинари најлакше долазе до таквих података јер их најчешће добијају од лица која се у полицијској или судској хијерархији налазе на нижој позицији. С обзиром да је у питању једноставна вест, ради је само један новинар чије се име не наводи у тексту.²³³

Терцијарне вести донекле помажу у разумевању проблема криминалитета у друштву. Наиме, иако се не ради о медијски атрактивним кривичним делима, она су стварна па је извештавање јавности о њима важно да би стекла права слика криминалитета. Може се рећи да терцијарне вести представљају специфичну медијску статистику учињених кривичних дела, чијим пажљивим проучавањем се може доћи до корисних података.

На *секундарном* нивоу налазе се она кривична дела која имају потенцијал да буду значајне вести, али се приликом рада на њима наилази на одређене проблеме који то онемогућавају. У поређењу с терцијарним вестима секундарним вестима се посвећује више простора у медијима, а то има за последицу да се наводи име и презиме новинара.²³⁴ Секундарне вести се, попут терцијарних, само успут помињу у телевизијским емисијама (по правилу без икакве фотографије или видео-снимка), док се у штампаним медијима објављују на маргинама на дну странице.

Приликом обликовања секундарних вести новинар користи више од једног, сталног извора информација. Додатни извор информација могу да буду очевици догађаја, чланови породице жртве или комшије. Међутим, проблем код оваквих вести је што новинар на почетку бављења њима има утисак да се ради о неком важном догађају коме треба посветити више пажње, што се може показати као погрешна процена због неспремности извора да поделе с новинаром информације или услед недостатка времена за прикупљање свих битних информација. Може се догодити и да медијска организација односно њен уредник или директор процене да тај догађај нема потребне карактеристике за примарну вест, па да заузме место на секундарном нивоу.

²³³ *Ibid.*, стр. 118 и 119. Пример таквих вести може бити извештавање о кривичним делима из области саобраћајног криминалитета када не постоје неке посебне околности (познате личности као актери дела, тешке последице и сл.), које такве случајеве претварају у важније вести односно вести вишег нивоа од терцијарног.

²³⁴ *Ibid.*, стр. 120.

Трећи ниво састоји се од *примарних* вести које заузимају значајно место у медијима. То су вести које изазивају велику пажњу јавног мњења. Приликом њиховог обликовања, новинари имају већу слободу у односу на терцијарне и секундарне вести како у погледу величине текста који објављују или дужине прилога у телевизијској емисији тако и у погледу садржине вести. Новинари воле овакве вести јер им рад на њима омогућава да изађу из рутине и изразе своју креативност, а могу и да користе све изворе информација за које процене да би били корисни.²³⁵

Примарне вести углавном се налазе на најбољим местима у новинама, било да је то насловна страна или неки други део који је уочљив за читаоца. У телевизијским емисијама ове вести се такође налазе или у најави и/или у централном делу емисије. „Производња“ *примарних* вести подразумева коришћење фотографија које додатно истичу важност догађаја о којем се извештава. Телевизијском извештавању је по природи ствари ближа визуелизација догађаја тако да су примарне вести обично у великој мери покривене различитим фотографијама и снимцима.

О кривичним делима која постану примарне вести, новинари често извештавају од момента када је дело учињено па све до окончања кривичног поступка. Реч је о кривичним догађајима који поседују неке елементе који их чине вредним у новинарском смислу. То могу бити најпре ретки догађаји који изазову изражену реакцију јавности или, пак, дела која су иначе уобичајена али код којих постоје неке околности које их издвајају па су због тога медијима посебно интересантна.

Супер примарне вести налазе се на последњем, четвртном нивоу. Кључ њихове „супериорности“ у односу на остале вести налази се у постојању неке околности која дати кривични догађај чини сензационалним. Најбољи пример таквих вести је извештавање о тешком кривичном делу (убиство, силовање и сл.) чији је актер нека славна личност. То могу бити и кривични догађаји чији су актери анонимне особе, под условом да постоје околности које такав догађај чине

²³⁵ Понекад је у процесу „производње“ неког кривичног догађаја као вести, танка линија између настанка секундарне и примарне вести. Треба се подсетити битне карактеристике секундарних вести да неретко имају потенцијал да постану важне вести али да због одређених ометајућих фактора, тај потенцијал остане неискоришћен.

спектакларним. *Супер примарне* вести имају национални, а понекад и међународни значај. Медији се не заустављају на простом информисању о кривичном делу, већ читав догађај бесомучно анализирају и интервјуишу при томе разноврстне стручњаке који износе мишљење о могућим узроцима, доприносу жртве извршењу дела, па чак и о процесним питањима која искрсну у току суђења. Дешава се чак и да се уредник огласи поводом таквог догађаја.

С обзиром на сложеност и дуготрајност извештавања о догађајима који су сврстани у *супер примарне* вести, увек има више од једног новинара који су ангажовани. Простор посвећен овим вестима је углавном неограничен, као и број извора информација. Вести о таквом догађају објављују се готово свакодневно у одређеном временском периоду, а извештавање прати фазе које претходе покретању кривичног поступка као и ток самог поступка.²³⁶ Новинари често обрађују и неке аспекте који нису уско везани за сам кривични догађај, нпр. анализирајући личне прилике осумњиченог или жртве, долазе до интересантних података из прошлости неког од актера и од тога такође праве причу. Чест је случај да се на годишњицу таквог догађаја, јавност подсети на спектакларност и интригантност случаја, а то представља прилику да се истраже новине које постоје у вези са актерима или другим аспектима догађаја.

Посебан проблем у вези с извештавањем медија о догађајима који се сврставају у *супер примарне* вести јесте њихова честа „тривијализација“.²³⁷ У литератури се могу пронаћи различити примери таквог медијског извештавања. У делима британских аутора често се наводи извештавање медија о двогодишњем дечаку Џејмсу Балцеру кога су убила два десетогодишњака. Извештај телевизије Ај-Ти-Ен (ITN) о погребу убијеног дечака почиње следећим уводом: „Добар дан. Плишани меда, којег је толико волео, седео је данас уз остале у цркви. Данас је погреб Џејмса Балцера“. Поједини аутори сматрају да тај пример представља „безосећајно повезивање сентименталног и сензационалног, појудног и популистичког“ и да има „све карактеристике таблоидног новинарства“.²³⁸

Добар пример *супер примарних* вести је извештавање о серијским или масовним извршењима неког кривичног дела, најчешће кад је у питању убиство

²³⁶ Chermak S., *op. cit.*, стр. 123 и 124.

²³⁷ Прајс С., *op. cit.*, стр. 636.

²³⁸ *Ibid.*, стр. 637.

или неко сексуално кривично дело. Серијска убиства су изузетно ретка код нас или барем о томе не постоји поуздана евиденција. У појединим државама, нарочито у Америци, то не представља толико ретку појаву па су и такве вести у тим земљама чешће. У државама које имају такве проблеме постоје и посебне организационе јединице у оквиру полиције које се баве откривањем таквих кривичних дела.

У нашој земљи је било случајева масовних убиства. Један од новијих догодио се 9. априла 2013. године у селу [Велика Иванча у општини Младеновац](#), када је хицима из [пиштоља](#) убијено тринаест људи. Учиница овог масовног убиства је шездесетогодишњи Љ. Б. Овај догађај је изазвао велику пажњу медија, како наших тако и иностраних као што су британски *The Telegraph* и *The Independent* и амерички *New York Times*.

Међутим, начин на који су поједини медији извештавали о овом догађају мора се окарактерисати као неприхватљив. Наиме, 12. априла 2013. године на електронском порталу [Е-новине](#) објављен је текст *Срећан вам масакр, медијски домаћини!*, у коме је представљен начин на који је овај догађај пропраћен у домаћим медијима.²³⁹ Као подршку тој критици [сензационализма](#) српских медија, вест је истог дана у неизмењеном облику пренело [Удружење новинара Србије](#) (УНС). Прво су представљени текстови објављени у [Блицу](#), међу којима је и чланак о десет фактора ризика који су довели до масакра у Великој Иванчи — насиље у породици, потиснута депресија, породични конфликти, посттрауматски стрес, самоубиство у породици, поремећај структуре личности, држање оружја у кући, скученост живота на селу, губитак посла и трауматично детињство. Следећа анализа односила се на текстове из новина *Ало!*, у којима је масакр представљен лошом срећом коју носи број 13 ([трискаидекафобија](#)).²⁴⁰ Претпоследњи текст је из дневних новина [Курир](#), а у питању је интервју с локалним свештеником.²⁴¹

²³⁹ <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/82384-Srean-vam-masakr-medijski-domaini.html> (доступно дана: 30.09.2014.).

²⁴⁰ Убијено је 13 људи дана 9. априла (9+4=13) 2013. године. Тела жртава преузета су у 13 сати, а сахрана је била прекосутра у исто време. Наводно, ноћ пре догађаја који је извршио Љ.Б опрасила се његова крмача и на свет донела 13 прасића. Љ. Б. је умро у 13:58 (5+8=13). Исти таблоид је у вези са случајем интервјуисао астролога.

²⁴¹ Свештеник тврди да су се у Велику Иванчу за време [сеобе Срба](#) у XVII веку доселила петорица калуђера који су у селу поставили темеље манастира који није саграђен до краја. Свештеник даље наводи да су калуђере из непознатих разлога убили чланови локалне породице Ристић. Због тога

Последњи текст је објавио електронски таблоид *Телеграф*, у којем уредници тврде да су пронашли девојку због које је масакр учињен, тј. због које су се отац Љубиша и син Бранко наводно посвађали. И годину дана после, медији подсећају јавност на оно што се догодило, посећују гробље на којем су жртве сахрањене, интервјуишу чланове њихових породица, настављају да износе у јавност сву ту несрећу и излажу њихов бол и патњу. Једном речи, врше злоупотребу како би одржали континуитет ове супер примарне вести и на тај начин задовољили сопствене интересе односно интересе медијске организације којој припадају.²⁴²

Проучавање претходно наведена четири нивоа вести о криминалитету је од велике користи за разумевање процеса настанка вести односно њиховог избора и разврставања. То ипак није чаробна кугла која нуди све потребне одговоре, јер је реч о деловању многих чиниоца који онемогућавају да се са сигурношћу предвиди да ли ће неки догађај добити већи или мањи медијски простор.

Моћ коју поседују медији би требало да искористе за постизање циљева веродостојног информисања и тумачења дешавања, како би што тачније били приказани друштвени, политички и економски услови злочина и контроле криминалитета. Да би се то постигло мора се извршити демистификација слике злочина и кажњавања тако што би медијско приказивање „озбиљних“ злочина било стављено у контекст свих нелегалних и штетних активности.²⁴³ Другим речима, уместо прећуткивања, медији би требало да истакну све карактеристике стварног криминалитета, без обзира да ли је медијски интересантан. Јавност би на тај начин била упозната са свим информацијама о размерама, природи и карактеристикама целокупног злочина у друштву, што би имало позитиван утицај на отклањање услова за настанак моралне панике и допринело би значајно смањењу страха од злочина који постоји код људи који сагледавају криминалитет у категоријама стереотипа и заблуда.

су променили презиме у Николић и од тад је село као проклето. Поп тврди да га је Б. подсећао на тог Николића који се убио.

²⁴² <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/456758/Godisnjica-masakra-u-Velikoj-Ivanci-Ubio-nam-je-najmilije-ali-i-zivot-u-nama>, (доступно дана 01. 07 2014. године).

²⁴³ Barak G., *Newsmaking Criminology: Reflections on the Media, Intellectuals, and Crime*, in: Barak G. (ed.), *Media, Process and the Social Construction of Crime*, New York, 1994, стр. 236-238.

Одсек II

Медији и морална паника

Глава I

Одређење моралне панике

1. Историјат моралне панике

Морална паника је термин који је уобичајен у академским студијама о криминалитету, девијацији и медијима. У питању је релативно нов феномен о којем се почело говорити пре отприлике пола века с обзиром да су се тек тада стекли услови који су омогућили њено присуство. То не значи да и у ранијим временима није било примера који би се могли подвести под оно што се данас подразумева под моралном паником. Међутим, тадашња ограниченост медијских форми које су могле да „допринесу“ процесу стварања моралне панике, онемогућавала је масовно и убрзано ширење реакција јавности на одређене појаве које су означене као претња доминантном систему вредности.

С друге стране, историја ратовања показује колики је значај пропагандне активности за остваривање циљева оних који је предузимају. Иако је у данашње време у том смислу много лакше манипулисати јавним мњењем, с обзиром на развијеност медија, ни пре много година то није било немогуће јер су постојали начини да се замишљено оствари. У тим пропагандим активностима је садржана клица онога што ће касније бити означено као стварање моралне панике.

Прво истраживање које је усмерило пажњу на потребу разјашњења моралне панике је оно које је урадио Џок Јанг о улози полиције у том процесу.²⁴⁴ Разматрајући проблем забринутости јавности због статистичких података који су указивали на алармантан пораст употребе дроге, Јанг је приметио да „морална паника због узимања дроге има исходиште у оснивању полицијских јединица за наркоманију“ што има за последицу повећање броја хапшења повезаних са

²⁴⁴ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, оп. cit.*, стр. 416

дрогом.²⁴⁵ Он је указао на брзину којом медији могу погрешно да представе „животни стил одбачених“ и истовремено створе друштвени проблем односно развију моралну панику услед чега долази до појачања акције представника формалне социјалне контроле, пре свега полиције, што има повратни утицај на још израженије медијско извештавање о „посрнулим и одбаченим“, попут наркомана.²⁴⁶

Након Јанга један други теоретичар заокружио је концепте „моралне панике“ и „појачавања девијације“. У питању је Стенли Коен који је своје истраживање представио у делу *Folk Devils and Moral Panic*.²⁴⁷ Он је узрочнике претње вредностима назвао народни демони (*folk devils*) а појаву о којој говоримо у овом одељку - *морална паника*.²⁴⁸

Термин „морална паника“ у великој мери односи се на специфичан говор шездесетих година прошлог века, при чему се о моралној паници писало у области нове социологије девијација и у различитим културалним истраживањима која су била у зачетку а односила су се на делинквенцију, културу младих, супкултуре и стил, вандализам, хулигане повезане с дрогом и фудбалом.²⁴⁹

Коен је у поменутом периоду истраживао феномен мотоциклиста и рокера (*mods and rockers*) и на тај начин дао велики научни допринос растућој тенденцији расветљавања медијске улоге у извештавању о одређеним догађајима, показавши како су медији у стању да конструишу своју сопствену верзију стварности. Феномен мотоциклиста и рокера је у енглеској јавности третиран као облик адолесцентне девијације резервисан за омладину која је припадала радничкој класи. И пре него што је уследио преломни догађај за настанак моралне панике, мотоциклисти и рокери су у свести јавности били означени не само као припадници неке нове друштвене групе већ и као учесници у испољавању

²⁴⁵ Томпсон К., *Морална паника (Moral Panics, 1998.*, преводилац Вранић И.), Београд, 2003, стр. 15.

²⁴⁶ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, op. cit.*, стр. 416 и 417.

²⁴⁷ Коен је на Универзитету у Лондону дипломирао 1964. године и након тога је кренуо у потрагу за темом доктората. Његово највеће интересовање представљало је „фундаментално неадекватна“ реакција већине чланова друштва на одређене релативно безначајне догађаје и околности. Goode E. and Ben-Yehuda N., *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, UK, 2009, стр. 22.

²⁴⁸ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, London and New York, 2011.

²⁴⁹ *Ibid.*, стр. vi.

посебног начина колективног понашања.²⁵⁰ Тај преломни догађај се одиграо током Ускрса 1964. године у Брајтону, приморском месту у Енглеској, када је дошло до сукоба између две групе младих - мотоциклиста и рокера - који су том приликом проузроковали малу имовинску штету у висини од неколико стотина фунти.²⁵¹ Међутим, полиција је претерала с реакцијом тако што је беспотребно ухапсила неколико стотина младих а медији су догађај представили на неадекватан начин, као да су били у питању озбиљни немири.²⁵² Након таквог медијског извештавања и претеране реакције органа формалне социјалне контроле настаје морална паника и касније спирала појачавања.²⁵³

Допринос теоријским размишљањима о моралној паници представља и дело Стјуарта Хола и других аутора *Policing the Crisis (Stuart Hall et al.)* које се односи на седамдесете и прву половину осамдесетих година прошлог века. Они су приметили да је морална паника око уличних напада током раних 70-их година прошлог века специфичан одговор на много ширу кризу у друштву која подразумева потрагу за ауторитативним решењима.²⁵⁴ Значај њиховог дела се огледа у следећем:

1. унапређење социолошке расправе о медијском приказивању насилничког криминалитета школараца почев од 70-их година прошлог века и отпочињању нове расправе о страху од злочина који се догађају 80-их година прошлог века.
2. уношење у амерички контекст суштинских обележја из упоредног оквира о нападима моралне панике који су се десили у Великој Британији. Посматрачи 80-их и 90-их година прошлог века гледали су на Америку много више кроз призму односа медија и криминалитета свих врста.
3. укључивање прецизне рачунице младих црнаца који испаштају због туђих грехова, уз анализу идеолошких и политичких оквира у САД, који омогућавају да, у дужем временском континуитету то наставља да се дешава.

²⁵⁰ *Ibid.*, стр. xii и xiii.

²⁵¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 21.

²⁵² *Ibid.*, стр. 31.

²⁵³ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, op. cit.*, стр. 417.

²⁵⁴ Мек Квин Д., *Телевизија (Television, 1998, преводилац Ђорђевић М.), op. cit.*, стр. 146.

4. објашњавање везе која је уочена између медија и контролно-културних агенција и настојање да се разоткрије база моћи. Такође давање снажног друштвеноекономског контекста самој расправи.²⁵⁵

Иако се феномен моралне панике изворно везује за Велику Британију постојали су примери њеног испољавања и у другим државама које се могу окарактерисати као напредна индустријска друштва. Морална паника је један од чинилаца актуелне друштвене епохе, означене као модернизам, касни модернизам или постмодернизам.²⁵⁶ Развијена западна друштва почела су да добијају карактеристике модернистичке друштвене епохе врло брзо након завршетка Другог светског рата с развојем индустријске производње у условима капиталистичког друштвеног уређења. Брзина друштвених промена и све већи друштвени плурализам стварају значајне могућности за сучељавање вредности и супростављање животних стилова различитих друштвених група које покушавају да своје моралне вредности одбране или наметну другим групама.²⁵⁷

За разлику од западних друштава, источни део Европе развијао се на другачији начин. У већини држава Источне Европе постојао је другачији друштвено-економски систем који је условљавао комплетно функционисање тих друштава. Док је Запад све више нагињао ка плурализму, отворености тржишта, честим друштвеним променама, Исток се углавном затварао и ограничавао различитости. Није постојала могућност постојања различитих друштвених група које би испољавале своје вредности и које би се међусобно сучељавале на јавној сцени. Медији су контролисани и нису постојали услови да се преко њих износи садржај који се разликује од владајућег система вредности. Суштински није било потребе ни да владајућа елита утиче на грађане путем медија, систем вредности се није доводио у питање. То значи да нису постојали услови за појаву моралне панике.

Наше друштво је припадало групи затворених система, па је и логично да је феномен моралне панике био непостојећа категорија о којој се није ни говорило. Промене које су се догодиле почетком деведесетих година прошлог века, распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), ратови,

²⁵⁵ *Ibid.*, стр. 420.

²⁵⁶ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 20.

²⁵⁷ *Ibidem*

економска криза и сиромаштво, утицале су на медије да постану значајно „оружје“ у служби промовисања владајућих политика. Медијско извештавање је у многим сегментима углавном било обликовано тадашњим политичким тенденцијама владајуће елите и ту можемо да пронађемо зачетке моралне панике иако ће у правом смислу речи она настати тек касније.

Настанак моралне панике у нашој земљи можемо везати за почетак XXI века будући да су тада, као последица друштвених промена које су уследиле, били испуњени сви неопходни услови за њену појаву. У медијима је почело да се говори о многим темама које су деценијама уназад биле забрањене, активирани су различити друштвени сектори, основано је пуно невладиних организација, политичари су користили свој положај и моћ да покрену многа питања. Криминалитет је постао значајан сегмент свакодневног извештавања и обичном човеку се чинило, уосталом такав утисак је и данас присутан, да је криминалитет у сталном порасту. У једном тренутку завладала је морална паника у вези с дрогом, у следећем у први план је избило постојање различитих организованих криминалних група којих је било толико, да су упркос сталним полицијским акцијама хапшења које су медији ревносно преносили, сваки дан откриване нове. Овде се списак различитих видова моралне панике који су настали у последњих петнаестак година не завршава али се указује на промене које су у функционисању друштва уследиле. Догодило се да се након дугог периода нереаговања на неке претходно поменуте облике криминалитета почело о тим феноменима говорити и писати, што је само по себи позитивно. Међутим, могућност манипулације јавним простором и изазивање панике код људи коришћењем моћи од стране појединаца или група је нешто што се не може оценити као позитивна ствар.

У сваком случају очигледно је да је морална паника у данашње време постала свеприсутан феномен и да својом актуелношћу представља значајан чинилац за разумевање функционисања друштва. Корисно је посматрати моралну панику као драматичну форму конструисања појава односно као акутну манифестацију моралног огорчења које је хронично у савременом друштву.²⁵⁸

²⁵⁸ Young J., *Moral panics and the transgressive other*, *Crime Media Culture*, London, 2011, 7(3), стр. 251.

2. Дефиниција моралне панике

Морална паника се може дефинисати кроз навођење етапа у којима се она одвија. На почетку процеса настанка моралне панике, неко или нешто се дефинише као претња вредностима или интересима коју затим медији приказују у лако препознатљивој форми. Вредности или интереси морају бити општи по својој природи јер морална паника настаје на колективном нивоу односно погађа оно што је заједничко већини људи. Претња је усмерена према нечему што се сматра светим или изузетно важним за друштво. Та претња и њени узрочници доживљавају се као зли „народни демони“ и они буде снажно осећање правичности. Форма у којој медији приказују ту моралну претњу треба да испуни све оне захтеве које медијске организације установљавају као правила производње вести о чему је било речи у делу који се бавио том проблематиком. Као резултат таквог медијског приказивања долази до наглог пораста забринутости јавности а то доводи до реакције власти или оних који утичу на стварање јавног мишљења. На крају процеса паника се повлачи или резултира друштвеним променама.²⁵⁹

2.1. Теорије о моралној паници

Да би се разумео феномен моралне панике односно етапе кроз које она настаје, неопходно је размотрити неколико теоријских приступа заснованих на критеријуму извора моралне панике, односно субјеката од којих она потиче. У основи постоје три теорије о моралној паници: модел широких маса (*grassroots model*), елитистички конструисан модел (*the elite-engineered model*) и модел нестручних интересних група или друштвених покрета (*interest-group model*).²⁶⁰ Изложену теоријску поделу установили су Гуд (*Goode*) и Бен-Јахуда (*Ben-Yahuda*),²⁶¹ а у својим разматрањима су били најближи „средњем“ објашњењу односно моделу нестручних интересних група или друштвених покрета. Овде ће бити размотрена сва три приступа уз навођење неких најважнијих примера за

²⁵⁹ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 16. и 17.

²⁶⁰ *Ibidem*

²⁶¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 54.

сваки приступ посебно како би се што боље разумео механизам настанка моралне панике сагледан из различитих углова.

Кенет Томпсон (*Kenneth Thompson*) сматра да би у перспективи у објашњење феномена моралне панике требало уврстити још две теоријске струје. Прва потиче од појма *друштво ризика* који је установио Улрих Бек (*Ulrich Beck*), а друга се односи на рад Мишел Фукоа (*Michel Foucault*) о *дискурзивним формацијама*. Појам друштва ризика повезује објашњење моралне панике с развојем политике анксиозности, док рад о дискурзивним формацијама доприноси развоју идеје о спирали значења и процесу конвергенције.²⁶²

2.1.1. Модел широких маса (*grassroots model*)

Модел широких маса ставља акценат на ширу јавност као узрочника појаве панике. Морална паника на овај начин настаје када је забринутост, коју јавност осећа, општа, чак иако је погрешна. Према овој теорији, морална паника представља директан и спонтан израз забринутости и анксиозности широких размера због запажене опасности.²⁶³ Та забринутост се јавља због осећаја да је нека општедруштвена вредност угрожена. Постепено се та општа забринутост повећава и доводи до активирања организованијих и специјализованих сектора као што су медији, политичари и органи формалне социјалне контроле.²⁶⁴ Поменути актери од постојеће забринутости стварају моралну панику. Према поставкама модела широких маса, корени сваке моралне панике налазе се у претходно активираној забринутости опште јавности.

Страх од вештица је добар и често цитиран пример моралне панике, настале у складу са поставкама модела широких маса. Тај страх је довео до салемског суђења вештицама у XVII у Масачусетсу. Нису постојале интересне групе или елите које су имале корист од конструисања таквих страхова, мада је

²⁶² Томпсон К., *op. cit.*, стр. 31.

²⁶³ *Ibid.*, стр. 27.

²⁶⁴ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 55 и 56.

результат окупљања био кажњавање преступника и буђење осећања друштвене и моралне солидарности у времену промена и несигурности.²⁶⁵

2.1.2. Елитистички конструисан модел (*the elite-engineered model*)

Теорија „елитистичке“ моралне панике тврди да владајућа елита проузрокује, ствара, пројектује или „оркестрира“ моралном паником. Најбогатији и најмоћнији чланови друштва свесно предузимају кампање које генеришу и одржавају забринутост, страх и панику међу делом јавности у вези с појавама које нису генерално означене као изразито штетне за друштво као целину. Најчешће елита проузрокује моралну панику како би скренула пажњу са стварних друштвених проблема за чије решавање није претерано заинтересована јер је у супротности са њеним интересима.²⁶⁶

На који начин владајућа елита ствара и одржава моралну панику? Елитистички конструисан модел моралне панике заступа схватање о елити која доминира медијима, одређује како ће изгледати закони које ће законодавно тело само обликовати у одговарајућу форму и потом усвојити, контролише машинерију која служи за спровођење закона, снажно утиче на обликовање ставова у јавном мњењу и у великој мери руководи изворима прихода од којих зависе групе за акцију и друштвени покрети као и сфером интересовања тих група и покрета.²⁶⁷

Сматра се да су заговорници елитистички конструисаног модела критични према становишту које истиче утицај широких маса, јер заступају гледиште о важности његовог сузбијања за „стварање могућности владајућем слоју да одржи свој привилеговани положај“.²⁶⁸ Чини се да је за припаднике владајуће елите најлакши и најбржи начин стварања моралне панике управо у вези с криминалитетом односно неким његовим аспектом. Успех у креирању моралне

²⁶⁵ Erikson K., *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance*, New York, 1966, наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 27.

²⁶⁶ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 62.

²⁶⁷ *Ibidem*. У литератури се може пронаћи став о три различита објашњења односа елите и панике: елита која се плаши панике, елита која проузрокује панику и елита која сама по себи представља панику. Clarke L. and Chess C., *Elites and Panic: More to Fear than Fear Itself*, *Social Forces*, 87(2), 2008, стр. 993 и даље.

²⁶⁸ Chambliss, W., Mankoff, M. (eds), *Whose Law? What Order?*, New York, Wiley, 1976, стр. 15-16., наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 27.

панике зависи и од тога да ли је елита погодила нерв већине грађана. У том смислу елита углавном подстиче традиционалне моралне панике за разлику од неких новијих паника које често иницирају други субјекти.²⁶⁹

Значајна улоге елите у настанку моралне панике истиче се кад је у питању проблем злоупотребе дроге. У том смислу у литератури се наводи пример САД крајем осамдесетих година прошлог века када је, према истраживању *New York Times/ CBS News poll* из септембра 1989. године, две трећине Американаца означило злоупотребу дроге као најважнији проблем са којим се нација сусреће у то време.²⁷⁰ Представници елитистичке теорије верују да се толика забринутост америчке нације није могла појавити као резултат неког већ постојећег страха или забринутости, што би било у складу са објашњењем модела широких маса. Уместо тога наглашава се улога владајуће елите која изазива страхове и забринутост међу грађанима како би постигла своје сопствене циљеве и наставила да профитира одржавањем *status quo*, што подразумева стварање одређене менталне дистанце од стварних проблема у друштву – економске и политичке неједнакости.²⁷¹ Постоји природна тежња носилаца власти да одрже постојећу дефиницију злочина и да је примене на групе и понашања које доживљавају као претњу постојећем друштвеном поретку.²⁷²

У теоријским разматрањима о моралној паници може се пронаћи и нешто другачије тумачење учешћа елите у креирању и одржавању моралне панике. Тако Стјуарт Хол наглашава структурне тенденције у објашњењу настанка моралне панике, односно склоност институција ка онаквом тумачењу догађаја које утиче на одржавање друштвеног реда.²⁷³ Превасходну улогу у таквом тумачењу догађаја имају медији који верно и непристрасно репродукују постојећу структуру моћи у

²⁶⁹ Cohen S., *Whose side were we on? The undeclared politics of moral panic theory*, Crime Media Culture, London, 2011, 7(3), стр. 242.

²⁷⁰ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 62. Сматра се да су говори америчког председника Роналда Регана из 1986. године о „рату против дрога“, припремили терен за настанак моралне панике у вези с дрогама крајем осамдесетих година прошлог века, уз значајан допринос јаке подршке коју је добио за своју акцију.

²⁷¹ Reinerman C. and Harry G.L., *The Crack Attack: Politics and Media in America's Latest Drug Scare*, in: Best J. (ed.), *Images of Issues: Typifying Contemporary Social Problems*, New York, Aldine de Gruyter, 1989, pp. 115-137. Reeves J.L. and Campbell R., *Cracked Coverage: Television News, the Anti-Cocaine Crusade, and the Reagan Legacy*, Durham, NC, Duke University Press, 1994., наведено према: *Ibid.*, стр. 63.

²⁷² Игњатовић Ђ., *Митологија злочина*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, бр.1 и 2, 2004, стр. 87.

²⁷³ Stuart Hall (*et al.*), *op. cit.*, стр. 57 и 58., наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 28.

институционалном друштвеном поретку. Сличан став о улози медија у настанку моралне панике има Ралф Негрин (*Ralph Negrine*) који у својим теоријским разматрањима помиње Хола и његове сараднике. Наиме, новинари су сигурни да ће им институције као што су парламент, судови, војска и службе за ванредне ситуације обезбедити редован прилив новости.²⁷⁴ Стално ослањање медија на споменуте званичне изворе информација може довести до тога да због осећаја захвалности новинари изгубе неопходну дозу објективности у извештавању.

2.1.3. Модел нестручних интересних група или друштвених покрета (interest-group model)

Трећа теорија о моралној паници даје предност интересним групама односно друштвеним покретима и сматра да ти субјекти имају одлучујућу улогу у настанку већине моралних паника. Гуд и Бен-Јахуда присталице су баш овог теоријског приступа, јер сматрају да најреалније објашњава процес настанка моралне панике. Они тврде да ће морална паника пре потећи од средњих слојева у оквиру статусних хијерархија и хијерархије моћи.²⁷⁵ Из ове перспективе различите интересне групе могу да имају независну улогу у скретању пажње јавности на одређену тему или у обликовању већ постојеће заинтересованости на начин који одговара одређеној интересној групи. Морална паника може послужити за остварење различитих циљева интересних група. То може да буде утицај на законодавца у правцу измене постојећих законских решења у одређеној области или доношење неких нових закона. У литератури постоји став да је кључна одлика савременог друштва пораст учешћа друштвених покрета, политике идентитета и адвоката жртава у процесу настанка моралне панике, обухватајући и повећан број нових моралних активиста, укључујући социологе и феминисте, као и растуће присуство тих нетрадиционалних моралних активиста у медијима.²⁷⁶

²⁷⁴ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 145.

²⁷⁵ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 28.

²⁷⁶ David M., Rohloff A., Petley J. and Hughes J., The idea of moral panic – ten dimensions of dispute, *Crime, Media, Culture*, London, 7 (3), стр. 217.

2.1.3.1. Разлика између интересних група и друштвених покрета

Да би се разумео овај теоријски приступ потребно је најпре одредити појмове интересне групе и друштвеног покрета. С тим у вези, треба рећи да сви друштвени покрети и организације друштвених покрета јесу интересне групе с обзиром да теже остварењу одређених интереса које сматрају као важне, али нису све интересне групе друштвени покрети.²⁷⁷

Интересне групе се састоје од утицајних појединаца који се удружују ради остварења низа интереса, материјалних или идеолошких. У јавности се деловање интересних група углавном посматра кроз призму материјалне користи, чак иако постоје прокламовани идеолошки циљеви, њени припадници се доживљавају као цинични, себични, без искрене посвећености. С друге стране, чланови интересних група могу искрено веровати у прокламоване идеолошке циљеве групе и тежити њеном остварењу.²⁷⁸

Постоје интересне групе које представљају *званичне лобије* или *званичне групе за притисак*. Ове интересне групе су „инсајдери“ у политичком процесу с обзиром на то да имају директан приступ креаторима државне политике т.ј. политичарима и законодавцима. У складу с утицајем којим располажу, званични лобији или групе за притисак имају отворен приступ медијима тако да се, њихове изјаве често емитују на телевизији или објављују у штампи. Узимајући у обзир снагу утицаја коју имају на уобичајене политичке процесе у неком друштву, званичне групе за притисак суштински представљају „четврту грану власти“, поред законодавне, извршне и судске.²⁷⁹

²⁷⁷ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 143.

²⁷⁸ Најчешће интересне групе су: професионалне организације, полицијски одсеци, одређене медијске организације, религиозне групе и образовне организације. *Ibid.*, стр. 67

²⁷⁹ *Ibid.*, стр. 143. Неке од најпознатијих званичних група за притисак у САД су Америчко медицинско удружење, Сиера клуб (Sierra Club) и Национално удружење наоружаних грађана. Ово последње је основано још 1871. године и оно промовише легалну употребу оружја у САД и брани уставно право грађана САД-а да поседују и носе оружје. Његов утицај је очигледно јак с обзиром на законодавна решења у већини федералних држава која грађанима омогућавају остваривање таквог права у пуном обиму. О паници у вези с „нападачким“ оружјем у: Kopel D. B., The „Assault Weapon“ Panic, *Journal on Firearms and Public Policy*, Vol. 5, 1993, стр. 29 и даље.

Друштвени покрети дефинишу се као организовани напор већег броја људи да изврше или спрече промену у неком важном сегменту друштвеног живота, а главни циљ им је да обезбеде легитимност неког посебног захтева. Друштвени покрети се од званичних „група за притисак“ или лобија разликују по томе што окупљају углавном лаике који немају директан приступ политици и законодавству, и њихове изјаве не добијају аутоматски простор у медијима.²⁸⁰ Препозната су четири начина на који друштвени покрети привлаче потенцијалне чланове, потражују средства за своје функционисање и постижу неке од својих циљева. То су: насиље, протести и демонстрације, приступ медијима и директно обраћање јавности.²⁸¹

Иако је пробијање у медијски простор непосреднији и потенцијално ефикаснији начин борбе друштвених покрета у односу на остале видове, често је недоступан за друштвене покрете. Уколико успеју у томе, шира јавност добија увид у активности групе и циљеве за које се она залаже. На овај начин могу се придобити и нови чланови групе али и обезбедити средства. У суштини већу шансу за „присвајање“ медијског простора имају они друштвени покрети који функционишу у друштвима где су медији отворени и слободни.

2.1.3.2. Интересне групе (друштвени покрети) и морална паника

Интересне групе често имају независну улогу у настанку и одржавању моралних паника. То значи да су интересне групе саме по себи активни покретачи и усмеривачи моралних паника, тако да није неопходно да елите диктирају или условљавају садржај, правац или моменат избијања панике.²⁸²

Званични лобији често долазе до својих циљева без неких великих потреса у јавности. Међутим, понекад то није довољно јер је за доношење појединих одлука неопходно убедити јавност. Обично су у питању неке осетљиве ствари, најчешће политичке природе или се ради о значајним променама законских решења у односу на дотадашња као кад је у питању супростављање одређеним облицима криминалитета. У таквим ситуацијама, пре доношења одговарајућих

²⁸⁰ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 26.

²⁸¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 143.

²⁸² *Ibid.*, стр. 67.

одлука неопходно је обезбедити пристанак јавности. Да би се то постигло користе се медији и њихова способност да од безначајних или мало значајних појава направе велики проблем.

У области криминалитета интересне групе најчешће утичу на измену неких законских решења у области кривичног законодавства (материјалног, процесног или извршног), али као и на одређена питања која се односе на правосуђе. Има примера да поједине интересне групе, путем медија утичу на настанак моралне панике како би одвратили пажњу јавности од неправилности у свом раду.

2. 2. Кључни елементи моралне панике

Постоје различити теоријски приступи у проучавању моралне панике и сви се они баве одликама моралне панике истичући оне елементе за које сматрају да су битни. Гуд и Бен-Јехуда говоре о елементима који дефинишу концепт моралне панике. Они сматрају да постоји најмање пет кључних елемената или критеријума који служе у објашњењу феномена моралне панике. У питању су: *забринутост, непријатељство, сагласност, диспропорција и несталност*.²⁸³ Упоређујући њихов приступ с другим теоријским анализама моралне панике може се закључити да у целини гледано постоји сагласност око најмање две особине: мора постојати висок степен забринутости због понашања одређене групе људи и повећан ниво непријатељства према онима који се сматрају претњом.²⁸⁴ Ипак, анализа моралне панике би била непотпуна уколико се не би узели у разматрање и остали елементи: сагласност, диспропорција и несталност.

2.2.1. Забринутост

Први елемент моралне панике подразумева постојање високог степена забринутости због понашања одређене групе људи и последица које оно може имати на одређене сегменте друштва. Забринутост се може појавити под утицајем

²⁸³ *Ibid.*, стр. 37-43.

²⁸⁴ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 18.

различитих фактора, укључујући и медијско извештавање. У том смислу битан је моменат у којем забринутост настаје јер се онда са сигурношћу може рећи да је процес настанка моралне панике започет.²⁸⁵

За постојање забринутости није битно да ли је то осећање основано. Објективно се може радити о безопасној појави односно безопасном понашању одређене групе људи али је битан субјективни доживљај таквог понашања од стране јавности. Забринутост мора бити довољно високог интензитета да би довела до мобилизације јавности и реакције у виду моралне панике.

Потребно је да постоје неки спољашњи, видљиви показатељи постојања забринутости високог степена. Они се могу испољити на више начина, нпр. путем анкетирања ставова људи, јавних коментара у форми који изазива медијску пажњу, предложених законских решења, на основу броја хапшења и затварања уопште или у вези с неким конкретним обликом криминалитета, или преко одговарајућих активности појединих друштвених покрета.²⁸⁶ Забринутост одређеног круга људи, чланова друштвеног покрета или твораца предложеног закона, захваљујући медијском извештавању почиње да се шири као вирус што доводи до тога да ће веома брзо велики део јавности делити почетну забринутост иницијатора промена.

2.2.2. Непријатељство

Непријатељство је још један битан елемент који конституише моралну панику. У природи људи је да кривце за учињено кривично дело проналазе најчешће међу припадницима неких „озлоглашених“ група. У контексту процеса настанка моралне панике мора постојати повећан ниво непријатељства према групи или категорији људи који су означени као учесници у вршењу кривичних дела или као особе које утичу на стварање услова за вршење тих дела. Чланови таквих група или категорија су колективно означени као непријатељи; њихово понашање се доживљава као штетно или опасно за вредности, интересе друштва као целине или бар највећег дела друштва, оног који је означен као

²⁸⁵ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 37.

²⁸⁶ *Ibidem*

конформистички.²⁸⁷ То могу бити нпр. припадници националних мањина или мањинских вероисповести у неком друштву. Млади људи су такође погодне „мете“. Многи осећају велику забринутост када је у питању њихово понашање.

Означавање непријатеља друштва представља инструмент за стварање привременог стања солидарности у несигурном свету.²⁸⁸ Успех поменутог процеса налази се у јасном разграничењу „добра“ и „зла“, односно неопходно је направити поделу између „нас“ – добрих, поштених, цењених чланова друштва и „њих“ или „осталих“ – девијантних, лоших момака, непожељних, маргиналаца, криминалаца, света подземља, озлоглашених појединаца.²⁸⁹

Анализа различитих моралних паника указује да постоје одређене правилности у одабиру оних који ће бити проглашени за непријатеље општеприхваћених друштвених вредности у друштву и у односу на које ће се развијати морална паника. Стенли Коен је направио њихову класификацију и у складу с тим нашао да постоји седам познатих друштвених група:²⁹⁰

1. У прву групу је сврстао **младе, насилне мушкарце, припаднике радничке (или ниже) класе**. Агресивни млади мушкарци из нижих слојева представљају најтрајније погодне непријатеље кроз историју моралне панике, али су се мењале улоге које су играли свих ових деценија. Било је ту фудбалских хулигана, пљачкаша, вандала, крадљиваца кола и мобилних телефона али све њих није одликовао неки особен супкултурни стил.

2. Другу групу чине такође млади али у другачијем контексту, у вези с **насиљем у школама**. Коен је издвојио две манифестације ове моралне панике: *злостављање и коришћење ватреног оружја*. Насиље у школама доживљава се драматичније у односу на стварност иако није спорно да постоји.

3. Трећа група се односи на психоактивне супстанце. Коен је моралну панику у вези с дрогама назвао: **погрешне дроге коришћене од стране погрешних људи на погрешним местима**. Морална паника у вези с дрогама је

²⁸⁷ *Ibid.*, стр. 38.

²⁸⁸ Jenks C., The context of an emergent and enduring concept, *Crime Media Culture*, London, 7(3), стр. 235. Постоји пуно примера медијског извештавања које подразумева одабир непријатеља друштва. С обзиром да је тероризам постао глобални проблем све чешћи су примери који се односе на то. O'Donnell M., Stories of Jack: Myth, media and the law, *Law Text Culture*, Vol. 12, 2008, стр.188 и даље.

²⁸⁹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 38.

²⁹⁰ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. viii-xxvi.

изузетно стабилна отприлике сто година а с временом се само допуњава листа забрањених и опасних супстанци. Током година морална паника у вези с дрогама попримала је различите облике и заснивала се на различитим испољавањима непријатељског односа према особама (дилери нпр.) или местима на којима су се претежно млади окупљали ради забаве и провода (споменути клубови, журке и сл.).²⁹¹

4. Четврту групу чине особе које **злостављају децу**. Термин *злостављање детета* садржи мноштво различитих форми испољавања – занемаривање, физичко насиље, сексуална злоупотреба – без обзира на то ко предузима такву радњу, родитељ детета или нека друга детету блиска особа, члан уже или шире породице или породични „пријатељ“, особље у установама намењеним за чување и/или образовање деце, свештеник педофил или потпуни странац. Списак потенцијалних непријатеља је дугачак, али не добијају сви они подједнаку медијску пажњу.²⁹²

5. У овој групи се налазе **медији** који се често оптужују да приказивањем насилничких садржаја негативно утичу на публику, нарочито младе. У том смислу, истиче се да медији занемарују проблем криминалитета, тривијализују јавну несигурност и подривају морал.

6. У ову групу Коен сврстава особе које се баве преварама у вези с **здравственом и социјалном заштитом** али и **самохране мајке**. У Великој Британији је, осамдесетих година прошлог века, постојала атмосфера неповерења када је у питању област здравствене и социјалне заштите. Међу грађанима је било широко распрострањено уверење односно претпоставка да је значајан број тврдњи у вези са поменутом помоћи био привидан и преваран. Те тврдње су имале потребну јавну тежину јер су потицале од људи на званичним положајима у

²⁹¹ О моралној паници у вези с конкретним дрогама више у: Jenkins P., „The Ice Age“ The Social Construction of a Drug Panic, *Justice Quarterly*, Vol. 11, No. 1, 1994, стр. 7 и даље. О утицају различитих дрога на вршење кривичних дела у: Brochu S., La consommation de produits stupéfiants et le passage à l'acte délinquant, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 319 и даље.

²⁹² На овом месту је само започета анализа моралне панике у вези с феноменом педофилије, указивањем на то ко може да буде непријатељ. Дубља и детаљнија обрада ове теме резервисана је за део који се конкретно бави овом проблематиком.

држави али који су самим тим имали користи од такве државе благостања (*welfare state*).²⁹³

Коен је у исту групу сврстао и самохране мајке с обзиром да су отприлике у исто време у Британији настале обе моралне панике. Током осамдесетих година прошлог века, морална паника у вези са самохраним мајкама још увек је била у зачетку. Постојала је забринутост због све већег броја младих, незапослених девојака које остају у другом стању, бивају саме и притом се све више удаљавају од могућности да се запосле и да преузму улогу мајки са пуним радним временом тако да радије постају зависне од социјалне помоћи него што се ослањају на помоћ мушкарца храниоца породице. Морална паника је кулминирала почетком деведесетих година прошлог века тако што је конструисана слика самохраних мајки као потенцијалне моралне претње, неодговорних одраслих људи и неспособних родитеља што је помогло да се легитимизује и утврди смањивање јавних издатака за ту социјалну категорију становништва.²⁹⁴

7. Последњу Коенову категорију чине **избеглице** и **азиланти**. У питању су странци који долазе на територију одређене државе у потрази за бољим животом. Многе државе се сусрећу са овим проблемом, у мањој или већој мери. Коен је приликом разматрања ове категорије непријатеља имао у виду пример Велике Британије која је свакако привлачна људима са стране. У медијском, јавном и политичком дискурсу Британије, разлика између *имиграната*, избеглица и азиланата је постала безнадежно нејасна. Питање избеглица и азиланата је

²⁹³ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xx и xi. Последњих неколико година је и у нашој земљи присутна тенденција стварања моралне панике у вези с преварама у области социјалне и здравствене заштите. Стиче се утисак како је у питању релативно нов проблем који добија на замаху. Такав утисак је резултат медијског извештавања о конкретним случајевима превара којих је несумњиво било и сигурно још увек их има. Сигурно је и да није у питању нова појава само се о њој раније није говорило толико као данас.

²⁹⁴ У нашој земљи медији ипак не иду толико далеко кад су у питању самохране мајке. Може се приметити благонаклон став јавности када се извештава о неком проблему с којим се суочавају самохране родитељи. То не значи да нам је друштво у том погледу напредније јер су предрасуде с којима се суочавају самохране мајке многобројне. Међутим, медији користе такву околност јер привлачи пажњу јавности. Ипак, тешка економска ситуација у којој се налазимо подразумева предузимање мера како би се стање побољшало, између осталог и смањивање државних расхода у области социјалне помоћи. Иако нису експлицитно наведени самохране родитељи, могу се у медијима чути изјаве о намерама ускраћивања такве помоћи онима који су радно способни за неки посао, без обзира на околности конкретног случаја. Тако постепено настаје морална паника у вези с особама које зависе од државне помоћи, било да су у питању самохране мајке или се ради о некој другој категорији која прима социјалну помоћ. Као и у случају Велике Британије, у питању је демагогија оних који су на власти и који одлучују, а то значи да се прави разлог штедње не износи у јавност.

подведено под проблематику имиграната која је иначе обликована уопштеним категоријама расе, односа између раса и етничком припадношћу. То нужно не мора да значи да се испољава расизам као најтежи облик негативног понашања према особама које припадају другачијој раси. Међутим, то свакако подразумева постојање осетљивости кад су у питању људи који се разликују у расном, националном и етничком погледу.

Постоји мишљење да у многим државама постоји латентни споразум између влада и осталих кључних чинилаца у друштву, укључујући медије, о решавању проблема прилива људи са стране.²⁹⁵ Ипак, морална паника у вези с избеглицама односно азилантима углавном настаје под утицајем политичких фактора. Познато је да је многим држава, у одређеном периоду, одговарао велики прилив имиграната. Оног момента када владе процене да су се ствари промениле и да улазак на територију државе треба ограничити, мења се и јавна слика имиграната који ће веома брзо постати непријатељи друштва захваљујући одговарајућем медијском извештавању. За разлику од других примера моралне панике који се периодично јављају односно нису стална категорија, морална паника у вези с избеглицама или азилантима је константна.²⁹⁶

2.2.3. Сагласност

Забринутост малог броја људи у вези с понашањем неке групе означене као непријатељске није довољна да би настала морална паника. Неопходно је да постоји шира сагласност или споразум чланова друштва у погледу постојања

²⁹⁵ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xxii.

²⁹⁶ *Ibid.*, стр. xxiii. Србија углавном нема велики проблем са азилантима. Наша земља већини странаца служи само као транзит на путу ка некој од држава Западне Европе. То су углавном људи који имају намеру да траже азил у некој од поменутих држава. Ипак, неки од њих се задржавају краће или дуже време у Србији у одговарајућим азилантским центрима. Због великог броја азиланата који је током 2015. године прошао кроз нашу земљу подижу се стални прихватни центри што истовремено представља услов на путу евроинтеграција. Последњих неколико година повремено се и код нас узбурка јавност у вези с азилантима. Уколико неки азилант учини кривично дело, реакција јавности се одвија у правцу проглашавања читаве групе азиланата за непријатеље.

О повезаности феномена имиграције с криминалитетом и кривичноправним системом у: Leun van der J., *Immigration, Crime and Criminal Justice Systems*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 659 и даље.

опасности или претње вредностима због неприхватљивог понашања поменуте групе односно њених чланова.²⁹⁷

Не постоји егзактан начин да се утврди колики треба да буде обим те друштвене сагласности. У том погледу моралне панике се међусобно разликују. Неке имају толику снагу да у неком моменту обузму велику већину чланова друштва док друге имају утицај само на чланове појединих група или категорија становништва. И у једном и у другом случају постоји морална паника јер закључак о постојању одређене моралне панике изводе теоретичари, они који се баве научним истраживањем овог феномена.

Морална паника не настаје нужно у моменту када одређени проблем достигне кулминацију. Уколико тај моменат не буде пропраћен постизањем сагласности чланова друштва о озбиљности проблема, непријатељским чиниоцима који га изазивају и потреби његовог решавања, највероватније је и да ће изостати морална паника. Накнадно стварање моралне панике зависиће од трајности проблема. Окидач у будућности може бити и неки мање значајан догађај, који ће ипак бити довољан да ствари покрене у правцу стварања моралне панике.

У теоријским разматрањима о моралној паници постоје другачија мишљења о значају сагласности у настанку моралне панике. Неке расправе уопште не узимају у обзир широко распрострањену јавну забринутост као основни елемент у објашњењу моралне панике, док неки други аутори (Хал и сарадници) сматрају да је сагласност јавности само нешто мало више од изражавања интереса елите односно да је њен значај у процесу стварања моралне панике незнатан.

2.2.4. Диспропорција

О диспропорцији говоримо када постоји извесна неусклађеност једне појаве с неком другом. У контексту моралне панике, диспропорција се може испољити на неколико начина. Да би се потпуно разумела ова проблематика

²⁹⁷ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 38.

потребно је проучити све индикаторе који указују на постојање овог елемента. Има их укупно пет.²⁹⁸

Први елемент је *преувеличавање* или коришћење претераних бројки. Уколико су бројке на основу којих се одређују размере проблема претеране онда се може говорити о преувеличавању. Бројке су веома згодно средство да се нека појава представи на алармантан начин. Манипулисање бројкама је честа појава у медијским извештавањима о криминалитету. Понекад се одређена бројка извуче из контекста и онда добије потпуно другачије значење. Те бројке је углавном тешко проверити јер се најчешће не односе на званичне статистичке податке.

Други начин на који се може заснивати диспропорција је потпуно лажирање опасности изношењем бројки које то треба да потврде а које у ствари не постоје. Овде се ради о томе да се нека опасност измишља. Може се рећи да је прва варијанта манипулисања бројкама бенигна у односу на овај начин. Најчешћи мотив за конструисање оваквих прича јесте дискредитација одређене особе или организације. Такве приче пролазе код публике јер су бомбастичне и представљене на сензационалистички начин.²⁹⁹

Трећи вид диспропорције јесте проношење путем медија гласине о причињеној штети у вези с неким догађајем. Штета о којој се говори не постоји, она је измишљена а гласина о њој се проноси попут неке урбане легенде или мита. С обзиром на интезитет тих гласина, њихову упечатљивост и драматичност, понекад та непостојећа штета може изгледати стварно. Да би постојао овај вид диспропорције потребно је да не постоје никакви докази који би макар делимично указивали на могућу истинитост приче о причињеној штети.³⁰⁰

²⁹⁸ *Ibid.*, стр. 44.

²⁹⁹ Неколико узастопно објављених новинских чланака посвећених „сумњивим“ смртима у здравственој установи чији су актери тачно одређени здравствени радници, можда представља покушај дискредитације тих лица или установе у којој су запослени. С обзиром да је здравље осетљива тема која изазива емоционалне реакције код публике, такви текстови могу брзо довести до настанка моралне панике.

³⁰⁰ Један од примера ове диспропорције представља филм *Snuff*, који је окарактерисан као застрашујући и „женомрзачки“, с обзиром да у филму постоји сцена која приказује искапаљену жену. То је подстакло реакцију феминисткиња од којих је кренула гласина да је жена из филма стварно убијена пред камерама. Феминисткиње су веровале да се то догодило што је довело до протеста и демонстрација, међутим нико није могао да пронађе ниједан конкретан доказ који би поткрепио њихову тврдњу. Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 45.

У суштини термин „snuff“ користи се за филмове у којима су садржане сцене правог убиства или мучења и који се праве за дистрибуцију ограниченом кругу људи, обично богаташима с воајерско

Четврти модалитет диспропорције може се објаснити упоређивањем две штетне околности, од којих једна изазива далеко већу пажњу јавности у односу на другу. То би имало смисла када би медијски израженија штетна околност и у стварности имала такав значај какав јој медији придају. Обично је у оваквим случајевима медијски мање присутна штетна околност у најмању руку једнака с оном којој се придаје већа пажња а неретко је и опаснија.³⁰¹

Пети облик диспропорције је у вези с повременом појавом таласа медијске заинтересованости за одређени криминални феномен. Постоје периоди када су медији више заинтересовани за неке криминалне појаве без неког објективног разлога који би то оправдао.³⁰² Ова врста диспропорције је честа кад је у питању извештавање о дрогама. Постоје периоди затишја и периоди интензивног и прекомерног извештавања о проблему дрога.³⁰³ Периодично се у медијима износе подаци који указују да је број зависника у сталном порасту и да је неопходно нешто урадити по том питању.³⁰⁴ У оваквим случајевима може доћи до преклапања овог и првог облика диспропорције који се односи на преувеличавање бројки.

2.2.5. Несталност

Несталност значи да се морална паника углавном појављује изненада, траје кратко и да у том смислу подсећа на маније, страхове и друге сличне облике колективног понашања.³⁰⁵ Паника никад не траје дуго у континуитету. Због своје интензивности брзо се истроши а потом следи период смиревања. Уколико је

– садистичким склоностима. Међутим, никада није пронађен доказ да је неки „snuff“ филм снимљен, али ова прича и даље опстаје као урбана легенда.

³⁰¹ У литератури се најчешће наводи пример штетности употребе илегалних дрога и употребе алкохола или цигарета. Далеко већу реакцију и страх грађана изазива дрога него алкохол или цигарете. Драматичније се извештава о штетним последицама употребе дрога него о последицама које оставља редовно и континуирано узимање алкохола и цигарета. Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 45 и 46.

³⁰² *Ibid.*, стр. 46.

³⁰³ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 15.

³⁰⁴ Илић А., *Злоупотреба опојних дрога – инкриминација versus виктимизација*, Европски стандарди и национална кривична законодавства, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2011, стр. I-149 и I-150.

³⁰⁵ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 18.

проблем дуготрајнији вероватно ће се епизоде панике поновити када се стекну услови за то.

Упркос утиску да су моралне панике изоловане, спорадичне или изненадне, оне представљају предвидива померања тензије с једне тачке на другу. Сваким померањем руководе идентични и интегрисани интереси.³⁰⁶ Стално одржавање притиска једино се може остварити мењањем тема које ће бити предмет моралне панике. Инсистирање на увек истом проблему може имати контраефекат. Емоционални одговор публике ће ослабити уколико исувише дуго траје конкретна морална паника.

У међувремену, између две активације, нестална морална паника бива замењена генерализованим моралним ставом, т.ј. сталном моралном паником која почива на континуираној мрежи друштвене анксиозности. Посматрајући из угла владајуће политичке идеологије, уништење несталне моралне панике није од користи. Много ефикасније се показало њено одржавање у тињајућем стању како би по потреби могла да се активира у пуној снази. Иако је рат против дрога сталан моралне кампање усмерене на сузбијање наркоманије су повремене. Правило је да моменат активирања моралних паника није случајан, стихијски, иако то тако изгледа. Чак се и кроз најнесталнију моралну панику преламају интереси политичке и медијске елите. То се чини легитимизацијом и оправдавањем политичких одлука и законских решења како би их јавност прихватила. Значај медија не лежи толико у контексту вођења кампање у прилог стварања моралне панике, већ више у погледу репродукције и одржавање владајуће идеологије.³⁰⁷

Многе моралне панике међусобно се прожимају и тако добијају посебну димензију. Једна морална паника се тако одржава кроз другу моралну панику која ју је заменила. Све моралне панике које се односе на неки вид насилничког понашања, силовање, насиље у породици или насиље међу вршњацима, имају заједничку нит. С друге стране, то прожимање може имати другачији изглед па ће се тако нпр. паника у вези с насилничким понашањем деце проширити и на сегмент породице што ће допринети стварању панике због лошег функционисања те основне ћелије друштва.

³⁰⁶ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xxxvi.

³⁰⁷ *Ibidem*

Једна од димензија несталности моралне панике односи се на неуспешне моралне панике. То су настојања која никада нису уродила плодом иако су имала потенцијал. Могуће је навести примере попут: компјутерских хакера, разних култова, хомосексуалних родитеља, комерцијалног сурогат рађања, клонирања или крађе беба из породилишта, итд.³⁰⁸ То значи да без стабилне и оформљене политике, масовних медија, контроле криминалитета, професија и организованих религија, не може настати нити се одржавати морална паника. У том смислу постоји мишљење да данашњи медији који су софистицирани, самосвесни и фрагментирани чине застарелом оригиналну идеју о спазмодичким (грчевитим) паникама с обзиром да је паника постала пре свега начин представљања свакодневних дешавања у складу с интересима главних друштвених чинилаца, политичара, мултинационалних компанија и осталих.³⁰⁹ Механизам стварања моралне панике остаје исти, медији својим сензационалистичким и драматичним извештавањем у форми вести изазивају жељену реакцију публике. Међутим, након првог удара задатак медија јесте да „стишају“ реакцију јавности, и ту се завршава сличност с некадашњим моралним паникама. Модерна морална паника више није толико драматична и краткотрајна, она се претвара у свакодневну и дуготрајну анксиозност што значи и да јој је век трајања дужи и да можда више од оне првобитне обликује животе људи.

3. Значај дискурса у разумевању моралне панике

Разматрање улоге дискурса у настанку моралне панике новијег је датума. Прво помињање овог феномена везује се за дело Мишела Фукоа (*Michel Foucault*) „Поредак дискурса“ (*L'ordre du discours*) које представља приступно предавање на *Kolež de Frans (College de France)*, одржаном 2. децембра 1970. године, у којем

³⁰⁸ Феномен крађе беба из породилишта је присутан и код нас. Сумња у погледу незаконитог поступања особља у породилиштима постоји више деценија. У том смислу Европски суд за људска права је донео одлуку којом је обавезао Републику Србију да до 9. септембра 2015. године успостави ефикасан механизам за решавање спорних случајева. Тај рок је, на захтев Републике Србије а по одобрењу Комитета министара Савета Европе, продужен за три месеца, али нема назнака да ће се ствари покренути. <http://www.telegraf.rs/vesti/1305415-najveci-skandal-u-20-veku-ko-koci-istragu-o-nestalin-bebama> (доступно дана 12.11.2014. године).

³⁰⁹ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xxxvii и xxxviii.

је изнео хипотезу како би објаснио идеју дискурса.³¹⁰ Хипотеза гласи: „у сваком се друштву продукција дискурса у исти мах контролише, селекује, организује и расподељује, и то извесним поступцима чија је улога да укроте моћи и опасности дискурса, да овладају његовим непредвидљивим догађајима, да избегну његову тешку и опасну материјалност“. Фуко је у наведеној хипотези указао на суштину функционисања друштва. Сви битни сегменти друштва се налазе под контролом оних који поседују моћ да доносе одлуке и руководе нашим животима. Моћнима није свеједно шта се изговара, када се изговара и како се изговара јер од тога зависи и остварење њихових постављених циљева који су најчешће у супротности с циљевима обичног човека. Дискурс је моћ коју треба задобити.³¹¹

Многи савремени теоретичари, попут Фукоа, удаљавају се од функционалистичких објашњења друштвених појава која углавном полазе од тезе да су разни делови друштва међусобно повезани и заједно чине систем.³¹² Фуко тврди да савремени системи друштвене контроле више не зависе од јавних драма у вези с преступом и казном, већ се уместо тога ослањају на распрострањену „капиларну“ мрежу приватних и институционалних „дисциплинских“ механизма.³¹³

3.1. Појам дискурса

Одређивање појма дискурса треба започети Фукоовом анализом овог феномена с обзиром да се он овом проблематиком највише бавио. Дискурс за њега представља групу исказа који сачињавају језик, односно начин представљања знања о одређеној теми, у одређеном историјском тренутку.³¹⁴ Постојање одређеног дискурса значи да о конкретної тематици у датој друштвеној

³¹⁰ Фуко М., *Поредак дискурса (L'ordre du discours*, Paris, 1970, преводац: Аничич Д.), Београд, 2007, стр. 8.

³¹¹ *Ibid.*, стр. 9.

³¹² Функционалисти сматрају да је понашање у друштву структурисано а односи између чланова друштва организовани помоћу неких правила тако да друштвени односи имају обрасце који се понављају.

³¹³ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 33 и 34.

³¹⁴ Stuart Hall, *The west and the rest: discourse and power*, in: S. Hall, B. Gieben (eds) *Formation of Modernity*, Cambridge, 1992, наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 33 и 34.

заједници постоји утврђен начин размишљања који се манифестује кроз бројне исказе, текстове или изворе.

Људи имају тенденцију да све појаве које се налазе око нас тумаче у складу с неким општим идејама за које верују да им најбоље одговарају. То подразумева примену принципа дедукције. Међутим, Фуко сматра да је то у потпуности погрешан приступ, да не постоји ниједна таква идеја која би одговарала објашњењу било које појединачне појаве, била она рационална или универзална.³¹⁵ Утврђивање *differentia ultima* феномена односно дискурса који га описује доводи нас, по Фукоу, до истине о том феномену. Истина је да је феномен бизаран, произвољан и неоснован. Кад се на тај начин дубински истражи одређен број феномена, уочава се сингуларност сваког и произвољност свих, и то нас индукцијом води до филозофске критике сазнања, до констатације да су људске ствари неутемељене и до скептичности на рачун општих идеја.³¹⁶

3.2. Анализа дискурса

Да би се дискурс могао боље разумети, неопходно је осврнути се на изворне поставке о овој проблематици. Разумевање израза, исказа и текстова који чине један дискурс подразумева проучавање знакова и значења. Знак се може схватити као физички објект са значењем³¹⁷ и њиховим проучавањем се бави дисциплина која се зове семиологија.³¹⁸

Семиотичка анализа популарне културе концентрисана је на критичко дешифровање идеолошког значења, скривеног у било којој форми која је погодна да буде предмет анализе.³¹⁹ Медијски садржаји су нарочито прикладни за то с обзиром на различите форме у којима се јавности презентују и који углавном

³¹⁵ Вен П., *Фуко: као мислилац и као човек (Foucault: sa pensée, sa personne, Éditions Albin Michel, France, 2008, преводилац: Петронић О.), Нови Сад, 2014, стр. 24.*

³¹⁶ *Ibid.*, стр. 25.

³¹⁷ Ову дефиницију знака дао је Фердинанд де Сосир у делу Курс опште лингвистике (*Ferdinand de Saussure, Course on General Linguistics, Owen, 1916*), наведено према: Прајс С., *op. cit.*, стр. 113.

³¹⁸ Термин семиологија потиче од грчке речи „*semeion*“ која значи знак. У том смислу, знакови и значења се могу проучавати на сваком пољу људске тежње. То може да буде језик, уметност, звук, као и медији. С тим у вези, треба истаћи да се свуда око нас налазе знакови (или прикази) и они су извучени из неке врсте „фонда“ слика и идеја које људи, као чланови друштва, препознају као носиоце низа могућих значења. *Ibid.*, стр. 111 и 112.

³¹⁹ Лоример Р., *op. cit.*, стр. 269.

поред видљивог имају и скривено значење. У том смислу, семиотичка анализа разликује две равни значења – денотативну и конотативну.³²⁰ Денотативно значење је оно што је очигледно, видљиво, природно, што се не мора посебно тумачити. Анализа на денотативном нивоу захтева опис онога што се може видети или чути у конкретном смислу.³²¹ Конотативно значење је скривено, имплицитно и потребно је приступити анализи медијског садржаја да би се утврдило.³²² Иако је скривено, конотативно значење на несвесном нивоу утиче на људе који су конзументи тих садржаја. Конотативно значење је можда и важније у процесу формирања и одржавања одређеног дискурса јер може имати идеолошку основу.³²³

Демаскирање идеолошке основе неког садржаја помаже нам у разумевању карактера дискурса који доминира. Теоретичар Стјуарт Хол тврди да медијски текстови, попут телевизијског програма, садрже доминантан идеолошки дискурс.³²⁴ У том смислу произилази значај идеолошке анализе медијских садржаја која може измамити на површину претпоставке, митове и доминантан дискурс који лежи иза текста који се анализира.

Објашњавање неког дискурса или дискурзивне праксе, састојаће се у тумачењу онога што су људи радили или говорили, у разумевању онога што претпостављају њихови покрети, речи или институције.³²⁵ Свакодневно се бавимо таквим тумачењем и то радимо углавном спонтано, без много размишљања. Може се рећи да дискурс настаје у интеракцији између људи. Изговорена реч или покрет који је неко предузео има неко своје значење које неко други открива односно тумачи.

Постоји неколико начина на који се производња дискурса контролише и ограничава. Реч је о поступцима искључивања који се, према Фукоу, могу разврстати у три групе.³²⁶ Најпознатији и најочигледнији је забрана. У контексту медијског извештавања, слобода говора је углавном мртво слово на папиру,

³²⁰ *Ibidem*

³²¹ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 309.

³²² *Ibid.*, стр. 310.

³²³ Лоример Р., *op. cit.*, стр. 269 и 270.

³²⁴ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 311.

³²⁵ Вен П., *op. cit.*, стр. 26.

³²⁶ Фуко М., *Поредок дискурса, op. cit.*, стр. 8.

цензура и аутоцензура су свеприсутне. Постоје пожељни и непожељни саговорници а то важи и за теме које се медијски проблематизују.

Друга врста искључивања се заснива на супростављању разума и лудила. Кроз векове и различите епохе мењали су се начини тог разграничавања али је суштина одувек била иста. У Средњем веку нпр. лудак је био онај чији дискурс није могао циркулисати као што су могли дискурси других.³²⁷ Према речима Фукоа: „Оно лудило чије је гласове ренесанса управо ослободила, али чију је силовитост већ укротила, чудноватом ће присилом ућуткати доба класицизма.“³²⁸ Иако изгледа да је савремено друштво отвореније и спремније да прихвати различитости, заправо доста личи на ранија и то се такође уочава у медијском извештавању.

Треће искључивање које има задатак да контролише настанак дискурса је супростављање истине и лажи.³²⁹ С обзиром да су дискурси променљиви и зависе од времена у којем настају, тако су и истина односно лаж променљиве категорије. Свако историјско доба је имало своје истините дискурсе, што важи и за време у којем живимо. Оно што су некада биле истине сада више нису. Сликвито се то може изразити на следећи начин: „давнашња и скорашња прошлост човечанства није ништа друго до пространо гробље великих мртвих истина“.³³⁰

На крају овог општег разматрања о дискурсу треба истаћи да је неспорно да су Фукоове идеје контроверзне, веома утицајне и да се о њима доста дискутује. Неко ће рећи да је он један од најбрилијантнијих мислилаца у двадесетом веку, док ће други сматрати да његово тешко писање и комплексност умањују повезаност са оним што се дешава у стварном свету.³³¹

3.3. Дискурси у медијском приказивању криминалитета

³²⁷ *Ibid.*, стр. 9.

³²⁸ Фуко М., *Историја лудила у доба класицизма* (превод дела: *Histoire de la folie à l'âge classique*, 1994, преводац: Стакић Ј.), Нови Сад, 2013, стр. 63.

³²⁹ Фуко М., *Поредок дискурса*, *op. cit.*, стр. 11.

³³⁰ Вен П., *op. cit.*, стр. 26.

³³¹ Carrabine E., Cox P., Lee M., Plummer K. и South N., *Criminology: a sociological introduction*, Second edition, 2009, стр. 113.

Разматрање дискурса у контексту медијске слике криминалитета је специфично. Иако се у теорији могу пронаћи различите дефиниције дискурса, све оне немају подједнак значај у објашњењу односа медија и криминалитета.³³² За разјашњење дискурзивне праксе у медијском приказивању криминалитета може бити од помоћи одређење дискурса као израза специјализоване форме језика, као што је језик права. Међутим, тај „правни“ израз није довољан јер нема потребну снагу и уверљивост да би у значајној мери обликовао перцепцију јавног мњења о проблему криминалитета. У циљу анализе и разумевања медијског извештавања о криминалитету, посебно се треба задржати на дефиницији дискурса која представља говорно изражавање идеологије, или једно од бојних поља где се одвијају борбе за моћ.³³³ Утврђивање доминантних идеологија треба да помогне у анализи начина на који медији извештавају о криминалитету.

Однос дискурса и медијског извештавања уопште се мора посматрати у контексту Фукоове констатације да је „дискурс моћ коју треба задобити“. Моћ која је својствена дискурсу углавном припада онима који у датом тренутку у друштву имају доминантан положај у економском или политичком смислу.³³⁴ Захваљујући тој моћи, обезбеђена им је привилегована репродукција дискурса. Поред тога, долази до ширења тих дискурса који у великој мери одређују обрису доминантне идеологије која је друштвено осмишљена.³³⁵ Ширење ових дискурса се одвија путем медија који представљају идеално средство за остваривање утицаја на јавност.³³⁶

Међутим, паралелно са дискурсом/има доминантних група постоји и нешто што се може назвати медијски дискурс који има извесну самосталност и чија се особеност заснива на правилима израде медијских извештаја. Без обзира на моћ коју садрже дискурси друштвено доминантних група, они не могу директно утицати на јавно мњење, јер пролазе кроз медијско сито. У том смислу је компромис неизбежан и првобитни дискурси једних и других на крају добијају

³³² Прајс С., *op. cit.*, стр. 120.

³³³ Другим речима, функција дискурса није проналажење истине већ остваривање моћи.

³³⁴ Доминантни чланови друштва стварају „званичне дискурсе“ и изграђују ефекте моћи путем изношења тврдњи. McMullan, L. J., *op. cit.*, стр. 910.

³³⁵ Goldsmith Kasinsky R, *Patrolling the Facts: Media, Cops, and Crime*, in Barak G. (ed.): *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, New York, 1994, стр. 204.

³³⁶ У контексту политичких одлука, медији су инструмент комуникације између политичара и јавности. Clavier S. and Ghaoui El L., *Marketing War Policies: The Role of the Media in Constructing Legitimacy*, *KAN. J.L. & PUB. POL 'Y*, Vol. XIX: 2, 2010, стр. 213.

нову димензију, стварајући један нови дискурс који утиче на јавност. Ипак, некада то узајамно прожимање дискурса не постоји. Понекад се медији у потпуности налазе у служби оних који промовишу доминантну идеологију, и тада не постоји никакав медијски конструкционизам приликом израде извештаја. Дискурс доминантних се тада преноси јавности у непромењеном облику и такав директно утиче на јавно мњење.

Анализа утицаја који поједини актери борбе против криминалитета имају на јавност путем медија показује да полицијски дискурс остварује већи утицај на јавно мњење него дискурси тужилаштва и судова. Једно истраживање о медијима, спроведено у Великој Британији, показало је да се судије, адвокати и судски званичници, који се појављују у националним дневним новинама, налазе на другом месту као извори информација, док се испред њих налазе полиција и безбедносне службе.³³⁷

Полиција је присутнија у медијском извештавању о криминалитету, а то значи да је активнија у стварању сопствене слике. То ће углавном подразумевати преувеличавање позитивног учинка полицијског деловања, а минимизирање неуспеха. За разлику од неких ранијих времена када је полиција била пасивнија у свом односу према медијима, полицијски приступ је данас проактиван јер подразумева селекцију информација о организационим активностима и активну улогу у креирању слике о властитом поступању у јавности.³³⁸

На путу до остварења утицаја на медије, полицијски дискурс ће доћи у колизију са медијским дискурсом.³³⁹ То свакако неће бити непремостива препрека јер медији и полиција једни другима имају шта да пруже. Полиција је значајна за медије јер представља сталан извор информација о криминалитету. На другој страни медији подржавају полицијску идеологију тако што доприносе стварању позитивне слике у јавности. С тим у вези, поставља се незаобилазно питање односа полицијског и медијског дискурса односно њихове (не)равноправности. У

³³⁷ Schlesinger, P., Tumber H., and Murdock G., The media politics of crime and criminal justice, *British journal of criminology*, 1991, pp. 397-420, наведено према: Goldsmith Kasinsky R., *op. cit.*, стр. 211.

³³⁸ *Ibid.*, стр. 207. Такође, доминантан дискурс о полицији истиче мушкост као главну карактеристику полицијског посла односно пожељан модел понашања полицијца, без обзира на пол, чиме се умањује значај жена у полицији. Aiello M. F., Policing the masculine frontier: Cultural criminological analysis of the gendered performance of policing, *Crime Media Culture*, Vol. 10, No. 1, 2014, стр. 59 и даље.

³³⁹ О томе у: Ericson V. R., Mass Media, Crime, Law, and Justice, *The British Journal of Criminology*, Vol. 31, No. 3, 1991, стр. 223 и даље.

таквом медијском извештавању доминира полицијски дискурс који није резултат „равноправног“ сучељавања полицијског и медијског дискурса, већ потребе новинара да подилазе владајућим структурама у друштву у складу са „не љуљај брод“ („*don't-rock-the-boat*“) приступом.³⁴⁰ Такав пропагандни новинарски приступ међу првима су описали Херман (*Herman*) и Чомски (*Chomsky*).³⁴¹

Какав ће бити конкретан дискурс, садржан у текстуалном или говорном медијском садржају, зависи од мноштва, углавном претходно поменутих фактора. Такође, медији зависе и од општег друштвеног и дискурзивног контекста у којем функционишу, и морају узети у обзир широки дијапазон мишљења и материјала. Упркос чињеници да медији имају своје начине интерпретирања, сопствене кодове и конвенције, они своје приче о ономе што се дешава заснивају на материјалу добијеном од различитих субјеката (полицајци, очевици, актери кривичног догађаја и т. сл.).³⁴² Иако влада генерално мишљење да дискурси о социјалним проблемима (као што је криминалитет) проистичу из одређеног културног контекста, многи аутори су усредсређени на оригиналне, специфичне елементе проблема, занемарујући истовремено познатије елементе који већ постоје у доступном културном репертоару, као што су: метафоре, мотиви, примери, идиоми, фразе, социјални типови итд.³⁴³

У литератури се могу пронаћи и примери „неуобичајене“ медијске праксе која је потпуно независна у односу на различите утицаје и која покушава да утврди истину каква год да је и без обзира на то које све последице може донети. Реч је о истраживачком новинарству. Истраживачки новинари промовишу професионални дискурс и он доминира у њиховим извештајима о криминалитету. Један од примера је позната ВВС-јева серија *Rough Justice*, у којој новинари преиспитују суђења. Последица таквог преиспитивања може бити поновно отварање предмета и понављање судског процеса, јер новинари истражују случајеве само онда када су сигурни да постоје уверљиви докази да је првобитна

³⁴⁰ Такође постоји став да су полиција и медији, током дугогодишње сарадње, развили сличан однос према кривичним догађајима односно полицајац нпр. зна шта не изазива велику пажњу јавности а шта изазива па у складу с тим припрема материјал за новинаре. Viano E., *op.cit.*, стр. 47.

³⁴¹ Goldsmith Kasinsky R., *op. cit.*, стр. 210.

³⁴² Прајс С., *op. cit.*, стр. 640-642.

³⁴³ Best J. and Hutchinson M. M., *The Gang Initiation Rite as a Motif in Contemporary Crime Discourse*, in: W. Potter W. G. and Kappeler E. V. (ed.): *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Waveland Press, Illinois, 2006, стр. 95.

судска одлука била погрешна.³⁴⁴ Код нас се као пример истраживачког новинарства најчешће наводи емисија Инсајдер, аутора Бранкице Станковић, емитована на телевизији Б92, у којој су најчешће разоткриване одређене криминалне активности у сфери пословања и привреде.

3.4. Дискурс и морална паника

Посебно је значајна анализа дискурса у медијском извештавању када се посматра у контексту моралне панике. Иако је та анализа дискурса новијег датума, неке ствари о овој проблематици су довољно разјашњене. Првобитна морална паника, 60-их и 70-их година прошлог века, настајала је на дискурсу који се углавном базирао на концепту „народних демона“ односно главна преокупација медија је била стереотипизација, у негативном смислу, припадника одређених друштвених група. Такав дискурс се није много бавио жртвама, а ако се о њима уопште и говорило то је чињено на начин да је наглашавана посебна осетљивост појединих категорија становништва или индивидуалне карактеристике особа које су нарочито погодне да постану жртве неког кривичног дела. Међутим, у новије време овај дискурс се променио. Криминалитет се све више представља као претња не само за осетљиве жртве, већ и за обичне људе у њиховој свакодневици. Специфичност тог дискурса је у томе што се криминалитет представља све мање као претња заједничким и општеприхваћеним вредностима, већ се нагласак ставља на криминалитет као прагматичан начин доношења штете појединачним жртвама.³⁴⁵ При томе се жртве више не посматрају у толикој мери као део неке посебно осетљиве групе. Другим речима, савремени дискурс истиче да свако може да постане жртва.

Уколико се дискурс схвати на Фукоов начин, онда би анализа моралне панике требало да буде другачија у односу на досадашњи приступ. Ако се пође од констатације да је сваки дискурс индивидуалан и посебан и да представља истину

³⁴⁴ Мур Ц, „Енглески правни оквир за истраживачко новинарство“, у зборнику: *Истраживачко новинарство* (приредио: Хјуго Де Берг) (превод дела: *Investigative Journalism*, Routledge, 2000, преводиоци: Ђорђе Трајковић, Јелена Петровић и Лазар Пашћановић), Београд, 2007, стр. 93.

³⁴⁵ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxix и xxx.

која је релативна, онда су и све моралне панике појединачно такве јер настају на сингуларним дискурсима. Развијањем таквог приступа морало би се доћи до закључка да свака појединачна морална паника настаје у основи посредством јединственог и непоновљивог механизма.

Иако се Фуко није посебно бавио проблематиком медијског извештавања о криминалитету или конкретније моралном паником као основним механизмом утицаја на јавно мњење, примена његових идеја у објашњењу тих процеса изузетно је значајна. Многи аутори који су разматрали дискурс у том контексту, полазили су пре свега од основне концепције дискурса.³⁴⁶ Иако се имало у виду да је дискурс историјски релативна категорија, важећа само у садашњости, и увек ограничена темом на коју се односи, чини се да је једна димензија те проблематике остала неразмотрена. Углавном се све моралне панике о истом феномену објашњавају истим дискурсом и ту наизглед нема ништа спорно. Активирана морална паника о педофилима у садашњости, за коју је окидач био неки актуелан случај, најчешће се објашњава на идентичан или сличан начин, као и тематски иста морална паника која се догодила годину или две раније, а која је и сама имала свој окидач. Али те две моралне панике не могу никако бити исте. Механизми активирања тих моралних паника су само наизглед исти. Ипак су сви они посебни, што значи да су и моралне панике свака за себе непоновљиве. Такође, и сваки појединачни дискурс који се налази у основи конкретне моралне панике, има своју индивидуалност или тзв. *differentia ultima* који нам омогућава да спознамо истину о тој конкретној моралној паници. Та истина, ма колико наизглед деловала логично да се може применити на објашњење других сличних моралних паника, ипак припада само тој одређеној моралној паници.

³⁴⁶ Дискурс као група исказа који сачињавају језик, односно начина представљања знања о одређеној теми, у одређеном историјском тренутку. Томпсон К., *op. cit.*, стр. 33 и 34.

Глава II

Социјална функција моралне панике

1. Морална паника као израз друштвене реакције

У данашње време развијених технологија и начина живота већине људи тешко се може замислити да постоји морална паника у којој медији нису имали удела. Анализа различитих модела моралне панике која је учињена у претходној глави, имала је за циљ да објасни могуће начине њеног настанка али и да разоткрије потенцијалне актере у том процесу.

Претпоставка настанка моралне панике је њена општост односно способност да активира значајан део друштва. У том смислу морална паника се може сагледати као израз друштвене реакције. Посебну улогу у настанку моралне панике често имају тзв. морални активисти који представљају самопрокламоване заштитнике друштвеног морала. Друштвена реакција се мора сагледавати и у ширем контексту, узимајући у обзир и активност представника органа формалне социјалне контроле који, без обзира на то што им је основни посао сузбијање криминалитета, понекад имају битну улогу у стварању конкретне моралне панике.

1.1. Улога „моралних активиста“ у настанку моралне панике

Морални активисти представљају разнолику групу људи која се залаже за очување општих вредности и морала у друштву. Они могу деловати индивидуално и у групама, а заједнички циљ им је усмерен ка очувању вредносног система у друштву. Морални активисти се ангажују на широком

спектру фронтова. Они улажу пуно енергије како би постигли жељени циљ и у том смислу користе различита средства.³⁴⁷

Социолог девијантног понашања Хауард Бекер (*Howard Becker*) истицао је улогу моралних активиста у дефинисању девијантног или криминалног понашања појединаца. Он је сматрао да се захваљујући деловању моралних активиста јавност повремено узбурка у вези с неким питањима која имају морални карактер. Све се то одиграва путем медијског преноса деловања моралних активиста који покушавају да јавно мњење укључе у истинско ангажовање у друштвеним покретима и организацијама ради стварања притиска на власти како би појачали друштвену контролу и регулацију морала.³⁴⁸

Стварање и трајање моралне панике може допринети остварењу и многих других циљева који нису у суштини повезани с моралом.³⁴⁹ Различити политички и/или економски циљеви владајуће структуре или припадника друштвене елите могу се наћи у позадини настанка многих моралних паника. Интересне групе такође могу имати значајну улогу у том процесу. За јавност се може створити слика угрожености морала и потребе да се реагује како би се заштитио доминантан вредносни систем.

Постоје покушаји релативизовања истинског залагања моралних активиста за контролу и регулацију морала. Поједини аутори доводе у питање ту искреност наводећи постојање неких других разлога и мотива који поједине моралне активисте покрећу на деловање. Гасфилд (*Gusfield*) истиче да се залагање за одбрану постојећих вредности и норми понашања може посматрати и као борба за очување сопствене позиције припадника одређених класа или група. У литератури се може наћи пример покрета умерењака који је био активан у Америци у XIX и почетком XX века и који је резултирао прохибицијом.³⁵⁰

Упркос изложеној супростављености Бекеровог и Гасфилдовог схватања о деловању моралних активиста, могуће је пронаћи и неки заједнички именитељ. Погрешно би било аутоматски одбацити било које залагање моралних активиста у настојању да се по сваку цену пронађу скривени разлози. На тај начин се унапред

³⁴⁷ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 121.

³⁴⁸ Becker, 1963, стр. 147 и 148, наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 21 и 22.

³⁴⁹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 126.

³⁵⁰ Gusfield, Joseph, *Symbolic Crusade* (1963), наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 22.

искључује могућност да се неко искрено залаже за повратак и очување вредности на којима би свако друштво требало да почива.

Немају сви морални активисти подједнак успех у остваривању утицаја на власт како би се догодиле неке промене у правцу боље регулације појединих моралних питања. То зависи од моћи коју одређена група или друштвена категорија поседује. Што је већа моћ, већа је и вероватноћа да ће се постићи задати циљ, који је углавном усмерен према законодавцу како би били донети нови или измењени постојећи закони. Наиме, увек кад се јавно постави питање: „Шта треба урадити?“ у вези с девијантним или криминалним понашањем које изазива забринутост, неко ће дати предлог: „Треба донети одговарајући закон“.³⁵¹ У том смислу може постојати неколико опција. Прва варијанта подразумева залагање моралних активиста за усвајање закона који би помогли у елиминисању претње. Друга варијанта је усмерена ка измени постојећих закона, углавном у правцу поштравања прописаних казних распона.³⁵²

Незадовољство моралних активиста може да произађе из схватања о неодговарајућој примени закона. У том случају, њихово деловање је усмерено према поступању органа формалне социјалне контроле.

1.2. Улога представника органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике

Полиција, тужилаштво, судови и установе за извршење кривичних санкција чине званичну мрежу институција чији је задатак решавање проблема криминалитета у друштву. Чињење већине кривичних дела покреће механизам формалне социјалне контроле како би се спречило да конкретна повреда права поремети друштвени ред. То су кривична дела усмерена против државе као колективитета односно против друштва као целине.³⁵³ Сваки од органа формалне социјалне контроле у границама своје надлежности обавља тај важан друштвени задатак.

³⁵¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 122.

³⁵² *Ibidem*

³⁵³ *Ibid.*, стр. 118.

Ефикасно сузбијање криминалитета подразумева добру сарадњу између свих органа формалне социјалне контроле, као и спровођење јединствене стратегије која то омогућава. Ипак, може настати проблем уколико неки други разлози преовладају у поступању појединих припадника органа формалне контроле што онда онемогућава адекватно супростављање криминалитету. Учешће органа формалне контроле у процесу стварања моралне панике није пожељно али ни очекивано понашање. Иако нико од припадника ових органа никада неће јавно признати своју улогу у томе, такав закључак се може извести на основу познавања механизма настанка моралне панике.

Улога органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике може бити активна или пасивна. Активна би се односила на свесно и планирано учешће ради постизања циљева који нису директно и примарно повезани с идејом ефикасног супростављања криминалитету. Пасивно поступање подразумева предузимање радњи у оквиру сопствене надлежности које подржавају стварање или одржавање моралне панике. Ово поступање је далеко чешће и оно се углавном има у виду приликом разматрања улоге органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике.

Полиција најчешће преузима активну улогу у настанку моралне панике када се јави потреба за додатним или повећаним новчаним средствима, опремом или људством. То се чини уз помоћ медијског извештавања уз незаобилазно ангажовање и доминантног политичког чиниоца. Тада се неки проблем јавно предимензионира при чему се искористи актуелан случај.³⁵⁴

Остали органи формалне социјалне контроле немају тако очигледан материјални интерес који би могли остварити захваљујући моралној паници, али неким од њих она може бити од помоћи у нешто измењеном виду. Механизми гоњења и пресуђивања у кривичним стварима уређени су одговарајућим процесним законима. Ти закони садрже правила по којима треба да поступају тужиоци и судије. Међутим, јавно мњење може бити додатни чинилац који

³⁵⁴ Примера ради, у случају педофилије жељени циљ би могао да буде формирање посебне полицијске јединице задужене за супростављање тој негативној појави. Формирање посебне јединице подразумева издвајање додатних новчаних средстава како за људство тако и за опрему, евентуално просторије и још низ пратећих ставки. Узнемирена јавност због „алармантних“ података о кретању криминалитета педофила благонаклоно гледа на тај потез који је, сагледан из те перспективе, чини апсолутно логичним и неопходним.

учествује у гоњењу и пресуђивању. Утицај јавног мњења обично се разматра у контексту пасивне улоге органа формалне социјалне контроле, али није сувишно размотрити и њихов потенцијални значај у другом смислу. Уколико је нпр. тужиоцу потребно да добије подршку јавности у вези с предузимањем одређених радњи у погледу спровођења истраге или подизања оптужнице одговарајућа медијска слика конкретног случаја може добити димензије моралне панике која ће помоћи тужиоцу да предузме планирану радњу.

Деловање органа формалне контроле у контексту моралне панике представља реакцију културе контроле којом се бавио Стенли Коен, ослањајући се на Лемертову концепцију културе друштвене контроле.³⁵⁵ Она се препознаје на основу следећа три елемента: проширивање, појачавање и иновација. Проширивање се тиче повећавања размера проблема тако што се органи формалне контроле, пре свега полиција, ангажују не само на локалном нивоу где се догодио неки инцидент, већ и на читавој територији државе.³⁵⁶ То би значило да се на специфичан начин установљава „ванредно стање“ и истовремено конституише јавна расправа о проблему који је изазвао такву реакцију.³⁵⁷

Други елемент је појачавање и он се не односи само на органе формалне социјалне контроле, већ указује на реакцију друштва у целини у складу с концептом културе контроле. У том смислу, појачавање захвата културу контроле у целокупном њеном обиму односно сваки њен аспект.³⁵⁸ Кључни појам у објашњењу процеса појачавања је опште веровање да је свака акција, ма како била агресивна, оправдана како би се нарастајући проблем решио. Претеривање и негативна симболизација обезбеђују моменталну легитимизацију.³⁵⁹

Манифестација појачавања може се уочити и у реакцијама званичника, политичара, невладиних организација и многих других који добију могућност да

³⁵⁵ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 89.

³⁵⁶ *Ibid.*, стр. 90.

³⁵⁷ Нпр. инцидент у школи је у почетку само проблем средине у којој се то догодило. Међутим, уколико та прича заврши у новинама или као прилог у телевизијским вестима, она се проблематизује на ширем нивоу а то ће подразумевати и веће ангажовање полиције не само у конкретној школи већ можда и на територији читаве државе.

³⁵⁸ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 91.

³⁵⁹ Тако би у случају да нека полицијска јединица ради на сузбијању трговине дрогом при чему своју конкретну активност усмерава према групи дилера која се налази у близини школа свако репресивно деловање представљало легитимно поступање. Оправдање се лако проналази у потреби заштите најмлађих.

свој став изразе у јавној дебати. У том смислу доминирају следеће изјаве: „треба предузети оштре и одлучне мере“ или „не дозволити да проблем измакне контроли“.³⁶⁰ На тај начин изражавају се и очекивања која целокупно друштво има у погледу реакције органа формалне социјалне контроле а нарочито у погледу деловања полиције и правосудних органа.³⁶¹ Та очекивања нису у истој мери усмерена и према затворском систему с обзиром на другачију улогу коју има тај сегмент формалне социјалне контроле.³⁶²

Трећа димензија културе контроле је иновација. Она се надовезује на претходно поменуто појачавање и представља конкретизацију декларативног залагања за примену оштријих мера и одлучну борбу против криминалитета. Обично се незадовољство креће у два правца: постојеће мере се морају пооштрили и неопходно је увођење нових.³⁶³

Сви поменути елементи или димензије контроле културе могу се уочити у поступању полиције и правосудних органа. Решавање конкретних проблема у вези с криминалитетом који је дошао до нивоа моралне панике за полицију углавном значи коришћење стратегије примене силе, а то подразумева повећање људства на терену као и количину и врсту опреме која се у ту сврху користи.³⁶⁴ То ће умирити узбуркану јавност, а и саму полицију која ће бити уверена да је њена интервенција била кључна у решавању проблема.

Међутим, полицијска стратегија примене силе подстакнута моралном паником има своју негативну страну. Таква полицијска акција може имати за последицу неоснована хапшења, прекомерну употреба силе или изнуђивање исказа односно признања. Све те негативне манифестације полицијског деловања

³⁶⁰ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 92.

³⁶¹ Супротно репресивним очекивањима највећег дела јавности постоји став о неопходности боље самоконтроле припадника формалне контроле, кад је испољавање агресије у питању, што је показано на примеру реакције друштвених медија на неадекватно понашање судија. Goodman D. M., Shame, Angry Judges, and the Social Media Effect, *Catholic University Law Review*, Vol. 63, 2014, стр. 589 и даље.

³⁶² Због тога је с разлогом примећено да су затворске установе пасторче кривичноправног система, јер полиција добија славу, судови јавни спектакл, а затвори, како у стварном тако и у конструисаном медијском животу, добијају вратило. Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, op. cit., стр. 152.

³⁶³ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 93.

³⁶⁴ *Ibid.*, стр. 98 и 99.

представљају израз прекорачења овлашћења.³⁶⁵ У медијима се повремено појаве оптужбе на рачун таквог полицијског деловања.³⁶⁶

С друге стране поступање судова мора се такође посматрати као логичан резултат начина на који контрола културе дефинише ситуацију која је обухваћена моралном паником.³⁶⁷ Следећи ту логику, многе судије немају дилему да је њихова улога да притисну стегу јако, тј. да осуде довољан број оптужених.

Постојање оваквог генерализованог јавног става има за последицу да се у време захуктавања моралне панике појединцима који нпр. оптуже полицију за бруталност и неосновано хапшење, обично не верује. Постоји чак и извесна доза толеранције на могућност да се догоди тако нешто, а у њеној основи је логика да је боље ухватити све који су криви па и по цену да неко невин настрада.³⁶⁸ Ако постоји намера да се казном првенствено пошаље нека (криминално) политичка порука, онда је сасвим могућа и ситуација у којој се кажњава потпуно невин човек.³⁶⁹ Као мантра се понавља захтев за одлучним и оштрим деловањем свих сегмената формалне социјалне контроле. У складу с тим се и већина представника органа формалне социјалне контроле држи паролу „нове ситуације захтевају нове мере“. Нове ситуације су у ствари нове моралне панике. Оне представљају национални проблем ради чијег решавања треба применити драстичне мере а то ће често значити умањење достигнутог нивоа права и слобода.³⁷⁰

³⁶⁵ Прекорачење подразумева такво поступање полиције код којег средства и поступци нису употребљени у складу с правилима којима је регулисана њихова примена. Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 163.

³⁶⁶ У Америци је велику пажњу јавности изазвао случај лишења живота ненаоружаног младог Афро-Американца Мајкла Брауна (Michael Brown) кога је усмртио бели полицајац Дарен Вилсон (Darren Wilson). Тај случај је покренуо моралну панику која је, између осталог, довела до истицања захтева да се полицајци опреме камерама како би се убудуће могло несумњиво утврдити шта се догађа приликом таквих интервенција. Wasserman H. M., *Moral Panic and Body Cameras, Washington University Law Review*, Vol. 92, стр. 831 и 832.

О медијском извештавању и јавној перцепцији полицијског лошег поступања у расном контексту видети у: Graziano L., Schuck A. and Martin C., *Police Misconduct, Media Coverage and Public Perceptions of Racial Profiling: An Experiment, Justice Quarterly*, Vol. 27, No. 1, 2010, стр. 52 и даље.

³⁶⁷ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers, op. cit.*, стр. 114.

³⁶⁸ Међутим таква логика може да проузрокује велику штету. Иако се мора прихватити ризик да неко невин буде осуђен исто тако постоји и ризик да кривац буде ослобођен. У том смислу се мора пронаћи равнотежа, мада у литератури постоји став да малу превагу треба дати већој заштити окривљеног како би се што више избегле неосноване осуде. Findley K. A., *Toward a New Paradigm of Criminal Justice: How the Innocence Movement Merges Crime Control and Due Process, Texas Tech Law Review*, Vol. 41, 2008, стр. 133-138.

³⁶⁹ Ћирић Ј., *Егземплярно кажњавање, op. cit.*, стр. 24.

³⁷⁰ Goode E., and Yehuda B., *Enter Moral Panics*, in: Potter W. Gary and Kappeler E. V., (eds.), *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Second Edition, 2006, стр. 26.

2. Друштво ризика и морална паника

Концепт друштва ризика је новијег датума и још увек није добио одговарајуће место у теоријским разматрањима о моралној паници. Родоначелник идеје о ризичном друштву је немачки социолог Улрих Бек (*Ulrich Beck*). Он се бавио том проблематиком 80-их година прошлог века. У истраживању феномена ризичног друштва помагао му је социолог Ентони Гиденс (*Anthony Giddens*). Према схватању Бека и Гиденса долази до распада традиционалне структуре модерног друштва која се заснива на индустријској класи. У том смислу они истичу да глобализација креира ризике који погађају све људе, без обзира на класу којој припадају. Теме као што су: радиоактивност, загађење, тероризам, па чак и незапосленост или економска криза тичу се већине становништва. Бек је указао да су ризици модерног доба социјално конструисани и да је самим тим перцепција неких ризика неодговарајућа јер је њихова опасност преувеличана захваљујући медијском извештавању, као што је то случај с ризиком од тероризма.³⁷¹

2.1. Појам друштва ризика

Реч ризик потиче од латинске речи *risicare* која значи усудити се. То изворно значење указује да је ризик повезан с одабирањем, као нешто што бирамо да предузмемо.³⁷² Тај одабир може да буде позитиван и негативан, при чему је најбитније да представља резултат наше вољне радње. Међутим, концепт друштва ризика који се обрађује у овом поглављу полази од другачијег виђења ризика, тј. придаје му углавном једнозначно негативно значење што је последица времена у

³⁷¹ Бек У., *Светско ризично друштво: у потрази за изгубљеном сигурношћу (Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit)*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2007, преводилац: Глишовић Љ.), Нови Сад, 2011. Ризик од тероризма је представљен као глобални проблем па су у многим државама усвојени закони у циљу ограничења слободе штампе као нпр. у Канади: Forcese S., and Roach K., *Criminalizing Terrorist Babble: Canada's Dubious New Terrorist Speech Crime*, *Alberta Law Review*, Vol. 53, No. 1, 2015, стр. 35 и даље

³⁷² Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 57.

којем живимо.³⁷³ За разлику од ранијих времена када су ризици били повезани и могли су се предвидети, у данашње време је све обрнуто, будући да постоји неповезаност ризика и непредвидивост у погледу могућности њиховог прорачуна.

Бек је деценију касније увео нови појам *светско ризично друштво* који се донекле разликује у односу на појам ризично друштво јер укључује у разматрање и неке нове концепте, попут разлике између ризика и катастрофе или између ризика и процене ризика које варирају од културе до културе, што у доба глобализације све више добија на значају.³⁷⁴ Разликовање ризика и катастрофе на први поглед не делује као проблем. Ризици су увек будући догађаји који се могу али не нужно десити. Они представљају антиципацију катастрофе.³⁷⁵ С друге стране, катастрофа је остварени ризик, стварни догађај који представља реализацију претње коју је одређени ризик носио и она је просторно, временски и социјално одређена.

Чим прича о неком конкретном ризику заврши у медијима, отвара се велики простор за различите манипулације.³⁷⁶ Утицај на јавно мњење је лако остварити уколико постоји нека потенцијална опасност која се у том циљу може искористити.³⁷⁷ То се чини тако да што се у јавности ствара утисак као да је дошло до реализације тог ризика, као да се већ догодила катастрофа. Овде се не ради о појави лажирања стварности тако што се конструишу иреални ризици. Они стварно постоје, мада углавном немају такав интезитет каквим их јавност доживљава. Битно је да се створи утисак да су потенцијално будуће катастрофе у ствари садашњост која се мора спречити предузимањем одговарајућих мера. Иако делује апсурдно, овај механизам функционише. Када остваре такав утисак манипулатори могу да раде шта хоће. Исценирана антиципација разарања и катастрофа обавезује на превентивно делање.³⁷⁸ Мере се не промовишу ради

³⁷³ Улрих Бек је појам ризично друштво осмислио 1986. године док је радио на књизи која ће накнадно понети тај назив. Бек У., *op. cit.*, стр. 23.

³⁷⁴ Бек У., *op. cit.*, стр. 24.

³⁷⁵ *Ibid.*, стр. 25.

³⁷⁶ О повезаности медијског дискурса и социјалне конструкције ризика у: Stallings A. R., *Media Discourse and the Social Construction of Risk, Social Problems*, Vol. 37, No. 1, 1990, стр. 80 и даље.

³⁷⁷ Последњих година се често у литератури разматра ризик који представља повећана имиграција становништва из неразвијених или ратом захваћених подручја док истовремено медији посвећују доста простора тој проблематици што подстиче јавну дебату. Zedner L., *Security, the State, and the Citizen: The Changing Architecture of Crime Control, New Criminal Law Review*, Vol. 13, No. 2, 2010, стр. 379 и даље.

³⁷⁸ Бек У., *op. cit.*, стр. 27.

стварне добробити друштва већ, пре свега, у циљу реализације сопствених интереса.³⁷⁹

Развој технологије и свеопшта модернизација олакшавају живот савременом човеку, али истовремено стварају нове ризике и повећавају постојеће. Осим повећања ризика, модернизација повећава и свест људи да су изложени ризику.³⁸⁰ Човек по природи ствари свакако поседује свест о ризику јер нам је живот непредвидив али нам та свест често даје систематски искривљену слику света.³⁸¹ Велики проблем савременог човека је субјективни доживљај стварности, конкретно ризика којима је изложен. Под утицајем медијског извештавања људи имају склоност да преувеличавају опасности што често води појави страхова, а све то погодује и настанку моралне панике. Субјективна перцепција ризика углавном је ирационалне природе и она пре свега почива на надекватним информацијама којима људи располажу.³⁸² Грађани у друштву ризика живе с оном врстом страха који се манифестује као поглед на свет, што би значило да друштво ризика представља културу страха којом се посебно бавио норвешки филозоф Лаш Свенсен (*Lars Fr. H. Svendsen*).³⁸³ Он сматра да људи имају погрешне представе о опасностима којима смо изложени због психолошке склоности да посвећују већу пажњу негативним него позитивним дешавањима, али и због чињенице да већина људи има сасвим слабо разумевање вероватноће и више се усредсређује на најгори могући исход него на оно што је највероватније.³⁸⁴

Страхови су увек усмерени на нешто или некога, а и сама морална паника подразумева постојање одређене претње која је материјализована. У складу с концептом ризичног друштва, појединци или групе које су означени као

³⁷⁹ Као пример антиципације ризика може да буде наведен случај прве епидемије тзв. свињског грипа код нас, крајем 2009. године (ово је био истовремено и глобални феномен), када је ризик од обољевања фингиран на ниво катастрофе. Нажалост у вези с тим конкретним случајем, као уосталом и с многим другим, постоји још доста недоумица и непознатих ствари које чекају на своје разрешење. За јавност се изводи представа која подразумева вођење кривичног поступка против наводно одговорних људи. Међутим, чињеница је да постоји сумња у погледу свеобухватности поступка. После исценираног утиска о катастрофи и неопходности примене мера које катастрофу треба да спрече, остаје утисак о непредузимању потребних корака како би се казнили сви они који су одговорни за то, као и многа друга фингирања.

³⁸⁰ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 32.

³⁸¹ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 60 и 61.

³⁸² Бек У., *op. cit.*, стр. 27.

³⁸³ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 54.

³⁸⁴ *Ibid.*, стр. стр. 61.

„ризичне особе“ или „ризичне групе“ сматрају се *неособама*. С обзиром на додељени епитет, те особе или групе се обележавају и етикетирају што доводи до угрожавања њихових људских права.³⁸⁵ Имајући у виду повезаност ризика и страхова, у теорији постоји мишљење да би социолошка анализа требало више да се бави проблемима ризика и страха од ризика што се донекле поклапа с приступом моралној паници у светлу политике анксиозности. Таква социолошка анализа би се могла назвати социологијом „друштва ризика“.³⁸⁶

Насупрот ирационалном опажању ризика стоји научни приступ проучавању ризика који се посматра као објективни феномен. Проблем субјективног доживљаја ризика се тако једноставно може решити потпуним и тачним информисањем јавности. Међутим, Бекова теза о фингирању стварности ризика указује да је нереално очекивати да јавност може бити објективно информисана. Под утицајем глобализације ризика бришу се разлике између људи. Иако живимо различите животе делимо заједнички светски ризик.³⁸⁷ Глобализација можда олакшава људима да упознају нове културе, али она умањује вредност тог путовања пошто културе све више почињу да личе једна на другу.³⁸⁸

Глобални ризик својом медијском свеприсутношћу посвакидашњује смрт и патњу, и то не само као појединачну већ и као колективну судбину, упркос томе што ће за већину људи то значити поистовећивање са сликама туђе патње.³⁸⁹ Проблем с таквим глобалним поистовећивањем које се одвија путем медијског преноса патње, јесте што се дешава у виртуелном свету тако да није могуће стварно и непосредно осетити ту патњу или опазити ризик. Медији то представљају на такав начин, да „потрошачи“ информација имају утисак да смо и сами део те приче. Ошамућеност глобалним ризицима може довести до тога да се превиди неки појединачни далеко опаснији ризик.³⁹⁰

³⁸⁵ Бек У., *op. cit.*, стр. 34

³⁸⁶ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 32.

³⁸⁷ Бек У., *op. cit.*, стр. 29.

³⁸⁸ Бригс А. и Берк П., *Друштвена историја медија: од Гутенберга до Интернета* (превод дела: *A Social History of the Media*, преводилац: Ђорђевић Ј., 2005, Cambridge), CLIO, Београд, 2006, стр. 434.

³⁸⁹ Бек У., *op. cit.*, стр. 29 и 30.

³⁹⁰ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 57.

Ризично друштво је полигон за такмичење у коме јачи и доминантнији побеђују, а победа значи „право“ на руковођење ризицима. Од резултата тог такмичења зависи и живот у садашњости и блиској будућности, будући да се одређује шта ће бити извор највећег страха у наредном периоду и каква ће правила понашања бити наметнута. Наизглед, сваки ризик има одговарајућу аргументацију која оправдава све мере којима грађани морају бити подвргнути и која служи да их убеди у њихову исправност и логичност.

Осим Бека, ризицима у модерном друштву бавили су се и други теоретичари. Постоји мишљење да је један од најугицајнијих оквира за разумевање процеса минимизирања ризика онај који повезује ризик и владање. У питању је приступ који истиче технике минимизирања и рационализације ризика које владајућа структура користи у неком друштву.³⁹¹ Успешно владање представља балансирање темом ризика. С једне стране је потребно одржавати оптималну тензију међу грађанима у погледу многобројних опасности, како би се с друге стране могла истаћи стратегија контроле тих ризика.³⁹² Убеђивањем јавности у ефикасност предложених мера добијају се потребни политички поени и у том смислу је криминалитет веома захвалан ризик.

Критичким проучавањем ризика бавила се и културална криминологија повезана с радовима Мери Даглас. Тај приступ представља значајан мост који повезује концепт минимизирања ризика и концепт преузимања ризика.³⁹³ Заступници овог приступа сматрају да је ризик културни производ – требало би га разумети као нераскидиво повезан с питањима вредности.³⁹⁴ Сваки ризик се разматра и у одговарајућем културалном контексту које треба да пружи потребне информације о томе шта би се сматрало прихватљивим нивоом ризика, или који ризици су вредни предузимања.³⁹⁵

³⁹¹ O'Malley P., *Crime and risk*, London, 2011, стр. 13.

³⁹² Различите категорије „ризичних индивидуа“ се стварају док се неке групе изолују и то чине како органи формалне контроле тако и друге владине агенције. Siegel D., *Secrecy, Betrayal and Crime*, *Utrecht Law Review*, Vol. 7, No. 3, 2011, стр. 109.

³⁹³ O'Malley P., *op. cit.*, стр. 15.

³⁹⁴ Живимо у култури ризика не само због тога што је живот ризичан већ и због тога што су институције организоване у складу с концептом ризика. Ericson R. V., *The Decline of Innocence*, *U. B. C. Law Review*, Vol. 28, No. 2, 1994, стр. 380

³⁹⁵ O'Malley P., *op. cit.*, стр. 15.

2.2. Криминалитет као ризик представљен у медијима

Савремени облици владања нераскидиво су повезани с идејом контролисања реакције јавности на многе феномене. Један од феномена који увек изазива пажњу јавности јесте криминалитет. Могућност манипулације темом криминалитета је велика а један од начина на који се то може учинити у циљу остварења различитих интереса је медијско представљање криминалитета као ризика. Грађани у доброј мери страхују од криминалитета и склони су конзервативним решењима попут поменутог егземпларног кажњавања које власт користи како би показала како се „брине“ о народу, народним интересима и тежњама.³⁹⁶

У теорији су размишљања о ризику уклопљена у ширу културу несигурности, виктимизације и страха. Теоријско бављење криминалитетом, девијантношћу и облашћу социјалне контроле незамисливо је данас без разматрања два аспекта у вези с ризиком: први се односи на техничка питања анализе ризика, а други на ширу културу говора о ризику (*risk-talk*).³⁹⁷ Мери Даглас је разматрала забринутост јавности због криминала и девијантности, тврдећи да се оно што јавност опажа као ризично или застрашујуће може искористити као објектив којим се изоштрава фокус на саму организацију друштва. Њена анализа је у складу с диркемовским теоријским моделом према коме морални космос који кажњава користи ризике да би одржао заједништво.³⁹⁸ У том смислу свакодневно смо сведоци праксе извлачења користи из криминалних дешавања од стране оних који заузимају одређене позиције моћи у друштву.

Сконцентрисаност јавности на ризик од криминалитета скреће пажњу с многих других актуелних тема које представљају много већи разлог за забринутост. Јавност која говори о занемаривању деце, сексуалном злостављању или предаторском уличном криминалитету снажно одолева језику вероватноћа. У главама људи неће остати податак о вероватноћи да се постане жртва, већ само

³⁹⁶ Ћирић Ј., *Егземпларно кажњавање*, *op. cit.*, стр. 31.

³⁹⁷ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxxi.

³⁹⁸ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 32 и 33.

чињеница да постоји и најмања могућност да се то догоди зато што је начин извештавања такав да производи забринутост и страх.

Једини који могу нешто променити у погледу субјективне перцепције ризика грађана су они који се професионално баве криминалитетом било у практичном смислу (судије, тужиоци, адвокати) било у теоријском (научно бављење проблематиком криминалитета). Међутим, утисак је да се глас стручњака у јавности слабо чује што је углавном резултат одређене инерције која је завладала међу њима, понашање у складу с политиком незамерања и ходање линијом мањег отпора. С друге стране ни медији нису много заинтересовани да разбијају заблуде у погледу ризика јер им то не одговара. Такође, треба поменути још један аспект ове проблематике. Иако медији генерално представљају ризик од криминалитета, како у квантитативном тако и у квалитативном смислу, много озбиљније него што то званичне статистике показују, они углавном потценују вероватноћу да се постане жртва неког имовинског кривичног дела.³⁹⁹ Тако долазимо до закључка да је примена концепта ризичног друштва у медијском извештавању о криминалитету селективна односно да се примењује само онда када постоји интерес.

У склопу разматрања ове проблематике, треба истаћи значај „концепта криминологије производње вести“ у погледу супростављања неадекватној пракси извештавања о криминалитету како би се превладали митови, стереотипи и конструкције повезане с уобичајеном сликом злочина и правде.⁴⁰⁰ Криминолози би имали важну друштвену улогу у процесу демистификације информација о криминалитету коју јавност добија путем медија.⁴⁰¹ То би резултирало отклањањем заблуда и утврђивањем истине у погледу ризика од криминалитета што би значајно утицало и на перцепцију грађана у вези с тим.⁴⁰² Међутим имајући у виду временску дистанцу између тренутка када се та идеја промовисала

³⁹⁹ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, *op. cit.*, стр. 255.

⁴⁰⁰ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 108.

⁴⁰¹ О значају научног бављења везом која постоји између популарне културе и криминалитета у: Anderson S. and Howard G. J., *Crime, Criminal Justice, and Popular Culture*, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 5, No. 1, 1994, стр. 127 и 128.

⁴⁰² О значају интеракције између медија и криминолога као и користи коју имају и једни и други видети у: Tewksbury R., Miller A., and DeMichelle T. M., *The Media and Criminologists: Interactions and Satisfaction*, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 17, No. 2, 2006, стр. 227 и даље.

и садашње ситуације у погледу медијског информисања о криминалитету, много ће времена протећи док се та промена не догоди.

2.2.1. Морална паника и ризик од криминалитета

У оквиру традиционалних теоријских разматрања моралне панике не анализира се посебно питање ризика од криминалитета, иако се разматра аспект претње односно опасности. У том смислу би се могло тврдити да чим постоји опасност постоји и ризик. Реч ризик је на путу да постане синоним за реч опасност.⁴⁰³ Међутим, анализа моралне панике у складу с концепцијом ризичног друштва морала би да укључи пре свега савремене облике претњи које су другачије од оних које је традиционални угао посматрања имао у виду приликом испитивања феномена моралне панике.

Модеран приступ моралној паници би требало да узме у обзир ефекат глобализације који погађа и ову област. Некада су моралне панике имале донекле јасне границе у територијалном домаћају, као и у погледу субјеката на које су се односиле. Данас та граница све више бледи и није искључено да се одређена морална паника за врло кратко време прошири с једног краја света на други. Сведоци смо наглог и брзог ширења панике у случајевима ризика насталих нпр. у медицинској или нуклеарној области. У поређењу с тим морална паника у вези с неким од облика криминалитета је другачија, па се не може очекивати такво експресно ширење. Јасно је ипак да су се околности и у тој сфери промениле. Глобални обим друштва ризика, квалитет његове саморефлективности и његова присутност стварају нову позадину за стандардну моралну панику. Перцепција повећаног ризика евоцира слике панике.⁴⁰⁴

Приликом теоријског разматрања проблематике моралне панике потребно је, поред примене опште теорије ризика, узети у обзир и чињеницу да већина тврдњи о релативном ризику, сигурности или опасности зависи од политичке

⁴⁰³ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 57.

⁴⁰⁴ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxxi.

моралности.⁴⁰⁵ У том смислу, перцепција и прихватање ризика је уско повезано с питањем ко се сматра одговорним за предузимање опасног подухвата или проузроковање штете. Због тога је с правом примећено да расподела кривице представља саставни део процеса моралне панике.⁴⁰⁶

Одличан пример манифестације концепта ризичног друштва у сфери морала је „рат против дрога“ који је као феномен присутан већ деценијама на глобалном нивоу и који се повремено појављује у различитим државама света. Рат против дрога је повезан с високо моралисаним приступом нулте толеранције који кориснике дрога приказује у изузетно лошем светлу. Они постају мете моралног рата у којем се ризик у великој мери користи као оружје⁴⁰⁷

Модеран приступ моралној паници који узима у обзир контекст друштва ризика требало би употпунити теоријским достигнућима у области анализе дискурса у медијском извештавању о криминалитету. Дискурс о ризику је процес селекције у коме се једном ризику придаје велика тежина, а други се занемарује. Истицање једних односно занемаривање других ризика је резултат њиховог уклапања у већу целину схватања која варирају од културе до културе.⁴⁰⁸ Ипак треба истаћи чињеницу да живимо у друштву које је концентрисано на жртву што, поред позитивних, може имати и негативне последице попут страха од злочина.⁴⁰⁹

2.2.2. Страх од злочина као последица моралне панике

Страх би требало да буде природна реакција људи на надражаје који завређују такву реакцију односно који потенцијално могу представљати стварну опасност за појединце који тај страх осећају. То је рационалан страх. Војник који учествује у рату има рационалан страх да ће изгубити живот. Ученик који се није спремио за контролни задатак уплашен је с разлогом јер ће највероватније добити

⁴⁰⁵ О концепту опасности који доминира у медијском извештавању о криминалитету а нарочито у званичним изјавама политичара у: Mbanzoulou P., La dangerosité, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 109.

⁴⁰⁶ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxxi.

⁴⁰⁷ O'Malley P., *op. cit.*, стр. 35.

⁴⁰⁸ Свенсен Лаш Фр. X., *op. cit.*, стр. 58.

⁴⁰⁹ Cario R., Les victimes et le crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 337.

слабу оцену. Примера је свакако доста. Међутим, још од најранијег узраста осећамо и тзв. ирационалне страхове који у зависности од животног доба и искуства, али и индивидуалних карактеристика сваке личности, попримају различите облике. Деца се тако често плаше мрака, раздвајања од родитеља, вештица или бабарога. И одрасли људи могу имати ирационалне страхове. Неки не превазиђу страхове из детињства па се они с временом само продубљују и мењају. Други их стекну током живота и то најчешће као вид реакције на неку непријатност коју су доживели. Углавном неки трауматичан догађај буде окидач за такав страх, али он може настати и без тога. Уколико је неко нпр. имао непријатно искуство при лету авионом, чак иако објективно није постојала опасност, у будућности може почети да осећа страх од летења. Неко ће осећати тај страх и пре првог таквог путовања, највероватније као резултат спољашњих надражаја, углавном због медијских извештаја о авионским несрећама. Тако долазимо до оне врсте страха који нас интересује, а то је страх од злочина. Попут страха од летења и страх од злочина је углавном ирационалне природе, подстакнут пре свега одговарајућим медијским причама. Постоје свакако појединачни случајеви особа које имају рационалан страх од злочина, попут ситуације када неко живи са насилником, али су ти случајеви процентуално ретки у односу на масовност појаве каква је страх од злочина.

Криминолози су се први пут заинтересовали за проучавање феномена страха од злочина 60-их и 70-их година прошлог века и то као резултат развоја виктимолошких истраживања, као што је Британски преглед криминалитета (*British Crime Surveys*).⁴¹⁰

У теорији се могу пронаћи различите дефиниције страха од злочина. Једна од њих одређује овај појам као рационално или ирационално стање панике или узнемирености код неког лица који су изазвани веровањем да је у опасности да буде виктимизовано злочиним.⁴¹¹ Неки аутори су указивали на потребу разликовања страха (емоције) од перцепције/процене ризика виктимизације, док су други истицали да страх од криминалитета представља управо комбинацију когнитивног (процена ризика) и емоционалног елемента.⁴¹²

⁴¹⁰ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 187.

⁴¹¹ Игњатовић Ђ. и Симеуновић-Патић Б., *Виктимологија*, Београд, 2011, стр. 108.

⁴¹² *Ibidem*

Страх је генерално постао свеобухватан будући да више ни у једној друштвеној области не постоји перспектива страха, већ је страх постао оно осећање које управља јавношћу. Због тога се у теорији често износи тврдња да се данашње друштво најбоље може описати као „култура страха“. Другим речима, страх је постао културно условљена лупа кроз коју посматрамо свет.⁴¹³ У вези с тим треба указати да постоји разлика између ранијих и садашњих страхова. Ранији страхови, који су названи паралелни страхови, односили су се на тачно одређене опасности и били су локализовани, моментални и индивидуални. Супротно томе, нове врсте страхова су тзв. непаралелни страхови и они су општи, прожимају све и нису сконцентрисани на нешто конкретно.⁴¹⁴

На који начин су повезани страх и ризик? Перспективама страха и ризика потребне су жртве – без актуелних или потенцијалних жртава оне губе снагу.⁴¹⁵ Ако припадамо некој ризичној групи (а мале су шансе да не припадамо ниједној) онда се морамо суочити и са страхом да не постанемо жртве. Део дискурса ризика је и проналажење „криваца“ за опасност која нам прети али и дефинисање жртава које добијају епитет „невиних“ и тако могу бити потпуно ослобођене одговорности за ситуацију у којој се налазе. Физичка и социјална рањивост сматрају се значајним генераторима страха од криминалитета. Особе које се по сопственом или туђем мишљењу сматрају физички рањивим (на пример, деца) страхују јер верују да у критичном моменту не би били способне да се одбране од напада.⁴¹⁶ Због тога се најлакше манипулише опасностима које прете деци, али и старим особама и женама. Ове категорије становништва показују највећи страх, без обзира на чињеницу да их њихов стил живота ставља на последње место на скали вероватноће да постану жртве насиља.⁴¹⁷

Није неопходно вршити истраживања страха од злочина како би се извео закључак да постоји значајна веза између начина на који медији извештавају о

⁴¹³ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 16.

⁴¹⁴ Critcher C., *For a political economy of moral panics*, Crime Media Culture, London, 2011, стр. 263.

⁴¹⁵ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 59.

⁴¹⁶ Игњатовић, Ђ. и Симеуновић-Патић, Б., *op. cit.*, стр. 109.

⁴¹⁷ Wolhuter, L., Olley, N. and Denham, D., *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish, 2009, стр. 46. Супротно у јавности доминантном дискурсу страха највећи ризик да постану жртве неког облика насилничког криминалитета имају млади мушкарци који припадају радничкој класи, излазе касно ноћу и опијају се у кафанама. Међутим, они неће признати да осећају страх од виктимизације.

криминалитету и карактеристика страха од злочина који грађани осећају.⁴¹⁸ Иако су многобројна истраживања о страху од злочина потврдила претходну констатацију,⁴¹⁹ искрсава један методолошки проблем у вези с њиховим спровођењем. Наиме, постављање питања у склопу истраживања може утицати на испитанике да постану свеснији страха од злочина, а то ће их учинити спремнијим да признају да имају такве страхе.⁴²⁰

Приликом разматрања утицаја медија на страх од злочина треба узети у обзир карактеристике аудиторијума (пол, године и сл.) као и искуство (пре свега ранија виктимизација) јер ти фактори могу имати значајну улогу у томе како се примају медијски садржаји. Разумевање медијских порука је динамичан процес у коме гледаоци или читаоци активно интерпретирају и можда реконструишу те поруке у светлу својих личних способности и искуства.⁴²¹ Такође, поједини аутори постављају питање да ли се људи плаше злочина зато што се толико приказује у медијима или медији толико извештавају о злочинима зато што се људи боје и воле да виде шта се у том сегменту дешава.⁴²² Свакако се може бранити став да медији препознају психолошку потребу људи да се баве злочином на бенигни начин, конзумирањем медијских садржаја о злочину, што и јесте друштвено прихватљив начин задовољавања те потребе. Ова околност ипак не доводи у питање активну улогу медија у стварању и појачавању страха од злочина код људи.⁴²³

Страх је без сумње најважнија роба коју медији износе на продају, дајући му притом све више простора. Људи који много гледају телевизију склонији су од

⁴¹⁸ О различитим истраживањима о утицају медија на криминалитет у: Eschholz S., *The Media and Fear of Crime: A Survey of the Research*, *University of Florida Journal of Law and Public Policy*, Vol. 9, 1997, стр. 40. О међународним анкетама виктимизације у: Dijk van J., *The International Crime Victims Survey*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, стр. 631.

⁴¹⁹ О утицају медија на страх од злочина међу студентима видети у: Kohm S. A., Waid-Lindberg C. A., Weinrath M., Shelley O'Connor T., and Dopps R. R., *The Impact of Media on Fear of Crime among University Students: A Cross-National Comparison*, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*, 2012, стр. 67 и даље.

⁴²⁰ Wolhuter, L., Olley, N. and Denham, D., *op. cit.*, стр. 46.

⁴²¹ Weitzer R. and Kubrin E. C., *Breaking News: How Local TV News and Real-World Conditions Affect Fear of Crime - in: Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems* (Potter W. Gary and Kappeler E. Victor eds.), Illinois, 2006, стр. 346 и 347.

⁴²² Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 188.

⁴²³ Новија истраживања показују да јачина утицаја медијског приказивања злочина на појаву страха од злочина зависи од тога које је расе, националне или етничке припадности гледалац или читалац и како доживљава свој комшилук. Neuilly M.-A., *op. cit.*, стр. 303 и 304.

других да своје суседство посматрају као несигурно, и верују да криминал расте и да су изложени опасности.⁴²⁴ Злочин представљен на телевизији, је дело странаца и лудака који, у било ком тренутку, врше насумичан избор жртве из реда свих грађана и то представља огромно искривљавање стварности криминалитета.⁴²⁵ Дobar пример како једна телевизијска емисија може допринети стварању страха од насилничког криминалитета је *Crimewatch UK*, најпознатији програм на британској телевизији који се бавио реконструкцијом „стварног“ криминалитета. Иако је замисао уредника ове емисије била да се на тај начин помогне полицији у решавању злочина односно да се алармирају гледаоци да и они учествују у томе, стил приказивања који је личио на крими фикције за последицу је имао повећан страх од злочина. Ти злочини су изгледали тако стварно да су гледаоци имали утисак као да су они део њега. Страх од злочина и медијска тврдња да се нешто догодило ствара закључан свет опасности и појачава затвореност гледалаца.⁴²⁶

Логика масовних медија је један од најважнијих узрока раста културе страха, али је истовремено јасно да се та култура могла развити само зато што су људи пријемчиви за такву логику.⁴²⁷ Стално су уплашени јер су свакодневно бомбардовани разним информацијама чији је задатак да их држе у константном осећају несигурности. Тај сталан страх је неминован јер грађани имају урођену потребу да траже сигурност а то је немогуће јер им медији то не дозвољавају. И тако се све врти у круг, при чему медији стално померају границе као да тестирају колико страха грађани могу да издрже, а они им узвраћају тако што се све више плаше.

3. Морална паника и процес појачавања девијације (криминалитета)

Последице моралне панике погађају и оне који су у том процесу означени као кривци за неприхватљиво понашање, без обзира да ли се ради о неком девијантном акту или је у питању кривично дело. Свако учињено кривично дело

⁴²⁴ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 25

⁴²⁵ Howitt D., *op. cit.*, стр. 45.

⁴²⁶ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, *op. cit.*, стр. 422 i 423.

⁴²⁷ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 26.

или девијантно понашање требало би да буде санкционисано на одговарајући начин. Међутим, реакција јавности у виду моралне панике може представљати тежу санкцију за учиниоце од изречене кривичне санкције или неформалне реакције средине у којој се девијантни акт догодио. Та реакција не погађа само конкретног учиниоца неког кривичног дела (девијантни акт). Она је свеобухватна јер може утицати и на све припаднике одређене друштвене заједнице којој учинилац припада, као и на однос друштва према припадницима те заједнице.

Морална паника може довести до појачавања девијације (криминалитета) код особа које су у процесу медијске реакције означени као девијанти (криминалци). Феномен појачавања девијације првобитно је описао Едвин Лемерт (*Edwin Lemert*) а након њега и Стенли Коен уз помоћ тзв. спирале појачавања девијације. Улога медија у том процесу је пресудна и она се одвија на начин који подразумева такво извештавање које доводи до стигматизације и етикетирања особа које су на почетку означене као девијанти (криминалци). Крајњи циљ је формирање и учвршћивање стереотипа криминалца чиме се и процес појачавања девијације (криминалитета) завршава.

3.1. Појам појачавања девијације

Појачавање девијације је процес који се најбоље може објаснити концептом *примарне* и *секундарне девијације* који је осмислио Едвин Лемерт.⁴²⁸ Према Лемерту, примарна девијација подразумева повреду норми или вршење кривичних дела које имају слаб утицај на учиниоца па се самим тим и брзо заборављају. Секундарна девијација постоји када вршење неког кривичног дела или девијантног акта привуче пажњу органа формалне контроле. Тог тренутка се ставља негативна етикета на учиниоца који почиње да реорганизује своје понашање и личност у складу с последицама извршеног дела.

На сличан начин су и други теоретичари објашњавали процес појачавања девијације. Френк Таненбаум (*Frank Tannenbaum*) је овај процес назвао *драматизација зла*. Он је сматрао да тај процес има значајнију улогу у настанку криминалца од било ког другог искуства. И Хауард Бекер (*Howard S. Becker*) је

⁴²⁸ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 163 и 164.

приметио да је искуство хапшења и јавног етикетирања као девијанта један од кључних корака који води девијантној каријери.⁴²⁹

Секундарна девијација може постојати на два нивоа, општем (друштвеном) и посебном (индивидуалном). Секундарна девијација односно секундарни криминалитет је у оба случаја резултат процеса појачавања-амплификације. На друштвеном нивоу појачавање значи да што је више понашања оцењено неприхватљивим, то је број кршења забрана већи, а друштво је мање расположено да их толерише.⁴³⁰

Појачавање се на индивидуалном плану огледа у цикличном процесу у коме после примарне девијације (криминалитета) и кажњавања, у свакој новој фази друштво све више онемогућава девијанту (преступнику) повратак међу конформисте на тај начин што учвршћује његов одступајући идентитет кажњавајући га сваки пут све теже.⁴³¹ Успешно окончан процес појачавања на индивидуалном нивоу представља почетак једне криминалне каријере. У толикој мери је учвршћен преступнички идентитет појединца да се тешко може очекивати повратак на старо нарочито кад се има у виду саучеснички допринос медија у томе.

3.1.1. Спирала појачавања девијације (S. Cohen)

Коенова изворна студија о феномену моралне панике, у којој је као пример користио сукоб модса и рокера, довела га је до развоја процесуалног модела раста девијантности, који се може објаснити навођењем фаза кроз које се испољава.⁴³²

Прва фаза подразумева друштвено дефинисање почетног проблема (*initial problem*).⁴³³ Да би се разумео начин на који се то одређује, неопходно је утврдити шта представља конформистичко односно неконформистичко понашање у неком друштву. На тај начин су одређене друштвене групе унапред означене као проблематичне. Док је Коен анализирао проблем модса и рокерса, у данашње

⁴²⁹ Barkan E. S., *op. cit.*, стр. 234; Dantine M., *op. cit.*, стр. 193.

⁴³⁰ Игњатовић Б., *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 82.

⁴³¹ Игњатовић Б., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 95.

⁴³² Томпсон К., *op. cit.*, стр. 52.

⁴³³ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. 226.

време су под лупом нпр. групе навијача у оквиру којих се не прави разлика између оних који су већ правили проблеме и оних који нису.

Друга фаза се надовезује на прву. Уколико постоји проблем неопходно је предузети кораке у правцу његовог решавања. Како решити замишљени проблем у Коеновом или у примеру с навијачима? Почетно решење, као друга фаза спирале девијације, односи се на појаву друштвеног лепљења етикете девијантности на све што представља манифестацију модса и рокерса односно навијача. Другим речима, делатност и стил поменутих група добија етикету девијантности.⁴³⁴ То лепљење етикете се дешава тако што медији изаберу причу и извештавају о њој селективно у складу с новинарским правилима о извештавању.⁴³⁵

Трећу фазу Коен је назвао *друштвена реакција*. Ова фаза наступа онда када се догоди неки инцидент у којем су учествовали чланови неке унапред означене проблематичне групе. И у овој фази медији имају кључну улогу, јер својим извештавањем о проблематичном догађају доприносе искривљеној и погрешној перцепцији јавности о томе шта се догодило. Погрешно представљање проблема може довести и до искривљења дугорочних вредности и интереса.⁴³⁶

Спирала девијације нам показује да се читав процес не завршава експлоатацијом једног одређеног догађаја. Једном покренута морална паника активира све друштвене механизме који доприносе развијању процеса сензитивизације, драматизације и ескалације проблема. Коен је ову фазу назвао *операција културе контроле, експлоатација и стварање стереотипа*.⁴³⁷

Следећа, пета фаза представља одговор оних који су били обухваћени процесима сензитивизације и драматизације. Уместо смиривања, догађа се *појачавање девијације и поларизација*.⁴³⁸ Повећавање стварне и перцепиране девијантности дешава се као резултат прихваћа од стране означене групе новог статуса „народних демона“ тако да њени чланови почињу да личе на „чудовишта“

⁴³⁴ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 94. То би значило да ће у главама многих људи слика обичних навијача који су с обележјима клуба за који навијају, кренули на фудбалски стадион како би подржали свој омиљени тим, бити неприхватљива и третираће се као израз девијантног стила.

⁴³⁵ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 70.

⁴³⁶ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 53.

⁴³⁷ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. 226.

⁴³⁸ *Ibidem*

која су медији створили.⁴³⁹ Они се окрећу другима који су на сличан начин означени, тражећи на тај начин подршку и друштво.

Појачавање девијације конформистима погрешно служи као потврда почетне тезе о иницијалном проблему који се мора решавати агресивним путем. Потврђивање почетне тезе доводи и до учвршћивања стереотипа који је започет још у трећој фази (друштвена реакција). *Потврђивање стереотипа* значи да је теорија доказана.⁴⁴⁰

Иако је проблематику спирале појачавања девијација Коен обрадио пре више од четири деценије, та анализа је и даље актуелна. Она се увек одвија по неком утврђеном редоследу и траје онолико времена колико је интересантна и корисна, односно углавном онолико колико траје морална паника из које је произашла. Као у случају мотоциклиста и рокера, и данашње спирале појачавања девијација одвијају се на исти начин али с једном разликом да су брже и жустрије него раније.⁴⁴¹

3.2. Улога медијске моралне панике у процесу појачавања девијације

Одвијање појачавања девијације у фазама уз помоћ медијске моралне панике има за последицу етикетирање, стигматизацију и стварање стереотипа криминалаца. Стигматизација и етикетирање представљају последице моралне панике које се морају заједно разматрати. Тешко би се могло замислити одвијање процеса стигматизације без етикетирања и обрнуто. Стварање стереотипа је често повезано с процесима стигматизације и етикетирања, али је могуће и да изостане односно да се развија посебним путем. У свим овим случајевима улога медијског извештавања је веома битна.

3.2.1. Стигматизација и етикетирање

Да би неко дело било „криминално“ (различито од штетног, неморалног, анти-социјалног и сл.) треба да буде означено или етикетирано као такво. То

⁴³⁹ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 70.

⁴⁴⁰ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 53.

⁴⁴¹ Ferrel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 133.

подразумева пре свега инкриминисање таквог дела.⁴⁴² Поред кривичноправног нормирања, потребно је да буде испуњен још један услов како би се такво дело третирао као криминално. Неопходно је да након откривања дело буде означено као криминални акт од стране грађана и/или органа формалне контроле. То подразумева да откривање дела добије своју јавну „потврду“. У том смислу су могућа три сценарија, при чему су два посебно интересантна јер подразумевају медијско учешће. У првој варијанти, захваљујући пре свега одговарајућем медијском извештавању, јавност односно грађани убеђени су у постојање кривичног дела и очекују адекватну реакцију правосудних органа. Међутим, за разлику од њих тужилаштво и/или суд немају такво мишљење па јавно етикетирање не добија званичну потврду. У другом случају, јавно мњење и правосудни органи деле исто мишљење по питању постојања дела што значи да је процес етикетирања успешно завршен. Трећа варијанта односи се на кривична дела која нису медијски интересантна, тако да у случају доношења правноснажне осуђујуће пресуде медији не извештавају о томе.

Стигматизација се надовезује на етикетирање и представља последицу успешно прилепљене етикете. Она представља пропратне ефекте негативног етикетирања. Ти пропратни ефекти се испољавају кроз начин на који означена особа себе доживљава и кроз њену друштвену интеракцију.⁴⁴³

Етикетирање је често селективно, јер неће сви учиниоци кривичних дела бити означени као такви. Нема етикетирања уколико дело никада не буде откривено или ако изостане кривично гоњење. У овом контексту честа појава је егземплярно кажњавање (кажњавање за пример) које је нарочито карактеристично за оне ситуације када има много учињених кривичних дела, па држава није у стању све да открије, процесуира и казни, али у јавности постоји свест о томе да има и много оних који су избегли заслужену казну. У том смислу они који буду ухваћени и кажњени „плаћају цех“ за све друге, па и за то што држава није била у стању да све открије и процесуира.⁴⁴⁴ А они који избегну етикетирање (без обзира на разлог) за јавност су узорни грађани јер изгледа као да се ништа није догодило. У том случају једино савест тих „срећника“ може учинити нешто у процесу

⁴⁴² Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, *op. cit.*, стр. 256.

⁴⁴³ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 162.

⁴⁴⁴ Ћирић Ј., *Егземплярно кажњавање*, *op. cit.*, стр. 29.

заслуженог кажњавања. У том смислу треба навести идеју реинтегративног постиђивања и истоимену теорију чији је творац аустралијски криминолог Џон Брејтвејт (*John Braithwaite*).⁴⁴⁵

Уколико бисмо проблематику селективног етикетирања и кажњавања посматрали кроз призму теорије о реинтегративном постиђивању онда и не би било толико важно што је неко избегао јавно означавање када ће га савест већ „казнити“ ефикасније од било које званичне казне. Остаје проблем оних који нису имали толико среће јер је етикетирање агресиван чин а кажњавање подразумева примену силе и повређивање чиме се још више повећава непријатељство између етикетираних и оних који се налазе на супротној страни.⁴⁴⁶ Указивање на овај негативни аспект јавног етикетирања представља важан допринос ове теорије, а њене поставке би се могле применити и кад је у питању медијско извештавање. Ако је позивање на савест делотворнији механизам кажњавања од кривичног гоњења и кажњавања у кривичном поступку, онда би медији могли да искористе то сазнање извештавајући о појединим случајевима који изазивају велику пажњу јавности.⁴⁴⁷ Медијско позивање на савест потенцијално одговорних требало би да буде одвојено од питања кривичне одговорности, како би остварило своју сврху. Имајући у виду реалност медијског извештавања о криминалитету (и другим друштвено важним темама) постоји оправдана сумња да би се то могло реализовати.

Јавна осуда игра значајну улогу у процесу етикетирања. Осуда се често доноси у виду „церемоније“ у којем се идентитет појединаца званично трансформише. Тако појединци добијају етикету: „ментално болесних“, „силоватеља“ или „злостављача деце“. То етикетирање одвија се у производњи

⁴⁴⁵ За Брејтвејта је постиђивање есенцијални чинилац одговорности лица која крше (кривичне) законе, пошто је савест код већине људи много делотворније средство за контролу недоличног понашања од казне. Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 129 и 130. На тој идеји је развијен концепт ресторативне правде који подразумева довођење у везу учиниоца, оштећеног и чланове уже друштвене заједнице како би се кроз разговор пронашао најбољи могући начин за решавање проблема. Cario R., *La justice restaurative et les victimes*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 355.

⁴⁴⁶ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 163.

⁴⁴⁷ Пример таквог медијског извештавања је позивање на одговорност јавних званичника у случају рушења војног хеликоптера 13. марта 2015. године када је страдало седам особа, укључујући посаду и путнике међу којима је била и беба стара пет дана. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/548475/Otvoreno-pismo-Blica-ministru-Gasicu-i-generalu-Dikovicu-Vreme-je-za-odlazak> (доступно дана: 09.04.2015. године)

сталних записа, попут кривичне пријаве, оптужнице, пресуде или одговарајућих медијских садржаја, тако да се означени појединац ритуално одваја од своје постојеће легитимне позиције у друштву и поставља на друго место изван света који чине добри грађани.

Етикетирање и стигматизација имају тенденцију да из корена промене комплетну личност појединца. Јавно створена слика одређене особе прати је у стопу и одређује не само њен живот већ и однос других људи према њој. Људи реагују на етикету и оно што она представља уместо да обрате пажњу на актуелно понашање означене особе. Доминација етикете доводи и до поновног посматрања и поновне евалуације комплетне прошлости етикетиране особе како би се она уклопила у створену слику о њој чиме се изврће наопачке живот означеног. Тај процес се назива *ретроспективно читање*.⁴⁴⁸ Овај процес подразумева значајну улогу медија који прилагођавају извештавање о етикетираном појединцу, вођени унапред идејом да га у свим могућим аспектима пређашњег живота представе у негативном светлу што би се логично уклопило с успешно залепљеном етикетом. Уобичајени образац медијског извештавања о осумњиченима или окривљенима за неко кривично дело, нарочито кад су тежа дела у питању (убиство, силовање, и сл.), подразумева „копање“ по прошлости тих особа и обавезно проналажење детаља који су још тада несумњиво указивали на то да ће етикетирани постати убица или силоватељ.

На крају би се могло закључити да се етикетирање и стигматизација спроводе хаотично, без неког посебног правила и у зависности од околности конкретног случаја. Претпоставка је да јавност одговара на понашање особе неформално и на неорганизован начин. Ипак, постоје и изузеци од претходно наведеног који се догађају ако је конкретна особа дефинисана као припадник јасно одређене категорије.⁴⁴⁹ У том случају се ради о коришћењу стереотипа криминалаца.

3.2.2. Стварање стереотипа криминалаца

⁴⁴⁸ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 163.

⁴⁴⁹ Wheeler S. и Cottrell L. (са Romasco A.), *Процес етикетирања*, (превод дела: *Juvenile Delinquency Its Prevention and Control*, New York, 1966) in: Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 330.

Истраживање улоге медија у процесу појачавања девијације подразумева и разматрање стереотипа. У студијама медија и културе, стереотипи су најважнији начин представљања друштвених група на основу поновљених елемената, као што су изглед и понашање, због тога што илуструју кључне односе моћи и ставове према категоријама људи у неком посебном друштву у датом времену.⁴⁵⁰

Већина људи заснива своје ставове о многим друштвеним питањима и људима с којима долазе у контакт на основу стереотипа. То је уједно и лакши начин закључивања о људима уместо пажљивог и детаљног промишљања у сваком конкретном случају. Теса Перкинс (*Tessa Perkins*) дефинише стереотип као групни концепт (какав једна друштвена група има о другој) који је заснован на „инфериорном процесу расуђивања“ (процес који је донекле потпуно иррационалан). У том смислу, поставља се питање до које мере друштвене групе свесно усвајају стереотипне ознаке да би себе идентификовале, и до које мере медији управљају овим намерним чином комуникације или га увеличавају.⁴⁵¹

Феномен стереотипа криминалаца подразумева да постоје одређене категорије људи који се због неких својих карактеристика, обично због припадности одређеној друштвеној групи, често препознају као највероватнији извршиоци одређених кривичних дела.⁴⁵² У том смислу под утицајем стереотипа криминалаца могу бити и органи формалне социјалне контроле који услед тога потенцијалне и непознате учиниоце злочина могу тражити међу припадницима тих група.⁴⁵³ Оптерећеност стереотипима може значајно отежати њихов рад и довести у питање легитимност, а некад и легалност предузетих мера и активности.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 184.

⁴⁵¹ Tessa Perkins, *Stereotypes*, 1979, наведено према: Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 184.

⁴⁵² У Америци медији често доводе у везу припадност црној раси с вршењем насилничких кривичних дела. Morigarty L. P., Framing Justice: Media, Bias, and Legal Decisionmaking, *Maryland Law Review*, Vol. 69, 2010, стр. 870 и 871.

⁴⁵³ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 82.

⁴⁵⁴ Проблем стереотипа треба посебно размотрити у контексту изрицања казне затвора, с обзиром да су поједина истраживања показала да постоји веза између припадности одређеним мањинским групама и већих шанси у погледу затварања. Beyens K., La diversité ethnique et le système pénal en Belgique, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 377 и даље. Такође, у литератури се истиче веза која у Сједињеним Америчким Државама постоји између смртне казне и расне припадности, с једне стране, и континуиране медијске пропаганде

Стереотипи су суштински велики проблем савременог друштва, јер у великој мери ограничавају способност здраворазумског промишљања људи. Многим људима су стереотипи природна ствар, будући да су толико укорењени да се не поставља питање другачијег размишљања. У области криминалитета та „природност“ је нарочито опасна, јер погрешни закључци органа гоњења као и неосновани медијски прогон на основу стереотипа може појединце коштати много. Због тога је од виталног значаја да средства представљања, односно масовни медији, која су од суштинске важности за здраву демократију једне земље, у крајњој инстанци леже у рукама јавности, а не у рукама богате и неизабране елите.⁴⁵⁵

расног стереотипа и америчке културе уопште, с друге стране. Levinson J. D., Race, Death and the Complicitous Mind, *DePaul Law Review*, Vol. 58, 2009, стр. 603.

⁴⁵⁵ Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 207.

Глава III

Конкретни облици испољавања моралне панике у вези с насилничким криминалитетом

1. Стереотип крволочног злочинца (*predatory criminal*)

Најчешћи облици испољавања моралне панике су повезани с насилничким криминалитетом, а разлог за то јесте „способност“ те врсте криминалног деловања да изазове велику пажњу јавног мњења.⁴⁵⁶ Ниједан други облик криминалне активности није у толикој мери повезаном с питањем морала и напада на неке од основних вредности сваког модерног друштва.⁴⁵⁷ Сви облици испољавања моралне панике у вези са насиљем и стереотипи који су им својствени имају свој корен у стереотипу крволочног злочинца или предатора при чему такав суперпредаторски дискурс искривљује стварност.⁴⁵⁸

Злочини који доминирају у јавној свести и политичким дебатама, чији су актери предаторски злочинци, нису уобичајени већ најређи. Наша жеља да разумемо и контролишемо ове непредвидиве и неконтролисане злочинце постоји одувек и има одраза у значајном делу класичне литературе. Ипак, модерни масовни медији подигли су спектар предаторског злочинца од безначајног лика до обичног, стално присутног.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ О пренаглашености у медијском извештавању о насиљу у: Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 117.

⁴⁵⁷ Учиниоци насилничких кривичних дела држе нашу пажњу и терају нас да испитујемо сопствени осећај за моралност. Kosloski A., *Violent Offenders*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 16.

⁴⁵⁸ Moriearty P. L., *op. cit.*, стр. 849.

⁴⁵⁹ Surette R., *Predator Criminals as Media Icons*, *op. cit.*, стр. 131 и 132.

Најчешћа слика предаторског злочинца истиче његову различитост у односу на све остале „нормалне“ људе. Његова криминалност произилази из индивидуалних проблема. Своју криминалност он слободно бира при чему га ни на који начин не ограничавају нормална друштвена правила и вредности.⁴⁶⁰ Предатор је увек странац који се појављује изненада да би извршио злочин при чему одабир жртве углавном не подлеже неким посебним критеријумима. Жртве предатора су у већини случајева случајне, беспомоћне и невине особе.⁴⁶¹

Временом се све више истиче њихова окупност и суровост што обичног човека наводи на закључак да су предатори све само не људи. У суштини то су злочинци који имају животињске, ирационалне и урођене предаторске карактеристике који чине насилне, неразумне и сензационалне злочине који се у јавности представљају као доминантан и горући проблем нације у вези с криминалитетом.⁴⁶²

Тако представљен предаторски злочинац доста личи на Ломброзовог рођеног или атавистичког злочинца и у том смислу он је упоређиван с дивљим људима па чак и зверима, јер је сам Ломброзо сматрао да најужаснији злочини имају своје порекло у анималним инстинктима.⁴⁶³ Такође, најчешћи медијски портрет серијских убица приказује их као животињске машине за убијање што их чини сличнијим неким средњовековним чудовиштима него људским преступницима.⁴⁶⁴

Најомиљенији предаторски злочини, судећи према различитим медијским садржајима, јесу серијска убистава и силовања. Пуно криминалистичких филмова и серија обрађује проблематику серијских убица и силоватеља, услед чега гледаоци стичу погрешан утисак како се полицијске активности углавном тичу проналажења таквих предаторских злочинаца. Појавом серијских убистава манипулишу медији и органи правосуђа. У том смислу оно што јавност зна о

⁴⁶⁰ *Ibid.*, стр. 134 и 135.

⁴⁶¹ *Ibid.*, стр. 135.

⁴⁶² Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 60.

⁴⁶³ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op.cit.*, стр. 168.

⁴⁶⁴ Ознака „серијски убица“ подразумева минимум учињена три убиства, период мировања између убистава, одабир жртава, криминална мотивација повезана с перверзним задовољством које није у претежној мери или није уопште рационално, затим *modus operandi* или психолошки односно бихејвиористички „знак“ који је толико типичан да је јединствен и који повезује међусобно два злочина. Montet L., Serial Killers, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 49 и даље.

серијским убиствима засновано је углавном на нетачним информацијама, митовима и сензационализму.⁴⁶⁵ Опседнутост медија серијским убицама нарочито је присутна у САД, где је веза између медија и серијских убица постала толико испреплетана да се почела описивати као „симбиотска“.⁴⁶⁶

Медијско представљање насиља карактерише дволичност: у телевизијским дебатама стручњаци су често позвани да укажу на растући проблем насилништва, да би убрзо након тога били приказивани филмови који као да славе његове најбруталније манифестације. У суштини највише се и приказују филмови чији једини садржај је насиље, а гледалац на телевизији види годишње много више филмова о серијским убиствима, него што их се у истом периоду одигра.⁴⁶⁷ Опседнутост медија предаторским злочинцима и њиховим злочинима доводи до тога да у јавном мњењу преовлађује схватање како се ради о честој појави. Истина је сасвим другачија, јер је учешће таквих злочина у укупној структури криминалитета статистички безначајно. Међутим, медији су успели да од једне ретке појаве у стварном свету, каква је насилни предаторски злочинац, направе уобичајену, стално присутну представу у конструисаној реалности.⁴⁶⁸ То је довело до тога да се људи ипак највише плаше таквих злочинаца и очекују од органа формалне контроле да предузму све што је могуће како би се такви случајеви спречили. Изгледа да се и поменути органи понашају у складу с доминантном медијском сликом, тако да велики део својих ресурса усмеравају за потребе сузбијања ретких предаторских злочина.⁴⁶⁹ Не треба занемарити утицај који криминалистички филмови и серије имају на припаднике тих органа. Многи вероватно себе замишљају у ситуацијама у којима се супростављају таквим предаторским злочинцима и успевају да изађу као победници. Међутим, они би као професионалци највише морали да буду свесни медијске конструкције предаторских злочина и реалности која је другачија.

⁴⁶⁵ Игњатовић Ђ., Серијска убиства, *in: Ревизија за криминологију и кривично право*, бр. 1-2, 2012, стр. 85.

⁴⁶⁶ Fox A. J. and Levin J., *Extreme killing: understanding serial and mass murder*, Los Angeles, 2012, стр. 8.

⁴⁶⁷ Игњатовић Ђ., Серијска убиства, *op. cit.*, стр. 101.

⁴⁶⁸ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 60.

⁴⁶⁹ „Икона“ предаторског криминалца довела је до тога да јавност има одређена очекивања од органа гоњења која се тичу сталне и појачане будности у вези с тим а истовремено тражећи да се занемаре друга кривична дела и други криминалци. Surette R., *The Media, the Public, the Criminal Justice Policy*, *op. cit.*, стр. 39.

Предаторски злочини се углавном представљају као резултат индивидуалне патологије предатора, а занемарују се у потпуности социјални, економски или политички чиниоци који су могли да имају утицај. У том смислу, конструисана медијска слика представља предаторе као резултат бизарних околности и индивидуалних дефеката, непоправљиво одвојене од друштва и вођене ванземаљским потребама.⁴⁷⁰ Такво дистанцирање од могућих социјалних чинилаца као потенцијалних узрочника предаторских злочина одговара званичним институцијама у једној држави, јер то значи да немају никакву одговорност за такве „индивидуалне“ поступке.

Једно од честих и омиљених медијских конструкција у вези с предаторима је истицање њихове наводне психичке абнормалности. Предатори се углавном називају психопатама иако већина њих није ни близу било какве психијатријске дијагнозе.⁴⁷¹ Таква конструкција се сасвим логично уклапа у створену медијску слику предатора која истиче њихову различитост у односу на остале људе. Чини се да јавност не може да прихвати било какво друго објашњење тих злочина што онда отвара полемику у вези с неопходношћу благовременог препознавања „абнормалности“ предатора. Погрешно поистовећивање предатора с психијатријским болесницима доноси неприлике овим другима, јер их тако стигматизирани већина доживљава као темпиране бомбе које сваког момента могу да експлодирају и изврше предаторски злочин.

2. Морална паника због насиља у породици

Концепт друштва ризика има значајну примену у анализи моралне панике у вези с породицом уопште а нарочито у контексту разматрања насиља у породици. Политичари и медијски коментатори често стварају спиралу значења у оквиру моралних дискурса повезаних с догађајима или тенденцијама које се узимају као примери неморала и насиља, а чији узрок је распад породице.⁴⁷²

⁴⁷⁰ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 63.

⁴⁷¹ Поједини, ретки случајеви повезаности менталних болести и тешких злочина доприносе ширењу предрасуда и стварању општег утиска да су такве особе веома опасне. Abondo M. et Le Gueut M., *Maladie mentale et crime*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 469 и даље.

⁴⁷² Томпсон К., *op. cit.*, стр. 99.

Нефункционалне породице се често окривљују за одступајућа понашања њених чланова, нарочито ако су деца актери тих понашања. Многобројна медијска истраживања спроводе се с намером да се по сваку цену пронађе веза између насилничког понашања деце и младих и одсуства родитељске бриге унутар породице. Та истраживања представљају обично само мали део много веће медијске кампање која се води с циљем сензационалистичког приказивања савремених породичних односа а све у циљу привлачења пажње.⁴⁷³

У литератури се могу пронаћи различити ставови по питању моралне панике у вези с насиљем у породици. Поједини аутори истичу да се медији ретко баве уобичајеним случајевима насиља у породици (лакшим облицима који су пре свега усмерени на жене и децу). С друге стране, указује се на велику заинтересованост медија када су у питању најтежи облици насиља у породици који за последицу имају смрт или тешко повређивање члана породице, убиство и самоубиство супружника (садашњих и бивших), као и за случајеве када су актери славне личности.⁴⁷⁴

Медијима одговарају моралне панике, јер уз помоћ њих одржавају потребан рејтинг. У Великој Британији дневни лист *Daily Mail* љутито је реаговао на помен било каквог истраживања које би могло да ослаби моралну панику због пропадања и расула породице. Наводни пораст сексуалног злостављања у оквиру породице током осамдесетих и деведесетих година прошлог века, изазвао је моралну панику која траје до данас.⁴⁷⁵

Код нас се ситуација у том погледу донекле разликује. Анализа извештавања медија о насиљу у породици показује одређене специфичности. Пре свега треба напоменути да је насиље у породици релативно ново кривично дело у кривичном законодавству Републике Србије јер је по први пут уведено марта

⁴⁷³ У литератури се могу пронаћи примери медијских кампања у Великој Британији који означавају појаву моралне панике настале услед слома породице као узрока вишеструких неприлика, укључујући и насиље. Прва кампања тиче се „социјалних мањина“ и покренута је у *The Sunday Times*-у 1989. године. Другу је покренуо *Daily Mail* против Закона о породичним домовима и насиљу у кругу породице, 1995. године. *Ibid.*, стр. 101 и даље.

⁴⁷⁴ Boyle K., *op.cit.*, стр. 85.

⁴⁷⁵ Пример за то су новински чланци који су подржавали идеју о распрострањеном злостављању деце, при чему је као симбол проблема истакнут инцестуозни отац који је био заштићен од могуће казне због скептичности „патријархалних“ полицијских служби, медија и политичара који су одбијали да верују сведочењима деце. Видети више у: Томпсон К., *op.cit.* стр. 120 и 121.

2002. године изменама⁴⁷⁶ тадашњег КЗ-а⁴⁷⁷ (чл. 118а). Кривичним делом насиље у породици штите се породица и породични односи и оно има неколико облика.⁴⁷⁸ Увођење ове инкриминације представља допринос представница феминистичког покрета.⁴⁷⁹

Без обзира на различите законодавне могућности које су раније стајале на располагању органима гоњења, неспоран је значај инкриминисања насиља у породици. Овај феномен је тако постао видљивији јер је област брака и породичних односа одувек третирана као претежно приватна сфера појединаца у коју се ретко интервенисало, па су тако и случајеви насилничког понашања у оквиру ње били табу тема. О томе се није много ни говорило и углавном је остављано њеним актерима, насилнику и жртви, да сами „реше“ своје проблеме. Осим промена набоље, инкриминисање насиља у породици и подизање свести у јавности о важности решавања овог проблема донели су и неке негативне појаве.

Након потпуне тишине у погледу приче о насиљу у породици, у нашој земљи је пре петнаестак година започео период интезивног и сталног бављења овом темом. Изношење података о размерама и карактеристикама насиља у породици требало је да подигне свест читавог друштва, како органа задужених за сузбијање криминалитета, тако и обичних грађана. Међутим, извештавање о насиљу у породици је у једном тренутку постало пренаглашено. Јавност је почела да стиче утисак да је насиље у породици релативно нов феномен односно да раније није постојао или да је био присутан у много мањој мери. Протеком времена је обична забринутост прерасла у моралну панику са свим својим последицама које из тога произилазе.

Сензационалистичко извештавање о најтежим облицима насиља у породици створило је искривљену слику проблема. То је постигнуто стављањем

⁴⁷⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије („Службени гласник РС“, број 10/02).

⁴⁷⁷ Кривични закон Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 26/77, 28/77 – испр., 43/77 – испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС“, бр. 16/90, 26/91 – одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 – одлука УС РС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/992, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 – испр., 80/02 др. закон, 39/03 и 67/03).

⁴⁷⁸ Стојановић З. и Делић Н., *Кривично право – посебни део*, Београд, 2013, стр. 108 и даље.

⁴⁷⁹ У Србији је увођење кривичног дела насиље у породици заслуга деценијске активности свеукупног женског покрета Србије. Константиновић Вилић С. и Петрушић Н., *Извод из студије-Кривично дело насиља у породици - правна пракса у Републици Србији*, Београд, 2005. <http://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/studija-beograd.pdf> (доступно дана 05.05.2015. године).

таквих вести на насловне новинске стране и посвећивањем великог простора тим случајевима, а неретко је праћено и одговарајућим визуелним садржајима који су додатно доприносили уверљивости.⁴⁸⁰ На тај начин су релативно ретки случајеви насиља у породици представљени обичним људима као уобичајена појава која сваким даном постаје све израженија.

2.1. Стереотип мушкарца насилника

Погрешно је насиље у породици сматрати само обликом насиља над женама, што се иначе може уочити у радовима многих аутора. Неспорно је да су мушкарци у већини случајева насилници што потврђују и званични статистички подаци. Међутим, стварање стереотипа мушкарца насилника може да доведе до низа негативних последица.

Један од могућих проблема је аутоматско сваљивање кривице на мушкарца чим се дође до сазнања да се догодило неко насиље у породици. У таквим ситуацијама медији обично поjure да доделе улоге насилника и жртве по унапред установљеном образцу не чекајући званичне информације од надлежних органа, пре свега полиције. Уколико се догоди грешка у медијском извештају о конкретном догађају, никаква каснија интервенција и другачије извештавање истог медија неће моћи у потпуности да избрише негативну слику која је створена о првобитно означеном „насилнику“.

Велики проблем представља и стереотипно размишљање органа формалне контроле који приликом расветљавања случајева насиља у породици потенцијалне насилнике по правилу траже међу мушкарцима. Такво размишљање је одраз генералног става јавности по питању проблема насиља у породици које се одржава непромењеном медијском сликом. У складу с тим треба истаћи још један аспект проблема стереотипног представљања мушкарца као насилника који се огледа у томе да се не верује мушкарцима када се осмеле да пријаве насиље у породици у којем су они жртве. Мушкарци неретко доживе да у таквој ситуацији буду исмејани, а може се догодити и да буду ухапшени уместо заштићени. Због

⁴⁸⁰ Лакши облици насиља у породици интересантни су медијима само ако су актери познате личности или имају висок друштвени положај. Voyle K., *op. cit.*, стр. 86.

свега наведеног многи мушкарци не пријављују насиље у породици, а последица тога је велика тамна бројка насиља у породици у којем су мушкарци жртве.⁴⁸¹

С обзиром на то да улога насилника не припада ексклузивно мушкарцима, поставља се питање медијског представљања жена као учинилаца насиља у породици. Полазна премиса је да се у складу с доминантним дискурсом мушки и женски криминалитет објашњавају на различите начине. Уобичајене претпоставке о родним улогама и „пожељном“ понашању жена и мушкараца се испољавају у начину на који медији извештавају о криминалитету и криминалцима као и стереотипном представљању жена.⁴⁸² Женско насиље над мушкарцима медији углавном занемарују што може у јавности да створи утисак да ту нема никаквог проблема.⁴⁸³

Научно бављење проблематиком насиља у породици обилује радовима који потенцирају искључиво насиље мушкараца над женама и децом, док се осуђује сваки покушај скретања пажње на феномен мушке виктимизације у оквиру породице. Један од ретких примера бављења проблемом женског насиља над мушким партнерима представљају радови Мари Штрауса (*Murray Straus*). Он је био један од зачетника истраживања о насиљу у породици уопште, јер је међу првима указивао на стварне размере тог феномена. Штраус је сматрао да медији не успевају да извештавају ефикасно о размерама и озбиљности женског насиља у контексту партнерских односа. Мушко насиље над женама ствара огромно интересовање штампе и јавности, док породично насиље жена има очигледно мали утицај.⁴⁸⁴ Штраус је уочио да је почетком 70-их година прошлог века дошло до наглог пораста интересовања за феномен насиља у породици у Америци што је резултирало спровођењем различитих истраживања с циљем да се потврде полазне претпоставке о мушком насиљу и његовом сталном порасту, уз незаобилазну помоћ медија.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ Иако нека новија истраживања показују да мушкарци чине око 8% виктимизоване популације, ова категорија жртава није у науци завредила ни део пажње која се поклања мањинским групама чији проценат у популацији се креће око наведеног броја. Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 115.

⁴⁸² Howitt D., *op. cit.*, стр. 125.

⁴⁸³ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 77 и 78.

⁴⁸⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 126.

⁴⁸⁵ Strauss A. M., Sociological Research and Social Policy: The Case of Family Violence, *Sociological Forum*, Vol. 7, No. 2, 1992, стр. 211. <http://gauss.unh.edu/~mas2/F33.pdf> (доступно дана 13.05.2015).

2.2. Стереотип жртве насиља у породици

Жене и деца су несумњиво у највећем броју случајева жртве насиља у породици и у том смислу треба истаћи позитивни аспект јавног указивања на овај проблем. Од кад су медији почели интезивно да се баве овом проблематиком, многи непознати случајеви насиља у породици су откривени. Неки од њих су подразумевали дугогодишње насиље које се испољавало на различите начине. Међутим, поред позитивног учинка појачане медијске заинтересованости за случајеве насиља над женама и децом, неминовно су уследила и претеривања што се одразило и на разумевање ове проблематике од стране јавности.⁴⁸⁶

Фокусираност медија само на најтеже облике насиља над женама и децом највише је допринела стварању моралне панике. Поред свих облика у којима се може испољити насиље у породици (психичко, физичко, сексуално), највише се извештава о сексуалном насиљу. Већина људи има релативно нормалне породичне односе и не могу да замисле да се овакве страшне ствари догађају. Међутим, континуираним праћењем медијских садржаја који се баве насиљем у породици почињу да размишљају о свему томе као појави која дефинитивно постоји и чије се размере сваким даном повећавају.

Морална паника у вези с насиљем у породици подразумева и пренаглашено медијско извештавање о размерама свеукупног злостављања деце у оквиру породице. Повод за такво извештавање обично су јавно представљени резултати истраживања различитих организација из невладиног сектора, иако се у неким случајевима помињу и подаци званичних органа задужених за праћење стања у породицама. У вези с оваквим медијским извештавањем постоји неколико проблема. Оно што је превасходно спорно односи се на веродостојност изнетих података. Често се паушално износе подаци што је у најмању руку неозбиљно и наноси велику штету имиџу породице у јавности односно слаби и положај родитеља који су одговорни за своју децу.

⁴⁸⁶ Стереотипно представљање жртва насиља у породици нарочито је изражено у неким срединама. Тако је у Америци доминантан дискурс о белим женама жртвама насиља у породици, обично припадницама средњег или вишег слоја а занемарују се остале женске жртве. Насупрот томе, већу шансу да буду ухапшени због насиља у породици имају мушкарци припадници мањинских група што је својеврсни парадокс. Gruber A., *The Feminist War on Crime*, *Iowa Law Review*, 2007, стр. 797 и 798.

Континуирано објављивање таквих текстова чини дискурс о угрожености деце у примарним породицама, а у његовом настанку главну улогу имају одређене интересне групе које на тај начин остварују своје циљеве. Доминација таквог дискурса довела је до израде Преднацрта грађанског законика који садржи одредбу којом се родитељу забрањује свако телесно кажњавање детета, чак и у процесу васпитања што је довело до бурне реакције дела стручне јавности.⁴⁸⁷

Треба се осврнути на још један аспект медијског извештавања о деци жртвама насиља у породици када је насилник особа мушког пола. У таквим случајевима поставља се питање улоге мајке у читавом догађају. Жене се у том контексту обично представљају као пасивне, немоћне особе које су неретко и саме жртве. Медијски наслови и текстови тек узгред помињу одговорност мајке чак и када је вероватно да она постоји.

У литератури је изнет став да медији немају једнак однос према свим случајевима дечје виктимизације у оквиру породице будући да су одређена деца „идеалније“ жртве него друга.⁴⁸⁸ Медији неће третирати на исти начин случај злостављања ромског детета из картон насеља и случај злостављања белог детета које живи у урбаној средини у просечним условима. Јавност ће без претераног узбуђења прокоментарисати први случај, сматрајући да то није ништа неочекивано. У другом случају очекивана реакција је знатно другачија јер су околности ближе већини људи. Сама помисао на „близину“ дешавања изазива код људи истовремено страх и заинтересованост, а медији поново препознају тај битан моменат за успех неке приче и непогрешиво инсистирају на томе докле год има новог и занимљивог материјала и док постоји та заинтересованост.

⁴⁸⁷ Психотерапеут Зоран Миливојевић сматра да је на тај начин неоправдано изједначена телесна казна са злостављањем деце и насиљем. Уколико се родитељима забрани телесно кажњавање властите деце доћи ће до анархије у породицама, до даљег слабљења моћи родитеља, а раста моћи детета. На тај начин ће се повећати „нова патологија“ до које доводи „ново васпитање“ у смислу размажене и презаштићене деце која имају проблема да одрасту у функционалне одрасле особе. <http://srbin.info/2014/12/22/prva-i-druga-srbija-u-ratu-ko-razara-srpsku-porodicu/> (доступно дана: 08.05.2015).

Ово питање је регулисано у многим међународним конвенцијама, између осталог и у Европској конвенцији о људским правима па у том смислу постоји и одговарајућа пракса Европског суда за људска права. Видети о томе у: Herzog-Evans M., Corporal punishment against children: legal aspects, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 392 и даље. О историјском аспекту забране телесног кажњавања деце и разлозима за њено увођење у: Manuel O., Abolitionist countries, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen Vol. 1, 2010, стр. 413 и даље.

⁴⁸⁸ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 94.

Кад је у питању стереотипно представљање жена жртава насиља у породици, посебно треба размотрити случајеве жена које су убиле или повредиле на други начин мушкарце који су злостављали њих и/или њихову децу. У јавности ће те жене слично као и оне које су жртве убиства, силовања или насиља у породици, неретко бити благонаклоно третиране под условом да на одговарајући начин заузимају (или би могле да заузимају) своје уобичајено женско место.⁴⁸⁹ Оне ће бити сматране као жртве у случајевима када се јавност убеди у постојање „синдрома злостављане жене“ који служи као оправдање за извршено убиство или nanoшење тешких повреда мушкарцу злостављачу.

Жене које се не уклапају у овај стереотип ће, без обзира на чињенично стање имати гори јавни третман него мушкарци извршиоци поменутих кривичних дела. Оне представљају персонификацију „лоших супруга“ без обзира на евентуалну провокацију која је довела до вршења злочина. С обзиром да су насиље и агресија саставни део концепта мушкости насилна жена је двоструко крива будући да је повредила норме кривичног права и норме пола. Због тога није реткост да се злочини жена доживљавају као бруталнији у односу на исте злочине мушкараца.⁴⁹⁰

У литератури је изражен став и о постојању феномена „злостављаног мужа“ што је изазвало бурну реакцију доминантне струје. Та идеја је извргнута руглу, оспорена је и омаловажавана. Интересовање за феномен „злостављаног мужа“ је започело након објављивања чланка Сузан Штајнмец (*Suzanne Steinmetz*) под називом *The Battered Husband Syndrome*⁴⁹¹ у којем се кренуло од идентичне полазне тачке, као и кад се ради о „злостављаној жени“. Међутим, за разлику од концепта „злостављане жене“ идеја о злостављаном мушкарцу није много заживела. Разлоге за то треба тражити у недостатку јавне подршке тој идеји, што подразумева и улогу медија у томе, као и снажном противљењу женског покрета

⁴⁸⁹ Boyle K., *op. cit.*, стр. 103.

⁴⁹⁰ *Ibid.*, стр. 96-98. О искривљеној перцепцији жена које предузимају екстремно насиље у смислу да се представљају као више зле него мушкарци убице у: Walklate S., *Criminology and Feminism*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 85.

⁴⁹¹ Steinmetz K.S., *The Battered Husband Syndrome*, *Victimology: An International Journal*, Volume 2, 1977-78, No. 3-4, pp. 499 и даље. http://www.papa-help.ch/downloads/Steinmetz_The_Battered_Husband_Syndrome.pdf (доступно дана: 13.05.2015)

који је сматрао да би промоција таквог приступа скренула пажњу и финансијска средства са жена које су „праве“ жртве насиља у породици.⁴⁹²

Стиче се утисак да се научно бављење проблематиком насиља у породици и положајем свих чланова породице у том смислу, своди на супростављање крајњих теоријских полазишта - феминистичког и антифеминистичког. Чињеница је и да постоје мушкарци који доживе насиље у породици које може бити дубоко забрињавајуће и потенцијално поражавајуће. У теорији ипак преовлађује став да се женска виктимизација код куће понавља више пута, дуже одржава, озбиљнија је, страшнија и више узнемирава а такође и да је разнолика за разлику од мушке. Истиче се и да се она обично одиграва у контексту који подразумева мушко насиље као рутину.⁴⁹³ Међутим, чини се да је за будућност породице и брака као институција, посебно опасан став који те сфере представља као подручја у којима се испољава насиље, сексуална злоупотреба и убиство.⁴⁹⁴ На тај начин се наука уместо да се бори против предрасуда и стереотипа, користи за њихово појачавање. Није добро посматрати традиционалну породицу и традиционалне родне улоге на искључив начин као нешто што је *a priori* негативно. Исто тако не постоје гаранције да ће живот људи у модерним заједницама и промењене родне улоге донети увек само нешто позитивно. Објективност и умереност је кључ за исправно сагледавање сваког проблема.

3. Морална паника у вези са силовањем

Силовање је најтеже кривично дело против полне слободе појединаца без обзира на пол. Границе кривичноправне заштите код нас у овој области шириле су се последњих тринаест година обухватајући тако и облике који раније нису били санкционисани, а између осталог и силовање у браку и силовање мушкараца.⁴⁹⁵ Силовање жене с којој учинилац живи у брачној заједници

⁴⁹² Howitt D., *op. cit.*, стр. 127.

⁴⁹³ Wykes M., and Welsh K., *op. cit.*, стр. 47.

⁴⁹⁴ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 121.

⁴⁹⁵ Велику заслугу за промене у сфери регулација силовања у многим државама имају феминисткиње које су нарочито допринеле скретању пажње на проблем силовања жена у браку. Soothill K., Walby S. and Bagguley P., Judges, the Media, and Rape, *Journal of Law and Society*, 1990, стр. 211.

предвиђено је први пут 2002. године Законом о изменама и допунама⁴⁹⁶ тадашњег КЗ-а.⁴⁹⁷ Највећи помак у том погледу догодио се ступањем на снагу важећег КЗ-а⁴⁹⁸ који је највише проширио кривично дело силовање предвиђајући да и извршилац и пасивни субјект могу бити лица оба пола, а радња извршења осим обљубе обухвата и с њом изједначен чин, што представља радњу некадашњег кривичног дела противприродни блуд.⁴⁹⁹

Медијска слика силовања је конструкција настала на многобројним митовима и заблудама. За многе људе, као и медије, силовање је највише повезано с потребом задовољења сексуалне потребе особе која тај акт предузима.⁵⁰⁰ Иако се подразумева да то задовољење садржи и испољавање агресије, акценат се ипак ставља на сексуалну равн, чиме се силовању одузима много од озбиљности која је повезана с њим. Наиме, суштина силовања није сексуално задовољење агресивним путем, већ испољавање агресије сексуалним путем. Многи истраживачи тврде да силоватељ и није мотивисан за секс, већ да демонстрира бес и мржњу тако да је његов циљ контрола, деградација и понижење жртве.⁵⁰¹

Митови о силовању су веровања која погодују његовом вршењу и често су део медијске слике силовања, а нарочито оне која је заступљена у телевизијским драмама. У том смислу је један од најчешћих митова да су жртве силовања у најмању руку делимично одговорне за своју виктимизацију.⁵⁰² Медијско извештавање о силовању је обично сет менталних и вербалних клишеа, при чему се приказивање злочина врши на унапред одређен начин без обзира на посебност конкретног случаја или је чак у супротности с уверењима новинара који о томе извештава. То се чини кроз избор одговарајућег речника и материјала који ће бити

⁴⁹⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије („Службени гласник РС“, број 10/02).

⁴⁹⁷ Кривични закон Републике Србије („Службени гласник СРС“, бр. 26/77, 28/77 – испр., 43/77 – испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС“, бр. 16/90, 26/91 – одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 – одлука УС РС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/992, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 – испр., 80/02 др. закон, 39/03 и 67/03).

⁴⁹⁸ Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14).

⁴⁹⁹ Стојановић З. и Делић Н., *op. cit.*, стр. 74.

⁵⁰⁰ Howitt D., *op. cit.*, стр. 91.

⁵⁰¹ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 113.

⁵⁰² Howitt D., *op. cit.*, стр. 95.

искоришћени за прављење вести, а све то је углавном резултат несвесних процеса.⁵⁰³

Жртве силовања (овде се пре свега мисли на жене) се углавном стереотипно представљају подвођењем под један или више од три основна типа: (1) хистерична жена; (2) промискуитетна прљава жена; или (3) манипулативна жена.⁵⁰⁴ Сврставање жртава у неку од те три групе има за циљ да образложи тврдње да се ради о лажним оптужбама на рачун мушкараца. Уколико неку жену није могуће сврстати ни у једну групу, тада се силовање објашњава сексуалном наивношћу конкретне жене која је можда ненамерно охрабрила учиниоца да је силује. Такође, различити делови у новинама користе се за извештавање о осуђујућим пресудама за силовање у односу на ослобађајуће пресуде. Ослобађајуће пресуде имају већу вредност, обично се нађу на насловној страни, за разлику од осуђујуће пресуде која добије место негде у средини новина. Ипак, постоји и изузетак. Осуде које се односе на мушкараце који испуњавају стереотип силоватеља (психопата и странац) наћи ће се по правилу на насловној страни.

Морална паника у вези са силовањем јавља се периодично, обично подстакнута неким актуелним догађајем који изазива велику пажњу јавности. Медији у највећој мери генеришу страх од силовања и других врста сексуалних деликата захваљујући искривљеној перцепцији потенцијалних силоватеља и претераним потенцирањем ризика од виктимизације. Медији су генерално опседнути концептом „опасних странаца“ чиме се стиче погрешан утисак да је јавна сфера несигурна, за разлику од приватне, што утиче на доношење владиних одлука у погледу распоређивања новчаних средстава за увођење веома видљивих превентивних мера (као што је улично осветљење или камере).⁵⁰⁵

⁵⁰³ Benedict H., *Virgin or Vamp: How the Press Covers Sex Crimes*, New York, 1992, стр. 266, наведено према: Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op.cit.*, стр. 29.

⁵⁰⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 122 и 123.

⁵⁰⁵ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 49. Такође, масовно увођење видљивих превентивних мера поставља питање границе дозвољеног задирања у права и слободе грађана. Противници такве праксе истичу да се тако повређује право на приватност и анонимност док с друге стране постоји став да је масовно посматрање неопходно у циљу превенције криминалитета и хватања учинилаца кривичних дела. Capers B., *Crime, Surveillance, and Communities*, in: *Fordham Urb. L.J.*, Vol. XV, 2013, стр. 960. У литератури се могу пронаћи и анализе ефикасности поменутих превентивних мера (камера, улично осветљења и сл.). Perry E. A., *Scientific Research in Criminology*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 288-290.

Медијски „популарни“ случајеви силовања требало би да задовоље неки од следећих критеријума: напад странца, међуетнички или међурасни напад, сексуално убиство, серијско силовање, напади на децу, напади на старије особе, институционално злостављање (нпр. у оквиру домова за негу), напади који резултирају спровођењем кривичног поступка, напади који имају за последицу озбиљну физичку повреду, случајеви у којима је пристанак оспорен или случајеви који се односе на славне или особе које имају висок друштвени статус.⁵⁰⁶

Медијски интересантни случајеви силовања који активирају уснулу моралну панику често подстакну многобројне јавне расправе на тему ефикаснијег сузбијање те појаве. Имајући у виду нашу реалност, те расправе обично иду у правцу промовисања агресивнијих начина решавања проблема, попут хемијске кастрације. Заговорници увођења таквих мера очекивано имају и своје противнике, при чему и једни и други своје јавне наступе користе, између осталог, за промовисање идеологије коју заступају. Сучељавање различитих идеолошких приступа може понекад бити подстакнуто актуелним судским процесом који изазива велику пажњу јавности. Таква суђења представљају својеврсну арену у којој слабија страна (политички пре свега) покреће питања која, у „нормалним“ околностима не би завредила пажњу јавности.⁵⁰⁷ Медији обично реагују на таква искакања, јер она уносе динамику у извештавање о конкретном случају а то додатно обезбеђује простор слабијој страни да искаже свој став.⁵⁰⁸

Осим силовања жена од стране мушкараца, што је уједно и традиционални и најчешћи облик овог кривичног дела, медији скоро и да не обраћају пажњу на остале облике силовања. Такође, примећује се да се у медијима олако износи тврдња да је сексуално и свако друго насиље над мушкарцима много мањег значаја од оног које се врши над женама. То додатно утиче на мушкарце да не пријављују сопствену виктимизацију, а последица је велика тамна бројка у овој сфери.

⁵⁰⁶ Boyle K., *op. cit.*, стр. 68 и 69.

⁵⁰⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 123.

⁵⁰⁸ У литератури постоји став да одговарајућа медијска пажња у вези са силовањем не мора да доведе до исте такве реакције јавности која би резултирала моралном паником и последично неком реформом у области кривичног законодавства. Burchfield K., Sample L. L. And Lytle R., Public Interest in Sex Offenders: A Perpetual Panic?, in: *Criminology, Criminal Justice Law, & Society*, Volume 15, Issue 3, 2014, стр. 98.

3.1. Стереотип силоватеља

Многобројна истраживања показала су значајан раскорак између медијске конструкције типичног силоватеља и реалности која се може утврдити увидом у статистичке податке званичних органа. Медији често указују на опасност која прети од неизмерно проблематичних особа и патолошких појединаца: праве се инсинуације да силовања чине ментално болесне или бизарне индивидуе, на пример.⁵⁰⁹ Мит о силоватељу као ненормалној особи може се пронаћи и у изјавама представника власти чиме се остварује вероватно кључан допринос у настанку моралне панике.⁵¹⁰ У том смислу често се користи термин *психопата* како би се јавности представио типични силоватељ. Међутим, дијагнозу болести када су силоватељи у питању постављају лекари одговарајуће специјалности (углавном психијатри).⁵¹¹ Чињеница је да лекари код малог броја силоватеља утврде ненормалност која је могла да утиче на вршење дела али тај лако проверљив и доступан податак медији стално игноришу када извештавају о случајевима силовања.⁵¹²

Медији често користе конструкције као што су: сексуална звер, сексуални ђаво или сексуално чудовиште.⁵¹³ Такво стереотипно представљање силоватеља као ненормалне особе изгледа као тврдња да он припада друштвено изолованој групи која се психолошки разликује од других мушкараца.⁵¹⁴ Сексуална звер је особа која је неопозиво „другачија“, различита од нас „нормалних“, а уколико се утврди да припада некој мањинској етничкој групи онда се та околност посебно наглашава.⁵¹⁵ Тако се заокружује стереотип силоватеља који је истовремено странац, ненормалан и припадник неке мањинске групе. У Америци ће „на удару“

⁵⁰⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 121.

⁵¹⁰ Burchfield K., Sample L. L. and Lytle R., *op. cit.*, стр. 109.

⁵¹¹ О повезаности сексуалних кривичних дела и менталних и сексуалних поремећаја у: Koenraadt F., The Relative Position of Crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 104 и 105.

⁵¹² Кроз истраживања је потврђено да сексуални делинквенти и не представљају неку јасно издвојену групу у односу на осталу популацију, као и да су тежи психички поремећаји међу њима релативно ретки. Стојановић З. и Делић Н., *op. cit.*, стр. 73.

⁵¹³ Howitt D., *op. cit.*, стр. 94.

⁵¹⁴ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op.cit.*, стр. 113.

⁵¹⁵ Boyle K., *op. cit.*, стр. 69.

органа формалне контроле бити црнци и хиспаноамериканци,⁵¹⁶ док су код нас у сличном положају нпр. припадници ромске популације.

Имајући у виду да постоји велика тамна бројка у погледу силовања која се догоде у партнерским односима (брачним и ванбрачним), као и у другим случајевима где жртва познаје учиниоца, може се закључити да су размере погрешног медијског представљања силовања још веће. Медији третирају потпуно другачије случајеве силовања које су учинили мушкарци које су жртве познавале, а један од разлога је што постоји велика вероватноћа да ће наводи кривичне оптужбе бити оспорени на суду. Ови случајеви се често реконструишу од стране одбране и медија као добровољни секс од којег су потом жене одустале.⁵¹⁷ Оптужени се представљају као „нормални“ мушкарци, збуњени губитници у сексуалном рату, дезоријентисани због промена у полним улогама и друштвеним очекивањима. Силовање у браку, силовање на „састанку“ и сексуално узнемиравање популарно се објашњавају као пропуст у комуникацији између мушкарца и жене, а то значи да би оба пола требало да преузму заједничку одговорност за решавање те конфузије.⁵¹⁸ Неке феминисткиње сматрају да је термин силовање на „састанку“ медијска конструкција настала како би се суптилно довело у питање учињено силовање чиме се олакшава представљање жена као сексуалних објеката.⁵¹⁹

Медијима је посебно интересантна комбинација секса и насиља која постоји у случајевима сексуално мотивисаних убистава. Иако су таква дела веома

⁵¹⁶ Стереотипно представљање црнаца у контексту силовања подразумева укључивање додатних „показатеља“, као што је слушање реп музике. Evans C. J., *A Criminal Justice System Without Justice: The News Media, Sports Media, & Rap's Influence on Racial Crime Disparities, Race & Social Justice Law Review*, University of Miami, 2015, стр. 133-135. Међутим, постоје и другачији примери. Тако се у Америци, супротно установљеном стереотипу, догодио случај неоснованих оптужби за силовање који је подразумевао замењене улоге у расном контексту. То је познати случај *Duke*. О медијском извештавању у том случају у: Subotnik D., *The Duke Rape Case Five Years Later: Lessons for the Academy, the Media, and the Criminal Justice System*, *Akron Law Review*, Vol. 45, 2012, стр. 883 и даље. О стереотипном понашању припадника органа формалне социјалне контроле у Сједињеним Америчким Државама, нарочито судија, у расном контексту (прим. силовања од стране малолетника) у: Fortunato S. J., *Judges, Racism, and the Problem of Actual Innocence*, *Maine Law Review*, Vol. 57, No. 2, 2005, стр. 488 и 489.

⁵¹⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 94.

⁵¹⁸ Boyle K., *op. cit.*, стр. 74. Еволуција у разумевању силовања се догодила на западу током 80-их година прошлог века када се почело говорити и о тим другим, мање популарним, случајевима силовања, попут силовања у браку. Suran E., *Title XI and Social Media: Going Beyond the Law*, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 21, 2014, стр. 277.

⁵¹⁹ Boyle K., *op. cit.*, стр. 81.

ретка, то не спречава медије да им посвете значајан део простора.⁵²⁰ Повезивањем секса и насиља добија се моћна комбинација која медијима служи за илустрацију величине ризика који прети женама. У том смислу, главни пример вредне вести је фигура компулсивног мушког усамљеног ловца који вођен сексуалном жељом проналази свој излаз у убиству невине жртве.⁵²¹

3.2. Стереотип жене жртве силовања

Различити чиниоци утичу на погрешну представу о женама жртвама силовања. Један од проблема је различито представљање жена жртава силовања према томе чиме се баве и/или какав им је углед. Представа о женским жртвама је функција изворне мушке доминације која дели жене на девице и курве или добре и лоше девојке односно категорије које су засноване на културним стереотипима, митовима и претпоставкама о исправној женској улози.⁵²² То нарочито долази до изражаја када су жртве силовања проститутке којима се често негира право да буду жртве у складу с концептом доприноса жртве извршењу дела. Чак и кад су „обичне“ жене жртве силовања, постоји тенденција да буду еротизоване.⁵²³ Одбрана окривљеног за силовање потрудиће се да пронађе макар и мали детаљ који указује на „неприхватљиво“ понашање жртве за који се потом и медији заинтересују. То може да буде нешто везано за изглед жртве (нпр. ношење мини сукње или нападна шминка) или нека „мрља“ из прошлости. Све то свакако није релевантно у конкретном случају, али је ефикасно јер скреће пажњу с окривљеног на жртву која се на тај начин приморава да оправдава своје „неприхватљиво“ понашање.

Доминантан дискурс о силовању дакле гласи да само наивне и/или невинне жртве могу бити жртве силовања.⁵²⁴ У поротном систему суђења то је израженије,

⁵²⁰ Иако су ретка, сексуална убиства изазивају велики страх због тога што су очигледно насумична и ничим изазвана. Koenraadt F., *Sexual Homicide*, in: Herzog-Evans, M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 117.

⁵²¹ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 48.

⁵²² Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 106 и 107.

⁵²³ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 48.

⁵²⁴ Жртве које се не уклапају у поменути стереотип сматрају се одговорним за своју виктимизацију док се истовремено умањује или ублажава одговорност учиниоца. Dowler K., Fleming T. et Muzzati

јер се од пороте тражи да одлучи, не да ли је жена била силована, већ да ли треба да буде законски заштићена односно да ли се ради о жени која има „потенцијал да буде силована“.⁵²⁵ Такав однос према жртвама силовања доводи до појаве секундарне виктимизације која подразумева поновно проживљавање сопствене виктимизације која настаје пре свега у контексту испитивања које се предузима у кривичном поступку. Такав однос правосуђа према жртвама силовања утиче и на медијско бављење жртвом. Уколико се медији приклоне поменутом третирању жртве, даће значајан допринос појави секундарне виктимизације. У литератури се истиче значај примереног извештавања са суђења о силовању, а то може довести до промене јавне перспективе о женама жртвама у смислу њиховог третирања на мање непријатељски начин.⁵²⁶ Имајући у виду атмосферу каква постоји на многим суђењима за силовање, новинари треба да имају критички однос према свему што виде и чују на тим суђењима, да би својим извештавањем донекле допринели промени јавне свести.⁵²⁷

Благонаклон став према женама жртвама силовања медији показују углавном у следећим случајевима: напад странца, нападач је другачије расе, класе и/или етничке групе, жртва је веома млада или веома стара, жртва се понаша у складу с конвенционалним родним улогама, оружје је коришћено приликом напада, жена је убијена, жена је извршила самоубиство и њен нападач је серијски силоватељ.⁵²⁸

У литератури се може пронаћи став да је у медијском извештавању о силовању значајна употреба синтаксе за перцепцију жена као жртва.⁵²⁹ Различит утисак на аудиторијум оставља употреба активног од употребе пасивног говора у извештавању о силовању. Постоји разлика између нпр. *Силована у лифту усред бела дана* (Блиц, 24.12.2009) или исте реченице конструисане у активном облику - *Непознати мушкарац је силовао жену у лифту усред бела дана*. Ове промене у

L. S., La construction sociale du crime: les medias, le crime et la culture populaire, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*, 2006, стр. 841.

⁵²⁵ Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 127.

⁵²⁶ Howitt D., *op. cit.*, стр. 124.

⁵²⁷ Медији омогућавају јавности да буде упозната с дешавањима у судници. У том смислу постоји став да је важно упознати јавност са садржином изјава које дају судије у вези са одређеним случајевима силовања јер то на неки начин одражава доминантан однос полиције и правосуђа према жртвама силовања. Soothill K., Walby S. and Bagguley P., *op. cit.*, стр. 212 и 213.

⁵²⁸ Boyle K., *op. cit.*, стр. 79.

⁵²⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 93.

синтакси, иако незнатне, суштински утичу на субјективно разумевање извештавања о силовању од стране читалаца, гледалаца и слушалаца. Када се користи пасиван говор тада мушкарци обично имају склоност (не и жене) да припишу мању штету жртви и мању одговорност учиниоцу овог насилничког акта над женом.⁵³⁰ Оба пола више прихватају насиље над женама ако се уместо пасивног користи активан говор. Чињеница је да медији више користе пасиван говор када извештавају о насилничким кривичним делима где су жене жртве, што даје основа за закључак о постојању искривљене перцепције кад је силовање у питању. Такође, новинари често користе неадекватне термине који имају сексуалну конотацију иако је силовање насилнички акт па је свако коришћење сексуалних термина израз непоштовања жртве силовања и може лоше утицати на њу. У литератури се истиче да уместо описа силовања коришћењем израза „имао секс са“ што би подразумевало постојање жртвиног пристанка, треба употребљавати израз „пенетрација“ или неки други реалистичнији израз који би на прави начин описао оно што се догодило, а то је силовање.⁵³¹

Представљање жена жртава силовања на искривљен начин резултат је замењеног дискурса у којем се често ставља акценат на допринос жене извршењу силовања, а занемарује чињеница да је над њом примењено насиље и да за то насилник треба да одговара без обзира на околности конкретног случаја. Стигматизација жена путем доминантног медијског извештавања о жртвама сексуалних кривичних дела уопште а нарочито жртвама силовања нестаће тек када се те жртве буду узимале за озбиљно без сакривања иза прича о њиховој недужности и девичанству, као и када водећи медији престану да инсистирају на представљању улоге жена и начину на који су мушкарци научени да их посматрају као плен.⁵³²

⁵³⁰ У литератури се може пронаћи став да је погрешно сакривати информације о идентитету и остале личне податке жртава силовања због тога што се откривањем тих информација једино може скинути мрља која се везује за силовање и његове жртве. Ако би се силовање третирао на сличан начин као и већина других кривичних дела онда би се и жртве мање срамиле због тога што им се догодило. Путање у вези са силовањем погодује и силоватељима који се осећају моћније због жртвиног понижења. Viano E., *op.cit.*, стр. 59 и 60.

⁵³¹ Benedict H., *Virgin or Vamp: How the Press Covers Sex Crimes*, New York, 1992, стр. 266, наведено према: Barak G., *Media, Society, and Criminology, op.cit.*, стр. 27.

⁵³² Boyle K., *op. cit.*, стр. 29.

4. Морална паника у вези с педофилијом

Осим као жртве насиља у породици, деца су у центру интересовања медија и целокупне јавности и кад је у питању педофилија. Филип Џенкинс (*Philip Jenkins*) тврди да било које дело које укључује децу било као жртве или учиниоце, а нарочито оно које одступа од постојећег моралног консензуса, има највећу медијску пажњу и без изузетка се претвара у ударну вест. Такве вести отварају медијима, као и онима који се појављују у њима, простор за предузимање тзв. моралних кампања.⁵³³

На Западу је током друге половине осамдесетих и током деведесетих година прошлог века било много чланака у медијима о томе како су деца изложена напастовањима од педофила. Тако је у Уједињеном Краљевству, употреба термина „педофил“ у медијском извештавању нагло порасла 1996. године када је тема о „педофилима у заједници“ добила на замаху. Окидач за нагло интересовање јавности су били поједини случајеви сексуалне злоупотребе деце учињени од стране оних од којих се то није могло очекивати као нпр. у оквиру установа задужених за бригу о деци. Такође, у Северној Ирској је откривено и неколико случајева сексуалног злостављања деце унутар цркве који су учинили католички свештеници.⁵³⁴ Објашњење изненадне бурне реакције јавности и настале моралне панике произилази из чињенице да су учиниоци особе које би требало да одликује изузетна моралност и заштитнички однос према деци која су им поверена и која су веровала у њихове добре намере.

Јавност показује велику заинтересованост и кад су у питању случајеви сексуалног злостављања унутар домова за незбринуту децу, као и кад се открију слични случајеви у оквиру васпитнообразовних институција. Ипак, пренаглашено извештавање о случајевима сексуалног злостављања деце унутар поменутих институција може имати нежељен ефекат у смислу стављања на стуб срама целокупног система бриге о деци, без обзира да ли се ради о васпитачима у домовима или наставницима у школама.

⁵³³ Jenkins P., *Intimate enemies: Moral Panics in Contemporary Great Britain*, New York, 1992, наведено према: Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 56 и 57.

⁵³⁴ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 95.

Неспорно је да доказани случајеви сексуалне злоупотребе деце од стране наставника треба да буду адекватно кажњени. Међутим, коришћење околности да је неки наставник ухапшен под сумњом да је учинио такво дело за изношење сензационалистичких тврдњи да неоткривених педофила има у великом броју, наноси велику штету наставницима који савесно обављају свој посао и нарушава углед комплетног васпитнообразовног система. Такође увек постоји могућност да је нека оптужба лажна, тако да је свако преурањено новинарско закључивање о конкретном случају неприхватљива пракса која може нанети непоправљиву штету. Међутим, случајеви наводне сексуалне злоупотребе од стране особа које представљају ауторитет у неком сегменту, а највише наставници, свештеници и припадници војске, мамац су за медије који не пропуштају ниједну прилику да дају свој допринос моралној паници у вези с педофилијом. С обзиром да се ради о озбиљном проблему, уместо рационалног одмеравања опасности завладала је параноја, па се догађало да је многим људима живот уништен због слабо поткрепљених тврдњи о напастовању. Оптужбе су у многим случајевима биле толико невероватне да је требало да засветле лампице за упозорење, али се оне очевидно нису палиле.⁵³⁵

Свака морална паника има своју кулминацију која се препознаје по покренутим медијским кампањама чији је циљ алармирање целокупне јавности како би се конкретан проблем (насиље над женама, силовање, педофилија итд.) решио. У Великој Британији је дошло до такве кулминације у вези с педофилијом 2000. године након што је лист *News of the world* покренуо кампању под називом „именовање и срамоћење“ (*naming and shaming*).⁵³⁶ Спровођење кампање је подразумевало објављивање имена, фотографија и могућих адреса из Регистра сексуалних преступника. Иако су полицијске власти и пробационе службе скретале пажњу да је ова пракса опасна и да може угрозити оне у чије име медији делују, односно децу, јер ће педофили почети да се скривају, медији су наставили с тим, а све је резултирало низом бруталних напада на лица за која се сумњало да имају педофилске склоности.⁵³⁷ Један од таласа моралне панике у вези са

⁵³⁵ Свенсен Лаш Фр. Х., *op.cit.*, стр. 60.

⁵³⁶ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 96. Повод за покретање споменуте медијске кампање је био случај сексуалног злостављања и убиства осмогодишње Саре Пејн (*Sarah Payne*).

⁵³⁷ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op.cit.*, стр. 149.

педофилијом код нас подстакнут случајем силовања и убиства осмогодишње девојчице Марије Јовановић у Старим Лединцима код Новог Сада у јулу 2010. године, утицао је на доношење закона који на посебан начин третира учиниоце кривичних дела против полне слободе малолетних лица. У питању је Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима⁵³⁸, у јавности познат као Маријин закон. Овај закон између осталог предвиђа увођење посебне евиденције за педофиле која би садржала и ДНК-а профил осуђених особа.

Резултати једног истраживања спроведеног у Уједињеном Краљевству показали су како се од 60-их година прошлог века до почетка XXI века мењало медијско извештавање о педофилији.⁵³⁹ На почетку посматраног периода злостављање и убиства деце представљани су као изоловани феномени који нису били посебно мотивисани. Међутим, 90-их година прошлог века медији су посвећивали много пажње сексуалним мотивима учинилаца и упоредо стално указивали на опасност која заједници прети од „предаторских педофила“. Осим начина извештавања, промене су се догодиле и у погледу коришћења фотографија у оквиру новинских чланака. Првобитно су доминирале фотографије учинилаца, да би временом фотографије жртава и чланова њихових породица добиле већи простор. Такав заокрет значи усмеравање пажње јавности на драматичан аспект догађаја што се најбоље може урадити објављивањем фотографија које осликавају ту драматичност.⁵⁴⁰

4.1. Стереотип педофила

Доминантан медијски дискурс о педофилији јесте да непознате особе представљају највећу претњу деци. Тај дискурс подржава стереотипно представљање типичног педофила занемарујући стварност која је другачија.

⁵³⁸ Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима („Службени гласник РС“ бр. 32/2013)

⁵³⁹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 106.

⁵⁴⁰ Посебан вид моралне панике у вези с педофилијом постојао је у САД почетком XXI века и који је подразумевао тражење везе између исламске религије, тероризма и педофилије. Таква реторика је кулминирала након 11. септембра и произвела низ негативних последица по припаднике исламске заједнице у САД. Filler M. D., Terrorism, Panic and Pedophilia, *Virginia Journal of Social Policy & the Law*, Vol. 10, No. 3, стр. 345.

Типични педофили у медијској представи су прљави, неприлагођени усамљеници односно морални отпадници који „нису као ми“.⁵⁴¹ Истина је да су сексуални злостављачи деце најчешће мушкарци стари између 20 и 30 година, при чему се у 60-80% случајева ради о лицима која су познаници или чак у родбинским везама са жртвом. Процене тамне бројке насиља према деци крећу се од 1:6 до 1:20,⁵⁴² а међу њима је највише случајева у којима је учинилац познат жртви.⁵⁴³

Иако су педофили у великом проценту особе мушког пола, не сме се занемарити улога жена у појединим случајевима. Повезаност жена са сексуалном злоупотребом деце најчешће није непосредна, тј. ретки су случајеви где су жене извршиоци. Међутим, оне могу на различите начине допринети извршењу предузимањем неке радње која би имала карактер саучесништва. Неки од резултата истраживања о женама у контексту педофилије показују да је тај феномен присутан, при чему није могуће утврдити његове стварне размере. Манифестације су различите, има жена чија је улога „само“ да помажу мушкарцима у проналажењу жртава или су иницијатори таквих активности затим оне које болују од неке менталне болести због које су имале неприхватљиве сексуалне контакте с децом, као и оних које се понашају као типични мушки педофили.⁵⁴⁴ Међутим, овај аспект педофилије не добија адекватну пажњу медија. Евентуално се јавност интересује за случајеве добровољне везе између наставнице и ученика.

Иако се углавном поштује забрана објављивања података о идентитету деце која су жртве кривичних дела, детаљно извештавање о случајевима педофилије поништава поштовање те забране јер се лако може закључити о коме се ради, нарочито у средини у којој живе оштећена деца. Такво извештавање није адекватно и због родитеља злостављане деце који због таквих текстова сваки пут изнова проживљавају трауме своје деце.

⁵⁴¹ Централна фигура моралне панике у вези с педофилијом су странци који су постали бабароге модерног друштва, за разлику од педофила унутар породице и других деци блиских кругова који остају у сенци. Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 94-96.

⁵⁴² Игњатовић Ђ., и Симеуновић-Патић Б., *op. cit.*, стр. 67.

⁵⁴³ Подаци *Scotland Yard*-а такође указују на погрешну представу типичног педофила. Према тим подацима, педофили су у највећем броју високо образовани белци између 36 и 45 година. Већина је у дугим, стабилним везама, ожењени су или имају децу. Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 17.

⁵⁴⁴ Davidson C. J., *Child sexual abuse – Media representations and government reactions*, Routledge, 2008, стр. 62.

Према мишљењу неких аутора, медијско коришћење стереотипа педофила има двоструке последице.⁵⁴⁵ Прво, то доводи до тога да феномен педофилије постане мање непријатан. Прихватањем стереотипа педофила дошли смо у позицију која нам омогућава да се дистанцирамо од појединаца који су означени као педофили. Друга последица инсистирања на стереотипној представи педофила је одржавање мита о непознатом предатору. Извештавање о таквим догађајима, изношењем најситнијих детаља, појачава родитељски страх до паничних размера. Тај страх доводи до предузимања многих нерационалних потеза с циљем да се деца заштите од „злих чика“ који вребају у парку иза неког жбуна или се мувају око школских дворишта нудећи деци слаткише како би их намамили.⁵⁴⁶

Дистанцирање „обичних“ људи од „злих“ појединаца који крше закон и раде неморалне ствари највидљивије је у случају педофилије. Та дела нас вероватно највише узнемиравају и имамо потребу да се што даље склонимо од тога.⁵⁴⁷ Педофил се тако најчешће замишља као појединац који нема ниједан квалитет, као неко ко је саздан од нељудских, чак зверских мисли и нагона.⁵⁴⁸ Таква слика педофила нас умирује, што је само на први поглед парадоксално. Наиме, ако је он стварно таква звер онда ћемо га лако и брзо препознати међу нама „нормалним“ и онда елиминисати. Остаће нам сигурна и неповређена приватна сфера у којој таквих „абнормалности“ нема.⁵⁴⁹

Опседутност медија и грађана стереотипима у вези с педофилијом погађа и децу. Атмосфера страха од непознатих људи утиче и на дечије поимање света и односа у њему. Децу треба учити да буду опрезна, јер су она по природи неискварена и отворена према људима. Међутим, из потребе да заштитимо децу

⁵⁴⁵ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 97.

⁵⁴⁶ О повезаности детињства и ризика у: Stenson K., Risk, Crime, and Governance, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 181 и 182.

⁵⁴⁷ У оквиру епизода моралне панике у вези с педофилијом обично се испољава генерализована анксиозност која обухвата питања дечије невиности, сексуалне злоупотребе деце, ризиком оптерећеног родитељства и кризу поверења у правосудни систем. У Аустралији је од 2003 до 2012 трајала морална паника чији је окидач случај Фергусон, који се тиче особе која се потпуно уклапа у стереотип педофила, непознатог, усамљеног, неутледног појединца који вреба прилику да изврши дело. Grealy L., Menacing Dennis: Representing 'Australia's most hated man' and popular protests for policy change, *Crime, Media, Culture*, Vol. 10, No. 1, 2014, стр. 39 и даље.

⁵⁴⁸ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 97.

⁵⁴⁹ О конструкцији зла у извештавању штампаних медија у: Coyle J. M., Delineating the „Evil“ „Criminal“ Other, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 136-138.

понекад претерујемо и почнемо да их оптерећујемо страховима. За разлику од неких ранијих времена када су деца васпитана да не осећају страх и да га не показују, данас се отишло у другу крајност па се деца убеђују како већина ствари на Земљи може бити опасна. У том смислу, кроз време су се мењали и страхови тако да постоји разлика између некадашњих и данашњих страхова. Оне представе страха које данас утискујемо деци, нису више тролови и вештице већ пре педофили и непознати људи уопште.⁵⁵⁰

4.2. Заблуде у вези с педофилијом

Ова морална паника је једна од ретких чији извор превасходно треба тражити у страху који обузима велики део јавности на саму помисао да такво зло постоји. Осећање немоћи које дели пуно родитеља подстиче јавну дебату о овој теми која онда укључивањем медија добија нешто другачији смер. Најчешћи случајеви сексуалног злостављања деце које чине блиске особе нису за медије превише интересантни јер тираж и гледаност повећавају страшне приче о опасним странцима који маме децу како би их злостављали. Не само да код медија не постоји интерес да се то промени, већ ни јавност није спремна за то, јер би то значило разбијање неких популарних митова.

Један од њих је мит о дому као сигурном подручју, услед чега јавност игнорише проблем сексуалне злоупотребе деце у приватној сфери. Невидљивост сексуалног злостављања деце као самосталног феномена или у комбинацији с убиствима која чине чланови породице и друга блиска лица, у оштрој је супротности са срамотом и хистеријом које прате случајеве убистава деце учињене од стране друге деце, непознатих одраслих особа или најчешће, сексуално мотивисаних странаца.⁵⁵¹

Заблуда је и да је сексуално злостављање деце у порасту. Медији се труде да нам ставе до знања да су деца све угроженија.⁵⁵² У том смислу стално се истиче опасност од неконтролисане употребе интернета који се представља као простор у

⁵⁵⁰ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 60.

⁵⁵¹ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 96.

⁵⁵² Медији преувеличавају и ризик да странац отме дете јер у највећем броју случајева нестанка деце у питању је бежање од куће или су за њихов нестанак одговорне блиске особе. Lofquist S. W., *op. cit.*, стр. 245.

коме педофили са свих страна вребају потенцијалну жртву.⁵⁵³ Овај нови фактор ризика у медијима се преувеличава, тако да уместо да се ради на превенцији која би подразумевала бољу едукацију деце у сваком погледу, добијамо паничну реакцију која је очигледно сама себи циљ.⁵⁵⁴ Важније је научити децу како да се одбране уместо да их претерано штитимо јер их једино тако адекватно припремамо за живот у којем би требало да имају активну а не пасивну улогу.⁵⁵⁵

Међутим, повезаност интернета и педофилије може се размотрити на нешто другачији начин у контексту производње дечије порнографије ради стављања на интернет како би заинтересована лица могла да приступе тим садржајима.⁵⁵⁶ Овде се могу уочити два аспекта. Први се односи на настајање порнографског материјала чија садржина представља сексуалну злоупотребу деце, док се други аспект тиче коришћења тог материјала од стране заинтересованих појединаца.⁵⁵⁷ Проблем је што су медији више заинтересовани за други аспект. Сви откривени случајеви преузимања дечијег порнографског материјала са интернета, третирају се као страшнија ствар у односу на далеко озбиљнији проблема производње таквог материјала. Медији нас редовно информичу о свим новооткривеним случајевима преузимања таквог материјала, али ретко постављају питања у вези с актерима сексуалне злоупотребе деце која се може видети на тим снимцима. Корисници се називају педофилима, сва медијска пажња је усмерена на њихову активност, а грађани остају ускраћени за веома битну информацију о томе шта су надлежни органи предузели како би ухватили праве педофиле. Другим речима врши се демонизација интернет мреже и сервирају нам

⁵⁵³ У литератури се може пронаћи доста радова у вези с тим. Surette R., Performance Crime and Justice, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2, 2015, стр. 200 и 201.

⁵⁵⁴ О факторима ризика за вршење кривичних дела у сајбер – простору у: Koops B.-J., The Internet and its Opportunities for Cybercrime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 739-741.

⁵⁵⁵ Tisseron S., Violence des images; Que peuvent faire les parents?, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 719 и даље.

⁵⁵⁶ О моралној паници у вези с дечјом порнографијом и заблудама које у вези с тим постоје у: Gotell L., Inverting Image and Reality: R.v. *Sharpe* and the Moral Panic Around Child Pornography, *FORUM Constitutionnel*, 2001/2002, стр. 9 и даље.

⁵⁵⁷ У литератури постоји мишљење да педофили који користе интернет у сврху сексуалне злоупотребе деце то чине на различите начине, па би у том смислу требало правити разлику између учинилаца који путем интернета врше ту злоупотребу и оних који користе интернет како би ступили у контакт и развили однос с младим жртвама. Cuijpers C., and Knaap van der M. L., Cyberpaedophilia, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 134-136.

се као „прави“ ови виртуелни педофили који тако постају симбол највеће претње по нашу децу.

Последице заблуда у вези с педофилијом могу да буду веома озбиљне. Цена коју читаво друштво плаћа је велика: стварни учиниоци се могу превидети па чак и избећи правди; могу се предузети погрешна хапшења; полиција може изгубити драгоцену време; јавност се може понашати осветнички; суђења могу бити доведена у питање због погрешног извештавања; и веома озбиљна штета може настати у погођеним породицама и повезаним заједницама.⁵⁵⁸ Ипак, највећа цена која се може платити јесте препознавање најчешћих случајева сексуалне злоупотребе деце или њихово касно препознавање када више ништа није могуће учинити.

5. Морална паника у вези с малолетничком делинквенцијом у ширем смислу

Млади су одувек били у центру интересовања јавности. Међутим, утисак је да медији чешће извештавају о негативним појавама у вези с младима него о позитивним примерима.⁵⁵⁹ Разлоге за то не треба тражити у доминацији негативног понашања младих, већ у чињеници да такве ствари једноставно више повећавају тираж новина и повећавају гледаност телевизијског програма. Лепо је прочитати о успесима младих или погледати прилог о томе на телевизији, али то се не уклапа превише у концепт по коме функционишу савремени медији. Став друштва у погледу младих је углавном поларизован. Они су истовремено народни демони и жртве тих народних демона.⁵⁶⁰

Основу за свако разматрање моралне панике у вези с младима поставио је Стенли Коен који је показао како сасвим уобичајено понашање младих које повремено прелази оквире прихватљивог али никако на драматичан начин, може довести до појаве огромне хистерије у јавности захваљујући медијима. Анализа моралне панике у вези с младима је важна због тога што је брига о моралности

⁵⁵⁸ Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 21.

⁵⁵⁹ Медији генерално ретко покривају теме које се односе на децу а када то чине онда се ставља акценат на малолетничку делинквенцију и насиље које чине млади. Gray S. E., *The Media – Don't Believe the Hype, Stanford Law & Policy Review*, Vol. 14, No. 1, 2003, стр. 45.

⁵⁶⁰ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 89.

младих значајан предмет периодичних моралних паника, а истовремено указује на главни и најчешћи извор друштвене анксиозности у вези с ризицима.⁵⁶¹ Трансгресивна природа младалачке културне праксе дуго изазива револт међу политичарима који теже да се додворе „моралној већини“ тако што оговарају „неморалност“ младих.⁵⁶²

Отприлике у исто време као у Великој Британији, дошло је до сличне претеране реакције у вези с понашањем младих и у Француској. Наиме, 60-их година прошлог века појавио се страх од *Blousons noirs*, који су представљени као млади који делују у „бандама“, понашају се насилно како према физичким лицима, тако и према институцијама, чине оно што је називано „безразложно насиље“. Међутим, иза медијских конструкција заснованим на неколико спектакуларних али ретких догађаја, језгро малолетничке делинквенције и њеног пораста су чиниле крађе, од којих су неке биле потпуно нове врсте, с новом мотивацијом.⁵⁶³

Занимљиво је да пренаглашену реакцију јавности изазову углавном она понашања младих која не заслужују такву пажњу. То су обично она дела која се могу подвести под малолетничку делинквенцију у ширем смислу попут тешкоћа у васпитању и ситних кажњивих дела младих која се појављују као типични „младалачки бунт против света одраслих“.⁵⁶⁴

Омладина може да се схвати и као производ и као извор ризика у многим моралним паникама. Они се налазе између детињства и зрелог доба па су самим

⁵⁶¹ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 41. Такође, проблематично понашање младих често се разматра у контексту младалачких банди и гангова, што је додатни разлог за настанак моралне панике. St. Cyr J. L., The Folk Devil Reacts: Gangs and Moral Panic, *Criminal Justice Review*, Vol. 28, No. 1, 2003, стр. 26 и даље. О дефиницији концепта уличних гангова видети у: Guay J.-P., et Fredette C., Le phénomène des gangs de rue: une perspective nord-américaine, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 295 и даље.

⁵⁶² Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 140.

⁵⁶³ У првом реду су то крађе аутомобила (и двоточкаша) и пратеће опреме ових нових „културних предмета“ цивилизације: „владавина возила се проширила без премца у модерним земљама, са ауторитетом којим ниједан фабрички производ још није био овенчан. Имати ‘ауто’ је постао један од циљева свих младих, један од знакова разликовања друштвеног успеха одраслих и чак значајна опрема за завођење онима који траже авантуру. Mucchielli L.: *Једно насилније друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас* (II део) (превод чланка: *Une société plus violente? Une analyse socio-historique des violences interpersonnelles en France, des années 1970 à nos jours* in: *Déviance et Société*, Paris, 2008/2 (Volume 32); преводилац Илић Г. П.), *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/2, стр. 10 и 11.

⁵⁶⁴ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 15.

тим проблем и за друштвену регулацију и за репродукцију друштвеног реда.⁵⁶⁵ Најубичајенији приказ младих у вестима и документарним филмовима јесте: *млади, једнако невоља*. Многобројни филмови снимљени на ту тему садрже стереотипне приказе омладине у контексту секса, насиља, криминала, отпадништва, побуне, коришћења дроге и девијантности.⁵⁶⁶ Филм *Clockwork Orange* указује на неизбежну истину – да млади уживају у култу насиља, чак и кад је реч о десетогодишњацима.⁵⁶⁷

Континуирано и стално приказивање омладине у негативном смислу значајно је допринело стварању атмосфере страха у вези с агресивношћу младих која обично достигне своју кулминацију онда када малолетник изврши неко тешко кривично дело (убиство, разбојништво, и сл.). Међутим, та најтежа кривична дела малолетника која медији потенцирају нису и најчешћи облици испољавања малолетничке делинквенције који се свакодневно појављују пред судовима.⁵⁶⁸ Од једне свакако тешке али веома ретке ситуације, медији направе читаву представу која треба да покаже младе у искључиво негативном контексту.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 54. О малолетничкој делинквенцији и различитим факторима ризика који могу да утичу на њену појаву у: Case S. and Haines K., *Constructions, causes, risk factors and explanations*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 416-417.

⁵⁶⁶ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 200 и 201.

⁵⁶⁷ Ради се о чувеном филму који је код нас преведен као *Паклена поморанџа* (редитељ S. Kubrick), а снимљен је направљеном по истоименом роману А. Burgessа у коме је главни јунак Алекс, садистички тинејџер. Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, *op. cit.*, стр. 415.

⁵⁶⁸ Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 134. Међутим, драматично и прекомерно извештавање о кривичним делима која врше малолетници често доводи до поштравања прописаних казни. Shepherd Jr. E. R., *Film at Eleven: The News Media and Juvenile Crime*, *Quarterly Law Review*, Vol. 18, стр. 688.

⁵⁶⁹ Амерички медији су тако у једном периоду користили термин „суперпредатор“ захваљујући једном ауторском новинарском тексту из 1995. године под насловом *Долазак суперпредатора*. Аутор текста је бивши професор политичких наука на Принстон универзитету Џон Дилуло (*John Dilulio*). Он је упозорио да наилази цунами адолесцентских „супер - предатора“ – „морално осиромашених“ младих људи који су одрасли „окружени девијантним, делинквентним и криминалним одраслим особама у средини у којој је присутно злостављање, насилничко понашање, одсуство оца, вере у бога и беспослица“. Moriearty L. P., *op. cit.*, стр. 864.

5.1. Проблем „вршњачког насиља“ представљен у медијима

Насиље међу децом и младима представља једну од најзаступљенијих тема у медијима који ту појаву називају „вршњачко насиље“. Значајну улогу у сагледавању проблема моралне панике коју медији стварају у погледу насиља међу младима имају савремени социолози Џефри Пирсон (*Geoffrey Pearson*) и Стив Чибнал. Они су показали како медији редовно приказују и потпаљују забринутост о „патолошкој“ природи млађе генерације. Постоји круг медијски створене забринутости која нас редовно подсећа на мрачну страну млађе генерације и насиље које вероватно произилази из нашег разочараног потомства – спектакл проблема младих.⁵⁷⁰ Тако се сасвим обична свађа или туча између браће и сестара или ђака у школи категоризује као „напад“ који децу претвара у жртве. Задиркивање је, сигурно, мучно за оног који му је изложен, међутим, оно данас изгледа више не постоји, све је постало злостављање, „мобинг“, које кад се тако категоризује детету може да нанесе доживотну штету.⁵⁷¹ С тим у вези, Микиели (*Mucchielli*) истиче да су граја у разреду, зачикавања одраслих, ђачки нереди на часовима физичког и у школским ходницима, крађе, бруцошки несташлуци све, осим нови.⁵⁷² Школа у протеклим деценијама није била, нити је икада била, мирна лука. Међутим, девијације и насиља су тада били кудикамо боље контролисани и ограничени, јер су, на једној страни, прагови толеранције били виши (процес пацификације обичаја), док је, с друге стране, социјална дистанца између ђака и одраслих који их окружују била мања него што је данас.

Некадашњи учитељи су знали како да разликују „ритуални“ метеж од опасног метежа, као и ларму ради истицања, од истинског насиља. Другим речима, учитељ је знао да одгонетне и прочита ђаке.⁵⁷³ У данашње време се та способност у великој мери изгубила и ми имамо проблем насиља међу младима који не умемо да решимо. Медијско стварање моралне панике с друге стране не доприноси решавању проблема.

⁵⁷⁰ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, *op. cit.*, стр. 416.

⁵⁷¹ Свенсен Лаш Фр. Х., *op.cit.*, стр. 59.

⁵⁷² Mucchielli L.,: *Једно насилније друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас* (II део), *op. cit.*, стр. 8.

⁵⁷³ *Ibidem*

Поставља се питање колико су данас просветни радници способни да се ухвате у коштац с проблемом насиља у школама. Медији углавном приказују наставнике као потпуно невине жртве у сукобу с учеником старијег разреда основне школе или средњошколцем, или их стављају на стуб срама ако се осмеле да повуку за уво ученика нижег разреда основне школе без обзира што је у питању васпитно запуштено дете које је врло тешко усмеравати. И у једном и у другом случају, ситуације се представљају катастрофично чиме се доприноси стварању моралне панике.

Годинама уназад говори се о алармантним размерама насиља у школама и потреби његовог сузбијања. Прва асоцијација на проблем насиља у школама за многе људе су тешки случајеви који су се догодили широм САД-а о којима су извештавали медији што је утицало на формирање веровања о порасту проблема насиља у школама.⁵⁷⁴ Стварно стање је, међутим, другачије јер, насиље у школама у САД опада још од 1990. године.⁵⁷⁵ Постоји мишљење да је релативна реткост насиља у школама јак разлог за често извештавање медија о томе које иако искривљује стварни ризик од насилничких школских инцидената има и позитиван ефекат на побољшање безбедности и превенцију малтретирања и других облика претећег понашања.⁵⁷⁶

Новински наслови нас из дана у дан упозоравају на неку нову опасност која произилази из ослабљеног морала, док телевизијски програми понављају

⁵⁷⁴ Један од таквих случајевима се догодио у „Колумбајн“ средњој школи у Литлтону у Колораду, 20. априла 1999. године, када су два ученика убила њих дванаест и једног наставника а потом извршили самоубиство. Након тог догађаја уследила је пренаглашен одговор различитих чинилаца друштвене контроле који је назван „Колумбајн ефекат“ који је значајно појачао страх и забринутост јавности у вези с проблемом пуцњаве у школама. Први одговор на инцидент је било проналажење профила типичног младог човека који би највероватније предузео тај акт пуцњаве. Проблем је што је профил тако постављен да се већина младих могла пронаћи у њему, а ради се о изузетно реткој појави, па се на тај начин свим тим младима беспотребно ставља етикета потенцијалних „пуцача“. Muschert W. G., School Shooting, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 82. Такође, о културном значењу масовне пуцњаве анализираном на примеру „Колумбајн“ средње школе у: Sheptycki J., Guns, Crime, and Social Order in transnational perspective; understanding the weaponization of everyday life and resisting the pistolization of world society, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 688-691.

⁵⁷⁵ Стопа виктимизације ученика и наставника у школама опада током 90-их година XX века и остаје на нижем нивоу и током прве деценије XXI века. Међутим, паралелно с тим расте забринутост јавности због проблема насиља у школама, подстакнута медијским извештавањем о томе. Cook J. P., Gottfredson C. D., and Na C., School Crime Control and Prevention, *Crime & Justice*, стр. 313, 2010; Moriearty L. P., *op. cit.*, стр. 868 и 869.

⁵⁷⁶ Hagan E. F., *op. cit.*, стр. 223.

исту причу у сензационалистичким документарним емисијама.⁵⁷⁷ Када се ти новински наслови или сензационалистичке телевизијске емисије употпуне неким нејасним снимком који је нпр. освануо на *Youtube* и који наводно недвосмислено указује на насилничко понашање појединих малолетних лица, онда ће већини која тако нешто види бити сасвим јасно колико је „алармантан“ проблем тзв. „вршњачког насиља“. Иако медији не откривају идентитет малолетних лица која су умешана у конкретан догађај, углавном се на основу неких посредних чињеница, као што је нпр. навођење школе у којој се то догодило, може утврдити и идентитет малолетних лица.

Медији најчешће извештавају о насилничком понашању дечака што се уклапа у још једну стереотипну представу о родним улогама. Насиље девојчица постане вест углавном када су у питању тешки случајеви који доведу до бурне реакције јавности услед испољене суровости младих припадница женског пола. Нажалост, фокусираност медија само на најтеже случајеве насиља које врше девојчице подржава још један стереотип који није везан за узраст, по којем жене испољавају већу суровост и окрутност као учиниоци најтежих кривичних дела.

⁵⁷⁷ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 9.

Одсек III

Медији и кривични судови

Глава I

Медијска слика о судовима

Рад судава је једна од омиљених тема већине штампаних и електронских медија. Због природе посла који обављају медијима су нарочито интересантни кривични судови односно њихово поступање, тако да доношење пресуде представља врх кривичног поступка и елемент правосудног система који привлачи пуно медијске пажње и јавног интереса.⁵⁷⁸ Та заинтересованост медија произилази из потребе јавности да буде у току када се решавају одређени кривични предмети.

Суднице су формално социјално конструисана арена где се утврђују значај и значење широког спектра друштвених понашања – нпр. судови утврђују (или барем покушавају да то учине) (не) постојање душевно поремећеног понашања, адекватне или неадекватне бриге о деци, наметљиве или прихватљиве политике владе у борби против криминалитета. У складу с тим, све што утиче на слику судава у јавности непосредно утиче на њихову функцију доброг дељења правде и чиниоца који одређује прихватљива друштвена ограничења.⁵⁷⁹

Шерман (*Sherman*) идентификује три подручја која утичу на поверење јавности кад је правосуђе у питању: а) пракса правосудног система и представника органа формалне контроле б) промена културних вредности и очекивања која систем покрива в) медијска слика кривичног правосуђа.⁵⁸⁰ Други аутори овом списку додају још неке факторе, попут познавање стања у погледу криминалитета од стране јавности и с тим у вези познавање правосудне статистике. Такође се истиче и значај личног искуства које појединци могу имати кад је у питању кривични поступак (судије поротници, сведоци или оштећени). На

⁵⁷⁸ Hough M. and Roberts V. J., *Public opinion, Crime, and Criminal Justice*, in: Maguire M., Morgan R. i Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 285.

⁵⁷⁹ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 118 и 119.

⁵⁸⁰ Hough M. and Roberts V. J., *op.cit.*, стр. 294.

крају се може истаћи и значај коварирације поверења у правосуђе односно судство, с нивоом друштвеног и политичког поверења, које је повезано с факторима као што су друштвена покретљивост и неједнакост прихода.⁵⁸¹

Нас овде конкретно интересује само подручје медијске слике правосуђа, с тим што ће и оно бити редуковано, тако да ће се анализирати медијска слика судства.

1. Корумпираност судства

Судство представља део правосудног система чији саставни елемент је и јавно тужилаштво. Корупција у судству (односно у комплетном правосудном систему) нарушава функционисање владавине права и тржишне економије (гарант приватне својине и уговора), чиме разара, као ни у једној другој институцији друштва, правни и политички систем државе и друштва.⁵⁸² Она је поред општих друштвених услова, односно стања у друштву, у директној корелацији с корупцијом у целом друштву и с квалитетом и ефикасношћу правосуђа.⁵⁸³ Тамо где правни систем пропусти да задобије поверење јавности у смислу да његови представници нису третирани као поштени и правични већ се сматрају обичним пионима корумпираних политичких лидера, онда идеја о сузбијању корупције у том друштву изгледа суморно.⁵⁸⁴

Проблем корумпираности судства постоји углавном само у државама у транзицији и земљама Трећег света с обзиром да се ради о реткој појави кад су државе Запада у питању.⁵⁸⁵ Уређени системи, какви су углавном на Западу, изоловане, ретке случајеве корупције ефикасно решавају врло брзо након откривања, онемогућавајући да ти појединачни инциденти заразе читав систем. У том смислу се као пример могу навести САД које су још 70-их година прошлог века борбу против корупције у сегменту формалне контроле пребациле с локалног

⁵⁸¹ *Ibidem*

⁵⁸² Приоритет број један у борби против корупције почива у владавини права. Vogl F., *op. cit.*, стр. 143.

⁵⁸³ Вуковић С., *Транзиција и корупција*, Београд, 2007, стр. 54.

⁵⁸⁴ Vogl F., *op. cit.*, стр. 143.

⁵⁸⁵ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 170.

на федерални ниво како би се ефикасније сузбијала та појава, а нарочито откривала и санкционисала велика, системска корупција.⁵⁸⁶

Друштва у којима корупција у правосуђу није распрострањена, уживају владавину права – оно чиме се највећи број друштава у савременом свету ипак још не може похвалити.⁵⁸⁷ Непостојање уређеног друштвеног система у државама попут наше, омогућава ширење проблема корупције уопште, па тако и у сфери судства. Када је правосуђе део корумпираног система, богати и корумпирани делују без страха од санкција, сигурни да ће подмићивање, тамо где треба, уклонити све законске проблеме.⁵⁸⁸ Ипак, медијска слика корумпираног судства преувеличава тај проблем чинећи га драматичнијим и озбиљнијим него што је он у стварности.

Корупција у судству је свакако омиљена тема медија годинама уназад. Веома лако се износе оптужбе на рачун судија и то нарочито онда када постоји незадовољство јавности исходом неког кривичног поступка. Иако је немогуће навести конкретне бројке, када је у питању стварна раширеност корупције у судству, ипак сви показатељи говоре да је значајно мање присутна од онога како је виде грађани.⁵⁸⁹ Међутим, медији непогрешиво погађају осетљиве тачке и њих користе у циљу подизања гледаности и тиража. Једна од таквих тачака је и судство које је погодна тема за различите манипулације.

Медијско извештавање о корупцији у судству, као и када се ради о многим другим темама, налази се у великој мери под утицајем спољашњих чинилаца. Другим речима, оно није у потпуности самостално и често представља само одраз ставова које изражавају представници политичког и јавног живота. Омиљена тема политичара, који су неретко представници извршне или законодавне власти, јесте проблем корупције у правосуђу уопште, па самим тим и у судству. Они често користе медијски простор ради напада на судове, а то чине, између осталог, помињањем и инсистирањем на проблему корупције. С друге стране, правосуђе у

⁵⁸⁶ Један од највећих резултата такве усредсређености је „операција сиви господар“ („*operation graylord*“) коју је спровео Федерални истражни биро (*FBI*). То је била највећа и најуспешнија истрага у области судијске повреде права у историји САД која је, до јесени 1987. године, резултирала осудом шездесетједне особе, укључујући једанаест судија, полицијских службеника, адвоката и судских званичника, уз покретање и других суђења. *Naган Е. В., op. cit.*, стр. 313 и 314.

⁵⁸⁷ Беговић Б., *Економска анализа корупције*, Београд, 2007, стр. 417.

⁵⁸⁸ Роуз - Ејкерман С., *op. cit.*, стр. 162.

⁵⁸⁹ Мајић М., *op. cit.*, стр. 68.

свим системима представља „најмекши“ део власти с обзиром да су његови представници, по природи ствари далеко мање медијски експонирани али и далеко обазривији при давању медијских изјава.⁵⁹⁰ Од судија се не може очекивати да полемишу с политичарима, нарочито ако су у питању „прозивке“ због неких актуелних случајева када би сваки непримерени јавни наступ могао да доведе у питање исход поступка.⁵⁹¹

Додирна тачка између корумпираног судства и политике је и дволичност носилаца извршне и законодавне власти, који су склони да се јавно залажу за независност судства, а да тајно врше притисак на суд, свесни да се судије још нису ослободиле поданичког духа и политичке скучености.⁵⁹² У тој тачки долази до преклапања двеју карактеристика медијске слике судова, поменуте корумпираности судова и утицаја политике на рад судова.

Јавност је склона да у корупцији тражи објашњење многих неочекиваних судских одлука. Лаицима је веома тешко да схвате разлоге раскорака између онога што се њима чини ноторним и одлуке коју је по том питању донео суд.⁵⁹³ С обзиром да у појединим случајевима (углавном оним који су медијски пропраћени) јавност унапред има одређена очекивања у погледу врсте и садржине судске одлуке, „изневеривање“ таквих очекивања најједноставније се може објаснити корумпираношћу.

На перцепцију јавности о корупцији у судству утиче и неуједначена казнена политика која учвршћује уверење да је судство корумпирано односно да је неко успео „добро да прође“ јер је једноставно подмитио судију. На тај начин се евентуално повећава коруптивни притисак јер све већи број људи бива подстакнут да „покуша са корупцијом“.⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Мајић М., Корупција у правосудју, in: Илић Г. П. (ed.) *Корупција: Основни појмови и механизми за борбу*, Београд, 2007, стр. 62.

⁵⁹¹ Пример за то код нас је случај судије Вучинића против кога су изречене дисциплинске мере због одговора на питање медија о одлуци коју је донео у случају Мишковић. <http://www.blic.rs/vesti/hronika/razresenje-proterani-sudija-odlazi-u-advokate/z25bqn3> (доступно дана: 25.04.2016. године). О начелној неприхватљивости давања јавних изјава од стране судија, нарочито у вези са актуелним случајевима: Dawson D., *Judges and the Media*, *UNSW Law Review*, Vol. 10. 1987, стр. 17 и даље.

⁵⁹² Антонић Д. (et al.), *op. cit.*, стр. 93.

⁵⁹³ Мајић М., *op. cit.*, стр. 67.

⁵⁹⁴ Ћирић Ј., *Неуједначеност казнене политике судова, Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014, стр. 156.

Углед судија у великој мери зависи од јавне перцепције проблема корупције у судству. Јавност веома често било какву корупцију у судству, па и ону у коју судије уопште нису умешане, перципира као корупцију судија, тако да долази до пада друштвеног угледа судија.⁵⁹⁵ Посебан проблем у вези с јавном перцепцијом корупције у судству представља повремено поистовећивање два, само наизглед, слична феномена: судијска грешка и нечасно понашање судије које има елементе корупције. Судијске грешке се дешавају. Не постоји ниједна професија која је имуна на прављење грешака а то је случај и са судијским позивом. Није нестички бити несавршен и не би било фер кажњавати судију зато што није био непогрешив док је доносио стотине одлука под притиском.⁵⁹⁶

Медијска слика корумпираног судства утиче у значајној мери на перцепцију грађана о овом проблему. Чињеница је да мали број грађана има непосредно искуство у вези с коруптивним активностима у оквиру судства, због чега највише информација о овој појави црпе из медијских извештаја. Према нешто новијим резултатима истраживања јавног мњења о проблему корупције из децембра 2013. године, чак 74% грађана информације о корупцији добија путем медија (ТВ, штампа, интернет и радио), што је за 14% више него у јуну исте године.⁵⁹⁷ Та чињеница упућује на закључак да од медијског извештавања о корупцији уопште и у одређеним сегментима, највише зависи перцепција грађана о тој појави.

С једне стране медији показују дугогодишњу тенденцију да о судству извештавају претежно на негативан начин, користећи сваку прилику да истакну проблем корупције. Међутим, с друге стране чињеница је да је последњих неколико година дошло до хапшења појединих „крупних“ играча, пре свега у сфери организованог криминалитета, затим и до покретања кривичних поступака од којих су неки и окончани на очекивани начин. То су превасходно била

⁵⁹⁵ Беговић Б., *op. cit.*, стр. 439.

⁵⁹⁶ Gray С., *The line between legal error and judicial misconduct: Balancing judicial independence and accountability*, *Hofstra Final*, 32., наведено према: Рауне К. В., *op. cit.*, стр. 155.

⁵⁹⁷ У питању је истраживање које представља део заједничког истраживачког пројекта организације UNDP Србија и Агенције за истраживање јавног мњења. У конкретном случају, ради се о осмом истраживачком циклусу пројекта, реализованом у децембру 2013. године. Истраживачки циклус пројекта започет је у октобру 2009. године.

http://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/Corruption%20UND%20SRB_Benchmarking%20Survey%20Serbian%20December%202013.pdf, стр. 17. (доступно дана: 13.07.2015.).

очекивања представника политичке елите која су, захваљујући добро организованој и континуираној медијској кампањи, постала и очекивања целокупне јавности. Испуњење очекивања јавности у виду доношења одговарајућих пресуда доприноси у великој мери стварању позитивне слике судства као важног друштвеног чиниоца у борби против криминалитета. Могло би се тврдити да је имиџ судства у јавности у непосредној сразмери с мером у којој рад судова задовољава потребе управљања државом.⁵⁹⁸

2. Блага казнена политика судова

Казнена политика судова представља укупност изречених кривичних санкција од стране судова у одређеном временском периоду и на одређеној територији.⁵⁹⁹ Термин казнена политика судова не односи се само на кажњавање, већ на укупну политику судова у погледу одмеравања и изрицања кривичних санкција. Законске норме су претпоставка, основ и оквир у коме се мора кретати казнена политика.⁶⁰⁰ С друге стране пракса судова представља значајан показатељ у којој мери је концепт законодавца рационалан и адекватан потребама друштва ради сузбијања и спречавања криминалитета.

Основно питање је шта значи блага казнена политика. Најважнији елементи за анализу казнене политике и њену оцену су изречене кривичне санкције, прописани казнени распони и карактер, врста, структура и тежина криминалитета.⁶⁰¹ У вези с тим очекивања јавности крећу се у правцу што чешће изрицања казне затвора, тако да се изрицање условне осуде или алтернативних видова кажњавања оцењује као благост казнене политике судова. Јавност очекује затвор нарочито у случајевима који су медијски интересантни.⁶⁰²

⁵⁹⁸ Криза поверења у судски систем и опадање ауторитета судија је проблем који постоји и у развијеним државама попут Сједињених Америчких Држава. О томе у: Hastie W. H., *Judicial Role and Judicial Image*, *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 121, No. 5, 1973, стр. 947-961.

⁵⁹⁹ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, Нови Сад, 1991, стр. 74.

⁶⁰⁰ Радуловић Љ., *Криминална политика*, Београд, 1999, стр. 118.

⁶⁰¹ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 74.

⁶⁰² Упркос великом проблему смештаја свих затвореника и који се може у одређеној мери решити чешћим изрицањем алтернативних санкција, чињеница је да казна затвора за сад остаје кључна у решавању проблема криминалитета.

Ни изрицање казне затвора не значи да ће јавност бити задовољна казненом политиком судова. Узрок незадовољства може да буде висина изречених казни.⁶⁰³ Приближавање законском минимуму у већини случајева се у јавности тумачи као израз благе казнене политике судова. И обрнуто, изрицање казни које су ближе законском максимуму углавном наилази на одобравање јавног мњења које захтева строгу казнену политику.

Уколико би се закључак о благости или строгости неке казнене политике изводио само на основу тога да ли су изречене казне ближе минимуму или максимуму, за казнену политику наших судова би се могло рећи да је блага. Међутим, чињеница је да су код многих кривичних дела посебни минимуми постављени високо, могло би се рећи да је „блага“ казнена политика у ствари коректив „строгих“ казнених распона. Остаје ипак незадовољство јавности која строгоћом изречених казни одмерава успешно сузбијање криминалитета.

Јавност обично приступа анализи рада судова на основу некритички заузетих ставова по питању каква би казнена политика судова требало да буде. Директно и индиректно, медији обликују искривљену слику судова који су често окарактерисани као меки у односу према криминалитету и слаби према преступницима. Та слика је употпуњена ставом о судовима као институцијама преоптерећеним поступцима који по кратком поступку ослобађају очигледно криве и опасне појединце.⁶⁰⁴ Људи често имају теорију о начину на који би правосудни систем требало да поступа с преступницима и уколико је кривичноправно поступање (нпр. благо кажњавање за силовање) у супротности с том идејом онда опада поверење у тај систем и људе који га чине.

Чињеница је да последњих година криминалитет углавном стагнира, а у погледу неких конкретних форми испољавања чак је у опадању. Да апсурд буде већи, опадање се уочава код оне врсте криминалитета која је и медијски најпопуларнија, насилничког криминалитета.

Казнена политика судова је један од важних аспеката борбе против криминалитета. Захваљујући медијима и грађани имају одређену представу о раду

⁶⁰³ О проблематици одмеравања казне од стране судова више у: Ђурђевић З., Одлука о казни – казненопроцесна питања, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Вол. 11, бр. 2, Загреб, 2004, стр. 760-764.

⁶⁰⁴ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, op. cit., стр. 120.

судова и осталих правосудних органа, као и њиховом значају у погледу сузбијања криминалитета. Међутим, јавност често има одређена очекивања када је у питању пресуђивање за одређена кривична дела. Од судова се најчешће очекује да не показују толерантност кад се нпр. ради о убиству или силовању. Уколико би се догодило да суд донесе одлуку која је у супротности с таквим очекивањима, то би изазвало бурну реакцију јавног мњења потпомогнуту одговарајућим медијским насловима.⁶⁰⁵ Тако се на судове путем медија врши притисак да у појединим случајевима пресуде на одређени начин притом занемарујући све специфичности конкретног случаја. Другим речима, јавност је традиционално ретрибутивно оријентисана када се ради о кажњавању учинилаца кривичних дела.

С друге стране, политичари често верују да чврсто поступање с преступницима и давање изјава у медијима који подупиру такав став доноси политичку корист. Последица таквог понашања политичара је тзв. *казнени популизам* што значи да јавност доживљава превенцију криминалитета као „мекан“ приступ супростављања криминалитету и захтева чвршћу опцију.⁶⁰⁶

Много људи сматра да благо кажњавање од стране кривичних судова представља највећи проблем у вези с криминалитетом. Када се обичном човеку постави питање да ли су судови превише благи, строги или онакви какви би требало да буду, најчешћи одговор је да су исувише благи. Није у питању некаква нова тенденција, такав став испитаници изражавају деценијама уназад, односно од кад се ради истраживање јавног мњења о овом питању. Неки од резултата спроведених истраживања јасно показују да је такво веровање последица утиска који се ствара у јавности да теразије правде најчешће превагну у корист осумњиченог, оптуженог или преступника, а на штету жртве.⁶⁰⁷

Поставља се питање због чега доминира такав став у јавности. Чињеница је да се мали број људи у току живота појави у кривичном поступку у својству окривљеног, оштећеног или сведока. Такође, не може се тврдити да је поменути став последица препричавања људи који су имали својство учесника у кривичном поступку, јер све то није довољно да утиче на формирање таквог става код већине

⁶⁰⁵ О таквим примерима у аустралијској штампи и телевизијским вестима видети у: Eames J. G., *The Media and the Judiciary, HCQR*, Vol. 2, No. 2, 2006, стр. 47 и даље.

⁶⁰⁶ Hough M. and Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 283 и 284.

⁶⁰⁷ *Ibid.*, стр. 285 и 286.

људи. Одговор се крије у стварању одговарајуће медијске слике која у великој мери утиче на размишљања људи.⁶⁰⁸ Медијска слика правосудне борбе против криминалитета указује да је она превасходно усмерена на криминалце рецидивисте што значи да преступници по правилу прођу кроз судски поступак и врате се на улице слободни и без спроведене рехабилитације.⁶⁰⁹ С друге стране, људи нису упознати с чињеницом да криминалитет не обухвата само тешка кривична дела као што су убиство, силовање или разбојништво и да се кривична дела не врше само са умишљајем већ и из нехата.

Ако би се очекивања јавности сажела у једну реченицу она би гласила: свим учиниоцима кривичних дела, без обзира на тежину дела и околности конкретног случаја, треба изрећи казну затвора у максималном трајању. Тада би јавност можда била задовољна, јер изгледа да стално тежи ретрибуцији како у прописивању санкција тако и у њиховом изрицању.

3. Спорост кривичних поступака

Дуго трајање судских поступака је једна од највећих замерки раду судова која се често може уочити и у медијским извештајима. Судски поступци треба да буду брзи и ефикасни како би остварили своју сврху. Ипак, посебно питање у контексту спорости кривичних поступака је улога других учесника у поступку који такође у значајној мери могу допринети одуговлачењу процеса, нпр. непојављивањем на суђењу, што у појединим случајевима подразумева обавезно одлагање.

Кад се говори о спорости кривичног поступка треба имати у виду не само дужину трајања суђења у првом и, евентуално, у другом степену, већ и време које је протекло од пријављивања или откривања дела и прикупљања доказног материјала а то значи када почиње предистражни поступак, истрага и подизање оптужнице. Могу проћи године пре него што конкретан случај дође у фазу

⁶⁰⁸ Многобројна истраживања која су спроведена у Сједињеним Америчким Државама такође показују да медији имају најзначајнију улогу у едукацији америчког становништва о судовима. У том смислу треба истаћи и да оно што јавност мисли о судовима и праву има велики утицај на то како судство функционише. MacKenzie B., *Extrajudicial Speech: Judicial Ethics in the New Media Age, Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 2, Issue 2, 2012, стр. 186 и 190.

⁶⁰⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 120.

суђења. Постојање више учесника, односно органа поступка чини ову проблематику сложенијом од оне како је јавност види, с обзиром да „кривица“ за дуго нерешавање случајева увек пада на суд, будући да тек у фази суђења трајање кривичног поступка избија у први план при чему окончање поступка због застарелости изазива по правилу бурну реакцију јавности.

Посебан проблем представљају кривични поступци који се воде против више оптужених и који упркос залагању судија, не могу бити брзо окончани. С обзиром да таква суђења изазивају велику пажњу јавног мњења чини се да један од основних разлога за њихово одржавање представља потреба за јавним показивањем одлучности државе да се осуде сва оптужена лица. Ови кривични поступци су по правилу осуђени на пропаст, јер велики број оптужених, сложеност чињеничних и правних питања, обилан доказни материјал имају за последицу наступање застарелости.

Један од примера јесте кривични поступак у афери „индекс“ коме се, иако одавно покренутом, још не назире крај. Штавише извесно је да ће у односу на поједине оптужене наступити застарелост.⁶¹⁰ На тако дуго трајање кривичног поступка утицало је много фактора, почев од тужилаштва које је очигледно преамбициозно обухватило оптужницом превише људи, преко бранилаца оптужених који су максимално користили могућности за одуговлачење поступка и, на крају, „чувене“ реформе правосуђа. Ипак, „заслуге“ за споро решавање конкретног случаја ће припасти суду односно медији ће на првом месту кривицу тражити у лошем вођењу поступка од стране суда. Свакако не треба занемарити и одговорност суда који је могао да донесе одлуку о раздвајању поступка у односу на поједине оптужене како би се све брже спровело и окончало.⁶¹¹

Спорост кривичних поступака је околност која није прихватљива ни са становишта праксе Европског суда за људска права (у даљем тексту: Европски суд или ЕСЉП). Узимајући у обзир одговарајуће одредбе Европске конвенције за

⁶¹⁰ <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Maratonska-afere-Indeks-treci-put-sve-iznova.lt.html>
(доступно дана: 18.07.2015)

⁶¹¹ Хрватски индекс” решен је за девет месеци и тамошњим професорима забрањено је да држе наставу. <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Maratonska-afere-Indeks-treci-put-sve-iznova.lt.html>
(доступно дана: 18.07.2015)

заштиту људских права и основних слобода⁶¹² (у даљем тексту: ЕКЉП), државе чланице, уговорнице Конвенције, међу којима је и наша држава, имају позитивну обавезу у вези с трајањем судског поступка која потпада под ширу категорију таквих обавеза. Оне произилазе из члана 6 ЕКЉП, којим се сваком лицу гарантује право на правично суђење. Најзначајнији аспект права на правично суђење у контексту трајања кривичног поступка је услов разумног рока.⁶¹³ У том смислу, судски поступци на националном нивоу морају се окончати у разумном року, јер би у супротном сврха и суштина целокупног правосудног система биле разводњене.⁶¹⁴

На стварање медијске слике о спорости кривичног поступка додатно утичу одлуке Европског суда у којима је утврђена повреда права на суђење у разумном року, а тиме и право на правично суђење. Објављивање такве одлуке подстакне медијску причу о поступцима који предуго трају. Повремено прича оде предалеко и уместо конструктивне критике постане начин за урушавање угледа суда. С друге стране, стално медијско подсећање судова на обавезу суђења у разумном року има и позитивну страну, јер доприноси њиховој већој ефикасности у решавању случајева који се нађу пред њима. Суђење у разумном року је регулисано и у чл. 14 ЗКП-а⁶¹⁵ који прописује дужност суда да кривични поступак спроведе без одуговлачења и да онемогући сваку злоупотребу права усмерену на одуговлачење поступка.

Став јавног мњења у вези са ефикасношћу судова је годинама веома неповољан. У оквиру поменутог јавномњенског истраживања корупције, реализованог у јануару 2001. године, грађани су оцењивали и судски систем.⁶¹⁶ Најлошији резултат се управо односи на брзину и ефикасност поступака (74,3% грађана сматра да су судови спори и неефикасни). Пет година касније, тј. 2006.

⁶¹² Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода је постала део нашег правног система Законом о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола, уз неколико каснијих измена и допуна („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – исправка и „Службени гласник РС“ – Међународни уговори“, бр. 12/10 и 10/15).

⁶¹³ О значају суђења у разумном року више у: Илић Г. П., Држава *versus* криминалитет и стандарди људских права, *in*: Крон Л. (приредила), *Криминал и државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе*, Београд, 2011, стр. 45 и 46.

⁶¹⁴ Поповић Д., *Постанак европског права људских права*, Београд, 2013, стр. 238.

⁶¹⁵ Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14);

⁶¹⁶ Антонић Д. (et al.), *op. cit.*, стр. 59.

године, ситуација није нимало боља. Штавише, ефикасност судства је неповољније оцењена у односу на 2001. годину (84, 6% грађана има такав став).⁶¹⁷

Једно од новијих истраживања јавног мњења из новембра 2011. године, након спроведене реформе правосуђа, показује делимичне промене у ставу грађана о проблематици спорости поступака пред судовима.⁶¹⁸ Наиме, 44% испитаника је генерално незадовољно радом судова, сматрајући их одговорним за спорост и недовођење судских процеса до краја. Међутим, промене се могу уочити у вези с перцепцијом грађана о доприносу других фактора у одуговлачењу процеса. Неефикасно судство, судећи по њиховим ставовима, потиче из несамосталности судова, односно њихове повезаности с политичким и криминалним структурама и неадекватног рада тужилаштва.

4. Утицај политичких фактора на рад судова

Незаобилазан фактор који утиче на формирање медијске слике о судовима је политика. Она обликује свакодневни живот људи у скоро свим сегментима друштва па тако и кад је реч о кривичноправном систему.

Једно од уобичајених предизборних обећања различитих политичких опција је борба против криминалитета. У том смислу се интереси власти могу приказивати као интереси народа а нема ништа легитимније него спровођење интереса народа.⁶¹⁹ Саставни део политичке приче о неопходности оштрог супростављања различитим облицима криминалног деловања је указивање на „озбиљност“ проблема криминалитета. У том циљу политичари путем медија стално указују на пораст криминалитета, при чему навођењем „алармантних“ података аргументују свој став. Догађа се зато да поједине судије доносе одговарајуће пресуде како би удовољили представницима актуелне политичке елите.

⁶¹⁷ Васовић М., *op. cit.*, стр. 74.

⁶¹⁸ У питању је истраживање које су спровели Агенција за истраживање јавног мњења ЦЕСИД и Канцеларија ОЕБС-а у Београду за потребе Министарства унутрашњих послова Републике Србије о ставу грађана Србије према раду полиције. Нека од питања су се односила на правосуђе тако да су грађани изразили свој став и у вези с тим. www.mup.gov.rs/cms/.../Istrazivanje%20javnog%20mnjenja%202011.d... (доступно дана 19.07.2015)

⁶¹⁹ Тирић Ј., *Ванправни утицаји на казнену политику судова*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000, стр. 143.

Феномен утицаја политике на кривичне судове највише долази до изражаја у поступцима за које јавност верује да су политички мотивисани или када постоје сумње у незаконито деловање појединаца који су део владајуће структуре или су с њима повезани, а које не резултирају покретањем и/или позитивним окончањем кривичних поступака.

У првој варијанти у јавном мњењу може постојати став (при чему, он не мора бити преовлађујући) да се поједини кривични поступци против одређених лица воде како би се нова политичка елита обрачунала с претходном. У таквим ситуацијама јавност ће скоро увек бити ускраћена за праве разлоге покретања кривичног поступка при чему би повољно окончање поступка по оптужене могло у јавности да буде протумачено као резултат договора између супростављених опција. Такав исход поступка је могућ и када у међувремену политичка опција којој су блиски оптужени поново освоји власт. Неспорно је да све то негативно утиче на имиџ кривичних судова.

Бурну реакцију јавности изазива посебан третман који поједини политички делатници имају у случају постојања сумње да су извршили кривично дело. Уколико постоји велики јавни притисак може доћи до покретања кривичних поступака, али њихово окончање доношењем ослобађајуће или одбијајуће пресуде ствара у јавности неповољну слику о кривичним судовима.

Без обзира да ли је у питању прва или друга варијанта, неповерење јавности у кривично судство одраз је веровања у поданички положај судске власти у односу на извршну и законодавну власт. Реч је о проблему друштава које се не могу похвалити независним судством, а једно од таквих је и наше.

Уверење о постојању утицаја политичких чинилаца на судство је присутно и када неки кривични поступак који је изазвао велику пажњу јавног мњења буде окончан из процесних разлога или доношењем ослобађајуће пресуде. Реч је о кривичним поступцима који су вођени због кривичних дела која изазивају јаку емоционалну реакцију публике.

У својим првим одлукама које се односе на материју права на независан и непристрасан суд ЕСЉП је направио разлику између два аспекта независности које је означио као „субјективни“ и „објективни“ тест. Суштински елемент представља оно што ЕСЉП назива субјективним аспектом: захтев да судија има

непристрасно стање свести. С друге стране објективни тест се односи на питање да ли се судија може оценити као пристрасан у очима разумне особе или „обичног“ грађанина.⁶²⁰

⁶²⁰ Trechsel S., *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford, 2006, стр. 61 и 62.

Глава II

Утицај медијског извештавања на рад судова

1. Медијско извештавање током кривичног поступка

Кривични поступак се одвија у фазама. „Шема“ кривичног поступка у нашем кривичнопроцесном праву подразумева претходни поступак (предистражни, истражни и поступак оптужења), главни поступак у првом степену (припреме главног претреса, главни претрес, изрицање и објављивање првостепене пресуде) и поступак по правним лековима (редовним и ванредним).⁶²¹ У компаративном праву уобичајено се користи хронолошки критеријум за издвајање одређених фаза кривичног поступка, карактеристичних по једном „водећем учеснику“ који је овлашћен да одлучи о покретању наредне процесне фазе.⁶²² У складу с тим је, упркос различитој терминологији, могуће разликовати: припремну фазу која се састоји од ислеђења и прогона, међуфазу (*la phase intermédiaire*) у оквиру које се одлучује о стављању под оптужбу и основаности даљег вођења поступка и судећу фазу (*la phase de jugement*) намењену доношењу мериторне одлуке.⁶²³

Имајући у виду наведену поделу која је заснована на хронолошком критеријуму, као и наше актуелно решење, приликом анализе медијског извештавања биће посебно размотрена два процесна сегмента; извештавање пре главног претреса и извештавање у току главног претреса.

У оквиру припремне фазе може се направити разлика између поступања надлежних органа које има претежно неформални карактер и поступања које је у основи формално. Та чињеница је веома битна, јер непримерено медијско

⁶²¹ Илић Г. П. (et al.), *Коментар Законика о кривичном поступку*, Београд, 2015, стр. 687.

⁶²² Pradel J., Rapport general, in *La phase préparatoire au procès penal en droit comparé*, Actes du Séminaire International organize par l'Institut Supérieur International de Sciences Criminelles de Syracuse et tenu à Noto (Italie) 26 septembre – 1 octobre 1982, Revue international de droit penal, N° 1-2, Paris, 1985, наведено према: Илић Г. П., Положај и улога полиције у претходном кривичном поступку - in: Бејатовић, С и Бановић Б. (уред.), *Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија*, Београд, 2005, стр. 104.

⁶²³ Delmas - Marty M., *Introduction*, in: Delmas-Marty, M. (sous la direction de), *Procédures pénales d'Europe (Allemagne, Angleterre et pays de Galles, Belgique, France, Italie)*, Paris, 1995, стр. 66, наведено према: Илић Г. П., Положај и улога полиције у претходном кривичном поступку - in: *Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија*, Београд, 2005, стр. 104.

извештавање може вишеструко негативно да утиче на поступање надлежних органа у ситуацији у којој кривични поступак у формалном смислу још увек није покренут. Проблематика медијског извештавања у фазама истраге и оптужења је донекле другачија, кривични поступак је покренут тако да медији званично располажу с одређеним информацијама и имају нешто већу слободу, што свакако не умањује њихову одговорност за непримерено извештавање.

У фазама које претходе главном претресу већина кривичнопроцесних система намеће минимална ограничења медијима. Почетна разлика између кривичнопроцесних система произилази из њихове поделе на акузаторске и инквизиторске системе односно поступке који се одликују концептом тужилачке истраге или концептом истраге којом руководи суд.⁶²⁴ Акузаторски системи су отворенији док су инквизиторски тајновити по својој природи. Ипак, без обзира на природу конкретног кривичнопроцесног система, непримерено медијско извештавање може угрозити успешно и ефикасно предузимање неопходних мера из надлежности органа задужених за супростављање криминалитету (полиција, тужилаштво и суд).⁶²⁵

Проблематика медијског извештавања током кривичног поступка покреће и питање слободних медија који извештавају о питањима која су од јавног значаја и који имају централну улогу у функционисању демократије.⁶²⁶

С друге стране, слободно извештавање медија може негативно утицати на спровођење фер поступка. Медијско извештавање о актуелним кривичним случајевима, без обзира да ли се ради о припремној или фази суђења, може бити штетно и у том смислу изазива посебну забринутост, због чега се и установљавају ограничења.⁶²⁷ У упоредном праву преовлађује генерално прагматични систем који подразумева кажњавање оних медијских исказа који најчешће проузрокују

⁶²⁴ Lemonde M., Justice and the media, in: Delmas-Marty M. and Spencer R. J. (eds.), *European Criminal Procedures*, Cambridge, 2002, стр. 690 и 691.

⁶²⁵ Уколико порота у англосаксонском систему пре суђења сазна да је окривљени у припремној фази поступка признао кривично дело тешко да се може говорити о очувању претпоставке невиности. Може се догодити да суд оцени да је то признање незаконито али штета је већ учињена односно ствари се не могу вратити на почетак. Schwenk J., Military Justice and the Media: The Media Interview, *Journal of Legal Studies*, 2003, стр. 18.

⁶²⁶ Sprack J., Publicity surrounding the trial, in: McConville M., and Wilson G., (eds.), *The Handbook of The Criminal Justice Process*, Oxford, 2002, стр. 221.

⁶²⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 169.

штету која се настоји избећи.⁶²⁸ Све се у суштини своди на проналажење мере између захтева за слободом медијског извештавања и неопходности спровођења фер поступка у односу на све његове актере.

1.1. Медијско извештавање у припремној фази поступка

Извештавање медија пре почетка главног претреса може обухватати дуг временски период који почиње од момента предузимања првих корака од стране надлежних органа у циљу откривања и доказивања неког кривичног дела. Обично све отпочне пријављивањем или откривањем кривичног дела.

Ефекти штетног медијског извештавања могу се појавити знатно пре него што неко лице буде ухапшено и оптужено.⁶²⁹ Наиме, преурањено и „детално“ медијско извештавање повећава шансе да конкретан случај постане друштвено конструисан. У случају да нпр. штампа располаже са ограниченим подацима о делу, учиниоцу и осталим околностима (о чему ће бити реч по правилу у припремној фази), повећава се простор за различите надоградње које треба да попуне празнине у причи која излази у јавност. То значи да медијска почетна конструкција кривичног дела може проузроковати последице по евентуалну фазу суђења.⁶³⁰ То се најчешће догађа када је рано извештавање део процеса помоћу којег штампа ствара тзв. „реторичко жртвовање“.⁶³¹ У том смислу, медији се могу концентрисати на одређено кривично дело и конструисати га као израз или симптом друштвеног назадовања у дегенерацију и пропаст. Уколико дође до суђења у конкретном случају тада ће друштво учествовати у акту ритуалног прочишћавања сваљивањем целокупне кривице на оптуженог, а све у циљу симболичног ослобађања од свих (сопствених) неуспеха.

⁶²⁸ Zeno-Zencovich V., *Freedom of Expression: a critical and comparative analysis*, New York, 2008, стр. 83.

⁶²⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 173.

⁶³⁰ То је нарочито проблем у оним државама које имају поротни систем суђења, попут Сједињених Америчких Држава. Истраживања су показала да претерано медијско извештавање у припремној фази поступка негативно утиче на пороту јер се може појавити проблем необјективности. Meringolo J. C., *The Media, the Jury, and the High-Profile Defendant: A Defense Perspective on the Media Circus*, *New York Law School Law Review*, Vol. 55, 2010/2011, стр. 982.

⁶³¹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 173.

1.1.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у припремној фази

Минимална ограничења медијског извештавања у припремној фази присутна су у правним системима већине држава. Међутим, ситуација се ипак разликује, а то ће бити приказано анализом примера Енглеске, Француске и Немачке.

1.1.1.1. Енглеска

Захваљујући бројним и сложеним изворима који регулишу однос медија и судства, Енглеско право је за странце тешко разумљиво. Неспорно је међутим да је реч о правној области коју прожима једноставна идеја: правилно функционисање правосудног система има предност у односу на остваривање принципа слободе штампе.⁶³²

У Енглеској су правила која регулишу питање медијског извештавања у фази која претходи суђењу, садржана првенствено у Закону о непоштовању суда (*Contempt of Court Act*)⁶³³ из 1981. године. Предвиђена је строга одговорност медија (дакле, не доказује се посебно *mens rea*),⁶³⁴ уколико је у конкретном случају реч о публикацији (тј. облику комуникације усмереном ка публици) која представља знатан или суштински ризик да ће спровођење правде у кривичном поступку бити озбиљно отежано или праћено неосновано наговештеним исходом. Додатан услов је да је кривични поступак у току. У том смислу, поступак је „жив“ од момента када је извршено хапшење, издат налог за хапшење или упућен позив, па све до доношења ослобађајуће пресуде, прекида кривичног поступка,

⁶³² Lemonde M., Justice and the media, *op. cit.*, стр. 692. О односу претпоставке невиности и слободе штампе у Енглеској у: Бајовић В., Претпоставка невиности и слобода штампе, *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/1, стр. 204-206.

⁶³³ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49> (доступно дана: 28.07.2015).

⁶³⁴ *Mens rea* представља криминалну намеру и најчешће се објашњава као стање свести које указује на облик кривице који представља битан елемент одређених кривичних дела и законом је прописан. Видети: www.e-lawresources.co.uk (24.08.2015). За означавање субјективног (менталног) елемента кривичног дела у англосаксонском кривичном праву традиционално се користи израз *mens rea*. У том смислу у енглеској теорији кривичног права већ дуго је присутан сукоб између две различите групе схватања у односу на питање субјективног елемента кривичног дела (субјективно и објективно). Ђокић И., *Субјективни елементи кривичног дела у енглеском праву* (Докторска дисертација), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015, стр. 44, 46 и 47. Такође, о неким дилемама у вези с *mens rea* концептом у: Johnson E. A., Rethinking the Presumption of Mens Rea, *Wake Forest Law Review*, Vol. 47, 2012, стр. 769-797.

одустајања тужиоца од гоњења или доношења осуђујуће пресуде. У другим случајевима не постоји строга одговорност медија, а то значи да тужилаштво мора да докаже посебну намеру тј. *mens rea* за ометање остваривања правде у конкретном кривичном поступку.⁶³⁵

Могло би се дакле закључити да су новинари пре отпочињања поступка слободни да напишу или кажу шта год желе о неком случају јер он још увек није постао „судска ствар“. Чак и тада новинар може бити кажњен уколико је објављивање неке информације праћено намером да се утиче на каснији поступак. У том смислу, медијима и новинарима се не исплати да крше установљене забране и ограничења јер их може скупо коштати, с обзиром да су прописане кривичне санкције бројне и озбиљне.⁶³⁶

Непоштовање суда обухвата више различитих облика. Један од њих је физичко ремећење поступка, претњом или нападом на судију или друге учеснике у поступку.⁶³⁷ У теорији је заузет став да се овај облик односи и на тзв. скандализовање суда које подразумева новинарско критиковање судијског ауторитета на увредљив начин (у пракси је ово ипак само мртво слово на папиру с обзиром на учестало и несанкционисано писање таблоидне штампе које уз употребу увредљивих израза критикује судије).⁶³⁸

У контексту медијског извештавања пре суђења, најинтересантнији облик непоштовања суда се односи на објављивање материјала који може представљати озбиљан ризик за остваривање права окривљеног на фер суђење. Најчешћи примери овог облика су: јавна повреда претпоставке невиности, објављивање информације (без обзира да ли је истинита или лажна) да је окривљени учинио неко слично дело, као и објављивање кључних елемената доказног материјала који указују на кривицу окривљеног а који се могу оспорити на суђењу.⁶³⁹

За непоштовање суда предвиђена је алтернативно казна затвора до две године или неограничена новчана казна. Далеко чешћи облик санкционисања новинара представља новчана казна, с обзиром да је казна затвора последњи пут изречена давне 1949. године. Међутим, питање је шта се новинарима више

⁶³⁵ Sprack J., *op. cit.*, стр. 222.

⁶³⁶ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 692 и 693.

⁶³⁷ Чл. 12 Закона о непоштовању суда.

⁶³⁸ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 693.

⁶³⁹ *Ibidem*

„исплати“ јер новчане казне могу да буду веома високе. У једном случају, суд је таблоиду *Sun* изрекао новчану казну од 35.000 фунти.⁶⁴⁰

Постоје и случајеви у којима се у оцени медијског извештавања пре суђења даје предност јавном интересу. У чл. 5 Закона о непоштовању суда предвиђено је да се одређена публикација, неће сматрати изразом непоштовања суда уколико је објављена самостално или као део неке дискусије, у доброј вери о јавним пословима или другим питањима од општег јавног значаја, под условом да је ризик од прејудуцирања исхода или стварања сметњи у конкретном кривичном поступку само споредан. Ипак, постоје две ствари које енглеска штампа и даље ретко објављује, а које се редовно појављују у континенталној штампи: објављивање информације да је окривљени наводно признао кривично дело и да већ има досије.

1.1.1.2. Француска

Медијско извештавање пре суђења у Француској карактерише масовна повреда принципа поверљивости истраге (*le secret de l'instruction*). Француска штампа је пуна информација о томе шта је истражни судија (*juge d'instruction*) открио или учинио, што свакако не би смело да се догоди. Та забрана је установљена у чл. 11 Законика о кривичном поступку (*Code de procédure pénale*)⁶⁴¹ (у даљем тексту: CPP). Међутим, та забрана се не односи на новинаре, с обзиром да се само помиње обавеза поштовања професионалне тајне од стране учесника у кривичном поступку. Новинарска одговорност за кршење принципа поверљивости истраге установљава се на други начин. Наиме, уколико искористе информацију коју им је неко други дао повређујући споменути чл. 11 CPP, новинари могу бити гоњени због држања украдене имовине, тј. „украдене“ информације. Много новинара је осуђено за ово кривично дело.⁶⁴²

⁶⁴⁰ О поменутиим случајевима више у: Sprack J., *op. cit.*, стр. 222.

⁶⁴¹ <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT00000607115> (доступно дана 30.07.2015.)

⁶⁴² Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 701. Одговорност новинара се може установити и на друге начине, а неки од њих подразумевају примену Кривичног законика (*Code pénal*). То се односи на забрану коментарисања у циљу утицаја на сведоке или одлуку суда. Ту је и Уредба о малолетним делинквентима из 1945. (Ordonnance n° 45-174 du février 1945 relative à l'enfance délinquante), а у примени је (додуше ретко) и Закон из 1881. године који забрањује објављивање

Ако се узме у обзир однос броја кршења забрана и осуда новинара због тога, може се рећи да у Француској постоји велики проблем медијског непоштовања забране објављивања одређених информација. Та чињеница је само одраз општег стања у којем се налази француски кривични поступак. С тим у вези, у доктрини је присутно гледиште да француски кривични поступак генерално подрива претпоставку невиности, тако да они који због тога оптужују новинаре, у ствари нападају само преносиоце лоших вести, а избегавају да се суоче с основним узроцима проблема.⁶⁴³

Закључак је дакле да у Француској постоји велики број забрана када је у питању медијско извештавање пре почетка суђења. Поменуте забране су установљене у циљу заштите тајности припремне фазе поступка, што се у контексту модерних друштава показује као прешироко. Ако би се те забране у потпуности поштовале, јавност би била ускраћена за минимум информација о кривичним поступцима што не би требало да буде карактеристично за демократска друштва.⁶⁴⁴

1.1.1.3. Немачка

У Немачкој је ситуација другачија него у Енглеској и Француској. Уобичајена пракса немачких медија је да не објављују име окривљеног, што се по правилу чини у току припремне фазе кривичног поступка, али се често примењује и када предмет дође у фазу главног претреса, а чак и ако дође до осуде.⁶⁴⁵ Такво самоуздржавање медија и новинара представља резултат поштовања судског ауторитета по чему се Немачка разликује од многих држава.

Немачко право веома сажето регулише проблематику медијског извештавања. Кривични законик (*Strafgesetzbuch*) садржи одредбу која санкционише новинарско објављивање незваничних информација. Реч је о

одређеног процесног материјала пре него што буде прочитан на главном претресу. Уредба и Закон су доступни на: www.legifrance.gouv.fr (доступно дана: 28.04.2016. године).

⁶⁴³ Lemonde M., Justice and the media, *op. cit.*, стр. 702.

⁶⁴⁴ *Ibidem*

⁶⁴⁵ *Ibid.*, стр. 697. О заштити људског достојанства у вези с кривичном процедуром у Немачкој у: Weigend T. and Ghanayim K., Human Dignity in Criminal Procedure: A Comparative Overview of Israeli and German Law, *Israel Law Review*, Vol. 44, 2011, стр. 200-203.

чињењу доступним јавности пре главног претреса, у целини или делимично, садржаја оптужбе или неког другог званичног документа који је настао током припремне фазе кривичног поступка. Новинари обично не покушавају да неким тајним каналима дођу до поверљивих информација, већ се задовољавају обично оним што чују на главном претресу. Контакти између новинара и представника правосудног система организовани су у складу са стриктним поштовањем хијерархијског ауторитета. Тачно се зна ко даје изјаве за медије, па нико ни не покушава да наруши успостављен систем, јер у супротном може да трпи озбиљне професионалне последице. У том смислу, судије и тужиоци немају амбицију да постану славне личности, за разлику од многих других држава где такви случајеви постоје.⁶⁴⁶

1.1.2. Медијско извештавање у Србији у припремној фази поступка

У нашем праву је у недовољној мери регулисана проблематика медијског извештавања у припремној фази поступка. Упоређујући га са поменутиим упоредним примерима, уочава се да има највише сличности с немачким решењем. Међутим, за разлику од Немачке коју одликује култура суздржаног медијског изражавања у току кривичног поступка а нарочито његове припремне фазе, као и поштовање судског ауторитета, у Србији таква суздржаност ни приближно не постоји. Правило је да се објављује све што може да изазове пажњу јавног мњења без обзира на конкретне последице.

Ограничења у погледу објављивања поверљивих информација у току припремне фазе поступка, односе се углавном на она лица која могу непосредно доћи до сазнања о њима. У том смислу се као пример може навести чл. 17 Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела,⁶⁴⁷ који прописује да су сва лица која извршавају послове и задатке у оквиру надлежности државних органа у сузбијању кривичних дела из чл. 2 истог закона дужна да податке и

⁶⁴⁶ Lemonde M., *Justice and the media*, *op. cit.*, стр. 698 и 699.

⁶⁴⁷ Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела („Службени гласник РС“, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – др. закон, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – др. закон, 101/11 – др. закон и 32/13)

сазнања до којих дођу приликом обављања тих послова и задатака чувају као тајне податке, у складу с прописима који уређују тајност података. То конкретно значи да новинар не би могао да одговара уколико објави неки тајни податак до којег је дошао захваљујући томе што је неко од поменутих лица прекршио забрану чувања тајности података.

Ипак, у једном случају новинар може одговорати због објављивања поверљиве информације. Према чл. 6. ст. 2 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку,⁶⁴⁸ подаци у вези с Програмом заштите су поверљиви и представљају службену тајну. Осим службених лица ове податке не могу саопштавати ни друга лица којима подаци постану доступни. Јасно је да се то може односити и на новинаре.

Кривичноправну конкретизацију ове одредбе садржи КЗ и то као посебни облик кривичног дела повреда тајности поступка (чл. 337 ст. 3) који инкриминише неовлашћено откривање података о идентитету или личне податке лица заштићеног у кривичном поступку или посебним програмом заштите. Ово кривично дело постоји и у случају да се ради о лицу које је блиско заштићеном учеснику у кривичном поступку које такође може бити обухваћено Програмом заштите.⁶⁴⁹ Међутим, домашај одредбе чл. 337 ст. 3 КЗ-а је ужи од онога што је садржано у чл. 6 ст. 2 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку. Овај последњи говори о подацима у вези с Програмом заштите, што подразумева не само податке о спровођењу Програма заштите, већ и сваки други податак који се односи на Програм заштите (нпр. чињеница да је надлежни орган одлучио да поднесе захтев за укључивање у Програм заштите учесника у кривичном поступку или блиског лица, личне податке службених лица која пре доношења одлуке о спровођењу Програма заштите учествују у примени хитних мера заштите).⁶⁵⁰

⁶⁴⁸ Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 85/05).

⁶⁴⁹ Стојановић З., *Коментар Кривичног законика, оп. cit.*, стр. 723.

⁶⁵⁰ Илић Г. П., Мајић М. и Николић Б., *Коментар Закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку: са упоредноправним прегледом и мерама процесне заштите*, Београд, 2006, стр. 48.

1.2. Медијско извештавање у току главног претреса (*trial stage*)

Медијско извештавање у току главног претреса генерално подлеже другим правилима у односу на извештавање које се предузима пре њега. Главни претрес је обично јаван у већини држава односно одступање од тог правила је могуће, али само у тачно одређеним случајевима.

Проблематика медијског извештавања у току главног претреса своди се у основи на два питања. Прво питање и истовремено дилема је да ли и у којој мери у току главног претреса дозволити присуство камера и фотоапарата у судници. Док већина европских држава такву могућност не дозвољава постоје и примери земаља где је то могуће. Без обзира на негативне стране публициитета које неминовно иду уз присуство новинара у судницама, у теорији преовлађује став да се суђења отворе за медије. Наиме, парадоксално је забранити новинарима да присуствују суђењу и снимају односно фотографишу, када могу сведоке, жртве, њихову родбину и адвокате да интервјуишу ван суднице. Присуство камера у судници би могло да помогне да се успостави прави значај суђења – значај који се повремено губи због превелике пажње која се посвећује припремној фази.⁶⁵¹ Друго питање се тиче искључења јавности са суђења и његовог утицаја на извештавање медија о конкретном случају.⁶⁵²

1.2.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у фази суђења

1.2.1.1. Англосаксонско право

Рестриктивнија решења у погледу медијског извештавања у фази суђења садржи енглеско право. У суштини, општи принцип енглеског кривичног процесног права јесте да главни претрес треба да буде отворен за јавност, али судови имају овлашћење да оступе од општег правила. Најрадикалније одступање

⁶⁵¹ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 711.

⁶⁵² Јавност може да буде непосредна (физичка), када лица присуствују процесним радњама или посредна (техничка), до које долази захваљујући давању публициитета спроведеним радњама у кривичном поступку, посредством средстава јавног информисања. Шкулић М., *Кривично процесно право*, Београд, 2015, стр. 78.

представља могућност судског заседања у приватности (*sit in camera* или *sit in private*), које се може предузети само у тачно одређеним случајевима.⁶⁵³

У настојању да се спровођење правде заштити од медијских утицаја предвиђена је могућност да буде „одсечена од света“ без временског ограничења.⁶⁵⁴ Такође, један облик кривичног дела непоштовање суда који се тиче забране објављивања већања суда уведен је у циљу заштите пороте. На тај начин се новинари спречавају да истражују шта се догађа у поротној соби.⁶⁵⁵ Забрањена је и употреба касетофона у судници, као и фотографисање односно објављивање фотографија о току поступка.⁶⁵⁶ Такође, у случају да судија нареди извесна ограничења у вези са извештавањем с јавног суђења, кршење тог наређења од стране медија представљало би непоштовање суда.⁶⁵⁷

У теорији постоји мишљење да је забрана фотографисања и објављивања фотографија са суђења у супротности са идејом отворене правде (*open justice*) која се често помиње приликом анализе енглеских судова. Отворена правда не треба да значи само да су судови отворени за јавност, већ би тај концепт требало разматрати у ширем контексту публицитета.⁶⁵⁸ Наиме, већина људи није у могућности да присуствује било каквом суђењу, тако да своје сазнање о актуелним суђењима добија искључиво посредним путем односно оним што прочитају у штампи или чују од новинара на телевизији. Директан или одложен телевизијски пренос суђења пружио би јавности непосреднији увид у дешавања у судници.⁶⁵⁹

⁶⁵³ То је могуће у случајевима: када сведок одбија да сведочи јавно; када би јавно одвијање главног претреса могло да прејудуцира могућност будућих поступака; у случајевима који су предвиђени у документима о службеним тајнама (*Official Secrets Acts*). Sprack J., *op. cit.*, стр. 223.

⁶⁵⁴ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 709.

⁶⁵⁵ Чак су и адвокати онемогућени у томе, што значи да је немогуће уложити жалбу засновану на разлозима везаним за спровођење процедуре у поротној соби. Sprack J., *op. cit.*, стр. 224.

⁶⁵⁶ Забрана фотографисања и објављивања фотографија првобитно је уведена давне 1925. године, Законом о кривичном правосуђу (*Criminal Justice Act*) (чл. 41) и остала је до данас на снази. Предвиђена је и у чл. 9 Закона о непоштовању суда. Та забрана се односи и на телевизију односно не дозвољава се присуство камера у судници. Увођење те забране делом се догодило због објављивања фотографије у *The Daily Mirror* 1912. године на којој судија Бакнил (*Bucknill*) изриче смртну казну Фредерику Седону (*Frederick Seddon*). Та фотографија је настала тајно без сагласности суда и изазвала је јавно негодовање и у годинама које су претходиле закону из 1925. Тај инцидент је често помињан у парламенту. Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 141.

⁶⁵⁷ Sprack J., *op. cit.*, стр. 224.

⁶⁵⁸ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 142.

⁶⁵⁹ У доктрини је изнето гледиште да би присуство јавности суђењима допринело утиску о судовима као местима правичности и већој спремности грађана да прихвате ауторитет судских одлука. То поверење у функционисање права важно је да би се зауставило самоволно истеривање

Све гласнији и учесталији захтеви медијских кућа за отварањем суђења у Великој Британији довели су до тога да је у Шкотској 2012. године први пут једно суђење снимљено. У питању је било поновљено суђење за убиство, одржано у априлу 2012. године, које је приказано на телевизији тек 9. јула 2013. године.⁶⁶⁰ Иако је министарство правде Велике Британије још 2012. године изашло с предлогом да се дозволи снимање и приказивање делова неких суђења у апелационим судовима у Енглеској и Велсу, још увек нема помака у том правцу.⁶⁶¹

За разлику од Велике Британије отвореност суђења је карактеристична за САД, где уставне гаранције у односу на слободу говора омогућавају њено остварење. Телевизијско емитовање више или мање важних кривичних поступака је уобичајено, при чему је и интервјуисање адвоката који учествују у конкретном случају нормална ствар.⁶⁶² Ограничења су могућа када се ради о објављивању идентитета жртве силовања или деце која учествују у кривичном поступку.⁶⁶³

С друге стране, негативне стране отворености суђења могле би се избећи одређеним ограничењима у погледу начина снимања, што је свакако могуће у данашњој ери развијене технике. Одговарајуће поуке се могу извући из негативних примера медијског присуства у судници, као што је случај *O.J. Simpson* који је изазвао велику пажњу јавности и који се често наводи у

правде од стране појединаца. Carey P., Armstrong N., Lamont D. and Quartermaine J., *Media Law*, London, 2010, стр. 179.

⁶⁶⁰ <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2807464/Could-British-trials-appear-TV-style-footage-Chief-prosecutor-backs-calls-allow-cameras-courtroom.html> (доступно дана 04.08.2015).

⁶⁶¹ UK Ministry of Justice, *Proposals to allow the broadcasting, filming, and recording of selected court proceedings*, доступно на:

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217307/broadcasting-filming-recording-courts.pdf (04.08. 2015).

⁶⁶² Међутим, посебан проблем у Сједињеним Америчким Државама, односно свим државама које имају поротни систем суђења, представља злоупотреба Интернета од стране чланова пороте како би дошли до информација у вези са оптуженим а које немају значај у конкретном случају или како би остварили контакт са оптуженим путем друштвених мрежа (нпр. Фејсбук) притом скривајући идентитет и тако дошли до неких информација које би им „помогле“ да заузму став. То обично значи проналажење „потврде“ за став о кривици оптуженог. Aaronson D. E. and Patterson S. M., *Modernizing the Jury Instruction in the Age of Social Media*, *Criminal Justice*, 2013, стр. 26 и даље. У том смислу, треба размотрити етичку димензију употребе друштвених медија од стране учесника у поступку. Bennett S. C., *Ethical Limitation on Informal Discovery of Social Media Information*, *American Journal of Trial Advocacy*, Vol. 36, 2013, стр. 473-503. С друге стране, постоји мишљење да се друштвене мреже могу боље искористити од стране судова у циљу едукације јавности. Blackham A. and Williams G., *Australian Courts and Social Media*, *Alternative Law Journal*, Vol. 38, No. 3, 2013, стр. 170-175.

⁶⁶³ Howitt D., *op. cit.*, стр. 169.

литератури. Медијско извештавање с овог и других сличних суђења, нарочито у САД, у теорији се објашњава као израз „правде која је сведена на воајеристичку забаву“.⁶⁶⁴

1.2.1.2. Континентално право (Француска, Немачка и Италија)

Увођење камера у суднице је осетљиво питање у односу на које већина европских континенталних држава за сад има рестриктиван однос, попут Француске и Немачке где постоји могућност снимања пре него што почне главни претрес, уколико председник суда то дозволи. То подразумева снимање тренутака када судије улазе у судницу и долазак оптуженог на суђење, након чега камерман излази из просторије док се изговарају речи „главни претрес је отворен“.⁶⁶⁵ У Француској су, попут Енглеске, до 1950. године, филмски камермани и новински фотографи били слободни да снимају и фотографишу шта год желе у судници. Међутим, суђења су често била ометана блицевима што је утицало на то да се почне с увођењем забрана, првобитно путем званичних циркулара, да би на крају био донет Закон из 1954. године који предвиђа ту забрану. До извесног ублажавања је дошло 1985. године када је усвојен закон који дозвољава аудиовизуелно снимање историјски значајних главних претреса за будућност, при чему је предвиђен дуг временски период који мора да прође да би снимљени материјал био приказан.⁶⁶⁶

Другачије решење постоји у Италији где је од 1989. године присуство камера у судници нормална ствар. Суд може да дозволи фотографисање или аудиовизуелно снимање главног претреса, уколико постоји сагласност странака и уколико то неће реметити мирно и адекватно одвијање главног претреса и доношење пресуде. Суд може дозволити фотографисање или снимање и ако се странке не сагласе с тим, под условом да постоји велики друштвени интерес за суђењем.⁶⁶⁷

⁶⁶⁴ Marsh I. and Melville G., *op.cit.*, стр. 143.

⁶⁶⁵ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 709 и 710.

⁶⁶⁶ Та могућност је искоришћена само три пута, увек у случајевима ратних злочина. *Ibid.*, стр. 710.

⁶⁶⁷ *Ibid.*, стр. 710 и 711.

1.2.2. Медијско извештавање у Србији у току главног претреса

У току главног претреса или судеће фазе, медији у Србији начелно имају већу слободу приликом извештавања што прозилази из чињенице да су суђења углавном јавна (чл. 362 ст. 1 ЗКП). Један од елемената права на правично суђење представља јавност расправљања пред првостепеним судом која се остварује на главном претресу.⁶⁶⁸ Ипак, у одређеним случајевима јавност може бити искључена за цео главни претрес или за један његов део из разлога⁶⁶⁹ који су предвиђени у ЗКП-у и који су усклађени с разлозима које предвиђа чл. 6 ст. 1 ЕКЉП, а у начелу и с разлозима за искључење јавности које предвиђа чл. 32 ст. 2 Устава Републике Србије⁶⁷⁰ (у даљем тексту: Устав).⁶⁷¹

Да би се осигурало поштовање одлуке суда о искључењу јавности за цео главни претрес или један његов део, КЗ садржи кривично дело повреда тајности поступка (чл. 337) које се донекле односи на ту ситуацију. У ст. 1 инкриминисано је неовлашћено откривање онога што је неко лице сазнало у судском, прекршајном, управном или другом законом прописаном поступку, а што се по закону не може објавити или је одлуком суда или другог надлежног органа проглашено као тајна. Други облик овог кривичног дела подразумева објављивање тока кривичног поступка у којем је искључена јавност без одлуке суда или одлуке која је донесена у кривичном поступку према малолетнику или објављивање имена малолетника према којем је поступак вођен или податке из којих се може сазнати о ком се малолетнику ради (чл. 337 ст. 2 КЗ-а). Овде се поставља питање одговорности новинара. Да ли је домашај оба наведена облика ограничен само на она лица која присуствују наведеним поступцима. Новинари не

⁶⁶⁸ Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 855.

⁶⁶⁹ То су следећи разлози: потреба заштите интереса националне безбедности, јавног реда и морала, интереса малолетника, приватности учесника у поступку или других оправданих интереса у демократском друштву (363 ЗКП).

⁶⁷⁰ Устав Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 98/06).

⁶⁷¹ Једини случај у којем је судија применом Устава пустио јавност на главни претрес, иако је по ЗКП-у она била искључена догодио се 2006. године пред тадашњим Другим општинским судом у Београду у предмету К. бр. 1339/06, када је оцењивана уставност законске одредбе о постојању разлога за искључење јавности с главног претреса. Ту се радило о томе да је чување тајне био законски али не више и уставни разлог за искључење јавности с главног претреса. Приликом доношења одлуке суд се позвао на чл. 18 ст. 1 Устава који прописује да се уставом загарантована права непосредно примењују, па је, у складу с тим, *непосредно применио* одредбу чл. 32 ст. 3. Устава и дозволио присуство опште јавности на главном претресу. Илић Г. П., Држава *versus* криминалитет и стандарди људских права, *op. cit.*, стр. 34 и 35.

могу присуствовати таквим поступцима али могу доћи до информација посредним путем и потом их објавити. Док је неспорно да је објављивање информација у вези са ст. 2 поменутог члана увек забрањено без обзира на начин сазнања дотле је споран домашај одредбе из ст. 1. Језичким тумачењем би се могло закључити да новинари не могу одговарати јер не могу доћи у ситуацију да непосредно сазнају било шта у вези с поменутиим поступцима али се оставља простор и за другачије тумачење.

У вези са суђењима за ратне злочине, у Закону о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине⁶⁷² у чл. 16а предвиђена је могућност снимања главног претреса у циљу јавног приказивања. Снимање по прибављеном мишљењу странака одобрава председник суда, а обављају га средства јавног информисања. Такође, предвиђено је да без обзира на одобрено снимање главног претреса, веће може из оправданих разлога, одлучити да се поједини његови делови не снимају. Могућност снимања суђења за ратне злочине представља јединствено решење у нашем праву, с обзиром да тако нешто није могуће када је у питању вођење кривичних поступака за нека друга кривична дела. Овакво законско решење је уведено у наш правни систем по угледу на Хашки трибунал у којем се практикује телевизијски пренос суђења. Додуше не ради се у потпуности о директном преносу, он је одложен 30 минута (у случају да учесник грешком изговори податке о идентитету друге, заштићене стране).

На крају, у контексту разматрања концепта отворене правде,⁶⁷³ може се поставити питање да ли присуство телевизијских камера утиче на фер суђење и непристрасност у одлучивању?⁶⁷⁴ Одувек су поједини кривични догађаји

⁶⁷² Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине („Службени гласник РС“, бр. 67/03, 135/04, 61/05, 101/07, 104/09 и 101/11 – др. закон).

⁶⁷³ Отворена правда је утилитаристички концепт који представља средство за постизање циља али није циљ сам по себи. Историјски гледано, отворена правда је хваљена због свог лековитог ефекта на квалитет правде која се добија од суда. Такође, отворена правда има сличан ефекат и на понашање тужилаца и бранилаца. Rodrick S., Achieving the Aims of Open Justice? The Relationship between the Courts, the Media and the Public, *Deakin Law Review*, Vol. 19, No. 1, 2014, стр. 123 и 124. Слобода медијског извештавања о кривичним поступцима је суштинска за давање подршке принципу отворене правде и одржавање поверења у владавину права. Lord Matravers, Responsible journalism and the common law, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 102 и 103.

⁶⁷⁴ Постоји још један контекст употребе камера у судницама који би требало да буде поменут. У савезној држави Мериленд у Сједињеним Америчким Државама постоји могућност одржавања различитих рочишта пре главног претреса (прим. рочиште за одређивање јемства) иако окривљени није физички присутан у судници већ се путем телевизијских камера обезбеђује његово посредно

изазивали велику пажњу медија када постоји опасност од могућег недозвољеног утицаја медија на оне који одлучују (тужилаштво и судове).⁶⁷⁵ Потпуна забрана извештавања није могућа и није ни оправдана али морају постојати механизми за заштиту окривљених.⁶⁷⁶

2. Повреда претпоставке невиности од стране медија

У модерним демократским друштвима, претпоставка невиности представља једно од најважнијих јемстава које припада лицима против којих су надлежни органи предузели одређене радње због постојања сумње да су учинили кривична дела.⁶⁷⁷ Претпоставка невиности представља једно од основних начела кривичнопроцесног права чије поштовање је изузетно важно за остварење основне сврхе вођења кривичног поступка.⁶⁷⁸

С друге стране, јавност начелно има право да буде обавештена о стању криминалитета у друштву, а медији су субјекти који својим извештавањем о учињеним кривичним делима омогућавају да се то право и остварује. Међутим, то право јавности мора бити донекле ограничено. Најзначајније ограничење у том смислу је обавеза коју медији имају у односу на поштовање претпоставке

присуство. У литератури постоји став да је таква пракса у супротности с принципом фер суђења. Такође, окривљени се на тај начин лишава права да буде присутан у судници када се о њему одлучује, као и права из Шестог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава која се односе на суочавање са сведоцима у судници и присуство браниоца. Fortuna Cimino E., Makar Z. and Novak N., Charm City Televised & Dehumanized: How CCTV Bail Reviews Violate Due Process, *University of Baltimore Law Forum*, Vol. 44, No. 2, 2014, стр. 57 и даље.

⁶⁷⁵ О утицају телевизијских камера у судници на све учеснике у поступку, на ток поступка и његов исход на примеру Сједињених Америчких Држава, где та могућност постоји у: Nesson C. R. and Koblenz A. D., *The Image of Justice: Chandler v. Florida*, *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*, Vol. 16, 1981, стр. 405 и даље.

⁶⁷⁶ Moore L. R., *Media law and ethics: a casebook*, New York, 2008, стр. 290 и даље. У ери нових медија мења се и значење концепта отворене правде. Barrett J., *Open Justice or Open Season? Developments in Judicial Engagement with New Media*, *Queensland U. Tech. L. & Just. J.*, Vol. 11, No. 1, 2011, стр. 1 и даље.

⁶⁷⁷ У литератури се могу пронаћи различите дефиниције „невиности“. Тако се може направити разлика између уже и шире дефиниције. У ужем смислу „невиност“ се може одредити у чисто техничком смислу: слобода од одређене кривице; чињеница да не постоји кривица у вези са оним за шта је неко оптужен; одсуство кривице. У ширем смислу излази се из техничког оквира и обухвата се област моралности: слобода од греха, моралне грешке уопште; морална чистота. Harris S. D., *Innocence and The Sopranos*, *New York Law School Law Review*, Vol. 49, 2004, стр. 577. О историјском развоју концепта претпоставке невиности с посебним освртом на земље *common law* система а нарочито Сједињене Америчке Државе у: Sorrentino J. N., *Demystifying the Presumption of Innocence*, *Glendale Law Review*, Vol. 15, 1996, стр. 17-21.

⁶⁷⁸ О претпоставци невиности више у: Pradel J., *Procédure pénale*, 18e édition, Paris, 2015, стр. 334 и даље.

невиности која налаже да се свако сматра невиним, док се његова кривица за кривично дело не утврди правноснажном одлуком суда (чл. 34 ст. 3 Устава и чл. 3 ст. 1 ЗКП-а).

Никаква потреба за сензационалистичким извештавањем не може оправдати кршење овог важног принципа Без поштовања претпоставке невиности не може се водити фер поступак у односу на окривљено лице, па је у том смислу у важећем ЗКП-у установљена забрана јавног прејудицирања осуде према којој су сви државни и други органи и организације, средства јавног обавештавања, удружења и јавне личности, дужни да се придржавају претпоставке невиности и да својим јавним изјавама о окривљеном, кривичном делу и поступку не повређују права окривљеног (чл. 3 ст. 2 ЗКП-а).⁶⁷⁹

2. 1. Осуда пре пресуде

Кршења претпоставке невиности су постала до те мере уобичајена да се медији и јавност не устежу да врше притисак на судове да донесу осуђујућу пресуду и у ситуацијама када судови нису убеђени у постојање кривице на страни окривљеног. У случају да суд поклекне пред притиском јавности и донесе пресуду која се очекује може се говорити о раније поменутих тзв. „компромисним пресудама“.⁶⁸⁰ Овакво поступање доводи у питање темељне принципе доброг дељења правде – независност и непристрасност у вршењу судске функције, а уједно и начело *in dubio pro reo*. Штавише, у случају доношења осуђујуће пресуде под „притиском“ јавности, дешава се да суд изрекне казну која је близу прописаног минимума или да ублажи казну испод законског минимума како би на тај начин успоставио некакву равнотежу која је нарушена доношењем осуђујуће пресуде. Онда такво ланчано поступање изазива реакцију јавности која показује своје незадовољство, јер је убеђена у постојање дела и у складу с тим очекује изрицање строже казне од оне коју је суд изрекао. На тај начин улази се у зачарани круг незадовољства свих страна које учествују у поступку, као и јавног

⁶⁷⁹ Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 72 и даље.

⁶⁸⁰ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 170.

мњења.⁶⁸¹ Незадовољство јавности даје повода медијима да критикују рад судова, а то може ићи тако далеко да се износе и оптужбе на рачун судија који се проглашавају неспособним и/или корумпираним. Повремено се чак и судије поименце етикетирају. Као последица тога се дешава да неке судије, које поступају у предметима који су медијски интересантни, иду линијом мањег отпора и доносе пресуде које се од њих очекују.⁶⁸² Поједине судије се налазе у својеврсном психолошком процепу јер могу имати утисак да је целокупно јавно мњење против њих тако да почну да сумњају у своје аргументе и да прихвате аргументе оних који их критикују.⁶⁸³

2. 2. Концепт социјалне кривице

Последице повреде претпоставке невиности се не огледају само у могућности да се на тај начин утиче на став суда у вези с нечијом кривицом и осталим важним питањима у кривичном поступку. Већи део јавности тешко замишља ситуацију у којој невина особа бива оптужена а камоли осуђена.⁶⁸⁴

У том смислу бурну реакцију јавности изазива ситуација када неко лице које је у медијима унапред проглашено кривим након спроведеног кривичног поступка буде правноснажно ослобођено.⁶⁸⁵ Таква реакција јавности је последица

⁶⁸¹ У интересу јавности и судова је остваривање боље комуникације између медија и судства. Barnhart B., Justice Stevens and the News Media: An Exercise in Exposition, *Northwestern University Law Review*, Vol. 106, No. 2, 2012, стр. 657 и даље.

⁶⁸² Откриће великог броја неоснованих осуда у кривичним предметима последњих двадесет пет година у Сједињеним Америчким Државама отворило је расправу о америчком кривичном правосуђу што је довело до формирања „Покрета невиности“ („*Innocence Movement*“). Findley K. A., Defining Innocence, *Albany Law Review*, Vol. 74, No. 3, 2010/2011, стр. 1157 и даље. Такође, многобројна правила која су регулисала материју доказивања су због тога доведена у питање јер је било очигледно да нису могла ефикасно да смање проблем неоснованих осуда. Findley K. A., Judicial Gatekeeping of Suspect Evidence: Due Process and Evidentiary Rules in the Age of Innocence, *Georgia Law Review*, Vol. 47, 2013, стр. 723 и даље. Ипак, поменути Покрет невиности односио се само на случајеве „фактичке“ невиности, тј. када неко невин буде осуђен, а не и „законске“ невиности која постоји у случају да нека особа буде осуђена за кривично дело у поступку у којем су нека његова уставна права повређена иако се фактички ради о учиниоцу кривичног дела. У том смислу, истиче се важна улога медија који би требало да помогну у едукацији јавности о том питању како би се обезбедила ефикаснија заштита права свих окривљених у поступку. Hughes E., Innocence Unmodified, *North Carolina Law Review*, Vol. 89, 2011, стр. 1083 и даље.

⁶⁸³ Пирић Ј., Ванправни утицаји на казнену политике судова, *op. cit.*, стр. 148.

⁶⁸⁴ Lyon A. D., Criminal Coverage: News Media, Legal Commentary, and the Crucible of the Presumption of Innocence, *Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 1, No. 4, 2011, стр. 432.

⁶⁸⁵ О последицама такве медијске праксе у случају *Duke Lacrosse* (Сједињене Америчке Државе) у: Entman R. M. and Gross K. A., Race to Judgement: Stereotyping Media and Criminal Defendants, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 71, 2008, стр. 93 и даље.

изостанка најважнијег елемента процеса јавног осуђивања - доношења осуђујуће пресуде. Иако је јавно мњење убеђено у кривицу одређеног лица, та „пресуда“ је мањкава јер нема судску потврду. Искључива одговорност за ослобађање „кривца“ пада скоро увек на судије, при чему се поједини медији не устручавају да на врло груб и бескрупулозан начин изнесу своје мишљење о разлозима за доношење ослобађајуће пресуде. Неретко се тада износи и сав „прљав веш“, односно поједини подаци о судијама који су, уместо да остану тајни, кршењем обавезе о њиховом чувању постали информације од „јавног значаја“.⁶⁸⁶ Таква пракса понекад може озбиљно угрозити безбедност судија и чланова њихових породица, што се на жалост доживљава само као колатерална штета у остварењу „интереса јавности да буде информисана о свим важним питањима“.

У основи овде се ради о постојању нове врсте „пресуде“: правно невин али социјално крив. Дакле, долази до раздвајања концепта законске и социјалне кривице.⁶⁸⁷ Неправедно медијски осуђено лице трпи последице негативног публицитета од самог почетка, тј. од када је постало интересантно медијима. Што је значајнији друштвени положај неког лица теже су и последице којима је изложен. Оне се могу огледати у губитку посла и самим тим упропашћеној каријери, као и губитку друштвеног угледа. Могу се испољити и у односима медијски прокаженог појединца с брачним другом, породицом или пријатељима и другим људима уопште. На тај начин се питање нечије невиности у потпуности релативизује, јер постаје једино важно шта је јавност у конкретном случају пресудила. Ако су медији у односу на неко лице пре времена донели осуђујућу пресуду, никакав другачији исход кривичног поступка неће променити већ формирано мишљење јавног мњења по том питању.

Социјално криво лице сноси све друштвене последице због „учињеног“ дела и једина разлика у односу на судском пресудом осуђено лице је у томе што му се не изриче и не извршава кривична санкција. Том лицу је успешно прилепљена етикета криминалца и у томе се можда најбоље огледа слабост кривичноправног система, јер и поред окончања кривичног поступка доношењем ослобађајуће пресуде медијска стигма наставља да га прати, можда и доживотно.

⁶⁸⁶ Eames J. G., *op. cit.*, стр. 51.

⁶⁸⁷ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 139.

Јавне личности највише трпе у таквим ситуацијама, јер ће свако њихово појављивање у медијима бити пропраћено успутним подсећањима новинара на раније оптужбе. Чест је случај да неки нови, а нарочито позитиван контекст, у којем се та особа појављује, остане у сенци пређашњег негативног медијског извештавања.

2.3. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности

Критички осврт на медијско извештавање о актуелним кривичним случајевима и проблем поштовања претпоставке невиности отвара питање граница слободе медијског изражавања.⁶⁸⁸ Нема сумње да је улога медија у информисању јавности о стању криминалитета у друштву важна и да се у том смислу медијима мора омогућити слободан приступ информацијама. Слобода медија има изузетно значајну улогу у заштити свих осталих људских права.⁶⁸⁹ Међутим, неопходност ефикасног спровођења кривичног поступка и потреба заштите одређених права у вези с тим подразумева и одмерено изношење информација у јавност.⁶⁹⁰

Посебну опасност по претпоставку невиности представља медијизација кривичног поступка која се најчешће остварује извештавањем медија о акцијама полиције и тужилаштва или објављивањем детаља из појединих фаза кривичног поступка.⁶⁹¹ Због тога је у иностраној доктрини правилно истакнуто да медијизација кривичног предмета односно медијско експлоатисање података у

⁶⁸⁸ Слобода изражавања има два међусобно повезана аспекта: јавност има право да прима информације о актуелним случајевима; а медији имају право да пренесу те информације јавности. Rodrick S., *op. cit.*, стр. 128.

⁶⁸⁹ Постоји пуно примера случајева злоупотребе моћи, корупције, дискриминације чак и тортуре који су угледали светлост дана захваљујући истраживачком новинарству. Упознавање јавности с чињеницама је често први и основни корак у отклањању повреде људских права и успостављању одговорности оних који су на власти. Hammarberg T., Media freedom and human rights in Europe, *in*: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 43.

⁶⁹⁰ Изговорена или написана реч може да нанесе штету као што може да донесе добро; може да буде покретач напретка али и средство којим се повређује нечије легитимно право на чак и људско право. Mahoney P., Free speech of civil servants and other public employees, *in*: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 258.

⁶⁹¹ Јакшић А., *Коментар Европске конвенције о људским правима*, Београд, 2006, стр. 221.

вези с кривичним поступком, има много негативнији учинак него медијизација правде или судске активности.⁶⁹²

Медијско прејудицирање исхода поступка може имати такав утицај на јавно мњење, као и на суд, да онемогући спровођење фер поступка.⁶⁹³ Медији нарочито стварају проблеме када објављују информације које се не могу искористити на суду и доприносе стварању атмосфере која онемогућава непристрасно заузимање става.⁶⁹⁴ Овај проблем је израженији у друштвима у којима не постоји развијен ауторитет суда, односно тамо где се доводи у питање независност и непристрасност суда у одлучивању.⁶⁹⁵ Такође тај проблем постоји и у друштвима у којима се испољава у великој мери политичка, расна или национална напетост и предрасуде.⁶⁹⁶

Значај који слобода изражавања има у демократским друштвима, што потврђују многи међународни документи и унутрашњи прописи држава, као и актуелна пракса медијског извештавања, треба да буде препознат од стране целокупног правосудног система који не би смео да се затвара пред медијима. Боље је за судове да буду отворени и омогуће медијима да уз неопходна ограничења приступе информацијама, у противном ће долазити најчешће до супротног учинка који се огледа у извештавању које је пуно претеривања и измишљених ствари.⁶⁹⁷ Новинар ће по сваку цену желети да објави прилог, а у

⁶⁹² Panier C. et Jespers J. - J., *Justice, médias, pouvoir: un triangle infernal*, Bruxelles, 2004, стр. 100. О односу слободе изражавања и претпоставке невиности у Корејском праву у: Kim J., A Study on the Regulation of News Reporting on Sexual Crime, *Korea University Law Review*, Vol. 8, 2010, стр. 228 и 229.

⁶⁹³ Сви учесници у поступку, а нарочито тужиоци и браниоци окривљених морају да буду свесни установљених етичких ограничења у вези с медијским извештавањем о актуелним случајевима како би се омогућило спровођење фер поступка. Joy P. A. and McMunigal K. C., *The Ethics of Talking to the Media*, *Criminal Justice*, 2014, стр. 17.

⁶⁹⁴ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 138.

⁶⁹⁵ Овде се може поставити питање судијске независности које се односи на индивидуалну способност судије да одлучи у било ком појединачном случају који се пред њим нађе примењујући одговарајуће законске норме на одговарајуће чињенице. Lord Neuberger, *Where angels fear to tread*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 209. О односу медија и судства у Кини и утицају медијског извештавања на поступање кинеских судова у актуелним кривичним предметима у: Liebman B. L., *The Media and the Courts: Towards Competitive Supervision*, *The China Quarterly*, 2011, стр. 833 и даље.

⁶⁹⁶ Ћирић Ј., Ванправни утицаји на казнену политику судова, *op. cit.*, стр. 150.

⁶⁹⁷ Без обзира на поменуто суздржаност судија у односу с медијима, нарочито у кривичним предметима, постоји мишљење да судије треба да комуницирају с новинарима како би јавност боље разумела одређена питања која имају кривичноправни значај. Уколико постоји проблем у тој комуникацији, веће су могућности за различита тумачења и нагађања што у крајњој линији може

случају да не може до потребних података да дође званичним путем, пронаћи ће алтернативно решење. Ова могућност претпоставља често коришћење неприхватљивих средстава и може покренути питање одговорности новинара и медија, што представља ствар која се веома тешко утврђује.

Веома тешко је повући границу између прихватљивог и неприхватљивог медијског извештавања о конкретном кривичном догађају. Начелна забрана садржана у ЗКП-у једно време је имала конкретизацију у КЗ-у прописивањем кривичног дела недозвољено јавно коментарисање судских поступака (реч је о некадашњем члану 336а КЗ-а који је у међувремену обрисан).⁶⁹⁸ Ово кривично дело је постојало када се за време трајања поступка пред судом, а пре доношења правоснажне судске одлуке, у намери да се повреди претпоставка невиности или независност суда, дају јавне изјаве у средствима јавног информисања. Битан елемент бића овог кривичног дела била је намера да се повреди претпоставка невиности што је у пракси било тешко утврдити.

Иако ово кривично дело није практично ни заживело у судској пракси превагнуо је став у прилог његове декриминализације.⁶⁹⁹ У теорији постоји мишљење да је у питању непотребна инкриминација која ограничава слободу испољавања мишљења и слободу медија.⁷⁰⁰ Указивано је да постојање кривичног дела зависи највише од процене суда да ли је јавна изјава у средствима јавног информисања дата у намери да се повреди претпоставка невиности или независност суда. Поред тога, инкриминација је остављала сувише широк простор да се у зависности од тога ко је коментарисао, односно давао изјаве, неке припише или не припише та намера.

Пошто се одустало од покушаја да се повреде претпоставке невиности санкционишу кривично, проблем је враћен на терен моралне и политичке

шкодити нормалном функционисању кривичног поступка. Leben S., Ten Tips for Judges Dealing with the Media, *Court Review*, Vol. 47, 2011, стр. 38 и даље.

⁶⁹⁸ Кривично дело недозвољено јавно коментарисање судских поступака унето је у КЗ изменама и допунама из 2009. године („Службени гласник РС“, бр. 72/2009), а декриминализација је извршена чл. 29 Закона о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС“, бр. 121/12).

⁶⁹⁹ Министар правде је образложио декриминализацију тиме што је закон био у несагласности с животом и фактичким стањем. Такође, истакао је да је конкретна норма извржавала Законик руглу и доприносила умањењу његовог ауторитета, а у законима не треба да буду предвиђене ствари које нико у Србији, а на првом месту државни органи, неће поштовати. <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/101212/101212-stampa2.html> (доступно дана: 06.08.2015)

⁷⁰⁰ Стојановић З., *Да ли је Србији потребна реформа кривичног законодавства*, CRIMEN (IV), Београд, бр. 2, 2013, стр. 131.

одговорности, што у друштву без успостављене правне културе и свести грађана о значају поштовања људских права може да представља проблем.⁷⁰¹ Несумњиво је да је конкретна инкриминација требало да буде одређенија и да судији остави мањи простор приликом утврђивања постојања намере да се повреди претпоставка невиности или независност суда. Међутим, њеном потпуном декриминализацијом послата је јасна порука да је повреда претпоставке невиности у потпуности дозвољена. Слобода изражавања има очигледно значајнију позицију у односу на један од најважнијих принципа кривичне процедуре.⁷⁰² Уместо да се уложи напор да се постојећа инкриминација побољша, учини прихватљивијом како у погледу заштите права окривљених лица тако и у вези с остварењем слободе изражавања, учињено је оно што је било најједноставније у том тренутку.⁷⁰³

Ипак, непосредну и највећу одговорност за повреду претпоставке невиности имају надлежни државни органи који би требало први да је поштују. Медији су само преносиоци порука. Међутим, изостанак санкционисања таквог понашања представника органа формалне контроле додатно релативизује претпоставку невиности, а медијима даје ветар у леђа да наставе с праксом извештавања којим је повређују.

⁷⁰¹ Петровић В. (ed.), *Људска права у Србији 2014: право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд, 2015, стр. 144.

⁷⁰² О већој заштити слободе изражавања у односу на претпоставку невиности у америчком праву, размотрену кроз анализу домашаја Првог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава у односу на то питање у: Levine L., Siegel N. E. and Bead J. M., *Handcuffing the Press: First Amendment Limitations on the Reach of Criminal Statutes as Applied to the Media*, *New York Law School Law Review*, Vol. 55, 2010/2011, стр. 1015 и даље. Традиционално у Америци постоји тензија између права оптуженог на фер суђење које произилази из Шестог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава и слободе медија да извештавају о актуелним кривичним поступцима која произилази из Првог амандмана. Meringolo J. C., *op. cit.*, стр. 982.

⁷⁰³ Тај проблем се може сагледати и из још једног угла. Раширеност различитих форми друштвених медија које својим корисницима пружају велике могућности изражавања сопственог мишљења, а да притом остану сакривени у мањој или већој мери, отвара нову тему за дискусију. Наиме, поставља се питање одговорности појединаца за оно што објаве путем неког друштвеног медија. Да ли то увек представља манифестацију слободе изражавања или, у зависности од садржине конкретне изјаве, може имати карактер недозвољеног акта. Другачије речено питање је да ли законом треба одредити шта је дозвољен а шта недозвољен вид изражавања путем друштвених медија. О таквој дилеми на примеру Сједињених Америчких Држава у: Harawa D. S., *Social Media Thoughtcrimes*, *Pace Law Review*, Vol. 35, No. 1, 2014, стр. 366 и даље. О етичком аспекту сакривања идентитета на друштвеним мрежама у: Lackey M. E. and Minta J. P., *The Ethics of Disguised Identity in Social Media*, *Alb. L. J. Sci. & Tech.*, Vol. 24, No. 3, 2014, стр. 447 и даље.

2.3.1. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности у пракси Европског суда за људска права

Претпоставка невиности је предвиђена у чл. 6 ст. 2 ЕКЉП и представља важан елемент права на одбрану окривљеног.⁷⁰⁴ Претпоставка невиности делује од самог почетка тока поступка, укључујући и предистражни поступак, односно од тренутка када државни органи службено саопште појединцу да је учинио какво кривично дело, односно када му саопште разлоге оптужбе.⁷⁰⁵ С друге стране, у чл. 10 ЕКЉП је зајемчено право на слободу изражавања које се односи и на медијско изражавање. То право има своју активну и пасивну компоненту. Активна би се односила на право медија да саопштава информације, а пасивна на заинтересованост јавности да буде информисана, при чему се из одређених разлога ово право може ограничити. У чл. 10 ст. 2 ЕКЉП предвиђени су случајеви у којима може доћи до ограничења права на слободу изражавања, а један од њих је потреба очувања ауторитета и непристрасности судства.⁷⁰⁶

Поставља се дакле питање под којим условима претпоставка невиности може бити повређена медијским извештавањем? Није спорно да је легитимно обавештавати јавност о кривичним поступцима, а понекад и о току предистражног поступка, али се треба суздржавати од давања изјава које указују на кривицу окривљених лица док поступак не буде правноснажно окончан.⁷⁰⁷

⁷⁰⁴ Неки аутори, разматрајући однос медија и кривичног судства, дошли су до закључка да се у Европи много већа пажња посвећује заштити индивидуалних права, попут претпоставке невиности и права на приватност, за разлику од Сједињених Америчких Држава где је акценат стављен на захтеву да се обезбеди фер суђење. Resta G., *Trying Cases in the Media: A Comparative Overview, Law and Contemporary Problems*, Vol. 71, 2008, стр. 40-42.

⁷⁰⁵ Јакшић А., *op. cit.*, стр. 215. Пракса ЕСЉП је заснована на схватању да постојање претпоставке невиности захтева да судије приликом вршења своје функције не полазе од предрасуде да је оптужени учинио кривично дело; терет доказивања пада на оптужбу и сумња користи оптуженом. Илић Г. П., Утицај праксе Уставног суда Србије на стандарде људских права у кривичном поступку, *in*: Ненадић Б. М. (прир.), *Улога и значај Уставног суда у очувању владавине права*, Београд, 2013, стр. 198.

⁷⁰⁶ Не помиње се данас потреба поштовања претпоставке невиности, јер је пракса ЕСЉП њу довела у везу са слободом изражавања. С тим у вези, треба рећи да је улога ЕСЉП била од великог значаја за постављање општих принципа који се односе на заштиту права из чл. 10 ЕКЉП. *Zeno-Zencovich V.*, *op. cit.*, стр. 91. У том смислу слобода изражавања представља централни аспект европског система људских права, тако да се ограничења овог права морају веома обазриво постављати. Јемства која садржи право на слободу изражавања односе се претежно на заштиту „вредног говора“, тј. говора који значајно доприноси јавној дебати.

⁷⁰⁷ Trechsel S., *op. cit.*, стр. 177. Начелно је однос између захтева за фер поступком који произилази из чл. 6 ЕКЉП, при чему је заштита претпоставке невиности један од аспеката тог захтева, и права која произилазе из чл. 10 ЕКЉП веома сложен. Early L., *Article 10: issues of fairness, proof and*

Одредба чл. 6 ст. 2 ЕКЉП не односи се само на проблематику терета доказивања кривице окривљеног, већ предвиђа забрану за надлежне органе да дају изјаве или поступају на начин који указује да они верују да је одређена особа учинила кривично дело пре него што се то правноснажно утврди. Дискреција и обазривост надлежних органа је неопходна у циљу очувања претпоставке невиности.⁷⁰⁸ У случају *Allenet de Ribemont против Француске* Европски суд је по први пут указао да претпоставка невиности заштићена у чл. 6 ст. 2 ЕКЉП може бити повређена не само од стране судије или суда, већ и од стране представника других органа јавне власти.⁷⁰⁹

У случају *Daktaras против Литваније*, ЕСЉП је заузео став да се постојање евентуалне повреде претпоставке невиности од стране полиције и тужилаштва утврђује према околностима случаја, тумачењем речи које су коришћене у изјавама медијима, а понекад и самим редоследом употребљених речи.⁷¹⁰ У предмету *Butkevičius против Литваније* је утврђено да изјаве попут „постоје сигурни докази о кривизи окривљеног“ или „извесно је да је окривљени учинио кривично дело“ представљају повреду права из чл. 6 ст. 2 ЕКЉП.⁷¹¹ У складу с тим, у предмету *Lavents против Летоније* изјава председнице окружног суда дата представницима штампе, која је изнела своје уверење о кривизи подносиоца представке и саветовала му да докаже своју невиност, представља повреду претпоставке невиности.⁷¹²

У претходним случајевима се није радило о медијском извештавању о кривичном догађају којим се, пре или у току кривичног поступка, повређује право из чл. 6 ст. 2 ЕКЉП. Међутим, то не значи да се и у оваквим ситуацијама не може обезбедити нека заштита. Обично медији наговештавају исход поступка тврдњама о постојању признања, „окривљујућим“ резултатима полиграфа или других тестова који немају карактер доказа у кривичном поступку, као и помињањем

evidence, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 555 и 556.

⁷⁰⁸ Ovey C. and White C. A., R., *The European Convention on Human Rights*, Oxford, 2006, стр. 202.

⁷⁰⁹ Лич Ф., *Обраћање Европском суду за људска права, (Taking a case to the European Court of Human Rights 2nd Edition*, 2005, преводиоци: Краљевић Д. и Обрадовић Б.), Београд, 2007, стр. 272. *Allenet de Ribemont v. France*, no. 15175/89, 10.02.1995, §§36, 41.

⁷¹⁰ *Daktaras v. Lithuania*, no. 42095/98, 10.10.2000, §§ 43, 44.

⁷¹¹ *Butkevičius v. Lithuania*, no. 48297/99, 26.06.2002, § 52.

⁷¹² Лич Ф., *op. cit.*, стр. 273. *Lavents v. Latvia*, no. 58442/00, 28.02.2003, §§ 127, 128.

постојећег криминалног досијеа и осуде.⁷¹³ Иако државе чланице Савета Европе у начелу не одговарају за рад медија, тенденција проширења заштите људских права ствара обавезу државе да обезбеди услове за несметано вођење поступка у складу са захтевима из чл. 6 ЕКЉП.⁷¹⁴ То значи да свака држава чланица има обавезу да у свом законодавству нормира одговоран и савестан рад средстава информисања и да је дужна да осигура да средства информисања неће својим извештавањем да створе околности које би биле противне норми из чл. 6 ст. 2 ЕКЉП.⁷¹⁵ То су тзв. позитивне обавезе држава. У сваком случају, државе чланице имају, и у складу с чл. 1 ЕКЉП дужност да обезбеде индивидуална права и да интервенишу ако су нападнута или повређена од било кога.⁷¹⁶

Пракса Европског суда се, поред позитивне обавезе држава у вези са заштитом приватног живота појединаца, бавила и концептом одговорног новинарства који треба да допринесе решавању проблема балансирања између права појединаца и права медија. Европски суд је успоставио одређена правила која медији морају да поштују како би се избегло повређивање приватних права појединаца.⁷¹⁷

Такође ЕСЉП не гледа благонаклоно на случајеве који се односе на осуду новинара због клевете, без обзира да ли је то учињено у кривичном или неком другом судском поступку. Могло би се рећи да је пракса Европског суда да утврђује постојање повреда чл. 10 ЕКЉП у предметима у којима су штампаним медијима или новинарима појединцима изречене кривична или грађанска санкција.⁷¹⁸

Неке државе, а међу њима и наша, извршиле су декриминализацију клевете након усвајања два документа Парламентарне скупштине Савета Европе са истим називом: „Ка декриминализацији клевете“ (*Towards Decriminalisation of*

⁷¹³ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 138.

⁷¹⁴ Европска конвенција о људским правима, поред права која утемељују слободу, предвиђа и заштитна права која омогућавају делотворну заштиту претходно поменутих права. Једно од најважнијих заштитних права је право на правично суђење (чл. 6 ЕКЉП). Илић Г. П., *Држава versus криминалитет и стандарди људских права*, *op. cit.*, стр. 42.

⁷¹⁵ Јакшић А., *op. cit.*, стр. 221.

⁷¹⁶ Trechsel S., *op. cit.*, стр. 177.

⁷¹⁷ Arden Lady Justice, *Media intrusion and human rights: striking the balance*, *in: Casadevall J (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 72 и даље.

⁷¹⁸ Zeno-Zencovich V., *op. cit.*, стр. 91.

Defamation).⁷¹⁹ Проблематику осуде новинара због клевете садрже многи случајеви којима се бави Европски суд.⁷²⁰ Неки од новијих су: *Mika против Грчке*,⁷²¹ *Ungváry и Irodalom Kft. против Мађарске*,⁷²² *Ristamaki и Korvola против Финске*,⁷²³ *Nagla против Летоније*,⁷²⁴ *Popovski против „бивше југословенске Републике Македоније“*⁷²⁵ и *Morice против Француске*.⁷²⁶

На овом месту је започета анализа праксе Европског суда у контексту односа слободе медијског изражавања и претпоставке невиности указивањем на различите аспекте те проблематике. У том смислу у истраживачком делу налази се анализа праксе која се непосредно односи на то питање.

3. Медијско суђење

Присутност медија у свим важним сегментима друштвеног живота значи и њихову заинтересованост за проблем криминалитета. Кривични догађаји су осетљиве теме које изазивају пажњу јавног мњења у мањој или већој мери. Поједини кривични случајеви су због неких својих специфичности занимљивији медијима него неки други. Та заинтересованост огледа се у извештавању медија о самом догађају, од момента када је извршено кривично дело па све до правноснажног окончања кривичног поступка, али постоје примери да она траје и након тога.

⁷¹⁹ Први документ је Резолуција 1577 (*Resolution 1577*) (2007), а други Препорука 1814 (*Recommendation 1814*) (2007). <http://merlin.obs.coe.int/iris/2007/10/article104.en.html> (доступно дана: 18.08.2015). Декриминализација клевете код нас је извршена Законом о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС“, бр. 121/12).

⁷²⁰ О неким случајевима осуде за клевету у Републици Србији који су се нашли пред Европским судом у: Mole N., The importance of the Court's case-law in Central and Eastern Europe, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 439 и 440.

⁷²¹ *Mika v. Greece*, no. 10347/10, 19.12.2013.

⁷²² *Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary*, no. 64520/10, 03.12.2013.

⁷²³ *Ristamaki and Korvola v. Finland*, no. 66456/09, 29.10.2013.

⁷²⁴ У овом предмету је ЕСЉП истакао да право новинара да не откривају своје изворе информација не би могло да се сматра привилегијом, зависном од законитости или незаконитости њихових извора, већ пре суштинским делом права на информисање према коме треба поступати крајње опрезно. У овом случају, истражни органи нису успоставили одговарајућу равнотежу између интереса истраге за прикупљање доказа и јавног интереса за заштиту новинарске слободе изражавања. *Nagla v. Latvia*, no. 73469/10, 16.07.2013 (§ 101).

⁷²⁵ *Popovski v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*, no. 12316/07, 31.10.2013.

⁷²⁶ *Morice v. France*, no. 29369/10, 11.07.2013., §§ 77, 102, 106, 107.

Што је јавно мњење више заинтересовано да се неки случај заврши на одређени начин, судови су по правилу мање објективни и непристрасни када доносе одлуке.⁷²⁷ Поједина суђења изазивају велику пажњу јавног мњења и медији могу од њих направити праву представу, тако да таква медијска суђења утичу и на друга суђења у сличним ситуацијама односно имају ехо ефекат.

3. 1. Појам медијског суђења

Медијска суђења представљају социјалну конструкцију одређених кривичних случајева као масовних производа. У том смислу, медији одабране кривичне случајеве модификују за потребе јавног приказивања које потом масовно промовишу.⁷²⁸ Прва медијска суђења су се одиграла средином XIX века у Сједињеним Америчким Државама. Данашња медијска суђења разликују се од уобичајених извештавања о току судског поступка по томе што она их одликује масовна и интензивна покривеност догађаја која почиње откривањем кривичног дела или лишењем слободе осумњиченог. Притом се износе сви аспекти случаја, без обзира да ли су релевантни, а често се наглашавају ванправне околности.⁷²⁹ Полиција, адвокати, очевици, па и сам осумњичени интервјуишу се, фотографишу и понекад, бар за одређено време, имају статус звезде. Коментаришу се личне карактеристике, лични односи, физички изглед и начин понашања без обзира на њихов значај. Сlike имају предност у односу на текст, чиме се рачуна на визуелни ефекат, а сам текст обилује претпоставкама и сензационализмом. Такође, злочин се објашњава на директан и најједноставнији могући начин, тј. као резултат пожуде, похлепе, неморалности, љубоморе, освете или лудила.

⁷²⁷ Многе судије су забринуте због медијизације кривичног поступка јер медијска суђења могу засенити права суђења. Та забринутост је израженија у системима поротног суђења јер у случају медијског суђења порота може засновати своју одлуку на ономе што је сазнала у медијима а не на доказима који су изведени на суду при чему медијски сензационализам може повредити претпоставку невиности и учинити немогућим спровођење фер суђења. Wright J. S., A Judge's View: The News Media and Criminal Justice, *The News Media and Criminal Justice*, Vol. 50, 1964, стр. 1125.

⁷²⁸ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, op. cit., стр. 125.

⁷²⁹ Новинари ипак имају нешто другачији став по питању изношења различитих података у појединим случајевима. Они истичу право грађана да буду информисани о кривичним делима која су се догодила у њиховом окружењу. То ће понекад значити и изношење пуно детаља о случају како би се могло превентивно деловати да у будућности буде мање таквих случајева али и у циљу покретања расправа о појединим темама које су важне за заједницу. Gest T., Indictment & Trial of Media's Crime Coverage, *JLIS*, Vol. 2, 2003, стр. 2.

Медијска суђења више подсећају на неки холивудски филм у којем су оптужени, његов бранилац, тужилац, сведоци, жртве, па и сам суд, глумци који треба да на најбољи могући начин одиграју своју улогу а крај филма често зависи од става које је јавно мњење унапред заузело и које усмерава коначан исход поступка у жељеном правцу.⁷³⁰ Таква суђења постају општа и заједничка ствар, сви су заинтересовани за њихов исход и многи се налазе позвани да их коментаришу, почев од актера кривичног прогона, полиције и тужилаштва, до обичних грађана које медији у таквим ситуацијама обично питају за мишљење.⁷³¹ У таквим условима је једноставно немогуће очекивати да не дође до недозвољеног утицаја на рад суда. Нека од таквих суђења су доспела и пред Европски суд, а на овом месту ће бити поменут случај забране емисије „Извештај из суднице“ Канала 4 (*Channel Four*), која је требало да извештава о контроверзном судском поступку чији је предмет државна тајна, и то у виду драматичне реконструкције с глумцима који изговарају одређене главне делове судског поступка. Европски суд за људска права је утврдио да је та забрана била оправдана имајући у виду истинску опасност од прејудицирања коначне одлуке ако би порота гледала емисију, а и чињеницу да се програм може емитовати ако исте информације буду, уместо глумаца, читали спикери.⁷³²

Медијска социјална конструкција одређених случајева у оквиру медијских суђења надовезује се на конструкције стварности које се могу чути у различитим фазама поступка. Конструкције стварности суштински представљају могуће верзије догађаја које обично износе странке али и други учесници у поступку (сведоци или вештаци). Те верзије се најчешће састоје из чињеничних и интерпретативних твдњи (докази и објашњење) и саопштавају се или на други

⁷³⁰ У литератури се може пронаћи анализа начина на који холивудски филмови приказују амерички систем кривичног правосуђа и како то утиче на стварање јавне слике о томе. Oliver W. M., *Crime, History, and Hollywood: Learning Criminal Justice History through Major Motion Picture*, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 22, No. 3, 2011, стр. 420 и даље.

⁷³¹ У литератури се истичу институционални фактори који доприносе великом друштвеном значају медијских суђења у Сједињеним Америчким Државама. Међу најзначајнијим чиниоцима се истичу: неограничена моћ и политичка улога државног тужиоца (чија је перверзна повезаност са интезивним медијским извештавањем наводних злочина постала одмах очигледна у случају Дјук лакрос (*Duke lacrosse*)), поротно суђење, строга правила о доказивању и „апсолутистички“ домашјај Првог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава. Resta G., *op. cit.*, стр. 32.

⁷³² Рид К., *Европска конвенција о људским правима – Водич за практичаре, друга књига, (A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights, 2006, преводиоци: Будимлић Л. и Добрковић Н.)*, Београд, 2007, стр. 374.

начин чине доступним онима који треба да доносе одлуке у поступку.⁷³³ Истовремено, медији се стапају с тим интерним процесом правосудне социјалне конструкције и трансформишу правосудни систем у машину за забаву масовне публике.

3. 2. Врсте медијског суђења

Може се поставити питање шта утиче на то да поједини кривични случајеви постану у толикој мери интересантни јавности? У литератури се могу пронаћи три групе разлога на основу којих се говори о три најчешћа типа медијских суђења.⁷³⁴ У првом случају се ради о различитим облицима злоупотребе моћи, када је окривљени особа на неком високом друштвеном положају. Виши положај значи по правилу и већу заинтересованост медија. Најчешће се ради о коруптивним кривичним делима, а посебно су интересантни случајеви где су актери представници правосуђа.⁷³⁵ Друга ситуација подразумева умешаност познатих личности у вршење неког бизарног (неубичајеног, веома чудног) или сексуалног кривичног дела. Љубавни троугао, девијантна сексуалност и убиства мотивисана наслеђем међу познатима и богатима су најчешћи примери.⁷³⁶ Трећу категорију чине кривична дела за која су окривљени тзв. зли

⁷³³ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, op. cit., стр. 146.

⁷³⁴ *Ibid.*, стр. 128.

⁷³⁵ Последњу деценију код нас су често вођени кривични поступци због злоупотребе службеног положаја у различитим областима. Међу оптуженима су били и представници правосуђа.

⁷³⁶ Случај О. Ј. Simpson је најчешће помињан пример медијског суђења у литератури. Било је познато као суђење века. Медији су гурнули то суђење под светло рефлектора, и на крају, медији су утицали на његов исход. У том смислу, америчка јавност је постала део пороте као што су и тужилаштво и одбрана били не само актери поступка, већи део медијске представе. Милиони гледалаца су пратили свакодневно извештавање о овом случају а само неколицина грађана није имала мишљење пре почетка суђења. Да интересовање за овај случај не јењава сведоче најновија открића и могућност понављања поступка упркос јемству које пружа правило *double jeopardy*. О тој теми у: *Police are investigating newly uncovered evidence in the O. J. Simpson murder case*. www.businessinsider.com (доступно дана: 05.03.2015. године). Тај случај је парадигма грубог сукоба који постоји између медија и правосуђа у Сједињеним Америчким Државама и јасна илустрација тешкоћа у вези са усклађивањем привржености слободи изражавања с једне стране и принципа фер суђења с друге стране а све то у амбијенту који карактерише „презасићеност извештавања“. Resta G., op. cit., стр. 31.

И суђење Мајклу Цексону спада у ову категорију медијских суђења. То није било само суђење у вези с оптужбама за сексуално зостављање детета оно се тицало и статуса познатог и славног Мајкла Цексона, што довело до питања да ли, уз неограничено и свеобухватно медијско

странци. Ко ће бити тај „зао странац“, зависи од специфичности сваког друштва, али су то свакако припадници маргинализованих друштвених група. Пример овог последњег типа медијског суђења јесу случајеви свирепих, округлих или других тешких облика убистава, у којима су окривљени представљени као психотичне убице, при чему, још није обављено одговарајуће психијатријско вештачење.

Чини нам се да овом списку разлога треба додати још један. Кривична дела која су по неким својим карактеристикама ретка и неубичајена изазивају пажњу јавности на сличан начин као и претходно поменуто. Атипичан учинилац или жртва, специфичан начин извршења дела или неко друго одступање чине да случај постане предмет свакодневног медијског извештавања. Деца која убију друго дете (раније поменуто пример убиства Џејмса Балцера у Великој Британији),⁷³⁷ муж који убије трудну жену у осмом месецу трудноће⁷³⁸ или мајка оптужена за убиство свог детета, најбољи су примери таквих случајева.

3.3. Ефекти медијског суђења

Иако су медијска суђења у односу на укупан број свих кривичних поступака прилично ретка, она имају велики утицај на схватање проблематике криминалитета, разумевање начина на који функционише кривично правосуђе односно сврхе појединих процесних инструмената. Отприлике 60-их година прошлог века у Америци се појавила забринутост због ефеката медијских суђења. То се догодило у тренутку када су суђења почела да се преносе на телевизији. Убрзо су многи почели да се питају да ли је телевизијска индустрија постала саставни део америчког система кривичног правосуђа. У вези с тим, основна

извештавање, познати могу имати фер суђење. О овим случајевима у: Muraskin R., and Domash F. S., *op. cit.*, стр. 52-59 и 105-114.

Код нас је актуелан случај глумца Горана Јевтића који је оптужен за кривично дело недозвољене полне радње са малолетним лицем. Тај случај је наведен као пример непримереног медијског извештавања којим се повређује претпоставка невиности. Како ће даље изгледати медијско извештавање у том случају остаје да се види.

⁷³⁷ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 91 и 92.

⁷³⁸ Скот Питерсон (Scott Peterson) из Модеста у Калифорнији је осуђен у новембру 2004. године за убиство своје трудне жене, која је нестала на бадње вече 2002. године. Њено тело је пронађено у заливу Сан Франциска у априлу 2003. године. Није постојао непосредан доказ да је Скот убица али од почетка је само он био осумњичени, полиција није имала намеру да истражује другачије могућности. Медији су га све време третирали као кривца, сваки детаљ је привлачио пажњу и пре него што је суђење почело, тако да му је јавност већ пресудила. Након тога је порота донела своју одлуку која се поклапала са ставом јавности. Muraskin R., and Domash F. S., *op. cit.*, стр. 97-104.

дилема је била да ли учесници у поступку, а пре свега адвокати, тужиоци, судије и остали, реагују на присуство телевизијских камера и мењају своје понашање.⁷³⁹ Чињеница је да медијска суђења постоје и без телевизијских камера у судници, о чему сведоче многобројни примери медијских суђења у државама које не дозвољавају та снимања. У том смислу, и таква медијска суђења остварују ехо ефекат.⁷⁴⁰

У последње време се и код нас све више осећа утицај медијских суђења на функционисање система кривичног правосуђа и разумевање појединих института, нарочито ако су у питању установе које се по први пут уводе у систем кривичнопроцесног права. Коначно, значај медијских суђења се не исцрпљује окончањем кривичног поступка, већ се често њихов утицај испољава и у неким наредним сличним случајевима који се, иако не добијају такав публицитет, завршавају по угледу на претходни медијски праћени случај.⁷⁴¹ Могло би се рећи да медијска суђења имају својеврсни прецедентни значај за касније сличне случајеве.

Ехо ефекат медијских суђења углавном се односи на поштравање казнене политике, тако да се окривљени у медијски „анонимним“ случајевима третирају оштрије услед тога што је штампа нпр. захтевала такво поступање са окривљеним у сличном случају који је добио медијски публицитет. У том смислу спроведено је истраживање о ехо ефекту медијски значајно праћеног случаја о сексуалном злостављању мале деце у једном приватном вртићу у Америци, на поступање суда у сличним случајевима. Анализирана је казнена политика пре, током и након извештавања о случају који је заинтересовао јавност и утврђено је постојање ехо ефекта. Почетна анализа је показала значајно повећање броја кривичних пријава за дела која су укључивала виктимизацију деце у складу с објављеним случајем, као и повећање пресуда у којима се окривљени оглашавају кривим.⁷⁴² Код нас се сличан ефекат могао уочити и у вези са сексуалним кривичним делима. Наиме, пресуде које су донете у појединим медијски праћеним случајевима силовања и

⁷³⁹ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 126 и 127.

⁷⁴⁰ Пример посредне јавности. Шкулић М., *op. cit.*, стр. 78.

⁷⁴¹ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 134.

⁷⁴² *Ibid.*, стр. 215.

педофилије утицале су на повећање броја кривичних пријава и поштравање казнене политике судова у односу на та дела.

У складу с концептом ехо ефекта медијских суђења, једно време су код нас била актуелна одређена медијска суђења, која су укључивала примену института споразума о признању кривичног дела.⁷⁴³ Та медијска суђења подразумевала су да познате личности имају статус окривљених лица. У том смислу би се могло урадити истраживање које би показало да ли је то утицало на поступање органа кривичног правосуђа у сличним, али медијски анонимним случајевима. Међутим, повезаност медијског извештавања и примене споразума о признању кривичног дела треба размотрити из још једног угла. Споразум о признању кривичног дела је у основи договор између тужиоца и одбране; окривљени признаје кривицу у замену за оптужбу која је мање озбиљна у односу на најозбиљнију могућу оптужбу у конкретном случају. Тако сви добијају, тужилац је осигурао осуду, одбрана повољнију оптужбу а јавност је поштеђена вођења скуних поступака.⁷⁴⁴ Ипак, кад су у питању одређена медијска суђења тужилац обично нема намеру да понуди нити да прихвати понуђени споразум од стране одбране. Уколико је, захваљујући медијском извештавању у конкретном случају, јавност убеђена да је неко крив, тужиоцу се више „исплати“ да иде на суђење него да понуди споразум, чак и када докази нису довољно јаки да се с великом вероватноћом може очекивати осуђујућа пресуда. Због тога се догађа да тужилаштво преко медија упознаје јавност да није прихваћен понуђени споразум, прикупљајући на тај начин поене пред предстојеће суђење.

Утицај медијских суђења се може размотрити и у вези с применом неких других новијих института, попут кућног притвора⁷⁴⁵ као мере за обезбеђење присуства окривљеног и за несметано вођење кривичног поступка, и тзв. кућног

⁷⁴³ Споразум о признању кривичног дела је регулисан у чл. 313 – 326 ЗКП-а. Шкулић М., *op. cit.*, стр. 337-343; Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 766-798; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 575-582;

⁷⁴⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 170. Уопште о споразумима у кривичном поступку у: Дамашка М., Напомене о споразумима у казненом поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, Вол. 11, бр. 1, 2004, стр. 3-20; О овом институту код нас у: Бајовић В., *Споразум о признању кривице-упоредно-правни приказ*, Београд, 2009, стр. 166-176.

⁷⁴⁵ Кућни притвор се у законској терминологији зове забрана напуштања стана. Ова мера је регулисана у чл. 208 и 209 ЗКП-а. Шкулић М., *op. cit.*, стр. 140-142; Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 514-518; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 362-364; О извршењу мере кућног притвора у: Игњатовић Б., *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014, стр. 205.

затвора⁷⁴⁶ који представља модалитет извршења казне затвора. Јавност је убеђена да у оба случаја предност имају богати и/или славни. Основано се може поставити питање да ли је то заиста тако или су можда случајеви медијских суђења код којих је одређена мера кућног притвора или изречен кућни затвор допринели популаризацији ових института. Обичним људима се чини да су ти институти „резервисани“ за привилеговане односно сматра се да се на тај начин познати само извлаче и настављају да се понашају на исти начин.⁷⁴⁷

Постоје и *контрапродуктивни ефекти* медијских суђења. Они се не везују непосредно за таква медијска суђења, али се у одређеној мери могу пронаћи додирне тачке. Ако је постојала намера да се одређена медијска суђења искористе и као вид кампање у циљу смањења вршења одређених кривичних дела, али је превелика медијска пажња која је посвећена конкретном кривичном случају, довела до пораста тих дела може се говорити о контрапродуктивном ефекту.⁷⁴⁸

4. Утицај медија на казнену политику судова

Расправа о ефектима медијских суђења на функционисање кривичног правосуђа а нарочито доношење пресуда у каснијим случајевима, отвара тему утицаја медија на казнену политику судова.

Утицај медија на казнену политику судова несумњиво постоји. Јавно мњење се генерално залаже за оштру репресију и по правилу подржава широко постављене границе кривичног права. Јавност најчешће прецењује могућности кривичног права и кажњавања у борби с криминалитетом и не види негативне последице прекомерног коришћења кривичноправних механизма.⁷⁴⁹

⁷⁴⁶ Кућни затвор је према законској терминологији само модалитет извршења казне затвора који се спроводи у просторијама у којима осуђени станује. Регулисан је у чл. 45 ст. 5, 6 и 7 КЗ-а. О дилемама у вези с правном природом кућног затвора у: Илић А., Кућни затвор: самостална санкција или нови модел извршења затворске казне, *in*: Станко Бејатовић (уред.), *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспект)*, Београд, 2012, стр. 443 и даље. О извршењу кућног затвора у: Игњатовић Ђ., *Право извршења кривичних санкција*, *op. cit.*, стр. 206-210.

⁷⁴⁷ С тим у вези, неопходна је и боља едукација новинара када извештавају о појединим кривичноправним институтима, с обзиром да се често дешавало да помешају кућни притвор и кућни затвор.

⁷⁴⁸ Најчешће се контрапродуктиван ефекат везује за неуспешне кампање које се односе на покушаје смањења вршења саобраћајних кривичних дела.

⁷⁴⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op. cit.*, стр. 120.

Једна од основних карактеристика модерног кривичног права је то да оно представља *ultima ratio* односно последње средство у борби с криминалитетом. У том смислу предност треба дати другим, ефикаснијим видовима сузбијања друштвено непожељних понашања. Међутим, кривично право се све више шири, повећава се укупан број инкриминација и проширују се већ постојеће. Прописани казни распони код појединих кривичних дела такође се често мењају и то тако да се повећавају минимуми или максимуми прописаних казни. Судови у таквим околностима обично изричу казне које су ближе минимуму и на тај начин коригују претеривања законодавца. Међутим, такву казнену политику не воли јавно мњење, које путем медија врши притисак да се она поштри.

Укупни резултат медијске конструкције криминалитета, органа задужених за његово сузбијање, судова, затвора и контроле криминалитета јесте став о неопходности ретрибутивне казнене политике. Имајући у виду доминантан медијски портрет учиниоца кривичног дела било какво размишљање о другачијој казненој политици, која би се заснивала на већем коришћењу алтернативних видова кажњавања, делује наивно.⁷⁵⁰ Јавност стално тражи строжије кажњавање уверена да је оно лек за све бољке које се тичу криминалитета. Та непрестана потреба за ретрибутивним приступом делује неуротично јер, без обзира на то што се за одређена дела стално повећавају прописани законски минимуми и максимуми услед чега судови изричу строжије казне, захтеви за строжом казненом реакцијом не престају. То је и логично јер се медијска слика криминалитета не мења, тако да је незадовољство јавности висином изречених казни вечити проблем.

Важно питање је ко се налази у позадини медијског утицаја на казнену политику судова. Медији су обично само преносиоци порука неких других субјеката. Однос између медија и криминалне политике уопште, важан је због тога што утицај медија показује на шта се ограничени буџет троши и шта се стварно догађа с учиниоцима и жртвама. Треба узети у обзир и да у друштвима попут нашег тешко можемо говорити о независним медијима који се труде да објективно извештавају, већ су углавном наклоњени онима који имају поменути моћ и ресурсе.

⁷⁵⁰ *Ibid.*, стр. 201.

Иако су политичари најгласнији у јавној дебати о казненој политици судова, могу се чути и други субјекти који имају моћ да утичу на промене у друштву. То су појединци који своја мишљења и ставове о некој тренутно актуелној појави износе јавно, најчешће кроз средства јавног информисања али и на друге начине, и то углавном неформално. Они утичу на формирање јавног мњења. Изнета мишљења се међусобно прожимају и долази до стварања једне квалитативно нове појаве.⁷⁵¹

Притисак јавности путем медија на казнену политику судова може бити успешан или неуспешан. Независност и самосталност судова и судија, који поступају у конкретним предметима, у оваквим околностима могу бити озбиљно доведени у питање. Уколико јавност дуже време врши притисак на судове у правцу доношења одговарајућих одлука за одређена кривична дела, врло је вероватно да ће се казнена политика судова под тим утицајем променити. Истраживања спроведена у неколико области Енглеске и Новог Зеланда показала су да је позитиван одговор судија, који учествују у доношењу пресуда, на притисак јавности узрок строжијег кажњавања. Многе репресивне и неефикасне казнене политике попут оне која се назива „три грешке и ван игре си“ (*three – strikes and you're out*)⁷⁵² резултат су узимања у обзир мишљења јавности. Ако се из садашње перспективе анализирају предузети кораци у правцу усаглашавања казнене политике судова са ставовима јавног мњења, може се извести закључак да јавност представља извор притиска у правцу строжијег кажњавања које, међутим, није довело до задовољавајућих резултата на плану сузбијања криминалитета.⁷⁵³

Основна идеја о благој казненој политици судова разрађује се и конкретизује на појединачним случајевима који изазивају пажњу јавног мњења. Тада се од једног случаја направи много већи проблем. То су по правилу они случајеви који су на неки начин погодни да заинтригирају људе, да у њима изазову бурне емоције као што су страх, гнушање, гађење, љутњу или бес. Наведена кривична дела изазивају емоционалне и ирационалне реакције

⁷⁵¹ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 92.

⁷⁵² У САД је, под утицајем идеја о казни лишења слободе као најбољој мери за онеспособљавање преступника, уведена пракса да се вишеструким повратницима осуђеним за треће тешко кривично дело изриче мера доживотног затварања. Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 29.

⁷⁵³ Hough M., and Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 286.

појединаца и јавног мњења као и оштру моралну осуду, која често није у сразмери са степеном њихове друштвене опасности. Често се у основи такве реакције крију и многобројне заблуде и стереотипи.⁷⁵⁴

Постоји такође и једна атипична варијанта утицаја медија на промену казнене политике судова позната као преурањени ефекти (*anticipatory effects*).⁷⁵⁵ Неубичајено за ову врсту утицаја је да се ради о обрнутом узрочно-последичном односу медијског утицаја и промене казнене политике судова. Наиме овде се утицај на казнену политику дешава пре видљивих промена у медијском извештавању. Судови тада делују проактивно, не чекајући сензационалистичке наслове у новинама и најаве у телевизијским вестима. У суштини овде се унапред очекује да медији у одређеним случајевима почну да врше утицај на промену казнене политике, јер нпр. таква тенденција постоји у земљама у окружењу, па се жели предупредити очекивана реакција медија. У оваквим случајевима се не може са сигурношћу тврдити да би дошло до такве реакције медија, али судови проактивним приступом теже да превентивно отклоне такву могућност.

Претерана ретрибутивност коју тражи јавно мњење не може бити начин решавања проблема криминалитета. Ако савремени цивилизацијски, културно-историјски развој иде у правцу хуманизације свеукупних људских односа, онда се то мора односити и на област кажњавања и на област људских права и криминалаца, па се и њима мора дати право да буду третирани на хуман начин, што значи да ипак не смеју бивати (пре)строга, сурово кажњавани.⁷⁵⁶ Такође, не може се у потпуности игнорисати став који је у датом тренутку преовлађујући у друштву. То је став који се испољава путем медија који имају велику моћ да утичу на обичне људе који под таквим утицајем масовно поверују да је блага казнена политика судова велики проблем односно да је, у циљу ефикасног супростављања проблему криминалитета, кључно поштрити ту борбу изрицањем строгих казни затвора.

У том смислу би било неопходно да се јавност правилно информише, па чак и образује у вези с друштвено опасним понашањима, могућностима

⁷⁵⁴ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 93.

⁷⁵⁵ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 216 и 217.

⁷⁵⁶ Ћирић Ј., *Егземпларно кажњавање*, *op. cit.*, стр. 34.

кривичног права и негативним последицама његове примене као и о потреби да се размотре и друга средства за сузбијање криминалитета односно да решења све више треба тражити ван кривичног права. Један од разлога ретрибутивних тежњи јавног мњења јесте претерани страх од криминалитета који би требало разбијати пружањем истинитих и потпуних информација о стању криминалитета у друштву. Све те активности заједно, вероватно би допринеле измени ставова јавног мњења у позитивном смислу.⁷⁵⁷

⁷⁵⁷ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 93 и 94.

ДРУГИ ДЕО

Истраживање начина на који медији представљају поједине облике криминалитета у Републици Србији

Одсек први

Пројекат истраживања

Глава I

Одређивање истраживачког проблема

1. Дефинисање предмета истраживања

Почетни корак у одређивању истраживачког проблема је дефинисање предмета истраживања. У том смислу постоји неколико аспеката који су се морали узети у обзир. Пре свега је било потребно дефинисати медије чије ће се извештавање о криминалитету истраживати. Такође, однос медија и криминалитета је веома широк појам који се морао сузити односно било је неопходно одредити врсте криминалитета које ће се проучавати у склопу медијског извештавања. С тим у вези одлучено је да ће се истраживати извештавање медија о насилничком криминалитету и корупцији што подразумева на почетку дефинисање и тих појмова.

1.1. Теоријска дефиниција предмета

Медији се *теоријски* могу одредити као средства масовне комуникације која потенцијално широком кругу људи преносе сазнање у најширем смислу речи (ставови, подаци) о свету у којем живимо.⁷⁵⁸ Медији могу бити штампани и електронски (пре свега се мисли на традиционалне медије као што су радио, филм

⁷⁵⁸ Игњатовић Ђ., *Криминологија, оп. cit.*, стр. 136.

и телевизија, али и на новије форме као што су интернет, компјутерске и видео игрице).

Насилнички криминалитет се *теоријски* може дефинисати на различите начине. С једне стране би се под тим појмом могла подразумевати она дела код којих се ради постизања одређеног циља користи напад на жртву или се њиме прети. Такође, може се наћи и дефиниција која одређује насиље као агресивно понашање предузето с намером да се неко други повреди, па се у том смислу разликују акти инструменталне агресије (ради постизања неког другог циља) од непријатељске (хостилне) чији је искључиви циљ да се жртва повреди – физички или психички.⁷⁵⁹ Као што се из претходно дате дефиниције може закључити употреба насиља или претња истим се јавља као битна карактеристика свих дела која се одређују као насилничка.

Корупција се *теоријски* може дефинисати као криминално понашање код кога се додељено овлашћење злоупотребљава у циљу прибављања личне користи.⁷⁶⁰ То овлашћење може бити како јавно, тако и приватно.

1.2. Радна дефиниција предмета

Свака теоријска дефиниција предмета истраживања се мора и *операционализовати*, односно свести на индикаторе те појаве који постоје у стварном животу.

Операционализација појма медија подразумевала је одређивање медија чији су начини извештавања о појединим облицима криминалитета били истражени. Као критеријум у спровођењу операционализације односно селекције медија користио се утицај који медији имају на јавно мњење у смислу формирања ставова о криминалитету. Ради добијања што потпунијег увида у предмет истраживања, обухваћени су како поједини штампани, тако и електронски медији. Од штампаних медија издвојене су најтиражније и најутицајније дневне новине као што су *Блиц*, *Вечерње новости* и *Политика*. Изостављени су штампани медији специјализовани за област криминалитета, јер се пошло од претпоставке да за

⁷⁵⁹ *Ibid.*, стр. 110 и 111.

⁷⁶⁰ *Ibid.*, стр. 121

разлику од сличних садржаја доступних у електронским медијима немају значајан утицај на формирање ставова. Та претпоставка је изведена из чињенице да је тираж специјализованих штампаних медија веома мали па сходно томе не постоји објективна могућност да утичу на шири аудиторјум. Другим речима потенцијални круг читалаца такве штампе не може представљати адекватан оквир за истраживање с обзиром на његов удео у укупном броју становништва Србије. С друге стране специјализоване емисије о криминалитету су доступне свим грађанима Србије с обзиром да се углавном емитују на телевизијама са националном фреквенцијом. У том смислу претпоставка о утицају специјализованих емисија о криминалитету на ставове грађана проверена је путем анкетирања. Што се електронских медија тиче операционална дефиниција подразумева пре свега најгледаније телевизијске станице на националном нивоу, односно одређене програме који се на њима емитују. У том смислу обухваћене су ударне емисије вести на таквим телевизијама (*Дневник 2* на РТС-у, *Вести у пола седам* на телевизији Б92 и *Национални дневник* на телевизији ПИНК).

Операционализација појма насилничког криминалитета односи се на одређивање круга кривичних дела која спадају у ову врсту криминалитета. У теорији се насилнички криминалитет дели на две основне групе: *традиционални* и *нови насилнички криминалитет*.⁷⁶¹ Под традиционалним се подразумевају кривично дело убиства и наносење телесних повреда, затим сексуални деликти, пре свега силовање, као и разбојништво и разбојничка крађа који имају елементе и насилничког и имовинског криминалитета. У нови насилнички криминалитет се убраја насиље у породици у различитим облицима, међупартнерско и међугенерациско, при чему се посебно наглашава насиље над децом. У складу с тим, радна дефиниција насилничког криминалитета би обухватила следећа кривична дела предвиђена у важећем Кривичном законик у (у даљем тексту: КЗ):⁷⁶²

- Убиство (члан 113 КЗ)
- Тешко убиство (члан 114 КЗ)
- Убиство на мах (члан 115 КЗ)

⁷⁶¹ *Ibid.*, стр. 112.

⁷⁶² Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14).

- Убиство детета при порођају (члан 116 КЗ)
- Лишење живота из самилости (члан 117 КЗ)
- Нехатно лишење живота (члан 118 КЗ)
- Тешка телесна повреда (члан 121 КЗ)
- Лака телесна повреда (члан 122 КЗ)
- Учествовање у тучи (члан 123 КЗ)
- Угрожавање опасним оруђем или оружјем при тучи и свађи (члан 124 КЗ)
- Силовање (члан 178 КЗ)
- Обљуба над немоћним лицем (члан 179 КЗ)
- Обљуба са дететом (члан 180 КЗ)
- Обљуба злоупотребом положаја (члан 181 КЗ)
- Недозвољене полне радње (члан 181 КЗ)
- Запуштање и злостављање малолетног лица (члан 193 КЗ)
- Насиље у породици (члан 194 КЗ)
- Разбојничка крађа (члан 205 КЗ)
- Разбојништво (члан 206 КЗ)

У питању су кривична дела која имају различити заштитни објекат. Већина спада у кривична дела против живота и тела, али се ради и о делима против полне слободе и против брака и породице.

Операционална дефиниција корупције подразумева навођење конкретних кривичних дела која би се односила на тај феномен. То су следећа кривична дела:

- Злоупотреба службеног положаја (члан 359 КЗ)
- Проневера (члан 364 КЗ)
- Трговина утицајем (члан 366 КЗ)
- Примање мита (члан 367 КЗ)
- Давање мита (члан 368 КЗ)

С обзиром да је намера да се истраживањем медијског извештавања о корупцији укаже на проблем занемаривања контекста криминалитета белог

оковратника овде ће бити дата само *теоријска* дефиниција криминалитета белог оковратника у складу са одређењем које је дао Едвин Сатерленд.⁷⁶³ У питању су злочини извршени од лица с престижним и високим друштвеним статусом у оквиру занимања које обављају.⁷⁶⁴

2. Циљ истраживања

Основни циљ истраживања односа медија и криминалитета је опис и разумевање појаве. С обзиром да је у питању комплексна проблематика било је неопходно сагледати је на различите начине и тако у потпуности остварио поменути циљ. Имајући у виду да су у раду проблематизована три аспекта односа медија и криминалитета (*медијска конструкција криминалитета, медијско стварање моралне панике и однос медија и кривичног судства*) сваки је требало посебно анализирати у склопу основног циља истраживања.

Бављење медијском конструкцијом криминалитета подразумевало је опис и разумевање процеса који доводи до стварања одређене слике криминалитета коју нам медији презентују. У том смислу је очекивана потврда полазних претпоставки о пренаглашеном извештавању о насилничком криминалитету и недовољном извештавању о корупцији. Кад је реч о моралној паници, опис и разумевање механизма њеног настанка уопште као и конкретних облика испољавања предузети су у циљу анализе полазних претпоставки о улози медија у тим процесима и различитим последицама које произилазе из моралне панике. Опис и разумевање односа медија и кривичног судства обухватио је с једне стране анализу медијске слике судова, док се на другој страни односио на истраживање утицаја које медијско извештавање има на адекватно спровођење кривичног поступка и положај судија.

Опис и разумевање свих анализираних аспеката медија и криминалитета остварени су применом следећих метода и припадајућих техника истраживања: методи проучавања појединачних случајева (анализа садржаја), методи средњег

⁷⁶³ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 119.

⁷⁶⁴ Основне карактеристике криминалитета белог оковратника су: област у којој се врши (сфера пословања, осигурања, банкарства, берзе), статус преступника (припадници највиших социјалних слојева) и заштићеност учинилаца од прогона и кажњавања.

обима – узорак (технике испитивања - интервју и анкета), правни методи, статистички методи и компаративни метод.

3. Хипотетички оквир истраживања

Полазна тачка у стварању хипотетичког оквира истраживања је одређивање *општих претпоставки* из којих би биле изведене и све *посебне и појединачне претпоставке*.

Опште претпоставке се односе на основна питања о медијима и криминалитету која су анализирана у раду (*медијска конструкција криминалитета и морална паника*)

Прва општа претпоставка гласи: *извештавањем о криминалитету, а нарочито о неким његовим облицима, медији у великој мери утичу на разумевање криминалитета од стране обичних људи, услед чега медијска слика постаје социјално конструисана реалност.*

Друга општа претпоставка гласи: *медијско предимензионирање одређених облика криминалитета ствара погрешну слику о размерама и структури криминалитета у друштву, а то има за последицу настанак моралне панике.*

С обзиром да није реално истраживати сав криминалитет који се презентира у медијима, одабрано је неколико аспеката који ће бити анализирани. С једне стране, постоји проблем пренаглашавања појединих облика криминалитета. Већ површан преглед хронике у дневним новинама, или наслова у телевизијским вестима показује о којим кривичним делима, односно о каквом криминалитету се претежно пише или говори. Проблем медијске усредсређености на насилнички криминалитет није само у његовом пренаглашавању. Сензационалистички наслов текста у новинама или драматично најављивање прилога на телевизији служи да привуче пажњу, али и да изазове одређену емоционалну реакцију.

Прва посебна хипотеза гласи: *пренаглашено извештавање домаћих медија о насилничком криминалитету усмерава пажњу на одређене теме што*

има за последицу да се у јавном мњењу формирају ставови о размерама проблема и начину његовог решавања.

Полазна тачка за одређивање те хипотезе су резултати многобројних истраживања у свету који говоре томе у прилог као нпр. резултати лонгитудиналне анализе покривености криминалитета у штампи у САД-у и другим државама.⁷⁶⁵

У оквиру ове посебне хипотезе постављено је неколико *појединачних претпоставки*. У питању су следеће претпоставке:

а) *Медији приликом извештавања о криминалитету највише пажње посвећују насилничком криминалитету што има за последицу да се у јавном мњењу ствара погрешан утисак о његовим стварним размерама.*

Без обзира да ли се ради о насиљу у породици, силовању, педофилији или насилничком понашању деце и младих, порука коју нам медији шаљу је да су сви облици насиља у порасту. Иако званична статистика говори супротно, медијска реч и слика имају снажан утицај на разумевање ових феномена од стране јавног мњења, па чак и представника органа контроле криминалитета.

У основи овде је у питању претпоставка о повезаности пренаглашеног и неодговарајућег медијског извештавања о насилничком криминалитету, односно његовим посебним облицима, и одговарајуће перцепције јавности о том проблему коју карактеришу предрасуде и погрешна схватања. Провера ове хипотезе је учињена применом неколико метода: *анализа садржаја* новинских текстова и телевизијских вести (квантитативна и квалитативна), *статистички* и *компаративни* метод у циљу анализе статистичких података о насилничком криминалитету и њихово упоређивање са подацима добијеним квантитативном анализом садржаја и испитивање ставова грађана *методом испитивања коришћењем технике анкетирања*.

Резултати примене поменутих метода, који су изложени у наставку, потврдили су полазну претпоставку.

б) *Као последица медијског извештавања о свеприсутности насилничког криминалитета у јавности се ствара утисак да постоји знатно већи ризик да се*

⁷⁶⁵ Marsh (1991), наведено према: Lowry T. D. ... (et al.), *op.cit.*

постане жртва нпр. убиства или силовања него одређеног имовинског кривичног дела.

Ова претпоставка је анализирана у основи применом *методе испитивања* грађана путем анкетања и у том смислу упитник по којем је спроведена анкета садржи, између осталог, питање о искуству грађана у погледу виктимизације неким насилничким кривичним делом као и питања о страху од насилничких кривичних дела и утицају медија на разумевање проблема насилничког криминалитету у друштву.

Резултати примене испитивања грађана допуњени су резултатима добијеним *анализом садржаја* и испитивањем новинара путем *фокус-групног интервјуа* који су такође изразили свој став у вези са утицајем медијског извештавања. Анализом свих резултата истраживања потврђена је полазна претпоставка.

в) *Разумевање проблема криминалитета и стварања страха од злочина који настају као последица медијског извештавања о криминалитету зависи од одређених карактеристика људи (узраст, пол, образовање, брачни статус и околност да ли имају децу).*

Провера ове хипотезе учињена је пре свега путем *анкетања* грађана односно анализом одговара на питања из упитника која су се односила конкретно на то. У том смислу је пронађена веза између поменутих карактеристика и разумевања проблема криминалитета односно стварање страха од злочина при чему посебан утицај имају узраст и пол.

Друга посебна хипотеза се односи на медијско извештавање о корупцији и гласи да се *феномен корупције не сагледава свеобухватно, већ се његови поједини аспекти пренаглашавају, док се други, попут криминалитета белог оковратника, занемарују.*

Ова хипотеза ће бити разрађена уз помоћ следећих *појединачних претпоставки*:

а) *Медијско извештавање о корупцији пренаглашено је у секторима као што су образовање, правосуђе и здравство.*

Ова хипотеза је проверена применом пре свега квантитативне и квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова и телевизијских вести у циљу

утврђивања заступљености тих тема и начина на који се о томе извештава. Такође медијско извештавање о корупцији у поменутих секторима доведено је у везу са ставовима анкетираних грађана у вези са тим што је учињено постављањем одговарајућих питања у оквиру *упитника*. Добијени подаци употпуњени су ставовима судија што представља резултат примене метода испитивања путем *интервјуа*.

Резултати примењених метода потврдили су полазну претпоставку о пренаглашеном извештавању медија.

б) *Медији занемарују различите злоупотребе у привреди или банкарском сектору услед чега се не сагледава прави обим криминалитета белог оковратника.*

Анализа медијског занемаривања области привреде или банкарског сектора у контексту коруптивних активности није једноставан задатак али се на основу познавања одређених карактеристика тамне бројке криминалитета у тим сферама и применом одговарајућих метода може проверити та хипотеза. У том смислу поред примене квалитативне *анализе садржаја* коришћена је и метода испитивања у виду *интервјуа са новинарима* који се баве проблематиком криминалитета. Резултати истраживања потврђују полазну претпоставку.

б) *Истраживачко новинарство је значајно средство у откривању корупције, а нарочито криминалитета белог оковратника.*

Ова хипотеза се надовезује на претходну. У том смислу постојање велике тамне бројке и резултати анализе садржаја указују да је истраживачко новинарство значајан начин утврђивања стварних размера тог проблема. Та хипотеза проверена је и путем испитивања ставова новинара и судија у вези са тим, применом технике *интервјуа*.

Трећа посебна хипотеза гласи да *новинари немају самосталност приликом избора теме и начина извештавања о криминалитету.*

Ова хипотеза је разрађена кроз следеће *појединачне претпоставке*:

а) *Унапред установљени критеријуми за избор вести о криминалитету битно утичу на избор теме о којој ће новинар извештавати.*

б) *Начин новинарског извештавања о криминалитету је под утицајем уређивачке политике и власничке структуре медија.*

Обе појединачне претпоставке проверене су путем испитивања ставова новинара у оквиру *фокус-групног интервјуа* и допуњене резултатима квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова и телевизијских вести. У том смислу су потврђене полазне претпоставке.

Четврта посебна хипотеза гласи да *медији имају значајну улогу у стварању моралне панике у вези с појединим облицима криминалитета.*

Ова хипотеза ће бити сагледана кроз следеће *појединачне претпоставке:*

а) *Медији учествују у стварању моралне панике у вези с насиљем у породици тако што износе алармантне податке, стварајући на тај начин утисак о сталном порасту вршења овог кривичног дела.* У том смислу доприносе стварању стереотипа мушкарца насилника и стереотипа жртве.

б) *Морална паника се ствара и у вези с проблемом малолетничке делинквенције у ширем смислу.* То медији чине површним сагледавањем проблема што за последицу има и стварање стереотипа младих насилника.

в) *Медији предимензионирано представљају проблем педофилије што изазива бурну реакцију јавног мњења и утиче на формирање става о сталном порасту вршења кривичних дела која се сврставају у педофилију.*

Медијска слика педофилије утиче на стварање стереотипа педофила који карактерише профил непознатог учиниоца. С друге стране та медијска слика доприноси занемаривању проблема педофила које жртве познају.

г) *Медији утичу на стварање моралне панике у вези са силовањем пре свега извештавањем о случајевима силовања у којима је непознат учинилац и нема никаквог доприноса жртве кривичног дела, иако су статистички гледано такви случајеви силовања најређи.* Такво извештавање доприноси стварању стереотипа силоватеља као особе непознате жртви и стереотипа жртава силовања.

Повезаност медијског извештавања и стварања моралне панике у вези са поменутиим облицима насилничког криминалитета проверена је путем квалитативне анализе садржаја односно утврђивањем значења порука које медији путем новинских текстова и телевизијских прилога шаљу аудиторијуму. Поред анализе садржаја примењена је и *техника анкетирања грађана* како би се испитивањем ставова у вези са поменутиим облицима моралне панике извукао закључак о њиховом постојању. О свим облицима моралне панике вођен је

разговор са новинарима у склопу фокус-групног интервјуа. Ставови новинара у вези са тим послужили су у циљу провере хипотеза. Анализа добијених резултата истраживања углавном указује на потврду полазних појединачних претпоставки с тим што су резултати анкете показали да грађани немају у потпуности изграђен став о појединим аспектима педофилије и силовања односно да је морална паника у вези са тим појавама само донекле утицала на грађане.

Пета посебна хипотеза би се тичала *односа медија и кривичног судства* који карактерише *специфична медијска слика о судовима, али и утицај медијског извештавања на рад судова*. У оквиру ове хипотезе *појединачне претпоставке* би гласиле:

а) *Медијска слика о кривичним судовима се заснива на истицању благе казнене политике судова у супростављању појединим облицима криминалитета, затим спорости судова у решавању конкретних случајева, израженој корумпираности носилаца судијске функције, као и утицају политичких фактора на рад судова.*

Провера ове хипотезе учињена је путем квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова о поменутој проблематици, затим применом *методе испитивања* у различитим облицима (интервју са судијама и анкетирање грађана). Резултат провере је потврда полазне претпоставке.

б) *Преурањено и неадекватно медијско извештавање о неком кривичном догађају, а нарочито повреда претпоставке невиности, утиче на рад судова и доношење одлука у конкретним случајевима.*

Основни метод за проверу ове хипотезе је *испитивање*, с једне стране судија а с друге стране грађана с тим што је испитиван донекле и став новинара у вези са овом проблематиком. Поред испитивања коришћена је и *анализа садржаја* новинских текстова како би се свеобухватно истражило поменуто питање. Резултати истраживања су потврдили полазну претпоставку.

в) *Поведа претпоставке невиности од стране медија доводи до стигматизације и етикетирања лица која су медији пре времена прогласили кривим што производи последице сличне онима као да је то лице осуђено.*

У циљу провере хипотезе примењена је квалитативна *анализа садржаја* новинских текстова који се односе на ту проблематику која је допуњена *методом*

испитивања ставова судија и грађана. Такође, у оквиру студије појединачног случаја анализиран је конкретан пример неадекватног медијског извештавања и последица које из тога произилазе што је такође послужило у циљу провере полазне хипотезе. Резултати примене поменутих метода потврдили су полазну претпоставку.

г) *Медијска суђења утичу и на друга суђења у сличним ситуацијама односно имају ехо ефекат.*

Провера ове хипотезе учињена је путем *испитивања* ставова судија као и применом квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова који се баве тим питањем. Резултати истраживања су донекле потврдили полазну претпоставку с обзиром да је став судија да такав утицај постоји али му не придају већи значај.

д) *Медијска слика благе казнене политике судова утиче на њено поштивање, што је посебно видљиво код појединих кривичних дела попут силовања и других кривичних дела којима се напада полна слобода.*

Основни метод који је овде коришћен је квалитативна *анализа садржаја* одговарајућих новинских текстова допуњена ставовима *интервјуисаних* судија. И овде су резултати истраживања донекле потврдили полазну претпоставку јер судије признају да постоји такав утицај али истичу да од сваког судије зависи у коликој мери ће то бити присутно.

Глава II

Методологија истраживања

1. Истраживачке стратегије

Сложеност и комплексност предмета истраживања подразумевали су да се истраживачки процес осмисли у складу с тим. Због тога је било неопходно истраживање спровести у неколико фаза, при чему је њихов редослед био условљен потребом да се резултати добијени у једној фази искористе за осмишљавање следећег корака. У сваком случају, због сложености проблема коришћене су различите истраживачке стратегије и технике.

1.1. Лонгитудинално ретроспективно истраживање

Прва фаза истраживања подразумевала је примену *лонгитудиналне истраживачке стратегије* чији је циљ био пре свега *опис предмета истраживања, али и његово разумевање*. У овој фази се користила *анализа садржаја* као истраживачка техника намењена систематском утврђивању учесталости којом се специфичне идеје, концепти или изрази користе у међуљудској комуникацији.⁷⁶⁶ Медији су једно од основних средстава међуљудске комуникације и у том смислу је коришћење технике анализе садржаја неопходно. Анализом су обухваћени садржаји који су прецизирани у хипотетичком оквиру. Лонгитудинално истраживање подразумева праћење неке појаве у одређеном временском периоду. У том смислу спроведена је *ретроспективна лонгитудинална анализа* односно праћен је развој медијског извештавања о питањима која су постављена у хипотетичком оквиру истраживања у *петогодишњем периоду од почетка 2006. до краја 2011. године*. Почетак истраживања се везује за 2006. годину, јер је тада ступио на снагу важећи Кривични законик.

⁷⁶⁶ Игњатовић Ђ., *Методологија истраживања криминалитета, op. cit.*, стр. 67.

Узорком су обухваћени поједини штампани и електронски медији. Од штампаних медија изабрани су одређени дневни листови: *Блиц*, *Политика* и *Вечерње новости*. Што се тиче електронских медија избор је пао на поједине телевизијске станице односно кључне емисије вести које су се емитовале на тим телевизијама у праћеном периоду. У том смислу узорак чине следеће емисије вести: (РТС – Дневник 2 у 19.30, Пинк телевизија – Национални дневник и Б92 – Вести у пола 7). За *јединицу анализе* узети су новински чланци и прилози у телевизијским вестима који се тичу предмета истраживања, а то значи све оно што се односи на насилнички криминалитет и корупцију, као и садржаји који обрађују однос медија и кривичног судства. Ти садржаји су анализирани у циљу описа и разумевања медијске конструкције стварности о криминалитету, при чему су садржаји о насилничком криминалитету размотрени и ради објашњења процеса моралне панике. Анализом садржаја текстова у новинама или телевизијских вести који се односе било на насилнички криминалитет или проблем корупције истражује се у ствари оно што је финални производ настао у процесу „стварања вести“ од стране медија, телевизије или штампе.

1.2. Студија појединачног случаја

Циљ спровођења *студије појединачног случаја* је била анализа медијског извештавања о конкретном кривичном догађају који је изазвао велику пажњу јавног мњења. С обзиром да је највише простора у докторату посвећено насилничком криминалитету, односно извршена је свеобухватна анализа медијског извештавања о том феномену, тако је у складу с тим извршен избор конкретног случаја. Након спроведене анализе садржаја, донета је одлука о томе шта би требало подвргнути продубљеном истраживању. У том смислу, изабран је случај Марине Андрејић, жене која је била оптужена за убиство сина Ђорђа чије тело, осим лобање, до данас није пронађено. Анализирано је медијско извештавање од самог почетка, што подразумева објављивање првих информација о нестанку тог детета, па све до правоснажног окончања кривичног поступка, али и након тога, с обзиром да тај случај и даље повремено подстакне писање штампе јер се ради о неразјашњеној ствари. Јединица анализе су били текстови објављени

у дневним листовима *Блиц*, *Вечерње новости* и *Политика*. У складу с предметом истраживања анализиран је и утицај медијског извештавања на рад суда и самим тим на коначан исход кривичног поступка. У оквиру те стратегије коришћене су следеће методе прикупљања и обраде података: *анализа садржаја* и *техника испитивања* у облику полу - структурисаног интервјуа са судијама члановима већа Апелационог суда у Београду, који су донели правноснажну пресуду: **судија 1 (46 год.), судија 2 (56 год.) и судија 3 (62 год.)**. То све такође подразумева предузимање *триангулације метода*.

2. Методи прикупљања и обраде података

2.1. Методи проучавања појединачних случајева

Студија појединачног случаја подразумева примену одговарајућих метода који су прилагођени захтеву да се предмету истраживања приступи као јединственој и непоновљивој појави. Другим речима применом таквих метода долази се до закључака који се по правилу не могу проширити на неке сличне појаве које можда имају неке заједничке карактеристике са појавом која је предмет истраживања.

2.1.1. *Анализа садржаја*

Анализом садржаја је могуће доћи како до квантитативних, тако и до квалитативних податка о некој појави. У циљу потпунијег описа и разумевања предмета истраживања било је неопходно анализирати како квантитативне, тако и квалитативне податке. На основу квантитативних података анализирана је нпр. заступљеност насилничког криминалитета и корупције у медијским извештајима у посматраном истраживачком периоду што је потом послужило као основ за њихово упоређивање и доношење закључака о значају који медији придају једној односно другој форми криминалитета. Такође, анализирани су и подаци о активности медија кад је извештавање о укупном криминалитету у питању ради упоређивања са претходно поменути подацима о насилничком криминалитету и корупцији. С друге стране квалитативни подаци нам омогућују да разумемо

процесе медијске конструкције криминалитета и њене последице. Због тога је анализирано кретање одређених варијабли, при чему се правила разлика између штампаних и електронских медија.

а) Штампа

Претпоставке о пренаглашеном извештавању медија о насилничком криминалитету и предимензионарању појединих аспеката корупције испитане су бројањем текстова посвећених овим појавама и упоређивањем тог броја са укупним бројем текстова о криминалитету. Пребројана су и конкретна насилничка дела односно текстови о њима и ти бројеви су потом упоређивани. Такође, квантитативни податак је и величина простора посвећена теми која нас интересује, нпр. чланак који покрива пола стране или је у питању текст написан ситним словима малог формата. Многа истраживања показују да је количина текстова о злочинима који су постали „вести“, када се упореди са другим темама, огромна.⁷⁶⁷

Претраживање релевантних текстова о насилничком криминалитету и корупцији у одабраним штампаним медијима у контексту квантитативне анализе садржаја спроведено је на основу издвојених кључних речи како би претрага била усмерена на оно што је битно за истраживање.

Кључне речи коришћене за претрагу свих текстова о **насилничком криминалитету** су: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња и малтретирање* како би се у што већој мери обухватили текстови који се односе на феномен насиља. Претраживање текстова о **силовању** предузето је према следећим кључним речима: *силовање, силоватељ, напастовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање и обљуба*. За претрагу текстова о **педофилији** коришћене су само две кључне речи: *педофилија* и *педофил* с обзиром да је због специфичности појаве довољно извршити претрагу само на основу тога. Феномен **насиља међу децом у школама** претраживан је на основу следећих кључних речи: *насиље, школе, вршњачко насиље*.

⁷⁶⁷ Chermak S., *Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News* in Barak G., (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime – Studies in Newsmaking Criminology*, New York, 1994, стр. 101.

Претраживање текстова о корупцији подељено је у три категорије: *корупција у здравству, корупција у просвети и корупција у правосуђу*. Текстови о корупцији у здравству претраживани су на основу следећих кључних речи: *лекар, пацијент, интервенција, операција, лечење и доктор*. Што се тиче корупције у просвети претрага је вршена према овим кључним речима: *наставник, професор, оцена и школа*. У случају корупције у правосуђу нешто је дужи списак кључних речи: *судија, тужилац, судство, тужилаштво, застарелост, одуговлачење, рок, кривични поступак, пресуда и казна*. Претрага свих тих текстова вршена је у контексту корупције односно допуњена је следећим кључним речима: *мито, корупција, давање, примање, корумпираност, корумпирани, корист и новац*. Другим речима било је неопходно допунити претрагу у свакој појединачној области општим терминима који се односе на феномен корупције како би се претраживање усмерило на прави начин.

б) Телевизија

Што се тиче телевизије, у емисијама вести је праћено колико минута је посвећено темама о криминалитету, а у оквиру тога насилничком криминалитету односно корупцији. Анализиран је укупан број свих прилога који су посвећени насилничком криминалитету и корупцији у посматраном периоду. Добијени су подаци за сваку релевантну годину који су потом упоређивани како би се уочио тренд. Такође, анализирани су и подаци о укупном броју свих прилога посвећених криминалитету уопште како би се извршило упоређивање са бројем прилога о насилничком криминалитету односно корупцији.

Као и кад је штампа у питању квантитативној анализи телевизијских прилога о насилничком криминалитету и корупцији у одабраним емисијама вести претходило је одређивање кључних речи по којима је вршена претрага.

Анализа извештавања о насилничком криминалитету подразумевала је претрагу прилога у емисијама вести према следећим кључним речима: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња, малтретирање, силовање, силоватељ, напастовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање, обљуба, вршњачко насиље, туча, агресивност, педофилија и педофил*.

Претраживање прилога о корупцији у телевизијским вестима обављено је коришћењем истих кључних речи као и кад је у питању претраживање текстова о истом феномену у одабраним штампаним медијима.

2) *Квалитативни подаци*

Анализа квалитативних података је неопходна у разумевању различитих концепата, идеја и мишљења која се појављују у медијском извештавању. Објашњење медијске конструкције криминалитета захтева утврђивање значења коришћених израза. Квалитативни подаци указују на постојање моралне панике и самим тим одређених стереотипа и заблуда. У том смислу потребно је истаћи разлику између *манифестног* и *латентног* значења израза које медији користе. Нарочито је било подвргнуто анализи *латентно значење одређених израза* с обзиром на њихов значај у објашњењу стварања појединих стереотипа о неким аспектима криминалног феномена. Такође, поред вербалног садржаја анализи је подвргнут и невербалан садржај као што су фотографије или видео снимци.

а) Штампа

Веома је битно на који начин се нека информација презентира у штампи, који се изрази користе. Често се догађа да се наслов неког чланка не поклапа у потпуности са његовом садржином, јер је циљ да се насловом привуче пажња читалаца. Догађаји који подразумевају насиље без сумње привлаче пажњу јавног мњења. Још ако у читавој причи постоји нешто необично, несвакидашње – ето материјала за добру новинску причу. Давање форме причи подразумева и избор израза који ће се користити и задатак анализе садржаја је да открије њихово значење и манифестно и латентно. Потребно је анализирати и фотографије које се појаве у новинама, нарочито ако се налазе на насловној страни.

б) Телевизија

Кад је телевизија у питању, поред употребљених израза и сам начин саопштавања информација је важан за анализу као и коришћење фотографије и видео снимака у покривању догађаја који нас интересује.

2.2. Методи „средњег обима“ – узорак

Испитивање ставова и мишљења различитих категорија људи у вези с односом медија и криминалитета подразумевало је претходно формирање узорка како би се резултати истраживања могли уопштити на целокупну популацију.

2.2.1. Лонгитудинално испитивање

Резултате добијене анализом садржаја било је потребно употпунити подацима до којих се дошло применом различитих *техника испитивања*. С обзиром на комплексност проблематике и неопходност да се све постављене хипотезе подвргну провери, предузета су три различита испитивања. Разлика између њих је пре свега у томе ко се налази у улози респодената што такође битно утиче и на конкретан начин испитивања.

2.2.1.1. Фокус-групни интервју

Прибављање мишљења новинара представља допуну и проверу ставова изражених у раду у вези са анализираним темама. Спроведено је испитивање новинара медија који се баве проблематиком криминалитета у форми фокус-групног интервјуа. Узорак је чинило седам новинара који су запослени у различитим штампаним и електронским медијима који имају дугогодишње искуство у бављењу темом криминалитета. Мали узорак новинара је последица околности да је све мање професионалних новинара, а све више хонорарних сарадника који не могу да буду адекватни саговорници. Фокус-групни интервју сам обавила лично у октобру 2015. године у Београду. Ток разговора је сниман а испитиваним новинарима је гарантована анонимност. У том смислу су и подаци о медијима у којима су новинари запослени такође тајна како би се у потпуности гарантовала анонимност испитаника. Ипак неопходност разграничења конкретних ставова новинара подразумевала је да сви испитани новинари буду означени на одређени начин: **новинар 1, новинар 2, новинар 3, новинар 4, новинар 5, новинар 6 и новинар 7.**

Важност спроведеног фокус-групног интервјуа је у томе што је било значајно чути и другу страну, односно како новинари објашњавају резултате истраживања добијене анализом садржаја. Нека од постављених питања су се односила на процес одабира вести односно правила новинарског поступања у селекцији тема која ће бити презентирана. Такође, интересантно је било испитати њихов став у вези с моралном паником, као и размотрити њихово виђење проблематике повреде претпоставке невиности од стране медија и уопште неадекватно медијско извештавање о актуелним кривичним случајевима. Новинари су погодни респонденти за примену фокус-групног интервјуа с обзиром да је у питању врста испитивања која се обично користи за истраживање специфичних тема на продубљен начин, при чему је акценат на интеракцији између чланова групе.⁷⁶⁸ Циљ таквог интервјуа је био да се дође до ставова и мишљења новинара који извештавају о криминалитету, уз претпоставку да постоји доста сличности међу њима у том погледу и да ће се на тај начин најбоље разумети улога новинара у стварању вести, њиховом презентовању и осталим питањима, пре свега посматрајући из њиховог угла. На овај начин је извршена својеврсна *триангулација метода*. У прилогу рада налази се табела са подацима о новинарима који су учествовали у спровођењу фокус-групног интервјуа као и план спровођења интервјуа у којем су прецизирана питања о којима се разговарало.

2.2.1.2. Полу-структурисани интервју

Разматрање односа медија и кривичног судства, поред анализе медијског извештавања у односу на то питање, испитивања ставова новинара, подразумева и прибављање ставова и мишљења судија. Испитивање судија спада у тзв. елитне студије (*elite studies*) и сматра се да је најподеснији начин да се то уради путем полу-структурисаног интервјуа.⁷⁶⁹ Реч је о људима до којих је тешко доћи и који

⁷⁶⁸ Crow I. and Semmens N., *Researching criminology*, UK, 2008, стр. 124; Roberts V. J., *Public Opinion, Crime and Criminal Justice*, *Crime and Justice*, 1992, стр. 106. Такође, фокус-групним интервјуом се претежно прикупљају квалитативни подаци. Prichard J., Watters P., Krone T., Spiranovic C., and Cockburn H., *Social Media Sentiment Analysis: A New Empirical Tool for Assessing Public Opinion on Crime?*, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2, 2015, стр. 221.

⁷⁶⁹ Crow I. and Semmens N., *Researching criminology*, UK, 2008, стр. 119.

обично не воле да попуњавају упитнике сматрајући како то није за њих, односно који воле да на другачији начин учествују у неком истраживачком процесу. Иначе, полу-структурисани интервју се користи када је дубина истраживања од највеће важности, нарочито ако је битно да се утврди које значење за људе имају поједине ствари или где се желе истражити процеси или последице неких догађаја. Овај тип интервјуа карактерише извесна флексибилност из разлога што питања која су садржана у упитнику као и њихов редослед нису у потпуности унапред одређени, већ се прилагођавају околостима под којима се води сам интервју.⁷⁷⁰ Конкретно испитивање судија у вези с медијским односом према судовима обликовано је у складу с постављеним хипотезама али се у спровођење истраживања ушло с очекивањем да ће резултати интервјуа поред тестирања хипотеза имати значај и у њиховом унапређивању. У прилогу рада се налази упитник по којем се спровео интервју са судијама.

Испитивање је учињено на одговарајућем узорку судија кривичара који су запослени у судовима различитог степена (*Први основни суд, Други основни суд, Виши суд у Београду, Апелациони суд у Београду и Врховни касациони суд*). С обзиром да се у надлежности поменутих судова налази значајан део територије Републике Србије и да су обухваћени сви нивои надлежности, од најнижег до највишег, сматрамо да је одабран узорак судија репрезентативан. Све испитане судије означене су на одговарајући начин како би се обезбедила гарантована анонимност: **судија 1, судија 2, судија 3, судија 4, судија 5, судија 6, судија 7 и судија 8**. Са сваким судијом је засебно вођен интервју при чему сам у сваком конкретном случају лично учествовала у њиховом спровођењу. Ток интервјуа је сниман како би се на што вернији начин пренели ставови и мишљења судија. Сви интервјуи су спроведени током септембра и октобра 2016. године.

2.2.1.3. Анкета

Испитивање ставова грађана о медијској конструкцији криминалитета и страху од злочина предузето је у форми анкете која је спроведена на узорку од 160 грађана. У питању су углавном становници Београда, из различитих градских

⁷⁷⁰ *Ibid.*, стр. 120.

општина (Нови Београд (блокови 23 и 63), Звездара (улице Радојке Лакић, Косте Абрашевића и Војислава Илића) и Врачар (улице Алексе Ненадовића, Проте Матеје и Тимочка)) али у мањој мери су заступљени и становници Новог Сада.

Приликом формирања узорка првенствено се водило рачуна да буду у што већој мери заступљене различите категорије становништва. У том смислу посебно се обратила пажња на то да узорак чине људи који ће се међусобно разликовати по полу и старости с обзиром да су то видљиве околности али међу њима постоје разлике и у погледу степена образовања, брачног статуса, и чињенице да ли имају децу или не. Такође узорак су чинили људи са различитим навикама у погледу читања дневне штампе и праћења одговарајућих садржаја на телевизији што је значајно допринело квалитету добијених резултата. Анкетираним грађанима гарантована је анонимност како би одговори на питања били што више поуздани. Анкетирање свих грађана сам лично спровела током јула 2016. године.

2.3. Правни методи

Питање односа слободе штампе и претпоставке невиности размотрено је кроз призму праксе Европског суда о људским правима. Значај одлука овог суда је изузетно велики и у доброј мери утиче на праксу националних судова. С обзиром да су у докторату предмет анализе и одлуке Европског суда у вези с односом слободе штампе и претпоставке невиности, тако су у том циљу коришћени и одговарајући методи. Такође, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода је основни извор по којем Европски суд поступа приликом доношења одлука и због тога је било неопходно применити *нормативни и догматски метод* у циљу тумачења одговарајућих одредби конвенције које се односе на поменута питања.

2.4. Статистички методи

У обради података добијених анкетирањем грађана и судија коришћен је софтверски програм SPSS који се користи у сврху статистичке анализе

прикупљених података. То је подразумевало коришћење различитих аналитичких поступака како би се добијени подаци обрадили на адекватан и потпун начин.

Посебно треба истаћи да је у циљу упоређивања две варијабле и утврђивања њихове међузависности коришћен **Chi-Square тест**, симболички представљен као X^2 . То је основни метод установљавања статистички значајног постојања односа између две номиналне варијабле или, понекад, варијабле вишег нивоа. Тестирање статистичке значаја односа две варијабле спроводи се преко нулте хипотезе која представља тврдњу да не постоји статистички значајан однос између проучаваних варијабли. Одбацивање нулте хипотезе указује на постојање везе између варијабли. Постоји више процедура у оквиру овог теста па ће бити коришћен *Pearson Chi-square Test of Independence* који се користи да би се утврдило да ли би се посматране фреквенције добиле и у ситуацији када су две варијабле независне једна од друге.⁷⁷¹

Као допуна анализи садржаја ради провере квантитативних податка користили су се и *статистички подаци* у посматраном временском периоду који воде надлежни органи о размерама насилничког криминалитета уопште, и у његовим посебним облицима.⁷⁷² Када је реч о корупцији постоји проблем упоређивања са статистичким подацима с обзиром на изражену тамну бројку ове врсте криминалитета и то нарочито узимајући у обзир његову повезаност са криминалитетом белог оковратника. Када се ради о феномену корупције првенствени циљ истраживања је да се укаже на постојање заблуда и погрешних схватања и самим тим квалитативни подаци су значајнији у објашњењу ове појаве.

2.5. Компаративни метод

Компаративни метод се користио у више различитих ситуација. С обзиром да је паралелно вршена квантитативна анализа садржаја новинских чланака и

⁷⁷¹ Walker J. T. and Maddan S., *Statistics in Criminology and Criminal Justice*, Sudbury, 2009, стр. 162 и 163.

⁷⁷² Статистички подаци су доступни на сајту Републичког завода за статистику. <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx> (доступно дана 01.10.2016. године).

телевизијских вести, у шестогодишњем периоду, добијене резултате је било неопходно упоредити па је у том смислу коришћен овај метод.

Имајући у виду да су квантитативни подаци о размерама медијског извештавања о насилничком криминалитету допуњени и статистичким подацима надлежних органа о стању насилничког криминалитета пунолетних и малолетних лица у Републици Србији било је неопходно применити компаративни метод ради њиховог међусобног упоређивања.

Одсек други
Резултати истраживања

Глава I

Резултати примене лонгитудиналне истраживачке стратегије извештавања
штампе и телевизије

1. Резултати квантитативне анализе садржаја

1.1. Анализа новинских чланака

У посматраном периоду 2006-2011. године анализирани су одговарајући текстови у дневним новинама које су чиниле узорак (Блиц, Вечерње новости и Политика) при чему је материјал за анализу добијен из медијског архива ЕБАРТ.⁷⁷³

Разматрање медијског извештавања о насилничком криминалитету и корупцији подразумева претходно утврђивање укупног броја текстова посвећених теми криминалитета, да би се затим утврдио удео текстова о насилничком криминалитету с једне стране и текстова о корупцији с друге стране.

Табела 1: Подаци о укупном броју текстова о криминалитету по новини

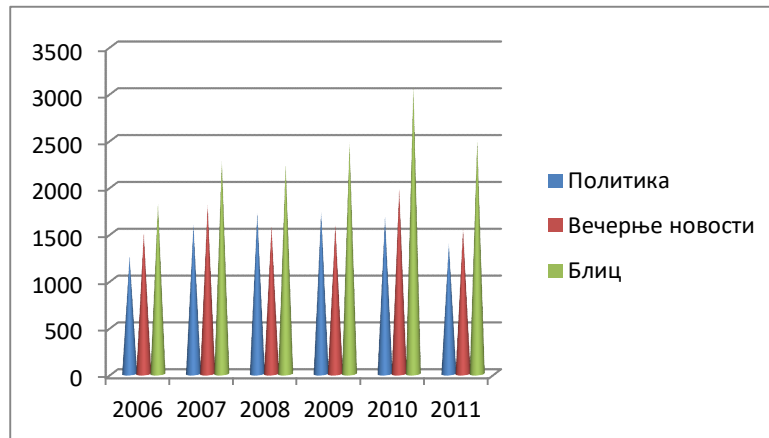
	Политика	Вечерње новости	Блиц
2006	1261	1508	1821
2007	1595	1808	2281
2008	1722	1574	2240
2009	1731	1593	2471
2010	1681	1978	3070

⁷⁷³ www.arhiv.rs/

2011	1396	1551	2498
Укупан број текстова за све године	9386	10012	14381

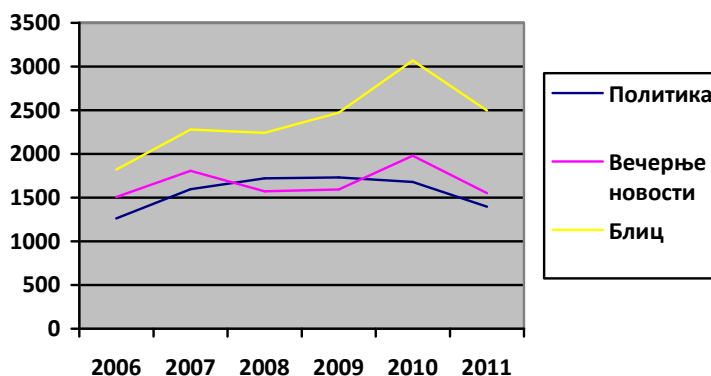
На основу изложених података могу се уочити одређене правилности како у погледу укупног извештавања дневних новина о криминалитету, тако и у односу на извештавање сваког појединачног штампаног медија.

Графикон 1: Извештавање штампаних медија о криминалитету уопште

На почетку посматраног периода приметна је тенденција пораста извештавања свих медија о криминалитету. То је свакако последица доношења и примене важећег КЗ-а који је унео доста новина у области сузбијања криминалитета. Током 2008, 2009. и 2010. године се не уочава нека правилност између анализираних дневних новина, али се зато у 2011. години бележи пад извештавања о криминалитету у свим посматраним штампаним медијима (који је ипак на вишем нивоу у односу на почетни период истраживања).

Графикон 2: Трендови извештавања штампаних медија о криминалитету уопште у периоду 2006-2011

На основу упоредне анализе наведених дневних новина може се рећи да је у посматраном периоду Политика најмање објављивала текстове о криминалитету, с тим што их је у току 2008. и 2009. године објавила више него Вечерње новости које су на другом месту по укупном броју текстова. Блиц убедљиво посвећује највише пажње теми криминалитета, па је тако у 2010. години објавио скоро дупло више текстова посвећених криминалитету (3070) у односу на Политику (1681).

1.1.1. Извештавање о насилничком криминалитету

Сагледавање обима извештавања штампаних медија о насилничком криминалитету подразумева пребројавање текстова који су посвећени насиљу, а затим упоређивање добијених података са укупним бројем текстова о криминалитету. Ова анализа је извршена на неколико нивоа.

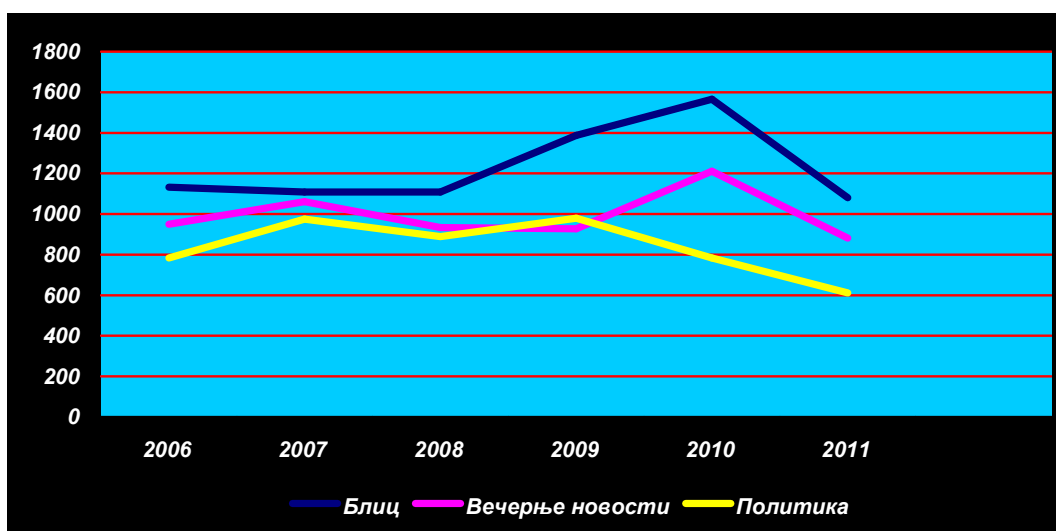
Први корак је подразумевао пребројавање текстова који обрађују проблематику насиља на уопштен начин. Реч је у суштини о текстовима у којима је изражено уобичајено разумевање тог феномена од стране јавности, што се по правилу своди на повезивање насиља с повређивањем и убиством. У том смислу коришћене су следеће кључне речи: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња и малтретирање.*

Табела 2: Укупан број текстова о насилничком криминалитету по новинама

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	1132	950	784
2007	1108	1061	975
2008	1109	934	889
2009	1388	928	979
2010	1565	1211	896
2011	1080	881	612
Укупни подаци за све године	7382	5915	5135

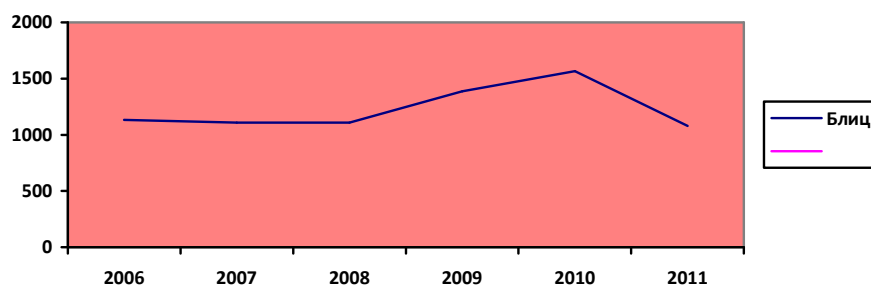
Добијени подаци несумњиво потврђују постојање велике заинтересованости штампаних медија за насилнички криминалитет, будући да је отприлике половина свих објављених текстова о криминалитету посвећена теми насиља. Овај закључак важи за све штампане медије који су обухваћени узорком у току читавог истраживачког периода.

Графикон 3: Подаци о насилничком криминалитету

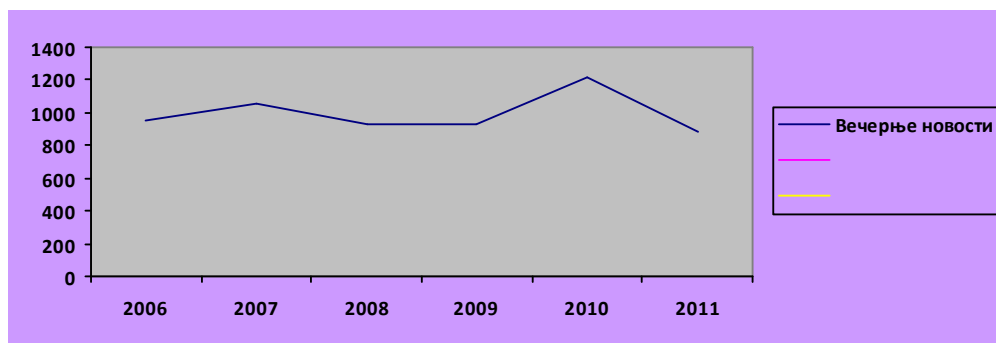
Резултати истраживања показују да Блиц поново предњачи по броју текстова у односу на Вечерње новости и Политику. Ипак, не може се уочити неки посебан тренд у погледу извештавања свих медија током посматраног периода, јер постоје одговарајуће специфичности за сваки од њих, тако да ће бити анализирани трендови извештавања сваког штампаног медија понаособ.

Графикон 4: *Извештавање Блица у периоду 2006-2011*

Блиц током прве три године показује константност у погледу обима извештавања о насиљу, али се у току 2009. и 2010. године догађа значајан скок (1132 текстова у 2006. години и 1565 текстова у 2010. години). Међутим, специфичност последње посматране године (2011) је у томе што је број текстова о насилничком криминалитету најнижи у односу на све посматране године (1080).

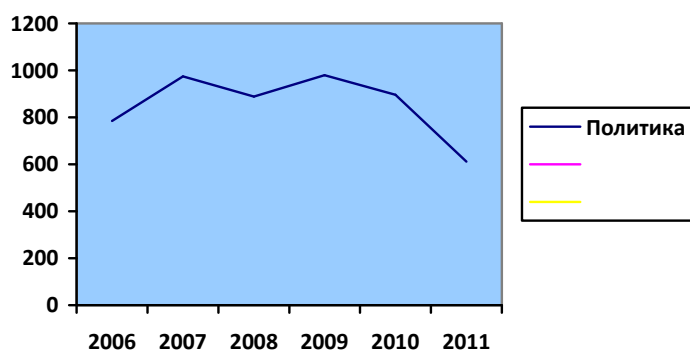
Графикон 5: *Извештавање Вечерњих новости у периоду 2006-2011*

Тренд извештавања Вечерњих новости показује да је у току 2007. и 2010. године објављено највише текстова о насилничком криминалитету (1061 односно 1211 текстова). Ту се уочава сличност са Блицом, јер се код оба штампана медија

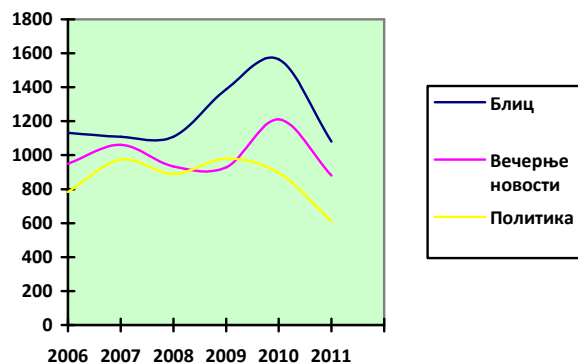
догодио значајан скок у 2010. години. Број објављених текстова у Вечерњим новостима у току 2006, 2008. и 2009. године није прелазио хиљаду а најмање текстова (881) је објављено у 2011. години.

Графикон 6: *Извештавање Политике у периоду 2006-2011*

Слични закључци се могу донети и након анализе извештавања Политике. У току 2007. и 2009. године објављено је највише текстова о насилничком криминалитету (979 односно 975 текстова), што представља скок у односу на претходне године (2006. и 2008.). Међутим, после 2009. године долази до пада укупног броја текстова о насиљу (896 текстова током 2010. године), а најмање текстова („само“ 612) је објављено 2011. године (што се уклапа у тренд свих анализираних медија).

Графикон 7: *Трендови извештавања штампаних медија о насилничком криминалитету у периоду 2006-2011*

С обзиром да су издвојене одређене области у оквиру насилничког криминалитета извршена је квантитативна анализа података у вези с тим. Посебно су анализирани подаци о извештавању медија у вези са силовањем, насиљем према деци⁷⁷⁴ и у вези с насиљем у школама.⁷⁷⁵

1.Анализа медијског извештавања о силовању подразумевала је вршење претраге према следећим кључним речима: *силовање, силоватељ, напаствовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање и обљуба*.

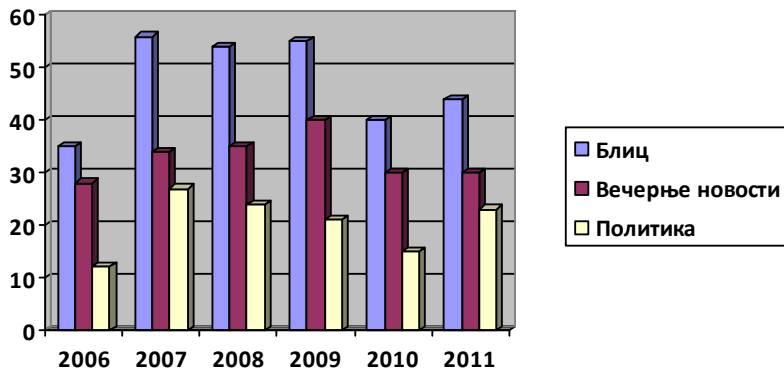
Табела 3: Извештавање штампаних медија о силовању у периоду 2006-2011

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	35	28	12
2007	56	34	27
2008	54	35	24
2009	55	40	21
2010	40	30	15
2011	44	30	23
укупан број текстова	284	197	122

⁷⁷⁴ Основна замисао пребројавања ових текстова је пре свега утврђивање размера медијског извештавања о педофилији као и насиљу у породици где су деца жртве. Међутим, због одређених методолошких проблема није било могуће претходно издвојити текстове који покривају само једну проблематику (то је првенствено последица околности да поједина дела имају истовремено карактер педофилије и насиља у породици). Због тога је напуштена првобитна замисао да се посебно обраде текстови о педофилији односно насиљу у породици.

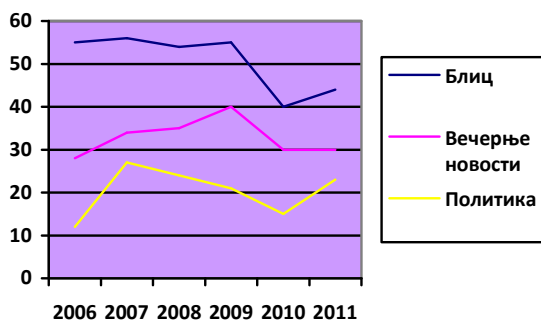
⁷⁷⁵ Ово се односи на анализу медијског извештавања о феномену малолетничке делинквенције.

Графикон 8: Извештавање медија о силовању у периоду 2006-2011

Највише текстова о силовању објавио је Блиц, следе Вечерње новости и на крају Политика. Током 2006. године сва три медија објавила су најмање текстова о силовању, али већ 2007. године долази до повећања броја текстова о силовању. Пораст интересовања је присутан током 2008. и 2009. године да би током 2010. године дошло до смањења броја текстова о силовању (реч је о нивоу који је сличан оном из 2006. године). Подаци из 2011. године показују благо повећање заинтересованости медија за тему силовања.

Графикон 9: Тренд извештавања штампаних медија о силовању у периоду 2006-2011

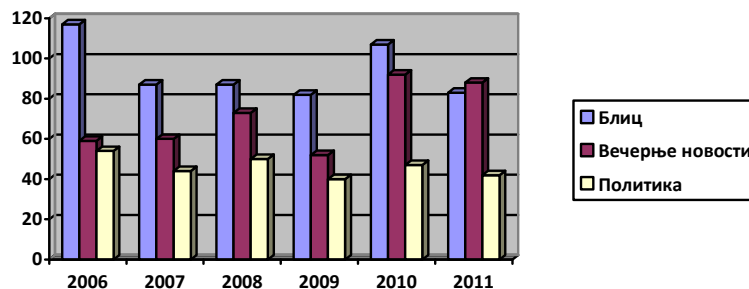

2. Анализа података о педофилији подразумевала је претраживање текстова изабраних медија коришћењем кључних речи: *педофилија* и *педофил*.

Табела 4: Извештавање штампаних медија о насиљу над децом (педофилија) у периоду 2006-2011

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	117	59	54
2007	87	60	44
2008	87	73	50
2009	82	52	40
2010	107	92	47
2011	83	88	42
укупан број текстова	563	424	277

Графикон 10: Извештавање штампаних медија о педофилији у периоду 2006-2011

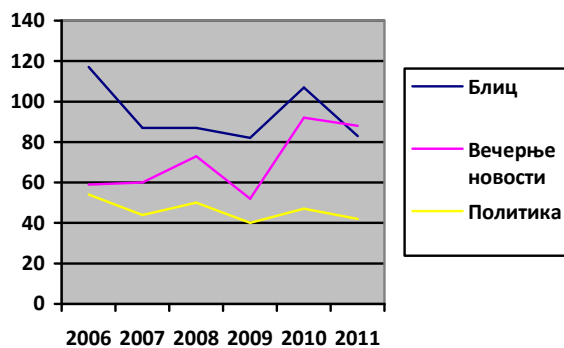
Попут већине анализираних података и ови показују да је Блиц објављивао највише текстова о педофилији. Вечерње новости су поново на другом месту, а Политика је штампани медиј који се најмање бави проблематиком педофилије.

Међутим за разлику од претходно анализираних података о другим облицима испољавања насиља и података о насилничком криминалитету уопште, подаци о педофилији показују одређене специфичности, барем кад је извештавање Блица у питању. Током 2006. године Блиц је објавио највише текстова о педофилији (117), а основни разлог је што су у том периоду била актуелна суђења одређеним свештеним лицима оптуженим за педофилију (ти текстови су у овом раду посебно анализирани). Током 2007, 2008. и 2009. године

Блиц је објавио значајно мањи број текстова у односу на 2006. годину (87, 87 и 82) али се тај број у том периоду одржавао односно нису постојале веће осцилације. У 2010. години долази до пораста извештавања (107) да би се 2011. године вратило на претходни ниво (83).

Вечерње новости су објавиле највише текстова о педофилији током 2010. (92) и 2011. године (88). Политика је и у овом случају објавила најмање текстова при чему се не могу уочити већа одступања у броју текстова током читавог анализираних периода.

Графикон 11: Трендови извештавања штампаних медија о педофилији у периоду 2006-2011

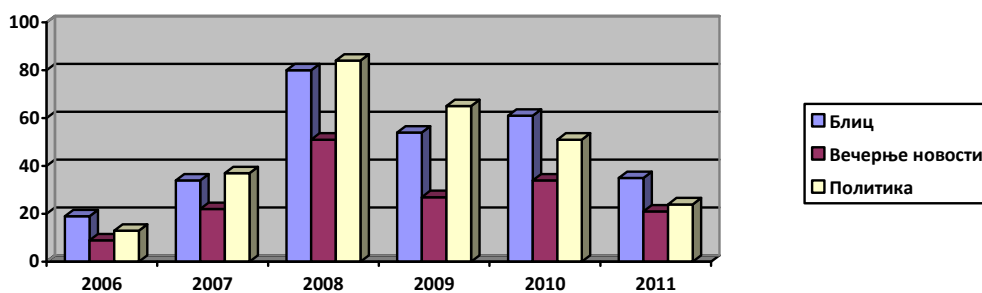
3. Последња анализирана ставка се бави извештавањем медија о насиљу у школама. Кључне речи коришћене за претрагу овог феномена су: *насиље, школе и вршњачко насиље*.

Табела 5: Извештавање штампаних медија о насиљу у школама у периоду 2006-2011

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	19	9	13
2007	34	22	37
2008	80	51	84
2009	54	27	65

2010	61	34	51
2011	35	21	24
укупан број текстова	283	164	274

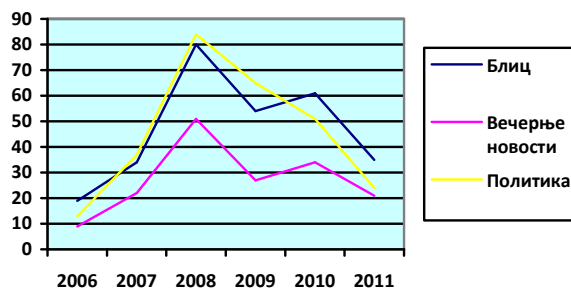
Графикон 12: Извештавање штампаних медија о насиљу у школама у периоду
2006-2011

Извештавање штампаних медија о насиљу у школама показује највеће успоне и падове. Уочава се очигледна разлика у погледу обима извештавања током посматраног периода. У току 2006. године сва три штампана медија су објавила веома мали број текстова у поређењу, на пример, са стањем из 2008. године када је дошло до великог пораста заинтересованости медија за проблем насиља у школама (за то је свакако „заслужна“ кампања „Школе без насиља“ као и појачана сензитивизација ове проблематике и самим тим предимензионирано извештавање). Заједничко за сва три медија је и пад извештавања о насиљу у школама у 2011. години (додуше, Вечерње новости су објављивале током читавог периода убедљиво најмање текстова о овој проблематици).

Важно је напоменути да је извештавање о насиљу у школама специфично и по томе што су највећи број текстова о томе објавили Блиц и Политика при чему је мала разлика између њих. Наиме, претходно представљене анализе показују да је Политика објављивала убедљиво најмање текстова о насилничком криминалитету.

Графикон 13: Тренд извештавања штампаних медија о насиљу у школама у периоду 2006-2011

1.1.2. Извештавање о корупцији и криминалитету белог оковратника

У складу с постављеним хипотетичким оквиром извршена је квантитативна анализа извештавања одабраних штампаних медија о корупцији у здравству, просвети и правосуђу. У вези с тим, добијени подаци су анализирани у циљу утврђивања размера медијског извештавања о тим конкретним облицима испољавање корупције како би се проверила постављена хипотеза о пренаглашеном извештавању медија.

Пре него што буде приказана ова анализа неопходно је изнети одређене методолошке напомене у вези с процесом пребројавања конкретних текстова. Наиме, бројеви садржани у табели односе се на све текстове у којима се помиње корупција у одређеној области, а то обухвата и текстове у којима је корупција узгредно поменута, као и текстове који се превасходно односе на корупцију државних функционера а успутно се дотичу просвете, здравства или правосуђа.

Основни разлог због којег је проширена претрага текстова о корупцији у поменутиим областима јесте настојање да се свеобухватно сагледава утицај који медијско извештавање о криминалитету уопште, а нарочито корупцији има на разумевање те проблематике од стране обичних грађана. Другим речима, у питању је став да било какво помињање проблематике корупције у просвети, здравству или правосуђу, макар оно било и узгредно утиче на схватање о природи и размерама тог проблема.

Ипак међу пребројаним текстовима налазе се у значајној мери и они који проблематизују корупцију у поменутиим сегментима односно који представљају истраживачко бављење том проблематиком. Велики број таквих чланака нема за циљ скретање пажње јавности сензационалистичким насловима и садржајем већ је у првом плану критички приступ односно настојање да се прикаже право стање ствари. У томе треба тражити објашњење великог броја текстова о корупцији које је објавила Политика.

Приликом претраживања текстова о корупцији у здравству коришћене су следеће кључне речи: *лекар, пацијент, интервенција, операција, лечење и доктор*. Што се тиче корупције у просвети претрага је вршена према овим кључним речима: *наставник, професор, оцена и школа*. У случају корупције у правосуђу нешто је дужи списак кључни речи: *судија, тужилац, судство, тужилаштво, застарелост, одуговлачење, рок, кривични поступак, пресуда и казна*. Претрага свих тих текстова вршена је у контексту корупције односно допуњена је следећим кључним речима: *мито, корупција, давање, примање, корумпираност, корумпирани, корист и новац*.

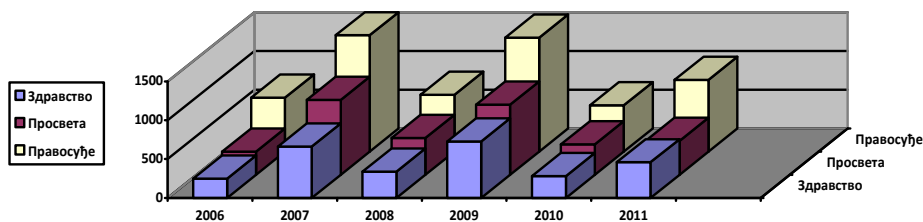
Табела 6: Преглед медијског извештавања о корупцији у здравству, просвети и правосуђу

Година	Новина	Здравство	Просвета	Правосуђе	Укупно по новини
2006	Блиц	84	89	178	351
	Новости	57	69	219	345
	Политика	108	139	298	545
Укупно по области		249	297	695	
2007	Блиц	140	209	358	707
	Новости	184	317	507	1008
	Политика	336	439	635	1410
Укупно по области		660	965	1500	
2008	Блиц	178	219	417	814
	Новости	238	246	519	1003
	Политика	338	473	733	1544
Укупно по области		754	938	1669	
2009	Блиц	220	241	441	902
	Новости	180	211	421	812

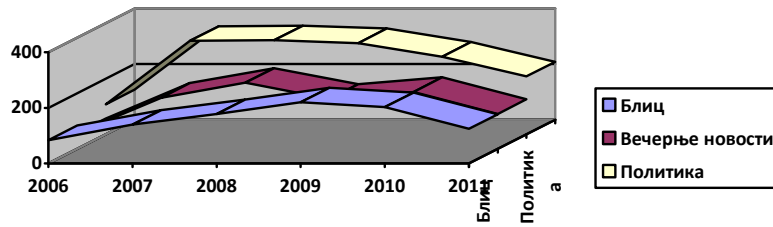
	Политика	328	451	608	1387
Укупно по области		728	903	1470	
2010	Блиц	203	250	505	958
	Новости	205	224	492	921
	Политика	279	393	595	1267
Укупно по области		687	867	1592	
2011	Блиц	125	106	260	491
	Новости	126	110	293	529
	Политика	208	219	373	800
Укупно по области		459	435	926	
Укупно по области за све године		3537	4405	7852	

Анализа представљених података показује одређене правилности. Пре свега се може уочити значајна разлика у броју текстова између проучаваних области. У том смислу корупција у правосуђу је била најприсутнија коруптивна тема често duplo више заступљена у односу на остале две теме – корупцију у просвети односно корупцију у здравству. Та правилност важи без обзира на врсту дневних новина и стална је током читавог истраживачког периода.

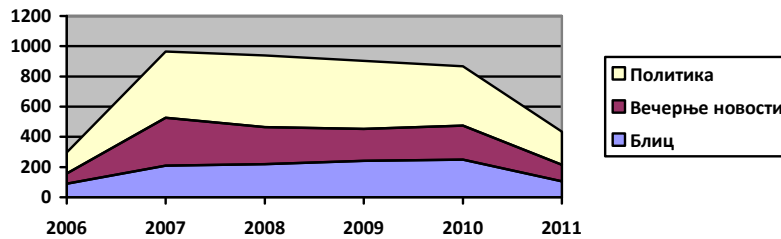
Графикон 14: *Корупција у здравству, просвети и правосуђу – укупно по области*

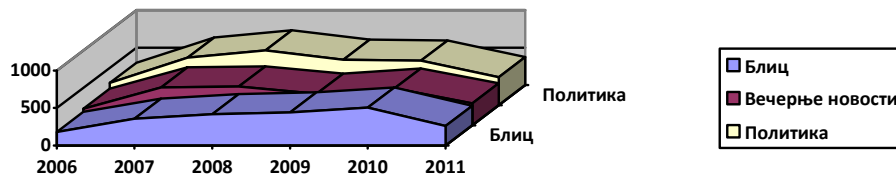
Графикон 15: *Корупција у здравству – подаци по новинама*

Графикон 16: *Корупција у просвети – подаци по новинама*

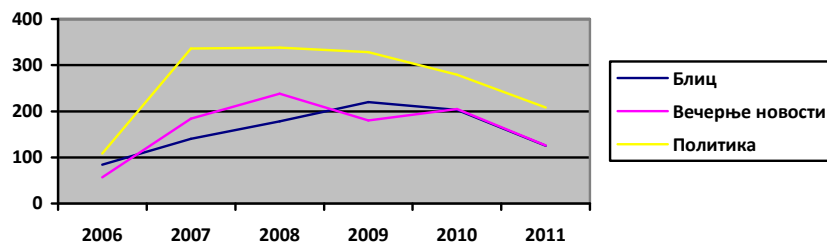
Графикон 17: *Корупција у правосуђу – подаци по новинама*

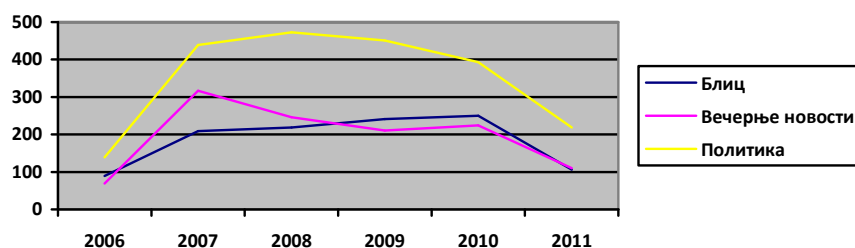
Када се упореде број текстова о корупцији у здравству и корупцији у просвети може се уочити нешто већа заинтересованост медија за здравство уз изузетке који постоје у односу на одређени дневни лист или годину.

Попут анализе података о медијском извештавању о криминалитету уопште тако се и овде може уочити одређена правилност у погледу укупног броја текстова о издвојеним аспектима корупције.

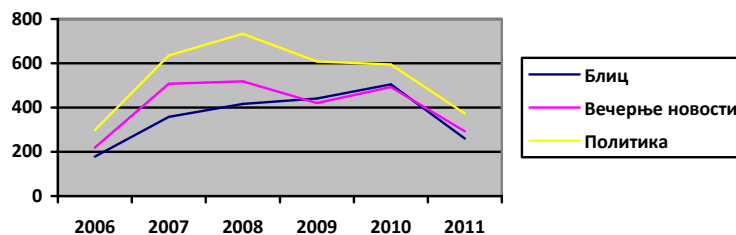
Графикон 18: Тренд извештавања о корупцији у здравству – подаци по новинама

Графикон 19: Тренд извештавања о корупцији у просвети – подаци по новинама

Графикон 20: Тренд извештавања о корупцији у правосуђу-подаци по новинама

И овде се уочава да 2006. годину карактерише најмањи број текстова, без обзира на конкретну дневну новину да би 2007. године уследио значајан скок (реч је о удвостручењу, а код Политике троструком увећању броја текстова). Тај тренд се одржава у току 2008, 2009. и 2010. године, да би 2011. године дошло до пада медијске заинтересованости која је ипак на вишем нивоу у односу на 2006. годину.

Занимљива је начелна уједначеност броја текстова између Блица и Вечерњих новости на почетку посматраног периода (2006. године). Вечерње новости су о анализираној проблематици извештавале више током 2007, 2008. и 2011. године, а Блиц у 2009. и 2010. години. Изненађујуће велики број текстова

које је објавила Политика, као што је поменуто, резултат је истраживачког новинарства, при чему остаје дилема колико је далекосежан утицај таквих чланака на публику.

1.2. Анализа телевизијских вести

Анализа телевизијских вести обухватала је три електронска медија односно одговарајуће емисије вести за које постоји претпоставка да су у посматраном периоду остваривале значајан утицај на јавно мњење. У питању су следећи медији: РТС, Б92 и Пинк односно емисије вести које су у периоду од 2006. до 2011. године биле најгледаније на тим телевизијама. То су медији који су имали (а имају и даље) националну фреквенцију што говори у прилог њиховог значајног утицаја на ставове и мишљења многих људи.

Анализа се односила на извештавање поменутих медија о насилничком криминалитету и корупцији. Прво је извршено пребројавање прилога о једној и другој форми криминалитета у односу на сваку годину обухваћену анализом и посебно за сваку емисију вести која је обухваћена узорком. Затим је урађена анализа минутаже која је у тим емисијама посвећена насилничком криминалитету и корупцији такође у односу на сваку годину појединачно и сваку емисију вести.

Ипак, пре анализе извештавања о насилничком криминалитету односно корупцији треба представити податке о укупном броју прилога који су емитовани у изабраним емисијама вести за сваку годину понаособ током посматраног шестогодишњег периода.

Табела 7: Подаци о укупном броју прилога у анализираним емисијама вести

Укупан број прилога по годинама и емисијама вести	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	6228	5688	6653

2007	5824	5513	6321
2008	5915	5706	5818
2009	6036	5159	6597
2010	5953	4952	6736
2011	5920	4549	5754

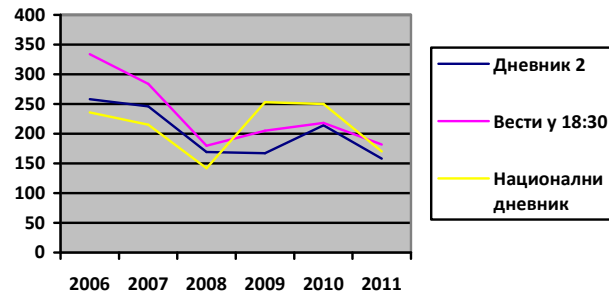
1.2.1. Извештавање о насилничком криминалитету

Анализа извештавања о насилничком криминалитету подразумевала је претрагу прилога у емисијама вести према следећим кључним речима: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња, малтретирање, силовање, силоватељ, напастовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање, обљуба, вршњачко насиље, туча, агресивност, педофилија и педофил.*

Табела 8: Подаци о прилозима посвећеним насилничком криминалитету у периоду 2006-2011

	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	258	334	236
2007	246	284	215
2008	169	180	142
2009	167	205	253
2010	214	218	250
2011	158	182	170
Укупан број прилога	1212	1403	1266

Графикон 21: Тренд извештавања о насилничком криминалитету

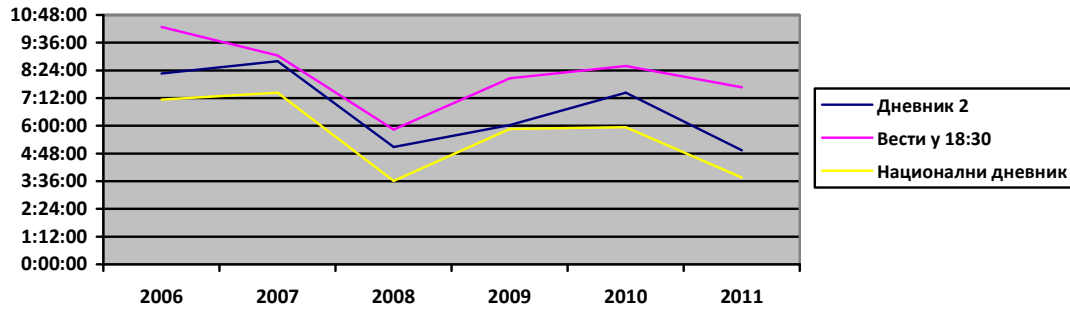
Поред броја прилога значајан податак је и минутажа посвећена насилничком криминалитету с обзиром да је дужина трајања прилога битна околност која помаже у разумевању утицаја електронских медија на ставове и мишљења људи.

Табела 9: Минутажа прилога о насилничком криминалитету по емисијама вести

Укупна минутажа по годинама и емисијама	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	08:15:37	10:16:51	07:08:10
2007	08:47:58	09:02:57	07:25:59
2008	05:05:07	05:49:50	03:36:25
2009	06:01:47	08:03:19	05:51:54
2010	07:26:16	08:35:20	05:56:16
2011	04:56:17	07:40:13	03:45:18

Анализа минутаже по годинама показује значајне варијације нарочито ако се прве две посматране године упореде са 2008. и 2011. годином. Највећа заинтересованост за насилнички криминалитет постојала је 2006. и 2007. године, а најмања 2008. и 2011. године.

Графикон 22: Минутажа прилога о насилничком криминалитету

Кад се упореде емисије вести такође се може уочити одређена правилност. Највише времена тој тематици посветила је телевизија Б92 потом РТС и најмање Пинк. Та правилност постоји током читавог посматраног периода.

1.2.2. Извештавање о корупцији

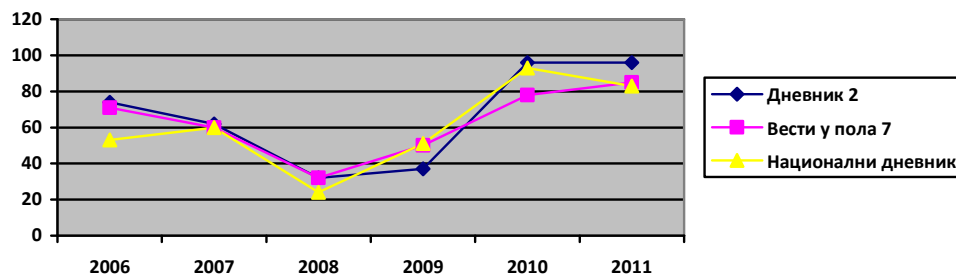
У наредној табели се налазе подаци о емитованим прилозима који су посвећени теми корупције по свакој емисији вести понаособ и за сваку анализирану годину посебно.

Табела 10: Број прилога о корупцији по емисијама вести

	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	74	71	53
2007	62	60	60
2008	32	32	24
2009	37	50	51
2010	96	78	93
2011	96	85	83
Укупан број прилога о корупцији	399	376	364

Примећују се значајне варијације у размерама извештавања током анализираниог периода с обзиром да је разлика између броја прилога током 2008. и 2010. године у односу на поједине емисије вести изузетно велика. Тако је нпр. Дневник 2 током 2010. године емитовао три пута више прилога о корупцији у односу на 2008. годину, док је та разлика и већа кад је Национални дневник у питању (четири пута више прилога током 2010. године). Сличан закључак се може извести и приликом упоређивања 2008. и 2011. године.

Графикон 23: Тренд извештавања медија о корупцији

Без обзира на разлике које постоје у оквиру посматраних година, анализирани емисије вести су углавном уједначено извештавале о корупцији како током сваке појединачне године, тако и кад се размотри укупан број прилога током целог периода.

Као и кад је у питању анализа извештавања о насилничком криминалитету, и анализу извештавања о корупцији треба употпунити подацима о минутажи прилога.

Табела 11: Минутажа прилога о корупцији у емисијама вести

	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	02:17:34	01:55:57	01:48:04
2007	02:22:18	01:43:51	02:17:43
2008	01:58:03	01:28:43	00:48:21

2009	01:27:33	02:02:27	01:11:13
2010	03:23:29	03:54:28	02:01:23
2011	03:00:26	04:38:40	01:48:55

Попут закључака који су изведени у вези са извештавањем о насилничком криминалитету и овде се могу уочити значајне варијације између различитих година.. За разлику од насилничког криминалитета који је привлачио највише пажње јавности на почетку посматраног периода, корупција је била најзаступљенија у последње две истражене године (2010. и 2011.), при чему треба рећи да се минутажа Националног дневника у том периоду не разликује много од минутаже на почетку анализираних периода (2006. и 2007.). Најмања минутажа забележена је у току 2008. и 2009. године и то важи за све емисије вести. При томе су Вести у 18:30 Б92 посветиле највише времена корупцији, потом следи Дневник 2 на РТС-у и на крају Национални дневник на Пинку.

2. Статистички показатељи о размерама насилничког криминалитета

У циљу свеобухватног разматрања проблематике медијског извештавања о насилничком криминалитету у табелама које следе налазе се одговарајући статистички подаци. Свака табела садржи податке о пријављеним, оптуженим и осуђеним лицима и односи се на различите аспекте анализираних проблематике.

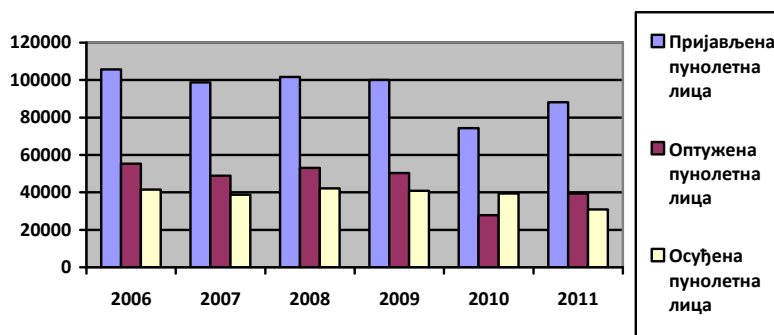
Најпре су изложени подаци о укупном криминалитету, јер је анализу размера и карактеристика насилничког криминалитета могуће спровести само ако се узму у обзир и ти подаци. Потом су дати подаци о насилничком криминалитету пунолетних лица, с тим да су издвојени показатељи о следећим кривичним делима: *кривична дела против живота и тела, насиље у породици, силовање и обљуба са дететом.*

На крају су представљени подаци о криминалитету малолетника у контексту насиља у школама и то је учињено путем две табеле. У првој се налазе подаци о укупном криминалитету малолетника а у другој подаци о кривичним делима против живота и тела.

Табела 12: Подаци о укупном криминалитету пунолетних лица

Укупан криминалитет	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	105701	55369	41422
2007	98702	48903	38694
2008	101723	53035	42138
2009	100026	50404	40880
2010	74279	27860	21681
2011	88207	39439	30807

Графикон 24: Криминалитет пунолетних лица

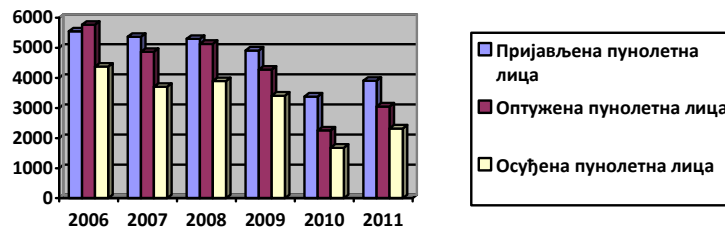

Анализа кретања укупног криминалитета показује да, насупротив распорострањеном уверењу произашлом из медијског извештавања постоји тренд пада који је изражен нарочито у 2010. и 2011. години. Тај тренд се испољава у односу на све податке који су приказани у табели (пријављена, оптужена и осуђена лица).

Табела 13: Подаци о кривичним делима против живота и тела (пунолетна лица)

Кривична дела против живота и тела	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	5547	5763	4379
2007	5364	4869	3707
2008	5297	5132	3892
2009	4912	4278	3410
2010	3381	2253	1679
2011	3908	3050	2320

Графикон 25: Кривична дела против живота и тела

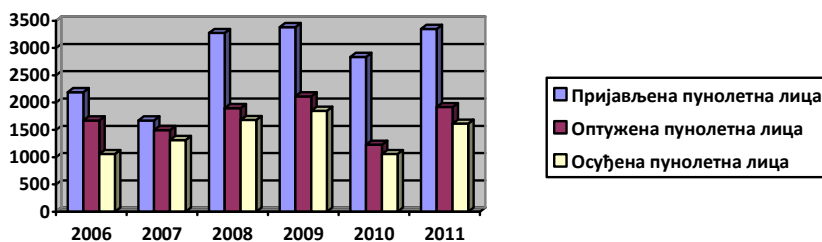
И статистички подаци о кривичним делима против живота и тела указују на опадајући тренд како у погледу пријављених лица тако и кад су у питању оптужена и осуђена лица. Треба истаћи да је у току 2010. године било учињено најмање ових кривичних дела да би наредне године дошло до одређеног пораста који није достигао ниво који је присутан у осталим посматраним годинама.

Табела 14: Подаци о кривичном делу насиље у породици (пунолетна лица)

Кривично дело насиље у породици	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	2191	1672	1059
2007	2550	1495	1312
2008	3276	1898	1681

2009	3384	2115	1850
2010	2837	1228	1059
2011	3350	1918	1616

Графикон 26: *Кривично дело насиље у породици*

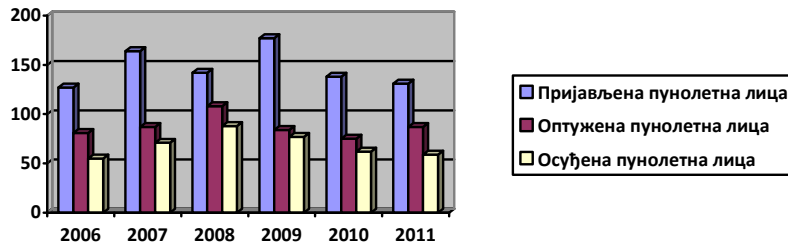

Анализа статистичких података о кривичном делу насиље у породици се у одређеној мери разликује у односу на укупан криминалитет пунолетних лица и кривична дела против живота и тела. Наиме, уочава се тренд повећања свих показатеља од 2006. до 2009. године. У току 2010. године долази до пада што је заједничка карактеристика са претходно анализираним подацима. Међутим, број пријављених, оптужених и осуђених за кривично дело насиље у породици расте у 2011. години и достиже највиши ниво у посматраном периоду.

Табела 15: *Подаци о кривичном делу силовање (пунолетна лица)*

Кривично дело силовање	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	127	81	55
2007	164	87	71
2008	142	108	88
2009	177	84	77
2010	138	75	62
2011	131	87	59

Графикон 27: Кривично дело силовање

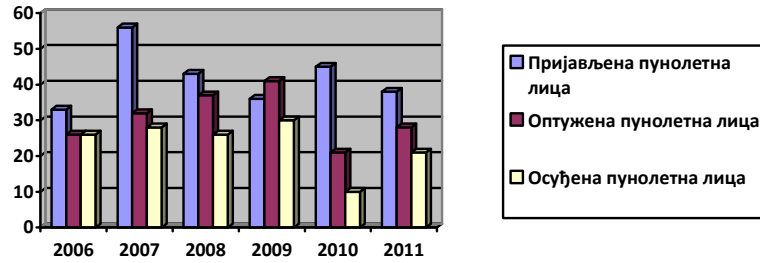

Статистички подаци о кривичном делу силовање не показују јасан тренд, већ су током анализираних година присутни стални успони и падови. Највише пријављених пунолетних лица је било у 2007. и 2009. години, док је највише оптужених и осуђених било у току 2010. године. Ипак подаци на почетку (2006.) и крају анализираних година (2011.) не разликују се битно, тако да се у овом случају може говорити о стагнацији.

Табела 16: Подаци о кривичном делу обљуба са дететом (пунолетна лица)

Кривично дело обљуба са дететом	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	33	26	26
2007	56	32	28
2008	43	37	26
2009	36	41	30
2010	45	21	10
2011	38	28	21

Графикон 28: *Кривично дело обљуба са дететом*

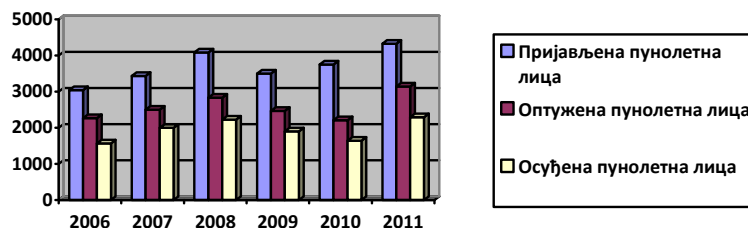

Сличне осцилације, као и у претходном случају, постоје и у вези са кривичним делом обљуба са дететом. Највише пријављених је било у току 2007. године када је забележен значајан пораст у односу на претходну годину коју карактерише најмање пријава. Највише оптужених и осуђених лица било је у 2009. години. Занимљиво је да је најмањи број оптужених и осуђених лица регистрован у 2010. години, при чему је број осуђених лица изразито мали (10) у поређењу са подацима из осталих година.

Табела 17: *Подаци о укупном криминалитету малолетника*

Кривична дела малолетника	Пријављена лица	Оптужена лица	Осуђена лица
2006	3041	2267	1566
2007	3434	2501	1996
2008	4085	2833	2229
2009	3497	2465	1902
2010	3747	2205	1640
2011	4323	3140	2290

Графикон 29: Криминалитет малолетних лица

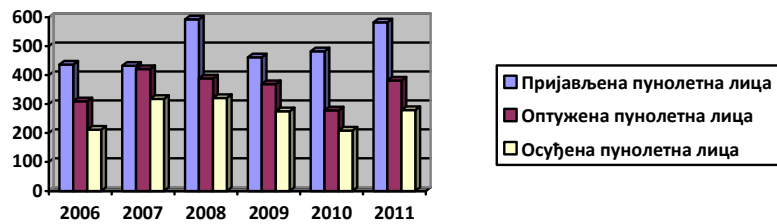

Статистички показатељи о укупном криминалитету малолетника показују осцилације у кретању. У прве три године забележен је раст (притом је у 2008. години било 1000 више пријављених малолетника у односу на 2006. годину), да би током 2009. и 2010. године дошло до пада у броју пријава. Ипак, у 2011. години забележен је највећи број пријава током посматраног периода. Ако се овај податак упореди с подацима с почетка (2006. година – 3041) и с краја анализираног периода (2011. година – 4323) уочава се значајна разлика која може указивати на тренд пораста криминалитета малолетника. Анализа броја оптужених и осуђених малолетника показује слично кретање као и када је број пријава у питању.

Табела 18: Подаци о кривичним делима против живота и тела (малолетници)

Кривична дела против живота и тела- малолетници	Пријављена лица	Оптужена лица	Осуђена лица
2006	436	309	212
2007	432	421	318
2008	592	388	321
2009	461	369	275
2010	482	278	208
2011	582	381	279

Графикон 30: *Кривична дела против живота и тела (малолетници)*

Статистички показатељи о кривичним делима против живота и тела за која су пријављени, оптужени и осуђени малолетници показују слично кретање као и претходно анализирани подаци о укупном криминалитету малолетника. То значи да је највише пријава било у току 2008. и 2011. године с тим што не постоји нека значајна разлика између те две године. Важно је запазити и да је број оптужених лица највећи у 2009. години, иако је те године број пријава био на најнижем нивоу.

2.1. Упоредивање статистичких података с квантитативним подацима добијеним анализом садржаја новинских чланака и телевизијских вести

Упоредивање статистичких података и резултата квантитативне анализе садржаја новинских чланака и телевизијских вести треба урадити у контексту трендова који се испољавају. Упоредивање апсолутних бројки се не може сматрати адекватним показатељем с обзиром да је број јединица у статистичким извештајима далеко већи у односу на број чланака у штампи или број прилога у телевизијским емисијама вести. Услед тога се не може извести било какав закључак о карактеристикама медијског извештавања и утицају који оно има на јавно мњење.

На почетку анализе треба указати на један значајан детаљ који баца посебно светло на однос медијског извештавања о криминалитету уопште и статистичких показатеља о томе. Наиме, иако је у 2010. години у статистичким извештајима о укупном криминалитету пунолетних лица забележено убедљиво

најмање јединица (пријава, оптужења и осуда), штампани медији су баш те године посветили највише пажње теми криминалитета.

Може се приметити да постоји несклад између статистичких показатеља о кретању најзаступљеније групе кривичних дела у области насилничког криминалитета - кривичних дела против живота и тела и тренда извештавања штампаних медија о укупном насилничком криминалитету у истраживаном периоду. Док статистика показује опадајући тренд у погледу сва три показатеља (пријављена, оптужена и осуђена лица), штампани медији се крећу у супротном правцу и посвећују све више простора тој теми.

Интересантно је да у случају силовања постоји сличност између статистике и медијске заинтересованости за ту тему. Највећи број јединица у статистичким извештајима као и највећи број текстова посвећених тој проблематици регистрован је у 2009. Години. На основу тога се може извести закључак да је поменуте године на општедруштвеном нивоу кулминирала забринутост због кривичног дела силовање.

Уочава се да постоји несклад између статистичких извештаја о кретању малолетничког криминалитета, а нарочито оног који се тиче типичних кривичних дела насилничког криминалитета (против живота и тела) и медијског извештавања о томе. Другим речима, насупрот паду статистичких показатеља о броју пријава, оптужења и осуда малолетника, долази до пораста броја текстова који покривају проблематику насиља у школама. Специфичност последње године у посматраном периоду је у томе што статистика говори у прилог повећања удела малолетничког криминалитета, док штампа овој теми посвећује мање пажње него у претходним годинама анализираног периода.

Ситуација је другачија када је реч о телевизији, јер се, за разлику од штампе, само одређени статистички показатељи могу упоређивати с приказаним подацима о телевизијским прилозима. У том смислу се уочава несклад у погледу извештавања телевизијских вести о насилничком криминалитету и статистичких показатеља о најзаступљеној категорији насилничких кривичних дела (против живота и тела) кад су пунолетна лица у питању. Најмање телевизијских прилога о овој тематици било је у току 2008. и 2011. године, за разлику од статистичких података којих је било најмање у 2010. години. На другој страни, уочава се да на

почетку посматраног периода постоји одговарајућа подударност, будући да је највећи број прилога о насилничком криминалитету забележен у 2006. и 2007. години када је и број статистичких јединица о пријавама, оптужењима и осудама пунолетних лица био на највишем нивоу.

3.Анализа моралне панике у вези с насилничким криминалитетом

Свака појединачна хипотеза о моралној паници у вези с насилничким криминалитетом анализирана је на конкретним примерима из штампаних медија обухваћених узорком.

Анализом медијског извештавања о **насиљу о породици** могу се пронаћи многобројни примери **стереотипног представљања мушкараца као насилника**. Ти примери садрже, поред стереотипне представе мушкараца, углавном и стереотипну представу жена и деце као жртава, будући да је реч о два међусобно повезана феномена. У том смислу издвојена су таква два примера. Први је из штампаних, а други из електронских медија.

У дневном листу Новости објављен је 25.07.2010. године текст под насловом: *Тата, имаш тешку руку*. На основу поменутог наслова претпоставило би се да се у тексту ради о неком случају физичког злостављања детета од стране оца. Међутим, чланак се бавио одржаном конференцијом о проблему деце жртава насиља у породици на којој су изнети подаци различитих субјеката који се баве том проблематиком. У тексту је уопштено стављен акценат на проблем положаја деце у породици, имајући у виду специфичне друштвене прилике, економску ситуацију и остале релевантне чиниоце. Закључак је да наслов не одговара у потпуности садржини чланка, као и да садржи стереотипну представу мушкараца насилника.

Одличан пример стереотипног представљања мушкараца као насилника и истовремено стереотипног представљања жена и деце као жртава је и рекламна кампања у оквиру борбе против насиља у породици под називом „*Насиље у породици је стварност. Београду је потребна још једна сигурна кућа!*“ емитована током 2010. и 2011. године на Радио Телевизији Србије непосредно пред почетак Другог дневника у 19.30, дакле у ударном термину. Та реклама је сликовито

представљала мушкарца као насилника, док су жена и дете нацртани с повредама. На тај начин је гледаоцима слата једнострана и искривљена порука. Иако многи гледаоци вероватно нису били ни свесни садржаја поруке код њих се на подсвесном нивоу, захваљујући континуираном излагању том споту, формирало и/или учврстило стереотипно размишљање о насиљу у породици.

Штампани медији често предимензионирају проблем насиља у породици стављајући акценат на жртве. Пример за то је текст који је објавио дневни лист Блиц, 18.03.2009. године, под насловом: *Свако пето дете физички злостављано.*

У тексту се наводи следеће:

Свако пето дете у Србији физички је злостављано, а емоционално и психичко насиље трпи једна четвртина деце, подаци су центра за социјални рад Србије. Представници Асоцијације за алтернативно старање „Фамилиа“ из Београда су навели да је најприсутније грубо занемаривање деце, у чак 60 одсто случајева.

Оно што се одмах примећује је да нигде у тексту није наведена методологија прикупљања података односно начин на који је спроведено истраживање о положају деце у породицама у Србији. Како се може знати да је коришћен репрезентативни узорак? Нејасно је на који начин су центри за социјални рад могли да изведу наведене закључке када је њихова надлежност ограничена на случајеве у којима су позвани да реагују, а који не могу бити довољни и једини показатељ стања. Изјава да је „у чак 60 одсто случајева присутно грубо занемаривање“ представља озбиљну оптужбу на рачун родитеља која није поткрепљена одговарајућим чињеницама.

Такође често се истиче аспект сексуалног злостављања деце унутар породице иако је тај облик насиља у породици најређи. Најчешћи наслови у дневним новинама гласе овако: *Нисам знала да живим са монструмом* (Блиц, 29.11.2007), *Девојчицу више месеци злостављали отац и брат* (Блиц, 22.01.2008), *Шест година силовао пасторку* (Новости, 10.05.2010) или *Редовно силовао ћерку* (Новости, 05.03.2011). Овакви наслови и текстови који потом следе доводе до узнемирења јавности јер изазивају јаку емоционалну реакцију.

Ретки су наслови и текстови који нису бомбастични већ дају реалну слику догађаја на који се односе. Један од њих је: *Осумњичен да је напаствовао ћерку* (Политика, 06.03.2008). И у тексту испод наслова се наводе искључиво званични подаци добијени из полицијског извештаја, без изношења података који би имали за циљ само да употпуне слику догађаја на драматичан и сензационалан начин. Иако се и у овом случају ради о наводном случају сексуалног злостављања детета у оквиру породице битна разлика у односу на претходно поменуте наслове се тиче употребе речи у самом наслову. Овде се не износи тврдња, већ сумња што представља адекватан начин медијског извештавања. Наиме, наслов је могао да гласи: *Отац силовао ћерку*, што би свакако представљао типичну, али неприхватљиву медијску праксу.

Медијско приказивање улоге мајки у случају сексуалног злостављања детета анализирано је на два примера. У тексту под насловом: *У Врању ухапшен на страни очух* (Блиц, 24.01.2008) тек се при крају истиче да је мајка највероватније знала за сексуално злостављање које се одиграло над њеним дететом. Тај податак веома лако може да промакне просечном читаоцу који пре свега обрати пажњу на оно што је садржано у наслову па на основу тога ствара слику о том догађају.

Слично извештавање може се пронаћи и у новинском чланку који се бави покренутим судским поступцима за делимично или потпуно лишавање родитељских права на основу захтева центара за социјални рад (Блиц, 29.05.2011), где се као типичан пример ситуације у којој одговарајући центар за социјални рад реагује наводи следеће:

Десетогодишња девојчица С.Ш. агресивно се понашала међу вршњацима. Често се тукла с децом. Спавала је на часовима, била одсутна мислима. Мајка, психички болесник, била је пасивна и неспособна да се брине о њој, а отац преке нарави није трпео супростављање. У њеном одрастању једина светла тачка били су бака и деда. После њихове смрти препуштена је углавном оцу. Била је неухрањена, неуредна, често и прљава. Дешавало се да и у касним вечерњим сатима С.Ш. добије задатак да купи цигарете. Отац је бес искаљивао на мајци, али према девојчици није био насилан. Све до једном, кад је ћерку истукао. А она

је тада сама са својих десет година одлучила да се пријави Центру за социјални рад. Ово је само један од случајева због којих је покренут поступак лишавања родитељског старања пред судом да би се дете заштитило од занемаривања или злостављања у породици. За ову девојчицу суд је сматрао да је боље да одраста без родитеља.

Наведени пример најбоље осликава карактеристике образаца по којем медији представљају насиље у породици. Тај образац садржи стереотипне представе свих чланова породице, а сам текст је написан на начин да подстакне емоционалну реакцију јавности.

У нашој земљи су у последњих десетак година под утицајем неких од случајева серијских **силовања** настајали повремене налети **моралне панике** који су стављали на дневни ред расправу о хемијској кастрацији као начину решавања проблема. Пример такве моралне панике догодио се крајем 2009. године, када су јавност одједном преплавиле вести о силовањима извршеним од стране лица која су била непозната жртвама. Дневна штампа је готово свакодневно данима драматично и прекомерно извештавала о тим случајевима што је довело до појаве моралне панике. Тако се нпр. дневни лист Блиц бавио том темом на следећи начин: *Потрага за силоватељем* (23.12.2009), *Силована у лифту усред бела дана* (24.12.2009), *Исти напасник силовао две девојке* (25.12.2009), *Силоватељ ухапшен у возу у Панчеву* (26.12.2009), *Полиција идентификовала силоватеља из лифта* (27.12.2009), *Силоватељу прети 15 година затвора* (28.12.2009), *Посланици предлажу кастрацију манијака* (29.12.2009), *Кастрација жртве* (30.12.2009), *Казне испод минималних добило 97 одсто силоватеља* (31.12.2009), *Пријавила се нова жртва* (30.12.2009), *Чекао сам да нека жена сама уђе у лифт* (31.12.2009). Реч је у ствари о два одвојена случаја силовања која су се догодила у истом временском периоду, при чему су оба имала потенцијал за настанак моралне панике. У првом случају радило се о серијском силоватељу који је жртве пресретао на улици у слабо осветљеним и мање прометним деловима града, а у другом случају о силовању учињеном „у лифту усред бела дана“ односно у некој обичној, свакодневној ситуацији у којој се могло наћи пуно жена које живе у стамбеним зградама. И један и други случај подржавали су стереотип силоватеља

који је био представљен у виду непознатог мушкарца који вреба потенцијалну жртву у мраку и кога жене највише треба да се плаше. Прича је била употпуњена оптужбама на рачун судова односно истицањем благе казнене политике, уз исказивање неповерења у способност судова да овакве случајеве пресуде на исправан начин. У тексту под називом: *Кастрирање жртве* (Блиц, 30.12.2009), судије се оптужују да изрицањем ниских казни за силовање „кастрирају државу и жртве“. Притом се такав чин судова назива „умоболним“ и поставља се питање „да ли је умоболно да тај који је осудио силоватеља на такав начин настави да дели правду“. Оваквим и сличним текстовима медији скоро да позивају на линч судија који одлучују о основаности оптужбе за кривично дело силовања. Тако створена атмосфера о алармантној ситуацији у вези са силовањем отворила је простор за расправу о увођењу нових, неистражених метода решавања проблема силовања и других сексуалних кривичних дела, попут поменуте хемијске кастрације силоватеља.⁷⁷⁶

Након што је актуелни Кривични законик ступио на снагу 01. јануара 2006. године, медији су кратко време посветили пажњу силовањима где су мушкарци жртве, без обзира да ли су учиниоци особе мушког или женског пола. Тако се у Блицу (12.01.2006) појавио текст под насловом: *Прва пријава за силовање мушкарца*, а десетак дана касније у истом листу је објављен чланак о женама учиниоцима силовања (*И жене силују* – 22.01.2006). На сличан начин као и кад су у питању мушкарци жртве насиља у породици, и мушке жртве силовања су у медијима приказане на начин који релативизује њихову виктимизацију. Након вести о првој пријави за силовање мушкарца, писани медији посветили су пажњу одбрани окривљеног уз следеће наслове: Блиц (13.01.2006) - *Пориче да је силовао младића*, Новости (13.01.2006) - *Пристао без присиле* и Политика (13.01.2006) - *Негира да је силовао мушкарца*.

У току развијања поменуте моралне панике о серијским силовањима у нашој земљи, крајем 2009. године, дневни лист Блиц (30.12.2009) пренео је изјаву тадашњег државног секретара у Министарству правде Републике Србије који,

⁷⁷⁶ Стојановић З. и Делић Н., *op. cit.*, стр. 72 и 73. Поред тога, навођена су и друга решења која би била само допуна у односу на већ постојећа, као што је формирање регистра силоватеља повратника чији би се подаци јавно објављивали, као и уградња микрочипова у такве особе ради њиховог лакшег праћења.

говорећи о важности увођења хемијске кастрације за силоватеље, између осталог каже: *Сматрам да она треба да буде обавезна када су у питању повратници јер су, пре свега, у питању болесни људи који скоро увек понављају дело.* Силоватељи се често називају и *психопатама који тешко долазе до девојака и жена тако да сву своју моћ као мушкарци користе за напастовање, често и старица,* при чему се изражава и став да су у питању *извршиоци који се „регрутују“ из одређене категорије људи* (Новости, 27.12.2009). Коришћење термина *психопата* такође указује на тврдњу да су у питању болесни људи, а нејасно је које су то одређене категорије људи из којих се силоватељи регрутују.

Проблем неадекватног извештавања о силовању се може осликати на следећим примерима:

Дневни лист Вечерње новости у чланку под називом: *Напасник долијао у возу* (26.12.2009), између осталог, садржи следеће:

Двадесетогодишња Ј.Ј. нападнута је у Херцеговачкој улици на Савском венцу, 23. децембра око 23 часа. Осумњичени Мега је, како се претпоставља, пресрео девојку и уз претњу ножем почео да је присиљава на орални секс.

Слично извештавање постоји и у следећем примеру:

Младић је, код Хајд парка, извео из тролејбуса и уз све време прислоњен нож, одвукао у оближњи шумарак. Неколико пута је ударио у главу и наредио јој да скине одећу, после чега је приморао на сексуални однос (Политика, 20.03.2011).

Спомињање секса у контексту присиљавања је непримерено и неадекватно јер се за постојање истог подразумева пристанак обе стране које у томе учествују. Последњи наведен пример новинског извештавања односи се на случај серијског силовања који се догодио пре нешто више од тридесет година. У том чланку се описује начин на који је полиција решила случај, при чему се износе детаљни подаци о једном од силовања уз потпуно неприхватљиво навођење личних података жртве. Иако се конкретан случај догодио пре много година жртва поменутог дела али и жртве осталих силовања која су с тим повезана вероватно

су, читајући овај чланак, поново проживеле страхоте које су им се догодиле и то само зато што је полицајац у пензији био жељан да приграби мало славе препричавањем овог догађаја, као и због потребе медија да сензационалистичким и „узбудљивим“ причама привуку пажњу публике.

Кад се говори о **педофилији** превасходно треба истаћи веома бурну реакцију јавности изазвану одређеним одлукама суда у поступцима који су током 2007. године вођени против свештеника оптужених за педофилију. Текст под насловом: *Закон, тога и мантија* (Блиц, 10.08.2007) представља реакцију на донету одлуку тадашњег Врховног суда Србије којом је услед наступања застарелости преиначена осуђујућа пресуда православног монаху. У истом чланку аутор се надовезао на случај владике, који је изазвао највећу пажњу јавности током 2006. године и који је вероватно представљао врхунац прве моралне панике у вези с педофилијом код нас.

Посебан талас моралне панике у вези са педофилијом у нашој земљи односио се на случајеве чији су актери запослени у васпитнообразовним институцијама. Пример за такву праксу је случај наставника географије из Новог Сада који је у мају 2010. године ухапшен због сумњи да је извршио кривична дела обљуба злоупотребом положаја и приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију. Неки од наслова који су се могли прочитати тих дана у штампи су следећи: *Наставник осумњичен за обљубу седам дечака* (Блиц, 14.05.2010), *Жртве у албуму педофила* (Вечерње новости, 14.05.2010), *А да ли и ви имате кошмаре?* (Блиц, 15.05.2010), *После затвора лечење* (Вечерње новости, 15.05.2010), *Сумње да је наставник блудничео са ученицима у школи и раније* (Блиц, 15.05.2010), *Сумње трајале деценију* (Вечерње новости, 16.05.2010.), *Директорке да поднесу оставке* (Вечерње новости, 17.05.2010). Тај случај је подстакао многе медије да доведу у питање комплетан школски систем и људе који раде у њему. Поред вишедневног извештавања о том случају и сталног подсећања на то што се, према наводима кривичне пријаве, догодило прича је у једном тренутку отишла предалеко.

Блиц у свом издању од 14.05.2010. године, садржи текст под насловом: *Невиност без заштите* у којем се, између осталог, каже:

Не само да је затајила будност родитеља који, у трци за преживљавање, нису ухватили неме позиве у помоћ у одсутном погледу свог детета. Омануо је читав просветни систем, и не први пут. Колико је само примера процесуираних наставника педофила. А колико је тек оних за које се не зна!

У даљем тексту прозивају се наставници и директори школа у којима је ухапшени наставник радио, као и просветна инспекција. На сличан начин се обрађује иста проблематика и у тексту под насловом: *Учитеље под лупу због педофилије*, који је објављен у Политици, 25.05.2010. године. За разлику од претходног чланка у којем је изражен лични став новинара, у Политикином тексту је пренета изјава градоначелника Новог Сада и других званичника о неопходности периодичног прегледа свих наставника, уз инсистирање *да се више неће толерисати да директори не знају шта се у установама на чијем су челу догађа и ко су им професори, наставници и учитељи.*

Поменути медијски наслови и изјаве су део моралне кампање која обично буде подстакнута неким актуелним случајем који изазива снажну реакцију јавности. Може се догодити и да неки акутни раст криминала покрене јавну расправу о томе што подстакне различите друштвене чиниоце а нарочито политичаре да говоре о „заоштравању“ борбе против криминалитета.⁷⁷⁷ Наведени случај наставника из Новог Сада је у Србији био повод за покретање свеобухватне медијске кампање. Укључили су се политичари, како они из владајућих странака, тако и опозициони. Сви су инсистирали на адекватном кажњавању што је представљало неприхватљиво мешање у рад правосудних органа. Тадашњи министар просвете је том приликом изговорио следеће: *Истрага ће показати шта се догодило, али казна је апсолутно потребна* (Блиц, 15.05.2010) Та изговорена реченица је противречна, јер ако ће истрага тек показати шта се догодило како се може унапред извучити закључак о казни. На основу свега се може закључити да наизглед позитивна медијска кампања, организована у циљу решавања озбиљног друштвеног проблема и у коју су се укључили сви без обзира

⁷⁷⁷ Ћирић Ј., Ванправни утицаји на казнену политике судова, *op. cit.*, стр. 155.

на политичко опредељење и друге различитости, може представљати мач са две оштрице.

Медији веома ретко помињу жене у контексту педофилије јер се током шестогодишњег периода праћења извештавања одабраних штампаних медија могли прочитати само следећи наслови: *А мајка не верује* (Вечерње новости, 21.03.2007), *Отац и мајка као злотвори* (Вечерње новости, 04.08.2007), *Обљубио малолетницу уз помоћ њене мајке* (Блиц, 15.05.2008), *Очеви злостављају, мајке прећуткују* (Блиц, 21.05.2009).

Пример неадекватног извештавања о педофилији који наноси штету оштећеним малолетним лицима је извештавање о суђењу оптуженом М. З. из Ниша током 2006. године због кривичног дела противприродни блуд над немоћним лицем које није навршило 14 година, које је учинио 2005. године (у то време је још увек постојало то кривично дело). Суђење је било затворено за јавност, али то није спречило поједине новинаре да „незванично извештавају“ о току суђења. Иако је пресуда јавно објављена беспотребно је и непримерено било пренети сваки њен детаљ, нарочито део који се односи на начин извршења дела.

Девојчице, које су се играле у ходнику зграде, на превару је одвео у подрум да би им наводно показао место где могу да се сакрију, а затим им рекао да затворе очи, отворе уста уколико желе да виде звездице и да се спусте мало ниже. Након тога је свој полни орган ставио најпре једној, а потом и другој девојчици у уста, које су због свог узраста биле немоћне да пруже отпор. (Блиц, 24.01.2006 – текст под насловом: *Нишком блуднику осам година затвора*).

У нешто блажем, али и даље непримереном, облику извештавања о истом случају је и следећи текст:

Намамио их је у подрум и обећао да ће „да им покаже звездице, ако затворе очи, клекну и отворе уста“ као и да се „не важи ако нека од њих вири“. *Онда им је, по свему судећи, онанисао по лицу и након тога их истерао из подрума.* (Вечерње новости, 19.01.2006, текст под насловом: *Блудник се извинио*).

Једино прихватљиво извештавање би било оно које би се ограничило само на изношење података о врсти пресуде и квалификацији дела без икаквог детаљисања, попут следећег:

Судско веће у целости прихватило је квалификације из оптужнице, односно да је М. З. извршио тешко кривично дело противприродног блуда над немоћним лицем, које није навршило 14 година. (Политика, 24.01.2006, текст под насловом Осам година затвора за напасника).

Медијима је интересантна и педофилија у контексту интернета. Као пример медијског извештавања који води стварању моралне панике може се навести текст који је објављен у Блицу (09.02.2007) под насловом: *Новосађанин у мрежи педофила*. На основу наслова прва помисао би била да се у тексту говори о откривеној групи људи која је сексуално злоупотребљавала децу. Међутим у конкретном случају радило се о покушају преузимања видео снимака сексуалног злостављања деце са неког иностраног сајта. Други сличан текст тиче се откривања и хапшења двојице „педофила“ због „поседовања порнографског материјала на којима се приказује сексуално искоришћавање деце“. Блиц (25.03.2010) у чланку под насловом: *Размењивали монструозне слике дечије порнографије*, на више места помиње да су у питању „снимци најмонструозније садржине“ и истиче се успех полиције у решавању конкретног случаја, као и сарадњу с полицијама других земаља. Ипак, право питање које је требало поставити у оба случаја јесте: ко су педофили на снимцима?

Морална паника у вези с тзв. **вршњачким насиљем** може се анализирати на примеру текста објављеног у Блицу под насловом: *Немирни ђаци проблем за учитеље* (23.01.2007.) Тај текст представља пример пренаглашеног извештавања о насилничком понашању ђака. Чланак почиње реченицом: *Ученици у Србији све агресивнији и недисциплинованији, школе без правих решења*, која, изговорена тако категорично, не оставља простор за другачије тумачење стања у школама, као да нам деца одлазе у рат а не у школу. Потом се у тексту наводи пример недисциплинованог понашања једног ученика:

Десетогодишњи Јанко често је својим понашањем доводио учитељицу Милу до суза. Наиме, дечак је имао обичај да на часу одједном устане и почне да пева. Нису помагали ни разговори са школским педагогом, Јанко је био све немирнији, а учитељица све очајнија. На крају се испоставило да је мали Јанко само хтео да скрене пажњу на проблеме које је имао код куће.

Једна одступајућа школска ситуација приказује се на драматичан начин (учитељица је све очајнија јер је ученик својим понашањем (певањем наред часа) доводио до суза) јер такав новинарски приступ привлачи читаоце који воле мелодраматичне догађаје. У складу с тим је и објашњење неубичајеног понашања ученика, развод кроз који пролазе његови родитељи. При томе, битно је истаћи да тај пример није изабран случајно. Он треба да подржи стереотип агресивног детета који потиче из породица у којима су односи поремећени, без обзира да ли се ради о деци разведених родитеља или деци која трпе насиље у породици. То све представља грубо поједностављење проблема насилничког понашања деце у школама јер се занемарују многи случајеви који се не уклапају у поменути стереотип.

Проблем односа наставника и ђака који је такође обухваћен моралном паником може се сагледати на примеру текста објављеног у Блицу (26.12.2010): *У школама ће бити више напада на наставнике*. Ово је само један у низу наслова који са стопостотном сигурношћу најављује тешку будућност просветним радницима као да се ради о закључку изведеном након предузетог научног експеримента. Ко има корист од таквих бомбастичних најави? Наставници сигурно не, као ни „прозвани“ ученици.

Пренаглашено извештавање медија о насиљу у школама може се уочити већ на основу наслова у дневној штампи: *Олако потезу нож* (Вечерње новости, 30.09.2006), *Школа као ноћна мора* (Политика, 24.10.2007), *Насиље потреса школе* (Вечерње новости, 20.12.2007), *Све више насиља међу основцима* (Блиц, 18.01.2008), *Крвава дечја бајка* (Политика, 03.03.2008), *Туче избијају из „чиста мира“* (Блиц, 02.03.2009), *Агресијом пишу оцене* (Вечерње новости, 28.06.2009), *Страх у школским клупама* (Политика, 11.02.2010), *Насиље 140 пута* (Вечерње

новости, 10.03.2010), *Вршњачко насиље чеиће у основним школама* (Политика, 10.12.2011).

Медији често користе стереотипе у намери предимензионирања проблема насиља у школама. Текст под насловом: *Сурове туче ђака* (Блиц, 31.10.2007) садржи резултате истраживања о насиљу о школама који наводно показују да се чак 65 процената ђака, у посматраном периоду од три месеца, барем једном нашло у улози жртве, где је насилник био њихов вршњак. То би значило да се међу преосталих 35 процената налазе насилници, а могуће је да их има и међу онима који су били виктимизовани. Иако тај број није могуће поуздано утврдити утисак, који овакав извештај оставља, је да скоро да не постоје нормални односи између ђака. У поменутом тексту се, између осталог, наводи:

Насиље међу децом је, нажалост, постало тренд. Овај социјални проблем се често игнорише. Дешава се да већина деце у школама мирно посматра насиље или га подржава и навија. Насиља међу вршњацима има свуда и то је проблем који траје. Оно што Србију издваја у односу на друге земље, то је да истраживање показује да код нас велики број деце уопште не реагује на насиље већ ћуте и праве се да га не виде.

Како са сигурношћу можемо знати да је код нас најгора ситуација? Такве изјаве представљају допринос покренутој спирали девијације односно померају тај процес ка њеном крају где се налазе малолетници с учвршћеним идентитетом преступника.

Претеривање медија у погледу извештавања о насиљу које чине девојчице може се анализирати на примеру сексуалног злостављања ученице из Пирота учињеног од стране четири школске другарице које су тај догађај снимале мобилним телефоном. Штампа је данима писала о томе. *Садистичко иживљавање малолетница* је наслов првог чланка објављеног у Вечерњим новостима (15.05.2008) у којем се детаљно описује догађај уз навођење довољно података на основу чега се, у средини у којој се то догодило, може закључити о коме се ради. Медијска експлоатација оваквих случајева само може нанети штету свим актерима, како девојчици која је злостављана тако и девојчицама које су

злостављање предузеле. Нарочито се користи осетљиво емоционално стање особа које су блиске жртви и у непромењеном облику преносе њихове изјаве: *Он (стриц злостављане девојчице – прим. А.И.) очекује да рука правде сустигне „егзекуторке“ које би, по његовом мишљењу, морале да оду у неки поправни дом или психијатријску установу.*

Без обзира на окрутност коју су показале малолетнице злостављајући своју школску другарицу, не постоји оправдање за вођење својеврсног медијског рата против њих. Не постоји свест о потреби заштите свих малолетних учесника што је довело до тога да су чак и професионалци допустили себи да преовладају емоције уместо разума, што се може видети у следећој изјави пренетој у истом тексту у Новостима:

Лекари Српског лекарског друштва у Пироту захтевају од медија да објаве слике са именима актера овог скандалозног догађаја, али и њихових родитеља који сnose огромну одговорност за њихово васпитање.

У чему је значај објављивања фотографија с именима малолетних особа? Да ли се може постићи нешто значајно тим потезом, осим позива на линч? Да ли желимо да насиље буде одговор на насиље, јер ако то желимо онда морамо да будемо спремни и на озбиљне последице које ће превазићи оквире конкретног догађаја. Ипак, нешто другачији поглед на оно што се догодило могао се прочитати тих дана у Блицу (17.05.2008):

А у Србији су затајили многи. Поједини медији су објавили снимке и тиме поново понизили злостављано дете, подружница Српског лекарског друштва из Пирота хоће да се прекрши закон јер траже да се објаве фоторафије малолетних напасница, пола Пирота је гледало снимак, а нико се није сетио да све пријави полицији.

Након поменутог догађаја из Пирота уследило је, према устаљеном образцу за стварање моралне панике, низање вести о другим сличним случајевима злостављања у којима се наглашава улога девојчица. Блиц (17.05.2008) објављује

текст под насловом: *Шутирале девојчицу и терали је да једе траву*. У конкретном случају у спровођењу насиља учествовале су три девојчице и осам дечака. Ипак, од свих учесника наглашена је само улога девојчица: *Три ученице десет минута су малтретирале вршњакињу у присуству осам дечака*. Такав опис догађаја није случајан. Покренута реакција јавности у вези с насилничким понашањем девојчица у Пироту ланчано се наставља тако што се циљано објављују случајеви „вршњачког насиља“ који имају додирне тачке с пиротским случајем. При томе се истичу само те додирне тачке (учешће девојчица), а занемарују друге околности које нису мањег значаја (присуство и активност дечака). На сличан начин и Вечерње новости описују тај догађај: *Девојчице тукле, дечаки навијали* (17.05.2008) као и Политика: *Ученице осмог разреда малтретирале вршњакињу* (18.05.2008). Недељу дана касније објављује се следећи текст у Блицу (24.05.2008): *Две девојчице пребиле ученицу*.

Упоређивањем наслова у истом временском периоду (друга половина маја и прва половина јуна 2008. године), који се односе на случајеве насиља чији су актери дечаки и поменуте случајеве у којима главну реч воде девојчице, може се закључити како се истиче родни идентитет девојчица а не и дечака. Тако су поједини случајеви насиља које су учинили дечаки, објављени на следећи начин: *Претучени ученици* (Блиц, 24.05.2008), *Флашом по глави за матурски растанак* (27.05.2008) или *Тукли* (Вечерње новости, 15.06.2008). Ови наслови не истичу родни идентитет.

4. Анализа односа медија и кривичног судства

Различити аспекти односа медија и кривичног судства анализирани су кроз одговарајуће текстове у штаманом медијима који су се односили на ту проблематику.

1. Први аспект је медијска слика **благе казнене политике** судова која је размотрена у контексту силовања. У вези са тим треба навести текст, објављен у Блицу (30.11.2007) под називом: *Пооштрити казне за педофиле и манијаке*, који садржи изјаве различитих субјеката о казненој политици судова за силовање, између осталих и представника тужилаштва, који ће по природи ствари увек

тежити већој ретрибутивности у кажњавању. У том смислу се изношење става тужиоца о казненој политици судова као и медијско преношење тог става, не може окарактерисати као коректан потез. У поменутом тексту тужилац је изјавио да је очито да су прописане казне за сексуалне преступе мале, али да то не треба да спречава судове да изричу казне ближе максимуму, а не минимуму. Две године касније уводи се забрана изрицања казне испод законом прописаног минимума и поштравају се прописане казне за кривична дела против полне слободе у циљу строжијег кажњавања сексуалних преступника.⁷⁷⁸ То је била прилика да се поново упути критика судовима због благе казнене политике (Блиц, 30.12.2009), а као аргумент је истакнуто да је чак код 97% осуђених за силовање изречена казна испод законом прописаног минимума.

Наведене законске измене, потпомогнуте великим притиском јавности путем медија, резултирали су поштреном казненом политиком судова о чему се говори у тексту под насловом: *Судије тврде да силоватеље строже кажњавају* (Блиц, 01.07.2010). Чланак почиње питањем: *Да ли се мења блага казнена политика према манијацима?* Потом се истиче околност да се у скорашњим пресудама и покушај силовања кажњава као и извршено кривично дело. Указује се и на процене тужилаца и судија о томе да судови изричу веће казне силоватељима него икада раније. Притисак јавности због благе казнене политике за силовање, нарочито је присутно пред почетак суђења или доношење пресуде у случајевима који су медијски најинтересантнији али и најређи, као што су серијска силовања. Претходно поменути чланак објављен је само неколико дана пред почетак суђења серијском силоватељу, С. М., који је у том тренутку био оптужен за неколико силовања учињених крајем 2009. године у Београду. Тај поступак је експресно завршен за отприлике два месеца доношењем осуђујуће пресуде којом му је изречена казна затвора од 20 година. Питање је да ли би се поступак тако брзо окончао да случај није био у толикој мери медијски пропраћен.

И у 2011. години, објављен је један новински чланак који је био посвећен поштреној казненој политици судова за силовање. Вечерње новости (08.09.2011) у чланку под називом: *Манијак притисле решетке*, наводе следеће:

⁷⁷⁸ Закон о изменама и допунама Кривичног законика ("Службени гласник РС", број 72/09).

Број силовања у Србији, посебно у Београду, опао је откако су судови пооштрили казнену политику и откад је ухваћено неколико серијских манијака, показују подаци МУП и Министарства правде. Тако је забележених сексуалних деликата у престоници у последњих годину дана дупло мање него пре пет година. Томе је највише допринело склањање неколико познатих серијских силоваатеља са улица, који су осуђени на затворске казне веће од 10 година. У 2008. години донето је 70 осуђујућих пресуда, док је прошле године пао и број оптужница и број пресуда, па је кажњено 58 особа. Али казне су биле далеко строже.

2. Други аспект се тиче **дугог трајања судских поступака**. Анализом медијског извештавања може се пронаћи доста случајева који су изазвали незадовољство јавности због тога што је у кривичном поступку наступила застарелост при чему преовлађује став да су судови главни узрок за такав исход. На тај начин су окончани поступци вођени против двојице свештеника, владике Пахомија (у односу на нека дела је ослобођен оптужбе) и монаха Илариона.

У случају владике Пахомија, медији су прогласили судове кривим за наступање застарелости кривичног гоњења што се може видети у следећем тексту објављеном у Блицу (08.03.2006):

Од самог настанка случаја Пахомије све је учињено тако да развлачењем по судовима делови оптужнице против Томислава Гачића (световно име владике) застаре. У томе је свој „пун допринос“ дао и Врховни суд Србије, као и у неким другим аферама. У овој високој кући правде осам месеци је у фиокама чамео предмет. Било је то 2004. када су адвокати оштећених деचाка тражили због спорости суда у Врању изузеће свих судија Пчињског округа.

Случај владике Пахомија окончан је тако што је Врховни суд Србије на основу поднетог захтева за заштиту законитости утврдио да суђење није спроведено у разумном року и да је због тога дошло до застарелости. То је била прва одлука у којој је утврђена повреда права на правично суђење из чл. 6 ЕКЉП

у вези с условом суђења у разумном року.⁷⁷⁹ С обзиром да је одлука Врховног суда Србије само декларативне природе, она није могла да доведе до поновног покретања кривичног поступка против владике Пахомија. Одлука Врховног суда Србије је очекивано изазвала снажну реакцију јавности која је тражила утврђивање одговорности судија.

Политика у тексту под насловом: *Црква и даље ћути о „случају Пахомије“* наводи следеће:

Иако је оваква одлука највише судске инстанце декларативног карактера и не омогућава да се судски процес врати на почетак, после свега што је писало у штампи, у јавности је остао утисак да су нишке судије својом пресудом од 7. марта 2006. године заправо казнили жртве (10.11.2007).

Велики притисак јавности је допринео да Министарство правде, на основу правосудног надзора, покрене поступак за утврђивање одговорности судија који су допустили да судски процеси неоправдано застаре. Ипак, остаје утисак да је јавност искључиво у судству тражила кривца, занемарујућу на првом месту, одговорност тужилаштва али и полиције. Тек успут се помиње одговорност тужилаштва:

*На ослобађајућу пресуду владике Пахомију утицало је и то што је Републичко тужилаштво својевремено дало налог врањском Општинском тужилаштву да затражи делегирање другог суда ван територије Пчињског округа. Тај ко је то тражио, кумовао је ослобађајућој пресуди (Блиц, 03.11.2007 – текст под насловом: *Казнити судије које су штитиле Пахомија и Илариона*).*

Случај монаха Илариона је нешто другачији с обзиром да је он био правноснажно осуђен на годину дана затвора. На основу поднетог захтева за

⁷⁷⁹ Оштећеном се у кривичном поступку могу под одређеним условима признати јемства која обухвата стандард правичног суђења, а садржана су у чл. 6, ст. 1 ЕКЈП. Реч је о праву сваког да, током одлучивања о његовим грађанским правима и обавезама или о кривичној оптужби против њега, има правичну и јавну расправу у разумном року пред независним и непристрасним судом, образованим на основу закона. Илић Г. П., Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, 2012/2, стр. 137.

ванредно преиспитивање законитости правноснажне пресуде, Врховни суд Србије је укинуо правноснажну осуђујућу пресуду, а након тога је Општински суд у Новом Саду обуставио кривични поступак због застарелости. Новости су у тексту под насловом: *Луна за судије* (22.08.2007) објавиле извештај Министарства правде поводом поменутог случаја у којем се наводи да су:

Предузете све мере како би се утврдило постоји ли одговорност судија и председника Општинског суда у Новом Саду за застарелост кривичног гоњења бившег игумана Илариона.

Иако се на основу објављеног извештаја може утврдити да одговорност за дуго трајање поступка не сноси само суд, акценат се, како у овом тако и у осталим чланцима посвећеним овој теми, ставља искључиво на судије и њихову одговорност.

3. Случај владике Пахомија је добар пример и за анализу медијске слике **утицаја политике на судове**. Тај поступак је у једном делу обустављен због наступања застарелости, док је у односу на преостали део оптужбе донета ослобађајућа пресуда због недостатка доказа.

Став јавности је да овај исход поступка представља резултат политичких притисака на суд. Ослобађајућа пресуда је у штампи окарактерисана као срамна.

Блиц (07.03.2006) у тексту под насловом: *Пахомије ослобођен*, преноси изјаве различитих актера. Један од адвоката оштећених дечака изјавио је следеће:

Ово је сумрак правосуђа. Правосуђе у Србији није болесно, оно се налази у метастази. Ако је већ био застарео поступак у односу на два дела, зашто тужилац то није одмах рекао него тек у завршној речи. За друга два кривична дела, за која је ослобођен, верујте, има пуно доказа.

Други адвокат је у својој изјави био директнији:

Српско правосуђе се налази тамо где се налазило пре 2000. године: у пећини. Овај поступак је завршен тајним каналима – утицајем извршне власти на судску. На овај начин послата је порука свим педофилима Србије да, уколико се налазе на некаквој функцији, могу слободно да нападају, спопадају, сексуално злостављају све своје подређене људе – неће бити кажњени. Слободно то радите, суд у Србији не постоји за таква дела. Затим је додао да је пресуда: директни утицај извршне власти која по хијерархији иде директно до самог председника владе.

У наредном периоду уследило је објављивање низа чланака који су помињали наводну политичку позадину ослобађајуће пресуде у случају владике Пахомија. У Блицу је 15.03.2006. године објављен текст под насловом: *Судије уцењиване кривичним пријавама* у којем поново адвокати оштећених износе оптужбе на рачун представника извршне власти у смислу вршења притисака и уцењивања судија како би се поступак окончао у корист владике.

Такође, у тексту под насловом: *Владика награђивао своје сведоке* (Блиц, 20.03.2006), Југословенски комитет правника за људска права је изнео тврдње о утицају извршне власти на суд приликом доношења ослобађајуће пресуде:

Уместо правичног и фер суђења и коректног поступка према жртвама, цео поступак претворен је у шовинистичко надметање и оптуживање „непријатељства српства“ за намештање поступка и додатно ниподаштавање жртава. Постоје озбиљни индикатори да се ово суђење одвијало под директним притиском извршне власти.⁷⁸⁰

Лист Политика (13.07.2006) је објавио саопштење једне политичке странке у којем се:

⁷⁸⁰ Такође, иста изјава је пренета и у Вечерњим новостима на нешто другачији начин: *Комитет захтева од најодговорнијих људи у правосуђу, као и од министра правде, да предузму све мере из њихових надлежности да би се утврдило ко је одговоран што је кривични поступак одуговлачен беспотребно до застарелости и што нико из правосудних органа током поступка није реаговао на изјаве представника извршне власти, који су владу унапред ослобађали од сваке одговорности само зато што је владика (09.03.2006 – текст под насловом: *Унапред ослобођен*).*

Најоштрије протестује због одбијања жалбе на ослобађајућу пресуду владики. У саопштењу се наводи да у држави у којој црква и влада наручују пресуде, у којој нема омбудсмана ни министарства за људска права и у којој се злочинци славе као хероји, жртве не могу да траже правду. Такође, та странка је: затражила од Републичког јавног тужиоца, да због узнемирености јавности и неподељене јавне осуде оваквог епилога суђења, покрене поступак за преиспитивање одлуке и омогући одговорно и непристрасно утврђивање истине.

У овом последњем примеру једна опозициона политичка странка износи оптужбе на рачун владајуће политичке опције. Поставља се питање у коликој мери то представља израз искрене намере да се утврди истина у конкретном случају, а колико начин прикупљања политичких поена. То упућује на закључак да утицај политике на правосуђе у целини, а нарочито на судове, представља сложен процес чији се механизам не може тако лако разоткрити. Његово функционисање непрекидно ствара у јавности слику о судству као грани власти која је у подређеном положају у односу на извршну и законодавну власт.

4. Посебан проблем је медијска **повреда претпоставке невиности**. Скоро свакодневно се у штампаним медијима могу видети непримерени наслови чији је једини циљ да изазову емоционалну реакцију код читалаца и најаве у ударним емисијама вести које треба да задрже пажњу гледалаца. Чак и када се у тексту изнесу коректне информације, без очигледног указивања на нечију кривицу, најважнији је први утисак који оставља наслов или најави. Обично се ту ради о кривичним делима насилничког криминалитета попут насиља у породици, силовања или других кривичних дела против полне слободе. Овде ћемо навести неколико примера таквих наслова: *Силовано најмање пет жена* (Блиц, 16.03.2011) је наслов чланка који се појавио у тренутку спровођења предистражног поступка против лица које је било осумњичено за кривично дело силовања, при чему се у три, од наведених пет случајева, радило о покушају силовања; *Син дипломате силовано другарицу* (Блиц, 01. 07.2011) је чланак објављен у предистражној фази поступка, односно одмах након што је осумњичени ухапшен на основу кривичне пријаве; наслов *Професор педофил* (Вечерње новости, 19.01.2011) односи се на случај хапшења једног наставника из Новог Сада, због поседовања, прибављања и

приказивања порнографског материјала и искоришћавања малолетника за порнографију, такође пре формално покренутог кривичног поступка.

Посебан сензационалистички набој имају наслови који се односе на познате личности које су осумњичене за неко кривично дело. Један од најдрастичнијих примера је насловна страна Блица од 21.10.2014. године⁷⁸¹ која је натполовично посвећена глумцу Горану Јевтићу против кога је поднета кривична пријава због обљубе малолетника. Веома крупним црним словима на белој позадини написано је следеће: *Глумац Горан Јевтић ми обљубио сина*. Та вест је на насловној страни и уз то је уоквирена како би се још више истакла. У антрфилеу се налази и велика фотографија глумца.⁷⁸² Иако се из начина на који је срочен наслов може закључити да је Блиц „само“ пренео речи оца малолетника, одлуку о томе како ће изгледати насловна страна и какав ће бити наслов неког текста доносе новинари што значи да је у конкретном случају циљ био да се уздрма јавност оваквом причом.

Слика 1: Насловна страна Блица 21.10.2014.- www.blic.rs

⁷⁸¹ <http://www.blic.rs/naslovna-stampano-izdanje/1418/izdanje-za-22-10-2014> (доступно дана: 24.10.2014).

⁷⁸² Само је још једна вест тај дан „заслужила“ да буде део насловне стране али је она у суштини остала неприметна, иако се тиче озбиљног државног проблема који погађа све нас (дугогодишње неплаћање пореза од стране највећих пореских дужника).

Овај случај представља пример озбиљног кршења претпоставке невиности. У том смислу оштро су реаговала и удружења новинара НУНС и УНС који су осудили поступак Блица. Оба новинарска удружења су истакла да је објављивањем вести која се заснива на кривичној пријави, а не на пресуди, Блиц прекршио Кодекс новинара Србије, посебно одредбу која налаже да су новинари дужни да поштују претпоставку невиности. Такође су навели да је, без обзира што је Горан Јевтић јавна личност, Блиц објављивањем његових фотографија, имена и презимена као и биографских података, угрозио његова права.⁷⁸³ Неколико дана је трајала преокупираност појединих медија конкретним случајем да би онда наступило затишје које је трајало до 24.07.2015. године, када је објављено да је против Јевтића подигнута оптужница. Иако је извештавање о подизању оптужнице протекло у много мирнијој атмосфери ни тада није изостало изношење информација које могу да утичу на преурањено заузимање става у јавном мњењу о кривици глумца. На то указује наслов текста о овом случају, који је такође објављен у Блицу, 26.07.2015. године.⁷⁸⁴

Наслов гласи: *СЛУЧАЈ ЈЕВТИЋ Глумац нудио нагодбу, тужилац одбио*. Потом се у тексту у првој реченици наводи следеће:

Горан Јевтић је понудио нагодбу тужилаштву да призна недозвољене полне радње над малолетником, а заузврат да плати 100.000 динара, да не би било суђења.

Онда се истиче став тужиоца који *сматра да има довољно доказа за осуду глумца на казну која је затражена у оптужници.*

Без обзира на исход кривичног поступка у конкретном случају, остаје чињеница да су непримерени медијски наслови и текстови проблематичне садржине повредили претпоставку невиности и на тај начин онемогућили спровођење фер поступка.

⁷⁸³ <http://pescanik.net/s-onu-stranu-autocenzure/>, аутор Ана Јовановић (доступно дана: 25.10.2014).

⁷⁸⁴ <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/578217/SLUCAJ-JEV TIC-Glumac-nudio-nagodbu-tuzilac-odbio> (доступно дана: 07.08.2015).

5. Резултати примене метода испитивања

5.1. Резултати примене технике фокус-групног интервјуа са новинарима

Интервју има три дела. После уводних објашњења у вези са обављањем интервјуа (посебно је наглашено да се неће откривати идентитет новинара који учествују у спровођењу интервјуа) прво је размотрена проблематика медијске конструкције криминалитета затим улога медија у настанку моралне панике и на крају однос медија и кривичног судства.

5.1.1. Медијска конструкција криминалитета

С обзиром да медијска конструкција криминалитета у одређеној мери представља искривљену слику стварног стања ствари, новинари су у разговору изразили свој став у вези с тим. Осврнули су се, пре свега, на проблематику контроле информација у медијима и сложили се да су сами често изложени манипулацији, а нарочито када постоји интерес одређених субјеката, пре свега у контексту политике.

Новинар 4: *Често се манипулише информацијама тако да се оне објављују онда када одређеним субјектима највише одговара а не када се нешто стварно догодило.*

Новинар 1: *Раније су контролисане само вести о криминалним догађајима који су имали неку политичку позадину или у случајевима када је умешано дете неке важне личности. За све остало су новинари имали слободу. Сада се све променило. Сви погодни случајеви користе се за политичку промоцију одређених особа односно манипулацију како би се што дуже одржали на политичкој сцени. Само подобни новинари односно медији који су блиски власти добијају „право“ да објаве информацију о тим битним догађајима.*

Интервјуисани новинари сматрају да се медијска конструкција криминалитета мора анализирати у контексту феномена **таблоидизације медија** као појаве која подразумева површно и сензационалистичко новинарско извештавање о многим појавама па и криминалитет, а у циљу привлачења пажње публике и остваривања сопствених интереса. Новинари се слажу да је такво медијско извештавање неприхватљиво и да негативно утиче на публику.

Новинар 2: *Таблоиди продају новине злоупотребљавајући тему криминалитета. Стављају на насловне стране појаве као што су убиство или насиље у породици и чини се као да људи воле те теме а притом то негативно утиче на њих. Таблоиди злоупотребљавају тему насиља и изгледа као да јуре несреће.*

Новинар 1: *У друштву постоји проблем недостајања свести о опасности таблоидног начина извештавања и негативног утицаја на људе.*

У вези с тим, **новинар 3** истиче да се почетак таблоидног извештавања везује за писање листа *Телеграф* чији је уредник био *Славко Ђурувија* о чему су се сложили сви саговорници. - *У то време је започета пракса прављења наслова вести с знаком питања што значи релативизовање догађаја о којем се пише.*⁷⁸⁵

У нашој земљи поједини штампани медији у жељи да привуку велики број читалаца који можда нису ни довољно дигитално писмени спуштају цену својих издања и повећавају тираж. То су углавном таблоидни медији.

Новинар 2: *Таблоидне новине се више купују јер им је цена ниска, отприлике 20 динара а тираж велики за разлику од нпр. Политике која је ипак озбиљна новина, има мали тираж и кошта више него таблоидне новине.*

Медијска конструкција криминалитета подразумева одговарајући **процес производње вести**. Новинари су се сложили да код нас у великој мери постоји

⁷⁸⁵ Интервјуисани новинари су истакли да је у Европи немачки Билд (*Bild*) први кренуо с таквим начином извештавања још крајем седамдесетих година прошлог века.

међузависност новинара, уредника, власника, новинских савета и представника власти (пре свега извршне) у процесу производње вести.

Новинар 4: *У данашње време постоји проблем комуникације с званичницима, нарочито представницима Владе.*

Новинар 7: *Постоји тим Владе који саветује њене чланове да избегавају непосредне контакте с новинарима већ да директно разговарају с уредницима. Не постоји више трампа за причу. Раније су новинари имали простора да преговарају о томе која ће прича бити објављена и на који начин а то сада више није могуће.*

Новинар 3: *Проблем такве комуникације с новинарима и такав однос према њима почео је онда када се кренуло с приватизацијом медија, тада се почело с праксом комуницирања искључиво преко власника односно уредника.*

Новинари су такође указали на праксу пружања информација од стране власти само одређеним, **привилегованим медијима** како би извештавали искључиво у позитивном смислу. Неспремност појединих медија односно новинара да извештавају искључиво на позитиван начин оставља различите последице на нормално функционисање таквих медија и новинара.

Новинар 1: *Сада власт тргује информацијама с медијима, отприлике даћу само теби а ти мене нећеш да нападаш.*

Интервјуисани новинари су прокоментарисали и проблеме **цензуре** и **аутоцензуре новинара** пре свега у контексту последица попут смањивања прихода или губитка посла уколико се не одговори захтевима послодавца. У вези с тим, интервјуисани новинари су истакли да поједине њихове колеге трпе притиске различитих субјеката у погледу начина на који би требало да извештавају у одређеним случајевима. Уколико новинар не пристане на цензуру односно аутоцензуру предузимају се све неопходне мере како би се онемогућило или барем отежало његово извештавање.

Новинар 1: *Новинари имају страх од уредника што утиче и на њихов приступ у извештавању. Ако постоји нека доза критичког размишљања онда је такав новинар неподобан и затварају му се врата за информације. Тако сам ја послао питања републичком тужилаштву путем мејла и нисам непосредно добио одговоре већ је то послато мом колеги који није ни био упознат с тим.*

Новинар 4: *Новинар увек има могућност да одбије да извештава на одређени начин, тј. то је ствар избора али онда трпи последице.*

Разматрајући ситуацију у Србији у вези са **правилима производње вести** интервјуисани новинари су истакли да уредници обичну дају смернице пре него што се приступи новинарском послу. Иако није спорно да уредник треба да буде тај који ће да усмерава рад новинара, важно је да то ради на адекватан начин односно да је способан за то.

Новинар 1: *У 90% случајева уредници теже да одрже слику догађаја која је представљена у првој вести, односно сви каснији текстови су у складу с тим првим утиском. Веома се инсистира на томе, а ако се случајно испостави да је истина потпуно другачија онда се прича једноставно зауставља без много објашњења. Друга страна се углавном не чује јер се не уклапа у првобитну верзију која се толико потенцирала а ако се и објави супротно гледиште онда се таква вест третира као споредна у тексту. Обично се нађе у антрфилеу или на крају текста.*

Новинари у Србији, према речима интервјуисаних новинара, имају мало простора за самостално деловање и све су чешће **интервенције** у написан текст. Општи став новинара је да то зависи највише од конкретне уређивачке политике али и од односа новинара према томе. У појединим медијима новинари се уговором обавезују да поштују правила извештавања која им намеће уредништво, па се у том случају не може говорити о слободи новинара у извештавању. С тим у вези, новинари су се сложили и да је све мање професионалних новинара а све више хонорараца који извештавају на начин који од њих очекују уредници и власници медија.

Новинар 7: *Новинар нема пуно утицаја кад су у питању наслови, поднаслови и фотографије. Може самостално да напише текст али су и ту могуће интервенције.*

Новинар 3: *Таква је данас политика уредништва у већини штампаних медија.*

Новинар 1: *Ситуација је последњих година нарочито тешка кад је самосталност новинара у питању. Догађа се да уредници интервенишу и у сам текст, понекад и без знања новинара аутора текста. Измене понекад могу да буду толике да текст постане непрепознатљив у односу на почетну верзију. Највећи проблем је што се многе такве измене односе на непроверене информације. О слободи новинара се може говорити само ако постоји уклапање новинара у концепцијском смислу са захтевима које пред њега поставља уредништво.*

Новинар 6: *У новинарству је све мање правих новинара а ни нема довољно квалитетних људи који би се бавили новинарством. Зато је непрофесионализам велики проблем у новинарству. Штампане медије карактерише приземно писање, што огољеније то боље и тражи се да обилује сензационализмом. Најчешће новинари без много искуства и знања раде „прљаве“ приче као и новинари који нису у стању да одбију задатак. Таквим писањем се скреће пажња са стварних проблема у друштву.*

Ипак, другачији је положај **телевизијских новинара** који обично прегледају материјал и дају сагласност пре него што буде објављен.

Новинар 5: *Новинар мора да погледа прилог пре емитовања који се обично и потписује пре монтирања. Посебно се води рачуна о насловним вестима код којих је потпис обавезан и сваки детаљ мора да се разради с новинаром који је радио такав прилог.*

Већина интервјуисаних новинара се сложила да су дневне новине **Политика** још увек пример озбиљнијег новинарства. У том смислу истакнуто је

да тај дневни лист води рачуна да не објављује непроверене ствари и да се избегава таблоидизација догађаја.

Новинар 4: *Политика води рачуна да не спекулише, да све што се напише буде проверено из више извора и то нарочито кад се извештава о тежким кривичним делима. У том смислу се уређивачка политика разликује у односу на већину штампаних медија јер се од новинара не тражи да истрајавају у некој „монструозној“ причи. Такав догађај евентуално буде повод за неку тематску причу којој се посвети посебна пажња.*

Новинарски приступ у извештавању зависи и од **власничке структуре медија**, при чему такве измене обично утичу и на промене у начину на који ти исти новинари обликују вести.

У вези с тим, **новинар 7** на примеру једних дневних новина истиче: *Различита власничка структура у једном медију је утицала и на потпуно различиту концепцију новинарства. Једни власници су инсистирали на истраживачком новинарству, док су други направили потпуни заокрет у правцу таблоидног новинарства.*⁷⁸⁶

У вези с **персонализацијом** као критеријумом за избор вести **новинар 1** је истакао један такав случај који се догодио код нас. У питању је случај глумице Мине Лазаревић која је била жртва насиља у породици о чему су медији свакодневно извештавали износећи многобројне углавном небитне детаље. Новинари су се сложили да је таква медијска пракса уобичајена код нас.

Нормално је извештавати о таквим догађајима, то се уосталом ради свуда у свету. Међутим, недопустиво је копати по биографији осумњиченог (супруг Мине Лазаревић), објављивати његове фотографије уз констатацију да је крив, преносити изјаву оца глумице који најгоре говори о свом зету односно

⁷⁸⁶ Не наводи се који је штампани медиј у питању како би се сачувала анонимност новинара.

бити неумерен у сваком погледу. Ипак таква пракса је уобичајена за српско новинарство.

Разматрајући критеријуме за избор вести **новинар 1** указује на **морбидност** као можда најважнији **критеријум у избору вести о криминалитету**.

Што је догађај морбиднији то је „пожељнији“ као вест. Тражи се да извештавање о том догађају траје што дуже, као нека серија. Евентуално се други дан извештавања укључе и стручњаци како би објаснили шта се догодило, али се све на крају сведе на сензационализам без утврђивања узрока а и последица се занемарује.

Интервјуисани новинари су се сложили да морбидни догађаји изазивају највећу пажњу медија и као пример су навели масовно убиство у Великој Иванчи и истакли да је мали број медија адекватно извештавао о том догађају.⁷⁸⁷ Међутим, новинари су истакли да у таквим случајевима понекад извештавање поприми неочекивани ток за новинаре и да то нарочито важи за телевизијско извештавање. У том смисли **новинар 5** је истакао да је у вези с догађајем у Великој Иванчи имао непријатно искуство сусрета са очевицима догађаја односно рођацима и комшијама жртава који су тражили од новинара да им омогуће да дају изјаву.

Вукли су за рукав, желели су по сваку цену да се нађу на телевизији односно једноставно су тражили пажњу.

5.1.2. Медији и морална паника

Проблематику медијског стварања моралне панике интервјуисани новинари су размотрили из различитих углова. У контексту **улоге органа**

⁷⁸⁷ Поново је истакнуто да је Политика адекватно извештавала у том случају.

формалне контроле у настанку моралне панике осврнули су се на праксу појединих тужилаца код нас који подстичу сензационализам у извештавању о појединим случајевима како би се у јавности стекао утисак о кривици одређене особе.

Новинар 6: *У правосуђу, а нарочито у тужилаштву, постоји проблем негативне селекције и чини се да никад није било горе. Дешава се често да представници тужилаштва као и полиције дају изјаве којима проглашавају одређене особе унапред кривим. Због чињенице да је у многим случајевима повређена претпоставка невиности постоји и могућност да та лица траже одштету због таквих изјава.*

Новинари сматрају да медијско пренаглашено извештавање о насиљу утиче на стварање **страха од злочина** код људи, али чини и да многи „огуглају“ на сцене насиља.

Новинар 1: *Сензационалистичко писање медија о криминалитету утиче на понашање грађана који у данашње време различито реагују него пре. Они се углавном не мешају када се догоди неки инцидент како због страха тако и због тога што су „огуглали“ на таква дешавања. Другим речима, одговарајућим извештавањем грађани се држе под контролом. Захваљујући предимензионираном медијском извештавању повећава се тензија и контролише се јавност.*

Интервјуисани новинари су се осврнули на разлику између некадашњег и садашњег медијског извештавања о криминалитету, нарочито насилничком. С тим у вези, поменуто су два примера убиства супружника из деведесетих година прошлог века.

Новинар 3: *Ја ћу зато поменути један пример новинарског извештавања из 1993. године. У питању је бизаран пример. Наиме колега (новинар) Петар Нешић из Нина је убио жену и то је објављено као обична вест како се не би правила сензација. Информација о таквом једном догађају објављена је само у*

једном дневном листу, *Новостима*, и то као кратка вест, не заузимајући велики део простора.

Новинар 3: *Такође, тих деведесетих година прошлог века један пилот је убио своју жену моторном тестером, убацио је у каду и потом исекао. Објављена је кратка вест без полемике. У суштини радило се о једном облику тешког убиства који би у данашње време био предмет многобројних медијских прича свакодневно у дугом временском периоду.*

Новинари се такође слажу у оцени да медији (нарочито таблоиди) имају највећи допринос у настанку моралне панике.

Новинар 2: *Таблоидни медији узнемиравају јавност при чему су нарочито погодне мете лабилне особе које захваљујући континуираном извештавању о неким особама могу да створе слику лажних јунака. То раде таблоиди свуда у свету а не само код нас али је то нешто о чему би требало размишљати.*

Кад је објављивање **података о идентитету малолетника** у питању интервјуисани новинари су сагласни да нема оправдања када се тако нешто догоди.

Новинар 5: *У медијској пракси се догађају ствари које се понекад не могу потпуно контролисати. У оквиру телевизијског прилога о неком детету увек се замагли његова слика и не објављују се подаци да би се заштитило то дете. Међутим, ако се у истом прилогу емитује интервју с нпр. бабом тог детета уз навођење њених личних података на основу чега се може лако закључити о коме се ради, то онда значи обесмишљавање правила о заштити малолетника.*

5.1.3. Медији и кривично судство

Односа медија и кривичног судства новинари су анализирали на примеру медијског извештавања у случају „**неочекиваних**“ **судских одлука**. Новинари истичу да се то дешава онда када уредник сматра да је конкретна пресуда „лоша“

тако да се онда од новинара тражи да напада такве судске одлуке као и суд који их је донео.

Новинар 1: *Не бирају се речи и не улази се у разлоге за такву одлуку. Те медије не занимају стварни докази у конкретном случају постоји само намера да се оцрни суд и судије. То обично подразумева бављење личним околностима судија, траже се одговарајући подаци у њиховим биографијама. Многе судије су зато застрашене нарочито се боје става министарстава као и председника судова. Последица тога је да у великој мери не смеју да изразе своје мишљење.*

Новинари су такође истакли проблем непримерених изјава различитих политичара којима се **повређује претпоставка невиности** при чему то често изгледа као кампања против одређених особа. У таквим ситуацијама новинари су у незавидном положају.

Новинар 5: *Дешава се да новинари буду под утицајем таквих непримерених изјава политичара и да сами почну да користе неадекватне изразе. Чак и уколико новинари користе ограде као што је основана сумња или основи сумње, ако се појаве политичари који изговоре да је неко убица или лопов онда се релативизује адекватно извештавање новинара.*

Новинар 1: *Политичари често у јавности истичу полиграф као некакав врхунски доказ и то постаје велики проблем јер то доста утиче на јавно мњење.*

5.2. Резултати примене технике полу-структурисаног интервјуа са судијама

На почетку интервјуа судије су замољене да попуне упитник у циљу прикупљања општих података и анализе ставова судија о питањима о којима се водио разговор.

Прво питање се односило на дужину стажа у кривичном судству како би се прикупили подаци о искуству судија.

Табела 19:

Дужина стажа у кривичном суду

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
између 5 и 10 година	1	12,5	12,5	12,5
између 10 и 15 година	1	12,5	12,5	25,0
Valid између 15 и 20 година	3	37,5	37,5	62,5
преко 20 година	3	37,5	37,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Следеће питање је представљало допуну првог с обзиром да су тражени детаљнији подаци о запослењу судија.

Табела 20: Подаци о запослењу судија

	ТРЕНУТНО ЗАПОСЛЕЊЕ	ПРЕТХОДНО ЗАПОСЛЕЊЕ
СУДИЈА 1	Апелациони суд у Београду – 7 година	Први општински суд у Београду
СУДИЈА 2	Апелациони суд у Београду – 7 година	Врховни суд Србије
СУДИЈА 3	Апелациони суд у Београду – 7 година	Окружни суд у Београду
СУДИЈА 4	Врховни касациони суд – 2,5 године	Апелациони суд у Крагујевцу – 4 године Окружни суд у Крагујевцу
СУДИЈА 5	Виши суд у Београду – 7 година	Други општински суд у Београду
СУДИЈА 6	Други основни суд у Београду – 2,5 године	Први основни суд у Београду

СУДИЈА 7	Виши суд у Београду – упућен из Апелационог суда у Новом Саду	Окружни суд у Сомбору Општински суд у Сомбору
СУДИЈА 8	Први основни суд – 6 година	Трећи основни суд

Након увода судије су одговарале на питања која се односе с једне стране на уобичајену медијску слику о судовима, као и на утицај медијског извештавања на њихово рад а све у циљу анализе њихових ставова о томе. У том смислу требало је да заокруже један од понуђених одговора.

Прва група питања се односи на медијску слику о проблему корупције у кривичном судству, благој казненој политици, утицају политике на исход кривичног поступка, као и дуго трајање поступака у контексту судијске неспособности и инертности.

Судије лично углавном нису имале искуства с корупцијом, тј. није им понуђен мито као замена за одлуку или одуговлачење поступка. У том смислу само један испитиван судија је имао једном искуство у вези с тим.

Табела 21:

Мито као замена за одлуку или одуговлачење поступка

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
јесте, једанпут	1	12,5	12,5	12,5
Valid никада	7	87,5	87,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

На следећа три питања судије су имале понуђене одговоре у складу са Ликертовом скалом: *у потпуности се слажем, слажем се, не слажем се, у потпуности се не слажем и не знам.*

Табела 22:**Блага казнена политика судова**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid слажем се	3	37,5	37,5	37,5
Valid не слажем се	5	62,5	62,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Прво питање се тиче медијске слике о благој казненој политици судова. С тим у вези, судије имају подељено мишљење, тако да се већина не слаже с таквом тврдњом (62,5%), а мањи број њих се слажу (37,5%). Од понуђених пет одговора судије су заокружиле само *слажем се* и *не слажем се*.

Табела 23:**Утицај политике на исход кривичног поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid у потпуности се слажем	2	25,0	25,0	25,0
Valid слажем се	2	25,0	25,0	50,0
Valid не слажем се	1	12,5	12,5	62,5
Valid у потпуности се не слажем	2	25,0	25,0	87,5
Valid не знам	1	12,5	12,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

За разлику од претходног, на питање о утицају политике на исход кривичног поступка заокружени су сви понуђени одговори, при чему половина испитаних судија сматра да постоји утицај политике на исход поступка.

Табела 24:**Неспособност и инертност судија и дуго трајање поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid слажем се	5	62,5	62,5	62,5
Valid не слажем се	3	37,5	37,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Самокритичност судија је дошла до изражаја у одговорима на питање које се тиче утиска у јавности о неспособности и инертности судова као главног разлога дугог трајања поступака. Наиме, две трећине судија се сложило с таквим утиском о судству (62,5%). И овде су, попут питања о казненој политици судова, судије заокружиле само два одговора – *слажем се* и *не слажем се*.

Табела 25:

Утицај медијског извештавања на расуђивање судија и доношење одлука

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Донекле	2	25,0	25,0	25,0
Valid Никада	6	75,0	75,0	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Последња група питања у оквиру упитника тичала су се утицаја медијског извештавања на спровођење кривичног поступка. Прво питање се односило на конкретан утицај медијског извештавања на расуђивање судија и доношење одлука. Судије су имале на располагању одговоре: *увек*, *донекле*, *никада* и *не знам*. Три четвртине судија је одговорило да медијско извештавање никада не утиче на њихово расуђивање и доношење одлуке у конкретном случају, док је двоје судија одговорило да тај утицај донекле постоји.

Табела 26:

Прихватање доношења компромисне пресуде због притиска јавности без обзира на резултат доказног поступка

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid не бих прихватио/ла	8	100,0	100,0	100,0

Одговор судија на претходно питање био је идентичан. Реч је о доношењу компромисних пресуда под притиском јавности супротно од резултата доказног поступка. У том смислу све судије су одговориле да не би прихватиле да донесу такву пресуду.

Табела 27:

Могућност помирења слободе штампе и претпоставке невиности у извештавању о кривичном догађају

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
могуће је	7	87,5	87,5	87,5
Valid није могуће	1	12,5	12,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Последње питање из упитника односило се на могућност помирења принципа слободе штампе и претпоставке невиности у медијском извештавању о конкретном кривичном догађају. Скоро све судије (7 од 8) су одговориле да је то могуће остварити.

Подаци из упитника су употпуњени усменим одговорима судија на основу интервјуа који је обухватио све поменуте аспекте односа медија и кривичног судства.

Судије су прво разматрале **медијску слику судова** и изнеле су свој став о њеним претпостављеним карактеристикама. У том смислу судије су истакле да су у пракси наилазили на проблем перцепције јавности о великим размерама **корупције у судству**. Иако постоје приче о корупцији у судству, они немају непосредно искуство у вези с тим. Већина судија сматра да се у највећем броју случајева притисак на судије врши на суптилнији начин него што је то коруптивна активност. Углавном је реч о посредним утицајима. Већински став судија је да је та појава мање раширена него што је то утисак у јавности, као и да се незадовољство донетим пресудама често манифестује оптужбама за корупцију.

Судија 3: *Сматрам да без обзира на такву перцепцију, корупција у судству ипак није тако раширена појава. С обзиром да свако има право да изнесе свој став у јавној дебати, тако се и незадовољство донетим пресудама може изражавати на разне начине од стране различитих субјеката као што су тужиоци, оштећени, политичари или министри. Сви ти субјекти могу*

изражавати своје незадовољство и тако што ће оптужити судије, који су учествовали у доношењу неке одлуке, да су корумпирани.

Судија 4: *Медијска слика корумпираног судства у доброј мери заснива се на фокусираности медија на завршну фазу поступка кад се доноси пресуда за коју се, ако буде неочекивана, објашњење тражи у корумпираности судија.*

Судија 5: *Корупција у судству је мање раширена него што је то представљено у јавности. Међутим, сматрам да је уз корупцију у здравству, корупција у правосуђу један од најопаснијих видова корупције па би требало радити на њеном смањивању што је тешко с обзиром да не постоји адекватна политичка воља да се то уради.*

Судија 8: *Пожељна је слика корумпираног судства. Има ту основа али не на начин на који се приказује, јер је број случајева корупције занемарљив у односу на укупан број судија. Треба истаћи утицај на избор судија и одлучивање преко Високог савета судства као вид корупције јер је ту примарна улога извршне власти.*

Судије имају свој став и у вези са повезаношћу **корупције у судству** и постојања различитих интереса да се поједини случајеви пресуде на одговарајући начин.

Судија 2: *Постоје случајеви који су нарочито погодни за појаву корупције. То се односи на ситуације када се подижу оптужнице односно улази у поступак без одговарајућих доказа, само на основу индиција или често када је признање једини доказ на коме се заснива случај. Очекивања јавности су у таквим случајевима често усмерена у правцу доношења осуђујуће пресуде што може отворити пут ка различитим притисцима па и покушајима да се путем корупције издејствује одговарајућа пресуда. Поштење судија је кључна ствар како би се тај проблем држао под контролом.*

Судија 4: *Сматрам да међу судијама постоји одређен број оних који, иако познају добро свој посао, нису имуни на различите облике коруптивних активности (то може да буде и трговина утицајем) да би донели пресуду која се очекује. Ипак, медијска слика корумпираног судства није адекватна, јер се*

напамет износе закључци о размерама корупције само на основу вести о хапшењу неког судије, без обраћајања пажње на исход конкретног поступка.

Судија 7: *Међу судијама има оних који се додворавају извршној власти и спремни су да учине све што је потребно. У неким ситуацијама несигурност појединих судија утиче на појаву корупције. Зато је важно да судије буду чврсте и да имају свој став.*

Што се тиче медијске слике о **благој казненој политици** интервјуисане судије сматрају да то не одговара стварном стању ствари. Ипак, истичу да притисак јавности утиче на неке судије приликом изрицања казне, односно због таквог утицаја изричу строжије казне него што би можда изrekli да нема тог притиска.

Судија 1: *Нереално је очекивати да медијски притисци немају баш никакав утицај на судије који треба да буду у току, да буду упознати с медијским извештавањем о конкретном случају у којем суде. Сваки судија би требало да изгради сопствени механизам заштите од недозвољених утицаја како би могао да се одбрани онда када затреба. То није једноставан задатак и потребно је доста времена и труда да се то постигне. У питању је својеврстан тренинг који код нас зависи од индивидуалних карактеристика појединаца и личне посвећености да се у томе успе.*

Судија 2: *Био сам у ситуацијама да се на мене врши притисак али увек сам му одолевао. Важно је да судије буду сигурне у себе и одлуке које доносе. Ипак велики проблем је то што на репресивна очекивања јавности утицај имају полиција и тужилаштво чији представници својим изјавама често подстичу такво размишљање.*

Судија 3: *Поред полиције и тужилаштва, и политичари имају велики утицај. Нарочито постоји проблем када у току трајања неког кривичног поступка политичари износе став у погледу тога како треба пресудити односно колику казну треба изрећи. Судије су људи а поступак је жива ствар и тешко је судити и пресуђивати у таквим околностима.*

Судија 5: *Питање казнене политике судова је веома комплексно. Политичари истичу то због политичких поена а не помињу значај превенције. Невладине организације отварају поље за своје деловање истичући да су размере неког проблема алармантне (попут насиља у школама) и траже нпр. пооштравање казнене политике уместо превентивног залагања. Казнена политика судова није блага али не бавимо се коренима проблема.*

Судија 7: *Указивање на благу казнену политику често има за циљ скретање пажње са стварних друштвених проблема. Лаичка јавност не познаје механизме одлучивања и лако ју је убедити.*

Судија 8: *Питање утицаја медија у контексту казнене политике судова је ствар интегритета судија. Постоје судије које су подложније таквим притисцима. Судије треба да буду свесне да утицај постоји али да морају да се одупру тим притисцима и да остану доследни себи. Често се дешавају манипулације у јавности у вези са одређеним темама и то је нешто на шта судије треба да рачунају.*

У вези с **проблемом медијске слике судова** већина судија је сагласна да судство мора да се позабави проблемом свог лошег имиџа и да уради нешто у циљу његовог побољшања.

Судија 1: *Проблем је што судство нема више додира с јавношћу. Оно је углавном затворено за медије што неповољно утиче на слику која у јавности постоји. Сматрам да би отварање судова односно судија могло да буде вишеструко корисно у промени јавног имиџа.*

Судија 2: *Један од великих проблема правосуђа је незнање у погледу односа с јавношћу. Судије нису довољно едуковане у том погледу и не могу равноправно да се носе с нпр. адвокатима који показују много већу спретност у тој сфери. Иако су по природи ствари судије затворене у односу на медије, не сме се занемарити чињеница да су медији важан чинилац у модерним друштвима.*

Судија 3: *Углавном једини начин на који судови комуницирају с јавношћу су званична саопштења која се објављују у појединим случајевима, нарочито ако је јавност посебно заинтересована. Међутим, та саопштења су за ширу, лаичку*

јавност углавном неразумљива и не доприносе разумевању улоге суда у кривичном поступку.

Судија 5: *Правосуђе је инертно кад је у питање јавна слика и не реагује на провокације од стране других грана власти. Носиоци многих јавних функција су схватили да лако добијају политички поене у случају напада на правосуђе. У том смислу, промена медијске слике је неопходна, озбиљни тимови људи би требало да се баве тим и новинари морају да буду боље обучени за бављење проблематиком правосуђа.*

Судија 6: *Суд треба да чине јаки појединци да би се побољшао имиџ судства али то некако није случај код нас. Судијама је ускраћено да се обраћају јавности, закон не дозвољава.*

Судија 7: *То је системски проблем и тежак је за решавање с обзиром да се годинама развијао.*

Судија 8: *У име побољшања положаја судија рађене су разне реформе које нису спроведене како треба. Треба сталним, континуираним деловањем мењати тако велики систем какво је правосуђе. То треба да буду мали кораци, добро испланирани и опрезно спроведени, али то се не схвата, нарочито не разумеју политичари већ се инсистира на инстант решењима које само погоршавају ситуацију.*

У вези с медијском сликом о **спорности кривичног поступка**, мишљења су подељена. Неке судије истичу примарну одговорност судија, док други стављају у први план пропусти других субјеката у ланцу гоњења.

Судија 2: *Основни проблем у погледу застарелости гоњења је то што доста времена прође од подношења кривичне пријаве до подизања оптужнице. Такође, у току самог поступка велики проблем представља злоупотреба овлашћења различитих субјеката и разна одуговлачења на шта судије обично немају много утицаја. Промена судија је такође околност која неповољно утиче на дужину трајања поступка.*

Судија 3: *Треба поменути системске проблеме који су се тицали организације и надлежности тужилаштва почев од Другог светског рата и који*

су допринели спором поступању тужилаца у фазама које претходе подизању оптужнице.⁷⁸⁸

Судија 5: Судови јесу у великој мери одговорни за дуго трајање поступка. Често онда када постоје одговарајућа очекивања јавности судови одугловлаче са поступком иако је боље што пре окончати поступак баш у таквим ситуацијама. Наравно, нису само судови криви, одговорност полиције и тужалаштва се не сме занемарити, као ни опструкције од стране адвокатуре.

Судија 8: Није спорно да су и судови спори, да има одговорности али ако је нпр. оптужба лоше постављена онда суд има тежак задатак и то утиче на дужину поступка. Чињеница је да оно што дође до суда представља занемарљив број онога колико се стварно дешава, али на то суд не може да утиче.

Поједине судије истичу **утицај политике** на лошу медијску слику судова и улогу одређених субјеката у томе.

Судија 4: Постоје системске неодређености кад су други актери поступка у питању а нарочито је проблематичан положај адвоката који неретко раде и говоре шта хоће и свесно нарушавају углед суда и конкретних судија у одређеном предмету. То чине како би остварили своје циљеве који су понекад и политичке природе, с обзиром да су неки од њих чланови политичких странака и неретко заузимају значајне позиције унутар њих.

Судија 6: Судство мора да буде независно да би се избегао политички утицај.

Судија 7: Политички притисци углавном нису директни већ се углавном ствара одговарајућа клима која треба да изврши утицај на судове.

Судија 8: Многе одлуке се доносе ван судства. Тако је нпр. прича о корупцији у судству zgodна за стицање политичких поена, а судије не могу да се бране јер не смеју да коментаришу поступке у току.

⁷⁸⁸ Све судије се слажу у оцени да се судови у медијима најчешће означавају као кривци за застарелост гоњења.

У вези са **слободом медијског извештавања** о актуелним кривичним поступцима већина судија се слаже да је могуће пронаћи меру како би се омогућило адекватно спровођење кривичног поступка. Истина, изнета су и другачија мишљења.

Судија 1: *Није спорно омогућити медијима да извештавају, али у томе треба пронаћи адекватну меру како би се кривични поступци могли одвијати неометано.*

Судија 4: *Велики проблем слободе медијског извештавања је стварање различитих афера које наносе штету угледу правосуђа. Медији имају велики непосредан утицај на јавност а правосуђе само посредан и делимичан. Утицај медија је феноменалан, али тежи се сензационализму и то је велики проблем.*

Судија 5: *Није немогуће помирити слободу извештавања и адекватно спровођење кривичног поступка, али је потребно побољшати обученост новинара који често не знају како да напишу нешто.*

У вези с проблематиком **медијског извештавања у припремној фази поступка** многе судије истичу да медији објављују све што може да изазове пажњу јавног мњења без обзира на конкретне последице.

Судија 3: *Посебан проблем представља непримерено медијско извештавање пре главног претреса које може значајно утицати на одлуке које доносе надлежни органи.*

Судија 4: *Велика медијска пажња постоји у случају хапшења јавних личности. Штампана је уцењена зарадом у виду бомбастичних вести. Из полиције позову новинаре и кажу им кад ће бити хапшење, а заузврат медији то представљају као ревносан, предан рад полиције. Грађане то или треба да застраши или да се створи утисак како полиција озбиљно ради на искорењивању криминала. Кад су утицајни људи у питању ако дође до осуде онда се у медијима ликује. Медији често коментаришу првостепену пресуду као готову ствар што негативно утиче на рад суда. С друге стране, проблем је и што медији не објављују образложење.*

Судија 6: У фази истраге је недопустиво да се објављују докази што се редовно дешава. То је ствар новинарске етике. Посебно постоји проблем секундарне виктимизације па у том смислу треба ригорозније поставити ствари и санкционисати такву медијску праксу. Тужилац једино треба да има простор да информише јавност о актуелном кривичном догађају.

Што се тиче **увођења камера у суднице**, општи став интервјуисаних судија је да је то у овом тренутку технички неизводиво, а већина је и скептична у погледу значаја таквог решења.

Судија 2: Без обзира на позитивне стране увођења камера у суднице ипак треба сачекати с евентуалном реализацијом те идеје.

Судија 7: Чињеница је да присуство камера мења понашање многих учесника у поступку па треба с тим бити опрезан.

Интервјуисане судије се слажу с тим да **повреда претпоставке невиности** од стране медија представља један од највећих проблема који омета нормално спровођење кривичног поступка и неопходно га је ефикасно санкционисати. Посебно истичу проблем повреде претпоставке невиности коју чине **представници надлежних државних органа** у изјавама које се путем медија чине доступним широј јавности.

Судија 2: Без обзира што је начелно постављена забрана прејудуцирања судских одлука то не утиче много на решавање проблема, јер изостаје ефикасно санкционисање кршења тог важног правила.

Судија 3: Посебан проблем представља повреда претпоставке невиности коју чине јавни званичници давањем изјава које се преносе путем медија. У таквим ситуацијама медији су само преносици порука односно посредници, тако да би требало учинити нешто да се промени начин обраћања политичара јавности. Њихове изјаве имају посебну тежину и врше велики утицај на све па и на судове.

Судија 4: Није се догодило да је иједан тужилац реаговао у случају повреде претпоставке невиности учињене у изјави неког политичара нпр. министра полиције у смислу да одустане од гоњења или да је судија одбио да одреди притвор због тога што је неки представник извршне власти дао непримерену изјаву. То у развијеним земљама није тако, јер постоји свест да таква повреда може пуно коштати државу уколико особа чије је право повређено одлучи да тражи заштиту због учињене повреде.

Судија 5: Кршење претпоставке невиности од стране политичара је озбиљан проблем и требало би га законски регулисати, предвидети нпр. у форми прекршаја.

Судија 6: Тужилаштво може дисциплински да гони полицајца због кршења правила у вези с претпоставком невиности. Али нема свести о значају тог правила.

Судија 7: Санкционисање без изузетка повреде претпоставке невиности је једино ефикасно решење.

Судија 8: Очигледне су повреде претпоставке невиности од стране многих субјеката и то је редовна појава. Али проблем је што представници судске власти не реагују на те очигледне повреде јер постоји утицај других грана власти. То се не решава новим прописима, већ одлучном реакцијом судства како би се заштитио интегритет.

Разматрајући **проблем медијског непоштовања претпоставке невиности у Србији** судије су истакле да наше друштво карактерише **недостатак одговарајућих моралних стандарда** који би требало да обликују понашање оних који дају јавне изјаве, а пре свега новинаре и политичаре.

Судија 1: Постоји недостатак одговарајућег цивилизацијског и културног нивоа који би у основи утицао на понашање не само новинара, него свих оних који јавно дају изјаве о актуелним поступцима. Наше друштво је, за разлику од неких других, далеко од тог потребног нивоа који подразумева да нико не доводи у питање претпоставку невиности пре него што суд утврди другачије. У вези с тим треба поменути проблем инквизиционог менталитета који је

карактеристичан за наш народ, који је наслеђен и који отежава промену која је неопходна да би однос према претпоставци невиности генерално био другачији.

Судија 3: *Кад се говори о новинарској пракси у извештавању, која такође често подразумева кршење претпоставке невиности, треба истаћи важну улогу удружења новинара која би требало више да се баве тим проблемом. Велики проблем је и незнање новинара који се баве темом криминалитета. У том смислу би требало осмислити програме едукације новинара, а такође учинити више и у области организације медија где би кључну улогу имала удружења новинара.*

Судија 4: *Новинари морају да сnose одговорност за оно што напишу или изговоре, али у пракси то обично није случај.*

Судија 5: *Немамо јасно издиференциране моралне стандарде у друштву и хоћемо да кривичним правом решимо све. Политичари стално истичу да ако нешто није кривично дело онда је дозвољено односно не постоји свест о значају постојања других облика одговорности.*

Судије се слажу да је **пракса Европског суда за људска права** битна, али да се мора водити рачуна о специфичним околностима у државама у којима се примењује.

Судија 1: *Сваки закључак Европског суда се може протумачити као поређење права *in abstracto* и *in concreto*. У том смислу треба разумети и одлуке Европског суда, односно корекције правних ставова су нормална ствар. Свакако постоји тенденција веће заштите слободе штампе у оним ситуацијама када постоји једнакост у потреби заштите и једног и другог принципа, претпоставке невиности и слободе штампе. У сваком случају, утицај праксе Европског суда на домаће судове је различит и у крајњем смислу судови би требало тако да поступају односно да највише воде рачуна о претежности интереса у конкретним случајевима.*

Судија 5: *Разлоге постојања тенденције веће заштите слободе изражавања у односу на претпоставку невиности можда треба тражити у чињеници да је јавност осетљивија на повреду права на слободу изражавања него на повреду претпоставке невиности.*

Судија 6: *Таблоидно писање је масовна појава како код нас тако и у свету и танка је линија између прихватљивог и неприхватљивог извештавања. Због тога, Европски суд вероватно узима у обзир и то.*

У вези с питањем **утицаја медијских суђења** на функционисање система кривичног правосуђа судије се слажу да таква суђења постоје али су сигурни да не утичу на већину судија. Истичу да „неочекиване“ судске одлуке подстичу бурну реакцију јавности али да судија морају да се носе с тим.

Судија 1: *Не осећам се пријатно када се, након доношења „неочекиваних“ пресуда, нађем на удару негативне медијске кампање која понекад подразумева и изношење неких личних околности односно њихову злоупотребу у циљу постизања сензационалистичких ефеката.*

Судија 2: *Медијска суђења су честа појава и у пракси се сусрећемо с тим. Притисак јавности у таквим случајевима увек постоји, али ме не занима каква је првостепена одлука и каква су очекивања јавног мњења у погледу одлуке коју би требало донети у другом степену. Другим речима, једино што је важно су докази који стоје на располагању судском већу.*

Судија 5: *Један од мојих првих случајева је био такав да сам врло брзо схватио како јавност може да реагује у одређеним случајевима, али нисам дозволио да то утиче на моје расуђивање и то се није променило. Не верујем да на неког судију јавност може да утиче на начин да донесе одлуку супротно доказима.*

Судија 6: *Имала сам такве случајеве и решила сам да игноришем извештавање медија о томе. У суду се интерно такви случајеви зову „медијски предмети“ што довољно говори о њиховом посебном третману.*

Судија 7: *Индиферентан сам у односу на медијско извештавање у тим случајевима, трудим се да задржим професионалан однос.*

5.3. Резултати примене технике анкетирања грађана

Грађанима су на почетку постављена општа питања како би се прикупили основни подаци. Ти подаци се односе на пол испитаника, старосну групу којој припадају, брачни статус, децу и стручну спрему.

Табела 28:

Одређивање пола				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Muški	75	46,9	46,9	46,9
Valid Ženski	85	53,1	53,1	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Удео мушкараца и жена у укупној полној структури испитаника је приближно исти (46,9% мушкараца наспрам 53,1% жена).

Табела 29:

Старосна група				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
20-30	48	30,0	30,0	30,0
30-40	34	21,3	21,3	51,3
40-50	26	16,3	16,3	67,5
Valid 50-60	25	15,6	15,6	83,1
60-70	21	13,1	13,1	96,3
preko 70 godina	6	3,8	3,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Одређено је шест старосних група (20-30, 30-40, 40-50, 50-60, 60-70 и преко 70 година). Заступљене су све старосне групе, иако највише испитаника припада првој старосној групи (48) а најмање последњој (6).

Табела 30:

Брачни статус				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	70	43,8	43,8	43,8
udovac/udovica sam	7	4,4	4,4	48,1
Valid razveden/a sam	13	8,1	8,1	56,3
Nisam	70	43,8	43,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Међу испитаницима исти је број удатих/ожењених и оних који нису у браку (70). Таквих испитаника је највише, док је број разведених и удоваца/удовица знатно мањи.

Табела 31:

Деца				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	81	50,6	50,6	50,6
Valid Ne	79	49,4	49,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Приближно је исти број испитаника који имају децу (81) и оних који их немају (79). Другим речима, у погледу овог критеријума постигнута је уједначеност.

Табела 32:

Стручна спрема				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
osnovna	4	2,5	2,5	2,5
srednja	73	45,6	45,6	48,1
Valid viša	16	10,0	10,0	58,1
visoka	67	41,9	41,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Највише испитаника има средњу стручну спрему (73 – 45,6%) а најмање их је са основном школом (4-2,5%). То углавном одговара општем образовном просеку становништва, иако је удео испитаника са високом стручном спремом велики (41,9%).

Следећа група питања има за циљ да утврди *навике испитаника* у погледу праћења медијских садржаја у штампи и на телевизији.

Табела 33:

Навике у читању				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
svakodnevno	63	39,4	39,4	39,4
nekoliko puta nedeljno	45	28,1	28,1	67,5
Valid jedanput nedeljno	22	13,8	13,8	81,3
ne čitam dnevnu štampu	30	18,8	18,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Могао би се извести закључак да 67,5% испитаника редовно прати дневну штампу (свакодневно или неколико пута недељно) што указује на значај анализе извештавања штампаних медија.

Табела 34:

Политика				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	51	31,9	31,9	31,9
Valid Ne	109	68,1	68,1	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 35:**Вечерње новости**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	41	25,6	25,6	25,6
Valid ne	119	74,4	74,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 36:**Блиц**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da	67	41,9	41,9	41,9
Valid Ne	93	58,1	58,1	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 37:**Ниједне**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	32	20,0	20,0	20,0
Valid Ne	128	80,0	80,0	100,0
Total	160	100,0	100,0	

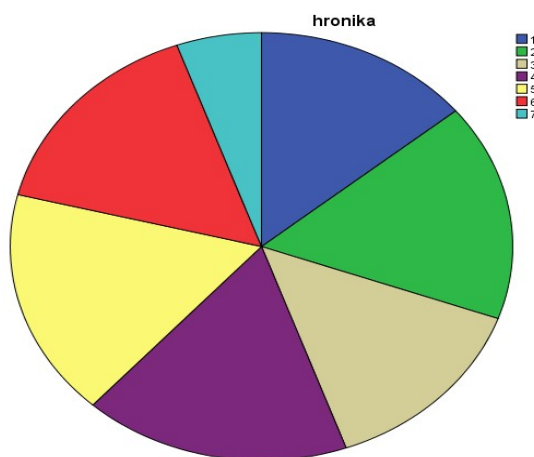
Поред дневних новина које су обухваћене узорком (Политика, Вечерње новости и Блиц) анализирани су и навике испитаника у вези с читањем и осталих дневних новина. Испитаници су могли да заокруже више од једног понуђеног одговора. Највише испитаника чита Блиц (41,9%), потом Политику (31,9%), а на трећем месту су Вечерње новости (25,6%). Петина испитаника не чита дневну штампу.

У следећем питању испитаници су означаивали понуђене рубрике у штампи од 1 до 7 (хроника, култура, забава, политика, спорт, свет и друштво) почев од оне која их најмање интересује, па све до рубрике за коју су највише заинтересовани. Испитаници који не читају новине (23) нису означаивали ове рубрике.

Табела 38:

		Хроника			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	19	11,9	13,9	13,9
	2	26	16,3	19,0	32,8
	3	18	11,3	13,1	46,0
	4	23	14,4	16,8	62,8
	5	22	13,8	16,1	78,8
	6	22	13,8	16,1	94,9
	7	7	4,4	5,1	100,0
Total		137	85,6	100,0	
Missing System		23	14,4		
Total		160	100,0		

Графикон 31:

У претходној табели налазе се подаци о томе колико испитаници прате рубрику *хроника* с обзиром да се обично у оквиру ње објављују текстови о криминалитету. На основу датих одговора (највише ознака са 2 а најмање 7) може се закључити да хроника не спада у најчитаније рубрике. То не значи да криминалитет није тема која окупира испитанике, већ да јој не посвећују пуну пажњу.

Табела 39:**Гледање вести на телевизији**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Redovno	46	28,8	28,8	28,8
Ponekad	74	46,3	46,3	75,0
Valid uglavnom ne gledam	31	19,4	19,4	94,4
Nikada	9	5,6	5,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Кад је телевизија у питању утврђивање навика испитаника је такође подразумевало анализу понуђених одговора (*редовно, понекад, углавном не гледам и никада*). Највише је заокружена опција *повремено* (46,3%), затим *редовно* (28,8%), *углавном не гледам* (19,4%) и *никада* (5,6%). Уколико би се прихватило да и повремено гледање вести има значај у смислу утицаја на ставове грађана, онда би се могло закључити да три четвртине испитаних грађана (75%) прати те садржаје.

Потом су постављена питања како би се утврдило које су емисије вести најгледаније. Изричито је поменуто пет телевизијских станица које имају националну фреквенцију, али је дата могућност да испитаници кроз додатно питање истакну да гледају вести које емитује нека друга телевизија.

Табела 40:**Дневник РТС**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	81	50,6	50,6	50,6
Valid ne	79	49,4	49,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 41:

Вести Б92				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da	42	26,3	26,3	26,3
Valid ne	118	73,8	73,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 42:

Национални дневник ПИНК				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da	26	16,3	16,3	16,3
Valid ne	134	83,8	83,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Полазна претпоставка у вези с подацима који су садржани у претходне три табеле јесте да су одређене емисије вести на три одабране телевизије (*РТС, Пинк* и *Б92*) најгледаније и да самим тим имају највећи утицај на јавно мњење. Резултати испитавања грађана су потврдили ту полазну хипотезу. Прва три места заузимају поменуте емисије вести, потом следе вести на осталим телевизијама (*Прва, Н1* или нека друга телевизија која емитује вести).

Посебно питање се односило на утицај специјализованих емисија о криминалитету (емисије *Рикошет, Досије Прва* или *Инсајдер*) на разумевање ове проблематике.

Табела 43:**Специјалне емисије о криминалитету**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid da	65	40,6	40,6	40,6
ne	95	59,4	59,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 32:

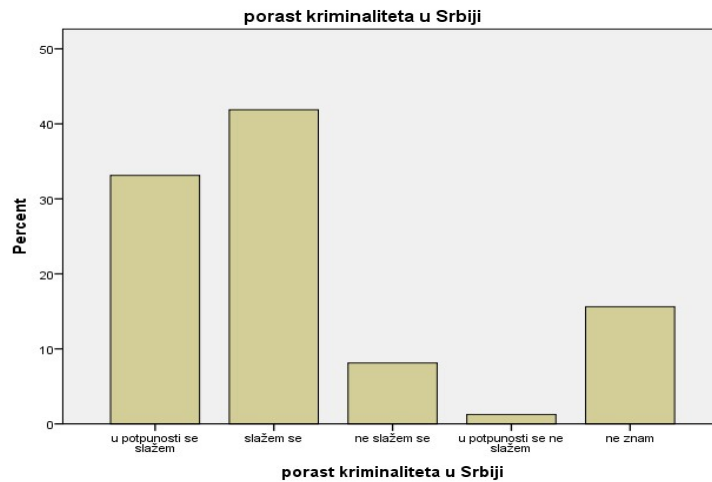
Резултати показују да је утицај таквих емисија мањи од емисија вести, с обзиром да је само 40% испитаника одговорило да прати специјализоване емисије о криминалитету. Другим речима, те емисије немају на већину испитаника утицај, иако број испитаника који прати те емисије није занемарљив.

Следећа група питања се односи на ставове грађана у вези са карактеристикама криминалитета код нас која су формулисана с обзиром на доминантну јавну слику те проблематике.

Табела 44:**Пораст криминалитета у Србији**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	53	33,1	33,1	33,1
slažem se	67	41,9	41,9	75,0
ne slažem se	13	8,1	8,1	83,1
u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	84,4
ne znam	25	15,6	15,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 33:

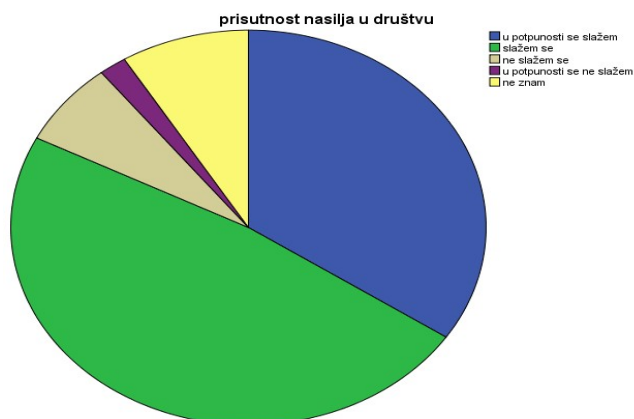

Основна премиса на којој се заснива та слика је тврдња да је у Србији *криминалитет у порасту*. Испитани грађани су у великом проценту (75%) заокружили одговоре „слажем се“ и „у потпуности се слажем“.

Табела 45:

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	55	34,4	34,4	34,4
Valid slažem se	77	48,1	48,1	82,5
Valid ne slažem se	11	6,9	6,9	89,4
Valid u potpunosti se ne slažem	3	1,9	1,9	91,3
Valid ne znam	14	8,8	8,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 34:

Сличан резултат се добио и анализом одговора на питање о *присутности насиља у друштву*. Анализа добијених одговора показује да се чак 82,5% испитаника изјаснило у прилог те тврдње заокруживањем „у потпуности се слажем“ и „слажем се“.

Следеће питање је имало за циљ да утврди *размере виктимизације* односно утврђивање тамне бројке криминалне виктимизације неким насилничким кривичним делом.

Табела 46:

Жртва неког насилничког кривичног дела

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	18	11,3	11,3	11,3
Valid Ne	142	88,8	88,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 35:

Међу испитаницима је мали број виктимизованих насилничким криминалитетом.

Малобројни испитаници који су заокружили „да“ на питање о виктимизацији (11,3%) одговарали су на следеће питање у циљу утврђивања врсте насилничког кривичног дела којим су та лица била виктимизована.

Табела 47:

Врста насилничког кривичног дела

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid telesna povreda	9	5,6	50,0	50,0
nasilje u porodici	2	1,3	11,1	61,1
neko drugo delo koje podrazumeva nasilje	7	4,4	38,9	100,0
Total	18	11,3	100,0	
Missing System	142	88,8		
Total	160	100,0		

Међу понуђеним одговорима највише је заокружено „телесна повреда“ (50,0 %), док нико није био жртва сексуалног кривичног дела.

Следеће питање се надовезује на претходно јер се тиче утврђивања размера *страха од злочина* код грађана.

Табела 48:

Виктимизација насилничким кривичним делом

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Da	37	23,1	23,1	23,1
Ne	123	76,9	76,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

У односу на 11,3% испитаника који су одговорили потврдно на питање о виктимизацијском искуству, душло више грађана (23,1%) осећа страх од виктимизације неким насилничким кривичним делом.

Следећи корак је подразумевао довођење у вези старости испитаника са страхом од злочина.

Табела 49:

Crosstab – Унакрсно старост испитаника и страх од злочина

			viktimizacija nasilničkim krivičnim delom		Total
			Da	Ne	
starosna grupa	20-30	Count	10	38	48
		% within starosna grupa	20,8%	79,2%	100,0 %
	30-40	Count	9	25	34
		% within starosna grupa	26,5%	73,5%	100,0 %
	40-50	Count	7	19	26
		% within starosna grupa	26,9%	73,1%	100,0 %
	50-60	Count	5	20	25
		% within starosna grupa	20,0%	80,0%	100,0 %
	60-70	Count	5	16	21
		% within starosna grupa	23,8%	76,2%	100,0 %
	preko 70 godina	Count	1	5	6
		% within starosna grupa	16,7%	83,3%	100,0 %
	Total	Count	37	123	160
		% within starosna grupa	23,1%	76,9%	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	,850 ^a	5	,974
Likelihood Ratio	,855	5	,973
Linear-by-Linear Association	,005	1	,942
N of Valid Cases	160		

a. 3 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,39.

У табели су приказани добијени резултати. Углавном су уједначени проценти по старосним групама мада је страх нешто више присутан у старосним групама од 30 до 40 година и 40 до 50 година.

С обзиром да грађани формирају ставове о криминалитету уопште и његовим модалитетима на основу различитих информација битно је утврдити који *извори сазнања* доминирају у том процесу. При томе је полазна претпоставка о медијима као главним снабдевачима тих информација.

Испитаници су имали понуђена четири одговора – извора и требало је да поређају све наведене изворе почев од оног који највише утиче на њихово схватање криминалитета (означавање понуђених одговора од 1 до 4).

Табела 50:

Извор сазнања о криминалитету – лично искуство

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	22	13,8	13,8	13,8
2	29	18,1	18,1	31,9
Valid 3	30	18,8	18,8	50,6
4	79	49,4	49,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 51:**Извор сазнања о криминалитету - медији**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	102	63,8	63,8	63,8
2	21	13,1	13,1	76,9
Valid 3	12	7,5	7,5	84,4
4	25	15,6	15,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 52:**Извор сазнања о криминалитету – искуство блиских особа**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	15	9,4	9,4	9,4
2	45	28,1	28,1	37,5
Valid 3	85	53,1	53,1	90,6
4	15	9,4	9,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 53:**Извор сазнања о криминалитету – информације од рођака, пријатељи или познаника**

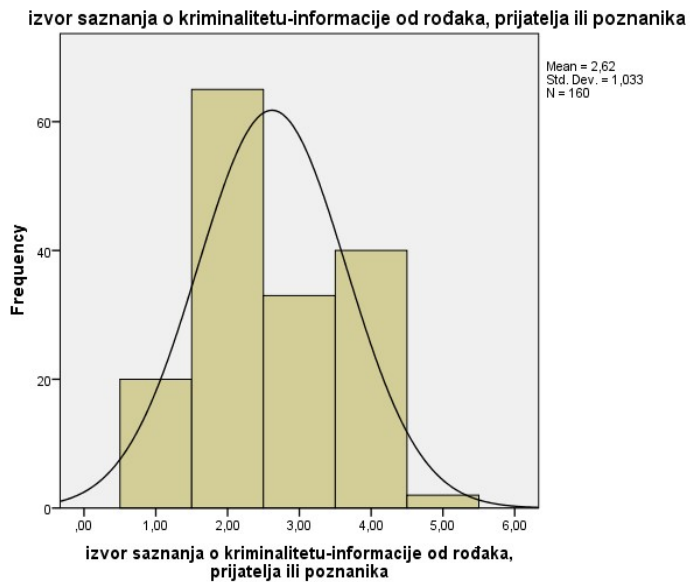
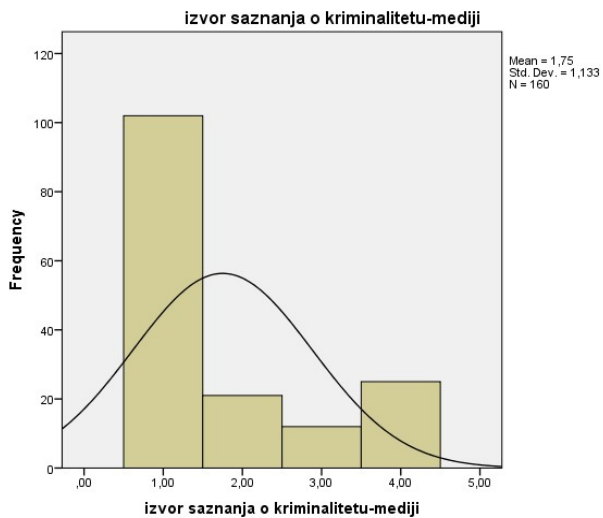
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	20	12,5	12,5	12,5
2	65	40,6	40,6	53,1
Valid 3	33	20,6	20,6	73,8
4	40	25,0	25,0	98,8
5,00	2	1,3	1,3	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Очекивано највећи утицај на грађане имају медији – чак 63,8 % испитаника је ставило медије на прво место међу понуђеним изворима сазнања. На другом месту се налазе информације које грађани добијају од пријатеља, рођака или познаника, што такође представља посредан вид сазнања о криминалитету (53,1% заокружених одговора под 2). Искуство блиских особа (пре свега се ту

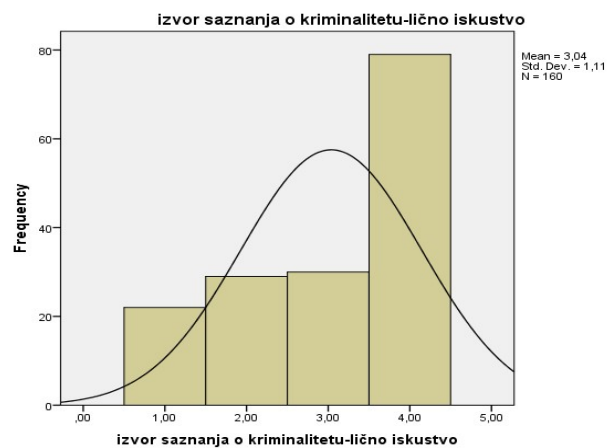
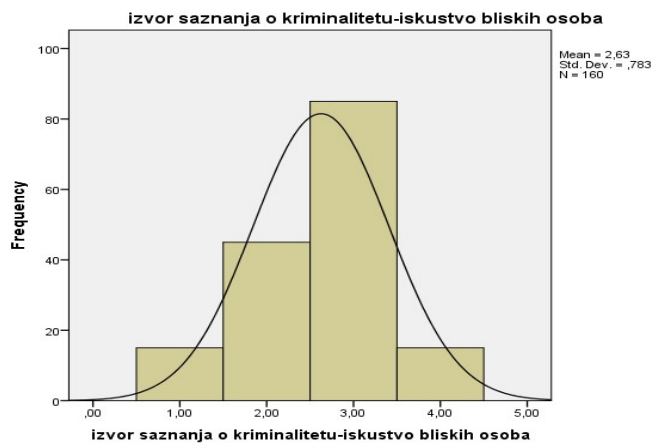
подразумева искуство чланова уже породице – родитељи, деца али и емотивни партнери без обзира на то да ли живе у заједници односно особе међу којима постоји јака повезаност) и лично искуство имају сличан, али и најмањи удео као извор сазнања.

Такав резултат је најбоље графички приказати:

Графикони 36 и 37:

Графикони 38 и 39:

Потврђена хипотеза о значајном медијском утицају на ставове грађана разрађује се конкретнијим питањима у циљу утврђивања ставова грађана о анализираним аспектима медијског извештавања о криминалитету. Одговори на

сва таква питања су дати у виду Ликертове скале: *у потпуности се слажем, слажем се, у потпуности се не слажем, не слажем се и не знам.*

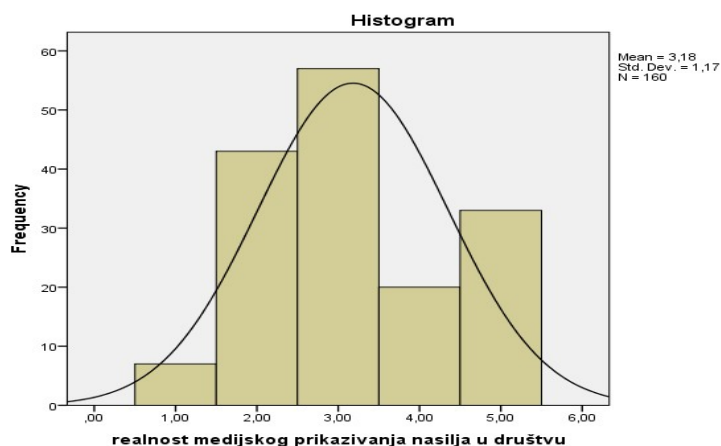
Прво питање се односи на реалност медијске слике насиља у друштву.

Табела 54:

Реалност медијског приказивања насиља у друштву

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
u potpunosti se slažem	7	4,4	4,4	4,4
slažem se	43	26,9	26,9	31,3
ne slažem se	57	35,6	35,6	66,9
Valid u potpunosti se ne slažem	20	12,5	12,5	79,4
ne znam	33	20,6	20,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 40:

Испитаници су највише заокружили одговор под 3 – *не слажем се* (35,6%), а то у комбинацији с процентом заокруженог одговора под 2 – *у потпуности се не слажем* (12,5%) чини скоро половину свих одговора (48,1%). Такав резултат ипак указује да испитаници имају одређену дистанцу кад је медијско приказивање насиља у питању. У том смислу, најмање је пута заокружен одговор под 1 – *у потпуности се слажем* (4,4%).

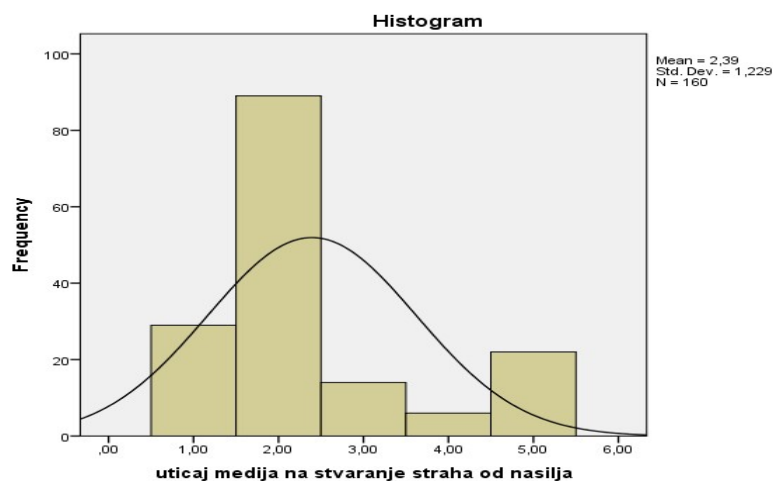
Следеће питање се тиче утицаја медија на стварање *страха од насилничких кривичних дела.*

Табела 55:

Утицај медија на стварање страха од насиља

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	29	18,1	18,1	18,1
Valid slažem se	89	55,6	55,6	73,8
Valid ne slažem se	14	8,8	8,8	82,5
Valid u potpunosti se ne slažem	6	3,8	3,8	86,3
Valid ne znam	22	13,8	13,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 41:

На основу одговора се може закључити да испитаници у великом проценту сматрају медије одговорним за стварање таквог страха код људи. Највише је заокружен одговор *слажем се* – 55,6 %, што с процентом одговора *у потпуности се слажем* чини скоро 74% испитаника.

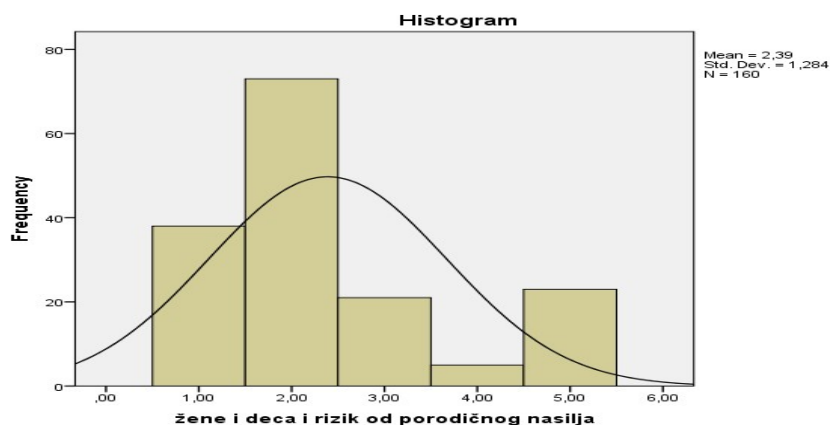
Следећа тврдња произилази из доминантне медијске слике – *велике размере кривичног дела насиље у породици*. Она претпоставља постојање све већег ризика по жене и децу да постану жртве неког облика тог кривичног дела.

Табела 56:

Жене и деца и ризик од породичног насиља

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	38	23,8	23,8	23,8
slažem se	73	45,6	45,6	69,4
ne slažem se	21	13,1	13,1	82,5
u potpunosti se ne slažem	5	3,1	3,1	85,6
ne znam	23	14,4	14,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 42:

Испитаници су у великом проценту (69,4% за одговоре – у *потпуности се слажем* и *слажем се*) изразили слагање.

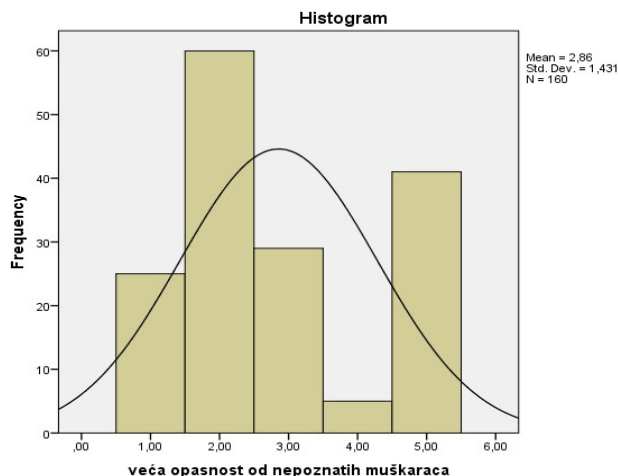
С обзиром да медијску слику силовања карактерише *стереотип силоватеља* (непознати мушкарац) следеће питање је имало за циљ утврђивање ставова испитаника о томе.

Табела 57:

Већа опасност од непознатих мушкараца

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	25	15,6	15,6	15,6
slažem se	60	37,5	37,5	53,1
ne slažem se	29	18,1	18,1	71,3
u potpunosti se ne slažem	5	3,1	3,1	74,4
ne znam	41	25,6	25,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 43:

Више од половине одговора потврђује тај медијски стереотип (53,1% одговора у *потпуности се слажем* и *слажем се*). Такође, значајан проценат испитаника је заокружио *не знам* што указује на неопходност боље едукације јавности о томе.

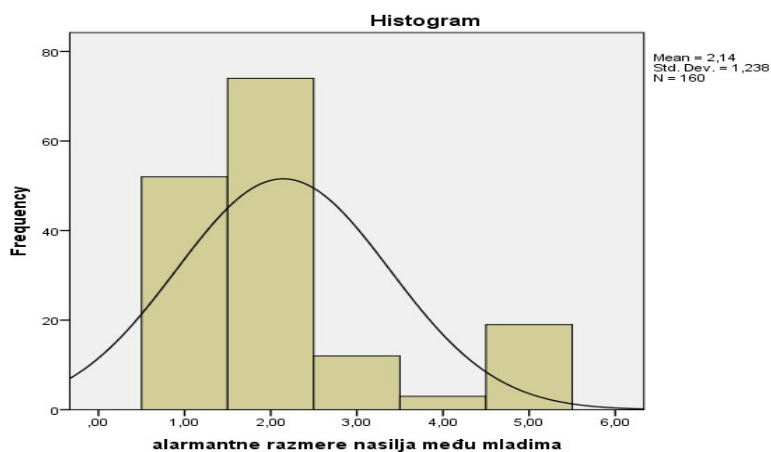
Следеће питање је требало да осветли присуство моралне панике о тзв. вршњачком насиљу која у значајној мери утиче на разумевање проблематике *насиља међу младима*.

Табела 58:

Алармантне размере насиља међу младима

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	52	32,5	32,5	32,5
slažem se	74	46,3	46,3	78,8
ne slažem se	12	7,5	7,5	86,3
u potpunosti se ne slažem	3	1,9	1,9	88,1
ne znam	19	11,9	11,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 44:

Добијени резултати потврђују да се чак 78,8 % испитаника сложило с тврдњом да су размере тог облика насилничког понашања алармантне.

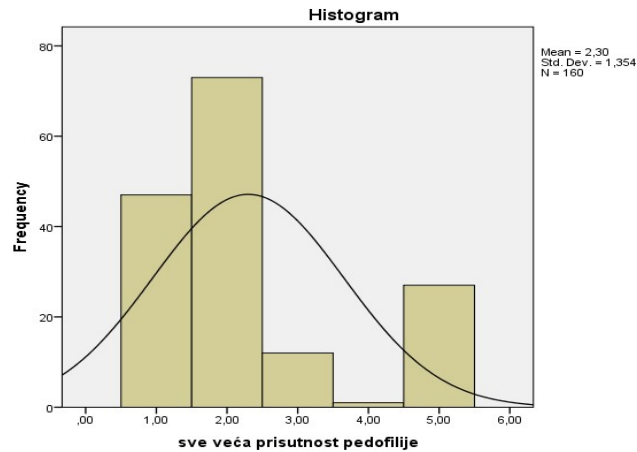
Следећа три питања се односе на проблематику *педофилије*.

Табела 59:

Све већа присутност педофилије

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	47	29,4	29,4	29,4
slažem se	73	45,6	45,6	75,0
ne slažem se	12	7,5	7,5	82,5
u potpunosti se ne slažem	1	,6	,6	83,1
ne znam	27	16,9	16,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 45:

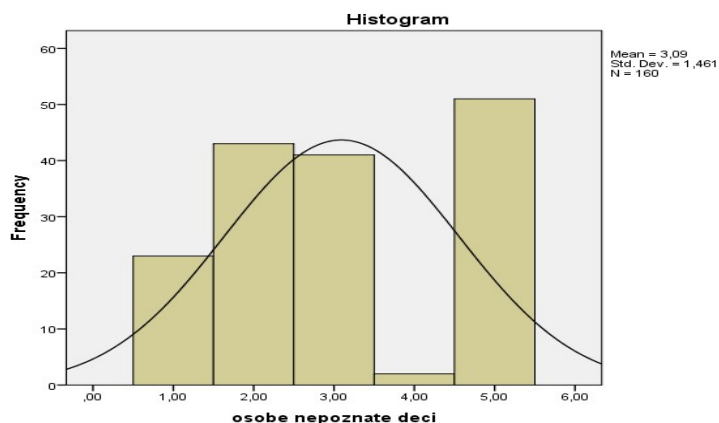
Очигледно је да је морална паника у вези са педофилијом утицала на разумевање тог феномена од стране јавности што потврђују и одговори на питање о размерама педофилије. У том смислу три четвртине испитаних грађана (75%) сматра да је педофилија у сталном порасту.

Било је потребно поставити и питање о *профилу учинилаца* таквих кривичних дела. У прилог томе се може навести да се медијска слика карактерише честим указивањем на *непознате особе* као потенцијалне учиниоце, при чему се занемарује опасност која постоји од блиских особа.

Табела 60:

Особе непознате деци					
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	u potpunosti se slažem	23	14,4	14,4	14,4
	slažem se	43	26,9	26,9	41,3
	ne slažem se	41	25,6	25,6	66,9
	u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	68,1
	ne znam	51	31,9	31,9	100,0
	Total	160	100,0	100,0	

Графикон 46:

Овде је ситуација ипак другачија у односу на претходно размотрено питање. Наиме, мање од половине испитаника сматра да су педофили углавном особе непознате деци (41,3%) што указује на постојање извесне дозе критичког односа према тој тврдњи. Уочава се и висок проценат особа које су заокружиле одговор *не знам* (31,9%) а то би као у случају силовања, упућивало на закључак о значају едукације становништва о стварним карактеристика педофилије.

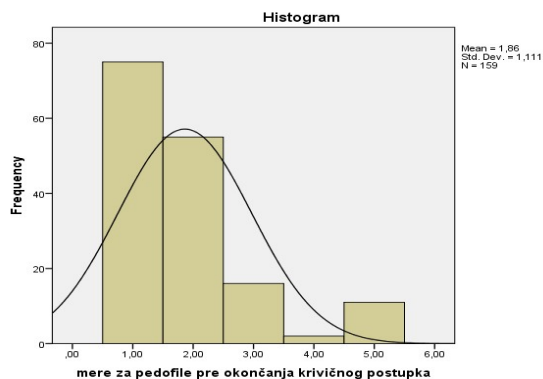
Добијени резултати су потврдили и претпоставку о ставу грађана о мерама које би требало предузети против особа за које се појави сумња да су извршили неко кривично дело које се може окарактерисати као педофилија.

Табела 61:

Мере за педофиле пре окончања кривичног поступка

	Frequenc y	Percen t	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	u potpunosti se slažem	75	46,9	47,2
	slažem se	55	34,4	81,8
	ne slažem se	16	10,0	91,8
	u potpunosti se ne slažem	2	1,3	93,1
	ne znam	11	6,9	6,9
Total	159	99,4	100,0	
Missin g	System	1	,6	
Total	160	100,0		

Графикон 47:

Наиме, преко 80% испитаника сматра да не треба чекати окончање кривичног поступка како би се предузеле одговарајуће мере већ да то треба учинити брзо након што се појави сумња.

Испитаници су одговарали и на питања у вези с *корупцијом*. Као и у случају насилничког криминалитета, превасходно је требало утврдити који *извори сазнања* највише утичу на њихово разумевање проблематике корупције. Понуђени су исти одговори које је поново требало поређати од 1 до 4, почев од извора који највише утиче на њих па све до оног који има најмањи утицај.

Табела 62:

Извор сазнања о корупцији – медији

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	71	44,4	44,4	44,4
2	31	19,4	19,4	63,8
Valid 3	27	16,9	16,9	80,6
4	31	19,4	19,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 63:

**Извор сазнања о корупцији – информације од рођака,
пријатеља или познаника**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	32	20,0	20,0	20,0
2	49	30,6	30,6	50,6
Valid 3	33	20,6	20,6	71,3
4	46	28,8	28,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 64:

Извор сазнања о корупцији – искуство блиских особа

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	22	13,8	13,8	13,8
2	48	30,0	30,0	43,8
Valid 3	74	46,3	46,3	90,0
4	16	10,0	10,0	100,0
Total	160	100,0	100,0	

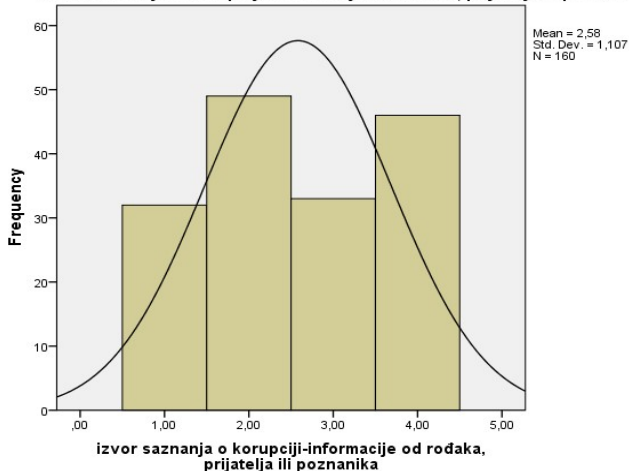
Табела 65:

Извор сазнања о корупцији – лично искуство

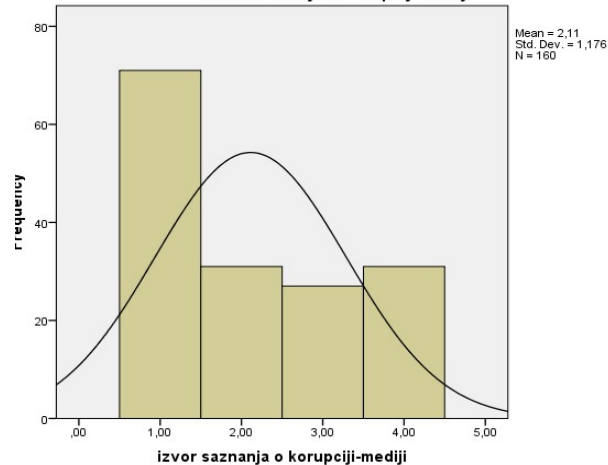
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	35	21,9	21,9	21,9
2	32	20,0	20,0	41,9
Valid 3	26	16,3	16,3	58,1
4	67	41,9	41,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

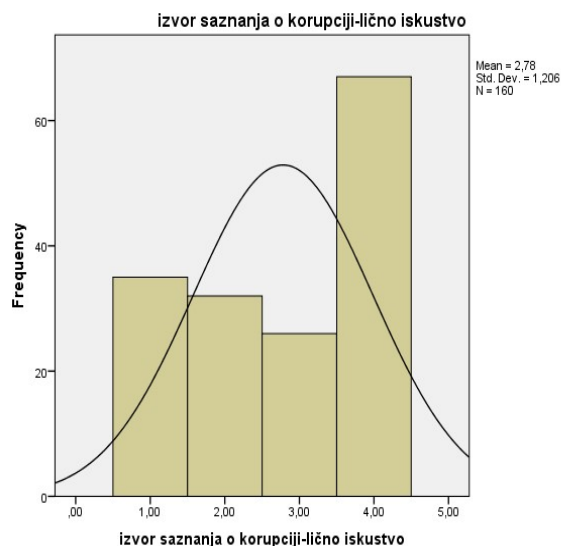
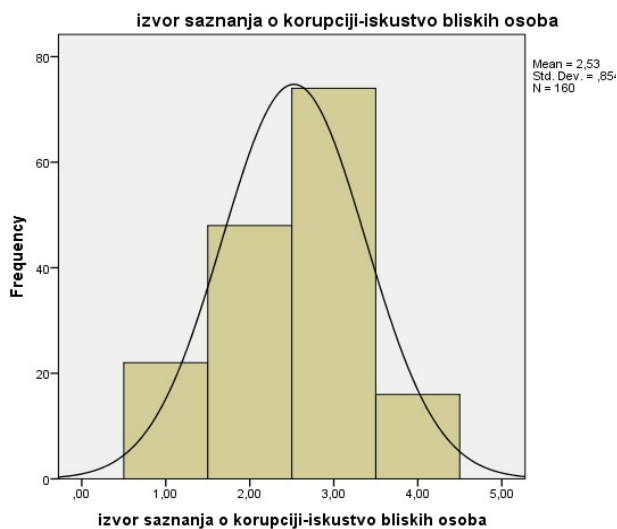
Графикони 48, 49, 50 и 51:

izvor saznanja o korupciji-informacije od rodaka, prijatelja ili poznanika

izvor saznanja o korupciji-mediji

Rezultati i u ovom slučaju pokazuju primat medija kao izvora saznanja (44,4% ispitanika je označilo medije kao najvažniji izvor saznanja). Međutim mora se приметити разлика u односу на исто питање о изворима saznanja о насилничком криминалитету када је преко 60% испитаника означило медије као примарни извор.

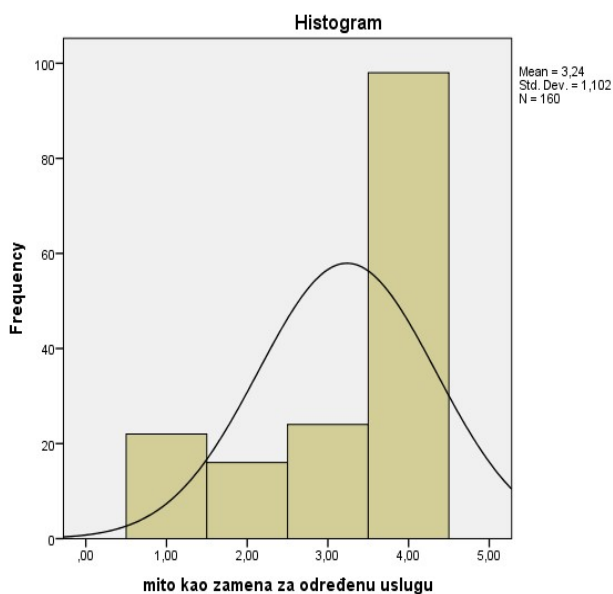
Остали извори saznanja о корупцији су прилично изједначени по свом утицају што није био случај са насилничким криминалитетом. И овде се информације које испитаници добијају од рођака, пријатеља и других лица налазе на другом месту (50,6% испитаника је означило овај извор као први односно други извор saznanja) али не постоји велика разлика у односу на преостале изворе saznanja.

Следеће питање је имало за циљ да утврди, у мери у којој је то могуће, *размере корупције* у оним сферама у којима се обични грађани најчешће могу појавити као лица која дају мито без обзира да ли то чине самоиницијативно или на захтев друге стране. Посебан проблем код оваквих питања је искреност испитаника без обзира на гарантовану анонимност тако да овај резултат треба у одређеној мери узети с резервом.

Табела 66:

Мито као замена за одређену услугу				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da, више пута	22	13,8	13,8	13,8
da, jednom	16	10,0	10,0	23,8
Valid ne сећам се	24	15,0	15,0	38,8
nisam nikada	98	61,3	61,3	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 52:

Највише испитаника се определило за одговор *нисам никада* (61,3%), док је скоро четвртина (23,8%) дала мито као замену за одређену услугу. Међу њима је 13,8% испитаника то учинило више од једног пута.

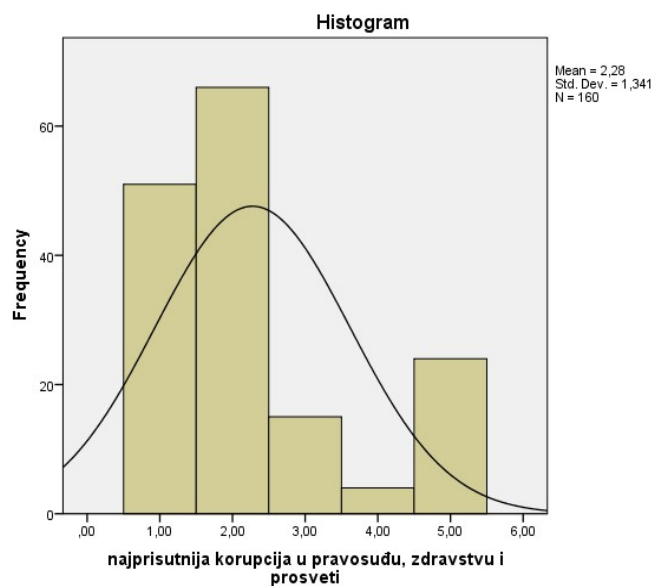
С обзиром да је у раду постављена хипотеза о пренаглашеном медијском извештавању о *корупцији у просвети, здравству и правосуђу* једно од питања садржи тврдњу да је корупција најраспрострањенија у поменутиим областима.

Табела 67:

Најприсутнија корупција у правосуђу, здравству и просвети

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	51	31,9	31,9	31,9
slažem se	66	41,3	41,3	73,1
ne slažem se	15	9,4	9,4	82,5
u potpunosti se ne slažem	4	2,5	2,5	85,0
ne znam	24	15,0	15,0	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 53:

С наведеном тврдњом се сложило 73,1% испитаника што поново потврђује основну претпоставку о доминантном утицају медија на разумевање феномена криминалитета.

Следеће питање је на одређени начин повезано с претходним јер има за циљ утврђивање поверења које грађани имају у судство као институцију и судије као носиоце једне од најважнијих друштвених функција. С обзиром да медијска слика истиче *судијску професију као једну од најкорумпиранијих* било је битно истражити став грађана о томе.

Табела 68:

Судијска професија као најкорумпиранија

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	37	23,1	23,1	23,1
Valid slažem se	45	28,1	28,1	51,3
Valid ne slažem se	26	16,3	16,3	67,5
Valid u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	68,8
Valid ne znam	50	31,3	31,3	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Подаци показују да се отприлике половина испитаника (51,3%) слаже с тим да је судијска професија једна од најкорумпиранијих. Значајан проценат испитаника (31,3%) се изјашњава да не зна да ли је то тако. Уколико се упореде подаци о проценту испитаника који су дали мито уопште за неку услугу и оних који сматрају да је судијска професија једна од најкорумпиранијих, може се закључити да разлика потврђује утицај посредних извора сазнања, а нарочито медија.

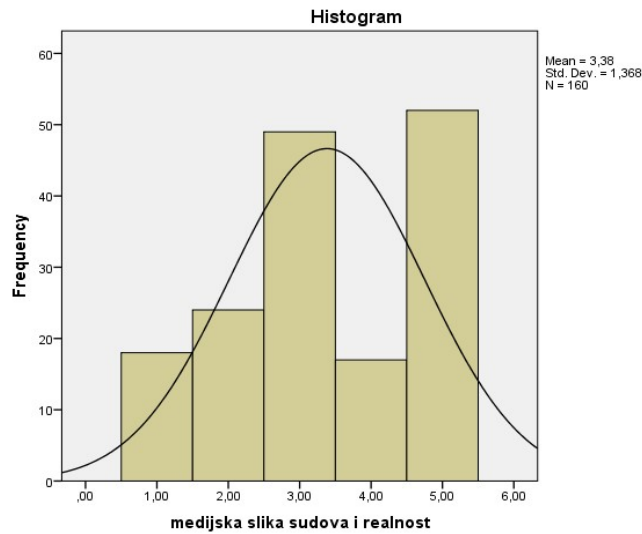
Претходно питање је на одређени начин увод у следећу, а уједно и последњу групу питања која се односе на **медијску слику кривичног судства**. Питања су формулисана у складу са претпостављеним карактеристикама такве медијске слике. Прво питање имало је за циљ да утврди став испитаника о томе да ли *медијска слика судова одговара реалности*.

Табела 69:

Медијска слика судова и реалност

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	18	11,3	11,3	11,3
Valid slažem se	24	15,0	15,0	26,3
Valid ne slažem se	49	30,6	30,6	56,9
Valid u potpunosti se ne slažem	17	10,6	10,6	67,5
Valid ne znam	52	32,5	32,5	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон:54

Испитаници су највише заокружили одговор *не знам* (32,5%). Ипак знатно више испитаника се не слаже с тим да медијска слика судова одговара реалности (41,25%), док 26,3% сматра да је тврдња тачна.

Табела 70:

Благо кажњавање судова

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
u potpunosti se slažem	50	31,3	31,3	31,3
slažem se	67	41,9	41,9	73,1
Valid ne slažem se	10	6,3	6,3	79,4
ne znam	33	20,6	20,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

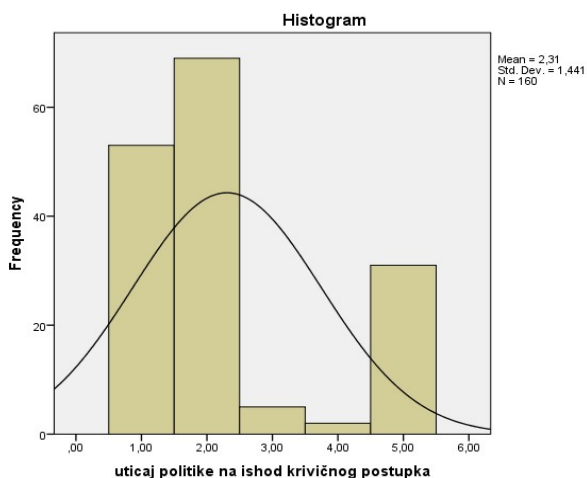
Став јавности је да је *казнена политика блага*, при чему је 73,1% испитаника одабрао *слажем се* и *у потпуности се слажем* као одговор на то питање. И овде је висок проценат оних којих не знају да ли судови благо кажњавају (20,6%). Занимљиво је да ниједан испитаник није изабарао одговор *у потпуности се не слажем*.

Табела 71:

Утицај политике на исход кривичног поступка

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	53	33,1	33,1	33,1
slažem se	69	43,1	43,1	76,3
ne slažem se	5	3,1	3,1	79,4
u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	80,6
ne znam	31	19,4	19,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 55:

Испитаници су изразили сличан став и кад је у питању *утицај политике на исход кривичног поступка*. Чак 76,3% испитаника сматра да је та тврдња истинита. Веома мали проценат се не слаже с тим (4,4%) док је проценат оних који су заокружили одговор *не знам* сличан као и у претходном примеру (19,4%).

Табела 72:**Утицај неспособности и спорости судова на дуго трајање поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	60	37,5	37,5	37,5
slažem se	60	37,5	37,5	75,0
ne slažem se	15	9,4	9,4	84,4
u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	85,6
ne znam	23	14,4	14,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

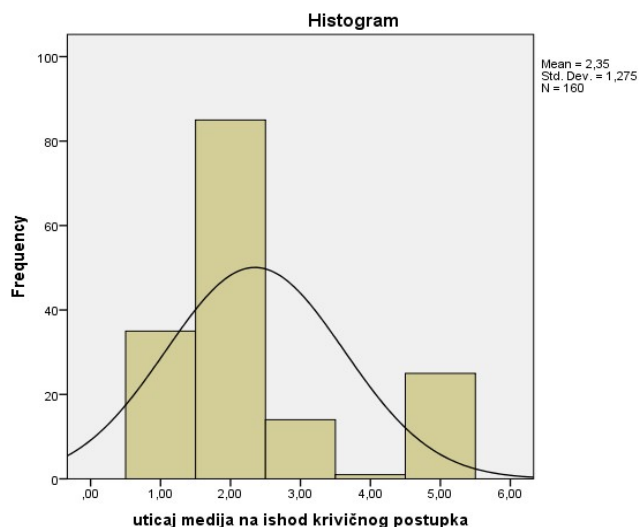
Такође, у великом проценту грађани сматрају да *неспособност и спорост судова* утичу на дуго трајање кривичног поступка (75%). С том тврдњом се не слаже 10,7% испитаника док је 14,4% заокружило одговор *не знам*.

Следеће питање се тичало утицаја медија на исход кривичног поступка у случајевима који су медијски интересантни.

Табела 73:**Утицај медија на исход кривичног поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	35	21,9	21,9	21,9
slažem se	85	53,1	53,1	75,0
ne slažem se	14	8,8	8,8	83,8
u potpunosti se ne slažem	1	,6	,6	84,4
ne znam	25	15,6	15,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 56:

И овде је добијен сличан резултат као у неколико претходних питања, с обзиром да се 75% испитаника определило за одговор *слажем се* и у *потпуности се слажем*.

Табела 74:

Медијско проглашавање кривице унапред и судски поступак

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	24	15,0	15,0	15,0
Valid slažem se	64	40,0	40,0	55,0
Valid ne slažem se	34	21,3	21,3	76,3
Valid u potpunosti se ne slažem	8	5,0	5,0	81,3
Valid ne znam	30	18,8	18,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Последње питање се односи на проблематику медијске повреде претпоставке невиности односно медијско оглашавање кривим и утицај таквог понашања на судски поступак. Више од половине испитаника (55%) слаже се да постоји та повезаност.

6. Анализа праксе Европског суда о људским правима у односу на питања слободе медијског изражавања и претпоставке невиности

Пракса Европског суда несумњиво указује на значај успостављања баланса у заштити слободе медијског изражавања и претпоставке невиности. Међутим, у неким скорашњим одлукама уочавају се нешто другачије тенденције. У појединим случајевима, ЕСЈП је дао предност слободи изражавања без обзира на евентуалну повреду претпоставке невиности. У основи право из чл. 6 ст. 2 ЕКЈП понекад се тумачи флексибилније у циљу веће заштите права из чл. 10 ЕКЈП. Такав закључак се могао извести на основу одлуке Већа у случају *Bédat против Швајцарске*.⁷⁸⁹ Предмет се односи на новинара који је кажњен са 4.000 швајцарских франака због објављивања докумената упркос поверљивости судске истраге у кривичном поступку.

Европски суд за људска права је утврдио да влада Швајцарске није установила како је откривање ове врсте поверљивих информација могло да има негативан утицај на право оптуженог на претпоставку невиности и на исход суђења. Истакнуто је и да је оптужени на основу швајцарског права имао правни лек који није искористио, иако је на тај начин могао да захтева накнаду штете за повреду свог угледа, а на њему је превасходно обавеза да предузме радњу за осигурање поштовања свог приватног живота. Европски суд за људска права је такође констатовао да јавност генерално има легитиман интерес да буде информисана о кривичним поступцима. Међутим, свако чији задатак је слобода информисања, укључујући новинаре, преузима „дужности и одговорности“, чији делокруг зависи од конкретне ситуације и коришћених техничких средстава. Европски суд је поновио да се слобода изражавања не примењује само на „информације“ или „идеје“ које се повољно прихватају или се сматрају неувредљивим или индиферентним, већ такође на оне које вређају, шокирају или узнемиравају. То су захтеви плурализма, толеранције и широких схватања, без којих нема „демократског друштва“. На основу тога је закључио да је казна која је изречена несразмерна циљу коме се тежило, јер осуда подносиоца представке није испунила захтев „неужне друштвене потребе“. Иако су разлози за осуду били

⁷⁸⁹ *Bédat v. Switzerland*, no. 56925/08, 01. 07. 2014., §§ 51, 55, 56, 58, 63, 64.

„релевантни“, нису били довољни да оправдају такво мешање у право подносиоца представке на слободу изражавања из чега следи да је повређен чл. 10 ЕКЉП.

Троје судија чланова Већа издвојили су своја мишљења јер су сматрали да у конкретном случају није било повреде чл. 10 ЕКЉП.⁷⁹⁰ Њихово неслагање се темељило на процени неопходности оспореног ометања у демократском друштву, с обзиром на општи значај конкретног предмета за одређивање терета и стандарда доказивања у вези с чл. 10 ЕКЉП у случајевима обелодањивања поверљивих информација од стране штампе. У издвојеним мишљењима су подржали став Федералног суда Швајцарске да објављени записници са саслушања окривљеног као и писма које је он слао истражном судији не садрже било какве информације од значаја за истрагу па самим тим немају никакав значај за јавност. Радило се искључиво о приватним стварима појединца чије објављивање је задовољило „нездраву радозналост“ публике, при чему подносилац представке није истакао било какав релевантан аргумент да је то учињено у интересу јавности. Важан је и став да у складу с чл. 8 ЕКЉП треба размотрити објављивање информација путем медија у вези с кривичним поступцима. У том смислу објављивање информација о окривљенима, оптуженима, осуђенима и другим учесницима у поступку треба да поштује њихово право на заштиту приватности у складу с чл. 8 ЕКЉП. Насупрот већинском мишљењу изнели су став да се не може тражити доказ о томе да је објављивање поверљивих информација из истраге проузроковало актуелну и опипљиву штету по интересе окривљеног, пре свега у вези с претпоставком невиности, јер би то, у великој мери, значило лишавање тајности истраге. Примереније би било утврдити да ли је тај чланак, у време када је објављен, могао да проузрокује штету, а околности конкретног случаја дају основа за извођење таквог закључка. Наиме, „сензационалистичко“ извештавање у спорном чланку значајно умањује његов допринос јавној дебати којој се пружа посебна заштита у чл. 10 ЕКЉП. Поврх свега, указали су на став који је Суд заузео у сличном случају који се такође односи на објављивање поверљивих информација у

⁷⁹⁰ Реч је о издвојеним мишљењима судија Каракас, Келер и Леменс (Joint Dissenting Opinion of Judges Karakas, Keller and Lemmens). О слободи изражавања судија Европског суда у: Costa J.-P., *La liberté d'expression des juges de la Cour européenne des droits de l'homme*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 221.

Швајцарској (*Stoll* против Швајцарске).⁷⁹¹ С обзиром да су у конкретном случају швајцарски судови у потпуности поступили у складу с том одлуком Европског суда, и у конкретном предмету су разлози за осуду били „релевантни“ и „довољни“ да би оправдали такво мешање у слободу изражавања, а да изречена казна није била несразмерна у односу на циљеве којима се тежило.

Овај случај је упућен на Велико веће ЕСЉП које је дошло до другачијег закључка од Већа у погледу оправданости казне изречене новинару због повреде тајности истраге. Велико веће је посебно утврдило да је објављивање чланка у време када је истрага још била у току садржало потенцијалну опасност од утицаја на спровођење поступка која оправдава усвајање од стране домаћих власти одвраћајућих мера, као што је забрана откривања поверљивих информација. Иако је прихватио да је оптужени имао приступ грађанскоправним лековима којима је могао да прибегне како би се жалио на мешање у свој приватни живот, Европски суд је ипак сматрао да постојање тих правних лекова не ослобађа државу од њене позитивне обавезе да штити приватни живот свих лица која су оптужена у кривичном поступку. Коначно, суд је утврдио да казна изречена новинару због повреде тајности, усмерена на заштиту правилног функционисања правосуђа и права оптуженог на правично суђење и поштовање његовог приватног живота, није представљала несразмерно мешање у остваривање његовог права на слободу изражавања.⁷⁹²

Треба се осврнути и на однос слободе изражавања (чл. 10) и права на заштиту приватности из чл. 8 ЕКЉП.⁷⁹³ Међутим, тај однос углавном није непосредан и директан, јер се по правилу ради о објављивању поверљивог документа из истраге или из предистражне фазе поступка који је неко учинио доступним медијима.⁷⁹⁴ Услед тога у зависности од садржине документа може

⁷⁹¹ *Stoll v. Switzerland*, no. 69698/01. (И у овом случају је најпре одлучивало Веће које је донело одлуку у којој се утврђује повреда чл. 10 ЕКЉП са четири гласа за и три гласа против, да би потом Велико веће донело коначну одлуку да нема повреде чл. 10)

⁷⁹² *Bédat v. Switzerland*, no. 56925/08, 29. 03. 2016., §§ 69, 70, 77, 81.

⁷⁹³ Иако је очигледно да је слобода изражавања апсолутно основно људско право, оно није без ограничења. Можда највећи изазов за новинаре и правнике који се баве људским правима је проналажење равнотеже између супростављених права на приватност и слободе изражавања. Hammarberg T., *op. cit.*, стр. 48. О ограничењима слободе изражавања у: Mujer E., *About court jesters: Freedom of expression and duties and responsibilities of journalists*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 128-130.

⁷⁹⁴ Приликом разматрања тог односа требало би узети у обзир три критеријума. Први је статус, занимање и углед појединца који се жали на постојеће или претеће нарушавање његовог или

бити повређено право на заштиту приватности (чл. 8 ЕКЉП) или право на претпоставку невиности (чл. 6 ст. 2 ЕКЉП), али могућа је и истовремена повреда оба права. Важно је истаћи да се у таквим случајевима углавном не поставља питање повреде права из чл. 10 ЕКЉП јер се обично медији, односно новинари, не позивају на одговорност због објављивања поверљивих докумената, будући да они сами нису могли доћи до њих. Неколико случајева који су се нашли пред Европским судом односили су се на ту проблематику. Овде ће бити анализиран један такав случај.

У случају *Casuneanu против Румуније*⁷⁹⁵, подносилац представке се, позивајући се на чл. 8, жалио да су у штампу „процурели“ делови из досијеа тужилаштва – нарочито транскрипти телефонских разговора који су снимљени у току званичне операције прислушкивања. Начелни став Европског суда за људска права је да државе имају обавезу да предвиде механизме који би онемогућили објављивање поверљивих и тајних информација (као у случају *Stoll против Швајцарске*). Такође, ЕСЉП је указао да принципијелно постоји једнакост права на поштовање приватног живота и права на слободу изражавања чиме се остварује сврха ЕКЉП, што значи да оба уживају једнаку заштиту која се мора уравнотежити када су та права супростављена. У конкретном случају је небитно што се радило о случају корупције у коју су умешани високи функционери, а који је изазивао велику пажњу јавности. Сагласно томе, цурење приватних информација из кривичног списка у штампу може се сматрати мешањем у право подносиоца представке на заштиту приватности.⁷⁹⁶ С обзиром да није било оправдања за тако нешто ЕСЉП је утврдио да је повређено право подносиоца представке на поштовање приватног живота. То значи да држава није обезбедила сигурно чување информација у свом поседу, нити је понудила подносиоцу

њеног приватног живота. Други се односи на природу приватног материјала који је (или је могао бити) објављен. Трећи критеријум је начин на који је приватни материјал прибављен или начин на који је употребљен. Walker R., When is there a public interest in private life?, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 63 и 64.

⁷⁹⁵ *Casuneanu v. Romania*, no. 22018/10, 16.04.2013, §§ 63, 81, 82, 84, 85, 89, 91, 97.

⁷⁹⁶ Ипак треба истаћи да кад је у питању заштита приватности појединаца као учесника у кривичном поступку у суштини је потребно да постоји далеко већи јавни интерес као оправдање за објављивање одређених информација у медијима него у случајевима када се износе приватни подаци о познатим личностима као таквима без њихове умешаности у неки кривични догађај. Leach P., Phone-hacking, the famous and a free media – balancing freedom of the press and privacy, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 93.

представке било какво средство обештећења када је дошло до њиховог откривања.⁷⁹⁷ Дакле, није испунила позитивну обавезу.

На основу изложеног може се закључити да је у свим случајевима где се поставило питање повреде права из чл. 10 ЕКЉП, без обзира да ли се оно разматра у вези с повредом права на претпоставку невиности или се ради о неком другом контексту, став Европског суда да постоји повреда права из 10 ст. 1 ЕКЉП, изузев ако не постоји неки од дозвољених изузетака прописаних у ст. 2 чл. 10 ЕКЉП. Неопходно је дакле утврдити да је мешање било „прописано законом“, да је тежило једном или више легитимних циљева утврђених тим ставом и да је било „неопходно у демократском друштву“ ради постизања ових циљева.

⁷⁹⁷ У питању је позитивна обавезе државе која подразумева стварање услова за ефективно вршење зајемчених људских права, с тим да се ту мисли, пре свега, на обезбеђење и поштовање права на живот (чл. 2. ЕКЉП), забрану мучења (чл. 3. ЕКЉП) и право на поштовање личног и породичног живота (чл. 8. ЕКЉП). Trechsel S., *op. cit.*, стр. 37.

Глава II

Резултати примене истраживачке стратегије студије појединачног случаја

1. Медијско извештавање о случају насилничког криминалитета

За студију случаја је изабран један медијски изузетно праћен случај код нас који се односио на мајку која је била оптужена за убиство детета затим осуђена у првом степену и на крају ослобођена правноснажном пресудом Апелационог суда у Београду. Анализа медијског извештавања о том случају заокружена је ставовима судија Апелационог суда који су учествовали у доношењу коначне пресуде.

У конкретном случају ради се о нестанку тринаестогодишњег дечака Ђорђа Андрејића из села Мајиловац код Великог Градишта, чије тело до данас није пронађено. Дечак је 22. јула 2010. године око 18 h пошао с мајком Марином Андрејић у башту која се налазила на крају села, удаљена око два километра и окружена шумом. Мајка се вратила кући тек после два дана без детета, рашчупана, блатњава и крвава, и није могла да објасни шта се догодило с њим. Уследила је безуспешна вишедневна претрага терена коју је организовала полиција уз помоћ ловачких удружења и мештана како би се дечак нашао. Убрзо мајка постаје осумњичена за убиство детета иако тело дечака није пронађено. Медији су детаљно преносили оно што се догађало у полицији а нарочито изјаве које је давала а које су, како ће се касније испоставити, биле противуречне. У вези с тим медији су, између осталог, пренели следеће:

Полиција је, како сазнајемо, прво посумњала да је Марина Андрејић убила сина, али докази за то нису пронађени. Она је, према сазнањима нашег листа, прво испитивана у полицији, где је казала да је била повређена, па је рекла сину да сам оде кући (Политика, 28.07.2011 – текст под насловом: Мајка ухапшена, потрага за дечаком траје).

Наведено је и да је пристала на полиграфско тестирање (коректно истакнуто да резултати полиграфског испитивања не могу бити доказ на суду) уз следећу напомену:

Како сазнајемо, Марина Андрејић је „реаговала“ на питање да ли има везе с нестанком сина. Касније је рекла да га је она ударила мотиком и да је он пао на земљу, али да је онда устао и отишао у непознатом правцу.

Истог дана, Блиц објављује текст под насловом: *Мајка признала да је убила сина* у којем се наводи да је госпођа Андрејић током испитивања код истражног судије признала убиство, након чега јој је одређен притвор до 30 дана. Иако формулације које су коришћене у оба текста не садрже новинарску тврдњу да је госпођа Андрејић убила сина, истицање њене „реакције“ у току полиграфског испитивања и објављивање њеног признања, може утицати неповољно на перцепцију јавности о томе шта се догодило и на тај начин се може довести у питање могућност спровођења фер поступка.

Слика 2: Фотографија Марине Андрејић настала током хапшења

Слика 3: Фотографија Марине Андрејић и несталог сина Ђорђа

Госпођа Марина Андрејић је потом повукла признање уз тврдњу да је оно било изнуђено односно да је била изложена полицијској тортури како би признала оно што није учинила. С тим у вези, треба рећи да је неспорно да су органи гоњења исказивали велику спремност да случај што пре реше, без обзира што тело детета није пронађено.

Сличан став имају и судије које су учествовале у доношењу коначне пресуде.

Судија 1: *Чињеница је да се тај случај догодио у малој средини што је утицало на поступање локалних органа гоњења, почев од полиције преко тужилаштва и на крају првостепеног суда. Очигледно је постојала намера да се случај што пре реши а с обзиром на недостатак других доказа признање Марине Андрејић, без обзира на очигледне мањкавости у вези с тим, је било оно на чему се од почетка градио читав случај. Признање је имало статус кључног доказа и нико није желео да доводи у питање истинитост такве верзије па се није ни улазило у разматрање других могућих сценарија што је онда довело до тога да се можда неки докази, који су могли бити прибављени на време, неповратно изгубе.*

Судија 2: *Сматрам да је постојала јасна намера органа који су учествовали у истрази (пре свега полиције и тужилаштва) и касније првостепеног суда који је донео осуђујућу пресуду, да се случај што пре реши.*

Судија 3: *Слажем се да су постојали недостаци у погледу признања Марине Андрејић и истакла бих да је било очигледно да је став о њеној кривици био формиран чврсто од стране органа који су учествовали у првостепеном поступку још на самом почетку.*

Својеврстан „напредак“ у расветљавању случаја догодио се 7. новембра 2010. године када је у атару села Мајиловац пронађена људска лобања, што је у медијима одмах пренето на начин да је полиција дошла до закључка да се ради о лобањи младе мушке особе као и да се на њој налазе трагови повређивања. Тако је нпр. Блиц, објавио текст под насловом: *МУП потврдио да лобања припада младој мушкој особи* (08.11.2010). Објављивање непотврђених информација а нарочито њихово коришћење у наслову може утицати на непристрасност и објективност оних који треба да доносе даље одлуке у конкретном случају. Истовремено, Вечерње новости (09.11.2010) објављују садржину писма које је госпођа Марина Андрејић послала супругу из притвора. Наслов текста у којем је то писмо објављено гласи: *Мајка: Не знам где је Ђорђе*. У самом новинском тексту се између осталог каже:

Писмо су, пре него што је доспело у његове руке, прочитали сви надлежни органи, како им нешто не би промакло.

Осим надлежних органа садржина писма је постала доступна и новинарима, а тиме и целокупној јавности што је недопустиво. Приватна, интимна преписка госпође Марине Андрејић је постала јавна ствар чиме је њено право на приватност преписке на најгрубљи начин прекршено. Међутим, већу одговорност од медија за овакав однос према госпођи Андрејић имају представници органа гоњења који су, не само кад се ради о овом писму већ и у неким другим ситуацијама, дали превагу потреби да буду део сензационалистичке представе за јавност уместо да им на првом месту буде заштита основних људских права која госпођи Андрејић, без обзира на статус окривљене, не могу бити одузета.

Убрзо су медији пренели резултате ДНК вештачења по којима лобања припада дечаку. Тако је Блиц, (15.11.2010) у тексту под насловом: *Лобања припада несталом дечаку Ђорђу*, пренео да је ДНК анализом у Националном криминалистичком центру МУП-а Србије утврђено да пронађена лобања припада дечаку. У истом тексту се наводи „тврдња“ ловаца који су ту лобању пронашли *да су одмах посумњали да се ради о остацима тела Ђорђа Андрејића јер је јасно да се ради о лобањи млађе особе, са видљивим повредама*. То се чини у моменту док још никакво судскомедицинско вештачење није урађено, а које једино може да пружи потребне одговоре на питања у каквом је стању лобања, да ли има повреда на њој и, ако их има, каква је природа тих повреда односно на који начин су оне могле настати. У том смислу, медијско преношење речи неких ловаца који на који начин нису позвани да коментаришу такву једну озбиљну ствар, представља још једно озбиљно кршење новинарске етике. Само дан касније, исте новине у тексту под насловом: *Надао сам се да ми је син жив*, наводе да је ДНК вештачење лобање урадио Биолошки факултет у Београду, што представља озбиљан пропуст новинара јер је у питању чињеница која се може лако утврдити.

Тужилаштво је градило случај на основу наведеног признања госпође Марине Андрејић (које је потом повукла) да је сина усмртила тако што га је ударила држаљом мотике у главу. Следећи корак који се очекивао је да судскомедицинско вештачење потврди ту претпоставку:

Сада стручњаци судске медицине треба да утврде како је наступила смрт, односно да ли је Ђорђе умро од ударца држаљом мотике у главу, како је испричала његова мајка, и има ли на лобањи прелома. То вештачење треба да се уради ових дана и на основу њега и списа из истраге одлучиће се каква ће оптужница бити поднета – кажу у тужилаштву (Блиц, 16.11.2010).

Нигде се не спомиње околност да је вредност признања доведена у питање,⁷⁹⁸ већ се уочава изузетна спремност и намера тужилаштва да се по сваку

⁷⁹⁸ Признање окривљеног је предвиђено у чл. 88 ЗКП-а. Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 308-310; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 211 и 212. О признању окривљеног и доказној оцени исказа окривљеног: Шкулић М., *op. cit.*, стр. 200 и 201. О признању уопште и вредности признања у Енглеском праву: Andrews J. A. and Hirst M., *Criminal Evidence*, London, 1992, стр. 573 и даље.

цену подигне оптужница против окривљене Марине Андрејић, без обзира на то да ли ће бити поткрепљена одговарајућим доказима.

Треба истаћи да је у овом случају дошло до изражаја све оно што карактерише медијска суђења, а пре свега објављивање детаља који немају никакве везе с конкретним случајем, попут изношења претпоставки *да је Марина имала љубавника којег је мали Ђорђе видео, преко приче о наводној отмици до теорије о трговини органима. Чак у све улићу и причу о ванземаљцима* (Политика, 29.07.2010 – део текста под насловом: *Кломпа и инала – траг ка малом Ђорђу?*). Објављивање таквих информација може једино имати за циљ стварање сензационалистичке атмосфере у јавности што неповољно утиче на углед осумњичене особе а наноси се штета свим заинтересованим блиским лицима.

Након тога је дошло до одређеног обрта, јер у тексту под насловом: *Ускоро оптужница за убиство сина* (17.11.2010), Блиц објављује да резултати судскомедицинског вештачења указују да на лобањи нема повреде. Међутим, то не спречава тужилаштво да најави брзо подизање оптужнице (до 26. 11. 2010). У истом тексту се преноси „изјава саговорника који је близак истрази:

То што нема повреда на лобањи не значи да дечак није ударен по глави. Могуће је да је ударен држаљом мотике, и да је задобио повреду коже и контузију мозга, што је можда било смртоносно.

Првобитно исказана јасна намера надлежних органа да госпођа Марина Андрејић од осумњичене постане окривљена а затим и оптужена, одржава се у несмањеном интензитету и чини се све да се јавност убеди у то пре него што је суђење и почело. Иста изјава поменутог саговорника Блица је поновљена, у нешто сажетијој форми, и дан касније (Блиц, 18.11. 2010 – текст под насловом: *Мајка и даље тврди да није убила сина Ђорђа*), као аргумент на изјаву вештака МУП-а, који је обавио обдукцију лобање и који *судији, тужиоцу и браниоцу предочио да на лобањи није било повреда и да је она неколико месеци била на ваздуху*. Иако можда постоји могућност да је дошло до смртог исхода на начин који је

представљен у оптужници, у најмању руку било је некоректно стално инсистирање на томе у медијима.

Потом је објављено да је подигнута оптужница против окривљене Марине Андрејић. Лист Вечерње новости (26.11.2010) је ту вест објавио на сензационалистички начин који се може окарактерисати као повреда претпоставке невиности (наслов текста: *Оптужница: Сину мотком сломила врат*). Одмах испод наслова стоји: *Новости откривају: Шокантни детаљи из оптужнице подигнуте против Марине Андрејић. Залутали у шуми. Борђе био у страху због мрака. Ударен у потиљак*. У првом пасусу текста је наведено следеће: *ПРЕПЛАШЕНОГ* (наглашено с циљем изазивања пажње) *сина, који због мрака није хтео да је прати путем у непознато, усмртила је ударцем дрвеном држаљом мотике у потиљак и задњи део врата. Тешко је повредила дечака, чију смрт је проузроковало нагњечење мозга. Оптужена је тело однела до ивице багремове шуме, двадесетак метара даље, прекрила га грањем и оставила*. Иако се након тога, у следећем пасусу, објашњава да је у питању део оптужнице, штета је већ учињена. Просечан читалац ће о изреченом размишљати као о неспорној ствари коју није ни потребно доказивати на суду и логично је да ће очекивати да суд донесе осуђујућу пресуду. Другим речима, атмосфера која је предходила суђењу била је таква да госпођа Андрејић није имала много шанси за другачији исход кривичног поступка осим оног који би се окончао осуђујућом пресудом. У поменутом тексту је изнета готово читава оптужница, са свим детаљима уз наглашавање околности као што су: *место злочина, време убиства, мотив и начин смрти*. Нигде у тексту није учињен критички осврт на оно што је садржано у оптужници, већ је све представљено као нешто што још треба да добије потврду у форми осуђујуће пресуде.

Битна карактеристика медијског извештавања о оваквим случајевима је стално подсећање, у сваком новом тексту, на оно што је већ објављено у ранијим текстовима. С обзиром да су медији испратили сваки детаљ у вези с подигнутом оптужницом јавност би изнова била суочена с тужилачким виђењем случаја као јединим могућим.

Пре почетка главног претреса, супруг Марине Андрејић је преминуо што су медији искористили да објаве још понеки текст на ову тему, попуњавајући простор изјавама рођака, комшија и других „заинтересованих“ лица.

Током читавог случаја, уз већину текстова била би објављивана и фотографија оптужене Марине Андрејић, обично с лисицама на рукама, настала најчешће приликом неког спровођења. Врхунац је представљало објављивање њене фотографије са сахране мужа уз текст (Блиц, 30.12.2010) чији је наслов: *Мајка оптужена за убиство сина није смела да приђе ћерки*. Потом се у тексту износе детаљи са сахране без којих се свакако могло јер прелазе границу очекиване новинарске пристојности и етичности. У тексту се, између осталог, наводи:

Дејанови рођаци су јој, међутим, забранили да уђе у кућу и присуствује опелу, па ју је судска стража марицом одвезла до гробља. Када се поворка приближила гробљу, Дејанови рођаци су сазнали да их тамо чека Марина, па су њену ћерку А.А. вратили кући. Марина, обучена у црвену јакну и фармерке, у пратњи судских стражара стајала је по страни. Рођаци јој нису дозволили да приђе ковчегу, уз јетрвину опаску „ти не прилази овамо, због тебе се све ово и десило“.

Превелика медијска пажња није могла да заобиђе ни малолетну ћерку госпође Марине Андрејић која је од почетка случаја више пута у различитим текстовим помињана.

Слика 4: Фотографија Марине Андрејић са сахране мужа у пратњи судске страже

Почетак суђења је донео нови талас медијске заинтересованости за овај случај. Међутим, сада су наслови нешто другачији. Блиц (31.01.2011) објављује текст под насловом: *Мајка пориче да је убила сина, тврди да су је мучили полицајци*, исти дан се и у Вечерњим новостима појавио следећи текст: *Марина Андрејић: Нисам убила сина*. У Вечерњим новостима је, 10.03.2011. године објављен текст: *Инспекторка сведочила на суђењу Марини Андрејић* у којем је најпре наведено сведочење инспекторке која је радила на случају и у својој изјави на суду истакла да није било незаконитог поступања полиције. Наведене су и речи лекара специјалисте неуропсихијатрије који је вештачио психичко стање оптужене Марине Андрејић: *Према мом досадашњем искуству, најчешће је веродостојно признање које се да непосредно по извршењу кривичног дела*. Такође је наведен и закључак поменутог лекара *да је она (оптужена) у тренутку извршења кривичног дела била урачунљива*. Утврђивање веродостојности признања као и урачунљивости није у надлежности лекара вештака већ суда, али се то често заборавља.⁷⁹⁹ У конкретном случају, оптужена је тврдила да је признање изнуђено што значи да лекари вештачи ни на који начин нису могли да

⁷⁹⁹ У чл. 113 ст. 1 ЗКП-а регулисани су разлози за вештачење. У ст. 2 истог члана предвиђено је да се вештачење не може одредити ради утврђивања или оцене правних питања о којима се одлучује у поступку. Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 352-354; Шкулић М., *op. cit.*, стр. 224 и 225; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 247-249;

цене веродостојност признања у том контексту. Ипак, преношење такве изјаве путем медија додатно утиче на став јавности у погледу кривице оптужене особе.

Првостепени поступак је експресно завршен и, 15.03.2011. године је објављено да је оптужена Марина Андрејић осуђена на 20 година затвора (Блиц – *Марини Андрејић 20 година*, Вечерње новости – исти наслов као у Блицу). *Образлажући ову одлуку, председник већа навео је да је кривица мајке неспорно доказана и да кривично веће о томе нема никакве недоумице* (Вечерње новости). Једини који је у том тренутку реаговао на такву пресуду је био бранилац оптужене Марине Андрејић који је у завршној речи на суђењу изнео следеће:

Овај предмет је потпуно упропаићен незаконитим поступањем МУП-а Србије, који су на недозвољен начин, употребом физичке и психичке тортуре, претњом и обманом изнудили признање Марине Андрејић. На суђењу Марина је изнела праву истину да она није убила сина, али то нико није хтео да чује, а камоли да проверава њен исказ. Ја њој потпуно верујем да је невина, јер је натерана да призна оно што није урадила. Сматрам да је лобања хируршким путем одстрањена од тела и да је донета, од стране за сада непознатог лица, на место где је пронађена (Блиц).

Медији су искористили прилику да читаву причу употпуне емотивним изјавама рођака који су присуствовали суђењу и на тај начин појачају сензационализам који је карактеристичан за овај случај од самог почетка. Тако се у Вечерњим новостима могла прочитати изјава рођаке (уз фотографију) преминулог супруга оптужене:

Иако сам се лепо слагала са стрином, сматрам да је требало да добије максималну казну, јер је убила своје дете, а мене оставила без брата.

Доношење првостепене осуђујуће пресуде је било окидач за објављивање различитих текстова чији је једини циљ био привлачење пажње читалаца. У том смислу су се нарочито истицали бомбастични наслови попут овог: *Ђерка се одриче мајке убице* (Блиц, 17.03.2011). У тексту се налази исповест свекрве

оптужене Марине Андрејић, којој је унука дата на чување, уз пажљиво навођење детаља који треба да употпуне причу која је конструисана с намером да изазове емоционалне реакције код публике. Садржина текста не одговара наслову, односно само један детаљ је искоришћен за формулисање наслова који и не одговара суштини изреченог. То се јасно може видети из следећег:

И она (унука – прим. А.И.) се пита зашто Марина, ако нешто зна, не каже шта се догодило. Са њеном мајком уопште нисмо у контакту. Нити Марина пише, нити Анђела жели да оде да је види. Жали за братом и оцем и нема снаге да оде код мајке, већ само жели да Марина каже истину – у даху говори бака несталог дечака, која би највише желела да се цео случај што пре расветли како би могле да наставе са животом.

Посебан проблем представља чињеница да је таквим насловом повређена претпоставка невиности, с обзиром да случај у том тренутку није био правноснажно окончан.

Слика 5: Фотографија спровођења Марине Андрејић на суђења из затвора

Апелациони суд у Београду је у октобру 2011. године укинуо пресуду и вратио предмет првостепеном суду на поновно одлучивање, како би пре свега било прецизно утврђено на који начин је дете убијено. У образложењу другостепеног решења, које су објавили медији, између осталог стоји:

Првостепени суд је пропустио да доведе у везу како је могуће да са једним ударцем који није оставио траг на лобањи детета, како то судски вештак наводи, с обзиром на силу удараца, произведе наступање смрти код оштећеног, нити је разјаснио могућност да ли сила услед које може наступити смрт, може да не остави трагове на лобањи (Блиц, 05.10.2011 – Укинута пресуда Андрејићевој за убиство сина, ново суђење). У образложењу наведене одлуке је наведено и: Суд у Пожаревцу мораће да утврди и како је дошло до одвајања лобање дечака од осталог дела тела, с обзиром на то да је пронађен само један њен део (Вечерње новости, 05.10.2011 – Пресуда Марини Андрејић препуна празнина).

Ново суђење је убрзо потом почело (медији су 26.10.2011 године објавили ту информацију) и већ после два месеца доноси се нова првостепена пресуда која је идентична првобитној (Вечерње новости, 27.12.2011 – *Марини Андрејић поново 20 година затвора*). Виши суд у Пожаревцу очигледно је поново журио да заврши случај. Такав закључак се може извести с обзиром на то да је ново суђење трајало само два дана (26.10. и 27.12.).

До истог закључка су дошле и судије Апелационог суда. У том смислу **судија 2** истиче следеће:

Изгледало је као да суд има страх да донесе ослобађајућу пресуду и да су из страха од неуспеха сви поменути субјекти можда превидели неке друге околности које су указивале на другачије решење тог случаја.

Други дан суђења, када је и донета пресуда, у штампи се могло прочитати следеће:

Свој исказ пред судом дали су вештаци Института за судску медицину из Београда, али ни они нису успели да дођу до поузданих одговора. Према резултатима овог вештачења, постоје индиције да је лобања накнадно донета са неког другог места, јер на њој није било ткива, нити трагова природног распадања. Такође, постоји сумња да је лобања испрана неким хемијским

средством, варикином или хидрогеном, што утиче на оштећење узорака неопходних за обављање ДНК анализе (објавиле Вечерње новости, 27.12.2011).

У истом тексту је пренет и одговор вештака на питање браниоца оптужене Марине Андрејић да ли су узети отисци са лобање. Они су рекли *да то није урађено, јер је прошла кроз много руку, а то значи да су, одмах после налажења лобање, истражни органи пропустили да узму затечене отиске*. Донета је иста пресуда иако је исказ вештака на поновољеном суђењу (на начин како су то медији пренели) био битно другачији у односу на првобитан (спорна је и ДНК идентификација која је учињена први пут) и несумњиво је ишао у прилог оптужене.

Уследило је суђење пред Апелационим судом *који је одлучио да отвори претрес и изведе неопходне доказе, јер је морао да донесе правноснажну пресуду у том случају* (Блиц, 18.04.2012 – *Апелациони суд сутра суди Андрејевићевој*⁸⁰⁰ *за убиство сина*). У поменутом тексту као и у оном који је објављен у Блицу дан касније (19.04.2012 – *Апелациони суд суди Андрејевићевој за убиство сина*) налазило се подсећање на све оно што се, везано за случај, догађало у прошлости, од момента нестанка дечака, преко хапшења мајке Марине, подизања оптужнице и суђења пред првостепеним судом, затим доношења пресуде и њеног враћања од стране Апелационог суда у Београду на поновно суђење и на крају доношење нове првостепене пресуде. У оба текста је наведено следеће:

ДНК анализом лобање коју је извршио Биолошки факултет из Београда утврђено је да припада несталом дечаку.

Тај податак је био очигледно непотпун, а може се рећи и намерно јер се прећуткује чињеница да су на поновљеном суђењу свој исказ дали вештаци са Института за судску медицину који је другачији од наведеног.

Интервјуисане судије су истакле да је постојао притисак да се пресуди на одговарајући начин, односно да се донесе осуђујућа пресуда али да је најважније

⁸⁰⁰ Презиме је Андрејић а не Андрејевић а и написано је у погрешној форми која указује да се ради о ћерки неког Андрејевића а не супрузи.

било донети одлуку која ће бити у складу с расположивим доказима који нису били довољни да се донесе осуђујућа пресуда.

Одговарајући на питање о евентуалном утицају медијског извештавања у конкретном случају на њихово поступање судије Апелационог суда су истакле:

Судија 3: *Пре поступка пред Апелационим судом, нисам посебно пратила тај случај и нисам била упозната с начином медијског извештавања које је пратило тај догађај. Изненадила сам се медијском пажњом у вези са тим случајем на шта сам обратила пажњу тек онда кад је случај дошао пред Апелациони суд.*

Судија 2: *Такође, нисам пратио тај случај пре поступка пред Апелационим судом. Тек тада сам обратио пажњу на медијско извештавање у конкретном случају али се нисам много бавио тиме.*

Судија 1: *Био сам упознат с медијским извештавањем како пре, тако и у току поступка пред Апелационим судом али то свакако није утицало на моје расуђивање у конкретном случају.*

У јулу 2012. године, Апелациони суд у Београду правноснажно је ослободио оптужену Марину Андрејић за кривично дело тешко убиство.

Након одржаног главног претреса Апелациони суд је нашао да нема доказа да је Андрејевићева (погрешно) извршила кривично дело тешко убиство за које је била оптужена и преиначио првостепену пресуду којом је била осуђена на 20 година затвора (Блиц, 04.07.2012 – Андрејићева (грешка делимично исправљена) ослобођена оптужби за убиство сина Ђорђа).

Трка да се обезбеди ексклузивна прича „свеже“ ослобођене Марине Андрејић довела је до тога да је новинар Вечерњих новости, само дан након њеног ослобађања и пуштања из притвора, пронашао Марину испред родитељске куће у намери да добије од ње интервјуу, који је потом објављен (04.07.2012 – *Марина Андрејић: Нисам убила сина*).

Интересовање за случај се и даље наставило, тако да је после 20 дана објављено образложење одлуке у којем је један детаљ изазвао највише пажње медија. У питању је став суда да је лобања Ђорђа Андрејића накнадно донета и остављена на место где је нађена. У том смислу, у образложењу одлуке коју је објавио Блиц, између осталог се наводи:

С обзиром на то да је лобања Ђорђа пронађена на око 3,5 метара од пољског пута, намеће се закључак да леш покојног Ђорђа није био на том месту у време када су вршене претраге терена, већ да је лобања накнадно донета и ту остављена (24.07.2012 – Суд: Лобања дечака Ђорђа Андрејића накнадно је подметнута).

Иако је случај правноснажно окончан, медији се нису задовољили завршетком приче па су користили сваку нову информацију о госпођи Марини Андрејић да наставе да се баве њеним животом. У исто време када је објављено образложење пресуде Апелационог суда у Београду, сазнало се да је она у љубавној вези. Тако су Вечерње новости објавиле текст под насловом: *Марина Андрејић: Удаћу се, Љубиша ме теши* (24.07.2012). На сличан начин и у Блицу (25.07.2012) је објављен чланак (*Марина Андрејић у вези, планира да се поново уда*). У Вечерњим новостима је описан тадашњи физички изглед госпође Андрејић (*у лепој црној мајици, црним панталонама, распуштеном косом и благо нашминканим лицем*), уз констатацију да *није личила на жену која страшно пати*. Очигледно јој јавност строго суди због тога што уопште даје знаке живота након свега што се догодило. Тако да јој се, све што је поменуто, рачуна као „доказ“ кривице. То потврђују и коментари читалаца. Њен случај је такође добар пример и концепта социјалне кривице, јер без обзира на то што је с правне стране невина, друштвена осуђујућа пресуда јој вероватно никад неће бити укинута и трпеће све последице које из тога произилазе.

Подношење захтева за заштиту законитости од стране републичког јавног тужиоца поново је подстакло медијску причу о „кривици“ госпође Марине Андрејић (Вечерње новости, 16.04.2013 – *Кривица Марине Андрејић опет на тасу*). У тексту се наводи следеће:

Врховном касационом суду у Београду Републички јавни тужилац поднео је захтев за заштиту законитости против пресуде Апелационог суда, којом је Марина Андрејић (43) из Мајиловаца ослобођена кривице за убиство сина Ђорђа (13). Тиме је прихваћен захтев Вишег јавног тужилаштва у Пожаревцу, које и даље сматра да је Марина искључиви кривац за смрт дечака.

У међувремену је госпођа Марина Андрејић од државе тражила одштету од 140.000 евра због неоснованог боравка у притвору скоро две године (Блиц, 11.03.2013 – *Мајка ослобођена оптужби за убиство сина тражи 140.000 евра због неоснованог притвора*) али, колико се може закључити из штампе, позитиван одговор није добила.

Чињеница да тело дечака до данас није пронађено оставља простор разноразним медијским тумачењима:

Шта се заправо догодило Ђорђу 22. јула? Да ли је киднапован, или су га изгубљеног у шуми растргле дивље звери, или га је, ипак, убила мајка, или неко други, само су неке од верзија његове трагичне судбине (Блиц, 10.06.2013 – *Дечак којег су сви заборавили*).

Иако је госпођа Марина Андрејић правноснажно ослобођена, што значи да се више неће моћи поставити питање њене одговорности у кривичном поступку у складу с начелом *ne bis in idem*⁸⁰¹ (чл. 34 ст. 4 Устава, чл. 4 ЗКП-а) то неће спречити јавност, на првом месту медије, да наставе с нагађањима о томе шта се заиста догодило.

Последњи новински чланак (до момента писања овог рада) је објављен 22. јула 2015. године у Вечерњим новостима, тачно пет година од нестанка Ђорђа Андрејића. Наслов тог чланка је: *Нестанак Ђорђа још мистерија*, у којем се, између осталог, наводи:

⁸⁰¹ О начелу *ne bis in idem*: Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 78-85; Шкулић М., *op. cit.*, стр. 62-65; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 41-44; Радуловић Д., *Коментар Законика о кривичном поступку Црне Горе*, Подгорица, 2009, стр. 31.

Правосуђе и полиција одавно се више не баве овим случајем, пошто је Апелациони суд ослободио сумње за убиство његову мајку Марину (45), услед недостатка доказа.

Та реченица показује да у јавности постоји став по којем је ослобађајућа пресуда ставила тачку на случај Ђорђа Андрејића, уз нагласак на недостатак доказа, иако су многа питања остала без одговора. Они вероватно неће никада бити пронађени, јер полиција и јавно тужилаштво, потпомогнути медијима, створили су само једну медијску конструкцију одговорности за нестанак дечака. Једини који је био на „висини задатка“ односно стандарда правичног суђења јесте Апелациони суд у Београду.

ЗАКЉУЧАК

Бројни су и међусобно испреплетени чиниоци који утичу на однос медија и криминалитета, а то у значајној мери отежава свеобухватно и потпуно разматрање ове проблематике. Због тога је у овом раду истраживачки оквир обухватио неколико битних аспеката који по схватању аутора имају кључни утицај на настанак и развој односа између медија и криминалитета.

Основна хипотеза о доминантном утицају медија на разумевање криминалитета од стране обичних људи прво је теоријски постављена у првом делу рада да би уследила њена разрада и тестирање у истраживачком делу применом различитих метода и техника прикупљања и обраде података. У том смислу истражени су различити начини испољавања тог утицаја, медијски конструисана реалност криминалитета, морална паника и однос медија и кривичног судства.

Свако научно истраживање подразумева анализу дотадашњих теоријских достигнућа у одређеној области јер постављене научне хипотезе морају имати упориште у њима. Истраживање односа медија и криминалитета је подразумевало узимање у обзир појединих теорија насталих на различитим полазним тачкама. Свака од поменутих теорија пружила је делић сазнања неопходан да се у наставку сви проблематизовани аспекти односа медија и криминалитета размотре на адекватан начин. Анализа сваког од теоријских приступа који су у раду обрађени, и синтеза свега тога у заједнички именованом теоријском сагледавању ове проблематике представљали су основ за бављење постављеним хипотезама.

Истраживање медијског утицаја на разумевање проблема криминалитета подразумевало је на првом месту бављење феноменом социјалног конструкционизма односно прецизније медијске конструкције криминалитета. У том контексту је аутор пошавши од хипотезе о претежно занемаривом утицају других извора сазнања о криминалитету указао на важност бављења основним карактеристикама медијске конструкције криминалитета. То је посебно важно уколико се прихвати став да је основни задатак медија да, обликовањем ставова људи о криминалитету и усмеравањем интересовања на криминалне афере, скрену пажњу јавности са одређених тема у вези с којима би се несметано

остварили одређени циљеви. У том смислу резултати истраживања ставова грађана показали су да су медији главни извор сазнања за скоро три четвртине грађана па самим тим постаје јасније колико је значајна и моћна позиција медија у савременом свету.

Потврђивање поменутих хипотеза предузето је у неколико корака што је подразумевало њихово даље прецизирање ради потпуније анализе. У том смислу је у истраживачком делу рада учињена њихова конкретизација како би на адекватан начин биле подвргнуте анализи. То је учињено применом анализе садржаја новинских текстова и телевизијских вести с једне стране, истраживањем ставова грађана путем упитника и ставова новинара путем фокус-групног интервјуа односно судија у форми полу-структурисаног интервјуа с друге стране уз допуну која је подразумевала анализу статистичких показатеља.

Резултати спроведеног истраживања су показали да медијско извештавање о криминалитету утиче у великој мери на разумевање криминалног феномена као таквог и појединих његових карактеристика од стране грађана. То је потврда одговорности медија за оно што напишу или прикажу. Међутим, бројке саме по себи не говоре довољно. Само пребројавање текстова посвећених насилничком криминалитету или утврђивање дужине прилога у телевизијским емисијама вести посвећених насиљу или корупцији не пружа поуздан основ за извођење закључака о карактеристикама медијског извештавања и утицају који остварује на јавно мњење. Оне добијају свој смисао тек кад се уклопе са резултатима испитивања грађана који су несумњиво указали на примат медија као извора сазнања о свим аспектима криминалног феномена. Кад се исти резултати понове неколико пута, кроз одговоре на повезана питања, онда се не може говорити о случајности већ одређеној правилности.

Основна хипотеза о медијској конструкцији криминалитета обухвата и питање медијског предимензионирања одређених облика криминалитета односно стварање погрешне слике о размерама и структури криминалитета у друштву. Добијени подаци несумњиво показују велику заинтересованост штампаних медија за насилнички криминалитет с обзиром да је отприлике половина свих објављених текстова о криминалитету посвећена теми насиља. Такав медијски приступ очигледно утиче на ставове и мишљења обичних људи при чему најбољу

потврду те хипотезе представљају одговори на питања из упитника која су грађани дали у вези са тим. Иако им недостаје виктимизацијско искуство у вези са насилничким кривичним делима под утицајем медијске слике проблема насиља у друштву грађани у високом проценту деле став о свеprisутности насиља и његовом континуираном расту. То указује и на недостатак критичког односа појединаца према информацијама које им се путем медија саопштавају.

Полазна претпоставка о различитом медијском представљању размера и структуре насилничког криминалитета у односу на званичне статистичке податке је само делимично могла бити потврђена. Чињеница да су статистички подаци по природи ствари увек масовнији у односу на бројке које се добијају анализом медијског садржаја онемогућава адекватно упоређивање те две ствари. Ипак, пронађен је простор за анализу који је подразумевао утврђивање трендова у медијском извештавању и њихово упоређивање са кретањем криминалитета према статистичким подацима. У том смислу уочено је да су медијско извештавање у посматраном периоду карактерисали периоди појачане заинтересованости за одређене аспекте насилничког криминалитета иако није постојало упориште у званичним подацима органа гоњења односно није било оправдано с обзиром на актуелно стање криминалитета у тој одређеној сфери. Посебно се манипулише подацима о криминалитету малолетника јер се уочава несразмера између бројки које медији истичу и статистичких података.

Анализа медијског извештавања је показала да се указивање на стални пораст криминалитета ретко аргументује на одговарајући начин, већ се селективним објављивањем података о стању криминалитета постиже жељени ефекат. Поред квантитативне анализе медијског извештавања за потпуно разумевање таквог медијског приступа било је неопходно учинити квалитативну анализу текстова у штампаним медијима како би се разоткрили специфични механизми медијске обраде догађаја. Такав приступ је омогућио да се боље сагледају типични обрасци у медијском извештавању а нарочито уоче стереотипи који доминирају у медијским представама. Таква медијска слика утиче на стварање погрешне перцепције грађана о различитим анализираним аспектима криминалитета на шта указују одговори на питања у оквиру упитника при чему су и интервјуисани новинари свесни одговорности медија односно истичу њихов

кључни допринос у неадекватном представљању проблема криминалитета код нас.

Иако је акценат стављен на медијску конструкцију насилничког криминалитета проблематизовано је и медијско извештавање о корупцији. Прелиминарно бављење медијском сликом корупције и полазне хипотезе изведене из таквог размишљања подвргнуте су анализи. С обзиром да се пошло од претпоставке да је медијско извештавање о корупцији пренаглашено у секторима као што су образовање, правосуђе или здравство требало је одговарајући медијски садржај подвргнути анализи како би се утврдила основаност таквог става. У том смислу несумњиво су резултати квантитативне анализе текстова у штампи потврдили такву полазну претпоставку с обзиром да се између једне четвртине и једне трећине свих текстова о криминалитету односе на корупцију у поменутих областима. Посебно треба истаћи и тенденцију штампаних медија да се тим темама баве и ван контекста неког актуелног случаја чиме се у јавности одржава став о алармантној ситуацији у вези са тим. Ипак, нешто другачији закључак је изведен кад је у питању извештавање телевизија о поменутих аспектима корупције с обзиром да је далеко мање простора посвећено тој теми ако се узме у обзир укупност телевизијског извештавања. Овде треба нагласити и чињеницу да се проблематизовање корупције лакше остварује у штампаној форми па и у томе треба тражити разлог постојања различитог приступа штампаних и електронских медија.

Хипотеза о занемаривању других облика корупције, пре свега у банкарском и привредном сектору односно у контексту криминалитета белог оковратника није могла бити подвргнута анализи на претходно поменут начин али се посредно може закључити да постоји мала заступљеност тог проблема, нарочито у штампаним медијима. У том смислу се потврђује претпоставка о значају истраживачког новинарства као модалитета новинарског бављења „скривеним“ облицима корупције с обзиром да у овом тренутку не постоје бољи начини продубљеног бављења том појавом која наноси велике штете како појединцима тако и друштву. То је постигнуто указивањем на поједине позитивне примере из новинарске праксе, чиме је потврђена појединачна хипотеза о

истраживачком новинарству као значајном средству у откривању криминалитета белог оковратника.

Посебно је истакнут утицај медијске слике криминалитета на сегмент његове контроле као и очекивања јавности у вези с тим. Аутор истиче да медији по правилу истичу ретрибутивни аспект контроле криминалитета, занемарујући при томе превентивни вид, о чему сведочи анализа медијског извештавања о томе с нагласком на садржину изјава политичара и других субјеката у вези с том проблематиком. Када се такви резултати анализе садржаја употпуне са сличним ставовима новинара о том питању а нарочито односом грађана према томе може се извести закључак о истинитости полазне претпоставке. У вези са тим најјаснију представу таквог јавног става представља околност да преко 80% грађана који су попуњавали упитник сматра да не треба чекати окончање кривичног поступка како би се предузеле одговарајуће мере против учинилаца кривичних дела која имају карактер педофилије већ да то треба учинити брзо након што се појави сумња. У сваком случају таква медијска конструкција сегмента контроле криминалитета утиче и на органе формалне социјалне контроле који своје поступање усклађују с тим очекивањима иако је већински став интервјуисаних судија да притисак јавности не утиче у значајној мери на њихов рад.

У циљу потврде основне хипотезе о утицају медијске конструкције на разумевање проблема криминалитета, нарочито у оквиру предимензионирања његове насилничке форме, требало је позабавити се и вестима као најчешћим механизмом који медији користе у преношењу информација јавности. Анализа извештавања штампаних медија показује доминацију вести о криминалитету, а у оквиру њих највише простора се посвећује насилничким кривичним делима. Ти резултати су употпуњени одговарајућим изјавама интервјуисаних новинара који су посебно истакли „свеprisутност“ теме насиља како међу насловним вестима у електронским и штампаним медијима, тако уопште и у односу на остале вести, при чему су указали на потребу публике да буде информисана о драматичним догађајима (што је закључак до којег долазе и теоретичари који се баве овом проблематиком).

Разумевање значаја вести у процесу медијске конструкције криминалитета подразумевало је анализу процеса „производње вести“, карактеристичном по

одређеним правилима избора догађаја који ће бити презентовани као вест и начину обликовања вести. Истакнут је положај новинара у том процесу који зависи од низа чинилаца, а један од најзначајнијих је утицај уредника и издавача или других субјеката који на директан или индиректан начин могу вршити притисак као вид цензуре која потом доводи до аутоцензуре. Потреба да се производња вести држи под највећом могућом контролом довела је до тога да су медијске организације установиле одређене критеријумуме за избор вести како би се новинарима „олакшао“ посао приликом доношења одлука о томе шта ће бити вест. У том смислу анализирани претпоставке о значају процеса производње вести и правилима која у ту сврху служе потврдили су интервјуисани новинари чиме је глобална слика положаја новинара у данашње време конкретизована на примеру такве праксе код нас.

Теоријско разматрање моралне панике је предузето на свеобухватан начин у циљу потпуног сагледавања те проблематике. Полазећи од традиционалног оквира бављења том проблематиком стављен је акценат на новије приступе које бацају другачије светло на ову проблематику при чему могу да пруже значајан основ за дубље и свестраније проучавање тог феномена. Први такав приступ односи се на улогу дискурса у настанку моралне панике при чему је у раду с једне стране истакнута важност дискурса доминантних друштвених група а с друге значај својеврсног медијског дискурса који има извесну самосталност и чија се особеност заснива на правилима израде медијских извештаја. Првобитне верзије моралне панике заснивале су се на дискурсима који су истицали опасност од тзв. непријатеља друштва, док новије померају фокус с „негативаца“ на све „поштене грађане“ који су у сталној опасности да постану жртве. Утицај новијих моралних паника односно дискурса који се налазе у њиховој позадини узрокује све већу појаву страха од злочина што потврђују и резултати анкетирања грађана.

Други аспект бављења моралном паником подразумевао је разматрање њене социјалне функције. У раду је то сагледано пре свега у контексту улога коју различити друштвени чиниоци имају у настанку моралне панике. У том контексту је размотрено деловање моралних активиста као и представника органа формалне социјалне контроле. С обзиром да су изражени различити ставови у погледу улоге моралних активиста у настанку моралне панике анализом тих приступа указано је

на ситуације када морални активисти могу имати пресудну улогу у стварању моралне панике. Органи формалне социјалне контроле могу имати активну или пасивну улогу у настанку моралне панике, с тим да је њихова пасивна позиција далеко чешћа у том процесу. Анализа медијског извештавања показује да полиција најчешће учествује у стварању моралне панике, а да су судови најмање присутни у том контексту што произилази из одговарајућег положаја који имају различити органи формалне социјалне контроле. Истраживање улоге органа формалне контроле у настанку моралне панике заокружено је ставовима интервјуисаних новинара и судија у вези с тим питањем. Наиме и једни и други су недвосмислено указали на постојање такве праксе код нас при чему су судије указале на одговорност других субјеката у ланцу гоњења што је нешто што се често превиђа у јавности. На тај начин је потврђена полазна претпоставка.

Социјална функција моралне панике анализирана је и у контексту друштва ризика које у научном бављењу моралном паником још увек није у довољној мери размотрено при чему је у раду указано на значај будућег темељнијег бављења том темом. Под утицајем медијског извештавања, људи имају склоност да преувеличавају многе опасности у вези с криминалитетом што често води појави страхова, а све то погодује и настанку моралне панике. С тим у вези, у раду је указано на феномен културе страха који доминира у модерно доба и утиче на свакодневни живот људи. Ауторово мишљење је да проучавање страха од злочина у контексту медијског извештавања има изузетну важност, па би овој материји ваљало посветити више пажње у будућим истраживањима.

Медијско представљање криминалитета као ризика је израз манипулације моћних. Усредсређеност јавности на ризик од криминалитета скреће пажњу с многих других актуелних тема које представљају много већи разлог за забринутост. Указано је на проблем субјективне перцепције ризика појединаца у савременом друштву која значајно одступа од стварне опасности. У том смислу је истакнута улога медија у потпуном и непристрасном обавештавању јавности о стању криминалитета која мора да буде потпомогнута активностима представника органа задужених за сузбијање криминалитета, али и научника у складу с идејом криминологије производње вести. Анализа одговора грађана указује на одсуство објективног сагледавања ризика од криминалитета.

Специфичан аспект социјалне функције моралне панике је процес појачавања девијације (криминалитета). У том смислу у раду се анализира проблематика примарне и секундарне девијације, а затим и спирала појачавања девијације која показује детаљно како се тај процес одвија. С обзиром на кључну улогу медија у томе, у раду је указано на последице које стварање моралне панике има на лица која су означена као криминалци. С друге стране, стереотипно представљање учинилаца кривичних дела је уобичајено у медијском извештавању о криминалитету и у великој мери утиче на перцепцију обичних људи, као и на поступање припадника органа формалне социјалне контроле.

Теоријске поставке о моралној паници разрађене су путем квалитативне анализе начина на који поједини штампани медији у Србији извештавају о појединим облицима насилничког криминалитета. Поменути истраживачки приступ је употпуњен ставовима новинара о тим питањима како би се добила свеобухватна слика те појаве. Такође од великог значаја за потпуно разумевање моралне панике су и резултати истраживања ставова грађана који су својим одговорима потврдили полазне претпоставке о постојању моралне панике у вези са издвојеним облицима насилничког криминалитета и утицају стереотипних представа учинилаца и жртава одређених кривичних дела на разумевање тих феномена.

Основу за сагледавање конкретних манифестација моралне панике представља проблематика крволочног злочинца или предатора, сагледана у светлу стереотипног представљања тог феномена. Иако најређи, предаторски злочини су најинтересантнији при чему се предимензионираним извештавањем медија о таквим злочинима и њиховим учиниоцима ствара погрешна перцепција у јавности о томе. У циљу потврде таквог става аутор је указао на поједине примере медијског извештавања о томе.

Анализом медијског извештавања о насиљу о породици указано је на обрасце по којима се у јавности представља тај облик криминалитета, а који подразумевају изношење алармантних података и стереотипно представљање мушкараца као насилника и жена и деце као жртава. На тај начин је потврђена полазна појединачна претпоставка о моралној паници у вези с насиљем у

породици. У том смислу указано је на постојање многобројних заблуда у вези с традиционалним виђењем улога чланова породице.

У раду је истражена и морална паника у вези са силовањем. Полазна претпоставка о медијској слици силовања као конструкцији насталој на многобројним митовима и заблудама потврђена је истицањем теоријских радова на ту тему, као и анализом писања штампаних медија о томе. На основу тога аутор закључује да медији стереотипно представљају и учиниоце и жртве. Медији највише извештавају о случајевима силовања у којима је непознат учинилац и нема никаквог доприноса жртве кривичног дела, иако су статистички гледано такви случајеви силовања најређи. Силоватељ се стереотипно представља као неко ко је жртви непознат и који је изненада напада. С друге стране занемарују се чешћи облици силовања која чине особе познате жртвама.

Морална паника у вези с педофилијом представља вероватно најинтезивнији вид реакције јавности с обзиром на чињеницу да су жртве деца. Истакнут је проблем предимензионарања феномена педофилије који се нарочито тиче аспекта учиниоца јер медијски извештаји инсистирају на опасности која деца прети од странаца. С обзиром да ништа не говори у прилог стварног пораста педофилије, створена паника може имати само негативан ефекат попут неоснованих оптужби а у прилог томе су и резултати истраживања који показују да три четвртине грађана сматра да је педофилија у порасту. Анализа медијског извештавања је показала и да медији занемарују чешће случајеве педофилије које чине особе блиске деци.

На крају је размотрена морална паника у вези с малолетничком делинквенцијом у ширем смислу. Полазна претпоставка о површном медијском сагледавању тог проблема који доводи до стварања стереотипа младих насилника размотрена је кроз анализу текстова који приказују младе у негативном контексту истичући њихово проблематично понашање при чему то само продубљује проблем и доприноси настанку спирале девијације. Медији посебно посвећују пажњу тзв. вршњачком насиљу, а нарочито оном које се дешава у школама из чега произилази закључак о школама као несигурним зонама. Неуједначеност статистике и медијске заинтересованости употпуњено размишљањима грађана о томе доприноси одржавању и појачавању моралне панике.

Однос медија и кривичног судства је последња тема која је размотрена у раду. Заинтересованост медија за криминалитет испољава се и у виду извештавања о актуелним кривичним поступцима односно о раду кривичних судова уопште. Анализирана су два аспекта односа медија и кривичног судства. Први се тиче медијске слике судова, а други се односи на проблематику медијског извештавања у току трајања кривичних поступака што отвара низ питања, од којих је посебна пажња посвећена слободи медијског изражавања и повреди претпоставке невиности.

Полазне претпоставке о медијској слици судова подвргнуте су тестирању с једне стране путем анализе одговарајућих медијских садржаја да би ти подаци били употпуњени ставовима судија, затим новинара као и грађана.

Корумпираност судства се често помиње у медијским извештајима о раду судова што утиче на став јавности по том питању. Незадовољство јавности донетим пресудама испољава се кроз медијске приче о корумпираности судија чиме се замагљују стварни проблеми. Резултати анкетирања грађана показују да висок проценат грађана има став о раширености корупције у правосуђу иако сами немају такво искуство. С друге стране став судија је да јавност предимензионирано перципира тај проблем иако признају присутност те појаве. Што се тиче казнене политике судова у јавности доминира став о њеној благодати и потреби да се она поштри. Такав став подржавају и грађани насупрот судија које су изразиле неслагање с тим. Слични закључци се могу извести и у вези са сликом спорих судова пре свега у контексту застарелости кривичног гоњења. У том смислу посебно треба истаћи незадовољство судија због сталног јавног занемаривања доприноса других актера кривичног гоњења. На крају кад је у питању утицај политике на рад судова иако јавност сматра да постоје чести притисци у том смислу, већина судија истиче да то није случај.

Други аспект односа медија и судства који је анализиран у раду тиче се проблематике медијског извештавања у току кривичног поступка. Полазна премиса од које је аутор кренуо у истраживање овог аспекта тиче се утицаја медија на рад судова. Наиме, приликом извештавања о неком кривичном догађају износе се различита мишљења у току предистражног и кривичног поступка, што отвара питање односа слободе медијског изражавања и претпоставке невиности.

У том смислу је кроз анализу упоредних и домаћих решења у вези с границама слободе изражавања у различитим фазама поступка аутор покушао да укаже на могуће начине регулисања те проблематике како би се задовољили интереси медијских организација, али и пружила заштита адекватном функционисању система кривичног правосуђа.

Анализа извештавања медија о појединим случајевима потврдила је полазну претпоставку о повезаности неадекватног медијског извештавања током кривичног поступка и повреде претпоставке невиности. С тим у вези може се закључити да медијска повреда претпоставке невиности, поред могућег недозвољеног утицаја на судове у погледу доношења одлуке, доводи до стигматизације и етикетирања лица која су медији пре времена прогласили кривим, и у складу с концептом фактичке кривице производи последице сличне онима као да је то лице осуђено. До таквог закључка је аутор дошао на основу анализе писања штампе и с обзиром на ставове новинара и судија које су изразили по том питању.

Без обзира на често кршење претпоставке невиности од стране медија у раду је указано на значај слободе медијског изражавања која представља једну од најзначајнијих тековина модерних демократских друштва. У циљу пружања одговора на питање адекватне сразмере у заштити оба принципа анализирана је пракса Европског суда за људска права. На основу тога је закључено да слобода медијског изражавања ужива значајну заштиту Европског суда уколико се посматра ван контекста претпоставке невиности. Нешто другачији закључак се може извести када се слобода медијског изражавања разматра у односу на претпоставку невиности, јер се начелно може уочити једнак третман ова два принципа. У крајњој линији, на судовима сваке државе понаособ је да успоставе баланс како ниједан од та два принципа не би био доведен у питање.

Последњи анализирани аспект медијског извештавања у току кривичног поступка тиче се проблематике медијских суђења и ефеката који се производе на тај начин у односу на неке будуће случајеве. Праћењем медијског извештавања у таквим случајевима могу се препознати образци који се понављају у другим поступцима. Аутор посебно истиче проблем детаљног извештавања о догађају који је предмет медијског суђења, а то значи од тренутка сазнања за извршење

кривичног дела, па до његовог судског разрешења без обзира о каквом исходу је реч. У том смислу је коришћена студија случаја као посебна истраживачка техника како би била приказана повезаност медијских суђења и поменутих феномена осуде пре пресуде и социјалне кривице. Анализа конкретног медијског извештавања у случају госпође Марине Андрејић јасно је показала снагу и трајност тих ефеката што представља правило када су такви случајеви у питању. Због тога је важно бавити се истраживањем ефеката медијских суђења како би се што више указало на штетност такве медијске праксе и у крајњем циљу утицало на то да она постане изузетак а не правило.

На крају је указано на ехо ефекат који подразумева поштравање казнене политике судова подстакнуто одлукама донетим у поступцима који су покривени медијским суђењем. У том смислу је анализиран утицај медијског извештавања на казнену политику судова, а нарочито медијски садржаји у којима се испољавају захтеви ретрибутивно оријентисане јавности за поштравањем казнене политике у области насилничког криминалитета. Резултати спроведене анализе потврдили су полазне претпоставке у вези с тим.

У овом раду су отворена многа питања у вези с односом медија и криминалитета која су обрађивана у страниј литератури, али која нису била предмет истраживања код нас. Аутор је на њих понудио одређени одговор који не мора нужно да буде једини могући. Наиме, бројни аргументи који су наведени у прилог одређеног става који се заступа у овом раду имају за циљ не само да изразе виђење ове проблематике од стране писца ових редова, већ и да отворе озбиљну расправу о сложеној проблематици која је била предмет ове дисертације. Аутор је уверен да ће ово дело представљати добру полазну основу за то.

ЛИТЕРАТУРА

- Aaronson, D. E. and Patterson, S. M.** /2013/: Modernizing the Jury Instruction in the Age of Social Media, *Criminal Justice*;
- Abondo, M. et Le Gueut, M.** /2010/: Maladie mentale et crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Aiello, M. F.** /2014/: Policing the masculine frontier: Cultural criminological analysis of the gendered performance of policing, *Crime Media Culture*, Vol. 10, No. 1;
- Алексић, Ж. и Шкулић, М.** /2002/: *Криминалистика*, Београд;
- Altheide, L. D.** /1996/: *Qualitative Media Analysis*, London;
- Anderson, S. and Howard, G. J.** /1994/: Crime, Criminal Justice, and Popular Culture, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 5, No. 1;
- Andrews, J. A. and Hirst, M.** /1992/: *Criminal Evidence*, London;
- Антонић, Д.** (et al.) /2001/: *Корупција у Србији*, Београд;
- Arden, Lady Justice** /2012/: Media intrusion and human rights: striking the balance, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Бајовић, В.** /2008/: Претпоставка невиности и слобода штампе, *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/1;
- Бајовић, В.** /2009/: *Споразум о признању кривице-упоредно-правни приказ*, Београд;
- Barak, G.** /1994a/: *Media, Society, and Criminology* in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Barak, G.** /1994b/: *Newsmaking Criminology: Reflections on the Media, Intellectuals, and Crime*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Barak, G.** /2013/: *Велике финансијске преваре на Волстриту*, CRIMEN (преводио Бајовић В.), бр. 1;
- Barkan, E. S.** /2009/: *Criminology: A Sociological Understanding*, New Jersey;
- Barkow, R. E.** /2005/: Administering Crime, *UCLA Law Review*;

- Barnhart, B.** /2012/: Justice Stevens and the News Media: An Exercise in Exposition, *Northwestern University Law Review*, Vol. 106, No. 2;
- Barrett, J.** /2011/: Open Justice or Open Season? Developments in Judicial Engagement with New Media, *Queensland U. Tech. L. & Just. J.*, Vol. 11, No. 1;
- Battersby, E. and Robinson, W. G.** /2012/: Paradise Lost: Media in Injustice and Injustice in Media, *Seton Hall Journal of Sports and Entertainment Law*, Vol. 22;
- Беговић, Б.** /2007/: *Економска анализа корупције*, Београд;
- Беговић, Б.** /2015/: *Економска анализа генералне превенције*, Београд;
- Бек, У.** /2011/: *Светско ризично друштво: у потрази за изгубљеном сигурношћу (Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2007, преводилац: Глишовић Љ.)*, Нови Сад;
- Bennett, S. C.** /2013/: Ethical Limitation on Informal Discovery of Social Media Information, *American Journal of Trial Advocacy*, Vol. 36;
- Best, J. and Hutchinson, M. M.** /2006/: *The Gang Initiation Rite as a Motif in Contemporary Crime Discourse*, in: W. Potter W. G. and Kappeler E. V. (ed.): *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Waveland Press, Illinois;
- Beuens, K.** /2010/: La diversité ethnique et le système pénal en Belgique, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Blackham, A. and Williams, G.** /2013/: Australian Courts and Social Media, *Alternative Law Journal*, Vol. 38, No. 3;
- Boyle, K.** /2005/: *Media and Violence: Gendering the Debates*, London;
- Бригс, А. и Берк, П.** /2006/: *Друштвена историја медија: од Гутенберга до Интернета (A Social History of the Media, 2005, преводилац Поповић Ј.)*, Београд;
- Brochu, S.** /2010/: La consommation de produits stupéfiants et le passage à l'acte délinquant, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Burchfield, K., Sample, L. L. and Lytle, R.** /2014/: *Public Interest in Sex Offenders: A Perpetual Panic?*, in: *Criminology, Criminal Justice Law, & Society*, Volume 15, Issue 3;
- Capers, B.** /2013/: *Crime, Surveillance, and Communities*, in: *Fordham Urb. L.I.*, Vol. XV;

- Carey, P., Armstrong, N., Lamont D. and Quartermaine, J.** /2010/: *Media Law*, London;
- Cario, R.** /2010a/: Les victimes et le crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Cario, R.** /2010b/: La justice restaurative et les victimes, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Carrabine, E., Cox, P., Lee, M., Plummer, K. and South, N.** /2009/: *Criminology: A Sociological Introduction*, London;
- Case, S. and Haines, K.** /2010/: Constructions, causes, risk factors and explanations, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Chermak, S.** /1994a/: *Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News*, in: Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Chermak, S.** /1994b/: *Body count news: How crime is presented in the news media*, *Justice Quarterly*, Vol. 11, No. 4;
- Chermak, S., McGarrell, E., and Gruenewald, J.** /2006/: *Media coverage of police misconduct and attitudes toward misconduct police*, *Policing An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 29, No. 2;
- Clarke, L. and Chess, C.** /2008/: *Elites and Panic: More to Fear than Fear Itself*, *Social Forces*, 87(2);
- Clavier, S. and Ghaoui, El L.** /2010/: *Marketing War Policies: The Role of the Media in Constructing Legitimacy*, *KAN. J.L. & PUB. POL 'Y*, Vol. XIX: 2
- Cohen, S.** /1972/: *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, Oxford;
- Cohen, S.** /2011/: *Whose side were we on? The undeclared politics of moral panic theory*, *Crime Media Culture*, London, 7(3);
- Cook, J. P., Gottfredson, C. D., and Na, C.** /2010/: *School Crime Control and Prevention*, *Crime & Justice*;
- Costa J.-P.** /2012/: La liberté d'expression des juges de la Cour européenne des droits de l'homme, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;

- Coyle, J. M.** /2010/: Delineating the „Evil“ „Criminal“ Other, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Creegan, E.** /2012/: *National Security Crime*, *Harvard National Security Journal*, Vol. 3;
- Critcher, C.** /2011/: *For a political economy of moral panics*, *Crime Media Culture*, London, 7(3);
- Crow, I. and Semmens, N.** /2008/: *Researching Criminology*, UK;
- Cuijpers, C. and Кнаар, van der M. L.** /2010/: Cyberpaedophilia, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Ћирић, Ј.** /2000/: *Ванправни утицаји на казнену политику судова*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд;
- Ћирић, Ј.** /2012/: *Егземпларно кажњавање*, *CRIMEN*, бр. 1;
- Ћирић, Ј.** /2014/: Неуједначеност казнене политике судова, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука;
- Дамашка, М.** /2004/: Напомене о споразумима у казненом поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, Вол. 11, бр. 1;
- Dantinne, M.** /2010/: Les principaux courants de pensée en criminologie, in: Herzog-Evans (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol.1;
- David, M., Rohloff, A. Petley, J. and Hughes, J.** /2011/: *The idea of moral panic – ten dimensions of dispute*, *Crime Media Culture*, London, 7 (3);
- Davidson, C. J.** /2008/: *Child sexual abuse – Media representations and government reactions*, Routledge;
- Dawson, D.** /1987/: Judges and the Media, *UNSW Law Review*, Vol. 10;
- Де Берг, Х. (ed.)** /2000/: *Истраживачко новинарство: Контекст и пракса (Investigative Journalism: Context and Practice*, Routledge, 2007, преводиоци Трајковић Ђ., Петровић Ј. и Пашћановић Л.), Београд;
- Dijk, van J.** /2010a/: Revisiting the `dark number of crime`, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Dijk, van J.** /2010b/: The International Crime Victims Survey, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;

- Dowler, K., Fleming, T. et Muzzati, L. S.** /2006/: *La construction sociale du crime: les medias, le crime et la culture populaire, Revue canadienne de criminologie et de justice penale;*
- Doyle, A.** /2006/: *How Not to Think about Crime in the Media, Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice;*
- Ђокић, И.** /2015/: *Субјективни елементи кривичног дела у енглеском праву* (Докторска дисертација), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд;
- Ђурђевић, З.** /2004/: *Одлука о казни – казненопроцесна питања, Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Вол. 11, бр. 2, Загреб;
- Eames, J. G.** /2006/: *The Media and the Judiciary, HCQR*, Vol. 2, No. 2;
- Early, L.** /2012/: *Article 10: issues of fairness, proof and evidence, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza;*
- Entman, R. M. and Gross, K. A.** /2008/: *Race to Judgement: Stereotyping Media and Criminal Defendants, Law and Contemporary Problems*, Vol. 71;
- Ericson, R. V.** /1991/: *Mass Media, Crime, Law, and Justice, The British Journal of Criminology*, Vol. 31, No. 3;
- Ericson, R. V.** /1994/: *The Decline of Innocence, U. B. C. Law Review*, Vol. 28, No. 2;
- Eschholz, S.** /1997/: *The Media and Fear of Crime: A Survey of the Research, University of Florida Journal of Law and Public Policy*, Vol. 9;
- Evans, C. J.** /2015/: *A Criminal Justice System Without Justice: The News Media, Sports Media, & Rap's Influence on Racial Crime Disparities, Race & Social Justice Law Review*, University of Miami;
- Ferrell, J., Hayward, K. and Young, J.** /2008/: *Cultural Criminology*, London;
- Filler, M. D.** /2003/: *Terrorism, Panic and Pedophilia, Virginia Journal of Social Policy & the Law*, Vol. 10, No. 3;
- Findley, K. A.** /2008/: *Toward a New Paradigm of Criminal Justice: How the Innocence Movement Merges Crime Control and Due Process, Texas Tech Law Review*, Vol. 41;
- Findley, K. A.** /2010/2011/: *Defining Innocence, Albany Law Review*, Vol. 74, No. 3;
- Findley, K. A.** /2013/: *Judicial Gatekeeping of Suspect Evidence: Due Process and Evidentiary Rules in the Age of Innocence, Georgia Law Review*, Vol. 47;

Forcese, S. and Roach, K. /2015/: Criminalizing Terrorist Babble: Canada's Dubious New Terrorist Speech Crime, *Alberta Law Review*, Vol. 53, No. 1;

Fortuna Cimino, E., Makar, Z. and Novak, N. /2014/: Charm City Televised & Dehumanized: How CCTV Bail Reviews Violate Due Process, *University of Baltimore Law Forum*, Vol. 44, No. 2;

Fortunato, S. J. /2005/: Judges, Racism, and the Problem of Actual Innocence, *Maine Law Review*, Vol. 57, No. 2;

Fox, A. J., and Levin, J. /2012/: *Extreme killing: understanding serial and mass murder*, Los Angeles;

Фуко, М. /2007/: *Поредак дискурса (L'ordre du discours*, Paris, 1970, преводаилац: Аничич Д.), Београд;

Фуко, М. /2013/: *Историја лудила у доба класицизма (Histoire de la folie à l'âge classique*, 1994, преводаилац: Стакић Ј.), Нови Сад;

Garland, D. /2001/: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Chicago;

Gest, T. /2003/: Indictment & Trial of Media's Crime Coverage, *JJIS*, Vol. 2;

Goldsmith Kasinsky, R. /1994/: *Patrolling the facts: Media, Cops, and Crime*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, New York;

Goode, E., and Ben-Yehuda, N. /2006/: *Enter Moral Panics*, in: Potter W. Gary and Kappeler E. V., (eds.), *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Second Edition;

Goode, E. and Ben-Yehuda, N. /2009/: *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, UK ;

Goodman, D. M. /2014/: *Shame, Angry Judges, and the Social Media Effect*, *Catholic University Law Review*, Vol. 63;

Gotell, L. /2001-2002/: Inverting Image and Reality: *R.v. Sharpe* and the Moral Panic Around Child Pornography, *FORUM Constitutionel*;

Gray, S. E. /2003/: *The Media – Don't Believe the Hype*, *Stanford Law & Policy Review*, Vol. 14, No. 1;

Graziano, L., Schuck, A. and Martin, C. /2010/: *Police Misconduct, Media Coverage and Public Perceptions of Racial Profiling: An Experiment*, *Justice Quarterly*, Vol. 27, No. 1;

- Grealy, L.** /2014/: *Menacing Dennis: Representing 'Australia's most hated man' and popular protests for policy change*, *Crime, Media, Culture*, Vol. 10, No. 1;
- Greek, E. C.** /1994/: *Becoming a Media Criminologist: Is „Newsmaking Criminology“ Possible?*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Greer, C. and Reiner, R.** /2012/: *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, in Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford;
- Грубач, М. и Васиљевић, Т.** /2014/: *Коментар Законика о кривичном поступку*, тринаесто издање – према Законика из 2011. године, Београд;
- Gruber, A.** /2007/: *The Feminist War on Crime*, *Iowa Law Review*;
- Guay, J.-P. et Fredette, C.** /2010/: *Le phénomène des gangs de rue: une perspective nord-américaine*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Hagan, E. F.** /2008/: *Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior*, Los Angeles;
- Hammarberg, T.** /2012/: *Media freedom and human rights in Europe*, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Haney, C.** /2009/: *Media Criminology and the Death Penalty*, *DePaul Law Review*, Vol. 58;
- Harawa, D. S.** /2014/: *Social Media Thoughtcrimes*, *Pace Law Review*, Vol. 35, No. 1;
- Harris, S. D.** /2004/: *Innocence and The Sopranos*, *New York Law School Law Review*, Vol. 49;
- Hastie, W. H.** /1973/: *Judicial Role and Judicial Image*, *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 121, No. 5;
- Hayward, K. J. and Presdee, M.** /2010/: *Framing Crime: Cultural Criminology and the Image*, Abingdon;
- Herzog-Evans, M.** /2010/: *Corporal punishment against children: legal aspects*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Hirvelä, P.** /2012/: *Media professionals and penalties for defamation*, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;

- Hough, M., and Roberts, V. J.** /2012/: *Public opinion, Crime, and Criminal Justice*, in: Maguire M., Morgan R. i Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford;
- Howitt, D.** /1998/: *Crime, the Media and the Law*, UK-Chichester;
- Hughes, E.** /2011/: Innocence Unmodified, *North Carolina Law Review*, Vol. 89;
- Игњатовић, Ђ.** /2004/: *Митологија злочина*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, бр.1 и 2;
- Игњатовић, Ђ.** /2009а/: *Методологија истраживања криминалитета*, Београд;
- Игњатовић, Ђ.** /2009б/: *Теорије у криминологији*, Београд;
- Игњатовић, Ђ. и Симеуновић-Патић, Б.** /2011/: *Виктимологија*, Београд;
- Игњатовић, Ђ.** /2012/: Серијска убиства, in: *Ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1-2;
- Игњатовић, Ђ.** /2014/: *Право извршења кривичних санкција*, Београд;
- Игњатовић, Ђ.** /2015/: *Криминологија*, Београд;
- Илић, А.** /2011/: *Злоупотреба опојних дрога – инкриминација versus виктимизација*“, Европски стандарди и национална кривична законодавства, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд;
- Илић, А.** /2012/: Кућни затвор: самостална санкција или нови модел извршења затворске казне, in: Станко Бејатовић (уред.), *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспект)*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2005/: Положај и улога полиције у претходном кривичном поступку, in: Бејатовић, С и Бановић Б. (уред.), *Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија*, Београд;
- Илић, Г. П., Мајић, М. и Николић, Б.** /2006/: *Коментар Закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку: са упоредноправним прегледом и мерама процесне заштите*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2011/: Држава versus криминалитет и стандарди људских права, in: Крон Л. (приредила), *Криминал и државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2012/: Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, 2012/2;

- Илић, Г. П.** /2013/: Утицај праксе Уставног суда Србије на стандарде људских права у кривичном поступку, *in*: Ненадић Б. М. (прир.), *Улога и значај Уставног суда у очувању владавине права*, Београд;
- Илић, Г. П. (et al.)** /2015/: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2015/: Значај посебних доказних радљи у откривању и доказивању коруптивних кривичних дела, *in*: Илић П. Г. (прир.), *Корупција – основни појмови и механизми за борбу*, Београд;
- Jacobs, J. B and Henry, J. S.** /1996/: *The Social Construction of a Hate Crime Epidemic, The Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol. 86, No. 2;
- Јакшић, А.** /2006/: *Европска конвенција о људским правима: коментар*, Београд;
- Jenkins, P.** /1994/: „*The Ice Age*“ *The Social Construction of a Drug Panic, Justice Quarterly*, Vol. 11, No. 1;
- Jenks, C.** /2011/: *The context of an emergent and enduring concept*, *Crime Media Culture*, London, 7(3);
- Jewkes, Y.** /2004/: *Media and Crime*, London;
- Johnson, E. A.** /2012/: Rethinking the Presumption of Mens Rea, *Wake Forest Law Review*, Vol. 47;
- Johnson, L.** /2014/: Media, Politics and Criminalisation: An Increasingly Problematic Relationship, *North East Law Review*;
- Joy, P. A. and McMunigal, K. C.** /2011/: The Ethics of Talking to the Media, *Criminal Justice*;
- Kidd-Hewitt, D.** /1995/: *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, (превод дела: *Crime and the Media: a criminological perspective*, Лондон, преводилац Илић А.) *in*: Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд;
- Kim, J.** /2010/: A Study on the Regulation of News Reporting on Sexual Crime, *Korea University Law Review*, Vol. 8;
- Koenraadt, F.** /2010a/: The Relative Position of Crime, *in*: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Koenraadt, F.** /2010b/: Sexual Homicide, *in*: Herzog-Evans, M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Kohm, S. A., Waid-Lindberg, C. A., Weinrath, M., Shelley O'Connor, T. and Dopps, R. R.** /2012/: *The Impact of Media on Fear of Crime among University*

Students: A Cross-National Comparison, Revue canadienne de criminologie et de justice penale;

Koops, B.- J. /2010/: The Internet and its Opportunities for Cybercrime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Kopel, D. B. /1993/: The „Assault Weapon“ Panic, *Journal on Firearms and Public Policy*, Vol. 5;

Korsell, L. and Larsson, P. /2011/: *Organized Crime the Nordic Way*, *Crime & Justice*, University of Chicago;

Kosloski, A. /2010/: Violent Offenders, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;

Костић, М. /2012/: Мас медији, социјална контрола и криминалитет, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*;

Lackey, M. E. and Minta, J. P. /2014/: The Ethics of Disguised Identity in Social Media, *Alb. L. J. Sci. & Tech.*, Vol. 24, No. 3;

Leach, P. /2012/: Phone-hacking, the famous and a free media – balancing freedom of the press and privacy, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;

Leben, S. /2011/: Ten Tips for Judges Dealing with the Media, *Court Review*, Vol. 47;

Lee, T. V. /2011/: Media Products as Law: The Mass Media as Enforcers and Sources of Law in China, *The Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 39, No. 2;

Лемич, Д. /2007/: *Деца и телевизија: глобална перспектива (Children and Television: A Global Perspective*, 2008., преводилац Ивањи М.), Београд;

Lemond, M., Justice and the media, in: **Delmas-Marty, M. and Spencer, R. J. (eds.)** /2002/: *European Criminal Procedures*, Cambridge;

Leun van der, J. /2010/: Immigration, Crime and Criminal Justice Systems, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Levine, L., Siegel, N. E. and Bead, J. M. /2010/2011/: Handcuffing the Press: First Amendment Limitations on the Reach of Criminal Statutes as Applied to the Media, *New York Law School Law Review*, Vol. 55;

Levinson, J. D. /2009/: Race, Death and the Complicitous Mind, *DePaul Law Review*, Vol. 58;

Lewis, C. /2013/: The Truth about Crime Statistics, *The Police Journal*, Vol. 86;

- Liebman, B. L.** /2011/: The Media and the Courts: Towards Competitive Supervision, *The China Quarterly*;
- Лич, Ф.** /2007/: *Обраћање Европском суду за људска права, (Taking a case to the European Court of Human Rights 2nd Edition, 2005.*, преводиоци: Краљевић Д. и Обрадовић Б.), Београд;
- Lofquist, S. W.** /1997/: *Constructing "Crime": Media Coverage of Individual and Organizational Wrongdoing, Justice Quarterly*, Vol. 45, No. 2;
- Лоример, Р.** /1998/: *Масовне комуникације: компаративни увод, (Mass Communication: A comparative introduction, Manchester, преводилац Бабић З.)* Београд;
- Lord Matravers** /2012/: Responsible journalism and the common law, *in: Casadevall J (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Lord, Neuberger** /2012/: Where angels fear to tread, *in: Casadevall J. (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Lyon, A. D.** /2011/: Criminal Coverage: News Media, Legal Commentary, and the Crucible of the Presumption of Innocence, *Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 1, No. 4;
- Lyon, R.** /2009/: *Media, Race, Crime and Punishment: Re-Framing Stereotypes in Crime and Human Right Issues, Depaul Law Review*, Vol. 58;
- MacKenzie, B.** /2012/: Extrajudicial Speech: Judicial Ethics in the New Media Age, *Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 2, Issue 2;
- Mahoney, P.** /2012/: Free speech of civil servants and other public employees, *in: Casadevall J (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Мајић, М.** /2007/: *Корупција у правосуђу*, *in* Илић П., Г. (ур.) *Корупција: основни појмови и механизми за борбу*, Београд;
- Marsh, I. and Melville, G.** /2009/: *Crime, Justice and The Media*, London;
- Maruel, O.** /2010/: Abolitionist countries, *in: Herzog-Evans M. (ed.), Transnational Criminology Manual, Nijmegen*, Vol. 1;
- Mbanzoulou, P.** /2010/: La dangerosité, *in: Herzog-Evans M. (ed.), Transnational Criminology Manual, Nijmegen*, Vol. 1;

- McCombs, M., Holbert, L. R., Kioussis, S. and Wanta W.,** /2011/: *The News and Public Opinion-Media Effects on Civic Life*, Cambridge;
- McMullan, L. J.** /2006/: *News, Truth, and the Recognition of the Corporate Crime*, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*;
- Meadow, G. R.** /2009/: *Political Violence and the Media*, *Marquette Law Review*;
- Мек Квин, Д.** /2000/: *Телевизија (Television, 1998*, преводацац: Ђорђевић М.), Београд;
- Melzer, A.** /2010/: Happ C. and Steffgen G., Violence for the Masses: The Impact of Violence in Entertainment Media, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Meringolo, J. C.** /2010/2011/: The Media, the Jury, and the High-Profile Defendant: A Defense Perspective on the Media Circus, *New York Law School Law Review*, Vol. 55;
- Mole, N.** /2012/: The importance of the Court's case-law in Central and Eastern Europe, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Montet, L.** /2010/: Serial Killers, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Moore, L. R.** /2008/: *Media Law and Ethics: A Casebook*, London;
- Moriearty, L. P.** /2010/: *Framing Justice: Media, Bias, and Legal Decisionmaking*, *Maryland Law Review*, Vol. 69;
- Mucchielli, L.** /2008/: *Једно насиљне друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас (II део) (Une societe plus violente? Une analyse socio-historique des violences interpersonnelles en France, des annees 1970 a nos jours* in: *Déviante et Société*, Paris, 32/2; преводацац Илић Г. П.), *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/2;
- Мур, Ц.** /2007/: „Енглески правни оквир за истраживачко новинарство“, у зборнику: *Истраживачко новинарство* (приредио: Хјуго Де Берг) (превод дела: *Investigative Journalism*, Routledge, 2000, преводиоци: Ђорђе Трајковић, Јелена Петровић и Лазар Пашћановић), Београд;
- Muraskin, R., Domash, Feuer S.** /2007/: *Crime and the Media: headlines versus reality*, New Jersey;

- Muschert, W. G.** /2010/: School Shooting, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Myjer, E.** /2012/: About court jesters: Freedom of expression and duties and responsibilities of journalists, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Nelken, D.** /2012/: White-Collar and Corporate Crime, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford;
- Nelson, A. and Nelson, J.** /2013/: The Crime That Pays? The Canadian Print Media's Construction of Art Fraud, 1978-2012, *Journal of Art Crime*, Vol. 10;
- Nesson, C. R. and Koblenz, A. D.** /1981/: The Image of Justice: *Chandler v. Florida*, *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*, Vol. 16;
- Neuilly, M.-A.** /2010/: Public Opinion, media, and criminal policies, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Ocqueteau, F.** /2010/: Statistique officielles des crimes et des victimisations, objets de science et d'action, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- O'Donell, M.** /2008/: *Stories of Jack: Myth, media and the law*, *Law Text Culture*, Vol. 12;
- Oliver, W. M.** /2011/: Crime, History, and Hollywood: Learning Criminal Justice History through Major Motion Picture, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 22, No. 3;
- O'Malley, P.** /2011/: *Crime and risk*, London;
- Ott B. L. and Mack R. L.** /2010/: *Critical media studies: an introduction*, London;
- Ovey, C. and White, C. A. R.** /2006/: *The European Convention on Human Rights*, Oxford;
- Panier, C. et Jaspers, J. - J.** /2004/: *Justice, médias, pouvoir: un triangle infernal*, Bruxelles;
- Payne, K. B.** /2012/: *White –Collar Crime: A Text/Reader*, Los Angeles;
- Perry, E. A.** /2010/: Scientific Research in Criminology, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Петровић, В. (ур.)** /2015/: *Људска права у Србији 2014: право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд;

- Поповић, Д.** /2013/: *Постанак европског права људских права*, Београд;
- Pradel, J.** /2015/: *Procédure pénale*, 18e édition, Paris;
- Прајс, С.** /2011/: *Изучавање медија (Media Studies*, Pearson Education, 1998, преводилац: Коловић В.), Београд;
- Prichard, J., Watters, P., Krone, T., Spiranovic, C., and Cockburn, H.** /2015/: *Social Media Sentiment Analysis: A New Empirical Tool for Assessing Public Opinion on Crime?*, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2;
- Радуловић, Д.** /2009/: *Коментар Законика о кривичном поступку Црне Горе*, Подгорица;
- Радуловић, Љ.** /1999/: *Криминална политика: (политика сузбијања криминалитета)*, Београд;
- Речник српског језика** /2011/, Матица српска, Нови Сад;
- Resta, G.** /2008/: *Trying Cases in the Media: A Comparative Overview*, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 71;
- Рид, К.** /2007/: *Европска конвенција о људским правима – Водич за практичаре, друга књига, (A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, 2006, преводиоци: Будимлић Ј. и Добрковић Н.), Београд;
- Roberts, V. J.** /1992/: *Public Opinion, Crime and Criminal Justice*, *Crime and Justice*;
- Rodrick, S.** /2014/: *Achieving the Aims of Open Justice? The Relationship between the Courts, the Media and the Public*, *Deakin Law Review*, Vol. 19, No. 1;
- Роуз-Ејкерман, С.** /1999/: *Корупција и власт: узроци, последице и реформа (Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*, Cambridge, 2007, преводилац Јанковић И.), Београд;
- Schwenk, J.** /2003/: *Military Justice and the Media: The Media Interview*, *Journal of Legal Studies*;
- Shepherd, Jr. E. R.** /1999/: *Film at Eleven: The News Media and Juvenile Crime*, *Quarterly Law Review*, Vol. 18;
- Sheptycki, J.** /2010/: *Guns, Crime, and Social Order in transnational perspective; understanding the weaponization of everyday life and resisting the pistolization of world society*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Siegel, D., /2011/: *Secrecy, Betrayal and Crime*, *Utrecht Law Review*, Vol. 7, No. 3, 2011;

Siegel, J. L. /2008/: *Criminology: The Core*, Belmont;

Simmons, H. /1999/: *Media, Police and Public Information: From Confrontation to Conciliation*, *Communications and the Law*;

Soothill, K., Walby, S. and Bagguley, P. /1990/: *Judges, the Media, and Rape*, *Journal of Law and Society*;

Sorrentino, J. N. /1996/: *Demystifying the Presumption of Innocence*, *Glendale Law Review*, Vol. 15;

Sprack, J. /2002/: *Publicity surrounding the trial*, in: McConville M., and Wilson G., (eds.), *The Handbook of The Criminal Justice Process*, Oxford;

St. Cyr, J. L. /2003/: *The Folk Devil Reacts: Gangs and Moral Panic*, *Criminal Justice Review*, Vol. 28, No. 1;

Stallings, A. R. /1990/: *Media Discourse and the Social Construction of Risk*, *Social Problems*, Vol. 37, No. 1;

Stanko, B. /2010/: *Working as a criminologist in the police*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Stenson, K. /2010/: *Risk, Crime and Governance*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Стојановић, З. /1991/: *Политика сузбијања криминалитета*, Нови Сад;

Стојановић, З. /2006/: *Коментар Кривичног законика*, Београд;

Стојановић, З. /2013/: *Да ли је Србији потребна реформа кривичног законодавства*, CRIMEN (IV), бр. 2, Београд;

Стојановић, З. и Делић, Н. /2013/: *Кривично право – посебни део*, Београд;

Subotnik, D. /2012/: *The Duke Rape Case Five Years Later: Lessons for the Academy, the Media, and the Criminal Justice System*, *Akron Law Review*, Vol. 45;

Suran, E. /2014/: *Title XI and Social Media: Going Beyond the Law*, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 21;

Surette, R. /1994/: *Predator Criminals as Media Icons*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;

- Surette, R.** /2003/: *The Media, the Public, the Criminal Justice Policy, Journal of the Institute of Justice & International Studies*;
- Surette, R.** /2007/: *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, Belmont;
- Surette, R.** /2015/: *Performance Crime and Justice, Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2;
- Свенсен Лаш Фр. Х.** /2007/: *Филозофија страха, (Frykt, Осло, преводацац Рајић Љ.), Београд, 2008*;
- Шкулић, М.** /2015/: *Кривично процесно право*, Београд;
- Tewksbury, R., Miller, A., and DeMichelle, T. M.** /2006/: *The Media and Criminologists: Interactions and Satisfaction, Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 17, No. 2;
- Tisseron, S.** /2010/: *Violence des images; Que peuvent faire les parents?*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Томпсон, К.** /2003/: *Морална паника (Moral Panics, 1998., преводацац Вранић И.), Београд*;
- Trechsel, S.** /2006/: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford;
- Вен, П.** /2014/: *Фуко: као мислилац и као човек (Foucault: sa pensée, sa personne, Éditions Albin Michel, France, 2008, преводацац: Петронић О.), Нови Сад*;
- Viano, E.** /1995/: *Victims, Crime and the Media: Competing Interests in the Electronic Society, Communications and the Law*;
- Vogl, F.** /2012/: *Waging War on Corruption: Inside the Movement Fighting the Abuse of Power*, Lanham;
- Вуковић, С.,** /2007/: *Транзиција и корупција*, Београд;
- Walker, J. T. and Maddan, S.** /2009/: *Statistics in Criminology and Criminal Justice*, Sudbury;
- Walker, R.** /2012/: *When is there a public interest in private life?*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression*;
- Walklate, S.** /2010/: *Criminology and Feminism*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Wasserman, H. M.** /2015/: *Moral Panic and Body Cameras, Washington University Law Review*, Vol. 92;

- Weigend, T. and Ghanayim, K.** /2011/: Human Dignity in Criminal Procedure: A Comparative Overview of Israeli and German Law, *Israel Law Review*, Vol. 44;
- Weitzer, R. and Kubrin, E. C.** /2006/: *Breaking [News:How](#) Local TV News and Real-World Conditions Affect Fear of Crime*, in: *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems* (Potter W. Gary and Kappeler E. Victor eds.), Illinois;
- Wolhuter, L., Olley, N. and Denham, D.** /2009/: *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish;
- Wright, J. S.** /1964/: A Judge's View: The News Media and Criminal Justice, *The News Media and Criminal Justice*, Vol. 50;
- Wykes, M., and Welsh, K.** /2009/: *Violence, Gender & Justice*, London;
- Zedner, L.** /2010/: *Security, the State, and the Citizen: The Changing Architecture of Crime Control*, *New Criminal Law Review*, Vol. 13, No. 2;
- Zeno-Zencovich, V.** /2008/: *Freedom of Expression: a critical and comparative analysis*, New York;
- Жарковић, М., Бановић, Б., Ступар, Љ. и Ивановић, В.** /1997/: *Криминалистика*, Београд;
- Жарковић, М.** /2009/: *Криминалистичка тактика*, Београд;

ОСТАЛИ МАТЕРИЈАЛ

А) Одлуке Европског суда за људска права

1. *Alленet de Ribemont v. France*, no. 15175/89, 10.02.1995;
2. *Дактарас v. Lithuania*, no. 42095/98, 10.10.2000;
3. *Буткевичиус v. Lithuania*, no. 48297/99, 26.06.2002;
4. *Лавентс v. Latvia*, no. 58442/00, 28.02.2003;
5. *Урфи Четинкaya v. Turkey*, no. 19866/04, 23.07.2013;
6. *Илгар Маммадов v. Azerbaijan*, no. 15172/13, 22.05. 2014;
7. *Пелтерau-Villeneuve v. Switzerland*, no. 60101/09, 28.10. 2014;

8. *Neagoe v. Romania*, no. 23319/08, 21.07.2015;
9. *Bénat v. Switzerland*, no. 56925/08, 01. 07. 2014 и 29.03.2016;
10. *Stoll v. Switzerland*, no. 69698/01, 10.12.2007;
11. *Casuneanu v. Romania*, no. 22018/10, 16.04.2013;
12. *Mika v. Greece*, no. 10347/10, 19.12.2013;
13. *Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary*, no. 64520/10, 03.12.2013;
14. *Ristamaki and Korvola v. Finland*, no. 66456/09, 29.10.2013;
15. *Nagla v. Latvia*, no. 73469/10, 16.07.2013;
16. *Popovski v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*, no. 12316/07, 31.10.2013;
17. *Morice v. France*, no. 29369/10, 11.07.2013 и 23.04.2016;

Б) Интернет адресе

1. **Chibnall, S.** /1977/: *Law-and-Order News: An Analysis of Crime Reporting in the British Press*, доступно на:
http://books.google.rs/books?id=KR0YNfqqvZ0C&pg=PA11&hl=sr&source=gs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false (15. 04. 2014);
2. **Константиновић Вилић, С. и Петрушић, Н.** /2005/: *Извод из студије-Кривично дело насиља у породици-правна пракса у Републици Србији*, Београд, доступно на: <http://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/studija-beograd.pdf> (05.05.2015);
3. **Lowry, T. D...(et al.)** /2004/: *The social Construction and Subjective Reality of Crime: A Longitudinal Analysis of Media Crime Reporting, Public Perceptions of Crime and FBI Crime Statistics*, New Orleans, доступно на:
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/1/2/9/3/page_s112937/p112937-1.php (20. 04. 2010. године);
4. **Stapenhurst, R.** *The media's role in curbing corruption*, доступно на:
http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/10/27/000094946_00101305481312/additional/016824232_200210329034146.pdf (25. 07. 2009 године);

5. **Steinmetz, K.S.** /1977-78/: The Battered Husband Syndrome, *Victimology: An International Journal*, Volume 2, No. 3-4, доступно на: http://www.papa-help.ch/downloads/Steinmetz_The_Battered_Husband_Syndrome.pdf (13.05.2015);
6. **Strauss, A. M.** /1992/: Sociological Research and Social Policy: The Case of Family Violence, *Sociological Forum*, Vol. 7, No. 2, доступно на: <http://gauss.unh.edu/~mas2/F33.pdf> (13.05.2015);
7. <http://www.arhiv.rs/>
8. <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/82384-Srean-vam-masakr-medijiski-domaini.html> (доступно дана: 30.09.2014. године);
9. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/456758/Godisnjica-masakra-u-Velikoj-Ivanci-Ubio-nam-je-najmilije-ali-i-zivot-u-nama> (доступно дана: 01. 07. 2014. године);
10. <http://www.telegraf.rs/vesti/130541-najveci-skandal-u-20-veku-ko-koci-istragu-o-nestalim-bebama> (доступно дана: 12.11.2014. године);
11. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/548475/Otvoreno-pismo-Blica-ministru-Gasicu-i-generalu-Dikovicu-Vreme-je-za-odlazak> (доступно дана: 09.04.2015. године);
12. http://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/Corruption%20UNDP_SRB_Benchmarking%20Survey%20Serbian%20December%202013.pdf, стр. 17. (доступно дана: 13.07.2015. године);
13. <http://srbin.info/2014/12/22/prva-i-druga-srbija-u-ratu-ko-razara-srpsku-porodicu/> (доступно дана: 08.05.2015. године);
14. http://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/Corruption%20UNDP_SRB_Benchmarking%20Survey%20Serbian%20December%202013.pdf (доступно дана: 13.07.2015.);
15. <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Maratomska-afeta-Indeks-treci-put-sve-iznova.lt.html> (доступно дана: 18.07.2015. године);
16. www.mup.gov.rs/cms/.../Istrazivanje%20javnog%20mnjenja%202011.d... (доступно дана: 19.07.2015. године);
17. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49> (доступно дана: 28.07.2015. године);

18. www.e-lawresources.co.uk (доступно дана: 24.08.2015. године);
19. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT00000607115> (доступно дана 30.07.2015. године);
20. UK Ministry of Justice, *Proposals to allow the broadcasting, filming, and recording of selected court proceedings*, доступно на:
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217307/broadcasting-filming-recording-courts.pdf (доступно дана: 04.08.2015. године);
21. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2807464/Could-British-trials-appear-TV-style-footage-Chief-prosecutor-backs-calls-allow-cameras-courtroom.html> (доступно дана: 04.08.2015. године);
22. <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/101212/101212-stampa2.html> (доступно дана: 06.08.2015. године);
23. <http://www.blic.rs/naslovna-stampano-izdanje/1418/izdanje-za-22-10-2014> (доступно дана: 24.10.2014. године);
24. <http://pescanik.net/s-onu-stranu-autocenzure/> (доступно дана: 25.10.2014. године);
25. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/578217/SLUCAJ-JEVTIC-Glumac-nudio-nagodbu-tuzilac-odbio> (доступно дана: 07.08.2015. године);
26. <http://merlin.obs.coe.int/iris/2007/10/article104.en.html> (доступно дана: 18.08.2015. године);
27. www.independent.co.uk (доступно дана: 13.02.2016. године);
28. <http://www.blic.rs/vesti/h2ronika/razresenje-proterani-sudija-odlazi-u-advokate/z25bqn3> (доступно дана: 25.04.2016. године);
29. www.legifrance.gouv.fr (доступно дана: 28.04.2016. године);
30. www.businessinsider.com (доступно дана: 05.03.2015. године);
31. <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx> (доступно дана: 01.10.2016. године);

ПРАВНИ ПРОПИСИ

1. Кривични закон Републике Србије („Службени гласник СРС“, бр. 26/77, 28/77 – испр., 43/77 – испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС“, бр. 16/90, 26/91 – одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 – одлука УС РС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/992, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 – испр., 80/02 др. закон, 39/03 и 67/03).
2. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 10/02);
3. Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14);
4. Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободe према малолетним лицима („Службени гласник РС“ бр. 32/2013);
5. Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14);
6. Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – исправка и „Службени гласник РС“ – Међународни уговори“, бр. 12/10 и 10/15);
7. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела („Службени гласник РС“, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – др. закон, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – др. закон, 101/11 – др. закон и 32/13);
8. Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 85/05);
9. Устав Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 98/06);
10. Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине („Службени гласник РС“, бр. 67/03, 135/04, 61/05, 101/07, 104/09 и 101/11 – др. закон);

11. Закон о агенцији за борбу против корупције („Службени гласник РС“, бр. 97/2008, 53/2010, 66/2011 – одлука УС, 112/2013 – аутентично тумачење и 8/2015 – одлука УС).

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1: Упитник за судије кривичаре: истраживање ставова судија у вези с медијском сликом судова и утицајем медија на исход кривичног поступка; Испитивање ставова у оквиру студије појединачног случаја.

1. Колико дуго радите као судија кривичар?
- a) мање од 5 година
 - b) између 5 и 10 година
 - c) између 10 и 15 година
 - d) између 15 и 20 година
 - e) преко 20 година

Колико дуго радите у суду? Где сте пре радили, колико дуго?

.....
.....
.....

2. Да ли Вам је неко икада понудио мито у замену за одговарајућу судску одлуку или да одуговлачите са поступком?
- a. јесте, више пута
 - b. јесте, једанпут
 - c. никада
 - d. не сећам се
3. Казнена политика судова је превише блага.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
4. Политички чиниоци често утичу на исход кривичног поступка.

- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
5. Неспособност и инертност судова је главни разлог што поступци толико дуго трају.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
6. Утиче ли медијско извештавање на Ваше расуђивање и доношење одлуке у конкретном случају?
- a. увек
 - b. донекле
 - c. никада
 - d. не знам
7. Да ли бисте прихватили да донесете тзв. компромисну пресуду, у ситуацијама када је притисак јавности да се донесе одговарајућа одлука изузетно велики без обзира на резултате доказног поступка?
- a. прихватио/ла бих
 - b. под одређеним условима бих
 - c. нисам сигуран/а
 - d. не бих прихватио/ла
8. Да ли је могуће помирити принципе слободе штампе и претпоставке невиности у извештавању о неком конкретном кривичном догађају?
- a. могуће је
 - b. некад јесте, некад није
 - c. није могуће
 - d. не знам

У наставку испитивања коришћена су отворена питања у складу са логиком полу-структурисаног интервјуа. Теме које су размотрене у складу су са постављеним хипотезама.

1. *На основу онога што се може прочитати у штампи или погледати у телевизијским емисијама стиче се утисак да је проблем корупције у судовима веома изражен, односно да правосуђе уз просвету и здравство представља област друштва у којој је тај проблем највећи. Шта Ви*

мислите о томе? Шта је највише допринело стварању такве слике судова?

- 2. Шта мислите о сталним захтевима за пооштравањем казнене политике судова? Репресивно оријентисана јавност често има потребу да „подсети“ судове да треба да изричу строжије казне. Утиче ли на Вас тај медијски притисак? Да ли и колико размишљате о томе када треба да донесете неку одлуку?*
- 3. Медији су судове означили као главне кривце за дуго трајање кривичних поступака. Одговорност других субјеката у ланцу гоњења мало се спомиње. Најбурнију реакцију медија изазивају случајеви који су окончани због застарелости гоњења. Какво је Ваше мишљење о томе?*
- 4. Да ли и у којој мери негативна медијска слика рада судова утиче на положај судија у друштву? Да ли постоји начин да се та слика побољша, и ако сматрате да постоји наведите га? Иако је судијска професија по природи ствари затворенија за сарадњу с медијима од нпр. полицијске или тужилачке, да ли би се могао пронаћи простор за побољшање тог односа?*
- 5. Постоји мишљење да политички чиниоци доминирају у појединим случајевима и да онемогућавају или отежавају њихово адекватно решавање. Да ли сте Ви били изложени тим притисцима? Ако јесте како сте реаговали на њих?*
- 6. По Вашем мишљењу где би требало поставити границе слободе медијског извештавања у вези с кривичним поступком? Треба ли правити разлику између извештавања пре и после главног претреса и на који начин то учинити? Шта мислите о увођењу камера у суднице?*
- 7. Да ли је и на који начин могуће ефикасно решити проблем повреде претпоставке невиности од стране медија? Да ли су правила о претпоставци невиности само мртво слово на папиру када смо сведоци готово свакодневног њеног кршења? Да ли забрана прејудуцирања судских одлука, предвиђена у ЗКП-у може да помогне у решавању тог проблема? Колико су ефикасна правила којима је циљ заштита претпоставке*

невиности? Шта се може учинити како би се побољшала њихова ефикасност?

8. *Пракса Европског суда показује благу тенденцију веће заштите слободе изражавања у односу на принцип претпоставке невиности. Уколико би се таква пракса установила какве би она имала последице на поступање домаћих судова?*
9. *Шта мислите о „медијским суђењима“, т.ј. суђењима која у великој мери заокупљају пажњу медија и јавности уопште и да ли сте у пракси имали такав случај? Како се носите с притиском јавности у таквим случајевима? Пресуде донете у тим случајевима често имају значајан утицај и на исход других сличних случајева, тзв. ехо ефекат. Шта Ви мислите о томе?*
10. *Да ли знате шта је “концепт фактичке кривице” и да ли је могуће исправити неправду која је неоправданом „медијском осудом“ нанета појединцу? Како на Вас делује негативна медијска кампања након доношења „неочекиване“ пресуде?*

Случај Марине Андрејић.

1. *Да ли сте пратили медијско извештавање док је трајао поступак пред Апелационим судом?*
2. *Да ли сте се бавили медијским извештавањем о том случају и у периоду који је претходио поступку пред Апелационим судом? Уколико је одговор потврдан, у коликој мери је то утицало на Ваше расуђивање?*
3. *Јавност је унапред донела осуђујућу пресуду и деловало је да се од Апелационог суда очекује да само потврди такав став. Да ли сте осећали притисак да пресудите на такав начин?*

ПРИЛОГ 2: Фокус - групни интервју с новинарима. Испитивање ставова новинара у вези с медијским извештавањем о криминалитету.

2. 1. УЗОРАК

Испитаници	Новинар 1	Новинар 2	Новинар 3	Новинар 4	Новинар 5	Новинар 6	Новинар 7
Узраст	61+	51-60	61+	31-40	31-40	31-40	31-40
Пол	Мушки	женски	мушки	женски	мушки	Женски	мушки
Медиј	Штампа	радио	штампа	штампа	телевизија	Штампа	штампа

2. 2. САДРЖАЈ ВОДИЧА ЗА ДИСКУСИЈУ

0. УВОД 5 МИН.

Увод модератора:

- Кратко упознавање с темом разговора, структуром питања која ће бити постављена и циљевима који се желе постићи спровођењем фокус-групног интервјуа
- Опуштање учесника стварањем пријатне атмосфере: позивањем да слободно одговарају на питања уз гарантовање анонимности.

1. МЕДИЈСКА КОНСТРУКЦИЈА КРИМИНАЛИТЕТА 20 МИН

1. Колико сте самостални у избору информација?
2. Да ли постоје унапред одређени критеријуми по којима се врши селекција онога што ће се наћи у новинама или на телевизији?

3. Ако постоје, да ли би могли да их наведете и објасните?
4. Колики је, по Вашем мишљењу, значај одговарајућег наслова у штампи или најаве у телевизијским емисијама на перцепцију грађана о проблему криминалитета?
5. Да ли је важнији ефектан наслов/најава или квалитетан текст/репортажа?

2. МОРАЛНА ПАНИКА 20 МИН

1. Да ли сте чули за „моралну панику“?
2. Шта мислите о проблему насилничког криминалитета у нашој земљи?
3. Колико по Вашем мишљењу медији пажње посвећују различитим облицима насилничког криминалитета?
4. Стиче се утисак да медији пренаглашено извештавају о неким облицима насилничког криминалитета, као нпр. насиљу у породици. Шта Ви мислите о томе?
5. Извештавање о насилничком криминалитету је често праћено и коришћењем стереотипа, попут „мушкарци су насилници“ или „жене и деца су жртве породичног насиља“. Можете ли објаснити значај стереотипа у медијском извештавању?
6. Да ли вам се дешава да донесете закључак о догађају о којем извештавате на основу неких стереотипа или предрасуда?
7. Научна истраживања су показала да медији у највећој мери утичу на формирање ставова и мишљења код људи кад се ради о криминалитету уопште или посебним његовим облицима али и на стварање страха од злочина. Какав је Ваш став у односу на то?

3. МЕДИЈИ И КРИВИЧНО СУДСТВО 20 МИН

1. Да ли поштујете претпоставку невиности у извештавању о случајевима који су актуелни?
2. Каква вам је сарадња са представницима кривичног судства?
3. Како видите улогу медија у решавању проблема криминалитета?

4. Да ли мислите да презентовање насилничких садржаја може негативно да утиче на понашање људи, нарочито младих?
5. Због чега је корупција у појединим сегментима друштва попут правосуђа, здравства или просвете интересантнија медијима од неких других области?
6. Сфера привредног пословања, банкарски сектор, берзе, осигурање и слични послови спорадично се спомињу у медијима у контексту корупције а штета која настаје незаконитим делатностима у овим секторима је изузетно велика. Због чега су ово „забрањене теме“?
7. Може ли, по Вашем мишљењу, непримерено извештавање медија о неком кривичном догађају утицати на поступање суда?

ПРИЛОГ 3: *Истраживање утицаја медија на перцепцију грађана о стању криминалитета у Републици Србији (размере, дистрибуција) као и на страх од злочина.*

1. Пол
 - a. Мушки
 - b. Женски

2. Колико имате година? Молим Вас означите старосну групу којој припадате.
 - a. 20-30
 - b. 30-40
 - c. 40-50
 - d. 50-60
 - e. 60-70
 - f. преко 70 година

3. Да ли сте удати/ожењени?
 - a. да
 - b. удовац/удовица сам
 - c. разведен/а сам
 - d. нисам

4. Имате ли децу?
 - a. да
 - b. не

5. Означите стручну спрему.
 - a. основна
 - b. средња
 - c. виша
 - d. висока

6. Да ли читате дневну штампу?
 - a. свакодневно
 - b. неколико пута недељно
 - c. једанпут недељно
 - d. не читам дневну штампу

7. Које дневне новине читате (можете заокружити и више од једног понуђеног одговора)?
- Политика
 - Вечерње новости
 - Блиц
 - Курир
 - Информер
 - неке друге новине
 - ниједне
8. Које рубрике читате у дневним новинама? (поређајте понуђене одговоре од 1 до 7 почев од оне рубрике која Вас најмање интересује до оне која Вас највише интересује)
- спорт
 - политика
 - култура
 - хроника
 - друштво
 - свет
 - забава
9. Да ли гледате вести на телевизији?
- редовно
 - понекад
 - углавном не гледам
 - никада
10. Ако сте на претходно питање заокружили одговор под а или б, које су вести у питању?
- Дневник РТС-а
 - Вести на Б92
 - Национални дневник на Пинк телевизији
 - Вести на Првој телевизији
 - Вести на Н1
 - неке друге вести
11. Да ли гледате неке специјализоване емисије о криминалитету?
- да
 - не
12. Криминалитет је у Србији у сталном порасту?
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам

13. Насиље је све присутније у друштву.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
14. Да ли сте икада били жртва неког насилничког кривичног дела?
- да
 - не
15. Ако је одговор на претходно питање потврдан, које дело је у питању?
- телесна повреда
 - дело сексуалне природе
 - насиље у породици
 - неко друго дело које подразумева насиље
16. Да ли се плашите да ћете постати жртва неког насилничког акта?
- да
 - не
17. Шта Вам је извор сазнања о насилничком криминалитету? (поређајте од 1 до 4 понуђене одговоре, почев од извора који највише утиче на Ваше схватање овог проблема па до оног који најмање утиче)
- лично искуство
 - искуство блиских особа
 - медији
 - информације које добијем од рођака, пријатеља или познаника
18. Медији реално приказују проблем насиља у друштву.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
19. Медији у значајној мери утичу на стварање страха од насилничких кривичних дела код људи?
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
20. Жене и деца су у све већем ризику да постану жртве породичног насиља.
- у потпуности се слажем
 - слажем се

- c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
21. Жене су у већој опасности да буду силоване од непознатих него од познатих мушкараца.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
22. Насиље међу младима достиже алармантне размере.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
23. У последње време проблем педофилије је све више присутан.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
24. Педофили су најчешће особе непознате деци.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се слажем
 - e. не знам
25. Ако се појави сумња да је неко педофил не би требало чекати коначан исход кривичног поступка већ би друштво требало одмах да предузме неке мере.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
26. Шта Вам је извор сазнања о корупцији? (поређајте од 1 до 4 понуђене одговоре, почев од извора који највише утиче на Ваше схватање овог проблема па до оног који најмање утиче
- a. лично искуство
 - b. искуство блиских особа
 - c. медији

- d. информације које сазнате од рођака, пријатеља или познаника
27. Да ли сте некада дали мито некоме у замену за одређену услугу?
- да, више пута
 - да, једном
 - не сећам се
 - нисам никада
28. Правосуђе, здравство и просвета су сегменти друштва у којима је корупција најзаступљенија.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
29. Судијска професија је једна од најкорумпиранијих.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
30. Медијска слика судова одговара правом стању ствари.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
31. Судови исувише благо кажњавају за извршено кривично дело.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
32. Политички чиниоци често утичу на исход кривичног поступка.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
33. Неспособност и спорост судова су главни разлози због чега поступци толико дуго трају.
- у потпуности се слажем
 - слажем се

- c. не слажем се
- d. у потпуности се не слажем
- e. не знам

34. Медијско извештавање може значајно да утиче на исход кривичног поступка.

- a. у потпуности се слажем
- b. слажем се
- c. не слажем се
- d. у потпуности се не слажем
- e. не знам

35. Ако медији неку особу унапред прогласе кривом онемогућавају суд да донесе исправну одлуку.

- a. у потпуности се слажем
- b. слажем се
- c. не слажем се
- d. у потпуности се не слажем
- e. не знам

Биографија аутора

Александра Илић рођена је 8. јула 1981. године у Београду, где је завршила основну и средњу школу. Београдски Правни факултет уписала је школске 2000/01 године, а дипломирала септембра 2004. године са општом просечном оценом 9,58. Више пута је награђивана током студирања за постигнути успех. Као најбољи студент у генерацији на кривично-правном смеру добила је награду из фонда проф. Драгољуба Атанацковића. Школске 2008/09 године уписала је докторске академске студије на Правном факултету у Београду које трају три године (шест семестара).

Сада је на трећој години докторских студија. Положила је све испите предвиђене наставним планом и програмом. У мају 2011. године одбранила је пројекат докторске дисертације под називом „Медији и криминалитет - криминолошки аспекти“. Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду је дало сагласност на поменути тему, што је потврђено од стране Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду које је истом приликом одредило и проф. др Ђорђе Игњатовића као ментора за израду докторске дисертације.

Децембра 2004. године је изабрана за асистента-приправника на Факултету цивилне одбране Универзитета у Београду за предмет Криминологија. Октобра 2010. године на Факултету безбедности изабрана је у звање асистента за исти предмет, а у децембру 2015. године поново је изабрана у исто звање. Поред тога, изводи вежбе из предмета Виктимологија и пенологија и Криминалистика.

Члан је Управе Секције за Криминологију Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу. На Факултету безбедности је секретар Катедре студија криминалитета. Течно говори, чита и пише енглески језик и говори и чита руски језик.

Александра Илић је аутор већег броја научних радова из области криминологије, пенологије, виктимологије, материјалног и процесног кривичног права и учествовала је на многим националним и међународним научним конференцијама.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Александра Илић

Број индекса ДС 2008-31

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Медији и криминалитет – криминолошки аспекти“

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 13.4.2017.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Александра Илић

Број индекса ДС 2008-31

Студијски програм Докторске академске студије

Наслов рада „Медији и криминалитет – криминолошки аспекти“

Ментор проф. др Ђорђе Игњатовић, редовни професор Правног факултета у Београду

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 13.4.2017.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Медији и криминалитет – криминолошки аспекти“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 13.4.2017.

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Александра З. Илић

**МЕДИЈИ И КРИМИНАЛИТЕТ -
КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ**

докторска дисертација

Београд, 2017

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF LAW

Aleksandra Z. Ilić

**MEDIA AND CRIME – CRIMINOLOGICAL
ASPECTS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

Др Ђорђе Игњатовић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Др Ивана Симовић-Хибер, редовни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду

Др Јован Ђирић, научни саветник, судија Уставног суда

Др Ивана Стевановић, виши научни сарадник, директор Института за криминолошка и социолошка истраживања

Др Милана Љубичић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду

Датум одбране:

ПОДАЦИ О ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

НАСЛОВ: МЕДИЈИ И КРИМИНАЛИТЕТ – КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ

РЕЗИМЕ: Однос медија и криминалитета представља веома комплексну и сложену проблематику која до сада није систематски обрађивана у нашој литератури. Неспорно је да медији имају доминантан утицај на формирање ставова у јавном мњењу о свим битним друштвеним питањима, па тако и о криминалитету као негативној друштвеној појави. Већина стереотипа и погрешних схватања о појединим аспектима криминалног феномена су добрим делом последица медијске слике о овим појавама.

Предмет дисертације је истраживање начина медијског представљања криминалног феномена, уз претпоставку да постоји пренаглашена покривеност насилничког криминалитета која може утицати и на обликовање људског понашања у негативном смеру. Поред насилничког криминалитета, узимајући у обзир специфичност медијског извештавања у нашој земљи, као и став јавног мњења по питању проблема криминалитета уопште, предмет дисертације је и истраживање феномена корупције.

Неадекватно медијско извештавање о појединим аспектима криминалног феномена за последицу може да има настанак моралне панике која се по природи ствари највише односи на проблем насиља, па је истраживање усмерено претежно на моралну панику коју медији у Србији стварају у вези с појединим облицима насилничког криминалитета попут насиља у породици, педофилије, силовања или насилничког понашања деце и младих односно тзв. „вршњачког насиља“.

Предмет истраживања је и утицај медијског извештавања на судове у контексту вођења кривичних поступака јер су они најзаступљенији у медијским извештајима. Такође, неадекватно извештавање о неком кривичном догађају може имати озбиљне последице по исход кривичног поступка.

Имајући у виду да су у раду проблематизована три аспекта односа медија и криминалитета (*медијска конструкција криминалитета, медијско стварање моралне панике и однос медија и кривичног судства*) сваки је посебно анализиран у склопу основног циља истраживања који представља опис и разумевање појаве. То је учињено применом одговарајућих истраживачких поступака, метода и припадајућих техника истраживања на примеру Србије.

Резултати спроведеног истраживања су показали да медијско извештавање о криминалитету утиче у великој мери на разумевање криминалног феномена као таквог и појединих његових карактеристика од стране грађана. Важан закључак је да се проблем субјективне перцепције ризика од стране појединаца у савременом друштву може решити потпуним и непристрасним обавештавањем јавности о стању криминалитета. Оно мора да буде потпомогнуто активностима представника органа задужених за сузбијање криминалитета, али и научника у складу с идејом криминологије производње вести.

Један од важнијих закључака је да стереотипне представе учинилаца и жртава могу нанети велику штету појединцима нарочито у виду неоснованих оптужби. То указује на неопходност промена у медијском приступу тим феноменима што се не може догодити без већег ангажмана свих важних друштвених чинилаца.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Медији, Криминалитет, Криминолошки аспекти, Конструкција криминалитета, Морална паника, Кривично судство

НАУЧНА ОБЛАСТ: Правне науке

УЖА НАУЧНА ОБЛАСТ: Кривично право

УДК БРОЈ: 343.85:316.774

DATA ON PhD THESIS

TITLE: MEDIA AND CRIME – CRIMINOLOGICAL ASPECTS

SUMMARY: The relationship between media and crime is a very complex and complicated problem that has not been systematically treated in our literature. It is undisputed that the media have a dominant influence on the shaping attitudes in public opinion on all important social issues, and so on crime as a negative social phenomenon. Most of the stereotypes and misconceptions about certain aspects of the criminal phenomenon are largely the result of the media image of these phenomena.

The subject of the dissertation is exploration how media represents criminal phenomenon, assuming that there is exaggeration in coverage of violent crime that can affect the shaping of human behavior in a negative direction. In addition to violent crimes, taking into account the specificity of media coverage in the country, as well as public opinion regarding the problem of crime in general, the subject of the dissertation is also a study of the phenomenon of corruption.

Inadequate media reporting on certain aspects of criminal phenomenon may result in the creation of moral panic that is by nature the most relates to the problem of violence, but the study has focused primarily on the moral panic that the media in Serbia, create in connection with certain forms of violent crimes such as domestic violence, pedophilia, rape or bullying of children and young people.

The research topic is also the impact of media reporting on the courts in the context of conducting criminal proceedings because they are the most common in media reports. Also, inadequate reporting of a criminal incident can have serious consequences for the outcome of criminal proceedings.

Bearing in mind that in work it is problematised three aspects of the media and crime (media construction of crime, media creation of moral panic and relationship between the media and the criminal justice) each are analyzed separately in part of the basic aim

of the study which corresponds to the description and understanding of the phenomena. This is done by applying appropriate research procedures, methods, and associated research technique in the case of Serbia.

Results of the research showed that media coverage of crime affects greatly to the understanding of criminal phenomena as a whole and its particular characteristics by citizens. An important conclusion is that the problem of subjective risk perception by individuals in modern society can be solved by fully and impartially informing the public about the crime. It must be backed by the activities of the authorities responsible for crime prevention, as well as scientists in accordance with the idea of criminology production news.

One of the most important conclusion is that the stereotypical images of perpetrators and victims can produce great harm to individuals especially in the form of unfounded accusations. This points to the need to change media approach to these phenomena, which can not happen without greater involvement of all relevant social actors.

KEY WORDS: Media, Crime, Criminological Aspects, Crime Construction, Moral Panic, Criminal Courts

SCIENTIFIC AREA: Legal Sciences

SPECIFIC SCIENTIFIC AREA: Criminal Law

UDC NUMBER: 343.85:316.774

УВОД	1
ДЕО ПРВИ	9
Теоријско разматрање криминолошких аспеката односа медија и криминалитета	9
Одсек I	9
Основне поставке о медијима и криминалитету.....	9
Глава I.....	9
Теорије о медијима и криминалитету.....	9
1.Позитивистичка оријентација у криминологији	9
1.1. Рана социолошка схватања	9
1.1.1. Школа друштвене средине (Gabriel Tarde).....	10
1.1.2. Теорија историјског материјализма	11
1.1.3. Чикашка школа и следбеници	14
2. Теорије друштвене реакције	16
2.1. Интеракционизам и теорија етикетирања.....	16
2.2. Радикална криминологија – рани радови.....	18
2.3. Савремена критичка криминологија (леви реализам и постмодернизам)	19
2.3.1. Леви реализам	19
2.3.2. Постмодернизам	20
3. Новије криминолошке теорије.....	22
3.1. Теорије рационалног избора	22
3.2. Теорије културалне криминологије	23
3.3. Теорије о мушкости	27
Глава II.....	29
Медијска конструкција криминалитета	29
1.Социјална конструкција криминалитета	29
1.1. Појам социјалног конструкционизма.....	29

1.2. Облици стварности о криминалитету	30
1.2.1. Искусвена стварност	31
1.2.2. Симболичка стварност	32
1.2.3. Социјално конструисана стварност	33
1.3. Извори сазнања о криминалитету	33
1.3.1. Лично искуство	34
1.3.2. Искуство других особа	35
1.3.3. Утицај различитих друштвених група и институција	36
1.3.4. Медији	37
2. Улога медија у социјалној конструкцији криминалитета	38
2.1. Студије о медијима и криминалитету	38
2.1.1. Култивациона теорија	40
2.1.2. Теорија постављања агенде (agenda-setting)	42
2.2. Утицај медијске конструкције на разумевање проблема криминалитета	43
2.2.1. Размере и структура криминалитета представљени у медијима	44
2.2.1.1. Медијска слика сталног раста криминалитета	46
2.2.1.2. Прекомерна заступљеност насилничког криминалитета	47
2.2.1.3. Неадекватно представљање криминалитета белог оковратника	50
2.2.2. Медијска конструкција и контрола криминалитета	56
2.3. „Вести“ као облик медијске конструкције криминалитета	58
2.3.1. Појам „вести“	60
2.3.2. Процес „производње вести“	63
2.3.2.1. Критеријуми за избор вести	67
2.3.2.2. Селекција и класификација вести о криминалитету	72
Одсек II	78
Медији и морална паника	78
Глава I	78
Одређење моралне панике	78
1. Историјат моралне панике	78

2. Дефиниција моралне панике	83
2.1. Теорије о моралној паници.....	83
2.1.1. Модел широких маса (grassroots model)	84
2.1.2. Елитистички конструисан модел (the elite-engineered model).....	85
2.1.3. Модел нестручних интересних група или друштвених покрета (interest-group model).....	87
2.1.3.1. Разлика између интересних група и друштвених покрета	88
2.1.3.2. Интересне групе (друштвени покрети) и морална паника	89
2. 2. Кључни елементи моралне панике.....	90
2.2.1. Забринутост.....	90
2.2.2. Непријатељство	91
2.2.3. Сагласност.....	95
2.2.4. Диспропорција	96
2.2.5. Несталност	98
3. Значај дискурса у разумевању моралне панике	100
3.1. Појам дискурса	101
3.2. Анализа дискурса.....	102
3.3. Дискурси у медијском приказивању криминалитета	104
3.4. Дискурс и морална паника	108
Глава II.....	110
Социјална функција моралне панике	110
1. Морална паника као израз друштвене реакције.....	110
1.1. Улога „моралних активиста“ у настанку моралне панике	110
1.2. Улога представника органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике.....	112
2. Друштво ризика и морална паника.....	117
2.1. Појам друштва ризика	117
2.2. Криминалитет као ризик представљен у медијима	122
2.2.1. Морална паника и ризик од криминалитета.....	124

2.2.2. Страх од злочина као последица моралне панике.....	125
3. Морална паника и процес појачавања девијације (криминалитета).....	129
3.1. Појам појачавања девијације.....	130
3.1.1. Спирала појачавања девијације (S. Cohen).....	131
3.2. Улога медијске моралне панике у процесу појачавања девијације	133
3.2.1. Стигматизација и етикетирање	133
3.2.2. Стварање стереотипа криминалаца.....	136
Глава III	139
Конкретни облици испољавања моралне панике у вези с насилничким криминалитетом	139
1. Стереотип крволочног злочинца (<i>predatory criminal</i>).....	139
2. Морална паника због насиља у породици	142
2.1. Стереотип мушкарца насилника	145
2.2. Стереотип жртве насиља у породици	147
3. Морална паника у вези са силовањем	150
3.1. Стереотип силоватеља.....	154
3.2. Стереотип жене жртве силовања	156
4. Морална паника у вези с педофилијом.....	159
4.1. Стереотип педофила	161
4.2. Заблуде у вези с педофилијом.....	164
5. Морална паника у вези с малолетничком делинквенцијом у ширем смислу	166
5.1. Проблем „вршњачког насиља“ представљен у медијима	169
Одсек III.....	172
Медији и кривични судови	172
Глава I.....	172
Медијска слика о судовима.....	172

1. Корумпираност судства.....	173
2. Блага казнена политика судова.....	177
3. Спорост кривичних поступака.....	180
4. Утицај политичких фактора на рад судова.....	183
Глава II.....	186
Утицај медијског извештавања на рад судова	186
1. Медијско извештавање током кривичног поступка.....	186
1.1. Медијско извештавање у припремној фази поступка	188
1.1.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у припремној фази.....	189
1.1.1.1. Енглеска	189
1.1.1.2. Француска	191
1.1.1.3. Немачка	192
1.1.2. Медијско извештавање у Србији у припремној фази поступка.....	193
1.2. Медијско извештавање у току главног претреса (<i>trial stage</i>).....	195
1.2.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у фази суђења	195
1.2.1.1. Англосаксонско право	195
1.2.1.2. Континентално право (Француска, Немачка и Италија)	198
1.2.2. Медијско извештавање у Србији у току главног претреса	199
2. Повреда претпоставке невиности од стране медија.....	201
2. 1. Осуда пре пресуде.....	202
2. 2. Концепт социјалне кривице	203
2.3. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности.....	205
2.3.1. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности у пракси Европског суда за људска права.....	209
3. Медијско суђење	212
3. 1. Појам медијског суђења	213
3. 2. Врсте медијског суђења.....	215

3.3. Ефекти медијског суђења	216
4. Утицај медија на казнену политику судова.....	219
ДРУГИ ДЕО.....	224
Истраживање начина на који медији представљају поједине облике криминалитета у Републици Србији.....	224
Одсек први.....	224
Пројекат истраживања.....	224
Глава I.....	224
Одређивање истраживачког проблема	224
1. Дефинисање предмета истраживања	224
1.1. Теоријска дефиниција предмета.....	224
1.2. Радна дефиниција предмета	225
2. Циљ истраживања	228
3. Хипотетички оквир истраживања.....	229
Глава II.....	236
Методологија истраживања	236
1. Истраживачке стратегије	236
1.1. Лонгитудинално ретроспективно истраживање.....	236
1.2. Студија појединачног случаја	237
2. Методи прикупљања и обраде података.....	238
2.1. Методи проучавања појединачних случајева.....	238
2.1.1. Анализа садржаја.....	238
2.2. Методи „средњег обима“ – узорак.....	242
2.2.1. Лонгитудинално испитивање	242
2.2.1.1. Фокус-групни интервју.....	242
2.2.1.2. Полу-структурисани интервју.....	243
2.2.1.3. Анкета.....	244

2.3. Правни методи	245
2.4. Статистички методи	245
2.5. Компаративни метод	246
Одсек други	248
Резултати истраживања	248
Глава I	248
Резултати примене лонгитудиналне истраживачке стратегије извештавања штампе и телевизије	248
1. Резултати квантитативне анализе садржаја	248
1.1. Анализа новинских чланака	248
1.1.1. Извештавање о насилничком криминалитету	250
1.1.2. Извештавање о корупцији и криминалитету белог оковратника	259
1.2. Анализа телевизијских вести	264
1.2.1. Извештавање о насилничком криминалитету	265
1.2.2. Извештавање о корупцији	267
2. Статистички показатељи о размерама насилничког криминалитета	269
2.1. Упоредивање статистичких података с квантитативним подацима добитим анализом садржаја новинских чланака и телевизијских вести	276
3. Анализа моралне панике у вези с насилничким криминалитетом	278
4. Анализа односа медија и кривичног судства	291
5. Резултати примене метода испитивања	300
5.1. Резултати примене технике фокус-групног интервјуа са новицима	300
5.1.1. Медијска конструкција криминалитета	300
5.1.2. Медији и морална паника	306
5.1.3. Медији и кривично судство	308
5.2. Резултати примене технике полу-структурисаног интервјуа са судијама	309

5.3. Резултати примене технике анкетирања грађана	325
6. Анализа праксе Европског суда о људским правима у односу на питања слободе медијског изражавања и претпоставке невиности	357
Глава II.....	362
Резултати примене истраживачке стратегије студије појединачног случаја	362
1. Медијско извештавање о случају насилничког криминалитета	362
ЗАКЉУЧАК.....	379
ЛИТЕРАТУРА.....	i
ОСТАЛИ МАТЕРИЈАЛ.....	xvii
ПРАВНИ ПРОПИСИ.....	xxi
ПРИЛОЗИ	xxii
ПРИЛОГ 1	xxii
ПРИЛОГ 2	xxvi
ПРИЛОГ 3	xxix

УВОД

Однос медија и криминалитета представља веома комплексну и сложену проблематику која до сада није систематски обрађивана у нашој литератури, па се чини оправданим да она буде предмет докторске дисертације. Неспорно је да медији имају доминантан утицај на формирање ставова у јавном мњењу о свим битним друштвеним питањима, па тако и о криминалитету као негативној друштвеној појави. Већина стереотипа и погрешних схватања о појединим аспектима криминалног феномена су добрим делом последица медијске слике о овим појавама. Због тога је неопходно испитати механизам медијске обраде информација о криминалном догађају, с посебним освртом на то да ли се медијска слика о криминалитету разликује од његових стварних размера. Могло би се тврдити да је у позадини многих медијских извештаја потреба за сензационалистичким представљањем појединих облика криминалитета, пре свега насилничког, а једно од могућих објашњења за такав приступ би могла да буде потреба за стицањем профита. Оваквим приступом проблему криминалитета медији могу угрозити нормално функционисање органа правосуђа, што је чест случај са изношењем поверљивих података у току истраге или у каснијим фазама поступка. С тим у вези, требало би размотрити границе односа између права на слободу штампе и претпоставке невиности. Такође, феномен моралне панике, који последњих деценија привлачи пажњу иностраних аутора, везује се управо за проблем медијске конструкције реалности која добрим делом не одговара правом стању ствари. Страни аутори су одавно препознали важност истраживања различитих аспеката односа медија и криминалитета, тако да постоји велики број теоријских радова из ове области, нарочито у англосаксонској литератури.

Постоје две основне равни посматрања односа медија и криминалитета. Прва би била утицај медија на криминалитет у смислу третирања медија као криминогених фактора. Друга раван би се односила на истраживање начина на који медији приступају проблематици криминалитета који се такође може проучавати из различитих аспеката.

Проучавање утицаја који медији могу да имају на криминалитет скопчано је с многобројним тешкоћама. Чини се да би било изузетно тешко доказати

претпоставку о медијима као криминогеном фактору. Забринутост у том смислу постоји нарочито кад се ради о негативном утицају који насилнички садржаји у медијима имају на понашање деце и младих. Прва истраживања из ове области су покушала да доведу у везу изложеност деце и младих насилничким садржајима на телевизији и појави агресивног понашања. Међутим, резултати тих, као и каснијих сличних истраживања нису показали да постоји значајна веза између те две ствари. Утврђено је чак да много већи утицај на делинквенцију и криминалитет имају неки други фактори као нпр. сиромаштво или незапосленост. У данашње време постоји мишљење да интернет, видео и компјутерске игрице негативно утичу на понашање деце и младих, за разлику од ранијег периода када су филмови с насилничким садржајима сматрани опасним извором њиховог агресивног понашања.¹ На основу досадашњих истраживања негативног утицаја медија на вршење злочина може се закључити да они у много већој мери утичу на то како ће људи извршити злочине, него на доношење одлуке да се уопште изврши дело.² Медији сами по себи тешко да могу од неког лица да направе преступника, али би се могло очекивати да могу допринети реализацији већ постојеће склоности ка вршењу кривичних дела. Тзв. *coruscate* злочини или злочини подражавања насилничких садржаја презентираних у медијима не могу се окарактерисати као правилност већ као изузетна појава. Ипак обично када се догоди тако нешто реакција јавности бива веома бурна и медији постају главни кривци за појаву насиља.

Чини се да би било тешко спровести истраживање о криминогеном утицају медија на криминалитет. Јавио би се проблем издвајања утицаја медија на вршење злочина од других индивидуалних и социјалних фактора. Због тога би било корисније да се истражи начин медијског представљања криминалног феномена, уз претпоставку да постоји пренаглашена покривеност насилничког криминалитета која може утицати и на обликовање људског понашања у негативном смеру. Поред насилничког криминалитета, узимајући у обзир

¹ У литератури се могу пронаћи примери различитих истраживања утицаја насилних видео игрица на агресивно понашање адолесцената. Такође, поједина истраживања су се односила на утицај музике, музичких видео снимака и интернета који имају насилнички садржај на појаву и појачавање агесије код младих људи. Melzer A., Happ C. and Steffgen G., *Violence for the Masses: The Impact of Violence in Entertainment Media*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 708.

² Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, Belmont, 2007, стр. 78.

специфичност медијског извештавања у нашој земљи, као и став јавног мњења по питању проблема криминалитета уопште, истраживање би се односило и на неке друге облике криминалитета.

Корупција представља значајан проблем у нашем друштву и важно је на који га начин медији представљају па би се истраживање односило и на ову проблематику. Медији, као прозор у свет већине људи, требало би да едукују становништво о свим питањима која су од значаја за решавање проблема корупције. Међутим, велики број заблуда и стереотипа који се односе на корупцију настали су захваљујући медијима и њиховом неадекватном извештавању. С друге стране, корупција се може одредити и као облик криминалитета белог оковратника.

Уколико се пође од претпоставке да грађани своје ставове о криминалитету уопште и његовим посебним облицима формирају на основу онога што им медији представе као реалност, истраживање односа који медији у нашој земљи имају према овом феномену може бити значајно и у доношењу закључка о томе како грађани Србије виде проблем криминалитета. Због тога је важно разумети процес медијске конструкције стварности о криминалитету. Тај процес подразумева доношење различитих одлука у складу с циљевима који се уз помоћ одговарајуће конструкције стварности желе постићи. Значајну активност у том смислу представља процес медијске селекције кривичних догађаја односно доношење одлука о томе шта завређује да буде представљено у медијима као „вест“, а уједно и колико би простора требало посветити том догађају. Постоје критеријуми за селекцију које је потребно анализирати да би се разумео и сам процес конструкције стварности. Поред селекције важан је и начин на који се неки догађај презентира.

Избором начина на који представљају криминалитет, медији шаљу одређену поруку јавном мњењу. Та порука може да има два могућа значења. Прво значење се односи на то да медији кроз презентовање информација о криминалитету уопште, па и насилничком конкретно, говоре како да размишљамо, односно утичу на наше схватање проблема криминалитета. Друго значење истиче да медији кроз избор вести и њихов положај указују на то о чему треба да размишљамо, тј. њихов једини циљ је да нам скрену пажњу. Мишљења

смо да медији првенствено функционишу по принципу привлачења пажње, јер се углавном значајније место у извештавању о криминалитету даје оним догађајима који су с обзиром на околности случаја у стању да изазову јачу емоционалну реакцију у јавном мњењу, нарочито ако је у питању комбинација речи и слике која је увек ефектнија.

Неадекватно медијско извештавање о појединим аспектима криминалног феномена за последицу може да има настанак моралне панике. Напред је указано на значај истраживања феномена моралне панике. Прво истраживање које је усмерило пажњу на потребу разјашњења ове појаве је истраживање које се спровео Џок Јанг (*Jock Joung*) о улози полиције као појачивача девијације, преговарача о реалности и преносиоца фантазије које показује да „морална паника“ коју стварају медијске „фантазије“ појачава девијантни акт да би на крају дошло до „претварања стереотипа у нешто што је актуелно и фантазије у стварност“.³ Након њега Стенли Коен (*Steenly Cohen*) заокружује концепте „моралне панике“ и „појачавања девијације“. Овим истраживањем се почиње да разјашњава социолошка заинтересованост за „производњу вести“ као нечему што претходи стварању „моралне панике“. Управо нам разумевање концепта „производње вести“ помаже у утврђивању механизма настанка моралне панике. Постоје тзв. „новинарска правила о важности“ која имају значај принципа селекције и поступања са оним што је нарочито привлачно медијима, а које се односи на покривање насиља. Морална паника се по природи ствари највише односи на проблем насиља, па ће и истраживање претежно бити усмерено на моралну панику коју медији у нашој земљи стварају у вези с појединим облицима насилничког криминалитета попут насиља у породици, педофилије, силовања или насилничког понашања деце и младих односно тзв. „вршњачког насиља“ како га медији називају. Улога моралне панике у тзв. „процесу појачавања девијација“ доводи до стварања различитих стереотипа и заблуда. Због тога ће се анализирати допринос медија у њиховом настанку.

Значај истраживања медијске конструкције стварности о криминалитету и њених последица није само у чињеници да су већини грађана медији једини извор

³ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива (Crime and the Media: a criminological perspective)*, London, преводилац Илић А.), in Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 417.

сазнања о криминалитету, већ и у томе што су субјекти чији је задатак сузбијање криминалитета под утицајем медијског извештавања. У питању су органи формалне социјалне контроле: полиција, тужилаштво, судови и пенитенцијарне установе. Међутим, анализа утицаја медијског извештавања на рад свих ових органа није могућа. Прелиминарним истраживањем може се уочити да су судови у контексту вођења кривичних поступака најзаступљенији у медијским извештајима. Такође, неадекватно извештавање о неком кривичном догађају може имати озбиљне последице по исход кривичног поступка. Најдрастичнији пример је свакако повреда претпоставке невиности, али се не сме занемарити ни проблем изношења поверљивих података што може у значајној мери отежати посао судовима. Поједина суђења изазивају велику пажњу јавног мњења па медији од њих понекад стварају представу односно тада говоримо о медијским суђењима (*media trial*). То су само неки од разлога у прилог оправданости истраживања односа медија и кривичног судства.

Докторска дисертација се поред увода и закључка састоји из два дела. Први део се бави теоријским разматрањима криминолошких аспеката односа медија и криминалитета а други део анализом медијског представљања појединих облика криминалитета у Републици Србији и утицајем које такво извештавање има на разумевање проблематике криминалитета од стране грађана али и на положај судија кривичара као и новинара који обрађују те теме.

Први део се састоји из четири одсека. У првом одсеку се разматрају различити покушаји да се на теоријском плану објасни веза између медија и криминалитета. У другом одсеку се анализира проблематика социјалне конструкције стварности о криминалитету, будући да су медији једни од најважнијих актера тог процеса. У том смислу разматра се улога медија у обликовању стварности о криминалитету, при чему се акценат ставља на процес одабира и стварања „вести о криминалитету“ као и критеријуме који медији (телевизија или штампа) користе када одлучују шта би требало да буде „вест“. Трећи одсек би се односио на феномен моралне панике. Посебно се обрађује социјална функција моралне панике, јер се у њеној позадини крије одређени интерес за стварањем моралне панике у јавном мњењу. Наиме, медији не оперишу у вакууму, већ су у тај процес укључени и други актери попут представника

органа формалне социјалне контроле (полиције и судства), као и морални активисти, а нарочито политичари.⁴ Разматра се и улога моралне панике у „процесу појачавања девијација“. У четвртном одсеку предмет анализе је однос медија и кривичног судства. Анализи је подвргнута медијска слика кривичног судства. Нарочита пажња се посвећује утицају који медијско извештавање о криминалитету има на рад судова. Између осталог, разматра се питање повреде претпоставке невиности од стране медија када се у току кривичног поступка извештава о неком кривичном догађају. Ова проблематика такође представља вид медијске конструкције реалности.

Други део се тиче конкретног истраживања начина на који медији представљају поједине аспекте криминалног феномена у нашој земљи. Овај део обухвата два одсека. У првом одсеку је представљен пројекат истраживања који обухвата одређење предмета и циља истраживања, као и хипотетички оквир. Представљене су и одговарајуће истраживачке стратегије, а у оквиру њих одређени методи прикупљања и обраде података. У другом одсеку се излажу резултати истраживања. Посебно су протумачени резултати анализе садржаја новинских чланака, а посебно телевизијских прилога, након чега је све то употпуњено представљањем одговарајућих статистичких показатеља. Посебно је извршена анализа моралне панике о одређеним аспектима насилничког криминалитета на основу избора новинских чланака у одабраним штампаним медијима. Све поменуте анализе употпуњене су другим методолошким поступком односно испитивањем које је предузето на три различита начина у односу на три различите категорије субјеката (грађани, судије и новинари). На тај начин је проблематика односа медија и криминалитета сагледана на свеобухватан начина односно размотрени су различити углови посматрања исте проблематике. Посебно је издвојена анализа праксе Европског суда о људским правима у контексту односа слободе изражавања и претпоставке невиности. На крају су представљени резултати студије случаја који се односи на медијско извештавање о одабраном случају насилничког криминалитета.

⁴ Tompson K., *op. cit.*, стр. 46.

Медији су наши главни снабдевачи информацијама и сликама о догађајима и људима који су ван средине у којој се налазимо.⁵ Због тога нам не може бити свеједно како медији осликавају спољашњи свет. Прва интересовања за проучавање медијске конструкције реалности о криминалитету јављају се тридесетих година XX века, када је Тео Липман (*Theo Lippman*) истакао да масовни медији имају значајну улогу на начин да људи схватају друштвени феномен кроз разлику између „спољашњег света и слика у нашој глави“.⁶

Истраживање начина на који медији извештавају о поједним аспектима криминалног феномена је вишеструко значајно. Скривена динамика друштва се може открити истраживањем тачака у којима се додирују основни друштвени информациони систем – масовни медији, на једној, и основни систем који врши легитимизацију вредности и одређује правила – кривичноправни систем, на другој страни.⁷ Криминалитет је у великој мери друштвено конструисана појава односно његове стварне размере и структура се у значајној мери разликују од онога што се у медијима по том питању може чути и прочитати. Због чега је то тако? Иако су медији већини људи главни извор информација о криминалитету и самим тим имају задатак да правовремено и истинито информишу јавност о тако важној теми, потреба да се задовоље интереси различитих друштвених група модификује тај основни задатак.

Основни циљ истраживања, а самим тим и очекивани резултат био је утврђивање медијске конструкције криминалитета, односно сагледавање слике коју нам о томе медији презентују. У том смислу је очекивана потврда полазних претпоставки о пренаглашеном извештавању о насилничком криминалитету и неадекватном извештавању о корупцији. Слично очекивање је постојало и у погледу претпоставки о стварању моралне панике у вези с појединим облицима криминалитета. Ово је можда био и најважнији задатак истраживачког процеса,

⁵ Lowry T. D. ... (et al.), *The social Construction and Subjective Reality of Crime: A Longitudinal Analysis of Media Crime Reporting, Public Perceptions of Crime and FBI Crime Statistics*, New Orleans, 2004, на:
доступно
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/1/2/9/3/pages112937/p112937-1.php
(20. април 2010. године)

⁶ *Ibidem*

⁷ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice Policy: Images and Realities*, Pacific Grove, наведено у: Barak G., *Media, Society, and Criminology*, in: Barak G., (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime – Studies in Newsmaking Criminology*, New York, 1994, стр. 3 и 4.

јер морална паника представља претерану реакцију јавног мњења на одређене појаве у чијој позадини је задовољење неких других интереса.

Демистификација медијске конструкције криминалитета доприноси нашем бољем разумевању и самог криминалног феномена. Откривање стереотипа и заблуда помаже да поједине облике криминалитета попут насиља у породици или корупције проучимо из другачијег угла.

Посебно осетљиво питање представља однос медија и кривичног судства који се у основи своди на питање граница слободе штампе у односу на извештавање о поступцима који су у току. Медији треба да буду партнер правосудним органима у борби с различитим облицима криминалитета и због тога је потребно указати на негативне стране медијског извештавања о актуелним случајевима на рад судова.

С друге стране, улога медија не мора бити само негативна. Моћ медија би требало користити више у циљу представљања проблема у правом светлу и изналажења одговарајућих решења. Циљ је да се указивањем на значај истраживачког новинарства покаже да медији као важна друштвена институција могу и морају да имају позитивну улогу у решавању проблема криминалитета.

ДЕО ПРВИ

Теоријско разматрање криминолошких аспеката односа медија и криминалитета

Одсек I

Основне поставке о медијима и криминалитету

Глава I

Теорије о медијима и криминалитету

1. Позитивистичка оријентација у криминологији

Први покушаји да се на теоријском плану доведу у везу медији и криминалитет представљали су настојање да се ова проблематика сагледа у светлу могућег криминогеног утицаја медија. Црвена нит која је спајала сва та теоријска разматрања јесте анализа медијског деловања на појаву забрањених понашања. Те теорије су настале у оквиру позитивистичке оријентације у криминологији чији су представници у складу са основним поставкама овог научног правца стављали акценат на узроке криминалног понашања.⁸ Иако се криминоген утицај медија у данашње време мање разматра у литератури се могу пронаћи поједина теоријска разматрања која се баве тим аспектом повезаности медија и криминалитета.⁹

1.1. Рана социолошка схватања

Различите струје у оквиру социолошких схватања настојале су да објасне узрочност вршења злочина узимајући у обзир само друштвене чиниоце. С обзиром да се као један од таквих чинилаца може издвојити утицај медија на криминалитет, анализом овог феномена бавиле су се на непосредан или посредан

⁸ О доприносу позитивиста развоју криминолошке мисли у: Dantine M., *Les principaux courants de pensée en criminologie*, in: Herzog-Evans (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, 2010, Vol. 1, стр. 59-61.

⁹ Melzer A., Happ C. and Steffgen G., *op. cit.*, стр. 706-708.

начин: Школа друштвене средине, Теорија историјског материјализма и Чикашка школа са следбеницима.

1.1.1. Школа друштвене средине (Gabriel Tarde)

У оквиру социолошких схватања превасходно треба размотрити школу друштвене средине. Габријел Тард (*Gabriel Tarde*), као један од њених значајних представника, крајем XIX века је у својој *Филозофији кажњавања* истицао феномен имитације (подражавања) као кључне активности којом се могу објаснити сви друштвени феномени, па и криминалитет.¹⁰ Имајући у виду да се све људске активности имитирају, то је случај и с вршењем злочина.

Концепт имитације Тард је разрадио и у контексту односа медија и криминалитета. Он је сматрао да штампа извештавањем о гнусним злочинима утиче на њихово подражавање, о чему сведочи „популарност“ витриола као средства којим су жене крајем XIX века тровале своје партнере.¹¹ Као најдрастичнији пример утицаја медија на вршење злочина, Тард наводи извештавање штампе о „подвизима Цека Трбосека“ које је довело до подражавања имитирања сакаћења жена које је Трбосек започео у септембру 1888. године у Лондону, у четврти Вајтчеп. Тард сматра да је као последица извештавања штампе о томе, за мање од годину дана извршено осам готово идентичних злочина у различитим улицама Лондона у којима живи сиромашно становништво. Међутим, штетан утицај штампе проширио се и ван граница Енглеске јер су забележени случајеви таквог сакаћења и у иностранству. На основу свега тога Тард је закључио да се епидемије злочина шире телеграфским путевима.¹²

Током двадесетих година XX века расте забринутост да би медијски садржаји могли да утичу на људе да врше кривична дела, што има за последицу да се према одређеним медијима предузимају истраге и намећу забране. Међутим,

¹⁰ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 224.

¹¹ Бацање витриола у лице је типично женска идеја, карактеристична за Парижанке која се временом пренела и у сеоска подручја. Једна млада француска глумица је 1881. године отровала витриолом свог љубавника. Када су је питали у ком тренутку је помислила да се освети, одговорила је да је то било онда када је у једним париским новинама прочитала чланак који је говорио о осветама жена. *Ibid.*, стр. 231.

¹² *Ibid.*, стр. 231 и 232.

тек седамдесетих година XX века ова појава добија назив подражавајући злочин (*copycat crime*) када се поново јавља интересовање истраживача за улогу медија у настанку злочина.¹³ Да би се неки злочин могао окарактерисати као подражавајући учинилац мора бити изложен медијском садржају оригиналног злочина. Подражавајући злочин мора обухватити и најважније елементе оригиналног злочина, попут избора жртве, мотива, или начина извршења.¹⁴

Постојање феномена подражавајућег злочина не значи да су медијске слике насиља или филмови с таквом садржином узрок злочина. Тешко је доказати да је тачно одређени медијски садржај (у филму, игрици, на интернету) представљао узрок конкретног кривичног дела.¹⁵ Доношење одлуке о вршењу злочина је сложен психолошки процес на који утиче пуно различитих фактора, како индивидуалних тако и друштвених. Улога медија се обично своди на конкретизацију начина на који ће кривично дело бити извршено. То значи да медијска слика злочина највероватније може имати утицај на појединце да планиран злочин изврше на начин који су видели на телевизији или прочитали у новинама.¹⁶

1.1.2. Теорија историјског материјализма

Теорија историјског материјализма или марксизам је истовремено теорија и друштвенополитички покрет заснован на идеји да је „друштво историја класних борби“.¹⁷ Утицај марксистичког приступа на проучавање односа медија и криминалитета, утемељен је на разлици између утицаја и контроле, при чему се истиче начин на који медији могу да врше контролу.¹⁸ Стављање нагласка на моћ медија да контролишу појединце, чланове неке друштвене заједнице, засновано је на класичном „основном - суперструктурном моделу“ марксистичког размишљања које сматра да постоје две основне компоненте друштва. Прву чини

¹³ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op. cit.*, стр. 79.

¹⁴ *Ibid.*, стр. 74.

¹⁵ Marsh I. and Melville G., *Crime, Justice and the Media*, Abingdon, стр. 22

¹⁶ О утицају медија на појаву делинквентног понашања младих у: Костић М., Мас медији, социјална контрола и криминалитет, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, LXL, 2012, стр. 260-264.

¹⁷ Ott L. B. and Mack L. R., *Critical media studies: an introduction*, Chichester, 2010, стр. 22.

¹⁸ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 27.

економска основа или инфраструктура која обезбеђује материјална средства за живот, док друга представља суперструктуру односно остатак друштва, укључујући породицу, образовни систем као и масовне медије. Иако су у време настанка теорије историјског материјализма, медији били неразвијени (нарочито мерено данашњим аршинима), њихова кључна позиција у капиталистичком друштву и моћ ширења порука које потврђују валидност и легитимитет друштвених различитости, допринели су значају ове теорије и у каснијим временима када су медији прошли кроз комбиновани процес ширења, дерегулације и концентрације власништва и контроле.¹⁹

Међу многобројним ауторима се истиче Антонијо Грамши (*Antonio Gramsci*) чији приступ се одликује спајањем концепта хегемоније, који има централну улогу у теоријским разматрањима медијске слике криминалитета, девијације, и закона и реда (*law and order*).²⁰ Његова анализа је имала значајан утицај на истраживање медија, а нарочито је значајан њен аргумент о кључној улози медија у обезбеђивању усклађености масовног друштва, што доминантна владајућа група постиже не само уз помоћ силе, већ превасходно, тако што добија пристанак већине.²¹ Такав пристанак се претежно обезбеђује кроз друштвене и културне институције као што су право, породица, образовни систем и медији. У том смислу, медијско извештавање може подржати или (ређе) довести у питање доминантну дефиницију неке ситуације.²² Подржавањем доминантног дискурса медији утичу на људе да прихвате вредности и интересе владајуће елите, а то подразумева најчешће некритичко усвајање онога што им се „сервира“, изузев ако не постоји довољан простор да се у медијима испољи и другачије мишљење.

Један од најзначајнијих представника теорије историјског материјализма у криминологији Вилем Бонгер (*Willem Bongers*) критички се односи према улози штампе у условима капитализма. Наиме, он истиче да је штампа у суштини у рукама капиталиста који је користе само као средство за прављење пара.²³ Економски чинилац одређује садржину медијског изражавања што утиче на

¹⁹ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 16.

²⁰ *Ibidem*

²¹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 30.

²² Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 16 и 17.

²³ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 240.

стварање јавне агенде.²⁴ Уместо да штампу уређују људи који су способни да просветле публику, дешава се супротно, јер новине праве људи који у свом позиву виде само средство за живот и брину једино о власнику листа. Долажење до истине се налази у другом плану, а таква штампа не може бити водич масама, будући да заступа интересе оних који плаћају рекламе и чланке.

То се огледа и у прилагођавању медијског интересовања за проблем криминалитета, у мери и на начин који одговара финансијерима. Такав приступ доприноси настанку и развоју стереотипа, повећава незнање публике и, у крајњој линији, трује јавно мњење.²⁵ Због тога медији, заједно с другим капиталистичким институцијама, имају кључну улогу у установљавању идеолошке доминације. Контролом над медијима се идеологија капиталистичког друштва представља у позитивном светлу, а то претпоставља да медији стварају „лажну свест“ која масовно спречава људе да сагледају стварност.²⁶

Значајно је истаћи да је Бонгер, у контексту узрочности, указивао на штетни утицај медијског извештавања о криминалитету на буђење имитативних нагона у човеку. Поред тога, истакао је и данас актуелну склоност медија да насилничком криминалитету посвећују већу пажњу у односу на остале облике криминалитета. Објашњење за то је налазио у морбидној радозналости публике, односно у потреби њеног задовољавања извештавањем о „великим и гнусним злочинима“.²⁷ Без обзира да ли је у питању морбидна радозналост људи или не, чињеница је да су људима некако привлачне теме које подразумевају употребу насиља и које изазивају јаку емоционалну реакцију.

Представници марксистичког учења имали су још један значајан допринос у сагледавању стварности криминалитета и улоге медија у томе. Они су утицали на подизање свести о тзв. криминалитету моћних односно злочинима које врше пословни људи, корпорације, владе и државе. Неки од таквих криминолога, попут Стивена Бокса (*Steven Box*), истицали су да медији веома ретко приказују криминалитет белог оковратника или корпорацијски криминалитет, осим ако се

²⁴ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 27.

²⁵ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 240.

²⁶ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 29 и 30.

²⁷ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 240.

ради о „ударном“ случају који има одређене елементе због чега завређује да буде вест.²⁸

Досадашње излагање би се могло сажети у став да марксистички приступ посматра медије као део система идеолошке доминације која, подржава позицију моћи, помаже социјализацији масе популације у живот субординације и прихватања ствари какве јесу. До таквих закључака је у делу под називом: „Држава у капиталистичком друштву“ (*The State in Capitalist Society*) дошао 1973. године Ралф Милибанд (*Ralf Miliband*). Користећи марксистичку терминологију, Милибанд је описао медије као „агенције за конзервативну индоктринацију“, али и као „опијум за људе“, парафразирајући Марксову чувену тезу да је „религија опијум за људе“.²⁹ Медији су функционисали на такав начин и у време Бонгера као што углавном тако функционишу и данас. Разлика је у томе што је пре два века постојала само једна медијска форма (штампа), док данас постоји мноштво различитих медија чији се број и модалитети стално повећавају.

1.1.3. Чикашка школа и следбеници

Даљи развој теоријских разматрања о односу медија и криминалитета у оквиру социолошких схватања преместио се са европског на северноамерички континент. Чикашка школа је у почетку била под снажним утицајем функционалистичког теоријског приступа који наглашава важност поштовања важећих норми понашања и вредности у једном друштву од стране већине њених чланова, а то углавном зависи од процеса социјализације који, осим породице, спроводе и културни подсистеми, укључујући и медије.³⁰ У том контексту, улога медија је да помогне у успостављању социјалног реда кроз промовисање идеологије коју подржава шире друштво и институције у оквиру њега.

Једна од важнијих теорија која се бави проблематиком односа медија и криминалитета је Мертонова теорија аномije.³¹ Мертон одређује аномију као друштвено стање, као тип друштвене структуре односно облик друштвене

²⁸ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 20.

²⁹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 30 и 31.

³⁰ *Ibid.*, стр. 32.

³¹ Dantinne M., *op. cit.*, стр. 63 и 64.

дезорганизације.³² Улога медија у настанку такве друштвене дезорганизације се може испољити путем информација о променама у друштвеним вредностима и промовисањем модерног, индивидуалистички настројеног вредносног система. Медијске вести могу охрабривати страх и сумњу у оквиру друштвене заједнице а то може довести до друштвене изолације људи. Парадоксално је да медији представљају индивидуалност као врлину, док истовремено активно промовишу дух заједништва.³³ Један од кључних фактора у процесу интернализације (личног, персоналног усвајања) културних циљева су масовни медији који људима намећу одређене потребе и жеље које многи од њих не могу остварити на други начин осим вршењем кривичних дела. Постоји мишљење да медији пружају лажан осећај заједништва онима који су изоловани и издвојени из друштва и који ће, у ери набујалог глобалног медијског конзумеризма, вероватно посегнути за неким иновативним средствима како би остварили друштвено постављене циљеве.³⁴

Ставови на којима се заснива теорија аномије веома су присутни у расправама које се воде у вези с последицама гледања сцена насиља у различитим медијским формама. Заступници таквог гледишта сматрају да су осетљиви, маргинализовани чланови друштва најподложнији штетним последицама, тако да могу бити подстакнути да се понашају насилнички захваљујући медијским представама које величају насиље. У том контексту поједини аутори повезују феномен серијских убистава који је карактеристичан за САД са, за тамошње услове, медијски уобичајеним приказивањем те проблематике која подстиче такав драстичан вид насиља.³⁵

У оквиру теорија културног конфликта и раскорака разматрају се различити културни конфликти који настају када људи поштујући своје, дођу у сукоб с нормама понашања других, а када су те норме правне – говоримо о делинквентном или криминалном понашању.³⁶ Најчешћи културни конфликти подразумевају учешће поткултуре младих. Одређени млади који се, у појединачним теоријама, примарно одређују у складу с класном припадношћу, могу идентификовати себе и друге као различиту субкултуру, повезујући то с

³² Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 84.

³³ Howitt D., *Crime, the Media and the Law*, Chichester, 1998, стр. 20.

³⁴ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 15.

³⁵ *Ibidem*

³⁶ Игњатовић Ђ., *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 76.

посебним образцима које медији користе како би их описали као и с различитим музичким стилем.³⁷

2. Теорије друштвене реакције

Могуће је издвојити неколико објашњења у оквиру теорија друштвене реакције чије поставке доприносе разумевању односа медија и криминалитета. Овде ће бити размотрен значај интеракционизма и теорије етикетирања као и радикалне криминологије.

2.1. Интеракционизам и теорија етикетирања

Однос медија и криминалитета нарочито се у данашње време не може проучавати и разумети без узимања у обзир ставова интеракционизма и теорије етикетирања који су настали у првој половини XX века. Ове теорије у значајној мери осветљавају проблем медијског представљања криминалитета, указујући на многе стереотипе и погрешна схватања која постоје у вези с криминалним феноменом и у чијем стварању медији имају једну од најважнијих улога.

У складу са основним поставкама теорија друштвене реакције, интеракционизам полази од става да само извршено дело не ствара нужно девијанта или злочинца.³⁸ Наиме, иако је битно која врста дела је у питању, од пресудног утицаја на то да ли ће неко постати девијант или злочинац јесте тренутак када друштво дело те особе означи као девијантни акт или злочин.

Реакција друштва на кршења правила је селективна, будући да се врши одабир оних који ће сносити последице у односу на друге који ће бити заштићени. Штавише, поједине особе бивају етикетиране као извршиоци одређеног дела а да нису прекршиле ниједно правило.³⁹ У том случају је штета обично озбиљнија и дуготрајнија, нарочито уколико је процес етикетирања спроведен захваљујући

³⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 20.

³⁸ Криминологија је теорију социјалног интеракционизма и етикетирања преузела из социологије и социјалне психологије, при чему је првобитно служила објашњењу девијантног понашања. Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 93; Dantine M., *op. cit.*, стр. 65.

³⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 326.

активности медија. Постоји пуно примера медијског стварања дихотомије добра и зла. Поједине криминалне активности не би изазвале такву негативну реакцију јавности да није било медијског преувеличавања.⁴⁰

Теорија етикетирања има посебан значај у објашњењу процеса медијског етикетирања. Процес медијске стигматизације понекад представља само реакцију одређених доминантних друштвених група које на тај начин изражавају и остварују сопствене интересе. Допринос ове теорије је и у разумевању стереотипа криминалаца који представља резултат процеса етикетирања. У том смислу, медији имају значајну улогу, јер свакодневно извештавање о криминалитету обилује стереотипима.

С обзиром да је протеком времена повећаван број телевизијских канала или дневних новина, могло се очекивати да ће медијска слика криминалитета бити објективнија односно да ће различити приступи у објашњењу ове појаве допринети њеном бољем разумевању. На овој поставци је заснован *плурализам* који се појавио током осамдесетих и деведесетих година прошлог века. Плуралисти, за разлику од осталих теоретичара гледају много позитивније на улогу медија уверени да они разноликом аудиторијуму пружају масовну и стално растућу широку лепезу материјала.⁴¹ Медији су отеловљење интелектуалних слобода и разноликости што одговара образованом и скептичном аудиторијуму. Захваљујући томе традиционалне идеолошке неједнакости у виду класне, расне и полне припадности, бивају превладане.⁴² Плуралисти сматрају да медији не утичу значајно и непосредно на ставове и гледишта људи, већ се њихов утицај огледа првенствено у појачавању већ установљених ставова и погледа.⁴³ Међутим, стварност је другачија, мноштво канала не резултира нужно плурализмом медијских порука. Поједини аутори тврде да медији и даље настављају да пружају једнообразне приказе стварности уз помоћ којих избегавају спорна питања и обезбеђују *status quo*. Услед таквог медијског приступа незнање међу публиком се наставља, а етикетирање, стереотипизирање и криминализација одређених група

⁴⁰ Howitt D., *op. cit.*, стр. 20 и 21.

⁴¹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 33.

⁴² Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 22.

⁴³ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 34.

је и даље присутно.⁴⁴ Сагласно томе, медијско извештавање о криминалитету усредсређено је на неубичајене и спектакуларне злочине као што су серијска убиства, силовања или педофилија чији су извршиоци особе непознате жртвама.⁴⁵

2.2. Радикална криминологија – рани радови

Посебан допринос радикалних криминолога је у томе што су усмерили теоријску анализу на поједине форме криминалитета које до тада нису у довољној мери биле истражене. У том смислу, радикални криминолози разликовали су конвенционални и неконвенционални криминалитет.⁴⁶

Значај медија се испољава у скретању пажње јавности на постојање различитих облика неконвенционалног криминалитета путем истраживачког новинарства. Захваљујући томе поједине неконвенционалне теме у вези с криминалитетом постале су конвенционалне, барем у смислу њиховог инкриминисања у већини кривичних законодавстава. Несумњив допринос радикалне криминологије је у указивању на неопходност проучавања тероризма, трговине људима или организованог криминалитета који су до скоро били табу тема чије постојање је у јавности негирано.

У доктрини је с разлогом указано да је кривичноправни систем постављен тако да ствара видљиве гомиле маргинализованих жртвених јараца који скрећу пажњу јавности с много озбиљнијих кривичних дела која врше богати, а у крајњој линији и од много озбиљнијих болести капитализма за који се обично каже да је у терминалној кризи.⁴⁷ Стидљиво бављење неконвенционалним облицима криминалитета и инсистирање на конвенционалном криминалитету које ставља у први план маргинализоване особе, додатно потврђује тезу о значајној медијској улози у процесу етикетирања и стварања стереотипа криминалаца.

⁴⁴ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 22 и 23.

⁴⁵ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 35.

⁴⁶ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 98.

⁴⁷ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 60.

2.3. Савремена критичка криминологија (леви реализам и постмодернизам)

2.3.1. Леви реализам

Леви реализам је правац у оквиру радикалне криминологије који је настао осамдесетих година прошлог века. Реч је о својеврсној реакцији на идеалистичко виђење леве оријентације које је изражено у делима као што је Управљање кризама (*Policing the Crisis*) аутора Стјуарта Хола и осталих (*Stuart Hall et al.*)⁴⁸ а један од значајних представника левог реализма је Џок Јанг (*Jock Young*).

Леви реализам истиче „квадрат злочина“ који представља графички приказ веза које постоје између преступника и његовог злочина с жртвом, јавношћу и органима социјалне контроле, при чему је акценат на органима формалне социјалне контроле.⁴⁹ Јавност подразумева, између осталог, активност медија који извештавају о учињеном злочину, о претпостављеним учиниоцима и жртвама, о многим мање или више релевантним чињеницама у вези с тим, као и о односу органа социјалне контроле, превасходно полиције, тужилаштва и судова, према делу и учиниоцу.

Џок Јанг истиче да уколико не би постојала рационална основа у тврдњи да је злочин озбиљан проблем, медији не би имали моћ да утичу на јавну свест и бројни покушаји теоријског објашњења односа медија и криминалитета се једноставно никада не би материјализовали.⁵⁰ У једном од својих последњих радова Вртоглавица касног модернизма (*The Vertigo of Late Modernity*), Јанг наводи да се злочин у данашње време представља, не толико као дело разумног криминалца, већ као љути, изразито брзи одговор који лансира осиромашен, осрамоћен и беспомоћан појединац без крова над главом. При томе се користи одговарајући језик којим се обезвређују сиромашни људи и сиромаштво уопште.⁵¹

⁴⁸ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 24.

⁴⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 104.

⁵⁰ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 24.

⁵¹ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 62.

2.3.2. Постмодернизам

Једно од значајнијих питања којима се бави постмодернизам јесте улога и утицај медија у друштву. Општеприхваћен је став да живимо у друштву у којем медији доминирају у толикој мери да не само што одражавају друштвену стварност већ медијске слике представљају стварност саме по себи.⁵² Постмодернисти упозоравају да нерегулисаност медијског тржишта неминовно доводи до експлозије програма, наслова или формата које је могуће бирати. С обзиром на различитост медијских садржаја њихови корисници имају моћ да одлуче шта ће читати, гледати или слушати, али и да одлуче шта ће занемарити или одбацити.⁵³

Питање је међутим у коликој мери појединци имају потпуну слободу у вези с избором медијских садржаја. Поједине теме медији намећу свакодневно, не остављајући притом велику могућност за прављење слободног избора. С обзиром да криминалитет представља омиљену тему медија и публице чињеница је да, упркос различитим дневним новинама или телевизијским програмима, медијски извештаји о стању криминалитета у друштву веома личе једни на друге.

Створен је дакле културни контекст који је усмерен ка непосредној потрошњи и сензационалистичком и површном утицају чији је циљ да забави и задовољи публику.⁵⁴ Постмодернисти истичу да је ово „друштво спектакла“ у којем медији у тој мери доминирају да је веома тешко направити разлику између онога што је стварно и онога што представља медијско представљање стварности.⁵⁵ Постало је небитно шта је истина, једина стварност је медијски конструисана која је као инстант производ одмах спремна за употребу. Критичко размишљање је у данашње време права реткост, све се узима здраво за готово, нарочито ако медији тумаче једнострано поједине појаве.

Критичар постмодернизма Ричард Озборн (*Richard Osborne*) истиче да је као последица медијске слике криминалитета настао дискурс о једнакости већине људи у погледу могућности да постану жртве ретких али веома опасних

⁵² Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 36.

⁵³ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 25.

⁵⁴ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 37.

⁵⁵ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 26.

кривичних дела, а то је створило предуслове за бескрајне приче о таквом криминалитету.⁵⁶ Услед медијског пренаглашавања опасности од насилничког криминалитета страх од виктимизације је највећи у вези с тим, иако то најчешће не одговара стварном ризику. Такође, медији носе одговорност и за сопствену неспособност или неспремност да у вези с криминалитетом раздвоје оно што је уобичајено од оног што је неубичајено. Сврха представљања атипичног јесте појачавање анксиозности публике, уједно и скретање пажње с кривичних дела која се чешће врше као што је улични криминалитет, криминалитет белог оковратника, корпорацијски криминалитет или злостављање деце унутар породице.⁵⁷

Стјуарт Хенри (*Stuart Henry*) и Драган Миловановић су на идејама постмодернизма изложили концепт *конститутивне криминологије* која се одликује настојањем да обједини више постмодерних анализа.⁵⁸ Они се залажу за разграничавање кривичне правде, медијске продукције и масовне културе. У том смислу се посебан нагласак ставља на криминологију производње вести која би се супроставила и превладала митове, стереотипе и конструкције повезане с уобичајеном представом о злочину и правди.⁵⁹

Према схватању Хенрија и Миловановића деконструкција и реконструкција вести о криминалитету претпоставља „замену дискурса“ који подразумева анализу настанка вести о криминалитету и оцену њених карактеристика у светлу веродостојности с којом објашњава и разоткрива стварност. Другим речима, неопходно је да криминолози производње вести и остали истраживачи који се баве анализом прекораче дуалистички тип разматрања масовних медија и вести о криминалитету, односно да избегну замку вечите моралне игре „доброг“ против „злог“.⁶⁰ Типично извештавање о неком извршеном кривичном делу подразумева да се инсистира на апсолутној невиности жртве и несумњивој кривици учиниоца, иако је у многим случајевима истина негде на средини. Инсистирање на детаљима као што је допринос жртве сопственој виктимизацији или указивање на специфичност положаја учиниоца

⁵⁶ *Ibid.*, стр. 28.

⁵⁷ *Ibidem*

⁵⁸ О конститутивној криминологији више у: Dantinne M., *op. cit.*, стр. 69.

⁵⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 107 и 108.

⁶⁰ Barak G., *Media, Society, and Criminology, op. cit.*, стр. 22.

што је могло да има утицај на вршење злочина, не доприноси продаји новина нити утиче на гледаност па се у медијима готово и не среће.

3. Новије криминолошке теорије

Недоумице на које у оквиру теорија друштвене реакције није успела да реши криминолошка мисао је настојала да превазиђе развојем нових криминолошких теорија.⁶¹ У излагању које следи биће размотрене новије криминолошке теорије које се дотичу проблематике односа медија и криминалитета. У том смислу ће бити анализирани теорије рационалног избора, теорија културалне криминологије и теорије о мушкости.

3.1. Теорије рационалног избора

Теорије рационалног избора су доктринарно уобличене осамдесетих година прошлог века, а настале су на основама учења класичне школе. Представници ових теорија посматрају злочин као рационалну и слободном вољом донету одлуку појединца који сматра да корист од чињења злочина превазилази могућу казну.⁶²

Теорија о злочину као изабраном понашању спада у теорије рационалног избора. Њени представници Џејмс Вилсон (*James Wilson*) и Ричард Хернштајн (*Richard Herrnstein*) полазе од претпоставке да се људи, када имају могућност избора, опредељују за одређени начин понашања. У том смислу истичу низ фактора који утичу на нечију одлуку да (не) изврши злочин, а међу њима посебно издвајају средства масовне комуникације због могућности непосредног утицаја на агресивност и смисао за правду конзумента медијског садржаја а пре свега телевизијског, што може посредно утицати на криминалитет.⁶³

⁶¹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 115.

⁶² Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op. cit.*, стр. 64 и 65. О слободној вољи и кривичној одговорности више у: Meunier G. & Oei K., *Free Will and Criminal Responsibility*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 193-207.

⁶³ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 116, 117 и 394.

С обзиром да теорије рационалног избора схватају злочин као рационални процес логично је да у његовом развоју медији представљају значајан чинилац. Наиме, они пружају прегршт информација, али и дезинформација које потенцијални учиниоци узимају у обзир приликом доношења одлуке.⁶⁴ Њих пре свега интересује вероватноћа хапшења због учињеног кривичног дела или висина казне која им може бити изречена. Парадоксално је да медији не могу да пруже поуздане информације о томе, будући да преувеличавање могућности хапшења учиниоца кривичних дела одвраћа могуће прекршиоце кривичног закона. Извештавањем о таквој проактивној полицијској стратегији ствара се представа о полицији као динамичном, ефективном и ефикасном истражитељу злочина. Оваква медијска слика не одговара нажалост ниској стопи откривања кривичних дела о којој сведоче криминалне статистике.⁶⁵ С друге стране, кроз различите медијске садржаје промовише се брза и лака зарада или стицање статусних симбола, што за појединце који их не могу или не желе остварити на легитиман начин може бити окидач за вршење кривичних дела.

3.2. Теорије културалне криминологије

Иако се не може везати искључиво за новије теоријске приступе повезивање феномена културе и криминалитета је заокружено у радовима представника теорије културалне криминологије међу којима се посебно истичу Џеф Ферел (*Jeff Ferrell*), Кит Хауард (*Keith Hayward*) и Џок Јанг.

Културална криминологија анализира представе о криминалитету које настају и преносе се путем масовних медија, као и кампање које води политичка власт у циљу манипулисања симболичним застрашивањем и изазивањем моралне панике. Такође, анализира друге културолошке обрасце који се испољавају у вршењу злочина, па се у том смислу у доктрини истиче да је реч о приступу у објашњавању начина на који људи обликују своје активности.⁶⁶ То значи да културална криминологија представља контра - дискурс о криминалитету и

⁶⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 19.

⁶⁵ *Ibid.*, стр. 37.

⁶⁶ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 410.

кривичноправном систему који треба да доведе до постепеног рушења акумулираних идеологија о праву и криминалитету.⁶⁷

Представници културалне криминологије дали су значајан допринос разумевању медијске слике злочина. У свету где се медијска слика злочина и девијације шири, где злочин и контрола одражавају блиставо лице популарне културе, културална криминологија даје смисао нејасној линији између стварног и виртуелног. Културална криминологија посматра моћ која се увећана испољава преко медијске заступљености и симболичке продукције. Чињеница је да се различите субкултуре не могу више проучавати одвојено од њиховог медијског представљања.⁶⁸ Утврђивање стварности криминалитета је један од најважнијих друштвених задатака. Демистификација проблема криминалитета и његових размера доприноси и његовој ефикаснијој контроли.

Експлозија визуелног представљања у медијима и слике злочина у тој мери су присутне да представљају нормалну појаву.⁶⁹ Праг толеранције у вези с насилничким садржајима се временом повећава, тако да их људи прихватају као уобичајену, очекивану ствар. С друге стране, визуелизација злочина потпомаже и ширењу ирационалног страха од криминалитета. Може се рећи да „визуелна криминологија“ представља један од доприноса културалне криминологије, пошто су фразе попут „слика злочина“ и „медијска конструкција“ постале уобичајене и користе се упоредо с конвенционалним криминолошким категоријама.⁷⁰ Уз помоћ визуелних доказа злочина културални криминолози настоје да критички и педагошки истакну снагу слика у обликовању популарног разумевања и социјалне конструкције злочина, девијације и кажњавања. Они истичу да је погрешно када се усредсређеност на визуелно представљање злочина посматра као декоративан и површан приступ.⁷¹ Слика често говори више од речи, јер може садржати одлучујући моменат који је од изузетне важности за разумевање феномена који се проучава. У литератури се тај одлучујући моменат дефинише као симултано препознавање, делић секунде који је од истог значаја за

⁶⁷ Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 20.

⁶⁸ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 82.

⁶⁹ Чињеница је нажалост да се слике бруталности или виктимизације могу пронаћи чак и у дечијим мобилним телефонима. Hayward K. J. and Presdee M., *Framing Crime: Cultural Criminology and the Image*, Abingdon, 2010, стр. 2.

⁷⁰ *Ibidem*

⁷¹ *Ibid.*, стр. 4.

разумевање догађаја као и прецизна организација облика која том догађају даје уобичајен израз.⁷² У свету где се моћ у све већој мери испољава путем медијског представљања и симболичке продукције, борбе због слике, стила и културалног представљања постају кључне категорије у разумевању стварности новог доба.⁷³ Због тога се културални криминолози баве дубљом, контекстуализованом анализом постојећих слика настојећи да на тај начин суштински разумеју озбиљне проблеме у вези с правдом и неправдом.⁷⁴

Културална криминологија је у претходних десетак година развила различит теоријски и методолошки приступ који злочин, склоност ка вршењу злочина и контролу злочина поставља недвосмислено у контекст културалне динамике. С те тачке гледишта, криминалитет и институције његове контроле делују као културална предузећа – морају се разумети као кључне друштвене тачке у којима се правила стварају и крше, тачније места укрштања моралног предузетништва, политичке иновације и искуственог отпора.⁷⁵ Представници културалне криминологије теже да разумеју фасцинираност јавности медијским приказима злочина и да истовремено анализирају медијско представљање тих слика као израз задовољства или спектакла.⁷⁶ У сваком случају медијима је данас теже да пронађу начин да фасцинирају јавност приказима злочина, јер дуготрајна, континуирана изложеност временом ствара зависност али и толеранцију, па се доза насилничког садржаја у медијима мора стално повећавати како би се почетна заинтересованост одржала.⁷⁷

Мајк Пресди (*Mike Presdee*) у делу *Културална криминологија и карневал злочина (Cultural Criminology and the Carnival of Crime)* истиче да су људи фасцинирани насиљем и злочином због тога што нас то емоционално ангажује на различите начине.⁷⁸ Живимо у друштву у којем су уживање и благостање културни циљеви (постигнути тренутно) при чему се то задовољство претвара у представу јер се ти циљеви постижу кршењем правила, супростављањем, игром

⁷² Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 186.

⁷³ Hayward K. J. and Presdee M., *op. cit.*, стр. 5.

⁷⁴ Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 186.

⁷⁵ Hayward K.J. and Presdee M., *op. cit.*, стр. 3.

⁷⁶ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 28.

⁷⁷ Због тога, културална криминологија мора да истражује проток културних значења у вези с питањима криминалитета и правосуђа, како би истраживачу омогућила да критички преиспита тај проток. Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 153.

⁷⁸ Игњатовић Ђ., *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 89 и 90.

на ивици друштвеног живота као и изазивањем контролора и њихових механизма деловања. Другим речима у питању је живот који подсећа на карневал за време кога је традиционално било дозвољено много тога што је иначе у редовним околностима забрањено тако да учесници „модерног карневала“ сматрају да имају право на неограничену слободу. Ипак, људи који живе „карневал злочина“ су у стварном животу означени као криминалци јер се понашају насилно односно чине злочине. Имајући то у виду, Пресди је указао да се злочин не може разумети ако се игнорише култура и да се морамо потрудити да разумемо припаднике маргиналних друштвених група уместо да их игноришемо. У том смислу се истиче улога медија који извештавају о злочинима и насиљу односно ономе што чини „карневал злочина“ притом улазећи у тумачење тих појава па је задатак криминолога да покажу колики је значај медија у савременом свету.

Теоретичари културалне криминологије сматрају да је методолошки терен садашње криминологије веома оскудан односно да јој недостаје интелектуална елеганција и иновативност, услед чега она делује као методолошка какистократија,⁷⁹ тј. као свет окренут наопачке у којем је најгоре најбоље.⁸⁰ Методи културалне криминологије морају бити усклађени с криминалитетом који је уједно феномен који настаје у локалним условима као и роба која се продаје на тржишту путем глобалне мреже. Такви методи би омогућили истраживачима да буду ближе злочину и злочинцима – и ближе публици која те теме проучава путем медија. У крајњем смислу, истраживачи тако постају ближи сами себи.⁸¹

Културална криминологија је предмет многобројних критика и погрешних тумачења, што не треба да чуди јер је карактерише специфичан, досадашњој традиционалној криминологији непознат поглед на криминалитет. Једна од најчешћих критика је да културална криминологија искорачује из оквира друштвених наука и улази у домен извештавања таблоида бављењем сензацијама с насловних страна. Такође, културалним криминолозима се замера да су материју криминологије покварили својим стилем комуникације.⁸²

⁷⁹ Какистократија представља владавину најгорих.

⁸⁰ Ferel J., Nayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 161.

⁸¹ *Ibid.*, стр. 175.

⁸² Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 413.

Чињеница је да се културална криминологија налази на почетку свог развоја и да ће сигурно имати значајан утицај на разумевање односа између криминалитета, медија и културе и у будућности.⁸³ Захваљујући културалној криминологији, традиционални криминолози су охрабрени да погледају иза утврђених граница који постоје у проучавању криминалног феномена као и да прошире своје интелектуалне хоризонте како би укључили у анализу и свет уметности, медија, културе и стила.⁸⁴ На тај начин почињу да се руше предрасуде које су кочиле развој криминолошке мисли.⁸⁵

3.3. Теорије о мушкости

Теорије о мушкости надовезују се на објашњења културалне криминологије о важности проучавања повезаности криминалитета, културе и медија. Ипак, овде је у питању један посебан аспект те повезаности. Теорије о мушкости теже да објасне мушкост као фактор криминалитета с обзиром да су у свим званичним евиденцијама криминалитета мушкарци као учиниоци кривичних дела кудикамо заступљенији у односу на жене, иако оне чине више од половине људског рода.⁸⁶

Теорије о мушкости су се бавиле типичним мушким делима попут силовања као и митовима у вези са тим попут оног који силовање приказује као чин патолошких сексуалних манијака.⁸⁷ Фаличан мушкарац представља пример патологизације сексуалног и насилничког криминалитета који је очигледан у медијском извештавању о мушком насиљу.⁸⁸

С правом је примећено да силовање није производ либида мушкарца, већ културе која охрабрује мушкарце да сексуалну активност схвате као начин

⁸³ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 30.

⁸⁴ *Ibidem*

⁸⁵ Културална криминологија је данас највише позната по свом транснационалном карактеру. Радови представника културалне криминологије показују да су субкултурална динамика, медијско представљање и колективна перцепција саставни део конструкције криминалитета и девијације. Они такође проналазе корене појединачних злочина и субкултура у већим културалним контрадикцијама и образцима друштвених промена, и заузврат демонстрирају улогу медија у маскирању и преправљању тих односа. Ferrel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 51.

⁸⁶ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 125.

⁸⁷ *Ibid.*, стр. 425.

⁸⁸ Wykes M., and Welsh K., *Violence, Gender & Justice*, London, 2009, стр. 16.

освајања жена, као и друштва које дозвољава мушкарцима да се упуштају у сексуална искоришћавања и физичка злостављања жена без страха од казне.⁸⁹ Стереотипи у вези са силовањем доприносе одржавању таквог односа мушкараца према женама. Односи између полова постају „ударна“ вест онда када је то повезано с неким злочином, а нарочито ако је насилничко дело у питању. Ако се томе дода околност да је насилни учинилац непознат жртви, медијска прича се може несметано наставити и потрајати данима или недељама.⁹⁰

С тим у вези, Џудит Валковиц (*Judith Walkowitz*) сматра да је митологија о силоватељу заснована на идеји да градови представљају опасна места за жене и да прикривено изражавање мушког антагонизма према женама треба да буде санкционисано као и да се да потпора мушком ауторитету према њима.⁹¹ С обзиром да медији посвећују увек више простора нападима мушкараца на жене него мушкараца на мушкарце жене су изложене сталном застрашивању и себе доживљавају као рањивије у односу на мушкарце. У стварности, међутим, жене су, за разлику од жртава мушког пола, подложне мањем ризику од мушког насиља.⁹² Мушкарци као жртве мушког насиља су у великој мери невидљиви, што је вероватно резултат конструкције мушкости као израза снаге и надмоћи. Другим речима, бити жртва значи немати моћ што је, у складу с доминантном конструкцијом полних карактеристика, својствено женама.⁹³

Мушка насилност и на друге начине доминира у медијима. Почев од шездесетих година прошлог века па до данас, актуелна је слика младих агресивних мушкараца удружених у различите групе, банде или навијачке скупине који тероришу остатак друштва и представљају једну од највећих претњи друштвеном реду и миру. Ни у овом случају ситуација се не разликује битно од претходно анализираних примера, тако да многи аутори сматрају да медији преувеличавају степен и озбиљност насиља младих.⁹⁴

⁸⁹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 425.

⁹⁰ Wykes M., and Welsh K., *Violence, Gender & Justice*, London, 2009, стр. 11.

⁹¹ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 428.

⁹² *Ibidem*

⁹³ Boyle K., *Media and Violence: Gendering the Debates*, London, 2005, стр. 60.

⁹⁴ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 430.

Глава II

Медијска конструкција криминалитета

1. Социјална конструкција криминалитета

Утврђивање истине о различитим друштвеним феноменима је само наизглед једноставан посао. Многе ствари које се чине очигледне представљају само искривљену представу о стварности. Другим речима, различите појаве које разумемо на одређени начин, резултат су социјалне конструкције као специфичног процеса у којем се тим појавама дају одређена значења. Реч је по правилу о сложеном процесу прожимања утицаја различитих чинилаца који једној појави дају посебан квалитет с којим се она представља људима.

Чињеница је да друштво има механизме да нас убеди да је стварност баш онаква каква нам се представља, а не онаква каква стварно јесте. Најбољи механизам којим се то постиже јесу медији, па је у том смислу криминалитет погодна тема за различите манипулације.

1.1. Појам социјалног конструкционизма

Поред „праве“ стварности постоји и социјално конструисана стварност у којој поједини аспекти друштвеног живота добијају другачије димензије и карактеристике. У оквиру социјалног конструкционизма, људи стварају реалност односно свет у чије постојање верују заснован на сопственом искуству и сазнањима која су стекли кроз различите друштвене интеракције. Може се чак рећи да сваки човек има своје виђење те „стварности“ које је обојено том особеношћу.⁹⁵

Међутим, ова проблематика може се посматрати и на нешто другачији начин. Да ли је „права“ реалност увек само једна или се исти друштвени догађај може протумачити на више различитих начина, а при чему свако од тих тумачења може у основи да буде исправно. Када је криминалитет у питању ова дилема је

⁹⁵ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, 2007, стр. 31.

нарочито изражена. Учишилац и жртва ће имати различит однос према учињеном кривичном делу, тј. свако ће из своје перспективе посматрати оно што се догодило. Унапред не можемо рећи да је верзија догађаја коју жртва саопштава истинита а верзија учиниоца неистинита. Истина је можда негде на средини. У крајњој линији, ни чињенично стање садржано у правноснажној судској пресуди није нужно правилно и потпуно утврђено, али представља основ за примену кривичне норме.

Разумевање концепта социјалног конструисања реалности и концепта социјалног конструкционизма може да буде од велике помоћи приликом анализе утицаја медија на криминалитет и правосуђе.⁹⁶ Наиме, криминалитет је друштвени феномен који је подложен социјалном конструисању с обзиром да изазива велику пажњу јавности. Иако социјално конструисана реалност криминалитета одступа у мањој или већој мери од „праве“ реалности, она делује као права и бива прихваћена од стране већег дела јавности. Социјално конструисани феномен криминалитета јесте добрим делом илузија, али конзументима различитих медијских садржаја она представља једино сазнање о свету криминалитета и углавном је прихватају некритички, убеђени у истинитост онога што им медији преносе.

1.2. Облици стварности о криминалитету

Разумевање социјалне конструкције стварности о било ком друштвеном феномену подразумева разграничење и анализу могућих облика стварности у којима се он појављује. У том смислу се и криминалитет може посматрати кроз различите облике стварности у којима се испољава. Овом проблематиком се бави теорија социјалне конструкције стварности која препознаје три облика стварности о криминалитету: искуствена стварност, симболичка стварност и социјално конструисана стварност.

⁹⁶ *Ibidem*

1.2.1. Искусвена стварност

Искусвена стварност криминалитета потиче у основи из личног искуства. Знање стечено путем искусствене стварности је релативно ограничено, али има снажан утицај на појединачну конструкцију реалности.⁹⁷ Уколико је неко био жртва одређеног кривичног дела вероватно ће код њега (нарочито у поређењу с неким ко није имао такво негативно искуство) постојати израженији страх од поновљене виктимизације истим кривичним делом. Тако на пример жртве силовања имају веома трауматично искуство које се не може упоредити с неким другим облицима виктимизације (као нпр. код појединих имовинских кривична дела). Искусвена стварност таквих жртава доминира њиховим виђењем криминалитета и моћнија је од других облика стварности криминалитета.

С друге стране, припадност појединца одређеној друштвеној групи која се етнички, национално, верски или по некој другој карактеристици издваја од већине у датом друштву, или пак живот у одређеним ризичним подручјима, може да допринесе стварању осећаја о постојању већег ризика од виктимизације одређеним кривичним делом. Пресудан утицај на стварање таквог ризика има искусвена стварност појединаца који припадају одређеним друштвеним групама.

Ипак, релативно је мали број људи који током живота имају виктимизацијско искуство или је реч о случајевима виктимизације који не утичу битно на перцепцију стварности о криминалитету.⁹⁸ Несумњиво је зато да симболичка стварност криминалитета у много већој мери утиче на перцепцију људи.

⁹⁷ *Ibid.* стр. 33.

⁹⁸ Није мали број корисника градског превоза који нису бар једном били оцепарени. Иако је за многе од њих то једини облик виктимизације који су доживели та околност не утиче битно на перцепцију стварности о криминалитету. Статистички гледано такви облици крађе (који с обзиром на вредност ствари обично спадају у ситна дела крађе) веома су бројни, а постоји и изражена тамна бројка криминалитета јер их већина оштећених и не пријављује. Термин депна крађа није кривичноправни већ криминалистички јер указује на уобичајен начин извршења дела, т.ј. из цепа жртве. С обзиром да „депна“ крађа у зависности од начина извршења може бити квалификована и као тешка крађа, може се рећи да се ради о друштвеном феномену који се у јавности занемарује. Жарковић М., Бановић Б., Ступар Љ. и Ивановић В., *Криминалистика*, Београд, 1997, стр. 154.

1.2.2. Символичка стварност

За разлику од искуствене стварности која је заснована на доживљеној виктимизацији односно личном искуству с криминалитетом, симболичка стварност подразумева сазнање о криминалитету које добијамо од неког другог. Символичку реалност чине сви догађаји којима нисмо присуствовали али смо уверени да су се догодили, све чињенице о свету које нисмо лично прикупили али верујемо у њихову тачност као и све ствари за које верујемо да постоје иако их нисмо видели. Извори сазнања о криминалитету који представљају симболичку стварност су други људи (на пример чланови породице, пријатељи, познаници или колеге), различите институције и медији као можда најважнији извор сазнања.

Символичка стварност је слично као и искуствена, особена за сваког појединца. Не слушају сви исте приче о нечијој виктимизацији, не долазе у додир с истим институцијама и не прате исте садржаје у медијима. Једном речју, не утичу сви наведени извори сазнања о криминалитету подједнако на сваког појединца. Неко ће некритички прихватити све што чује без потребе да размисли о истинитости сазнатог садржаја док ће други занемарити све или већину ствари које не представљају лично искуство у вези с криминалитетом. Ових других је далеко мање јер су људи подложни утицајима који су нарочито изражени у медијском деловању. С обзиром да медији имају централну улогу у ширењу сазнања о друштвеним појавама, разумљиво је да је начин на који појединци разумеју злочин и правду у великој мери одређен, описан и разграничен медијским садржајима.⁹⁹ То је и један од разлога због којег у процесу стварања индивидуалне и колективне стварности о криминалитету, симболичка равна доминира над искуственом реалношћу.

⁹⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, op. cit., стр. 34.

1.2.3. Социјално конструисана стварност

Социјално конструисана стварност настаје прожимањем искуствене и симболичке стварности о криминалитету. Таква стварност је за сваког појединца једина и права, он у њу верује и у складу с тим и организује свој живот и усклађује своје понашање. С обзиром да су искуствена и симболичка стварност специфичне за сваког појединца, утолико пре социјално конструисана стварност изражава у још већој мери ту посебност појединаца у разумевању феномена криминалитета. Другим речима, сваки појединац има своју социјално конструисану стварност о криминалитету.

Чињеница је међутим да појединци који имају приступ сличним сазнањима, а при томе често међусобно долазе у додир и размењују та сазнања, обично конструишу сличне социјалне реалности. Објашњење за такво слично друштвено понашање људи се, према схватању појединих аутора, налази у заједничком систему вредности и веровања о свету у којем живе.¹⁰⁰

С обзиром да медији имају највећи утицај на формирање социјалне реалности криминалитета у једном друштву, јасно је да појединци који живе у том друштву начелно потпадају под медијски утицај, тако да социјално конструисана стварност у основи чини стварност једног друштва у целини. Из тога се може извести закључак о томе како се у одређеном друштву формира схватање о криминалитету и на које начине се врши његова контрола.

1.3. Извори сазнања о криминалитету

Своја сазнања о криминалитету људи стичу на различите начине. Сви ти извори сазнања се међусобно прожимају тако да финални производ у виду стеченог знања о криминалитету има посебан квалитет. У суштини све што знамо о свету који нас окружује је научено на два основна начина. Први начин је *соматски*, а искуство које се стиче на тај начин подразумева непосредно чулно опажање окружења. Сазнање о томе, како нешто изгледа, мирише, звучи или какав има укус је лично доживљено али његов удео у целокупном знању

¹⁰⁰ *Ibidem*

појединаца је веома скроман. Највећи део сазнања је стечен *симболичким* путем, а то значи од родитеља, пријатеља, учитеља, прочитаног у књигама, или виђеног на фотографијама или телевизији.¹⁰¹ Та врста информација је посредна због тога што долазимо до ње индиректним путем посредством различитих медијума.¹⁰²

Кад је реч о криминалитету најчешћи индиректни начини сазнања су искуство других особа, утицај различитих друштвених група и институција, наравно и медији. Пре детаљнијег разматрања сваког од наведених посредних начина сазнања о криминалитету, биће укратко размотрено лично искуство.

1.3.1. Лично искуство

Значај личног искуства у разумевању неке појаве често се истиче као веома битан чинилац. Иако је у многим областима друштвеног живота оно драгоцен, у сфери криминалитета се лично искуство не може сматрати најпожељнијим путем којим долазимо до сазнања о злочину и осталим аспектима криминалног феномена. Лично искуство у вези с криминалитетом може се у основи стећи на два начина. Прво се односи на лична искуства која подразумевају активно учешће појединаца у извршењу неког кривичног дела. Други начин стицања сазнања о криминалитету заснива се искуствима појединаца која су повезана с виктимизацијом. Дакле, с једне стране је лично искуство учиниоца а с друге жртве. Реч је о личном искуству ограниченог домаћаја јер се односи само на један аспект криминалног феномена и увелико је одређен субјективним односом према криминалном догађају у којем је појединац учествовао. С тим у вези, у литератури се често доводи у питање значај личног искуства жртава кривичних дела, јер лична виктимизација представља један од најјачих чинилаца који одређују нечији поглед на то колико је одређени злочин озбиљан.¹⁰³

¹⁰¹ О нешто другачијем дефинисању извора сазнања у: Neuilly M.-A., Public Opinion, media, and criminal policies, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 301 и 302.

¹⁰² Реч медијум је изведена из латинске речи *medius* која значи „средњи“ односно оно што долази између две ствари. Ott L. B. and Mack L. R., *op. cit.*, стр. 1. У том смислу, између нас и места извршења неког кривичног дела налази се телевизија која преноси слику тог догађаја. Такође, реч медиј је краћи облик речи медијум и преовлађује у значењу јавно гласило. *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 2011, стр. 368.

¹⁰³ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 33. У том смислу, искуство виктимизације понекад остави дуготрајне и тешке последице на особу која је

Посебан вид личног искуства у вези с криминалитетом јесте активност органа гоњења, а пре свега полиције. Они непосредно долазе у додир с актерима кривичног догађаја и предузимају одговарајуће радње у циљу одговора на златна питања криминалистике.¹⁰⁴ Перцепција органа кривичног гоњења одређена је како објективним чиниоцима (утврђеним чињеницама односно прикупљеним доказима), тако и субјективним односом према појединим аспектима конкретног кривичног догађаја који, колико год се трудили, понекад не могу да искључе.

1.3.2. *Искуство других особа*

Извор сазнања о криминалитету може бити и искуство других особа. У питању је облик посредног или индиректног искуства. Углавном се ради о блиским особама при чему су то најчешће чланови породице, рођаци и пријатељи. Њихово искуство утиче на појединце у мањој или већој мери, а то пре свега зависи од постојећег степена блискости. Што је блискост израженија то је јача емоционална реакција појединца на патњу особе до које му је стало. Уколико су у питању изузетно блиске особе (нпр. родитељи и деца или брачни/љубавни партнери) које се налазе у снажној емоционалној вези, веома је изражена могућност да туђе искуство може бити доживљено као своје.

То је један од кључних разлога због којег и искуство тако блиских особа може неповољно утицати на објективно сагледавање криминалног феномена. Посебан проблем при томе представља медијска злоупотреба емоционалног стања жртвама блиских особа. Новинари углавном не могу да очекују да ће жртва бити расположена за давање било каквих изјава, тако да су блиске особе најпогодније „мете“. Реч је у основи о људској потреби да се преживљена патња подели с другима, што ствара одређени утисак олакшања. У том настојању појединци често несвесно траже подршку јавности, што медији без устезања користе, јер им извештавање о емоционално тешким догађајима увек доноси корист.

то доживела што у великој мери може искривити њену перцепцију стварности криминалитета и ризика који постоји у вези с тим.

¹⁰⁴ О златним питањима криминалистике у: Алексић Ж. и Шкулић М., *Криминалистика*, Београд, 2002, стр. 43-46; Жарковић М., *Криминалистичка тактика*, Београд, 2009, стр. 60-70.

1.3.3. Утицај различитих друштвених група и институција

Поред искуства других особа, на разумевање проблема криминалитета посредно могу утицати и различите друштвене групе и институције с којима појединци повремено или стално долазе у додир.

Под различитим друштвеним групама и институцијама подразумевају се облици удруживања људи, неформални и формални, који могу да утичу на формирање ставова појединаца о криминалитету. То су углавном различити облици неформалне социјалне контроле: школе и друге образовне установе, групе вршњака, верске институције, колектив запослених итд. Посредне информације о криминалитету добијамо и од институција које чине систем формалне социјалне контроле односно које обављају делатност званичних органа кривичноправног прогона који законске норме стварају (одређују која понашања су забрањена и којим санкцијама запређена), тумаче и примењују.¹⁰⁵ Највећи утицај међу различитим органима формалне социјалне контроле остварују полиција и тужилаштво, док су судови и затворски систем у далеко мањој мери присутни.

Не треба занемарити ни утицај државних институција попут председника државе, владе односно министара или чланова парламента чије мишљење о различитим друштвеним феноменима па и криминалитету обичан свет доживљава као израз државног ауторитета. С обзиром да поменуте институције имају најшири простор за вршење утицаја на јавно мњење, њихова одговорност је и највећа.

Полицијска саопштења, извештаје тужилаштва или говор председника владе о стању криминалитета у држави грађани сазнају по правилу посредством медија. Могло би се чак рећи да постојање медија представља најважнији разлог због којег представници органа формалне социјалне контроле и осталих државних институција излазе у јавност и дају изјаве.

¹⁰⁵ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op.cit.*, стр. 16.

1.3.4. Медији

Медији су широк термин који укључује мноштво различитих комуникационих технологија као што су људска бића, пећински цртежи, димни сигнали, слова, телеграф, телефон, књиге, часописи, новине, радио, филм, телевизија, мобилни телефони, видео игрице, таблети и компјутери. У оквиру овог рада анализа ће обухватити само масовне медије односно облике комуникационе технологије који могу да обухвате бројну публику на удаљеним локацијама.¹⁰⁶ У литератури је присутно гледиште да масовни медији представљају подскуп масовне комуникације који има одређене карактеристике.¹⁰⁷ Масовни медији су предмет бројних расправа у оквиру којих се могу разликовати „песимистички“ и „оптимистички“ приступ.¹⁰⁸ Песимистичка расправа истиче једнообразност медијске продукције и њену улогу у пасивизирању и експлоатисању публике. Оптимисти, с друге стране, указују на разноврсност, сложеност и уједначеност коју пружају медијски садржаји.

С обзиром на данашњу развијеност средстава масовне комуникације утицај медија као извора сазнања о криминалитету је велики. Претежан део друштвеног знања стиче се симболички, путем медија, а то поједине ауторе наводи на забринутост због медијског садржаја.¹⁰⁹ Да она није безразложна указују нека од најновијих криминолошких истраживања по којима четири петине (80%) грађана своје ставове о криминалитету уопште, као и о појединим његовим врстама заснива на сазнањима добијеним преко медија.¹¹⁰

На основу тога се може закључити да лично искуство, искуство других људи и утицај различитих друштвених група и институција имају релативно мали значај као извори сазнања о криминалитету. Живимо у време у којем су медији од

¹⁰⁶ Ott L. B. and Mack L. R., *op. cit.*, стр. 2.

¹⁰⁷ Реч је о следећим одликама: специфичан скуп активности (стварање медијског садржаја), укључивање посебних технолошких конфигурација (радио, телевизија, новине), везани су за формално конституисане институције или медијске канале, оперишу у складу с одређеним законима, правилима и схватањима, продукт су лица која заузимају извесне улоге (власници, регулатори, продуценти, чланови публике) и преносе информације, забаву, слике и симболе до масовне публике. Лоример Р., *Масовне комуникације: компаративни увод (Mass Communication: A comparative introduction)*, Manchester, преводилац: Бабић З.), Београд, 1998, стр. 43.

¹⁰⁸ Мек Квин Д., *Телевизија (Television)*, 1998, преводилац: Ђорђевић М.), Београд, 2000, стр. 15.

¹⁰⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 34.

¹¹⁰ Игњатовић Ђ., *Методологија истраживања криминалитета*, Београд, 2009, стр. 176.

породице преузели старатељску улогу, заменили су цркве као стожере културних вредности, уместо школа су почели да образују децу и омладину и да одређују приоритетне државне циљеве.¹¹¹ Неопходно је зато с посебном пажњом обавити анализу улоге медија као извора сазнања о криминалитету и њиховог доприноса у стварању социјалне конструкције криминалитета.

2. Улога медија у социјалној конструкцији криминалитета

Процес медијске конструкције о криминалитету подразумева доношење различитих одлука у складу с циљевима који се уз помоћ одговарајуће конструкције стварности желе постићи. Значајну активност у том смислу представља процес медијског избора кривичних догађаја односно доношење одлука о томе шта завређује да буде представљено као вест, а уједно и колико простора треба посветити том догађају. Неопходно је размотрити критеријуме за избор како би се разумео и сам процес конструкције стварности. Поред тога, важан је и начин на који се неки догађај представља.

Социјално конструисана стварност о криминалитету се представља грађанима, корисницима различитих медијских садржаја, који је углавном неселективно и некритички прихватају пошто им је, између осталог, углавном она и једина доступна.

2.1. Студије о медијима и криминалитету

Студије о медијима и криминалитету одликује пре свега оцена медијског представљања као важног подухвата који има своја сопствена правила, без обзира на то какав утицај он може имати на мењање публике. Када истраживачи у оквиру студија о медијима и криминалитету разматрају ефекте масовних медија, њихова анализа је првенствено усмерена на разумевање широке разноврсности одговора на материјал који је део много општијег културног феномена. С обзиром да се ове студије првенствено баве појединцима као индивидуама, истраживачке методе

¹¹¹ Ott L. B. and Mack L. R., *op. cit.*, стр. 11.

које се користе јесу анкете и лабораторијски експеримент, при чему се занемарује ширина медијског садржаја.¹¹²

Избором начина на који представљају криминалитет, медији шаљу одређену поруку јавном мњењу. Та порука може да има два могућа значења. У складу с тим су у оквиру студија о односу медија и криминалитета настале две теорије које заслужују посебну пажњу: култивациона теорија и теорија постављања агенде (*agenda-setting*).

Ако се има у виду да су злочин и криминалитет постали саставни део свакодневице, савремени медији сасвим очекивано обилују причама и вестима о криминалитету. То не представља неко изненађење пошто медији данас (а то нарочито важи за визуелне медије) имају већу улогу него икада у животима све више људи.¹¹³ Услед тога студије о медијима и криминалитету инсистирају на нормалности медијске улоге у људским животима а занемарују притом њене друштвено опасне учинке. Једном речју, употреба медија је постала саставни део свих животних аспеката појединаца.¹¹⁴

Поједини аутори указују на ефекте који се могу појавити код људи као последица излагања комуникацији из медијских извора. То су: социјализација, друштвена контрола, одређивање агенде, морална паника и промена става.¹¹⁵ У контексту медијске конструкције криминалитета посебан значај имају учинци који се односе на промену става, одређивање агенде и моралну панику. Ову проблематику истражују одређене теорије у оквиру студија о медијима и криминалитету. Култивациона теорија ставља акценат на ефекат промене става док се теорија одређивања агенде бави истоименим ефектом. С друге стране, морална паника настаје често као последица селективног извештавања медија о чему ће бити речи на одговарајућем месту у раду.

¹¹² Howitt D., *op. cit.*, стр. 13.

¹¹³ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 14.

¹¹⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 13.

¹¹⁵ Прајс, С., *Изучавање медија*, (*Media Studies*, Pearson Education, 1998, преводилац: Коловић В.) Београд, 2011, стр. 561 и 562.

2.1.1. Култивациона теорија

Основни став култивационе теорије јесте да медији објављивањем информација о криминалитету уопште, као и његовим посебним облицима, утичу на схватање људи о проблему криминалитета.¹¹⁶ Свакодневно медијско пренаглашено извештавање о насилничком криминалитету, упркос чињеници да он нема толики удео у укупном криминалитету, имаће логично за последицу да грађани који прате такве медијске садржаје буду уверени да насиље представља највећи и нарастајући проблем.¹¹⁷

Не би се ипак могао прихватити став да медији имају апсолутан утицај на публику, јер би то значило да је појединац у потпуности немоћан пред медијским утицајем, да није у стању да критички анализира оно што му се нуди и да је једина стварност она коју медији стварају. Иако су медији способни да ограниче или изврну информације које објављују, то не значи да ће увек бити остварена моћ или утицај на публику. На исход тог процеса делимично утиче и чињеница да медији нису у толикој мери јединствени кад је у питању извештавање, тако да супростављена гледишта могу оспорити веродостојност неког од извора информација односно медија који је објавио спорну информацију. Не сме се занемарити ни искуство и веровања које људи уносе у сам процес обраде информација које су објављене у медијима.¹¹⁸ Резултати једног од истраживања спроведеног од стране аутора Грега Фајлоа (*Greg Philo*) и Групе за медије Универзитета у Глазгову указују да на разумевање и веровање у истинитост телевизијских порука „утиче наша лична историја, политичка култура и класно искуство“.¹¹⁹ Постоји и супростављено гледиште у односу на модел наркодејства

¹¹⁶ Медији делују као посредници у значењима снажно обликујући начине на које људи разумеју свет око нас. То чине путем организације информација како би конзумент медијских садржаја обликовао представе о добром и лошем. Lyon R., *Media, Race, Crime and Punishment: Re-Framing Stereotypes in Crime and Human Right Issues*, *DePaul Law Review*, Vol. 58, 2009, стр. 742.

¹¹⁷ У литератури се прилично једнообразно реаговање публике на подстицаје или поруке масовних медија, уз претпоставку да је та реакција тренутна, описује као „ефекат поткожне игле“, „наркодејство“ или, једноставно, „модел деловања“. Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 233.

¹¹⁸ Прајс, С., *op. cit.*, стр. 552.

¹¹⁹ *Часопис за друштвене студије (Social Studies Review)* из маја 1991. године садржи чланак аутора Грега Фајлоа који је спровео истраживање сећања људи на један догађај. Пошао је од претпоставке да су „вести наш главни извор информација о националним и интернационалним догађајима“, али се и даље питао „шта ми уносимо у своје разумевање телевизије“. Иако је

које сматра да су медији у основи нешкодљиви, или да тек само подржавају норме и вредности плуралистичког друштва. У том смислу се медији, укључујући и телевизију, разумеју најпре као средство учвршћивања ставова, а не као средство промене.¹²⁰ У литератури ипак преовлађује став да медији могу буду бити одлучујући чинилац за настанак и промену ставова јавности о различитим темама.¹²¹

Не постоји довољно доказа који би пружили увид у сложену природу односа између гледања насиља и формирања погледа на свет.¹²² Истраживање ове проблематике има посебан значај када је реч о утицају медијских слика насиља на децу и њихово понашање. У литератури је изнета тврдња да медији пружају деци живе фантазије, подстичу криминално, насилно, сензационалистичко и непристојно понашање, једном речју представљају скуп вредности који је у супротности с вредностима укореењеним у постојећим друштвеним институцијама – породици, радном месту, школи, судовима, цркви – и нашим друштвеним односима.¹²³ То је потврђено и међународним извештајем о насиљу у медијима који је у току 1996. и 1997. године припремио УНЕСКО. У извештају је истакнуто да медији, упркос многим разликама у култури, одржавају утисак да је насилно понашање нормално и да је повезано с позитивним подстрекивањем. Ова студија је дакле доказала да су последице насиља у медијима повезане с друштвеном реалношћу у којој деца одрастају.¹²⁴ Другим речима, медији не приказују на прави начин агресију која се догађа свакодневно у друштву.¹²⁵

На крају овог приказа би основни закључак у вези с ставовима култивационе теорије био да постоји мноштво чинилаца који имају улогу посредника између гледања насиља на телевизији и усвајања одређеног погледа на свет.¹²⁶

поменуто истраживање на телевизији било усмерено, сличан закључак се може извести и кад су у питању друге медијске форме. *Ibid.*, стр. 553 и 554.

¹²⁰ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 236.

¹²¹ McCombs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *The News and Public Opinion-Media Effects on Civic Life*, Cambridge, 2011, стр. 100 и 101.

¹²² Лемиш Д., *Деца и телевизија (Children and Television)*, Oxford, 2007, преводилац: Ивањи М.), Београд, 2008, стр. 190.

¹²³ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 243.

¹²⁴ Лемиш Д., *op. cit.*, стр. 190.

¹²⁵ Melzer A., Happ C. and Steffgen G., *op. cit.*, стр. 704.

¹²⁶ Лемиш Д., *op. cit.*, стр. 191.

2.1.2. Теорија постављања агенде (*agenda-setting*)

Према теорији постављања агенде медији нам кроз избор вести и њихово разврставање указују о чему треба да размишљамо, тј. њихов једини циљ је да нам скрену пажњу. Одређивање агенде представља индиректан процес који је заснован на идеји да масовни медији имају моћ одлучивања о догађајима или проблемима (заправо о њиховим одређеним аспектима) који заслужују највећу пажњу.¹²⁷ У том смислу медијски избор вести никада није случајан. С обзиром да сви облици криминалитета не могу бити заступљени у истој мери, медији свакодневно одлучују о томе којим ће облицима криминалитета придати већи значај.

Избор између различитих вести о криминалитету врши се у циљу усмеравања јавног мњења на одређени сегмент криминалног деловања у једном друштву. Том приликом се води рачуна о томе да поједини облици криминалитета људе инстинктивно привлаче и дуже им заокупљају пажњу, док друге теме, упркос томе што реално представљају већи проблем, изазивају много мање интересовање.

Избор вести о криминалитету често је у вези с одвраћањем пажње јавности од правих друштвених проблема попут незапослености, сиромаштва, економске кризе или других „горућих“ тема. У позадини тог прикривања се налазе по правилу настојања одређених политичких група да одрже друштвени мир и остваре уске интересе оних који поседују моћ. Другим речима, контрола информација у медијима представља сам темељ политичке моћи.¹²⁸ У том смислу је способност обликовања убедљивог дискурса за јавну потрошњу од виталног значаја за одржавање те моћи.¹²⁹

¹²⁷ Прајс, С., *op. cit.*, стр. 561 и 562.

¹²⁸ О значајној повезаности медија и политике у Кини у: Lee T. V., *Media Products as Law: The Mass Media as Enforcers and Sources of Law in China*, *The Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 39, No. 2, 2011, стр. 437 и даље.

¹²⁹ Прајс, С., *op. cit.*, стр. 552.

2.2. Утицај медијске конструкције на разумевање проблема криминалитета

Утицај медијске конструкције криминалитета на људе испољава се на различите начине. Људи се међусобно разликују у зависности од тога да ли о криминалитету поседују приватно (као учиниоци, жртве или сведоци кривичног дела) и/или професионално искуство (као нпр. полицајци, тужиоци или судије). Утицај медијског извештавања има различит учинак у односу на оне који имају одређено искуство у поређењу с онима који га немају. „Неискусни“ појединац ће бити подложнији утицају медија и може се претпоставити да ће му у већој мери недостајати критички однос према медијској конструкцији криминалитета. С друге стране, и искуство појединца може представљати ометајући фактор за заузимање критичког става у односу на медијске садржаје посвећене криминалитету.

Поред претходног искуства, и многи други чиниоци могу утицати на реакцију појединца на медијску конструкцију криминалитета. Реч је нарочито о појединим индивидуалним карактеристикама као што су: године, пол, степен образовања, занимање, материјални статус или припадност одређеном друштвеном слоју. Списак наведених карактеристика није коначан већ може обухватити и друге особености.

Криминални феномен је сложена појава која се може посматрати на више начина, тако да је анализу могуће усмерити на медијско представљање сваког аспекта понасоб. Будући да је медијска слика одређених аспеката криминалног феномена значајнија од представљања других, користи се неколико критеријума помоћу којих се одређује значај конкретне медијске конструкције. Најважније је у којој мери медијска слика криминалитета одступа од стварности, јер веће одступање може увећати заблуде и погрешна схватања међу публиком. У том смислу се истиче проблем медијске конструкције структуре и размера криминалитета.¹³⁰

С друге стране, медијска конструкција криминалитета обухвата и аспект контроле криминалитета који се испољава у превентивним и репресивним

¹³⁰ У литератури се могу пронаћи три неизбежна закључка у вези с медијском конструкцијом криминалитета: предимензионирање стопе криминалитета а нарочито насилничког, медији као главни извор сазнања грађана у вези с кривичним правосуђем и претерано извештавање о насилничким кривичним делима. Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 119.

активностима органа формалне социјалне контроле. Због тога искривљена медијска слика може утицати на ефикасност мера које предузимају полиција, тужилаштво или судови.

2.2.1. Размере и структура криминалитета представљени у медијима

Званични подаци о стању криминалитета у једној држави садржани су у статистичким евиденцијама криминалитета које воде надлежни државни органи. Реч је о правосудним статистикама које представљају значајан извор секундарних података о криминалитету.¹³¹ У литератури се истиче да је реч о бројкама које се од стране или у име влада држава редовно објављују како би се добио приказ националне слике нивоа криминалитета и означили временски трендови.¹³²

Најзначајније правосудне статистике воде полиција, тужилаштво и судови. Реч је о својеврсним националним „барометрима“ криминалитета који све више постају предмет критичког испитивања од стране доктрине, политичара и медија.¹³³ Критике се најчешће тичу уопштених представе коју стварају и погрешног и непотпуног начина на који приказују промене у облицима криминалитета.¹³⁴ Један од проблема приликом утврђивања стварних размера и структуре криминалитета јесте и тамна бројка криминалитета.¹³⁵ Такође, правосудне статистике нису резултат неутралног процеса сакупљања података, јер се регистровање криминалитета предузима на основу упутства.¹³⁶ Свака држава односно одговарајућа криминална статистика има своје упутство за вођење па се између њих могу уочити значајне разлике. Ипак, без обзира на недостатке

¹³¹ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 52.

¹³² Maguire M., *Criminal Statistics and the Construction of Crime*, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 206.

¹³³ О критици званичних статистика у Француској у контексту сакупљања и организације података у њима видети у: Osqueteau F., *Statistique officielles des crimes et des victimisations, objets de science et d'action*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Vol. 2, Nijmegen, 2010, стр. 506 и 507.

¹³⁴ Maguire M., *Criminal Statistics and the Construction of Crime, op. cit.*, стр. 206.

¹³⁵ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 56. Истраживања су показала да вероватноћа да жртва пријави имовинско кривично дело расте са нивоом дохотка, односно богатством жртве. Такође, на пријављивање дела утичу и демографски фактори али и незапосленост. Беговић Б., *Економска анализа генералне превенције*, Београд, 2015, стр. 148.

¹³⁶ Carrabine E., Cox P., Lee M., Plummer K. и South N., *Criminology: a sociological introduction*, Second edition, 2009, стр. 34. О принципа важним за разумевање статистике у: Neuilly M.-A., *op. cit.*, стр. 305 и 306.

статистичких евиденција који су, пре свега, последица ограничености статистичких метода, оне су важан извор података о стварним размерама криминалитета.¹³⁷

С друге стране, разумевање ове проблематике отежава медијска слика криминалитета која значајно одступа од званичних података садржаних у правосудним статистикама. Већина људи није упозната с тим подацима већ некритички прихвата као истинито оно што прочита у новинама или чује на телевизији.¹³⁸ Треба имати у виду да се медији у великој мери баве истраживањем статистичких података о криминалитету (нарочито у вези с насилничким и сексуалним кривичним делима) због чега је неопходно анализирати медијско извештавање о криминалитету.¹³⁹

Медијски извештаји о променама у кретању криминалитета засновани су често на годишњим статистичким прегледима надлежних органа. Иако те статистике садрже пуно квалификованих напомена, у већини случајева их медији преносе некритички и на алармантан начин.¹⁴⁰ Медијско интересовање за статистичке извештаје се углавном своди на навођење огољених бројки, и без залажења у аргументе који показују да криминалитет опада.¹⁴¹ У том смислу, медији обично објаве поједине апсолутне показатеље стања криминалитета у друштву, док објављују релативних показатеља, као што је стопа криминалитета представља праву реткост. Наиме, стопа криминалитета верније осликава стварно стање, јер узима у обзир број становника у једној држави. Проблем настане када медији искористе податак о порасту броја извршених кривичних дела, без обзира да ли је у питању укупни криминалитет или само поједини његови облици, представљајући то на алармантан начин, а „забораве“ да истакну повећање популације чиме у суштини манипулишу јавношћу.

¹³⁷ Неки аутори критикују концентрисаност криминолога на објашњење тамне бројке криминалитета уместо да се више баве анализом регистрованог криминалитета односно извођењем закључака о јавној сигурности на основу података којима се располаже из статистичких евиденција. Stanko B., Working as a criminologist in the police, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Vol. 1, Nijmegen, 2010, стр. 239.

¹³⁸ Lewis C., The Truth about Crime Statistics, *The Police Journal*, Vol. 86, 2013, стр. 220.

¹³⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 6.

¹⁴⁰ Hagan E. F., *Introduction to Criminology: Theories, methods, and criminal behavior*, Los Angeles, 2008, стр. 27.

¹⁴¹ Maguire M., *Criminal Statistics and the Construction of Crime*, *op. cit.*, стр. 237.

Један статистички податак је посебно погодан за медијску манипулацију. У питању је часовник злочина који представља релативни показатељ стања криминалитета, а налази се у појединим статистичким евиденцијама попут UCR. Часовник злочина је најлошији приказ промена у стању криминалитета јер не узима у обзир пораст популације и стално користи фиксну јединицу за поређење – време. Услед тога је могуће да се у односу на пораст популације у заједници истовремено забележи пад укупног криминалитета, док ће часовник злочина највероватније и даље показивати пораст.¹⁴² Такве карактеристике часовника злочина чине га погодним за масовно медијско коришћење што за последицу има ширење страха од злочина.¹⁴³

2.2.1.1. Медијска слика сталног раста криминалитета

Преувеличавање проблема криминалитета није само карактеристика извештавања наших медија, то је особеност углавном свих светских медија. Не сме се, међутим, само медијима приговарати да стварају јавну слику о сталном порасту криминалитета, јер су они често последња карика у том процесу, у којем учествују у циљу остваривања и увећања профита. Од осталих учесника треба истаћи пре свега политичаре који сакупљају политичке поене тако што се залажу за немилосрдну борбу против криминалитета, при чему неретко предлажу нека решења у чију делотворност али и етичност се може оправдано посумњати.¹⁴⁴ Такве идеје наилазе често на подршку различитих моралних активиста и

¹⁴² Hagan E. F., *op. cit.*, стр. 33.

¹⁴³ Погодност часовника злочина за медијску манипулацију разликује се између држава с различитим бројем становника. Што је већи број становника то су и веће могућности медија да изношењем часовника злочина изазову забринутост и узнемиреност јавности. У Америци или некој другој великој држави часовник злочина делује застрашујуће док то није случај нпр. код нас, тако да овдашњи медији немају интерес да се баве проналажењем и употребом такве врсте података.

¹⁴⁴ О повезаности медија, политичара и криминализације у контексту увођења нових кривичних дела у: Johnson L., Media, Politics and Criminalisation: An Increasingly Problematic Relationship, *North East Law Review*, 2014, стр. 121-126 и даље.

невладиних организација, а све то има за последицу добијање превеликог публициитета и изазива велику пажњу јавног мњења.¹⁴⁵

Нема сумње да медији представљају моћну институцију у сваком друштву. Њихова моћ се може одредити као способност да се нешто уради, да се делује на непосредну околину.¹⁴⁶ Када је реч о преувеличавању проблема криминалитета медијска моћ се огледа у снази написане или изговорене речи али и у утицају медијске слике на публику. Иако је прва асоцијација на медијску слику телевизијски програм, не треба занемарити утицај фотографије која се објављује у штампи с циљем да се појача текстуални ефекат. Важност слике је тако велика да поједини аутори тврде да јој се придаје исувише велики значај с обзиром на утицај који остварује.¹⁴⁷ Медији се најчешће ослањају на драматичне визуелне догађаје, а кривична дела нарочито ако садрже и елементе насиља пружају одличан материјал за то. Упечатљиве фотографије и драматичан видео снимак заокружиће причу и допринеће стварању утиска о незаустављивом порасту криминалитета.¹⁴⁸ С друге стране, неке друге горуће друштвене теме као што су незапосленост, загађење, неухрањеност, болести и политички притисци, лишене визуелне снаге једног убиства или навјачких нереда, налазе се ниско на лествици приоритета телевизијских и штампаних вести.¹⁴⁹

2.2.1.2. Прекомерна заступљеност насилничког криминалитета

Као друштво фасцинирани смо злочином. Приче о злочину су свеprisутне не само у филмовима, новинама, књигама, магацинима, чланцима на интернету, телевизији, радију, већ и у свакодневној комуникацији. Другим речима, злочин је централна тачка дискусије.¹⁵⁰ Та фасцинација нарочито се испољава када је у питању насилнички криминалитет. Насиље је одувек највише интригирало

¹⁴⁵ Чињеница је да је јавност углавном задовољна ако неко буде осуђен на дуготрајну казну затвора, не размишљајући у том тренутку о трошковима које држава има због тога. Видети у: Barkow R. E., *Administering Crime*, *UCLA Law Review*, 2005, стр. 730.

¹⁴⁶ Прајс С., *op. cit.*, стр. 30.

¹⁴⁷ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 131.

¹⁴⁸ Социјална конструкција „злочина мржње“ као епидемијског проблема је пример драматичног извештавања медија у САД. Jacobs J. B. and Henry J. S., *The Social Construction of a Hate Crime Epidemic*, *The Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol. 86, No. 2, 1996, стр. 366-391.

¹⁴⁹ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 131.

¹⁵⁰ Muraskin R., and Domash F. S., *Crime and the Media: headlines versus reality*, Upper Saddle River, New Jersey, 2007, стр. 13.

обичног човека, тако да медијски прикази насиља представљају начин на који људи могу да доживе екстремне ситуације а да сами не западну у озбиљну ситуацију. Тако се стиче приступ оним странама осећајног живота које обично нису део свакодневице.¹⁵¹

Насилнички догађаји задовољавају потребу медија за побољшањем читаности штампе или гледаности телевизијских канала. Скоро свакодневно се у медијима износе подаци о изгледима да нека жена или дете буду жртве различитих облика насиља, интервјуишу се различити стручњаци, психолози, педагози и сл. који износе алармантне податке о епидемијским размерама ових проблема, што бива без резерве прихваћено у јавном мњењу. То је све праћено одговарајућом сликом, телевизијском или новинском, тако да се истинитост медијских навода не доводи у питање.¹⁵² Општи је закључак да су сви облици насиља у сталном порасту упркос томе што званични статистички подаци говоре супротно.

Извршена су многобројна истраживања о заступљености насилничких кривичних дела у медијском извештавању у односу на званичне статистичке податке.¹⁵³ Добијени резултати упућују на закључак о значајном нескладу између статистичких података и медијског извештавања о насиљу. Такође је веома изражена и разлика између медијског извештавања о насилничком и имовинском криминалитету. На основу тога се може рећи да постоји несклад између образаца и трендова у вестима о криминалитету и статистичких података.

Нису при томе сва насилничка кривична дела подједнако интересантна медијима и немају једнаку заступљеност. Резултат једног истраживања британске штампе у периоду од краја II светског рата до данас показује да је убиство убедљиво на првом месту.¹⁵⁴ Уочено је такође да постоје разлике у извештавању о различитим облицима лишења живота. Убиства која имају сексуалну конотацију изазивају највише пажње, затим следе убиства која су мотивисана

¹⁵¹ Svensen Laš Fr. H.: *Филозофија страха*, (Frykt, Осло, 2007, преводац Рајић Љ.), Београд, 2008, стр. 95.

¹⁵² Битан аспект медијске конструкције стварности о криминалитету су *симболичка кривична дела* кроз која се наглашавају најгори и најгнуснији облици испољавања криминалне делатности и најневиније жртве. Видети у: Surette R., *The Media, the Public, the Criminal Justice Policy*, *Journal of the Institute of Justice & International Studies*, 2003, стр. 44.

¹⁵³ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 250.

¹⁵⁴ У анализираном периоду, текстови о убиству покривали су трећину свих текстова посвећених криминалитету уопште. *Ibidem*

користољубљем или другим ниским побудама, попут љубоморе или освете.¹⁵⁵ Најмању пажњу изазивају убиства која су у стварности најчешћа, тј. она која представљају резултат расправе и свађе.¹⁵⁶

Силовање је кривично дело које је такође пренаглашено присутно у медијском извештавању, што би се, с обзиром на велику тамну бројку у вези с овим делом, могло протумачити као указивање на његове стварне размере. Међутим, то би било исувише поједностављено бављење овом проблематиком, јер се медијско пренаглашавање односи на дела у којима је извршилац непознат жртви или је реч о серијским силовањима. Иако овакви случајеви нису праћени великом тамном бројком они су медијски „исплативији“ од силовања партнера у брачним или ванбрачним заједницама, бивших партнера, као и случајева у којима су учиниоци познати жртви. Проблем није само у медијској незаинтересованости, већ пре свега у томе што је размере ове појаве тешко утврдити јер се такви случајеви у малом броју региструју у правосудним евиденцијама.

Постоји још аспеката пренаглашеног извештавања медија о насилничком криминалитету на којем медији инсистирају, а односи се на индивидуалне црте личности као узроке злочина. У том смислу насиље се приказује као избор особе која поседује такве личне карактеристике, из чега се изводи закључак да је потребно само применити једноставан образац за решавање злочина.¹⁵⁷

Присутно је и пренаглашено истицање полицијског успеха у решавању кривичних дела, нарочито када су у питању насилничка кривична дела. То се у литератури објашњава успешнијим наступом полиције у расветљавању насилничких кривичних дела, па јој иде у прилог да медијско извештавање буде усмерено у том правцу уместо на откривање имовинског криминалитета у којем је полиција мање успешна. Таквом понашању полиције иде у прилог и образац медијског извештавања у којем преовлађује насилнички криминалитет.¹⁵⁸

¹⁵⁵ У литератури се као медијски популарна наводе и убиства која чине особе непознате жртвама иако се и она ретко дешавају. Neuilly M.-A., *op. cit.*, стр. 305.

¹⁵⁶ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 251.

¹⁵⁷ Boyle K., *op. cit.*, стр. 180

¹⁵⁸ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice, op. cit.*, стр. 251. Такође, политичко насиље је један вид испољавања насилничког понашања који је специфичан због контекста у којем се јавља. У том смислу треба размотрити медијско извештавање о том облику насиља. Meadow G. R., *Political Violence and the Media, Marquette Law Review*, 2009, стр. 231 и даље.

2.2.1.3. Неадекватно представљање криминалитета белог оковратника

Неадекватно медијско представљање одређених облика криминалне делатности може се испољити на неколико начина. О томе се може говорити ако је у питању неизвештавање о неком облику криминалитета или несразмерно мало извештавање у односу на његову распрострањеност у једном друштву.¹⁵⁹ Такође, неадекватност извештавања може постојати и у случају кад медији посвећују довољно простора некој врсти криминалне активности, али то чине на погрешан начин и стварају тако искривљену слику тог феномена која лоше утиче на перцепцију јавног мњења.

Постоји уверење да јавност показује мању забринутост у вези с кривичним делима која чине криминалитет белог оковратника, него кад је у питању улични криминалитет, а нарочито онај који подразумева употребу насиља. Ни истраживања која су у вези с тим предузимана не нуде неки јаснији одговор на ово питање. Наиме, одређени резултати показују да јавност у суштини третира поједине случајеве криминалитета белог оковратника озбиљније у односу на уобичајени криминалитет, док друга истраживања упућују на закључак да јавност има блажи став према онима који се баве криминалитетом белог оковратника.¹⁶⁰ У литератури се истиче и да проблем неједнаког третирања криминалитета белог оковратника и конвенционалног криминалитета постоји и међу криминолозима који генерално више посвећују пажње конвенционалном криминалитету. То представља вид „инверзне хипотезе“ тј. да је ниво пажње коју криминолози посвећују различитим облицима криминалитета обрнуто сразмеран степену објективно утврђеног зла које тај криминалитет проузрокује.¹⁶¹

¹⁵⁹ У Канади је рађено истраживање о извештавању штампаних медија о преварама у вези с уметничким делима у периоду од 1978. до 2002. године. Закључак је да медији посвећују много мање простора таквим облицима криминалне активности третирајући их углавном као „деликте без жртве“, а уколико и извештавају о томе вести посвећене тој теми налазе се обично у оквиру рубрике „забава“. Видети више у: Nelson A. and Nelson J., *The Crime That Pays? The Canadian Print Media's Construction of Art Fraud, 1978-2012*, *Journal of Art Crime*, Vol. 10, 2013, стр. 3 и даље.

¹⁶⁰ Nelken D., *White-Collar and Corporate Crime*, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 649.

¹⁶¹ Friedrichs D. O., *Капиталистичке банке као криминални предузетници – случај Вол Стрита*, CRIMEN, бр. 1, 2014, стр. 20.

Криминалитет белог оковратника представља форму криминалне делатности коју је открио и описао Едвин Сатерленд (*Edwin Sutherland*).¹⁶² Сатерлендово виђење ове форме криминалитета има упориште у „концепту криминалоида“ који је у делу Грех и друштво (*Sin and Society*) користио Едвард Алсворт Рос (*Edward Alsworth Ross*) истичући да је *криминалоид* „највећи непријатељ друштва, много страшнији него обичан криминалац, због тога што се претвара да је моралан и ради на врхунском нивоу“.¹⁶³ Реч је о учиниоцу који ужива својеврстан имунитет, јер напредује путем злочиначке праксе која још увек нема ефикасну забрану јавног мњења. Другачије речено, најчешће се ради о поступцима који су кривичноправно кажњиви, али све док је моралност заглављена на старим стазама, криминалоиди ће избећи и кажњавање и срамоту.¹⁶⁴ Штавише, активности индустријских лидера и њихових корпорација често узрокују велику финансијску штету чак и када не представљају повреду неке кривичноправне норме.¹⁶⁵

У том смислу треба поменути дефиницију социолога Џејмса Колемана (*James Coleman*) који је криминалитет белог оковратника одредио као нелегалну или неетичку активност којом појединци или организације повређују поверене дужности од јавног значаја до чега долази у току професионалног ангажовања лица на високим положајима или са истакнутим друштвеним утицајем а зарад остваривања личне или организационе добити.¹⁶⁶

¹⁶² Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 119.

¹⁶³ Payne K. B., *White –Collar Crime: A Text/Reader*, Los Angeles, 2012, стр. 35.

¹⁶⁴ *Ibid.*, стр. 38.

¹⁶⁵ Barkan E. S., *Criminology: A Sociological Understanding*, New Jersey, 2009, стр. 361. Један од највећих проблема у истраживању феномена криминалитета белог оковратника јесте проналажење начина да се одређени медијски интересантни случајеви пословног недоличног понашања поставе у одговарајући контекст. Тај проблем је најизраженији у *common law* државама јер њихове званичне статистике не садрже податке о многим кривичним делима која спадају у криминалитет белог оковратника, а оне су увек полазиште за расправу о проблему криминалитета у једном друштву. Nelken D., *op. cit.*, стр. 623.

¹⁶⁶ Barkan E. S., *op. cit.*, стр. 363. Може се закључити да су савремене дефиниције криминалитета белог оковратника знатно шире од Сатерлендовог одређења. У том смислу, криминалитет белог оковратника дефинише се као било каква пословна активност која укључује превару, обману или непоштење у циљу спровођења злочиначког подухвата. То значи да учиниоци нису само богати и моћни; већ припадници свих друштвених слојева могу бити повезани с криминалитетом белог оковратника. Siegel J. L., *Criminology: The Core*, Belmont, 2008, стр. 281. Такође, завређује још да буде поменуто гледиште да се криминалитет белог оковратника може посматрати и у контексту злочина који су уперени против националне безбедности. Дobar пример је шпијунажа која може имати све карактеристике белог оковратника. Без обзира на дугу и значајну историју тог кривичног дела, законски и криминолошки профил начина на који се то дело чини и гони није у

Росов концепт криминалоида и даље је актуелан, нарочито приликом анализе медијског извештавања о криминалитету белог оковратника и учиниоцима тих дела. Фактичка заштићеност од кривичног гоњења је сразмерна неуређености и институционалним недостацима у правном систему одређене државе, тако да не треба да чуди што медији у таквим условима не извештавају о криминалитету белог оковратника на задовољавајући начин. Истина, резултати појединих истраживања показују да се овај феномен претежно помиње у тзв. квалитетнијој штампи, при чему се и тамо сврстава у специјализоване рубрике посвећене финансијама. Један од проблема је и тај што се криминалитет белог оковратника представља као активност која је другачија од „правог“ криминалитета, чиме се умањује његова опасност и штетне последице. Једини изузетак од тог правила је уколико су актери популарне личности, када читава прича добија потребну дозу сензационализма и случај добија статус вести, а можда и место на насловној страни.¹⁶⁷

Један од примера заташкавања криминалитета белог оковратника на државном нивоу је „случај финансијских превара на Вол Стриту“ који је довео до његовог краха. У литератури се истиче да је то резултат културног и друштвеног порицања масовне виктимизације америчке нације и одговарајућег мањка одговорности оних који су одговорни. То одбацивање су додатно учврстили амерички масовни медији који нису успели да испитају очигледне државно-правне контрадикције у контроли, дисциплини, правди или кажњавању оних превара са хартијама од вредности које су узроковале финансијску кризу 2007-08. године и велику рецесију која је уследила након тога.¹⁶⁸ У вези са тим Дејвид Фридрих (*David Friedrichs*) сматра да су финансијски злочини, попут поменутих

довољној мери доступан јавности. Creegan E., National Security Crime, *Harvard National Security Journal*, Vol. 3, 2012, стр. 406.

¹⁶⁷ Greer C. and Reiner R., *op. cit.*, стр. 248. Бивши истраживачки новинар *Washington Post*-а Мортон Минц (*Morton Mintz*) признао је да штампа сноси део кривице за „скривање корпорација“ које проузрокује недостатак адекватног извештавања о корпорацијском криминалитету односно криминалитету белог оковратника уопште. Varkan E. S., *op. cit.*, стр. 387.

¹⁶⁸ Barak G., *Велике финансијске преваре на Волстриту*, CRIMEN (преводио Бајовић В.), бр. 1, 2013, стр. 8. Непокретање поступака који се односе на преваре са хартијама од вредности је управо оно што су економска елита Волстрита и политичка елита из кабинета Буша другог и Обама као и већина Сената и Представничког дома САД-а желели још од колапса Волстрита. Исход од нула кривичних поступака није обична случајност или завера, већ је резултат консензуса или тајног договора. Удружени напори да се не покрећу поступци против „највећих“ финансијских превара почели су 2003. године да би достигли врхунац 2005/2006. године након успешног укидања од стране Врховног суда САД-а пресуде којом је Артур Андерсен осуђен за превару. *Ibid.*, стр. 10.

финансијских превара, језгро финансијске кризе као и да су уједно најкомплекснија форма криминалитета белог оковратника. Та њихова комплексност води парадоксалној чињеници да иако ови злочини наносе највише друштвене штете, њих је најтеже прецизно дефинисати и законски успешно регулисати, гонити и пресуђивати.¹⁶⁹

У литератури постоји схватање да је проблем ретког извештавања о криминалитету белог оковратника био израженији у прошлости, а разлог томе је чињеница да су поједине медије поседовали бизнисмени који су се бавили том врстом криминалне делатности.¹⁷⁰ Такође, чињеница је да штампани медији, односно они који их снабдевају с причама, иницирају кампање у циљу контроле криминалитета из разлога који немају много везе с дугорочним трендом вршења ових кривичних дела.¹⁷¹ У том смислу тешко је рећи да ли се стварно повећава број извршених кривичних дела у областима пословања или финансија или те криминалне активности само постају све више медијски интересантне или су те очигледне промене резултат повећања различитих облика испољавања криминалитета белог оковратника или су се унапредили начини откривања ових кривичних дела.¹⁷² Значајна је улога и истраживачког новинарства јер су новинари који се баве „изношењем прљавог веша на видело“ и репортери истраживачи, захваљујући изворима и специјалном приступу који имају у праћењу ове области, дали приличан допринос разумевању криминалитета на високим позицијама.¹⁷³ Ипак, иако се чини да се о овој теми говори више у данашње време и даље опстаје снажан утисак како учиниоци кривичних дела која спадају у криминалитет белог оковратника, и поред повремене изражене медијске пажње, у већини случајева избегну оштрицу кривичноправне репресије.

¹⁶⁹ Friedrichs D. O., *op. cit.*, стр. 24.

¹⁷⁰ Hagan E. F., *op. cit.*, стр. 349. У том смислу је Сатерленд указивао да корпорације поседују највеће штампане медије и друге сегменте новинарства. С обзиром да медији остварују највише прихода захваљујући рекламирању корпорација није реално очекивати да ће допустити себи да изгубе значајан део тих прихода критиковањем пословне праксе уопште односно праксе појединих корпорација. Barkan E. S., *op. cit.*, стр. 387.

¹⁷¹ У литератури постоји став да је корпоративни криминалитет слабо видљив у политичком, медијском, кривичноправном и јавном смислу што отежава супростављање том облику криминалитета. Lofquist S. W., *Constructing "Crime": Media Coverage of Individual and Organizational Wrongdoing, Justice Quarterly*, Vol. 45, No. 2, 1997, стр. 247.

¹⁷² Nelken D., *op. cit.*, стр. 624.

¹⁷³ Friedrichs D. O., *op. cit.*, стр. 20.

С друге стране, кад је корупција у питању иако се она често користи у медијским извештајима о криминалитету, а политичарима представља омиљену тему, нарочито у периоду предизборне кампање, она се ретко везује за криминалитет белог оковратника и услед тога се занемарују важне карактеристике овог феномена. Због тога је потребно пре свега дефинисати корупцију на задовољавајући начин, а то подразумева одређење делокруга понашања која би се сматрала корупцијом.

Погрешно подвођење одређених случајева под корупцију може имати за последицу неразумевање суштине проблема и скренути пажњу с кључних аспеката корупције. Последица тога је да грађани неретко сматрају да корупцију чине и она дела која се „само“ косе с моралом или добрим обичајима али која не повлаче кривичну одговорност.¹⁷⁴ Један од проблема јесте неразликовање случајева који спадају под корупцију од оних који представљају сукоб интереса. Сукоб интереса је кривичноправно небитан, јер не постоји ниједна одредба која би инкриминисала понашање које представља сукоб интереса. То не значи да сукоб интереса не крши никакве друштвене норме понашања и да не може бити санкционисан на одговарајући начин.¹⁷⁵ Лаичкој јавности је понекад тешко објаснити ту разлику, нарочито кад неки конкретан случај изазове медијску пажњу. Правило је да у таквој ситуацији ретрибутивно оријентисана јавност инсистира на кажњавању.

Сензационализам преовладава у медијском извештавању о корупцији. Медијско извештавање о појединим случајевима корупције понекад поприма спектакуларну форму, нарочито ако се ради о корупцији чији су актери јавни званичници који, након што су изложени суду јавности, бивају оптужени или чак натерани да признају кривицу. У том смислу посебна опасност се налази у лажном оптуживању за корупцију.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 122.

¹⁷⁵ Сукоб интереса је ситуација у којој функционер има приватни интерес који утиче, може да утиче или изгледа као да утиче на поступање функционера у вршењу јавне функције односно службене дужности, на начин који угрожава јавни интерес. Чл. 2. ст. 1. т. 6 Закона о агенцији за борбу против корупције („Службени гласник РС“, бр. 97/2008, 53/2010, 66/2011 – одлука УС, 112/2013 – аутентично тумачење и 8/2015 – одлука УС).

¹⁷⁶ Stapenhurst R., *The Media's Role in Curbing Corruption*, доступно на: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/10/27/000094946_00101305481312/Rendered/PDF/multi_page.pdf. (доступно дана: 06.03.2014. године).

У медијима се углавном објављују случајеви корупције који су погодни да изазову велику пажњу јавног мњења. Најчешће је у питању корупција у осетљивим сферама друштва, као што су просвета, здравство или правосуђе. Коруптивно понашање у тим областима погађа више људе него сличне активности у банкарству или осигурању. Извештавање медија о томе је по правилу погрешно и преувеличано што утиче на формирање негативног става у јавном мњењу.¹⁷⁷ У том смислу, јавност па и суд као део те јавности сматрају да треба строго казнити оне који доспу на суд како би се смањио број корупције у поменутиим сегментима.¹⁷⁸ У суштини овде се ради о егземпларном кажњавању које се заснива на идеји застрашивања односно у питању је кажњавање за пример другима.

Посебан случај представља медијско извештавање о корупцији у полицији. Занимљиво је да медији не показују довољно пажње овом проблему иако се чини да доста грађана има непосредно искуство у вези с тим. Према мишљењу појединих аутора основна одлика прича о корупцији и другим проблемима у полицији јесте настојање да се читав проблем подведе под контекст „једне лоше јабуке“ односно да се сведе на изоловани случај корупције који сведочи о интегритету система који се бори против тога. С обзиром да се приче о лошем полицијском поступању повећавају протеком година све теже је пронаћи оправдање у метафори о „једној лошој јабуци“.¹⁷⁹ Институције које су суочене с таквим изазовом могу да покушају да умање значај проблема тако што ће повећано откривање случајева корупције представити као резултат спроведених институционалних реформи. Иако се тиме признаје постојање проблема који је изнет у јавност истовремено се осигурава легитимност институције стављањем нагласка на важност процеса у којем се ствари доводе на своје место.¹⁸⁰

Уместо преувеличавања и искривљавања проблема корупције, медији би требало да утичу на боље разумевање тог феномена. Поједини аутори истичу да је

¹⁷⁷ Медији слабо извештавају и о корупцији која је повезана са организованим криминалитетом. Korsell L., and Larsson P., *Organized Crime the Nordic Way*, *Crime & Justice*, University of Chicago, 2011, стр. 519 и даље.

¹⁷⁸ Ћирић Ј., *Егземпларно кажњавање*, CRIMEN, бр. 1, 2012, стр. 29.

¹⁷⁹ О конкретним случајевима медијског извештавања о лошем полицијском поступању у: Chermak S., McGarrell E., and Gruenewald J., *Media coverage of police misconduct and attitudes toward misconduct police*, *Policing An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 29, No. 2, 2006, стр. 274.

¹⁸⁰ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, *op. cit.*, стр. 252.

јавност заједно с медијима један од кључних фактора контроле корупције.¹⁸¹ Медијска стварност је нажалост другачија. У јавним изјавама корупција се издваја као посебан проблем у односу на криминалитет, тј. указује се на „неопходност борбе против корупције и криминала“ што се у јавности може разумети као квалитативно разликовање између корупције и криминалитета. Корупција је међутим „само“ један облик испољавања криминалне активности односно криминалитета белог оковратника, тако да не постоји разлог да се посматра на другачији начин. Осим политичке димензије, једино реално оправдање за издвајање корупције (уосталом, као и организованог криминала и тероризма) јесте неопходност да се државна реакција учини ефикаснијом, што подразумева примену посебних доказних радњи, одузимање имовине стечене корупцијом и т. сл.¹⁸²

2.2.2. Медијска конструкција и контрола криминалитета

Начин на који медији извештавају о криминалитету утиче и на област контроле криминалитета. Наиме, у сваком друштву постоје појединци и групе људи с различитим схватањима о злочину и правосуђу. Она настају као резултат утицаја различитих чинилаца који, у вези с међуодносима учинилаца, жртава и осталих учесника неког криминалног догађаја, на друштвеном и етичком плану бивају сазнати од стране обичних грађана, припадника система кривичног правосуђа, законодавца, криминолога и медија.¹⁸³ Сва та схватања се кроз деловање масовне комуникације претварају у културну свест о злочину, жртвама, преступницима и правосудном систему.¹⁸⁴

¹⁸¹ Игњатовић Ђ., *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 122. Такође, истиче се да медији поспешују јавне дебате уколико су у приватном власништву и уколико су слободни да критикују владу без страха од репресије. Роуз - Ејкерман С., *Корупција и власт – узроци, последице и реформа*, (*Corruption and Government. Causes, Consequences, and Reform*, Cambridge, 2006, преводац: Јанковић И.), Београд, 2007, стр. 175. О значају медијског извештавања за откривање случајева корупције у: Vogl F., *Waging War on Corruption: Inside the Movement Fighting the Abuse of Power*, Lanham, 2012, стр. 132-134.

¹⁸² Илић П. Г., Значај посебних доказних радњи у откривању и доказивању коруптивних кривичних дела, *in*: Илић П. Г. (прир.), *Корупција – основни појмови и механизми за борбу*, Београд, 2015, стр. 185-190.

¹⁸³ О тој међусобној повезаности погледати у: Simmons H., *Media, Police and Public Information: From Confrontation to Conciliation, Communications and the Law*, 1999, стр. 74.

¹⁸⁴ Barak G., *Media, Society, and Criminology* *in*: Barak G. (ed.), *Media, Society and Social Construction of Crime*, *op. cit.*, стр. 4.

О интересовању јавности за злочин и кажњавање писали су многи аутори још у XVIII веку, о чему је било речи. И тада је било јасно да поступање различитих субјеката задужених за контролу криминалитета није могуће посматрати изоловано од утицаја јавности. Временом се заинтересованост јавности само повећавала, као и облици њеног информисања о проблему криминалитета.

Не би се могло рећи да су медији створили наше интересовање за злочин или да су „заслужни“ за потребу за кажњавањем. Пре би се могло тврдити да је у основи реч о колективном искуству на које се надовезала медијска слика злочина која је привукла доста пажње. Искористивши постојећу заинтересованост публике за злочин, медији су је драматизовали и појачали, а резултат тога је било ново јавно искуство с дубоком психолошком резонанцом – наиме, дошло је до његове *институционализације*. Институционализација таквог искуства је појачала присутност злочина у свакодневном животу. С правом је примећено да је мишљење јавности у вези с кривичним правосуђем засновано пре свега на колективном представљању, а не тачним информацијама.¹⁸⁵ С тим у вези, треба рећи да би идеално било када би деловање правосудних органа у области контроле криминалитета зависило од објективног стања криминалитета у једном друштву. Другим речима, полиција, тужилаштво и судови би се приликом поступања превасходно руководили стварним размерама и структуром криминалитета. Стварност је међутим другачија, пошто на рад правосудних органа у значајној мери утичу и неки други чиниоци. Један од значајнијих је медијска конструкција криминалитета као посебан вид стварности, под чијим утицајем се у значајној мери обликује понашање појединих припадника правосудних органа.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Garland D., *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Chicago, 2001, стр. 158. У том смислу јавност генерално верује да су казне које судови изричу блаже него што стварно јесу. Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 101. Такође, о повезаности медијске слике криминалитета и очекивања јавности у погледу изрицања смртне казне у Америци у: Haney C., *Media Criminology and the Death Penalty*, *DePaul Law Review*, Vol. 58, 2009, стр. 689 и даље.

¹⁸⁶ О значајном утицају јавности на правосуђе у: Battersby E. and Robinson W. G., *Paradise Lost: Media in Injustice and Injustice in Media*, *Seton Hall Journal of Sports and Entertainment Law*, Vol. 22, 2012, стр. 29 и даље.

2.3. „Вести“ као облик медијске конструкције криминалитета

Када се говори о медијској конструкцији криминалитета важно је одредити и форму у којој таква стварност долази до публике. Од начина на који је медијска форма осмишљена и реализована зависи да ли ће бити остварен њен основни циљ, тј. хоће ли бити уверљива онима који се с њом сусрећу. Иако се однос између медија и публике заснива на апсолутној неједнакости моћи, приликом обраћања својој публици медији морају „говорити“ у форми коју разуме највећи део становништва, односно приказивати садржај на такав начин да га различите групе могу препознати као релевантан.¹⁸⁷

У данашње време медији су у великој мери развили различите механизме за обликовање информација које објављују, јер их изражена конкуренција приморава свакодневно да привуку што већу пажњу јавности. Најчешћи механизам који се у ту сврху користи јесу „вести“. Неки догађај постаје вредан пажње тек када се уврсти у новинске, радио или телевизијске вести. Да би се неки догађај уопште уврстио међу вести неопходно је да испуни одређене критеријуме или да се, другим речима, уклопи у образац.¹⁸⁸

Правило би требало да буде да се вести о криминалитету у штампаним медијима објављују искључиво у рубрици која се зове хроника, док би у телевизијским емисијама за ову врсту вести требало издвојити посебан део емисије јер се вести о криминалитету могу пронаћи у свим деловима новина, или се чути у било ком тренутку током телевизијског емитовања вести.¹⁸⁹ Уобичајено је да се на насловној страни штампе налази несразмерно много вести у вези с криминалитетом, да се о умешаности политичара у неке незаконите активности пише у оквиру рубрике резервисане за политичке теме, док се чланак о намештању утакмица и умешаности појединаца или клубова налази по правилу на спортској страни новина. Штавише, чак и културна рубрика није понекад имуна на такве приче. Сличан феномен постоји и у телевизијским емисијама вести тако да се у скоро сваком делу таквих емисија, осим у оквиру временске прогнозе, може појавити понека вест која се тиче криминалитета. Једном речју, вести о

¹⁸⁷ Прајс С., *op. cit.*, стр. 638.

¹⁸⁸ Chermak S., *Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News*, in Barak G. (ed.): *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, New York, 1994, стр. 116.

¹⁸⁹ *Ibid.*, стр. 101.

криминалитету одувек су биле информациони приоритет без којих се нису могли замислити медији.¹⁹⁰

Свеприсутност вести о криминалитету праћена је и мноштвом коментара упућених од стране уредника, новинара, јавних личности па све до обичних грађана. У данашње време када сваки медиј има свој интернет портал коментарисање вести о криминалитету постало је масовна појава. Такав вид изношења мишљења пружа одређену анонимност појединцима, па се они лакше одлучују да „без рукавица“ изнесу своје ставове. Пажљивом анализом појединих коментара на одређене вести о криминалитету може се доћи до корисних информација о томе колико људи разумеју овај проблем и које заблуде и стереотипи искривљују њихову слику о криминалитету.

У поређењу с осталим темама којима се медији баве, количина вести о криминалитету је велика. Ако се има у виду да је велики број људи уверен да вести представљају огледало друштва, разумљиво је да у њиховим главама тако велика количина вести осликава учесталост злочина. С обзиром да међу вестима о криминалитету преовлађују оне о насилничком могло би се закључити да корисници медија деле убеђење о драматичној ситуацији када је насиље у питању. У суштини медији су сурогат за чланове друштва који имају ограничену изложеност злочину а нарочито насиљу.¹⁹¹ Истина о криминалитету је негде на средини, јер медији не измишљају злочине већ начином на који извештавају о њима утичу на негативно разумевање проблема криминалитета у јавности.

На основу досадашњег излагања може се прихватити став да императив медијског извештавања о криминалитету представља потреба за производњом вести које ће имати драматичну структуру.¹⁹² Због тога су вести о злочину превише поједностављене, редуциране и пуне стереотипа а то, између осталог, значи да се јасно раздвајају улоге криминалаца и жртава. До промена у медијском извештавању о злочину и правосуђу може доћи само ако се изврши радикална

¹⁹⁰ Презентовање вести о криминалитету утиче на разумевање те проблематике. Chermak S., Body count news: How crime is presented in the news media, *Justice Quarterly*, Vol. 11 No. 4, 1994, стр. 561-564.

¹⁹¹ Chermak S., Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News, *op. cit.*, стр. 95 и 96.

¹⁹² Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 35.

трансформација доминантних културних дискурса, идеолошких конструкција и политичке економије.

2.3.1. Појам „вести“

Дефинисати појам „вести“ на први поглед изгледа једноставно. Иако много људи свакодневно употребљава ту реч, када би се од њих затражило да је дефинишу искрсле би одређене тешкоће.

У најопштијем смислу вест се може одредити као *обавештење о нечему, глас, новост, информација, саопштење, извештај*.¹⁹³ Под појмом вести у ужем смислу треба разумети „нове информације о догађајима“, а њихова специфичност се огледа у начину на који се прикупљају, обликују (односно даје им се форма) и на крају преносе од стране професионалних профитних организација.¹⁹⁴ Посебно се може говорити о *новинској вест* иако новине нису једини медиј који објављује вести. Под налетом различитих електронских преносиоца информација, новине губе полако битку тако да је прикладније говорити о *медијској вест*. О томе сведочи скорашњи пример британског медија *The Independent* који је укинуо штампано издање и прешао искључиво на дигитално.¹⁹⁵

Медији су у стању да помоћу вести убеди људе, којима је то једини извор информација, да оно што се путем њих износи представља свеобухватну и потпуну слику стварности. Појединци примају те информације и ментално их обрађују што доводи до тога да већина ствари које су им познате у вези с јавним пословима засноване су на медијским садржајима.¹⁹⁶

Постоји више подела медијских вести, а једна од основних односи се на разграничавање *лак*их и *тешких* вести.¹⁹⁷ Злочин несумњиво спада у категорију тешких вести, као и неки други догађаји попут ратова, елементарних катастрофа, смрти славних личности или епидемија заразних болести. У питању су драматични, озбиљни догађаји који изазивају снажну реакцију јавности и традиционално доминирају телевизијским вестима. Такве вести не остављају

¹⁹³ *Речник српског језика, op. cit.*, стр. 134.

¹⁹⁴ Прајс С., *op. cit.*, стр. 640.

¹⁹⁵ www.independent.co.uk (доступно дана: 13.02.2016. године).

¹⁹⁶ McCombs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 88.

¹⁹⁷ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 124 и 125.

аудиторијум равнодушним већ подстичу даљу реакцију јавног мњења и бројне коментаре, па се на тај начин изворна прича надограђује новим појединостима. Треба истаћи да је механизам настанка медијске конструкције догађаја у основи исти без обзира о којој се врсти „тешких“ вести ради, односно на који се конкретан догађај вест односи.

Без обзира на сличан механизам настанка драматичних вести, постоје и неке битне разлике, па ће у том смислу бити анализирани оне које се односе на тешке вести о злочину односно криминалитету. Основно питање на које треба потражити одговор односи се на разлоге због којих злочин представља медијски интересантну тему. У литератури се наводи пет традиционалних објашњења за доминацију вести о криминалитету у телевизијској продукцији и штампаним медијима.¹⁹⁸

1. *Прво објашњење* полази од тога да су вести о криминалитету једноставно информације које јавност треба да зна. Обавештавањем јавности о стању криминалитета у друштву медији остварују своју заштитну улогу. Овом ставу се може упутити критика због селективног и искривљеног медијског извештавања о криминалитету којим се истичу само одређени аспекти криминалног феномена док се остали занемарују.
2. *Друго објашњење* истиче да приказивање злочина у вестима може превентивно утицати на потенцијалне извршиоце дела. Наиме, потенцијалан учинилац понекад разматра корист и губитке које може имати вршењем неког кривичног дела и у зависности од те процене доноси коначну одлуку. Извештавање о злочинима може превентивно утицати и на потенцијалне жртве, тако што ће довести до промена у њиховом понашању и умањити шансе да буду виктимизоване.
3. *Треће објашњење* указује на једну важну карактеристику медијских вести у модерно доба. Извештавање о криминалитету понекад има изглед представе за јавност јер обилује драматичним моментима и емоционалним набојем. Такав начин извештавања о криминалитету публика тражи а

¹⁹⁸ Chermak S., *op. cit.*, стр. 104 и даље.

медији одговарају на те захтеве и пружају представу каква се од њих очекује.

4. *Четврто објашњење* проналази везу између вести о криминалитету и природе система кривичног правосуђа.¹⁹⁹ То с једне стране значи да је извештавање медија о злочинима условљено различитим фазама у којима се одвија процес откривања и доказивања неког кривичног дела. Такође, извештавање медија о криминалитету је одличан начин да се одређени делови система кривичног правосуђа промовишу или критикују. Анализом медијских вести о криминалитету може се доћи до података о начину функционисања система кривичног правосуђа.
5. *Пето објашњење* истиче популарност вести о криминалитету. Публика тражи вести о злочину и медији јој то и пружају. Утврђивање разлога због којих је криминалитет толико интересантан јавности подразумева осврт на категорије „добра“ и „зла“. У том смислу, „добри“ људи не чине злочине, док „лоши“ то раде. Медији воле да играју на карту моралности а то има за последицу да је извештавање о злочинима поједностављено на „добре и лоше момке“. Медији су, дакле, као и публика у замци те моралне игре добра против зла и чини се да ће она заувек трајати.²⁰⁰

На основу свега може се рећи да дефиниција вести представља динамичну категорију која се мења у зависности од критеријума шта се сматра важним и занимљивим, при чему се мења и начин на који се те информације обрађују да би се добио образац који данас познајемо.²⁰¹ Вести су у сваком случају неке новости, које своје „медијско значење“ добијају тек када се уобличи у одговарајућу причу која се потом износи у јавност. Уобличавање подразумева предузимање активности у виду: коришћења снимака с лица места, новинарских извештаја, мишљења разних људи и „непристрасних“ коментара, да би се на крају добила вест.

¹⁹⁹ Неке фазе су по правилу медијски интересантније од других, као што је откривање кривичног дела, хапшење осумњиченог, подизање оптужнице или доношење пресуде. *Ibid.*, стр. 106-108.

²⁰⁰ Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 22.

²⁰¹ Chermak S., *op. cit.*, стр. 115.

2.3.2. Процес „производње вести“

Разумевање конструкције „производња вести“ захтева истраживање свих свесних и несвесних процеса који су укључени у масовно ширење симболичке робе широке потрошње.²⁰² Под овом синтагмом се подразумевају вести које се на медијском тржишту продају публици, а резултат су оног што се у доктрини назива *индустијски* или *интелектуални* процес.²⁰³ Свако друштво има своје културне, историјске, политичке и економске специфичности које су уткане у тај симболизам вести. Медијско извештавање је у „ери информација“ постало најзначајнији вид комуникације путем које просечна особа долази до сазнања о спољашњем свету мимо свог тренутног искуства.²⁰⁴

Новинарски посао је на први поглед прилично једноставан јер се састоји у прикупљању информација, њиховој организацији у складу с логичким правилима, уз коришћење одговарајуће граматике и стила писања, да би на крају све то било у одговарајућем облику пренето публици путем медија.²⁰⁵ Међутим, ствари нису тако једноставне, јер на новинарски посао утичу многобројни чиниоци од којих ће неки бити размотрени у редовима који следе.

Свакодневно се у различитим сегментима живота људи дешавају многе ствари међу којима само мали број завређује да постане вест. Временско ограничење за емитовање вести на телевизији или радију, као и ограниченост броја страница у штампаним медијима, налажу да се претходно приступи одабиру најважнијих догађаја који ће бити саопштени јавности. Тај одабир није лак посао, па је неопходно да се претходно установе јасна правила селекције.

Иако новинари у основи имају контролу над садржајем који објављују, избор догађаја се најчешће врши под утицајем новинарске рутине јер она доприноси њиховој сигурности.²⁰⁶ Бројна су подручја рутинске медијске покривености која су подложна утицајима како у оквирима медијских организација тако и изван њих.²⁰⁷ То су следеће области:

²⁰² Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 3.

²⁰³ Прајс С., *op. cit.*, стр. 638.

²⁰⁴ Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op. cit.*, стр. 3.

²⁰⁵ Mc Combs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 26.

²⁰⁶ *Ibid.*, стр. 26 и 27.

²⁰⁷ *Ibid.*, стр. 29 и 30.

- избор питања или особа о којима ће се извештавати;
- начин извештавања односно који ће аспекти приче бити покривени;
- избор позитивног или негативног тона извештавања;
- коришћени извори информисања или ко је цитиран у текстовима (извештачи често зависе од изјава доступних јавних званичника које јавност препознаје и тиме прича добија на веродостојности);
- како је извршено цитирање (цитат може бити извучен из контекста, стварајући утисак који је супротан оригиналној намери извора);
- визуелни садржај (фотографи имају два избора: хватање најзначајнијег „замрзнутог тренутка у стварности“ или необичног момента);
- положај текста у новинама (текст на насловној страни се третира као значајнији у односу на текст који се налази у унутрашњости новина);²⁰⁸
- избор речи (многе речи су вишезначне или имају скривена значења).

Упркос истицању важности новинарске слободе у избору и обради теме, сами новинари настоје да се крећу у оквирима који су им познати и на које су навикли. С друге стране и медијске организације утичу на процес стварања вести јер новинари морају да се с њима договоре о чему ће писати. Интерес свих медијских организација је максимизација профита од извештавања тако да се медијски садржај прилагођава остварењу тог циља. Медијске организације имају своје стандарде и у складу с тим, директори и уредници врше директан и индиректан утицај на новинаре.²⁰⁹ Другим речима, новинаре у слободи изражавања ограничава цензура и аутоцензура. Цензура обично претходи аутоцензури и обично се не испољава непосредно, већ изгледа као да између новинара, владе, уредника, власника и новинских савета долази до подразумевања допустивих тема и начина на који ће о њима бити извештавано.²¹⁰

Реткост је наићи на новинаре који ће своје надређене оптужити да су им наредили да о неком питању пишу из посебне перспективе, противно чињеницама и личној савести. Новинар познаје перспективу која се од њега очекује, напосто зато што за лист ради већ извесно време, што га је читао пре запослења, или је зна

²⁰⁸ Ово важи и за временске термине у којима се на телевизији или радију саопштавају вести.

²⁰⁹ Mc Combs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 28 и 29.

²¹⁰ О цензури у медијима у: Vogl F., *op. cit.*, стр. 134-136.

по општој репутацији коју лист ужива у професији.²¹¹ То може имати за последицу да се новинар сам цензурише како би испунио очекивања. Наиме, новинари се срећу с дилемом да ли да остану своји и раде у складу с тим, ризикујући смањење прихода или чак губитак посла, или да се прилагоде захтевима послодавца и избегну могуће негативне последице. Ова чињеница можда највише отежава положај новинара у данашње време.

Углавном су сви новинари обучени да представљају вести на сличан начин, стварајући хомогенизацију садржаја вести кроз медије.²¹² Такав закључак је у великој мери основан ако се упореде емисије вести на различитим телевизијама. Кад је реч о штампаним медијима ситуација је донекле другачија с обзиром да постоје ауторски текстови који се разликују од осталих. Међутим, таквих текстова је све мање у штампи.²¹³

Коментаторе медија све више узнемирава идеја да озбиљном информативном новинарству (у штампаном облику и на телевизији) прети оно што репортер *Guardian*-а, Николас Фрејзер (*Nicholas Fraser*) назива „нови моронизам“.²¹⁴ Фрејзер истиче „испразност савремених медија“ и сматра да „данас постоји светска медијска култура и да се углавном састоји од јефтиних продуката америчке културе“. Уредници медија то оправдавају идејом о причама које су једноставне, приступачније и нуде се људима који то могу да разумеју. У том смислу, „потреба“ публике представља *raison d'être* таквог медијског садржаја.²¹⁵

Сличност медија највише се манифестује у избору вести и начину њиховог саопштавања. Упркос постојању сличности у свакодневном поступању различитих медија, међу њима се могу уочити разлике које сведоче о постојању или непостојању њихове независности и слободе говора. С тим у вези, медији

²¹¹ Лоример Р., *op. cit.*, стр. 180-181.

²¹² Mc Combs M., Holbert L. R., Kioussis S. and Wanta W., *op. cit.*, стр. 34.

²¹³ У литератури постоји став да истраживачи не смеју да занемаре очигледну различитост и комплексност у погледу медијских организација, производње вести, њиховог формата, садржаја затим публике као и контекста у којем се медијске поруке могу примати и утицај који могу имати. Doyle A., How Not to Think about Crime in the Media, *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 2006, стр. 871.

²¹⁴ Прајс С., *op. cit.*, стр. 634 и 635.

²¹⁵ У литератури се истиче важност „интереса аудиторијума“ у процесу производње вести. У питању је когнитивна концепција која је створена да обликује одговарајући дискурс. McMullan L. J., News, Truth, and the Recognition of the Corporate Crime, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*, 2006, стр. 908.

могу једноставно да објаве информације као чињенице или их представе као такве приликом објашњења неког догађаја од стране различитих субјеката, најчешће државних органа. Насупрот томе, слободно коментарисање те информације у медијима је потпуно другачије. Аутор Џон Фиск (*John Fiske*) је у својој књизи Телевизијска култура (*Television culture*) критиковао идеју да вести могу да буду чињеничне или „објективне“.²¹⁶ Он није осуђивао „сензацију маскирану у вест“, већ идеју вести као чињенице. У том смислу, сматра да су вести одраз или отеловљење доминантних интереса и вредности.

Процес „производње вести“ не може се замислити без извора информисања, тј. субјеката који располажу информацијама погодним за објављивање у медијима. Тешко је извршити исцрпну и потпуну поделу свих извора информисања. У области криминалитета најчешћи новинарски извори информисања су полиција и правосудни органи. Поједини новинари имају „везе“ у овим институцијама односно налазе се на „редовној линији“ с неким изнутра и успевају да међу првима дођу до појединих ексклузивних информација. Поред тога, сваки конкретан случај који је медијски интересантан усмерава новинаре ка тражењу свих могућих погодних извора информисања. Реч је о једнократном извору информација, а то могу да буду очевици конкретног кривичног догађаја, затим рођаци, пријатељи или комшије жртве односно учиниоца.

Повезаност новинара с појединим изворима информација може имати и негативан аспект. Новинари могу довести у питање своју независност прекомерним ослањањем на своје изворе информација и успостављањем исувише блиског односа. Услед тога новинари постепено усвајају вредности и гледишта тих извора информација,²¹⁷ уместо да задрже извесну дистанцу у односу на њих како би објективно сагледали сваку информацију коју добију.

Производња вести некада може бити препуштена грађанима. Наиме, поједине медијске организације осмислиле су повећање учешћа грађана кроз „јавно новинарство“ или „цивилно новинарство“.²¹⁸ Идеја је да се грађанима пружи могућност да путем медија истакну оно за шта сматрају да завређује да

²¹⁶ Прајс С., *op. cit.*, стр. 640.

²¹⁷ Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 145.

²¹⁸ Mc Combs M. et. al, *op. cit.*, стр. 38.

буде вест. То су најчешће проблеми с којима се грађани свакодневно сусрећу, али већини медија нису интересантни јер се не уклапају у установљени образац.²¹⁹

2.3.2.1. Критеријуми за избор вести

Велики број свакодневно извршених кривичних дела поставља захтев пред новинаре и уреднике да направе избор онога што ће бити представљено као вест. Иако на први поглед делује да је у питању сложен посао, медијске организације су у великој мери установиле одређени образац сачињен од критеријума за избор вести, тако да новинари треба само да се „уклопе“ када доносе одлуке о томе шта ће бити вест.

Теоријско интересовање за проблематику начина на који се врши избор вести отпочело је с књигом *Производња вести (The Manufacture of News)* коју су уређивали Стенли Коен и Џок Јанг.²²⁰ То је био свеобухватан покушај да се изврши социолошка демистификација и разоткрију идеолошки оквири који утичу на низ институција, а нарочито на штампане медије. У том смислу је отворен низ питања од значаја за проучавање улоге масовних медија у друштву, од којих треба истаћи запитаност о могућности анализе експлицитних или имплицитних ставова о друштву на које утичу медијске организације и, у вези с тим, начина на који врше избор и представљање информација.

Након Коена и Јанга, у делу *Закон и ред (Law and Order)* објављеном 1977. године Стив Чибнал (*Steve Chibnall*) је истраживао развој вести о „закону и реду“ у британским новинама.²²¹ Он је дошао до закључка да су медијске организације установиле одређена правила за избор вести о криминалитету. Постоји „најмање осам професионалних императива који служе као прећутни водичи за конструкцију нових прича“,²²² а њихов редослед је следећи:

²¹⁹ *Ibidem*

²²⁰ Kidd–Hewitt D.: *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, (Crime and the Media: a criminological perspective, London, 1995, преводилац Илић А.)* in: Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 418.

²²¹ *Ibid.*, стр. 419.

²²² Chibnall S., *Law-and-Order News: An Analysis of Crime Reporting in the British Press*, Лондон, 1977, стр.

²³http://books.google.rs/books?id=KR0YNfqqvZ0C&pg=PA11&hl=sr&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false ([адреса је посећена 15. априла 2014. године](#)).

1. Непосредност	(брзина/садашњост)
2. Драматизација	(драма и акција)
3. Персонализација	(култура личности/слава)
4. Поједностављење	(елиминација сивих сенки)
5. Голицљивост	(објављивање забрањеног/воајеризам)
6. Конвенционалност	(идеологија владајућих)
7. Структурирани приступ	(експерти, основе моћи, ауторитет)
8. Новитет	(нови угао/спекулација/увијеност)

Непосредност као професионални новинарски императив објашњава се терминима брзина и садашњост. Приликом настанка вести предност имају догађаји из садашњости затим оно што означава неку промену наспрам устаљености, као и краткотрајна ефектна дешавања у односу на дуготрајне процесе. Узимајући све то у обзир долази се до закључка да велики и значајан део стварности никада не постане вест јер не одговара постављеним критеријумима. Стварност представљена у вестима има карактеристике инстант кафе, непосредна је и прикладна. Због тога вести треба разумети не као израз историјског развоја, већ као испољавање чудне садашњости, необичног времена у којем живимо.²²³

Иако вест треба да се односи на нешто што је актуелно, немају сви нови случајеви исти значај у процесу одабира. Предност ће постојати на страни оних догађаја који се могу окарактерисати као драматични. Другим речима, *драматизација* је следећи професионални императив новинара. Кључне речи за објашњење драматизације су драма и акција. Вести су комерцијално знање обликовано у условима међусобног такмичења медија за стицање профита. Медијско привлачење пажње шире јавности одликује се стварањем „удара“ односно објављивањем вести које шокирају публику а то подразумева довољно акције и драме. Акцент на „ударном“ доприноси наклоњености медија да се баве претежно конкретним дешавањима уз занемаривање скривених мотивационих образаца и веровања. Акције су, за разлику од мишљења, подесне да буду третиране на сензационалистички начин.²²⁴

²²³ *Ibid.*, стр. 23 и 24.

²²⁴ *Ibid.*, стр. 24 и 25.

Нису сва кривична дела подједнако драматична а самим тим ни превише занимљива медијима. Отмица која је решена пре него што су за њу сазнали новинари и која нема озбиљне последице, мање је интересантна од отмице која је још увек актуелна и о којој медији имају информацију. То не значи да је прва отмица била мање опасна од друге. Вредност вести није одређена озбиљношћу опасности, већ је важније да то буде „узбудљива“ опасност. У том смислу, опасност фигурира неко време док се не исцрпи сав њен потенцијал а онда је замењује нека нова.²²⁵

Један од примера догађаја који увек карактерише драматичност су различити терористички акти без обзира на конкретну опасност и последице. Довољна је и најмања сумња да се ради о терористичком нападу и медији ће бесомучно само на основу почетних непроверених информација извештавати о таквом догађају. Касније се може потврдити та почетна информација али се може испоставити да конкретан случај нема никакве везе са тероризмом. Ипак је та погрешна почетна информација дала довољно потенцијала да се од догађаја направи вест који у другачијим околностима можда не би био поменут у медијским извештајима.

Идентитет актера неког кривичног дела је околност која такође може утицати на мању или већу заинтересованост медија у процесу производње вести. Познате личности као учиниоци или као жртве неког кривичног дела не могу промаћи медијској пажњи, нарочито ако се ради о неком озбиљном кривичном делу. У питању је професионални императив новинара који се зове *персонализација*, а односи се на медијску „обраду“ личности које су познате и славне. Такође, познате личности су медијски интересантне јер се могу персонификовати као главни „кривци“ за многе друштвене проблеме. На тај начин корени проблема остају нетакнути, јер у суштини нису ни важни.²²⁶

Следећи професионални императив новинара је *поједностављење* који се најлакше може објаснити коришћењем категорија црно-бело. Поједностављење је тесно повезано с практичним аспектом новинарских правила, тако да ће

²²⁵ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 62.

²²⁶ Култ звезде је можда најраспрострањенији резултат културног фетишизма модерног доба. Познати су отеловљење популарне фантазије, пројекција идеалног и објекат комерцијалног интереса и експлоатације. Chibnall S., *op. cit.*, стр. 26-28.

осумњичени за убиство најчешће бити приказан као монструм, истицаће се најгоре ствари из његовог живота и проналазити веза између неких ранијих негативних поступака и убиства. Изјаве појединих стручњака биће у складу са сликом коју су медији створили о осумњиченом а невиност жртве се по правилу не доводи у питање.

Међутим, кривично дело је често резултат сложене интеракције између учиниоца и жртве. Реч је о односу два људска бића који је много замршенији од грубе разлике коју прави кривични закон, јер су у питању два људска бића.²²⁷ Међутим, ситуација може бити потпуно другачија уколико се сагледа у социолошком и психолошком погледу. Новинари се ипак нерадо упуштају у дубљу анализу таквих осетљивих случајева јер су емоционалне реакције жртава односно њихових породица веома бурне и најчешће и јавност не одобрава такво продубљено интересовање медија.²²⁸

Голицљивост се као професионални новинарски императив по природи ствари мање среће у извештавању медија о кривичним делима, али се не може у потпуности искључити. Кључне категорије у објашњењу голицљивости су објављивање забрањеног и воајеризам. У контексту извештавања о кривичним делима овај новинарски императив проналази своје место када се износе додатне информације о осумњиченом, па се у циљу подржавања и појачавања већ формиране негативне слике износе и неки голицљиви моменти из живота „негативаца“. По правилу објављивање таквог садржаја учвршћује већ формирану негативну медијску слику осумњичених.²²⁹

Следећи професионални новинарски императив је *конвенционалност*. Приликом извештавања о различитим друштвеним дешавањима новинари морају да имају у виду *идеологију владајућих* која представља критеријум за објашњење појма *конвенционалности*. Информисање јавности о стању криминалитета у друштву није препуштено у потпуности слободној вољи новинара и медијских

²²⁷ Прајс С., *op. cit.*, стр. 509.

²²⁸ О представљању и третирању жртава у америчкој штампи у: Viano E., *Victims, Crime and the Media: Competing Interests in the Electronic Society, Communications and the Law*, 1995, стр. 41 и даље.

²²⁹ Новинари углавном немају много проблема да дођу до голицљивог материјала с обзиром да се на различитим друштвеним мрежама попут фејсбука или твитера, на којима многи људи имају отворен налог, могу пронаћи фотографије или видео материјал али и текстуални садржај који може бити од користи новинарима.

организација. Најбољи пример за то је објављивање резултата „спектакуларних“ полицијских акција, уз незаобилазно присуство и појединих припадника органа власти, у случајевима када не постоје објективни разлози који би оправдали такву еуфорију. Конвенционалност као новинарски императив постоји и у случају када се медији користе ради увођења неког новог законског решења у вези с криминалитетом или у циљу измене постојећег. У складу с тим се медијско извештавање о криминалитету прилагођава да би се подржале те нове идеје.

На правилан избор кривичних догађаја у циљу производње вести утиче и могућност њиховог обликовања у одговарајућу форму односно структуру која ће садржати све битне елементе да би била вест. Другим речима, новинаре у избору догађаја води још један професионални новинарски императив који се зове *структурирани приступ*. Кључне речи за разумевање овог императива су: експерти, основе моћи и ауторите. С друге стране, дешава се да кривична дела коментаришу и особе које такво знање не поседују али се налазе на одређеним позицијама моћи што им омогућава приступ медијима.

Последњи новинарски професионални императив о којем говори Чибнал је *новитет*. Вест се по природи ствари односи на неки нови догађај, на оно што је до тад јавности било непознато. Људи свакако неће читати или гледати вести које су им познате. Међутим, обрада познатих догађаја на другачији начин може да изазове пажњу јавног мњења. Категорије које одређују *новитет* су нови угао, спекулација и увијеност.

Извештавање о неким кривичним догађајима се не завршава само једним објављивањем у новинама или на телевизији. Медији ће наставити да експлоатишу случајеве који заинтригирају јавност све док постоји довољно новог материјала. Нарочито су интересантни нерешени случајеви, што отвара врата различитим спекулацијама које медији преносе. Ипак све вести су увек привремене, а то значи подложне променама у светлу нових информација. Тај процес се најјасније види када се деси нешто неочекивано.²³⁰ Да би одржали заинтересованост јавности, поједини медији покушавају да дођу до поверљивих података из истраге упркос томе што њиховим објављивањем могу угрозити поступање надлежних органа у конкретном случају.

²³⁰ Прајс С., *op. cit.*, стр. 644.

2.3.2.2. Селекција и класификација вести о криминалитету

Медијске организације су установиле рутину производње вести о криминалитету како би задовољиле сопствене организационе потребе, а то подразумева развијање узајамних коректних односа с кривичноправним изворима у циљу долажења до вести о криминалитету које објављују.²³¹ Та рутина помаже медијским организацијама да међу великим бројем кривичних дела која се свакодневно дешавају изаберу она која се уклапају у постављен образац, а затим их на једноставан и ефектан начин претворе у вест.

Избор кривичног догађаја као вести подразумева да су унапред утврђени критеријуми по којима се он врши. Критеријуми се у основи односе на утврђивање „важности“ (енг. *newsworthiness*) неке информације односно у којој мери она завређује да буде вест. Утврђивање значаја неког кривичног догађаја и доношење одлуке о њеној подобности да буде вест није једноставан процес. Извештачи и медијске организације посматрају свако кривично дело кроз призму попуњавања *четири* различита нивоа медијског простора. Ови нивои су одређени значајем одређеног кривичног дела као вести. Анализа тих различитих нивоа и разлога због којих су одређене приче одабране да попуне сваки ниво понаособ представља јединствен и потпунији начин разумевања процеса „производње вести“. У питању су: *терцијарни, секундарни, примарни* и *супер-примарни* ниво.²³²

На *терцијарном* нивоу налазе се она кривична дела која у основи немају потребне карактеристике да би постала вест, али ипак налазе место у дневном прегледу хронике. У питању су нека уобичајена кривична дела, која попуњавају рупе у дневним медијским извештајима о криминалитету. Међутим, новинари обрађују такве информације и претварају их у вест јер тако од њих захтевају медијске организације за које раде. Може се догодити и да та кривична дела поседују непознат потенцијал да се развију у вест вишег нивоа.

Терцијарне вести заузимају веома мало простора у новинама или се само успут помињу у телевизијским емисијама. Неколико изговорених или написаних реченица је сасвим довољно за овакве вести, јер је довољно пружити основне информације о учињеном кривичном делу, његовим актерима и последицама

²³¹ Chermak S., *op. cit.*, стр. 109.

²³² *Ibid.*, стр. 117 и даље.

дела. Новинари најлакше долазе до таквих података јер их најчешће добијају од лица која се у полицијској или судској хијерархији налазе на нижој позицији. С обзиром да је у питању једноставна вест, ради је само један новинар чије се име не наводи у тексту.²³³

Терцијарне вести донекле помажу у разумевању проблема криминалитета у друштву. Наиме, иако се не ради о медијски атрактивним кривичним делима, она су стварна па је извештавање јавности о њима важно да би стекла права слика криминалитета. Може се рећи да терцијарне вести представљају специфичну медијску статистику учињених кривичних дела, чијим пажљивим проучавањем се може доћи до корисних података.

На *секундарном* нивоу налазе се она кривична дела која имају потенцијал да буду значајне вести, али се приликом рада на њима наилази на одређене проблеме који то онемогућавају. У поређењу с терцијарним вестима секундарним вестима се посвећује више простора у медијима, а то има за последицу да се наводи име и презиме новинара.²³⁴ Секундарне вести се, попут терцијарних, само успут помињу у телевизијским емисијама (по правилу без икакве фотографије или видео-снимка), док се у штампаним медијима објављују на маргинама на дну странице.

Приликом обликовања секундарних вести новинар користи више од једног, сталног извора информација. Додатни извор информација могу да буду очевици догађаја, чланови породице жртве или комшије. Међутим, проблем код оваквих вести је што новинар на почетку бављења њима има утисак да се ради о неком важном догађају коме треба посветити више пажње, што се може показати као погрешна процена због неспремности извора да поделе с новинаром информације или услед недостатка времена за прикупљање свих битних информација. Може се догодити и да медијска организација односно њен уредник или директор процене да тај догађај нема потребне карактеристике за примарну вест, па да заузме место на секундарном нивоу.

²³³ *Ibid.*, стр. 118 и 119. Пример таквих вести може бити извештавање о кривичним делима из области саобраћајног криминалитета када не постоје неке посебне околности (познате личности као актери дела, тешке последице и сл.), које такве случајеве претварају у важније вести односно вести вишег нивоа од терцијарног.

²³⁴ *Ibid.*, стр. 120.

Трећи ниво састоји се од *примарних* вести које заузимају значајно место у медијима. То су вести које изазивају велику пажњу јавног мњења. Приликом њиховог обликовања, новинари имају већу слободу у односу на терцијарне и секундарне вести како у погледу величине текста који објављују или дужине прилога у телевизијској емисији тако и у погледу садржине вести. Новинари воле овакве вести јер им рад на њима омогућава да изађу из рутине и изразе своју креативност, а могу и да користе све изворе информација за које процене да би били корисни.²³⁵

Примарне вести углавном се налазе на најбољим местима у новинама, било да је то насловна страна или неки други део који је уочљив за читаоца. У телевизијским емисијама ове вести се такође налазе или у најави и/или у централном делу емисије. „Производња“ *примарних* вести подразумева коришћење фотографија које додатно истичу важност догађаја о којем се извештава. Телевизијском извештавању је по природи ствари ближа визуелизација догађаја тако да су примарне вести обично у великој мери покривене различитим фотографијама и снимцима.

О кривичним делима која постану примарне вести, новинари често извештавају од момента када је дело учињено па све до окончања кривичног поступка. Реч је о кривичним догађајима који поседују неке елементе који их чине вредним у новинарском смислу. То могу бити најпре ретки догађаји који изазову изражену реакцију јавности или, пак, дела која су иначе уобичајена али код којих постоје неке околности које их издвајају па су због тога медијима посебно интересантна.

Супер примарне вести налазе се на последњем, четвртном нивоу. Кључ њихове „супериорности“ у односу на остале вести налази се у постојању неке околности која дати кривични догађај чини сензационалним. Најбољи пример таквих вести је извештавање о тешком кривичном делу (убиство, силовање и сл.) чији је актер нека славна личност. То могу бити и кривични догађаји чији су актери анонимне особе, под условом да постоје околности које такав догађај чине

²³⁵ Понекад је у процесу „производње“ неког кривичног догађаја као вести, танка линија између настанка секундарне и примарне вести. Треба се подсетити битне карактеристике секундарних вести да неретко имају потенцијал да постану важне вести али да због одређених ометајућих фактора, тај потенцијал остане неискоришћен.

спектакларним. *Супер примарне* вести имају национални, а понекад и међународни значај. Медији се не заустављају на простом информисању о кривичном делу, већ читав догађај бесомучно анализирају и интервјуишу при томе разноврстне стручњаке који износе мишљење о могућим узроцима, доприносу жртве извршењу дела, па чак и о процесним питањима која искрсну у току суђења. Дешава се чак и да се уредник огласи поводом таквог догађаја.

С обзиром на сложеност и дуготрајност извештавања о догађајима који су сврстани у *супер примарне* вести, увек има више од једног новинара који су ангажовани. Простор посвећен овим вестима је углавном неограничен, као и број извора информација. Вести о таквом догађају објављују се готово свакодневно у одређеном временском периоду, а извештавање прати фазе које претходе покретању кривичног поступка као и ток самог поступка.²³⁶ Новинари често обрађују и неке аспекте који нису уско везани за сам кривични догађај, нпр. анализирајући личне прилике осумњиченог или жртве, долазе до интересантних података из прошлости неког од актера и од тога такође праве причу. Чест је случај да се на годишњицу таквог догађаја, јавност подсети на спектакларност и интригантност случаја, а то представља прилику да се истраже новине које постоје у вези са актерима или другим аспектима догађаја.

Посебан проблем у вези с извештавањем медија о догађајима који се сврставају у *супер примарне* вести јесте њихова честа „тривијализација“.²³⁷ У литератури се могу пронаћи различити примери таквог медијског извештавања. У делима британских аутора често се наводи извештавање медија о двогодишњем дечаку Џејмсу Балцеру кога су убила два десетогодишњака. Извештај телевизије Ај-Ти-Ен (ITN) о погребу убијеног дечака почиње следећим уводом: „Добар дан. Плишани меда, којег је толико волео, седео је данас уз остале у цркви. Данас је погреб Џејмса Балцера“. Поједини аутори сматрају да тај пример представља „безосећајно повезивање сентименталног и сензационалног, појудног и популистичког“ и да има „све карактеристике таблоидног новинарства“.²³⁸

Добар пример *супер примарних* вести је извештавање о серијским или масовним извршењима неког кривичног дела, најчешће кад је у питању убиство

²³⁶ Chermak S., *op. cit.*, стр. 123 и 124.

²³⁷ Прајс С., *op. cit.*, стр. 636.

²³⁸ *Ibid.*, стр. 637.

или неко сексуално кривично дело. Серијска убиства су изузетно ретка код нас или барем о томе не постоји поуздана евиденција. У појединим државама, нарочито у Америци, то не представља толико ретку појаву па су и такве вести у тим земљама чешће. У државама које имају такве проблеме постоје и посебне организационе јединице у оквиру полиције које се баве откривањем таквих кривичних дела.

У нашој земљи је било случајева масовних убиства. Један од новијих догодио се 9. априла 2013. године у селу [Велика Иванча у општини Младеновац](#), када је хицима из [пиштоља](#) убијено тринаест људи. Учиница овог масовног убиства је шездесетогодишњи Љ. Б. Овај догађај је изазвао велику пажњу медија, како наших тако и иностраних као што су британски *The Telegraph* и *The Independent* и амерички *New York Times*.

Међутим, начин на који су поједини медији извештавали о овом догађају мора се окарактерисати као неприхватљив. Наиме, 12. априла 2013. године на електронском порталу [Е-новине](#) објављен је текст *Срећан вам масакр, медијски домаћини!*, у коме је представљен начин на који је овај догађај пропраћен у домаћим медијима.²³⁹ Као подршку тој критици [сензационализма](#) српских медија, вест је истог дана у неизмењеном облику пренело [Удружење новинара Србије](#) (УНС). Прво су представљени текстови објављени у [Блицу](#), међу којима је и чланак о десет фактора ризика који су довели до масакра у Великој Иванчи — насиље у породици, потиснута депресија, породични конфликти, посттрауматски стрес, самоубиство у породици, поремећај структуре личности, држање оружја у кући, скученост живота на селу, губитак посла и трауматично детињство. Следећа анализа односила се на текстове из новина *Ало!*, у којима је масакр представљен лошом срећом коју носи број 13 ([трискаидекафобија](#)).²⁴⁰ Претпоследњи текст је из дневних новина [Курир](#), а у питању је интервју с локалним свештеником.²⁴¹

²³⁹ <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/82384-Srean-vam-masakr-medijski-domaini.html> (доступно дана: 30.09.2014.).

²⁴⁰ Убијено је 13 људи дана 9. априла (9+4=13) 2013. године. Тела жртава преузета су у 13 сати, а сахрана је била прекосутра у исто време. Наводно, ноћ пре догађаја који је извршио Љ.Б опрасила се његова крмача и на свет донела 13 прасића. Љ. Б. је умро у 13:58 (5+8=13). Исти таблоид је у вези са случајем интервјуисао астролога.

²⁴¹ Свештеник тврди да су се у Велику Иванчу за време [сеобе Срба](#) у XVII веку доселила петорица калуђера који су у селу поставили темеље манастира који није саграђен до краја. Свештеник даље наводи да су калуђере из непознатих разлога убили чланови локалне породице Ристић. Због тога

Последњи текст је објавио електронски таблоид *Телеграф*, у којем уредници тврде да су пронашли девојку због које је масакр учињен, тј. због које су се отац Љубиша и син Бранко наводно посвађали. И годину дана после, медији подсећају јавност на оно што се догодило, посећују гробље на којем су жртве сахрањене, интервјуишу чланове њихових породица, настављају да износе у јавност сву ту несрећу и излажу њихов бол и патњу. Једном речи, врше злоупотребу како би одржали континуитет ове супер примарне вести и на тај начин задовољили сопствене интересе односно интересе медијске организације којој припадају.²⁴²

Проучавање претходно наведена четири нивоа вести о криминалитету је од велике користи за разумевање процеса настанка вести односно њиховог избора и разврставања. То ипак није чаробна кугла која нуди све потребне одговоре, јер је реч о деловању многих чиниоца који онемогућавају да се са сигурношћу предвиди да ли ће неки догађај добити већи или мањи медијски простор.

Моћ коју поседују медији би требало да искористе за постизање циљева веродостојног информисања и тумачења дешавања, како би што тачније били приказани друштвени, политички и економски услови злочина и контроле криминалитета. Да би се то постигло мора се извршити демистификација слике злочина и кажњавања тако што би медијско приказивање „озбиљних“ злочина било стављено у контекст свих нелегалних и штетних активности.²⁴³ Другим речима, уместо прећуткивања, медији би требало да истакну све карактеристике стварног криминалитета, без обзира да ли је медијски интересантан. Јавност би на тај начин била упозната са свим информацијама о размерама, природи и карактеристикама целокупног злочина у друштву, што би имало позитиван утицај на отклањање услова за настанак моралне панике и допринело би значајно смањењу страха од злочина који постоји код људи који сагледавају криминалитет у категоријама стереотипа и заблуда.

су променили презиме у Николић и од тад је село као проклето. Поп тврди да га је Б. подсећао на тог Николића који се убио.

²⁴² <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/456758/Godisnjica-masakra-u-Velikoj-Ivanci-Ubio-nam-je-najmilije-ali-i-zivot-u-nama>, (доступно дана 01. 07 2014. године).

²⁴³ Barak G., *Newsmaking Criminology: Reflections on the Media, Intellectuals, and Crime*, in: Barak G. (ed.), *Media, Process and the Social Construction of Crime*, New York, 1994, стр. 236-238.

Одсек II

Медији и морална паника

Глава I

Одређење моралне панике

1. Историјат моралне панике

Морална паника је термин који је уобичајен у академским студијама о криминалитету, девијацији и медијима. У питању је релативно нов феномен о којем се почело говорити пре отприлике пола века с обзиром да су се тек тада стекли услови који су омогућили њено присуство. То не значи да и у ранијим временима није било примера који би се могли подвести под оно што се данас подразумева под моралном паником. Међутим, тадашња ограниченост медијских форми које су могле да „допринесу“ процесу стварања моралне панике, онемогућавала је масовно и убрзано ширење реакција јавности на одређене појаве које су означене као претња доминантном систему вредности.

С друге стране, историја ратовања показује колики је значај пропагандне активности за остваривање циљева оних који је предузимају. Иако је у данашње време у том смислу много лакше манипулисати јавним мњењем, с обзиром на развијеност медија, ни пре много година то није било немогуће јер су постојали начини да се замишљено оствари. У тим пропагандим активностима је садржана клица онога што ће касније бити означено као стварање моралне панике.

Прво истраживање које је усмерило пажњу на потребу разјашњења моралне панике је оно које је урадио Џок Јанг о улози полиције у том процесу.²⁴⁴ Разматрајући проблем забринутости јавности због статистичких података који су указивали на алармантан пораст употребе дроге, Јанг је приметио да „морална паника због узимања дроге има исходиште у оснивању полицијских јединица за наркоманију“ што има за последицу повећање броја хапшења повезаних са

²⁴⁴ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, оп. cit.*, стр. 416

дрогом.²⁴⁵ Он је указао на брзину којом медији могу погрешно да представе „животни стил одбачених“ и истовремено створе друштвени проблем односно развију моралну панику услед чега долази до појачања акције представника формалне социјалне контроле, пре свега полиције, што има повратни утицај на још израженије медијско извештавање о „посрнулим и одбаченим“, попут наркомана.²⁴⁶

Након Јанга један други теоретичар заокружио је концепте „моралне панике“ и „појачавања девијације“. У питању је Стенли Коен који је своје истраживање представио у делу *Folk Devils and Moral Panic*.²⁴⁷ Он је узрочнике претње вредностима назвао народни демони (*folk devils*) а појаву о којој говоримо у овом одељку - *морална паника*.²⁴⁸

Термин „морална паника“ у великој мери односи се на специфичан говор шездесетих година прошлог века, при чему се о моралној паници писало у области нове социологије девијација и у различитим културалним истраживањима која су била у зачетку а односила су се на делинквенцију, културу младих, супкултуре и стил, вандализам, хулигане повезане с дрогом и фудбалом.²⁴⁹

Коен је у поменутом периоду истраживао феномен мотоциклиста и рокера (*mods and rockers*) и на тај начин дао велики научни допринос растућој тенденцији расветљавања медијске улоге у извештавању о одређеним догађајима, показавши како су медији у стању да конструишу своју сопствену верзију стварности. Феномен мотоциклиста и рокера је у енглеској јавности третиран као облик адолесцентне девијације резервисан за омладину која је припадала радничкој класи. И пре него што је уследио преломни догађај за настанак моралне панике, мотоциклисти и рокери су у свести јавности били означени не само као припадници неке нове друштвене групе већ и као учесници у испољавању

²⁴⁵ Томпсон К., *Морална паника (Moral Panics, 1998.*, преводилац Вранић И.), Београд, 2003, стр. 15.

²⁴⁶ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, op. cit.*, стр. 416 и 417.

²⁴⁷ Коен је на Универзитету у Лондону дипломирао 1964. године и након тога је кренуо у потрагу за темом доктората. Његово највеће интересовање представљало је „фундаментално неадекватна“ реакција већине чланова друштва на одређене релативно безначајне догађаје и околности. Goode E. and Ben-Yehuda N., *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, UK, 2009, стр. 22.

²⁴⁸ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, London and New York, 2011.

²⁴⁹ *Ibid.*, стр. vi.

посебног начина колективног понашања.²⁵⁰ Тај преломни догађај се одиграо током Ускрса 1964. године у Брајтону, приморском месту у Енглеској, када је дошло до сукоба између две групе младих - мотоциклиста и рокера - који су том приликом проузроковали малу имовинску штету у висини од неколико стотина фунти.²⁵¹ Међутим, полиција је претерала с реакцијом тако што је беспотребно ухапсила неколико стотина младих а медији су догађај представили на неадекватан начин, као да су били у питању озбиљни немири.²⁵² Након таквог медијског извештавања и претеране реакције органа формалне социјалне контроле настаје морална паника и касније спирала појачавања.²⁵³

Допринос теоријским размишљањима о моралној паници представља и дело Стјуарта Хола и других аутора *Policing the Crisis (Stuart Hall et al.)* које се односи на седамдесете и прву половину осамдесетих година прошлог века. Они су приметили да је морална паника око уличних напада током раних 70-их година прошлог века специфичан одговор на много ширу кризу у друштву која подразумева потрагу за ауторитативним решењима.²⁵⁴ Значај њиховог дела се огледа у следећем:

1. унапређење социолошке расправе о медијском приказивању насилничког криминалитета школараца почев од 70-их година прошлог века и отпочињању нове расправе о страху од злочина који се догађају 80-их година прошлог века.
2. уношење у амерички контекст суштинских обележја из упоредног оквира о нападима моралне панике који су се десили у Великој Британији. Посматрачи 80-их и 90-их година прошлог века гледали су на Америку много више кроз призму односа медија и криминалитета свих врста.
3. укључивање прецизне рачунице младих црнаца који испаштају због туђих грехова, уз анализу идеолошких и политичких оквира у САД, који омогућавају да, у дужем временском континуитету то наставља да се дешава.

²⁵⁰ *Ibid.*, стр. xii и xiii.

²⁵¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 21.

²⁵² *Ibid.*, стр. 31.

²⁵³ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива, op. cit.*, стр. 417.

²⁵⁴ Мек Квин Д., *Телевизија (Television, 1998, преводилац Ђорђевић М.), op. cit.*, стр. 146.

4. објашњавање везе која је уочена између медија и контролно-културних агенција и настојање да се разоткрије база моћи. Такође давање снажног друштвеноекономског контекста самој расправи.²⁵⁵

Иако се феномен моралне панике изворно везује за Велику Британију постојали су примери њеног испољавања и у другим државама које се могу окарактерисати као напредна индустријска друштва. Морална паника је један од чинилаца актуелне друштвене епохе, означене као модернизам, касни модернизам или постмодернизам.²⁵⁶ Развијена западна друштва почела су да добијају карактеристике модернистичке друштвене епохе врло брзо након завршетка Другог светског рата с развојем индустријске производње у условима капиталистичког друштвеног уређења. Брзина друштвених промена и све већи друштвени плурализам стварају значајне могућности за сучељавање вредности и супростављање животних стилова различитих друштвених група које покушавају да своје моралне вредности одбране или наметну другим групама.²⁵⁷

За разлику од западних друштава, источни део Европе развијао се на другачији начин. У већини држава Источне Европе постојао је другачији друштвено-економски систем који је условљавао комплетно функционисање тих друштава. Док је Запад све више нагињао ка плурализму, отворености тржишта, честим друштвеним променама, Исток се углавном затварао и ограничавао различитости. Није постојала могућност постојања различитих друштвених група које би испољавале своје вредности и које би се међусобно сучељавале на јавној сцени. Медији су контролисани и нису постојали услови да се преко њих износи садржај који се разликује од владајућег система вредности. Суштински није било потребе ни да владајућа елита утиче на грађане путем медија, систем вредности се није доводио у питање. То значи да нису постојали услови за појаву моралне панике.

Наше друштво је припадало групи затворених система, па је и логично да је феномен моралне панике био непостојећа категорија о којој се није ни говорило. Промене које су се догодиле почетком деведесетих година прошлог века, распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), ратови,

²⁵⁵ *Ibid.*, стр. 420.

²⁵⁶ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 20.

²⁵⁷ *Ibidem*

економска криза и сиромаштво, утицале су на медије да постану значајно „оружје“ у служби промовисања владајућих политика. Медијско извештавање је у многим сегментима углавном било обликовано тадашњим политичким тенденцијама владајуће елите и ту можемо да пронађемо зачетке моралне панике иако ће у правом смислу речи она настати тек касније.

Настанак моралне панике у нашој земљи можемо везати за почетак XXI века будући да су тада, као последица друштвених промена које су уследиле, били испуњени сви неопходни услови за њену појаву. У медијима је почело да се говори о многим темама које су деценијама уназад биле забрањене, активирани су различити друштвени сектори, основано је пуно невладиних организација, политичари су користили свој положај и моћ да покрену многа питања. Криминалитет је постао значајан сегмент свакодневног извештавања и обичном човеку се чинило, уосталом такав утисак је и данас присутан, да је криминалитет у сталном порасту. У једном тренутку завладала је морална паника у вези с дрогом, у следећем у први план је избило постојање различитих организованих криминалних група којих је било толико, да су упркос сталним полицијским акцијама хапшења које су медији ревносно преносили, сваки дан откриване нове. Овде се списак различитих видова моралне панике који су настали у последњих петнаестак година не завршава али се указује на промене које су у функционисању друштва уследиле. Догодило се да се након дугог периода нереаговања на неке претходно поменуте облике криминалитета почело о тим феноменима говорити и писати, што је само по себи позитивно. Међутим, могућност манипулације јавним простором и изазивање панике код људи коришћењем моћи од стране појединаца или група је нешто што се не може оценити као позитивна ствар.

У сваком случају очигледно је да је морална паника у данашње време постала свеприсутан феномен и да својом актуелношћу представља значајан чинилац за разумевање функционисања друштва. Корисно је посматрати моралну панику као драматичну форму конструисања појава односно као акутну манифестацију моралног огорчења које је хронично у савременом друштву.²⁵⁸

²⁵⁸ Young J., *Moral panics and the transgressive other*, *Crime Media Culture*, London, 2011, 7(3), стр. 251.

2. Дефиниција моралне панике

Морална паника се може дефинисати кроз навођење етапа у којима се она одвија. На почетку процеса настанка моралне панике, неко или нешто се дефинише као претња вредностима или интересима коју затим медији приказују у лако препознатљивој форми. Вредности или интереси морају бити општи по својој природи јер морална паника настаје на колективном нивоу односно погађа оно што је заједничко већини људи. Претња је усмерена према нечему што се сматра светим или изузетно важним за друштво. Та претња и њени узрочници доживљавају се као зли „народни демони“ и они буде снажно осећање правичности. Форма у којој медији приказују ту моралну претњу треба да испуни све оне захтеве које медијске организације установљавају као правила производње вести о чему је било речи у делу који се бавио том проблематиком. Као резултат таквог медијског приказивања долази до наглог пораста забринутости јавности а то доводи до реакције власти или оних који утичу на стварање јавног мишљења. На крају процеса паника се повлачи или резултира друштвеним променама.²⁵⁹

2.1. Теорије о моралној паници

Да би се разумео феномен моралне панике односно етапе кроз које она настаје, неопходно је размотрити неколико теоријских приступа заснованих на критеријуму извора моралне панике, односно субјеката од којих она потиче. У основи постоје три теорије о моралној паници: модел широких маса (*grassroots model*), елитистички конструисан модел (*the elite-engineered model*) и модел нестручних интересних група или друштвених покрета (*interest-group model*).²⁶⁰ Изложену теоријску поделу установили су Гуд (*Goode*) и Бен-Јахуда (*Ben-Yahuda*),²⁶¹ а у својим разматрањима су били најближи „средњем“ објашњењу односно моделу нестручних интересних група или друштвених покрета. Овде ће бити размотрена сва три приступа уз навођење неких најважнијих примера за

²⁵⁹ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 16. и 17.

²⁶⁰ *Ibidem*

²⁶¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 54.

сваки приступ посебно како би се што боље разумео механизам настанка моралне панике сагледан из различитих углова.

Кенет Томпсон (*Kenneth Thompson*) сматра да би у перспективи у објашњење феномена моралне панике требало уврстити још две теоријске струје. Прва потиче од појма *друштво ризика* који је установио Улрих Бек (*Ulrich Beck*), а друга се односи на рад Мишел Фукоа (*Michel Foucault*) о *дискурзивним формацијама*. Појам друштва ризика повезује објашњење моралне панике с развојем политике анксиозности, док рад о дискурзивним формацијама доприноси развоју идеје о спирали значења и процесу конвергенције.²⁶²

2.1.1. Модел широких маса (*grassroots model*)

Модел широких маса ставља акценат на ширу јавност као узрочника појаве панике. Морална паника на овај начин настаје када је забринутост, коју јавност осећа, општа, чак иако је погрешна. Према овој теорији, морална паника представља директан и спонтан израз забринутости и анксиозности широких размера због запажене опасности.²⁶³ Та забринутост се јавља због осећаја да је нека општедруштвена вредност угрожена. Постепено се та општа забринутост повећава и доводи до активирања организованијих и специјализованих сектора као што су медији, политичари и органи формалне социјалне контроле.²⁶⁴ Поменути актери од постојеће забринутости стварају моралну панику. Према поставкама модела широких маса, корени сваке моралне панике налазе се у претходно активираној забринутости опште јавности.

Страх од вештица је добар и често цитиран пример моралне панике, настале у складу са поставкама модела широких маса. Тај страх је довео до салемског суђења вештицама у XVII у Масачусетсу. Нису постојале интересне групе или елите које су имале корист од конструисања таквих страхова, мада је

²⁶² Томпсон К., *op. cit.*, стр. 31.

²⁶³ *Ibid.*, стр. 27.

²⁶⁴ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 55 и 56.

результат окупљања био кажњавање преступника и буђење осећања друштвене и моралне солидарности у времену промена и несигурности.²⁶⁵

2.1.2. Елитистички конструисан модел (*the elite-engineered model*)

Теорија „елитистичке“ моралне панике тврди да владајућа елита проузрокује, ствара, пројектује или „оркестрира“ моралном паником. Најбогатији и најмоћнији чланови друштва свесно предузимају кампање које генеришу и одржавају забринутост, страх и панику међу делом јавности у вези с појавама које нису генерално означене као изразито штетне за друштво као целину. Најчешће елита проузрокује моралну панику како би скренула пажњу са стварних друштвених проблема за чије решавање није претерано заинтересована јер је у супротности са њеним интересима.²⁶⁶

На који начин владајућа елита ствара и одржава моралну панику? Елитистички конструисан модел моралне панике заступа схватање о елити која доминира медијима, одређује како ће изгледати закони које ће законодавно тело само обликовати у одговарајућу форму и потом усвојити, контролише машинерију која служи за спровођење закона, снажно утиче на обликовање ставова у јавном мњењу и у великој мери руководи изворима прихода од којих зависе групе за акцију и друштвени покрети као и сфером интересовања тих група и покрета.²⁶⁷

Сматра се да су заговорници елитистички конструисаног модела критични према становишту које истиче утицај широких маса, јер заступају гледиште о важности његовог сузбијања за „стварање могућности владајућем слоју да одржи свој привилеговани положај“.²⁶⁸ Чини се да је за припаднике владајуће елите најлакши и најбржи начин стварања моралне панике управо у вези с криминалитетом односно неким његовим аспектом. Успех у креирању моралне

²⁶⁵ Erikson K., *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance*, New York, 1966, наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 27.

²⁶⁶ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 62.

²⁶⁷ *Ibidem*. У литератури се може пронаћи став о три различита објашњења односа елите и панике: елита која се плаши панике, елита која проузрокује панику и елита која сама по себи представља панику. Clarke L. and Chess C., *Elites and Panic: More to Fear than Fear Itself*, *Social Forces*, 87(2), 2008, стр. 993 и даље.

²⁶⁸ Chambliss, W., Mankoff, M. (eds), *Whose Law? What Order?*, New York, Wiley, 1976, стр. 15-16., наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 27.

панике зависи и од тога да ли је елита погодила нерв већине грађана. У том смислу елита углавном подстиче традиционалне моралне панике за разлику од неких новијих паника које често иницирају други субјекти.²⁶⁹

Значајна улоге елите у настанку моралне панике истиче се кад је у питању проблем злоупотребе дроге. У том смислу у литератури се наводи пример САД крајем осамдесетих година прошлог века када је, према истраживању *New York Times/ CBS News poll* из септембра 1989. године, две трећине Американаца означило злоупотребу дроге као најважнији проблем са којим се нација сусреће у то време.²⁷⁰ Представници елитистичке теорије верују да се толика забринутост америчке нације није могла појавити као резултат неког већ постојећег страха или забринутости, што би било у складу са објашњењем модела широких маса. Уместо тога наглашава се улога владајуће елите која изазива страхове и забринутост међу грађанима како би постигла своје сопствене циљеве и наставила да профитира одржавањем *status quo*, што подразумева стварање одређене менталне дистанце од стварних проблема у друштву – економске и политичке неједнакости.²⁷¹ Постоји природна тежња носилаца власти да одрже постојећу дефиницију злочина и да је примене на групе и понашања које доживљавају као претњу постојећем друштвеном поретку.²⁷²

У теоријским разматрањима о моралној паници може се пронаћи и нешто другачије тумачење учешћа елите у креирању и одржавању моралне панике. Тако Стјуарт Хол наглашава структурне тенденције у објашњењу настанка моралне панике, односно склоност институција ка онаквом тумачењу догађаја које утиче на одржавање друштвеног реда.²⁷³ Превасходну улогу у таквом тумачењу догађаја имају медији који верно и непристрасно репродукују постојећу структуру моћи у

²⁶⁹ Cohen S., *Whose side were we on? The undeclared politics of moral panic theory*, Crime Media Culture, London, 2011, 7(3), стр. 242.

²⁷⁰ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 62. Сматра се да су говори америчког председника Роналда Регана из 1986. године о „рату против дрога“, припремили терен за настанак моралне панике у вези с дрогама крајем осамдесетих година прошлог века, уз значајан допринос јаке подршке коју је добио за своју акцију.

²⁷¹ Reinerman C. and Harry G.L., *The Crack Attack: Politics and Media in America's Latest Drug Scare*, in: Best J. (ed.), *Images of Issues: Typifying Contemporary Social Problems*, New York, Aldine de Gruyter, 1989, pp. 115-137. Reeves J.L. and Campbell R., *Cracked Coverage: Television News, the Anti-Cocaine Crusade, and the Reagan Legacy*, Durham, NC, Duke University Press, 1994., наведено према: *Ibid.*, стр. 63.

²⁷² Игњатовић Ђ., *Митологија злочина*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, бр.1 и 2, 2004, стр. 87.

²⁷³ Stuart Hall (*et al.*), *op. cit.*, стр. 57 и 58., наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 28.

институционалном друштвеном поретку. Сличан став о улози медија у настанку моралне панике има Ралф Негрин (*Ralph Negrine*) који у својим теоријским разматрањима помиње Хола и његове сараднике. Наиме, новинари су сигурни да ће им институције као што су парламент, судови, војска и службе за ванредне ситуације обезбедити редован прилив новости.²⁷⁴ Стално ослањање медија на споменуте званичне изворе информација може довести до тога да због осећаја захвалности новинари изгубе неопходну дозу објективности у извештавању.

2.1.3. Модел нестручних интересних група или друштвених покрета (interest-group model)

Трећа теорија о моралној паници даје предност интересним групама односно друштвеним покретима и сматра да ти субјекти имају одлучујућу улогу у настанку већине моралних паника. Гуд и Бен-Јахуда присталице су баш овог теоријског приступа, јер сматрају да најреалније објашњава процес настанка моралне панике. Они тврде да ће морална паника пре потећи од средњих слојева у оквиру статусних хијерархија и хијерархије моћи.²⁷⁵ Из ове перспективе различите интересне групе могу да имају независну улогу у скретању пажње јавности на одређену тему или у обликовању већ постојеће заинтересованости на начин који одговара одређеној интересној групи. Морална паника може послужити за остварење различитих циљева интересних група. То може да буде утицај на законодавца у правцу измене постојећих законских решења у одређеној области или доношење неких нових закона. У литератури постоји став да је кључна одлика савременог друштва пораст учешћа друштвених покрета, политике идентитета и адвоката жртава у процесу настанка моралне панике, обухватајући и повећан број нових моралних активиста, укључујући социологе и феминисте, као и растуће присуство тих нетрадиционалних моралних активиста у медијима.²⁷⁶

²⁷⁴ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 145.

²⁷⁵ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 28.

²⁷⁶ David M., Rohloff A., Petley J. and Hughes J., The idea of moral panic – ten dimensions of dispute, *Crime, Media, Culture*, London, 7 (3), стр. 217.

2.1.3.1. Разлика између интересних група и друштвених покрета

Да би се разумео овај теоријски приступ потребно је најпре одредити појмове интересне групе и друштвеног покрета. С тим у вези, треба рећи да сви друштвени покрети и организације друштвених покрета јесу интересне групе с обзиром да теже остварењу одређених интереса које сматрају као важне, али нису све интересне групе друштвени покрети.²⁷⁷

Интересне групе се састоје од утицајних појединаца који се удружују ради остварења низа интереса, материјалних или идеолошких. У јавности се деловање интересних група углавном посматра кроз призму материјалне користи, чак иако постоје прокламовани идеолошки циљеви, њени припадници се доживљавају као цинични, себични, без искрене посвећености. С друге стране, чланови интересних група могу искрено веровати у прокламоване идеолошке циљеве групе и тежити њеном остварењу.²⁷⁸

Постоје интересне групе које представљају *званичне лобије* или *званичне групе за притисак*. Ове интересне групе су „инсајдери“ у политичком процесу с обзиром на то да имају директан приступ креаторима државне политике т.ј. политичарима и законодавцима. У складу с утицајем којим располажу, званични лобији или групе за притисак имају отворен приступ медијима тако да се, њихове изјаве често емитују на телевизији или објављују у штампи. Узимајући у обзир снагу утицаја коју имају на уобичајене политичке процесе у неком друштву, званичне групе за притисак суштински представљају „четврту грану власти“, поред законодавне, извршне и судске.²⁷⁹

²⁷⁷ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 143.

²⁷⁸ Најчешће интересне групе су: професионалне организације, полицијски одсеци, одређене медијске организације, религиозне групе и образовне организације. *Ibid.*, стр. 67

²⁷⁹ *Ibid.*, стр. 143. Неке од најпознатијих званичних група за притисак у САД су Америчко медицинско удружење, Сиера клуб (Sierra Club) и Национално удружење наоружаних грађана. Ово последње је основано још 1871. године и оно промовише легалну употребу оружја у САД и брани уставно право грађана САД-а да поседују и носе оружје. Његов утицај је очигледно јак с обзиром на законодавна решења у већини федералних држава која грађанима омогућавају остваривање таквог права у пуном обиму. О паници у вези с „нападачким“ оружјем у: Kopel D. B., The „Assault Weapon“ Panic, *Journal on Firearms and Public Policy*, Vol. 5, 1993, стр. 29 и даље.

Друштвени покрети дефинишу се као организовани напор већег броја људи да изврше или спрече промену у неком важном сегменту друштвеног живота, а главни циљ им је да обезбеде легитимност неког посебног захтева. Друштвени покрети се од званичних „група за притисак“ или лобија разликују по томе што окупљају углавном лаике који немају директан приступ политици и законодавству, и њихове изјаве не добијају аутоматски простор у медијима.²⁸⁰ Препозната су четири начина на који друштвени покрети привлаче потенцијалне чланове, потражују средства за своје функционисање и постижу неке од својих циљева. То су: насиље, протести и демонстрације, приступ медијима и директно обраћање јавности.²⁸¹

Иако је пробијање у медијски простор непосреднији и потенцијално ефикаснији начин борбе друштвених покрета у односу на остале видове, често је недоступан за друштвене покрете. Уколико успеју у томе, шира јавност добија увид у активности групе и циљеве за које се она залаже. На овај начин могу се придобити и нови чланови групе али и обезбедити средства. У суштини већу шансу за „присвајање“ медијског простора имају они друштвени покрети који функционишу у друштвима где су медији отворени и слободни.

2.1.3.2. Интересне групе (друштвени покрети) и морална паника

Интересне групе често имају независну улогу у настанку и одржавању моралних паника. То значи да су интересне групе саме по себи активни покретачи и усмеривачи моралних паника, тако да није неопходно да елите диктирају или условљавају садржај, правац или моменат избијања панике.²⁸²

Званични лобији често долазе до својих циљева без неких великих потреса у јавности. Међутим, понекад то није довољно јер је за доношење појединих одлука неопходно убедити јавност. Обично су у питању неке осетљиве ствари, најчешће политичке природе или се ради о значајним променама законских решења у односу на дотадашња као кад је у питању супростављање одређеним облицима криминалитета. У таквим ситуацијама, пре доношења одговарајућих

²⁸⁰ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 26.

²⁸¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 143.

²⁸² *Ibid.*, стр. 67.

одлука неопходно је обезбедити пристанак јавности. Да би се то постигло користе се медији и њихова способност да од безначајних или мало значајних појава направе велики проблем.

У области криминалитета интересне групе најчешће утичу на измену неких законских решења у области кривичног законодавства (материјалног, процесног или извршног), али као и на одређена питања која се односе на правосуђе. Има примера да поједине интересне групе, путем медија утичу на настанак моралне панике како би одвратили пажњу јавности од неправилности у свом раду.

2. 2. Кључни елементи моралне панике

Постоје различити теоријски приступи у проучавању моралне панике и сви се они баве одликама моралне панике истичући оне елементе за које сматрају да су битни. Гуд и Бен-Јехуда говоре о елементима који дефинишу концепт моралне панике. Они сматрају да постоји најмање пет кључних елемената или критеријума који служе у објашњењу феномена моралне панике. У питању су: *забринутост, непријатељство, сагласност, диспропорција и несталност*.²⁸³ Упоређујући њихов приступ с другим теоријским анализама моралне панике може се закључити да у целини гледано постоји сагласност око најмање две особине: мора постојати висок степен забринутости због понашања одређене групе људи и повећан ниво непријатељства према онима који се сматрају претњом.²⁸⁴ Ипак, анализа моралне панике би била непотпуна уколико се не би узели у разматрање и остали елементи: сагласност, диспропорција и несталност.

2.2.1. Забринутост

Први елемент моралне панике подразумева постојање високог степена забринутости због понашања одређене групе људи и последица које оно може имати на одређене сегменте друштва. Забринутост се може појавити под утицајем

²⁸³ *Ibid.*, стр. 37-43.

²⁸⁴ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 18.

различитих фактора, укључујући и медијско извештавање. У том смислу битан је моменат у којем забринутост настаје јер се онда са сигурношћу може рећи да је процес настанка моралне панике започет.²⁸⁵

За постојање забринутости није битно да ли је то осећање основано. Објективно се може радити о безопасној појави односно безопасном понашању одређене групе људи али је битан субјективни доживљај таквог понашања од стране јавности. Забринутост мора бити довољно високог интензитета да би довела до мобилизације јавности и реакције у виду моралне панике.

Потребно је да постоје неки спољашњи, видљиви показатељи постојања забринутости високог степена. Они се могу испољити на више начина, нпр. путем анкетирања ставова људи, јавних коментара у форми који изазива медијску пажњу, предложених законских решења, на основу броја хапшења и затварања уопште или у вези с неким конкретним обликом криминалитета, или преко одговарајућих активности појединих друштвених покрета.²⁸⁶ Забринутост одређеног круга људи, чланова друштвеног покрета или твораца предложеног закона, захваљујући медијском извештавању почиње да се шири као вирус што доводи до тога да ће веома брзо велики део јавности делити почетну забринутост иницијатора промена.

2.2.2. Непријатељство

Непријатељство је још један битан елемент који конституише моралну панику. У природи људи је да кривце за учињено кривично дело проналазе најчешће међу припадницима неких „озлоглашених“ група. У контексту процеса настанка моралне панике мора постојати повећан ниво непријатељства према групи или категорији људи који су означени као учесници у вршењу кривичних дела или као особе које утичу на стварање услова за вршење тих дела. Чланови таквих група или категорија су колективно означени као непријатељи; њихово понашање се доживљава као штетно или опасно за вредности, интересе друштва као целине или бар највећег дела друштва, оног који је означен као

²⁸⁵ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 37.

²⁸⁶ *Ibidem*

конформистички.²⁸⁷ То могу бити нпр. припадници националних мањина или мањинских вероисповести у неком друштву. Млади људи су такође погодне „мете“. Многи осећају велику забринутост када је у питању њихово понашање.

Означавање непријатеља друштва представља инструмент за стварање привременог стања солидарности у несигурном свету.²⁸⁸ Успех поменутог процеса налази се у јасном разграничењу „добра“ и „зла“, односно неопходно је направити поделу између „нас“ – добрих, поштених, цењених чланова друштва и „њих“ или „осталих“ – девијантних, лоших момака, непожељних, маргиналаца, криминалаца, света подземља, озлоглашених појединаца.²⁸⁹

Анализа различитих моралних паника указује да постоје одређене правилности у одабиру оних који ће бити проглашени за непријатеље општеприхваћених друштвених вредности у друштву и у односу на које ће се развијати морална паника. Стенли Коен је направио њихову класификацију и у складу с тим нашао да постоји седам познатих друштвених група:²⁹⁰

1. У прву групу је сврстао **младе, насилне мушкарце, припаднике радничке (или ниже) класе**. Агресивни млади мушкарци из нижих слојева представљају најтрајније погодне непријатеље кроз историју моралне панике, али су се мењале улоге које су играли свих ових деценија. Било је ту фудбалских хулигана, пљачкаша, вандала, крадљиваца кола и мобилних телефона али све њих није одликовао неки особен супкултурни стил.

2. Другу групу чине такође млади али у другачијем контексту, у вези с **насиљем у школама**. Коен је издвојио две манифестације ове моралне панике: *злостављање и коришћење ватреног оружја*. Насиље у школама доживљава се драматичније у односу на стварност иако није спорно да постоји.

3. Трећа група се односи на психоактивне супстанце. Коен је моралну панику у вези с дрогама назвао: **погрешне дроге коришћене од стране погрешних људи на погрешним местима**. Морална паника у вези с дрогама је

²⁸⁷ *Ibid.*, стр. 38.

²⁸⁸ Jenks C., The context of an emergent and enduring concept, *Crime Media Culture*, London, 7(3), стр. 235. Постоји пуно примера медијског извештавања које подразумева одабир непријатеља друштва. С обзиром да је тероризам постао глобални проблем све чешћи су примери који се односе на то. O'Donnell M., Stories of Jack: Myth, media and the law, *Law Text Culture*, Vol. 12, 2008, стр.188 и даље.

²⁸⁹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 38.

²⁹⁰ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. viii-xxvi.

изузетно стабилна отприлике сто година а с временом се само допуњава листа забрањених и опасних супстанци. Током година морална паника у вези с дрогама попримала је различите облике и заснивала се на различитим испољавањима непријатељског односа према особама (дилери нпр.) или местима на којима су се претежно млади окупљали ради забаве и провода (споменути клубови, журке и сл.).²⁹¹

4. Четврту групу чине особе које **злостављају децу**. Термин *злостављање детета* садржи мноштво различитих форми испољавања – занемаривање, физичко насиље, сексуална злоупотреба – без обзира на то ко предузима такву радњу, родитељ детета или нека друга детету блиска особа, члан уже или шире породице или породични „пријатељ“, особље у установама намењеним за чување и/или образовање деце, свештеник педофил или потпуни странац. Списак потенцијалних непријатеља је дугачак, али не добијају сви они подједнаку медијску пажњу.²⁹²

5. У овој групи се налазе **медији** који се често оптужују да приказивањем насилничких садржаја негативно утичу на публику, нарочито младе. У том смислу, истиче се да медији занемарују проблем криминалитета, тривијализују јавну несигурност и подривају морал.

6. У ову групу Коен сврстава особе које се баве преварама у вези с **здравственом и социјалном заштитом** али и **самохране мајке**. У Великој Британији је, осамдесетих година прошлог века, постојала атмосфера неповерења када је у питању област здравствене и социјалне заштите. Међу грађанима је било широко распрострањено уверење односно претпоставка да је значајан број тврдњи у вези са поменутом помоћи био привидан и преваран. Те тврдње су имале потребну јавну тежину јер су потицале од људи на званичним положајима у

²⁹¹ О моралној паници у вези с конкретним дрогама више у: Jenkins P., „The Ice Age“ The Social Construction of a Drug Panic, *Justice Quarterly*, Vol. 11, No. 1, 1994, стр. 7 и даље. О утицају различитих дрога на вршење кривичних дела у: Brochu S., La consommation de produits stupéfiants et le passage à l'acte délinquant, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 319 и даље.

²⁹² На овом месту је само започета анализа моралне панике у вези с феноменом педофилије, указивањем на то ко може да буде непријатељ. Дубља и детаљнија обрада ове теме резервисана је за део који се конкретно бави овом проблематиком.

држави али који су самим тим имали користи од такве државе благостања (*welfare state*).²⁹³

Коен је у исту групу сврстао и самохране мајке с обзиром да су отприлике у исто време у Британији настале обе моралне панике. Током осамдесетих година прошлог века, морална паника у вези са самохраним мајкама још увек је била у зачетку. Постојала је забринутост због све већег броја младих, незапослених девојака које остају у другом стању, бивају саме и притом се све више удаљавају од могућности да се запосле и да преузму улогу мајки са пуним радним временом тако да радије постају зависне од социјалне помоћи него што се ослањају на помоћ мушкарца храниоца породице. Морална паника је кулминирала почетком деведесетих година прошлог века тако што је конструисана слика самохраних мајки као потенцијалне моралне претње, неодговорних одраслих људи и неспособних родитеља што је помогло да се легитимизује и утврди смањивање јавних издатака за ту социјалну категорију становништва.²⁹⁴

7. Последњу Коенову категорију чине **избеглице** и **азиланти**. У питању су странци који долазе на територију одређене државе у потрази за бољим животом. Многе државе се сусрећу са овим проблемом, у мањој или већој мери. Коен је приликом разматрања ове категорије непријатеља имао у виду пример Велике Британије која је свакако привлачна људима са стране. У медијском, јавном и политичком дискурсу Британије, разлика између *имиграната*, избеглица и азиланата је постала безнадежно нејасна. Питање избеглица и азиланата је

²⁹³ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xx и xi. Последњих неколико година је и у нашој земљи присутна тенденција стварања моралне панике у вези с преварама у области социјалне и здравствене заштите. Стиче се утисак како је у питању релативно нов проблем који добија на замаху. Такав утисак је резултат медијског извештавања о конкретним случајевима превара којих је несумњиво било и сигурно још увек их има. Сигурно је и да није у питању нова појава само се о њој раније није говорило толико као данас.

²⁹⁴ У нашој земљи медији ипак не иду толико далеко кад су у питању самохране мајке. Може се приметити благонаклон став јавности када се извештава о неком проблему с којим се суочавају самохрани родитељи. То не значи да нам је друштво у том погледу напредније јер су предрасуде с којима се суочавају самохране мајке многобројне. Међутим, медији користе такву околност јер привлачи пажњу јавности. Ипак, тешка економска ситуација у којој се налазимо подразумева предузимање мера како би се стање побољшало, између осталог и смањивање државних расхода у области социјалне помоћи. Иако нису експлицитно наведени самохрани родитељи, могу се у медијима чути изјаве о намерама ускраћивања такве помоћи онима који су радно способни за неки посао, без обзира на околности конкретног случаја. Тако постепено настаје морална паника у вези с особама које зависе од државне помоћи, било да су у питању самохране мајке или се ради о некој другој категорији која прима социјалну помоћ. Као и у случају Велике Британије, у питању је демагогија оних који су на власти и који одлучују, а то значи да се прави разлог штедње не износи у јавност.

подведено под проблематику имиграната која је иначе обликована уопштеним категоријама расе, односа између раса и етничком припадношћу. То нужно не мора да значи да се испољава расизам као најтежи облик негативног понашања према особама које припадају другачијој раси. Међутим, то свакако подразумева постојање осетљивости кад су у питању људи који се разликују у расном, националном и етничком погледу.

Постоји мишљење да у многим државама постоји латентни споразум између влада и осталих кључних чинилаца у друштву, укључујући медије, о решавању проблема прилива људи са стране.²⁹⁵ Ипак, морална паника у вези с избеглицама односно азилантима углавном настаје под утицајем политичких фактора. Познато је да је многим држава, у одређеном периоду, одговарао велики прилив имиграната. Оног момента када владе процене да су се ствари промениле и да улазак на територију државе треба ограничити, мења се и јавна слика имиграната који ће веома брзо постати непријатељи друштва захваљујући одговарајућем медијском извештавању. За разлику од других примера моралне панике који се периодично јављају односно нису стална категорија, морална паника у вези с избеглицама или азилантима је константна.²⁹⁶

2.2.3. Сагласност

Забринутост малог броја људи у вези с понашањем неке групе означене као непријатељске није довољна да би настала морална паника. Неопходно је да постоји шира сагласност или споразум чланова друштва у погледу постојања

²⁹⁵ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xxii.

²⁹⁶ *Ibid.*, стр. xxiii. Србија углавном нема велики проблем са азилантима. Наша земља већини странаца служи само као транзит на путу ка некој од држава Западне Европе. То су углавном људи који имају намеру да траже азил у некој од поменутих држава. Ипак, неки од њих се задржавају краће или дуже време у Србији у одговарајућим азилантским центрима. Због великог броја азиланата који је током 2015. године прошао кроз нашу земљу подижу се стални прихватни центри што истовремено представља услов на путу евроинтеграција. Последњих неколико година повремено се и код нас узбурка јавност у вези с азилантима. Уколико неки азилант учини кривично дело, реакција јавности се одвија у правцу проглашавања читаве групе азиланата за непријатеље.

О повезаности феномена имиграције с криминалитетом и кривичноправним системом у: Leun van der J., *Immigration, Crime and Criminal Justice Systems*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 659 и даље.

опасности или претње вредностима због неприхватљивог понашања поменуте групе односно њених чланова.²⁹⁷

Не постоји егзактан начин да се утврди колики треба да буде обим те друштвене сагласности. У том погледу моралне панике се међусобно разликују. Неке имају толику снагу да у неком моменту обузму велику већину чланова друштва док друге имају утицај само на чланове појединих група или категорија становништва. И у једном и у другом случају постоји морална паника јер закључак о постојању одређене моралне панике изводе теоретичари, они који се баве научним истраживањем овог феномена.

Морална паника не настаје нужно у моменту када одређени проблем достигне кулминацију. Уколико тај моменат не буде пропраћен постизањем сагласности чланова друштва о озбиљности проблема, непријатељским чиниоцима који га изазивају и потреби његовог решавања, највероватније је и да ће изостати морална паника. Накнадно стварање моралне панике зависиће од трајности проблема. Окидач у будућности може бити и неки мање значајан догађај, који ће ипак бити довољан да ствари покрене у правцу стварања моралне панике.

У теоријским разматрањима о моралној паници постоје другачија мишљења о значају сагласности у настанку моралне панике. Неке расправе уопште не узимају у обзир широко распрострањену јавну забринутост као основни елемент у објашњењу моралне панике, док неки други аутори (Хал и сарадници) сматрају да је сагласност јавности само нешто мало више од изражавања интереса елите односно да је њен значај у процесу стварања моралне панике незнатан.

2.2.4. Диспропорција

О диспропорцији говоримо када постоји извесна неусклађеност једне појаве с неком другом. У контексту моралне панике, диспропорција се може испољити на неколико начина. Да би се потпуно разумела ова проблематика

²⁹⁷ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 38.

потребно је проучити све индикаторе који указују на постојање овог елемента. Има их укупно пет.²⁹⁸

Први елемент је *преувеличавање* или коришћење претераних бројки. Уколико су бројке на основу којих се одређују размере проблема претеране онда се може говорити о преувеличавању. Бројке су веома згодно средство да се нека појава представи на алармантан начин. Манипулисање бројкама је честа појава у медијским извештавањима о криминалитету. Понекад се одређена бројка извуче из контекста и онда добије потпуно другачије значење. Те бројке је углавном тешко проверити јер се најчешће не односе на званичне статистичке податке.

Други начин на који се може заснивати диспропорција је потпуно лажирање опасности изношењем бројки које то треба да потврде а које у ствари не постоје. Овде се ради о томе да се нека опасност измишља. Може се рећи да је прва варијанта манипулисања бројкама бенигна у односу на овај начин. Најчешћи мотив за конструисање оваквих прича јесте дискредитација одређене особе или организације. Такве приче пролазе код публике јер су бомбастичне и представљене на сензационалистички начин.²⁹⁹

Трећи вид диспропорције јесте проношење путем медија гласине о причињеној штети у вези с неким догађајем. Штета о којој се говори не постоји, она је измишљена а гласина о њој се проноси попут неке урбане легенде или мита. С обзиром на интезитет тих гласина, њихову упечатљивост и драматичност, понекад та непостојећа штета може изгледати стварно. Да би постојао овај вид диспропорције потребно је да не постоје никакви докази који би макар делимично указивали на могућу истинитост приче о причињеној штети.³⁰⁰

²⁹⁸ *Ibid.*, стр. 44.

²⁹⁹ Неколико узастопно објављених новинских чланака посвећених „сумњивим“ смртима у здравственој установи чији су актери тачно одређени здравствени радници, можда представља покушај дискредитације тих лица или установе у којој су запослени. С обзиром да је здравље осетљива тема која изазива емоционалне реакције код публике, такви текстови могу брзо довести до настанка моралне панике.

³⁰⁰ Један од примера ове диспропорције представља филм *Snuff*, који је окарактерисан као застрашујући и „женомрзачки“, с обзиром да у филму постоји сцена која приказује искапаљену жену. То је подстакло реакцију феминисткиња од којих је кренула гласина да је жена из филма стварно убијена пред камерама. Феминисткиње су веровале да се то догодило што је довело до протеста и демонстрација, међутим нико није могао да пронађе ниједан конкретан доказ који би поткрепио њихову тврдњу. Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 45.

У суштини термин „snuff“ користи се за филмове у којима су садржане сцене правог убиства или мучења и који се праве за дистрибуцију ограниченом кругу људи, обично богаташима с воајерско

Четврти модалитет диспропорције може се објаснити упоређивањем две штетне околности, од којих једна изазива далеко већу пажњу јавности у односу на другу. То би имало смисла када би медијски израженија штетна околност и у стварности имала такав значај какав јој медији придају. Обично је у оваквим случајевима медијски мање присутна штетна околност у најмању руку једнака с оном којој се придаје већа пажња а неретко је и опаснија.³⁰¹

Пети облик диспорпорције је у вези с повременом појавом таласа медијске заинтересованости за одређени криминални феномен. Постоје периоди када су медији више заинтересовани за неке криминалне појаве без неког објективног разлога који би то оправдао.³⁰² Ова врста диспорпорције је честа кад је у питању извештавање о дрогама. Постоје периоди затишја и периоди интезивног и прекомерног извештавања о проблему дрога.³⁰³ Периодично се у медијима износе подаци који указују да је број зависника у сталном порасту и да је неопходно нешто урадити по том питању.³⁰⁴ У оваквим случајевима може доћи до преклапања овог и првог облика диспорпорције који се односи на преувеличавање бројки.

2.2.5. Несталност

Несталност значи да се морална паника углавном појављује изненада, траје кратко и да у том смислу подсећа на маније, страхове и друге сличне облике колективног понашања.³⁰⁵ Паника никад не траје дуго у континуитету. Због своје интезивности брзо се истроши а потом следи период смиривања. Уколико је

– садистичким склоностима. Међутим, никада није пронађен доказ да је неки „snuff“ филм снимљен, али ова прича и даље опстаје као урбана легенда.

³⁰¹ У литератури се најчешће наводи пример штетности употребе илегалних дрога и употребе алкохола или цигарета. Далеко већу реакцију и страх грађана изазива дрога него алкохол или цигарете. Драматичније се извештава о штетним последицама употребе дрога него о последицама које оставља редовно и континуирано узимање алкохола и цигарета. Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 45 и 46.

³⁰² *Ibid.*, стр. 46.

³⁰³ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 15.

³⁰⁴ Илић А., *Злоупотреба опојних дрога – инкриминација versus виктимизација*, Европски стандарди и национална кривична законодавства, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2011, стр. I-149 и I-150.

³⁰⁵ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 18.

проблем дуготрајнији вероватно ће се епизоде панике поновити када се стекну услови за то.

Упркос утиску да су моралне панике изоловане, спорадичне или изненадне, оне представљају предвидива померања тензије с једне тачке на другу. Сваким померањем руководе идентични и интегрисани интереси.³⁰⁶ Стално одржавање притиска једино се може остварити мењањем тема које ће бити предмет моралне панике. Инсистирање на увек истом проблему може имати контраефекат. Емоционални одговор публике ће ослабити уколико исувише дуго траје конкретна морална паника.

У међувремену, између две активације, нестална морална паника бива замењена генерализованим моралним ставом, т.ј. сталном моралном паником која почива на континуираној мрежи друштвене анксиозности. Посматрајући из угла владајуће политичке идеологије, уништење несталне моралне панике није од користи. Много ефикасније се показало њено одржавање у тињајућем стању како би по потреби могла да се активира у пуној снази. Иако је рат против дрога сталан моралне кампање усмерене на сузбијање наркоманије су повремене. Правило је да моменат активирања моралних паника није случајан, стихијски, иако то тако изгледа. Чак се и кроз најнесталнију моралну панику преламају интереси политичке и медијске елите. То се чини легитимизацијом и оправдавањем политичких одлука и законских решења како би их јавност прихватила. Значај медија не лежи толико у контексту вођења кампање у прилог стварања моралне панике, већ више у погледу репродукције и одржавање владајуће идеологије.³⁰⁷

Многе моралне панике међусобно се прожимају и тако добијају посебну димензију. Једна морална паника се тако одржава кроз другу моралну панику која ју је заменила. Све моралне панике које се односе на неки вид насилничког понашања, силовање, насиље у породици или насиље међу вршњацима, имају заједничку нит. С друге стране, то прожимање може имати другачији изглед па ће се тако нпр. паника у вези с насилничким понашањем деце проширити и на сегмент породице што ће допринети стварању панике због лошег функционисања те основне ћелије друштва.

³⁰⁶ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xxxvi.

³⁰⁷ *Ibidem*

Једна од димензија несталности моралне панике односи се на неуспешне моралне панике. То су настојања која никада нису уродила плодом иако су имала потенцијал. Могуће је навести примере попут: компјутерских хакера, разних култова, хомосексуалних родитеља, комерцијалног сурогат рађања, клонирања или крађе беба из породилишта, итд.³⁰⁸ То значи да без стабилне и оформљене политике, масовних медија, контроле криминалитета, професија и организованих религија, не може настати нити се одржавати морална паника. У том смислу постоји мишљење да данашњи медији који су софистицирани, самосвесни и фрагментирани чине застарелом оригиналну идеју о спазмодичким (грчевитим) паникама с обзиром да је паника постала пре свега начин представљања свакодневних дешавања у складу с интересима главних друштвених чинилаца, политичара, мултинационалних компанија и осталих.³⁰⁹ Механизам стварања моралне панике остаје исти, медији својим сензационалистичким и драматичним извештавањем у форми вести изазивају жељену реакцију публике. Међутим, након првог удара задатак медија јесте да „стишају“ реакцију јавности, и ту се завршава сличност с некадашњим моралним паникама. Модерна морална паника више није толико драматична и краткотрајна, она се претвара у свакодневну и дуготрајну анксиозност што значи и да јој је век трајања дужи и да можда више од оне првобитне обликује животе људи.

3. Значај дискурса у разумевању моралне панике

Разматрање улоге дискурса у настанку моралне панике новијег је датума. Прво помињање овог феномена везује се за дело Мишела Фукоа (*Michel Foucault*) „Поредак дискурса“ (*L'ordre du discours*) које представља приступно предавање на *Kolež de Frans (College de France)*, одржаном 2. децембра 1970. године, у којем

³⁰⁸ Феномен крађе беба из породилишта је присутан и код нас. Сумња у погледу незаконитог поступања особља у породилиштима постоји више деценија. У том смислу Европски суд за људска права је донео одлуку којом је обавезао Републику Србију да до 9. септембра 2015. године успостави ефикасан механизам за решавање спорних случајева. Тај рок је, на захтев Републике Србије а по одобрењу Комитета министара Савета Европе, продужен за три месеца, али нема назнака да ће се ствари покренути. <http://www.telegraf.rs/vesti/1305415-najveci-skandal-u-20-veku-ko-koci-istragu-o-nestalin-bebama> (доступно дана 12.11.2014. године).

³⁰⁹ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xxxvii и xxxviii.

је изнео хипотезу како би објаснио идеју дискурса.³¹⁰ Хипотеза гласи: „у сваком се друштву продукција дискурса у исти мах контролише, селекује, организује и расподељује, и то извесним поступцима чија је улога да укроте моћи и опасности дискурса, да овладају његовим непредвидљивим догађајима, да избегну његову тешку и опасну материјалност“. Фуко је у наведеној хипотези указао на суштину функционисања друштва. Сви битни сегменти друштва се налазе под контролом оних који поседују моћ да доносе одлуке и руководе нашим животима. Моћнима није свеједно шта се изговара, када се изговара и како се изговара јер од тога зависи и остварење њихових постављених циљева који су најчешће у супротности с циљевима обичног човека. Дискурс је моћ коју треба задобити.³¹¹

Многи савремени теоретичари, попут Фукоа, удаљавају се од функционалистичких објашњења друштвених појава која углавном полазе од тезе да су разни делови друштва међусобно повезани и заједно чине систем.³¹² Фуко тврди да савремени системи друштвене контроле више не зависе од јавних драма у вези с преступом и казном, већ се уместо тога ослањају на распрострањену „капиларну“ мрежу приватних и институционалних „дисциплинских“ механизма.³¹³

3.1. Појам дискурса

Одређивање појма дискурса треба започети Фукоовом анализом овог феномена с обзиром да се он овом проблематиком највише бавио. Дискурс за њега представља групу исказа који сачињавају језик, односно начин представљања знања о одређеној теми, у одређеном историјском тренутку.³¹⁴ Постојање одређеног дискурса значи да о конкретной тематици у датој друштвеној

³¹⁰ Фуко М., *Поредак дискурса (L'ordre du discours*, Paris, 1970, преводац: Аничич Д.), Београд, 2007, стр. 8.

³¹¹ *Ibid.*, стр. 9.

³¹² Функционалисти сматрају да је понашање у друштву структурисано а односи између чланова друштва организовани помоћу неких правила тако да друштвени односи имају обрасце који се понављају.

³¹³ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 33 и 34.

³¹⁴ Stuart Hall, *The west and the rest: discourse and power*, in: S. Hall, B. Gieben (eds) *Formation of Modernity*, Cambridge, 1992, наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 33 и 34.

заједници постоји утврђен начин размишљања који се манифестује кроз бројне исказе, текстове или изворе.

Људи имају тенденцију да све појаве које се налазе око нас тумаче у складу с неким општим идејама за које верују да им најбоље одговарају. То подразумева примену принципа дедукције. Међутим, Фуко сматра да је то у потпуности погрешан приступ, да не постоји ниједна таква идеја која би одговарала објашњењу било које појединачне појаве, била она рационална или универзална.³¹⁵ Утврђивање *differentia ultima* феномена односно дискурса који га описује доводи нас, по Фукоу, до истине о том феномену. Истина је да је феномен бизаран, произвољан и неоснован. Кад се на тај начин дубински истражи одређен број феномена, уочава се сингуларност сваког и произвољност свих, и то нас индукцијом води до филозофске критике сазнања, до констатације да су људске ствари неутемељене и до скептичности на рачун општих идеја.³¹⁶

3.2. Анализа дискурса

Да би се дискурс могао боље разумети, неопходно је осврнути се на изворне поставке о овој проблематици. Разумевање израза, исказа и текстова који чине један дискурс подразумева проучавање знакова и значења. Знак се може схватити као физички објект са значењем³¹⁷ и њиховим проучавањем се бави дисциплина која се зове семиологија.³¹⁸

Семиотичка анализа популарне културе концентрисана је на критичко дешифровање идеолошког значења, скривеног у било којој форми која је погодна да буде предмет анализе.³¹⁹ Медијски садржаји су нарочито прикладни за то с обзиром на различите форме у којима се јавности презентују и који углавном

³¹⁵ Вен П., *Фуко: као мислилац и као човек (Foucault: sa pensée, sa personne, Éditions Albin Michel, France, 2008, преводилац: Петронић О.), Нови Сад, 2014, стр. 24.*

³¹⁶ *Ibid.*, стр. 25.

³¹⁷ Ову дефиницију знака дао је Фердинанд де Сосир у делу Курс опште лингвистике (*Ferdinand de Saussure, Course on General Linguistics, Owen, 1916*), наведено према: Прајс С., *op. cit.*, стр. 113.

³¹⁸ Термин семиологија потиче од грчке речи „*semeion*“ која значи знак. У том смислу, знакови и значења се могу проучавати на сваком пољу људске тежње. То може да буде језик, уметност, звук, као и медији. С тим у вези, треба истаћи да се свуда око нас налазе знакови (или прикази) и они су извучени из неке врсте „фонда“ слика и идеја које људи, као чланови друштва, препознају као носиоце низа могућих значења. *Ibid.*, стр. 111 и 112.

³¹⁹ Лоример Р., *op. cit.*, стр. 269.

поред видљивог имају и скривено значење. У том смислу, семиотичка анализа разликује две равни значења – денотативну и конотативну.³²⁰ Денотативно значење је оно што је очигледно, видљиво, природно, што се не мора посебно тумачити. Анализа на денотативном нивоу захтева опис онога што се може видети или чути у конкретном смислу.³²¹ Конотативно значење је скривено, имплицитно и потребно је приступити анализи медијског садржаја да би се утврдило.³²² Иако је скривено, конотативно значење на несвесном нивоу утиче на људе који су конзументи тих садржаја. Конотативно значење је можда и важније у процесу формирања и одржавања одређеног дискурса јер може имати идеолошку основу.³²³

Демаскирање идеолошке основе неког садржаја помаже нам у разумевању карактера дискурса који доминира. Теоретичар Стјуарт Хол тврди да медијски текстови, попут телевизијског програма, садрже доминантан идеолошки дискурс.³²⁴ У том смислу произилази значај идеолошке анализе медијских садржаја која може измамити на површину претпоставке, митове и доминантан дискурс који лежи иза текста који се анализира.

Објашњавање неког дискурса или дискурзивне праксе, састојаће се у тумачењу онога што су људи радили или говорили, у разумевању онога што претпостављају њихови покрети, речи или институције.³²⁵ Свакодневно се бавимо таквим тумачењем и то радимо углавном спонтано, без много размишљања. Може се рећи да дискурс настаје у интеракцији између људи. Изговорена реч или покрет који је неко предузео има неко своје значење које неко други открива односно тумачи.

Постоји неколико начина на који се производња дискурса контролише и ограничава. Реч је о поступцима искључивања који се, према Фукоу, могу разврстати у три групе.³²⁶ Најпознатији и најочигледнији је забрана. У контексту медијског извештавања, слобода говора је углавном мртво слово на папиру,

³²⁰ *Ibidem*

³²¹ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 309.

³²² *Ibid.*, стр. 310.

³²³ Лоример Р., *op. cit.*, стр. 269 и 270.

³²⁴ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 311.

³²⁵ Вен П., *op. cit.*, стр. 26.

³²⁶ Фуко М., *Поредок дискурса, op. cit.*, стр. 8.

цензура и аутоцензура су свеприсутне. Постоје пожељни и непожељни саговорници а то важи и за теме које се медијски проблематизују.

Друга врста искључивања се заснива на супростављању разума и лудила. Кроз векове и различите епохе мењали су се начини тог разграничавања али је суштина одувек била иста. У Средњем веку нпр. лудак је био онај чији дискурс није могао циркулисати као што су могли дискурси других.³²⁷ Према речима Фукоа: „Оно лудило чије је гласове ренесанса управо ослободила, али чију је силовитост већ укротила, чудноватом ће присилом ућуткати доба класицизма.“³²⁸ Иако изгледа да је савремено друштво отвореније и спремније да прихвати различитости, заправо доста личи на ранија и то се такође уочава у медијском извештавању.

Треће искључивање које има задатак да контролише настанак дискурса је супростављање истине и лажи.³²⁹ С обзиром да су дискурси променљиви и зависе од времена у којем настају, тако су и истина односно лаж променљиве категорије. Свако историјско доба је имало своје истините дискурсе, што важи и за време у којем живимо. Оно што су некада биле истине сада више нису. Сликвито се то може изразити на следећи начин: „давнашња и скорашња прошлост човечанства није ништа друго до пространо гробље великих мртвих истина“.³³⁰

На крају овог општег разматрања о дискурсу треба истаћи да је неспорно да су Фукоове идеје контроверзне, веома утицајне и да се о њима доста дискутује. Неко ће рећи да је он један од најбрилијантнијих мислилаца у двадесетом веку, док ће други сматрати да његово тешко писање и комплексност умањују повезаност са оним што се дешава у стварном свету.³³¹

3.3. Дискурси у медијском приказивању криминалитета

³²⁷ *Ibid.*, стр. 9.

³²⁸ Фуко М., *Историја лудила у доба класицизма* (превод дела: *Histoire de la folie à l'âge classique*, 1994, преводац: Стакић Ј.), Нови Сад, 2013, стр. 63.

³²⁹ Фуко М., *Поредак дискурса*, *op. cit.*, стр. 11.

³³⁰ Вен П., *op. cit.*, стр. 26.

³³¹ Carrabine E., Cox P., Lee M., Plummer K. и South N., *Criminology: a sociological introduction*, Second edition, 2009, стр. 113.

Разматрање дискурса у контексту медијске слике криминалитета је специфично. Иако се у теорији могу пронаћи различите дефиниције дискурса, све оне немају подједнак значај у објашњењу односа медија и криминалитета.³³² За разјашњење дискурзивне праксе у медијском приказивању криминалитета може бити од помоћи одређење дискурса као израза специјализоване форме језика, као што је језик права. Међутим, тај „правни“ израз није довољан јер нема потребну снагу и уверљивост да би у значајној мери обликовао перцепцију јавног мњења о проблему криминалитета. У циљу анализе и разумевања медијског извештавања о криминалитету, посебно се треба задржати на дефиницији дискурса која представља говорно изражавање идеологије, или једно од бојних поља где се одвијају борбе за моћ.³³³ Утврђивање доминантних идеологија треба да помогне у анализи начина на који медији извештавају о криминалитету.

Однос дискурса и медијског извештавања уопште се мора посматрати у контексту Фукоове констатације да је „дискурс моћ коју треба задобити“. Моћ која је својствена дискурсу углавном припада онима који у датом тренутку у друштву имају доминантан положај у економском или политичком смислу.³³⁴ Захваљујући тој моћи, обезбеђена им је привилегована репродукција дискурса. Поред тога, долази до ширења тих дискурса који у великој мери одређују обрису доминантне идеологије која је друштвено осмишљена.³³⁵ Ширење ових дискурса се одвија путем медија који представљају идеално средство за остваривање утицаја на јавност.³³⁶

Међутим, паралелно са дискурсом/има доминантних група постоји и нешто што се може назвати медијски дискурс који има извесну самосталност и чија се особеност заснива на правилима израде медијских извештаја. Без обзира на моћ коју садрже дискурси друштвено доминантних група, они не могу директно утицати на јавно мњење, јер пролазе кроз медијско сито. У том смислу је компромис неизбежан и првобитни дискурси једних и других на крају добијају

³³² Прајс С., *op. cit.*, стр. 120.

³³³ Другим речима, функција дискурса није проналажење истине већ остваривање моћи.

³³⁴ Доминантни чланови друштва стварају „званичне дискурсе“ и изграђују ефекте моћи путем изношења тврдњи. McMullan, L. J., *op. cit.*, стр. 910.

³³⁵ Goldsmith Kasinsky R, *Patrolling the Facts: Media, Cops, and Crime*, in Barak G. (ed.): *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, New York, 1994, стр. 204.

³³⁶ У контексту политичких одлука, медији су инструмент комуникације између политичара и јавности. Clavier S. and Ghaoui El L., *Marketing War Policies: The Role of the Media in Constructing Legitimacy*, *KAN. J.L. & PUB. POL 'Y*, Vol. XIX: 2, 2010, стр. 213.

нову димензију, стварајући један нови дискурс који утиче на јавност. Ипак, некада то узајамно прожимање дискурса не постоји. Понекад се медији у потпуности налазе у служби оних који промовишу доминантну идеологију, и тада не постоји никакав медијски конструкционизам приликом израде извештаја. Дискурс доминантних се тада преноси јавности у непромењеном облику и такав директно утиче на јавно мњење.

Анализа утицаја који поједини актери борбе против криминалитета имају на јавност путем медија показује да полицијски дискурс остварује већи утицај на јавно мњење него дискурси тужилаштва и судова. Једно истраживање о медијима, спроведено у Великој Британији, показало је да се судије, адвокати и судски званичници, који се појављују у националним дневним новинама, налазе на другом месту као извори информација, док се испред њих налазе полиција и безбедносне службе.³³⁷

Полиција је присутнија у медијском извештавању о криминалитету, а то значи да је активнија у стварању сопствене слике. То ће углавном подразумевати преувеличавање позитивног учинка полицијског деловања, а минимизирање неуспеха. За разлику од неких ранијих времена када је полиција била пасивнија у свом односу према медијима, полицијски приступ је данас проактиван јер подразумева селекцију информација о организационим активностима и активну улогу у креирању слике о властитом поступању у јавности.³³⁸

На путу до остварења утицаја на медије, полицијски дискурс ће доћи у колизију са медијским дискурсом.³³⁹ То свакако неће бити непремостива препрека јер медији и полиција једни другима имају шта да пруже. Полиција је значајна за медије јер представља сталан извор информација о криминалитету. На другој страни медији подржавају полицијску идеологију тако што доприносе стварању позитивне слике у јавности. С тим у вези, поставља се незаобилазно питање односа полицијског и медијског дискурса односно њихове (не)равноправности. У

³³⁷ Schlesinger, P., Tumber H., and Murdock G., The media politics of crime and criminal justice, *British journal of criminology*, 1991, pp. 397-420, наведено према: Goldsmith Kasinsky R., *op. cit.*, стр. 211.

³³⁸ *Ibid.*, стр. 207. Такође, доминантан дискурс о полицији истиче мушкост као главну карактеристику полицијског посла односно пожељан модел понашања полицијца, без обзира на пол, чиме се умањује значај жена у полицији. Aiello M. F., Policing the masculine frontier: Cultural criminological analysis of the gendered performance of policing, *Crime Media Culture*, Vol. 10, No. 1, 2014, стр. 59 и даље.

³³⁹ О томе у: Ericson V. R., Mass Media, Crime, Law, and Justice, *The British Journal of Criminology*, Vol. 31, No. 3, 1991, стр. 223 и даље.

таквом медијском извештавању доминира полицијски дискурс који није резултат „равноправног“ сучељавања полицијског и медијског дискурса, већ потребе новинара да подилазе владајућим структурама у друштву у складу са „не љуљај брод“ („*don't-rock-the-boat*“) приступом.³⁴⁰ Такав пропагандни новинарски приступ међу првима су описали Херман (*Herman*) и Чомски (*Chomsky*).³⁴¹

Какав ће бити конкретан дискурс, садржан у текстуалном или говорном медијском садржају, зависи од мноштва, углавном претходно поменутих фактора. Такође, медији зависе и од општег друштвеног и дискурзивног контекста у којем функционишу, и морају узети у обзир широки дијапазон мишљења и материјала. Упркос чињеници да медији имају своје начине интерпретирања, сопствене кодове и конвенције, они своје приче о ономе што се дешава заснивају на материјалу добијеном од различитих субјеката (полицајци, очевици, актери кривичног догађаја и т. сл.).³⁴² Иако влада генерално мишљење да дискурси о социјалним проблемима (као што је криминалитет) проистичу из одређеног културног контекста, многи аутори су усредсређени на оригиналне, специфичне елементе проблема, занемарујући истовремено познатије елементе који већ постоје у доступном културном репертоару, као што су: метафоре, мотиви, примери, идиоми, фразе, социјални типови итд.³⁴³

У литератури се могу пронаћи и примери „неуобичајене“ медијске праксе која је потпуно независна у односу на различите утицаје и која покушава да утврди истину каква год да је и без обзира на то које све последице може донети. Реч је о истраживачком новинарству. Истраживачки новинари промовишу професионални дискурс и он доминира у њиховим извештајима о криминалитету. Један од примера је позната ВВС-јева серија *Rough Justice*, у којој новинари преиспитују суђења. Последица таквог преиспитивања може бити поновно отварање предмета и понављање судског процеса, јер новинари истражују случајеве само онда када су сигурни да постоје уверљиви докази да је првобитна

³⁴⁰ Такође постоји став да су полиција и медији, током дугогодишње сарадње, развили сличан однос према кривичним догађајима односно полицајац нпр. зна шта не изазива велику пажњу јавности а шта изазива па у складу с тим припрема материјал за новинаре. Viano E., *op.cit.*, стр. 47.

³⁴¹ Goldsmith Kasinsky R., *op. cit.*, стр. 210.

³⁴² Прајс С., *op. cit.*, стр. 640-642.

³⁴³ Best J. and Hutchinson M. M., *The Gang Initiation Rite as a Motif in Contemporary Crime Discourse*, in: W. Potter W. G. and Kappeler E. V. (ed.): *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Waveland Press, Illinois, 2006, стр. 95.

судска одлука била погрешна.³⁴⁴ Код нас се као пример истраживачког новинарства најчешће наводи емисија Инсајдер, аутора Бранкице Станковић, емитована на телевизији Б92, у којој су најчешће разоткриване одређене криминалне активности у сфери пословања и привреде.

3.4. Дискурс и морална паника

Посебно је значајна анализа дискурса у медијском извештавању када се посматра у контексту моралне панике. Иако је та анализа дискурса новијег датума, неке ствари о овој проблематици су довољно разјашњене. Првобитна морална паника, 60-их и 70-их година прошлог века, настајала је на дискурсу који се углавном базирао на концепту „народних демона“ односно главна преокупација медија је била стереотипизација, у негативном смислу, припадника одређених друштвених група. Такав дискурс се није много бавио жртвама, а ако се о њима уопште и говорило то је чињено на начин да је наглашавана посебна осетљивост појединих категорија становништва или индивидуалне карактеристике особа које су нарочито погодне да постану жртве неког кривичног дела. Међутим, у новије време овај дискурс се променио. Криминалитет се све више представља као претња не само за осетљиве жртве, већ и за обичне људе у њиховој свакодневици. Специфичност тог дискурса је у томе што се криминалитет представља све мање као претња заједничким и општеприхваћеним вредностима, већ се нагласак ставља на криминалитет као прагматичан начин доношења штете појединачним жртвама.³⁴⁵ При томе се жртве више не посматрају у толикој мери као део неке посебно осетљиве групе. Другим речима, савремени дискурс истиче да свако може да постане жртва.

Уколико се дискурс схвати на Фукоов начин, онда би анализа моралне панике требало да буде другачија у односу на досадашњи приступ. Ако се пође од констатације да је сваки дискурс индивидуалан и посебан и да представља истину

³⁴⁴ Мур Ц, „Енглески правни оквир за истраживачко новинарство“, у зборнику: *Истраживачко новинарство* (приредио: Хјуго Де Берг) (превод дела: *Investigative Journalism*, Routledge, 2000, преводиоци: Ђорђе Трајковић, Јелена Петровић и Лазар Пашћановић), Београд, 2007, стр. 93.

³⁴⁵ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxix и xxx.

која је релативна, онда су и све моралне панике појединачно такве јер настају на сингуларним дискурсима. Развијањем таквог приступа морало би се доћи до закључка да свака појединачна морална паника настаје у основи посредством јединственог и непоновљивог механизма.

Иако се Фуко није посебно бавио проблематиком медијског извештавања о криминалитету или конкретније моралном паником као основним механизмом утицаја на јавно мњење, примена његових идеја у објашњењу тих процеса изузетно је значајна. Многи аутори који су разматрали дискурс у том контексту, полазили су пре свега од основне концепције дискурса.³⁴⁶ Иако се имало у виду да је дискурс историјски релативна категорија, важећа само у садашњости, и увек ограничена темом на коју се односи, чини се да је једна димензија те проблематике остала неразмотрена. Углавном се све моралне панике о истом феномену објашњавају истим дискурсом и ту наизглед нема ништа спорно. Активирана морална паника о педофилима у садашњости, за коју је окидач био неки актуелан случај, најчешће се објашњава на идентичан или сличан начин, као и тематски иста морална паника која се догодила годину или две раније, а која је и сама имала свој окидач. Али те две моралне панике не могу никако бити исте. Механизми активирања тих моралних паника су само наизглед исти. Ипак су сви они посебни, што значи да су и моралне панике свака за себе непоновљиве. Такође, и сваки појединачни дискурс који се налази у основи конкретне моралне панике, има своју индивидуалност или тзв. *differentia ultima* који нам омогућава да спознамо истину о тој конкретној моралној паници. Та истина, ма колико наизглед деловала логично да се може применити на објашњење других сличних моралних паника, ипак припада само тој одређеној моралној паници.

³⁴⁶ Дискурс као група исказа који сачињавају језик, односно начина представљања знања о одређеној теми, у одређеном историјском тренутку. Томпсон К., *op. cit.*, стр. 33 и 34.

Глава II

Социјална функција моралне панике

1. Морална паника као израз друштвене реакције

У данашње време развијених технологија и начина живота већине људи тешко се може замислити да постоји морална паника у којој медији нису имали удела. Анализа различитих модела моралне панике која је учињена у претходној глави, имала је за циљ да објасни могуће начине њеног настанка али и да разоткрије потенцијалне актере у том процесу.

Претпоставка настанка моралне панике је њена општост односно способност да активира значајан део друштва. У том смислу морална паника се може сагледати као израз друштвене реакције. Посебну улогу у настанку моралне панике често имају тзв. морални активисти који представљају самопрокламоване заштитнике друштвеног морала. Друштвена реакција се мора сагледавати и у ширем контексту, узимајући у обзир и активност представника органа формалне социјалне контроле који, без обзира на то што им је основни посао сузбијање криминалитета, понекад имају битну улогу у стварању конкретне моралне панике.

1.1. Улога „моралних активиста“ у настанку моралне панике

Морални активисти представљају разнолику групу људи која се залаже за очување општих вредности и морала у друштву. Они могу деловати индивидуално и у групама, а заједнички циљ им је усмерен ка очувању вредносног система у друштву. Морални активисти се ангажују на широком

спектру фронтова. Они улажу пуно енергије како би постигли жељени циљ и у том смислу користе различита средства.³⁴⁷

Социолог девијантног понашања Хауард Бекер (*Howard Becker*) истицао је улогу моралних активиста у дефинисању девијантног или криминалног понашања појединаца. Он је сматрао да се захваљујући деловању моралних активиста јавност повремено узбурка у вези с неким питањима која имају морални карактер. Све се то одиграва путем медијског преноса деловања моралних активиста који покушавају да јавно мњење укључе у истинско ангажовање у друштвеним покретима и организацијама ради стварања притиска на власти како би појачали друштвену контролу и регулацију морала.³⁴⁸

Стварање и трајање моралне панике може допринети остварењу и многих других циљева који нису у суштини повезани с моралом.³⁴⁹ Различити политички и/или економски циљеви владајуће структуре или припадника друштвене елите могу се наћи у позадини настанка многих моралних паника. Интересне групе такође могу имати значајну улогу у том процесу. За јавност се може створити слика угрожености морала и потребе да се реагује како би се заштитио доминантан вредносни систем.

Постоје покушаји релативизовања истинског залагања моралних активиста за контролу и регулацију морала. Поједини аутори доводе у питање ту искреност наводећи постојање неких других разлога и мотива који поједине моралне активисте покрећу на деловање. Гасфилд (*Gusfield*) истиче да се залагање за одбрану постојећих вредности и норми понашања може посматрати и као борба за очување сопствене позиције припадника одређених класа или група. У литератури се може наћи пример покрета умерењака који је био активан у Америци у XIX и почетком XX века и који је резултирао прохибицијом.³⁵⁰

Упркос изложеној супростављености Бекеровог и Гасфилдовог схватања о деловању моралних активиста, могуће је пронаћи и неки заједнички именитељ. Погрешно би било аутоматски одбацити било које залагање моралних активиста у настојању да се по сваку цену пронађу скривени разлози. На тај начин се унапред

³⁴⁷ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 121.

³⁴⁸ Becker, 1963, стр. 147 и 148, наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 21 и 22.

³⁴⁹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 126.

³⁵⁰ Gusfield, Joseph, *Symbolic Crusade* (1963), наведено према: Томпсон К., *op. cit.*, стр. 22.

искључује могућност да се неко искрено залаже за повратак и очување вредности на којима би свако друштво требало да почива.

Немају сви морални активисти подједнак успех у остваривању утицаја на власт како би се догодиле неке промене у правцу боље регулације појединих моралних питања. То зависи од моћи коју одређена група или друштвена категорија поседује. Што је већа моћ, већа је и вероватноћа да ће се постићи задати циљ, који је углавном усмерен према законодавцу како би били донети нови или измењени постојећи закони. Наиме, увек кад се јавно постави питање: „Шта треба урадити?“ у вези с девијантним или криминалним понашањем које изазива забринутост, неко ће дати предлог: „Треба донети одговарајући закон“.³⁵¹ У том смислу може постојати неколико опција. Прва варијанта подразумева залагање моралних активиста за усвајање закона који би помогли у елиминисању претње. Друга варијанта је усмерена ка измени постојећих закона, углавном у правцу поштравања прописаних казних распона.³⁵²

Незадовољство моралних активиста може да произађе из схватања о неодговарајућој примени закона. У том случају, њихово деловање је усмерено према поступању органа формалне социјалне контроле.

1.2. Улога представника органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике

Полиција, тужилаштво, судови и установе за извршење кривичних санкција чине званичну мрежу институција чији је задатак решавање проблема криминалитета у друштву. Чињење већине кривичних дела покреће механизам формалне социјалне контроле како би се спречило да конкретна повреда права поремети друштвени ред. То су кривична дела усмерена против државе као колективитета односно против друштва као целине.³⁵³ Сваки од органа формалне социјалне контроле у границама своје надлежности обавља тај важан друштвени задатак.

³⁵¹ Goode E. and Ben-Yehuda N., *op. cit.*, стр. 122.

³⁵² *Ibidem*

³⁵³ *Ibid.*, стр. 118.

Ефикасно сузбијање криминалитета подразумева добру сарадњу између свих органа формалне социјалне контроле, као и спровођење јединствене стратегије која то омогућава. Ипак, може настати проблем уколико неки други разлози преовладају у поступању појединих припадника органа формалне контроле што онда онемогућава адекватно супростављање криминалитету. Учешће органа формалне контроле у процесу стварања моралне панике није пожељно али ни очекивано понашање. Иако нико од припадника ових органа никада неће јавно признати своју улогу у томе, такав закључак се може извести на основу познавања механизма настанка моралне панике.

Улога органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике може бити активна или пасивна. Активна би се односила на свесно и планирано учешће ради постизања циљева који нису директно и примарно повезани с идејом ефикасног супростављања криминалитету. Пасивно поступање подразумева предузимање радњи у оквиру сопствене надлежности које подржавају стварање или одржавање моралне панике. Ово поступање је далеко чешће и оно се углавном има у виду приликом разматрања улоге органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике.

Полиција најчешће преузима активну улогу у настанку моралне панике када се јави потреба за додатним или повећаним новчаним средствима, опремом или људством. То се чини уз помоћ медијског извештавања уз незаобилазно ангажовање и доминантног политичког чиниоца. Тада се неки проблем јавно предимензионира при чему се искористи актуелан случај.³⁵⁴

Остали органи формалне социјалне контроле немају тако очигледан материјални интерес који би могли остварити захваљујући моралној паници, али неким од њих она може бити од помоћи у нешто измењеном виду. Механизми гоњења и пресуђивања у кривичним стварима уређени су одговарајућим процесним законима. Ти закони садрже правила по којима треба да поступају тужиоци и судије. Међутим, јавно мњење може бити додатни чинилац који

³⁵⁴ Примера ради, у случају педофилије жељени циљ би могао да буде формирање посебне полицијске јединице задужене за супростављање тој негативној појави. Формирање посебне јединице подразумева издвајање додатних новчаних средстава како за људство тако и за опрему, евентуално просторије и још низ пратећих ставки. Узнемирена јавност због „алармантних“ података о кретању криминалитета педофила благонаклоно гледа на тај потез који је, сагледан из те перспективе, чини апсолутно логичним и неопходним.

учествује у гоњењу и пресуђивању. Утицај јавног мњења обично се разматра у контексту пасивне улоге органа формалне социјалне контроле, али није сувишно размотрити и њихов потенцијални значај у другом смислу. Уколико је нпр. тужиоцу потребно да добије подршку јавности у вези с предузимањем одређених радњи у погледу спровођења истраге или подизања оптужнице одговарајућа медијска слика конкретног случаја може добити димензије моралне панике која ће помоћи тужиоцу да предузме планирану радњу.

Деловање органа формалне контроле у контексту моралне панике представља реакцију културе контроле којом се бавио Стенли Коен, ослањајући се на Лемертову концепцију културе друштвене контроле.³⁵⁵ Она се препознаје на основу следећа три елемента: проширивање, појачавање и иновација. Проширивање се тиче повећавања размера проблема тако што се органи формалне контроле, пре свега полиција, ангажују не само на локалном нивоу где се догодио неки инцидент, већ и на читавој територији државе.³⁵⁶ То би значило да се на специфичан начин установљава „ванредно стање“ и истовремено конституише јавна расправа о проблему који је изазвао такву реакцију.³⁵⁷

Други елемент је појачавање и он се не односи само на органе формалне социјалне контроле, већ указује на реакцију друштва у целини у складу с концептом културе контроле. У том смислу, појачавање захвата културу контроле у целокупном њеном обиму односно сваки њен аспект.³⁵⁸ Кључни појам у објашњењу процеса појачавања је опште веровање да је свака акција, ма како била агресивна, оправдана како би се нарастајући проблем решио. Претеривање и негативна симболизација обезбеђују моменталну легитимизацију.³⁵⁹

Манифестација појачавања може се уочити и у реакцијама званичника, политичара, невладиних организација и многих других који добију могућност да

³⁵⁵ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 89.

³⁵⁶ *Ibid.*, стр. 90.

³⁵⁷ Нпр. инцидент у школи је у почетку само проблем средине у којој се то догодило. Међутим, уколико та прича заврши у новинама или као прилог у телевизијским вестима, она се проблематизује на ширем нивоу а то ће подразумевати и веће ангажовање полиције не само у конкретној школи већ можда и на територији читаве државе.

³⁵⁸ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 91.

³⁵⁹ Тако би у случају да нека полицијска јединица ради на сузбијању трговине дрогом при чему своју конкретну активност усмерава према групи дилера која се налази у близини школа свако репресивно деловање представљало легитимно поступање. Оправдање се лако проналази у потреби заштите најмлађих.

свој став изразе у јавној дебати. У том смислу доминирају следеће изјаве: „треба предузети оштре и одлучне мере“ или „не дозволити да проблем измакне контроли“.³⁶⁰ На тај начин изражавају се и очекивања која целокупно друштво има у погледу реакције органа формалне социјалне контроле а нарочито у погледу деловања полиције и правосудних органа.³⁶¹ Та очекивања нису у истој мери усмерена и према затворском систему с обзиром на другачију улогу коју има тај сегмент формалне социјалне контроле.³⁶²

Трећа димензија културе контроле је иновација. Она се надовезује на претходно поменуто појачавање и представља конкретизацију декларативног залагања за примену оштријих мера и одлучну борбу против криминалитета. Обично се незадовољство креће у два правца: постојеће мере се морају пооштрили и неопходно је увођење нових.³⁶³

Сви поменути елементи или димензије контроле културе могу се уочити у поступању полиције и правосудних органа. Решавање конкретних проблема у вези с криминалитетом који је дошао до нивоа моралне панике за полицију углавном значи коришћење стратегије примене силе, а то подразумева повећање људства на терену као и количину и врсту опреме која се у ту сврху користи.³⁶⁴ То ће умирити узбуркану јавност, а и саму полицију која ће бити уверена да је њена интервенција била кључна у решавању проблема.

Међутим, полицијска стратегија примене силе подстакнута моралном паником има своју негативну страну. Таква полицијска акција може имати за последицу неоснована хапшења, прекомерну употреба силе или изнуђивање исказа односно признања. Све те негативне манифестације полицијског деловања

³⁶⁰ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 92.

³⁶¹ Супротно репресивним очекивањима највећег дела јавности постоји став о неопходности боље самоконтроле припадника формалне контроле, кад је испољавање агресије у питању, што је показано на примеру реакције друштвених медија на неадекватно понашање судија. Goodman D. M., Shame, Angry Judges, and the Social Media Effect, *Catholic University Law Review*, Vol. 63, 2014, стр. 589 и даље.

³⁶² Због тога је с разлогом примећено да су затворске установе пасторче кривичноправног система, јер полиција добија славу, судови јавни спектакл, а затвори, како у стварном тако и у конструисаном медијском животу, добијају вратило. Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, op. cit., стр. 152.

³⁶³ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. 93.

³⁶⁴ *Ibid.*, стр. 98 и 99.

представљају израз прекорачења овлашћења.³⁶⁵ У медијима се повремено појаве оптужбе на рачун таквог полицијског деловања.³⁶⁶

С друге стране поступање судова мора се такође посматрати као логичан резултат начина на који контрола културе дефинише ситуацију која је обухваћена моралном паником.³⁶⁷ Следећи ту логику, многе судије немају дилему да је њихова улога да притисну стегу јако, тј. да осуде довољан број оптужених.

Постојање оваквог генерализованог јавног става има за последицу да се у време захуктавања моралне панике појединцима који нпр. оптуже полицију за бруталност и неосновано хапшење, обично не верује. Постоји чак и извесна доза толеранције на могућност да се догоди тако нешто, а у њеној основи је логика да је боље ухватити све који су криви па и по цену да неко невин настрада.³⁶⁸ Ако постоји намера да се казном првенствено пошаље нека (криминално) политичка порука, онда је сасвим могућа и ситуација у којој се кажњава потпуно невин човек.³⁶⁹ Као мантра се понавља захтев за одлучним и оштрим деловањем свих сегмената формалне социјалне контроле. У складу с тим се и већина представника органа формалне социјалне контроле држи паролу „нове ситуације захтевају нове мере“. Нове ситуације су у ствари нове моралне панике. Оне представљају национални проблем ради чијег решавања треба применити драстичне мере а то ће често значити умањење достигнутог нивоа права и слобода.³⁷⁰

³⁶⁵ Прекорачење подразумева такво поступање полиције код којег средства и поступци нису употребљени у складу с правилима којима је регулисана њихова примена. Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 163.

³⁶⁶ У Америци је велику пажњу јавности изазвао случај лишења живота ненаоружаног младог Афро-Американца Мајкла Брауна (Michael Brown) кога је усмртио бели полицајац Дарен Вилсон (Darren Wilson). Тај случај је покренуо моралну панику која је, између осталог, довела до истицања захтева да се полицајци опреме камерама како би се убудуће могло несумњиво утврдити шта се догађа приликом таквих интервенција. Wasserman H. M., *Moral Panic and Body Cameras, Washington University Law Review*, Vol. 92, стр. 831 и 832.

О медијском извештавању и јавној перцепцији полицијског лошег поступања у расном контексту видети у: Graziano L., Schuck A. and Martin C., *Police Misconduct, Media Coverage and Public Perceptions of Racial Profiling: An Experiment, Justice Quarterly*, Vol. 27, No. 1, 2010, стр. 52 и даље.

³⁶⁷ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers, op. cit.*, стр. 114.

³⁶⁸ Међутим таква логика може да проузрокује велику штету. Иако се мора прихватити ризик да неко невин буде осуђен исто тако постоји и ризик да кривац буде ослобођен. У том смислу се мора пронаћи равнотежа, мада у литератури постоји став да малу превагу треба дати већој заштити окривљеног како би се што више избегле неосноване осуде. Findley K. A., *Toward a New Paradigm of Criminal Justice: How the Innocence Movement Merges Crime Control and Due Process, Texas Tech Law Review*, Vol. 41, 2008, стр. 133-138.

³⁶⁹ Ђирић Ј., *Егземплярно кажњавање, op. cit.*, стр. 24.

³⁷⁰ Goode E., and Yehuda B., *Enter Moral Panics*, in: Potter W. Gary and Kappeler E. V., (eds.), *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Second Edition, 2006, стр. 26.

2. Друштво ризика и морална паника

Концепт друштва ризика је новијег датума и још увек није добио одговарајуће место у теоријским разматрањима о моралној паници. Родоначелник идеје о ризичном друштву је немачки социолог Улрих Бек (*Ulrich Beck*). Он се бавио том проблематиком 80-их година прошлог века. У истраживању феномена ризичног друштва помагао му је социолог Ентони Гиденс (*Anthony Giddens*). Према схватању Бека и Гиденса долази до распада традиционалне структуре модерног друштва која се заснива на индустријској класи. У том смислу они истичу да глобализација креира ризике који погађају све људе, без обзира на класу којој припадају. Теме као што су: радиоактивност, загађење, тероризам, па чак и незапосленост или економска криза тичу се већине становништва. Бек је указао да су ризици модерног доба социјално конструисани и да је самим тим перцепција неких ризика неодговарајућа јер је њихова опасност преувеличана захваљујући медијском извештавању, као што је то случај с ризиком од тероризма.³⁷¹

2.1. Појам друштва ризика

Реч ризик потиче од латинске речи *risicare* која значи усудити се. То изворно значење указује да је ризик повезан с одабирањем, као нешто што бирамо да предузмемо.³⁷² Тај одабир може да буде позитиван и негативан, при чему је најбитније да представља резултат наше вољне радње. Међутим, концепт друштва ризика који се обрађује у овом поглављу полази од другачијег виђења ризика, тј. придаје му углавном једнозначно негативно значење што је последица времена у

³⁷¹ Бек У., *Светско ризично друштво: у потрази за изгубљеном сигурношћу* (*Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2007, преводац: Глишовић Љ.), Нови Сад, 2011. Ризик од тероризма је представљен као глобални проблем па су у многим државама усвојени закони у циљу ограничења слободе штампе као нпр. у Канади: Forcese S., and Roach K., *Criminalizing Terrorist Babble: Canada's Dubious New Terrorist Speech Crime*, *Alberta Law Review*, Vol. 53, No. 1, 2015, стр. 35 и даље

³⁷² Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 57.

којем живимо.³⁷³ За разлику од ранијих времена када су ризици били повезани и могли су се предвидети, у данашње време је све обрнуто, будући да постоји неповезаност ризика и непредвидивост у погледу могућности њиховог прорачуна.

Бек је деценију касније увео нови појам *светско ризично друштво* који се донекле разликује у односу на појам ризично друштво јер укључује у разматрање и неке нове концепте, попут разлике између ризика и катастрофе или између ризика и процене ризика које варирају од културе до културе, што у доба глобализације све више добија на значају.³⁷⁴ Разликовање ризика и катастрофе на први поглед не делује као проблем. Ризици су увек будући догађаји који се могу али не нужно десити. Они представљају антиципацију катастрофе.³⁷⁵ С друге стране, катастрофа је остварени ризик, стварни догађај који представља реализацију претње коју је одређени ризик носио и она је просторно, временски и социјално одређена.

Чим прича о неком конкретном ризику заврши у медијима, отвара се велики простор за различите манипулације.³⁷⁶ Утицај на јавно мњење је лако остварити уколико постоји нека потенцијална опасност која се у том циљу може искористити.³⁷⁷ То се чини тако да што се у јавности ствара утисак као да је дошло до реализације тог ризика, као да се већ догодила катастрофа. Овде се не ради о појави лажирања стварности тако што се конструишу иреални ризици. Они стварно постоје, мада углавном немају такав интезитет каквим их јавност доживљава. Битно је да се створи утисак да су потенцијално будуће катастрофе у ствари садашњост која се мора спречити предузимањем одговарајућих мера. Иако делује апсурдно, овај механизам функционише. Када остваре такав утисак манипулатори могу да раде шта хоће. Исценирана антиципација разарања и катастрофа обавезује на превентивно делање.³⁷⁸ Мере се не промовишу ради

³⁷³ Улрих Бек је појам ризично друштво осмислио 1986. године док је радио на књизи која ће накнадно понети тај назив. Бек У., *op. cit.*, стр. 23.

³⁷⁴ Бек У., *op. cit.*, стр. 24.

³⁷⁵ *Ibid.*, стр. 25.

³⁷⁶ О повезаности медијског дискурса и социјалне конструкције ризика у: Stallings A. R., *Media Discourse and the Social Construction of Risk, Social Problems*, Vol. 37, No. 1, 1990, стр. 80 и даље.

³⁷⁷ Последњих година се често у литератури разматра ризик који представља повећана имиграција становништва из неразвијених или ратом захваћених подручја док истовремено медији посвећују доста простора тој проблематици што подстиче јавну дебату. Zedner L., *Security, the State, and the Citizen: The Changing Architecture of Crime Control, New Criminal Law Review*, Vol. 13, No. 2, 2010, стр. 379 и даље.

³⁷⁸ Бек У., *op. cit.*, стр. 27.

стварне добробити друштва већ, пре свега, у циљу реализације сопствених интереса.³⁷⁹

Развој технологије и свеопшта модернизација олакшавају живот савременом човеку, али истовремено стварају нове ризике и повећавају постојеће. Осим повећања ризика, модернизација повећава и свест људи да су изложени ризику.³⁸⁰ Човек по природи ствари свакако поседује свест о ризику јер нам је живот непредвидив али нам та свест често даје систематски искривљену слику света.³⁸¹ Велики проблем савременог човека је субјективни доживљај стварности, конкретно ризика којима је изложен. Под утицајем медијског извештавања људи имају склоност да преувеличавају опасности што често води појави страхова, а све то погодује и настанку моралне панике. Субјективна перцепција ризика углавном је ирационалне природе и она пре свега почива на надекватним информацијама којима људи располажу.³⁸² Грађани у друштву ризика живе с оном врстом страха који се манифестује као поглед на свет, што би значило да друштво ризика представља културу страха којом се посебно бавио норвешки филозоф Лаш Свенсен (*Lars Fr. H. Svendsen*).³⁸³ Он сматра да људи имају погрешне представе о опасностима којима смо изложени због психолошке склоности да посвећују већу пажњу негативним него позитивним дешавањима, али и због чињенице да већина људи има сасвим слабо разумевање вероватноће и више се усредсређује на најгори могући исход него на оно што је највероватније.³⁸⁴

Страхови су увек усмерени на нешто или некога, а и сама морална паника подразумева постојање одређене претње која је материјализована. У складу с концептом ризичног друштва, појединци или групе које су означени као

³⁷⁹ Као пример антиципације ризика може да буде наведен случај прве епидемије тзв. свињског грипа код нас, крајем 2009. године (ово је био истовремено и глобални феномен), када је ризик од обољевања фингиран на ниво катастрофе. Нажалост у вези с тим конкретним случајем, као уосталом и с многим другим, постоји још доста недоумица и непознатих ствари које чекају на своје разрешење. За јавност се изводи представа која подразумева вођење кривичног поступка против наводно одговорних људи. Међутим, чињеница је да постоји сумња у погледу свеобухватности поступка. После исценираног утиска о катастрофи и неопходности примене мера које катастрофу треба да спрече, остаје утисак о непредузимању потребних корака како би се казнили сви они који су одговорни за то, као и многа друга фингирања.

³⁸⁰ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 32.

³⁸¹ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 60 и 61.

³⁸² Бек У., *op. cit.*, стр. 27.

³⁸³ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 54.

³⁸⁴ *Ibid.*, стр. стр. 61.

„ризичне особе“ или „ризичне групе“ сматрају се *неособама*. С обзиром на додељени епитет, те особе или групе се обележавају и етикетирају што доводи до угрожавања њихових људских права.³⁸⁵ Имајући у виду повезаност ризика и страхова, у теорији постоји мишљење да би социолошка анализа требало више да се бави проблемима ризика и страха од ризика што се донекле поклапа с приступом моралној паници у светлу политике анксиозности. Таква социолошка анализа би се могла назвати социологијом „друштва ризика“.³⁸⁶

Насупрот ирационалном опажању ризика стоји научни приступ проучавању ризика који се посматра као објективни феномен. Проблем субјективног доживљаја ризика се тако једноставно може решити потпуним и тачним информисањем јавности. Међутим, Бекова теза о фингирању стварности ризика указује да је нереално очекивати да јавност може бити објективно информисана. Под утицајем глобализације ризика бришу се разлике између људи. Иако живимо различите животе делимо заједнички светски ризик.³⁸⁷ Глобализација можда олакшава људима да упознају нове културе, али она умањује вредност тог путовања пошто културе све више почињу да личе једна на другу.³⁸⁸

Глобални ризик својом медијском свеприсутношћу посвакидашњује смрт и патњу, и то не само као појединачну већ и као колективну судбину, упркос томе што ће за већину људи то значити поистовећивање са сликама туђе патње.³⁸⁹ Проблем с таквим глобалним поистовећивањем које се одвија путем медијског преноса патње, јесте што се дешава у виртуелном свету тако да није могуће стварно и непосредно осетити ту патњу или опазити ризик. Медији то представљају на такав начин, да „потрошачи“ информација имају утисак да смо и сами део те приче. Ошамућеност глобалним ризицима може довести до тога да се превиди неки појединачни далеко опаснији ризик.³⁹⁰

³⁸⁵ Бек У., *op. cit.*, стр. 34

³⁸⁶ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 32.

³⁸⁷ Бек У., *op. cit.*, стр. 29.

³⁸⁸ Бригс А. и Берк П., *Друштвена историја медија: од Гутенберга до Интернета* (превод дела: *A Social History of the Media*, преводилац: Ђорђевић Ј., 2005, Cambridge), CLIO, Београд, 2006, стр. 434.

³⁸⁹ Бек У., *op. cit.*, стр. 29 и 30.

³⁹⁰ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 57.

Ризично друштво је полигон за такмичење у коме јачи и доминантнији побеђују, а победа значи „право“ на руковођење ризицима. Од резултата тог такмичења зависи и живот у садашњости и блиској будућности, будући да се одређује шта ће бити извор највећег страха у наредном периоду и каква ће правила понашања бити наметнута. Наизглед, сваки ризик има одговарајућу аргументацију која оправдава све мере којима грађани морају бити подвргнути и која служи да их убеди у њихову исправност и логичност.

Осим Бека, ризицима у модерном друштву бавили су се и други теоретичари. Постоји мишљење да је један од најугицајнијих оквира за разумевање процеса минимизирања ризика онај који повезује ризик и владање. У питању је приступ који истиче технике минимизирања и рационализације ризика које владајућа структура користи у неком друштву.³⁹¹ Успешно владање представља балансирање темом ризика. С једне стране је потребно одржавати оптималну тензију међу грађанима у погледу многобројних опасности, како би се с друге стране могла истаћи стратегија контроле тих ризика.³⁹² Убеђивањем јавности у ефикасност предложених мера добијају се потребни политички поени и у том смислу је криминалитет веома захвалан ризик.

Критичким проучавањем ризика бавила се и културална криминологија повезана с радовима Мери Даглас. Тај приступ представља значајан мост који повезује концепт минимизирања ризика и концепт преузимања ризика.³⁹³ Заступници овог приступа сматрају да је ризик културни производ – требало би га разумети као нераскидиво повезан с питањима вредности.³⁹⁴ Сваки ризик се разматра и у одговарајућем културалном контексту које треба да пружи потребне информације о томе шта би се сматрало прихватљивим нивоом ризика, или који ризици су вредни предузимања.³⁹⁵

³⁹¹ O'Malley P., *Crime and risk*, London, 2011, стр. 13.

³⁹² Различите категорије „ризичних индивидуа“ се стварају док се неке групе изолују и то чине како органи формалне контроле тако и друге владине агенције. Siegel D., *Secrecy, Betrayal and Crime*, *Utrecht Law Review*, Vol. 7, No. 3, 2011, стр. 109.

³⁹³ O'Malley P., *op. cit.*, стр. 15.

³⁹⁴ Живимо у култури ризика не само због тога што је живот ризичан већ и због тога што су институције организоване у складу с концептом ризика. Ericson R. V., *The Decline of Innocence*, *U. B. C. Law Review*, Vol. 28, No. 2, 1994, стр. 380

³⁹⁵ O'Malley P., *op. cit.*, стр. 15.

2.2. Криминалитет као ризик представљен у медијима

Савремени облици владања нераскидиво су повезани с идејом контролисања реакције јавности на многе феномене. Један од феномена који увек изазива пажњу јавности јесте криминалитет. Могућност манипулације темом криминалитета је велика а један од начина на који се то може учинити у циљу остварења различитих интереса је медијско представљање криминалитета као ризика. Грађани у доброј мери страхују од криминалитета и склони су конзервативним решењима попут поменутог егземпларног кажњавања које власт користи како би показала како се „брине“ о народу, народним интересима и тежњама.³⁹⁶

У теорији су размишљања о ризику уклопљена у ширу културу несигурности, виктимизације и страха. Теоријско бављење криминалитетом, девијантношћу и облашћу социјалне контроле незамисливо је данас без разматрања два аспекта у вези с ризиком: први се односи на техничка питања анализе ризика, а други на ширу културу говора о ризику (*risk-talk*).³⁹⁷ Мери Даглас је разматрала забринутост јавности због криминала и девијантности, тврдећи да се оно што јавност опажа као ризично или застрашујуће може искористити као објектив којим се изоштрава фокус на саму организацију друштва. Њена анализа је у складу с диркемовским теоријским моделом према коме морални космос који кажњава користи ризике да би одржао заједништво.³⁹⁸ У том смислу свакодневно смо сведоци праксе извлачења користи из криминалних дешавања од стране оних који заузимају одређене позиције моћи у друштву.

Сконцентрисаност јавности на ризик од криминалитета скреће пажњу с многих других актуелних тема које представљају много већи разлог за забринутост. Јавност која говори о занемаривању деце, сексуалном злостављању или предаторском уличном криминалитету снажно одолева језику вероватноћа. У главама људи неће остати податак о вероватноћи да се постане жртва, већ само

³⁹⁶ Ћирић Ј., *Егземпларно кажњавање*, *op. cit.*, стр. 31.

³⁹⁷ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxxi.

³⁹⁸ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 32 и 33.

чињеница да постоји и најмања могућност да се то догоди зато што је начин извештавања такав да производи забринутост и страх.

Једини који могу нешто променити у погледу субјективне перцепције ризика грађана су они који се професионално баве криминалитетом било у практичном смислу (судије, тужиоци, адвокати) било у теоријском (научно бављење проблематиком криминалитета). Међутим, утисак је да се глас стручњака у јавности слабо чује што је углавном резултат одређене инерције која је завладала међу њима, понашање у складу с политиком незамерања и ходање линијом мањег отпора. С друге стране ни медији нису много заинтересовани да разбијају заблуде у погледу ризика јер им то не одговара. Такође, треба поменути још један аспект ове проблематике. Иако медији генерално представљају ризик од криминалитета, како у квантитативном тако и у квалитативном смислу, много озбиљније него што то званичне статистике показују, они углавном потценују вероватноћу да се постане жртва неког имовинског кривичног дела.³⁹⁹ Тако долазимо до закључка да је примена концепта ризичног друштва у медијском извештавању о криминалитету селективна односно да се примењује само онда када постоји интерес.

У склопу разматрања ове проблематике, треба истаћи значај „концепта криминологије производње вести“ у погледу супростављања неадекватној пракси извештавања о криминалитету како би се превладали митови, стереотипи и конструкције повезане с уобичајеном сликом злочина и правде.⁴⁰⁰ Криминолози би имали важну друштвену улогу у процесу демистификације информација о криминалитету коју јавност добија путем медија.⁴⁰¹ То би резултирало отклањањем заблуда и утврђивањем истине у погледу ризика од криминалитета што би значајно утицало и на перцепцију грађана у вези с тим.⁴⁰² Међутим имајући у виду временску дистанцу између тренутка када се та идеја промовисала

³⁹⁹ Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, op. cit., стр. 255.

⁴⁰⁰ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, op. cit., стр. 108.

⁴⁰¹ О значају научног бављења везом која постоји између популарне културе и криминалитета у: Anderson S. and Howard G. J., *Crime, Criminal Justice, and Popular Culture*, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 5, No. 1, 1994, стр. 127 и 128.

⁴⁰² О значају интеракције између медија и криминолога као и користи коју имају и једни и други видети у: Tewksbury R., Miller A., and DeMichelle T. M., *The Media and Criminologists: Interactions and Satisfaction*, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 17, No. 2, 2006, стр. 227 и даље.

и садашње ситуације у погледу медијског информисања о криминалитету, много ће времена протећи док се та промена не догоди.

2.2.1. Морална паника и ризик од криминалитета

У оквиру традиционалних теоријских разматрања моралне панике не анализира се посебно питање ризика од криминалитета, иако се разматра аспект претње односно опасности. У том смислу би се могло тврдити да чим постоји опасност постоји и ризик. Реч ризик је на путу да постане синоним за реч опасност.⁴⁰³ Међутим, анализа моралне панике у складу с концепцијом ризичног друштва морала би да укључи пре свега савремене облике претњи које су другачије од оних које је традиционални угао посматрања имао у виду приликом испитивања феномена моралне панике.

Модеран приступ моралној паници би требало да узме у обзир ефекат глобализације који погађа и ову област. Некада су моралне панике имале донекле јасне границе у територијалном домаћају, као и у погледу субјеката на које су се односиле. Данас та граница све више бледи и није искључено да се одређена морална паника за врло кратко време прошири с једног краја света на други. Сведоци смо наглог и брзог ширења панике у случајевима ризика насталих нпр. у медицинској или нуклеарној области. У поређењу с тим морална паника у вези с неким од облика криминалитета је другачија, па се не може очекивати такво експресно ширење. Јасно је ипак да су се околности и у тој сфери промениле. Глобални обим друштва ризика, квалитет његове саморефлективности и његова присутност стварају нову позадину за стандардну моралну панику. Перцепција повећаног ризика евоцира слике панике.⁴⁰⁴

Приликом теоријског разматрања проблематике моралне панике потребно је, поред примене опште теорије ризика, узети у обзир и чињеницу да већина тврдњи о релативном ризику, сигурности или опасности зависи од политичке

⁴⁰³ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 57.

⁴⁰⁴ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. xxxi.

моралности.⁴⁰⁵ У том смислу, перцепција и прихватање ризика је уско повезано с питањем ко се сматра одговорним за предузимање опасног подухвата или проузроковање штете. Због тога је с правом примећено да расподела кривице представља саставни део процеса моралне панике.⁴⁰⁶

Одличан пример манифестације концепта ризичног друштва у сфери морала је „рат против дрога“ који је као феномен присутан већ деценијама на глобалном нивоу и који се повремено појављује у различитим државама света. Рат против дрога је повезан с високо моралисаним приступом нулте толеранције који кориснике дрога приказује у изузетно лошем светлу. Они постају мете моралног рата у којем се ризик у великој мери користи као оружје⁴⁰⁷

Модеран приступ моралној паници који узима у обзир контекст друштва ризика требало би употпунити теоријским достигнућима у области анализе дискурса у медијском извештавању о криминалитету. Дискурс о ризику је процес селекције у коме се једном ризику придаје велика тежина, а други се занемарује. Истицање једних односно занемаривање других ризика је резултат њиховог уклапања у већу целину схватања која варирају од културе до културе.⁴⁰⁸ Ипак треба истаћи чињеницу да живимо у друштву које је концентрисано на жртву што, поред позитивних, може имати и негативне последице попут страха од злочина.⁴⁰⁹

2.2.2. Страх од злочина као последица моралне панике

Страх би требало да буде природна реакција људи на надражаје који завређују такву реакцију односно који потенцијално могу представљати стварну опасност за појединце који тај страх осећају. То је рационалан страх. Војник који учествује у рату има рационалан страх да ће изгубити живот. Ученик који се није спремио за контролни задатак уплашен је с разлогом јер ће највероватније добити

⁴⁰⁵ О концепту опасности који доминира у медијском извештавању о криминалитету а нарочито у званичним изјавама политичара у: Mbanzoulou P., La dangerosité, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 109.

⁴⁰⁶ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, op. cit., стр. xxxi.

⁴⁰⁷ O'Malley P., op. cit., стр. 35.

⁴⁰⁸ Свенсен Лаш Фр. X., op. cit., стр. 58.

⁴⁰⁹ Cario R., Les victimes et le crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 337.

слабу оцену. Примера је свакако доста. Међутим, још од најранијег узраста осећамо и тзв. ирационалне страхове који у зависности од животног доба и искуства, али и индивидуалних карактеристика сваке личности, попримају различите облике. Деца се тако често плаше мрака, раздвајања од родитеља, вештица или бабарога. И одрасли људи могу имати ирационалне страхове. Неки не превазиђу страхове из детињства па се они с временом само продубљују и мењају. Други их стекну током живота и то најчешће као вид реакције на неку непријатност коју су доживели. Углавном неки трауматичан догађај буде окидач за такав страх, али он може настати и без тога. Уколико је неко нпр. имао непријатно искуство при лету авионом, чак иако објективно није постојала опасност, у будућности може почети да осећа страх од летења. Неко ће осећати тај страх и пре првог таквог путовања, највероватније као резултат спољашњих надражаја, углавном због медијских извештаја о авионским несрећама. Тако долазимо до оне врсте страха који нас интересује, а то је страх од злочина. Попут страха од летења и страх од злочина је углавном ирационалне природе, подстакнут пре свега одговарајућим медијским причама. Постоје свакако појединачни случајеви особа које имају рационалан страх од злочина, попут ситуације када неко живи са насилником, али су ти случајеви процентуално ретки у односу на масовност појаве каква је страх од злочина.

Криминолози су се први пут заинтересовали за проучавање феномена страха од злочина 60-их и 70-их година прошлог века и то као резултат развоја виктимолошких истраживања, као што је Британски преглед криминалитета (*British Crime Surveys*).⁴¹⁰

У теорији се могу пронаћи различите дефиниције страха од злочина. Једна од њих одређује овај појам као рационално или ирационално стање панике или узнемирености код неког лица који су изазвани веровањем да је у опасности да буде виктимизовано злочиним.⁴¹¹ Неки аутори су указивали на потребу разликовања страха (емоције) од перцепције/процене ризика виктимизације, док су други истицали да страх од криминалитета представља управо комбинацију когнитивног (процена ризика) и емоционалног елемента.⁴¹²

⁴¹⁰ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 187.

⁴¹¹ Игњатовић Ђ. и Симеуновић-Патић Б., *Виктимологија*, Београд, 2011, стр. 108.

⁴¹² *Ibidem*

Страх је генерално постао свеобухватан будући да више ни у једној друштвеној области не постоји перспектива страха, већ је страх постао оно осећање које управља јавношћу. Због тога се у теорији често износи тврдња да се данашње друштво најбоље може описати као „култура страха“. Другим речима, страх је постао културно условљена лупа кроз коју посматрамо свет.⁴¹³ У вези с тим треба указати да постоји разлика између ранијих и садашњих страхова. Ранији страхови, који су названи паралелни страхови, односили су се на тачно одређене опасности и били су локализовани, моментални и индивидуални. Супротно томе, нове врсте страхова су тзв. непаралелни страхови и они су општи, прожимају све и нису сконцентрисани на нешто конкретно.⁴¹⁴

На који начин су повезани страх и ризик? Перспективама страха и ризика потребне су жртве – без актуелних или потенцијалних жртава оне губе снагу.⁴¹⁵ Ако припадамо некој ризичној групи (а мале су шансе да не припадамо ниједној) онда се морамо суочити и са страхом да не постанемо жртве. Део дискурса ризика је и проналажење „криваца“ за опасност која нам прети али и дефинисање жртава које добијају епитет „невиних“ и тако могу бити потпуно ослобођене одговорности за ситуацију у којој се налазе. Физичка и социјална рањивост сматрају се значајним генераторима страха од криминалитета. Особе које се по сопственом или туђем мишљењу сматрају физички рањивим (на пример, деца) страхују јер верују да у критичном моменту не би били способне да се одбране од напада.⁴¹⁶ Због тога се најлакше манипулише опасностима које прете деци, али и старим особама и женама. Ове категорије становништва показују највећи страх, без обзира на чињеницу да их њихов стил живота ставља на последње место на скали вероватноће да постану жртве насиља.⁴¹⁷

Није неопходно вршити истраживања страха од злочина како би се извео закључак да постоји значајна веза између начина на који медији извештавају о

⁴¹³ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 16.

⁴¹⁴ Critcher C., *For a political economy of moral panics*, Crime Media Culture, London, 2011, стр. 263.

⁴¹⁵ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 59.

⁴¹⁶ Игњатовић, Ђ. и Симеуновић-Патић, Б., *op. cit.*, стр. 109.

⁴¹⁷ Wolhuter, L., Olley, N. and Denham, D., *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish, 2009, стр. 46. Супротно у јавности доминантном дискурсу страха највећи ризик да постану жртве неког облика насилничког криминалитета имају млади мушкарци који припадају радничкој класи, излазе касно ноћу и опијају се у кафанама. Међутим, они неће признати да осећају страх од виктимизације.

криминалитету и карактеристика страха од злочина који грађани осећају.⁴¹⁸ Иако су многобројна истраживања о страху од злочина потврдила претходну констатацију,⁴¹⁹ искрсава један методолошки проблем у вези с њиховим спровођењем. Наиме, постављање питања у склопу истраживања може утицати на испитанике да постану свеснији страха од злочина, а то ће их учинити спремнијим да признају да имају такве страхе.⁴²⁰

Приликом разматрања утицаја медија на страх од злочина треба узети у обзир карактеристике аудиторijума (пол, године и сл.) као и искуство (пре свега ранија виктимизација) јер ти фактори могу имати значајну улогу у томе како се примају медијски садржаји. Разумевање медијских порука је динамичан процес у коме гледаоци или читаоци активно интерпретирају и можда реконструишу те поруке у светлу својих личних способности и искуства.⁴²¹ Такође, поједини аутори постављају питање да ли се људи плаше злочина зато што се толико приказује у медијима или медији толико извештавају о злочинима зато што се људи боје и воле да виде шта се у том сегменту дешава.⁴²² Свакако се може бранити став да медији препознају психолошку потребу људи да се баве злочином на бенигни начин, конзумирањем медијских садржаја о злочину, што и јесте друштвено прихватљив начин задовољавања те потребе. Ова околност ипак не доводи у питање активну улогу медија у стварању и појачавању страха од злочина код људи.⁴²³

Страх је без сумње најважнија роба коју медији износе на продају, дајући му притом све више простора. Људи који много гледају телевизију склонији су од

⁴¹⁸ О различитим истраживањима о утицају медија на криминалитет у: Eschholz S., *The Media and Fear of Crime: A Survey of the Research*, *University of Florida Journal of Law and Public Policy*, Vol. 9, 1997, стр. 40. О међународним анкетама виктимизације у: Dijk van J., *The International Crime Victims Survey*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, стр. 631.

⁴¹⁹ О утицају медија на страх од злочина међу студентима видети у: Kohm S. A., Waid-Lindberg C. A., Weinrath M., Shelley O'Connor T., and Dopps R. R., *The Impact of Media on Fear of Crime among University Students: A Cross-National Comparison*, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*, 2012, стр. 67 и даље.

⁴²⁰ Wolhuter, L., Olley, N. and Denham, D., *op. cit.*, стр. 46.

⁴²¹ Weitzer R. and Kubrin E. C., *Breaking News: How Local TV News and Real-World Conditions Affect Fear of Crime - in: Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems* (Potter W. Gary and Kappeler E. Victor eds.), Illinois, 2006, стр. 346 и 347.

⁴²² Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 188.

⁴²³ Новија истраживања показују да јачина утицаја медијског приказивања злочина на појаву страха од злочина зависи од тога које је расе, националне или етничке припадности гледалац или читалац и како доживљава свој комшилук. Neuilly M.-A., *op. cit.*, стр. 303 и 304.

других да своје суседство посматрају као несигурно, и верују да криминал расте и да су изложени опасности.⁴²⁴ Злочин представљен на телевизији, је дело странаца и лудака који, у било ком тренутку, врше насумичан избор жртве из реда свих грађана и то представља огромно искривљавање стварности криминалитета.⁴²⁵ Дobar пример како једна телевизијска емисија може допринети стварању страха од насилничког криминалитета је *Crimewatch UK*, најпознатији програм на британској телевизији који се бавио реконструкцијом „стварног“ криминалитета. Иако је замисао уредника ове емисије била да се на тај начин помогне полицији у решавању злочина односно да се алармирају гледаоци да и они учествују у томе, стил приказивања који је личио на крими фикције за последицу је имао повећан страх од злочина. Ти злочини су изгледали тако стварно да су гледаоци имали утисак као да су они део њега. Страх од злочина и медијска тврдња да се нешто догодило ствара закључан свет опасности и појачава затвореност гледалаца.⁴²⁶

Логика масовних медија је један од најважнијих узрока раста културе страха, али је истовремено јасно да се та култура могла развити само зато што су људи пријемчиви за такву логику.⁴²⁷ Стално су уплашени јер су свакодневно бомбардовани разним информацијама чији је задатак да их држе у константном осећају несигурности. Тај сталан страх је неминован јер грађани имају урођену потребу да траже сигурност а то је немогуће јер им медији то не дозвољавају. И тако се све врти у круг, при чему медији стално померају границе као да тестирају колико страха грађани могу да издрже, а они им узвраћају тако што се све више плаше.

3. Морална паника и процес појачавања девијације (криминалитета)

Последице моралне панике погађају и оне који су у том процесу означени као кривци за неприхватљиво понашање, без обзира да ли се ради о неком девијантном акту или је у питању кривично дело. Свако учињено кривично дело

⁴²⁴ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 25

⁴²⁵ Howitt D., *op. cit.*, стр. 45.

⁴²⁶ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, *op. cit.*, стр. 422 i 423.

⁴²⁷ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 26.

или девијантно понашање требало би да буде санкционисано на одговарајући начин. Међутим, реакција јавности у виду моралне панике може представљати тежу санкцију за учиниоце од изречене кривичне санкције или неформалне реакције средине у којој се девијантни акт догодио. Та реакција не погађа само конкретног учиниоца неког кривичног дела (девијантни акт). Она је свеобухватна јер може утицати и на све припаднике одређене друштвене заједнице којој учинилац припада, као и на однос друштва према припадницима те заједнице.

Морална паника може довести до појачавања девијације (криминалитета) код особа које су у процесу медијске реакције означени као девијанти (криминалци). Феномен појачавања девијације првобитно је описао Едвин Лемерт (*Edwin Lemert*) а након њега и Стенли Коен уз помоћ тзв. спирале појачавања девијације. Улога медија у том процесу је пресудна и она се одвија на начин који подразумева такво извештавање које доводи до стигматизације и етикетирања особа које су на почетку означене као девијанти (криминалци). Крајњи циљ је формирање и учвршћивање стереотипа криминалца чиме се и процес појачавања девијације (криминалитета) завршава.

3.1. Појам појачавања девијације

Појачавање девијације је процес који се најбоље може објаснити концептом *примарне* и *секундарне девијације* који је осмислио Едвин Лемерт.⁴²⁸ Према Лемерту, примарна девијација подразумева повреду норми или вршење кривичних дела које имају слаб утицај на учиниоца па се самим тим и брзо заборављају. Секундарна девијација постоји када вршење неког кривичног дела или девијантног акта привуче пажњу органа формалне контроле. Тог тренутка се ставља негативна етикета на учиниоца који почиње да реорганизује своје понашање и личност у складу с последицама извршеног дела.

На сличан начин су и други теоретичари објашњавали процес појачавања девијације. Френк Таненбаум (*Frank Tannenbaum*) је овај процес назвао *драматизација зла*. Он је сматрао да тај процес има значајнију улогу у настанку криминалца од било ког другог искуства. И Хауард Бекер (*Howard S. Becker*) је

⁴²⁸ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 163 и 164.

приметио да је искуство хапшења и јавног етикетирања као девијанта један од кључних корака који води девијантној каријери.⁴²⁹

Секундарна девијација може постојати на два нивоа, општем (друштвеном) и посебном (индивидуалном). Секундарна девијација односно секундарни криминалитет је у оба случаја резултат процеса појачавања-амплификације. На друштвеном нивоу појачавање значи да што је више понашања оцењено неприхватљивим, то је број кршења забрана већи, а друштво је мање расположено да их толерише.⁴³⁰

Појачавање се на индивидуалном плану огледа у цикличном процесу у коме после примарне девијације (криминалитета) и кажњавања, у свакој новој фази друштво све више онемогућава девијанту (преступнику) повратак међу конформисте на тај начин што учвршћује његов одступајући идентитет кажњавајући га сваки пут све теже.⁴³¹ Успешно окончан процес појачавања на индивидуалном нивоу представља почетак једне криминалне каријере. У толикој мери је учвршћен преступнички идентитет појединца да се тешко може очекивати повратак на старо нарочито кад се има у виду саучеснички допринос медија у томе.

3.1.1. Спирала појачавања девијације (S. Cohen)

Коенова изворна студија о феномену моралне панике, у којој је као пример користио сукоб модса и рокера, довела га је до развоја процесуалног модела раста девијантности, који се може објаснити навођењем фаза кроз које се испољава.⁴³²

Прва фаза подразумева друштвено дефинисање почетног проблема (*initial problem*).⁴³³ Да би се разумео начин на који се то одређује, неопходно је утврдити шта представља конформистичко односно неконформистичко понашање у неком друштву. На тај начин су одређене друштвене групе унапред означене као проблематичне. Док је Коен анализирао проблем модса и рокерса, у данашње

⁴²⁹ Barkan E. S., *op. cit.*, стр. 234; Dantine M., *op. cit.*, стр. 193.

⁴³⁰ Игњатовић Б., *Криминологија, op. cit.*, стр. 82.

⁴³¹ Игњатовић Б., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 95.

⁴³² Томпсон К., *op. cit.*, стр. 52.

⁴³³ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers, op. cit.*, стр. 226.

време су под лупом нпр. групе навијача у оквиру којих се не прави разлика између оних који су већ правили проблеме и оних који нису.

Друга фаза се надовезује на прву. Уколико постоји проблем неопходно је предузети кораке у правцу његовог решавања. Како решити замишљени проблем у Коеновом или у примеру с навијачима? Почетно решење, као друга фаза спирале девијације, односи се на појаву друштвеног лепљења етикете девијантности на све што представља манифестацију модса и рокерса односно навијача. Другим речима, делатност и стил поменутих група добија етикету девијантности.⁴³⁴ То лепљење етикете се дешава тако што медији изаберу причу и извештавају о њој селективно у складу с новинарским правилима о извештавању.⁴³⁵

Трећу фазу Коен је назвао *друштвена реакција*. Ова фаза наступа онда када се догоди неки инцидент у којем су учествовали чланови неке унапред означене проблематичне групе. И у овој фази медији имају кључну улогу, јер својим извештавањем о проблематичном догађају доприносе искривљеној и погрешној перцепцији јавности о томе шта се догодило. Погрешно представљање проблема може довести и до искривљења дугорочних вредности и интереса.⁴³⁶

Спирала девијације нам показује да се читав процес не завршава експлоатацијом једног одређеног догађаја. Једном покренута морална паника активира све друштвене механизме који доприносе развијању процеса сензитивизације, драматизације и ескалације проблема. Коен је ову фазу назвао *операција културе контроле, експлоатација и стварање стереотипа*.⁴³⁷

Следећа, пета фаза представља одговор оних који су били обухваћени процесима сензитивизације и драматизације. Уместо смиривања, догађа се *појачавање девијације и поларизација*.⁴³⁸ Повећавање стварне и перцепиране девијантности дешава се као резултат прихваћа од стране означене групе новог статуса „народних демона“ тако да њени чланови почињу да личе на „чудовишта“

⁴³⁴ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op. cit.*, стр. 94. То би значило да ће у главама многих људи слика обичних навијача који су с обележјима клуба за који навијају, кренули на фудбалски стадион како би подржали свој омиљени тим, бити неприхватљива и третираће се као израз девијантног стила.

⁴³⁵ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 70.

⁴³⁶ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 53.

⁴³⁷ Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, *op. cit.*, стр. 226.

⁴³⁸ *Ibidem*

која су медији створили.⁴³⁹ Они се окрећу другима који су на сличан начин означени, тражећи на тај начин подршку и друштво.

Појачавање девијације конформистима погрешно служи као потврда почетне тезе о иницијалном проблему који се мора решавати агресивним путем. Потврђивање почетне тезе доводи и до учвршћивања стереотипа који је започет још у трећој фази (друштвена реакција). *Потврђивање стереотипа* значи да је теорија доказана.⁴⁴⁰

Иако је проблематику спирале појачавања девијација Коен обрадио пре више од четири деценије, та анализа је и даље актуелна. Она се увек одвија по неком утврђеном редоследу и траје онолико времена колико је интересантна и корисна, односно углавном онолико колико траје морална паника из које је произашла. Као у случају мотоциклиста и рокера, и данашње спирале појачавања девијација одвијају се на исти начин али с једном разликом да су брже и жустрије него раније.⁴⁴¹

3.2. Улога медијске моралне панике у процесу појачавања девијације

Одвијање појачавања девијације у фазама уз помоћ медијске моралне панике има за последицу етикетирање, стигматизацију и стварање стереотипа криминалаца. Стигматизација и етикетирање представљају последице моралне панике које се морају заједно разматрати. Тешко би се могло замислити одвијање процеса стигматизације без етикетирања и обрнуто. Стварање стереотипа је често повезано с процесима стигматизације и етикетирања, али је могуће и да изостане односно да се развија посебним путем. У свим овим случајевима улога медијског извештавања је веома битна.

3.2.1. Стигматизација и етикетирање

Да би неко дело било „криминално“ (различито од штетног, неморалног, анти-социјалног и сл.) треба да буде означено или етикетирано као такво. То

⁴³⁹ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 70.

⁴⁴⁰ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 53.

⁴⁴¹ Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 133.

подразумева пре свега инкриминисање таквог дела.⁴⁴² Поред кривичноправног нормирања, потребно је да буде испуњен још један услов како би се такво дело третирано као криминално. Неопходно је да након откривања дело буде означено као криминални акт од стране грађана и/или органа формалне контроле. То подразумева да откривање дела добије своју јавну „потврду“. У том смислу су могућа три сценарија, при чему су два посебно интересантна јер подразумевају медијско учешће. У првој варијанти, захваљујући пре свега одговарајућем медијском извештавању, јавност односно грађани убеђени су у постојање кривичног дела и очекују адекватну реакцију правосудних органа. Међутим, за разлику од њих тужилаштво и/или суд немају такво мишљење па јавно етикетирање не добија званичну потврду. У другом случају, јавно мњење и правосудни органи деле исто мишљење по питању постојања дела што значи да је процес етикетирања успешно завршен. Трећа варијанта односи се на кривична дела која нису медијски интересантна, тако да у случају доношења правноснажне осуђујуће пресуде медији не извештавају о томе.

Стигматизација се надовезује на етикетирање и представља последицу успешно прилепљене етикете. Она представља пропратне ефекте негативног етикетирања. Ти пропратни ефекти се испољавају кроз начин на који означена особа себе доживљава и кроз њену друштвену интеракцију.⁴⁴³

Етикетирање је често селективно, јер неће сви учиниоци кривичних дела бити означени као такви. Нема етикетирања уколико дело никада не буде откривено или ако изостане кривично гоњење. У овом контексту честа појава је егземплярно кажњавање (кажњавање за пример) које је нарочито карактеристично за оне ситуације када има много учињених кривичних дела, па држава није у стању све да открије, процесуира и казни, али у јавности постоји свест о томе да има и много оних који су избегли заслужену казну. У том смислу они који буду ухваћени и кажњени „плаћају цех“ за све друге, па и за то што држава није била у стању да све открије и процесуира.⁴⁴⁴ А они који избегну етикетирање (без обзира на разлог) за јавност су узорни грађани јер изгледа као да се ништа није догодило. У том случају једино савест тих „срећника“ може учинити нешто у процесу

⁴⁴² Greer C. and Reiner R., *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, *op. cit.*, стр. 256.

⁴⁴³ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 162.

⁴⁴⁴ Ћирић Ј., *Егземплярно кажњавање*, *op. cit.*, стр. 29.

заслуженог кажњавања. У том смислу треба навести идеју реинтегративног постиђивања и истоимену теорију чији је творац аустралијски криминолог Џон Брејтвејт (*John Braithwaite*).⁴⁴⁵

Уколико бисмо проблематику селективног етикетирања и кажњавања посматрали кроз призму теорије о реинтегративном постиђивању онда и не би било толико важно што је неко избегао јавно означавање када ће га савест већ „казнити“ ефикасније од било које званичне казне. Остаје проблем оних који нису имали толико среће јер је етикетирање агресиван чин а кажњавање подразумева примену силе и повређивање чиме се још више повећава непријатељство између етикетираних и оних који се налазе на супротној страни.⁴⁴⁶ Указивање на овај негативни аспект јавног етикетирања представља важан допринос ове теорије, а њене поставке би се могле применити и кад је у питању медијско извештавање. Ако је позивање на савест делотворнији механизам кажњавања од кривичног гоњења и кажњавања у кривичном поступку, онда би медији могли да искористе то сазнање извештавајући о појединим случајевима који изазивају велику пажњу јавности.⁴⁴⁷ Медијско позивање на савест потенцијално одговорних требало би да буде одвојено од питања кривичне одговорности, како би остварило своју сврху. Имајући у виду реалност медијског извештавања о криминалитету (и другим друштвено важним темама) постоји оправдана сумња да би се то могло реализовати.

Јавна осуда игра значајну улогу у процесу етикетирања. Осуда се често доноси у виду „церемоније“ у којем се идентитет појединаца званично трансформише. Тако појединци добијају етикету: „ментално болесних“, „силоватеља“ или „злостављача деце“. То етикетирање одвија се у производњи

⁴⁴⁵ За Брејтвејта је постиђивање есенцијални чинилац одговорности лица која крше (кривичне) законе, пошто је савест код већине људи много делотворније средство за контролу недоличног понашања од казне. Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији, op. cit.*, стр. 129 и 130. На тој идеји је развијен концепт ресторативне правде који подразумева довођење у везу учиниоца, оштећеног и чланове уже друштвене заједнице како би се кроз разговор пронашао најбољи могући начин за решавање проблема. Cario R., *La justice restaurative et les victimes*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 355.

⁴⁴⁶ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 163.

⁴⁴⁷ Пример таквог медијског извештавања је позивање на одговорност јавних званичника у случају рушења војног хеликоптера 13. марта 2015. године када је страдало седам особа, укључујући посаду и путнике међу којима је била и беба стара пет дана. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/548475/Otvoreno-pismo-Blica-ministru-Gasicu-i-generalu-Dikovicu-Vreme-je-za-odlazak> (доступно дана: 09.04.2015. године)

сталних записа, попут кривичне пријаве, оптужнице, пресуде или одговарајућих медијских садржаја, тако да се означени појединац ритуално одваја од своје постојеће легитимне позиције у друштву и поставља на друго место изван света који чине добри грађани.

Етикетирање и стигматизација имају тенденцију да из корена промене комплетну личност појединца. Јавно створена слика одређене особе прати је у стопу и одређује не само њен живот већ и однос других људи према њој. Људи реагују на етикету и оно што она представља уместо да обрате пажњу на актуелно понашање означене особе. Доминација етикете доводи и до поновног посматрања и поновне евалуације комплетне прошлости етикетиране особе како би се она уклопила у створену слику о њој чиме се изврће наопачке живот означеног. Тај процес се назива *ретроспективно читање*.⁴⁴⁸ Овај процес подразумева значајну улогу медија који прилагођавају извештавање о етикетираном појединцу, вођени унапред идејом да га у свим могућим аспектима пређашњег живота представе у негативном светлу што би се логично уклопило с успешно залепљеном етикетом. Уобичајени образац медијског извештавања о осумњиченима или окривљенима за неко кривично дело, нарочито кад су тежа дела у питању (убиство, силовање, и сл.), подразумева „копање“ по прошлости тих особа и обавезно проналажење детаља који су још тада несумњиво указивали на то да ће етикетирани постати убица или силоватељ.

На крају би се могло закључити да се етикетирање и стигматизација спроводе хаотично, без неког посебног правила и у зависности од околности конкретног случаја. Претпоставка је да јавност одговара на понашање особе неформално и на неорганизован начин. Ипак, постоје и изузеци од претходно наведеног који се догађају ако је конкретна особа дефинисана као припадник јасно одређене категорије.⁴⁴⁹ У том случају се ради о коришћењу стереотипа криминалаца.

3.2.2. Стварање стереотипа криминалаца

⁴⁴⁸ Siegel J. L., *op. cit.*, стр. 163.

⁴⁴⁹ Wheeler S. и Cottrell L. (са Romasco A.), *Процес етикетирања*, (превод дела: *Juvenile Delinquency Its Prevention and Control*, New York, 1966) in: Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 330.

Истраживање улоге медија у процесу појачавања девијације подразумева и разматрање стереотипа. У студијама медија и културе, стереотипи су најважнији начин представљања друштвених група на основу поновљених елемената, као што су изглед и понашање, због тога што илуструју кључне односе моћи и ставове према категоријама људи у неком посебном друштву у датом времену.⁴⁵⁰

Већина људи заснива своје ставове о многим друштвеним питањима и људима с којима долазе у контакт на основу стереотипа. То је уједно и лакши начин закључивања о људима уместо пажљивог и детаљног промишљања у сваком конкретном случају. Теса Перкинс (*Tessa Perkins*) дефинише стереотип као групни концепт (какав једна друштвена група има о другој) који је заснован на „инфериорном процесу расуђивања“ (процес који је донекле потпуно иррационалан). У том смислу, поставља се питање до које мере друштвене групе свесно усвајају стереотипне ознаке да би себе идентификовале, и до које мере медији управљају овим намерним чином комуникације или га увеличавају.⁴⁵¹

Феномен стереотипа криминалаца подразумева да постоје одређене категорије људи који се због неких својих карактеристика, обично због припадности одређеној друштвеној групи, често препознају као највероватнији извршиоци одређених кривичних дела.⁴⁵² У том смислу под утицајем стереотипа криминалаца могу бити и органи формалне социјалне контроле који услед тога потенцијалне и непознате учиниоце злочина могу тражити међу припадницима тих група.⁴⁵³ Оптерећеност стереотипима може значајно отежати њихов рад и довести у питање легитимност, а некад и легалност предузетих мера и активности.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 184.

⁴⁵¹ Tessa Perkins, *Stereotypes*, 1979, наведено према: Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 184.

⁴⁵² У Америци медији често доводе у везу припадност црној раси с вршењем насилничких кривичних дела. Morigarty L. P., Framing Justice: Media, Bias, and Legal Decisionmaking, *Maryland Law Review*, Vol. 69, 2010, стр. 870 и 871.

⁴⁵³ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 82.

⁴⁵⁴ Проблем стереотипа треба посебно размотрити у контексту изрицања казне затвора, с обзиром да су поједина истраживања показала да постоји веза између припадности одређеним мањинским групама и већих шанси у погледу затварања. Beyens K., La diversité ethnique et le système pénal en Belgique, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 377 и даље. Такође, у литератури се истиче веза која у Сједињеним Америчким Државама постоји између смртне казне и расне припадности, с једне стране, и континуиране медијске пропаганде

Стереотипи су суштински велики проблем савременог друштва, јер у великој мери ограничавају способност здраворазумског промишљања људи. Многим људима су стереотипи природна ствар, будући да су толико укорењени да се не поставља питање другачијег размишљања. У области криминалитета та „природност“ је нарочито опасна, јер погрешни закључци органа гоњења као и неосновани медијски прогон на основу стереотипа може појединце коштати много. Због тога је од виталног значаја да средства представљања, односно масовни медији, која су од суштинске важности за здраву демократију једне земље, у крајњој инстанци леже у рукама јавности, а не у рукама богате и неизабране елите.⁴⁵⁵

расног стереотипа и америчке културе уопште, с друге стране. Levinson J. D., Race, Death and the Complicitous Mind, *DePaul Law Review*, Vol. 58, 2009, стр. 603.

⁴⁵⁵ Мек Квин, Д., *op. cit.*, стр. 207.

Глава III

Конкретни облици испољавања моралне панике у вези с насилничким криминалитетом

1. Стереотип крволочног злочинца (*predatory criminal*)

Најчешћи облици испољавања моралне панике су повезани с насилничким криминалитетом, а разлог за то јесте „способност“ те врсте криминалног деловања да изазове велику пажњу јавног мњења.⁴⁵⁶ Ниједан други облик криминалне активности није у толикој мери повезаном с питањем морала и напада на неке од основних вредности сваког модерног друштва.⁴⁵⁷ Сви облици испољавања моралне панике у вези са насиљем и стереотипи који су им својствени имају свој корен у стереотипу крволочног злочинца или предатора при чему такав суперпредаторски дискурс искривљује стварност.⁴⁵⁸

Злочини који доминирају у јавној свести и политичким дебатама, чији су актери предаторски злочинци, нису уобичајени већ најређи. Наша жеља да разумемо и контролишемо ове непредвидиве и неконтролисане злочинце постоји одувек и има одраза у значајном делу класичне литературе. Ипак, модерни масовни медији подигли су спектар предаторског злочинца од безначајног лика до обичног, стално присутног.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ О пренаглашености у медијском извештавању о насиљу у: Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 117.

⁴⁵⁷ Учиниоци насилничких кривичних дела држе нашу пажњу и терају нас да испитујемо сопствени осећај за моралност. Kosloski A., *Violent Offenders*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 16.

⁴⁵⁸ Moriearty P. L., *op. cit.*, стр. 849.

⁴⁵⁹ Surette R., *Predator Criminals as Media Icons*, *op. cit.*, стр. 131 и 132.

Најчешћа слика предаторског злочинца истиче његову различитост у односу на све остале „нормалне“ људе. Његова криминалност произилази из индивидуалних проблема. Своју криминалност он слободно бира при чему га ни на који начин не ограничавају нормална друштвена правила и вредности.⁴⁶⁰ Предатор је увек странац који се појављује изненада да би извршио злочин при чему одабир жртве углавном не подлеже неким посебним критеријумима. Жртве предатора су у већини случајева случајне, беспомоћне и невине особе.⁴⁶¹

Временом се све више истиче њихова окупност и суровост што обичног човека наводи на закључак да су предатори све само не људи. У суштини то су злочинци који имају животињске, ирационалне и урођене предаторске карактеристике који чине насилне, неразумне и сензационалне злочине који се у јавности представљају као доминантан и горући проблем нације у вези с криминалитетом.⁴⁶²

Тако представљен предаторски злочинац доста личи на Ломброзовог рођеног или атавистичког злочинца и у том смислу он је упоређиван с дивљим људима па чак и зверима, јер је сам Ломброзо сматрао да најужаснији злочини имају своје порекло у анималним инстинктима.⁴⁶³ Такође, најчешћи медијски портрет серијских убица приказује их као животињске машине за убијање што их чини сличнијим неким средњовековним чудовиштима него људским преступницима.⁴⁶⁴

Најомиљенији предаторски злочини, судећи према различитим медијским садржајима, јесу серијска убистава и силовања. Пуно криминалистичких филмова и серија обрађује проблематику серијских убица и силоватеља, услед чега гледаоци стичу погрешан утисак како се полицијске активности углавном тичу проналажења таквих предаторских злочинаца. Појавом серијских убистава манипулишу медији и органи правосуђа. У том смислу оно што јавност зна о

⁴⁶⁰ *Ibid.*, стр. 134 и 135.

⁴⁶¹ *Ibid.*, стр. 135.

⁴⁶² Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 60.

⁴⁶³ Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, *op.cit.*, стр. 168.

⁴⁶⁴ Ознака „серијски убица“ подразумева минимум учињена три убиства, период мировања између убистава, одабир жртава, криминална мотивација повезана с перверзним задовољством које није у претежној мери или није уопште рационално, затим *modus operandi* или психолошки односно бихејвиористички „знак“ који је толико типичан да је јединствен и који повезује међусобно два злочина. Montet L., Serial Killers, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 49 и даље.

серијским убиствима засновано је углавном на нетачним информацијама, митовима и сензационализму.⁴⁶⁵ Опседнутост медија серијским убицама нарочито је присутна у САД, где је веза између медија и серијских убица постала толико испреплетана да се почела описивати као „симбиотска“.⁴⁶⁶

Медијско представљање насиља карактерише дволичност: у телевизијским дебатама стручњаци су често позвани да укажу на растући проблем насилништва, да би убрзо након тога били приказивани филмови који као да славе његове најбруталније манифестације. У суштини највише се и приказују филмови чији једини садржај је насиље, а гледалац на телевизији види годишње много више филмова о серијским убиствима, него што их се у истом периоду одигра.⁴⁶⁷ Опседнутост медија предаторским злочинцима и њиховим злочинима доводи до тога да у јавном мњењу преовлађује схватање како се ради о честој појави. Истина је сасвим другачија, јер је учешће таквих злочина у укупној структури криминалитета статистички безначајно. Међутим, медији су успели да од једне ретке појаве у стварном свету, каква је насилни предаторски злочинац, направе уобичајену, стално присутну представу у конструисаној реалности.⁴⁶⁸ То је довело до тога да се људи ипак највише плаше таквих злочинаца и очекују од органа формалне контроле да предузму све што је могуће како би се такви случајеви спречили. Изгледа да се и поменути органи понашају у складу с доминантном медијском сликом, тако да велики део својих ресурса усмеравају за потребе сузбијања ретких предаторских злочина.⁴⁶⁹ Не треба занемарити утицај који криминалистички филмови и серије имају на припаднике тих органа. Многи вероватно себе замишљају у ситуацијама у којима се супростављају таквим предаторским злочинцима и успевају да изађу као победници. Међутим, они би као професионалци највише морали да буду свесни медијске конструкције предаторских злочина и реалности која је другачија.

⁴⁶⁵ Игњатовић Ђ., Серијска убиства, *in: Ревизија за криминологију и кривично право*, бр. 1-2, 2012, стр. 85.

⁴⁶⁶ Fox A. J. and Levin J., *Extreme killing: understanding serial and mass murder*, Los Angeles, 2012, стр. 8.

⁴⁶⁷ Игњатовић Ђ., Серијска убиства, *op. cit.*, стр. 101.

⁴⁶⁸ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 60.

⁴⁶⁹ „Икона“ предаторског криминалца довела је до тога да јавност има одређена очекивања од органа гоњења која се тичу сталне и појачане будности у вези с тим а истовремено тражећи да се занемаре друга кривична дела и други криминалци. Surette R., *The Media, the Public, the Criminal Justice Policy*, *op. cit.*, стр. 39.

Предаторски злочини се углавном представљају као резултат индивидуалне патологије предатора, а занемарују се у потпуности социјални, економски или политички чиниоци који су могли да имају утицај. У том смислу, конструисана медијска слика представља предаторе као резултат бизарних околности и индивидуалних дефеката, непоправљиво одвојене од друштва и вођене ванземаљским потребама.⁴⁷⁰ Такво дистанцирање од могућих социјалних чинилаца као потенцијалних узрочника предаторских злочина одговара званичним институцијама у једној држави, јер то значи да немају никакву одговорност за такве „индивидуалне“ поступке.

Једно од честих и омиљених медијских конструкција у вези с предаторима је истицање њихове наводне психичке абнормалности. Предатори се углавном називају психопатама иако већина њих није ни близу било какве психијатријске дијагнозе.⁴⁷¹ Таква конструкција се сасвим логично уклапа у створену медијску слику предатора која истиче њихову различитост у односу на остале људе. Чини се да јавност не може да прихвати било какво друго објашњење тих злочина што онда отвара полемику у вези с неопходношћу благовременог препознавања „абнормалности“ предатора. Погрешно поистовећивање предатора с психијатријским болесницима доноси неприлике овим другима, јер их тако стигматизирани већина доживљава као темпиране бомбе које сваког момента могу да експлодирају и изврше предаторски злочин.

2. Морална паника због насиља у породици

Концепт друштва ризика има значајну примену у анализи моралне панике у вези с породицом уопште а нарочито у контексту разматрања насиља у породици. Политичари и медијски коментатори често стварају спиралу значења у оквиру моралних дискурса повезаних с догађајима или тенденцијама које се узимају као примери неморала и насиља, а чији узрок је распад породице.⁴⁷²

⁴⁷⁰ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 63.

⁴⁷¹ Поједини, ретки случајеви повезаности менталних болести и тешких злочина доприносе ширењу предрасуда и стварању општег утиска да су такве особе веома опасне. Abondo M. et Le Gueut M., *Maladie mentale et crime*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 469 и даље.

⁴⁷² Томпсон К., *op. cit.*, стр. 99.

Нефункционалне породице се често окривљују за одступајућа понашања њених чланова, нарочито ако су деца актери тих понашања. Многобројна медијска истраживања спроводе се с намером да се по сваку цену пронађе веза између насилничког понашања деце и младих и одсуства родитељске бриге унутар породице. Та истраживања представљају обично само мали део много веће медијске кампање која се води с циљем сензационалистичког приказивања савремених породичних односа а све у циљу привлачења пажње.⁴⁷³

У литератури се могу пронаћи различити ставови по питању моралне панике у вези с насиљем у породици. Поједини аутори истичу да се медији ретко баве уобичајеним случајевима насиља у породици (лакшим облицима који су пре свега усмерени на жене и децу). С друге стране, указује се на велику заинтересованост медија када су у питању најтежи облици насиља у породици који за последицу имају смрт или тешко повређивање члана породице, убиство и самоубиство супружника (садашњих и бивших), као и за случајеве када су актери славне личности.⁴⁷⁴

Медијима одговарају моралне панике, јер уз помоћ њих одржавају потребан рејтинг. У Великој Британији дневни лист *Daily Mail* љутито је реаговао на помен било каквог истраживања које би могло да ослаби моралну панику због пропадања и расула породице. Наводни пораст сексуалног злостављања у оквиру породице током осамдесетих и деведесетих година прошлог века, изазвао је моралну панику која траје до данас.⁴⁷⁵

Код нас се ситуација у том погледу донекле разликује. Анализа извештавања медија о насиљу у породици показује одређене специфичности. Пре свега треба напоменути да је насиље у породици релативно ново кривично дело у кривичном законодавству Републике Србије јер је по први пут уведено марта

⁴⁷³ У литератури се могу пронаћи примери медијских кампања у Великој Британији који означавају појаву моралне панике настале услед слома породице као узрока вишеструких неприлика, укључујући и насиље. Прва кампања тиче се „социјалних мањина“ и покренута је у *The Sunday Times*-у 1989. године. Другу је покренуо *Daily Mail* против Закона о породичним домовима и насиљу у кругу породице, 1995. године. *Ibid.*, стр. 101 и даље.

⁴⁷⁴ Boyle K., *op.cit.*, стр. 85.

⁴⁷⁵ Пример за то су новински чланци који су подржавали идеју о распрострањеном злостављању деце, при чему је као симбол проблема истакнут инцестуозни отац који је био заштићен од могуће казне због скептичности „патријархалних“ полицијских служби, медија и политичара који су одбијали да верују сведочењима деце. Видети више у: Томпсон К., *op.cit.* стр. 120 и 121.

2002. године изменама⁴⁷⁶ тадашњег КЗ-а⁴⁷⁷ (чл. 118а). Кривичним делом насиље у породици штите се породица и породични односи и оно има неколико облика.⁴⁷⁸ Увођење ове инкриминације представља допринос представница феминистичког покрета.⁴⁷⁹

Без обзира на различите законодавне могућности које су раније стајале на располагању органима гоњења, неспоран је значај инкриминисања насиља у породици. Овај феномен је тако постао видљивији јер је област брака и породичних односа одувек третирана као претежно приватна сфера појединаца у коју се ретко интервенисало, па су тако и случајеви насилничког понашања у оквиру ње били табу тема. О томе се није много ни говорило и углавном је остављано њеним актерима, насилнику и жртви, да сами „реше“ своје проблеме. Осим промена набоље, инкриминисање насиља у породици и подизање свести у јавности о важности решавања овог проблема донели су и неке негативне појаве.

Након потпуне тишине у погледу приче о насиљу у породици, у нашој земљи је пре петнаестак година започео период интезивног и сталног бављења овом темом. Изношење података о размерама и карактеристикама насиља у породици требало је да подигне свест читавог друштва, како органа задужених за сузбијање криминалитета, тако и обичних грађана. Међутим, извештавање о насиљу у породици је у једном тренутку постало пренаглашено. Јавност је почела да стиче утисак да је насиље у породици релативно нов феномен односно да раније није постојао или да је био присутан у много мањој мери. Протеком времена је обична забринутост прерасла у моралну панику са свим својим последицама које из тога произилазе.

Сензационалистичко извештавање о најтежим облицима насиља у породици створило је искривљену слику проблема. То је постигнуто стављањем

⁴⁷⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије („Службени гласник РС“, број 10/02).

⁴⁷⁷ Кривични закон Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 26/77, 28/77 – испр., 43/77 – испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС“, бр. 16/90, 26/91 – одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 – одлука УС РС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/992, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 – испр., 80/02 др. закон, 39/03 и 67/03).

⁴⁷⁸ Стојановић З. и Делић Н., *Кривично право – посебни део*, Београд, 2013, стр. 108 и даље.

⁴⁷⁹ У Србији је увођење кривичног дела насиље у породици заслуга деценијске активности свеукупног женског покрета Србије. Константиновић Вилић С. и Петрушић Н., *Извод из студије-Кривично дело насиља у породици - правна пракса у Републици Србији*, Београд, 2005. <http://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/studija-beograd.pdf> (доступно дана 05.05.2015. године).

таквих вести на насловне новинске стране и посвећивањем великог простора тим случајевима, а неретко је праћено и одговарајућим визуелним садржајима који су додатно доприносили уверљивости.⁴⁸⁰ На тај начин су релативно ретки случајеви насиља у породици представљени обичним људима као уобичајена појава која сваким даном постаје све израженија.

2.1. Стереотип мушкарца насилника

Погрешно је насиље у породици сматрати само обликом насиља над женама, што се иначе може уочити у радовима многих аутора. Неспорно је да су мушкарци у већини случајева насилници што потврђују и званични статистички подаци. Међутим, стварање стереотипа мушкарца насилника може да доведе до низа негативних последица.

Један од могућих проблема је аутоматско сваљивање кривице на мушкарца чим се дође до сазнања да се догодило неко насиље у породици. У таквим ситуацијама медији обично поjure да доделе улоге насилника и жртве по унапред установљеном образцу не чекајући званичне информације од надлежних органа, пре свега полиције. Уколико се догоди грешка у медијском извештају о конкретном догађају, никаква каснија интервенција и другачије извештавање истог медија неће моћи у потпуности да избрише негативну слику која је створена о првобитно означеном „насилнику“.

Велики проблем представља и стереотипно размишљање органа формалне контроле који приликом расветљавања случајева насиља у породици потенцијалне насилнике по правилу траже међу мушкарцима. Такво размишљање је одраз генералног става јавности по питању проблема насиља у породици које се одржава непромењеном медијском сликом. У складу с тим треба истаћи још један аспект проблема стереотипног представљања мушкарца као насилника који се огледа у томе да се не верује мушкарцима када се осмеле да пријаве насиље у породици у којем су они жртве. Мушкарци неретко доживе да у таквој ситуацији буду исмејани, а може се догодити и да буду ухапшени уместо заштићени. Због

⁴⁸⁰ Лакши облици насиља у породици интересантни су медијима само ако су актери познате личности или имају висок друштвени положај. Voyle K., *op. cit.*, стр. 86.

свега наведеног многи мушкарци не пријављују насиље у породици, а последица тога је велика тамна бројка насиља у породици у којем су мушкарци жртве.⁴⁸¹

С обзиром на то да улога насилника не припада ексклузивно мушкарцима, поставља се питање медијског представљања жена као учинилаца насиља у породици. Полазна премиса је да се у складу с доминантним дискурсом мушки и женски криминалитет објашњавају на различите начине. Уобичајене претпоставке о родним улогама и „пожељном“ понашању жена и мушкараца се испољавају у начину на који медији извештавају о криминалитету и криминалцима као и стереотипном представљању жена.⁴⁸² Женско насиље над мушкарцима медији углавном занемарују што може у јавности да створи утисак да ту нема никаквог проблема.⁴⁸³

Научно бављење проблематиком насиља у породици обилује радовима који потенцирају искључиво насиље мушкараца над женама и децом, док се осуђује сваки покушај скретања пажње на феномен мушке виктимизације у оквиру породице. Један од ретких примера бављења проблемом женског насиља над мушким партнерима представљају радови Мари Штрауса (*Murray Straus*). Он је био један од зачетника истраживања о насиљу у породици уопште, јер је међу првима указивао на стварне размере тог феномена. Штраус је сматрао да медији не успевају да извештавају ефикасно о размерама и озбиљности женског насиља у контексту партнерских односа. Мушко насиље над женама ствара огромно интересовање штампе и јавности, док породично насиље жена има очигледно мали утицај.⁴⁸⁴ Штраус је уочио да је почетком 70-их година прошлог века дошло до наглог пораста интересовања за феномен насиља у породици у Америци што је резултирало спровођењем различитих истраживања с циљем да се потврде полазне претпоставке о мушком насиљу и његовом сталном порасту, уз незаобилазну помоћ медија.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ Иако нека новија истраживања показују да мушкарци чине око 8% виктимизоване популације, ова категорија жртава није у науци завредила ни део пажње која се поклања мањинским групама чији проценат у популацији се креће око наведеног броја. Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 115.

⁴⁸² Howitt D., *op. cit.*, стр. 125.

⁴⁸³ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 77 и 78.

⁴⁸⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 126.

⁴⁸⁵ Strauss A. M., Sociological Research and Social Policy: The Case of Family Violence, *Sociological Forum*, Vol. 7, No. 2, 1992, стр. 211. <http://gauss.unh.edu/~mas2/F33.pdf> (доступно дана 13.05.2015).

2.2. Стереотип жртве насиља у породици

Жене и деца су несумњиво у највећем броју случајева жртве насиља у породици и у том смислу треба истаћи позитивни аспект јавног указивања на овај проблем. Од кад су медији почели интезивно да се баве овом проблематиком, многи непознати случајеви насиља у породици су откривени. Неки од њих су подразумевали дугогодишње насиље које се испољавало на различите начине. Међутим, поред позитивног учинка појачане медијске заинтересованости за случајеве насиља над женама и децом, неминовно су уследила и претеривања што се одразило и на разумевање ове проблематике од стране јавности.⁴⁸⁶

Фокусираност медија само на најтеже облике насиља над женама и децом највише је допринела стварању моралне панике. Поред свих облика у којима се може испољити насиље у породици (психичко, физичко, сексуално), највише се извештава о сексуалном насиљу. Већина људи има релативно нормалне породичне односе и не могу да замисле да се овакве страшне ствари догађају. Међутим, континуираним праћењем медијских садржаја који се баве насиљем у породици почињу да размишљају о свему томе као појави која дефинитивно постоји и чије се размере сваким даном повећавају.

Морална паника у вези с насиљем у породици подразумева и пренаглашено медијско извештавање о размерама свеукупног злостављања деце у оквиру породице. Повод за такво извештавање обично су јавно представљени резултати истраживања различитих организација из невладиног сектора, иако се у неким случајевима помињу и подаци званичних органа задужених за праћење стања у породицама. У вези с оваквим медијским извештавањем постоји неколико проблема. Оно што је превасходно спорно односи се на веродостојност изнетих података. Често се паушално износе подаци што је у најмању руку неозбиљно и наноси велику штету имиџу породице у јавности односно слаби и положај родитеља који су одговорни за своју децу.

⁴⁸⁶ Стереотипно представљање жртва насиља у породици нарочито је изражено у неким срединама. Тако је у Америци доминантан дискурс о белим женама жртвама насиља у породици, обично припадницама средњег или вишег слоја а занемарују се остале женске жртве. Насупрот томе, већу шансу да буду ухапшени због насиља у породици имају мушкарци припадници мањинских група што је својеврсни парадокс. Gruber A., *The Feminist War on Crime, Iowa Law Review*, 2007, стр. 797 и 798.

Континуирано објављивање таквих текстова чини дискурс о угрожености деце у примарним породицама, а у његовом настанку главну улогу имају одређене интересне групе које на тај начин остварују своје циљеве. Доминација таквог дискурса довела је до израде Преднацрта грађанског законика који садржи одредбу којом се родитељу забрањује свако телесно кажњавање детета, чак и у процесу васпитања што је довело до бурне реакције дела стручне јавности.⁴⁸⁷

Треба се осврнути на још један аспект медијског извештавања о деци жртвама насиља у породици када је насилник особа мушког пола. У таквим случајевима поставља се питање улоге мајке у читавом догађају. Жене се у том контексту обично представљају као пасивне, немоћне особе које су неретко и саме жртве. Медијски наслови и текстови тек узгред помињу одговорност мајке чак и када је вероватно да она постоји.

У литератури је изнет став да медији немају једнак однос према свим случајевима дечје виктимизације у оквиру породице будући да су одређена деца „идеалније“ жртве него друга.⁴⁸⁸ Медији неће третирати на исти начин случај злостављања ромског детета из картон насеља и случај злостављања белог детета које живи у урбаној средини у просечним условима. Јавност ће без претераног узбуђења прокоментарисати први случај, сматрајући да то није ништа неочекивано. У другом случају очекивана реакција је знатно другачија јер су околности ближе већини људи. Сама помисао на „близину“ дешавања изазива код људи истовремено страх и заинтересованост, а медији поново препознају тај битан моменат за успех неке приче и непогрешиво инсистирају на томе докле год има новог и занимљивог материјала и док постоји та заинтересованост.

⁴⁸⁷ Психотерапеут Зоран Миливојевић сматра да је на тај начин неоправдано изједначена телесна казна са злостављањем деце и насиљем. Уколико се родитељима забрани телесно кажњавање властите деце доћи ће до анархије у породицама, до даљег слабљења моћи родитеља, а раста моћи детета. На тај начин ће се повећати „нова патологија“ до које доводи „ново васпитање“ у смислу размажене и презаштићене деце која имају проблема да одрасту у функционалне одрасле особе. <http://srbin.info/2014/12/22/prva-i-druga-srbija-u-ratu-ko-razara-srpsku-porodicu/> (доступно дана: 08.05.2015).

Ово питање је регулисано у многим међународним конвенцијама, између осталог и у Европској конвенцији о људским правима па у том смислу постоји и одговарајућа пракса Европског суда за људска права. Видети о томе у: Herzog-Evans M., Corporal punishment against children: legal aspects, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 392 и даље. О историјском аспекту забране телесног кажњавања деце и разлозима за њено увођење у: Manuel O., Abolitionist countries, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen Vol. 1, 2010, стр. 413 и даље.

⁴⁸⁸ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 94.

Кад је у питању стереотипно представљање жена жртава насиља у породици, посебно треба размотрити случајеве жена које су убиле или повредиле на други начин мушкарце који су злостављали њих и/или њихову децу. У јавности ће те жене слично као и оне које су жртве убиства, силовања или насиља у породици, неретко бити благонаклоно третиране под условом да на одговарајући начин заузимају (или би могле да заузимају) своје уобичајено женско место.⁴⁸⁹ Оне ће бити сматране као жртве у случајевима када се јавност убеди у постојање „синдрома злостављане жене“ који служи као оправдање за извршено убиство или наношење тешких повреда мушкарцу злостављачу.

Жене које се не уклапају у овај стереотип ће, без обзира на чињенично стање имати гори јавни третман него мушкарци извршиоци поменутих кривичних дела. Оне представљају персонификацију „лоших супруга“ без обзира на евентуалну провокацију која је довела до вршења злочина. С обзиром да су насиље и агресија саставни део концепта мушкости насилна жена је двоструко крива будући да је повредила норме кривичног права и норме пола. Због тога није реткост да се злочини жена доживљавају као бруталнији у односу на исте злочине мушкараца.⁴⁹⁰

У литератури је изражен став и о постојању феномена „злостављаног мужа“ што је изазвало бурну реакцију доминантне струје. Та идеја је извргнута руглу, оспорена је и омаловажавана. Интересовање за феномен „злостављаног мужа“ је започело након објављивања чланка Сузан Штајнмец (*Suzanne Steinmetz*) под називом *The Battered Husband Syndrome*⁴⁹¹ у којем се кренуло од идентичне полазне тачке, као и кад се ради о „злостављаној жени“. Међутим, за разлику од концепта „злостављане жене“ идеја о злостављаном мушкарцу није много заживела. Разлоге за то треба тражити у недостатку јавне подршке тој идеји, што подразумева и улогу медија у томе, као и снажном противљењу женског покрета

⁴⁸⁹ Boyle K., *op. cit.*, стр. 103.

⁴⁹⁰ *Ibid.*, стр. 96-98. О искривљеној перцепцији жена које предузимају екстремно насиље у смислу да се представљају као више зле него мушкарци убице у: Walklate S., *Criminology and Feminism*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 85.

⁴⁹¹ Steinmetz K.S., *The Battered Husband Syndrome*, *Victimology: An International Journal*, Volume 2, 1977-78, No. 3-4, pp. 499 и даље. http://www.papa-help.ch/downloads/Steinmetz_The_Battered_Husband_Syndrome.pdf (доступно дана: 13.05.2015)

који је сматрао да би промоција таквог приступа скренула пажњу и финансијска средства са жена које су „праве“ жртве насиља у породици.⁴⁹²

Стиче се утисак да се научно бављење проблематиком насиља у породици и положајем свих чланова породице у том смислу, своди на супростављање крајњих теоријских полазишта - феминистичког и антифеминистичког. Чињеница је и да постоје мушкарци који доживе насиље у породици које може бити дубоко забрињавајуће и потенцијално поражавајуће. У теорији ипак преовлађује став да се женска виктимизација код куће понавља више пута, дуже одржава, озбиљнија је, страшнија и више узнемирава а такође и да је разнолика за разлику од мушке. Истиче се и да се она обично одиграва у контексту који подразумева мушко насиље као рутину.⁴⁹³ Међутим, чини се да је за будућност породице и брака као институција, посебно опасан став који те сфере представља као подручја у којима се испољава насиље, сексуална злоупотреба и убиство.⁴⁹⁴ На тај начин се наука уместо да се бори против предрасуда и стереотипа, користи за њихово појачавање. Није добро посматрати традиционалну породицу и традиционалне родне улоге на искључив начин као нешто што је *a priori* негативно. Исто тако не постоје гаранције да ће живот људи у модерним заједницама и промењене родне улоге донети увек само нешто позитивно. Објективност и умереност је кључ за исправно сагледавање сваког проблема.

3. Морална паника у вези са силовањем

Силовање је најтеже кривично дело против полне слободе појединаца без обзира на пол. Границе кривичноправне заштите код нас у овој области шириле су се последњих тринаест година обухватајући тако и облике који раније нису били санкционисани, а између осталог и силовање у браку и силовање мушкараца.⁴⁹⁵ Силовање жене с којој учинилац живи у брачној заједници

⁴⁹² Howitt D., *op. cit.*, стр. 127.

⁴⁹³ Wykes M., and Welsh K., *op. cit.*, стр. 47.

⁴⁹⁴ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 121.

⁴⁹⁵ Велику заслугу за промене у сфери регулисања силовања у многим државама имају феминисткиње које су нарочито допринеле скретању пажње на проблем силовања жена у браку. Soothill K., Walby S. and Bagguley P., Judges, the Media, and Rape, *Journal of Law and Society*, 1990, стр. 211.

предвиђено је први пут 2002. године Законом о изменама и допунама⁴⁹⁶ тадашњег КЗ-а.⁴⁹⁷ Највећи помак у том погледу догодио се ступањем на снагу важећег КЗ-а⁴⁹⁸ који је највише проширио кривично дело силовање предвиђајући да и извршилац и пасивни субјект могу бити лица оба пола, а радња извршења осим обљубе обухвата и с њом изједначен чин, што представља радњу некадашњег кривичног дела противприродни блуд.⁴⁹⁹

Медијска слика силовања је конструкција настала на многобројним митовима и заблудама. За многе људе, као и медије, силовање је највише повезано с потребом задовољења сексуалне потребе особе која тај акт предузима.⁵⁰⁰ Иако се подразумева да то задовољење садржи и испољавање агресије, акценат се ипак ставља на сексуалну равн, чиме се силовању одузима много од озбиљности која је повезана с њим. Наиме, суштина силовања није сексуално задовољење агресивним путем, већ испољавање агресије сексуалним путем. Многи истраживачи тврде да силоватељ и није мотивисан за секс, већ да демонстрира бес и мржњу тако да је његов циљ контрола, деградација и понижење жртве.⁵⁰¹

Митови о силовању су веровања која погодују његовом вршењу и често су део медијске слике силовања, а нарочито оне која је заступљена у телевизијским драмама. У том смислу је један од најчешћих митова да су жртве силовања у најмању руку делимично одговорне за своју виктимизацију.⁵⁰² Медијско извештавање о силовању је обично сет менталних и вербалних клишеа, при чему се приказивање злочина врши на унапред одређен начин без обзира на посебност конкретног случаја или је чак у супротности с уверењима новинара који о томе извештава. То се чини кроз избор одговарајућег речника и материјала који ће бити

⁴⁹⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије („Службени гласник РС“, број 10/02).

⁴⁹⁷ Кривични закон Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 26/77, 28/77 – испр., 43/77 – испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС“, бр. 16/90, 26/91 – одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 – одлука УС РС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/992, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 – испр., 80/02 др. закон, 39/03 и 67/03).

⁴⁹⁸ Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14).

⁴⁹⁹ Стојановић З. и Делић Н., *op. cit.*, стр. 74.

⁵⁰⁰ Howitt D., *op. cit.*, стр. 91.

⁵⁰¹ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 113.

⁵⁰² Howitt D., *op. cit.*, стр. 95.

искоришћени за прављење вести, а све то је углавном резултат несвесних процеса.⁵⁰³

Жртве силовања (овде се пре свега мисли на жене) се углавном стереотипно представљају подвођењем под један или више од три основна типа: (1) хистерична жена; (2) промискуитетна прљава жена; или (3) манипулативна жена.⁵⁰⁴ Сврставање жртава у неку од те три групе има за циљ да образложи тврдње да се ради о лажним оптужбама на рачун мушкараца. Уколико неку жену није могуће сврстати ни у једну групу, тада се силовање објашњава сексуалном наивношћу конкретне жене која је можда ненамерно охрабрила учиниоца да је силује. Такође, различити делови у новинама користе се за извештавање о осуђујућим пресудама за силовање у односу на ослобађајуће пресуде. Ослобађајуће пресуде имају већу вредност, обично се нађу на насловној страни, за разлику од осуђујуће пресуде која добије место негде у средини новина. Ипак, постоји и изузетак. Осуде које се односе на мушкараце који испуњавају стереотип силоватеља (психопата и странац) наћи ће се по правилу на насловној страни.

Морална паника у вези са силовањем јавља се периодично, обично подстакнута неким актуелним догађајем који изазива велику пажњу јавности. Медији у највећој мери генеришу страх од силовања и других врста сексуалних деликата захваљујући искривљеној перцепцији потенцијалних силоватеља и претераним потенцирањем ризика од виктимизације. Медији су генерално опседнути концептом „опасних странаца“ чиме се стиче погрешан утисак да је јавна сфера несигурна, за разлику од приватне, што утиче на доношење владиних одлука у погледу распоређивања новчаних средстава за увођење веома видљивих превентивних мера (као што је улично осветљење или камере).⁵⁰⁵

⁵⁰³ Benedict H., *Virgin or Vamp: How the Press Covers Sex Crimes*, New York, 1992, стр. 266, наведено према: Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op.cit.*, стр. 29.

⁵⁰⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 122 и 123.

⁵⁰⁵ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 49. Такође, масовно увођење видљивих превентивних мера поставља питање границе дозвољеног задирања у права и слободе грађана. Противници такве праксе истичу да се тако повређује право на приватност и анонимност док с друге стране постоји став да је масовно посматрање неопходно у циљу превенције криминалитета и хватања учинилаца кривичних дела. Capers B., *Crime, Surveillance, and Communities*, in: *Fordham Urb. L.J.*, Vol. XV, 2013, стр. 960. У литератури се могу пронаћи и анализе ефикасности поменутих превентивних мера (камера, улично осветљења и сл.). Perry E. A., *Scientific Research in Criminology*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 288-290.

Медијски „популарни“ случајеви силовања требало би да задовоље неки од следећих критеријума: напад странца, међуетнички или међурасни напад, сексуално убиство, серијско силовање, напади на децу, напади на старије особе, институционално злостављање (нпр. у оквиру домова за негу), напади који резултирају спровођењем кривичног поступка, напади који имају за последицу озбиљну физичку повреду, случајеви у којима је пристанак оспорен или случајеви који се односе на славне или особе које имају висок друштвени статус.⁵⁰⁶

Медијски интересантни случајеви силовања који активирају уснулу моралну панику често подстакну многобројне јавне расправе на тему ефикаснијег сузбијање те појаве. Имајући у виду нашу реалност, те расправе обично иду у правцу промовисања агресивнијих начина решавања проблема, попут хемијске кастрације. Заговорници увођења таквих мера очекивано имају и своје противнике, при чему и једни и други своје јавне наступе користе, између осталог, за промовисање идеологије коју заступају. Сучељавање различитих идеолошких приступа може понекад бити подстакнуто актуелним судским процесом који изазива велику пажњу јавности. Таква суђења представљају својеврсну арену у којој слабија страна (политички пре свега) покреће питања која, у „нормалним“ околностима не би завредила пажњу јавности.⁵⁰⁷ Медији обично реагују на таква искакања, јер она уносе динамику у извештавање о конкретном случају а то додатно обезбеђује простор слабијој страни да искаже свој став.⁵⁰⁸

Осим силовања жена од стране мушкараца, што је уједно и традиционални и најчешћи облик овог кривичног дела, медији скоро и да не обраћају пажњу на остале облике силовања. Такође, примећује се да се у медијима олако износи тврдња да је сексуално и свако друго насиље над мушкарцима много мањег значаја од оног које се врши над женама. То додатно утиче на мушкарце да не пријављују сопствену виктимизацију, а последица је велика тамна бројка у овој сфери.

⁵⁰⁶ Boyle K., *op. cit.*, стр. 68 и 69.

⁵⁰⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 123.

⁵⁰⁸ У литератури постоји став да одговарајућа медијска пажња у вези са силовањем не мора да доведе до исте такве реакције јавности која би резултирала моралном паником и последично неком реформом у области кривичног законодавства. Burchfield K., Sample L. L. And Lytle R., Public Interest in Sex Offenders: A Perpetual Panic?, *in: Criminology, Criminal Justice Law, & Society*, Volume 15, Issue 3, 2014, стр. 98.

3.1. Стереотип силоватеља

Многобројна истраживања показала су значајан раскорак између медијске конструкције типичног силоватеља и реалности која се може утврдити увидом у статистичке податке званичних органа. Медији често указују на опасност која прети од неизмерно проблематичних особа и патолошких појединаца: праве се инсинуације да силовања чине ментално болесне или бизарне индивидуе, на пример.⁵⁰⁹ Мит о силоватељу као ненормалној особи може се пронаћи и у изјавама представника власти чиме се остварује вероватно кључан допринос у настанку моралне панике.⁵¹⁰ У том смислу често се користи термин *психопата* како би се јавности представио типични силоватељ. Међутим, дијагнозу болести када су силоватељи у питању постављају лекари одговарајуће специјалности (углавном психијатри).⁵¹¹ Чињеница је да лекари код малог броја силоватеља утврде ненормалност која је могла да утиче на вршење дела али тај лако проверљив и доступан податак медији стално игноришу када извештавају о случајевима силовања.⁵¹²

Медији често користе конструкције као што су: сексуална звер, сексуални ђаво или сексуално чудовиште.⁵¹³ Такво стереотипно представљање силоватеља као ненормалне особе изгледа као тврдња да он припада друштвено изолованој групи која се психолошки разликује од других мушкараца.⁵¹⁴ Сексуална звер је особа која је неопозиво „другачија“, различита од нас „нормалних“, а уколико се утврди да припада некој мањинској етничкој групи онда се та околност посебно наглашава.⁵¹⁵ Тако се заокружује стереотип силоватеља који је истовремено странац, ненормалан и припадник неке мањинске групе. У Америци ће „на удару“

⁵⁰⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 121.

⁵¹⁰ Burchfield K., Sample L. L. and Lytle R., *op. cit.*, стр. 109.

⁵¹¹ О повезаности сексуалних кривичних дела и менталних и сексуалних поремећаја у: Koenraadt F., The Relative Position of Crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 104 и 105.

⁵¹² Кроз истраживања је потврђено да сексуални делинквенти и не представљају неку јасно издвојену групу у односу на осталу популацију, као и да су тежи психички поремећаји међу њима релативно ретки. Стојановић З. и Делић Н., *op. cit.*, стр. 73.

⁵¹³ Howitt D., *op. cit.*, стр. 94.

⁵¹⁴ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op.cit.*, стр. 113.

⁵¹⁵ Boyle K., *op. cit.*, стр. 69.

органа формалне контроле бити црнци и хиспаноамериканци,⁵¹⁶ док су код нас у сличном положају нпр. припадници ромске популације.

Имајући у виду да постоји велика тамна бројка у погледу силовања која се догоде у партнерским односима (брачним и ванбрачним), као и у другим случајевима где жртва познаје учиниоца, може се закључити да су размере погрешног медијског представљања силовања још веће. Медији третирају потпуно другачије случајеве силовања које су учинили мушкарци које су жртве познавале, а један од разлога је што постоји велика вероватноћа да ће наводи кривичне оптужбе бити оспорени на суду. Ови случајеви се често реконструишу од стране одбране и медија као добровољни секс од којег су потом жене одустале.⁵¹⁷ Оптужени се представљају као „нормални“ мушкарци, збуњени губитници у сексуалном рату, дезоријентисани због промена у полним улогама и друштвеним очекивањима. Силовање у браку, силовање на „састанку“ и сексуално узнемиравање популарно се објашњавају као пропуст у комуникацији између мушкарца и жене, а то значи да би оба пола требало да преузму заједничку одговорност за решавање те конфузије.⁵¹⁸ Неке феминисткиње сматрају да је термин силовање на „састанку“ медијска конструкција настала како би се суптилно довело у питање учињено силовање чиме се олакшава представљање жена као сексуалних објеката.⁵¹⁹

Медијима је посебно интересантна комбинација секса и насиља која постоји у случајевима сексуално мотивисаних убистава. Иако су таква дела веома

⁵¹⁶ Стереотипно представљање црнаца у контексту силовања подразумева укључивање додатних „показатеља“, као што је слушање реп музике. Evans C. J., *A Criminal Justice System Without Justice: The News Media, Sports Media, & Rap's Influence on Racial Crime Disparities, Race & Social Justice Law Review*, University of Miami, 2015, стр. 133-135. Међутим, постоје и другачији примери. Тако се у Америци, супротно установљеном стереотипу, догодио случај неоснованих оптужби за силовање који је подразумевао замењене улоге у расном контексту. То је познати случај *Duke*. О медијском извештавању у том случају у: Subotnik D., *The Duke Rape Case Five Years Later: Lessons for the Academy, the Media, and the Criminal Justice System*, *Akron Law Review*, Vol. 45, 2012, стр. 883 и даље. О стереотипном понашању припадника органа формалне социјалне контроле у Сједињеним Америчким Државама, нарочито судија, у расном контексту (прим. силовања од стране малолетника) у: Fortunato S. J., *Judges, Racism, and the Problem of Actual Innocence*, *Maine Law Review*, Vol. 57, No. 2, 2005, стр. 488 и 489.

⁵¹⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 94.

⁵¹⁸ Boyle K., *op. cit.*, стр. 74. Еволуција у разумевању силовања се догодила на западу током 80-их година прошлог века када се почело говорити и о тим другим, мање популарним, случајевима силовања, попут силовања у браку. Suran E., *Title XI and Social Media: Going Beyond the Law*, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 21, 2014, стр. 277.

⁵¹⁹ Boyle K., *op. cit.*, стр. 81.

ретка, то не спречава медије да им посвете значајан део простора.⁵²⁰ Повезивањем секса и насиља добија се моћна комбинација која медијима служи за илустрацију величине ризика који прети женама. У том смислу, главни пример вредне вести је фигура компулсивног мушког усамљеног ловца који вођен сексуалном жељом проналази свој излаз у убиству невине жртве.⁵²¹

3.2. Стереотип жене жртве силовања

Различити чиниоци утичу на погрешну представу о женама жртвама силовања. Један од проблема је различито представљање жена жртава силовања према томе чиме се баве и/или какав им је углед. Представа о женским жртвама је функција изворне мушке доминације која дели жене на девице и курве или добре и лоше девојке односно категорије које су засноване на културним стереотипима, митовима и претпоставкама о исправној женској улози.⁵²² То нарочито долази до изражаја када су жртве силовања проститутке којима се често негира право да буду жртве у складу с концептом доприноса жртве извршењу дела. Чак и кад су „обичне“ жене жртве силовања, постоји тенденција да буду еротизоване.⁵²³ Одбрана окривљеног за силовање потрудиће се да пронађе макар и мали детаљ који указује на „неприхватљиво“ понашање жртве за који се потом и медији заинтересују. То може да буде нешто везано за изглед жртве (нпр. ношење мини сукње или нападна шминка) или нека „мрља“ из прошлости. Све то свакако није релевантно у конкретном случају, али је ефикасно јер скреће пажњу с окривљеног на жртву која се на тај начин приморава да оправдава своје „неприхватљиво“ понашање.

Доминантан дискурс о силовању дакле гласи да само наивне и/или невинне жртве могу бити жртве силовања.⁵²⁴ У поротном систему суђења то је израженије,

⁵²⁰ Иако су ретка, сексуална убиства изазивају велики страх због тога што су очигледно насумична и ничим изазвана. Koenraadt F., *Sexual Homicide*, in: Herzog-Evans, M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 117.

⁵²¹ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 48.

⁵²² Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 106 и 107.

⁵²³ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 48.

⁵²⁴ Жртве које се не уклапају у поменути стереотип сматрају се одговорним за своју виктимизацију док се истовремено умањује или ублажава одговорност учиниоца. Dowler K., Fleming T. et Muzzati

јер се од пороте тражи да одлучи, не да ли је жена била силована, већ да ли треба да буде законски заштићена односно да ли се ради о жени која има „потенцијал да буде силована“.⁵²⁵ Такав однос према жртвама силовања доводи до појаве секундарне виктимизације која подразумева поновно проживљавање сопствене виктимизације која настаје пре свега у контексту испитивања које се предузима у кривичном поступку. Такав однос правосуђа према жртвама силовања утиче и на медијско бављење жртвом. Уколико се медији приклоне поменутом третирању жртве, даће значајан допринос појави секундарне виктимизације. У литератури се истиче значај примереног извештавања са суђења о силовању, а то може довести до промене јавне перспективе о женама жртвама у смислу њиховог третирања на мање непријатељски начин.⁵²⁶ Имајући у виду атмосферу каква постоји на многим суђењима за силовање, новинари треба да имају критички однос према свему што виде и чују на тим суђењима, да би својим извештавањем донекле допринели промени јавне свести.⁵²⁷

Благонаклон став према женама жртвама силовања медији показују углавном у следећим случајевима: напад странца, нападач је другачије расе, класе и/или етничке групе, жртва је веома млада или веома стара, жртва се понаша у складу с конвенционалним родним улогама, оружје је коришћено приликом напада, жена је убијена, жена је извршила самоубиство и њен нападач је серијски силоватељ.⁵²⁸

У литератури се може пронаћи став да је у медијском извештавању о силовању значајна употреба синтаксе за перцепцију жена као жртва.⁵²⁹ Различит утисак на аудиторијум оставља употреба активног од употребе пасивног говора у извештавању о силовању. Постоји разлика између нпр. *Силована у лифту усред бела дана* (Блиц, 24.12.2009) или исте реченице конструисане у активном облику - *Непознати мушкарац је силовао жену у лифту усред бела дана*. Ове промене у

L. S., La construction sociale du crime: les medias, le crime et la culture populaire, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*, 2006, стр. 841.

⁵²⁵ Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 127.

⁵²⁶ Howitt D., *op. cit.*, стр. 124.

⁵²⁷ Медији омогућавају јавности да буде упозната с дешавањима у судници. У том смислу постоји став да је важно упознати јавност са садржином изјава које дају судије у вези са одређеним случајевима силовања јер то на неки начин одражава доминантан однос полиције и правосуђа према жртвама силовања. Soothill K., Walby S. and Bagguley P., *op. cit.*, стр. 212 и 213.

⁵²⁸ Boyle K., *op. cit.*, стр. 79.

⁵²⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 93.

синтакси, иако незнатне, суштински утичу на субјективно разумевање извештавања о силовању од стране читалаца, гледалаца и слушалаца. Када се користи пасиван говор тада мушкарци обично имају склоност (не и жене) да припишу мању штету жртви и мању одговорност учиниоцу овог насилничког акта над женом.⁵³⁰ Оба пола више прихватају насиље над женама ако се уместо пасивног користи активан говор. Чињеница је да медији више користе пасиван говор када извештавају о насилничким кривичним делима где су жене жртве, што даје основа за закључак о постојању искривљене перцепције кад је силовање у питању. Такође, новинари често користе неадекватне термине који имају сексуалну конотацију иако је силовање насилнички акт па је свако коришћење сексуалних термина израз непоштовања жртве силовања и може лоше утицати на њу. У литератури се истиче да уместо описа силовања коришћењем израза „имао секс са“ што би подразумевало постојање жртвиног пристанка, треба употребљавати израз „пенетрација“ или неки други реалистичнији израз који би на прави начин описао оно што се догодило, а то је силовање.⁵³¹

Представљање жена жртава силовања на искривљен начин резултат је замењеног дискурса у којем се често ставља акценат на допринос жене извршењу силовања, а занемарује чињеница да је над њом примењено насиље и да за то насилник треба да одговара без обзира на околности конкретног случаја. Стигматизација жена путем доминантног медијског извештавања о жртвама сексуалних кривичних дела уопште а нарочито жртвама силовања нестаће тек када се те жртве буду узимале за озбиљно без сакривања иза прича о њиховој недужности и девичанству, као и када водећи медији престану да инсистирају на представљању улоге жена и начину на који су мушкарци научени да их посматрају као плен.⁵³²

⁵³⁰ У литератури се може пронаћи став да је погрешно сакривати информације о идентитету и остале личне податке жртава силовања због тога што се откривањем тих информација једино може скинути мрља која се везује за силовање и његове жртве. Ако би се силовање третирао на сличан начин као и већина других кривичних дела онда би се и жртве мање срамиле због тога што им се догодило. Путање у вези са силовањем погодује и силоватељима који се осећају моћније због жртвиног понижења. Viano E., *op.cit.*, стр. 59 и 60.

⁵³¹ Benedict H., *Virgin or Vamp: How the Press Covers Sex Crimes*, New York, 1992, стр. 266, наведено према: Barak G., *Media, Society, and Criminology*, *op.cit.*, стр. 27.

⁵³² Boyle K., *op. cit.*, стр. 29.

4. Морална паника у вези с педофилијом

Осим као жртве насиља у породици, деца су у центру интересовања медија и целокупне јавности и кад је у питању педофилија. Филип Џенкинс (*Philip Jenkins*) тврди да било које дело које укључује децу било као жртве или учиниоце, а нарочито оно које одступа од постојећег моралног консензуса, има највећу медијску пажњу и без изузетка се претвара у ударну вест. Такве вести отварају медијима, као и онима који се појављују у њима, простор за предузимање тзв. моралних кампања.⁵³³

На Западу је током друге половине осамдесетих и током деведесетих година прошлог века било много чланака у медијима о томе како су деца изложена напастовањима од педофила. Тако је у Уједињеном Краљевству, употреба термина „педофил“ у медијском извештавању нагло порасла 1996. године када је тема о „педофилима у заједници“ добила на замаху. Окидач за нагло интересовање јавности су били поједини случајеви сексуалне злоупотребе деце учињени од стране оних од којих се то није могло очекивати као нпр. у оквиру установа задужених за бригу о деци. Такође, у Северној Ирској је откривено и неколико случајева сексуалног злостављања деце унутар цркве који су учинили католички свештеници.⁵³⁴ Објашњење изненадне бурне реакције јавности и настале моралне панике произилази из чињенице да су учиниоци особе које би требало да одликује изузетна моралност и заштитнички однос према деци која су им поверена и која су веровала у њихове добре намере.

Јавност показује велику заинтересованост и кад су у питању случајеви сексуалног злостављања унутар домова за незбринуту децу, као и кад се открију слични случајеви у оквиру васпитнообразовних институција. Ипак, пренаглашено извештавање о случајевима сексуалног злостављања деце унутар поменутих институција може имати нежељен ефекат у смислу стављања на стуб срама целокупног система бриге о деци, без обзира да ли се ради о васпитачима у домовима или наставницима у школама.

⁵³³ Jenkins P., *Intimate enemies: Moral Panics in Contemporary Great Britain*, New York, 1992, наведено према: Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 56 и 57.

⁵³⁴ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 95.

Неспорно је да доказани случајеви сексуалне злоупотребе деце од стране наставника треба да буду адекватно кажњени. Међутим, коришћење околности да је неки наставник ухапшен под сумњом да је учинио такво дело за изношење сензационалистичких тврдњи да неоткривених педофила има у великом броју, наноси велику штету наставницима који савесно обављају свој посао и нарушава углед комплетног васпитнообразовног система. Такође увек постоји могућност да је нека оптужба лажна, тако да је свако преурањено новинарско закључивање о конкретном случају неприхватљива пракса која може нанети непоправљиву штету. Међутим, случајеви наводне сексуалне злоупотребе од стране особа које представљају ауторитет у неком сегменту, а највише наставници, свештеници и припадници војске, мамац су за медије који не пропуштају ниједну прилику да дају свој допринос моралној паници у вези с педофилијом. С обзиром да се ради о озбиљном проблему, уместо рационалног одмеравања опасности завладала је параноја, па се догађало да је многим људима живот уништен због слабо поткрепљених тврдњи о напастовању. Оптужбе су у многим случајевима биле толико невероватне да је требало да засветле лампице за упозорење, али се оне очевидно нису палиле.⁵³⁵

Свака морална паника има своју кулминацију која се препознаје по покренутим медијским кампањама чији је циљ алармирање целокупне јавности како би се конкретан проблем (насиље над женама, силовање, педофилија итд.) решио. У Великој Британији је дошло до такве кулминације у вези с педофилијом 2000. године након што је лист *News of the world* покренуо кампању под називом „именовање и срамоћење“ (*naming and shaming*).⁵³⁶ Спровођење кампање је подразумевало објављивање имена, фотографија и могућих адреса из Регистра сексуалних преступника. Иако су полицијске власти и пробационе службе скретале пажњу да је ова пракса опасна и да може угрозити оне у чије име медији делују, односно децу, јер ће педофили почети да се скривају, медији су наставили с тим, а све је резултирало низом бруталних напада на лица за која се сумњало да имају педофилске склоности.⁵³⁷ Један од таласа моралне панике у вези са

⁵³⁵ Свенсен Лаш Фр. Х., *op.cit.*, стр. 60.

⁵³⁶ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 96. Повод за покретање споменуте медијске кампање је био случај сексуалног злостављања и убиства осмогодишње Саре Пејн (*Sarah Payne*).

⁵³⁷ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op.cit.*, стр. 149.

педофилијом код нас подстакнут случајем силовања и убиства осмогодишње девојчице Марије Јовановић у Старим Лединцима код Новог Сада у јулу 2010. године, утицао је на доношење закона који на посебан начин третира учиниоце кривичних дела против полне слободе малолетних лица. У питању је Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима⁵³⁸, у јавности познат као Маријин закон. Овај закон између осталог предвиђа увођење посебне евиденције за педофиле која би садржала и ДНК-а профил осуђених особа.

Резултати једног истраживања спроведеног у Уједињеном Краљевству показали су како се од 60-их година прошлог века до почетка XXI века мењало медијско извештавање о педофилији.⁵³⁹ На почетку посматраног периода злостављање и убиства деце представљани су као изоловани феномени који нису били посебно мотивисани. Међутим, 90-их година прошлог века медији су посвећивали много пажње сексуалним мотивима учинилаца и упоредо стално указивали на опасност која заједници прети од „предаторских педофила“. Осим начина извештавања, промене су се догодиле и у погледу коришћења фотографија у оквиру новинских чланака. Првобитно су доминирале фотографије учинилаца, да би временом фотографије жртава и чланова њихових породица добиле већи простор. Такав заокрет значи усмеравање пажње јавности на драматичан аспект догађаја што се најбоље може урадити објављивањем фотографија које осликавају ту драматичност.⁵⁴⁰

4.1. Стереотип педофила

Доминантан медијски дискурс о педофилији јесте да непознате особе представљају највећу претњу деци. Тај дискурс подржава стереотипно представљање типичног педофила занемарујући стварност која је другачија.

⁵³⁸ Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима („Службени гласник РС“ бр. 32/2013)

⁵³⁹ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 106.

⁵⁴⁰ Посебан вид моралне панике у вези с педофилијом постојао је у САД почетком XXI века и који је подразумевао тражење везе између исламске религије, тероризма и педофилије. Таква реторика је кулминирала након 11. септембра и произвела низ негативних последица по припаднике исламске заједнице у САД. Filler M. D., Terrorism, Panic and Pedophilia, *Virginia Journal of Social Policy & the Law*, Vol. 10, No. 3, стр. 345.

Типични педофили у медијској представи су прљави, неприлагођени усамљеници односно морални отпадници који „нису као ми“.⁵⁴¹ Истина је да су сексуални злостављачи деце најчешће мушкарци стари између 20 и 30 година, при чему се у 60-80% случајева ради о лицима која су познаници или чак у родбинским везама са жртвом. Процене тамне бројке насиља према деци крећу се од 1:6 до 1:20,⁵⁴² а међу њима је највише случајева у којима је учинилац познат жртви.⁵⁴³

Иако су педофили у великом проценту особе мушког пола, не сме се занемарити улога жена у појединим случајевима. Повезаност жена са сексуалном злоупотребом деце најчешће није непосредна, тј. ретки су случајеви где су жене извршиоци. Међутим, оне могу на различите начине допринети извршењу предузимањем неке радње која би имала карактер саучесништва. Неки од резултата истраживања о женама у контексту педофилије показују да је тај феномен присутан, при чему није могуће утврдити његове стварне размере. Манифестације су различите, има жена чија је улога „само“ да помажу мушкарцима у проналажењу жртава или су иницијатори таквих активности затим оне које болују од неке менталне болести због које су имале неприхватљиве сексуалне контакте с децом, као и оних које се понашају као типични мушки педофили.⁵⁴⁴ Међутим, овај аспект педофилије не добија адекватну пажњу медија. Евентуално се јавност интересује за случајеве добровољне везе између наставнице и ученика.

Иако се углавном поштује забрана објављивања података о идентитету деце која су жртве кривичних дела, детаљно извештавање о случајевима педофилије поништава поштовање те забране јер се лако може закључити о коме се ради, нарочито у средини у којој живе оштећена деца. Такво извештавање није адекватно и због родитеља злостављане деце који због таквих текстова сваки пут изнова проживљавају трауме своје деце.

⁵⁴¹ Централна фигура моралне панике у вези с педофилијом су странци који су постали бабароге модерног друштва, за разлику од педофила унутар породице и других деци блиских кругова који остају у сенци. Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 94-96.

⁵⁴² Игњатовић Ђ., и Симеуновић-Патић Б., *op. cit.*, стр. 67.

⁵⁴³ Подаци *Scotland Yard*-а такође указују на погрешну представу типичног педофила. Према тим подацима, педофили су у највећем броју високо образовани белци између 36 и 45 година. Већина је у дугим, стабилним везама, ожењени су или имају децу. Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 17.

⁵⁴⁴ Davidson C. J., *Child sexual abuse – Media representations and government reactions*, Routledge, 2008, стр. 62.

Према мишљењу неких аутора, медијско коришћење стереотипа педофила има двоструке последице.⁵⁴⁵ Прво, то доводи до тога да феномен педофилије постане мање непријатан. Прихватањем стереотипа педофила дошли смо у позицију која нам омогућава да се дистанцирамо од појединаца који су означени као педофили. Друга последица инсистирања на стереотипној представи педофила је одржавање мита о непознатом предатору. Извештавање о таквим догађајима, изношењем најситнијих детаља, појачава родитељски страх до паничних размера. Тај страх доводи до предузимања многих нерационалних потеза с циљем да се деца заштите од „злих чика“ који вребају у парку иза неког жбуна или се мувају око школских дворишта нудећи деци слаткише како би их намамили.⁵⁴⁶

Дистанцирање „обичних“ људи од „злих“ појединаца који крше закон и раде неморалне ствари највидљивије је у случају педофилије. Та дела нас вероватно највише узнемиравају и имамо потребу да се што даље склонимо од тога.⁵⁴⁷ Педофил се тако најчешће замишља као појединац који нема ниједан квалитет, као неко ко је саздан од нељудских, чак зверских мисли и нагона.⁵⁴⁸ Таква слика педофила нас умирује, што је само на први поглед парадоксално. Наиме, ако је он стварно таква звер онда ћемо га лако и брзо препознати међу нама „нормалним“ и онда елиминисати. Остаће нам сигурна и неповређена приватна сфера у којој таквих „абнормалности“ нема.⁵⁴⁹

Опседутност медија и грађана стереотипима у вези с педофилијом погађа и децу. Атмосфера страха од непознатих људи утиче и на дечије поимање света и односа у њему. Децу треба учити да буду опрезна, јер су она по природи неискварена и отворена према људима. Међутим, из потребе да заштитимо децу

⁵⁴⁵ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 97.

⁵⁴⁶ О повезаности детињства и ризика у: Stenson K., Risk, Crime, and Governance, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, стр. 181 и 182.

⁵⁴⁷ У оквиру епизода моралне панике у вези с педофилијом обично се испољава генерализована анксиозност која обухвата питања дечије невиности, сексуалне злоупотребе деце, ризиком оптерећеног родитељства и кризу поверења у правосудни систем. У Аустралији је од 2003 до 2012 трајала морална паника чији је окидач случај Фергусон, који се тиче особе која се потпуно уклапа у стереотип педофила, непознатог, усамљеног, неутледног појединца који вреба прилику да изврши дело. Grealy L., Menacing Dennis: Representing 'Australia's most hated man' and popular protests for policy change, *Crime, Media, Culture*, Vol. 10, No. 1, 2014, стр. 39 и даље.

⁵⁴⁸ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 97.

⁵⁴⁹ О конструкцији зла у извештавању штампаних медија у: Coyle J. M., Delineating the „Evil“ „Criminal“ Other, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 136-138.

понекад претерујемо и почнемо да их оптерећујемо страховима. За разлику од неких ранијих времена када су деца васпитана да не осећају страх и да га не показују, данас се отишло у другу крајност па се деца убеђују како већина ствари на Земљи може бити опасна. У том смислу, кроз време су се мењали и страхови тако да постоји разлика између некадашњих и данашњих страхова. Оне представе страха које данас утискујемо деци, нису више тролови и вештице већ пре педофили и непознати људи уопште.⁵⁵⁰

4.2. Заблуде у вези с педофилијом

Ова морална паника је једна од ретких чији извор превасходно треба тражити у страху који обузима велики део јавности на саму помисао да такво зло постоји. Осећање немоћи које дели пуно родитеља подстиче јавну дебату о овој теми која онда укључивањем медија добија нешто другачији смер. Најчешћи случајеви сексуалног злостављања деце које чине блиске особе нису за медије превише интересантни јер тираж и гледаност повећавају страшне приче о опасним странцима који маме децу како би их злостављали. Не само да код медија не постоји интерес да се то промени, већ ни јавност није спремна за то, јер би то значило разбијање неких популарних митова.

Један од њих је мит о дому као сигурном подручју, услед чега јавност игнорише проблем сексуалне злоупотребе деце у приватној сфери. Невидљивост сексуалног злостављања деце као самосталног феномена или у комбинацији с убиствима која чине чланови породице и друга блиска лица, у оштрој је супротности са срамотом и хистеријом које прате случајеве убистава деце учињене од стране друге деце, непознатих одраслих особа или најчешће, сексуално мотивисаних странаца.⁵⁵¹

Заблуда је и да је сексуално злостављање деце у порасту. Медији се труде да нам ставе до знања да су деца све угроженија.⁵⁵² У том смислу стално се истиче опасност од неконтролисане употребе интернета који се представља као простор у

⁵⁵⁰ Свенсен Лаш Фр. Х., *op. cit.*, стр. 60.

⁵⁵¹ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 96.

⁵⁵² Медији преувеличавају и ризик да странац отме дете јер у највећем броју случајева нестанка деце у питању је бежање од куће или су за њихов нестанак одговорне блиске особе. Lofquist S. W., *op. cit.*, стр. 245.

коме педофили са свих страна вребају потенцијалну жртву.⁵⁵³ Овај нови фактор ризика у медијима се преувеличава, тако да уместо да се ради на превенцији која би подразумевала бољу едукацију деце у сваком погледу, добијамо паничну реакцију која је очигледно сама себи циљ.⁵⁵⁴ Важније је научити децу како да се одбране уместо да их претерано штитимо јер их једино тако адекватно припремамо за живот у којем би требало да имају активну а не пасивну улогу.⁵⁵⁵

Међутим, повезаност интернета и педофилије може се размотрити на нешто другачији начин у контексту производње дечије порнографије ради стављања на интернет како би заинтересована лица могла да приступе тим садржајима.⁵⁵⁶ Овде се могу уочити два аспекта. Први се односи на настајање порнографског материјала чија садржина представља сексуалну злоупотребу деце, док се други аспект тиче коришћења тог материјала од стране заинтересованих појединаца.⁵⁵⁷ Проблем је што су медији више заинтересовани за други аспект. Сви откривени случајеви преузимања дечијег порнографског материјала са интернета, третирају се као страшнија ствар у односу на далеко озбиљнији проблема производње таквог материјала. Медији нас редовно информишу о свим новооткривеним случајевима преузимања таквог материјала, али ретко постављају питања у вези с актерима сексуалне злоупотребе деце која се може видети на тим снимцима. Корисници се називају педофилима, сва медијска пажња је усмерена на њихову активност, а грађани остају ускраћени за веома битну информацију о томе шта су надлежни органи предузели како би ухватили праве педофиле. Другим речима врши се демонизација интернет мреже и сервирају нам

⁵⁵³ У литератури се може пронаћи доста радова у вези с тим. Surette R., Performance Crime and Justice, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2, 2015, стр. 200 и 201.

⁵⁵⁴ О факторима ризика за вршење кривичних дела у сајбер – простору у: Koops B.-J., The Internet and its Opportunities for Cybercrime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 739-741.

⁵⁵⁵ Tisseron S., Violence des images; Que peuvent faire les parents?, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 719 и даље.

⁵⁵⁶ О моралној паници у вези с дечјом порнографијом и заблудама које у вези с тим постоје у: Gotell L., Inverting Image and Reality: R.v. *Sharpe* and the Moral Panic Around Child Pornography, *FORUM Constitutionnel*, 2001/2002, стр. 9 и даље.

⁵⁵⁷ У литератури постоји мишљење да педофили који користе интернет у сврху сексуалне злоупотребе деце то чине на различите начине, па би у том смислу требало правити разлику између учинилаца који путем интернета врше ту злоупотребу и оних који користе интернет како би ступили у контакт и развили однос с младим жртвама. Cuijpers C., and Knaap van der M. L., Cyberpaedophilia, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 134-136.

се као „прави“ ови виртуелни педофили који тако постају симбол највеће претње по нашу децу.

Последице заблуда у вези с педофилијом могу да буду веома озбиљне. Цена коју читаво друштво плаћа је велика: стварни учиниоци се могу превидети па чак и избећи правди; могу се предузети погрешна хапшења; полиција може изгубити драгоцену време; јавност се може понашати осветнички; суђења могу бити доведена у питање због погрешног извештавања; и веома озбиљна штета може настати у погођеним породицама и повезаним заједницама.⁵⁵⁸ Ипак, највећа цена која се може платити јесте препознавање најчешћих случајева сексуалне злоупотребе деце или њихово касно препознавање када више ништа није могуће учинити.

5. Морална паника у вези с малолетничком делинквенцијом у ширем смислу

Млади су одувек били у центру интересовања јавности. Међутим, утисак је да медији чешће извештавају о негативним појавама у вези с младима него о позитивним примерима.⁵⁵⁹ Разлоге за то не треба тражити у доминацији негативног понашања младих, већ у чињеници да такве ствари једноставно више повећавају тираж новина и повећавају гледаност телевизијског програма. Лепо је прочитати о успесима младих или погледати прилог о томе на телевизији, али то се не уклапа превише у концепт по коме функционишу савремени медији. Став друштва у погледу младих је углавном поларизован. Они су истовремено народни демони и жртве тих народних демона.⁵⁶⁰

Основу за свако разматрање моралне панике у вези с младима поставио је Стенли Коен који је показао како сасвим уобичајено понашање младих које повремено прелази оквире прихватљивог али никако на драматичан начин, може довести до појаве огромне хистерије у јавности захваљујући медијима. Анализа моралне панике у вези с младима је важна због тога што је брига о моралности

⁵⁵⁸ Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 21.

⁵⁵⁹ Медији генерално ретко покривају теме које се односе на децу а када то чине онда се ставља акценат на малолетничку делинквенцију и насиље које чине млади. Gray S. E., *The Media – Don't Believe the Hype, Stanford Law & Policy Review*, Vol. 14, No. 1, 2003, стр. 45.

⁵⁶⁰ Jewkes Y., *op.cit.*, стр. 89.

младих значајан предмет периодичних моралних паника, а истовремено указује на главни и најчешћи извор друштвене анксиозности у вези с ризицима.⁵⁶¹ Трансгресивна природа младалачке културне праксе дуго изазива револт међу политичарима који теже да се додворе „моралној већини“ тако што оговарају „неморалност“ младих.⁵⁶²

Отприлике у исто време као у Великој Британији, дошло је до сличне претеране реакције у вези с понашањем младих и у Француској. Наиме, 60-их година прошлог века појавио се страх од *Blousons noirs*, који су представљени као млади који делују у „бандама“, понашају се насилно како према физичким лицима, тако и према институцијама, чине оно што је називано „безразложно насиље“. Међутим, иза медијских конструкција заснованим на неколико спектакуларних али ретких догађаја, језгро малолетничке делинквенције и њеног пораста су чиниле крађе, од којих су неке биле потпуно нове врсте, с новом мотивацијом.⁵⁶³

Занимљиво је да пренаглашену реакцију јавности изазову углавном она понашања младих која не заслужују такву пажњу. То су обично она дела која се могу подвести под малолетничку делинквенцију у ширем смислу попут тешкоћа у васпитању и ситних кажњивих дела младих која се појављују као типични „младалачки бунт против света одраслих“.⁵⁶⁴

Омладина може да се схвати и као производ и као извор ризика у многим моралним паникама. Они се налазе између детињства и зрелог доба па су самим

⁵⁶¹ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 41. Такође, проблематично понашање младих често се разматра у контексту младалачких банди и гангова, што је додатни разлог за настанак моралне панике. St. Cyr J. L., The Folk Devil Reacts: Gangs and Moral Panic, *Criminal Justice Review*, Vol. 28, No. 1, 2003, стр. 26 и даље. О дефиницији концепта уличних гангова видети у: Guay J.-P., et Fredette C., Le phénomène des gangs de rue: une perspective nord-américaine, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 295 и даље.

⁵⁶² Ferel J., Hayward K. and Young J., *op. cit.*, стр. 140.

⁵⁶³ У првом реду су то крађе аутомобила (и двоточкаша) и пратеће опреме ових нових „културних предмета“ цивилизације: „владавина возила се проширила без премца у модерним земљама, са ауторитетом којим ниједан фабрички производ још није био овенчан. Имати ‘ауто’ је постао један од циљева свих младих, један од знакова разликовања друштвеног успеха одраслих и чак значајна опрема за завођење онима који траже авантуру. Mucchielli L.: *Једно насилније друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас* (II део) (превод чланка: *Une société plus violente? Une analyse socio-historique des violences interpersonnelles en France, des années 1970 à nos jours* in: *Déviance et Société*, Paris, 2008/2 (Volume 32); преводилац Илић Г. П.), *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/2, стр. 10 и 11.

⁵⁶⁴ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 15.

тим проблем и за друштвену регулацију и за репродукцију друштвеног реда.⁵⁶⁵ Најубичајенији приказ младих у вестима и документарним филмовима јесте: *млади, једнако невоља*. Многобројни филмови снимљени на ту тему садрже стереотипне приказе омладине у контексту секса, насиља, криминала, отпадништва, побуне, коришћења дроге и девијантности.⁵⁶⁶ Филм *Clockwork Orange* указује на неизбежну истину – да млади уживају у култу насиља, чак и кад је реч о десетогодишњацима.⁵⁶⁷

Континуирано и стално приказивање омладине у негативном смислу значајно је допринело стварању атмосфере страха у вези с агресивношћу младих која обично достигне своју кулминацију онда када малолетник изврши неко тешко кривично дело (убиство, разбојништво, и сл.). Међутим, та најтежа кривична дела малолетника која медији потенцирају нису и најчешћи облици испољавања малолетничке делинквенције који се свакодневно појављују пред судовима.⁵⁶⁸ Од једне свакако тешке али веома ретке ситуације, медији направе читаву представу која треба да покаже младе у искључиво негативном контексту.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 54. О малолетничкој делинквенцији и различитим факторима ризика који могу да утичу на њену појаву у: Case S. and Haines K., *Constructions, causes, risk factors and explanations*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 416-417.

⁵⁶⁶ Мек Квин Д., *op. cit.*, стр. 200 и 201.

⁵⁶⁷ Ради се о чувеном филму који је код нас преведен као *Паклена поморанџа* (редитељ S. Kubrick), а снимљен је направљеном по истоименом роману А. Burgessа у коме је главни јунак Алекс, садистички тинејџер. Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, *op. cit.*, стр. 415.

⁵⁶⁸ Wykes M. and Welsh K., *op. cit.*, стр. 134. Међутим, драматично и прекомерно извештавање о кривичним делима која врше малолетници често доводи до поштравања прописаних казни. Shepherd Jr. E. R., *Film at Eleven: The News Media and Juvenile Crime*, *Quarterly Law Review*, Vol. 18, стр. 688.

⁵⁶⁹ Амерички медији су тако у једном периоду користили термин „суперпредатор“ захваљујући једном ауторском новинарском тексту из 1995. године под насловом *Долазак суперпредатора*. Аутор текста је бивши професор политичких наука на Принстон универзитету Џон Дилуло (*John Dilulio*). Он је упозорио да наилази цунами адолесцентских „супер - предатора“ – „морално осиромашених“ младих људи који су одрасли „окружени девијантним, делинквентним и криминалним одраслим особама у средини у којој је присутно злостављање, насилничко понашање, одсуство оца, вере у бога и беспослица“. Moriearty L. P., *op. cit.*, стр. 864.

5.1. Проблем „вршњачког насиља“ представљен у медијима

Насиље међу децом и младима представља једну од најзаступљенијих тема у медијима који ту појаву називају „вршњачко насиље“. Значајну улогу у сагледавању проблема моралне панике коју медији стварају у погледу насиља међу младима имају савремени социолози Џефри Пирсон (*Geoffrey Pearson*) и Стив Чибнал. Они су показали како медији редовно приказују и потпаљују забринутост о „патолошкој“ природи млађе генерације. Постоји круг медијски створене забринутости која нас редовно подсећа на мрачну страну млађе генерације и насиље које вероватно произилази из нашег разочараног потомства – спектакл проблема младих.⁵⁷⁰ Тако се сасвим обична свађа или туча између браће и сестара или ђака у школи категоризује као „напад“ који децу претвара у жртве. Задиркивање је, сигурно, мучно за оног који му је изложен, међутим, оно данас изгледа више не постоји, све је постало злостављање, „мобинг“, које кад се тако категоризује детету може да нанесе доживотну штету.⁵⁷¹ С тим у вези, Микиели (*Mucchielli*) истиче да су граја у разреду, зачикавања одраслих, ђачки нереди на часовима физичког и у школским ходницима, крађе, бруцошки несташлуци све, осим нови.⁵⁷² Школа у протеклим деценијама није била, нити је икада била, мирна лука. Међутим, девијације и насиља су тада били кудикамо боље контролисани и ограничени, јер су, на једној страни, прагови толеранције били виши (процес пацификације обичаја), док је, с друге стране, социјална дистанца између ђака и одраслих који их окружују била мања него што је данас.

Некадашњи учитељи су знали како да разликују „ритуални“ метеж од опасног метежа, као и ларму ради истицања, од истинског насиља. Другим речима, учитељ је знао да одгонетне и прочита ђаке.⁵⁷³ У данашње време се та способност у великој мери изгубила и ми имамо проблем насиља међу младима који не умемо да решимо. Медијско стварање моралне панике с друге стране не доприноси решавању проблема.

⁵⁷⁰ Kidd-Hewitt D., *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, *op. cit.*, стр. 416.

⁵⁷¹ Свенсен Лаш Фр. Х., *op.cit.*, стр. 59.

⁵⁷² Mucchielli L.,: *Једно насилније друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас* (II део), *op. cit.*, стр. 8.

⁵⁷³ *Ibidem*

Поставља се питање колико су данас просветни радници способни да се ухвате у коштац с проблемом насиља у школама. Медији углавном приказују наставнике као потпуно невине жртве у сукобу с учеником старијег разреда основне школе или средњошколцем, или их стављају на стуб срама ако се осмеле да повуку за уво ученика нижег разреда основне школе без обзира што је у питању васпитно запуштено дете које је врло тешко усмеравати. И у једном и у другом случају, ситуације се представљају катастрофично чиме се доприноси стварању моралне панике.

Годинама уназад говори се о алармантним размерама насиља у школама и потреби његовог сузбијања. Прва асоцијација на проблем насиља у школама за многе људе су тешки случајеви који су се догодили широм САД-а о којима су извештавали медији што је утицало на формирање веровања о порасту проблема насиља у школама.⁵⁷⁴ Стварно стање је, међутим, другачије јер, насиље у школама у САД опада још од 1990. године.⁵⁷⁵ Постоји мишљење да је релативна реткост насиља у школама јак разлог за често извештавање медија о томе које иако искривљује стварни ризик од насилничких школских инцидената има и позитиван ефекат на побољшање безбедности и превенцију малтретирања и других облика претећег понашања.⁵⁷⁶

Новински наслови нас из дана у дан упозоравају на неку нову опасност која произилази из ослабљеног морала, док телевизијски програми понављају

⁵⁷⁴ Један од таквих случајевима се догодио у „Колумбајн“ средњој школи у Литлтону у Колораду, 20. априла 1999. године, када су два ученика убила њих дванаест и једног наставника а потом извршили самоубиство. Након тог догађаја уследила је пренаглашен одговор различитих чинилаца друштвене контроле који је назван „Колумбајн ефекат“ који је значајно појачао страх и забринутост јавности у вези с проблемом пуцњаве у школама. Први одговор на инцидент је било проналажење профила типичног младог човека који би највероватније предузео тај акт пуцњаве. Проблем је што је профил тако постављен да се већина младих могла пронаћи у њему, а ради се о изузетно реткој појави, па се на тај начин свим тим младима беспотребно ставља етикета потенцијалних „пуцача“. Muschert W. G., School Shooting, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2, 2010, стр. 82. Такође, о културном значењу масовне пуцњаве анализираном на примеру „Колумбајн“ средње школе у: Sheptycki J., Guns, Crime, and Social Order in transnational perspective; understanding the weaponization of everyday life and resisting the pistolization of world society, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1, 2010, стр. 688-691.

⁵⁷⁵ Стопа виктимизације ученика и наставника у школама опада током 90-их година XX века и остаје на нижем нивоу и током прве деценије XXI века. Међутим, паралелно с тим расте забринутост јавности због проблема насиља у школама, подстакнута медијским извештавањем о томе. Cook J. P., Gottfredson C. D., and Na C., School Crime Control and Prevention, *Crime & Justice*, стр. 313, 2010; Moriearty L. P., *op. cit.*, стр. 868 и 869.

⁵⁷⁶ Hagan E. F., *op. cit.*, стр. 223.

исту причу у сензационалистичким документарним емисијама.⁵⁷⁷ Када се ти новински наслови или сензационалистичке телевизијске емисије употпуне неким нејасним снимком који је нпр. освануо на *Youtube* и који наводно недвосмислено указује на насилничко понашање појединих малолетних лица, онда ће већини која тако нешто види бити сасвим јасно колико је „алармантан“ проблем тзв. „вршњачког насиља“. Иако медији не откривају идентитет малолетних лица која су умешана у конкретан догађај, углавном се на основу неких посредних чињеница, као што је нпр. навођење школе у којој се то догодило, може утврдити и идентитет малолетних лица.

Медији најчешће извештавају о насилничком понашању дечака што се уклапа у још једну стереотипну представу о родним улогама. Насиље девојчица постане вест углавном када су у питању тешки случајеви који доведу до бурне реакције јавности услед испољене суровости младих припадница женског пола. Нажалост, фокусираност медија само на најтеже случајеве насиља које врше девојчице подржава још један стереотип који није везан за узраст, по којем жене испољавају већу суровост и окрутност као учиниоци најтежих кривичних дела.

⁵⁷⁷ Томпсон К., *op. cit.*, стр. 9.

Одсек III

Медији и кривични судови

Глава I

Медијска слика о судовима

Рад судава је једна од омиљених тема већине штампаних и електронских медија. Због природе посла који обављају медијима су нарочито интересантни кривични судови односно њихово поступање, тако да доношење пресуде представља врх кривичног поступка и елемент правосудног система који привлачи пуно медијске пажње и јавног интереса.⁵⁷⁸ Та заинтересованост медија произилази из потребе јавности да буде у току када се решавају одређени кривични предмети.

Суднице су формално социјално конструисана арена где се утврђују значај и значење широког спектра друштвених понашања – нпр. судови утврђују (или барем покушавају да то учине) (не) постојање душевно поремећеног понашања, адекватне или неадекватне бриге о деци, наметљиве или прихватљиве политике владе у борби против криминалитета. У складу с тим, све што утиче на слику судава у јавности непосредно утиче на њихову функцију доброг дељења правде и чиниоца који одређује прихватљива друштвена ограничења.⁵⁷⁹

Шерман (*Sherman*) идентификује три подручја која утичу на поверење јавности кад је правосуђе у питању: а) пракса правосудног система и представника органа формалне контроле б) промена културних вредности и очекивања која систем покрива в) медијска слика кривичног правосуђа.⁵⁸⁰ Други аутори овом списку додају још неке факторе, попут познавање стања у погледу криминалитета од стране јавности и с тим у вези познавање правосудне статистике. Такође се истиче и значај личног искуства које појединци могу имати кад је у питању кривични поступак (судије поротници, сведоци или оштећени). На

⁵⁷⁸ Hough M. and Roberts V. J., *Public opinion, Crime, and Criminal Justice*, in: Maguire M., Morgan R. i Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford, 2012, стр. 285.

⁵⁷⁹ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op.cit.*, стр. 118 и 119.

⁵⁸⁰ Hough M. and Roberts V. J., *op.cit.*, стр. 294.

крају се може истаћи и значај коварирације поверења у правосуђе односно судство, с нивоом друштвеног и политичког поверења, које је повезано с факторима као што су друштвена покретљивост и неједнакост прихода.⁵⁸¹

Нас овде конкретно интересује само подручје медијске слике правосуђа, с тим што ће и оно бити редуковано, тако да ће се анализирати медијска слика судства.

1. Корумпираност судства

Судство представља део правосудног система чији саставни елемент је и јавно тужилаштво. Корупција у судству (односно у комплетном правосудном систему) нарушава функционисање владавине права и тржишне економије (гарант приватне својине и уговора), чиме разара, као ни у једној другој институцији друштва, правни и политички систем државе и друштва.⁵⁸² Она је поред општих друштвених услова, односно стања у друштву, у директној корелацији с корупцијом у целом друштву и с квалитетом и ефикасношћу правосуђа.⁵⁸³ Тамо где правни систем пропусти да задобије поверење јавности у смислу да његови представници нису третирани као поштени и правични већ се сматрају обичним пионима корумпираних политичких лидера, онда идеја о сузбијању корупције у том друштву изгледа суморно.⁵⁸⁴

Проблем корумпираности судства постоји углавном само у државама у транзицији и земљама Трећег света с обзиром да се ради о реткој појави кад су државе Запада у питању.⁵⁸⁵ Уређени системи, какви су углавном на Западу, изоловане, ретке случајеве корупције ефикасно решавају врло брзо након откривања, онемогућавајући да ти појединачни инциденти заразе читав систем. У том смислу се као пример могу навести САД које су још 70-их година прошлог века борбу против корупције у сегменту формалне контроле пребациле с локалног

⁵⁸¹ *Ibidem*

⁵⁸² Приоритет број један у борби против корупције почива у владавини права. Vogl F., *op. cit.*, стр. 143.

⁵⁸³ Вуковић С., *Транзиција и корупција*, Београд, 2007, стр. 54.

⁵⁸⁴ Vogl F., *op. cit.*, стр. 143.

⁵⁸⁵ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 170.

на федерални ниво како би се ефикасније сузбијала та појава, а нарочито откривала и санкционисала велика, системска корупција.⁵⁸⁶

Друштва у којима корупција у правосуђу није распрострањена, уживају владавину права – оно чиме се највећи број друштава у савременом свету ипак још не може похвалити.⁵⁸⁷ Непостојање уређеног друштвеног система у државама попут наше, омогућава ширење проблема корупције уопште, па тако и у сфери судства. Када је правосуђе део корумпираног система, богати и корумпирани делују без страха од санкција, сигурни да ће подмићивање, тамо где треба, уклонити све законске проблеме.⁵⁸⁸ Ипак, медијска слика корумпираног судства преувеличава тај проблем чинећи га драматичнијим и озбиљнијим него што је он у стварности.

Корупција у судству је свакако омиљена тема медија годинама уназад. Веома лако се износе оптужбе на рачун судија и то нарочито онда када постоји незадовољство јавности исходом неког кривичног поступка. Иако је немогуће навести конкретне бројке, када је у питању стварна раширеност корупције у судству, ипак сви показатељи говоре да је значајно мање присутна од онога како је виде грађани.⁵⁸⁹ Међутим, медији непогрешиво погађају осетљиве тачке и њих користе у циљу подизања гледаности и тиража. Једна од таквих тачака је и судство које је погодна тема за различите манипулације.

Медијско извештавање о корупцији у судству, као и када се ради о многим другим темама, налази се у великој мери под утицајем спољашњих чинилаца. Другим речима, оно није у потпуности самостално и често представља само одраз ставова које изражавају представници политичког и јавног живота. Омиљена тема политичара, који су неретко представници извршне или законодавне власти, јесте проблем корупције у правосуђу уопште, па самим тим и у судству. Они често користе медијски простор ради напада на судове, а то чине, између осталог, помињањем и инсистирањем на проблему корупције. С друге стране, правосуђе у

⁵⁸⁶ Један од највећих резултата такве усредсређености је „операција сиви господар“ („*operation graylord*“) коју је спровео Федерални истражни биро (*FBI*). То је била највећа и најуспешнија истрага у области судијске повреде права у историји САД која је, до јесени 1987. године, резултирала осудом шездесетједне особе, укључујући једанаест судија, полицијских службеника, адвоката и судских званичника, уз покретање и других суђења. *Naган Е. В., op. cit.*, стр. 313 и 314.

⁵⁸⁷ Беговић Б., *Економска анализа корупције*, Београд, 2007, стр. 417.

⁵⁸⁸ Роуз - Ејкерман С., *op. cit.*, стр. 162.

⁵⁸⁹ Мајић М., *op. cit.*, стр. 68.

свим системима представља „најмекши“ део власти с обзиром да су његови представници, по природи ствари далеко мање медијски експонирани али и далеко обазривији при давању медијских изјава.⁵⁹⁰ Од судија се не може очекивати да полемишу с политичарима, нарочито ако су у питању „прозивке“ због неких актуелних случајева када би сваки непримерени јавни наступ могао да доведе у питање исход поступка.⁵⁹¹

Додирна тачка између корумпираног судства и политике је и дволичност носилаца извршне и законодавне власти, који су склони да се јавно залажу за независност судства, а да тајно врше притисак на суд, свесни да се судије још нису ослободиле поданичког духа и политичке скучености.⁵⁹² У тој тачки долази до преклапања двеју карактеристика медијске слике судова, поменуте корумпираности судова и утицаја политике на рад судова.

Јавност је склона да у корупцији тражи објашњење многих неочекиваних судских одлука. Лаицима је веома тешко да схвате разлоге раскорака између онога што се њима чини ноторним и одлуке коју је по том питању донео суд.⁵⁹³ С обзиром да у појединим случајевима (углавном оним који су медијски пропраћени) јавност унапред има одређена очекивања у погледу врсте и садржине судске одлуке, „изневеривање“ таквих очекивања најједноставније се може објаснити корумпираношћу.

На перцепцију јавности о корупцији у судству утиче и неуједначена казнена политика која учвршћује уверење да је судство корумпирано односно да је неко успео „добро да прође“ јер је једноставно подмитио судију. На тај начин се евентуално повећава коруптивни притисак јер све већи број људи бива подстакнут да „покуша са корупцијом“.⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Мајић М., Корупција у правосуђу, in: Илић Г. П. (ed.) *Корупција: Основни појмови и механизми за борбу*, Београд, 2007, стр. 62.

⁵⁹¹ Пример за то код нас је случај судије Вучинића против кога су изречене дисциплинске мере због одговора на питање медија о одлуци коју је донео у случају Мишковић. <http://www.blic.rs/vesti/hronika/razresenje-proterani-sudija-odlazi-u-advokate/z25bqn3> (доступно дана: 25.04.2016. године). О начелној неприхватљивости давања јавних изјава од стране судија, нарочито у вези са актуелним случајевима: Dawson D., *Judges and the Media*, *UNSW Law Review*, Vol. 10. 1987, стр. 17 и даље.

⁵⁹² Антонић Д. (et al.), *op. cit.*, стр. 93.

⁵⁹³ Мајић М., *op. cit.*, стр. 67.

⁵⁹⁴ Ћирић Ј., *Неуједначеност казнене политике судова, Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014, стр. 156.

Углед судија у великој мери зависи од јавне перцепције проблема корупције у судству. Јавност веома често било какву корупцију у судству, па и ону у коју судије уопште нису умешане, перципира као корупцију судија, тако да долази до пада друштвеног угледа судија.⁵⁹⁵ Посебан проблем у вези с јавном перцепцијом корупције у судству представља повремено поистовећивање два, само наизглед, слична феномена: судијска грешка и нечасно понашање судије које има елементе корупције. Судијске грешке се дешавају. Не постоји ниједна професија која је имуна на прављење грешака а то је случај и са судијским позивом. Није нестички бити несавршен и не би било фер кажњавати судију зато што није био непогрешив док је доносио стотине одлука под притиском.⁵⁹⁶

Медијска слика корумпираног судства утиче у значајној мери на перцепцију грађана о овом проблему. Чињеница је да мали број грађана има непосредно искуство у вези с коруптивним активностима у оквиру судства, због чега највише информација о овој појави црпе из медијских извештаја. Према нешто новијим резултатима истраживања јавног мњења о проблему корупције из децембра 2013. године, чак 74% грађана информације о корупцији добија путем медија (ТВ, штампа, интернет и радио), што је за 14% више него у јуну исте године.⁵⁹⁷ Та чињеница упућује на закључак да од медијског извештавања о корупцији уопште и у одређеним сегментима, највише зависи перцепција грађана о тој појави.

С једне стране медији показују дугогодишњу тенденцију да о судству извештавају претежно на негативан начин, користећи сваку прилику да истакну проблем корупције. Међутим, с друге стране чињеница је да је последњих неколико година дошло до хапшења појединих „крупних“ играча, пре свега у сфери организованог криминалитета, затим и до покретања кривичних поступака од којих су неки и окончани на очекивани начин. То су превасходно била

⁵⁹⁵ Беговић Б., *op. cit.*, стр. 439.

⁵⁹⁶ Gray С., *The line between legal error and judicial misconduct: Balancing judicial independence and accountability*, *Hofstra Final*, 32., наведено према: Рауне К. В., *op. cit.*, стр. 155.

⁵⁹⁷ У питању је истраживање које представља део заједничког истраживачког пројекта организације UNDP Србија и Агенције за истраживање јавног мњења. У конкретном случају, ради се о осмом истраживачком циклусу пројекта, реализованом у децембру 2013. године. Истраживачки циклус пројекта започет је у октобру 2009. године.

http://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/Corruption%20UND%20SRB_Benchmarking%20Survey%20Serbian%20December%202013.pdf, стр. 17. (доступно дана: 13.07.2015.).

очекивања представника политичке елите која су, захваљујући добро организованој и континуираној медијској кампањи, постала и очекивања целокупне јавности. Испуњење очекивања јавности у виду доношења одговарајућих пресуда доприноси у великој мери стварању позитивне слике судства као важног друштвеног чиниоца у борби против криминалитета. Могло би се тврдити да је имиџ судства у јавности у непосредној сразмери с мером у којој рад судова задовољава потребе управљања државом.⁵⁹⁸

2. Блага казнена политика судова

Казнена политика судова представља укупност изречених кривичних санкција од стране судова у одређеном временском периоду и на одређеној територији.⁵⁹⁹ Термин казнена политика судова не односи се само на кажњавање, већ на укупну политику судова у погледу одмеравања и изрицања кривичних санкција. Законске норме су претпоставка, основ и оквир у коме се мора кретати казнена политика.⁶⁰⁰ С друге стране пракса судова представља значајан показатељ у којој мери је концепт законодавца рационалан и адекватан потребама друштва ради сузбијања и спречавања криминалитета.

Основно питање је шта значи блага казнена политика. Најважнији елементи за анализу казнене политике и њену оцену су изречене кривичне санкције, прописани казнени распони и карактер, врста, структура и тежина криминалитета.⁶⁰¹ У вези с тим очекивања јавности крећу се у правцу што чешћег изрицања казне затвора, тако да се изрицање условне осуде или алтернативних видова кажњавања оцењује као благост казнене политике судова. Јавност очекује затвор нарочито у случајевима који су медијски интересантни.⁶⁰²

⁵⁹⁸ Криза поверења у судски систем и опадање ауторитета судија је проблем који постоји и у развијеним државама попут Сједињених Америчких Држава. О томе у: Hastie W. H., *Judicial Role and Judicial Image*, *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 121, No. 5, 1973, стр. 947-961.

⁵⁹⁹ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, Нови Сад, 1991, стр. 74.

⁶⁰⁰ Радуловић Љ., *Криминална политика*, Београд, 1999, стр. 118.

⁶⁰¹ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 74.

⁶⁰² Упркос великом проблему смештаја свих затвореника и који се може у одређеној мери решити чешћим изрицањем алтернативних санкција, чињеница је да казна затвора за сад остаје кључна у решавању проблема криминалитета.

Ни изрицање казне затвора не значи да ће јавност бити задовољна казненом политиком судова. Узрок незадовољства може да буде висина изречених казни.⁶⁰³ Приближавање законском минимуму у већини случајева се у јавности тумачи као израз благе казнене политике судова. И обрнуто, изрицање казни које су ближе законском максимуму углавном наилази на одобравање јавног мњења које захтева строгу казнену политику.

Уколико би се закључак о благости или строгости неке казнене политике изводио само на основу тога да ли су изречене казне ближе минимуму или максимуму, за казнену политику наших судова би се могло рећи да је блага. Међутим, чињеница је да су код многих кривичних дела посебни минимуми постављени високо, могло би се рећи да је „блага“ казнена политика у ствари коректив „строгих“ казнених распона. Остаје ипак незадовољство јавности која строгоћом изречених казни одмерава успешно сузбијање криминалитета.

Јавност обично приступа анализи рада судова на основу некритички заузетих ставова по питању каква би казнена политика судова требало да буде. Директно и индиректно, медији обликују искривљену слику судова који су често окарактерисани као меки у односу према криминалитету и слаби према преступницима. Та слика је употпуњена ставом о судовима као институцијама преоптерећеним поступцима који по кратком поступку ослобађају очигледно криве и опасне појединце.⁶⁰⁴ Људи често имају теорију о начину на који би правосудни систем требало да поступа с преступницима и уколико је кривичноправно поступање (нпр. благо кажњавање за силовање) у супротности с том идејом онда опада поверење у тај систем и људе који га чине.

Чињеница је да последњих година криминалитет углавном стагнира, а у погледу неких конкретних форми испољавања чак је у опадању. Да апсурд буде већи, опадање се уочава код оне врсте криминалитета која је и медијски најпопуларнија, насилничког криминалитета.

Казнена политика судова је један од важних аспеката борбе против криминалитета. Захваљујући медијима и грађани имају одређену представу о раду

⁶⁰³ О проблематици одмеравања казне од стране судова више у: Ђурђевић З., Одлука о казни – казненопроцесна питања, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Вол. 11, бр. 2, Загреб, 2004, стр. 760-764.

⁶⁰⁴ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, op. cit., стр. 120.

судова и осталих правосудних органа, као и њиховом значају у погледу сузбијања криминалитета. Међутим, јавност често има одређена очекивања када је у питању пресуђивање за одређена кривична дела. Од судова се најчешће очекује да не показују толерантност кад се нпр. ради о убиству или силовању. Уколико би се догодило да суд донесе одлуку која је у супротности с таквим очекивањима, то би изазвало бурну реакцију јавног мњења потпомогнуту одговарајућим медијским насловима.⁶⁰⁵ Тако се на судове путем медија врши притисак да у појединим случајевима пресуде на одређени начин притом занемарујући све специфичности конкретног случаја. Другим речима, јавност је традиционално ретрибутивно оријентисана када се ради о кажњавању учинилаца кривичних дела.

С друге стране, политичари често верују да чврсто поступање с преступницима и давање изјава у медијима који подупиру такав став доноси политичку корист. Последица таквог понашања политичара је тзв. *казнени популизам* што значи да јавност доживљава превенцију криминалитета као „мекан“ приступ супростављања криминалитету и захтева чвршћу опцију.⁶⁰⁶

Много људи сматра да благо кажњавање од стране кривичних судова представља највећи проблем у вези с криминалитетом. Када се обичном човеку постави питање да ли су судови превише благи, строги или онакви какви би требало да буду, најчешћи одговор је да су исувише благи. Није у питању некаква нова тенденција, такав став испитаници изражавају деценијама уназад, односно од кад се ради истраживање јавног мњења о овом питању. Неки од резултата спроведених истраживања јасно показују да је такво веровање последица утиска који се ствара у јавности да теразије правде најчешће превагну у корист осумњиченог, оптуженог или преступника, а на штету жртве.⁶⁰⁷

Поставља се питање због чега доминира такав став у јавности. Чињеница је да се мали број људи у току живота појави у кривичном поступку у својству окривљеног, оштећеног или сведока. Такође, не може се тврдити да је поменути став последица препричавања људи који су имали својство учесника у кривичном поступку, јер све то није довољно да утиче на формирање таквог става код већине

⁶⁰⁵ О таквим примерима у аустралијској штампи и телевизијским вестима видети у: Eames J. G., *The Media and the Judiciary, HCQR*, Vol. 2, No. 2, 2006, стр. 47 и даље.

⁶⁰⁶ Hough M. and Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 283 и 284.

⁶⁰⁷ *Ibid.*, стр. 285 и 286.

људи. Одговор се крије у стварању одговарајуће медијске слике која у великој мери утиче на размишљања људи.⁶⁰⁸ Медијска слика правосудне борбе против криминалитета указује да је она превасходно усмерена на криминалце рецидивисте што значи да преступници по правилу прођу кроз судски поступак и врате се на улице слободни и без спроведене рехабилитације.⁶⁰⁹ С друге стране, људи нису упознати с чињеницом да криминалитет не обухвата само тешка кривична дела као што су убиство, силовање или разбојништво и да се кривична дела не врше само са умишљајем већ и из нехата.

Ако би се очекивања јавности сажела у једну реченицу она би гласила: свим учиниоцима кривичних дела, без обзира на тежину дела и околности конкретног случаја, треба изрећи казну затвора у максималном трајању. Тада би јавност можда била задовољна, јер изгледа да стално тежи ретрибуцији како у прописивању санкција тако и у њиховом изрицању.

3. Спорост кривичних поступака

Дуго трајање судских поступака је једна од највећих замерки раду судова која се често може уочити и у медијским извештајима. Судски поступци треба да буду брзи и ефикасни како би остварили своју сврху. Ипак, посебно питање у контексту спорости кривичних поступака је улога других учесника у поступку који такође у значајној мери могу допринети одуговлачењу процеса, нпр. непојављивањем на суђењу, што у појединим случајевима подразумева обавезно одлагање.

Кад се говори о спорости кривичног поступка треба имати у виду не само дужину трајања суђења у првом и, евентуално, у другом степену, већ и време које је протекло од пријављивања или откривања дела и прикупљања доказног материјала а то значи када почиње предистражни поступак, истрага и подизање оптужнице. Могу проћи године пре него што конкретан случај дође у фазу

⁶⁰⁸ Многбројна истраживања која су спроведена у Сједињеним Америчким Државама такође показују да медији имају најзначајнију улогу у едукацији америчког становништва о судовима. У том смислу треба истаћи и да оно што јавност мисли о судовима и праву има велики утицај на то како судство функционише. MacKenzie B., *Extrajudicial Speech: Judicial Ethics in the New Media Age, Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 2, Issue 2, 2012, стр. 186 и 190.

⁶⁰⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 120.

суђења. Постојање више учесника, односно органа поступка чини ову проблематику сложенијом од оне како је јавност види, с обзиром да „кривица“ за дуго нерешавање случајева увек пада на суд, будући да тек у фази суђења трајање кривичног поступка избија у први план при чему окончање поступка због застарелости изазива по правилу бурну реакцију јавности.

Посебан проблем представљају кривични поступци који се воде против више оптужених и који упркос залагању судија, не могу бити брзо окончани. С обзиром да таква суђења изазивају велику пажњу јавног мњења чини се да један од основних разлога за њихово одржавање представља потреба за јавним показивањем одлучности државе да се осуде сва оптужена лица. Ови кривични поступци су по правилу осуђени на пропаст, јер велики број оптужених, сложеност чињеничних и правних питања, обилан доказни материјал имају за последицу наступање застарелости.

Један од примера јесте кривични поступак у афери „индекс“ коме се, иако одавно покренутом, још не назире крај. Штавише извесно је да ће у односу на поједине оптужене наступити застарелост.⁶¹⁰ На тако дуго трајање кривичног поступка утицало је много фактора, почев од тужилаштва које је очигледно преамбициозно обухватило оптужницом превише људи, преко бранилаца оптужених који су максимално користили могућности за одуговлачење поступка и, на крају, „чувене“ реформе правосуђа. Ипак, „заслуге“ за споро решавање конкретног случаја ће припасти суду односно медији ће на првом месту кривицу тражити у лошем вођењу поступка од стране суда. Свакако не треба занемарити и одговорност суда који је могао да донесе одлуку о раздвајању поступка у односу на поједине оптужене како би се све брже спровело и окончало.⁶¹¹

Спорост кривичних поступака је околност која није прихватљива ни са становишта праксе Европског суда за људска права (у даљем тексту: Европски суд или ЕСЉП). Узимајући у обзир одговарајуће одредбе Европске конвенције за

⁶¹⁰ <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Maratonska-afere-Indeks-treci-put-sve-iznova.lt.html>
(доступно дана: 18.07.2015)

⁶¹¹ Хрватски индекс” решен је за девет месеци и тамошњим професорима забрањено је да држе наставу. <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Maratonska-afere-Indeks-treci-put-sve-iznova.lt.html>
(доступно дана: 18.07.2015)

заштиту људских права и основних слобода⁶¹² (у даљем тексту: ЕКЉП), државе чланице, уговорнице Конвенције, међу којима је и наша држава, имају позитивну обавезу у вези с трајањем судског поступка која потпада под ширу категорију таквих обавеза. Оне произилазе из члана 6 ЕКЉП, којим се сваком лицу гарантује право на правично суђење. Најзначајнији аспект права на правично суђење у контексту трајања кривичног поступка је услов разумног рока.⁶¹³ У том смислу, судски поступци на националном нивоу морају се окончати у разумном року, јер би у супротном сврха и суштина целокупног правосудног система биле разводњене.⁶¹⁴

На стварање медијске слике о спорости кривичног поступка додатно утичу одлуке Европског суда у којима је утврђена повреда права на суђење у разумном року, а тиме и право на правично суђење. Објављивање такве одлуке подстакне медијску причу о поступцима који предуго трају. Повремено прича оде предалеко и уместо конструктивне критике постане начин за урушавање угледа суда. С друге стране, стално медијско подсећање судова на обавезу суђења у разумном року има и позитивну страну, јер доприноси њиховој већој ефикасности у решавању случајева који се нађу пред њима. Суђење у разумном року је регулисано и у чл. 14 ЗКП-а⁶¹⁵ који прописује дужност суда да кривични поступак спроведе без одуговлачења и да онемогући сваку злоупотребу права усмерену на одуговлачење поступка.

Став јавног мњења у вези са ефикасношћу судова је годинама веома неповољан. У оквиру поменутог јавномњенског истраживања корупције, реализованог у јануару 2001. године, грађани су оцењивали и судски систем.⁶¹⁶ Најлошији резултат се управо односи на брзину и ефикасност поступака (74,3% грађана сматра да су судови спори и неефикасни). Пет година касније, тј. 2006.

⁶¹² Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода је постала део нашег правног система Законом о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола, уз неколико каснијих измена и допуна („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – исправка и „Службени гласник РС“ – Међународни уговори“, бр. 12/10 и 10/15).

⁶¹³ О значају суђења у разумном року више у: Илић Г. П., Држава *versus* криминалитет и стандарди људских права, *in*: Крон Л. (приредила), *Криминал и државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе*, Београд, 2011, стр. 45 и 46.

⁶¹⁴ Поповић Д., *Постанак европског права људских права*, Београд, 2013, стр. 238.

⁶¹⁵ Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14);

⁶¹⁶ Антонић Д. (et al.), *op. cit.*, стр. 59.

године, ситуација није нимало боља. Штавише, ефикасност судства је неповољније оцењена у односу на 2001. годину (84, 6% грађана има такав став).⁶¹⁷

Једно од новијих истраживања јавног мњења из новембра 2011. године, након спроведене реформе правосуђа, показује делимичне промене у ставу грађана о проблематици спорости поступака пред судовима.⁶¹⁸ Наиме, 44% испитаника је генерално незадовољно радом судова, сматрајући их одговорним за спорост и недовођење судских процеса до краја. Међутим, промене се могу уочити у вези с перцепцијом грађана о доприносу других фактора у одуговлачењу процеса. Неефикасно судство, судећи по њиховим ставовима, потиче из несамосталности судова, односно њихове повезаности с политичким и криминалним структурама и неадекватног рада тужилаштва.

4. Утицај политичких фактора на рад судова

Незаобилазан фактор који утиче на формирање медијске слике о судовима је политика. Она обликује свакодневни живот људи у скоро свим сегментима друштва па тако и кад је реч о кривичноправном систему.

Једно од уобичајених предизборних обећања различитих политичких опција је борба против криминалитета. У том смислу се интереси власти могу приказивати као интереси народа а нема ништа легитимније него спровођење интереса народа.⁶¹⁹ Саставни део политичке приче о неопходности оштрог супростављања различитим облицима криминалног деловања је указивање на „озбиљност“ проблема криминалитета. У том циљу политичари путем медија стално указују на пораст криминалитета, при чему навођењем „алармантних“ података аргументују свој став. Догађа се зато да поједине судије доносе одговарајуће пресуде како би удовољили представницима актуелне политичке елите.

⁶¹⁷ Васовић М., *op. cit.*, стр. 74.

⁶¹⁸ У питању је истраживање које су спровели Агенција за истраживање јавног мњења ЦЕСИД и Канцеларија ОЕБС-а у Београду за потребе Министарства унутрашњих послова Републике Србије о ставу грађана Србије према раду полиције. Нека од питања су се односила на правосуђе тако да су грађани изразили свој став и у вези с тим. www.mup.gov.rs/cms/.../Istrazivanje%20javnog%20mnjenja%202011.d... (доступно дана 19.07.2015)

⁶¹⁹ Тирић Ј., *Ванправни утицаји на казнену политику судова*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000, стр. 143.

Феномен утицаја политике на кривичне судове највише долази до изражаја у поступцима за које јавност верује да су политички мотивисани или када постоје сумње у незаконито деловање појединаца који су део владајуће структуре или су с њима повезани, а које не резултирају покретањем и/или позитивним окончањем кривичних поступака.

У првој варијанти у јавном мњењу може постојати став (при чему, он не мора бити преовлађујући) да се поједини кривични поступци против одређених лица воде како би се нова политичка елита обрачунала с претходном. У таквим ситуацијама јавност ће скоро увек бити ускраћена за праве разлоге покретања кривичног поступка при чему би повољно окончање поступка по оптужене могло у јавности да буде протумачено као резултат договора између супростављених опција. Такав исход поступка је могућ и када у међувремену политичка опција којој су блиски оптужени поново освоји власт. Неспорно је да све то негативно утиче на имиџ кривичних судова.

Бурну реакцију јавности изазива посебан третман који поједини политички делатници имају у случају постојања сумње да су извршили кривично дело. Уколико постоји велики јавни притисак може доћи до покретања кривичних поступака, али њихово окончање доношењем ослобађајуће или одбијајуће пресуде ствара у јавности неповољну слику о кривичним судовима.

Без обзира да ли је у питању прва или друга варијанта, неповерење јавности у кривично судство одраз је веровања у поданички положај судске власти у односу на извршну и законодавну власт. Реч је о проблему друштава које се не могу похвалити независним судством, а једно од таквих је и наше.

Уверење о постојању утицаја политичких чинилаца на судство је присутно и када неки кривични поступак који је изазвао велику пажњу јавног мњења буде окончан из процесних разлога или доношењем ослобађајуће пресуде. Реч је о кривичним поступцима који су вођени због кривичних дела која изазивају јаку емоционалну реакцију публике.

У својим првим одлукама које се односе на материју права на независан и непристрасан суд ЕСЉП је направио разлику између два аспекта независности које је означио као „субјективни“ и „објективни“ тест. Суштински елемент представља оно што ЕСЉП назива субјективним аспектом: захтев да судија има

непристрасно стање свести. С друге стране објективни тест се односи на питање да ли се судија може оценити као пристрасан у очима разумне особе или „обичног“ грађанина.⁶²⁰

⁶²⁰ Trechsel S., *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford, 2006, стр. 61 и 62.

Глава II

Утицај медијског извештавања на рад судова

1. Медијско извештавање током кривичног поступка

Кривични поступак се одвија у фазама. „Шема“ кривичног поступка у нашем кривичнопроцесном праву подразумева претходни поступак (предистражни, истражни и поступак оптужења), главни поступак у првом степену (припреме главног претреса, главни претрес, изрицање и објављивање првостепене пресуде) и поступак по правним лековима (редовним и ванредним).⁶²¹ У компаративном праву уобичајено се користи хронолошки критеријум за издвајање одређених фаза кривичног поступка, карактеристичних по једном „водећем учеснику“ који је овлашћен да одлучи о покретању наредне процесне фазе.⁶²² У складу с тим је, упркос различитој терминологији, могуће разликовати: припремну фазу која се састоји од ислеђења и прогона, међуфазу (*la phase intermédiaire*) у оквиру које се одлучује о стављању под оптужбу и основаности даљег вођења поступка и судећу фазу (*la phase de jugement*) намењену доношењу мериторне одлуке.⁶²³

Имајући у виду наведену поделу која је заснована на хронолошком критеријуму, као и наше актуелно решење, приликом анализе медијског извештавања биће посебно размотрена два процесна сегмента; извештавање пре главног претреса и извештавање у току главног претреса.

У оквиру припремне фазе може се направити разлика између поступања надлежних органа које има претежно неформални карактер и поступања које је у основи формално. Та чињеница је веома битна, јер непримерено медијско

⁶²¹ Илић Г. П. (et al.), *Коментар Законика о кривичном поступку*, Београд, 2015, стр. 687.

⁶²² Pradel J., Rapport general, in *La phase préparatoire au procès penal en droit comparé*, Actes du Séminaire International organize par l'Institut Supérieur International de Sciences Criminelles de Syracuse et tenu à Noto (Italie) 26 septembre – 1 octobre 1982, Revue international de droit penal, N° 1-2, Paris, 1985, наведено према: Илић Г. П., Положај и улога полиције у претходном кривичном поступку - in: Бејатовић, С и Бановић Б. (уред.), *Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија*, Београд, 2005, стр. 104.

⁶²³ Delmas - Marty M., *Introduction*, in: Delmas-Marty, M. (sous la direction de), *Procédures pénales d'Europe (Allemagne, Angleterre et pays de Galles, Belgique, France, Italie)*, Paris, 1995, стр. 66, наведено према: Илић Г. П., Положај и улога полиције у претходном кривичном поступку - in: *Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија*, Београд, 2005, стр. 104.

извештавање може вишеструко негативно да утиче на поступање надлежних органа у ситуацији у којој кривични поступак у формалном смислу још увек није покренут. Проблематика медијског извештавања у фазама истраге и оптужења је донекле другачија, кривични поступак је покренут тако да медији званично располажу с одређеним информацијама и имају нешто већу слободу, што свакако не умањује њихову одговорност за непримерено извештавање.

У фазама које претходе главном претресу већина кривичнопроцесних система намеће минимална ограничења медијима. Почетна разлика између кривичнопроцесних система произилази из њихове поделе на акузаторске и инквизиторске системе односно поступке који се одликују концептом тужилачке истраге или концептом истраге којом руководи суд.⁶²⁴ Акузаторски системи су отворенији док су инквизиторски тајновити по својој природи. Ипак, без обзира на природу конкретног кривичнопроцесног система, непримерено медијско извештавање може угрозити успешно и ефикасно предузимање неопходних мера из надлежности органа задужених за супростављање криминалитету (полиција, тужилаштво и суд).⁶²⁵

Проблематика медијског извештавања током кривичног поступка покреће и питање слободних медија који извештавају о питањима која су од јавног значаја и који имају централну улогу у функционисању демократије.⁶²⁶

С друге стране, слободно извештавање медија може негативно утицати на спровођење фер поступка. Медијско извештавање о актуелним кривичним случајевима, без обзира да ли се ради о припремној или фази суђења, може бити штетно и у том смислу изазива посебну забринутост, због чега се и установљавају ограничења.⁶²⁷ У упоредном праву преовлађује генерално прагматични систем који подразумева кажњавање оних медијских исказа који најчешће проузрокују

⁶²⁴ Lemonde M., Justice and the media, in: Delmas-Marty M. and Spencer R. J. (eds.), *European Criminal Procedures*, Cambridge, 2002, стр. 690 и 691.

⁶²⁵ Уколико порота у англосаксонском систему пре суђења сазна да је окривљени у припремној фази поступка признао кривично дело тешко да се може говорити о очувању претпоставке невиности. Може се догодити да суд оцени да је то признање незаконито али штета је већ учињена односно ствари се не могу вратити на почетак. Schwenk J., Military Justice and the Media: The Media Interview, *Journal of Legal Studies*, 2003, стр. 18.

⁶²⁶ Sprack J., Publicity surrounding the trial, in: McConville M., and Wilson G., (eds.), *The Handbook of The Criminal Justice Process*, Oxford, 2002, стр. 221.

⁶²⁷ Howitt D., *op. cit.*, стр. 169.

штету која се настоји избећи.⁶²⁸ Све се у суштини своди на проналажење мере између захтева за слободом медијског извештавања и неопходности спровођења фер поступка у односу на све његове актере.

1.1. Медијско извештавање у припремној фази поступка

Извештавање медија пре почетка главног претреса може обухватати дуг временски период који почиње од момента предузимања првих корака од стране надлежних органа у циљу откривања и доказивања неког кривичног дела. Обично све отпочне пријављивањем или откривањем кривичног дела.

Ефекти штетног медијског извештавања могу се појавити знатно пре него што неко лице буде ухапшено и оптужено.⁶²⁹ Наиме, преурањено и „детално“ медијско извештавање повећава шансе да конкретан случај постане друштвено конструисан. У случају да нпр. штампа располаже са ограниченим подацима о делу, учиниоцу и осталим околностима (о чему ће бити реч по правилу у припремној фази), повећава се простор за различите надоградње које треба да попуне празнине у причи која излази у јавност. То значи да медијска почетна конструкција кривичног дела може проузроковати последице по евентуалну фазу суђења.⁶³⁰ То се најчешће догађа када је рано извештавање део процеса помоћу којег штампа ствара тзв. „реторичко жртвовање“.⁶³¹ У том смислу, медији се могу концентрисати на одређено кривично дело и конструисати га као израз или симптом друштвеног назадовања у дегенерацију и пропаст. Уколико дође до суђења у конкретном случају тада ће друштво учествовати у акту ритуалног прочишћавања сваљивањем целокупне кривице на оптуженог, а све у циљу симболичног ослобађања од свих (сопствених) неуспеха.

⁶²⁸ Zeno-Zencovich V., *Freedom of Expression: a critical and comparative analysis*, New York, 2008, стр. 83.

⁶²⁹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 173.

⁶³⁰ То је нарочито проблем у оним државама које имају поротни систем суђења, попут Сједињених Америчких Држава. Истраживања су показала да претерано медијско извештавање у припремној фази поступка негативно утиче на пороту јер се може појавити проблем необјективности. Meringolo J. C., *The Media, the Jury, and the High-Profile Defendant: A Defense Perspective on the Media Circus*, *New York Law School Law Review*, Vol. 55, 2010/2011, стр. 982.

⁶³¹ Howitt D., *op. cit.*, стр. 173.

1.1.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у припремној фази

Минимална ограничења медијског извештавања у припремној фази присутна су у правним системима већине држава. Међутим, ситуација се ипак разликује, а то ће бити приказано анализом примера Енглеске, Француске и Немачке.

1.1.1.1. Енглеска

Захваљујући бројним и сложеним изворима који регулишу однос медија и судства, Енглеско право је за странце тешко разумљиво. Неспорно је међутим да је реч о правној области коју прожима једноставна идеја: правилно функционисање правосудног система има предност у односу на остваривање принципа слободе штампе.⁶³²

У Енглеској су правила која регулишу питање медијског извештавања у фази која претходи суђењу, садржана првенствено у Закону о непоштовању суда (*Contempt of Court Act*)⁶³³ из 1981. године. Предвиђена је строга одговорност медија (дакле, не доказује се посебно *mens rea*),⁶³⁴ уколико је у конкретном случају реч о публикацији (тј. облику комуникације усмереном ка публици) која представља знатан или суштински ризик да ће спровођење правде у кривичном поступку бити озбиљно отежано или праћено неосновано наговештеним исходом. Додатан услов је да је кривични поступак у току. У том смислу, поступак је „жив“ од момента када је извршено хапшење, издат налог за хапшење или упућен позив, па све до доношења ослобађајуће пресуде, прекида кривичног поступка,

⁶³² Lemonde M., Justice and the media, *op. cit.*, стр. 692. О односу претпоставке невиности и слободе штампе у Енглеској у: Бајовић В., Претпоставка невиности и слобода штампе, *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/1, стр. 204-206.

⁶³³ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49> (доступно дана: 28.07.2015).

⁶³⁴ *Mens rea* представља криминалну намеру и најчешће се објашњава као стање свести које указује на облик кривице који представља битан елемент одређених кривичних дела и законом је прописан. Видети: www.e-lawresources.co.uk (24.08.2015). За означавање субјективног (менталног) елемента кривичног дела у англосаксонском кривичном праву традиционално се користи израз *mens rea*. У том смислу у енглеској теорији кривичног права већ дуго је присутан сукоб између две различите групе схватања у односу на питање субјективног елемента кривичног дела (субјективно и објективно). Ђокић И., *Субјективни елементи кривичног дела у енглеском праву* (Докторска дисертација), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015, стр. 44, 46 и 47. Такође, о неким дилемама у вези с *mens rea* концептом у: Johnson E. A., Rethinking the Presumption of Mens Rea, *Wake Forest Law Review*, Vol. 47, 2012, стр. 769-797.

одустајања тужиоца од гоњења или доношења осуђујуће пресуде. У другим случајевима не постоји строга одговорност медија, а то значи да тужилаштво мора да докаже посебну намеру тј. *mens rea* за ометање остваривања правде у конкретном кривичном поступку.⁶³⁵

Могло би се дакле закључити да су новинари пре отпочињања поступка слободни да напишу или кажу шта год желе о неком случају јер он још увек није постао „судска ствар“. Чак и тада новинар може бити кажњен уколико је објављивање неке информације праћено намером да се утиче на каснији поступак. У том смислу, медијима и новинарима се не исплати да крше установљене забране и ограничења јер их може скупо коштати, с обзиром да су прописане кривичне санкције бројне и озбиљне.⁶³⁶

Непоштовање суда обухвата више различитих облика. Један од њих је физичко ремећење поступка, претњом или нападом на судију или друге учеснике у поступку.⁶³⁷ У теорији је заузет став да се овај облик односи и на тзв. скандализовање суда које подразумева новинарско критиковање судијског ауторитета на увредљив начин (у пракси је ово ипак само мртво слово на папиру с обзиром на учестало и несанкционисано писање таблоидне штампе које уз употребу увредљивих израза критикује судије).⁶³⁸

У контексту медијског извештавања пре суђења, најинтересантнији облик непоштовања суда се односи на објављивање материјала који може представљати озбиљан ризик за остваривање права окривљеног на фер суђење. Најчешћи примери овог облика су: јавна повреда претпоставке невиности, објављивање информације (без обзира да ли је истинита или лажна) да је окривљени учинио неко слично дело, као и објављивање кључних елемената доказног материјала који указују на кривицу окривљеног а који се могу оспорити на суђењу.⁶³⁹

За непоштовање суда предвиђена је алтернативно казна затвора до две године или неограничена новчана казна. Далеко чешћи облик санкционисања новинара представља новчана казна, с обзиром да је казна затвора последњи пут изречена давне 1949. године. Међутим, питање је шта се новинарима више

⁶³⁵ Sprack J., *op. cit.*, стр. 222.

⁶³⁶ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 692 и 693.

⁶³⁷ Чл. 12 Закона о непоштовању суда.

⁶³⁸ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 693.

⁶³⁹ *Ibidem*

„исплати“ јер новчане казне могу да буду веома високе. У једном случају, суд је таблоиду *Sun* изрекао новчану казну од 35.000 фунти.⁶⁴⁰

Постоје и случајеви у којима се у оцени медијског извештавања пре суђења даје предност јавном интересу. У чл. 5 Закона о непоштовању суда предвиђено је да се одређена публикација, неће сматрати изразом непоштовања суда уколико је објављена самостално или као део неке дискусије, у доброј вери о јавним пословима или другим питањима од општег јавног значаја, под условом да је ризик од прејудуцирања исхода или стварања сметњи у конкретном кривичном поступку само споредан. Ипак, постоје две ствари које енглеска штампа и даље ретко објављује, а које се редовно појављују у континенталној штампи: објављивање информације да је окривљени наводно признао кривично дело и да већ има досије.

1.1.1.2. Француска

Медијско извештавање пре суђења у Француској карактерише масовна повреда принципа поверљивости истраге (*le secret de l'instruction*). Француска штампа је пуна информација о томе шта је истражни судија (*juge d'instruction*) открио или учинио, што свакако не би смело да се догоди. Та забрана је установљена у чл. 11 Законика о кривичном поступку (*Code de procédure pénale*)⁶⁴¹ (у даљем тексту: CPP). Међутим, та забрана се не односи на новинаре, с обзиром да се само помиње обавеза поштовања професионалне тајне од стране учесника у кривичном поступку. Новинарска одговорност за кршење принципа поверљивости истраге установљава се на други начин. Наиме, уколико искористе информацију коју им је неко други дао повређујући споменути чл. 11 CPP, новинари могу бити гоњени због држања украдене имовине, тј. „украдене“ информације. Много новинара је осуђено за ово кривично дело.⁶⁴²

⁶⁴⁰ О поменутиим случајевима више у: Sprack J., *op. cit.*, стр. 222.

⁶⁴¹ <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT00000607115> (доступно дана 30.07.2015.)

⁶⁴² Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 701. Одговорност новинара се може установити и на друге начине, а неки од њих подразумевају примену Кривичног законика (*Code pénal*). То се односи на забрану коментарисања у циљу утицаја на сведоке или одлуку суда. Ту је и Уредба о малолетним делинквентима из 1945. (Ordonnance n° 45-174 du février 1945 relative à l'enfance délinquante), а у примени је (додуше ретко) и Закон из 1881. године који забрањује објављивање

Ако се узме у обзир однос броја кршења забрана и осуда новинара због тога, може се рећи да у Француској постоји велики проблем медијског непоштовања забране објављивања одређених информација. Та чињеница је само одраз општег стања у којем се налази француски кривични поступак. С тим у вези, у доктрини је присутно гледиште да француски кривични поступак генерално подрива претпоставку невиности, тако да они који због тога оптужују новинаре, у ствари нападају само преносиоце лоших вести, а избегавају да се суоче с основним узроцима проблема.⁶⁴³

Закључак је дакле да у Француској постоји велики број забрана када је у питању медијско извештавање пре почетка суђења. Поменуте забране су установљене у циљу заштите тајности припремне фазе поступка, што се у контексту модерних друштава показује као прешироко. Ако би се те забране у потпуности поштовале, јавност би била ускраћена за минимум информација о кривичним поступцима што не би требало да буде карактеристично за демократска друштва.⁶⁴⁴

1.1.1.3. Немачка

У Немачкој је ситуација другачија него у Енглеској и Француској. Уобичајена пракса немачких медија је да не објављују име окривљеног, што се по правилу чини у току припремне фазе кривичног поступка, али се често примењује и када предмет дође у фазу главног претреса, а чак и ако дође до осуде.⁶⁴⁵ Такво самоуздржавање медија и новинара представља резултат поштовања судског ауторитета по чему се Немачка разликује од многих држава.

Немачко право веома сажето регулише проблематику медијског извештавања. Кривични законик (*Strafgesetzbuch*) садржи одредбу која санкционише новинарско објављивање незваничних информација. Реч је о

одређеног процесног материјала пре него што буде прочитан на главном претресу. Уредба и Закон су доступни на: www.legifrance.gouv.fr (доступно дана: 28.04.2016. године).

⁶⁴³ Lemonde M., Justice and the media, *op. cit.*, стр. 702.

⁶⁴⁴ *Ibidem*

⁶⁴⁵ *Ibid.*, стр. 697. О заштити људског достојанства у вези с кривичном процедуром у Немачкој у: Weigend T. and Ghanayim K., Human Dignity in Criminal Procedure: A Comparative Overview of Israeli and German Law, *Israel Law Review*, Vol. 44, 2011, стр. 200-203.

чињењу доступним јавности пре главног претреса, у целини или делимично, садржаја оптужбе или неког другог званичног документа који је настао током припремне фазе кривичног поступка. Новинари обично не покушавају да неким тајним каналима дођу до поверљивих информација, већ се задовољавају обично оним што чују на главном претресу. Контакти између новинара и представника правосудног система организовани су у складу са стриктним поштовањем хијерархијског ауторитета. Тачно се зна ко даје изјаве за медије, па нико ни не покушава да наруши успостављен систем, јер у супротном може да трпи озбиљне професионалне последице. У том смислу, судије и тужиоци немају амбицију да постану славне личности, за разлику од многих других држава где такви случајеви постоје.⁶⁴⁶

1.1.2. Медијско извештавање у Србији у припремној фази поступка

У нашем праву је у недовољној мери регулисана проблематика медијског извештавања у припремној фази поступка. Упоређујући га са поменутиим упоредним примерима, уочава се да има највише сличности с немачким решењем. Међутим, за разлику од Немачке коју одликује култура суздржаног медијског изражавања у току кривичног поступка а нарочито његове припремне фазе, као и поштовање судског ауторитета, у Србији таква суздржаност ни приближно не постоји. Правило је да се објављује све што може да изазове пажњу јавног мњења без обзира на конкретне последице.

Ограничења у погледу објављивања поверљивих информација у току припремне фазе поступка, односе се углавном на она лица која могу непосредно доћи до сазнања о њима. У том смислу се као пример може навести чл. 17 Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела,⁶⁴⁷ који прописује да су сва лица која извршавају послове и задатке у оквиру надлежности државних органа у сузбијању кривичних дела из чл. 2 истог закона дужна да податке и

⁶⁴⁶ Lemonde M., *Justice and the media*, *op. cit.*, стр. 698 и 699.

⁶⁴⁷ Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела („Службени гласник РС“, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – др. закон, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – др. закон, 101/11 – др. закон и 32/13)

сазнања до којих дођу приликом обављања тих послова и задатака чувају као тајне податке, у складу с прописима који уређују тајност података. То конкретно значи да новинар не би могао да одговара уколико објави неки тајни податак до којег је дошао захваљујући томе што је неко од поменутих лица прекршио забрану чувања тајности података.

Ипак, у једном случају новинар може одговорати због објављивања поверљиве информације. Према чл. 6. ст. 2 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку,⁶⁴⁸ подаци у вези с Програмом заштите су поверљиви и представљају службену тајну. Осим службених лица ове податке не могу саопштавати ни друга лица којима подаци постану доступни. Јасно је да се то може односити и на новинаре.

Кривичноправну конкретизацију ове одредбе садржи КЗ и то као посебни облик кривичног дела повреда тајности поступка (чл. 337 ст. 3) који инкриминише неовлашћено откривање података о идентитету или личне податке лица заштићеног у кривичном поступку или посебним програмом заштите. Ово кривично дело постоји и у случају да се ради о лицу које је блиско заштићеном учеснику у кривичном поступку које такође може бити обухваћено Програмом заштите.⁶⁴⁹ Међутим, домашај одредбе чл. 337 ст. 3 КЗ-а је ужи од онога што је садржано у чл. 6 ст. 2 Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку. Овај последњи говори о подацима у вези с Програмом заштите, што подразумева не само податке о спровођењу Програма заштите, већ и сваки други податак који се односи на Програм заштите (нпр. чињеница да је надлежни орган одлучио да поднесе захтев за укључивање у Програм заштите учесника у кривичном поступку или блиског лица, личне податке службених лица која пре доношења одлуке о спровођењу Програма заштите учествују у примени хитних мера заштите).⁶⁵⁰

⁶⁴⁸ Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 85/05).

⁶⁴⁹ Стојановић З., *Коментар Кривичног законика, оп. cit.*, стр. 723.

⁶⁵⁰ Илић Г. П., Мајић М. и Николић Б., *Коментар Закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку: са упоредноправним прегледом и мерама процесне заштите*, Београд, 2006, стр. 48.

1.2. Медијско извештавање у току главног претреса (*trial stage*)

Медијско извештавање у току главног претреса генерално подлеже другим правилима у односу на извештавање које се предузима пре њега. Главни претрес је обично јаван у већини држава односно одступање од тог правила је могуће, али само у тачно одређеним случајевима.

Проблематика медијског извештавања у току главног претреса своди се у основи на два питања. Прво питање и истовремено дилема је да ли и у којој мери у току главног претреса дозволити присуство камера и фотоапарата у судници. Док већина европских држава такву могућност не дозвољава постоје и примери земаља где је то могуће. Без обзира на негативне стране публициитета које неминовно иду уз присуство новинара у судницама, у теорији преовлађује став да се суђења отворе за медије. Наиме, парадоксално је забранити новинарима да присуствују суђењу и снимају односно фотографишу, када могу сведоке, жртве, њихову родбину и адвокате да интервјуишу ван суднице. Присуство камера у судници би могло да помогне да се успостави прави значај суђења – значај који се повремено губи због превелике пажње која се посвећује припремној фази.⁶⁵¹ Друго питање се тиче искључења јавности са суђења и његовог утицаја на извештавање медија о конкретном случају.⁶⁵²

1.2.1. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања у фази суђења

1.2.1.1. Англосаксонско право

Рестриктивнија решења у погледу медијског извештавања у фази суђења садржи енглеско право. У суштини, општи принцип енглеског кривичног процесног права јесте да главни претрес треба да буде отворен за јавност, али судови имају овлашћење да оступе од општег правила. Најрадикалније одступање

⁶⁵¹ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 711.

⁶⁵² Јавност може да буде непосредна (физичка), када лица присуствују процесним радњама или посредна (техничка), до које долази захваљујући давању публициитета спроведеним радњама у кривичном поступку, посредством средстава јавног информисања. Шкулић М., *Кривично процесно право*, Београд, 2015, стр. 78.

представља могућност судског заседања у приватности (*sit in camera* или *sit in private*), које се може предузети само у тачно одређеним случајевима.⁶⁵³

У настојању да се спровођење правде заштити од медијских утицаја предвиђена је могућност да буде „одсечена од света“ без временског ограничења.⁶⁵⁴ Такође, један облик кривичног дела непоштовање суда који се тиче забране објављивања већања суда уведен је у циљу заштите пороте. На тај начин се новинари спречавају да истражују шта се догађа у поротној соби.⁶⁵⁵ Забрањена је и употреба касетофона у судници, као и фотографисање односно објављивање фотографија о току поступка.⁶⁵⁶ Такође, у случају да судија нареди извесна ограничења у вези са извештавањем с јавног суђења, кршење тог наређења од стране медија представљало би непоштовање суда.⁶⁵⁷

У теорији постоји мишљење да је забрана фотографисања и објављивања фотографија са суђења у супротности са идејом отворене правде (*open justice*) која се често помиње приликом анализе енглеских судова. Отворена правда не треба да значи само да су судови отворени за јавност, већ би тај концепт требало разматрати у ширем контексту публицитета.⁶⁵⁸ Наиме, већина људи није у могућности да присуствује било каквом суђењу, тако да своје сазнање о актуелним суђењима добија искључиво посредним путем односно оним што прочитају у штампи или чују од новинара на телевизији. Директан или одложен телевизијски пренос суђења пружио би јавности непосреднији увид у дешавања у судници.⁶⁵⁹

⁶⁵³ То је могуће у случајевима: када сведок одбија да сведочи јавно; када би јавно одвијање главног претреса могло да прејудира могућност будућих поступака; у случајевима који су предвиђени у документима о службеним тајнама (*Official Secrets Acts*). Sprack J., *op. cit.*, стр. 223.

⁶⁵⁴ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 709.

⁶⁵⁵ Чак су и адвокати онемогућени у томе, што значи да је немогуће уложити жалбу засновану на разлозима везаним за спровођење процедуре у поротној соби. Sprack J., *op. cit.*, стр. 224.

⁶⁵⁶ Забрана фотографисања и објављивања фотографија првобитно је уведена давне 1925. године, Законом о кривичном правосуђу (*Criminal Justice Act*) (чл. 41) и остала је до данас на снази. Предвиђена је и у чл. 9 Закона о непоштовању суда. Та забрана се односи и на телевизију односно не дозвољава се присуство камера у судници. Увођење те забране делом се догодило због објављивања фотографије у *The Daily Mirror* 1912. године на којој судија Бакнил (*Bucknill*) изриче смртну казну Фредерику Седону (*Frederick Seddon*). Та фотографија је настала тајно без сагласности суда и изазвала је јавно негодовање и у годинама које су претходиле закону из 1925. Тај инцидент је често помињан у парламенту. Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 141.

⁶⁵⁷ Sprack J., *op. cit.*, стр. 224.

⁶⁵⁸ Marsh I. and Melville G., *op. cit.*, стр. 142.

⁶⁵⁹ У доктрини је изнето гледиште да би присуство јавности суђењима допринело утиску о судовима као местима правичности и већој спремности грађана да прихвате ауторитет судских одлука. То поверење у функционисање права важно је да би се зауставило самоволно истеривање

Све гласнији и учесталији захтеви медијских кућа за отварањем суђења у Великој Британији довели су до тога да је у Шкотској 2012. године први пут једно суђење снимљено. У питању је било поновљено суђење за убиство, одржано у априлу 2012. године, које је приказано на телевизији тек 9. јула 2013. године.⁶⁶⁰ Иако је министарство правде Велике Британије још 2012. године изашло с предлогом да се дозволи снимање и приказивање делова неких суђења у апелационим судовима у Енглеској и Велсу, још увек нема помака у том правцу.⁶⁶¹

За разлику од Велике Британије отвореност суђења је карактеристична за САД, где уставне гаранције у односу на слободу говора омогућавају њено остварење. Телевизијско емитовање више или мање важних кривичних поступака је уобичајено, при чему је и интервјуисање адвоката који учествују у конкретном случају нормална ствар.⁶⁶² Ограничења су могућа када се ради о објављивању идентитета жртве силовања или деце која учествују у кривичном поступку.⁶⁶³

С друге стране, негативне стране отворености суђења могле би се избећи одређеним ограничењима у погледу начина снимања, што је свакако могуће у данашњој ери развијене технике. Одговарајуће поуке се могу извући из негативних примера медијског присуства у судници, као што је случај *O.J. Simpson* који је изазвао велику пажњу јавности и који се често наводи у

правде од стране појединаца. Carey P., Armstrong N., Lamont D. and Quartermaine J., *Media Law*, London, 2010, стр. 179.

⁶⁶⁰ <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2807464/Could-British-trials-appear-TV-style-footage-Chief-prosecutor-backs-calls-allow-cameras-courtroom.html> (доступно дана 04.08.2015).

⁶⁶¹ UK Ministry of Justice, *Proposals to allow the broadcasting, filming, and recording of selected court proceedings*, доступно на:

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217307/broadcasting-filming-recording-courts.pdf (04.08. 2015).

⁶⁶² Међутим, посебан проблем у Сједињеним Америчким Државама, односно свим државама које имају поротни систем суђења, представља злоупотреба Интернета од стране чланова пороте како би дошли до информација у вези са оптуженим а које немају значај у конкретном случају или како би остварили контакт са оптуженим путем друштвених мрежа (нпр. Фејсбук) притом скривајући идентитет и тако дошли до неких информација које би им „помогле“ да заузму став. То обично значи проналажење „потврде“ за став о кривници оптуженог. Aaronson D. E. and Patterson S. M., *Modernizing the Jury Instruction in the Age of Social Media*, *Criminal Justice*, 2013, стр. 26 и даље. У том смислу, треба размотрити етичку димензију употребе друштвених медија од стране учесника у поступку. Bennett S. C., *Ethical Limitation on Informal Discovery of Social Media Information*, *American Journal of Trial Advocacy*, Vol. 36, 2013, стр. 473-503. С друге стране, постоји мишљење да се друштвене мреже могу боље искористити од стране судова у циљу едукације јавности. Blackham A. and Williams G., *Australian Courts and Social Media*, *Alternative Law Journal*, Vol. 38, No. 3, 2013, стр. 170-175.

⁶⁶³ Howitt D., *op. cit.*, стр. 169.

литератури. Медијско извештавање с овог и других сличних суђења, нарочито у САД, у теорији се објашњава као израз „правде која је сведена на воајеристичку забаву“.⁶⁶⁴

1.2.1.2. Континентално право (Француска, Немачка и Италија)

Увођење камера у суднице је осетљиво питање у односу на које већина европских континенталних држава за сад има рестриктиван однос, попут Француске и Немачке где постоји могућност снимања пре него што почне главни претрес, уколико председник суда то дозволи. То подразумева снимање тренутака када судије улазе у судницу и долазак оптуженог на суђење, након чега камерман излази из просторије док се изговарају речи „главни претрес је отворен“.⁶⁶⁵ У Француској су, попут Енглеске, до 1950. године, филмски камермани и новински фотографи били слободни да снимају и фотографишу шта год желе у судници. Међутим, суђења су често била ометана блицевима што је утицало на то да се почне с увођењем забрана, првобитно путем званичних циркулара, да би на крају био донет Закон из 1954. године који предвиђа ту забрану. До извесног ублажавања је дошло 1985. године када је усвојен закон који дозвољава аудиовизуелно снимање историјски значајних главних претреса за будућност, при чему је предвиђен дуг временски период који мора да прође да би снимљени материјал био приказан.⁶⁶⁶

Другачије решење постоји у Италији где је од 1989. године присуство камера у судници нормална ствар. Суд може да дозволи фотографисање или аудиовизуелно снимање главног претреса, уколико постоји сагласност странака и уколико то неће реметити мирно и адекватно одвијање главног претреса и доношење пресуде. Суд може дозволити фотографисање или снимање и ако се странке не сагласе с тим, под условом да постоји велики друштвени интерес за суђењем.⁶⁶⁷

⁶⁶⁴ Marsh I. and Melville G., *op.cit.*, стр. 143.

⁶⁶⁵ Lemonde M., *Justice and the media, op. cit.*, стр. 709 и 710.

⁶⁶⁶ Та могућност је искоришћена само три пута, увек у случајевима ратних злочина. *Ibid.*, стр. 710.

⁶⁶⁷ *Ibid.*, стр. 710 и 711.

1.2.2. Медијско извештавање у Србији у току главног претреса

У току главног претреса или судеће фазе, медији у Србији начелно имају већу слободу приликом извештавања што прозилази из чињенице да су суђења углавном јавна (чл. 362 ст. 1 ЗКП). Један од елемената права на правично суђење представља јавност расправљања пред првостепеним судом која се остварује на главном претресу.⁶⁶⁸ Ипак, у одређеним случајевима јавност може бити искључена за цео главни претрес или за један његов део из разлога⁶⁶⁹ који су предвиђени у ЗКП-у и који су усклађени с разлозима које предвиђа чл. 6 ст. 1 ЕКЉП, а у начелу и с разлозима за искључење јавности које предвиђа чл. 32 ст. 2 Устава Републике Србије⁶⁷⁰ (у даљем тексту: Устав).⁶⁷¹

Да би се осигурало поштовање одлуке суда о искључењу јавности за цео главни претрес или један његов део, КЗ садржи кривично дело повреда тајности поступка (чл. 337) које се донекле односи на ту ситуацију. У ст. 1 инкриминисано је неовлашћено откривање онога што је неко лице сазнало у судском, прекршајном, управном или другом законом прописаном поступку, а што се по закону не може објавити или је одлуком суда или другог надлежног органа проглашено као тајна. Други облик овог кривичног дела подразумева објављивање тока кривичног поступка у којем је искључена јавност без одлуке суда или одлуке која је донесена у кривичном поступку према малолетнику или објављивање имена малолетника према којем је поступак вођен или податке из којих се може сазнати о ком се малолетнику ради (чл. 337 ст. 2 КЗ-а). Овде се поставља питање одговорности новинара. Да ли је домашај оба наведена облика ограничен само на она лица која присуствују наведеним поступцима. Новинари не

⁶⁶⁸ Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 855.

⁶⁶⁹ То су следећи разлози: потреба заштите интереса националне безбедности, јавног реда и морала, интереса малолетника, приватности учесника у поступку или других оправданих интереса у демократском друштву (363 ЗКП).

⁶⁷⁰ Устав Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 98/06).

⁶⁷¹ Једини случај у којем је судија применом Устава пустио јавност на главни претрес, иако је по ЗКП-у она била искључена догодио се 2006. године пред тадашњим Другим општинским судом у Београду у предмету К. бр. 1339/06, када је оцењивана уставност законске одредбе о постојању разлога за искључење јавности с главног претреса. Ту се радило о томе да је чување тајне био законски али не више и уставни разлог за искључење јавности с главног претреса. Приликом доношења одлуке суд се позвао на чл. 18 ст. 1 Устава који прописује да се уставом загарантована права непосредно примењују, па је, у складу с тим, *непосредно применио* одредбу чл. 32 ст. 3. Устава и дозволио присуство опште јавности на главном претресу. Илић Г. П., Држава *versus* криминалитет и стандарди људских права, *op. cit.*, стр. 34 и 35.

могу присуствовати таквим поступцима али могу доћи до информација посредним путем и потом их објавити. Док је неспорно да је објављивање информација у вези са ст. 2 поменутог члана увек забрањено без обзира на начин сазнања дотле је споран домашај одредбе из ст. 1. Језичким тумачењем би се могло закључити да новинари не могу одговарати јер не могу доћи у ситуацију да непосредно сазнају било шта у вези с поменутиим поступцима али се оставља простор и за другачије тумачење.

У вези са суђењима за ратне злочине, у Закону о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине⁶⁷² у чл. 16а предвиђена је могућност снимања главног претреса у циљу јавног приказивања. Снимање по прибављеном мишљењу странака одобрава председник суда, а обављају га средства јавног информисања. Такође, предвиђено је да без обзира на одобрено снимање главног претреса, веће може из оправданих разлога, одлучити да се поједини његови делови не снимају. Могућност снимања суђења за ратне злочине представља јединствено решење у нашем праву, с обзиром да тако нешто није могуће када је у питању вођење кривичних поступака за нека друга кривична дела. Овакво законско решење је уведено у наш правни систем по угледу на Хашки трибунал у којем се практикује телевизијски пренос суђења. Додуше не ради се у потпуности о директном преносу, он је одложен 30 минута (у случају да учесник грешком изговори податке о идентитету друге, заштићене стране).

На крају, у контексту разматрања концепта отворене правде,⁶⁷³ може се поставити питање да ли присуство телевизијских камера утиче на фер суђење и непристрасност у одлучивању?⁶⁷⁴ Одувек су поједини кривични догађаји

⁶⁷² Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине („Службени гласник РС“, бр. 67/03, 135/04, 61/05, 101/07, 104/09 и 101/11 – др. закон).

⁶⁷³ Отворена правда је утилитаристички концепт који представља средство за постизање циља али није циљ сам по себи. Историјски гледано, отворена правда је хваљена због свог лековитог ефекта на квалитет правде која се добија од суда. Такође, отворена правда има сличан ефекат и на понашање тужилаца и бранилаца. Rodrick S., Achieving the Aims of Open Justice? The Relationship between the Courts, the Media and the Public, *Deakin Law Review*, Vol. 19, No. 1, 2014, стр. 123 и 124. Слобода медијског извештавања о кривичним поступцима је суштинска за давање подршке принципу отворене правде и одржавање поверења у владавину права. Lord Matravers, Responsible journalism and the common law, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 102 и 103.

⁶⁷⁴ Постоји још један контекст употребе камера у судницама који би требало да буде поменут. У савезној држави Мериленд у Сједињеним Америчким Државама постоји могућност одржавања различитих рочишта пре главног претреса (прим. рочиште за одређивање јемства) иако окривљени није физички присутан у судници већ се путем телевизијских камера обезбеђује његово посредно

изазивали велику пажњу медија када постоји опасност од могућег недозвољеног утицаја медија на оне који одлучују (тужилаштво и судове).⁶⁷⁵ Потпуна забрана извештавања није могућа и није ни оправдана али морају постојати механизми за заштиту окривљених.⁶⁷⁶

2. Повреда претпоставке невиности од стране медија

У модерним демократским друштвима, претпоставка невиности представља једно од најважнијих јемстава које припада лицима против којих су надлежни органи предузели одређене радње због постојања сумње да су учинили кривична дела.⁶⁷⁷ Претпоставка невиности представља једно од основних начела кривичнопроцесног права чије поштовање је изузетно важно за остварење основне сврхе вођења кривичног поступка.⁶⁷⁸

С друге стране, јавност начелно има право да буде обавештена о стању криминалитета у друштву, а медији су субјекти који својим извештавањем о учињеним кривичним делима омогућавају да се то право и остварује. Међутим, то право јавности мора бити донекле ограничено. Најзначајније ограничење у том смислу је обавеза коју медији имају у односу на поштовање претпоставке

присуство. У литератури постоји став да је таква пракса у супротности с принципом фер суђења. Такође, окривљени се на тај начин лишава права да буде присутан у судници када се о њему одлучује, као и права из Шестог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава која се односе на суочавање са сведоцима у судници и присуство браниоца. Fortuna Cimino E., Makar Z. and Novak N., Charm City Televised & Dehumanized: How CCTV Bail Reviews Violate Due Process, *University of Baltimore Law Forum*, Vol. 44, No. 2, 2014, стр. 57 и даље.

⁶⁷⁵ О утицају телевизијских камера у судници на све учеснике у поступку, на ток поступка и његов исход на примеру Сједињених Америчких Држава, где та могућност постоји у: Nesson C. R. and Koblenz A. D., *The Image of Justice: Chandler v. Florida*, *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*, Vol. 16, 1981, стр. 405 и даље.

⁶⁷⁶ Moore L. R., *Media law and ethics: a casebook*, New York, 2008, стр. 290 и даље. У ери нових медија мења се и значење концепта отворене правде. Barrett J., *Open Justice or Open Season? Developments in Judicial Engagement with New Media*, *Queensland U. Tech. L. & Just. J.*, Vol. 11, No. 1, 2011, стр. 1 и даље.

⁶⁷⁷ У литератури се могу пронаћи различите дефиниције „невиности“. Тако се може направити разлика између уже и шире дефиниције. У ужем смислу „невиност“ се може одредити у чисто техничком смислу: слобода од одређене кривице; чињеница да не постоји кривица у вези са оним за шта је неко оптужен; одсуство кривице. У ширем смислу излази се из техничког оквира и обухвата се област моралности: слобода од греха, моралне грешке уопште; морална чистота. Harris S. D., *Innocence and The Sopranos*, *New York Law School Law Review*, Vol. 49, 2004, стр. 577. О историјском развоју концепта претпоставке невиности с посебним освртом на земље *common law* система а нарочито Сједињене Америчке Државе у: Sorrentino J. N., *Demystifying the Presumption of Innocence*, *Glendale Law Review*, Vol. 15, 1996, стр. 17-21.

⁶⁷⁸ О претпоставци невиности више у: Pradel J., *Procédure pénale*, 18e édition, Paris, 2015, стр. 334 и даље.

невиности која налаже да се свако сматра невиним, док се његова кривица за кривично дело не утврди правноснажном одлуком суда (чл. 34 ст. 3 Устава и чл. 3 ст. 1 ЗКП-а).

Никаква потреба за сензационалистичким извештавањем не може оправдати кршење овог важног принципа Без поштовања претпоставке невиности не може се водити фер поступак у односу на окривљено лице, па је у том смислу у важећем ЗКП-у установљена забрана јавног прејудицирања осуде према којој су сви државни и други органи и организације, средства јавног обавештавања, удружења и јавне личности, дужни да се придржавају претпоставке невиности и да својим јавним изјавама о окривљеном, кривичном делу и поступку не повређују права окривљеног (чл. 3 ст. 2 ЗКП-а).⁶⁷⁹

2. 1. Осуда пре пресуде

Кршења претпоставке невиности су постала до те мере уобичајена да се медији и јавност не устежу да врше притисак на судове да донесу осуђујућу пресуду и у ситуацијама када судови нису убеђени у постојање кривице на страни окривљеног. У случају да суд поклекне пред притиском јавности и донесе пресуду која се очекује може се говорити о раније поменутих тзв. „компромисним пресудама“.⁶⁸⁰ Овакво поступање доводи у питање темељне принципе доброг дељења правде – независност и непристрасност у вршењу судске функције, а уједно и начело *in dubio pro reo*. Штавише, у случају доношења осуђујуће пресуде под „притиском“ јавности, дешава се да суд изрекне казну која је близу прописаног минимума или да ублажи казну испод законског минимума како би на тај начин успоставио некакву равнотежу која је нарушена доношењем осуђујуће пресуде. Онда такво ланчано поступање изазива реакцију јавности која показује своје незадовољство, јер је убеђена у постојање дела и у складу с тим очекује изрицање строже казне од оне коју је суд изрекао. На тај начин улази се у зачарани круг незадовољства свих страна које учествују у поступку, као и јавног

⁶⁷⁹ Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 72 и даље.

⁶⁸⁰ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 170.

мњења.⁶⁸¹ Незадовољство јавности даје повода медијима да критикују рад судова, а то може ићи тако далеко да се износе и оптужбе на рачун судија који се проглашавају неспособним и/или корумпираним. Повремено се чак и судије поименце етикетирају. Као последица тога се дешава да неке судије, које поступају у предметима који су медијски интересантни, иду линијом мањег отпора и доносе пресуде које се од њих очекују.⁶⁸² Поједине судије се налазе у својеврсном психолошком процепу јер могу имати утисак да је целокупно јавно мњење против њих тако да почну да сумњају у своје аргументе и да прихвате аргументе оних који их критикују.⁶⁸³

2. 2. Концепт социјалне кривице

Последице повреде претпоставке невиности се не огледају само у могућности да се на тај начин утиче на став суда у вези с нечијом кривицом и осталим важним питањима у кривичном поступку. Већи део јавности тешко замишља ситуацију у којој невина особа бива оптужена а камоли осуђена.⁶⁸⁴

У том смислу бурну реакцију јавности изазива ситуација када неко лице које је у медијима унапред проглашено кривим након спроведеног кривичног поступка буде правноснажно ослобођено.⁶⁸⁵ Таква реакција јавности је последица

⁶⁸¹ У интересу јавности и судова је остваривање боље комуникације између медија и судства. Barnhart B., Justice Stevens and the News Media: An Exercise in Exposition, *Northwestern University Law Review*, Vol. 106, No. 2, 2012, стр. 657 и даље.

⁶⁸² Откриће великог броја неоснованих осуда у кривичним предметима последњих двадесет пет година у Сједињеним Америчким Државама отворило је расправу о америчком кривичном правосуђу што је довело до формирања „Покрета невиности“ („*Innocence Movement*“). Findley K. A., Defining Innocence, *Albany Law Review*, Vol. 74, No. 3, 2010/2011, стр. 1157 и даље. Такође, многобројна правила која су регулисала материју доказивања су због тога доведена у питање јер је било очигледно да нису могла ефикасно да смање проблем неоснованих осуда. Findley K. A., Judicial Gatekeeping of Suspect Evidence: Due Process and Evidentiary Rules in the Age of Innocence, *Georgia Law Review*, Vol. 47, 2013, стр. 723 и даље. Ипак, поменути Покрет невиности односио се само на случајеве „фактичке“ невиности, тј. када неко невин буде осуђен, а не и „законске“ невиности која постоји у случају да нека особа буде осуђена за кривично дело у поступку у којем су нека његова уставна права повређена иако се фактички ради о учиниоцу кривичног дела. У том смислу, истиче се важна улога медија који би требало да помогну у едукацији јавности о том питању како би се обезбедила ефикаснија заштита права свих окривљених у поступку. Hughes E., Innocence Unmodified, *North Carolina Law Review*, Vol. 89, 2011, стр. 1083 и даље.

⁶⁸³ Пирић Ј., Ванправни утицаји на казнену политике судова, *op. cit.*, стр. 148.

⁶⁸⁴ Lyon A. D., Criminal Coverage: News Media, Legal Commentary, and the Crucible of the Presumption of Innocence, *Reynolds Courts & Media Law Journal*, Vol. 1, No. 4, 2011, стр. 432.

⁶⁸⁵ О последицама такве медијске праксе у случају *Duke Lacrosse* (Сједињене Америчке Државе) у: Entman R. M. and Gross K. A., Race to Judgement: Stereotyping Media and Criminal Defendants, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 71, 2008, стр. 93 и даље.

изостанка најважнијег елемента процеса јавног осуђивања - доношења осуђујуће пресуде. Иако је јавно мњење убеђено у кривицу одређеног лица, та „пресуда“ је мањкава јер нема судску потврду. Искључива одговорност за ослобађање „кривца“ пада скоро увек на судије, при чему се поједини медији не устручавају да на врло груб и бескрупулозан начин изнесу своје мишљење о разлозима за доношење ослобађајуће пресуде. Неретко се тада износи и сав „прљав веш“, односно поједини подаци о судијама који су, уместо да остану тајни, кршењем обавезе о њиховом чувању постали информације од „јавног значаја“.⁶⁸⁶ Таква пракса понекад може озбиљно угрозити безбедност судија и чланова њихових породица, што се на жалост доживљава само као колатерална штета у остварењу „интереса јавности да буде информисана о свим важним питањима“.

У основи овде се ради о постојању нове врсте „пресуде“: правно невин али социјално крив. Дакле, долази до раздвајања концепта законске и социјалне кривице.⁶⁸⁷ Неправедно медијски осуђено лице трпи последице негативног публицитета од самог почетка, тј. од када је постало интересантно медијима. Што је значајнији друштвени положај неког лица теже су и последице којима је изложен. Оне се могу огледати у губитку посла и самим тим упропашћеној каријери, као и губитку друштвеног угледа. Могу се испољити и у односима медијски прокаженог појединца с брачним другом, породицом или пријатељима и другим људима уопште. На тај начин се питање нечије невиности у потпуности релативизује, јер постаје једино важно шта је јавност у конкретном случају пресудила. Ако су медији у односу на неко лице пре времена донели осуђујућу пресуду, никакав другачији исход кривичног поступка неће променити већ формирано мишљење јавног мњења по том питању.

Социјално криво лице сноси све друштвене последице због „учињеног“ дела и једина разлика у односу на судском пресудом осуђено лице је у томе што му се не изриче и не извршава кривична санкција. Том лицу је успешно прилепљена етикета криминалца и у томе се можда најбоље огледа слабост кривичноправног система, јер и поред окончања кривичног поступка доношењем ослобађајуће пресуде медијска стигма наставља да га прати, можда и доживотно.

⁶⁸⁶ Eames J. G., *op. cit.*, стр. 51.

⁶⁸⁷ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 139.

Јавне личности највише трпе у таквим ситуацијама, јер ће свако њихово појављивање у медијима бити пропраћено успутним подсећањима новинара на раније оптужбе. Чест је случај да неки нови, а нарочито позитиван контекст, у којем се та особа појављује, остане у сенци пређашњег негативног медијског извештавања.

2.3. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности

Критички осврт на медијско извештавање о актуелним кривичним случајевима и проблем поштовања претпоставке невиности отвара питање граница слободе медијског изражавања.⁶⁸⁸ Нема сумње да је улога медија у информисању јавности о стању криминалитета у друштву важна и да се у том смислу медијима мора омогућити слободан приступ информацијама. Слобода медија има изузетно значајну улогу у заштити свих осталих људских права.⁶⁸⁹ Међутим, неопходност ефикасног спровођења кривичног поступка и потреба заштите одређених права у вези с тим подразумева и одмерено изношење информација у јавност.⁶⁹⁰

Посебну опасност по претпоставку невиности представља медијизација кривичног поступка која се најчешће остварује извештавањем медија о акцијама полиције и тужилаштва или објављивањем детаља из појединих фаза кривичног поступка.⁶⁹¹ Због тога је у иностраној доктрини правилно истакнуто да медијизација кривичног предмета односно медијско експлоатисање података у

⁶⁸⁸ Слобода изражавања има два међусобно повезана аспекта: јавност има право да прима информације о актуелним случајевима; а медији имају право да пренесу те информације јавности. Rodrick S., *op. cit.*, стр. 128.

⁶⁸⁹ Постоји пуно примера случајева злоупотребе моћи, корупције, дискриминације чак и тортуре који су угледали светлост дана захваљујући истраживачком новинарству. Упознавање јавности с чињеницама је често први и основни корак у отклањању повреде људских права и успостављању одговорности оних који су на власти. Hammarberg T., Media freedom and human rights in Europe, *in*: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 43.

⁶⁹⁰ Изговорена или написана реч може да нанесе штету као што може да донесе добро; може да буде покретач напретка али и средство којим се повређује нечије легитимно право на чак и људско право. Mahoney P., Free speech of civil servants and other public employees, *in*: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 258.

⁶⁹¹ Јакшић А., *Коментар Европске конвенције о људским правима*, Београд, 2006, стр. 221.

вези с кривичним поступком, има много негативнији учинак него медијизација правде или судске активности.⁶⁹²

Медијско прејудицирање исхода поступка може имати такав утицај на јавно мњење, као и на суд, да онемогући спровођење фер поступка.⁶⁹³ Медији нарочито стварају проблеме када објављују информације које се не могу искористити на суду и доприносе стварању атмосфере која онемогућава непристрасно заузимање става.⁶⁹⁴ Овај проблем је израженији у друштвима у којима не постоји развијен ауторитет суда, односно тамо где се доводи у питање независност и непристрасност суда у одлучивању.⁶⁹⁵ Такође тај проблем постоји и у друштвима у којима се испољава у великој мери политичка, расна или национална напетост и предрасуде.⁶⁹⁶

Значај који слобода изражавања има у демократским друштвима, што потврђују многи међународни документи и унутрашњи прописи држава, као и актуелна пракса медијског извештавања, треба да буде препознат од стране целокупног правосудног система који не би смео да се затвара пред медијима. Боље је за судове да буду отворени и омогуће медијима да уз неопходна ограничења приступе информацијама, у противном ће долазити најчешће до супротног учинка који се огледа у извештавању које је пуно претеривања и измишљених ствари.⁶⁹⁷ Новинар ће по сваку цену желети да објави прилог, а у

⁶⁹² Panier C. et Jespers J. - J., *Justice, médias, pouvoir: un triangle infernal*, Bruxelles, 2004, стр. 100. О односу слободе изражавања и претпоставке невиности у Корејском праву у: Kim J., A Study on the Regulation of News Reporting on Sexual Crime, *Korea University Law Review*, Vol. 8, 2010, стр. 228 и 229.

⁶⁹³ Сви учесници у поступку, а нарочито тужиоци и браниоци окривљених морају да буду свесни установљених етичких ограничења у вези с медијским извештавањем о актуелним случајевима како би се омогућило спровођење фер поступка. Joy P. A. and McMunigal K. C., *The Ethics of Talking to the Media*, *Criminal Justice*, 2014, стр. 17.

⁶⁹⁴ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 138.

⁶⁹⁵ Овде се може поставити питање судијске независности које се односи на индивидуалну способност судије да одлучи у било ком појединачном случају који се пред њим нађе примењујући одговарајуће законске норме на одговарајуће чињенице. Lord Neuberger, *Where angels fear to tread*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 209. О односу медија и судства у Кини и утицају медијског извештавања на поступање кинеских судова у актуелним кривичним предметима у: Liebman B. L., *The Media and the Courts: Towards Competitive Supervision*, *The China Quarterly*, 2011, стр. 833 и даље.

⁶⁹⁶ Ћирић Ј., Ванправни утицаји на казнену политику судова, *op. cit.*, стр. 150.

⁶⁹⁷ Без обзира на поменуто суздржаност судија у односу с медијима, нарочито у кривичним предметима, постоји мишљење да судије треба да комуницирају с новинарима како би јавност боље разумела одређена питања која имају кривичноправни значај. Уколико постоји проблем у тој комуникацији, веће су могућности за различита тумачења и нагађања што у крајњој линији може

случају да не може до потребних података да дође званичним путем, пронаћи ће алтернативно решење. Ова могућност претпоставља често коришћење неприхватљивих средстава и може покренути питање одговорности новинара и медија, што представља ствар која се веома тешко утврђује.

Веома тешко је повући границу између прихватљивог и неприхватљивог медијског извештавања о конкретном кривичном догађају. Начелна забрана садржана у ЗКП-у једно време је имала конкретизацију у КЗ-у прописивањем кривичног дела недозвољено јавно коментарисање судских поступака (реч је о некадашњем члану 336а КЗ-а који је у међувремену обрисан).⁶⁹⁸ Ово кривично дело је постојало када се за време трајања поступка пред судом, а пре доношења правоснажне судске одлуке, у намери да се повреди претпоставка невиности или независност суда, дају јавне изјаве у средствима јавног информисања. Битан елемент бића овог кривичног дела била је намера да се повреди претпоставка невиности што је у пракси било тешко утврдити.

Иако ово кривично дело није практично ни заживело у судској пракси превагнуо је став у прилог његове декриминализације.⁶⁹⁹ У теорији постоји мишљење да је у питању непотребна инкриминација која ограничава слободу испољавања мишљења и слободу медија.⁷⁰⁰ Указивано је да постојање кривичног дела зависи највише од процене суда да ли је јавна изјава у средствима јавног информисања дата у намери да се повреди претпоставка невиности или независност суда. Поред тога, инкриминација је остављала сувише широк простор да се у зависности од тога ко је коментарисао, односно давао изјаве, неке припише или не припише та намера.

Пошто се одустало од покушаја да се повреде претпоставке невиности санкционишу кривично, проблем је враћен на терен моралне и политичке

шкодити нормалном функционисању кривичног поступка. Leben S., Ten Tips for Judges Dealing with the Media, *Court Review*, Vol. 47, 2011, стр. 38 и даље.

⁶⁹⁸ Кривично дело недозвољено јавно коментарисање судских поступака унето је у КЗ изменама и допунама из 2009. године („Службени гласник РС“, бр. 72/2009), а декриминализација је извршена чл. 29 Закона о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС“, бр. 121/12).

⁶⁹⁹ Министар правде је образложио декриминализацију тиме што је закон био у неслагласности с животом и фактичким стањем. Такође, истакао је да је конкретна норма извржавала Законик руглу и доприносила умањењу његовог ауторитета, а у законима не треба да буду предвиђене ствари које нико у Србији, а на првом месту државни органи, неће поштовати. <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/101212/101212-stampa2.html> (доступно дана: 06.08.2015)

⁷⁰⁰ Стојановић З., *Да ли је Србији потребна реформа кривичног законодавства*, CRIMEN (IV), Београд, бр. 2, 2013, стр. 131.

одговорности, што у друштву без успостављене правне културе и свести грађана о значају поштовања људских права може да представља проблем.⁷⁰¹ Несумњиво је да је конкретна инкриминација требало да буде одређенија и да судији остави мањи простор приликом утврђивања постојања намере да се повреди претпоставка невиности или независност суда. Међутим, њеном потпуном декриминализацијом послата је јасна порука да је повреда претпоставке невиности у потпуности дозвољена. Слобода изражавања има очигледно значајнију позицију у односу на један од најважнијих принципа кривичне процедуре.⁷⁰² Уместо да се уложи напор да се постојећа инкриминација побољша, учини прихватљивијом како у погледу заштите права окривљених лица тако и у вези с остварењем слободе изражавања, учињено је оно што је било најједноставније у том тренутку.⁷⁰³

Ипак, непосредну и највећу одговорност за повреду претпоставке невиности имају надлежни државни органи који би требало први да је поштују. Медији су само преносиоци порука. Међутим, изостанак санкционисања таквог понашања представника органа формалне контроле додатно релативизује претпоставку невиности, а медијима даје ветар у леђа да наставе с праксом извештавања којим је повређују.

⁷⁰¹ Петровић В. (ed.), *Људска права у Србији 2014: право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд, 2015, стр. 144.

⁷⁰² О већој заштити слободе изражавања у односу на претпоставку невиности у америчком праву, размотрену кроз анализу домашаја Првог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава у односу на то питање у: Levine L., Siegel N. E. and Bead J. M., *Handcuffing the Press: First Amendment Limitations on the Reach of Criminal Statutes as Applied to the Media*, *New York Law School Law Review*, Vol. 55, 2010/2011, стр. 1015 и даље. Традиционално у Америци постоји тензија између права оптуженог на фер суђење које произилази из Шестог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава и слободе медија да извештавају о актуелним кривичним поступцима која произилази из Првог амандмана. Meringolo J. C., *op. cit.*, стр. 982.

⁷⁰³ Тај проблем се може сагледати и из још једног угла. Раширеност различитих форми друштвених медија које својим корисницима пружају велике могућности изражавања сопственог мишљења, а да притом остану сакривени у мањој или већој мери, отвара нову тему за дискусију. Наиме, поставља се питање одговорности појединаца за оно што објаве путем неког друштвеног медија. Да ли то увек представља манифестацију слободе изражавања или, у зависности од садржине конкретне изјаве, може имати карактер недозвољеног акта. Другачије речено питање је да ли законом треба одредити шта је дозвољен а шта недозвољен вид изражавања путем друштвених медија. О таквој дилеми на примеру Сједињених Америчких Држава у: Harawa D. S., *Social Media Thoughtcrimes*, *Pace Law Review*, Vol. 35, No. 1, 2014, стр. 366 и даље. О етичком аспекту сакривања идентитета на друштвеним мрежама у: Lackey M. E. and Minta J. P., *The Ethics of Disguised Identity in Social Media*, *Alb. L. J. Sci. & Tech.*, Vol. 24, No. 3, 2014, стр. 447 и даље.

2.3.1. Слобода медијског извештавања и претпоставка невиности у пракси Европског суда за људска права

Претпоставка невиности је предвиђена у чл. 6 ст. 2 ЕКЉП и представља важан елемент права на одбрану окривљеног.⁷⁰⁴ Претпоставка невиности делује од самог почетка тока поступка, укључујући и предистражни поступак, односно од тренутка када државни органи службено саопште појединцу да је учинио какво кривично дело, односно када му саопште разлоге оптужбе.⁷⁰⁵ С друге стране, у чл. 10 ЕКЉП је зајемчено право на слободу изражавања које се односи и на медијско изражавање. То право има своју активну и пасивну компоненту. Активна би се односила на право медија да саопштава информације, а пасивна на заинтересованост јавности да буде информисана, при чему се из одређених разлога ово право може ограничити. У чл. 10 ст. 2 ЕКЉП предвиђени су случајеви у којима може доћи до ограничења права на слободу изражавања, а један од њих је потреба очувања ауторитета и непристрасности судства.⁷⁰⁶

Поставља се дакле питање под којим условима претпоставка невиности може бити повређена медијским извештавањем? Није спорно да је легитимно обавештавати јавност о кривичним поступцима, а понекад и о току предистражног поступка, али се треба суздржавати од давања изјава које указују на кривицу окривљених лица док поступак не буде правноснажно окончан.⁷⁰⁷

⁷⁰⁴ Неки аутори, разматрајући однос медија и кривичног судства, дошли су до закључка да се у Европи много већа пажња посвећује заштити индивидуалних права, попут претпоставке невиности и права на приватност, за разлику од Сједињених Америчких Држава где је акценат стављен на захтеву да се обезбеди фер суђење. Resta G., *Trying Cases in the Media: A Comparative Overview, Law and Contemporary Problems*, Vol. 71, 2008, стр. 40-42.

⁷⁰⁵ Јакшић А., *op. cit.*, стр. 215. Пракса ЕСЉП је заснована на схватању да постојање претпоставке невиности захтева да судије приликом вршења своје функције не полазе од предрасуде да је оптужени учинио кривично дело; терет доказивања пада на оптужбу и сумња користи оптуженом. Илић Г. П., Утицај праксе Уставног суда Србије на стандарде људских права у кривичном поступку, *in*: Ненадић Б. М. (прир.), *Улога и значај Уставног суда у очувању владавине права*, Београд, 2013, стр. 198.

⁷⁰⁶ Не помиње се данас потреба поштовања претпоставке невиности, јер је пракса ЕСЉП њу довела у везу са слободом изражавања. С тим у вези, треба рећи да је улога ЕСЉП била од великог значаја за постављање општих принципа који се односе на заштиту права из чл. 10 ЕКЉП. *Zeno-Zencovich V.*, *op. cit.*, стр. 91. У том смислу слобода изражавања представља централни аспект европског система људских права, тако да се ограничења овог права морају веома обазриво постављати. Јемства која садржи право на слободу изражавања односе се претежно на заштиту „вредног говора“, тј. говора који значајно доприноси јавној дебати.

⁷⁰⁷ Trechsel S., *op. cit.*, стр. 177. Начелно је однос између захтева за фер поступком који произилази из чл. 6 ЕКЉП, при чему је заштита претпоставке невиности један од аспеката тог захтева, и права која произилазе из чл. 10 ЕКЉП веома сложен. Early L., *Article 10: issues of fairness, proof and*

Одредба чл. 6 ст. 2 ЕКЉП не односи се само на проблематику терета доказивања кривице окривљеног, већ предвиђа забрану за надлежне органе да дају изјаве или поступају на начин који указује да они верују да је одређена особа учинила кривично дело пре него што се то правноснажно утврди. Дискреција и обазривост надлежних органа је неопходна у циљу очувања претпоставке невиности.⁷⁰⁸ У случају *Allenet de Ribemont против Француске* Европски суд је по први пут указао да претпоставка невиности заштићена у чл. 6 ст. 2 ЕКЉП може бити повређена не само од стране судије или суда, већ и од стране представника других органа јавне власти.⁷⁰⁹

У случају *Daktaras против Литваније*, ЕСЉП је заузео став да се постојање евентуалне повреде претпоставке невиности од стране полиције и тужилаштва утврђује према околностима случаја, тумачењем речи које су коришћене у изјавама медијима, а понекад и самим редоследом употребљених речи.⁷¹⁰ У предмету *Butkevičius против Литваније* је утврђено да изјаве попут „постоје сигурни докази о кривици окривљеног“ или „извесно је да је окривљени учинио кривично дело“ представљају повреду права из чл. 6 ст. 2 ЕКЉП.⁷¹¹ У складу с тим, у предмету *Lavents против Летоније* изјава председнице окружног суда дата представницима штампе, која је изнела своје уверење о кривици подносиоца представке и саветовала му да докаже своју невиност, представља повреду претпоставке невиности.⁷¹²

У претходним случајевима се није радило о медијском извештавању о кривичном догађају којим се, пре или у току кривичног поступка, повређује право из чл. 6 ст. 2 ЕКЉП. Међутим, то не значи да се и у оваквим ситуацијама не може обезбедити нека заштита. Обично медији наговештавају исход поступка тврдњама о постојању признања, „окривљујућим“ резултатима полиграфа или других тестова који немају карактер доказа у кривичном поступку, као и помињањем

evidence, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 555 и 556.

⁷⁰⁸ Ovey C. and White C. A., R., *The European Convention on Human Rights*, Oxford, 2006, стр. 202.

⁷⁰⁹ Лич Ф., *Обраћање Европском суду за људска права, (Taking a case to the European Court of Human Rights 2nd Edition*, 2005, преводиоци: Краљевић Д. и Обрадовић Б.), Београд, 2007, стр. 272. *Allenet de Ribemont v. France*, no. 15175/89, 10.02.1995, §§36, 41.

⁷¹⁰ *Daktaras v. Lithuania*, no. 42095/98, 10.10.2000, §§ 43, 44.

⁷¹¹ *Butkevičius v. Lithuania*, no. 48297/99, 26.06.2002, § 52.

⁷¹² Лич Ф., *op. cit.*, стр. 273. *Lavents v. Latvia*, no. 58442/00, 28.02.2003, §§ 127, 128.

постојећег криминалног досијеа и осуде.⁷¹³ Иако државе чланице Савета Европе у начелу не одговарају за рад медија, тенденција проширења заштите људских права ствара обавезу државе да обезбеди услове за несметано вођење поступка у складу са захтевима из чл. 6 ЕКЉП.⁷¹⁴ То значи да свака држава чланица има обавезу да у свом законодавству нормира одговоран и савестан рад средстава информисања и да је дужна да осигура да средства информисања неће својим извештавањем да створе околности које би биле противне норми из чл. 6 ст. 2 ЕКЉП.⁷¹⁵ То су тзв. позитивне обавезе држава. У сваком случају, државе чланице имају, и у складу с чл. 1 ЕКЉП дужност да обезбеде индивидуална права и да интервенишу ако су нападнута или повређена од било кога.⁷¹⁶

Пракса Европског суда се, поред позитивне обавезе држава у вези са заштитом приватног живота појединаца, бавила и концептом одговорног новинарства који треба да допринесе решавању проблема балансирања између права појединаца и права медија. Европски суд је успоставио одређена правила која медији морају да поштују како би се избегло повређивање приватних права појединаца.⁷¹⁷

Такође ЕСЉП не гледа благонаклоно на случајеве који се односе на осуду новинара због клевете, без обзира да ли је то учињено у кривичном или неком другом судском поступку. Могло би се рећи да је пракса Европског суда да утврђује постојање повреда чл. 10 ЕКЉП у предметима у којима су штампаним медијима или новинарима појединцима изречене кривична или грађанска санкција.⁷¹⁸

Неке државе, а међу њима и наша, извршиле су декриминализацију клевете након усвајања два документа Парламентарне скупштине Савета Европе са истим називом: „Ка декриминализацији клевете“ (*Towards Decriminalisation of*

⁷¹³ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 138.

⁷¹⁴ Европска конвенција о људским правима, поред права која утемељују слободу, предвиђа и заштитна права која омогућавају делотворну заштиту претходно поменутих права. Једно од најважнијих заштитних права је право на правично суђење (чл. 6 ЕКЉП). Илић Г. П., *Држава versus криминалитет и стандарди људских права*, *op. cit.*, стр. 42.

⁷¹⁵ Јакшић А., *op. cit.*, стр. 221.

⁷¹⁶ Trechsel S., *op. cit.*, стр. 177.

⁷¹⁷ Arden Lady Justice, *Media intrusion and human rights: striking the balance*, *in: Casadevall J (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 72 и даље.

⁷¹⁸ Zeno-Zencovich V., *op. cit.*, стр. 91.

Defamation).⁷¹⁹ Проблематику осуде новинара због клевете садрже многи случајеви којима се бави Европски суд.⁷²⁰ Неки од новијих су: *Mika против Грчке*,⁷²¹ *Ungváry и Irodalom Kft. против Мађарске*,⁷²² *Ristamaki и Korvola против Финске*,⁷²³ *Nagla против Летоније*,⁷²⁴ *Popovski против „бивше југословенске Републике Македоније“*⁷²⁵ и *Morice против Француске*.⁷²⁶

На овом месту је започета анализа праксе Европског суда у контексту односа слободе медијског изражавања и претпоставке невиности указивањем на различите аспекте те проблематике. У том смислу у истраживачком делу налази се анализа праксе која се непосредно односи на то питање.

3. Медијско суђење

Присутност медија у свим важним сегментима друштвеног живота значи и њихову заинтересованост за проблем криминалитета. Кривични догађаји су осетљиве теме које изазивају пажњу јавног мњења у мањој или већој мери. Поједини кривични случајеви су због неких својих специфичности занимљивији медијима него неки други. Та заинтересованост огледа се у извештавању медија о самом догађају, од момента када је извршено кривично дело па све до правноснажног окончања кривичног поступка, али постоје примери да она траје и након тога.

⁷¹⁹ Први документ је Резолуција 1577 (*Resolution 1577*) (2007), а други Препорука 1814 (*Recommendation 1814*) (2007). <http://merlin.obs.coe.int/iris/2007/10/article104.en.html> (доступно дана: 18.08.2015). Декриминализација клевете код нас је извршена Законом о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС“, бр. 121/12).

⁷²⁰ О неким случајевима осуде за клевету у Републици Србији који су се нашли пред Европским судом у: Mole N., The importance of the Court's case-law in Central and Eastern Europe, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 439 и 440.

⁷²¹ *Mika v. Greece*, no. 10347/10, 19.12.2013.

⁷²² *Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary*, no. 64520/10, 03.12.2013.

⁷²³ *Ristamaki and Korvola v. Finland*, no. 66456/09, 29.10.2013.

⁷²⁴ У овом предмету је ЕСЉП истакао да право новинара да не откривају своје изворе информација не би могло да се сматра привилегијом, зависном од законитости или незаконитости њихових извора, већ пре суштинским делом права на информисање према коме треба поступати крајње опрезно. У овом случају, истражни органи нису успоставили одговарајућу равнотежу између интереса истраге за прикупљање доказа и јавног интереса за заштиту новинарске слободе изражавања. *Nagla v. Latvia*, no. 73469/10, 16.07.2013 (§ 101).

⁷²⁵ *Popovski v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*, no. 12316/07, 31.10.2013.

⁷²⁶ *Morice v. France*, no. 29369/10, 11.07.2013., §§ 77, 102, 106, 107.

Што је јавно мњење више заинтересовано да се неки случај заврши на одређени начин, судови су по правилу мање објективни и непристрасни када доносе одлуке.⁷²⁷ Поједина суђења изазивају велику пажњу јавног мњења и медији могу од њих направити праву представу, тако да таква медијска суђења утичу и на друга суђења у сличним ситуацијама односно имају ехо ефекат.

3. 1. Појам медијског суђења

Медијска суђења представљају социјалну конструкцију одређених кривичних случајева као масовних производа. У том смислу, медији одабране кривичне случајеве модификују за потребе јавног приказивања које потом масовно промовишу.⁷²⁸ Прва медијска суђења су се одиграла средином XIX века у Сједињеним Америчким Државама. Данашња медијска суђења разликују се од уобичајених извештавања о току судског поступка по томе што она их одликује масовна и интензивна покривеност догађаја која почиње откривањем кривичног дела или лишењем слободе осумњиченог. Притом се износе сви аспекти случаја, без обзира да ли су релевантни, а често се наглашавају ванправне околности.⁷²⁹ Полиција, адвокати, очевици, па и сам осумњичени интервјуишу се, фотографишу и понекад, бар за одређено време, имају статус звезде. Коментаришу се личне карактеристике, лични односи, физички изглед и начин понашања без обзира на њихов значај. Сlike имају предност у односу на текст, чиме се рачуна на визуелни ефекат, а сам текст обилује претпоставкама и сензационализмом. Такође, злочин се објашњава на директан и најједноставнији могући начин, тј. као резултат пожуде, похлепе, неморалности, љубоморе, освете или лудила.

⁷²⁷ Многе судије су забринуте због медијизације кривичног поступка јер медијска суђења могу засенити права суђења. Та забринутост је израженија у системима поротног суђења јер у случају медијског суђења порота може засновати своју одлуку на ономе што је сазнала у медијима а не на доказима који су изведени на суду при чему медијски сензационализам може повредити претпоставку невиности и учинити немогућим спровођење фер суђења. Wright J. S., A Judge's View: The News Media and Criminal Justice, *The News Media and Criminal Justice*, Vol. 50, 1964, стр. 1125.

⁷²⁸ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, op. cit., стр. 125.

⁷²⁹ Новинари ипак имају нешто другачији став по питању изношења различитих података у појединим случајевима. Они истичу право грађана да буду информисани о кривичним делима која су се догодила у њиховом окружењу. То ће понекад значити и изношење пуно детаља о случају како би се могло превентивно деловати да у будућности буде мање таквих случајева али и у циљу покретања расправа о појединим темама које су важне за заједницу. Gest T., Indictment & Trial of Media's Crime Coverage, *JLIS*, Vol. 2, 2003, стр. 2.

Медијска суђења више подсећају на неки холивудски филм у којем су оптужени, његов бранилац, тужилац, сведоци, жртве, па и сам суд, глумци који треба да на најбољи могући начин одиграју своју улогу а крај филма често зависи од става које је јавно мњење унапред заузело и које усмерава коначан исход поступка у жељеном правцу.⁷³⁰ Таква суђења постају општа и заједничка ствар, сви су заинтересовани за њихов исход и многи се налазе позвани да их коментаришу, почев од актера кривичног прогона, полиције и тужилаштва, до обичних грађана које медији у таквим ситуацијама обично питају за мишљење.⁷³¹ У таквим условима је једноставно немогуће очекивати да не дође до недозвољеног утицаја на рад суда. Нека од таквих суђења су доспела и пред Европски суд, а на овом месту ће бити поменут случај забране емисије „Извештај из суднице“ Канала 4 (*Channel Four*), која је требало да извештава о контроверзном судском поступку чији је предмет државна тајна, и то у виду драматичне реконструкције с глумцима који изговарају одређене главне делове судског поступка. Европски суд за људска права је утврдио да је та забрана била оправдана имајући у виду истинску опасност од прејудицирања коначне одлуке ако би порота гледала емисију, а и чињеницу да се програм може емитовати ако исте информације буду, уместо глумаца, читали спикери.⁷³²

Медијска социјална конструкција одређених случајева у оквиру медијских суђења надовезује се на конструкције стварности које се могу чути у различитим фазама поступка. Конструкције стварности суштински представљају могуће верзије догађаја које обично износе странке али и други учесници у поступку (сведоци или вештаци). Те верзије се најчешће састоје из чињеничних и интерпретативних твдњи (докази и објашњење) и саопштавају се или на други

⁷³⁰ У литератури се може пронаћи анализа начина на који холивудски филмови приказују амерички систем кривичног правосуђа и како то утиче на стварање јавне слике о томе. Oliver W. M., *Crime, History, and Hollywood: Learning Criminal Justice History through Major Motion Picture*, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 22, No. 3, 2011, стр. 420 и даље.

⁷³¹ У литератури се истичу институционални фактори који доприносе великом друштвеном значају медијских суђења у Сједињеним Америчким Државама. Међу најзначајнијим чиниоцима се истичу: неограничена моћ и политичка улога државног тужиоца (чија је перверзна повезаност са интелектуалним медијским извештавањем наводних злочина постала одмах очигледна у случају Дјук лакрос (*Duke lacrosse*)), поротно суђење, строга правила о доказивању и „апсолутистички“ домаћај Првог амандмана Устава Сједињених Америчких Држава. Resta G., *op. cit.*, стр. 32.

⁷³² Рид К., *Европска конвенција о људским правима – Водич за практичаре, друга књига*, (*A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, 2006, преводиоци: Будимлић Л. и Добрковић Н.), Београд, 2007, стр. 374.

начин чине доступним онима који треба да доносе одлуке у поступку.⁷³³ Истовремено, медији се стапају с тим интерним процесом правосудне социјалне конструкције и трансформишу правосудни систем у машину за забаву масовне публике.

3. 2. Врсте медијског суђења

Може се поставити питање шта утиче на то да поједини кривични случајеви постану у толикој мери интересантни јавности? У литератури се могу пронаћи три групе разлога на основу којих се говори о три најчешћа типа медијских суђења.⁷³⁴ У првом случају се ради о различитим облицима злоупотребе моћи, када је окривљени особа на неком високом друштвеном положају. Виши положај значи по правилу и већу заинтересованост медија. Најчешће се ради о коруптивним кривичним делима, а посебно су интересантни случајеви где су актери представници правосуђа.⁷³⁵ Друга ситуација подразумева умешаност познатих личности у вршење неког бизарног (неубичајеног, веома чудног) или сексуалног кривичног дела. Љубавни троугао, девијантна сексуалност и убиства мотивисана наслеђем међу познатима и богатима су најчешћи примери.⁷³⁶ Трећу категорију чине кривична дела за која су окривљени тзв. зли

⁷³³ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 146.

⁷³⁴ *Ibid.*, стр. 128.

⁷³⁵ Последњу деценију код нас су често вођени кривични поступци због злоупотребе службеног положаја у различитим областима. Међу оптуженима су били и представници правосуђа.

⁷³⁶ Случај О. Ј. Simpson је најчешће помињан пример медијског суђења у литератури. Било је познато као суђење века. Медији су гурнули то суђење под светло рефлектора, и на крају, медији су утицали на његов исход. У том смислу, америчка јавност је постала део пороте као што су и тужилаштво и одбрана били не само актери поступка, већи део медијске представе. Милиони гледалаца су пратили свакодневно извештавање о овом случају а само неколицина грађана није имала мишљење пре почетка суђења. Да интересовање за овај случај не јењава сведоче најновија открића и могућност понављања поступка упркос јемству које пружа правило *double jeopardy*. О тој теми у: *Police are investigating newly uncovered evidence in the O. J. Simpson murder case*. www.businessinsider.com (доступно дана: 05.03.2015. године). Тај случај је парадигма грубог сукоба који постоји између медија и правосуђа у Сједињеним Америчким Државама и јасна илустрација тешкоћа у вези са усклађивањем привржености слободи изражавања с једне стране и принципа фер суђења с друге стране а све то у амбијенту који карактерише „презасићеност извештавања“. Resta G., *op. cit.*, стр. 31.

И суђење Мајклу Цексону спада у ову категорију медијских суђења. То није било само суђење у вези с оптужбама за сексуално зостављање детета оно се тицало и статуса познатог и славног Мајкла Цексона, што довело до питања да ли, уз неограничено и свеобухватно медијско

странци. Ко ће бити тај „зао странац“, зависи од специфичности сваког друштва, али су то свакако припадници маргинализованих друштвених група. Пример овог последњег типа медијског суђења јесу случајеви свирепих, округлих или других тешких облика убистава, у којима су окривљени представљени као психотичне убице, при чему, још није обављено одговарајуће психијатријско вештачење.

Чини нам се да овом списку разлога треба додати још један. Кривична дела која су по неким својим карактеристикама ретка и неубичајена изазивају пажњу јавности на сличан начин као и претходно поменуто. Атипичан учинилац или жртва, специфичан начин извршења дела или неко друго одступање чине да случај постане предмет свакодневног медијског извештавања. Деца која убију друго дете (раније поменуто пример убиства Џејмса Балцера у Великој Британији),⁷³⁷ муж који убије трудну жену у осмом месецу трудноће⁷³⁸ или мајка оптужена за убиство свог детета, најбољи су примери таквих случајева.

3.3. Ефекти медијског суђења

Иако су медијска суђења у односу на укупан број свих кривичних поступака прилично ретка, она имају велики утицај на схватање проблематике криминалитета, разумевање начина на који функционише кривично правосуђе односно сврхе појединих процесних инструмената. Отприлике 60-их година прошлог века у Америци се појавила забринутост због ефеката медијских суђења. То се догодило у тренутку када су суђења почела да се преносе на телевизији. Убрзо су многи почели да се питају да ли је телевизијска индустрија постала саставни део америчког система кривичног правосуђа. У вези с тим, основна

извештавање, познати могу имати фер суђење. О овим случајевима у: Muraskin R., and Domash F. S., *op. cit.*, стр. 52-59 и 105-114.

Код нас је актуелан случај глумца Горана Јевтића који је оптужен за кривично дело недозвољене полне радње са малолетним лицем. Тај случај је наведен као пример непримереног медијског извештавања којим се повређује претпоставка невиности. Како ће даље изгледати медијско извештавање у том случају остаје да се види.

⁷³⁷ Jewkes Y., *op. cit.*, стр. 91 и 92.

⁷³⁸ Скот Питерсон (Scott Peterson) из Модеста у Калифорнији је осуђен у новембру 2004. године за убиство своје трудне жене, која је нестала на бадње вече 2002. године. Њено тело је пронађено у заливу Сан Франциска у априлу 2003. године. Није постојао непосредан доказ да је Скот убица али од почетка је само он био осумњичени, полиција није имала намеру да истражује другачије могућности. Медији су га све време третирали као кривца, сваки детаљ је привлачио пажњу и пре него што је суђење почело, тако да му је јавност већ пресудила. Након тога је порота донела своју одлуку која се поклапала са ставом јавности. Muraskin R., and Domash F. S., *op. cit.*, стр. 97-104.

дилема је била да ли учесници у поступку, а пре свега адвокати, тужиоци, судије и остали, реагују на присуство телевизијских камера и мењају своје понашање.⁷³⁹ Чињеница је да медијска суђења постоје и без телевизијских камера у судници, о чему сведоче многобројни примери медијских суђења у државама које не дозвољавају та снимања. У том смислу, и таква медијска суђења остварују ехо ефекат.⁷⁴⁰

У последње време се и код нас све више осећа утицај медијских суђења на функционисање система кривичног правосуђа и разумевање појединих института, нарочито ако су у питању установе које се по први пут уводе у систем кривичнопроцесног права. Коначно, значај медијских суђења се не исцрпљује окончањем кривичног поступка, већ се често њихов утицај испољава и у неким наредним сличним случајевима који се, иако не добијају такав публицитет, завршавају по угледу на претходни медијски праћени случај.⁷⁴¹ Могло би се рећи да медијска суђења имају својеврсни прецедентни значај за касније сличне случајеве.

Ехо ефекат медијских суђења углавном се односи на поштравање казнене политике, тако да се окривљени у медијски „анонимним“ случајевима третирају оштрије услед тога што је штампа нпр. захтевала такво поступање са окривљеним у сличном случају који је добио медијски публицитет. У том смислу спроведено је истраживање о ехо ефекту медијски значајно праћеног случаја о сексуалном злостављању мале деце у једном приватном вртићу у Америци, на поступање суда у сличним случајевима. Анализирана је казнена политика пре, током и након извештавања о случају који је заинтересовао јавност и утврђено је постојање ехо ефекта. Почетна анализа је показала значајно повећање броја кривичних пријава за дела која су укључивала виктимизацију деце у складу с објављеним случајем, као и повећање пресуда у којима се окривљени оглашавају кривим.⁷⁴² Код нас се сличан ефекат могао уочити и у вези са сексуалним кривичним делима. Наиме, пресуде које су донете у појединим медијски праћеним случајевима силовања и

⁷³⁹ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 126 и 127.

⁷⁴⁰ Пример посредне јавности. Шкулић М., *op. cit.*, стр. 78.

⁷⁴¹ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 134.

⁷⁴² *Ibid.*, стр. 215.

педофилије утицале су на повећање броја кривичних пријава и поштравање казнене политике судова у односу на та дела.

У складу с концептом ехо ефекта медијских суђења, једно време су код нас била актуелна одређена медијска суђења, која су укључивала примену института споразума о признању кривичног дела.⁷⁴³ Та медијска суђења подразумевала су да познате личности имају статус окривљених лица. У том смислу би се могло урадити истраживање које би показало да ли је то утицало на поступање органа кривичног правосуђа у сличним, али медијски анонимним случајевима. Међутим, повезаност медијског извештавања и примене споразума о признању кривичног дела треба размотрити из још једног угла. Споразум о признању кривичног дела је у основи договор између тужиоца и одбране; окривљени признаје кривицу у замену за оптужбу која је мање озбиљна у односу на најозбиљнију могућу оптужбу у конкретном случају. Тако сви добијају, тужилац је осигурао осуду, одбрана повољнију оптужбу а јавност је поштеђена вођења скуних поступака.⁷⁴⁴ Ипак, кад су у питању одређена медијска суђења тужилац обично нема намеру да понуди нити да прихвати понуђени споразум од стране одбране. Уколико је, захваљујући медијском извештавању у конкретном случају, јавност убеђена да је неко крив, тужиоцу се више „исплати“ да иде на суђење него да понуди споразум, чак и када докази нису довољно јаки да се с великом вероватноћом може очекивати осуђујућа пресуда. Због тога се догађа да тужилаштво преко медија упознаје јавност да није прихваћен понуђени споразум, прикупљајући на тај начин поене пред предстојеће суђење.

Утицај медијских суђења се може размотрити и у вези с применом неких других новијих института, попут кућног притвора⁷⁴⁵ као мере за обезбеђење присуства окривљеног и за несметано вођење кривичног поступка, и тзв. кућног

⁷⁴³ Споразум о признању кривичног дела је регулисан у чл. 313 – 326 ЗКП-а. Шкулић М., *op. cit.*, стр. 337-343; Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 766-798; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 575-582;

⁷⁴⁴ Howitt D., *op. cit.*, стр. 170. Уопште о споразумима у кривичном поступку у: Дамашка М., Напомене о споразумима у казненом поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, Вол. 11, бр. 1, 2004, стр. 3-20; О овом институту код нас у: Бајовић В., *Споразум о признању кривице-упоредно-правни приказ*, Београд, 2009, стр. 166-176.

⁷⁴⁵ Кућни притвор се у законској терминологији зове забрана напуштања стана. Ова мера је регулисана у чл. 208 и 209 ЗКП-а. Шкулић М., *op. cit.*, стр. 140-142; Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 514-518; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 362-364; О извршењу мере кућног притвора у: Игњатовић Б., *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014, стр. 205.

затвора⁷⁴⁶ који представља модалитет извршења казне затвора. Јавност је убеђена да у оба случаја предност имају богати и/или славни. Основано се може поставити питање да ли је то заиста тако или су можда случајеви медијских суђења код којих је одређена мера кућног притвора или изречен кућни затвор допринели популаризацији ових института. Обичним људима се чини да су ти институти „резервисани“ за привилеговане односно сматра се да се на тај начин познати само извлаче и настављају да се понашају на исти начин.⁷⁴⁷

Постоје и *контрапродуктивни ефекти* медијских суђења. Они се не везују непосредно за таква медијска суђења, али се у одређеној мери могу пронаћи додирне тачке. Ако је постојала намера да се одређена медијска суђења искористе и као вид кампање у циљу смањења вршења одређених кривичних дела, али је превелика медијска пажња која је посвећена конкретном кривичном случају, довела до пораста тих дела може се говорити о контрапродуктивном ефекту.⁷⁴⁸

4. Утицај медија на казнену политику судова

Расправа о ефектима медијских суђења на функционисање кривичног правосуђа а нарочито доношење пресуда у каснијим случајевима, отвара тему утицаја медија на казнену политику судова.

Утицај медија на казнену политику судова несумњиво постоји. Јавно мњење се генерално залаже за оштру репресију и по правилу подржава широко постављене границе кривичног права. Јавност најчешће прецењује могућности кривичног права и кажњавања у борби с криминалитетом и не види негативне последице прекомерног коришћења кривичноправних механизма.⁷⁴⁹

⁷⁴⁶ Кућни затвор је према законској терминологији само модалитет извршења казне затвора који се спроводи у просторијама у којима осуђени станује. Регулисан је у чл. 45 ст. 5, 6 и 7 КЗ-а. О дилемама у вези с правном природом кућног затвора у: Илић А., Кућни затвор: самостална санкција или нови модел извршења затворске казне, *in*: Станко Бејатовић (уред.), *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспект)*, Београд, 2012, стр. 443 и даље. О извршењу кућног затвора у: Игњатовић Ђ., *Право извршења кривичних санкција*, *op. cit.*, стр. 206-210.

⁷⁴⁷ С тим у вези, неопходна је и боља едукација новинара када извештавају о појединим кривичноправним институтима, с обзиром да се често дешавало да помешају кућни притвор и кућни затвор.

⁷⁴⁸ Најчешће се контрапродуктиван ефекат везује за неуспешне кампање које се односе на покушаје смањења вршења саобраћајних кривичних дела.

⁷⁴⁹ Surette R., *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, *op. cit.*, стр. 120.

Једна од основних карактеристика модерног кривичног права је то да оно представља *ultima ratio* односно последње средство у борби с криминалитетом. У том смислу предност треба дати другим, ефикаснијим видовима сузбијања друштвено непожељних понашања. Међутим, кривично право се све више шири, повећава се укупан број инкриминација и проширују се већ постојеће. Прописани казни распони код појединих кривичних дела такође се често мењају и то тако да се повећавају минимуми или максимуми прописаних казни. Судови у таквим околностима обично изричу казне које су ближе минимуму и на тај начин коригују претеривања законодавца. Међутим, такву казнену политику не воли јавно мњење, које путем медија врши притисак да се она поштри.

Укупни резултат медијске конструкције криминалитета, органа задужених за његово сузбијање, судова, затвора и контроле криминалитета јесте став о неопходности ретрибутивне казнене политике. Имајући у виду доминантан медијски портрет учиниоца кривичног дела било какво размишљање о другачијој казненој политици, која би се заснивала на већем коришћењу алтернативних видова кажњавања, делује наивно.⁷⁵⁰ Јавност стално тражи строжије кажњавање уверена да је оно лек за све бољке које се тичу криминалитета. Та непрестана потреба за ретрибутивним приступом делује неуротично јер, без обзира на то што се за одређена дела стално повећавају прописани законски минимуми и максимуми услед чега судови изричу строжије казне, захтеви за строжом казненом реакцијом не престају. То је и логично јер се медијска слика криминалитета не мења, тако да је незадовољство јавности висином изречених казни вечити проблем.

Важно питање је ко се налази у позадини медијског утицаја на казнену политику судова. Медији су обично само преносиоци порука неких других субјеката. Однос између медија и криминалне политике уопште, важан је због тога што утицај медија показује на шта се ограничени буџет троши и шта се стварно догађа с учиниоцима и жртвама. Треба узети у обзир и да у друштвима попут нашег тешко можемо говорити о независним медијима који се труде да објективно извештавају, већ су углавном наклоњени онима који имају поменути моћ и ресурсе.

⁷⁵⁰ *Ibid.*, стр. 201.

Иако су политичари најгласнији у јавној дебати о казненој политици судова, могу се чути и други субјекти који имају моћ да утичу на промене у друштву. То су појединци који своја мишљења и ставове о некој тренутно актуелној појави износе јавно, најчешће кроз средства јавног информисања али и на друге начине, и то углавном неформално. Они утичу на формирање јавног мњења. Изнета мишљења се међусобно прожимају и долази до стварања једне квалитативно нове појаве.⁷⁵¹

Притисак јавности путем медија на казнену политику судова може бити успешан или неуспешан. Независност и самосталност судова и судија, који поступају у конкретним предметима, у оваквим околностима могу бити озбиљно доведени у питање. Уколико јавност дуже време врши притисак на судове у правцу доношења одговарајућих одлука за одређена кривична дела, врло је вероватно да ће се казнена политика судова под тим утицајем променити. Истраживања спроведена у неколико области Енглеске и Новог Зеланда показала су да је позитиван одговор судија, који учествују у доношењу пресуда, на притисак јавности узрок строжијег кажњавања. Многе репресивне и неефикасне казнене политике попут оне која се назива „три грешке и ван игре си“ (*three – strikes and you're out*)⁷⁵² резултат су узимања у обзир мишљења јавности. Ако се из садашње перспективе анализирају предузети кораци у правцу усаглашавања казнене политике судова са ставовима јавног мњења, може се извести закључак да јавност представља извор притиска у правцу строжијег кажњавања које, међутим, није довело до задовољавајућих резултата на плану сузбијања криминалитета.⁷⁵³

Основна идеја о благој казненој политици судова разрађује се и конкретизује на појединачним случајевима који изазивају пажњу јавног мњења. Тада се од једног случаја направи много већи проблем. То су по правилу они случајеви који су на неки начин погодни да заинтригирају људе, да у њима изазову бурне емоције као што су страх, гнушање, гађење, љутњу или бес. Наведена кривична дела изазивају емоционалне и ирационалне реакције

⁷⁵¹ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 92.

⁷⁵² У САД је, под утицајем идеја о казни лишења слободе као најбољој мери за онеспособљавање преступника, уведена пракса да се вишеструким повратницима осуђеним за треће тешко кривично дело изриче мера доживотног затварања. Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 29.

⁷⁵³ Hough M., and Roberts V. J., *op. cit.*, стр. 286.

појединаца и јавног мњења као и оштру моралну осуду, која често није у сразмери са степеном њихове друштвене опасности. Често се у основи такве реакције крију и многобројне заблуде и стереотипи.⁷⁵⁴

Постоји такође и једна атипична варијанта утицаја медија на промену казнене политике судова позната као преурањени ефекти (*anticipatory effects*).⁷⁵⁵ Неубичајено за ову врсту утицаја је да се ради о обрнутом узрочно-последичном односу медијског утицаја и промене казнене политике судова. Наиме овде се утицај на казнену политику дешава пре видљивих промена у медијском извештавању. Судови тада делују проактивно, не чекајући сензационалистичке наслове у новинама и најаве у телевизијским вестима. У суштини овде се унапред очекује да медији у одређеним случајевима почну да врше утицај на промену казнене политике, јер нпр. таква тенденција постоји у земљама у окружењу, па се жели предупредити очекивана реакција медија. У оваквим случајевима се не може са сигурношћу тврдити да би дошло до такве реакције медија, али судови проактивним приступом теже да превентивно отклоне такву могућност.

Претерана ретрибутивност коју тражи јавно мњење не може бити начин решавања проблема криминалитета. Ако савремени цивилизацијски, културно-историјски развој иде у правцу хуманизације свеукупних људских односа, онда се то мора односити и на област кажњавања и на област људских права и криминалаца, па се и њима мора дати право да буду третирани на хуман начин, што значи да ипак не смеју бивати (пре)строга, сурово кажњавани.⁷⁵⁶ Такође, не може се у потпуности игнорисати став који је у датом тренутку преовлађујући у друштву. То је став који се испољава путем медија који имају велику моћ да утичу на обичне људе који под таквим утицајем масовно поверују да је блага казнена политика судова велики проблем односно да је, у циљу ефикасног супростављања проблему криминалитета, кључно поштрити ту борбу изрицањем строгих казни затвора.

У том смислу би било неопходно да се јавност правилно информише, па чак и образује у вези с друштвено опасним понашањима, могућностима

⁷⁵⁴ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 93.

⁷⁵⁵ Surette R., *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*, *op. cit.*, стр. 216 и 217.

⁷⁵⁶ Ћирић Ј., *Егземпларно кажњавање*, *op. cit.*, стр. 34.

кривичног права и негативним последицама његове примене као и о потреби да се размотре и друга средства за сузбијање криминалитета односно да решења све више треба тражити ван кривичног права. Један од разлога ретрибутивних тежњи јавног мњења јесте претерани страх од криминалитета који би требало разбијати пружањем истинитих и потпуних информација о стању криминалитета у друштву. Све те активности заједно, вероватно би допринеле измени ставова јавног мњења у позитивном смислу.⁷⁵⁷

⁷⁵⁷ Стојановић З., *Политика сузбијања криминалитета*, *op. cit.*, стр. 93 и 94.

ДРУГИ ДЕО

Истраживање начина на који медији представљају поједине облике криминалитета у Републици Србији

Одсек први

Пројекат истраживања

Глава I

Одређивање истраживачког проблема

1. Дефинисање предмета истраживања

Почетни корак у одређивању истраживачког проблема је дефинисање предмета истраживања. У том смислу постоји неколико аспеката који су се морали узети у обзир. Пре свега је било потребно дефинисати медије чије ће се извештавање о криминалитету истраживати. Такође, однос медија и криминалитета је веома широк појам који се морао сузити односно било је неопходно одредити врсте криминалитета које ће се проучавати у склопу медијског извештавања. С тим у вези одлучено је да ће се истраживати извештавање медија о насилничком криминалитету и корупцији што подразумева на почетку дефинисање и тих појмова.

1.1. Теоријска дефиниција предмета

Медији се *теоријски* могу одредити као средства масовне комуникације која потенцијално широком кругу људи преносе сазнање у најширем смислу речи (ставови, подаци) о свету у којем живимо.⁷⁵⁸ Медији могу бити штампани и електронски (пре свега се мисли на традиционалне медије као што су радио, филм

⁷⁵⁸ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 136.

и телевизија, али и на новије форме као што су интернет, компјутерске и видео игрице).

Насилнички криминалитет се *теоријски* може дефинисати на различите начине. С једне стране би се под тим појмом могла подразумевати она дела код којих се ради постизања одређеног циља користи напад на жртву или се њиме прети. Такође, може се наћи и дефиниција која одређује насиље као агресивно понашање предузето с намером да се неко други повреди, па се у том смислу разликују акти инструменталне агресије (ради постизања неког другог циља) од непријатељске (хостилне) чији је искључиви циљ да се жртва повреди – физички или психички.⁷⁵⁹ Као што се из претходно дате дефиниције може закључити употреба насиља или претња истим се јавља као битна карактеристика свих дела која се одређују као насилничка.

Корупција се *теоријски* може дефинисати као криминално понашање код кога се додељено овлашћење злоупотребљава у циљу прибављања личне користи.⁷⁶⁰ То овлашћење може бити како јавно, тако и приватно.

1.2. Радна дефиниција предмета

Свака теоријска дефиниција предмета истраживања се мора и *операционализовати*, односно свести на индикаторе те појаве који постоје у стварном животу.

Операционализација појма медија подразумевала је одређивање медија чији су начини извештавања о појединим облицима криминалитета били истражени. Као критеријум у спровођењу операционализације односно селекције медија користио се утицај који медији имају на јавно мњење у смислу формирања ставова о криминалитету. Ради добијања што потпунијег увида у предмет истраживања, обухваћени су како поједини штампани, тако и електронски медији. Од штампаних медија издвојене су најтиражније и најутицајније дневне новине као што су *Блиц*, *Вечерње новости* и *Политика*. Изостављени су штампани медији специјализовани за област криминалитета, јер се пошло од претпоставке да за

⁷⁵⁹ *Ibid.*, стр. 110 и 111.

⁷⁶⁰ *Ibid.*, стр. 121

разлику од сличних садржаја доступних у електронским медијима немају значајан утицај на формирање ставова. Та претпоставка је изведена из чињенице да је тираж специјализованих штампаних медија веома мали па сходно томе не постоји објективна могућност да утичу на шири аудиторјум. Другим речима потенцијални круг читалаца такве штампе не може представљати адекватан оквир за истраживање с обзиром на његов удео у укупном броју становништва Србије. С друге стране специјализоване емисије о криминалитету су доступне свим грађанима Србије с обзиром да се углавном емитују на телевизијама са националном фреквенцијом. У том смислу претпоставка о утицају специјализованих емисија о криминалитету на ставове грађана проверена је путем анкетирања. Што се електронских медија тиче операционална дефиниција подразумева пре свега најгледаније телевизијске станице на националном нивоу, односно одређене програме који се на њима емитују. У том смислу обухваћене су ударне емисије вести на таквим телевизијама (*Дневник 2* на РТС-у, *Вести у пола седам* на телевизији Б92 и *Национални дневник* на телевизији ПИНК).

Операционализација појма насилничког криминалитета односи се на одређивање круга кривичних дела која спадају у ову врсту криминалитета. У теорији се насилнички криминалитет дели на две основне групе: *традиционални* и *нови насилнички криминалитет*.⁷⁶¹ Под традиционалним се подразумевају кривично дело убиства и наносење телесних повреда, затим сексуални деликти, пре свега силовање, као и разбојништво и разбојничка крађа који имају елементе и насилничког и имовинског криминалитета. У нови насилнички криминалитет се убраја насиље у породици у различитим облицима, међупартнерско и међугенерациско, при чему се посебно наглашава насиље над децом. У складу с тим, радна дефиниција насилничког криминалитета би обухватила следећа кривична дела предвиђена у важећем Кривичном законик у (у даљем тексту: КЗ):⁷⁶²

- Убиство (члан 113 КЗ)
- Тешко убиство (члан 114 КЗ)
- Убиство на мах (члан 115 КЗ)

⁷⁶¹ *Ibid.*, стр. 112.

⁷⁶² Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14).

- Убиство детета при порођају (члан 116 КЗ)
- Лишење живота из самилости (члан 117 КЗ)
- Нехатно лишење живота (члан 118 КЗ)
- Тешка телесна повреда (члан 121 КЗ)
- Лака телесна повреда (члан 122 КЗ)
- Учествовање у тучи (члан 123 КЗ)
- Угрожавање опасним оруђем или оружјем при тучи и свађи (члан 124 КЗ)
- Силовање (члан 178 КЗ)
- Обљуба над немоћним лицем (члан 179 КЗ)
- Обљуба са дететом (члан 180 КЗ)
- Обљуба злоупотребом положаја (члан 181 КЗ)
- Недозвољене полне радње (члан 181 КЗ)
- Запуштање и злостављање малолетног лица (члан 193 КЗ)
- Насиље у породици (члан 194 КЗ)
- Разбојничка крађа (члан 205 КЗ)
- Разбојништво (члан 206 КЗ)

У питању су кривична дела која имају различити заштитни објекат. Већина спада у кривична дела против живота и тела, али се ради и о делима против полне слободе и против брака и породице.

Операционална дефиниција корупције подразумева навођење конкретних кривичних дела која би се односила на тај феномен. То су следећа кривична дела:

- Злоупотреба службеног положаја (члан 359 КЗ)
- Проневера (члан 364 КЗ)
- Трговина утицајем (члан 366 КЗ)
- Примање мита (члан 367 КЗ)
- Давање мита (члан 368 КЗ)

С обзиром да је намера да се истраживањем медијског извештавања о корупцији укаже на проблем занемаривања контекста криминалитета белог

оковратника овде ће бити дата само *теоријска* дефиниција криминалитета белог оковратника у складу са одређењем које је дао Едвин Сатерленд.⁷⁶³ У питању су злочини извршени од лица с престижним и високим друштвеним статусом у оквиру занимања које обављају.⁷⁶⁴

2. Циљ истраживања

Основни циљ истраживања односа медија и криминалитета је опис и разумевање појаве. С обзиром да је у питању комплексна проблематика било је неопходно сагледати је на различите начине и тако у потпуности остварио поменути циљ. Имајући у виду да су у раду проблематизована три аспекта односа медија и криминалитета (*медијска конструкција криминалитета, медијско стварање моралне панике и однос медија и кривичног судства*) сваки је требало посебно анализирати у склопу основног циља истраживања.

Бављење медијском конструкцијом криминалитета подразумевало је опис и разумевање процеса који доводи до стварања одређене слике криминалитета коју нам медији презентују. У том смислу је очекивана потврда полазних претпоставки о пренаглашеном извештавању о насилничком криминалитету и недовољном извештавању о корупцији. Кад је реч о моралној паници, опис и разумевање механизма њеног настанка уопште као и конкретних облика испољавања предузети су у циљу анализе полазних претпоставки о улози медија у тим процесима и различитим последицама које произилазе из моралне панике. Опис и разумевање односа медија и кривичног судства обухватио је с једне стране анализу медијске слике судова, док се на другој страни односио на истраживање утицаја које медијско извештавање има на адекватно спровођење кривичног поступка и положај судија.

Опис и разумевање свих анализираних аспеката медија и криминалитета остварени су применом следећих метода и припадајућих техника истраживања: методи проучавања појединачних случајева (анализа садржаја), методи средњег

⁷⁶³ Игњатовић Ђ., *Криминологија, op. cit.*, стр. 119.

⁷⁶⁴ Основне карактеристике криминалитета белог оковратника су: област у којој се врши (сфера пословања, осигурања, банкарства, берзе), статус преступника (припадници највиших социјалних слојева) и заштићеност учинилаца од прогона и кажњавања.

обима – узорак (технике испитивања - интервју и анкета), правни методи, статистички методи и компаративни метод.

3. Хипотетички оквир истраживања

Полазна тачка у стварању хипотетичког оквира истраживања је одређивање *општих претпоставки* из којих би биле изведене и све *посебне и појединачне претпоставке*.

Опште претпоставке се односе на основна питања о медијима и криминалитету која су анализирана у раду (*медијска конструкција криминалитета и морална паника*)

Прва општа претпоставка гласи: *извештавањем о криминалитету, а нарочито о неким његовим облицима, медији у великој мери утичу на разумевање криминалитета од стране обичних људи, услед чега медијска слика постаје социјално конструисана реалност.*

Друга општа претпоставка гласи: *медијско предимензионирање одређених облика криминалитета ствара погрешну слику о размерама и структури криминалитета у друштву, а то има за последицу настанак моралне панике.*

С обзиром да није реално истраживати сав криминалитет који се презентира у медијима, одабрано је неколико аспеката који ће бити анализирани. С једне стране, постоји проблем пренаглашавања појединих облика криминалитета. Већ површан преглед хронике у дневним новинама, или наслова у телевизијским вестима показује о којим кривичним делима, односно о каквом криминалитету се претежно пише или говори. Проблем медијске усредсређености на насилнички криминалитет није само у његовом пренаглашавању. Сензационалистички наслов текста у новинама или драматично најављивање прилога на телевизији служи да привуче пажњу, али и да изазове одређену емоционалну реакцију.

Прва посебна хипотеза гласи: *пренаглашено извештавање домаћих медија о насилничком криминалитету усмерава пажњу на одређене теме што*

има за последицу да се у јавном мњењу формирају ставови о размерама проблема и начину његовог решавања.

Полазна тачка за одређивање те хипотезе су резултати многобројних истраживања у свету који говоре томе у прилог као нпр. резултати лонгитудиналне анализе покривености криминалитета у штампи у САД-у и другим државама.⁷⁶⁵

У оквиру ове посебне хипотезе постављено је неколико *појединачних претпоставки*. У питању су следеће претпоставке:

а) *Медији приликом извештавања о криминалитету највише пажње посвећују насилничком криминалитету што има за последицу да се у јавном мњењу ствара погрешан утисак о његовим стварним размерама.*

Без обзира да ли се ради о насиљу у породици, силовању, педофилији или насилничком понашању деце и младих, порука коју нам медији шаљу је да су сви облици насиља у порасту. Иако званична статистика говори супротно, медијска реч и слика имају снажан утицај на разумевање ових феномена од стране јавног мњења, па чак и представника органа контроле криминалитета.

У основи овде је у питању претпоставка о повезаности пренаглашеног и неодговарајућег медијског извештавања о насилничком криминалитету, односно његовим посебним облицима, и одговарајуће перцепције јавности о том проблему коју карактеришу предрасуде и погрешна схватања. Провера ове хипотезе је учињена применом неколико метода: *анализа садржаја* новинских текстова и телевизијских вести (квантитативна и квалитативна), *статистички* и *компаративни* метод у циљу анализе статистичких података о насилничком криминалитету и њихово упоређивање са подацима добијеним квантитативном анализом садржаја и испитивање ставова грађана *методом испитивања коришћењем технике анкетирања*.

Резултати примене поменутих метода, који су изложени у наставку, потврдили су полазну претпоставку.

б) *Као последица медијског извештавања о свеприсутности насилничког криминалитета у јавности се ствара утисак да постоји знатно већи ризик да се*

⁷⁶⁵ Marsh (1991), наведено према: Lowry T. D. ... (et al.), *op.cit.*

постане жртва нпр. убиства или силовања него одређеног имовинског кривичног дела.

Ова претпоставка је анализирана у основи применом *методе испитивања* грађана путем анкетања и у том смислу упитник по којем је спроведена анкета садржи, између осталог, питање о искуству грађана у погледу виктимизације неким насилничким кривичним делом као и питања о страху од насилничких кривичних дела и утицају медија на разумевање проблема насилничког криминалитету у друштву.

Резултати примене испитивања грађана допуњени су резултатима добијеним *анализом садржаја* и испитивањем новинара путем *фокус-групног интервјуа* који су такође изразили свој став у вези са утицајем медијског извештавања. Анализом свих резултата истраживања потврђена је полазна претпоставка.

в) *Разумевање проблема криминалитета и стварања страха од злочина који настају као последица медијског извештавања о криминалитету зависи од одређених карактеристика људи (узраст, пол, образовање, брачни статус и околност да ли имају децу).*

Провера ове хипотезе учињена је пре свега путем *анкетања* грађана односно анализом одговара на питања из упитника која су се односила конкретно на то. У том смислу је пронађена веза између поменутих карактеристика и разумевања проблема криминалитета односно стварање страха од злочина при чему посебан утицај имају узраст и пол.

Друга посебна хипотеза се односи на медијско извештавање о корупцији и гласи да се *феномен корупције не сагледава свеобухватно, већ се његови поједини аспекти пренаглашавају, док се други, попут криминалитета белог оковратника, занемарују.*

Ова хипотеза ће бити разрађена уз помоћ следећих *појединачних претпоставки*:

а) *Медијско извештавање о корупцији пренаглашено је у секторима као што су образовање, правосуђе и здравство.*

Ова хипотеза је проверена применом пре свега квантитативне и квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова и телевизијских вести у циљу

утврђивања заступљености тих тема и начина на који се о томе извештава. Такође медијско извештавање о корупцији у поменутих секторима доведено је у везу са ставовима анкетираних грађана у вези са тим што је учињено постављањем одговарајућих питања у оквиру *упитника*. Добијени подаци употпуњени су ставовима судија што представља резултат примене метода испитивања путем *интервјуа*.

Резултати примењених метода потврдили су полазну претпоставку о пренаглашеном извештавању медија.

б) *Медији занемарују различите злоупотребе у привреди или банкарском сектору услед чега се не сагледава прави обим криминалитета белог оковратника.*

Анализа медијског занемаривања области привреде или банкарског сектора у контексту коруптивних активности није једноставан задатак али се на основу познавања одређених карактеристика тамне бројке криминалитета у тим сферама и применом одговарајућих метода може проверити та хипотеза. У том смислу поред примене квалитативне *анализе садржаја* коришћена је и метода испитивања у виду *интервјуа са новинарима* који се баве проблематиком криминалитета. Резултати истраживања потврђују полазну претпоставку.

б) *Истраживачко новинарство је значајно средство у откривању корупције, а нарочито криминалитета белог оковратника.*

Ова хипотеза се надовезује на претходну. У том смислу постојање велике тамне бројке и резултати анализе садржаја указују да је истраживачко новинарство значајан начин утврђивања стварних размера тог проблема. Та хипотеза проверена је и путем испитивања ставова новинара и судија у вези са тим, применом технике *интервјуа*.

Трећа посебна хипотеза гласи да *новинари немају самосталност приликом избора теме и начина извештавања о криминалитету.*

Ова хипотеза је разрађена кроз следеће *појединачне претпоставке*:

а) *Унапред установљени критеријуми за избор вести о криминалитету битно утичу на избор теме о којој ће новинар извештавати.*

б) *Начин новинарског извештавања о криминалитету је под утицајем уређивачке политике и власничке структуре медија.*

Обе појединачне претпоставке проверене су путем испитивања ставова новинара у оквиру *фокус-групног интервјуа* и допуњене резултатима квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова и телевизијских вести. У том смислу су потврђене полазне претпоставке.

Четврта посебна хипотеза гласи да *медији имају значајну улогу у стварању моралне панике у вези с појединим облицима криминалитета.*

Ова хипотеза ће бити сагледана кроз следеће *појединачне претпоставке:*

а) *Медији учествују у стварању моралне панике у вези с насиљем у породици тако што износе алармантне податке, стварајући на тај начин утисак о сталном порасту вршења овог кривичног дела.* У том смислу доприносе стварању стереотипа мушкарца насилника и стереотипа жртве.

б) *Морална паника се ствара и у вези с проблемом малолетничке делинквенције у ширем смислу.* То медији чине површним сагледавањем проблема што за последицу има и стварање стереотипа младих насилника.

в) *Медији предимензионирано представљају проблем педофилије што изазива бурну реакцију јавног мњења и утиче на формирање става о сталном порасту вршења кривичних дела која се сврставају у педофилију.*

Медијска слика педофилије утиче на стварање стереотипа педофила који карактерише профил непознатог учиниоца. С друге стране та медијска слика доприноси занемаривању проблема педофила које жртве познају.

г) *Медији утичу на стварање моралне панике у вези са силовањем пре свега извештавањем о случајевима силовања у којима је непознат учинилац и нема никаквог доприноса жртве кривичног дела, иако су статистички гледано такви случајеви силовања најређи.* Такво извештавање доприноси стварању стереотипа силоватеља као особе непознате жртви и стереотипа жртава силовања.

Повезаност медијског извештавања и стварања моралне панике у вези са поменутиим облицима насилничког криминалитета проверена је путем квалитативне анализе садржаја односно утврђивањем значења порука које медији путем новинских текстова и телевизијских прилога шаљу аудиторијуму. Поред анализе садржаја примењена је и *техника анкетирања грађана* како би се испитивањем ставова у вези са поменутиим облицима моралне панике извукао закључак о њиховом постојању. О свим облицима моралне панике вођен је

разговор са новинарима у склопу фокус-групног интервјуа. Ставови новинара у вези са тим послужили су у циљу провере хипотеза. Анализа добијених резултата истраживања углавном указује на потврду полазних појединачних претпоставки с тим што су резултати анкете показали да грађани немају у потпуности изграђен став о појединим аспектима педофилије и силовања односно да је морална паника у вези са тим појавама само донекле утицала на грађане.

Пета посебна хипотеза би се тичала *односа медија и кривичног судства* који карактерише *специфична медијска слика о судовима, али и утицај медијског извештавања на рад судова*. У оквиру ове хипотезе *појединачне претпоставке* би гласиле:

а) *Медијска слика о кривичним судовима се заснива на истицању благе казнене политике судова у супростављању појединим облицима криминалитета, затим спорости судова у решавању конкретних случајева, израженој корумпираности носилаца судијске функције, као и утицају политичких фактора на рад судова.*

Провера ове хипотезе учињена је путем квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова о поменутој проблематици, затим применом *методе испитивања* у различитим облицима (интервју са судијама и анкетирање грађана). Резултат провере је потврда полазне претпоставке.

б) *Преурањено и неадекватно медијско извештавање о неком кривичном догађају, а нарочито повреда претпоставке невиности, утиче на рад судова и доношење одлука у конкретним случајевима.*

Основни метод за проверу ове хипотезе је *испитивање*, с једне стране судија а с друге стране грађана с тим што је испитиван донекле и став новинара у вези са овом проблематиком. Поред испитивања коришћена је и *анализа садржаја* новинских текстова како би се свеобухватно истражило поменуто питање. Резултати истраживања су потврдили полазну претпоставку.

в) *Поведа претпоставке невиности од стране медија доводи до стигматизације и етикетирања лица која су медији пре времена прогласили кривим што производи последице сличне онима као да је то лице осуђено.*

У циљу провере хипотезе примењена је квалитативна *анализа садржаја* новинских текстова који се односе на ту проблематику која је допуњена *методом*

испитивања ставова судија и грађана. Такође, у оквиру студије појединачног случаја анализиран је конкретан пример неадекватног медијског извештавања и последица које из тога произилазе што је такође послужило у циљу провере полазне хипотезе. Резултати примене поменутих метода потврдили су полазну претпоставку.

г) *Медијска суђења утичу и на друга суђења у сличним ситуацијама односно имају ехо ефекат.*

Провера ове хипотезе учињена је путем *испитивања* ставова судија као и применом квалитативне *анализе садржаја* новинских текстова који се баве тим питањем. Резултати истраживања су донекле потврдили полазну претпоставку с обзиром да је став судија да такав утицај постоји али му не придају већи значај.

д) *Медијска слика благе казнене политике судова утиче на њено поштивање, што је посебно видљиво код појединих кривичних дела попут силовања и других кривичних дела којима се напада полна слобода.*

Основни метод који је овде коришћен је квалитативна *анализа садржаја* одговарајућих новинских текстова допуњена ставовима *интервјуисаних* судија. И овде су резултати истраживања донекле потврдили полазну претпоставку јер судије признају да постоји такав утицај али истичу да од сваког судије зависи у коликој мери ће то бити присутно.

Глава II

Методологија истраживања

1. Истраживачке стратегије

Сложеност и комплексност предмета истраживања подразумевали су да се истраживачки процес осмисли у складу с тим. Због тога је било неопходно истраживање спровести у неколико фаза, при чему је њихов редослед био условљен потребом да се резултати добијени у једној фази искористе за осмишљавање следећег корака. У сваком случају, због сложености проблема коришћене су различите истраживачке стратегије и технике.

1.1. Лонгитудинално ретроспективно истраживање

Прва фаза истраживања подразумевала је примену *лонгитудиналне истраживачке стратегије* чији је циљ био пре свега *опис предмета истраживања, али и његово разумевање*. У овој фази се користила *анализа садржаја* као истраживачка техника намењена систематском утврђивању учесталости којом се специфичне идеје, концепти или изрази користе у међуљудској комуникацији.⁷⁶⁶ Медији су једно од основних средстава међуљудске комуникације и у том смислу је коришћење технике анализе садржаја неопходно. Анализом су обухваћени садржаји који су прецизирани у хипотетичком оквиру. Лонгитудинално истраживање подразумева праћење неке појаве у одређеном временском периоду. У том смислу спроведена је *ретроспективна лонгитудинална анализа* односно праћен је развој медијског извештавања о питањима која су постављена у хипотетичком оквиру истраживања у *петогодишњем периоду од почетка 2006. до краја 2011. године*. Почетак истраживања се везује за 2006. годину, јер је тада ступио на снагу важећи Кривични законик.

⁷⁶⁶ Игњатовић Ђ., *Методологија истраживања криминалитета, op. cit.*, стр. 67.

Узорком су обухваћени поједини штампани и електронски медији. Од штампаних медија изабрани су одређени дневни листови: *Блиц*, *Политика* и *Вечерње новости*. Што се тиче електронских медија избор је пао на поједине телевизијске станице односно кључне емисије вести које су се емитовале на тим телевизијама у праћеном периоду. У том смислу узорак чине следеће емисије вести: (РТС – Дневник 2 у 19.30, Пинк телевизија – Национални дневник и Б92 – Вести у пола 7). За *јединицу анализе* узети су новински чланци и прилози у телевизијским вестима који се тичу предмета истраживања, а то значи све оно што се односи на насилнички криминалитет и корупцију, као и садржаји који обрађују однос медија и кривичног судства. Ти садржаји су анализирани у циљу описа и разумевања медијске конструкције стварности о криминалитету, при чему су садржаји о насилничком криминалитету размотрени и ради објашњења процеса моралне панике. Анализом садржаја текстова у новинама или телевизијских вести који се односе било на насилнички криминалитет или проблем корупције истражује се у ствари оно што је финални производ настао у процесу „стварања вести“ од стране медија, телевизије или штампе.

1.2. Студија појединачног случаја

Циљ спровођења *студије појединачног случаја* је била анализа медијског извештавања о конкретном кривичном догађају који је изазвао велику пажњу јавног мњења. С обзиром да је највише простора у докторату посвећено насилничком криминалитету, односно извршена је свеобухватна анализа медијског извештавања о том феномену, тако је у складу с тим извршен избор конкретног случаја. Након спроведене анализе садржаја, донета је одлука о томе шта би требало подвргнути продубљеном истраживању. У том смислу, изабран је случај Марине Андрејић, жене која је била оптужена за убиство сина Ђорђа чије тело, осим лобање, до данас није пронађено. Анализирано је медијско извештавање од самог почетка, што подразумева објављивање првих информација о нестанку тог детета, па све до правоснажног окончања кривичног поступка, али и након тога, с обзиром да тај случај и даље повремено подстакне писање штампе јер се ради о неразјашњеној ствари. Јединица анализе су били текстови објављени

у дневним листовима *Блиц*, *Вечерње новости* и *Политика*. У складу с предметом истраживања анализиран је и утицај медијског извештавања на рад суда и самим тим на коначан исход кривичног поступка. У оквиру те стратегије коришћене су следеће методе прикупљања и обраде података: *анализа садржаја* и *техника испитивања* у облику полу - структурисаног интервјуа са судијама члановима већа Апелационог суда у Београду, који су донели правноснажну пресуду: **судија 1 (46 год.)**, **судија 2 (56 год.)** и **судија 3 (62 год.)**. То све такође подразумева предузимање *триангулације метода*.

2. Методи прикупљања и обраде података

2.1. Методи проучавања појединачних случајева

Студија појединачног случаја подразумева примену одговарајућих метода који су прилагођени захтеву да се предмету истраживања приступи као јединственој и непоновљивој појави. Другим речима применом таквих метода долази се до закључака који се по правилу не могу проширити на неке сличне појаве које можда имају неке заједничке карактеристике са појавом која је предмет истраживања.

2.1.1. *Анализа садржаја*

Анализом садржаја је могуће доћи како до квантитативних, тако и до квалитативних податка о некој појави. У циљу потпунијег описа и разумевања предмета истраживања било је неопходно анализирати како квантитативне, тако и квалитативне податке. На основу квантитативних података анализирана је нпр. заступљеност насилничког криминалитета и корупције у медијским извештајима у посматраном истраживачком периоду што је потом послужило као основ за њихово упоређивање и доношење закључака о значају који медији придају једној односно другој форми криминалитета. Такође, анализирани су и подаци о активности медија кад је извештавање о укупном криминалитету у питању ради упоређивања са претходно поменутиим подацима о насилничком криминалитету и корупцији. С друге стране квалитативни подаци нам омогућују да разумемо

процесе медијске конструкције криминалитета и њене последице. Због тога је анализирано кретање одређених варијабли, при чему се правила разлика између штампаних и електронских медија.

а) Штампа

Претпоставке о пренаглашеном извештавању медија о насилничком криминалитету и предимензионарању појединих аспеката корупције испитане су бројањем текстова посвећених овим појавама и упоређивањем тог броја са укупним бројем текстова о криминалитету. Пребројана су и конкретна насилничка дела односно текстови о њима и ти бројеви су потом упоређивани. Такође, квантитативни податак је и величина простора посвећена теми која нас интересује, нпр. чланак који покрива пола стране или је у питању текст написан ситним словима малог формата. Многа истраживања показују да је количина текстова о злочинима који су постали „вести“, када се упореди са другим темама, огромна.⁷⁶⁷

Претраживање релевантних текстова о насилничком криминалитету и корупцији у одабраним штампаним медијима у контексту квантитативне анализе садржаја спроведено је на основу издвојених кључних речи како би претрага била усмерена на оно што је битно за истраживање.

Кључне речи коришћене за претрагу свих текстова о **насилничком криминалитету** су: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња и малтретирање* како би се у што већој мери обухватили текстови који се односе на феномен насиља. Претраживање текстова о **силовању** предузето је према следећим кључним речима: *силовање, силоватељ, напастовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање и обљуба*. За претрагу текстова о **педофилији** коришћене су само две кључне речи: *педофилија* и *педофил* с обзиром да је због специфичности појаве довољно извршити претрагу само на основу тога. Феномен **насиља међу децом у школама** претраживан је на основу следећих кључних речи: *насиље, школе, вршњачко насиље*.

⁷⁶⁷ Chermak S., *Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News* in Barak G., (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime – Studies in Newsmaking Criminology*, New York, 1994, стр. 101.

Претраживање текстова о корупцији подељено је у три категорије: *корупција у здравству, корупција у просвети и корупција у правосуђу*. Текстови о корупцији у здравству претраживани су на основу следећих кључних речи: *лекар, пацијент, интервенција, операција, лечење и доктор*. Што се тиче корупције у просвети претрага је вршена према овим кључним речима: *наставник, професор, оцена и школа*. У случају корупције у правосуђу нешто је дужи списак кључних речи: *судија, тужилац, судство, тужилаштво, застарелост, одуговлачење, рок, кривични поступак, пресуда и казна*. Претрага свих тих текстова вршена је у контексту корупције односно допуњена је следећим кључним речима: *мито, корупција, давање, примање, корумпираност, корумпирани, корист и новац*. Другим речима било је неопходно допунити претрагу у свакој појединачној области општим терминима који се односе на феномен корупције како би се претраживање усмерило на прави начин.

б) Телевизија

Што се тиче телевизије, у емисијама вести је праћено колико минута је посвећено темама о криминалитету, а у оквиру тога насилничком криминалитету односно корупцији. Анализиран је укупан број свих прилога који су посвећени насилничком криминалитету и корупцији у посматраном периоду. Добијени су подаци за сваку релевантну годину који су потом упоређивани како би се уочио тренд. Такође, анализирани су и подаци о укупном броју свих прилога посвећених криминалитету уопште како би се извршило упоређивање са бројем прилога о насилничком криминалитету односно корупцији.

Као и кад је штампа у питању квантитативној анализи телевизијских прилога о насилничком криминалитету и корупцији у одабраним емисијама вести претходило је одређивање кључних речи по којима је вршена претрага.

Анализа извештавања о насилничком криминалитету подразумевала је претрагу прилога у емисијама вести према следећим кључним речима: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња, малтретирање, силовање, силоватељ, напастовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање, обљуба, вршњачко насиље, туча, агресивност, педофилија и педофил*.

Претраживање прилога о корупцији у телевизијским вестима обављено је коришћењем истих кључних речи као и кад је у питању претраживање текстова о истом феномену у одабраним штампаним медијима.

2) *Квалитативни подаци*

Анализа квалитативних података је неопходна у разумевању различитих концепата, идеја и мишљења која се појављују у медијском извештавању. Објашњење медијске конструкције криминалитета захтева утврђивање значења коришћених израза. Квалитативни подаци указују на постојање моралне панике и самим тим одређених стереотипа и заблуда. У том смислу потребно је истаћи разлику између *манифестног* и *латентног* значења израза које медији користе. Нарочито је било подвргнуто анализи *латентно значење одређених израза* с обзиром на њихов значај у објашњењу стварања појединих стереотипа о неким аспектима криминалног феномена. Такође, поред вербалног садржаја анализи је подвргнут и невербалан садржај као што су фотографије или видео снимци.

а) Штампа

Веома је битно на који начин се нека информација презентира у штампи, који се изрази користе. Често се догађа да се наслов неког чланка не поклапа у потпуности са његовом садржином, јер је циљ да се насловом привуче пажња читалаца. Догађаји који подразумевају насиље без сумње привлаче пажњу јавног мњења. Још ако у читавој причи постоји нешто необично, несвакидашње – ето материјала за добру новинску причу. Давање форме причи подразумева и избор израза који ће се користити и задатак анализе садржаја је да открије њихово значење и манифестно и латентно. Потребно је анализирати и фотографије које се појаве у новинама, нарочито ако се налазе на насловној страни.

б) Телевизија

Кад је телевизија у питању, поред употребљених израза и сам начин саопштавања информација је важан за анализу као и коришћење фотографије и видео снимака у покривању догађаја који нас интересује.

2.2. Методи „средњег обима“ – узорак

Испитивање ставова и мишљења различитих категорија људи у вези с односом медија и криминалитета подразумевало је претходно формирање узорка како би се резултати истраживања могли уопштити на целокупну популацију.

2.2.1. Лонгитудинално испитивање

Резултате добијене анализом садржаја било је потребно употпунити подацима до којих се дошло применом различитих *техника испитивања*. С обзиром на комплексност проблематике и неопходност да се све постављене хипотезе подвргну провери, предузета су три различита испитивања. Разлика између њих је пре свега у томе ко се налази у улози респодената што такође битно утиче и на конкретан начин испитивања.

2.2.1.1. Фокус-групни интервју

Прибављање мишљења новинара представља допуну и проверу ставова изражених у раду у вези са анализираним темама. Спроведено је испитивање новинара медија који се баве проблематиком криминалитета у форми фокус-групног интервјуа. Узорак је чинило седам новинара који су запослени у различитим штампаним и електронским медијима који имају дугогодишње искуство у бављењу темом криминалитета. Мали узорак новинара је последица околности да је све мање професионалних новинара, а све више хонорарних сарадника који не могу да буду адекватни саговорници. Фокус-групни интервју сам обавила лично у октобру 2015. године у Београду. Ток разговора је сниман а испитиваним новинарима је гарантована анонимност. У том смислу су и подаци о медијима у којима су новинари запослени такође тајна како би се у потпуности гарантовала анонимност испитаника. Ипак неопходност разграничења конкретних ставова новинара подразумевала је да сви испитани новинари буду означени на одређени начин: **новинар 1, новинар 2, новинар 3, новинар 4, новинар 5, новинар 6 и новинар 7.**

Важност спроведеног фокус-групног интервјуа је у томе што је било значајно чути и другу страну, односно како новинари објашњавају резултате истраживања добијене анализом садржаја. Нека од постављених питања су се односила на процес одабира вести односно правила новинарског поступања у селекцији тема која ће бити презентирана. Такође, интересантно је било испитати њихов став у вези с моралном паником, као и размотрити њихово виђење проблематике повреде претпоставке невиности од стране медија и уопште неадекватно медијско извештавање о актуелним кривичним случајевима. Новинари су погодни респонденти за примену фокус-групног интервјуа с обзиром да је у питању врста испитивања која се обично користи за истраживање специфичних тема на продубљен начин, при чему је акценат на интеракцији између чланова групе.⁷⁶⁸ Циљ таквог интервјуа је био да се дође до ставова и мишљења новинара који извештавају о криминалитету, уз претпоставку да постоји доста сличности међу њима у том погледу и да ће се на тај начин најбоље разумети улога новинара у стварању вести, њиховом презентовању и осталим питањима, пре свега посматрајући из њиховог угла. На овај начин је извршена својеврсна *триангулација метода*. У прилогу рада налази се табела са подацима о новинарима који су учествовали у спровођењу фокус-групног интервјуа као и план спровођења интервјуа у којем су прецизирана питања о којима се разговарало.

2.2.1.2. Полу-структурисани интервју

Разматрање односа медија и кривичног судства, поред анализе медијског извештавања у односу на то питање, испитивања ставова новинара, подразумева и прибављање ставова и мишљења судија. Испитивање судија спада у тзв. елитне студије (*elite studies*) и сматра се да је најподеснији начин да се то уради путем полу-структурисаног интервјуа.⁷⁶⁹ Реч је о људима до којих је тешко доћи и који

⁷⁶⁸ Crow I. and Semmens N., *Researching criminology*, UK, 2008, стр. 124; Roberts V. J., *Public Opinion, Crime and Criminal Justice*, *Crime and Justice*, 1992, стр. 106. Такође, фокус-групним интервјуом се претежно прикупљају квалитативни подаци. Prichard J., Watters P., Krone T., Spiranovic C., and Cockburn H., *Social Media Sentiment Analysis: A New Empirical Tool for Assessing Public Opinion on Crime?*, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2, 2015, стр. 221.

⁷⁶⁹ Crow I. and Semmens N., *Researching criminology*, UK, 2008, стр. 119.

обично не воле да попуњавају упитнике сматрајући како то није за њих, односно који воле да на другачији начин учествују у неком истраживачком процесу. Иначе, полу-структурисани интервју се користи када је дубина истраживања од највеће важности, нарочито ако је битно да се утврди које значење за људе имају поједине ствари или где се желе истражити процеси или последице неких догађаја. Овај тип интервјуа карактерише извесна флексибилност из разлога што питања која су садржана у упитнику као и њихов редослед нису у потпуности унапред одређени, већ се прилагођавају околостима под којима се води сам интервју.⁷⁷⁰ Конкретно испитивање судија у вези с медијским односом према судовима обликовано је у складу с постављеним хипотезама али се у спровођење истраживања ушло с очекивањем да ће резултати интервјуа поред тестирања хипотеза имати значај и у њиховом унапређивању. У прилогу рада се налази упитник по којем се спровео интервју са судијама.

Испитивање је учињено на одговарајућем узорку судија кривичара који су запослени у судовима различитог степена (*Први основни суд, Други основни суд, Виши суд у Београду, Апелациони суд у Београду и Врховни касациони суд*). С обзиром да се у надлежности поменутих судова налази значајан део територије Републике Србије и да су обухваћени сви нивои надлежности, од најнижег до највишег, сматрамо да је одабран узорак судија репрезентативан. Све испитане судије означене су на одговарајући начин како би се обезбедила гарантована анонимност: **судија 1, судија 2, судија 3, судија 4, судија 5, судија 6, судија 7 и судија 8**. Са сваким судијом је засебно вођен интервју при чему сам у сваком конкретном случају лично учествовала у њиховом спровођењу. Ток интервјуа је сниман како би се на што вернији начин пренели ставови и мишљења судија. Сви интервјуи су спроведени током септембра и октобра 2016. године.

2.2.1.3. Анкета

Испитивање ставова грађана о медијској конструкцији криминалитета и страху од злочина предузето је у форми анкете која је спроведена на узорку од 160 грађана. У питању су углавном становници Београда, из различитих градских

⁷⁷⁰ *Ibid.*, стр. 120.

општина (Нови Београд (блокови 23 и 63), Звездара (улице Радојке Лакић, Косте Абрашевића и Војислава Илића) и Врачар (улице Алексе Ненадовића, Проте Матеје и Тимочка)) али у мањој мери су заступљени и становници Новог Сада.

Приликом формирања узорка првенствено се водило рачуна да буду у што већој мери заступљене различите категорије становништва. У том смислу посебно се обратила пажња на то да узорак чине људи који ће се међусобно разликовати по полу и старости с обзиром да су то видљиве околности али међу њима постоје разлике и у погледу степена образовања, брачног статуса, и чињенице да ли имају децу или не. Такође узорак су чинили људи са различитим навикама у погледу читања дневне штампе и праћења одговарајућих садржаја на телевизији што је значајно допринело квалитету добијених резултата. Анкетираним грађанима гарантована је анонимност како би одговори на питања били што више поуздани. Анкетирање свих грађана сам лично спровела током јула 2016. године.

2.3. Правни методи

Питање односа слободе штампе и претпоставке невиности размотрено је кроз призму праксе Европског суда о људским правима. Значај одлука овог суда је изузетно велики и у доброј мери утиче на праксу националних судова. С обзиром да су у докторату предмет анализе и одлуке Европског суда у вези с односом слободе штампе и претпоставке невиности, тако су у том циљу коришћени и одговарајући методи. Такође, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода је основни извор по којем Европски суд поступа приликом доношења одлука и због тога је било неопходно применити *нормативни и догматски метод* у циљу тумачења одговарајућих одредби конвенције које се односе на поменута питања.

2.4. Статистички методи

У обради података добијених анкетирањем грађана и судија коришћен је софтверски програм SPSS који се користи у сврху статистичке анализе

прикупљених података. То је подразумевало коришћење различитих аналитичких поступака како би се добијени подаци обрадили на адекватан и потпун начин.

Посебно треба истаћи да је у циљу упоређивања две варијабле и утврђивања њихове међузависности коришћен **Chi-Square тест**, симболички представљен као X^2 . То је основни метод установљавања статистички значајног постојања односа између две номиналне варијабле или, понекад, варијабле вишег нивоа. Тестирање статистичке значаја односа две варијабле спроводи се преко нулте хипотезе која представља тврдњу да не постоји статистички значајан однос између проучаваних варијабли. Одбацивање нулте хипотезе указује на постојање везе између варијабли. Постоји више процедура у оквиру овог теста па ће бити коришћен *Pearson Chi-square Test of Independence* који се користи да би се утврдило да ли би се посматране фреквенције добиле и у ситуацији када су две варијабле независне једна од друге.⁷⁷¹

Као допуна анализи садржаја ради провере квантитативних податка користили су се и *статистички подаци* у посматраном временском периоду који воде надлежни органи о размерама насилничког криминалитета уопште, и у његовим посебним облицима.⁷⁷² Када је реч о корупцији постоји проблем упоређивања са статистичким подацима с обзиром на изражену тамну бројку ове врсте криминалитета и то нарочито узимајући у обзир његову повезаност са криминалитетом белог оковратника. Када се ради о феномену корупције првенствени циљ истраживања је да се укаже на постојање заблуда и погрешних схватања и самим тим квалитативни подаци су значајнији у објашњењу ове појаве.

2.5. Компаративни метод

Компаративни метод се користио у више различитих ситуација. С обзиром да је паралелно вршена квантитативна анализа садржаја новинских чланака и

⁷⁷¹ Walker J. T. and Maddan S., *Statistics in Criminology and Criminal Justice*, Sudbury, 2009, стр. 162 и 163.

⁷⁷² Статистички подаци су доступни на сајту Републичког завода за статистику. <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx> (доступно дана 01.10.2016. године).

телевизијских вести, у шестогодишњем периоду, добијене резултате је било неопходно упоредити па је у том смислу коришћен овај метод.

Имајући у виду да су квантитативни подаци о размерама медијског извештавања о насилничком криминалитету допуњени и статистичким подацима надлежних органа о стању насилничког криминалитета пунолетних и малолетних лица у Републици Србији било је неопходно применити компаративни метод ради њиховог међусобног упоређивања.

Одсек други

Резултати истраживања

Глава I

Резултати примене лонгитудиналне истраживачке стратегије извештавања штампе и телевизије

1. Резултати квантитативне анализе садржаја

1.1. Анализа новинских чланака

У посматраном периоду 2006-2011. године анализирани су одговарајући текстови у дневним новинама које су чиниле узорак (Блиц, Вечерње новости и Политика) при чему је материјал за анализу добијен из медијског архива ЕБАРТ.⁷⁷³

Разматрање медијског извештавања о насилничком криминалитету и корупцији подразумева претходно утврђивање укупног броја текстова посвећених теми криминалитета, да би се затим утврдио удео текстова о насилничком криминалитету с једне стране и текстова о корупцији с друге стране.

Табела 1: Подаци о укупном броју текстова о криминалитету по новини

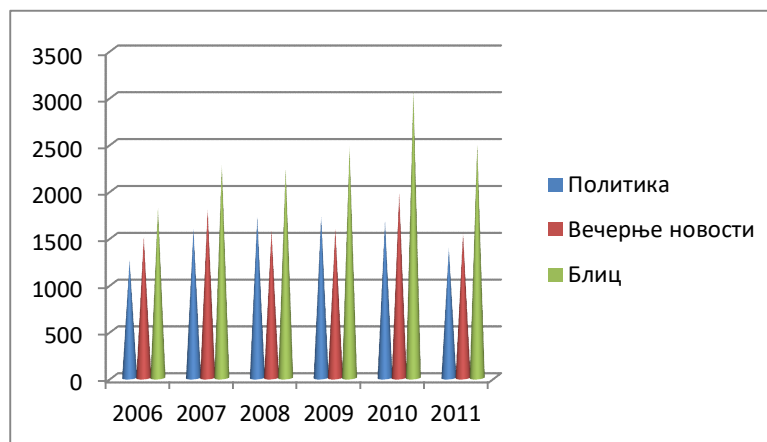
	Политика	Вечерње новости	Блиц
2006	1261	1508	1821
2007	1595	1808	2281
2008	1722	1574	2240
2009	1731	1593	2471
2010	1681	1978	3070

⁷⁷³ www.arhiv.rs/

2011	1396	1551	2498
Укупан број текстова за све године	9386	10012	14381

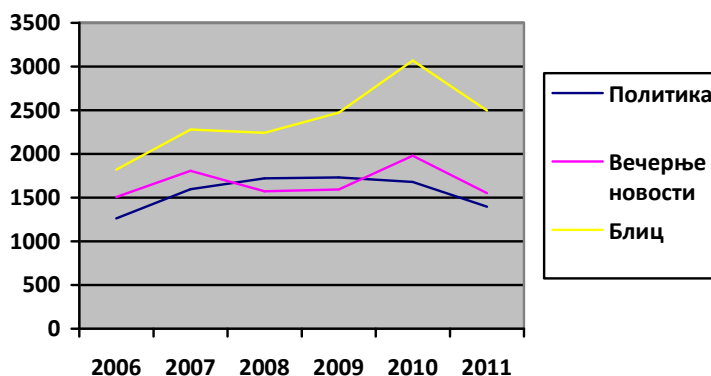
На основу изложених података могу се уочити одређене правилности како у погледу укупног извештавања дневних новина о криминалитету, тако и у односу на извештавање сваког појединачног штампаног медија.

Графикон 1: Извештавање штампаних медија о криминалитету уопште

На почетку посматраног периода приметна је тенденција пораста извештавања свих медија о криминалитету. То је свакако последица доношења и примене важећег КЗ-а који је унео доста новина у области сузбијања криминалитета. Током 2008, 2009. и 2010. године се не уочава нека правилност између анализираних дневних новина, али се зато у 2011. години бележи пад извештавања о криминалитету у свим посматраним штампаним медијима (који је ипак на вишем нивоу у односу на почетни период истраживања).

Графикон 2: Трендови извештавања штампаних медија о криминалитету уопште у периоду 2006-2011

На основу упоредне анализе наведених дневних новина може се рећи да је у посматраном периоду Политика најмање објављивала текстове о криминалитету, с тим што их је у току 2008. и 2009. године објавила више него Вечерње новости које су на другом месту по укупном броју текстова. Блиц убедљиво посвећује највише пажње теми криминалитета, па је тако у 2010. години објавио скоро дупло више текстова посвећених криминалитету (3070) у односу на Политику (1681).

1.1.1. Извештавање о насилничком криминалитету

Сагледавање обима извештавања штампаних медија о насилничком криминалитету подразумева пребројавање текстова који су посвећени насиљу, а затим упоређивање добијених података са укупним бројем текстова о криминалитету. Ова анализа је извршена на неколико нивоа.

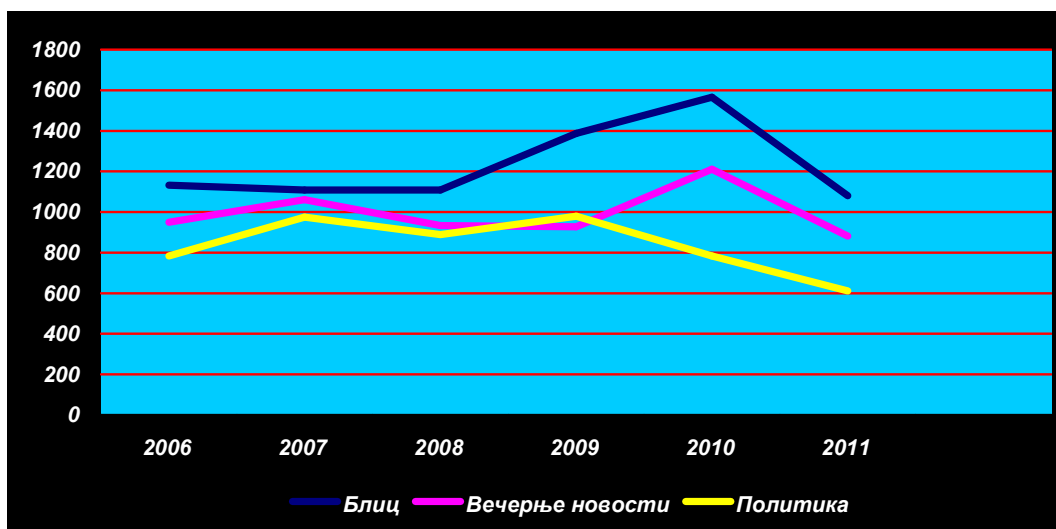
Први корак је подразумевао пребројавање текстова који обрађују проблематику насиља на уопштен начин. Реч је у суштини о текстовима у којима је изражено уобичајено разумевање тог феномена од стране јавности, што се по правилу своди на повезивање насиља с повређивањем и убиством. У том смислу коришћене су следеће кључне речи: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња и малтретирање.*

Табела 2: Укупан број текстова о насилничком криминалитету по новинама

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	1132	950	784
2007	1108	1061	975
2008	1109	934	889
2009	1388	928	979
2010	1565	1211	896
2011	1080	881	612
Укупни подаци за све године	7382	5915	5135

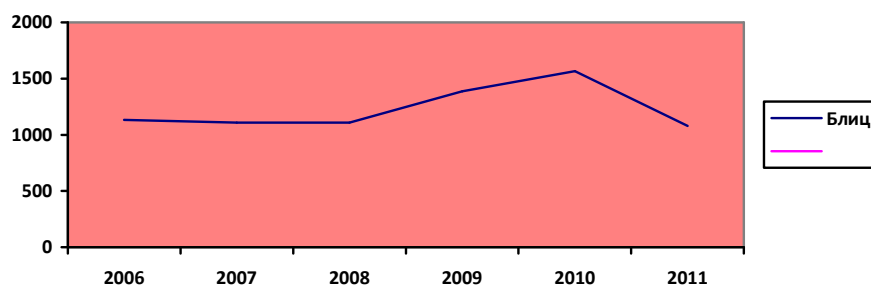
Добијени подаци несумњиво потврђују постојање велике заинтересованости штампаних медија за насилнички криминалитет, будући да је отприлике половина свих објављених текстова о криминалитету посвећена теми насиља. Овај закључак важи за све штампане медије који су обухваћени узорком у току читавог истраживачког периода.

Графикон 3: Подаци о насилничком криминалитету

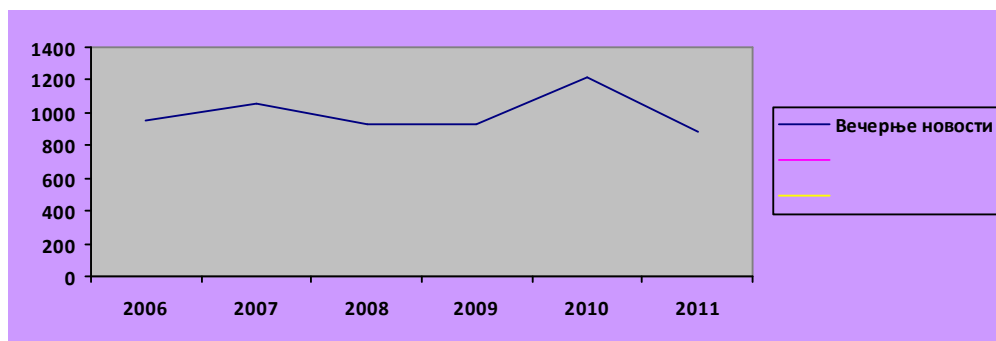
Резултати истраживања показују да Блиц поново предњачи по броју текстова у односу на Вечерње новости и Политику. Ипак, не може се уочити неки посебан тренд у погледу извештавања свих медија током посматраног периода, јер постоје одговарајуће специфичности за сваки од њих, тако да ће бити анализирани трендови извештавања сваког штампаног медија понаособ.

Графикон 4: *Извештавање Блица у периоду 2006-2011*

Блиц током прве три године показује константност у погледу обима извештавања о насиљу, али се у току 2009. и 2010. године догађа значајан скок (1132 текстова у 2006. години и 1565 текстова у 2010. години). Међутим, специфичност последње посматране године (2011) је у томе што је број текстова о насилничком криминалитету најнижи у односу на све посматране године (1080).

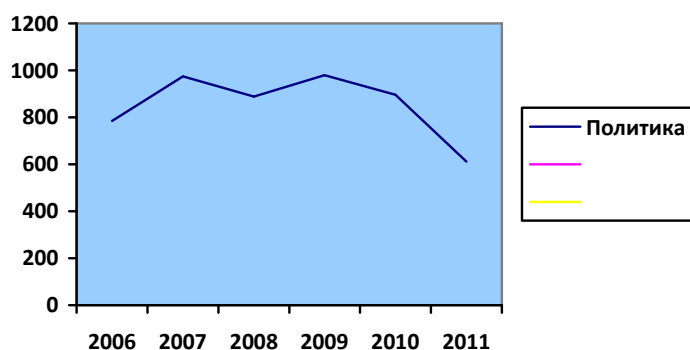
Графикон 5: *Извештавање Вечерњих новости у периоду 2006-2011*

Тренд извештавања Вечерњих новости показује да је у току 2007. и 2010. године објављено највише текстова о насилничком криминалитету (1061 односно 1211 текстова). Ту се уочава сличност са Блицом, јер се код оба штампана медија

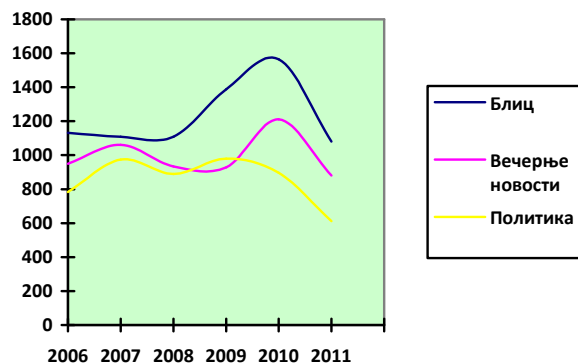
догодио значајан скок у 2010. години. Број објављених текстова у Вечерњим новостима у току 2006, 2008. и 2009. године није прелазио хиљаду а најмање текстова (881) је објављено у 2011. години.

Графикон 6: *Извештавање Политике у периоду 2006-2011*

Слични закључци се могу донети и након анализе извештавања Политике. У току 2007. и 2009. године објављено је највише текстова о насилничком криминалитету (979 односно 975 текстова), што представља скок у односу на претходне године (2006. и 2008.). Међутим, после 2009. године долази до пада укупног броја текстова о насиљу (896 текстова током 2010. године), а најмање текстова („само“ 612) је објављено 2011. године (што се уклапа у тренд свих анализираних медија).

Графикон 7: *Трендови извештавања штампаних медија о насилничком криминалитету у периоду 2006-2011*

С обзиром да су издвојене одређене области у оквиру насилничког криминалитета извршена је квантитативна анализа података у вези с тим. Посебно су анализирани подаци о извештавању медија у вези са силовањем, насиљем према деци⁷⁷⁴ и у вези с насиљем у школама.⁷⁷⁵

1.Анализа медијског извештавања о силовању подразумевала је вршење претраге према следећим кључним речима: *силовање, силоватељ, напаствовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање и обљуба*.

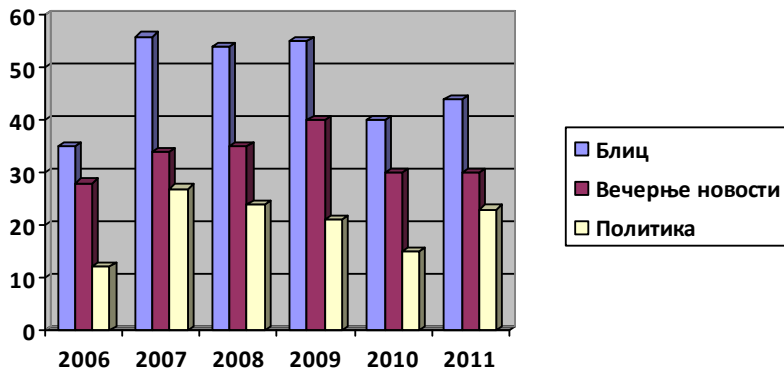
Табела 3: Извештавање штампаних медија о силовању у периоду 2006-2011

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	35	28	12
2007	56	34	27
2008	54	35	24
2009	55	40	21
2010	40	30	15
2011	44	30	23
укупан број текстова	284	197	122

⁷⁷⁴ Основна замисао пребројавања ових текстова је пре свега утврђивање размера медијског извештавања о педофилији као и насиљу у породици где су деца жртве. Међутим, због одређених методолошких проблема није било могуће претходно издвојити текстове који покривају само једну проблематику (то је првенствено последица околности да поједина дела имају истовремено карактер педофилије и насиља у породици). Због тога је напуштена првобитна замисао да се посебно обраде текстови о педофилији односно насиљу у породици.

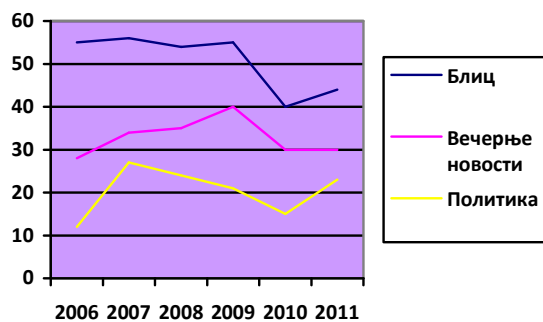
⁷⁷⁵ Ово се односи на анализу медијског извештавања о феномену малолетничке делинквенције.

Графикон 8: Извештавање медија о силовању у периоду 2006-2011

Највише текстова о силовању објавио је Блиц, следе Вечерње новости и на крају Политика. Током 2006. године сва три медија објавила су најмање текстова о силовању, али већ 2007. године долази до повећања броја текстова о силовању. Пораст интересовања је присутан током 2008. и 2009. године да би током 2010. године дошло до смањења броја текстова о силовању (реч је о нивоу који је сличан оном из 2006. године). Подаци из 2011. године показују благо повећање заинтересованости медија за тему силовања.

Графикон 9: Тренд извештавања штампаних медија о силовању у периоду 2006-2011

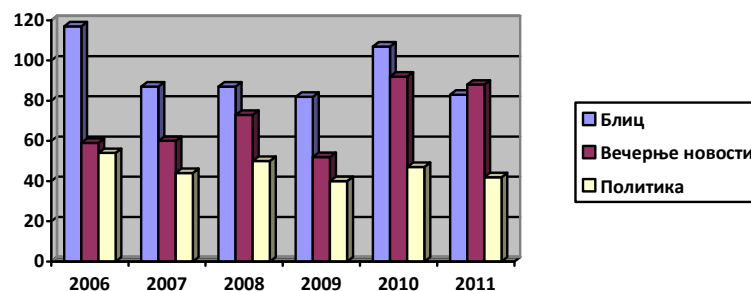

2. Анализа података о педофилији подразумевала је претраживање текстова изабраних медија коришћењем кључних речи: *педофилија* и *педофил*.

Табела 4: Извештавање штампаних медија о насиљу над децом (педофилија) у периоду 2006-2011

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	117	59	54
2007	87	60	44
2008	87	73	50
2009	82	52	40
2010	107	92	47
2011	83	88	42
укупан број текстова	563	424	277

Графикон 10: Извештавање штампаних медија о педофилији у периоду 2006-2011

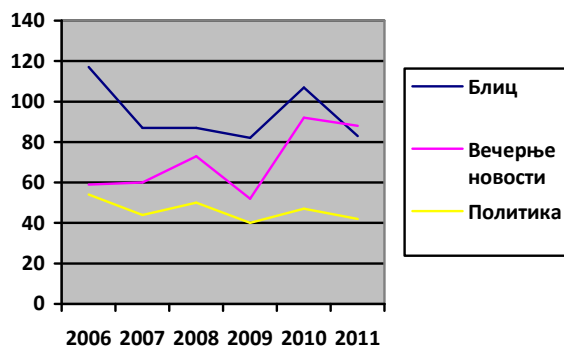
Попут већине анализираних података и ови показују да је Блиц објављивао највише текстова о педофилији. Вечерње новости су поново на другом месту, а Политика је штампани медиј који се најмање бави проблематиком педофилије.

Међутим за разлику од претходно анализираних података о другим облицима испољавања насиља и података о насилничком криминалитету уопште, подаци о педофилији показују одређене специфичности, барем кад је извештавање Блица у питању. Током 2006. године Блиц је објавио највише текстова о педофилији (117), а основни разлог је што су у том периоду била актуелна суђења одређеним свештеним лицима оптуженим за педофилију (ти текстови су у овом раду посебно анализирани). Током 2007, 2008. и 2009. године

Блиц је објавио значајно мањи број текстова у односу на 2006. годину (87, 87 и 82) али се тај број у том периоду одржавао односно нису постојале веће осцилације. У 2010. години долази до пораста извештавања (107) да би се 2011. године вратило на претходни ниво (83).

Вечерње новости су објавиле највише текстова о педофилији током 2010. (92) и 2011. године (88). Политика је и у овом случају објавила најмање текстова при чему се не могу уочити већа одступања у броју текстова током читавог анализаног периода.

Графикон 11: Трендови извештавања штампаних медија о педофилији у периоду 2006-2011

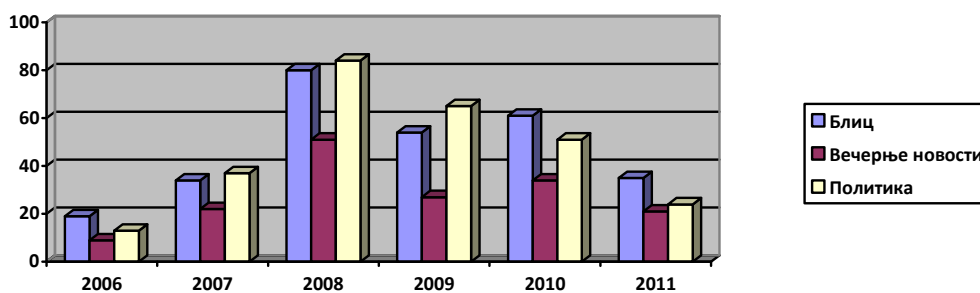
3. Последња анализирана ставка се бави извештавањем медија о насиљу у школама. Кључне речи коришћене за претрагу овог феномена су: *насиље, школе и вршњачко насиље*.

Табела 5: Извештавање штампаних медија о насиљу у школама у периоду 2006-2011

	Блиц	Вечерње новости	Политика
2006	19	9	13
2007	34	22	37
2008	80	51	84
2009	54	27	65

2010	61	34	51
2011	35	21	24
укупан број текстова	283	164	274

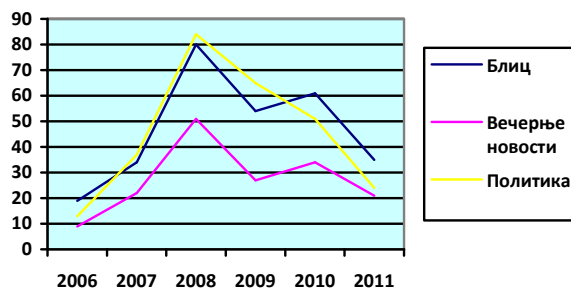
Графикон 12: Извештавање штампаних медија о насиљу у школама у периоду
2006-2011

Извештавање штампаних медија о насиљу у школама показује највеће успоне и падове. Уочава се очигледна разлика у погледу обима извештавања током посматраног периода. У току 2006. године сва три штампана медија су објавила веома мали број текстова у поређењу, на пример, са стањем из 2008. године када је дошло до великог пораста заинтересованости медија за проблем насиља у школама (за то је свакако „заслужна“ кампања „Школе без насиља“ као и појачана сензитивизација ове проблематике и самим тим предимензионирано извештавање). Заједничко за сва три медија је и пад извештавања о насиљу у школама у 2011. години (додуше, Вечерње новости су објављивале током читавог периода убедљиво најмање текстова о овој проблематици).

Важно је напоменути да је извештавање о насиљу у школама специфично и по томе што су највећи број текстова о томе објавили Блиц и Политика при чему је мала разлика између њих. Наиме, претходно представљене анализе показују да је Политика објављивала убедљиво најмање текстова о насилничком криминалитету.

Графикон 13: Тренд извештавања штампаних медија о насиљу у школама у периоду 2006-2011

1.1.2. Извештавање о корупцији и криминалитету белог оковратника

У складу с постављеним хипотетичким оквиром извршена је квантитативна анализа извештавања одабраних штампаних медија о корупцији у здравству, просвети и правосуђу. У вези с тим, добијени подаци су анализирани у циљу утврђивања размера медијског извештавања о тим конкретним облицима испољавање корупције како би се проверила постављена хипотеза о пренаглашеном извештавању медија.

Пре него што буде приказана ова анализа неопходно је изнети одређене методолошке напомене у вези с процесом пребројавања конкретних текстова. Наиме, бројеви садржани у табели односе се на све текстове у којима се помиње корупција у одређеној области, а то обухвата и текстове у којима је корупција узгредно поменута, као и текстове који се превасходно односе на корупцију државних функционера а успутно се дотичу просвете, здравства или правосуђа.

Основни разлог због којег је проширена претрага текстова о корупцији у поменутиим областима јесте настојање да се свеобухватно сагледава утицај који медијско извештавање о криминалитету уопште, а нарочито корупцији има на разумевање те проблематике од стране обичних грађана. Другим речима, у питању је став да било какво помињање проблематике корупције у просвети, здравству или правосуђу, макар оно било и узгредно утиче на схватање о природи и размерама тог проблема.

Ипак међу пребројаним текстовима налазе се у значајној мери и они који проблематизују корупцију у поменутиим сегментима односно који представљају истраживачко бављење том проблематиком. Велики број таквих чланака нема за циљ скретање пажње јавности сензационалистичким насловима и садржајем већ је у првом плану критички приступ односно настојање да се прикаже право стање ствари. У томе треба тражити објашњење великог броја текстова о корупцији које је објавила Политика.

Приликом претраживања текстова о корупцији у здравству коришћене су следеће кључне речи: *лекар, пацијент, интервенција, операција, лечење и доктор*. Што се тиче корупције у просвети претрага је вршена према овим кључним речима: *наставник, професор, оцена и школа*. У случају корупције у правосуђу нешто је дужи списак кључни речи: *судија, тужилац, судство, тужилаштво, застарелост, одуговлачење, рок, кривични поступак, пресуда и казна*. Претрага свих тих текстова вршена је у контексту корупције односно допуњена је следећим кључним речима: *мито, корупција, давање, примање, корумпираност, корумпирани, корист и новац*.

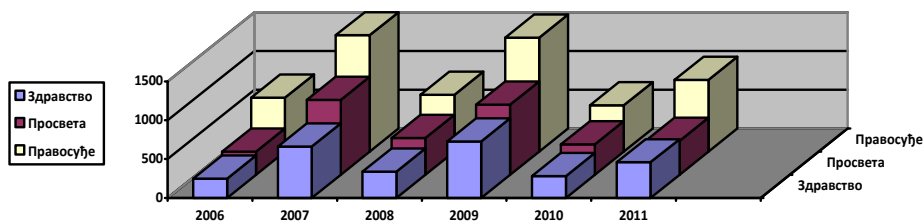
Табела 6: Преглед медијског извештавања о корупцији у здравству, просвети и правосуђу

Година	Новина	Здравство	Просвета	Правосуђе	Укупно по новини
2006	Блиц	84	89	178	351
	Новости	57	69	219	345
	Политика	108	139	298	545
Укупно по области		249	297	695	
2007	Блиц	140	209	358	707
	Новости	184	317	507	1008
	Политика	336	439	635	1410
Укупно по области		660	965	1500	
2008	Блиц	178	219	417	814
	Новости	238	246	519	1003
	Политика	338	473	733	1544
Укупно по области		754	938	1669	
2009	Блиц	220	241	441	902
	Новости	180	211	421	812

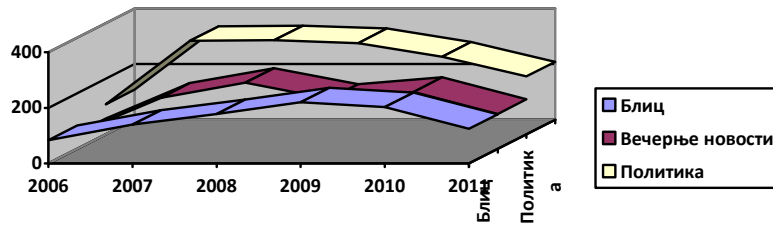
	Политика	328	451	608	1387
Укупно по области		728	903	1470	
2010	Блиц	203	250	505	958
	Новости	205	224	492	921
	Политика	279	393	595	1267
Укупно по области		687	867	1592	
2011	Блиц	125	106	260	491
	Новости	126	110	293	529
	Политика	208	219	373	800
Укупно по области		459	435	926	
Укупно по области за све године		3537	4405	7852	

Анализа представљених података показује одређене правилности. Пре свега се може уочити значајна разлика у броју текстова између проучаваних области. У том смислу корупција у правосуђу је била најприсутнија коруптивна тема често duplo више заступљена у односу на остале две теме – корупцију у просвети односно корупцију у здравству. Та правилност важи без обзира на врсту дневних новина и стална је током читавог истраживачког периода.

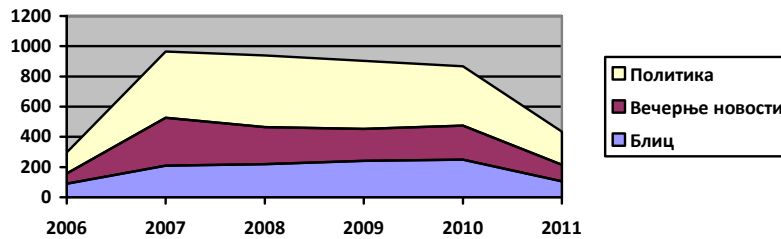
Графикон 14: *Корупција у здравству, просвети и правосуђу – укупно по области*

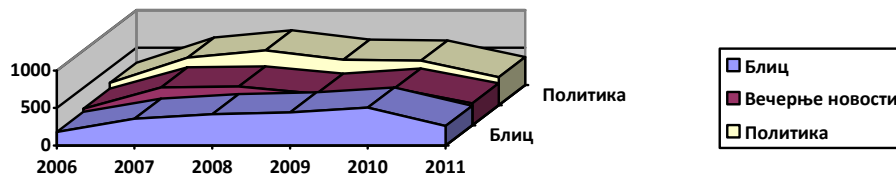
Графикон 15: *Корупција у здравству – подаци по новинама*

Графикон 16: *Корупција у просвети – подаци по новинама*

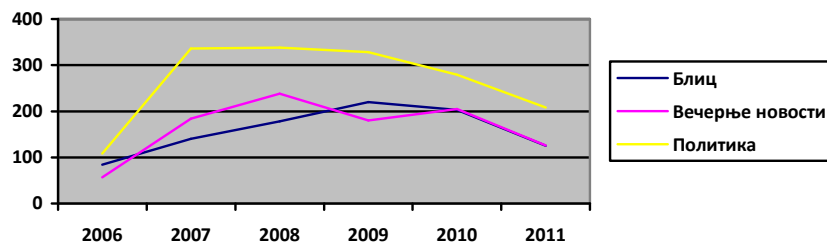
Графикон 17: *Корупција у правосуђу – подаци по новинама*

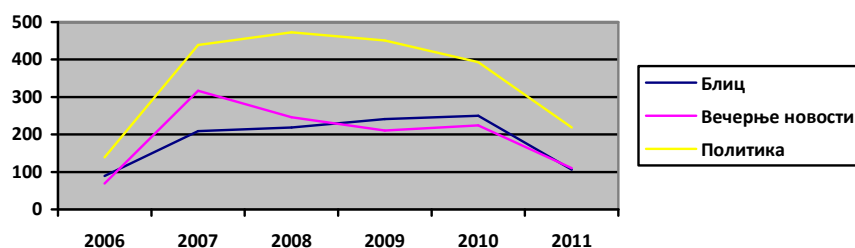
Када се упореде број текстова о корупцији у здравству и корупцији у просвети може се уочити нешто већа заинтересованост медија за здравство уз изузетке који постоје у односу на одређени дневни лист или годину.

Попут анализе података о медијском извештавању о криминалитету уопште тако се и овде може уочити одређена правилност у погледу укупног броја текстова о издвојеним аспектима корупције.

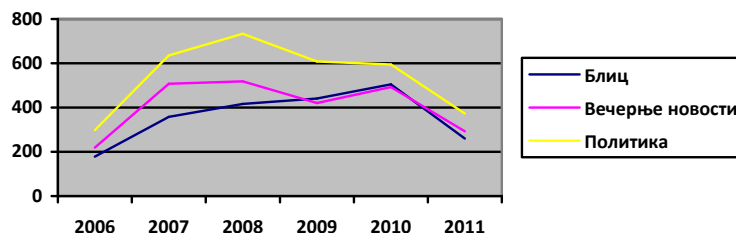
Графикон 18: Тренд извештавања о корупцији у здравству – подаци по новинама

Графикон 19: Тренд извештавања о корупцији у просвети – подаци по новинама

Графикон 20: Тренд извештавања о корупцији у правосуђу-подаци по новинама

И овде се уочава да 2006. годину карактерише најмањи број текстова, без обзира на конкретну дневну новину да би 2007. године уследио значајан скок (реч је о удвостручењу, а код Политике троструком увећању броја текстова). Тај тренд се одржава у току 2008, 2009. и 2010. године, да би 2011. године дошло до пада медијске заинтересованости која је ипак на вишем нивоу у односу на 2006. годину.

Занимљива је начелна уједначеност броја текстова између Блица и Вечерњих новости на почетку посматраног периода (2006. године). Вечерње новости су о анализираној проблематици извештавале више током 2007, 2008. и 2011. године, а Блиц у 2009. и 2010. години. Изненађујуће велики број текстова

које је објавила Политика, као што је поменуто, резултат је истраживачког новинарства, при чему остаје дилема колико је далекосежан утицај таквих чланака на публику.

1.2. Анализа телевизијских вести

Анализа телевизијских вести обухватала је три електронска медија односно одговарајуће емисије вести за које постоји претпоставка да су у посматраном периоду остваривале значајан утицај на јавно мњење. У питању су следећи медији: РТС, Б92 и Пинк односно емисије вести које су у периоду од 2006. до 2011. године биле најгледаније на тим телевизијама. То су медији који су имали (а имају и даље) националну фреквенцију што говори у прилог њиховог значајног утицаја на ставове и мишљења многих људи.

Анализа се односила на извештавање поменутих медија о насилничком криминалитету и корупцији. Прво је извршено пребројавање прилога о једној и другој форми криминалитета у односу на сваку годину обухваћену анализом и посебно за сваку емисију вести која је обухваћена узорком. Затим је урађена анализа минутаже која је у тим емисијама посвећена насилничком криминалитету и корупцији такође у односу на сваку годину појединачно и сваку емисију вести.

Ипак, пре анализе извештавања о насилничком криминалитету односно корупцији треба представити податке о укупном броју прилога који су емитовани у изабраним емисијама вести за сваку годину понаособ током посматраног шестогодишњег периода.

Табела 7: Подаци о укупном броју прилога у анализираним емисијама вести

Укупан број прилога по годинама и емисијама вести	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	6228	5688	6653

2007	5824	5513	6321
2008	5915	5706	5818
2009	6036	5159	6597
2010	5953	4952	6736
2011	5920	4549	5754

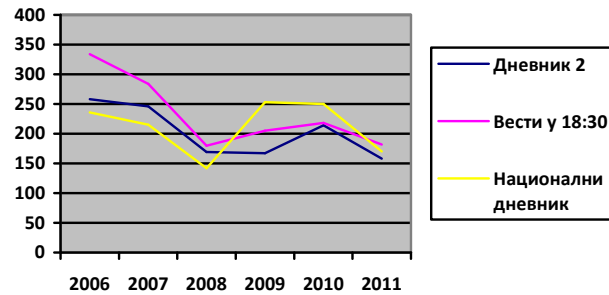
1.2.1. Извештавање о насилничком криминалитету

Анализа извештавања о насилничком криминалитету подразумевала је претрагу прилога у емисијама вести према следећим кључним речима: *насиље, напад, убиство, повређивање, претња, малтретирање, силовање, силоватељ, напастовање, напасник, манијак, блуд, сексуално злостављање, обљуба, вршњачко насиље, туча, агресивност, педофилија и педофил.*

Табела 8: Подаци о прилозима посвећеним насилничком криминалитету у периоду 2006-2011

	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	258	334	236
2007	246	284	215
2008	169	180	142
2009	167	205	253
2010	214	218	250
2011	158	182	170
Укупан број прилога	1212	1403	1266

Графикон 21: Тренд извештавања о насилничком криминалитету

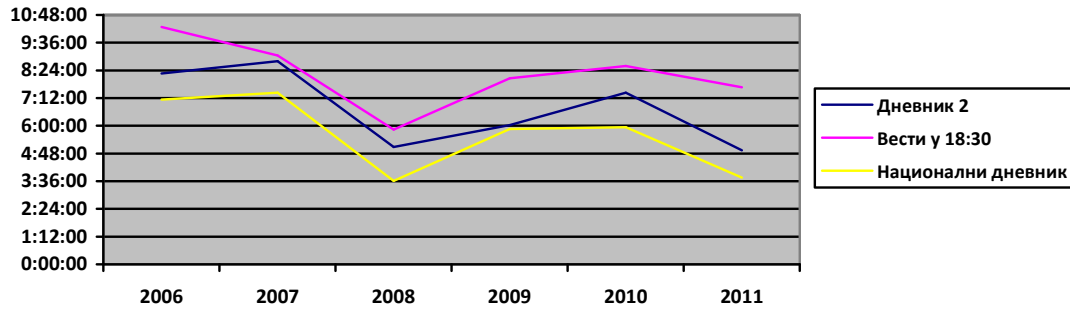
Поред броја прилога значајан податак је и минутажа посвећена насилничком криминалитету с обзиром да је дужина трајања прилога битна околност која помаже у разумевању утицаја електронских медија на ставове и мишљења људи.

Табела 9: Минутажа прилога о насилничком криминалитету по емисијама вести

Укупна минутажа по годинама и емисијама	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	08:15:37	10:16:51	07:08:10
2007	08:47:58	09:02:57	07:25:59
2008	05:05:07	05:49:50	03:36:25
2009	06:01:47	08:03:19	05:51:54
2010	07:26:16	08:35:20	05:56:16
2011	04:56:17	07:40:13	03:45:18

Анализа минутаже по годинама показује значајне варијације нарочито ако се прве две посматране године упореде са 2008. и 2011. годином. Највећа заинтересованост за насилнички криминалитет постојала је 2006. и 2007. године, а најмања 2008. и 2011. године.

Графикон 22: Минутажа прилога о насилничком криминалитету

Кад се упореде емисије вести такође се може уочити одређена правилност. Највише времена тој тематици посветила је телевизија Б92 потом РТС и најмање Пинк. Та правилност постоји током читавог посматраног периода.

1.2.2. Извештавање о корупцији

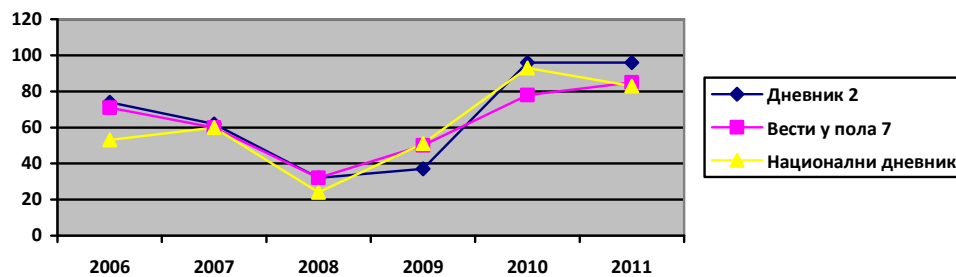
У наредној табели се налазе подаци о емитованим прилозима који су посвећени теми корупције по свакој емисији вести понаособ и за сваку анализирану годину посебно.

Табела 10: Број прилога о корупцији по емисијама вести

	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	74	71	53
2007	62	60	60
2008	32	32	24
2009	37	50	51
2010	96	78	93
2011	96	85	83
Укупан број прилога о корупцији	399	376	364

Примећују се значајне варијације у размерама извештавања током анализираног периода с обзиром да је разлика између броја прилога током 2008. и 2010. године у односу на поједине емисије вести изузетно велика. Тако је нпр. Дневник 2 током 2010. године емитовао три пута више прилога о корупцији у односу на 2008. годину, док је та разлика и већа кад је Национални дневник у питању (четири пута више прилога током 2010. године). Сличан закључак се може извести и приликом упоређивања 2008. и 2011. године.

Графикон 23: Тренд извештавања медија о корупцији

Без обзира на разлике које постоје у оквиру посматраних година, анализирани емисије вести су углавном уједначено извештавале о корупцији како током сваке појединачне године, тако и кад се размотри укупан број прилога током целог периода.

Као и кад је у питању анализа извештавања о насилничком криминалитету, и анализу извештавања о корупцији треба употпунити подацима о минутажи прилога.

Табела 11: Минутажа прилога о корупцији у емисијама вести

	Дневник 2-РТС	Вести у 18:30-Б92	Национални дневник-Пинк
2006	02:17:34	01:55:57	01:48:04
2007	02:22:18	01:43:51	02:17:43
2008	01:58:03	01:28:43	00:48:21

2009	01:27:33	02:02:27	01:11:13
2010	03:23:29	03:54:28	02:01:23
2011	03:00:26	04:38:40	01:48:55

Попут закључака који су изведени у вези са извештавањем о насилничком криминалитету и овде се могу уочити значајне варијације између различитих година.. За разлику од насилничког криминалитета који је привлачио највише пажње јавности на почетку посматраног периода, корупција је била најзаступљенија у последње две истражене године (2010. и 2011.), при чему треба рећи да се минутажа Националног дневника у том периоду не разликује много од минутаже на почетку анализираних периода (2006. и 2007.). Најмања минутажа забележена је у току 2008. и 2009. године и то важи за све емисије вести. При томе су Вести у 18:30 Б92 посветиле највише времена корупцији, потом следи Дневник 2 на РТС-у и на крају Национални дневник на Пинку.

2. Статистички показатељи о размерама насилничког криминалитета

У циљу свеобухватног разматрања проблематике медијског извештавања о насилничком криминалитету у табелама које следе налазе се одговарајући статистички подаци. Свака табела садржи податке о пријављеним, оптуженим и осуђеним лицима и односи се на различите аспекте анализираних проблематике.

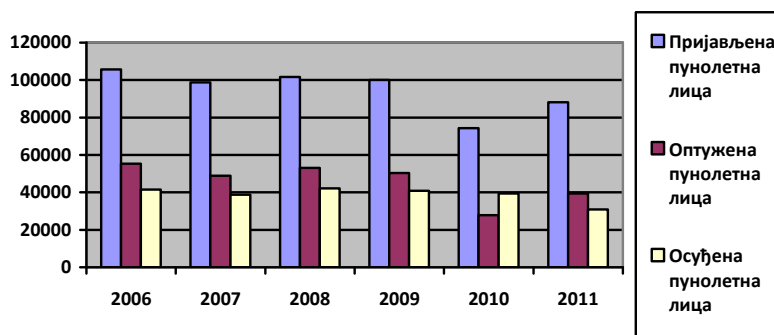
Најпре су изложени подаци о укупном криминалитету, јер је анализу размера и карактеристика насилничког криминалитета могуће спровести само ако се узму у обзир и ти подаци. Потом су дати подаци о насилничком криминалитету пунолетних лица, с тим да су издвојени показатељи о следећим кривичним делима: *кривична дела против живота и тела, насиље у породици, силовање и обљуба са дететом.*

На крају су представљени подаци о криминалитету малолетника у контексту насиља у школама и то је учињено путем две табеле. У првој се налазе подаци о укупном криминалитету малолетника а у другој подаци о кривичним делима против живота и тела.

Табела 12: Подаци о укупном криминалитету пунолетних лица

Укупан криминалитет	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	105701	55369	41422
2007	98702	48903	38694
2008	101723	53035	42138
2009	100026	50404	40880
2010	74279	27860	21681
2011	88207	39439	30807

Графикон 24: Криминалитет пунолетних лица

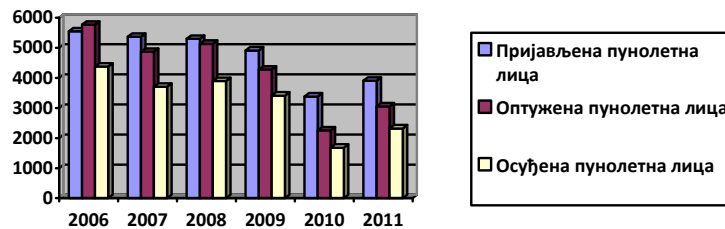

Анализа кретања укупног криминалитета показује да, насупротив распорострањеном уверењу произашлом из медијског извештавања постоји тренд пада који је изражен нарочито у 2010. и 2011. години. Тај тренд се испољава у односу на све податке који су приказани у табели (пријављена, оптужена и осуђена лица).

Табела 13: Подаци о кривичним делима против живота и тела (пунолетна лица)

Кривична дела против живота и тела	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	5547	5763	4379
2007	5364	4869	3707
2008	5297	5132	3892
2009	4912	4278	3410
2010	3381	2253	1679
2011	3908	3050	2320

Графикон 25: Кривична дела против живота и тела

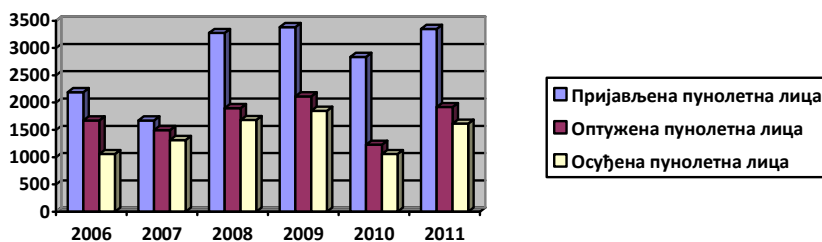
И статистички подаци о кривичним делима против живота и тела указују на опадајући тренд како у погледу пријављених лица тако и кад су у питању оптужена и осуђена лица. Треба истаћи да је у току 2010. године било учињено најмање ових кривичних дела да би наредне године дошло до одређеног пораста који није достигао ниво који је присутан у осталим посматраним годинама.

Табела 14: Подаци о кривичном делу насиље у породици (пунолетна лица)

Кривично дело насиље у породици	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	2191	1672	1059
2007	2550	1495	1312
2008	3276	1898	1681

2009	3384	2115	1850
2010	2837	1228	1059
2011	3350	1918	1616

Графикон 26: *Кривично дело насиље у породици*

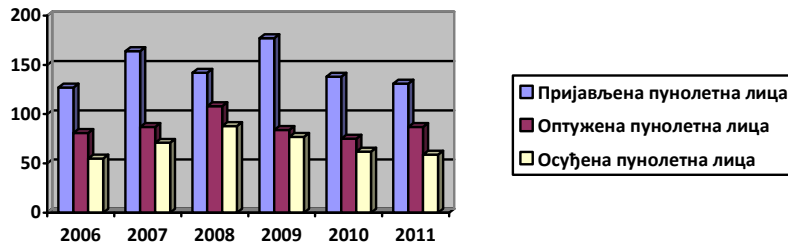

Анализа статистичких података о кривичном делу насиље у породици се у одређеној мери разликује у односу на укупан криминалитет пунолетних лица и кривична дела против живота и тела. Наиме, уочава се тренд повећања свих показатеља од 2006. до 2009. године. У току 2010. године долази до пада што је заједничка карактеристика са претходно анализираним подацима. Међутим, број пријављених, оптужених и осуђених за кривично дело насиље у породици расте у 2011. години и достиже највиши ниво у посматраном периоду.

Табела 15: *Подаци о кривичном делу силовање (пунолетна лица)*

Кривично дело силовање	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	127	81	55
2007	164	87	71
2008	142	108	88
2009	177	84	77
2010	138	75	62
2011	131	87	59

Графикон 27: Кривично дело силовање

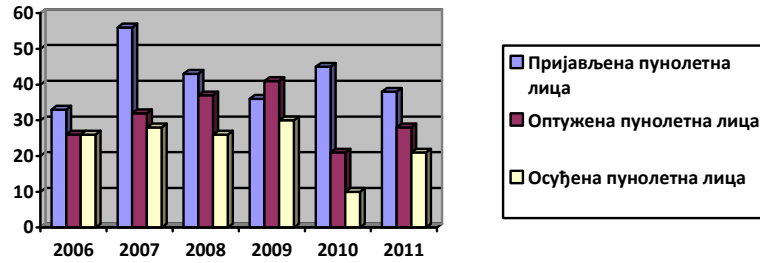

Статистички подаци о кривичном делу силовање не показују јасан тренд, већ су током анализираних година присутни стални успони и падови. Највише пријављених пунолетних лица је било у 2007. и 2009. години, док је највише оптужених и осуђених било у току 2010. године. Ипак подаци на почетку (2006.) и крају анализираних година (2011.) не разликују се битно, тако да се у овом случају може говорити о стагнацији.

Табела 16: Подаци о кривичном делу обљуба са дететом (пунолетна лица)

Кривично дело обљуба са дететом	Пријављена пунолетна лица	Оптужена пунолетна лица	Осуђена пунолетна лица
2006	33	26	26
2007	56	32	28
2008	43	37	26
2009	36	41	30
2010	45	21	10
2011	38	28	21

Графикон 28: *Кривично дело обљуба са дететом*

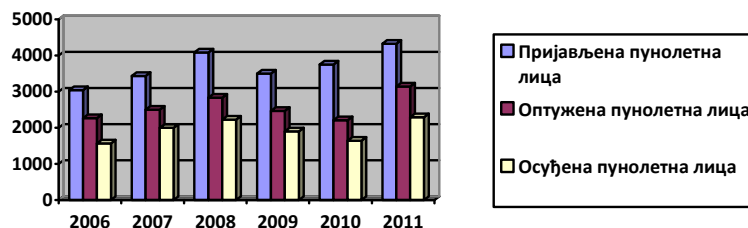

Сличне осцилације, као и у претходном случају, постоје и у вези са кривичним делом обљуба са дететом. Највише пријављених је било у току 2007. године када је забележен значајан пораст у односу на претходну годину коју карактерише најмање пријава. Највише оптужених и осуђених лица било је у 2009. години. Занимљиво је да је најмањи број оптужених и осуђених лица регистрован у 2010. години, при чему је број осуђених лица изразито мали (10) у поређењу са подацима из осталих година.

Табела 17: *Подаци о укупном криминалитету малолетника*

Кривична дела малолетника	Пријављена лица	Оптужена лица	Осуђена лица
2006	3041	2267	1566
2007	3434	2501	1996
2008	4085	2833	2229
2009	3497	2465	1902
2010	3747	2205	1640
2011	4323	3140	2290

Графикон 29: Криминалитет малолетних лица

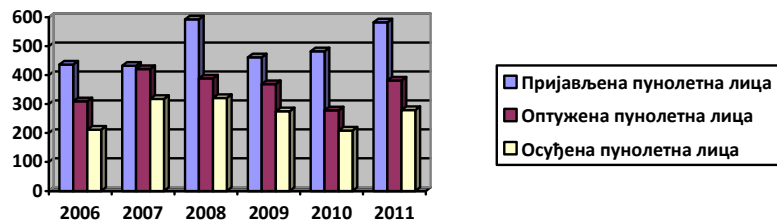

Статистички показатељи о укупном криминалитету малолетника показују осцилације у кретању. У прве три године забележен је раст (притом је у 2008. години било 1000 више пријављених малолетника у односу на 2006. годину), да би током 2009. и 2010. године дошло до пада у броју пријава. Ипак, у 2011. години забележен је највећи број пријава током посматраног периода. Ако се овај податак упореди с подацима с почетка (2006. година – 3041) и с краја анализираног периода (2011. година – 4323) уочава се значајна разлика која може указивати на тренд пораста криминалитета малолетника. Анализа броја оптужених и осуђених малолетника показује слично кретање као и када је број пријава у питању.

Табела 18: Подаци о кривичним делима против живота и тела (малолетници)

Кривична дела против живота и тела- малолетници	Пријављена лица	Оптужена лица	Осуђена лица
2006	436	309	212
2007	432	421	318
2008	592	388	321
2009	461	369	275
2010	482	278	208
2011	582	381	279

Графикон 30: *Кривична дела против живота и тела (малолетници)*

Статистички показатељи о кривичним делима против живота и тела за која су пријављени, оптужени и осуђени малолетници показују слично кретање као и претходно анализирани подаци о укупном криминалитету малолетника. То значи да је највише пријава било у току 2008. и 2011. године с тим што не постоји нека значајна разлика између те две године. Важно је запазити и да је број оптужених лица највећи у 2009. години, иако је те године број пријава био на најнижем нивоу.

2.1. Упоредивање статистичких података с квантитативним подацима добијеним анализом садржаја новинских чланака и телевизијских вести

Упоредивање статистичких података и резултата квантитативне анализе садржаја новинских чланака и телевизијских вести треба урадити у контексту трендова који се испољавају. Упоредивање апсолутних бројки се не може сматрати адекватним показатељем с обзиром да је број јединица у статистичким извештајима далеко већи у односу на број чланака у штампи или број прилога у телевизијским емисијама вести. Услед тога се не може извести било какав закључак о карактеристикама медијског извештавања и утицају који оно има на јавно мњење.

На почетку анализе треба указати на један значајан детаљ који баца посебно светло на однос медијског извештавања о криминалитету уопште и статистичких показатеља о томе. Наиме, иако је у 2010. години у статистичким извештајима о укупном криминалитету пунолетних лица забележено убедљиво

најмање јединица (пријава, оптужења и осуда), штампани медији су баш те године посветили највише пажње теми криминалитета.

Може се приметити да постоји несклад између статистичких показатеља о кретању најзаступљеније групе кривичних дела у области насилничког криминалитета - кривичних дела против живота и тела и тренда извештавања штампаних медија о укупном насилничком криминалитету у истраживаном периоду. Док статистика показује опадајући тренд у погледу сва три показатеља (пријављена, оптужена и осуђена лица), штампани медији се крећу у супротном правцу и посвећују све више простора тој теми.

Интересантно је да у случају силовања постоји сличност између статистике и медијске заинтересованости за ту тему. Највећи број јединица у статистичким извештајима као и највећи број текстова посвећених тој проблематици регистрован је у 2009. Години. На основу тога се може извести закључак да је поменуте године на општедруштвеном нивоу кулминирала забринутост због кривичног дела силовање.

Уочава се да постоји несклад између статистичких извештаја о кретању малолетничког криминалитета, а нарочито оног који се тиче типичних кривичних дела насилничког криминалитета (против живота и тела) и медијског извештавања о томе. Другим речима, на супрот паду статистичких показатеља о броју пријава, оптужења и осуда малолетника, долази до пораста броја текстова који покривају проблематику насиља у школама. Специфичност последње године у посматраном периоду је у томе што статистика говори у прилог повећања удела малолетничког криминалитета, док штампа овој теми посвећује мање пажње него у претходним годинама анализираног периода.

Ситуација је другачија када је реч о телевизији, јер се, за разлику од штампе, само одређени статистички показатељи могу упоређивати с приказаним подацима о телевизијским прилозима. У том смислу се уочава несклад у погледу извештавања телевизијских вести о насилничком криминалитету и статистичких показатеља о најзаступљеној категорији насилничких кривичних дела (против живота и тела) кад су пунолетна лица у питању. Најмање телевизијских прилога о овој тематици било је у току 2008. и 2011. године, за разлику од статистичких података којих је било најмање у 2010. години. На другој страни, уочава се да на

почетку посматраног периода постоји одговарајућа подударност, будући да је највећи број прилога о насилничком криминалитету забележен у 2006. и 2007. години када је и број статистичких јединица о пријавама, оптужењима и осудама пунолетних лица био на највишем нивоу.

3.Анализа моралне панике у вези с насилничким криминалитетом

Свака појединачна хипотеза о моралној паници у вези с насилничким криминалитетом анализирана је на конкретним примерима из штампаних медија обухваћених узорком.

Анализом медијског извештавања о **насиљу о породици** могу се пронаћи многобројни примери **стереотипног представљања мушкараца као насилника**. Ти примери садрже, поред стереотипне представе мушкараца, углавном и стереотипну представу жена и деце као жртава, будући да је реч о два међусобно повезана феномена. У том смислу издвојена су таква два примера. Први је из штампаних, а други из електронских медија.

У дневном листу Новости објављен је 25.07.2010. године текст под насловом: *Тата, имаш тешку руку*. На основу поменутог наслова претпоставило би се да се у тексту ради о неком случају физичког злостављања детета од стране оца. Међутим, чланак се бавио одржаном конференцијом о проблему деце жртава насиља у породици на којој су изнети подаци различитих субјеката који се баве том проблематиком. У тексту је уопштено стављен акценат на проблем положаја деце у породици, имајући у виду специфичне друштвене прилике, економску ситуацију и остале релевантне чиниоце. Закључак је да наслов не одговара у потпуности садржини чланка, као и да садржи стереотипну представу мушкараца насилника.

Одличан пример стереотипног представљања мушкараца као насилника и истовремено стереотипног представљања жена и деце као жртава је и рекламна кампања у оквиру борбе против насиља у породици под називом „*Насиље у породици је стварност. Београду је потребна још једна сигурна кућа!*“ емитована током 2010. и 2011. године на Радио Телевизији Србије непосредно пред почетак Другог дневника у 19.30, дакле у ударном термину. Та реклама је сликовито

представљала мушкарца као насилника, док су жена и дете нацртани с повредама. На тај начин је гледаоцима слата једнострана и искривљена порука. Иако многи гледаоци вероватно нису били ни свесни садржаја поруке код њих се на подсвесном нивоу, захваљујући континуираном излагању том споту, формирало и/или учврстило стереотипно размишљање о насиљу у породици.

Штампани медији често предимензионирају проблем насиља у породици стављајући акценат на жртве. Пример за то је текст који је објавио дневни лист Блиц, 18.03.2009. године, под насловом: *Свако пето дете физички злостављано*.

У тексту се наводи следеће:

Свако пето дете у Србији физички је злостављано, а емоционално и психичко насиље трпи једна четвртина деце, подаци су центра за социјални рад Србије. Представници Асоцијације за алтернативно старање „Фамилиа“ из Београда су навели да је најприсутније грубо занемаривање деце, у чак 60 одсто случајева.

Оно што се одмах примећује је да нигде у тексту није наведена методологија прикупљања података односно начин на који је спроведено истраживање о положају деце у породицама у Србији. Како се може знати да је коришћен репрезентативни узорак? Нејасно је на који начин су центри за социјални рад могли да изведу наведене закључке када је њихова надлежност ограничена на случајеве у којима су позвани да реагују, а који не могу бити довољни и једини показатељ стања. Изјава да је „у чак 60 одсто случајева присутно грубо занемаривање“ представља озбиљну оптужбу на рачун родитеља која није поткрепљена одговарајућим чињеницама.

Такође често се истиче аспект сексуалног злостављања деце унутар породице иако је тај облик насиља у породици најређи. Најчешћи наслови у дневним новинама гласе овако: *Нисам знала да живим са монструмом* (Блиц, 29.11.2007), *Девојчицу више месеци злостављали отац и брат* (Блиц, 22.01.2008), *Шест година силовао пасторку* (Новости, 10.05.2010) или *Редовно силовао ћерку* (Новости, 05.03.2011). Овакви наслови и текстови који потом следе доводе до узнемирења јавности јер изазивају јаку емоционалну реакцију.

Ретки су наслови и текстови који нису бомбастични већ дају реалну слику догађаја на који се односе. Један од њих је: *Осумњичен да је напаствовао ћерку* (Политика, 06.03.2008). И у тексту испод наслова се наводе искључиво званични подаци добијени из полицијског извештаја, без изношења података који би имали за циљ само да употпуне слику догађаја на драматичан и сензационалан начин. Иако се и у овом случају ради о наводном случају сексуалног злостављања детета у оквиру породице битна разлика у односу на претходно поменуте наслове се тиче употребе речи у самом наслову. Овде се не износи тврдња, већ сумња што представља адекватан начин медијског извештавања. Наиме, наслов је могао да гласи: *Отац силовао ћерку*, што би свакако представљао типичну, али неприхватљиву медијску праксу.

Медијско приказивање улоге мајки у случају сексуалног злостављања детета анализирано је на два примера. У тексту под насловом: *У Врању ухапшен на страни очух* (Блиц, 24.01.2008) тек се при крају истиче да је мајка највероватније знала за сексуално злостављање које се одиграло над њеним дететом. Тај податак веома лако може да промакне просечном читаоцу који пре свега обрати пажњу на оно што је садржано у наслову па на основу тога ствара слику о том догађају.

Слично извештавање може се пронаћи и у новинском чланку који се бави покренутим судским поступцима за делимично или потпуно лишавање родитељских права на основу захтева центара за социјални рад (Блиц, 29.05.2011), где се као типичан пример ситуације у којој одговарајући центар за социјални рад реагује наводи следеће:

Десетогодишња девојчица С.Ш. агресивно се понашала међу вршњацима. Често се тукла с децом. Спавала је на часовима, била одсутна мислима. Мајка, психички болесник, била је пасивна и неспособна да се брине о њој, а отац преке нарави није трпео супростављање. У њеном одрастању једина светла тачка били су бака и деда. После њихове смрти препуштена је углавном оцу. Била је неухрањена, неуредна, често и прљава. Дешавало се да и у касним вечерњим сатима С.Ш. добије задатак да купи цигарете. Отац је бес искаљивао на мајци, али према девојчици није био насилан. Све до једном, кад је ћерку истукао. А она

је тада сама са својих десет година одлучила да се пријави Центру за социјални рад. Ово је само један од случајева због којих је покренут поступак лишавања родитељског старања пред судом да би се дете заштитило од занемаривања или злостављања у породици. За ову девојчицу суд је сматрао да је боље да одраста без родитеља.

Наведени пример најбоље осликава карактеристике образаца по којем медији представљају насиље у породици. Тај образац садржи стереотипне представе свих чланова породице, а сам текст је написан на начин да подстакне емоционалну реакцију јавности.

У нашој земљи су у последњих десетак година под утицајем неких од случајева серијских **силовања** настајали повремене налети **моралне панике** који су стављали на дневни ред расправу о хемијској кастрацији као начину решавања проблема. Пример такве моралне панике догодио се крајем 2009. године, када су јавност одједном преплавиле вести о силовањима извршеним од стране лица која су била непозната жртвама. Дневна штампа је готово свакодневно данима драматично и прекомерно извештавала о тим случајевима што је довело до појаве моралне панике. Тако се нпр. дневни лист Блиц бавио том темом на следећи начин: *Потрага за силоватељем* (23.12.2009), *Силована у лифту усред бела дана* (24.12.2009), *Исти напасник силовао две девојке* (25.12.2009), *Силоватељ ухапшен у возу у Панчеву* (26.12.2009), *Полиција идентификовала силоватеља из лифта* (27.12.2009), *Силоватељу прети 15 година затвора* (28.12.2009), *Посланици предлажу кастрацију манијака* (29.12.2009), *Кастрација жртве* (30.12.2009), *Казне испод минималних добило 97 одсто силоватеља* (31.12.2009), *Пријавила се нова жртва* (30.12.2009), *Чекао сам да нека жена сама уђе у лифт* (31.12.2009). Реч је у ствари о два одвојена случаја силовања која су се догодила у истом временском периоду, при чему су оба имала потенцијал за настанак моралне панике. У првом случају радило се о серијском силоватељу који је жртве пресретао на улици у слабо осветљеним и мање прометним деловима града, а у другом случају о силовању учињеном „у лифту усред бела дана“ односно у некој обичној, свакодневној ситуацији у којој се могло наћи пуно жена које живе у стамбеним зградама. И један и други случај подржавали су стереотип силоватеља

који је био представљен у виду непознатог мушкарца који вреба потенцијалну жртву у мраку и кога жене највише треба да се плаше. Прича је била употпуњена оптужбама на рачун судова односно истицањем благе казнене политике, уз исказивање неповерења у способност судова да овакве случајеве пресуде на исправан начин. У тексту под називом: *Кастрирање жртве* (Блиц, 30.12.2009), судије се оптужују да изрицањем ниских казни за силовање „кастрирају државу и жртве“. Притом се такав чин судова назива „умоболним“ и поставља се питање „да ли је умоболно да тај који је осудио силоватеља на такав начин настави да дели правду“. Оваквим и сличним текстовима медији скоро да позивају на линч судија који одлучују о основаности оптужбе за кривично дело силовања. Тако створена атмосфера о алармантној ситуацији у вези са силовањем отворила је простор за расправу о увођењу нових, неистражених метода решавања проблема силовања и других сексуалних кривичних дела, попут поменуте хемијске кастрације силоватеља.⁷⁷⁶

Након што је актуелни Кривични законик ступио на снагу 01. јануара 2006. године, медији су кратко време посветили пажњу силовањима где су мушкарци жртве, без обзира да ли су учиниоци особе мушког или женског пола. Тако се у Блицу (12.01.2006) појавио текст под насловом: *Прва пријава за силовање мушкарца*, а десетак дана касније у истом листу је објављен чланак о женама учиниоцима силовања (*И жене силују* – 22.01.2006). На сличан начин као и кад су у питању мушкарци жртве насиља у породици, и мушке жртве силовања су у медијима приказане на начин који релативизује њихову виктимизацију. Након вести о првој пријави за силовање мушкарца, писани медији посветили су пажњу одбрани окривљеног уз следеће наслове: Блиц (13.01.2006) - *Пориче да је силовао младића*, Новости (13.01.2006) - *Пристао без присиле* и Политика (13.01.2006) - *Негира да је силовао мушкарца*.

У току развијања поменуте моралне панике о серијским силовањима у нашој земљи, крајем 2009. године, дневни лист Блиц (30.12.2009) пренео је изјаву тадашњег државног секретара у Министарству правде Републике Србије који,

⁷⁷⁶ Стојановић З. и Делић Н., *op. cit.*, стр. 72 и 73. Поред тога, навођена су и друга решења која би била само допуна у односу на већ постојећа, као што је формирање регистра силоватеља повратника чији би се подаци јавно објављивали, као и уградња микрочипова у такве особе ради њиховог лакшег праћења.

говорећи о важности увођења хемијске кастрације за силоватеље, између осталог каже: *Сматрам да она треба да буде обавезна када су у питању повратници јер су, пре свега, у питању болесни људи који скоро увек понављају дело.* Силоватељи се често називају и *психопатама који тешко долазе до девојака и жена тако да сву своју моћ као мушкарци користе за напастовање, често и старица,* при чему се изражава и став да су у питању *извршиоци који се „регрутују“ из одређене категорије људи* (Новости, 27.12.2009). Коришћење термина *психопата* такође указује на тврдњу да су у питању болесни људи, а нејасно је које су то одређене категорије људи из којих се силоватељи регрутују.

Проблем неадекватног извештавања о силовању се може осликати на следећим примерима:

Дневни лист Вечерње новости у чланку под називом: *Напасник долијао у возу* (26.12.2009), између осталог, садржи следеће:

Двадесетогодишња Ј.Ј. нападнута је у Херцеговачкој улици на Савском венцу, 23. децембра око 23 часа. Осумњичени Мега је, како се претпоставља, пресрео девојку и уз претњу ножем почео да је присиљава на орални секс.

Слично извештавање постоји и у следећем примеру:

Младић је, код Хајд парка, извео из тролејбуса и уз све време прислоњен нож, одвукао у оближњи шумарак. Неколико пута је ударио у главу и наредио јој да скине одећу, после чега је приморао на сексуални однос (Политика, 20.03.2011).

Спомињање секса у контексту присиљавања је непримерено и неадекватно јер се за постојање истог подразумева пристанак обе стране које у томе учествују. Последњи наведен пример новинског извештавања односи се на случај серијског силовања који се догодио пре нешто више од тридесет година. У том чланку се описује начин на који је полиција решила случај, при чему се износе детаљни подаци о једном од силовања уз потпуно неприхватљиво навођење личних података жртве. Иако се конкретан случај догодио пре много година жртва поменутог дела али и жртве осталих силовања која су с тим повезана вероватно

су, читајући овај чланак, поново проживеле страхоте које су им се догодиле и то само зато што је полицајац у пензији био жељан да приграби мало славе препричавањем овог догађаја, као и због потребе медија да сензационалистичким и „узбудљивим“ причама привуку пажњу публике.

Кад се говори о **педофилији** превасходно треба истаћи веома бурну реакцију јавности изазвану одређеним одлукама суда у поступцима који су током 2007. године вођени против свештеника оптужених за педофилију. Текст под насловом: *Закон, тога и мантија* (Блиц, 10.08.2007) представља реакцију на донету одлуку тадашњег Врховног суда Србије којом је услед наступања застарелости преиначена осуђујућа пресуда православног монаху. У истом чланку аутор се надовезао на случај владике, који је изазвао највећу пажњу јавности током 2006. године и који је вероватно представљао врхунац прве моралне панике у вези с педофилијом код нас.

Посебан талас моралне панике у вези са педофилијом у нашој земљи односио се на случајеве чији су актери запослени у васпитнообразовним институцијама. Пример за такву праксу је случај наставника географије из Новог Сада који је у мају 2010. године ухапшен због сумњи да је извршио кривична дела обљуба злоупотребом положаја и приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију. Неки од наслова који су се могли прочитати тих дана у штампи су следећи: *Наставник осумњичен за обљубу седам дечака* (Блиц, 14.05.2010), *Жртве у албуму педофила* (Вечерње новости, 14.05.2010), *А да ли и ви имате кошмаре?* (Блиц, 15.05.2010), *После затвора лечење* (Вечерње новости, 15.05.2010), *Сумње да је наставник блудничео са ученицима у школи и раније* (Блиц, 15.05.2010), *Сумње трајале деценију* (Вечерње новости, 16.05.2010.), *Директорке да поднесу оставке* (Вечерње новости, 17.05.2010). Тај случај је подстакао многе медије да доведу у питање комплетан школски систем и људе који раде у њему. Поред вишедневног извештавања о том случају и сталног подсећања на то што се, према наводима кривичне пријаве, догодило прича је у једном тренутку отишла предалеко.

Блиц у свом издању од 14.05.2010. године, садржи текст под насловом: *Невиност без заштите* у којем се, између осталог, каже:

Не само да је затајила будност родитеља који, у трци за преживљавање, нису ухватили неме позиве у помоћ у одсутном погледу свог детета. Омануо је читав просветни систем, и не први пут. Колико је само примера процесуираних наставника педофила. А колико је тек оних за које се не зна!

У даљем тексту прозивају се наставници и директори школа у којима је ухапшени наставник радио, као и просветна инспекција. На сличан начин се обрађује иста проблематика и у тексту под насловом: *Учитеље под лупу због педофилије*, који је објављен у Политици, 25.05.2010. године. За разлику од претходног чланка у којем је изражен лични став новинара, у Политикином тексту је пренета изјава градоначелника Новог Сада и других званичника о неопходности периодичног прегледа свих наставника, уз инсистирање *да се више неће толерисати да директори не знају шта се у установама на чијем су челу догађа и ко су им професори, наставници и учитељи.*

Поменути медијски наслови и изјаве су део моралне кампање која обично буде подстакнута неким актуелним случајем који изазива снажну реакцију јавности. Може се догодити и да неки акутни раст криминала покрене јавну расправу о томе што подстакне различите друштвене чиниоце а нарочито политичаре да говоре о „заоштравању“ борбе против криминалитета.⁷⁷⁷ Наведени случај наставника из Новог Сада је у Србији био повод за покретање свеобухватне медијске кампање. Укључили су се политичари, како они из владајућих странака, тако и опозициони. Сви су инсистирали на адекватном кажњавању што је представљало неприхватљиво мешање у рад правосудних органа. Тадашњи министар просвете је том приликом изговорио следеће: *Истрага ће показати шта се догодило, али казна је апсолутно потребна* (Блиц, 15.05.2010) Та изговорена реченица је противречна, јер ако ће истрага тек показати шта се догодило како се може унапред извучити закључак о казни. На основу свега се може закључити да наизглед позитивна медијска кампања, организована у циљу решавања озбиљног друштвеног проблема и у коју су се укључили сви без обзира

⁷⁷⁷ Ћирић Ј., Ванправни утицаји на казнену политике судова, *op. cit.*, стр. 155.

на политичко опредељење и друге различитости, може представљати мач са две оштрице.

Медији веома ретко помињу жене у контексту педофилије јер се током шестогодишњег периода праћења извештавања одабраних штампаних медија могли прочитати само следећи наслови: *А мајка не верује* (Вечерње новости, 21.03.2007), *Отац и мајка као злотвори* (Вечерње новости, 04.08.2007), *Обљубио малолетницу уз помоћ њене мајке* (Блиц, 15.05.2008), *Очеви злостављају, мајке прећуткују* (Блиц, 21.05.2009).

Пример неадекватног извештавања о педофилији који наноси штету оштећеним малолетним лицима је извештавање о суђењу оптуженом М. З. из Ниша током 2006. године због кривичног дела противприродни блуд над немоћним лицем које није навршило 14 година, које је учинио 2005. године (у то време је још увек постојало то кривично дело). Суђење је било затворено за јавност, али то није спречило поједине новинаре да „незванично извештавају“ о току суђења. Иако је пресуда јавно објављена беспотребно је и непримерено било пренети сваки њен детаљ, нарочито део који се односи на начин извршења дела.

Девојчице, које су се играле у ходнику зграде, на превару је одвео у подрум да би им наводно показао место где могу да се сакрију, а затим им рекао да затворе очи, отворе уста уколико желе да виде звездице и да се спусте мало ниже. Након тога је свој полни орган ставио најпре једној, а потом и другој девојчици у уста, које су због свог узраста биле немоћне да пруже отпор. (Блиц, 24.01.2006 – текст под насловом: *Нишком блуднику осам година затвора*).

У нешто блажем, али и даље непримереном, облику извештавања о истом случају је и следећи текст:

Намамио их је у подрум и обећао да ће „да им покаже звездице, ако затворе очи, клекну и отворе уста“ као и да се „не важи ако нека од њих вири“. *Онда им је, по свему судећи, онанисао по лицу и након тога их истерао из подрума.* (Вечерње новости, 19.01.2006, текст под насловом: *Блудник се извинио*).

Једино прихватљиво извештавање би било оно које би се ограничило само на изношење података о врсти пресуде и квалификацији дела без икаквог детаљисања, попут следећег:

Судско веће у целости прихватило је квалификације из оптужнице, односно да је М. З. извршио тешко кривично дело противприродног блуда над немоћним лицем, које није навршило 14 година. (Политика, 24.01.2006, текст под насловом Осам година затвора за напасника).

Медијима је интересантна и педофилија у контексту интернета. Као пример медијског извештавања који води стварању моралне панике може се навести текст који је објављен у Блицу (09.02.2007) под насловом: *Новосађанин у мрежи педофила*. На основу наслова прва помисао би била да се у тексту говори о откривеној групи људи која је сексуално злоупотребљавала децу. Међутим у конкретном случају радило се о покушају преузимања видео снимака сексуалног злостављања деце са неког иностраног сајта. Други сличан текст тиче се откривања и хапшења двојице „педофила“ због „поседовања порнографског материјала на којима се приказује сексуално искоришћавање деце“. Блиц (25.03.2010) у чланку под насловом: *Размењивали монструозне слике дечије порнографије*, на више места помиње да су у питању „снимци најмонструозније садржине“ и истиче се успех полиције у решавању конкретног случаја, као и сарадњу с полицијама других земаља. Ипак, право питање које је требало поставити у оба случаја јесте: ко су педофили на снимцима?

Морална паника у вези с тзв. **вршњачким насиљем** може се анализирати на примеру текста објављеног у Блицу под насловом: *Немирни ђаци проблем за учитеље* (23.01.2007.) Тај текст представља пример пренаглашеног извештавања о насилничком понашању ђака. Чланак почиње реченицом: *Ученици у Србији све агресивнији и недисциплинованији, школе без правих решења*, која, изговорена тако категорично, не оставља простор за другачије тумачење стања у школама, као да нам деца одлазе у рат а не у школу. Потом се у тексту наводи пример недисциплинованог понашања једног ученика:

Десетогодишњи Јанко често је својим понашањем доводио учитељицу Милу до суза. Наиме, дечак је имао обичај да на часу одједном устане и почне да пева. Нису помагали ни разговори са школским педагогом, Јанко је био све немирнији, а учитељица све очајнија. На крају се испоставило да је мали Јанко само хтео да скрене пажњу на проблеме које је имао код куће.

Једна одступајућа школска ситуација приказује се на драматичан начин (учитељица је све очајнија јер је ученик својим понашањем (певањем наред часа) доводио до суза) јер такав новинарски приступ привлачи читаоце који воле мелодраматичне догађаје. У складу с тим је и објашњење неубичајеног понашања ученика, развод кроз који пролазе његови родитељи. При томе, битно је истаћи да тај пример није изабран случајно. Он треба да подржи стереотип агресивног детета који потиче из породица у којима су односи поремећени, без обзира да ли се ради о деци разведених родитеља или деци која трпе насиље у породици. То све представља грубо поједностављење проблема насилничког понашања деце у школама јер се занемарују многи случајеви који се не уклапају у поменути стереотип.

Проблем односа наставника и ђака који је такође обухваћен моралном паником може се сагледати на примеру текста објављеног у Блицу (26.12.2010): *У школама ће бити више напада на наставнике*. Ово је само један у низу наслова који са стопостотном сигурношћу најављује тешку будућност просветним радницима као да се ради о закључку изведеном након предузетог научног експеримента. Ко има корист од таквих бомбастичних најави? Наставници сигурно не, као ни „прозвани“ ученици.

Пренаглашено извештавање медија о насиљу у школама може се уочити већ на основу наслова у дневној штампи: *Олако потезу нож* (Вечерње новости, 30.09.2006), *Школа као ноћна мора* (Политика, 24.10.2007), *Насиље потреса школе* (Вечерње новости, 20.12.2007), *Све више насиља међу основцима* (Блиц, 18.01.2008), *Крвава дечја бајка* (Политика, 03.03.2008), *Туче избијају из „чиста мира“* (Блиц, 02.03.2009), *Агресијом пишу оцене* (Вечерње новости, 28.06.2009), *Страх у школским клупама* (Политика, 11.02.2010), *Насиље 140 пута* (Вечерње

новости, 10.03.2010), *Вршњачко насиље чеиће у основним школама* (Политика, 10.12.2011).

Медији често користе стереотипе у намери предимензионирања проблема насиља у школама. Текст под насловом: *Сурове туче ђака* (Блиц, 31.10.2007) садржи резултате истраживања о насиљу о школама који наводно показују да се чак 65 процената ђака, у посматраном периоду од три месеца, барем једном нашло у улози жртве, где је насилник био њихов вршњак. То би значило да се међу преосталих 35 процената налазе насилници, а могуће је да их има и међу онима који су били виктимизовани. Иако тај број није могуће поуздано утврдити утисак, који овакав извештај оставља, је да скоро да не постоје нормални односи између ђака. У поменутом тексту се, између осталог, наводи:

Насиље међу децом је, нажалост, постало тренд. Овај социјални проблем се често игнорише. Дешава се да већина деце у школама мирно посматра насиље или га подржава и навија. Насиља међу вршњацима има свуда и то је проблем који траје. Оно што Србију издваја у односу на друге земље, то је да истраживање показује да код нас велики број деце уопште не реагује на насиље већ ћуте и праве се да га не виде.

Како са сигурношћу можемо знати да је код нас најгора ситуација? Такве изјаве представљају допринос покренутој спирали девијације односно померају тај процес ка њеном крају где се налазе малолетници с учвршћеним идентитетом преступника.

Претеривање медија у погледу извештавања о насиљу које чине девојчице може се анализирати на примеру сексуалног злостављања ученице из Пирота учињеног од стране четири школске другарице које су тај догађај снимале мобилним телефоном. Штампа је данима писала о томе. *Садистичко иживљавање малолетница* је наслов првог чланка објављеног у Вечерњим новостима (15.05.2008) у којем се детаљно описује догађај уз навођење довољно података на основу чега се, у средини у којој се то догодило, може закључити о коме се ради. Медијска експлоатација оваквих случајева само може нанети штету свим актерима, како девојчици која је злостављана тако и девојчицама које су

злостављање предузеле. Нарочито се користи осетљиво емоционално стање особа које су блиске жртви и у непромењеном облику преносе њихове изјаве: *Он (стриц злостављане девојчице – прим. А.И.) очекује да рука правде сустигне „егзекуторке“ које би, по његовом мишљењу, морале да оду у неки поправни дом или психијатријску установу.*

Без обзира на окрутност коју су показале малолетнице злостављајући своју школску другарицу, не постоји оправдање за вођење својеврсног медијског рата против њих. Не постоји свест о потреби заштите свих малолетних учесника што је довело до тога да су чак и професионалци допустили себи да преовладају емоције уместо разума, што се може видети у следећој изјави пренетој у истом тексту у Новостима:

Лекари Српског лекарског друштва у Пироту захтевају од медија да објаве слике са именима актера овог скандалозног догађаја, али и њихових родитеља који сnose огромну одговорност за њихово васпитање.

У чему је значај објављивања фотографија с именима малолетних особа? Да ли се може постићи нешто значајно тим потезом, осим позива на линч? Да ли желимо да насиље буде одговор на насиље, јер ако то желимо онда морамо да будемо спремни и на озбиљне последице које ће превазићи оквире конкретног догађаја. Ипак, нешто другачији поглед на оно што се догодило могао се прочитати тих дана у Блицу (17.05.2008):

А у Србији су затајили многи. Поједини медији су објавили снимке и тиме поново понизили злостављано дете, подружница Српског лекарског друштва из Пирота хоће да се прекрши закон јер траже да се објаве фоторафије малолетних напасница, пола Пирота је гледало снимак, а нико се није сетио да све пријави полицији.

Након поменутог догађаја из Пирота уследило је, према устаљеном образцу за стварање моралне панике, низање вести о другим сличним случајевима злостављања у којима се наглашава улога девојчица. Блиц (17.05.2008) објављује

текст под насловом: *Шутирала девојчицу и терали је да једе траву*. У конкретном случају у спровођењу насиља учествовале су три девојчице и осам дечака. Ипак, од свих учесника наглашена је само улога девојчица: *Три ученице десет минута су малтретирале вршњакињу у присуству осам дечака*. Такав опис догађаја није случајан. Покренута реакција јавности у вези с насилничким понашањем девојчица у Пироту ланчано се наставља тако што се циљано објављују случајеви „вршњачког насиља“ који имају додирне тачке с пиротским случајем. При томе се истичу само те додирне тачке (учешће девојчица), а занемарују друге околности које нису мањег значаја (присуство и активност дечака). На сличан начин и Вечерње новости описују тај догађај: *Девојчице тукле, дечаки навијали* (17.05.2008) као и Политика: *Ученице осмог разреда малтретирале вршњакињу* (18.05.2008). Недељу дана касније објављује се следећи текст у Блицу (24.05.2008): *Две девојчице пребиле ученицу*.

Упоређивањем наслова у истом временском периоду (друга половина маја и прва половина јуна 2008. године), који се односе на случајеве насиља чији су актери дечаки и поменуте случајеве у којима главну реч воде девојчице, може се закључити како се истиче родни идентитет девојчица а не и дечака. Тако су поједини случајеви насиља које су учинили дечаки, објављени на следећи начин: *Претучени ученици* (Блиц, 24.05.2008), *Флашом по глави за матурски растанак* (27.05.2008) или *Тукли* (Вечерње новости, 15.06.2008). Ови наслови не истичу родни идентитет.

4. Анализа односа медија и кривичног судства

Различити аспекти односа медија и кривичног судства анализирани су кроз одговарајуће текстове у штаманом медијима који су се односили на ту проблематику.

1. Први аспект је медијска слика **благе казнене политике** судова која је размотрена у контексту силовања. У вези са тим треба навести текст, објављен у Блицу (30.11.2007) под називом: *Пооштрити казне за педофиле и манијаке*, који садржи изјаве различитих субјеката о казненој политици судова за силовање, између осталих и представника тужилаштва, који ће по природи ствари увек

тежити већој ретрибутивности у кажњавању. У том смислу се изношење става тужиоца о казненој политици судова као и медијско преношење тог става, не може окарактерисати као коректан потез. У поменутом тексту тужилац је изјавио да је очито да су прописане казне за сексуалне преступе мале, али да то не треба да спречава судове да изричу казне ближе максимуму, а не минимуму. Две године касније уводи се забрана изрицања казне испод законом прописаног минимума и поштравају се прописане казне за кривична дела против полне слободе у циљу строжијег кажњавања сексуалних преступника.⁷⁷⁸ То је била прилика да се поново упути критика судовима због благе казнене политике (Блиц, 30.12.2009), а као аргумент је истакнуто да је чак код 97% осуђених за силовање изречена казна испод законом прописаног минимума.

Наведене законске измене, потпомогнуте великим притиском јавности путем медија, резултирали су поштреном казненом политиком судова о чему се говори у тексту под насловом: *Судије тврде да силоватеље строже кажњавају* (Блиц, 01.07.2010). Чланак почиње питањем: *Да ли се мења блага казнена политика према манијацима?* Потом се истиче околност да се у скорашњим пресудама и покушај силовања кажњава као и извршено кривично дело. Указује се и на процене тужилаца и судија о томе да судови изричу веће казне силоватељима него икада раније. Притисак јавности због благе казнене политике за силовање, нарочито је присутно пред почетак суђења или доношење пресуде у случајевима који су медијски најинтересантнији али и најређи, као што су серијска силовања. Претходно поменути чланак објављен је само неколико дана пред почетак суђења серијском силоватељу, С. М., који је у том тренутку био оптужен за неколико силовања учињених крајем 2009. године у Београду. Тај поступак је експресно завршен за отприлике два месеца доношењем осуђујуће пресуде којом му је изречена казна затвора од 20 година. Питање је да ли би се поступак тако брзо окончао да случај није био у толикој мери медијски пропраћен.

И у 2011. години, објављен је један новински чланак који је био посвећен поштреној казненој политици судова за силовање. Вечерње новости (08.09.2011) у чланку под називом: *Манијак притисле решетке*, наводе следеће:

⁷⁷⁸ Закон о изменама и допунама Кривичног законика ("Службени гласник РС", број 72/09).

Број силовања у Србији, посебно у Београду, опао је откако су судови пооштрили казнену политику и откад је ухваћено неколико серијских манијака, показују подаци МУП и Министарства правде. Тако је забележених сексуалних деликата у престоници у последњих годину дана дупло мање него пре пет година. Томе је највише допринело склањање неколико познатих серијских силоваатеља са улица, који су осуђени на затворске казне веће од 10 година. У 2008. години донето је 70 осуђујућих пресуда, док је прошле године пао и број оптужница и број пресуда, па је кажњено 58 особа. Али казне су биле далеко строже.

2. Други аспект се тиче **дугог трајања судских поступака**. Анализом медијског извештавања може се пронаћи доста случајева који су изазвали незадовољство јавности због тога што је у кривичном поступку наступила застарелост при чему преовлађује став да су судови главни узрок за такав исход. На тај начин су окончани поступци вођени против двојице свештеника, владике Пахомија (у односу на нека дела је ослобођен оптужбе) и монаха Илариона.

У случају владике Пахомија, медији су прогласили судове кривим за наступање застарелости кривичног гоњења што се може видети у следећем тексту објављеном у Блицу (08.03.2006):

Од самог настанка случаја Пахомије све је учињено тако да развлачењем по судовима делови оптужнице против Томислава Гачића (световно име владике) застаре. У томе је свој „пун допринос“ дао и Врховни суд Србије, као и у неким другим аферама. У овој високој кући правде осам месеци је у фиокама чамео предмет. Било је то 2004. када су адвокати оштећених деचाка тражили због спорости суда у Врању изузеће свих судија Пчињског округа.

Случај владике Пахомија окончан је тако што је Врховни суд Србије на основу поднетог захтева за заштиту законитости утврдио да суђење није спроведено у разумном року и да је због тога дошло до застарелости. То је била прва одлука у којој је утврђена повреда права на правично суђење из чл. 6 ЕКЉП

у вези с условом суђења у разумном року.⁷⁷⁹ С обзиром да је одлука Врховног суда Србије само декларативне природе, она није могла да доведе до поновног покретања кривичног поступка против владике Пахомија. Одлука Врховног суда Србије је очекивано изазвала снажну реакцију јавности која је тражила утврђивање одговорности судија.

Политика у тексту под насловом: *Црква и даље ћути о „случају Пахомије“* наводи следеће:

Иако је оваква одлука највише судске инстанце декларативног карактера и не омогућава да се судски процес врати на почетак, после свега што је писало у штампи, у јавности је остао утисак да су нишке судије својом пресудом од 7. марта 2006. године заправо казнили жртве (10.11.2007).

Велики притисак јавности је допринео да Министарство правде, на основу правосудног надзора, покрене поступак за утврђивање одговорности судија који су допустили да судски процеси неоправдано застаре. Ипак, остаје утисак да је јавност искључиво у судству тражила кривца, занемарујућу на првом месту, одговорност тужилаштва али и полиције. Тек успут се помиње одговорност тужилаштва:

*На ослобађајућу пресуду владике Пахомију утицало је и то што је Републичко тужилаштво својевремено дало налог врањском Општинском тужилаштву да затражи делегирање другог суда ван територије Пчињског округа. Тај ко је то тражио, кумовао је ослобађајућој пресуди (Блиц, 03.11.2007 – текст под насловом: *Казнити судије које су штитиле Пахомија и Илариона*).*

Случај монаха Илариона је нешто другачији с обзиром да је он био правноснажно осуђен на годину дана затвора. На основу поднетог захтева за

⁷⁷⁹ Оштећеном се у кривичном поступку могу под одређеним условима признати јемства која обухвата стандард правичног суђења, а садржана су у чл. 6, ст. 1 ЕКЈП. Реч је о праву сваког да, током одлучивања о његовим грађанским правима и обавезама или о кривичној оптужби против њега, има правичну и јавну расправу у разумном року пред независним и непристрасним судом, образованим на основу закона. Илић Г. П., Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, 2012/2, стр. 137.

ванредно преиспитивање законитости правноснажне пресуде, Врховни суд Србије је укинуо правноснажну осуђујућу пресуду, а након тога је Општински суд у Новом Саду обуставио кривични поступак због застарелости. Новости су у тексту под насловом: *Луна за судије* (22.08.2007) објавиле извештај Министарства правде поводом поменутог случаја у којем се наводи да су:

Предузете све мере како би се утврдило постоји ли одговорност судија и председника Општинског суда у Новом Саду за застарелост кривичног гоњења бившег игумана Илариона.

Иако се на основу објављеног извештаја може утврдити да одговорност за дуго трајање поступка не сноси само суд, акценат се, како у овом тако и у осталим чланцима посвећеним овој теми, ставља искључиво на судије и њихову одговорност.

3. Случај владике Пахомија је добар пример и за анализу медијске слике **утицаја политике на судове**. Тај поступак је у једном делу обустављен због наступања застарелости, док је у односу на преостали део оптужбе донета ослобађајућа пресуда због недостатка доказа.

Став јавности је да овај исход поступка представља резултат политичких притисака на суд. Ослобађајућа пресуда је у штампи окарактерисана као срамна.

Блиц (07.03.2006) у тексту под насловом: *Пахомије ослобођен*, преноси изјаве различитих актера. Један од адвоката оштећених дечака изјавио је следеће:

Ово је сумрак правосуђа. Правосуђе у Србији није болесно, оно се налази у метастази. Ако је већ био застарео поступак у односу на два дела, зашто тужилац то није одмах рекао него тек у завршној речи. За друга два кривична дела, за која је ослобођен, верујте, има пуно доказа.

Други адвокат је у својој изјави био директнији:

Српско правосуђе се налази тамо где се налазило пре 2000. године: у пећини. Овај поступак је завршен тајним каналима – утицајем извршне власти на судску. На овај начин послата је порука свим педофилима Србије да, уколико се налазе на некаквој функцији, могу слободно да нападају, спопадају, сексуално злостављају све своје подређене људе – неће бити кажњени. Слободно то радите, суд у Србији не постоји за таква дела. Затим је додао да је пресуда: директни утицај извршне власти која по хијерархији иде директно до самог председника владе.

У наредном периоду уследило је објављивање низа чланака који су помињали наводну политичку позадину ослобађајуће пресуде у случају владике Пахомија. У Блицу је 15.03.2006. године објављен текст под насловом: *Судије уцењиване кривичним пријавама* у којем поново адвокати оштећених износе оптужбе на рачун представника извршне власти у смислу вршења притисака и уцењивања судија како би се поступак окончао у корист владике.

Такође, у тексту под насловом: *Владика награђивао своје сведоке* (Блиц, 20.03.2006), Југословенски комитет правника за људска права је изнео тврдње о утицају извршне власти на суд приликом доношења ослобађајуће пресуде:

Уместо правичног и фер суђења и коректног поступка према жртвама, цео поступак претворен је у шовинистичко надметање и оптуживање „непријатељства српства“ за намештање поступка и додатно ниподаштавање жртва. Постоје озбиљни индикатори да се ово суђење одвијало под директним притиском извршне власти.⁷⁸⁰

Лист Политика (13.07.2006) је објавио саопштење једне политичке странке у којем се:

⁷⁸⁰ Такође, иста изјава је пренета и у Вечерњим новостима на нешто другачији начин: *Комитет захтева од најодговорнијих људи у правосуђу, као и од министра правде, да предузму све мере из њихових надлежности да би се утврдило ко је одговоран што је кривични поступак одуговлачен беспотребно до застарелости и што нико из правосудних органа током поступка није реаговао на изјаве представника извршне власти, који су владу унапред ослобађали од сваке одговорности само зато што је владика (09.03.2006 – текст под насловом: *Унапред ослобођен*).*

Најоштрије протестује због одбијања жалбе на ослобађајућу пресуду владики. У саопштењу се наводи да у држави у којој црква и влада наручују пресуде, у којој нема омбудсмана ни министарства за људска права и у којој се злочинци славе као хероји, жртве не могу да траже правду. Такође, та странка је: затражила од Републичког јавног тужиоца, да због узнемирености јавности и неподељене јавне осуде оваквог епилога суђења, покрене поступак за преиспитивање одлуке и омогући одговорно и непристрасно утврђивање истине.

У овом последњем примеру једна опозициона политичка странка износи оптужбе на рачун владајуће политичке опције. Поставља се питање у коликој мери то представља израз искрене намере да се утврди истина у конкретном случају, а колико начин прикупљања политичких поена. То упућује на закључак да утицај политике на правосуђе у целини, а нарочито на судове, представља сложен процес чији се механизам не може тако лако разоткрити. Његово функционисање непрекидно ствара у јавности слику о судству као грани власти која је у подређеном положају у односу на извршну и законодавну власт.

4. Посебан проблем је медијска **повреда претпоставке невиности**. Скоро свакодневно се у штампаним медијима могу видети непримерени наслови чији је једини циљ да изазову емоционалну реакцију код читалаца и најаве у ударним емисијама вести које треба да задрже пажњу гледалаца. Чак и када се у тексту изнесу коректне информације, без очигледног указивања на нечију кривицу, најважнији је први утисак који оставља наслов или најави. Обично се ту ради о кривичним делима насилничког криминалитета попут насиља у породици, силовања или других кривичних дела против полне слободе. Овде ћемо навести неколико примера таквих наслова: *Силовано најмање пет жена* (Блиц, 16.03.2011) је наслов чланка који се појавио у тренутку спровођења предистражног поступка против лица које је било осумњичено за кривично дело силовања, при чему се у три, од наведених пет случајева, радило о покушају силовања; *Син дипломате силовано другарицу* (Блиц, 01. 07.2011) је чланак објављен у предистражној фази поступка, односно одмах након што је осумњичени ухапшен на основу кривичне пријаве; наслов *Професор педофил* (Вечерње новости, 19.01.2011) односи се на случај хапшења једног наставника из Новог Сада, због поседовања, прибављања и

приказивања порнографског материјала и искоришћавања малолетника за порнографију, такође пре формално покренутог кривичног поступка.

Посебан сензационалистички набој имају наслови који се односе на познате личности које су осумњичене за неко кривично дело. Један од најдрастичнијих примера је насловна страна Блица од 21.10.2014. године⁷⁸¹ која је натполовично посвећена глумцу Горану Јевтићу против кога је поднета кривична пријава због обљубе малолетника. Веома крупним црним словима на белој позадини написано је следеће: *Глумац Горан Јевтић ми обљубио сина*. Та вест је на насловној страни и уз то је уоквирена како би се још више истакла. У антрфилеу се налази и велика фотографија глумца.⁷⁸² Иако се из начина на који је сročен наслов може закључити да је Блиц „само“ пренео речи оца малолетника, одлуку о томе како ће изгледати насловна страна и какав ће бити наслов неког текста доносе новинари што значи да је у конкретном случају циљ био да се уздрма јавност оваквом причом.

Слика 1: Насловна страна Блица 21.10.2014.- www.blic.rs

⁷⁸¹ <http://www.blic.rs/naslovna-stampano-izdanje/1418/izdanje-za-22-10-2014> (доступно дана: 24.10.2014).

⁷⁸² Само је још једна вест тај дан „заслужила“ да буде део насловне стране али је она у суштини остала неприметна, иако се тиче озбиљног државног проблема који погађа све нас (дугогодишње неплаћање пореза од стране највећих пореских дужника).

Овај случај представља пример озбиљног кршења претпоставке невиности. У том смислу оштро су реаговала и удружења новинара НУНС и УНС који су осудили поступак Блица. Оба новинарска удружења су истакла да је објављивањем вести која се заснива на кривичној пријави, а не на пресуди, Блиц прекршио Кодекс новинара Србије, посебно одредбу која налаже да су новинари дужни да поштују претпоставку невиности. Такође су навели да је, без обзира што је Горан Јевтић јавна личност, Блиц објављивањем његових фотографија, имена и презимена као и биографских података, угрозио његова права.⁷⁸³ Неколико дана је трајала преокупираност појединих медија конкретним случајем да би онда наступило затишје које је трајало до 24.07.2015. године, када је објављено да је против Јевтића подигнута оптужница. Иако је извештавање о подизању оптужнице протекло у много мирнијој атмосфери ни тада није изостало изношење информација које могу да утичу на преурањено заузимање става у јавном мњењу о кривици глумца. На то указује наслов текста о овом случају, који је такође објављен у Блицу, 26.07.2015. године.⁷⁸⁴

Наслов гласи: *СЛУЧАЈ ЈЕВТИЋ Глумац нудио нагодбу, тужилац одбио*. Потом се у тексту у првој реченици наводи следеће:

Горан Јевтић је понудио нагодбу тужилаштву да призна недозвољене полне радње над малолетником, а заузврат да плати 100.000 динара, да не би било суђења.

Онда се истиче став тужиоца који *сматра да има довољно доказа за осуду глумца на казну која је затражена у оптужници.*

Без обзира на исход кривичног поступка у конкретном случају, остаје чињеница да су непримерени медијски наслови и текстови проблематичне садржине повредили претпоставку невиности и на тај начин онемогућили спровођење фер поступка.

⁷⁸³ <http://pescanik.net/s-onu-stranu-autocenzure/>, аутор Ана Јовановић (доступно дана: 25.10.2014).

⁷⁸⁴ <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/578217/SLUCAJ-JEV TIC-Glumac-nudio-nagodbu-tuzilac-odbio> (доступно дана: 07.08.2015).

5. Резултати примене метода испитивања

5.1. Резултати примене технике фокус-групног интервјуа са новинарима

Интервју има три дела. После уводних објашњења у вези са обављањем интервјуа (посебно је наглашено да се неће откривати идентитет новинара који учествују у спровођењу интервјуа) прво је размотрена проблематика медијске конструкције криминалитета затим улога медија у настанку моралне панике и на крају однос медија и кривичног судства.

5.1.1. Медијска конструкција криминалитета

С обзиром да медијска конструкција криминалитета у одређеној мери представља искривљену слику стварног стања ствари, новинари су у разговору изразили свој став у вези с тим. Осврнули су се, пре свега, на проблематику контроле информација у медијима и сложили се да су сами често изложени манипулацији, а нарочито када постоји интерес одређених субјеката, пре свега у контексту политике.

Новинар 4: *Често се манипулише информацијама тако да се оне објављују онда када одређеним субјектима највише одговара а не када се нешто стварно догодило.*

Новинар 1: *Раније су контролисане само вести о криминалним догађајима који су имали неку политичку позадину или у случајевима када је умешано дете неке важне личности. За све остало су новинари имали слободу. Сада се све променило. Сви погодни случајеви користе се за политичку промоцију одређених особа односно манипулацију како би се што дуже одржали на политичкој сцени. Само подобни новинари односно медији који су блиски власти добијају „право“ да објаве информацију о тим битним догађајима.*

Интервјуисани новинари сматрају да се медијска конструкција криминалитета мора анализирати у контексту феномена **таблоидизације медија** као појаве која подразумева површно и сензационалистичко новинарско извештавање о многим појавама па и криминалитет, а у циљу привлачења пажње публике и остваривања сопствених интереса. Новинари се слажу да је такво медијско извештавање неприхватљиво и да негативно утиче на публику.

Новинар 2: *Таблоиди продају новине злоупотребљавајући тему криминалитета. Стављају на насловне стране појаве као што су убиство или насиље у породици и чини се као да људи воле те теме а притом то негативно утиче на њих. Таблоиди злоупотребљавају тему насиља и изгледа као да јуре несреће.*

Новинар 1: *У друштву постоји проблем недостајања свести о опасности таблоидног начина извештавања и негативног утицаја на људе.*

У вези с тим, **новинар 3** истиче да се почетак таблоидног извештавања везује за писање листа *Телеграф* чији је уредник био *Славко Ђурувија* о чему су се сложили сви саговорници. - *У то време је започета пракса прављења наслова вести с знаком питања што значи релативизовање догађаја о којем се пише.*⁷⁸⁵

У нашој земљи поједини штампани медији у жељи да привуку велики број читалаца који можда нису ни довољно дигитално писмени спуштају цену својих издања и повећавају тираж. То су углавном таблоидни медији.

Новинар 2: *Таблоидне новине се више купују јер им је цена ниска, отприлике 20 динара а тираж велики за разлику од нпр. Политике која је ипак озбиљна новина, има мали тираж и кошта више него таблоидне новине.*

Медијска конструкција криминалитета подразумева одговарајући **процес производње вести**. Новинари су се сложили да код нас у великој мери постоји

⁷⁸⁵ Интервјуисани новинари су истакли да је у Европи немачки Билд (*Bild*) први кренуо с таквим начином извештавања још крајем седамдесетих година прошлог века.

међузависност новинара, уредника, власника, новинских савета и представника власти (пре свега извршне) у процесу производње вести.

Новинар 4: *У данашње време постоји проблем комуникације с званичницима, нарочито представницима Владе.*

Новинар 7: *Постоји тим Владе који саветује њене чланове да избегавају непосредне контакте с новинарима већ да директно разговарају с уредницима. Не постоји више трампа за причу. Раније су новинари имали простора да преговарају о томе која ће прича бити објављена и на који начин а то сада више није могуће.*

Новинар 3: *Проблем такве комуникације с новинарима и такав однос према њима почео је онда када се кренуло с приватизацијом медија, тада се почело с праксом комуницирања искључиво преко власника односно уредника.*

Новинари су такође указали на праксу пружања информација од стране власти само одређеним, **привилегованим медијима** како би извештавали искључиво у позитивном смислу. Неспремност појединих медија односно новинара да извештавају искључиво на позитиван начин оставља различите последице на нормално функционисање таквих медија и новинара.

Новинар 1: *Сада власт тргује информацијама с медијима, отприлике даћу само теби а ти мене нећеш да нападаш.*

Интервјуисани новинари су прокоментарисали и проблеме **цензуре** и **аутоцензуре новинара** пре свега у контексту последица попут смањивања прихода или губитка посла уколико се не одговори захтевима послодавца. У вези с тим, интервјуисани новинари су истакли да поједине њихове колеге трпе притиске различитих субјеката у погледу начина на који би требало да извештавају у одређеним случајевима. Уколико новинар не пристане на цензуру односно аутоцензуру предузимају се све неопходне мере како би се онемогућило или барем отежало његово извештавање.

Новинар 1: *Новинари имају страх од уредника што утиче и на њихов приступ у извештавању. Ако постоји нека доза критичког размишљања онда је такав новинар неподобан и затварају му се врата за информације. Тако сам ја послао питања републичком тужилаштву путем мејла и нисам непосредно добио одговоре већ је то послато мом колеги који није ни био упознат с тим.*

Новинар 4: *Новинар увек има могућност да одбије да извештава на одређени начин, тј. то је ствар избора али онда трпи последице.*

Разматрајући ситуацију у Србији у вези са **правилима производње вести** интервјуисани новинари су истакли да уредници обичну дају смернице пре него што се приступи новинарском послу. Иако није спорно да уредник треба да буде тај који ће да усмерава рад новинара, важно је да то ради на адекватан начин односно да је способан за то.

Новинар 1: *У 90% случајева уредници теже да одрже слику догађаја која је представљена у првој вести, односно сви каснији текстови су у складу с тим првим утиском. Веома се инсистира на томе, а ако се случајно испостави да је истина потпуно другачија онда се прича једноставно зауставља без много објашњења. Друга страна се углавном не чује јер се не уклапа у првобитну верзију која се толико потенцирала а ако се и објави супротно гледиште онда се таква вест третира као споредна у тексту. Обично се нађе у антрфилеу или на крају текста.*

Новинари у Србији, према речима интервјуисаних новинара, имају мало простора за самостално деловање и све су чешће **интервенције** у написан текст. Општи став новинара је да то зависи највише од конкретне уређивачке политике али и од односа новинара према томе. У појединим медијима новинари се уговором обавезују да поштују правила извештавања која им намеће уредништво, па се у том случају не може говорити о слободи новинара у извештавању. С тим у вези, новинари су се сложили и да је све мање професионалних новинара а све више хонорараца који извештавају на начин који од њих очекују уредници и власници медија.

Новинар 7: *Новинар нема пуно утицаја кад су у питању наслови, поднаслови и фотографије. Може самостално да напише текст али су и ту могуће интервенције.*

Новинар 3: *Таква је данас политика уредништва у већини штампаних медија.*

Новинар 1: *Ситуација је последњих година нарочито тешка кад је самосталност новинара у питању. Догађа се да уредници интервенишу и у сам текст, понекад и без знања новинара аутора текста. Измене понекад могу да буду толике да текст постане непрепознатљив у односу на почетну верзију. Највећи проблем је што се многе такве измене односе на непроверене информације. О слободи новинара се може говорити само ако постоји уклапање новинара у концепцијском смислу са захтевима које пред њега поставља уредништво.*

Новинар 6: *У новинарству је све мање правих новинара а ни нема довољно квалитетних људи који би се бавили новинарством. Зато је непрофесионализам велики проблем у новинарству. Штампане медије карактерише приземно писање, што огољеније то боље и тражи се да обилује сензационализмом. Најчешће новинари без много искуства и знања раде „прљаве“ приче као и новинари који нису у стању да одбију задатак. Таквим писањем се скреће пажња са стварних проблема у друштву.*

Ипак, другачији је положај **телевизијских новинара** који обично прегледају материјал и дају сагласност пре него што буде објављен.

Новинар 5: *Новинар мора да погледа прилог пре емитовања који се обично и потписује пре монтирања. Посебно се води рачуна о насловним вестима код којих је потпис обавезан и сваки детаљ мора да се разради с новинаром који је радио такав прилог.*

Већина интервјуисаних новинара се сложила да су дневне новине **Политика** још увек пример озбиљнијег новинарства. У том смислу истакнуто је

да тај дневни лист води рачуна да не објављује непроверене ствари и да се избегава таблоидизација догађаја.

Новинар 4: *Политика води рачуна да не спекулише, да све што се напише буде проверено из више извора и то нарочито кад се извештава о тешким кривичним делима. У том смислу се уређивачка политика разликује у односу на већину штампаних медија јер се од новинара не тражи да истрајавају у некој „монструозној“ причи. Такав догађај евентуално буде повод за неку тематску причу којој се посвети посебна пажња.*

Новинарски приступ у извештавању зависи и од **власничке структуре медија**, при чему такве измене обично утичу и на промене у начину на који ти исти новинари обликују вести.

У вези с тим, **новинар 7** на примеру једних дневних новина истиче: *Различита власничка структура у једном медију је утицала и на потпуно различиту концепцију новинарства. Једни власници су инсистирали на истраживачком новинарству, док су други направили потпуни заокрет у правцу таблоидног новинарства.*⁷⁸⁶

У вези с **персонализацијом** као **критеријумом за избор вести новинар 1** је истакао један такав случај који се догодио код нас. У питању је случај глумице Мине Лазаревић која је била жртва насиља у породици о чему су медији свакодневно извештавали износећи многобројне углавном небитне детаље. Новинари су се сложили да је таква медијска пракса уобичајена код нас.

Нормално је извештавати о таквим догађајима, то се уосталом ради свуда у свету. Међутим, недопустиво је копати по биографији осумњиченог (супруг Мине Лазаревић), објављивати његове фотографије уз констатацију да је крив, преносити изјаву оца глумице који најгоре говори о свом зету односно

⁷⁸⁶ Не наводи се који је штампани медиј у питању како би се сачувала анонимност новинара.

бити неумерен у сваком погледу. Ипак таква пракса је уобичајена за српско новинарство.

Разматрајући критеријуме за избор вести **новинар 1** указује на **морбидност** као можда најважнији **критеријум у избору вести о криминалитету**.

Што је догађај морбиднији то је „пожељнији“ као вест. Тражи се да извештавање о том догађају траје што дуже, као нека серија. Евентуално се други дан извештавања укључе и стручњаци како би објаснили шта се догодило, али се све на крају сведе на сензационализам без утврђивања узрока а и последица се занемарује.

Интервјуисани новинари су се сложили да морбидни догађаји изазивају највећу пажњу медија и као пример су навели масовно убиство у Великој Иванчи и истакли да је мали број медија адекватно извештавао о том догађају.⁷⁸⁷ Међутим, новинари су истакли да у таквим случајевима понекад извештавање поприми неочекивани ток за новинаре и да то нарочито важи за телевизијско извештавање. У том смисли **новинар 5** је истакао да је у вези с догађајем у Великој Иванчи имао непријатно искуство сусрета са очевицима догађаја односно рођацима и комшијама жртава који су тражили од новинара да им омогуће да дају изјаву.

Вукли су за рукав, желели су по сваку цену да се нађу на телевизији односно једноставно су тражили пажњу.

5.1.2. Медији и морална паника

Проблематику медијског стварања моралне панике интервјуисани новинари су размотрили из различитих углова. У контексту **улоге органа**

⁷⁸⁷ Поново је истакнуто да је Политика адекватно извештавала у том случају.

формалне контроле у настанку моралне панике осврнули су се на праксу појединих тужилаца код нас који подстичу сензационализам у извештавању о појединим случајевима како би се у јавности стекао утисак о кривици одређене особе.

Новинар 6: *У правосуђу, а нарочито у тужилаштву, постоји проблем негативне селекције и чини се да никад није било горе. Дешава се често да представници тужилаштва као и полиције дају изјаве којима проглашавају одређене особе унапред кривим. Због чињенице да је у многим случајевима повређена претпоставка невиности постоји и могућност да та лица траже одштету због таквих изјава.*

Новинари сматрају да медијско пренаглашено извештавање о насиљу утиче на стварање **страха од злочина** код људи, али чини и да многи „огуглају“ на сцене насиља.

Новинар 1: *Сензационалистичко писање медија о криминалитету утиче на понашање грађана који у данашње време различито реагују него пре. Они се углавном не мешају када се догоди неки инцидент како због страха тако и због тога што су „огуглали“ на таква дешавања. Другим речима, одговарајућим извештавањем грађани се држе под контролом. Захваљујући предимензионираном медијском извештавању повећава се тензија и контролише се јавност.*

Интервјуисани новинари су се осврнули на разлику између некадашњег и садашњег медијског извештавања о криминалитету, нарочито насилничком. С тим у вези, поменуто су два примера убиства супружника из деведесетих година прошлог века.

Новинар 3: *Ја ћу зато поменути један пример новинарског извештавања из 1993. године. У питању је бизаран пример. Наиме колега (новинар) Петар Нешић из Нина је убио жену и то је објављено као обична вест како се не би правила сензација. Информација о таквом једном догађају објављена је само у*

једном дневном листу, *Новостима*, и то као кратка вест, не заузимајући велики део простора.

Новинар 3: *Такође, тих деведесетих година прошлог века један пилот је убио своју жену моторном тестером, убацио је у каду и потом исекао. Објављена је кратка вест без полемике. У суштини радило се о једном облику тешког убиства који би у данашње време био предмет многобројних медијских прича свакодневно у дугом временском периоду.*

Новинари се такође слажу у оцени да медији (нарочито таблоиди) имају највећи допринос у настанку моралне панике.

Новинар 2: *Таблоидни медији узнемиравају јавност при чему су нарочито погодне мете лабилне особе које захваљујући континуираном извештавању о неким особама могу да створе слику лажних јунака. То раде таблоиди свуда у свету а не само код нас али је то нешто о чему би требало размишљати.*

Кад је објављивање **података о идентитету малолетника** у питању интервјуисани новинари су сагласни да нема оправдања када се тако нешто догоди.

Новинар 5: *У медијској пракси се догађају ствари које се понекад не могу потпуно контролисати. У оквиру телевизијског прилога о неком детету увек се замагли његова слика и не објављују се подаци да би се заштитило то дете. Међутим, ако се у истом прилогу емитује интервју с нпр. бабом тог детета уз навођење њених личних података на основу чега се може лако закључити о коме се ради, то онда значи обесмишљавање правила о заштити малолетника.*

5.1.3. Медији и кривично судство

Односа медија и кривичног судства новинари су анализирали на примеру медијског извештавања у случају „**неочекиваних**“ **судских одлука**. Новинари истичу да се то дешава онда када уредник сматра да је конкретна пресуда „лоша“

тако да се онда од новинара тражи да напада такве судске одлуке као и суд који их је донео.

Новинар 1: *Не бирају се речи и не улази се у разлоге за такву одлуку. Те медије не занимају стварни докази у конкретном случају постоји само намера да се оцрни суд и судије. То обично подразумева бављење личним околностима судија, траже се одговарајући подаци у њиховим биографијама. Многе судије су зато застрашене нарочито се боје става министарстава као и председника судова. Последица тога је да у великој мери не смеју да изразе своје мишљење.*

Новинари су такође истакли проблем непримерених изјава различитих политичара којима се **повређује претпоставка невиности** при чему то често изгледа као кампања против одређених особа. У таквим ситуацијама новинари су у незавидном положају.

Новинар 5: *Дешава се да новинари буду под утицајем таквих непримерених изјава политичара и да сами почну да користе неадекватне изразе. Чак и уколико новинари користе ограде као што је основана сумња или основи сумње, ако се појаве политичари који изговоре да је неко убица или лопов онда се релативизује адекватно извештавање новинара.*

Новинар 1: *Политичари често у јавности истичу полиграф као некакав врхунски доказ и то постаје велики проблем јер то доста утиче на јавно мњење.*

5.2. Резултати примене технике полу-структурисаног интервјуа са судијама

На почетку интервјуа судије су замољене да попуне упитник у циљу прикупљања општих података и анализе ставова судија о питањима о којима се водио разговор.

Прво питање се односило на дужину стажа у кривичном судству како би се прикупили подаци о искуству судија.

Табела 19:

Дужина стажа у кривичном суду

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
између 5 и 10 година	1	12,5	12,5	12,5
између 10 и 15 година	1	12,5	12,5	25,0
Valid између 15 и 20 година	3	37,5	37,5	62,5
преко 20 година	3	37,5	37,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Следеће питање је представљало допуну првог с обзиром да су тражени детаљнији подаци о запослењу судија.

Табела 20: Подаци о запослењу судија

	ТРЕНУТНО ЗАПОСЛЕЊЕ	ПРЕТХОДНО ЗАПОСЛЕЊЕ
СУДИЈА 1	Апелациони суд у Београду – 7 година	Први општински суд у Београду
СУДИЈА 2	Апелациони суд у Београду – 7 година	Врховни суд Србије
СУДИЈА 3	Апелациони суд у Београду – 7 година	Окружни суд у Београду
СУДИЈА 4	Врховни касациони суд – 2,5 године	Апелациони суд у Крагујевцу – 4 године Окружни суд у Крагујевцу
СУДИЈА 5	Виши суд у Београду – 7 година	Други општински суд у Београду
СУДИЈА 6	Други основни суд у Београду – 2,5 године	Први основни суд у Београду

СУДИЈА 7	Виши суд у Београду – упућен из Апелационог суда у Новом Саду	Окружни суд у Сомбору Општински суд у Сомбору
СУДИЈА 8	Први основни суд – 6 година	Трећи основни суд

Након увода судије су одговарале на питања која се односе с једне стране на уобичајену медијску слику о судовима, као и на утицај медијског извештавања на њихово рад а све у циљу анализе њихових ставова о томе. У том смислу требало је да заокруже један од понуђених одговора.

Прва група питања се односи на медијску слику о проблему корупције у кривичном судству, благој казненој политици, утицају политике на исход кривичног поступка, као и дуго трајање поступака у контексту судијске неспособности и инертности.

Судије лично углавном нису имале искуства с корупцијом, тј. није им понуђен мито као замена за одлуку или одуговлачење поступка. У том смислу само један испитиван судија је имао једном искуство у вези с тим.

Табела 21:

Мито као замена за одлуку или одуговлачење поступка

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
јесте, једанпут	1	12,5	12,5	12,5
Valid никада	7	87,5	87,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

На следећа три питања судије су имале понуђене одговоре у складу са Ликертовом скалом: *у потпуности се слажем, слажем се, не слажем се, у потпуности се не слажем и не знам.*

Табела 22:**Блага казнена политика судова**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
слажем се	3	37,5	37,5	37,5
Valid не слажем се	5	62,5	62,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Прво питање се тиче медијске слике о благој казненој политици судова. С тим у вези, судије имају подељено мишљење, тако да се већина не слаже с таквом тврдњом (62,5%), а мањи број њих се слажу (37,5%). Од понуђених пет одговора судије су заокружиле само *слажем се* и *не слажем се*.

Табела 23:**Утицај политике на исход кривичног поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
у потпуности се слажем	2	25,0	25,0	25,0
слажем се	2	25,0	25,0	50,0
не слажем се	1	12,5	12,5	62,5
Valid у потпуности се не слажем	2	25,0	25,0	87,5
не знам	1	12,5	12,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

За разлику од претходног, на питање о утицају политике на исход кривичног поступка заокружени су сви понуђени одговори, при чему половина испитаних судија сматра да постоји утицај политике на исход поступка.

Табела 24:**Неспособност и инертност судија и дуго трајање поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
слажем се	5	62,5	62,5	62,5
Valid не слажем се	3	37,5	37,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Самокритичност судија је дошла до изражаја у одговорима на питање које се тиче утиска у јавности о неспособности и инертности судова као главног разлога дугог трајања поступака. Наиме, две трећине судија се сложило с таквим утиском о судству (62,5%). И овде су, попут питања о казненој политици судова, судије заокружиле само два одговора – *слажем се* и *не слажем се*.

Табела 25:

Утицај медијског извештавања на расуђивање судија и доношење одлука

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Донекле	2	25,0	25,0	25,0
Valid Никада	6	75,0	75,0	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Последња група питања у оквиру упитника тичала су се утицаја медијског извештавања на спровођење кривичног поступка. Прво питање се односило на конкретан утицај медијског извештавања на расуђивање судија и доношење одлука. Судије су имале на располагању одговоре: *увек*, *донекле*, *никада* и *не знам*. Три четвртине судија је одговорило да медијско извештавање никада не утиче на њихово расуђивање и доношење одлуке у конкретном случају, док је двоје судија одговорило да тај утицај донекле постоји.

Табела 26:

Прихватање доношења компромисне пресуде због притиска јавности без обзира на резултат доказног поступка

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid не бих прихватио/ла	8	100,0	100,0	100,0

Одговор судија на претходно питање био је идентичан. Реч је о доношењу компромисних пресуда под притиском јавности супротно од резултата доказног поступка. У том смислу све судије су одговориле да не би прихватиле да донесу такву пресуду.

Табела 27:

Могућност помирења слободе штампе и претпоставке невиности у извештавању о кривичном догађају

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
могуће је	7	87,5	87,5	87,5
Valid није могуће	1	12,5	12,5	100,0
Total	8	100,0	100,0	

Последње питање из упитника односило се на могућност помирења принципа слободе штампе и претпоставке невиности у медијском извештавању о конкретном кривичном догађају. Скоро све судије (7 од 8) су одговориле да је то могуће остварити.

Подаци из упитника су употпуњени усменим одговорима судија на основу интервјуа који је обухватио све поменуте аспекте односа медија и кривичног судства.

Судије су прво разматрале **медијску слику судова** и изнеле су свој став о њеним претпостављеним карактеристикама. У том смислу судије су истакле да су у пракси наилазили на проблем перцепције јавности о великим размерама **корупције у судству**. Иако постоје приче о корупцији у судству, они немају непосредно искуство у вези с тим. Већина судија сматра да се у највећем броју случајева притисак на судије врши на суптилнији начин него што је то коруптивна активност. Углавном је реч о посредним утицајима. Већински став судија је да је та појава мање раширена него што је то утисак у јавности, као и да се незадовољство донетим пресудама често манифестује оптужбама за корупцију.

Судија 3: *Сматрам да без обзира на такву перцепцију, корупција у судству ипак није тако раширена појава. С обзиром да свако има право да изнесе свој став у јавној дебати, тако се и незадовољство донетим пресудама може изражавати на разне начине од стране различитих субјеката као што су тужиоци, оштећени, политичари или министри. Сви ти субјекти могу*

изражавати своје незадовољство и тако што ће оптужити судије, који су учествовали у доношењу неке одлуке, да су корумпирани.

Судија 4: *Медијска слика корумпираног судства у доброј мери заснива се на фокусираности медија на завршну фазу поступка кад се доноси пресуда за коју се, ако буде неочекивана, објашњење тражи у корумпираности судија.*

Судија 5: *Корупција у судству је мање раширена него што је то представљено у јавности. Међутим, сматрам да је уз корупцију у здравству, корупција у правосуђу један од најопаснијих видова корупције па би требало радити на њеном смањивању што је тешко с обзиром да не постоји адекватна политичка воља да се то уради.*

Судија 8: *Пожељна је слика корумпираног судства. Има ту основа али не на начин на који се приказује, јер је број случајева корупције занемарљив у односу на укупан број судија. Треба истаћи утицај на избор судија и одлучивање преко Високог савета судства као вид корупције јер је ту примарна улога извршне власти.*

Судије имају свој став и у вези са повезаношћу **корупције у судству** и постојања различитих интереса да се поједини случајеви пресуде на одговарајући начин.

Судија 2: *Постоје случајеви који су нарочито погодни за појаву корупције. То се односи на ситуације када се подижу оптужнице односно улази у поступак без одговарајућих доказа, само на основу индиција или често када је признање једини доказ на коме се заснива случај. Очекивања јавности су у таквим случајевима често усмерена у правцу доношења осуђујуће пресуде што може отворити пут ка различитим притисцима па и покушајима да се путем корупције издејствује одговарајућа пресуда. Поштење судија је кључна ствар како би се тај проблем држао под контролом.*

Судија 4: *Сматрам да међу судијама постоји одређен број оних који, иако познају добро свој посао, нису имуни на различите облике коруптивних активности (то може да буде и трговина утицајем) да би донели пресуду која се очекује. Ипак, медијска слика корумпираног судства није адекватна, јер се*

напамет износе закључци о размерама корупције само на основу вести о хапшењу неког судије, без обраћајања пажње на исход конкретног поступка.

Судија 7: *Међу судијама има оних који се додворавају извршној власти и спремни су да учине све што је потребно. У неким ситуацијама несигурност појединих судија утиче на појаву корупције. Зато је важно да судије буду чврсте и да имају свој став.*

Што се тиче медијске слике о **благој казненој политици** интервјуисане судије сматрају да то не одговара стварном стању ствари. Ипак, истичу да притисак јавности утиче на неке судије приликом изрицања казне, односно због таквог утицаја изричу строжије казне него што би можда изrekli да нема тог притиска.

Судија 1: *Нереално је очекивати да медијски притисци немају баш никакав утицај на судије који треба да буду у току, да буду упознати с медијским извештавањем о конкретном случају у којем суде. Сваки судија би требало да изгради сопствени механизам заштите од недозвољених утицаја како би могао да се одбрани онда када затреба. То није једноставан задатак и потребно је доста времена и труда да се то постигне. У питању је својеврстан тренинг који код нас зависи од индивидуалних карактеристика појединаца и личне посвећености да се у томе успе.*

Судија 2: *Био сам у ситуацијама да се на мене врши притисак али увек сам му одолевао. Важно је да судије буду сигурне у себе и одлуке које доносе. Ипак велики проблем је то што на репресивна очекивања јавности утицај имају полиција и тужилаштво чији представници својим изјавама често подстичу такво размишљање.*

Судија 3: *Поред полиције и тужилаштва, и политичари имају велики утицај. Нарочито постоји проблем када у току трајања неког кривичног поступка политичари износе став у погледу тога како треба пресудити односно колику казну треба изрећи. Судије су људи а поступак је жива ствар и тешко је судити и пресуђивати у таквим околностима.*

Судија 5: *Питање казнене политике судова је веома комплексно. Политичари истичу то због политичких поена а не помињу значај превенције. Невладине организације отварају поље за своје деловање истичући да су размере неког проблема алармантне (попут насиља у школама) и траже нпр. пооштравање казнене политике уместо превентивног залагања. Казнена политика судова није блага али не бавимо се коренима проблема.*

Судија 7: *Указивање на благу казнену политику често има за циљ скретање пажње са стварних друштвених проблема. Лаичка јавност не познаје механизме одлучивања и лако ју је убедити.*

Судија 8: *Питање утицаја медија у контексту казнене политике судова је ствар интегритета судија. Постоје судије које су подложније таквим притисцима. Судије треба да буду свесне да утицај постоји али да морају да се одупру тим притисцима и да остану доследни себи. Често се дешавају манипулације у јавности у вези са одређеним темама и то је нешто на шта судије треба да рачунају.*

У вези с **проблемом медијске слике судова** већина судија је сагласна да судство мора да се позабави проблемом свог лошег имиџа и да уради нешто у циљу његовог побољшања.

Судија 1: *Проблем је што судство нема више додира с јавношћу. Оно је углавном затворено за медије што неповољно утиче на слику која у јавности постоји. Сматрам да би отварање судова односно судија могло да буде вишеструко корисно у промени јавног имиџа.*

Судија 2: *Један од великих проблема правосуђа је незнање у погледу односа с јавношћу. Судије нису довољно едуковане у том погледу и не могу равноправно да се носе с нпр. адвокатима који показују много већу спретност у тој сфери. Иако су по природи ствари судије затворене у односу на медије, не сме се занемарити чињеница да су медији важан чинилац у модерним друштвима.*

Судија 3: *Углавном једини начин на који судови комуницирају с јавношћу су званична саопштења која се објављују у појединим случајевима, нарочито ако је јавност посебно заинтересована. Међутим, та саопштења су за ширу, лаичку*

јавност углавном неразумљива и не доприносе разумевању улоге суда у кривичном поступку.

Судија 5: *Правосуђе је инертно кад је у питање јавна слика и не реагује на провокације од стране других грана власти. Носиоци многих јавних функција су схватили да лако добијају политички поене у случају напада на правосуђе. У том смислу, промена медијске слике је неопходна, озбиљни тимови људи би требало да се баве тим и новинари морају да буду боље обучени за бављење проблематиком правосуђа.*

Судија 6: *Суд треба да чине јаки појединци да би се побољшао имиџ судства али то некако није случај код нас. Судијама је ускраћено да се обраћају јавности, закон не дозвољава.*

Судија 7: *То је системски проблем и тежак је за решавање с обзиром да се годинама развијао.*

Судија 8: *У име побољшања положаја судија рађене су разне реформе које нису спроведене како треба. Треба сталним, континуираним деловањем мењати тако велики систем какво је правосуђе. То треба да буду мали кораци, добро испланирани и опрезно спроведени, али то се не схвата, нарочито не разумеју политичари већ се инсистира на инстант решењима које само погоршавају ситуацију.*

У вези с медијском сликом о **спорности кривичног поступка**, мишљења су подељена. Неке судије истичу примарну одговорност судија, док други стављају у први план пропусти других субјеката у ланцу гоњења.

Судија 2: *Основни проблем у погледу застарелости гоњења је то што доста времена прође од подношења кривичне пријаве до подизања оптужнице. Такође, у току самог поступка велики проблем представља злоупотреба овлашћења различитих субјеката и разна одуговлачења на шта судије обично немају много утицаја. Промена судија је такође околност која неповољно утиче на дужину трајања поступка.*

Судија 3: *Треба поменути системске проблеме који су се тицали организације и надлежности тужилаштва почев од Другог светског рата и који*

су допринели спором поступању тужилаца у фазама које претходе подизању оптужнице.⁷⁸⁸

Судија 5: Судови јесу у великој мери одговорни за дуго трајање поступка. Често онда када постоје одговарајућа очекивања јавности судови одугловлаче са поступком иако је боље што пре окончати поступак баш у таквим ситуацијама. Наравно, нису само судови криви, одговорност полиције и тужалаштва се не сме занемарити, као ни опструкције од стране адвокатуре.

Судија 8: Није спорно да су и судови спори, да има одговорности али ако је нпр. оптужба лоше постављена онда суд има тежак задатак и то утиче на дужину поступка. Чињеница је да оно што дође до суда представља занемарљив број онога колико се стварно дешава, али на то суд не може да утиче.

Поједине судије истичу **утицај политике** на лошу медијску слику судова и улогу одређених субјеката у томе.

Судија 4: Постоје системске неодређености кад су други актери поступка у питању а нарочито је проблематичан положај адвоката који неретко раде и говоре шта хоће и свесно нарушавају углед суда и конкретних судија у одређеном предмету. То чине како би остварили своје циљеве који су понекад и политичке природе, с обзиром да су неки од њих чланови политичких странака и неретко заузимају значајне позиције унутар њих.

Судија 6: Судство мора да буде независно да би се избегао политички утицај.

Судија 7: Политички притисци углавном нису директни већ се углавном ствара одговарајућа клима која треба да изврши утицај на судове.

Судија 8: Многе одлуке се доносе ван судства. Тако је нпр. прича о корупцији у судству zgodна за стицање политичких поена, а судије не могу да се бране јер не смеју да коментаришу поступке у току.

⁷⁸⁸ Све судије се слажу у оцени да се судови у медијима најчешће означавају као кривци за застарелост гоњења.

У вези са **слободом медијског извештавања** о актуелним кривичним поступцима већина судија се слаже да је могуће пронаћи меру како би се омогућило адекватно спровођење кривичног поступка. Истина, изнета су и другачија мишљења.

Судија 1: *Није спорно омогућити медијима да извештавају, али у томе треба пронаћи адекватну меру како би се кривични поступци могли одвијати неометано.*

Судија 4: *Велики проблем слободе медијског извештавања је стварање различитих афера које наносе штету угледу правосуђа. Медији имају велики непосредан утицај на јавност а правосуђе само посредан и делимичан. Утицај медија је феноменалан, али тежи се сензационализму и то је велики проблем.*

Судија 5: *Није немогуће помирити слободу извештавања и адекватно спровођење кривичног поступка, али је потребно побољшати обученост новинара који често не знају како да напишу нешто.*

У вези с проблематиком **медијског извештавања у припремној фази поступка** многе судије истичу да медији објављују све што може да изазове пажњу јавног мњења без обзира на конкретне последице.

Судија 3: *Посебан проблем представља непримерено медијско извештавање пре главног претреса које може значајно утицати на одлуке које доносе надлежни органи.*

Судија 4: *Велика медијска пажња постоји у случају хапшења јавних личности. Штампана је уцењена зарадом у виду бомбастичних вести. Из полиције позову новинаре и кажу им кад ће бити хапшење, а заузврат медији то представљају као ревносан, предан рад полиције. Грађане то или треба да застраши или да се створи утисак како полиција озбиљно ради на искорењивању криминала. Кад су утицајни људи у питању ако дође до осуде онда се у медијима ликује. Медији често коментаришу првостепену пресуду као готову ствар што негативно утиче на рад суда. С друге стране, проблем је и што медији не објављују образложење.*

Судија 6: У фази истраге је недопустиво да се објављују докази што се редовно дешава. То је ствар новинарске етике. Посебно постоји проблем секундарне виктимизације па у том смислу треба ригорозније поставити ствари и санкционисати такву медијску праксу. Тужилац једино треба да има простор да информише јавност о актуелном кривичном догађају.

Што се тиче **увођења камера у суднице**, општи став интервјуисаних судија је да је то у овом тренутку технички неизводиво, а већина је и скептична у погледу значаја таквог решења.

Судија 2: Без обзира на позитивне стране увођења камера у суднице ипак треба сачекати с евентуалном реализацијом те идеје.

Судија 7: Чињеница је да присуство камера мења понашање многих учесника у поступку па треба с тим бити опрезан.

Интервјуисане судије се слажу с тим да **повреда претпоставке невиности** од стране медија представља један од највећих проблема који омета нормално спровођење кривичног поступка и неопходно га је ефикасно санкционисати. Посебно истичу проблем повреде претпоставке невиности коју чине **представници надлежних државних органа** у изјавама које се путем медија чине доступним широј јавности.

Судија 2: Без обзира што је начелно постављена забрана прејудуцирања судских одлука то не утиче много на решавање проблема, јер изостаје ефикасно санкционисање кршења тог важног правила.

Судија 3: Посебан проблем представља повреда претпоставке невиности коју чине јавни званичници давањем изјава које се преносе путем медија. У таквим ситуацијама медији су само преносици порука односно посредници, тако да би требало учинити нешто да се промени начин обраћања политичара јавности. Њихове изјаве имају посебну тежину и врше велики утицај на све па и на судове.

Судија 4: Није се догодило да је иједан тужилац реаговао у случају повреде претпоставке невиности учињене у изјави неког политичара нпр. министра полиције у смислу да одустане од гоњења или да је судија одбио да одреди притвор због тога што је неки представник извршне власти дао непримерену изјаву. То у развијеним земљама није тако, јер постоји свест да таква повреда може пуно коштати државу уколико особа чије је право повређено одлучи да тражи заштиту због учињене повреде.

Судија 5: Кршење претпоставке невиности од стране политичара је озбиљан проблем и требало би га законски регулисати, предвидети нпр. у форми прекршаја.

Судија 6: Тужилаштво може дисциплински да гони полицајца због кршења правила у вези с претпоставком невиности. Али нема свести о значају тог правила.

Судија 7: Санкционисање без изузетка повреде претпоставке невиности је једино ефикасно решење.

Судија 8: Очигледне су повреде претпоставке невиности од стране многих субјеката и то је редовна појава. Али проблем је што представници судске власти не реагују на те очигледне повреде јер постоји утицај других грана власти. То се не решава новим прописима, већ одлучном реакцијом судства како би се заштитио интегритет.

Разматрајући **проблем медијског непоштовања претпоставке невиности у Србији** судије су истакле да наше друштво карактерише **недостатак одговарајућих моралних стандарда** који би требало да обликују понашање оних који дају јавне изјаве, а пре свега новинаре и политичаре.

Судија 1: Постоји недостатак одговарајућег цивилизацијског и културног нивоа који би у основи утицао на понашање не само новинара, него свих оних који јавно дају изјаве о актуелним поступцима. Наше друштво је, за разлику од неких других, далеко од тог потребног нивоа који подразумева да нико не доводи у питање претпоставку невиности пре него што суд утврди другачије. У вези с тим треба поменути проблем инквизиционог менталитета који је

карактеристичан за наш народ, који је наслеђен и који отежава промену која је неопходна да би однос према претпоставци невиности генерално био другачији.

Судија 3: *Кад се говори о новинарској пракси у извештавању, која такође често подразумева кршење претпоставке невиности, треба истаћи важну улогу удружења новинара која би требало више да се баве тим проблемом. Велики проблем је и незнање новинара који се баве темом криминалитета. У том смислу би требало осмислити програме едукације новинара, а такође учинити више и у области организације медија где би кључну улогу имала удружења новинара.*

Судија 4: *Новинари морају да сnose одговорност за оно што напишу или изговоре, али у пракси то обично није случај.*

Судија 5: *Немамо јасно издиференциране моралне стандарде у друштву и хоћемо да кривичним правом решимо све. Политичари стално истичу да ако нешто није кривично дело онда је дозвољено односно не постоји свест о значају постојања других облика одговорности.*

Судије се слажу да је **пракса Европског суда за људска права** битна, али да се мора водити рачуна о специфичним околностима у државама у којима се примењује.

Судија 1: *Сваки закључак Европског суда се може протумачити као поређење права *in abstracto* и *in concreto*. У том смислу треба разумети и одлуке Европског суда, односно корекције правних ставова су нормална ствар. Свакако постоји тенденција веће заштите слободе штампе у оним ситуацијама када постоји једнакост у потреби заштите и једног и другог принципа, претпоставке невиности и слободе штампе. У сваком случају, утицај праксе Европског суда на домаће судове је различит и у крајњем смислу судови би требало тако да поступају односно да највише воде рачуна о претежности интереса у конкретним случајевима.*

Судија 5: *Разлоге постојања тенденције веће заштите слободе изражавања у односу на претпоставку невиности можда треба тражити у чињеници да је јавност осетљивија на повреду права на слободу изражавања него на повреду претпоставке невиности.*

Судија 6: *Таблоидно писање је масовна појава како код нас тако и у свету и танка је линија између прихватљивог и неприхватљивог извештавања. Због тога, Европски суд вероватно узима у обзир и то.*

У вези с питањем **утицаја медијских суђења** на функционисање система кривичног правосуђа судије се слажу да таква суђења постоје али су сигурни да не утичу на већину судија. Истичу да „неочекиване“ судске одлуке подстичу бурну реакцију јавности али да судија морају да се носе с тим.

Судија 1: *Не осећам се пријатно када се, након доношења „неочекиваних“ пресуда, нађем на удару негативне медијске кампање која понекад подразумева и изношење неких личних околности односно њихову злоупотребу у циљу постизања сензационалистичких ефеката.*

Судија 2: *Медијска суђења су честа појава и у пракси се сусрећемо с тим. Притисак јавности у таквим случајевима увек постоји, али ме не занима каква је првостепена одлука и каква су очекивања јавног мњења у погледу одлуке коју би требало донети у другом степену. Другим речима, једино што је важно су докази који стоје на располагању судском већу.*

Судија 5: *Један од мојих првих случајева је био такав да сам врло брзо схватио како јавност може да реагује у одређеним случајевима, али нисам дозволио да то утиче на моје расуђивање и то се није променило. Не верујем да на неког судију јавност може да утиче на начин да донесе одлуку супротно доказима.*

Судија 6: *Имала сам такве случајеве и решила сам да игноришем извештавање медија о томе. У суду се интерно такви случајеви зову „медијски предмети“ што довољно говори о њиховом посебном третману.*

Судија 7: *Индиферентан сам у односу на медијско извештавање у тим случајевима, трудим се да задржим професионалан однос.*

5.3. Резултати примене технике анкетирања грађана

Грађанима су на почетку постављена општа питања како би се прикупили основни подаци. Ти подаци се односе на пол испитаника, старосну групу којој припадају, брачни статус, децу и стручну спрему.

Табела 28:

Одређивање пола				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Muški	75	46,9	46,9	46,9
Valid Ženski	85	53,1	53,1	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Удео мушкараца и жена у укупној полној структури испитаника је приближно исти (46,9% мушкараца наспрам 53,1% жена).

Табела 29:

Старосна група				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
20-30	48	30,0	30,0	30,0
30-40	34	21,3	21,3	51,3
40-50	26	16,3	16,3	67,5
Valid 50-60	25	15,6	15,6	83,1
60-70	21	13,1	13,1	96,3
preko 70 godina	6	3,8	3,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Одређено је шест старосних група (20-30, 30-40, 40-50, 50-60, 60-70 и преко 70 година). Заступљене су све старосне групе, иако највише испитаника припада првој старосној групи (48) а најмање последњој (6).

Табела 30:

Брачни статус				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	70	43,8	43,8	43,8
udovac/udovica sam	7	4,4	4,4	48,1
Valid razveden/a sam	13	8,1	8,1	56,3
Nisam	70	43,8	43,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Међу испитаницима исти је број удатих/ожењених и оних који нису у браку (70). Таквих испитаника је највише, док је број разведених и удоваца/удовица знатно мањи.

Табела 31:

Деца				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	81	50,6	50,6	50,6
Valid Ne	79	49,4	49,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Приближно је исти број испитаника који имају децу (81) и оних који их немају (79). Другим речима, у погледу овог критеријума постигнута је уједначеност.

Табела 32:

Стручна спрема				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
osnovna	4	2,5	2,5	2,5
srednja	73	45,6	45,6	48,1
Valid viša	16	10,0	10,0	58,1
visoka	67	41,9	41,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Највише испитаника има средњу стручну спрему (73 – 45,6%) а најмање их је са основном школом (4-2,5%). То углавном одговара општем образовном просеку становништва, иако је удео испитаника са високом стручном спремом велики (41,9%).

Следећа група питања има за циљ да утврди *навике испитаника* у погледу праћења медијских садржаја у штампи и на телевизији.

Табела 33:

Навике у читању				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
svakodnevno	63	39,4	39,4	39,4
nekoliko puta nedeljno	45	28,1	28,1	67,5
Valid jedanput nedeljno	22	13,8	13,8	81,3
ne čitam dnevnu štampu	30	18,8	18,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Могао би се извести закључак да 67,5% испитаника редовно прати дневну штампу (свакодневно или неколико пута недељно) што указује на значај анализе извештавања штампаних медија.

Табела 34:

Политика				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	51	31,9	31,9	31,9
Valid Ne	109	68,1	68,1	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 35:**Вечерње новости**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	41	25,6	25,6	25,6
Valid ne	119	74,4	74,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 36:**Блиц**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da	67	41,9	41,9	41,9
Valid Ne	93	58,1	58,1	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 37:**Ниједне**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	32	20,0	20,0	20,0
Valid Ne	128	80,0	80,0	100,0
Total	160	100,0	100,0	

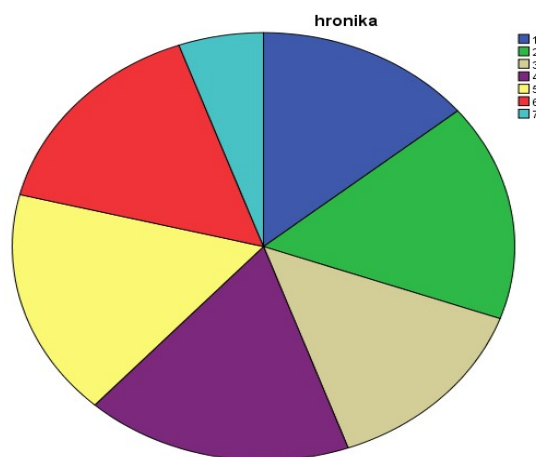
Поред дневних новина које су обухваћене узорком (Политика, Вечерње новости и Блиц) анализирани су и навике испитаника у вези с читањем и осталих дневних новина. Испитаници су могли да заокруже више од једног понуђеног одговора. Највише испитаника чита Блиц (41,9%), потом Политику (31,9%), а на трећем месту су Вечерње новости (25,6%). Петина испитаника не чита дневну штампу.

У следећем питању испитаници су означавали понуђене рубрике у штампи од 1 до 7 (хроника, култура, забава, политика, спорт, свет и друштво) почев од оне која их најмање интересује, па све до рубрике за коју су највише заинтересовани. Испитаници који не читају новине (23) нису означавали ове рубрике.

Табела 38:

		Хроника			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	19	11,9	13,9	13,9
	2	26	16,3	19,0	32,8
	3	18	11,3	13,1	46,0
	4	23	14,4	16,8	62,8
	5	22	13,8	16,1	78,8
	6	22	13,8	16,1	94,9
	7	7	4,4	5,1	100,0
Total		137	85,6	100,0	
Missing	System	23	14,4		
Total		160	100,0		

Графикон 31:

У претходној табели налазе се подаци о томе колико испитаници прате рубрику *хроника* с обзиром да се обично у оквиру ње објављују текстови о криминалитету. На основу датих одговора (највише ознака са 2 а најмање 7) може се закључити да *хроника* не спада у најчитаније рубрике. То не значи да криминалитет није тема која окупира испитанике, већ да јој не посвећују пуну пажњу.

Табела 39:**Гледање вести на телевизији**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Redovno	46	28,8	28,8	28,8
Ponekad	74	46,3	46,3	75,0
Valid uglavnom ne gledam	31	19,4	19,4	94,4
Nikada	9	5,6	5,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Кад је телевизија у питању утврђивање навика испитаника је такође подразумевало анализу понуђених одговора (*редовно, понекад, углавном не гледам и никада*). Највише је заокружена опција *повремено* (46,3%), затим *редовно* (28,8%), *углавном не гледам* (19,4%) и *никада* (5,6%). Уколико би се прихватило да и повремено гледање вести има значај у смислу утицаја на ставове грађана, онда би се могло закључити да три четвртине испитаних грађана (75%) прати те садржаје.

Потом су постављена питања како би се утврдило које су емисије вести најгледаније. Изричито је поменуто пет телевизијских станица које имају националну фреквенцију, али је дата могућност да испитаници кроз додатно питање истакну да гледају вести које емитује нека друга телевизија.

Табела 40:**Дневник РТС**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	81	50,6	50,6	50,6
Valid ne	79	49,4	49,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 41:

Вести Б92				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da	42	26,3	26,3	26,3
Valid ne	118	73,8	73,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 42:

Национални дневник ПИНК				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da	26	16,3	16,3	16,3
Valid ne	134	83,8	83,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Полазна претпоставка у вези с подацима који су садржани у претходне три табеле јесте да су одређене емисије вести на три одабране телевизије (*РТС, Пинк* и *Б92*) најгледаније и да самим тим имају највећи утицај на јавно мњење. Резултати испитавања грађана су потврдили ту полазну хипотезу. Прва три места заузимају поменуте емисије вести, потом следе вести на осталим телевизијама (*Прва, Н1* или нека друга телевизија која емитује вести).

Посебно питање се односило на утицај специјализованих емисија о криминалитету (емисије *Рикошет, Досије Прва* или *Инсајдер*) на разумевање ове проблематике.

Табела 43:**Специјалне емисије о криминалитету**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid da	65	40,6	40,6	40,6
ne	95	59,4	59,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 32:

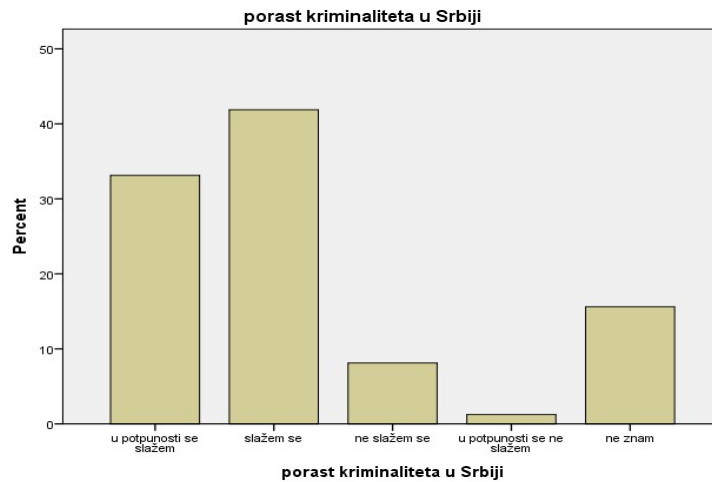
Резултати показују да је утицај таквих емисија мањи од емисија вести, с обзиром да је само 40% испитаника одговорило да прати специјализоване емисије о криминалитету. Другим речима, те емисије немају на већину испитаника утицај, иако број испитаника који прати те емисије није занемарљив.

Следећа група питања се односи на ставове грађана у вези са карактеристикама криминалитета код нас која су формулисана с обзиром на доминантну јавну слику те проблематике.

Табела 44:**Пораст криминалитета у Србији**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	53	33,1	33,1	33,1
slažem se	67	41,9	41,9	75,0
ne slažem se	13	8,1	8,1	83,1
u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	84,4
ne znam	25	15,6	15,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 33:

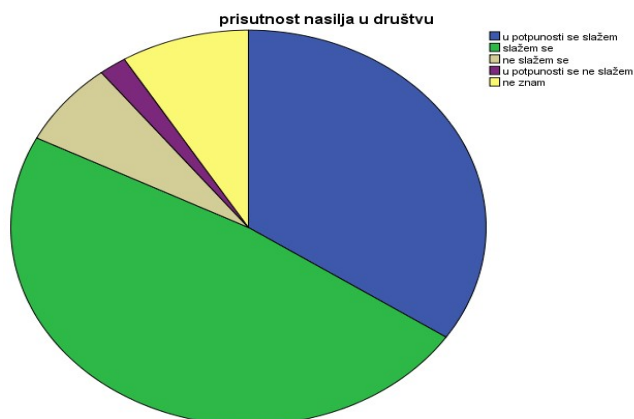

Основна премиса на којој се заснива та слика је тврдња да је у Србији *криминалитет у порасту*. Испитани грађани су у великом проценту (75%) заокружили одговоре „слажем се“ и „у потпуности се слажем“.

Табела 45:

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	55	34,4	34,4	34,4
Valid slažem se	77	48,1	48,1	82,5
Valid ne slažem se	11	6,9	6,9	89,4
Valid u potpunosti se ne slažem	3	1,9	1,9	91,3
Valid ne znam	14	8,8	8,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 34:

Сличан резултат се добио и анализом одговора на питање о *присутности насиља у друштву*. Анализа добијених одговора показује да се чак 82,5% испитаника изјаснило у прилог те тврдње заокруживањем „у потпуности се слажем“ и „слажем се“.

Следеће питање је имало за циљ да утврди *размере виктимизације* односно утврђивање тамне бројке криминалне виктимизације неким насилничким кривичним делом.

Табела 46:

Жртва неког насилничког кривичног дела

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Da	18	11,3	11,3	11,3
Valid Ne	142	88,8	88,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 35:

Међу испитаницима је мали број виктимизованих насилничким криминалитетом.

Малобројни испитаници који су заокружили „да“ на питање о виктимизацији (11,3%) одговарали су на следеће питање у циљу утврђивања врсте насилничког кривичног дела којим су та лица била виктимизована.

Табела 47:

Врста насилничког кривичног дела

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid telesna povreda	9	5,6	50,0	50,0
nasilje u porodici	2	1,3	11,1	61,1
neko drugo delo koje podrazumeva nasilje	7	4,4	38,9	100,0
Total	18	11,3	100,0	
Missing System	142	88,8		
Total	160	100,0		

Међу понуђеним одговорима највише је заокружено „телесна повреда“ (50,0 %), док нико није био жртва сексуалног кривичног дела.

Следеће питање се надовезује на претходно јер се тиче утврђивања размера *страха од злочина* код грађана.

Табела 48:

Виктимизација насилничким кривичним делом

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Da	37	23,1	23,1	23,1
Ne	123	76,9	76,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

У односу на 11,3% испитаника који су одговорили потврдно на питање о виктимизацијском искуству, душло више грађана (23,1%) осећа страх од виктимизације неким насилничким кривичним делом.

Следећи корак је подразумевао довођење у вези старости испитаника са страхом од злочина.

Табела 49:

Crosstab – Унакрсно старост испитаника и страх од злочина

			viktimizacija nasilničkim krivičnim delom		Total
			Da	Ne	
starosna grupa	20-30	Count	10	38	48
		% within starosna grupa	20,8%	79,2%	100,0 %
	30-40	Count	9	25	34
		% within starosna grupa	26,5%	73,5%	100,0 %
	40-50	Count	7	19	26
		% within starosna grupa	26,9%	73,1%	100,0 %
	50-60	Count	5	20	25
		% within starosna grupa	20,0%	80,0%	100,0 %
	60-70	Count	5	16	21
		% within starosna grupa	23,8%	76,2%	100,0 %
	preko 70 godina	Count	1	5	6
		% within starosna grupa	16,7%	83,3%	100,0 %
	Total	Count	37	123	160
		% within starosna grupa	23,1%	76,9%	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	,850 ^a	5	,974
Likelihood Ratio	,855	5	,973
Linear-by-Linear Association	,005	1	,942
N of Valid Cases	160		

a. 3 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,39.

У табели су приказани добијени резултати. Углавном су уједначени проценти по старосним групама мада је страх нешто више присутан у старосним групама од 30 до 40 година и 40 до 50 година.

С обзиром да грађани формирају ставове о криминалитету уопште и његовим модалитетима на основу различитих информација битно је утврдити који *извори сазнања* доминирају у том процесу. При томе је полазна претпоставка о медијима као главним снабдевачима тих информација.

Испитаници су имали понуђена четири одговора – извора и требало је да поређају све наведене изворе почев од оног који највише утиче на њихово схватање криминалитета (означавање понуђених одговора од 1 до 4).

Табела 50:

Извор сазнања о криминалитету – лично искуство

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	22	13,8	13,8	13,8
2	29	18,1	18,1	31,9
Valid 3	30	18,8	18,8	50,6
4	79	49,4	49,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 51:**Извор сазнања о криминалитету - медији**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	102	63,8	63,8	63,8
2	21	13,1	13,1	76,9
Valid 3	12	7,5	7,5	84,4
4	25	15,6	15,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 52:**Извор сазнања о криминалитету – искуство блиских особа**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	15	9,4	9,4	9,4
2	45	28,1	28,1	37,5
Valid 3	85	53,1	53,1	90,6
4	15	9,4	9,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 53:**Извор сазнања о криминалитету – информације од рођака, пријатељи или познаника**

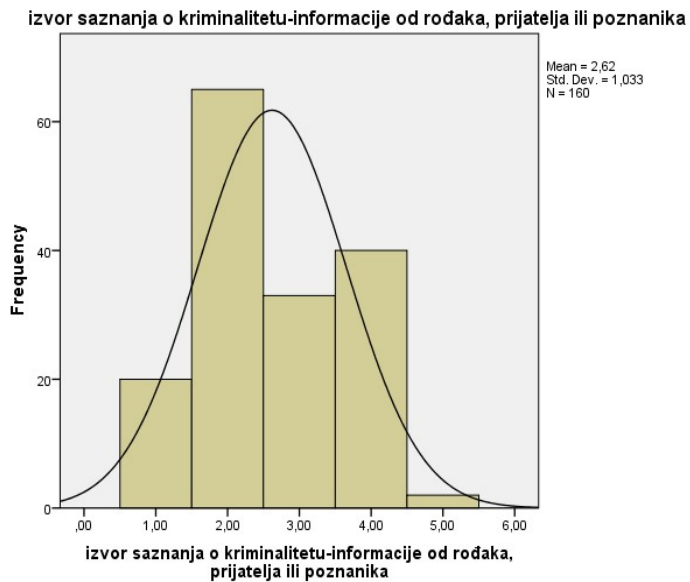
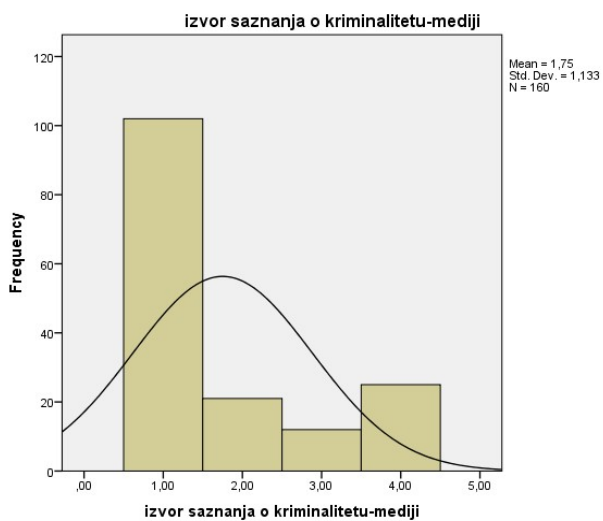
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	20	12,5	12,5	12,5
2	65	40,6	40,6	53,1
Valid 3	33	20,6	20,6	73,8
4	40	25,0	25,0	98,8
5,00	2	1,3	1,3	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Очекивано највећи утицај на грађане имају медији – чак 63,8 % испитаника је ставило медије на прво место међу понуђеним изворима сазнања. На другом месту се налазе информације које грађани добијају од пријатеља, рођака или познаника, што такође представља посредан вид сазнања о криминалитету (53,1% заокружених одговора под 2). Искуство блиских особа (пре свега се ту

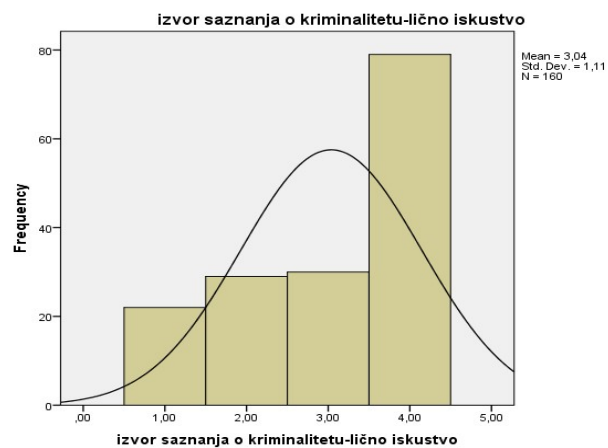
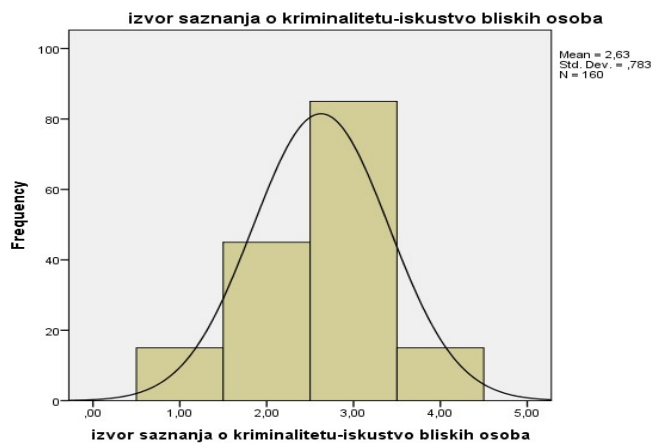
подразумева искуство чланова уже породице – родитељи, деца али и емотивни партнери без обзира на то да ли живе у заједници односно особе међу којима постоји јака повезаност) и лично искуство имају сличан, али и најмањи удео као извор сазнања.

Такав резултат је најбоље графички приказати:

Графикони 36 и 37:

Графикони 38 и 39:

Потврђена хипотеза о значајном медијском утицају на ставове грађана разрађује се конкретнијим питањима у циљу утврђивања ставова грађана о анализираним аспектима медијског извештавања о криминалитету. Одговори на

сва таква питања су дати у виду Ликертове скале: *у потпуности се слажем, слажем се, у потпуности се не слажем, не слажем се и не знам.*

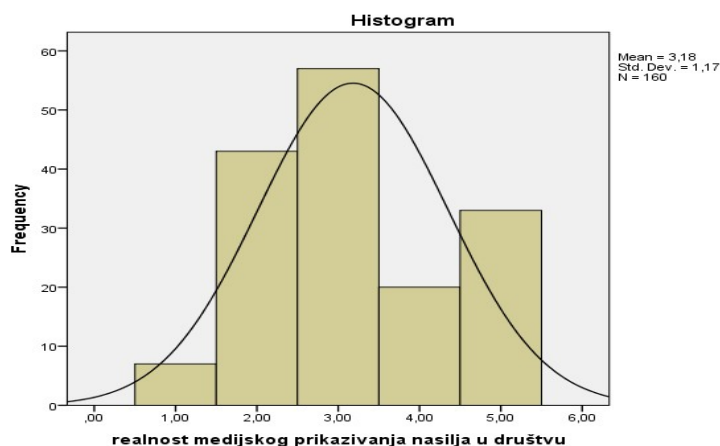
Прво питање се односи на реалност медијске слике насиља у друштву.

Табела 54:

Реалност медијског приказивања насиља у друштву

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
u potpunosti se slažem	7	4,4	4,4	4,4
slažem se	43	26,9	26,9	31,3
ne slažem se	57	35,6	35,6	66,9
Valid u potpunosti se ne slažem	20	12,5	12,5	79,4
ne znam	33	20,6	20,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 40:

Испитаници су највише заокружили одговор под 3 – *не слажем се* (35,6%), а то у комбинацији с процентом заокруженог одговора под 2 – *у потпуности се не слажем* (12,5%) чини скоро половину свих одговора (48,1%). Такав резултат ипак указује да испитаници имају одређену дистанцу кад је медијско приказивање насиља у питању. У том смислу, најмање је пута заокружен одговор под 1 – *у потпуности се слажем* (4,4%).

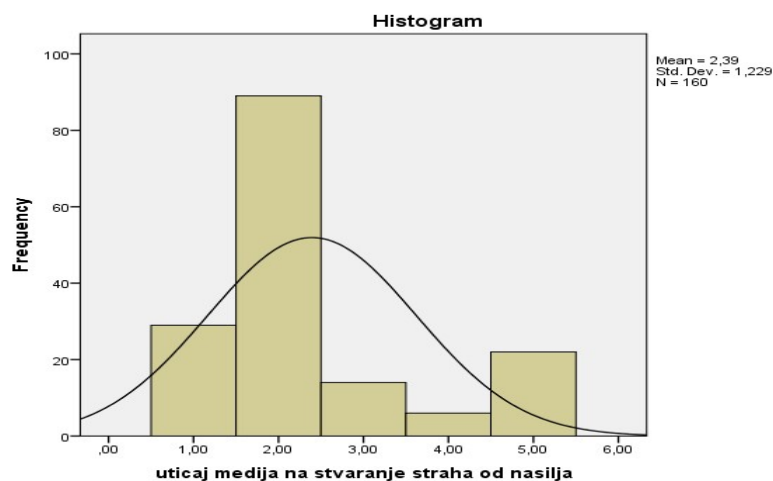
Следеће питање се тиче утицаја медија на стварање *страха од насилничких кривичних дела.*

Табела 55:

Утицај медија на стварање страха од насиља

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	29	18,1	18,1	18,1
slažem se	89	55,6	55,6	73,8
ne slažem se	14	8,8	8,8	82,5
u potpunosti se ne slažem	6	3,8	3,8	86,3
ne znam	22	13,8	13,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 41:

На основу одговора се може закључити да испитаници у великом проценту сматрају медије одговорним за стварање таквог страха код људи. Највише је заокружен одговор *слажем се* – 55,6 %, што с процентом одговора *у потпуности се слажем* чини скоро 74% испитаника.

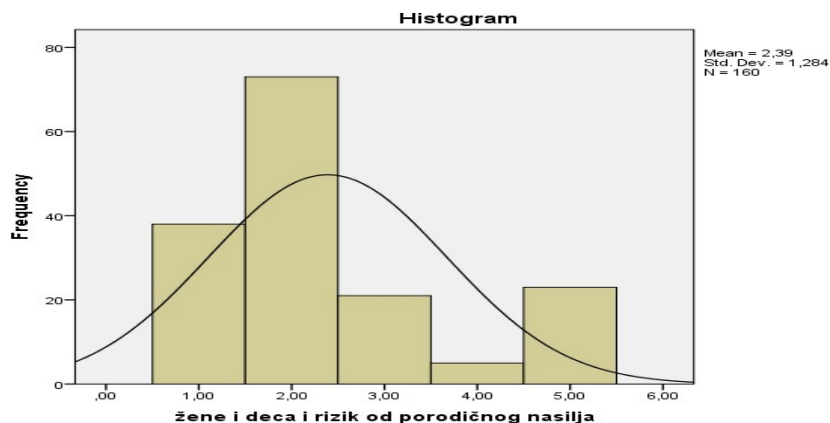
Следећа тврдња произилази из доминантне медијске слике – *велике размере кривичног дела насиље у породици*. Она претпоставља постојање све већег ризика по жене и децу да постану жртве неког облика тог кривичног дела.

Табела 56:

Жене и деца и ризик од породичног насиља

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	38	23,8	23,8	23,8
slažem se	73	45,6	45,6	69,4
ne slažem se	21	13,1	13,1	82,5
u potpunosti se ne slažem	5	3,1	3,1	85,6
ne znam	23	14,4	14,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 42:

Испитаници су у великом проценту (69,4% за одговоре – у *потпуности се слажем* и *слажем се*) изразили слагање.

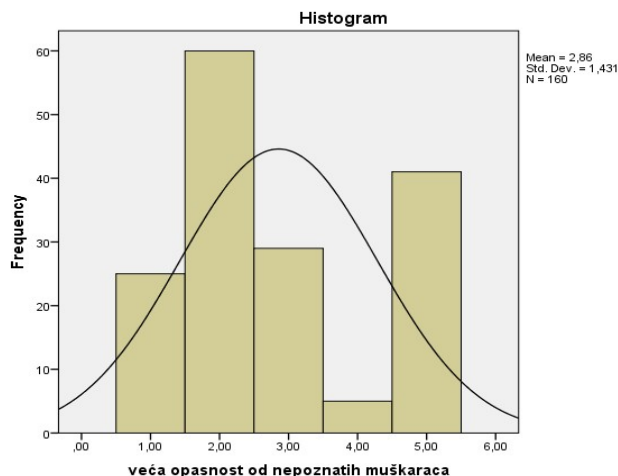
С обзиром да медијску слику силовања карактерише *стереотип силоватеља* (непознати мушкарац) следеће питање је имало за циљ утврђивање ставова испитаника о томе.

Табела 57:

Већа опасност од непознатих мушкараца

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	25	15,6	15,6	15,6
slažem se	60	37,5	37,5	53,1
ne slažem se	29	18,1	18,1	71,3
u potpunosti se ne slažem	5	3,1	3,1	74,4
ne znam	41	25,6	25,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 43:

Више од половине одговора потврђује тај медијски стереотип (53,1% одговора у *потпуности се слажем* и *слажем се*). Такође, значајан проценат испитаника је заокружио *не знам* што указује на неопходност боље едукације јавности о томе.

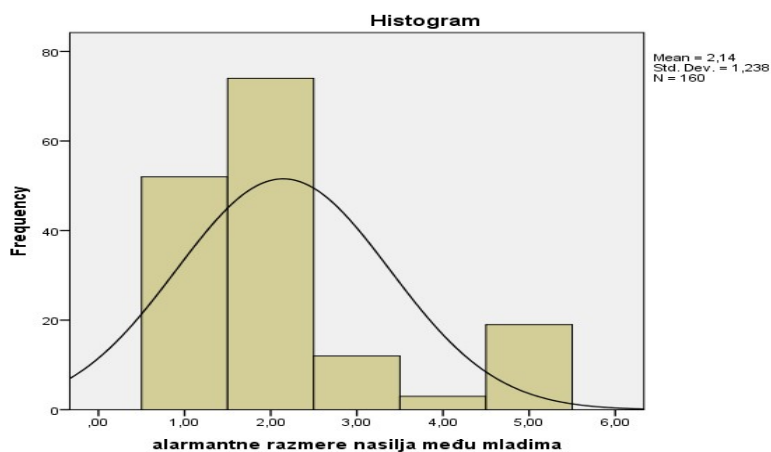
Следеће питање је требало да осветли присуство моралне панике о тзв. вршњачком насиљу која у значајној мери утиче на разумевање проблематике *насиља међу младима*.

Табела 58:

Алармантне размере насиља међу младима

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	52	32,5	32,5	32,5
slažem se	74	46,3	46,3	78,8
ne slažem se	12	7,5	7,5	86,3
u potpunosti se ne slažem	3	1,9	1,9	88,1
ne znam	19	11,9	11,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 44:

Добијени резултати потврђују да се чак 78,8 % испитаника сложило с тврдњом да су размере тог облика насилничког понашања алармантне.

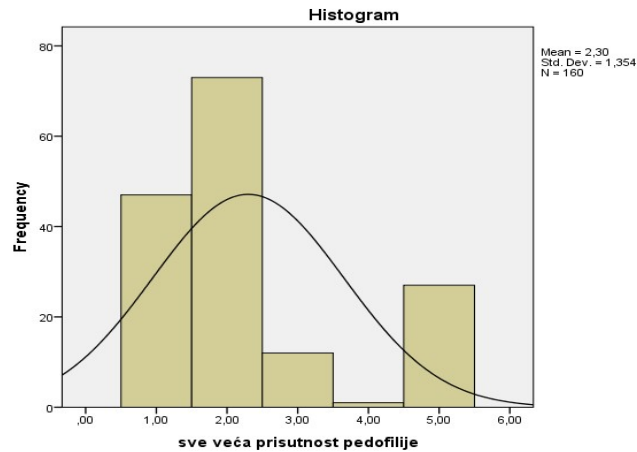
Следећа три питања се односе на проблематику *педофилије*.

Табела 59:

Све већа присутност педофилије

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	47	29,4	29,4	29,4
slažem se	73	45,6	45,6	75,0
ne slažem se	12	7,5	7,5	82,5
u potpunosti se ne slažem	1	,6	,6	83,1
ne znam	27	16,9	16,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 45:

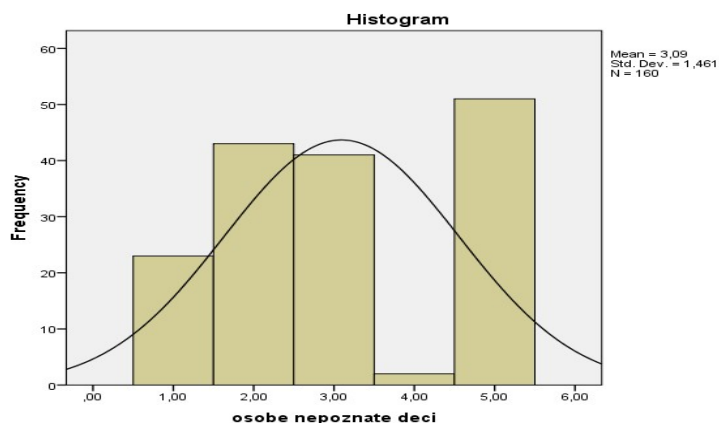
Очигледно је да је морална паника у вези са педофилијом утицала на разумевање тог феномена од стране јавности што потврђују и одговори на питање о размерама педофилије. У том смислу три четвртине испитаних грађана (75%) сматра да је педофилија у сталном порасту.

Било је потребно поставити и питање о *профилу учинилаца* таквих кривичних дела. У прилог томе се може навести да се медијска слика карактерише честим указивањем на *непознате особе* као потенцијалне учиниоце, при чему се занемарује опасност која постоји од блиских особа.

Табела 60:

Особе непознате деци					
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	u potpunosti se slažem	23	14,4	14,4	14,4
	slažem se	43	26,9	26,9	41,3
	ne slažem se	41	25,6	25,6	66,9
	u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	68,1
	ne znam	51	31,9	31,9	100,0
	Total	160	100,0	100,0	

Графикон 46:

Овде је ситуација ипак другачија у односу на претходно размотрено питање. Наиме, мање од половине испитаника сматра да су педофили углавном особе непознате деци (41,3%) што указује на постојање извесне дозе критичког односа према тој тврдњи. Уочава се и висок проценат особа које су заокружиле одговор *не знам* (31,9%) а то би као у случају силовања, упућивало на закључак о значају едукације становништва о стварним карактеристика педофилије.

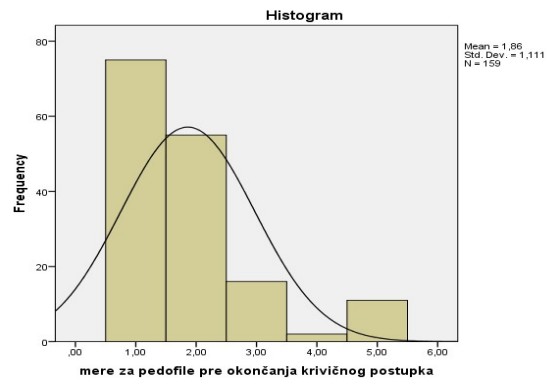
Добијени резултати су потврдили и претпоставку о ставу грађана о мерама које би требало предузети против особа за које се појави сумња да су извршили неко кривично дело које се може окарактерисати као педофилија.

Табела 61:

Мере за педофиле пре окончања кривичног поступка

	Frequenc y	Percen t	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	u potpunosti se slažem	75	46,9	47,2
	slažem se	55	34,4	81,8
	ne slažem se	16	10,0	91,8
	u potpunosti se ne slažem	2	1,3	93,1
	ne znam	11	6,9	6,9
Total	159	99,4	100,0	
Missin g	System	1	,6	
Total	160	100,0		

Графикон 47:

Наиме, преко 80% испитаника сматра да не треба чекати окончање кривичног поступка како би се предузеле одговарајуће мере већ да то треба учинити брзо након што се појави сумња.

Испитаници су одговарали и на питања у вези с *корупцијом*. Као и у случају насилничког криминалитета, превасходно је требало утврдити који *извори сазнања* највише утичу на њихово разумевање проблематике корупције. Понуђени су исти одговори које је поново требало поређати од 1 до 4, почев од извора који највише утиче на њих па све до оног који има најмањи утицај.

Табела 62:

Извор сазнања о корупцији – медији

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	71	44,4	44,4	44,4
2	31	19,4	19,4	63,8
Valid 3	27	16,9	16,9	80,6
4	31	19,4	19,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 63:

**Извор сазнања о корупцији – информације од рођака,
пријатеља или познаника**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	32	20,0	20,0	20,0
2	49	30,6	30,6	50,6
Valid 3	33	20,6	20,6	71,3
4	46	28,8	28,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Табела 64:

Извор сазнања о корупцији – искуство блиских особа

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	22	13,8	13,8	13,8
2	48	30,0	30,0	43,8
Valid 3	74	46,3	46,3	90,0
4	16	10,0	10,0	100,0
Total	160	100,0	100,0	

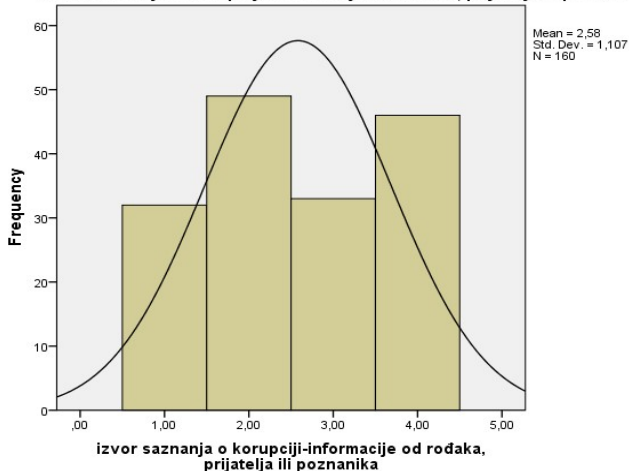
Табела 65:

Извор сазнања о корупцији – лично искуство

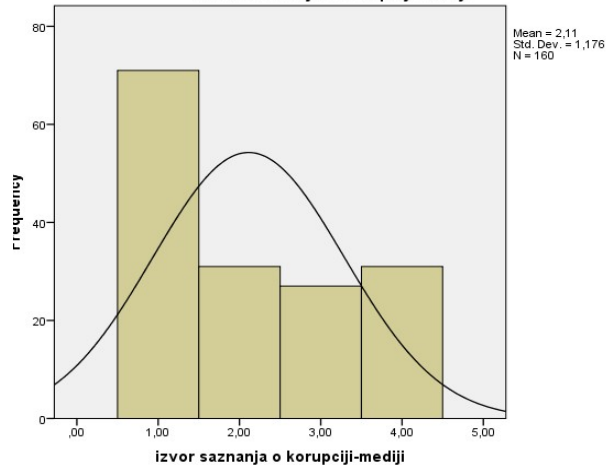
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	35	21,9	21,9	21,9
2	32	20,0	20,0	41,9
Valid 3	26	16,3	16,3	58,1
4	67	41,9	41,9	100,0
Total	160	100,0	100,0	

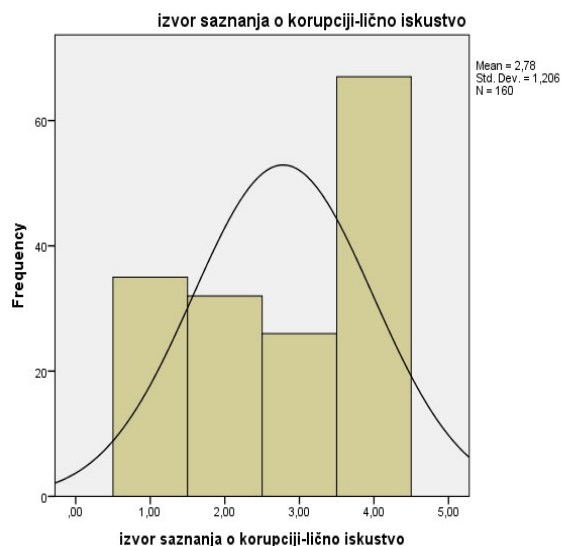
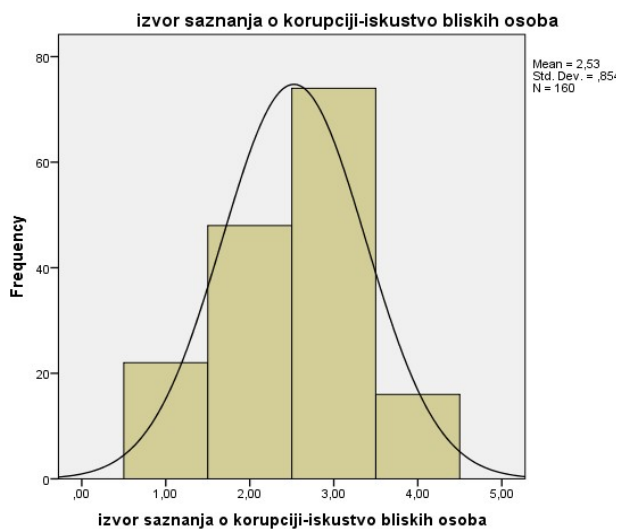
Графикони 48, 49, 50 и 51:

izvor saznanja o korupciji-informacije od rodaka, prijatelja ili poznanika

izvor saznanja o korupciji-mediji

Rezultati i u ovom slučaju pokazuju primat medija kao izvora saznanja (44,4% ispitanika je označilo medije kao najvažniji izvor saznanja). Međutim mora se приметити разлика u односу на исто питање о изворима saznanja о насилничком криминалитету када је преко 60% испитаника означило медије као примарни извор.

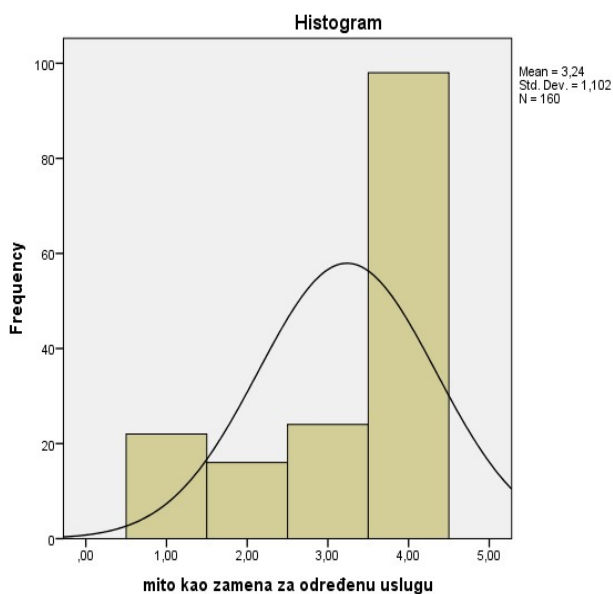
Остали извори saznanja о корупцији су прилично изједначени по свом утицају што није био случај са насилничким криминалитетом. И овде се информације које испитаници добијају од рођака, пријатеља и других лица налазе на другом месту (50,6% испитаника је означило овај извор као први односно други извор saznanja) али не постоји велика разлика у односу на преостале изворе saznanja.

Следеће питање је имало за циљ да утврди, у мери у којој је то могуће, *размере корупције* у оним сферама у којима се обични грађани најчешће могу појавити као лица која дају мито без обзира да ли то чине самоиницијативно или на захтев друге стране. Посебан проблем код оваквих питања је искреност испитаника без обзира на гарантовану анонимност тако да овај резултат треба у одређеној мери узети с резервом.

Табела 66:

Мито као замена за одређену услугу				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
da, више пута	22	13,8	13,8	13,8
da, jednom	16	10,0	10,0	23,8
Valid ne сећам се	24	15,0	15,0	38,8
nisam nikada	98	61,3	61,3	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 52:

Највише испитаника се определило за одговор *нисам никада* (61,3%), док је скоро четвртина (23,8%) дала мито као замену за одређену услугу. Међу њима је 13,8% испитаника то учинило више од једног пута.

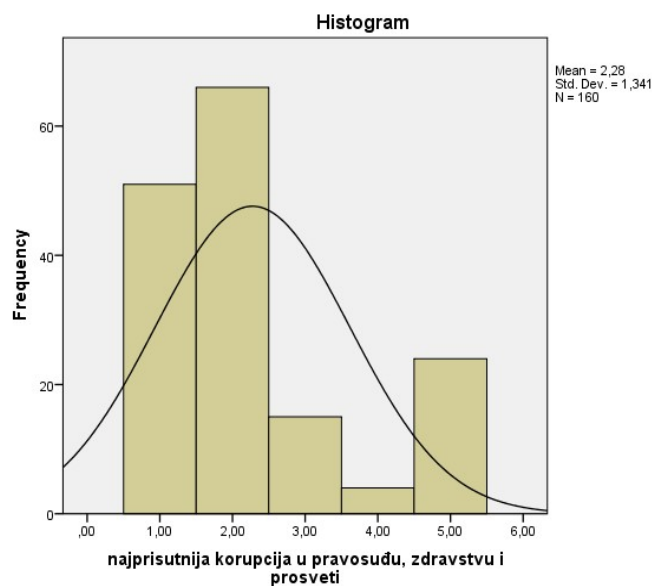
С обзиром да је у раду постављена хипотеза о пренаглашеном медијском извештавању о *корупцији у просвети, здравству и правосуђу* једно од питања садржи тврдњу да је корупција најраспрострањенија у поменутиим областима.

Табела 67:

Најприсутнија корупција у правосуђу, здравству и просвети

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	51	31,9	31,9	31,9
slažem se	66	41,3	41,3	73,1
ne slažem se	15	9,4	9,4	82,5
u potpunosti se ne slažem	4	2,5	2,5	85,0
ne znam	24	15,0	15,0	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 53:

С наведеном тврдњом се сложило 73,1% испитаника што поново потврђује основну претпоставку о доминантном утицају медија на разумевање феномена криминалитета.

Следеће питање је на одређени начин повезано с претходним јер има за циљ утврђивање поверења које грађани имају у судство као институцију и судије као носиоце једне од најважнијих друштвених функција. С обзиром да медијска слика истиче *судијску професију као једну од најкорумпиранијих* било је битно истражити став грађана о томе.

Табела 68:

Судијска професија као најкорумпиранија

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	u potpunosti se slažem	37	23,1	23,1
	slažem se	45	28,1	51,3
	ne slažem se	26	16,3	67,5
	u potpunosti se ne slažem	2	1,3	68,8
	ne znam	50	31,3	100,0
	Total	160	100,0	100,0

Подаци показују да се отприлике половина испитаника (51,3%) слаже с тим да је судијска професија једна од најкорумпиранијих. Значајан проценат испитаника (31,3%) се изјашњава да не зна да ли је то тако. Уколико се упореде подаци о проценту испитаника који су дали мито уопште за неку услугу и оних који сматрају да је судијска професија једна од најкорумпиранијих, може се закључити да разлика потврђује утицај посредних извора сазнања, а нарочито медија.

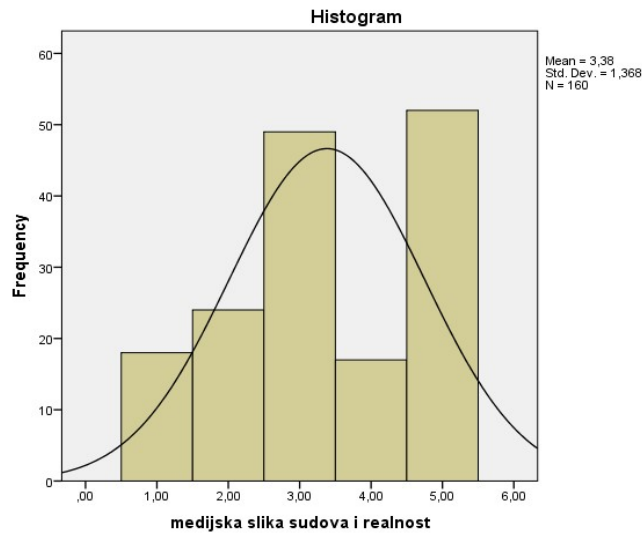
Претходно питање је на одређени начин увод у следећу, а уједно и последњу групу питања која се односе на **медијску слику кривичног судства**. Питања су формулисана у складу са претпостављеним карактеристикама такве медијске слике. Прво питање имало је за циљ да утврди став испитаника о томе да ли *медијска слика судова одговара реалности*.

Табела 69:

Медијска слика судова и реалност

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	u potpunosti se slažem	18	11,3	11,3
	slažem se	24	15,0	26,3
	ne slažem se	49	30,6	56,9
	u potpunosti se ne slažem	17	10,6	67,5
	ne znam	52	32,5	100,0
	Total	160	100,0	100,0

Графикон:54

Испитаници су највише заокружили одговор *не знам* (32,5%). Ипак знатно више испитаника се не слаже с тим да медијска слика судова одговара реалности (41,25%), док 26,3% сматра да је тврдња тачна.

Табела 70:

Благо кажњавање судова

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
u potpunosti se slažem	50	31,3	31,3	31,3
slažem se	67	41,9	41,9	73,1
Valid ne slažem se	10	6,3	6,3	79,4
ne znam	33	20,6	20,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

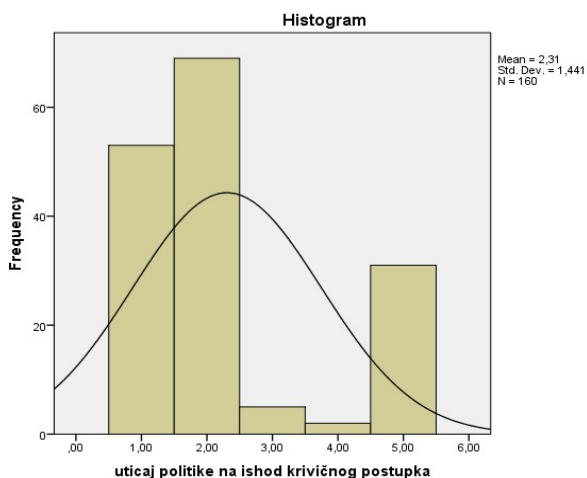
Став јавности је да је *казнена политика блага*, при чему је 73,1% испитаника одабрао *слажем се* и *у потпуности се слажем* као одговор на то питање. И овде је висок проценат оних којих не знају да ли судови благо кажњавају (20,6%). Занимљиво је да ниједан испитаник није изабарао одговор *у потпуности се не слажем*.

Табела 71:

Утицај политике на исход кривичног поступка

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	53	33,1	33,1	33,1
slažem se	69	43,1	43,1	76,3
ne slažem se	5	3,1	3,1	79,4
u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	80,6
ne znam	31	19,4	19,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 55:

Испитаници су изразили сличан став и кад је у питању *утицај политике на исход кривичног поступка*. Чак 76,3% испитаника сматра да је та тврдња истинита. Веома мали проценат се не слаже с тим (4,4%) док је проценат оних који су заокружили одговор *не знам* сличан као и у претходном примеру (19,4%).

Табела 72:**Утицај неспособности и спорости судова на дуго трајање поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	60	37,5	37,5	37,5
slažem se	60	37,5	37,5	75,0
ne slažem se	15	9,4	9,4	84,4
u potpunosti se ne slažem	2	1,3	1,3	85,6
ne znam	23	14,4	14,4	100,0
Total	160	100,0	100,0	

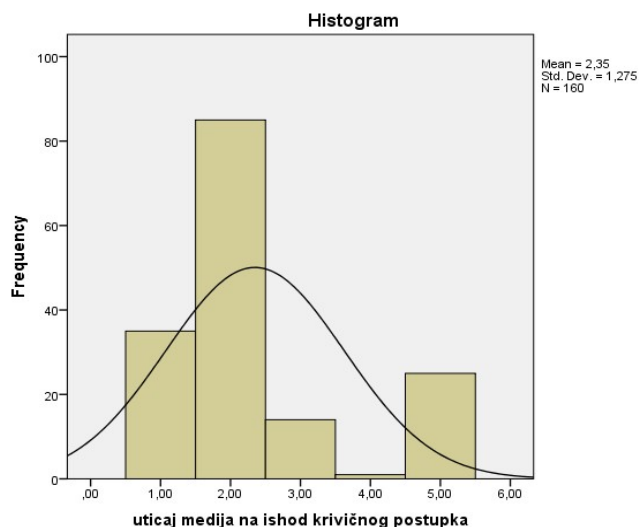
Такође, у великом проценту грађани сматрају да *неспособност и спорост судова* утичу на дуго трајање кривичног поступка (75%). С том тврдњом се не слаже 10,7% испитаника док је 14,4% заокружило одговор *не знам*.

Следеће питање се тичало утицаја медија на исход кривичног поступка у случајевима који су медијски интересантни.

Табела 73:**Утицај медија на исход кривичног поступка**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	35	21,9	21,9	21,9
slažem se	85	53,1	53,1	75,0
ne slažem se	14	8,8	8,8	83,8
u potpunosti se ne slažem	1	,6	,6	84,4
ne znam	25	15,6	15,6	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Графикон 56:

И овде је добијен сличан резултат као у неколико претходних питања, с обзиром да се 75% испитаника определило за одговор *слажем се* и у *потпуности се слажем*.

Табела 74:

Медијско проглашавање кривице унапред и судски поступак

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid u potpunosti se slažem	24	15,0	15,0	15,0
Valid slažem se	64	40,0	40,0	55,0
Valid ne slažem se	34	21,3	21,3	76,3
Valid u potpunosti se ne slažem	8	5,0	5,0	81,3
Valid ne znam	30	18,8	18,8	100,0
Total	160	100,0	100,0	

Последње питање се односи на проблематику медијске повреде претпоставке невиности односно медијско оглашавање кривим и утицај таквог понашања на судски поступак. Више од половине испитаника (55%) слаже се да постоји та повезаност.

6. Анализа праксе Европског суда о људским правима у односу на питања слободе медијског изражавања и претпоставке невиности

Пракса Европског суда несумњиво указује на значај успостављања баланса у заштити слободе медијског изражавања и претпоставке невиности. Међутим, у неким скорашњим одлукама уочавају се нешто другачије тенденције. У појединим случајевима, ЕСЈП је дао предност слободи изражавања без обзира на евентуалну повреду претпоставке невиности. У основи право из чл. 6 ст. 2 ЕКЈП понекад се тумачи флексибилније у циљу веће заштите права из чл. 10 ЕКЈП. Такав закључак се могао извести на основу одлуке Већа у случају *Bédat против Швајцарске*.⁷⁸⁹ Предмет се односи на новинара који је кажњен са 4.000 швајцарских франака због објављивања докумената упркос поверљивости судске истраге у кривичном поступку.

Европски суд за људска права је утврдио да влада Швајцарске није установила како је откривање ове врсте поверљивих информација могло да има негативан утицај на право оптуженог на претпоставку невиности и на исход суђења. Истакнуто је и да је оптужени на основу швајцарског права имао правни лек који није искористио, иако је на тај начин могао да захтева накнаду штете за повреду свог угледа, а на њему је превасходно обавеза да предузме радњу за осигурање поштовања свог приватног живота. Европски суд за људска права је такође констатовао да јавност генерално има легитиман интерес да буде информисана о кривичним поступцима. Међутим, свако чији задатак је слобода информисања, укључујући новинаре, преузима „дужности и одговорности“, чији делокруг зависи од конкретне ситуације и коришћених техничких средстава. Европски суд је поновио да се слобода изражавања не примењује само на „информације“ или „идеје“ које се повољно прихватају или се сматрају неувредљивим или индиферентним, већ такође на оне које вређају, шокирају или узнемиравају. То су захтеви плурализма, толеранције и широких схватања, без којих нема „демократског друштва“. На основу тога је закључио да је казна која је изречена несразмерна циљу коме се тежило, јер осуда подносиоца представке није испунила захтев „неужне друштвене потребе“. Иако су разлози за осуду били

⁷⁸⁹ *Bédat v. Switzerland*, no. 56925/08, 01. 07. 2014., §§ 51, 55, 56, 58, 63, 64.

„релевантни“, нису били довољни да оправдају такво мешање у право подносиоца представке на слободу изражавања из чега следи да је повређен чл. 10 ЕКЉП.

Троје судија чланова Већа издвојили су своја мишљења јер су сматрали да у конкретном случају није било повреде чл. 10 ЕКЉП.⁷⁹⁰ Њихово неслагање се темељило на процени неопходности оспореног ометања у демократском друштву, с обзиром на општи значај конкретног предмета за одређивање терета и стандарда доказивања у вези с чл. 10 ЕКЉП у случајевима обелодањивања поверљивих информација од стране штампе. У издвојеним мишљењима су подржали став Федералног суда Швајцарске да објављени записници са саслушања окривљеног као и писма које је он слао истражном судији не садрже било какве информације од значаја за истрагу па самим тим немају никакав значај за јавност. Радило се искључиво о приватним стварима појединца чије објављивање је задовољило „нездраву радозналост“ публике, при чему подносилац представке није истакао било какав релевантан аргумент да је то учињено у интересу јавности. Важан је и став да у складу с чл. 8 ЕКЉП треба размотрити објављивање информација путем медија у вези с кривичним поступцима. У том смислу објављивање информација о окривљенима, оптуженима, осуђенима и другим учесницима у поступку треба да поштује њихово право на заштиту приватности у складу с чл. 8 ЕКЉП. Насупрот већинском мишљењу изнели су став да се не може тражити доказ о томе да је објављивање поверљивих информација из истраге проузроковало актуелну и опипљиву штету по интересе окривљеног, пре свега у вези с претпоставком невиности, јер би то, у великој мери, значило лишавање тајности истраге. Примереније би било утврдити да ли је тај чланак, у време када је објављен, могао да проузрокује штету, а околности конкретног случаја дају основа за извођење таквог закључка. Наиме, „сензационалистичко“ извештавање у спорном чланку значајно умањује његов допринос јавној дебати којој се пружа посебна заштита у чл. 10 ЕКЉП. Поврх свега, указали су на став који је Суд заузео у сличном случају који се такође односи на објављивање поверљивих информација у

⁷⁹⁰ Реч је о издвојеним мишљењима судија Каракас, Келер и Леменс (Joint Dissenting Opinion of Judges Karakas, Keller and Lemmens). О слободи изражавања судија Европског суда у: Costa J.-P., *La liberté d'expression des juges de la Cour européenne des droits de l'homme*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 221.

Швајцарској (*Stoll* против Швајцарске).⁷⁹¹ С обзиром да су у конкретном случају швајцарски судови у потпуности поступили у складу с том одлуком Европског суда, и у конкретном предмету су разлози за осуду били „релевантни“ и „довољни“ да би оправдали такво мешање у слободу изражавања, а да изречена казна није била несразмерна у односу на циљеве којима се тежило.

Овај случај је упућен на Велико веће ЕСЉП које је дошло до другачијег закључка од Већа у погледу оправданости казне изречене новинару због повреде тајности истраге. Велико веће је посебно утврдило да је објављивање чланка у време када је истрага још била у току садржало потенцијалну опасност од утицаја на спровођење поступка која оправдава усвајање од стране домаћих власти одвраћајућих мера, као што је забрана откривања поверљивих информација. Иако је прихватио да је оптужени имао приступ грађанскоправним лековима којима је могао да прибегне како би се жалио на мешање у свој приватни живот, Европски суд је ипак сматрао да постојање тих правних лекова не ослобађа државу од њене позитивне обавезе да штити приватни живот свих лица која су оптужена у кривичном поступку. Коначно, суд је утврдио да казна изречена новинару због повреде тајности, усмерена на заштиту правилног функционисања правосуђа и права оптуженог на правично суђење и поштовање његовог приватног живота, није представљала несразмерно мешање у остваривање његовог права на слободу изражавања.⁷⁹²

Треба се осврнути и на однос слободе изражавања (чл. 10) и права на заштиту приватности из чл. 8 ЕКЉП.⁷⁹³ Међутим, тај однос углавном није непосредан и директан, јер се по правилу ради о објављивању поверљивог документа из истраге или из предистражне фазе поступка који је неко учинио доступним медијима.⁷⁹⁴ Услед тога у зависности од садржине документа може

⁷⁹¹ *Stoll v. Switzerland*, no. 69698/01. (И у овом случају је најпре одлучивало Веће које је донело одлуку у којој се утврђује повреда чл. 10 ЕКЉП са четири гласа за и три гласа против, да би потом Велико веће донело коначну одлуку да нема повреде чл. 10)

⁷⁹² *Bédat v. Switzerland*, no. 56925/08, 29. 03. 2016., §§ 69, 70, 77, 81.

⁷⁹³ Иако је очигледно да је слобода изражавања апсолутно основно људско право, оно није без ограничења. Можда највећи изазов за новинаре и правнике који се баве људским правима је проналажење равнотеже између супростављених права на приватност и слободе изражавања. Hammarberg T., *op. cit.*, стр. 48. О ограничењима слободе изражавања у: Myjer E., *About court jesters: Freedom of expression and duties and responsibilities of journalists*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 128-130.

⁷⁹⁴ Приликом разматрања тог односа требало би узети у обзир три критеријума. Први је статус, занимање и углед појединца који се жали на постојеће или претеће нарушавање његовог или

бити повређено право на заштиту приватности (чл. 8 ЕКЉП) или право на претпоставку невиности (чл. 6 ст. 2 ЕКЉП), али могућа је и истовремена повреда оба права. Важно је истаћи да се у таквим случајевима углавном не поставља питање повреде права из чл. 10 ЕКЉП јер се обично медији, односно новинари, не позивају на одговорност због објављивања поверљивих докумената, будући да они сами нису могли доћи до њих. Неколико случајева који су се нашли пред Европским судом односили су се на ту проблематику. Овде ће бити анализиран један такав случај.

У случају *Casuneanu против Румуније*⁷⁹⁵, подносилац представке се, позивајући се на чл. 8, жалио да су у штампу „процурели“ делови из досијеа тужилаштва – нарочито транскрипти телефонских разговора који су снимљени у току званичне операције прислушкивања. Начелни став Европског суда за људска права је да државе имају обавезу да предвиде механизме који би онемогућили објављивање поверљивих и тајних информација (као у случају *Stoll против Швајцарске*). Такође, ЕСЉП је указао да принципијелно постоји једнакост права на поштовање приватног живота и права на слободу изражавања чиме се остварује сврха ЕКЉП, што значи да оба уживају једнаку заштиту која се мора уравнотежити када су та права супростављена. У конкретном случају је небитно што се радило о случају корупције у коју су умешани високи функционери, а који је изазивао велику пажњу јавности. Сагласно томе, цурење приватних информација из кривичног списка у штампу може се сматрати мешањем у право подносиоца представке на заштиту приватности.⁷⁹⁶ С обзиром да није било оправдања за тако нешто ЕСЉП је утврдио да је повређено право подносиоца представке на поштовање приватног живота. То значи да држава није обезбедила сигурно чување информација у свом поседу, нити је понудила подносиоцу

њеног приватног живота. Други се односи на природу приватног материјала који је (или је могао бити) објављен. Трећи критеријум је начин на који је приватни материјал прибављен или начин на који је употребљен. Walker R., When is there a public interest in private life?, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 63 и 64.

⁷⁹⁵ *Casuneanu v. Romania*, no. 22018/10, 16.04.2013, §§ 63, 81, 82, 84, 85, 89, 91, 97.

⁷⁹⁶ Ипак треба истаћи да кад је у питању заштита приватности појединаца као учесника у кривичном поступку у суштини је потребно да постоји далеко већи јавни интерес као оправдање за објављивање одређених информација у медијима него у случајевима када се износе приватни подаци о познатим личностима као таквима без њихове умешаности у неки кривични догађај. Leach P., Phone-hacking, the famous and a free media – balancing freedom of the press and privacy, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*, 2012, стр. 93.

представке било какво средство обештећења када је дошло до њиховог откривања.⁷⁹⁷ Дакле, није испунила позитивну обавезу.

На основу изложеног може се закључити да је у свим случајевима где се поставило питање повреде права из чл. 10 ЕКЉП, без обзира да ли се оно разматра у вези с повредом права на претпоставку невиности или се ради о неком другом контексту, став Европског суда да постоји повреда права из 10 ст. 1 ЕКЉП, изузев ако не постоји неки од дозвољених изузетака прописаних у ст. 2 чл. 10 ЕКЉП. Неопходно је дакле утврдити да је мешање било „прописано законом“, да је тежило једном или више легитимних циљева утврђених тим ставом и да је било „неопходно у демократском друштву“ ради постизања ових циљева.

⁷⁹⁷ У питању је позитивна обавеза државе која подразумева стварање услова за ефективно вршење зајемчених људских права, с тим да се ту мисли, пре свега, на обезбеђење и поштовање права на живот (чл. 2. ЕКЉП), забрану мучења (чл. 3. ЕКЉП) и право на поштовање личног и породичног живота (чл. 8. ЕКЉП). Trechsel S., *op. cit.*, стр. 37.

Глава II

Резултати примене истраживачке стратегије студије појединачног случаја

1. Медијско извештавање о случају насилничког криминалитета

За студију случаја је изабран један медијски изузетно праћен случај код нас који се односио на мајку која је била оптужена за убиство детета затим осуђена у првом степену и на крају ослобођена правноснажном пресудом Апелационог суда у Београду. Анализа медијског извештавања о том случају заокружена је ставовима судија Апелационог суда који су учествовали у доношењу коначне пресуде.

У конкретном случају ради се о нестанку тринаестогодишњег дечака Ђорђа Андрејића из села Мајиловац код Великог Градишта, чије тело до данас није пронађено. Дечак је 22. јула 2010. године око 18 h пошао с мајком Марином Андрејић у башту која се налазила на крају села, удаљена око два километра и окружена шумом. Мајка се вратила кући тек после два дана без детета, рашчупана, блатњава и крвава, и није могла да објасни шта се догодило с њим. Уследила је безуспешна вишедневна претрага терена коју је организовала полиција уз помоћ ловачких удружења и мештана како би се дечак нашао. Убрзо мајка постаје осумњичена за убиство детета иако тело дечака није пронађено. Медији су детаљно преносили оно што се догађало у полицији а нарочито изјаве које је давала а које су, како ће се касније испоставити, биле противуречне. У вези с тим медији су, између осталог, пренели следеће:

Полиција је, како сазнајемо, прво посумњала да је Марина Андрејић убила сина, али докази за то нису пронађени. Она је, према сазнањима нашег листа, прво испитивана у полицији, где је казала да је била повређена, па је рекла сину да сам оде кући (Политика, 28.07.2011 – текст под насловом: Мајка ухапшена, потрага за дечаком траје).

Наведено је и да је пристала на полиграфско тестирање (коректно истакнуто да резултати полиграфског испитивања не могу бити доказ на суду) уз следећу напомену:

Како сазнајемо, Марина Андрејић је „реаговала“ на питање да ли има везе с нестанком сина. Касније је рекла да га је она ударила мотиком и да је он пао на земљу, али да је онда устао и отишао у непознатом правцу.

Истог дана, Блиц објављује текст под насловом: *Мајка признала да је убила сина* у којем се наводи да је госпођа Андрејић током испитивања код истражног судије признала убиство, након чега јој је одређен притвор до 30 дана. Иако формулације које су коришћене у оба текста не садрже новинарску тврдњу да је госпођа Андрејић убила сина, истицање њене „реакције“ у току полиграфског испитивања и објављивање њеног признања, може утицати неповољно на перцепцију јавности о томе шта се догодило и на тај начин се може довести у питање могућност спровођења фер поступка.

Слика 2: Фотографија Марине Андрејић настала током хапшења

Слика 3: Фотографија Марине Андрејић и несталог сина Ђорђа

Госпођа Марина Андрејић је потом повукла признање уз тврдњу да је оно било изнуђено односно да је била изложена полицијској тортури како би признала оно што није учинила. С тим у вези, треба рећи да је неспорно да су органи гоњења исказивали велику спремност да случај што пре реше, без обзира што тело детета није пронађено.

Сличан став имају и судије које су учествовале у доношењу коначне пресуде.

Судија 1: *Чињеница је да се тај случај догодио у малој средини што је утицало на поступање локалних органа гоњења, почев од полиције преко тужилаштва и на крају првостепеног суда. Очигледно је постојала намера да се случај што пре реши а с обзиром на недостатак других доказа признање Марине Андрејић, без обзира на очигледне мањкавости у вези с тим, је било оно на чему се од почетка градио читав случај. Признање је имало статус кључног доказа и нико није желео да доводи у питање истинитост такве верзије па се није ни улазило у разматрање других могућих сценарија што је онда довело до тога да се можда неки докази, који су могли бити прибављени на време, неповратно изгубе.*

Судија 2: *Сматрам да је постојала јасна намера органа који су учествовали у истрази (пре свега полиције и тужилаштва) и касније првостепеног суда који је донео осуђујућу пресуду, да се случај што пре реши.*

Судија 3: *Слажем се да су постојали недостаци у погледу признања Марине Андрејић и истакла бих да је било очигледно да је став о њеној кривици био формиран чврсто од стране органа који су учествовали у првостепеном поступку још на самом почетку.*

Својеврстан „напредак“ у расветљавању случаја догодио се 7. новембра 2010. године када је у атару села Мајиловац пронађена људска лобања, што је у медијима одмах пренето на начин да је полиција дошла до закључка да се ради о лобањи младе мушке особе као и да се на њој налазе трагови повређивања. Тако је нпр. Блиц, објавио текст под насловом: *МУП потврдио да лобања припада младој мушкој особи* (08.11.2010). Објављивање непотврђених информација а нарочито њихово коришћење у наслову може утицати на непристрасност и објективност оних који треба да доносе даље одлуке у конкретном случају. Истовремено, Вечерње новости (09.11.2010) објављују садржину писма које је госпођа Марина Андрејић послала супругу из притвора. Наслов текста у којем је то писмо објављено гласи: *Мајка: Не знам где је Ђорђе*. У самом новинском тексту се између осталог каже:

Писмо су, пре него што је доспело у његове руке, прочитали сви надлежни органи, како им нешто не би промакло.

Осим надлежних органа садржина писма је постала доступна и новинарима, а тиме и целокупној јавности што је недопустиво. Приватна, интимна преписка госпође Марине Андрејић је постала јавна ствар чиме је њено право на приватност преписке на најгрубљи начин прекршено. Међутим, већу одговорност од медија за овакав однос према госпођи Андрејић имају представници органа гоњења који су, не само кад се ради о овом писму већ и у неким другим ситуацијама, дали превагу потреби да буду део сензационалистичке представе за јавност уместо да им на првом месту буде заштита основних људских права која госпођи Андрејић, без обзира на статус окривљене, не могу бити одузета.

Убрзо су медији пренели резултате ДНК вештачења по којима лобања припада дечаку. Тако је Блиц, (15.11.2010) у тексту под насловом: *Лобања припада несталом дечаку Ђорђу*, пренео да је ДНК анализом у Националном криминалистичком центру МУП-а Србије утврђено да пронађена лобања припада дечаку. У истом тексту се наводи „тврдња“ ловаца који су ту лобању пронашли *да су одмах посумњали да се ради о остацима тела Ђорђа Андрејића јер је јасно да се ради о лобањи млађе особе, са видљивим повредама*. То се чини у моменту док још никакво судскомедицинско вештачење није урађено, а које једино може да пружи потребне одговоре на питања у каквом је стању лобања, да ли има повреда на њој и, ако их има, каква је природа тих повреда односно на који начин су оне могле настати. У том смислу, медијско преношење речи неких ловаца који на који начин нису позвани да коментаришу такву једну озбиљну ствар, представља још једно озбиљно кршење новинарске етике. Само дан касније, исте новине у тексту под насловом: *Надао сам се да ми је син жив*, наводе да је ДНК вештачење лобање урадио Биолошки факултет у Београду, што представља озбиљан пропуст новинара јер је у питању чињеница која се може лако утврдити.

Тужилаштво је градило случај на основу наведеног признања госпође Марине Андрејић (које је потом повукла) да је сина усмртила тако што га је ударила држаљом мотике у главу. Следећи корак који се очекивао је да судскомедицинско вештачење потврди ту претпоставку:

Сада стручњаци судске медицине треба да утврде како је наступила смрт, односно да ли је Ђорђе умро од ударца држаљом мотике у главу, како је испричала његова мајка, и има ли на лобањи прелома. То вештачење треба да се уради ових дана и на основу њега и списа из истраге одлучиће се каква ће оптужница бити поднета – кажу у тужилаштву (Блиц, 16.11.2010).

Нигде се не спомиње околност да је вредност признања доведена у питање,⁷⁹⁸ већ се уочава изузетна спремност и намера тужилаштва да се по сваку

⁷⁹⁸ Признање окривљеног је предвиђено у чл. 88 ЗКП-а. Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 308-310; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 211 и 212. О признању окривљеног и доказној оцени исказа окривљеног: Шкулић М., *op. cit.*, стр. 200 и 201. О признању уопште и вредности признања у Енглеском праву: Andrews J. A. and Hirst M., *Criminal Evidence*, London, 1992, стр. 573 и даље.

цену подигне оптужница против окривљене Марине Андрејић, без обзира на то да ли ће бити поткрепљена одговарајућим доказима.

Треба истаћи да је у овом случају дошло до изражаја све оно што карактерише медијска суђења, а пре свега објављивање детаља који немају никакве везе с конкретним случајем, попут изношења претпоставки *да је Марина имала љубавника којег је мали Борђе видео, преко приче о наводној отмици до теорије о трговини органима. Чак у све уплићу и причу о ванземаљцима* (Политика, 29.07.2010 – део текста под насловом: *Кломпа и инала – траг ка малом Борђу?*). Објављивање таквих информација може једино имати за циљ стварање сензационалистичке атмосфере у јавности што неповољно утиче на углед осумњичене особе а наноси се штета свим заинтересованим блиским лицима.

Након тога је дошло до одређеног обрта, јер у тексту под насловом: *Ускоро оптужница за убиство сина* (17.11.2010), Блиц објављује да резултати судскомедицинског вештачења указују да на лобањи нема повреде. Међутим, то не спречава тужилаштво да најави брзо подизање оптужнице (до 26. 11. 2010). У истом тексту се преноси „изјава саговорника који је близак истрази:

То што нема повреда на лобањи не значи да дечак није ударен по глави. Могуће је да је ударен држаљом мотике, и да је задобио повреду коже и контузију мозга, што је можда било смртоносно.

Првобитно исказана јасна намера надлежних органа да госпођа Марина Андрејић од осумњичене постане окривљена а затим и оптужена, одржава се у несмањеном интензитету и чини се све да се јавност убеди у то пре него што је суђење и почело. Иста изјава поменутог саговорника Блица је поновљена, у нешто сажетијој форми, и дан касније (Блиц, 18.11. 2010 – текст под насловом: *Мајка и даље тврди да није убила сина Борђа*), као аргумент на изјаву вештака МУП-а, који је обавио обдукцију лобање и који *судији, тужиоцу и браниоцу предочио да на лобањи није било повреда и да је она неколико месеци била на ваздуху*. Иако можда постоји могућност да је дошло до смртог исхода на начин који је

представљен у оптужници, у најмању руку било је некоректно стално инсистирање на томе у медијима.

Потом је објављено да је подигнута оптужница против окривљене Марине Андрејић. Лист Вечерње новости (26.11.2010) је ту вест објавио на сензационалистички начин који се може окарактерисати као повреда претпоставке невиности (наслов текста: *Оптужница: Сину мотком сломила врат*). Одмах испод наслова стоји: *Новости откривају: Шокантни детаљи из оптужнице подигнуте против Марине Андрејић. Залутали у шуми. Борђе био у страху због мрака. Ударен у потиљак*. У првом пасусу текста је наведено следеће: *ПРЕПЛАШЕНОГ* (наглашено с циљем изазивања пажње) *сина, који због мрака није хтео да је прати путем у непознато, усмртила је ударцем дрвеном држаљом мотике у потиљак и задњи део врата. Тешко је повредила дечака, чију смрт је проузроковало нагњечење мозга. Оптужена је тело однела до ивице багремове шуме, двадесетак метара даље, прекрила га грањем и оставила*. Иако се након тога, у следећем пасусу, објашњава да је у питању део оптужнице, штета је већ учињена. Просечан читалац ће о изреченом размишљати као о неспорној ствари коју није ни потребно доказивати на суду и логично је да ће очекивати да суд донесе осуђујућу пресуду. Другим речима, атмосфера која је предходила суђењу била је таква да госпођа Андрејић није имала много шанси за другачији исход кривичног поступка осим оног који би се окончао осуђујућом пресудом. У поменутом тексту је изнета готово читава оптужница, са свим детаљима уз наглашавање околности као што су: *место злочина, време убиства, мотив и начин смрти*. Нигде у тексту није учињен критички осврт на оно што је садржано у оптужници, већ је све представљено као нешто што још треба да добије потврду у форми осуђујуће пресуде.

Битна карактеристика медијског извештавања о оваквим случајевима је стално подсећање, у сваком новом тексту, на оно што је већ објављено у ранијим текстовима. С обзиром да су медији испратили сваки детаљ у вези с подигнутом оптужницом јавност би изнова била суочена с тужилачким виђењем случаја као јединим могућим.

Пре почетка главног претреса, супруг Марине Андрејић је преминуо што су медији искористили да објаве још понеки текст на ову тему, попуњавајући простор изјавама рођака, комшија и других „заинтересованих“ лица.

Током читавог случаја, уз већину текстова била би објављивана и фотографија оптужене Марине Андрејић, обично с лисицама на рукама, настала најчешће приликом неког спровођења. Врхунац је представљало објављивање њене фотографије са сахране мужа уз текст (Блиц, 30.12.2010) чији је наслов: *Мајка оптужена за убиство сина није смела да приђе ћерки*. Потом се у тексту износе детаљи са сахране без којих се свакако могло јер прелазе границу очекиване новинарске пристојности и етичности. У тексту се, између осталог, наводи:

Дејанови рођаци су јој, међутим, забранили да уђе у кућу и присуствује опелу, па ју је судска стража марицом одвезла до гробља. Када се поворка приближила гробљу, Дејанови рођаци су сазнали да их тамо чека Марина, па су њену ћерку А.А. вратили кући. Марина, обучена у црвену јакну и фармерке, у пратњи судских стражара стајала је по страни. Рођаци јој нису дозволили да приђе ковчегу, уз јетрвину опаску „ти не прилази овамо, због тебе се све ово и десило“.

Превелика медијска пажња није могла да заобиђе ни малолетну ћерку госпође Марине Андрејић која је од почетка случаја више пута у различитим текстовим помињана.

Слика 4: Фотографија Марине Андрејић са сахране мужа у пратњи судске страже

Почетак суђења је донео нови талас медијске заинтересованости за овај случај. Међутим, сада су наслови нешто другачији. Блиц (31.01.2011) објављује текст под насловом: *Мајка пориче да је убила сина, тврди да су је мучили полицајци*, исти дан се и у Вечерњим новостима појавио следећи текст: *Марина Андрејић: Нисам убила сина*. У Вечерњим новостима је, 10.03.2011. године објављен текст: *Инспекторка сведочила на суђењу Марини Андрејић* у којем је најпре наведено сведочење инспекторке која је радила на случају и у својој изјави на суду истакла да није било незаконитог поступања полиције. Наведене су и речи лекара специјалисте неуропсихијатрије који је вештачио психичко стање оптужене Марине Андрејић: *Према мом досадашњем искуству, најчешће је веродостојно признање које се да непосредно по извршењу кривичног дела*. Такође је наведен и закључак поменутог лекара *да је она (оптужена) у тренутку извршења кривичног дела била урачунљива*. Утврђивање веродостојности признања као и урачунљивости није у надлежности лекара вештака већ суда, али се то често заборавља.⁷⁹⁹ У конкретном случају, оптужена је тврдила да је признање изнуђено што значи да лекари вештачи ни на који начин нису могли да

⁷⁹⁹ У чл. 113 ст. 1 ЗКП-а регулисани су разлози за вештачење. У ст. 2 истог члана предвиђено је да се вештачење не може одредити ради утврђивања или оцене правних питања о којима се одлучује у поступку. Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 352-354; Шкулић М., *op. cit.*, стр. 224 и 225; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 247-249;

цене веродостојност признања у том контексту. Ипак, преношење такве изјаве путем медија додатно утиче на став јавности у погледу кривице оптужене особе.

Првостепени поступак је експресно завршен и, 15.03.2011. године је објављено да је оптужена Марина Андрејић осуђена на 20 година затвора (Блиц – *Марини Андрејић 20 година*, Вечерње новости – исти наслов као у Блицу). *Образлажући ову одлуку, председник већа навео је да је кривица мајке неспорно доказана и да кривично веће о томе нема никакве недоумице* (Вечерње новости). Једини који је у том тренутку реаговао на такву пресуду је био бранилац оптужене Марине Андрејић који је у завршној речи на суђењу изнео следеће:

Овај предмет је потпуно упропаићен незаконитим поступањем МУП-а Србије, који су на недозвољен начин, употребом физичке и психичке тортуре, претњом и обманом изнудили признање Марине Андрејић. На суђењу Марина је изнела праву истину да она није убила сина, али то нико није хтео да чује, а камоли да проверава њен исказ. Ја њој потпуно верујем да је невина, јер је натерана да призна оно што није урадила. Сматрам да је лобања хируршким путем одстрањена од тела и да је донета, од стране за сада непознатог лица, на место где је пронађена (Блиц).

Медији су искористили прилику да читаву причу употпуне емотивним изјавама рођака који су присуствовали суђењу и на тај начин појачају сензационализам који је карактеристичан за овај случај од самог почетка. Тако се у Вечерњим новостима могла прочитати изјава рођаке (уз фотографију) преминулог супруга оптужене:

Иако сам се лепо слагала са стрином, сматрам да је требало да добије максималну казну, јер је убила своје дете, а мене оставила без брата.

Доношење првостепене осуђујуће пресуде је било окидач за објављивање различитих текстова чији је једини циљ био привлачење пажње читалаца. У том смислу су се нарочито истицали бомбастични наслови попут овог: *Ђерка се одриче мајке убице* (Блиц, 17.03.2011). У тексту се налази исповест свекрве

оптужене Марине Андрејић, којој је унука дата на чување, уз пажљиво навођење детаља који треба да употпуне причу која је конструисана с намером да изазове емоционалне реакције код публике. Садржина текста не одговара наслову, односно само један детаљ је искоришћен за формулисање наслова који и не одговара суштини изреченог. То се јасно може видети из следећег:

И она (унука – прим. А.И.) се пита зашто Марина, ако нешто зна, не каже шта се догодило. Са њеном мајком уопште нисмо у контакту. Нити Марина пише, нити Анђела жели да оде да је види. Жали за братом и оцем и нема снаге да оде код мајке, већ само жели да Марина каже истину – у даху говори бака несталог дечака, која би највише желела да се цео случај што пре расветли како би могле да наставе са животом.

Посебан проблем представља чињеница да је таквим насловом повређена претпоставка невиности, с обзиром да случај у том тренутку није био правноснажно окончан.

Слика 5: Фотографија спровођења Марине Андрејић на суђења из затвора

Апелациони суд у Београду је у октобру 2011. године укинуо пресуду и вратио предмет првостепеном суду на поновно одлучивање, како би пре свега било прецизно утврђено на који начин је дете убијено. У образложењу другостепеног решења, које су објавили медији, између осталог стоји:

Првостепени суд је пропустио да доведе у везу како је могуће да са једним ударцем који није оставио траг на лобањи детета, како то судски вештак наводи, с обзиром на силу удараца, произведе наступање смрти код оштећеног, нити је разјаснио могућност да ли сила услед које може наступити смрт, може да не остави трагове на лобањи (Блиц, 05.10.2011 – Укинута пресуда Андрејићевој за убиство сина, ново суђење). У образложењу наведене одлуке је наведено и: Суд у Пожаревцу мораће да утврди и како је дошло до одвајања лобање дечака од осталог дела тела, с обзиром на то да је пронађен само један њен део (Вечерње новости, 05.10.2011 – Пресуда Марини Андрејић препуна празнина).

Ново суђење је убрзо потом почело (медији су 26.10.2011 године објавили ту информацију) и већ после два месеца доноси се нова првостепена пресуда која је идентична првобитној (Вечерње новости, 27.12.2011 – *Марини Андрејић поново 20 година затвора*). Виши суд у Пожаревцу очигледно је поново журио да заврши случај. Такав закључак се може извести с обзиром на то да је ново суђење трајало само два дана (26.10. и 27.12.).

До истог закључка су дошле и судије Апелационог суда. У том смислу **судија 2** истиче следеће:

Изгледало је као да суд има страх да донесе ослобађајућу пресуду и да су из страха од неуспеха сви поменути субјекти можда превидели неке друге околности које су указивале на другачије решење тог случаја.

Други дан суђења, када је и донета пресуда, у штампи се могло прочитати следеће:

Свој исказ пред судом дали су вештаци Института за судску медицину из Београда, али ни они нису успели да дођу до поузданих одговора. Према резултатима овог вештачења, постоје индиције да је лобања накнадно донета са неког другог места, јер на њој није било ткива, нити трагова природног распадања. Такође, постоји сумња да је лобања испрана неким хемијским

средством, варикином или хидрогеном, што утиче на оштећење узорака неопходних за обављање ДНК анализе (објавиле Вечерње новости, 27.12.2011).

У истом тексту је пренет и одговор вештака на питање браниоца оптужене Марине Андрејић да ли су узети отисци са лобање. Они су рекли *да то није урађено, јер је прошла кроз много руку, а то значи да су, одмах после налажења лобање, истражни органи пропустили да узму затечене отиске*. Донета је иста пресуда иако је исказ вештака на поновљеном суђењу (на начин како су то медији пренели) био битно другачији у односу на првобитан (спорна је и ДНК идентификација која је учињена први пут) и несумњиво је ишао у прилог оптужене.

Уследило је суђење пред Апелационим судом *који је одлучио да отвори претрес и изведе неопходне доказе, јер је морао да донесе правноснажну пресуду у том случају* (Блиц, 18.04.2012 – *Апелациони суд сутра суди Андрејевићевој*⁸⁰⁰ *за убиство сина*). У поменутом тексту као и у оном који је објављен у Блицу дан касније (19.04.2012 – *Апелациони суд суди Андрејевићевој за убиство сина*) налазило се подсећање на све оно што се, везано за случај, догађало у прошлости, од момента нестанка дечака, преко хапшења мајке Марине, подизања оптужнице и суђења пред првостепеним судом, затим доношења пресуде и њеног враћања од стране Апелационог суда у Београду на поновно суђење и на крају доношење нове првостепене пресуде. У оба текста је наведено следеће:

ДНК анализом лобање коју је извршио Биолошки факултет из Београда утврђено је да припада несталом дечаку.

Тај податак је био очигледно непотпун, а може се рећи и намерно јер се прећуткује чињеница да су на поновљеном суђењу свој исказ дали вештаци са Института за судску медицину који је другачији од наведеног.

Интервјуисане судије су истакле да је постојао притисак да се пресуди на одговарајући начин, односно да се донесе осуђујућа пресуда али да је најважније

⁸⁰⁰ Презиме је Андрејић а не Андрејевић а и написано је у погрешној форми која указује да се ради о ћерки неког Андрејевића а не супрузи.

било донети одлуку која ће бити у складу с расположивим доказима који нису били довољни да се донесе осуђујућа пресуда.

Одговарајући на питање о евентуалном утицају медијског извештавања у конкретном случају на њихово поступање судије Апелационог суда су истакле:

Судија 3: *Пре поступка пред Апелационим судом, нисам посебно пратила тај случај и нисам била упозната с начином медијског извештавања које је пратило тај догађај. Изненадила сам се медијском пажњом у вези са тим случајем на шта сам обратила пажњу тек онда кад је случај дошао пред Апелациони суд.*

Судија 2: *Такође, нисам пратио тај случај пре поступка пред Апелационим судом. Тек тада сам обратио пажњу на медијско извештавање у конкретном случају али се нисам много бавио тиме.*

Судија 1: *Био сам упознат с медијским извештавањем како пре, тако и у току поступка пред Апелационим судом али то свакако није утицало на моје расуђивање у конкретном случају.*

У јулу 2012. године, Апелациони суд у Београду правноснажно је ослободио оптужену Марину Андрејић за кривично дело тешко убиство.

Након одржаног главног претреса Апелациони суд је нашао да нема доказа да је Андрејевићева (погрешно) извршила кривично дело тешко убиство за које је била оптужена и преиначио првостепену пресуду којом је била осуђена на 20 година затвора (Блиц, 04.07.2012 – Андрејићева (грешка делимично исправљена) ослобођена оптужби за убиство сина Ђорђа).

Трка да се обезбеди ексклузивна прича „свеже“ ослобођене Марине Андрејић довела је до тога да је новинар Вечерњих новости, само дан након њеног ослобађања и пуштања из притвора, пронашао Марину испред родитељске куће у намери да добије од ње интервјуу, који је потом објављен (04.07.2012 – *Марина Андрејић: Нисам убила сина*).

Интересовање за случај се и даље наставило, тако да је после 20 дана објављено образложење одлуке у којем је један детаљ изазвао највише пажње медија. У питању је став суда да је лобања Ђорђа Андрејића накнадно донета и остављена на место где је нађена. У том смислу, у образложењу одлуке коју је објавио Блиц, између осталог се наводи:

С обзиром на то да је лобања Ђорђа пронађена на око 3,5 метара од пољског пута, намеће се закључак да леш покојног Ђорђа није био на том месту у време када су вршене претраге терена, већ да је лобања накнадно донета и ту остављена (24.07.2012 – Суд: Лобања дечака Ђорђа Андрејића накнадно је подметнута).

Иако је случај правноснажно окончан, медији се нису задовољили завршетком приче па су користили сваку нову информацију о госпођи Марини Андрејић да наставе да се баве њеним животом. У исто време када је објављено образложење пресуде Апелационог суда у Београду, сазнало се да је она у љубавној вези. Тако су Вечерње новости објавиле текст под насловом: *Марина Андрејић: Удаћу се, Љубиша ме теши* (24.07.2012). На сличан начин и у Блицу (25.07.2012) је објављен чланак (*Марина Андрејић у вези, планира да се поново уда*). У Вечерњим новостима је описан тадашњи физички изглед госпође Андрејић (*у лепој црној мајици, црним панталонама, распуштеном косом и благо нашминканим лицем*), уз констатацију да *није личила на жену која страшно пати*. Очигледно јој јавност строго суди због тога што уопште даје знаке живота након свега што се догодило. Тако да јој се, све што је поменуто, рачуна као „доказ“ кривице. То потврђују и коментари читалаца. Њен случај је такође добар пример и концепта социјалне кривице, јер без обзира на то што је с правне стране невина, друштвена осуђујућа пресуда јој вероватно никад неће бити укинута и трпеће све последице које из тога произилазе.

Подношење захтева за заштиту законитости од стране републичког јавног тужиоца поново је подстакло медијску причу о „кривици“ госпође Марине Андрејић (Вечерње новости, 16.04.2013 – *Кривица Марине Андрејић опет на тасу*). У тексту се наводи следеће:

Врховном касационом суду у Београду Републички јавни тужилац поднео је захтев за заштиту законитости против пресуде Апелационог суда, којом је Марина Андрејић (43) из Мајиловаца ослобођена кривице за убиство сина Ђорђа (13). Тиме је прихваћен захтев Вишег јавног тужилаштва у Пожаревцу, које и даље сматра да је Марина искључиви кривац за смрт дечака.

У међувремену је госпођа Марина Андрејић од државе тражила одштету од 140.000 евра због неоснованог боравка у притвору скоро две године (Блиц, 11.03.2013 – *Мајка ослобођена оптужби за убиство сина тражи 140.000 евра због неоснованог притвора*) али, колико се може закључити из штампе, позитиван одговор није добила.

Чињеница да тело дечака до данас није пронађено оставља простор разноразним медијским тумачењима:

Шта се заправо догодило Ђорђу 22. јула? Да ли је киднапован, или су га изгубљеног у шуми растргле дивље звери, или га је, ипак, убила мајка, или неко други, само су неке од верзија његове трагичне судбине (Блиц, 10.06.2013 – *Дечак којег су сви заборавили*).

Иако је госпођа Марина Андрејић правноснажно ослобођена, што значи да се више неће моћи поставити питање њене одговорности у кривичном поступку у складу с начелом *ne bis in idem*⁸⁰¹ (чл. 34 ст. 4 Устава, чл. 4 ЗКП-а) то неће спречити јавност, на првом месту медије, да наставе с нагађањима о томе шта се заиста догодило.

Последњи новински чланак (до момента писања овог рада) је објављен 22. јула 2015. године у Вечерњим новостима, тачно пет година од нестанка Ђорђа Андрејића. Наслов тог чланка је: *Нестанак Ђорђа још мистерија*, у којем се, између осталог, наводи:

⁸⁰¹ О начелу *ne bis in idem*: Илић Г. П. (et al.), *op. cit.*, стр. 78-85; Шкулић М., *op. cit.*, стр. 62-65; Грубач М. и Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 41-44; Радуловић Д., *Коментар Законика о кривичном поступку Црне Горе*, Подгорица, 2009, стр. 31.

Правосуђе и полиција одавно се више не баве овим случајем, пошто је Апелациони суд ослободио сумње за убиство његову мајку Марину (45), услед недостатка доказа.

Та реченица показује да у јавности постоји став по којем је ослобађајућа пресуда ставила тачку на случај Ђорђа Андрејића, уз нагласак на недостатак доказа, иако су многа питања остала без одговора. Они вероватно неће никада бити пронађени, јер полиција и јавно тужилаштво, потпомогнути медијима, створили су само једну медијску конструкцију одговорности за нестанак дечака. Једини који је био на „висини задатка“ односно стандарда правичног суђења јесте Апелациони суд у Београду.

ЗАКЉУЧАК

Бројни су и међусобно испреплетени чиниоци који утичу на однос медија и криминалитета, а то у значајној мери отежава свеобухватно и потпуно разматрање ове проблематике. Због тога је у овом раду истраживачки оквир обухватио неколико битних аспеката који по схватању аутора имају кључни утицај на настанак и развој односа између медија и криминалитета.

Основна хипотеза о доминантном утицају медија на разумевање криминалитета од стране обичних људи прво је теоријски постављена у првом делу рада да би уследила њена разрада и тестирање у истраживачком делу применом различитих метода и техника прикупљања и обраде података. У том смислу истражени су различити начини испољавања тог утицаја, медијски конструисана реалност криминалитета, морална паника и однос медија и кривичног судства.

Свако научно истраживање подразумева анализу дотадашњих теоријских достигнућа у одређеној области јер постављене научне хипотезе морају имати упориште у њима. Истраживање односа медија и криминалитета је подразумевало узимање у обзир појединих теорија насталих на различитим полазним тачкама. Свака од поменутих теорија пружила је делић сазнања неопходан да се у наставку сви проблематизовани аспекти односа медија и криминалитета размотре на адекватан начин. Анализа сваког од теоријских приступа који су у раду обрађени, и синтеза свега тога у заједнички именован теоријског сагледавања ове проблематике представљали су основ за бављење постављеним хипотезама.

Истраживање медијског утицаја на разумевање проблема криминалитета подразумевало је на првом месту бављење феноменом социјалног конструкционизма односно прецизније медијске конструкције криминалитета. У том контексту је аутор пошавши од хипотезе о претежно занемаривом утицају других извора сазнања о криминалитету указао на важност бављења основним карактеристикама медијске конструкције криминалитета. То је посебно важно уколико се прихвати став да је основни задатак медија да, обликовањем ставова људи о криминалитету и усмеравањем интересовања на криминалне афере, скрену пажњу јавности са одређених тема у вези с којима би се несметано

остварили одређени циљеви. У том смислу резултати истраживања ставова грађана показали су да су медији главни извор сазнања за скоро три четвртине грађана па самим тим постаје јасније колико је значајна и моћна позиција медија у савременом свету.

Потврђивање поменутих хипотеза предузето је у неколико корака што је подразумевало њихово даље прецизирање ради потпуније анализе. У том смислу је у истраживачком делу рада учињена њихова конкретизација како би на адекватан начин биле подвргнуте анализи. То је учињено применом анализе садржаја новинских текстова и телевизијских вести с једне стране, истраживањем ставова грађана путем упитника и ставова новинара путем фокус-групног интервјуа односно судија у форми полу-структурисаног интервјуа с друге стране уз допуну која је подразумевала анализу статистичких показатеља.

Резултати спроведеног истраживања су показали да медијско извештавање о криминалитету утиче у великој мери на разумевање криминалног феномена као таквог и појединих његових карактеристика од стране грађана. То је потврда одговорности медија за оно што напишу или прикажу. Међутим, бројке саме по себи не говоре довољно. Само пребројавање текстова посвећених насилничком криминалитету или утврђивање дужине прилога у телевизијским емисијама вести посвећених насиљу или корупцији не пружа поуздан основ за извођење закључака о карактеристикама медијског извештавања и утицају који остварује на јавно мњење. Оне добијају свој смисао тек кад се уклопе са резултатима испитивања грађана који су несумњиво указали на примат медија као извора сазнања о свим аспектима криминалног феномена. Кад се исти резултати понове неколико пута, кроз одговоре на повезана питања, онда се не може говорити о случајности већ одређеној правилности.

Основна хипотеза о медијској конструкцији криминалитета обухвата и питање медијског предимензионирања одређених облика криминалитета односно стварање погрешне слике о размерама и структури криминалитета у друштву. Добијени подаци несумњиво показују велику заинтересованост штампаних медија за насилнички криминалитет с обзиром да је отприлике половина свих објављених текстова о криминалитету посвећена теми насиља. Такав медијски приступ очигледно утиче на ставове и мишљења обичних људи при чему најбољу

потврду те хипотезе представљају одговори на питања из упитника која су грађани дали у вези са тим. Иако им недостаје виктимизацијско искуство у вези са насилничким кривичним делима под утицајем медијске слике проблема насиља у друштву грађани у високом проценту деле став о свеprisутности насиља и његовом континуираном расту. То указује и на недостатак критичког односа појединаца према информацијама које им се путем медија саопштавају.

Полазна претпоставка о различитом медијском представљању размера и структуре насилничког криминалитета у односу на званичне статистичке податке је само делимично могла бити потврђена. Чињеница да су статистички подаци по природи ствари увек масовнији у односу на бројке које се добијају анализом медијског садржаја онемогућава адекватно упоређивање те две ствари. Ипак, пронађен је простор за анализу који је подразумевао утврђивање трендова у медијском извештавању и њихово упоређивање са кретањем криминалитета према статистичким подацима. У том смислу уочено је да су медијско извештавање у посматраном периоду карактерисали периоди појачане заинтересованости за одређене аспекте насилничког криминалитета иако није постојало упориште у званичним подацима органа гоњења односно није било оправдано с обзиром на актуелно стање криминалитета у тој одређеној сфери. Посебно се манипулише подацима о криминалитету малолетника јер се уочава несразмера између бројки које медији истичу и статистичких података.

Анализа медијског извештавања је показала да се указивање на стални пораст криминалитета ретко аргументује на одговарајући начин, већ се селективним објављивањем података о стању криминалитета постиже жељени ефекат. Поред квантитативне анализе медијског извештавања за потпуно разумевање таквог медијског приступа било је неопходно учинити квалитативну анализу текстова у штампаним медијима како би се разоткрили специфични механизми медијске обраде догађаја. Такав приступ је омогућио да се боље сагледају типични обрасци у медијском извештавању а нарочито уоче стереотипи који доминирају у медијским представама. Таква медијска слика утиче на стварање погрешне перцепције грађана о различитим анализираним аспектима криминалитета на шта указују одговори на питања у оквиру упитника при чему су и интервјуисани новинари свесни одговорности медија односно истичу њихов

кључни допринос у неадекватном представљању проблема криминалитета код нас.

Иако је акценат стављен на медијску конструкцију насилничког криминалитета проблематизовано је и медијско извештавање о корупцији. Прелиминарно бављење медијском сликом корупције и полазне хипотезе изведене из таквог размишљања подвргнуте су анализи. С обзиром да се пошло од претпоставке да је медијско извештавање о корупцији пренаглашено у секторима као што су образовање, правосуђе или здравство требало је одговарајући медијски садржај подвргнути анализи како би се утврдила основаност таквог става. У том смислу несумњиво су резултати квантитативне анализе текстова у штампи потврдили такву полазну претпоставку с обзиром да се између једне четвртине и једне трећине свих текстова о криминалитету односе на корупцију у поменутих областима. Посебно треба истаћи и тенденцију штампаних медија да се тим темама баве и ван контекста неког актуелног случаја чиме се у јавности одржава став о алармантној ситуацији у вези са тим. Ипак, нешто другачији закључак је изведен кад је у питању извештавање телевизија о поменутих аспектима корупције с обзиром да је далеко мање простора посвећено тој теми ако се узме у обзир укупност телевизијског извештавања. Овде треба нагласити и чињеницу да се проблематизовање корупције лакше остварује у штампаној форми па и у томе треба тражити разлог постојања различитог приступа штампаних и електронских медија.

Хипотеза о занемаривању других облика корупције, пре свега у банкарском и привредном сектору односно у контексту криминалитета белог оковратника није могла бити подвргнута анализи на претходно поменут начин али се посредно може закључити да постоји мала заступљеност тог проблема, нарочито у штампаним медијима. У том смислу се потврђује претпоставка о значају истраживачког новинарства као модалитета новинарског бављења „скривеним“ облицима корупције с обзиром да у овом тренутку не постоје бољи начини продубљеног бављења том појавом која наноси велике штете како појединцима тако и друштву. То је постигнуто указивањем на поједине позитивне примере из новинарске праксе, чиме је потврђена појединачна хипотеза о

истраживачком новинарству као значајном средству у откривању криминалитета белог оковратника.

Посебно је истакнут утицај медијске слике криминалитета на сегмент његове контроле као и очекивања јавности у вези с тим. Аутор истиче да медији по правилу истичу ретрибутивни аспект контроле криминалитета, занемарујући при томе превентивни вид, о чему сведочи анализа медијског извештавања о томе с нагласком на садржину изјава политичара и других субјеката у вези с том проблематиком. Када се такви резултати анализе садржаја употпуне са сличним ставовима новинара о том питању а нарочито односом грађана према томе може се извести закључак о истинитости полазне претпоставке. У вези са тим најјаснију представу таквог јавног става представља околност да преко 80% грађана који су попуњавали упитник сматра да не треба чекати окончање кривичног поступка како би се предузеле одговарајуће мере против учинилаца кривичних дела која имају карактер педофилије већ да то треба учинити брзо након што се појави сумња. У сваком случају таква медијска конструкција сегмента контроле криминалитета утиче и на органе формалне социјалне контроле који своје поступање усклађују с тим очекивањима иако је већински став интервјуисаних судија да притисак јавности не утиче у значајној мери на њихов рад.

У циљу потврде основне хипотезе о утицају медијске конструкције на разумевање проблема криминалитета, нарочито у оквиру предимензионирања његове насилничке форме, требало је позабавити се и вестима као најчешћим механизмом који медији користе у преношењу информација јавности. Анализа извештавања штампаних медија показује доминацију вести о криминалитету, а у оквиру њих највише простора се посвећује насилничким кривичним делима. Ти резултати су употпуњени одговарајућим изјавама интервјуисаних новинара који су посебно истакли „свеprisутност“ теме насиља како међу насловним вестима у електронским и штампаним медијима, тако уопште и у односу на остале вести, при чему су указали на потребу публике да буде информисана о драматичним догађајима (што је закључак до којег долазе и теоретичари који се баве овом проблематиком).

Разумевање значаја вести у процесу медијске конструкције криминалитета подразумевало је анализу процеса „производње вести“, карактеристичном по

одређеним правилима избора догађаја који ће бити презентовани као вест и начину обликовања вести. Истакнут је положај новинара у том процесу који зависи од низа чинилаца, а један од најзначајнијих је утицај уредника и издавача или других субјеката који на директан или индиректан начин могу вршити притисак као вид цензуре која потом доводи до аутоцензуре. Потреба да се производња вести држи под највећом могућом контролом довела је до тога да су медијске организације установиле одређене критеријуме за избор вести како би се новинарима „олакшао“ посао приликом доношења одлука о томе шта ће бити вест. У том смислу анализирани претпоставке о значају процеса производње вести и правилима која у ту сврху служе потврдили су интервјуисани новинари чиме је глобална слика положаја новинара у данашње време конкретизована на примеру такве праксе код нас.

Теоријско разматрање моралне панике је предузето на свеобухватан начин у циљу потпуног сагледавања те проблематике. Полазећи од традиционалног оквира бављења том проблематиком стављен је акценат на новије приступе које бацају другачије светло на ову проблематику при чему могу да пруже значајан основ за дубље и свестраније проучавање тог феномена. Први такав приступ односи се на улогу дискурса у настанку моралне панике при чему је у раду с једне стране истакнута важност дискурса доминантних друштвених група а с друге значај својеврсног медијског дискурса који има извесну самосталност и чија се особеност заснива на правилима израде медијских извештаја. Првобитне верзије моралне панике заснивале су се на дискурсима који су истицали опасност од тзв. непријатеља друштва, док новије померају фокус с „негативаца“ на све „поштене грађане“ који су у сталној опасности да постану жртве. Утицај новијих моралних паника односно дискурса који се налазе у њиховој позадини узрокује све већу појаву страха од злочина што потврђују и резултати анкетирања грађана.

Други аспект бављења моралном паником подразумевао је разматрање њене социјалне функције. У раду је то сагледано пре свега у контексту улога коју различити друштвени чиниоци имају у настанку моралне панике. У том контексту је размотрено деловање моралних активиста као и представника органа формалне социјалне контроле. С обзиром да су изражени различити ставови у погледу улоге моралних активиста у настанку моралне панике анализом тих приступа указано је

на ситуације када морални активисти могу имати пресудну улогу у стварању моралне панике. Органи формалне социјалне контроле могу имати активну или пасивну улогу у настанку моралне панике, с тим да је њихова пасивна позиција далеко чешћа у том процесу. Анализа медијског извештавања показује да полиција најчешће учествује у стварању моралне панике, а да су судови најмање присутни у том контексту што произилази из одговарајућег положаја који имају различити органи формалне социјалне контроле. Истраживање улоге органа формалне контроле у настанку моралне панике заокружено је ставовима интервјуисаних новинара и судија у вези с тим питањем. Наиме и једни и други су недвосмислено указали на постојање такве праксе код нас при чему су судије указале на одговорност других субјеката у ланцу гоњења што је нешто што се често превиђа у јавности. На тај начин је потврђена полазна претпоставка.

Социјална функција моралне панике анализирана је и у контексту друштва ризика које у научном бављењу моралном паником још увек није у довољној мери размотрено при чему је у раду указано на значај будућег темељнијег бављења том темом. Под утицајем медијског извештавања, људи имају склоност да преувеличавају многе опасности у вези с криминалитетом што често води појави страхова, а све то погодује и настанку моралне панике. С тим у вези, у раду је указано на феномен културе страха који доминира у модерно доба и утиче на свакодневни живот људи. Ауторово мишљење је да проучавање страха од злочина у контексту медијског извештавања има изузетну важност, па би овој материји ваљало посветити више пажње у будућим истраживањима.

Медијско представљање криминалитета као ризика је израз манипулације моћних. Усредсређеност јавности на ризик од криминалитета скреће пажњу с многих других актуелних тема које представљају много већи разлог за забринутост. Указано је на проблем субјективне перцепције ризика појединаца у савременом друштву која значајно одступа од стварне опасности. У том смислу је истакнута улога медија у потпуном и непристрасном обавештавању јавности о стању криминалитета која мора да буде потпомогнута активностима представника органа задужених за сузбијање криминалитета, али и научника у складу с идејом криминологије производње вести. Анализа одговора грађана указује на одсуство објективног сагледавања ризика од криминалитета.

Специфичан аспект социјалне функције моралне панике је процес појачавања девијације (криминалитета). У том смислу у раду се анализира проблематика примарне и секундарне девијације, а затим и спирала појачавања девијације која показује детаљно како се тај процес одвија. С обзиром на кључну улогу медија у томе, у раду је указано на последице које стварање моралне панике има на лица која су означена као криминалци. С друге стране, стереотипно представљање учинилаца кривичних дела је уобичајено у медијском извештавању о криминалитету и у великој мери утиче на перцепцију обичних људи, као и на поступање припадника органа формалне социјалне контроле.

Теоријске поставке о моралној паници разрађене су путем квалитативне анализе начина на који поједини штампани медији у Србији извештавају о појединим облицима насилничког криминалитета. Поменути истраживачки приступ је употпуњен ставовима новинара о тим питањима како би се добила свеобухватна слика те појаве. Такође од великог значаја за потпуно разумевање моралне панике су и резултати истраживања ставова грађана који су својим одговорима потврдили полазне претпоставке о постојању моралне панике у вези са издвојеним облицима насилничког криминалитета и утицају стереотипних представа учинилаца и жртава одређених кривичних дела на разумевање тих феномена.

Основу за сагледавање конкретних манифестација моралне панике представља проблематика крволочног злочинца или предатора, сагледана у светлу стереотипног представљања тог феномена. Иако најређи, предаторски злочини су најинтересантнији при чему се предимензионираним извештавањем медија о таквим злочинима и њиховим учиниоцима ствара погрешна перцепција у јавности о томе. У циљу потврде таквог става аутор је указао на поједине примере медијског извештавања о томе.

Анализом медијског извештавања о насиљу о породици указано је на обрасце по којима се у јавности представља тај облик криминалитета, а који подразумевају изношење алармантних података и стереотипно представљање мушкараца као насилника и жена и деце као жртава. На тај начин је потврђена полазна појединачна претпоставка о моралној паници у вези с насиљем у

породици. У том смислу указано је на постојање многобројних заблуда у вези с традиционалним виђењем улога чланова породице.

У раду је истражена и морална паника у вези са силовањем. Полазна претпоставка о медијској слици силовања као конструкцији насталој на многобројним митовима и заблудама потврђена је истицањем теоријских радова на ту тему, као и анализом писања штампаних медија о томе. На основу тога аутор закључује да медији стереотипно представљају и учиниоце и жртве. Медији највише извештавају о случајевима силовања у којима је непознат учинилац и нема никаквог доприноса жртве кривичног дела, иако су статистички гледано такви случајеви силовања најређи. Силоватељ се стереотипно представља као неко ко је жртви непознат и који је изненада напада. С друге стране занемарују се чешћи облици силовања која чине особе познате жртвама.

Морална паника у вези с педофилијом представља вероватно најинтезивнији вид реакције јавности с обзиром на чињеницу да су жртве деца. Истакнут је проблем предимензионирања феномена педофилије који се нарочито тиче аспекта учиниоца јер медијски извештаји инсистирају на опасности која деца прети од странаца. С обзиром да ништа не говори у прилог стварног пораста педофилије, створена паника може имати само негативан ефекат попут неоснованих оптужби а у прилог томе су и резултати истраживања који показују да три четвртине грађана сматра да је педофилија у порасту. Анализа медијског извештавања је показала и да медији занемарују чешће случајеве педофилије које чине особе блиске деци.

На крају је размотрена морална паника у вези с малолетничком делинквенцијом у ширем смислу. Полазна претпоставка о површном медијском сагледавању тог проблема који доводи до стварања стереотипа младих насилника размотрена је кроз анализу текстова који приказују младе у негативном контексту истичући њихово проблематично понашање при чему то само продубљује проблем и доприноси настанку спирале девијације. Медији посебно посвећују пажњу тзв. вршњачком насиљу, а нарочито оном које се дешава у школама из чега произилази закључак о школама као несигурним зонама. Неуједначеност статистике и медијске заинтересованости употпуњено размишљањима грађана о томе доприноси одржавању и појачавању моралне панике.

Однос медија и кривичног судства је последња тема која је размотрена у раду. Заинтересованост медија за криминалитет испољава се и у виду извештавања о актуелним кривичним поступцима односно о раду кривичних судова уопште. Анализирана су два аспекта односа медија и кривичног судства. Први се тиче медијске слике судова, а други се односи на проблематику медијског извештавања у току трајања кривичних поступака што отвара низ питања, од којих је посебна пажња посвећена слободи медијског изражавања и повреди претпоставке невиности.

Полазне претпоставке о медијској слици судова подвргнуте су тестирању с једне стране путем анализе одговарајућих медијских садржаја да би ти подаци били употпуњени ставовима судија, затим новинара као и грађана.

Корумпираност судства се често помиње у медијским извештајима о раду судова што утиче на став јавности по том питању. Незадовољство јавности донетим пресудама испољава се кроз медијске приче о корумпираности судија чиме се замагљују стварни проблеми. Резултати анкетирања грађана показују да висок проценат грађана има став о раширености корупције у правосуђу иако сами немају такво искуство. С друге стране став судија је да јавност предимензионирано перципира тај проблем иако признају присутност те појаве. Што се тиче казнене политике судова у јавности доминира став о њеној благодати и потреби да се она поштри. Такав став подржавају и грађани насупрот судија које су изразиле неслагање с тим. Слични закључци се могу извести и у вези са сликом спорих судова пре свега у контексту застарелости кривичног гоњења. У том смислу посебно треба истаћи незадовољство судија због сталног јавног занемаривања доприноса других актера кривичног гоњења. На крају кад је у питању утицај политике на рад судова иако јавност сматра да постоје чести притисци у том смислу, већина судија истиче да то није случај.

Други аспект односа медија и судства који је анализиран у раду тиче се проблематике медијског извештавања у току кривичног поступка. Полазна премиса од које је аутор кренуо у истраживање овог аспекта тиче се утицаја медија на рад судова. Наиме, приликом извештавања о неком кривичном догађају износе се различита мишљења у току предистражног и кривичног поступка, што отвара питање односа слободе медијског изражавања и претпоставке невиности.

У том смислу је кроз анализу упоредних и домаћих решења у вези с границама слободе изражавања у различитим фазама поступка аутор покушао да укаже на могуће начине регулисања те проблематике како би се задовољили интереси медијских организација, али и пружила заштита адекватном функционисању система кривичног правосуђа.

Анализа извештавања медија о појединим случајевима потврдила је полазну претпоставку о повезаности неадекватног медијског извештавања током кривичног поступка и повреде претпоставке невиности. С тим у вези може се закључити да медијска повреда претпоставке невиности, поред могућег недозвољеног утицаја на судове у погледу доношења одлуке, доводи до стигматизације и етикетирања лица која су медији пре времена прогласили кривим, и у складу с концептом фактичке кривице производи последице сличне онима као да је то лице осуђено. До таквог закључка је аутор дошао на основу анализе писања штампе и с обзиром на ставове новинара и судија које су изразили по том питању.

Без обзира на често кршење претпоставке невиности од стране медија у раду је указано на значај слободе медијског изражавања која представља једну од најзначајнијих тековина модерних демократских друштва. У циљу пружања одговора на питање адекватне сразмере у заштити оба принципа анализирана је пракса Европског суда за људска права. На основу тога је закључено да слобода медијског изражавања ужива значајну заштиту Европског суда уколико се посматра ван контекста претпоставке невиности. Нешто другачији закључак се може извести када се слобода медијског изражавања разматра у односу на претпоставку невиности, јер се начелно може уочити једнак третман ова два принципа. У крајњој линији, на судовима сваке државе понаособ је да успоставе баланс како ниједан од та два принципа не би био доведен у питање.

Последњи анализирани аспект медијског извештавања у току кривичног поступка тиче се проблематике медијских суђења и ефеката који се производе на тај начин у односу на неке будуће случајеве. Праћењем медијског извештавања у таквим случајевима могу се препознати образци који се понављају у другим поступцима. Аутор посебно истиче проблем детаљног извештавања о догађају који је предмет медијског суђења, а то значи од тренутка сазнања за извршење

кривичног дела, па до његовог судског разрешења без обзира о каквом исходу је реч. У том смислу је коришћена студија случаја као посебна истраживачка техника како би била приказана повезаност медијских суђења и поменутих феномена осуде пре пресуде и социјалне кривице. Анализа конкретног медијског извештавања у случају госпође Марине Андрејић јасно је показала снагу и трајност тих ефеката што представља правило када су такви случајеви у питању. Због тога је важно бавити се истраживањем ефеката медијских суђења како би се што више указало на штетност такве медијске праксе и у крајњем циљу утицало на то да она постане изузетак а не правило.

На крају је указано на ехо ефекат који подразумева поштравање казнене политике судова подстакнуто одлукама донетим у поступцима који су покривени медијским суђењем. У том смислу је анализиран утицај медијског извештавања на казнену политику судова, а нарочито медијски садржаји у којима се испољавају захтеви ретрибутивно оријентисане јавности за поштравањем казнене политике у области насилничког криминалитета. Резултати спроведене анализе потврдили су полазне претпоставке у вези с тим.

У овом раду су отворена многа питања у вези с односом медија и криминалитета која су обрађивана у страниј литератури, али која нису била предмет истраживања код нас. Аутор је на њих понудио одређени одговор који не мора нужно да буде једини могући. Наиме, бројни аргументи који су наведени у прилог одређеног става који се заступа у овом раду имају за циљ не само да изразе виђење ове проблематике од стране писца ових редова, већ и да отворе озбиљну расправу о сложеној проблематици која је била предмет ове дисертације. Аутор је уверен да ће ово дело представљати добру полазну основу за то.

ЛИТЕРАТУРА

- Aaronson, D. E. and Patterson, S. M.** /2013/: Modernizing the Jury Instruction in the Age of Social Media, *Criminal Justice*;
- Abondo, M. et Le Gueut, M.** /2010/: Maladie mentale et crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Aiello, M. F.** /2014/: Policing the masculine frontier: Cultural criminological analysis of the gendered performance of policing, *Crime Media Culture*, Vol. 10, No. 1;
- Алексић, Ж. и Шкулић, М.** /2002/: *Криминалистика*, Београд;
- Altheide, L. D.** /1996/: *Qualitative Media Analysis*, London;
- Anderson, S. and Howard, G. J.** /1994/: Crime, Criminal Justice, and Popular Culture, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 5, No. 1;
- Andrews, J. A. and Hirst, M.** /1992/: *Criminal Evidence*, London;
- Антонић, Д.** (et al.) /2001/: *Корупција у Србији*, Београд;
- Arden, Lady Justice** /2012/: Media intrusion and human rights: striking the balance, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Бајовић, В.** /2008/: Претпоставка невиности и слобода штампе, *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/1;
- Бајовић, В.** /2009/: *Споразум о признању кривице-упоредно-правни приказ*, Београд;
- Barak, G.** /1994a/: *Media, Society, and Criminology* in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Barak, G.** /1994b/: *Newsmaking Criminology: Reflections on the Media, Intellectuals, and Crime*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Barak, G.** /2013/: *Велике финансијске преваре на Волстриту*, CRIMEN (преводио Бајовић В.), бр. 1;
- Barkan, E. S.** /2009/: *Criminology: A Sociological Understanding*, New Jersey;
- Barkow, R. E.** /2005/: Administering Crime, *UCLA Law Review*;

- Barnhart, B.** /2012/: Justice Stevens and the News Media: An Exercise in Exposition, *Northwestern University Law Review*, Vol. 106, No. 2;
- Barrett, J.** /2011/: Open Justice or Open Season? Developments in Judicial Engagement with New Media, *Queensland U. Tech. L. & Just. J.*, Vol. 11, No. 1;
- Battersby, E. and Robinson, W. G.** /2012/: Paradise Lost: Media in Injustice and Injustice in Media, *Seton Hall Journal of Sports and Entertainment Law*, Vol. 22;
- Беговић, Б.** /2007/: *Економска анализа корупције*, Београд;
- Беговић, Б.** /2015/: *Економска анализа генералне превенције*, Београд;
- Бек, У.** /2011/: *Светско ризично друштво: у потрази за изгубљеном сигурношћу (Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2007, преводилац: Глишовић Ј.), Нови Сад;*
- Bennett, S. C.** /2013/: Ethical Limitation on Informal Discovery of Social Media Information, *American Journal of Trial Advocacy*, Vol. 36;
- Best, J. and Hutchinson, M. M.** /2006/: *The Gang Initiation Rite as a Motif in Contemporary Crime Discourse*, in: W. Potter W. G. and Kappeler E. V. (ed.): *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Waveland Press, Illinois;
- Beuens, K.** /2010/: La diversité ethnique et le système pénal en Belgique, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Blackham, A. and Williams, G.** /2013/: Australian Courts and Social Media, *Alternative Law Journal*, Vol. 38, No. 3;
- Boyle, K.** /2005/: *Media and Violence: Gendering the Debates*, London;
- Бригс, А. и Берк, П.** /2006/: *Друштвена историја медија: од Гутенберга до Интернета (A Social History of the Media, 2005, преводилац Поповић Ј.), Београд;*
- Brochu, S.** /2010/: La consommation de produits stupéfiants et le passage à l'acte délinquant, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Burchfield, K., Sample, L. L. and Lytle, R.** /2014/: *Public Interest in Sex Offenders: A Perpetual Panic?*, in: *Criminology, Criminal Justice Law, & Society*, Volume 15, Issue 3;
- Capers, B.** /2013/: *Crime, Surveillance, and Communities*, in: *Fordham Urb. L.I.*, Vol. XV;

- Carey, P., Armstrong, N., Lamont D. and Quartermaine, J.** /2010/: *Media Law*, London;
- Cario, R.** /2010a/: Les victimes et le crime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Cario, R.** /2010b/: La justice restaurative et les victimes, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Carrabine, E., Cox, P., Lee, M., Plummer, K. and South, N.** /2009/: *Criminology: A Sociological Introduction*, London;
- Case, S. and Haines, K.** /2010/: Constructions, causes, risk factors and explanations, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Chermak, S.** /1994a/: *Crime in the News Media: A Refined Understanding of How Crimes Become News*, in: Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Chermak, S.** /1994b/: *Body count news: How crime is presented in the news media*, *Justice Quarterly*, Vol. 11, No. 4;
- Chermak, S., McGarrell, E., and Gruenewald, J.** /2006/: *Media coverage of police misconduct and attitudes toward misconduct police*, *Policing An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 29, No. 2;
- Clarke, L. and Chess, C.** /2008/: *Elites and Panic: More to Fear than Fear Itself*, *Social Forces*, 87(2);
- Clavier, S. and Ghaoui, El L.** /2010/: *Marketing War Policies: The Role of the Media in Constructing Legitimacy*, *KAN. J.L. & PUB. POL 'Y*, Vol. XIX: 2
- Cohen, S.** /1972/: *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, Oxford;
- Cohen, S.** /2011/: *Whose side were we on? The undeclared politics of moral panic theory*, *Crime Media Culture*, London, 7(3);
- Cook, J. P., Gottfredson, C. D., and Na, C.** /2010/: *School Crime Control and Prevention*, *Crime & Justice*;
- Costa J.-P.** /2012/: La liberté d'expression des juges de la Cour européenne des droits de l'homme, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;

- Coyle, J. M.** /2010/: Delineating the „Evil“ „Criminal“ Other, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Creegan, E.** /2012/: *National Security Crime*, *Harvard National Security Journal*, Vol. 3;
- Critcher, C.** /2011/: *For a political economy of moral panics*, *Crime Media Culture*, London, 7(3);
- Crow, I. and Semmens, N.** /2008/: *Researching Criminology*, UK;
- Cuijpers, C. and Кнаар, van der M. L.** /2010/: Cyberpaedophilia, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Ћирић, Ј.** /2000/: *Ванправни утицаји на казнену политику судова*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд;
- Ћирић, Ј.** /2012/: *Егземпларно кажњавање*, *CRIMEN*, бр. 1;
- Ћирић, Ј.** /2014/: Неуједначеност казнене политике судова, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука;
- Дамашка, М.** /2004/: Напомене о споразумима у казненом поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, Вол. 11, бр. 1;
- Dantinne, M.** /2010/: Les principaux courants de pensée en criminologie, in: Herzog-Evans (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol.1;
- David, M., Rohloff, A. Petley, J. and Hughes, J.** /2011/: *The idea of moral panic – ten dimensions of dispute*, *Crime Media Culture*, London, 7 (3);
- Davidson, C. J.** /2008/: *Child sexual abuse – Media representations and government reactions*, Routledge;
- Dawson, D.** /1987/: Judges and the Media, *UNSW Law Review*, Vol. 10;
- Де Берг, Х. (ed.)** /2000/: *Истраживачко новинарство: Контекст и пракса (Investigative Journalism: Context and Practice*, Routledge, 2007, преводиоци Трајковић Ђ., Петровић Ј. и Пашћановић Л.), Београд;
- Dijk, van J.** /2010a/: Revisiting the `dark number of crime`, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Dijk, van J.** /2010b/: The International Crime Victims Survey, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;

- Dowler, K., Fleming, T. et Muzzati, L. S.** /2006/: *La construction sociale du crime: les medias, le crime et la culture populaire, Revue canadienne de criminologie et de justice penale;*
- Doyle, A.** /2006/: *How Not to Think about Crime in the Media, Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice;*
- Ђокић, И.** /2015/: *Субјективни елементи кривичног дела у енглеском праву* (Докторска дисертација), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд;
- Ђурђевић, З.** /2004/: *Одлука о казни – казненопроцесна питања, Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Вол. 11, бр. 2, Загреб;
- Eames, J. G.** /2006/: *The Media and the Judiciary, HCQR*, Vol. 2, No. 2;
- Early, L.** /2012/: *Article 10: issues of fairness, proof and evidence, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza;*
- Entman, R. M. and Gross, K. A.** /2008/: *Race to Judgement: Stereotyping Media and Criminal Defendants, Law and Contemporary Problems*, Vol. 71;
- Ericson, R. V.** /1991/: *Mass Media, Crime, Law, and Justice, The British Journal of Criminology*, Vol. 31, No. 3;
- Ericson, R. V.** /1994/: *The Decline of Innocence, U. B. C. Law Review*, Vol. 28, No. 2;
- Eschholz, S.** /1997/: *The Media and Fear of Crime: A Survey of the Research, University of Florida Journal of Law and Public Policy*, Vol. 9;
- Evans, C. J.** /2015/: *A Criminal Justice System Without Justice: The News Media, Sports Media, & Rap's Influence on Racial Crime Disparities, Race & Social Justice Law Review*, University of Miami;
- Ferrell, J., Hayward, K. and Young, J.** /2008/: *Cultural Criminology*, London;
- Filler, M. D.** /2003/: *Terrorism, Panic and Pedophilia, Virginia Journal of Social Policy & the Law*, Vol. 10, No. 3;
- Findley, K. A.** /2008/: *Toward a New Paradigm of Criminal Justice: How the Innocence Movement Merges Crime Control and Due Process, Texas Tech Law Review*, Vol. 41;
- Findley, K. A.** /2010/2011/: *Defining Innocence, Albany Law Review*, Vol. 74, No. 3;
- Findley, K. A.** /2013/: *Judicial Gatekeeping of Suspect Evidence: Due Process and Evidentiary Rules in the Age of Innocence, Georgia Law Review*, Vol. 47;

Forcese, S. and Roach, K. /2015/: Criminalizing Terrorist Babble: Canada's Dubious New Terrorist Speech Crime, *Alberta Law Review*, Vol. 53, No. 1;

Fortuna Cimino, E., Makar, Z. and Novak, N. /2014/: Charm City Televised & Dehumanized: How CCTV Bail Reviews Violate Due Process, *University of Baltimore Law Forum*, Vol. 44, No. 2;

Fortunato, S. J. /2005/: Judges, Racism, and the Problem of Actual Innocence, *Maine Law Review*, Vol. 57, No. 2;

Fox, A. J., and Levin, J. /2012/: *Extreme killing: understanding serial and mass murder*, Los Angeles;

Фуко, М. /2007/: *Поредак дискурса (L'ordre du discours*, Paris, 1970, преводаилац: Аничич Д.), Београд;

Фуко, М. /2013/: *Историја лудила у доба класицизма (Histoire de la folie à l'âge classique*, 1994, преводаилац: Стакић Ј.), Нови Сад;

Garland, D. /2001/: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Chicago;

Gest, T. /2003/: Indictment & Trial of Media's Crime Coverage, *JJIS*, Vol. 2;

Goldsmith Kasinsky, R. /1994/: *Patrolling the facts: Media, Cops, and Crime*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime*, New York;

Goode, E., and Ben-Yehuda, N. /2006/: *Enter Moral Panics*, in: Potter W. Gary and Kappeler E. V., (eds.), *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*, Second Edition;

Goode, E. and Ben-Yehuda, N. /2009/: *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, UK ;

Goodman, D. M. /2014/: *Shame, Angry Judges, and the Social Media Effect*, *Catholic University Law Review*, Vol. 63;

Gotell, L. /2001-2002/: Inverting Image and Reality: *R.v. Sharpe* and the Moral Panic Around Child Pornography, *FORUM Constitutionel*;

Gray, S. E. /2003/: *The Media – Don't Believe the Hype*, *Stanford Law & Policy Review*, Vol. 14, No. 1;

Graziano, L., Schuck, A. and Martin, C. /2010/: *Police Misconduct, Media Coverage and Public Perceptions of Racial Profiling: An Experiment*, *Justice Quarterly*, Vol. 27, No. 1;

- Grealy, L.** /2014/: *Menacing Dennis: Representing 'Australia's most hated man' and popular protests for policy change*, *Crime, Media, Culture*, Vol. 10, No. 1;
- Greek, E. C.** /1994/: *Becoming a Media Criminologist: Is „Newsmaking Criminology“ Possible?*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;
- Greer, C. and Reiner, R.** /2012/: *Mediated mayhem: Media, Crime, Criminal Justice*, in Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford;
- Грубач, М. и Васиљевић, Т.** /2014/: *Коментар Законика о кривичном поступку*, тринаесто издање – према Законику из 2011. године, Београд;
- Gruber, A.** /2007/: *The Feminist War on Crime*, *Iowa Law Review*;
- Guay, J.-P. et Fredette, C.** /2010/: *Le phénomène des gangs de rue: une perspective nord-américaine*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Hagan, E. F.** /2008/: *Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior*, Los Angeles;
- Hammarberg, T.** /2012/: *Media freedom and human rights in Europe*, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Haney, C.** /2009/: *Media Criminology and the Death Penalty*, *DePaul Law Review*, Vol. 58;
- Harawa, D. S.** /2014/: *Social Media Thoughtcrimes*, *Pace Law Review*, Vol. 35, No. 1;
- Harris, S. D.** /2004/: *Innocence and The Sopranos*, *New York Law School Law Review*, Vol. 49;
- Hastie, W. H.** /1973/: *Judicial Role and Judicial Image*, *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 121, No. 5;
- Hayward, K. J. and Presdee, M.** /2010/: *Framing Crime: Cultural Criminology and the Image*, Abingdon;
- Herzog-Evans, M.** /2010/: *Corporal punishment against children: legal aspects*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Hirvelä, P.** /2012/: *Media professionals and penalties for defamation*, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;

- Hough, M., and Roberts, V. J.** /2012/: *Public opinion, Crime, and Criminal Justice*, in: Maguire M., Morgan R. i Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford;
- Howitt, D.** /1998/: *Crime, the Media and the Law*, UK-Chichester;
- Hughes, E.** /2011/: Innocence Unmodified, *North Carolina Law Review*, Vol. 89;
- Игњатовић, Ђ.** /2004/: *Митологија злочина*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, бр.1 и 2;
- Игњатовић, Ђ.** /2009а/: *Методологија истраживања криминалитета*, Београд;
- Игњатовић, Ђ.** /2009б/: *Теорије у криминологији*, Београд;
- Игњатовић, Ђ. и Симеуновић-Патић, Б.** /2011/: *Виктимологија*, Београд;
- Игњатовић, Ђ.** /2012/: Серијска убиства, in: *Ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1-2;
- Игњатовић, Ђ.** /2014/: *Право извршења кривичних санкција*, Београд;
- Игњатовић, Ђ.** /2015/: *Криминологија*, Београд;
- Илић, А.** /2011/: *Злоупотреба опојних дрога – инкриминација versus виктимизација*“, Европски стандарди и национална кривична законодавства, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд;
- Илић, А.** /2012/: Кућни затвор: самостална санкција или нови модел извршења затворске казне, in: Станко Бејатовић (уред.), *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспект)*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2005/: Положај и улога полиције у претходном кривичном поступку, in: Бејатовић, С и Бановић Б. (уред.), *Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија*, Београд;
- Илић, Г. П., Мајић, М. и Николић, Б.** /2006/: *Коментар Закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку: са упоредноправним прегледом и мерама процесне заштите*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2011/: Држава versus криминалитет и стандарди људских права, in: Крон Л. (приредила), *Криминал и државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2012/: Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, 2012/2;

- Илић, Г. П.** /2013/: Утицај праксе Уставног суда Србије на стандарде људских права у кривичном поступку, *in*: Ненадић Б. М. (прир.), *Улога и значај Уставног суда у очувању владавине права*, Београд;
- Илић, Г. П. (et al.)** /2015/: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Београд;
- Илић, Г. П.** /2015/: Значај посебних доказних радљи у откривању и доказивању коруптивних кривичних дела, *in*: Илић П. Г. (прир.), *Корупција – основни појмови и механизми за борбу*, Београд;
- Jacobs, J. B and Henry, J. S.** /1996/: *The Social Construction of a Hate Crime Epidemic*, *The Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol. 86, No. 2;
- Јакшић, А.** /2006/: *Европска конвенција о људским правима: коментар*, Београд;
- Jenkins, P.** /1994/: „*The Ice Age*“ *The Social Construction of a Drug Panic*, *Justice Quarterly*, Vol. 11, No. 1;
- Jenks, C.** /2011/: *The context of an emergent and enduring concept*, *Crime Media Culture*, London, 7(3);
- Jewkes, Y.** /2004/: *Media and Crime*, London;
- Johnson, E. A.** /2012/: Rethinking the Presumption of Mens Rea, *Wake Forest Law Review*, Vol. 47;
- Johnson, L.** /2014/: Media, Politics and Criminalisation: An Increasingly Problematic Relationship, *North East Law Review*;
- Joy, P. A. and McMunigal, K. C.** /2011/: The Ethics of Talking to the Media, *Criminal Justice*;
- Kidd-Hewitt, D.** /1995/: *Криминалитет и медији: криминолошка перспектива*, (превод дела: *Crime and the Media: a criminological perspective*, Лондон, преводилац Илић А.) *in*: Игњатовић Ђ., *Теорије у криминологији*, Београд;
- Kim, J.** /2010/: A Study on the Regulation of News Reporting on Sexual Crime, *Korea University Law Review*, Vol. 8;
- Koenraadt, F.** /2010a/: The Relative Position of Crime, *in*: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Koenraadt, F.** /2010b/: Sexual Homicide, *in*: Herzog-Evans, M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Kohm, S. A., Waid-Lindberg, C. A., Weinrath, M., Shelley O'Connor, T. and Dopps, R. R.** /2012/: *The Impact of Media on Fear of Crime among University*

Students: A Cross-National Comparison, Revue canadienne de criminologie et de justice penale;

Koops, B.- J. /2010/: The Internet and its Opportunities for Cybercrime, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Kopel, D. B. /1993/: The „Assault Weapon“ Panic, *Journal on Firearms and Public Policy*, Vol. 5;

Korsell, L. and Larsson, P. /2011/: *Organized Crime the Nordic Way, Crime & Justice*, University of Chicago;

Kosloski, A. /2010/: Violent Offenders, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;

Костић, М. /2012/: Мас медији, социјална контрола и криминалитет, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*;

Lackey, M. E. and Minta, J. P. /2014/: The Ethics of Disguised Identity in Social Media, *Alb. L. J. Sci. & Tech.*, Vol. 24, No. 3;

Leach, P. /2012/: Phone-hacking, the famous and a free media – balancing freedom of the press and privacy, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;

Leben, S. /2011/: Ten Tips for Judges Dealing with the Media, *Court Review*, Vol. 47;

Lee, T. V. /2011/: Media Products as Law: The Mass Media as Enforcers and Sources of Law in China, *The Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 39, No. 2;

Лемич, Д. /2007/: *Деца и телевизија: глобална перспектива (Children and Television: A Global Perspective*, 2008., преводилац Ивањи М.), Београд;

Lemond, M., Justice and the media, in: **Delmas-Marty, M. and Spencer, R. J. (eds.)** /2002/: *European Criminal Procedures*, Cambridge;

Leun van der, J. /2010/: Immigration, Crime and Criminal Justice Systems, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Levine, L., Siegel, N. E. and Bead, J. M. /2010/2011/: Handcuffing the Press: First Amendment Limitations on the Reach of Criminal Statutes as Applied to the Media, *New York Law School Law Review*, Vol. 55;

Levinson, J. D. /2009/: Race, Death and the Complicitous Mind, *DePaul Law Review*, Vol. 58;

Lewis, C. /2013/: The Truth about Crime Statistics, *The Police Journal*, Vol. 86;

- Liebman, B. L.** /2011/: *The Media and the Courts: Towards Competitive Supervision, The China Quarterly*;
- Лич, Ф.** /2007/: *Обраћање Европском суду за људска права, (Taking a case to the European Court of Human Rights 2nd Edition, 2005., преводиоци: Краљевић Д. и Обрадовић Б.), Београд*;
- Lofquist, S. W.** /1997/: *Constructing "Crime": Media Coverage of Individual and Organizational Wrongdoing, Justice Quarterly, Vol. 45, No. 2*;
- Лоример, Р.** /1998/: *Масовне комуникације: компаративни увод, (Mass Communication: A comparative introduction, Manchester, преводилац Бабић З.) Београд*;
- Lord Matravers** /2012/: *Responsible journalism and the common law, in: Casadevall J (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Lord, Neuberger** /2012/: *Where angels fear to tread, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Lyon, A. D.** /2011/: *Criminal Coverage: News Media, Legal Commentary, and the Crucible of the Presumption of Innocence, Reynolds Courts & Media Law Journal, Vol. 1, No. 4*;
- Lyon, R.** /2009/: *Media, Race, Crime and Punishment: Re-Framing Stereotypes in Crime and Human Right Issues, Depaul Law Review, Vol. 58*;
- MacKenzie, B.** /2012/: *Extrajudicial Speech: Judicial Ethics in the New Media Age, Reynolds Courts & Media Law Journal, Vol. 2, Issue 2*;
- Mahoney, P.** /2012/: *Free speech of civil servants and other public employees, in: Casadevall J (et al.) (eds.), Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Мајић, М.** /2007/: *Корупција у правосуђу, in Илић П., Г. (ур.) Корупција: основни појмови и механизми за борбу, Београд*;
- Marsh, I. and Melville, G.** /2009/: *Crime, Justice and The Media, London*;
- Maruel, O.** /2010/: *Abolitionist countries, in: Herzog-Evans M. (ed.), Transnational Criminology Manual, Nijmegen, Vol. 1*;
- Mbanzoulou, P.** /2010/: *La dangerosité, in: Herzog-Evans M. (ed.), Transnational Criminology Manual, Nijmegen, Vol. 1*;

- McCombs, M., Holbert, L. R., Kioussis, S. and Wanta W.,** /2011/: *The News and Public Opinion-Media Effects on Civic Life*, Cambridge;
- McMullan, L. J.** /2006/: *News, Truth, and the Recognition of the Corporate Crime*, *Revue canadienne de criminologie et de justice penale*;
- Meadow, G. R.** /2009/: *Political Violence and the Media*, *Marquette Law Review*;
- Мек Квин, Д.** /2000/: *Телевизија (Television, 1998*, преводацац: Ђорђевић М.), Београд;
- Melzer, A.** /2010/: Happ C. and Steffgen G., Violence for the Masses: The Impact of Violence in Entertainment Media, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Meringolo, J. C.** /2010/2011/: The Media, the Jury, and the High-Profile Defendant: A Defense Perspective on the Media Circus, *New York Law School Law Review*, Vol. 55;
- Mole, N.** /2012/: The importance of the Court's case-law in Central and Eastern Europe, in: Casadevall J (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Montet, L.** /2010/: Serial Killers, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Moore, L. R.** /2008/: *Media Law and Ethics: A Casebook*, London;
- Moriearty, L. P.** /2010/: *Framing Justice: Media, Bias, and Legal Decisionmaking*, *Maryland Law Review*, Vol. 69;
- Mucchielli, L.** /2008/: *Једно насиљне друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас (II део) (Une societe plus violente? Une analyse socio-historique des violences interpersonnelles en France, des annees 1970 a nos jours* in: *Déviante et Société*, Paris, 32/2; преводацац Илић Г. П.), *Анали Правног факултета у Београду*, 2008/2;
- Мур, Ц.** /2007/: „Енглески правни оквир за истраживачко новинарство“, у зборнику: *Истраживачко новинарство* (приредио: Хјуго Де Берг) (превод дела: *Investigative Journalism*, Routledge, 2000, преводиоци: Ђорђе Трајковић, Јелена Петровић и Лазар Пашћановић), Београд;
- Muraskin, R., Domash, Feuer S.** /2007/: *Crime and the Media: headlines versus reality*, New Jersey;

- Muschert, W. G.** /2010/: School Shooting, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- Myjer, E.** /2012/: About court jesters: Freedom of expression and duties and responsibilities of journalists, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression - Essays in Honour of Nicolas Bratza*;
- Nelken, D.** /2012/: White-Collar and Corporate Crime, in: Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Fifth edition, Oxford;
- Nelson, A. and Nelson, J.** /2013/: The Crime That Pays? The Canadian Print Media's Construction of Art Fraud, 1978-2012, *Journal of Art Crime*, Vol. 10;
- Nesson, C. R. and Koblenz, A. D.** /1981/: The Image of Justice: *Chandler v. Florida*, *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*, Vol. 16;
- Neuilly, M.-A.** /2010/: Public Opinion, media, and criminal policies, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Ocqueteau, F.** /2010/: Statistique officielles des crimes et des victimisations, objets de science et d'action, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 2;
- O'Donell, M.** /2008/: *Stories of Jack: Myth, media and the law*, *Law Text Culture*, Vol. 12;
- Oliver, W. M.** /2011/: Crime, History, and Hollywood: Learning Criminal Justice History through Major Motion Picture, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 22, No. 3;
- O'Malley, P.** /2011/: *Crime and risk*, London;
- Ott B. L. and Mack R. L.** /2010/: *Critical media studies: an introduction*, London;
- Ovey, C. and White, C. A. R.** /2006/: *The European Convention on Human Rights*, Oxford;
- Panier, C. et Jaspers, J. - J.** /2004/: *Justice, médias, pouvoir: un triangle infernal*, Bruxelles;
- Payne, K. B.** /2012/: *White –Collar Crime: A Text/Reader*, Los Angeles;
- Perry, E. A.** /2010/: Scientific Research in Criminology, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Петровић, В. (ур.)** /2015/: *Људска права у Србији 2014: право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд;

- Поповић, Д.** /2013/: *Постанак европског права људских права*, Београд;
- Pradel, J.** /2015/: *Procédure pénale*, 18e édition, Paris;
- Прајс, С.** /2011/: *Изучавање медија (Media Studies*, Pearson Education, 1998, преводилац: Коловић В.), Београд;
- Prichard, J., Watters, P., Krone, T., Spiranovic, C., and Cockburn, H.** /2015/: *Social Media Sentiment Analysis: A New Empirical Tool for Assessing Public Opinion on Crime?*, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2;
- Радуловић, Д.** /2009/: *Коментар Законика о кривичном поступку Црне Горе*, Подгорица;
- Радуловић, Љ.** /1999/: *Криминална политика: (политика сузбијања криминалитета)*, Београд;
- Речник српског језика** /2011/, Матица српска, Нови Сад;
- Resta, G.** /2008/: *Trying Cases in the Media: A Comparative Overview*, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 71;
- Рид, К.** /2007/: *Европска конвенција о људским правима – Водич за практичаре, друга књига, (A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, 2006, преводиоци: Будимлић Л. и Добрковић Н.), Београд;
- Roberts, V. J.** /1992/: *Public Opinion, Crime and Criminal Justice*, *Crime and Justice*;
- Rodrick, S.** /2014/: *Achieving the Aims of Open Justice? The Relationship between the Courts, the Media and the Public*, *Deakin Law Review*, Vol. 19, No. 1;
- Роуз-Ејкерман, С.** /1999/: *Корупција и власт: узроци, последице и реформа (Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*, Cambridge, 2007, преводилац Јанковић И.), Београд;
- Schwenk, J.** /2003/: *Military Justice and the Media: The Media Interview*, *Journal of Legal Studies*;
- Shepherd, Jr. E. R.** /1999/: *Film at Eleven: The News Media and Juvenile Crime*, *Quarterly Law Review*, Vol. 18;
- Sheptycki, J.** /2010/: *Guns, Crime, and Social Order in transnational perspective; understanding the weaponization of everyday life and resisting the pistolization of world society*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Siegel, D., /2011/: *Secrecy, Betrayal and Crime*, *Utrecht Law Review*, Vol. 7, No. 3, 2011;

Siegel, J. L. /2008/: *Criminology: The Core*, Belmont;

Simmons, H. /1999/: *Media, Police and Public Information: From Confrontation to Conciliation*, *Communications and the Law*;

Soothill, K., Walby, S. and Bagguley, P. /1990/: *Judges, the Media, and Rape*, *Journal of Law and Society*;

Sorrentino, J. N. /1996/: *Demystifying the Presumption of Innocence*, *Glendale Law Review*, Vol. 15;

Sprack, J. /2002/: *Publicity surrounding the trial*, in: McConville M., and Wilson G., (eds.), *The Handbook of The Criminal Justice Process*, Oxford;

St. Cyr, J. L. /2003/: *The Folk Devil Reacts: Gangs and Moral Panic*, *Criminal Justice Review*, Vol. 28, No. 1;

Stallings, A. R. /1990/: *Media Discourse and the Social Construction of Risk*, *Social Problems*, Vol. 37, No. 1;

Stanko, B. /2010/: *Working as a criminologist in the police*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Stenson, K. /2010/: *Risk, Crime and Governance*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;

Стојановић, З. /1991/: *Политика сузбијања криминалитета*, Нови Сад;

Стојановић, З. /2006/: *Коментар Кривичног законика*, Београд;

Стојановић, З. /2013/: *Да ли је Србији потребна реформа кривичног законодавства*, CRIMEN (IV), бр. 2, Београд;

Стојановић, З. и Делић, Н. /2013/: *Кривично право – посебни део*, Београд;

Subotnik, D. /2012/: *The Duke Rape Case Five Years Later: Lessons for the Academy, the Media, and the Criminal Justice System*, *Akron Law Review*, Vol. 45;

Suran, E. /2014/: *Title XI and Social Media: Going Beyond the Law*, *Michigan Journal of Gender & Law*, Vol. 21;

Surette, R. /1994/: *Predator Criminals as Media Icons*, in Barak, G. (ed.) *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*, New York;

- Surette, R.** /2003/: *The Media, the Public, the Criminal Justice Policy, Journal of the Institute of Justice & International Studies*;
- Surette, R.** /2007/: *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*, Belmont;
- Surette, R.** /2015/: *Performance Crime and Justice, Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 27, No. 2;
- Свенсен Лаш Фр. Х.** /2007/: *Филозофија страха, (Frykt, Осло, преводацац Рајић Љ.), Београд, 2008*;
- Шкулић, М.** /2015/: *Кривично процесно право*, Београд;
- Tewksbury, R., Miller, A., and DeMichelle, T. M.** /2006/: *The Media and Criminologists: Interactions and Satisfaction, Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 17, No. 2;
- Tisseron, S.** /2010/: *Violence des images; Que peuvent faire les parents?*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Томпсон, К.** /2003/: *Морална паника (Moral Panics, 1998., преводацац Вранић И.), Београд*;
- Trechsel, S.** /2006/: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford;
- Вен, П.** /2014/: *Фуко: као мислилац и као човек (Foucault: sa pensée, sa personne, Éditions Albin Michel, France, 2008, преводацац: Петронић О.), Нови Сад*;
- Viano, E.** /1995/: *Victims, Crime and the Media: Competing Interests in the Electronic Society, Communications and the Law*;
- Vogl, F.** /2012/: *Waging War on Corruption: Inside the Movement Fighting the Abuse of Power*, Lanham;
- Вуковић, С.,** /2007/: *Транзиција и корупција*, Београд;
- Walker, J. T. and Maddan, S.** /2009/: *Statistics in Criminology and Criminal Justice*, Sudbury;
- Walker, R.** /2012/: *When is there a public interest in private life?*, in: Casadevall J. (et al.) (eds.), *Freedom of Expression*;
- Walklate, S.** /2010/: *Criminology and Feminism*, in: Herzog-Evans M. (ed.), *Transnational Criminology Manual*, Nijmegen, Vol. 1;
- Wasserman, H. M.** /2015/: *Moral Panic and Body Cameras, Washington University Law Review*, Vol. 92;

- Weigend, T. and Ghanayim, K.** /2011/: Human Dignity in Criminal Procedure: A Comparative Overview of Israeli and German Law, *Israel Law Review*, Vol. 44;
- Weitzer, R. and Kubrin, E. C.** /2006/: *Breaking [News:How](#) Local TV News and Real-World Conditions Affect Fear of Crime*, in: *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems* (Potter W. Gary and Kappeler E. Victor eds.), Illinois;
- Wolhuter, L., Olley, N. and Denham, D.** /2009/: *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish;
- Wright, J. S.** /1964/: A Judge's View: The News Media and Criminal Justice, *The News Media and Criminal Justice*, Vol. 50;
- Wykes, M., and Welsh, K.** /2009/: *Violence, Gender & Justice*, London;
- Zedner, L.** /2010/: *Security, the State, and the Citizen: The Changing Architecture of Crime Control*, *New Criminal Law Review*, Vol. 13, No. 2;
- Zeno-Zencovich, V.** /2008/: *Freedom of Expression: a critical and comparative analysis*, New York;
- Жарковић, М., Бановић, Б., Ступар, Љ. и Ивановић, В.** /1997/: *Криминалистика*, Београд;
- Жарковић, М.** /2009/: *Криминалистичка тактика*, Београд;

ОСТАЛИ МАТЕРИЈАЛ

А) Одлуке Европског суда за људска права

1. *Alenet de Ribemont v. France*, no. 15175/89, 10.02.1995;
2. *Daktaras v. Lithuania*, no. 42095/98, 10.10.2000;
3. *Butkevičius v. Lithuania*, no. 48297/99, 26.06.2002;
4. *Lavents v. Latvia*, no. 58442/00, 28.02.2003;
5. *Urfi Cetinkaya v. Turkey*, no. 19866/04, 23.07.2013;
6. *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan*, no. 15172/13, 22.05. 2014;
7. *Pelterau-Villeneuve v. Switzerland*, no. 60101/09, 28.10. 2014;

8. *Neagoe v. Romania*, no. 23319/08, 21.07.2015;
9. *Bénat v. Switzerland*, no. 56925/08, 01. 07. 2014 и 29.03.2016;
10. *Stoll v. Switzerland*, no. 69698/01, 10.12.2007;
11. *Casuneanu v. Romania*, no. 22018/10, 16.04.2013;
12. *Mika v. Greece*, no. 10347/10, 19.12.2013;
13. *Ungváry and Irodalom KfT. v. Hungary*, no. 64520/10, 03.12.2013;
14. *Ristamaki and Korvola v. Finland*, no. 66456/09, 29.10.2013;
15. *Nagla v. Latvia*, no. 73469/10, 16.07.2013;
16. *Popovski v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*, no. 12316/07, 31.10.2013;
17. *Morice v. France*, no. 29369/10, 11.07.2013 и 23.04.2016;

Б) Интернет адресе

1. **Chibnall, S.** /1977/: *Law-and-Order News: An Analysis of Crime Reporting in the British Press*, доступно на:
http://books.google.rs/books?id=KR0YNfqqvZ0C&pg=PA11&hl=sr&source=gs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false (15. 04. 2014);
2. **Константиновић Вилић, С. и Петрушић, Н.** /2005/: *Извод из студије-Кривично дело насиља у породици-правна пракса у Републици Србији*, Београд, доступно на: <http://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/studija-beograd.pdf> (05.05.2015);
3. **Lowry, T. D...(et al.)** /2004/: *The social Construction and Subjective Reality of Crime: A Longitudinal Analysis of Media Crime Reporting, Public Perceptions of Crime and FBI Crime Statistics*, New Orleans, доступно на:
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/1/2/9/3/page_s112937/p112937-1.php (20. 04. 2010. године);
4. **Stapenhurst, R.** *The media's role in curbing corruption*, доступно на:
http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/10/27/000094946_00101305481312/additional/016824232_200210329034146.pdf (25. 07. 2009 године);

5. **Steinmetz, K.S.** /1977-78/: The Battered Husband Syndrome, *Victimology: An International Journal*, Volume 2, No. 3-4, доступно на: http://www.papa-help.ch/downloads/Steinmetz_The_Battered_Husband_Syndrome.pdf (13.05.2015);
6. **Strauss, A. M.** /1992/: Sociological Research and Social Policy: The Case of Family Violence, *Sociological Forum*, Vol. 7, No. 2, доступно на: <http://gauss.unh.edu/~mas2/F33.pdf> (13.05.2015);
7. <http://www.arhiv.rs/>
8. <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/82384-Srean-vam-masakr-medijiski-domaini.html> (доступно дана: 30.09.2014. године);
9. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/456758/Godisnjica-masakra-u-Velikoj-Ivanci-Ubio-nam-je-najmilije-ali-i-zivot-u-nama> (доступно дана: 01. 07. 2014. године);
10. <http://www.telegraf.rs/vesti/130541-najveci-skandal-u-20-veku-ko-koci-istragu-o-nestalim-bebama> (доступно дана: 12.11.2014. године);
11. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/548475/Otvoreno-pismo-Blica-ministru-Gasicu-i-generalu-Dikovicu-Vreme-je-za-odlazak> (доступно дана: 09.04.2015. године);
12. http://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/Corruption%20UNDP_SRB_Benchmarking%20Survey%20Serbian%20December%202013.pdf, стр. 17. (доступно дана: 13.07.2015. године);
13. <http://srbin.info/2014/12/22/prva-i-druga-srbija-u-ratu-ko-razara-srpsku-porodicu/> (доступно дана: 08.05.2015. године);
14. http://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/Corruption%20UNDP_SRB_Benchmarking%20Survey%20Serbian%20December%202013.pdf (доступно дана: 13.07.2015.);
15. <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Maratomska-afeta-Indeks-treci-put-sve-iznova.lt.html> (доступно дана: 18.07.2015. године);
16. www.mup.gov.rs/cms/.../Istrazivanje%20javnog%20mnjenja%202011.d... (доступно дана: 19.07.2015. године);
17. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49> (доступно дана: 28.07.2015. године);

18. www.e-lawresources.co.uk (доступно дана: 24.08.2015. године);
19. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT00000607115> (доступно дана 30.07.2015. године);
20. UK Ministry of Justice, *Proposals to allow the broadcasting, filming, and recording of selected court proceedings*, доступно на:
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217307/broadcasting-filming-recording-courts.pdf (доступно дана: 04.08.2015. године);
21. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2807464/Could-British-trials-appear-TV-style-footage-Chief-prosecutor-backs-calls-allow-cameras-courtroom.html> (доступно дана: 04.08.2015. године);
22. <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/101212/101212-stampa2.html> (доступно дана: 06.08.2015. године);
23. <http://www.blic.rs/naslovna-stampano-izdanje/1418/izdanje-za-22-10-2014> (доступно дана: 24.10.2014. године);
24. <http://pescanik.net/s-onu-stranu-autocenzure/> (доступно дана: 25.10.2014. године);
25. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/578217/SLUCAJ-JEVTIC-Glumac-nudio-nagodbu-tuzilac-odbio> (доступно дана: 07.08.2015. године);
26. <http://merlin.obs.coe.int/iris/2007/10/article104.en.html> (доступно дана: 18.08.2015. године);
27. www.independent.co.uk (доступно дана: 13.02.2016. године);
28. <http://www.blic.rs/vesti/h2ronika/razresenje-proterani-sudija-odlazi-u-advokate/z25bqn3> (доступно дана: 25.04.2016. године);
29. www.legifrance.gouv.fr (доступно дана: 28.04.2016. године);
30. www.businessinsider.com (доступно дана: 05.03.2015. године);
31. <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx> (доступно дана: 01.10.2016. године);

ПРАВНИ ПРОПИСИ

1. Кривични закон Републике Србије („Службени гласник СРС“, бр. 26/77, 28/77 – испр., 43/77 – испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС“, бр. 16/90, 26/91 – одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 – одлука УС РС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/992, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 – испр., 80/02 др. закон, 39/03 и 67/03).
2. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 10/02);
3. Кривични законик („Службени гласник РС“, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14);
4. Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободe према малолетним лицима („Службени гласник РС“ бр. 32/2013);
5. Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14);
6. Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – исправка и „Службени гласник РС“ – Међународни уговори“, бр. 12/10 и 10/15);
7. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела („Службени гласник РС“, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04 – др. закон, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11 – др. закон, 101/11 – др. закон и 32/13);
8. Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку („Службени гласник РС“, бр. 85/05);
9. Устав Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 98/06);
10. Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине („Службени гласник РС“, бр. 67/03, 135/04, 61/05, 101/07, 104/09 и 101/11 – др. закон);

11. Закон о агенцији за борбу против корупције („Службени гласник РС“, бр. 97/2008, 53/2010, 66/2011 – одлука УС, 112/2013 – аутентично тумачење и 8/2015 – одлука УС).

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1: Упитник за судије кривичаре: истраживање ставова судија у вези с медијском сликом судова и утицајем медија на исход кривичног поступка; Испитивање ставова у оквиру студије појединачног случаја.

1. Колико дуго радите као судија кривичар?
- a) мање од 5 година
 - b) између 5 и 10 година
 - c) између 10 и 15 година
 - d) између 15 и 20 година
 - e) преко 20 година

Колико дуго радите у суду? Где сте пре радили, колико дуго?

.....
.....
.....

2. Да ли Вам је неко икада понудио мито у замену за одговарајућу судску одлуку или да одуговлачите са поступком?
- a. јесте, више пута
 - b. јесте, једанпут
 - c. никада
 - d. не сећам се
3. Казнена политика судова је превише блага.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
4. Политички чиниоци често утичу на исход кривичног поступка.

- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
5. Неспособност и инертност судова је главни разлог што поступци толико дуго трају.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
6. Утиче ли медијско извештавање на Ваше расуђивање и доношење одлуке у конкретном случају?
- a. увек
 - b. донекле
 - c. никада
 - d. не знам
7. Да ли бисте прихватили да донесете тзв. компромисну пресуду, у ситуацијама када је притисак јавности да се донесе одговарајућа одлука изузетно велики без обзира на резултате доказног поступка?
- a. прихватио/ла бих
 - b. под одређеним условима бих
 - c. нисам сигуран/а
 - d. не бих прихватио/ла
8. Да ли је могуће помирити принципе слободе штампе и претпоставке невиности у извештавању о неком конкретном кривичном догађају?
- a. могуће је
 - b. некад јесте, некад није
 - c. није могуће
 - d. не знам

У наставку испитивања коришћена су отворена питања у складу са логиком полу-структурисаног интервјуа. Теме које су размотрене у складу су са постављеним хипотезама.

1. *На основу онога што се може прочитати у штампи или погледати у телевизијским емисијама стиче се утисак да је проблем корупције у судовима веома изражен, односно да правосуђе уз просвету и здравство представља област друштва у којој је тај проблем највећи. Шта Ви*

мислите о томе? Шта је највише допринело стварању такве слике судова?

- 2. Шта мислите о сталним захтевима за пооштравањем казнене политике судова? Репресивно оријентисана јавност често има потребу да „подсети“ судове да треба да изричу строжије казне. Утиче ли на Вас тај медијски притисак? Да ли и колико размишљате о томе када треба да донесете неку одлуку?*
- 3. Медији су судове означили као главне кривце за дуго трајање кривичних поступака. Одговорност других субјеката у ланцу гоњења мало се спомиње. Најбурнију реакцију медија изазивају случајеви који су окончани због застарелости гоњења. Какво је Ваше мишљење о томе?*
- 4. Да ли и у којој мери негативна медијска слика рада судова утиче на положај судија у друштву? Да ли постоји начин да се та слика побољша, и ако сматрате да постоји наведите га? Иако је судијска професија по природи ствари затворенија за сарадњу с медијима од нпр. полицијске или тужилачке, да ли би се могао пронаћи простор за побољшање тог односа?*
- 5. Постоји мишљење да политички чиниоци доминирају у појединим случајевима и да онемогућавају или отежавају њихово адекватно решавање. Да ли сте Ви били изложени тим притисцима? Ако јесте како сте реаговали на њих?*
- 6. По Вашем мишљењу где би требало поставити границе слободе медијског извештавања у вези с кривичним поступком? Треба ли правити разлику између извештавања пре и после главног претреса и на који начин то учинити? Шта мислите о увођењу камера у суднице?*
- 7. Да ли је и на који начин могуће ефикасно решити проблем повреде претпоставке невиности од стране медија? Да ли су правила о претпоставци невиности само мртво слово на папиру када смо сведоци готово свакодневног њеног кршења? Да ли забрана прејудуцирања судских одлука, предвиђена у ЗКП-у може да помогне у решавању тог проблема? Колико су ефикасна правила којима је циљ заштита претпоставке*

невиности? Шта се може учинити како би се побољшала њихова ефикасност?

8. *Пракса Европског суда показује благу тенденцију веће заштите слободе изражавања у односу на принцип претпоставке невиности. Уколико би се таква пракса установила какве би она имала последице на поступање домаћих судова?*
9. *Шта мислите о „медијским суђењима“, т.ј. суђењима која у великој мери заокупљају пажњу медија и јавности уопште и да ли сте у пракси имали такав случај? Како се носите с притиском јавности у таквим случајевима? Пресуде донете у тим случајевима често имају значајан утицај и на исход других сличних случајева, тзв. ехо ефекат. Шта Ви мислите о томе?*
10. *Да ли знате шта је “концепт фактичке кривице” и да ли је могуће исправити неправду која је неоправданом „медијском осудом“ нанета појединцу? Како на Вас делује негативна медијска кампања након доношења „неочекиване“ пресуде?*

Случај Марине Андрејић.

1. *Да ли сте пратили медијско извештавање док је трајао поступак пред Апелационим судом?*
2. *Да ли сте се бавили медијским извештавањем о том случају и у периоду који је претходио поступку пред Апелационим судом? Уколико је одговор потврдан, у коликој мери је то утицало на Ваше расуђивање?*
3. *Јавност је унапред донела осуђујућу пресуду и деловало је да се од Апелационог суда очекује да само потврди такав став. Да ли сте осећали притисак да пресудите на такав начин?*

ПРИЛОГ 2: Фокус - групни интервју с новинарима. Испитивање ставова новинара у вези с медијским извештавањем о криминалитету.

2. 1. УЗОРАК

Испитаници	Новинар 1	Новинар 2	Новинар 3	Новинар 4	Новинар 5	Новинар 6	Новинар 7
Узраст	61+	51-60	61+	31-40	31-40	31-40	31-40
Пол	Мушки	женски	мушки	женски	мушки	Женски	мушки
Медиј	Штампа	радио	штампа	штампа	телевизија	Штампа	штампа

2. 2. САДРЖАЈ ВОДИЧА ЗА ДИСКУСИЈУ

0. УВОД 5 МИН.

Увод модератора:

- Кратко упознавање с темом разговора, структуром питања која ће бити постављена и циљевима који се желе постићи спровођењем фокус-групног интервјуа
- Опуштање учесника стварањем пријатне атмосфере: позивањем да слободно одговарају на питања уз гарантовање анонимности.

1. МЕДИЈСКА КОНСТРУКЦИЈА КРИМИНАЛИТЕТА 20 МИН

1. Колико сте самостални у избору информација?
2. Да ли постоје унапред одређени критеријуми по којима се врши селекција онога што ће се наћи у новинама или на телевизији?

3. Ако постоје, да ли би могли да их наведете и објасните?
4. Колики је, по Вашем мишљењу, значај одговарајућег наслова у штампи или најаве у телевизијским емисијама на перцепцију грађана о проблему криминалитета?
5. Да ли је важнији ефектан наслов/најава или квалитетан текст/репортажа?

2. МОРАЛНА ПАНИКА 20 МИН

1. Да ли сте чули за „моралну панику“?
2. Шта мислите о проблему насилничког криминалитета у нашој земљи?
3. Колико по Вашем мишљењу медији пажње посвећују различитим облицима насилничког криминалитета?
4. Стиче се утисак да медији пренаглашено извештавају о неким облицима насилничког криминалитета, као нпр. насиљу у породици. Шта Ви мислите о томе?
5. Извештавање о насилничком криминалитету је често праћено и коришћењем стереотипа, попут „мушкарци су насилници“ или „жене и деца су жртве породичног насиља“. Можете ли објаснити значај стереотипа у медијском извештавању?
6. Да ли вам се дешава да донесете закључак о догађају о којем извештавате на основу неких стереотипа или предрасуда?
7. Научна истраживања су показала да медији у највећој мери утичу на формирање ставова и мишљења код људи кад се ради о криминалитету уопште или посебним његовим облицима али и на стварање страха од злочина. Какав је Ваш став у односу на то?

3. МЕДИЈИ И КРИВИЧНО СУДСТВО 20 МИН

1. Да ли поштујете претпоставку невиности у извештавању о случајевима који су актуелни?
2. Каква вам је сарадња са представницима кривичног судства?
3. Како видите улогу медија у решавању проблема криминалитета?

4. Да ли мислите да презентовање насилничких садржаја може негативно да утиче на понашање људи, нарочито младих?
5. Због чега је корупција у појединим сегментима друштва попут правосуђа, здравства или просвете интересантнија медијима од неких других области?
6. Сфера привредног пословања, банкарски сектор, берзе, осигурање и слични послови спорадично се спомињу у медијима у контексту корупције а штета која настаје незаконитим делатностима у овим секторима је изузетно велика. Због чега су ово „забрањене теме“?
7. Може ли, по Вашем мишљењу, непримерено извештавање медија о неком кривичном догађају утицати на поступање суда?

ПРИЛОГ 3: *Истраживање утицаја медија на перцепцију грађана о стању криминалитета у Републици Србији (размере, дистрибуција) као и на страх од злочина.*

1. Пол
 - a. Мушки
 - b. Женски

2. Колико имате година? Молим Вас означите старосну групу којој припадате.
 - a. 20-30
 - b. 30-40
 - c. 40-50
 - d. 50-60
 - e. 60-70
 - f. преко 70 година

3. Да ли сте удати/ожењени?
 - a. да
 - b. удовац/удовица сам
 - c. разведен/а сам
 - d. нисам

4. Имате ли децу?
 - a. да
 - b. не

5. Означите стручну спрему.
 - a. основна
 - b. средња
 - c. виша
 - d. висока

6. Да ли читате дневну штампу?
 - a. свакодневно
 - b. неколико пута недељно
 - c. једанпут недељно
 - d. не читам дневну штампу

7. Које дневне новине читате (можете заокружити и више од једног понуђеног одговора)?
- Политика
 - Вечерње новости
 - Блиц
 - Курир
 - Информер
 - неке друге новине
 - ниједне
8. Које рубрике читате у дневним новинама? (поређајте понуђене одговоре од 1 до 7 почев од оне рубрике која Вас најмање интересује до оне која Вас највише интересује)
- спорт
 - политика
 - култура
 - хроника
 - друштво
 - свет
 - забава
9. Да ли гледате вести на телевизији?
- редовно
 - понекад
 - углавном не гледам
 - никада
10. Ако сте на претходно питање заокружили одговор под а или б, које су вести у питању?
- Дневник РТС-а
 - Вести на Б92
 - Национални дневник на Пинк телевизији
 - Вести на Првој телевизији
 - Вести на Н1
 - неке друге вести
11. Да ли гледате неке специјализоване емисије о криминалитету?
- да
 - не
12. Криминалитет је у Србији у сталном порасту?
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам

13. Насиље је све присутније у друштву.
- a) у потпуности се слажем
 - b) слажем се
 - c) не слажем се
 - d) у потпуности се не слажем
 - e) не знам
14. Да ли сте икада били жртва неког насилничког кривичног дела?
- a. да
 - b. не
15. Ако је одговор на претходно питање потврдан, које дело је у питању?
- a. телесна повреда
 - b. дело сексуалне природе
 - c. насиље у породици
 - d. неко друго дело које подразумева насиље
16. Да ли се плашите да ћете постати жртва неког насилничког акта?
- a. да
 - b. не
17. Шта Вам је извор сазнања о насилничком криминалитету? (поређајте од 1 до 4 понуђене одговоре, почев од извора који највише утиче на Ваше схватање овог проблема па до оног који најмање утиче)
- a. лично искуство
 - b. искуство блиских особа
 - c. медији
 - d. информације које добијем од рођака, пријатеља или познаника
18. Медији реално приказују проблем насиља у друштву.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
19. Медији у значајној мери утичу на стварање страха од насилничких кривичних дела код људи?
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
20. Жене и деца су у све већем ризику да постану жртве породичног насиља.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се

- c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
21. Жене су у већој опасности да буду силоване од непознатих него од познатих мушкараца.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
22. Насиље међу младима достиже алармантне размере.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
23. У последње време проблем педофилије је све више присутан.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
24. Педофили су најчешће особе непознате деци.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се слажем
 - e. не знам
25. Ако се појави сумња да је неко педофил не би требало чекати коначан исход кривичног поступка већ би друштво требало одмах да предузме неке мере.
- a. у потпуности се слажем
 - b. слажем се
 - c. не слажем се
 - d. у потпуности се не слажем
 - e. не знам
26. Шта Вам је извор сазнања о корупцији? (поређајте од 1 до 4 понуђене одговоре, почев од извора који највише утиче на Ваше схватање овог проблема па до оног који најмање утиче
- a. лично искуство
 - b. искуство блиских особа
 - c. медији

- d. информације које сазнате од рођака, пријатеља или познаника
27. Да ли сте некада дали мито некоме у замену за одређену услугу?
- да, више пута
 - да, једном
 - не сећам се
 - нисам никада
28. Правосуђе, здравство и просвета су сегменти друштва у којима је корупција најзаступљенија.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
29. Судијска професија је једна од најкорумпиранијих.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
30. Медијска слика судова одговара правом стању ствари.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
31. Судови исувише благо кажњавају за извршено кривично дело.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
32. Политички чиниоци често утичу на исход кривичног поступка.
- у потпуности се слажем
 - слажем се
 - не слажем се
 - у потпуности се не слажем
 - не знам
33. Неспособност и спорост судова су главни разлози због чега поступци толико дуго трају.
- у потпуности се слажем
 - слажем се

- c. не слажем се
- d. у потпуности се не слажем
- e. не знам

34. Медијско извештавање може значајно да утиче на исход кривичног поступка.

- a. у потпуности се слажем
- b. слажем се
- c. не слажем се
- d. у потпуности се не слажем
- e. не знам

35. Ако медији неку особу унапред прогласе кривом онемогућавају суд да донесе исправну одлуку.

- a. у потпуности се слажем
- b. слажем се
- c. не слажем се
- d. у потпуности се не слажем
- e. не знам

Биографија аутора

Александра Илић рођена је 8. јула 1981. године у Београду, где је завршила основну и средњу школу. Београдски Правни факултет уписала је школске 2000/01 године, а дипломирала септембра 2004. године са општом просечном оценом 9,58. Више пута је награђивана током студирања за постигнути успех. Као најбољи студент у генерацији на кривично-правном смеру добила је награду из фонда проф. Драгољуба Атанацковића. Школске 2008/09 године уписала је докторске академске студије на Правном факултету у Београду које трају три године (шест семестара).

Сада је на трећој години докторских студија. Положила је све испите предвиђене наставним планом и програмом. У мају 2011. године одбранила је пројекат докторске дисертације под називом „Медији и криминалитет - криминолошки аспекти“. Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду је дало сагласност на поменуту тему, што је потврђено од стране Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду које је истом приликом одредило и проф. др Ђорђе Игњатовића као ментора за израду докторске дисертације.

Децембра 2004. године је изабрана за асистента-приправника на Факултету цивилне одбране Универзитета у Београду за предмет Криминологија. Октобра 2010. године на Факултету безбедности изабрана је у звање асистента за исти предмет, а у децембру 2015. године поново је изабрана у исто звање. Поред тога, изводи вежбе из предмета Виктимологија и пенологија и Криминалистика.

Члан је Управе Секције за Криминологију Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу. На Факултету безбедности је секретар Катедре студија криминалитета. Течно говори, чита и пише енглески језик и говори и чита руски језик.

Александра Илић је аутор већег броја научних радова из области криминологије, пенологије, виктимологије, материјалног и процесног кривичног права и учествовала је на многим националним и међународним научним конференцијама.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Александра Илић

Број индекса ДС 2008-31

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Медији и криминалитет – криминолошки аспекти“

-
- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 13.4.2017.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Александра Илић

Број индекса ДС 2008-31

Студијски програм Докторске академске студије

Наслов рада „Медији и криминалитет – криминолошки аспекти“

Ментор проф. др Ђорђе Игњатовић, редовни професор Правног факултета у Београду

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 13.4.2017.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Медији и криминалитет – криминолошки аспекти“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 13.4.2017.

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.